

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»

**ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ:
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР
В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ**

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

Одеса, 26 квітня 2024 року

Одеса
«Фенікс»
2024

УДК 005.332.2(4):316.42(477)“364”“20”(062.552)
Є 24

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 8 від 15.05.2024 р.)*

За загальною редакцією **С. В. Ківалова**

Відповідальний за випуск **М. Р. Аракелян**

Є 24 **Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів** : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квітня 2024 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Фенікс, 2024. – 1000 с.
ISBN 978-617-8430-05-4

У збірнику відображено наукові напрацювання вчених, практиків, військовослужбовців у теоретичній та емпіричній площині у сферах філософських основ, загальної теорії та історичних досліджень держави і права, актуальних проблем світових соціально-політичних процесів, соціології та психології в умовах повномасштабного військового вторгнення. Висвітлено питання загроз національній безпеці в їх конституційному вимірі у рамках міжнародного та європейського права, трудового права та права соціального забезпечення, земельного, аграрного та екологічного права, пов'язані з функціонуванням економіки та підприємництва в умовах європейського вибору України. Розглянуто проблеми інформатизації та цифровізації суспільства, захисту інформації та кібербезпеки в умовах військового вторгнення, питання методики викладання іноземних мов, теорії та практики перекладу, проблеми лінгвістики та журналістики. Відображено наукові напрацювання у сферах адміністративного права та процесу, фінансового, морського та митного права, організації та вдосконалення судоустрою, прокуратури, інших правоохоронних органів, адвокатури. Висвітлено питання кримінального права, кримінально-процесуальних аспектів кримінального провадження та кримінологічних особливостей протидії злочинності в умовах воєнного стану, криміналістики, судової експертизи, психології та медицини у забезпеченні судочинства, цивільного та сімейного права, інтелектуальної власності та патентної юстиції, цивільного судочинства, господарського права та процесу. Розглянуто актуальні питання діяльності сучасних бібліотек у закладах вищої освіти, фізичної підготовки здобувачів вищої освіти.

Збірник розраховано на наукових і науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, практичних працівників у сферах юридичної, економічної, соціологічної, політологічної, психологічної, філологічної наук, журналістики та кібербезпеки тощо.

УДК 005.332.2(4):316.42(477)»364»»20»(062.552)

Матеріали видано в авторській редакції

ISBN 978-617-8430-05-4

© НУ «Одеська юридична академія, 2024
© Автори статей, 2024

Зміст

ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» АКАДЕМІКА С. В. КІВАЛОВА.....	22

СЕКЦІЯ 1. ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

<i>Ківалов Сергій Васильович</i> СПІВВІДНОШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ ІЗ СУМІЖНИМИ КАТЕГОРІЯМИ.....	24
<i>Тодошак Олег Володимирович</i> ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТУ ЗА ЯКІСТЬ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ НУ «ОЮА»).....	26
<i>Біла-Тіунова Любов Романівна</i> ОКОЕМІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА АДМІНІСТРАТИВНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ.....	29
<i>Білоус-Осінь Тетяна Ігорівна</i> ПРАВОВА ПРИРОДА АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ.....	32
<i>Голоядова Тетяна Олексіївна</i> ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОСКАРЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПОДАТКОВИХ ПЕРЕВІРОК В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	34
<i>Даниленко-Негара Юлія Сергіївна</i> ЩОДО ПИТАННЯ ЕТИЧНИХ СТАНДАРТІВ ПОВЕДІНКИ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	36
<i>Закаленко Олена Василівна</i> ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЕФЕКТИВНОГО СУДОВОГО ЗАХИСТУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	38
<i>Козачук Діана Анатоліївна</i> МОРАЛЬНІ ЗАОХОЧЕННЯ ЯК МЕТОД СТИМУЛЮВАННЯ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ.....	41
<i>Маслова Яна Іванівна</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ КОМПЕТЕНЦІЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ	44
<i>Негара Родіон Віталійович</i> ПОСАДОВІ ОСОБИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА В АНТИКОРУПЦІЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	46
<i>Неугодніков Андрій Олександрович</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	48
<i>Осадчий Анатолій Юрійович</i> ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ НОРМ, ЯКІ ВСТАНОВЛЮЮТЬ АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ, В СИСТЕМІ ПРАВА	50
<i>Панфілов Олег Євгенович</i> ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ ІТ-КОМПАНІЙ.....	52
<i>Сандул Яна Миколаївна</i> НАЧАСНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	55
<i>Сідор Михайло Іванович</i> БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ	56
<i>Слободянюк Марина Анатоліївна</i> ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ, ЩО НАДАЮТЬСЯ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	59
<i>Стрельников Андрій Вікторович</i> ПРОБЛЕМИ ВІДНЕСЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ДО СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	61
<i>Фролова Євгенія Ігорівна</i> ЩОДО СУТНОСТІ ЗАХОДІВ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	63
<i>Манчул Марія-Діана Дмитрівна</i> НАУКОВІ ПОГЛЯДИ НА ПРАВОВУ ПРИРОДУ ФОНДУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ...	66
<i>Назарчук Анастасія Валеріївна</i> ДО ПИТАННЯ СУТНІСНО-ПОНЯТІЙНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ.....	68
НЕОДНОРІДНІСТЬ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ ОЦІНЮВАЧІВ ТА ЕКСПЕРТІВ	70
<i>Новак Анастасія Олександрівна</i> ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО СПОРУ	73
<i>Піть Ігор Юрійович</i> ПРОБЛЕМА ОКРЕСЛЕННЯ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ....	75
<i>Пономаренко Віталій Віталійович</i> НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ЯК РОЗПОРЯДНИК БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ	78

<i>Стоян Анна Василівна</i> ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СТАНДАРТІВ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ	80

СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ГРАНІ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

<i>Завальнюк Володимир Васильович</i> ВПЛИВ ЮРИДИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ НА СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	83
<i>Мельничук Ольга Степанівна</i> СУЧАСНА ПРАВОВА ДОКТРИНА: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ.	85
<i>Антошина Ірина Володимирівна, Завальнюк Ірина Володимирівна</i> ПРАВО ТА СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ІНФОРМАЦІЙНЕ.	88
<i>Кобко-Одарій Вікторія Сергіївна</i> ТИПОЛОГІЯ ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ.	89
<i>Ковбасюк Степан Валерійович</i> РІЗНОВИДИ ІНСТИТУЦІЙНОГО АНАЛІЗУ В МЕТОДОЛОГІЇ ДЕРЖАВОЗНАВСТВА	92
<i>Кормич Анатолій Іванович</i> ДЕМОКРАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	94
<i>Кравченко Сергій Петрович</i> НАЦІОНАЛЬНА ПРАВОВА СИСТЕМА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ВИМІРИ.	96
<i>Личко Валерія Сергіївна</i> ТЕХНОЛОГІЇ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ ТА ВІДКРИТІ БАЗИ ДАНИХ ЯК РЕСУРСИ ПРАВНИЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	99
<i>Рязанов Михайло Юрійович</i> СПАДКОЄМНІСТЬ І ПРАВОВА СПАДЩИНА: ЗВ'ЯЗОК У РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ	101
<i>Тищенко Юлія Валеріївна</i> ПРАВОВИЙ МІФ ЯК ФЕНОМЕН МЕДІАКУЛЬТУРИ	103
<i>Чувакова Ганна Михайлівна</i> АСПЕКТИ ТА КРИТЕРІЇ ДЕФЕКТНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ	106
<i>Іванчук Віра Євстафіївна</i> НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ ПРАВОВОГО МОНИТОРИНГУ В СУЧАСНІЙ ДЕРЖАВІ	108
<i>Березневич Вікторія Олександрівна</i> МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	110
<i>Грунь Олександр В'ячеславович</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ	112
<i>Губніцька Валентина Віталіївна</i> ЕВОЛЮЦІЯ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ: ВІД НАРОДНИХ РУХІВ ДО СУЧАСНИХ ІНСТИТУТІВ	114
<i>Дараган Євген Олександрович</i> ДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ КОДИФІКАЦІЇ	116
<i>Лисак Станіслав-Юрій Юрійович</i> ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА США: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	118
<i>Одарій Віктор Віталійович</i> НЕТИПОВЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВА В РОМАНО-ГЕРМАНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ	121
<i>Слюсаренко Катерина Русланівна</i> ПРАВО БІОЕТИКИ ЯК НОВИЙ НАПРЯМОК СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	123

СЕКЦІЯ 3. ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

<i>Аніщук Ніна Володимирівна</i> АВСТРИЙСЬКИЙ ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС 1797 Р.: ГЕНДЕРНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ	126
<i>Горяга Оксана Вікторівна</i> ЩОДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРАВОВОГО СТАТУСУ «ЗНАТНОГО (ЗНАЧНОГО) ВІЙСЬКОВОГО ТОВАРИСТВА»	128
<i>Єфремова Наталя Володимирівна</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У ПОЛЬЩІ ТА В РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ.	129
<i>Корнієнко Ірина Валеріївна</i> СТАНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ.	132
<i>Шершенкова Вікторія Анатоліївна</i> ВІЙСЬКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ	135
<i>Войцехівська Дарина Юріївна</i> ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОГО ЦАРАТУ ЩОДО КАТОЛИЦЬКИХ ГРОМАД ПІВДНЯ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – ХІХ СТ.	137

Любічанківський Ольгерд-Ілля Ілліч

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ГЕНДЕРНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ НІМЕЧЧИНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ..... 139

Саранчук Олександра Валеріївна

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ НАРОДНОГО СУДОЧИНСТВА У СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ УКРАЇНІ X – XVI СТ. 141

СЕКЦІЯ 4. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Терлецький Дмитро Сергійович

ДОБІР СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЗА РЕФОРМОВАНОЮ ПРОЦЕДУРОЮ 144

Афанасьєва Мар'яна Володимирівна

ЕЛЕМЕНТИ ПРОСТОЇ МОВИ ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ 146

Мишина Наталя Вікторівна

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ МІСЦЕВИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ У ВИКОНАННІ РІШЕНЬ ЄСПЛ:
НОВИЙ ПОГЛЯД В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ..... 149

Батан Юрій Дмитрович

ЗАПОБІЖНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ..... 150

Бальцій Юрій Юрійович

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ДОКТРИНІ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ 153

Волкова Дарія Євгенівна

ПОНЯТТЯ «СТВОРЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ» В ДОКТРИНІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА 155

Кулі-Іванченко Ксенія Костянтинівна

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК ДЕМОКРАТИЧНОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ,
ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ УКРАЇНИ..... 157

Панасюк Віта Миколаївна

ПРАВОВІ СТИМУЛИ ТА ОБМЕЖЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТАМИ ПРАВА ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ 159

Ігнатова Анастасія Сергіївна

ПРАВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ 162

Козирь Дмитро Валерійович

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО
ВІДНОВЛЕННЯ 163

Бугаєнко Каріна Вікторівна

ЦИКЛІЧНІСТЬ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЇ ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВНИХ ПРОЦЕСІВ 166

Матковський Микита Сергійович

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ..... 168

СЕКЦІЯ 5. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА БЕЗПЕКА, ПРАВА ЛЮДИНИ Й МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У XXI СТОЛІТТІ

Хашилатулла Бехруз

ДО ПИТАННЯ ПРО ГЛОБАЛЬНЕ ПРАВО У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ РЕАЛІЯХ 171

Аракелян Мінас Рамзесович

ПРАВОВАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ 173

Сурілова Олена Олексіївна

СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ ПРАВА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 175

Акіменко Юлія Юрійівна

ACQUIS ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС – КЛЮЧОВА УМОВА НАБЛИЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО
ACQUIS ЕС..... 177

Белогубова Оксана Олександрівна

РОЛЬ ДИПЛОМАТІЇ У ГЛОБАЛЬНІЙ СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ЄС 178

Vladyshavska Viktoriia Viktorivna

REGARDING THE DECISIONS OF INTERNATIONAL JUDICIAL BODIES IN THE ASPECT
OF THE IMPLEMENTATION OF THE STANDARDS OF INTERNATIONAL AGREEMENTS..... 180

Войтович Павло Петрович

КРЕАТИВНІСТЬ У ПРАВІ ТА КРЕАТИВНИЙ ПІДХІД ПРИ ВИВЧЕННІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА..... 182

Грушко Мальвіна Валеріївна, Тошчакова Анна Сергіївна

РОЗСЛІДУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН..... 183

Гриб Анна Миколаївна

UN HUMAN RIGHTS COUNCIL IN THE HUMAN RIGHTS PROTECTION MECHANISM..... 186

<i>Кузьмін Едуард Едуардович</i> ДО ДИСКУСІЇ ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ «МІЖНАРОДНОГО ПОКАРАННЯ»	189
<i>Мануїлова Катерина Вікторівна</i> ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ	191
<i>Мануїлова Катерина Вікторівна, Рудецька Поліна Андріївна</i> ГЕНОЦИД ЯК ЗЛОЧИН ПРОТИ БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	193
<i>Невара Лілія Михайлівна, Колесник Михайло Ігорович</i> ПРАВА ЛЮДИНИ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	195
<i>Невара Лілія Михайлівна, Красник Вікторія Михайлівна</i> ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ	198
<i>Невара Лілія Михайлівна, Проніна Наталія Ігорівна</i> МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	200
<i>Невара Лілія Михайлівна, Фесюн Ольга Костянтинівна</i> ПРАВО НА ПОСТМОРТАЛЬНУ РЕПРОДУКЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	203
<i>Федорова Тетяна Сергіївна, Дронов Владислав Юрійович</i> МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД У МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ	205
<i>Цибульська Ольга Юріївна</i> AROSTILLE VS СУД ЯК СПОСІБ ВИЗНАННЯ РІШЕННЯ ІНОЗЕМНОГО СУДУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА	207
<i>Гребенюк Дмитро Олегович</i> ЗАКОНОДАВЧА СПІВПРАЦЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ З ПАРЛАМЕНТСЬКИМИ ОРГАНАМИ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС	209
<i>Бурдюжа Олександр Миколайович</i> НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В КОНТЕКСТІ УЧАСТІ УКРАЇНИ В МЕХАНІЗМІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЄС	211
<i>Галат Владислав Ігорович</i> СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВОРІВ МІЖНАРОДНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ТОВАРІВ В 21 СТОЛІТТІ	213
<i>Джевага-Третякова Світлана Юріївна</i> УМИСЕЛ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ВІДМИВАННЯ ГРОШЕЙ ЯК ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ЗЛОЧИНУ	216
<i>Жакун Маргарита Юріївна</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	218
<i>Левченко Ігор Сергійович</i> ПРАВО ВИБОРУ КРАЇНИ ПРИТУЛКУ ВСЕРЕДИНІ ЄС В СВІТЛІ НАПЛИВУ БІЖЕНЦІВ, ВИКЛИКАНОГО АГРЕСІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ.	221
<i>Луцан Алла Валеріївна</i> ДО ПИТАННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ПРАВ ЖІНОК В САУДІВСЬКІЙ АРАВІЇ.	223
<i>Марченко Дмитро Вікторович</i> СКЛАДНОЩІ ВИБОРУ ЗАСТОСОВАНОГО ПРАВА ТА ФОРМИ ДОГОВОРУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ.	225
<i>Редченко Ярослав Олександрович</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЛІЦЕНЗУВАННЯ ПОСЛУГ ПОВ'ЯЗАНИХ З РЕАЛІЗАЦІЄЮ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	227
<i>Самойлюк Дмитро Геннадійович</i> ДОКАЗУВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ.	229
<i>Чернявський Марк Віталійович</i> ОЦІНКА ВПЛИВУ МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЙ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТАМ	230
СЕКЦІЯ 6. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ ТА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	
<i>Кормич Борис Анатолійович</i> ІНСТИТУТ АЕО ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ПРОБЛЕМ НАБЛИЖЕННЯ МИТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ПРАВА ЄС . . .	233
<i>Аверочкина Тетяна Володимирівна</i> ДОБРА, ЗАГАЛЬНА ТА ПРИЙНЯТНА МОРСЬКА ПРАКТИКА ЯК ПРАВОВІ КАТЕГОРІЇ.	235
<i>Федотов Олексій Павлович</i> УКРУПНЕННЯ МИТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ.	238

Батанова Людмила Олександрівна СТАН МИТНОГО ОПОДАТКУВАННЯ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	240
Іванченко Едуард Пилипович ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ МИТНОГО ДЕКЛАРУВАННЯ ТОВАРІВ	241
Івасюк Ігор Георгійович ДЕЯКІ ЗАХОДИ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	244
Коваль Наталія Олексіївна ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ	246
Козарійчук Дмитро Васильович ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ МИТНОЇ СПРАВИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ.....	248
Панчук Анна Олександрівна ЩОДО ЗМІНИ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПОРТАМИ В УКРАЇНІ	249
Плохута Євгеній Петрович ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЇ У МИТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	252
Сергєєв Юрій Володимирович БЕЗПЕКА В ЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ ТА РОЗВИТОК СТРАТЕГІЇ: НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА США	254
Назарко Артем Аркадійович ПОСТ-МИТНИЙ КОНТРОЛЬ У РОЗУМІННІ СТАТТІ 337 ¹ МИТНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	255
Омельченко Андрій Іванович РЕЖИМ ПІДВОДНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ: НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО БАЗИСУ.....	258
Рудик Марко Романович КОНТРОЛЬ СУДЕН ДЕРЖАВОЮ ПОРТУ У СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ СУБСТАНДАРТНОМУ СУДНОПЛАВСТВУ	260

СЕКЦІЯ 7. ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОУСТРОЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ, ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТУРИ

Бакаянова Нана Мезенівна ПРОФЕСІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ АДВОКАТІВ В АСПЕКТІ ПРАВА НА СВОБОДУ ОБ'ЄДНАННЯ	262
Косюта Михайло Васильович УЧАСТЬ ПРОКУРОРА У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ЗГІДНО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	265
Кісліцина Ірина Олександрівна ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ АДВОКАТАМИ ЕТИЧНИХ НОРМ ПРИ ВЕДЕННІ ОНЛАЙН-БЛОГІВ.....	267
Ковальчук Інна Сергіївна ПРАВОЗАХИСНА РОЛЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ У ВОЄННИЙ ЧАС	269
Кравченко Марина Олександрівна ПОРУШЕННЯ СУДДЕЮ СУДДІВСЬКОЇ ЕТИКИ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	271
Кубаєнко Андрій Володимирович МОДЕЛІ ТА ПІДХОДИ ДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	273
Свида Олексій Георгійович ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ.....	275
Храпенко Олена Олегівна ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В АДВОКАТУРІ.....	277
Курганський Олександр Валерійович ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ПРОКУРАТУР В УКРАЇНІ В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД	279
Нестерчук Лілія Петрівна ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	281
Зубрицький Олександр Олександрович ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕДУРИ ПРИТЯГНЕННЯ АДВОКАТА ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	283
Мозгальов Віктор Юрійович ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРИ ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ ...	286
Полетило Павло Сергійович МОДЕЛЬ СПРАВЕДЛИВОГО ПРАВОСУДДЯ (ВИПАДОК, КОЛИ СВІДОК ОБВИНУВАЧЕННЯ ВІДСУТНІЙ В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ)	288
Хлистік Мирослава Андріївна ПРИМИРЕННЯ СТОРІН СПОРУ ШЛЯХОМ МЕДІАЦІЇ ПІД ЧАС СУДОВОГО ПРОЦЕСУ.....	291

Чорний Максим Михайлович

ЩОДО ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ У ЯКИХ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ»..... 293

Щербатий Роман Романович

КОНКУРС НА ПОСАДУ СУДДІ: ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ РИСИ..... 295

СЕКЦІЯ 8. ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

Чанишева Галія Інсафівна

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ 297

Oleh M. Yaroshenko

INTERNATIONAL TRENDS IN THE SPHERE OF FLEXIBLE WORKING HOURS..... 299

Бориченко Катерина Валеріївна

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СТРОКІВ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ЗА ВИРІШЕННЯМ ТРУДОВИХ СПОРІВ У РАЗІ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОПЛАТУ ПРАЦІ 302

Венедіктов Сергій Валентинович

ЩОДО ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА ПРОСУВАННЯ ПО РОБОТІ 304

Lagutina Iryna

HYBRID WORK AS A TYPE OF «FLEXIBLE WORK» 306

Мельник Костянтин Юрійович

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДСТОРОНЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ВІД ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ОBOB'ЯЗКІВ 308

Подорожній Євген Юрійович

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОБОЧОГО ЧАСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 311

Тихонович Олексій Юрійович

ЩОДО ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА ІНФОРМАЦІЮ ВІД РОБОТОДАВЦЯ ПРО УМОВИ ПРАЦІ..... 312

Наньєва Марія Іванівна

СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ..... 314

Панченко Анна Олександрівна

ПОНЯТТЯ «ВРАЗЛИВІ ГРУПИ НАСЕЛЕННЯ» ТА ВПЛИВ УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ НА РОЗШИРЕННЯ ЙОГО ЗМІСТУ..... 316

Пожарова Оксана Вікторівна

РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ 319

Сушко Вячеслав Вікторович

МОБІНГ НА РОБОТІ: ЗАХИСТ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ЗГІДНО З ТРУДОВИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ 321

Шукін Олександр Сергійович

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ПРАЦІВНИКА НА СВОЄЧАСНИЙ РОЗРАХУНОК ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ .. 323

Білик Олександр Сергійович

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 327

Галузінський Назар Олександрович

ЗАГАЛЬНІ ОЗНАКИ САНКЦІЙ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 329

Горбаченко Ерік Сергійович

ГАРАНТІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ РОБОТОДАВЦЯ 331

Жученко Руслан Олегович

УСНИЙ ТРУДОВИЙ ДОГОВІР: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ..... 333

Казімирова Ольга Олегівна

ПОСЛУГИ З ПОСЕРЕДНИЦТВА ЯК ВИД НЕСТАНДАРТНОЇ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ..... 335

Карпенко Олександр Олександрович

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ 338

Мирончук Владислав Володимирович

ЩОДО ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ КОЛЕКТИВНИХ УГОД..... 339

Стецьків Мар'ян Богданович

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК СКЛАДОВА ЇХНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ... 341

СЕКЦІЯ 9. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Степаненко Оксана Василівна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ ТА ЄСПЛ.... 345

Стрельцов Євген Львович

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 347

Туляков Вячеслав Олексійович ЖЕРТВИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЯК СУБ'ЄКТИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН	349
Мирошніченко Наталія Анатоліївна СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ НАСЛІДКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЇХ ВПЛИВ НА КВАЛІФІКАЦІЮ	353
Коломієць Юлія Юріївна НАУКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА НА ПОРОЗІ НОВОЇ УКРАЇНИ.	356
Полянський Євген Юрійович ЩОДО ПОКРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	358
Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	360
Агапова Каріна Вікторівна ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ МОЛОДІЖНИМИ УГРУПОВАННЯМИ В УКРАЇНІ	362
Берш Анастасія Яковлівна КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ	364
Бойченко Віталій Петрович ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ	365
Горбачова Ірина Михайлівна ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ ЗА КК УКРАЇНИ.	367
Гуменюк Віталій Васильович ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВІДСТРОЧЕННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ, ПРИМИРЕННЯ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ПОТЕРПІЛОГО, ДІЯЛЬНОГО КАЯТТЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ НІМЕЧЧИНИ	370
Іванова (Кедик) Вероніка Петрівна МЕДИЧНИЙ ПРАЦІВНИК ЯК СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	372
Колодін Денис Олексійович ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ВИБОРЧУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ	375
Тавлуй Олена Вікторівна ВЧИНЕННЯ КРАДІЖКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ	376
Тимофєєва Лілія Юріївна НЕ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСЛУЖЕНОГО ПОМ'ЯКШЕННЯ ЯК ПРОЯВ НЕПРОПОРЦІЙНОСТІ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ	378
Хильченко Анастасія Сергіївна ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	380
Хімченко Світлана Анатоліївна ЗАХИСТ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ	383
Чугуніков Ігор Іванович КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ: НЕОБХІДНІСТЬ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ	385
Камінський Петро Валерійович ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ	389
Павлова Олександра Сергіївна ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ ЖУРНАЛІСТІВ І ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	391
Кулик Анастасія Валеріївна ОКРЕМІ НАПРЯМКИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРОТИПРАВНИМ ПОСЯГАННЯМ ...	394
Малишева Марина Валеріївна НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ДОСЛІД» ТА «ЕКСПЕРИМЕНТ» ЯК ПРИЧИНА ПРОБЛЕМ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДІВ НАД ЛЮДИНОЮ	396
Мустафаєва Анна Іванівна КІБЕРБЕЗПЕКА ОСОБИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ ДЕРЖАВИ	399
Нековаль Єгор Ігорович ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ФРН.	400
Поліщук Яна Романівна ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	403

<i>Радковська Ірина Сергіївна</i> КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ЗА КК РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	404
<i>Рутковська Анастасія Русланівна</i> КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН У СФЕРІ КОНТРОЛЮ ЗА ЗБРОЄЮ	407
<i>Тарантинів Юрій Миколайович</i> ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	409

СЕКЦІЯ 10. ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

<i>Торбас Олександр Олександрович</i> НАЛЕЖНЕ ДЖЕРЕЛО ОДЕРЖАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ ПРИ ОЦІНЦІ ЇХ ДОПУСТИМОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	412
<i>Аленін Юрій Павлович, Волошина Владлена Костянтинівна</i> ПРО ДЕЯКІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КПК З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	414
<i>Макаренко Олександр Юрійович, Макаренко Наталія Анатоліївна</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ КЛІЄНТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	416
<i>Ракіпова Інна Василівна, Мельник Андрій Валерійович</i> ПРАВО ПОТЕРПІЛОГО НА ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ	419
<i>Волошина Владлена Костянтинівна, Сидорчук Владислав Васильович</i> ДО ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ЗАСАДИ ЗАКОННОСТІ ПРИ УХВАЛЕННІ СУДАМИ ВИРОКІВ	421
<i>Voloshyna Vladlena Kostyantynivna, Shylin Denys Viktorovich</i> THE RIGHT TO DEFENSE IN CRIMINAL PROCEEDINGS OF THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY	423
<i>Гуртієва Людмила Миколаївна, Лукашкіна Тетяна Василівна</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ	427
<i>Дерев'янкін Сергій Леонідович</i> СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ВІДНОСНО ПІДОЗРЮВАНОГО У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИЙНЯТТЯМ РІШЕННЯ ПРО ПЕРЕДАЧУ ЙОГО ДЛЯ ОБМІНУ ЯК ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО	429
<i>Завтур Віктор Андрійович</i> ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВТРАТИВ ЧИННІСТЬ ЗАКОН, ЯКИМ ВСТАНОВЛЮВАЛАСЯ КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДІЯННЯ» ПРИ ЗДІЙСНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ГЛАВОЮ 36 ¹ КПК УКРАЇНИ	432
<i>Мурзановська Аліна Владиславівна</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ.	434
<i>Підгородинська Анастасія Вікторівна</i> ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ОСВІДУВАННЯ ТА ВІДІБРАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ ПРИ ВИЛУЧЕННІ ЗМИВІВ	436
<i>Пожар Вадим Георгійович</i> ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ У ПІДГОТОВЧОМУ СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ.	439
<i>Стародубов Сергій Вікторович</i> ПОВНОВАЖЕННЯ ДІЗНАВАЧА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	441
<i>Степаненко Андрій Сергійович</i> СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ ТА МЕЖІ ДОКАЗУВАННЯ: ПИТАННЯ СПІВІСНУВАННЯ	443
<i>Лукашук Каріна Русланівна</i> ОСКАРЖЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ В КОРУПЦІЙНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ	445
<i>Гаркот Діана Юріївна</i> ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ ПОКАЗАНЬ ІЗ ЧУЖИХ СЛІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	447
<i>Гуменюк Аліна Сергіївна</i> УСТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ РАДІООБЛАДНАННЯ (РАДІОЕЛЕКТРОННОГО ЗАСОБУ): НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА	449
<i>Драгунов Віталій Вікторович</i> КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ.	452
<i>Журавльов Олександр Геннадійович</i> ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКІ МОЖУТЬ РЕАЛІЗУВАТИСЯ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ.	453

<i>Кузнецова Людмила Валентинівна</i>	
ІСТОРИЗМ ЯК ПРИНЦИП ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА	455
<i>Мишак Дмитро Едуардович</i>	
УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА НА ЗАВЕРШАЛЬНИХ ЕТАПАХ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ	458
<i>Пришедько Олександр Леонідович</i>	
ПОДАТКОВИЙ КОМПРОМІС ЯК ПІДСТАВА ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	460
<i>Ренкас Анастасія Анатоліївна</i>	
СПЕЦИФІКА ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПІДОЗРЮВАНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	461
<i>Філімонов Микита Володимирович</i>	
ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ІЗ ВЕБ-САЙТІВ ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ: ПРОБЛЕМИ ДОКТРИНИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	463
<i>Якових Євген Володимирович</i>	
ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРЕДАЧУ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ НА ВІДПОВІДАЛЬНЕ ЗБЕРІГАННЯ ВЛАСНИКУ Д КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	465

СЕКЦІЯ 11. КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

<i>Др'юмін Віктор Миколайович</i>	
ПОЛЕМОЛОГІЯ ТА ВІЙНА: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ РАКУРС	468
<i>Мандриченко Жанна Василівна</i>	
ДО ПИТАННЯ ЩОДО УМОВ БУДІВЕЛЬНОЇ АМНІСТІЇ В УКРАЇНІ	471
<i>Melnychuk Tetiana Volodymyrivna</i>	
ORGANISED CRIME IN POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE: MAPPING THE RISKS	473
<i>Федчун Наталія Олександрівна</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ	475
<i>Цитряк Віктор Ярославович</i>	
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕРШИХ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ ТА СИСТЕМ	477
<i>Альбещенко Олексій Станіславович</i>	
СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ	480

СЕКЦІЯ 12. КРИМІНАЛІСТИКА, СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, ПСИХОЛОГІЯ ТА МЕДИЦИНА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА

<i>Аркуша Лариса Ігорівна, Д'ячкова Марія Олегівна</i>	
РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	482
<i>Тіщенко Валерій Володимирович</i>	
ВОЄННА КРИМІНАЛІСТИКА: ПОНЯТТЯ, ПРИЗНАЧЕННЯ І ЗМІСТ	484
<i>Загородній Віктор Євстафійович, Чумак Сергій Прокопійович</i>	
ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ	486
<i>Ващук Олеся Петрівна</i>	
ЩОДО МОБІЛЬНОГО ДОДАТКУ СЛІДЧОГО	489
<i>Подобний Олександр Олександрович</i>	
УТОЧНЕННЯ ТИПОЛОГІЇ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ	491
<i>Самойленко Олена Анатоліївна</i>	
ЩОДО ТАКТИКИ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЯК СТРУКТУРНОГО ЕЛЕМЕНТУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	494
<i>Цехан Дмитро Миколайович</i>	
КРИМІНАЛЬНА КАР'ЄРА: ОКРЕМІ МОДЕЛІ ПОБУДОВИ	495
<i>Каркоцький Іван Олексійович</i>	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОПИТУ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС СУДОВОГО СЛІДСТВА	498
<i>Серафимов Олександр Миколайович</i>	
ЩОДО ДЕЯКИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗУМІННЯ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ, ЯКІ ДІЮТЬ НА ТЕРИТОРІЇ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ	500
<i>Белік Лариса Степанівна</i>	
ЩОДО КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ВІЯВЛЕННЯ ТА РОЗКРИТТЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	502

Гресь Юлія Олегівна РЕФЛЕКСИВНЕ МИСЛЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО.....	504
Загородній Ігор Вікторович ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ПЕРЕВІРКИ НА ПОЛІГРАФІ ПРИ ПРОВЕДЕННІ КАДРОВОГО ДОБОРУ НА СЛУЖБУ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ	506
Колодіна Анна Сергіївна ЩОДО ПИТАННЯ АЛГОРИТМІЗАЦІЇ СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	508
Хижняк Євген Сергійович, Холод Олег Володимирович ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ.....	511
Чіпко Наталія Василівна, Лисяк Назар Васильович РОЛЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ	512
Шишацька Юлія Олегівна ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	515
Чернов Олександр Віталійович МОДУС ОПЕРАНДІ ЯК ВИЗНАЧНА КРИМІНАЛІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ УМИСНИХ ВБИВСТВ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	519
Єленич Світлана Ігравівна ОДЕСЬКА КРИМІНАЛІСТИЧНА ШКОЛА: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ МОДЕЛІ ОБ'ЄДНАННЯ ВЧЕНИХ.....	521
Стаурська Олександра Миколаївна ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ КІБЕРПРОСТОРУ	524
Абу Еласал Анна Олександрівна ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ОСІБ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ЛЕГАЛІЗАЦІЮ ДОХОДІВ ВІД КОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	526
Алексєєва Ліна Леонідівна ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ РОЗСЛІДУВАНЬ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ	528
Бершавська Анастасія Сергіївна ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОСОБНИЦТВОМ АГРЕСОРУ	530
Горобець Євген Вікторович ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	531
Єлхін Олексій Володимирович ЦИФРОВІ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЯК ФОРМА ВИКОРИСТАННЯ ДОХОДІВ, СФОРМОВАНИХ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	533
Кривда Людмила Русланівна ДОПОМОГА СУДОВО-МЕДИЧНОГО ЕКСПЕРТА (СПЕЦІАЛІСТА) В ОГЛЯДІ ТРУПА НА МІСЦІ ПОДІЇ	535
Кухарук Ігор Миколайович ІНСТИТУТ АДВОКАТСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ФОРМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	537
Кучеров Дмитро Сергійович ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ АУДІО- ТА ВІДЕОКОНТРОЛЮ ОСОБИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОДАТКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	539
Луцюк Роман Петрович СТРУКТУРА ТА ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	541
Макогін Ірина Володимирівна ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З НЕОБЕРЕЖНОСТІ	543
Мурашко Анастасія Сергіївна МОДЕЛІ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА-ПРОФАЙЛЕРА В МЕЖАХ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	545
Наумович Ігор Сергійович ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НЕБЕЗПЕЧНИХ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ	546
Паламарчук Олексій Олександрович ЩОДО ПИТАННЯ НАДАННЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ У СКЛАДІ ЗЛОЧИННОГО УГРУПУВАННЯ.....	548
Пишненко Ірина Юрївна КРИМІНАЛІСТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	551

Черниш Юрій Петрович ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНТРАБАНДИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ	553
Якимович Роман Іванович ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ПОШИРЕННЯ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ ЯК КОМПЛЕКСНА ФОРМА ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	554

СЕКЦІЯ 13. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА

Харитонов Євген Олегович САМОЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ: ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД	557
Давидова Ірина Віталіївна ПРИВАТИЗАЦІЯ ЧИ КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ: ЩО ОБРАТИ?	559
Мінченко Райса Миколаївна, Мінченко Дар'я Анатоліївна ДЕЩО ПРО ПРОЦЕДУРУ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ...	561
Некіт Катерина Георгіївна ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ТИМЧАСОВОЇ ВЛАСНОСТІ У ЦИВІЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ	564
Сафончик Оксана Іванівна ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРЕДСТАВНИЦТВА ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	566
Бабич Ірина Григорівна ДИСТРИБУТИВНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ.	568
Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРЕДИТНОГО СТРАХУВАННЯ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ	571
Глиняна Катерина Михайлівна ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ КАТЕГОРІЙ «ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ» І «ПРАВОВА ОХОРОНА» ПРАВ ДИТИНИ	572
Завальнюк Сергій Володимирович ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНВЕСТИТОРІВ БУДІВНИЦТВА: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА І СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	576
Калітенко Оксана Михайлівна ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОЦЕДУРИ УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	578
Кривенко Юлія Василівна ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ БАНКІВСЬКИХ ДОГОВОРІВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.	581
Матійко Микола Володимирович ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕГУЛЯТИВНОЇ ФУНКЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ	583
Омельчук Олександр Сергійович ВПЛИВ РИМСЬКОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ.	586
Orzikh Yurii Hennadiiovych THE NOTION OF "COURT" UNDER EU REGULATIONS AND ITS FUTURE IMPACT ON UKRAINIAN LAW	587
Павлова Вікторія Георгіївна ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ	590
Токарева Віра Олександрівна ДО ПИТАННЯ РЕПУТАЦІЇ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	591
Фасій Богдан Володимирович ЗНАЧЕННЯ РОЗСУДУ ПРИ РЕГУЛЮВАННІ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН	594
Chanysheva Alina Rashidivna CONCERNING THE DEFINITION OF AUXILIARY AND ADDITIONAL OBLIGATIONS IN THE CONTENT OF OBLIGATORY RELATIONS	596
Білоус Денис Васильович ПОНЯТТЯ НЕСПРАВЕДЛИВІ УМОВИ ДОГОВОРУ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АМЕРИКАНСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА	598
Ващак Владислав Анатолійович ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ БОТІВ ДЛЯ ТОРГІВЛІ КРИПТОВАЛЮТАМИ ...	600
Дворнікова Анна Юріївна АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УСУНЕННЯ ПЕРЕШКОД У КОРИСТУВАННІ ТА РОЗПОРЯДЖЕННІ ЗЕМЕЛЬНИМИ ДІЛЯНКАМИ ЗА ВИМОГАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	602
Колісниченко Сергій Васильович ДО ПИТАННЯ ДОГОВІРНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ	605

Маршук Юлія Сергіївна ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВНАСЛІДОК НЕНАЛЕЖНОГО НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ: ТЯГАР ДОВЕДЕННЯ ВИНИ	606
Новиченко Михайло Юрійович МІСЦЕ КРИПТОВАЛЮТИ В СИСТЕМІ ЦИФРОВИХ ПЛАТІЖНИХ ІНСТРУМЕНТІВ	609
Оскілко Олексій Олегович ДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ВИЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	610
Романовський Денис Сергійович АЛІМЕНТНІ ПРАВОВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ (ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПЕРСПЕКТИВА)	613
Сухий Євген Олександрович ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПРАВА НА ЖИТЛО.....	615
Шамота Олександр Володимирович ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ.....	617
Якушев Станіслав Ігорович КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ІНСТИТУТУ КОМПЕНСАЦІЇ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ (НА ПРИКЛАДІ ФРАНЦІЇ ТА АНГЛІЇ)	618

СЕКЦІЯ 14. ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Голубева Неллі Юріївна ДО ПИТАННЯ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ЩОДО ДИТИНИ, ЯКА ДОСЯГЛА ПОВНОЛІТТЯ.....	621
Андронов Ігор Володимирович БЕЗПАПЕРОВИЙ ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС	623
Бут Ілля Олександрович АЛЬТЕРНАТИВНІ ПОЗОВНІ ВИМОГИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	626
Дрогозюк Крістіна Борисівна ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗМІЩЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В ОНЛАЙН-БЛОГАХ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	628
Павлова Юлія Сергіївна ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ	630
Полуніна Ольга Олександрівна ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ СПРАВ ПРО УСИНОВЛЕННЯ: ВНУТРІШНІ ТА МІЖНАРОДНІ ВИМІРИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ.....	632
Полюк Юлія Іванівна ПОЗАСУДОВІ ПРОЦЕДУРИ ЗАХИСТУ ЯК СПОСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА.....	634
Стоянова Тетяна Анатоліївна РОЛЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ У СПРАВАХ ПРО ВИДАЧУ ТА ПРОДОВЖЕННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПИСУ	636
Цал-Цалко Юлія Юліївна ТИМЧАСОВИЙ ПРИХИСТОК ДИТИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	638
Яніцька Інна Анатоліївна ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЩОДО ОПИКИ ТА ПІКЛУВАННЯ НАД ДІТЬМИ. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ	640
Гончарук Анастасія Сергіївна РІВНІСТЬ СТОРІН В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ	641
Кикоть Артем Володимирович РОЛЬ УСНИХ ДОКАЗІВ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ РИМСЬКОГО ПРАВА.....	644
Петренко Наталія Дмитрівна ШТРАФ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ БРАЗИЛІЇ.....	645
Привиденцев Олександр Геннадійович ОРИГІНАЛ ЕЛЕКТРОННОГО ПОВІДОМЛЕННЯ ЯК ДОКАЗ В РАМКАХ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА.....	647
Сатановська Олена Валентинівна ЕЛЕМЕНТИ ЖИТЛОВИХ ПРАВОВІДНОСИН: СУБ'ЄКТ, ОБ'ЄКТ ТА ЗМІСТ	650
Снітко Андрій Сергійович НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ В РОЗВИТКУ ПРОЦЕДУРИ ОНЛАЙН ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ... ..	652

СЕКЦІЯ 15. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПАТЕНТНОЇ ЮСТИЦІЇ

Харитонов Олена Іванівна САМОЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ.....	655

<i>Ульянова Галина Олексіївна, Ульянов Олексій Іванович</i> СВОБОДА ТВОРЧОСТІ ТА ЇЇ ЗМІСТ	657
<i>Бааджи Наталія Пилипівна</i> РОЛЬ ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК У ЦИФРОВОМУ МАРКЕТИНГУ	659
<i>Галупова Лариса Ігорівна</i> ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ (НЕЙРОМЕРЕЖ) У ПРАВОВІЙ СФЕРІ	661
<i>Ennan Ruslan</i> LEGAL REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EUROPEAN UNION	664
<i>Кирилюк Алла Володимирівна</i> ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕРНЕТ-ПРАВОВІДНОСИН	667
<i>Кравченко Олександр Миколайович</i> КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ ТА КОНФІДЕНЦІЙНА ІНФОРМАЦІЯ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	670
<i>Бугаєць Альона Сергіївна</i> РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗАСОБАМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ...	673
<i>Височин Дмитро Олександрович</i> ПАРАЛЕЛЬНИЙ ІМПОРТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ	675
<i>Hrytseniuk Vladyslav, Golovatyuk Ivan</i> THE PROBLEM OF IDENTIFYING INTERNET USERS	676
<i>Козир Олександр Олександрович</i> ОСОБЛИВОСТІ КОРИСТУВАЦЬКОГО КОНТЕНТУ	678
<i>Ларіонов Владислав Сергійович</i> ПРАВОВА ОХОРОНА ТВОРІВ, СТВОРЕНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	680
<i>Шендрік Ірина Сергіївна</i> ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ ЯК ОБ'ЄКТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ	683

СЕКЦІЯ 16. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

<i>Подцерковний Олег Петрович</i> ЩОДО НАГАЛЬНИХ КРОКІВ УСУНЕННЯ ОКРЕМИХ ПЕРЕШКОД ДЛЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ В УКРАЇНІ	685
<i>Будурова Ганна Миколаївна</i> НОВЕЛИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ	687
<i>Войнарівський Микола Миколайович</i> ПРО ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПОЗИЧЕННЯ ДОСВІДУ НІМЕЧЧИНИ ПРИ ВДОСКОНАЛЕННІ АДМІНІСТРАТИВНО- ГОСПОДАРСЬКИХ САНКЦІЙ В УКРАЇНІ	690
<i>Добровольська Володимира Володимирівна</i> ЩОДО ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПЕРІОД ВОЄННИХ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	692
<i>Згама Антоніна Олександрівна</i> ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ: ШЛЯХ ДО СПРАВЕДЛИВОГО ТА ЕФЕКТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ..	694
<i>Квасніцька Ольга Олексіївна</i> ДО ПИТАННЯ ПРЕДМЕТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІСТОБУДІВНОГО ПРАВА	696
<i>Попелюк Вадим Павлович</i> ЩОДО ВПЛИВУ ДЕРЖАВНОЇ ПРОГРАМИ ДОСТУПНОГО ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ ЖИТЛА “Є-ОСЕЛЯ” НА ЖИТЛОВЕ БУДІВНИЦТВО В УМОВАХ ВІЙНИ	699
<i>Бабалунга Олесь Михайлович</i> МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	701
<i>Велєв Іван Іванович</i> ЩОДО АДВОКАТСЬКОГО ГОНОРАРУ У ГОСПОДАРСЬКМУ ПРОЦЕСІ	703
<i>Зарічанський Григорій Віталійович</i> СВІТОВИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КРИПТОБІРЖ ТА ОБІГУ КРИПТОВАЛЮТИ	705
<i>Ковалевич Ігор Ігорович</i> ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ВИЗНАЧЕННЯ КРИПТОВАЛЮТИ	707
<i>Кубрак Гліб Олегович</i> МІСЦЕ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МСБ В ДЕРЖАВНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТА ПРАВОВІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	709
<i>Ляховецький Олександр Олександрович</i> ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ З УРАХУВАННЯМ СУЧАСНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ	712
<i>Попович Павло Олександрович</i> ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ПРИТРИМАННЯ ЯК ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ЗЕД(В УМОВАХ ЕВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ)	714

СЕКЦІЯ 17. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

<i>Харитонова Тетяна Євгенівна</i> РОЗВИТОК ДИСЦИПЛІН КАФЕДРИ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	716
<i>Гавриш Наталя Степанівна</i> ДОСВІД ВЕЛИКОБРИТАНІЇ У ПРАВОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ВЕДЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ В УКРАЇНІ	718
<i>Григор'єва Христина Антонівна</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АГРОПРОТЕКЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	720
<i>Годованюк Андрій Йосипович</i> КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ СУДОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ У ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРАХ	722
<i>Заверюха Марина Михайлівна</i> ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ІНВАЗІЙНИХ ВИДІВ ДЕРЕВ В УКРАЇНІ	724
<i>Канівець Людмила Анатоліївна</i> ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ	726
<i>Karakhanian Karuna</i> ELECTRONIC SALE OF LANDS AND RIGHTS TO THEM AS A MANIFESTATION OF DIGITALIZATION OF LAND LEGAL RELATIONS	728
<i>Платонова Євгенія Олегівна</i> ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	730
<i>Валянська Тетяна Петрівна</i> СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПОЗАСУДОВЕ», «ДОСУДОВЕ» ТА «АЛЬТЕРНАТИВНЕ» ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ	732
<i>Слепньова Катерина Вадимівна</i> ПРИНЦИПИ ВЕДЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ В УКРАЇНІ	735

СЕКЦІЯ 18. ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

<i>Шамша Ігор Володимирович</i> ФІЛОСОФІЯ МЕДІЙНИХ ПРАКТИК: КОНЦЕПТУАЛЬНІ КОНТУРИ	738
<i>Аксьонова Віра Ігорівна, Алексєєнко Анастасія Андріївна</i> ВПЛИВ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ НА АНТРОПОЛОГІЗАЦІЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СУПЕРЕЧЛИВИХ АСПЕКТІВ ТЕХНОГЕННОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ	740
<i>Єременко Олександр Михайлович</i> ПРИНЦИПИ СПОЛУЧУВАНOSTІ ПОЗИЦІЙ В ЦІЛІСНОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ СВІТОГЛЯДІ	742
<i>Smaznova Iryna</i> LAW & FORGIVENESS	744
<i>Капустіна Надія Борисівна</i> ЦИФРОВИЙ ПРОСТІР: КОНФЛІКТОГЕННИЙ АСПЕКТ	746
<i>Крижановська Тетяна Олександрівна</i> ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ДЖ. РОУЛЗА	749
<i>Токар Людмила Вікторівна</i> КІЛЬКІСНИЙ ВИРАЗ КВАНТОРІВ ІСНУВАННЯ. АНАЛІЗ АСПЕКТІВ ЗАВДАНЬ ТЗНК	751
<i>Котовська Анастасія Вікторівна</i> ВПЛИВ АГНОТОЛОГІЇ НА РОЗВИТОК ПРАВОВИХ СИСТЕМ	753

СЕКЦІЯ 19. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

<i>Кормич Людмила Іванівна, Краснопольська Тетяна Миколаївна</i> БРЕНДИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ	756
<i>Вітман Костянтин Миколайович</i> ВПЛИВ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ ГЕОПОЛІТИЧНИХ АВТОКРАТИЧНИХ ЦЕНТРІВ НА ЕТНОПОЛІТИЧНУ СФЕРУ КАЗАХСТАНУ	758
<i>Мамонтова Елла Вікторівна</i> ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ УКРАЇНИ	760
<i>Завгородня Юлія Володимирівна</i> СУЧАСНА АДАПТАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ У КІБЕРПРОСТІР	763

Сушко Анатолій Іванович, Прохоренко Аліна Марленівна ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РАМКАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ	764
Акімов Андрій Володимирович СУЧАСНИЙ СТАН НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	766
Барасій Віта Юрївна СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ МЕДІАКРАТІЇ	768
Білий Веніамін Сергійович ПОЛІТИКА ТА МАСМЕДІА: ВІД «ГАЛАКТИКИ ГУТЕНБЕРГА» ДО МЕДІАТИЗАЦІЇ ДЕБАТІВ.....	771
Возненко Леонід Валерійович ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ	773
Гевелюк Діана Андріївна SOFT POWER ЯК ІНСТРУМЕНТ ІМІДЖУ ДЕРЖАВ.....	774
Железков Андрій Іванович ТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗА СВІТОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ	776
Капсамун Олег Георгійович ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ.....	778
Лисянський Павло Леонідович ЦИВІЛЬНИЙ МІЛІТАРИЗМ РФ ЯК ЗАГРОЗА ВИНИКНЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ У КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ	780
Онищенко Олександр Олексійович ТЕХНОЛОГІЯ «БЛОКЧЕЙН» ЯК ВАЖЛИВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ	782
Римар Богдан Анатолійович СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ЛЕГІТИМНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ	784
Саліхов Артем Романович АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ У ВІЙСЬКОВИЙ ТА ПОСТВІЙСЬКОВИЙ ЧАС	786
Фартушний Дмитро Сергійович ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР: ДЕМОКРАТІЯ ЧЕРЕЗ КОМУНІКАЦІЮ	788
Чігидін Валерій Вікторович ПАРТІЙНА КОНКУРЕНЦІЯ ЩОДО ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА ЯК ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОРІЄНТИР РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	790
Ястребова Віра Андріївна ІНСПІРОВАНО-ЗОВНІШНІЙ СЕПАРАТИЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ КВАЗІДЕРЖАВНИХ УТВОРЕНЬ В КРАЇНАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ	792

СЕКЦІЯ 20. СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Ярова Ліліана Вікторівна СТАН СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	795
Яковлев Денис Вікторович РОЛЬ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ У СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ	798
Вітовщик Тетяна Сергіївна, Байрук Оксана Ігорівна СТРУКТУРА СПОЖИВЧОГО КОШИКА ЯК ВИХІДНА ТОЧКА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ УКРАЇНИ	800
Каретна Ольга Олександрівна ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	804
Прохоренко Євгенія Яківна КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ «ВІКОВА НЕРІВНІСТЬ»: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД	806
Шмаленко Юлія Іванівна ТОКСИЧНІСТЬ У ПОЛІТИЧНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ	808
Яковлева Лілія Іванівна ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ЧИННИК ЛЕГІТИМНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ	811
Яценко Микола Анатолійович МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КІЛЬКІСНИХ ТА ЯКІСНИХ МЕТОДІВ У НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКІЙ РОБОТІ СТУДЕНТА.....	813
Сафронова Ганна Володимирівна ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ У КОНТЕКСТІ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ПРОТЯГОМ ЖИТТЯ.....	816

СЕКЦІЯ 21. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ ТА СОЦІУМУ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

<i>Цільмак Олена Миколаївна, Бакурідзе Ніна Григорівна</i> ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ УМІННЯ, ЯКІ ДЕТЕРМІНУЮТЬ ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ПСИХОЛОГА-КОНСУЛЬТАНТА	819
<i>Гурін Руслан Сергійович</i> ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ТА ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ» МАГІСТРАНТАМ-ПСИХОЛОГАМ	821
<i>Джежик Ольга Володимирівна, Цільмак Олена Миколаївна</i> ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	823
<i>Корнута Людмила Михайлівна</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМАНД НА ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ	826
<i>Рєпнова Тетяна Петрівна, Кнутова Маргарита Володимирівна</i> ЕМПАТІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ	827
<i>Самара Ольга Євгенівна</i> ПСИХОЛОГІЧНА ГІГІЄНА: ВПЛИВ ЗМІ І ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛІВ НА ПСИХІКУ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ	829
<i>Тат'янчиків Андрій Олександрович, Лісовенко Анна Федорівна</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЕПОХУ КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЇ	831
<i>Ташматов Вячеслав Абдуллайович, Папінян Вікторія Валентинівна</i> ПРОЯВ ГОРЮВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ЕМОЦІЙНИЙ ПРОЦЕС ВТРАТИ	833
<i>Трет'якова Тетяна Миколаївна</i> ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ХОЛІСТИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ	835

СЕКЦІЯ 22. ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ, ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННА ВІДБУДОВА УКРАЇНИ

<i>Кібік Ольга Миколаївна</i> ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЕКОНОМІЧНИХ АГЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА	837
<i>Слободянюк Ольга Василівна</i> ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА МАЛИЙ ТА СЕРЕДНІЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ: ВІЙНА ТА ВІДБУДОВА	838
<i>Корнілова Олеся Володимирівна</i> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД	841
<i>Котлубай Вячеслав Олексійович</i> УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ	842
<i>Примаченко Іван Федорович</i> ЗМІНА ПРІОРИТЕТІВ ТА ІНСТРУМЕНТІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	845
<i>Редіна Євгенія Валентинівна</i> НАСЛІДКИ ВПЛИВУ ВІЙНИ НА БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩЕ УКРАЇНИ	847
<i>Ободовський Юрій Васильович</i> ЩОДО ПОНЯТЬ УМОВНОСТІ ТА БЕЗУМОВНОСТІ В ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА	849
<i>Калмикова Наталя Юріївна</i> <i>Кузнецова Людмила Валентинівна</i> НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ	851

СЕКЦІЯ 23. ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА В ЕПОХУ СТІМКОГО РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

<i>Логінова Наталія Іванівна, Толокнов Анатолій Арнольдович</i> ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ДАНИХ У PYTHON	854
<i>Гура Володимир Ігорович</i> ВИКОРИСТАННЯ БЕЗДРОТОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У «РОЗШИРЕНІЙ РЕАЛЬНОСТІ»	856
<i>Задерейко Олександр Владиславович</i> <i>Грезіна Олена Миколаївна</i> ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ СКЛАДНИХ СИСТЕМ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ	859

<i>Лобода Юлія Геннадіївна</i> ГЕНЕРАЦІЯ НАБОРУ ДАНИХ ДЛЯ МАШИННОГО НАВЧАННЯ.	860
<i>Манаков Сергій Юрійович</i> ВІРТУАЛЬНІ ПОТОКИ JAVA ТА КОРУТИНИ KOTLIN	862
<i>Чанишев Рашид Ібрагімович</i> ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ПРАВО: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕГУЛЮВАННЯ.....	864
<i>Чикунів Павло Олександрович</i> ВІДСТЕЖЕННЯ ПОШИРЕННЯ ПО ПРОГРАМІ НЕПЕРЕВІРЕНИХ ЗОВНІШНІХ ДАНИХ.....	866
<i>Щербина Юрій Володимирович</i> <i>Казакова Надія Феліксівна</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТОЧНОГО ШИФРУ, ПОБУДОВАНОГО НА ОСНОВІ XORSHIFT-ГЕНЕРАТОРА	870
<i>Грезіна Олена Миколаївна</i> ЦИФРОВА МАЙСТЕРНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ – БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ СФЕРИ ОСВІТИ	872
<i>Соловйов Артем Сергійович</i> ПРОБЛЕМАТИКА ФАЛЬСИФІКАЦІЇ СИСТЕМНИХ ЖУРНАЛІВ У ОПЕРАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ LINUX	874
<i>Дика Анастасія Іванівна, Трофименко Олена Григорівна</i> АНАЛІЗ ПОТЕНЦІЙНИХ ЗАГРОЗ ЗАСОБАМИ SNATGPT ДЛЯ ТЕСТУВАННЯ БЕЗПЕКИ ВЕБЗАСТОСУНКІВ.....	876
<i>Проданюк Назар Богданович</i> ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ПОСЛУГ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ	878
<i>Світлічний Ігор Валерійович</i> <i>Світлічна Дар'я Ігорівна</i> ЧИ МАЮТЬ МИМОБІЖНІ ПРЯМІ ПРАВО НА ПЕРЕТИН? ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗНАХОДЖЕННЯ ВІДСТАНІ МІЖ МИМОБІЖНИМИ ПРЯМИМИ	880

СЕКЦІЯ 24. КІБЕРБЕЗПЕКА ОСОБИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ

<i>Горбаченко Станіслав Анатолійович, Дикий Олег Вікторович</i> ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСІ МАРКЕТИНГОВОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ	883
<i>Казакова Надія Феліксівна, Кулешова Євгенія Романівна</i> ВИБІР ТИПУ ХМАРНИХ ПОСЛУГ ТА РИЗИК ВИТОКУ ЧУТЛИВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	885
<i>Ахметмет'єва Ганна Валеріївна</i> ПРОБЛЕМИ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ФЕЙКОВИХ МУЛЬТИМЕДІА В МЕРЕЖІ INTERNET	887
<i>Бойко Віктор Дмитрович</i> БІБЛІОТЕКА NUMPY – ОСНОВА ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО СТЕКУ НАУКОВИХ РОЗРАХУНКІВ SCIPY.....	888
<i>Кухаренко Сергій Вікторович</i> ПОЛІТИКИ ТА ПРОЦЕДУРИ РЕАГУВАННЯ НА ПОРУШЕННЯ БЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ.....	891
<i>Чепурна Олена Євгенівна</i> КІБЕРЗАГРОЗИ ДЛЯ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА ТА СУЧАСНІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ	893
<i>Черевко Євген Володимирович</i> ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ У ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	895
<i>Овчинников Микола Юрійович</i> ОСОБЛИВОСТІ ВБУДОВУВАННЯ ПРИХОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ФАЙЛИ ФОРМАТУ MP3	898
<i>Разінкін Нікіта Сергійович</i> КІБЕРЗАХИСТ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	902
<i>Саврацький Олександр Олександрович</i> ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З КІБЕРБЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ	905

СЕКЦІЯ 25. ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ, ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ ЯК ЗАСОБУ НАЛАГОДЖЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ

<i>Томчаковська Юлія Олегівна</i> СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ	908
<i>Строченко Леся Василівна</i> ПЕРЕКЛАД У ВІЙСЬКОВІЙ ГАЛУЗІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	910
<i>Варешкіна Наталія Володимирівна</i> ДО ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ	911
<i>Дихта Наталя Миколаївна, Явдошук Анастасія Андріївна</i> НАВЧАННЯ ФОНЕТИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	913

Єрмоєнко Світлана Василівна ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКИХ ДІЄСЛІВ ГОВОРІННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ	915
Іванова Наталія Георгіївна МЕТОДИЧНІ НАСТАНОВИ КРЕАТОРІВ САЙТУ VIDEOELE (ПОЧАТКОВИЙ РІВЕНЬ НАВЧАННЯ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ)	916
Козак Тетяна Борисівна ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СЕМАНТИКИ СЛОВА BLAU ‘СИНІЙ, БЛАКИТНИЙ’ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	919
Марчук Ірина Петрівна ВИКОРИСТАННЯ ЕЛІТНОГО КОНТЕКСТУ В НАВЧАННІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 081 ПРАВО	921
Потенко Людмила Олександрівна ІННОВАЦІЙНЕ ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТІ	923
Томчаковський Олександр Георгійович НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ: АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	925
Тупікова Тетяна Валеріївна ГЕНЕАЛОГІЧНА СПОРІДНЕНІСТЬ GELB I GRÜN	927
Швелідзе Лідія Дмитрівна ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У КОНТЕКСТІ ПЕРЕКЛАДУ	929
Alexeyev Mykola CLEAR ENGLISH OF LAW: A POSSIBILITY OR A NECESSITY?	931
Ковальова Ксенія Олександрівна КОНЦЕПТ ТЕКСТИЛЬ ЯК КУЛЬТУРОЛОГІЧНА КОНСТАНТА АНГЛОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	933
Лесневська Катерина Вікторівна СУЧАСНІ ТРЕНДИ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ	934

СЕКЦІЯ 26. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ, ЛІНГВІСТИКИ ПРАВА ТА ЗМІ

Мамич Мирослава Володимирівна, Шевченко-Бітенська Олена Валентинівна ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ	937
Кісельова Анастасія Андріївна, Мамич Мирослава Володимирівна ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕРЕЖЕВОЇ ЛІТЕРАТУРИ	939
Назаренко Оксана Миколаївна, Кабанцева Надія Вікторівна АВТОРСЬКИЙ КОМЕНТАР ЯК МЕТАТЕКСТ ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ «МАЛЬВИ» РОМАНА ІВАНИЧУКА	941

СЕКЦІЯ 27. ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Колкутіна Вікторія Вікторівна ОПОВІДНА СТРАТЕГІЯ СУЧАСНОГО СТОРІТЕЛІНГУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	943
Маляренко Тетяна Анатоліївна ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНО-КИТАЙСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН	945
Скалацька Олена Віталіївна МІЖНАРОДНІ ПОДІЇ В МЕДІЙНИХ ТРЕНДАХ	946
Владишевська Вікторія Вікторівна, Демченко Олександр Петрович ДИПЛОМАТИЧНЕ ЛИСТУВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНЕ ЯВИЩЕ	948
Грушевська Юлія Андріївна РОЛЬ ВЛАСНОЇ НАЗВИ У СКЛАДІ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ	950
Літвінчук Ірина Сергіївна АДАПТАЦІЯ ЗМІ ДО НОВИХ ВИМОГ ЦИФРОВОЇ ЕРИ: ВІД ТРАДИЦІЙНИХ ДО ЦИФРОВИХ	952
Menshykova Zhanna, Menshykova Anastasiia MARKETING COMMUNICATIONS: TRENDS AND PROSPECTS	954
Чубук Олег Леонтійович ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ РЕДАКЦІЙ ПІСЛЯ РЕЛОКАЦІЇ І ДЕОКУПАЦІЇ	956

СЕКЦІЯ 28. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Барсукова Тетяна Олександрівна, Смолякова Ірина Дмитрівна МОТИВАЦІЯ ДО РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	959
Антіпова Жанна Ігорівна, Кучеренко Геннадій Васильович АДАПТИВНЕ ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖАНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ	961

<i>Гогольова Олена Миколаївна, Бочков Павло Миколайович</i>	
АНАЛІЗ СПРИЙНЯТТЯ СУЧАСНОЮ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ НОВИХ ПІДХОДІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	964
<i>Заверзаєв Валерій Володимирович, Адеєва Ольга Вікторівна</i>	
ВПЛИВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ТА ЗНЯТТЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО НАВАНТАЖЕННЯ	966
<i>Чертов Іван Іванович, Ганчар Іван Лазарович</i>	
НАРОДЖЕНІ В УКРАЇНІ, УНІКАЛЬНІ БОЙОВІ МИСТЕЦТВА	967

СЕКЦІЯ 29. ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИШОЇ ОСВІТИ

<i>Іванійчук Таїсія Юрійвна, Нерубацька Лариса Миколаївна</i>	
СЕРВІСИ ВІДКРИТИХ СИСТЕМ ІНСТИТУЦІЙНИХ РЕПОЗИТАРІВ У ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАУКОВО-ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ УНІВЕРСИТЕТУ	970
<i>Дремлюга Ольга Олексіївна, Опольська Тамара Іванівна</i>	
ПРОГРАМНІ СЕРВІСИ ПЕРЕВІРКИ АКАДЕМІЧНИХ ТЕКСТІВ НА НАЯВНІСТЬ ПЛАГІАТУ: ДЕТЕКТОРИ КОНТЕНТУ ІІІ	972
<i>Макуха Світлана Миколаївна</i>	
ВПЛИВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ	974
<i>Петренко Олена Сергіївна, Фоміна Світлана Олегівна</i>	
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ КОРИСТУВАЧАСТУВАЧІВ, ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНО-БІБЛІОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ	976
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ	979

ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» АКАДЕМІКА С. В. КІВАЛОВА

Шановні учасники Міжнародної конференції «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів», наукові та науково-педагогічні працівники, докторанти, аспіранти, представники правотворення та правозастосування, освіти і науки, сектору безпеки та оборони, сфер журналістики, психології, політології, соціології, ІТ-спеціалісти, та звичайно – юристи. Від імені багаточисельного колективу Національного університету «Одеська юридична академія» щиро вітаю усіх, хто долучився до роботи нашого щорічного міжнародного наукового заходу. Ця конференція має величезне значення як для наукової спільноти нашої країни, так і для науковців за кордоном, адже вона дає змогу обговорити важливі питання, виклики та ризики, які встають перед нами сьогодні.

Незважаючи на нелегкі випробування, з якими стикається Україна, пишучи сучасні сторінки нашої незалежної історії, ми продовжуємо зберігати єдність, боротися та перемагати, виступаючи на захист глобально важливих цінностей та принципів поваги до прав людини, свободи, незалежності, суверенітету та демократії.

У цей важкий період для України ми підтримуємо єдність і виступаємо на захист наших цінностей та принципів. Наші захисники мужньо обороняють нашу землю, а ми, своєю чергою, продовжуємо працювати, забезпечуючи безперервний науковий та навчальний процеси. Попри це, приємно відзначити, що ми маємо змогу провести традиційну щорічну Конференцію викладачів, наукових діячів і практиків від різноманітних галузевих напрямів. Ця конференція дає можливість обмінятися досвідом, збагатити свої знання та перейняти нові ідеї. Переконалися, що ми будемо свідками чудових доповідей, змістовних дискусій та обговорення актуальних проблем.

Наукові дослідження відіграють важливу роль у розвитку країни, особливо в умовах сучасного високотехнологічного світу. Ми продовжуємо робити все можливе, щоб забезпечити науковий прогрес на дійсно високому рівні та підтримувати інновації в навчальному процесі.

Ця Міжнародна науково-практична конференція – відмінна нагода для обміну думками і досвідом, для пошуку нових шляхів розв'язання актуальних проблем.

Навіть у найтяжчі часи український народ виявляє свою міцність, демонструє волю до перемоги та готовність працювати над змінами на краще.

Останніми роками ми стали свідками значних багатогранних змін у всіх сферах життя України. Глибока криза архітектури світової безпеки, геополітичні розбалансування та турбулентність, економічні ризики та перешкоди – все це створює складну ситуацію, в якій наша країна змушена діяти. Проте, навіть у цих умовах Національний університет «Одеська юридична академія» продовжує шукати шляхи розвитку, вдосконалення, впровадження та інтегрування нових стратегій в наукову діяльність.

Україна має великий потенціал і здібності для досягнення високих потенційних результатів у життєдіяльності усіх галузей та профілів національної економіки. Наші наукові досягнення, освітні ініціативи, технологічні розробки та виробничі здобутки можуть стати основою для світлого, стабільного й успішного майбутнього нашої Вітчизни. Міжнародна науково-практична конференція «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» – це не лише платформа та панелі для обговорення складних, важливих, а в деяких аспектах і проблемних питань, але й можливість продемонструвати наш потужний потенціал і готовність до конструктивних змін.

Важливо пам'ятати про значення європейської інтеграції для України. Вступ до Європейського Союзу – це не лише стратегічна мета, а й шлях до зміцнення нашого суверенітету, розвитку демократії та забезпечення добробуту наших громадян. Ми робимо все можливе, щоб впроваджувати європейські стандарти та цінності у всі сфери життя Національного університету «Одеська юридична академія». Таким чином, Міжнародна науково-практична конференція «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» є важливим кроком у напрямку досягнення наших цілей та вирішення важливих проблем. Дякую всім учасникам

нашої конференції за їх внесок у цей процес. Нехай наші обговорення будуть плідними, а результати – корисними для подальшого розвитку нашої країни. Разом ми зможемо подолати будь-які труднощі та побудувати майбутнє, на яке ми заслуговуємо. Вперед до нових досягнень та перемог!

Ми пишаємося тим, що вже стає традицією долучення до роботи конференції військовослужбовців, правоохоронців, співробітників контролюючих органів і представників з усіх куточків нашої країни. До обговорення долучилося більше 400 учасників і колег, які залученні у роботі профільних секцій. Переважну кількість тез на конференцію надали наукові діячі Національного університету «Одеська юридична академія».

Хотілось би також відмітити колег з інших закладів вищої освіти, які долучилися до нашої звітної міжнародної наукової конференції. Серед них представники: Київського національного університету ім. Тараса Шевченка; Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого; Інституту держави і права ім. Володимира Корецького Національної академії наук України; Львівського національного університету ім. Івана Франка; Волинського національного університету ім. Лесі Українки; Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. Костянтина Ушинського; Національного університету біоресурсів і природокористування України; Запорізького національного університету; Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва ім. академіка Федіра Бурчака НАПрН України; Одеської державної академії будівництва та архітектури; Державного торговельно-економічного університету (м. Київ); Донецького державного університету внутрішніх справ; Лондонського університету «Queen Mary»; університету Мангейму (Німеччина) та інші.

Вчені, які взяли участь у Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів», не лише продовжують свою наукову активність, а й вдосконалюють її, пропонуючи нові наукові ідеї та погляди, сприяючи їх подальшому впровадженню в практику. Результати цих наукових пошуків слугують теоретичною базою для розвитку практичних напрацювань та здобутків. Ці висновки й аналізи будуть систематизовані та представлені у збірнику матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів». Тематика конференції традиційно охоплює широкий спектр актуальних питань державного й суспільного життя, включаючи філософські аспекти права та держави, соціально-політичні процеси, міжнародне право, проблеми морської та митної політики, екологічне законодавство, кібербезпеку, кримінально-правові аспекти, реформи в судовій системі, трансформацію суспільства в контексті європейських стандартів та дискусії навколо інших ключових сфер сучасності.

Крім того, у конференційному збірнику буде відображено й аналіз важливих аспектів земельного та аграрного права, питання трудового законодавства та соціального забезпечення. Також на сторінках збірки конференційних тез буде відображено вплив інформатизації та цифровізації на сучасне суспільство, особливості кримінально-процесуального законодавства та кримінології тощо. Додатково акцент робиться на аспектах цивільного та господарського права, ефективності правоохоронних органів та адвокатури в умовах сучасних викликів. Урахування всіх цих аспектів створить повнішу картину розвитку суспільства в умовах сучасної реальності, що у подальшому сприятиме досягненню нашої спільної безкомпромісної перемоги, а також новітньому відродженню та процвітанню України.

Ще раз вітаю усіх учасників конференції – визнаних дослідників і тих, хто робить на цьому шляху впевнені кроки. Впевнений, що об'єднані спільною метою ми подолаємо усі труднощі та відновимо міжнародний порядок.

Віriamo в перемогу та відновлення миру, наближаємо їх спільними зусиллями!

Сергій КІВАЛОВ,
Президент Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, академік НАПН України,
заслужений юрист України

СЕКЦІЯ 1

ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

*Керівник секції: завідувач кафедри адміністративного та фінансового права,
доктор юридичних наук, професор Л. Р. Біла-Тіунова*

*Секретар секції: лаборант кафедри адміністративного та фінансового права
В. С. Пацюрківська*

Ківалов Сергій Васильович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
президент, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, академік НАПН
України, заслужений юрист України*

СПІВВІДНОШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ ІЗ СУМІЖНИМИ КАТЕГОРІЯМИ

Вплив права на суспільні відносини зовнішньо виражено у поведінці учасників суспільних відносин. Невід'ємною складовою механізму правового впливу є правові заходи як інструмент досягнення поставлених цілей. Для адміністративного права притаманно властивих лише йому правових заходів, які віддзеркалюють особливості предмета та методу галузевого правового регулювання. На сучасному етапові адміністративне право трансформовано як на якісному, так і на кількісному рівнях. Відповідних змін зазнали й адміністративні правові заходи. Для формування цілісного уявлення про заходи, що практично втілюються як адміністративні правові заходи, необхідно дослідити їх співвідношення із суміжними категоріями. Важливість указаних напрямів наукового пошуку опосередковано потребами уніфікації законодавства та удосконаленням правозастосування.

Доктринальна характеристика адміністративних правових заходів потребує урахування співвідношення понять «адміністративні правові заходи» з категоріями типу: «інструменти публічного адміністрування», «форми публічного адміністрування», «правові технології» (є синонімом категорії «юридичні технології»). Вибір такого напрямку доктринального пошуку пов'язано з тим, що усі зазначені поняття тією чи іншою мірою пов'язані з виключним застосуванням суб'єктами публічної адміністрації повноважень лише у межах та у порядку, яких встановлено законодавством.

При цьому, слід наголосити на відсутності тотожності змістовного наповнення термінів «адміністративні правові заходи» та «заходи впливу». Останні передбачено положеннями ст. 93 Закону України «Про адміністративну процедуру» і містять: «вчинення дій за рахунок зобов'язаної особи – адресата адміністративного акта іншою особою у порядку, визначеному законодавством; накладення грошового стягнення за невиконання адміністративного акта у визначеному порядку; безпосередній вплив, що здійснюється з підстав та у порядку, визначених законом [1]. У свою чергу, адміністративні правові заходи не обмежено адміністративним актом або лише застосуванням примусу й охоплюють значно ширше коло питань, пов'язаних із функціонуванням суб'єктів публічної адміністрації.

Способи зовнішнього прояву публічного адміністрування мають прояв у конкретних діях, які виконуються суб'єктами публічного адміністрування в межах їх повноважень для

виконання покладених на них завдань та функцій. У сучасній адміністративно-правовій літературі, крім терміна «форми публічного адміністрування», використовується також термін «інструменти діяльності суб'єктів публічного адміністрування», що описує способи зовнішнього вираження владно-упорядковуючого впливу.

Важливо враховувати, що виконавчо-розпорядча діяльність здійснюється шляхом застосування як правових засобів (прийняття нормативних актів, видання адміністративних (індивідуальних) актів, укладення адміністративних договорів, здійснення інших юридично значущих дій), так і неправових (здійснення організаційних заходів, виконання матеріально-технічних операцій) форм публічного адміністрування. Це обумовлено значними різницями у їх правовому характерові, спрямованістю на виникнення юридичних наслідків та особливостями здійснення суб'єктами публічної адміністрації.

Правові форми публічного адміністрування завжди породжують юридичні наслідки. Завдяки їм характеризують як такі, що спричиняють виникнення конкретного юридичного результату або мають правовий ефект через установлення та застосування правових норм [2, с. 100]. Можна припустити, що вплив цифрової трансформації не лише змінює спосіб виконання виконавчо-розпорядчої діяльності суб'єктами публічної адміністрації, але й породжує нові способи її здійснення. Неправові форми публічного адміністрування являють собою управлінські рішення, спрямовані на вирішення тактичних та оперативних завдань і не мають юридичних наслідків [3, с. 26–27]. Слід констатувати, що, незважаючи на безпосередню (пряму) відсутність юридичних наслідків, не слід недооцінювати або зневажати цінність неправових форм публічного адміністрування.

У науковій літературі щодо інструментів публічного адміністрування усталеним є їх визначення як вираження зовнішніх дій, що є однорідними за своїм характером і юридичною природою і здійснюються здійснюваних суб'єктами публічної адміністрації у межах їх законодавчої компетенції з метою досягнення певного публічного результату [4, с. 164]. Перелік інструментів, що можуть застосовуватися суб'єктом публічної адміністрації на доктринальному рівні окреслено: нормативні та адміністративні та адміністративні договори. Однак, на нормативному рівні жодної вказівки не зроблено. При цьому, у положеннях законодавства, що регулює правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, а також в адміністративному процесуальному законодавстві виокремлюються саме вищезазначені інструменти як такі, що можуть прийматись уповноваженим суб'єктом, а згодом оскаржуватись у судовому порядку. Вибір поняття «інструмент» не є безальтернативним, але він найбільш влучно описує правову природу обраних способів формального закріплення застосованих повноважень суб'єктом публічної адміністрації.

Щодо правових технологій, то цей термін був введений у науковий обіг для опису адміністративно-правових явищ нещодавно, але він швидко набуває усе більшого поширення. У загальному розумінні категорія «технологія» використовується для опису сукупності знань, методів та прийомів, що використовуються у конкретній галузі діяльності. Слід виходити з того, що правова технологія є можливим способом упорядкування конкретного виду суспільних відносин, який може застосовуватися конкретним суб'єктом. Отже, правові технології діяльності суб'єктів публічної адміністрації – це сукупність нормативно встановлених способів забезпечення мети публічного адміністрування.

Отже, правові технології спрямовані на якісне забезпечення правового регулювання певної сфери суспільних відносин та досягнення мети управлінсько-розпорядчого впливу суб'єктами публічної адміністрації і зовнішньо виражені у сукупності формально визначених поступових дій, тобто правова технологія відображає механізм втілення певних установлених положень. У цьому сенсі, інструмент закріплює ці положення, а зовнішня форма вираження переносить у юридичну площину.

Виокремлення характеристик суміжних до адміністративних правових заходів явищ дозволяє співставити поняття «форми публічного адміністрування», «інструменти публічного

адміністрування», «правові технології публічного адміністрування» через звернення уваги на їх визначення. Відповідно: формою публічного адміністрування є зовнішні прояви конкретних дій, які здійснюються суб'єктами публічного адміністрування в рамках їх компетенції для реалізації поставлених перед ними завдань та функцій; інструментами – є сукупність способів, прийомів та методів, які застосовуються уповноваженими суб'єктами для упорядкування суспільних відносин, зміст яких спрямовано на досягнення публічних інтересів; правовими технологіями – є сукупність нормативно встановлених способів забезпечення мети публічного адміністрування; адміністративні правові заходи є різновидом правових заходів, що спрямовані на якісне забезпечення правового регулювання певної сфери суспільних відносин та досягнення мети управлінсько-розпорядчого впливу суб'єктами публічної адміністрації і які зовнішньо виражені у сукупності формально визначених у законодавстві дій.

У результаті можна припустити, що суб'єкт публічної адміністрації функціонує у визначеній формі (правовій чи неправовій) через застосування визначених інструментів (прийняття нормативних актів та адміністративних актів, укладення адміністративних договорів), які передбачають необхідні адміністративні правові заходи (заходи примусу, заходи заохочення), що реалізуються у визначеній спосіб (правова технологія).

Окремо слід зазначити, що методи адміністративно-правового регулювання, а також принципи, джерела й інші інститути адміністративного права формують внутрішню структуру адміністративних правових заходів та можуть варіюватися у залежності від виду адміністративних правових заходів.

Список використаних джерел

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення 16.01.2024).
2. Яковлев І. П. Форми і методи публічного адміністрування у державній митній справі : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 224 с.
3. Біла В. Р. Правові форми публічного адміністрування в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2020. 431 с.
4. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / за ред. В. Галунька, О. Проторової. 3-тє вид. Київ : Акад. адмін.-прав. наук, 2020. 466 с.

Ключові слова: адміністративні правові заходи, суб'єкт публічної адміністрації, інструмент, правова технологія, правова форма.

Keywords: administrative legal measures, subject of public administration, tool, legal technology, legal form.

Тодощак Олег Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія», ректор,
професор кафедри державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТУ ЗА ЯКІСТЬ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ НУ «ОЮА»)

Сучасний розвиток вищої освіти в Європі ґрунтується на системному підвищенні якості й досконалості процесів викладання і навчання. Успішність закладів вищої освіти формується із декількох важливих взаємообумовлених компонентів: спеціалізація, матеріальна база, компетентність науково-педагогічного персоналу. Стабільний розвиток закладу вищої освіти за умови підтримання зазначених компонентів здатні сформувати унікальний бренд, чия впізнаваність і самодостатність стає перевагою у сфері надання освітніх послуг, але, при

цьому, вимагає і додаткових зусиль щодо підтримання, в першу чергу, за рахунок підвищення власної відповідальності закладу за якість цих послуг.

Відповідальність університету за якість освіти є складним питанням. Цілком очевидною є вагома позитивна відповідальність закладу, зважаючи на те, що він, виконуючи важливу соціальну місію, має створити умови завдяки яким гарантується висока якість освіти. Така відповідальність реалізується університетом як автономним утворенням у напрямках організаційної, фінансової, кадрової та академічної самостійності [1, с. 113]. Зокрема, університет гарантує створення сприятливих умов для навчання, включаючи доступ до необхідних ресурсів й інфраструктури, що охоплює бібліотечні фонди, лабораторії, інформаційні технології та інше обладнання, необхідне для належної освіти.

Згідно Статуту Національного університету «Одеська юридична академія» (далі – НУ «ОЮА») [2], позитивна відповідальність університету гарантується дотриманням принципів: 1) професійності; 2) інноваційності; 3) прозорості; 4) відкритості; 5) гнучкості; 6) солідарності. Так, професійність визначає реалізацію покладених завдань на професійній основі, з залученням кваліфікованих кадрів як для освітньої, наукової, інноваційної діяльності, так і адміністративної, господарської діяльності, інформаційного супроводження тощо. Інноваційність згідно Статуту є одним із пріоритетних орієнтирів, який визначає розвиток кожного із напрямків діяльності НУ «ОЮА». Вона реалізується шляхом впровадження новітніх розробок, в тому числі, шляхом створення наукових і технологічних парків як форми інтеграції різних напрямків діяльності НУ «ОЮА», ефективністю методик викладання тощо. Прозорість і відкритість гарантується дотриманням демократичних процедур, в тому числі громадського контролю, діяльності Наглядової ради НУ «ОЮА» [3], конкурсів на заміщення посад [4], звітуванням з фінансових питань і з питань виконання умов колективного договору, оприлюдненням кошторисів, формуванням й актуалізацією внутрішніх нормативних документів, які врегульовують основні аспекти діяльності. Гнучкість забезпечується постійним моніторингом змін на ринку праці, адаптацією суспільного запиту й провадженням освітніх, наукових, інноваційних процесів. НУ «ОЮА» демонструє слідування сучасним тенденціям, пропонуючи нові освітні програми (наприклад, впроваджено бакалаврські програми «Кібербезпека», «Інженерія програмного забезпечення», «Управління інноваційною діяльністю» тощо), а також забезпечує актуальність навчальних програм і курсів широкого спектру освітніх програм. Солідарність визначається спільною відповідальністю адміністрації й науково-педагогічного персоналу із широким залученням громадськості і студентів [2; 5].

Якість викладання є ключовим фактором у забезпеченні ефективності навчального процесу, тому саме її слід визнати центральним елементом відповідальності університету за якість освіти. НУ «ОЮА» впроваджено процедури добору висококваліфікованого викладацького складу, який не лише володіє професійними знаннями, але й має вміння ефективно комунікувати зі студентами, зацікавити їх і підтримувати активну навчальну атмосферу. Відповідно, важливим питанням є систематичне підвищення кваліфікації, моніторинг відповідності ліцензійним умовам діяльності. У 2021 р. в Україні був затверджений професійний стандарт «Викладачі закладів вищої освіти» [6], який визначає необхідні фахові компетентності для науково-педагогічних працівників. Це сприяє комплексному оцінюванню їхньої діяльності та допомагає забезпечувати відповідність освітніх послуг міжнародним стандартам якості. Згідно ст. 59 Закону України «Про вищу освіту», університети мають регулярно оцінювати професійну діяльність своїх науково-педагогічних працівників [7] (в НУ «ОЮА» здійснюється оприлюднення кадрового складу на офіційних веб-сайтах згідно з ліцензійними умовами [8], його регулярне оновлення). Впроваджений підхід сприяє підвищенню відповідальності працівників і стимулює до професійного зростання.

У своїй сукупності зазначені принципи засвідчують, що НУ «ОЮА» бере на себе повну відповідальність за якість освіти, прагнучи до постійного покращення і відповідаючи вимогам сучасного світу. Водночас, питання відповідальності університету було б неповним за

умови висвітлення лише відповідальності позитивної. Автономність університетів не є всеосяжною і держава, здійснюючи контроль за якістю освіти, встановлює також і заходи юридичної відповідальності.

Аналізуючи положення Закону України «Про вищу освіту» [7], можна зробити висновок, що абсолютна більшість юридичних санкцій за порушення вимог щодо якості освіти належить саме до спеціальних адміністративних санкцій. Так, Законом «Про вищу освіту», передбачено такі види стягнення: 1) звуження провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти (ч. 4 ст. 24; 2) анулювання ліцензії (ч. 5 ст. 24); 3) попередження про необхідність усунення виявлених в результаті постакредитаційного моніторингу порушень; 4) скасування рішення про інституційну акредитацію закладу вищої освіти (п. 3 ч. 3 ст. 25).

Цікавим є питання «академічної відповідальності». Цей термін використовується в нормативних актах, пов'язаних з академічною доброчесністю, і, виходячи із їхнього змісту, підстава та порядок застосування, цей вид відповідальності належить до дисциплінарної відповідальності науково-педагогічного персоналу університетів. Санкціями академічної відповідальності, передбаченими в НУ «ОЮА» є: 1) письмове попередження; 2) позбавлення почесних звань, відзнак, винагород, присуджених університетом; 3) виключення із членів дорадчих, колегіальних органів, робочих органів НУ «ОЮА» або обмеження прав на участь у роботі таких органів на певний термін [9].

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що університет слід визнати особливим суб'єктом юридичної відповідальності за забезпечення якості освіти, яка передбачає можливість застосування спеціальних адміністративних стягнень і персоніфікованих дисциплінарних стягнень. При цьому, позитивна відповідальність університету у сфері забезпечення якості освіти визначається ним самостійно, виходячи із завдань і принципів власної діяльності.

Список використаних джерел

1. Верденхофа О., Каленюк І., Цимбал Л. Параметри та моделі автономії університетів. *Міжнародна економічна політика*. 2018. № 1 (28). С. 109–127.
2. Статут Національного університету «Одеська юридична академія»: затв. наказом МОН України від 04.12.2020 р. № 1530. URL: <https://onua.edu.ua/ua/doc-admin-ukr/3671-ustav-natsionalnogo-universiteta-odesskaya-yuridicheskaya-akademiya-2>
3. Положення про наглядову раду: наказ НУ «ОЮА» від 12.10.2016 р. № 131-13. URL: <https://onua.edu.ua/ua/doc-admin-ukr/3628-polozhennia-pro-nahliadovu-radu-nu-oyua>
4. Положення про порядок проведення конкурсного відбору на заміщення вакантних посад науково-педагогічних працівників НУ «ОЮА» та укладання з ними трудових договорів (контрактів): наказ НУ «ОЮА» від 04.07.2016 р. URL: <https://onua.edu.ua/ua/doc-admin-ukr/5404-polozhennya-pro-poryadok-provedennya-konkursnogo-vidboru-pri-zamishchenni-vakantnikh-posad-naukovo-pedagogichnikh-pratsivnikiv-nu-oyua-ta-ukladennya-z-nimi-trudovikh-dogovoriv-kontraktiv>
5. Положення про організацію освітнього процесу: наказ НУ «ОЮА» від 07.07.2023 р. № 1860-13. URL: <https://onua.edu.ua/ua/doc-education-ukr/7844-polozhennya-pro-organizatsiyu-osvitnogo-protsesu-v-nu-oua>
6. Про затвердження стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти»: наказ Мва розвитку економіки, торгівлі та сіл. госпва України від 23.03.2021 р. № 610. URL: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2021/03/25/Standart na hrupu profesiy_Vykladachi zakladiv vyshchoyi osvity_25.03.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20hrupu%20profesiy_Vykladachi%20zakladiv%20vyshchoyi%20osvity_25.03.pdf)
7. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD+%23Text>
8. Кадровий склад закладу згідно з ліцензійними умовами. URL: <https://onua.edu.ua/ua/doc-admin-ukr/7704-kadrovij-sklad-zakladu-osviti-zgidno-z-litsenzijnimi-umovami>

9. Положення про дотримання академічної доброчесності: наказ НУ «ОЮА» від 09.01.2024 р. № 52-13. URL: <https://www.onua.edu.ua/ua/doc-education-ukr/4519->

Ключові слова: вища освіта, якість освіти контроль за якістю освіти, відповідальність, адміністративна відповідальність, дисциплінарна відповідальність.

Keywords: higher education, quality of education, control over the quality of education, responsibility, administrative liability, disciplinary liability.

Біла-Тіунова Любов Романівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор юридичних наук, професор*

ОКОЕМІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА АДМІНІСТРАТИВНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

В умовах широкомасштабної агресії російської федерації проти України та необхідності захисту суверенітету і територіальної цілісності України особливого значення набувають питання забезпечення боєздатності Сил оборони у цілому та Збройних Сил України (далі – ЗСУ), зокрема, у тому числі й питання виконання військового обов’язку, зміцнення військової дисципліни та посилення морально-психологічного забезпечення ЗСУ. Вирішення цих питань є неможливим без створення належного організаційно-правового механізму реагування на всі випадки протиправної поведінки військовослужбовців, особливо в умовах бойових дій. Йдеться, насамперед, про нормативно-правове регулювання застосування юридичної відповідальності (адміністративної та дисциплінарної) до військовослужбовців за вчинення правопорушень, регламентованої адміністративним законодавством. Аналіз чинного адміністративного законодавства [1–4] та судової практики [5–7] дає підстави виокремити ряд проблемних питань, які потребують нагального як законодавчого, так і організаційно-інституційного вирішення.

По-перше, йдеться про докорінне переосмислення та концептуальне удосконалення чинного адміністративного законодавства (КУпАП) щодо окремих видів юридичної відповідальності військовослужбовців з огляду на те, що саме КУпАП передбачає нормативні, фактичні та процедурні (тільки для адміністративної відповідальності) підстави як адміністративної (ст. 15; глава 13-А «Адміністративні правопорушення, пов’язані з корупцією»; глава 13-Б «Військові адміністративні правопорушення»), так і дисциплінарної (ст. 15) відповідальності. Як вилається, у зв’язку із цим виникає необхідність: а) внести зміни до ст. 15 КУпАП щодо чіткого визначення переліку статей (а не складів проступків), за які передбачається адміністративна відповідальність; б) передбачити залежність адміністративного стягнення, що накладається на військовослужбовця, від: об’єктивної сторони – протиправної дії і протиправної бездіяльності; суб’єкта проступку – військовозобов’язаного/військовослужбовця і військової службової особи/командира/начальника; суб’єктивної сторони – умислу і необережності, та необхідність її запровадження з метою забезпечення принципів верховенства права, об’єктивності і справедливості щодо застосування адміністративних стягнень, їхньої ефективності та дієвості; в) усунути окремі розбіжності між статтями КУпАП, зокрема між ст. 32-1 КУпАП, яка визначає, що «арешт з утриманням на гауптвахті встановлюється і застосовується лише у виключних випадках за окремі види військових адміністративних правопорушень» і ст. ст. 172-10 – 172-20 КУпАП, які передбачають арешт за всі без винятку військові адміністративні проступки (а не окремі види).

По-друге, йдеться про необхідність концептуального узгодження змін щодо адміністративної та кримінальної відповідальності. Так, главу 13-Б «Військові адміністративні правопорушення» уперше було передбачено у КУпАП Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період» [8]. При всіх позитивних моментах, ці зміни, водночас, спричинили конкурування ст. 172-10 КУпАП з ч. 1 ст. 402 КК України [3], а ст. 172-11 з ч. 1 з ч. 1 ст. 407 КК України, що, у свою чергу, призводить до можливості притягнення винних за одні і ті ж дії або до кримінальної, або до адміністративної відповідальності, що створює складнощі при застосуванні названих норм на практиці.

Окрім зазначеного слід звернути увагу на те, що введення воєнного стану в Україні у зв'язку з широкомасштабною агресією російської федерації проти України зумовило необхідність: а) посилення адміністративних стягнень за всі види військових адміністративних проступків (штрафу та арешт з утримання на гауптвахті); б) застосування за окремі види військових адміністративних проступків кримінальних стягнень замість адміністративних стягнень (ст. ст. 172-10, 172-11, 172-13 КУпАП). Аналіз нововведень до ст. ст. 172-10, 172-11, 172-13 КУпАП свідчить про дискусійність окремих змін. Так, звертає на себе увагу невідповідність підвищення розмірів штрафів як адміністративного стягнення і непідвищення розмірів штрафів як кримінального стягнення, зокрема прикладом такої невідповідності є співвідношення розмірів штрафів ч. 1 і 2 ст. 172-12 КУпАП «Необережне знищення або пошкодження військового майна» і ч. 1 ст. 412 КК України «Необережне знищення або пошкодження військового майна»: за необережне знищення або пошкодження військового майна як адміністративний проступок передбачено «штраф від ста до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» (ч. 1 ст. 172-12 КУпАП) та від «однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» (ч. 2 ст. 172-12 КУпАП), а за «необережне знищення або пошкодження військового майна як кримінальне правопорушення» (ч. 1 ст. 412 КК) – «штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімум доходів громадян».

По-третє, йдеться про необхідність запровадження однозначного застосування норм КУпАП. Аналіз винесених окремих судових рішень (до прийняття названих змін) свідчить про відсутність однозначного підходу стосовно військовослужбовців, які вчинили військові адміністративні проступки, що підтверджується: і притягненням до адміністративної відповідальності [16]; і звільненням від адміністративної відповідальності за малозначністю діяння [17]; і притягненням до кримінальної відповідальності [18]. При цьому важливо акцентувати увагу на тому, що у справі про притягнення до адміністративної відповідальності військовослужбовець був відсутній на службі аж п'ять діб [16], а у справі про притягнення до кримінальної відповідальності – тільки одну добу [18]. Як видається, така судова практика розгляду справ моделювала негативну поведінку серед військовослужбовців та нівелювала принцип невідворотності справедливого покарання за скоєння проступків, пов'язаних, насамперед, із самовільним залишенням військової частини під час виконання обов'язків військової служби. Саме тому, з метою гармонізації чинного законодавства між КК України та КУпАП, зокрема, у питаннях відповідальності за проступки, яких військовослужбовці можуть допустити під час несення військової служби в умовах воєнного стану чи у бойовій обстановці, було внесено зміни до ст. ст. 172-10 – 172-20 КУпАП, що є суттєвим, оскільки деталізується сутність військових адміністративних проступків з урахуванням умов особливого періоду та воєнного стану, і, водночас, підвищено рівень санкцій (у т.ч. й штрафів) за вчинення цих проступків.

По-четверте, йдеться про запровадження принципу бойового імунітету (новітньої категорії для вітчизняного законодавства), спрямованого на унормування окремих питань відповідальності військовослужбовців під час планування та безпосереднього виконання бойових завдань під час оборони України, захисту її суверенітету та територіальної цілісності, а також визначення підстав, які виключають їх відповідальність під час виконання таких завдань. При цьому важливо акцентувати увагу на виокремленні двох взаємопов'язаних та взаємообумов-

лених аспектів бойового імунітету: з одного боку, неухильне дотримання військовослужбовцями норм та принципів міжнародного гуманітарного права, правил застосування сили для захисту населення, об'єктів культурної цінності, цивільних об'єктів та інфраструктури від можливого ураження зброєю під час проведення воєнних операцій в умовах відсічі збройної агресії проти України; з іншого – звільнення військовослужбовців від юридичної відповідальності за: втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі про України, виконання інших завдань з оборони України, настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій, або які охоплювалися виправданим ризиком. Характеризуючи запровадження бойового імунітету як одного із напрямків зміцнення військової дисципліни, зокрема як важливої складової запровадження ефективної та дієвої юридичної відповідальності військовослужбовців, слід зазначити, що йдеться, насамперед, про кримінальну та адміністративну відповідальність. Водночас, бойовий імунітет стосується й дисциплінарної відповідальності, хоча такий прояв не так явно прослідковується, як щодо вище названих видів відповідальності.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. Дата оновлення: 14.10.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 15.01.2024).
2. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24.02.2022 р. Дата оновлення: 10.11.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 15.01.2024).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2002 р. № 2341-III. Дата оновлення: 01.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.01.2024).
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. Дата оновлення: 19.10.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.01.2024).
5. Постанова судді Чернігівського районного суду Чернігівської області : постанова від 20.09.2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106329090> (дата звернення: 15.01.2024).
6. Постанова судді Оболонського районного суду м. Києва : постанова від 24.10.2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106942139> (дата звернення: 15.01.2024).
7. Вирок судді Октябрського районного суду м. Полтави : від 08.09.2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141865> (дата звернення: 15.01.2024).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період : Закон України від 05.02.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-19#Text> (дата звернення: 15.01.2024).

Ключові слова: юридична відповідальність військовослужбовців; адміністративна відповідальність військовослужбовців, адміністративні стягнення, бойовий імунітет, військові правопорушення.

Keywords: legal authority of military services; administrative responsibility of military services, administrative restrictions, combat immunity, military offenses.

ПРАВОВА ПРИРОДА АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ

На сучасному етапі адміністративне право відображає механізм впливу суб'єктів публічної адміністрації на суспільні відносини різного типу в державі. Не виключенням є притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративних проступків та накладення адміністративних стягнень. Важливість цього напрямку публічного врядування опосередковано як потребами правозастосування (має на меті дотримання належного стану законності в державі), так і станом нормотворення (відбувається постійне оновлення законодавства про притягнення до адміністративної відповідальності). Аргументом на користь дослідження адміністративних стягнень як адміністративних правових заходів слугуватиме потреба удосконалення адміністративного деліктного законодавства до стандартів Європейського Союзу як умова євроінтеграції Української держави.

Адміністративне стягнення є засобом, що використовується уповноваженими суб'єктами до осіб, яких визнано в офіційному порядку такими, що вчинили адміністративний проступок. Нормативне визначення поняття «адміністративного стягнення» міститься в ст. 23 чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення [1]. Тобто, формальне визначення поняття адміністративного стягнення зведено до ознак: 1) взаємозв'язку з юридичною відповідальністю; 2) призначення адміністративного стягнення. Зауважимо, що це ключові ознаки адміністративних стягнень. Проте, для розуміння генези обраного правового явища потрібно виокремити усі ознаки, що формують уявлення про адміністративне стягнення.

Первинно, розглянемо видову приналежність адміністративних стягнень. Традиційно у праві виокремлюються такі підходи щодо тлумачення адміністративних стягнень як заходу: а) адміністративного примусу; б) адміністративної відповідальності.

Той факт, що адміністративне стягнення є заходом адміністративного примусу означатиме наступне. Адміністративному примусу притаманно рис державного примусу, тобто він є проявом того як держава за допомогою наявних механізмів обмежує індивідуалізовану поведінку. Державний примус є політико-правовим явищем, що: 1) відповідає потребам держави та суспільства; 2) має виключно правомірний характер та застосовується виключно на підставі положень законодавства; 3) має на меті забезпечення суспільного блага, тому може не співпадати з інтересами окремих громадян. Як слушно відмічено М. Р. Аракелян, державний примус є методом державного впливу, якого спрямовано на реалізацію державної волі зі спонукання осіб до правомірної поведінки в імперативному порядку [2, с. 393].

Виокремлюють такі види державного примусу за: 1) галузевою приналежністю використовуваних норм: а) кримінально-правовий; б) цивільно-правовий; в) дисциплінарно-правовий; г) адміністративно-правовий; 2) порядком застосування примусових заходів: а) судовий; б) позасудовий; 3) формою здійснення, залежною від ступеня правових аномалій: а) через інститут юридичної відповідальності (пов'язаний із вчиненням правопорушення): заходи юридичної відповідальності; заходи юридичного захисту (процесуальне забезпечення); б) поза інститутом юридичної відповідальності (не пов'язаний із вчиненням правопорушення; є безвинним, але об'єктивно протиправним діянням): заходи попередження, припинення, відновлення.

На думку вчених, які досліджували сутність адміністративного примусу та порядок його застосування, «адміністративний примус – це застосування відповідними суб'єктами до осіб, які не перебувають в їх підпорядкуванні, незалежно від волі і бажання останніх передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу морального, майнового, особистісного

та іншого характеру з метою охорони суспільних відносин, що виникають у сфері державного управління, шляхом попередження і припинення правопорушень, покарання за їх вчинення [3, с. 35].

Отже, адміністративний примус – це основоположний принцип, який лежить в основі реалізації суб'єктами публічної адміністрації наданих їм повноважень для забезпечення публічного інтересу, що має зовнішнє вираження у сукупності нормативно закріплених заходів. Ознаками адміністративного примусу є: 1) здійснення від імені держави лише уповноваженими компетентними органами і посадовими особами; 2) має юридичний легалізований характер, так як ґрунтується виключно на нормах адміністративного права і застосовується на законних підставах; 3) є індивідуалізованим (персоніфікованим); 4) являє собою зовнішній, односторонній вияв впливу адміністративного права на суспільні відносини; 5) реалізується в особливій формі зовнішнього вираження, яку встановлено юридичними нормами.

Слід акцентувати увагу на тому, що фактичними підставами адміністративного примусу виступатимуть юридично значущі факти соціальних відхилень, що вимагають запобігання, ліквідації або усунення їх, як небажаних явищ для особи, суспільства і держави. Проте, виключно фактичної підстави для застосування адміністративного примусу недостатньо. Для того, щоб суб'єкти публічної адміністрації мали можливість застосувати надані їм повноваженнями, означене має бути нормативно передбачено.

Функціонально адміністративний примус є багатоеlementним явищем, що має певну структуру, до якої віднесемо: 1) суб'єктів адміністративного примусу (суб'єкти публічної адміністрації); 2) об'єктів адміністративного примусу (фізичні і юридичні особи, на яких поширюється дія адміністративно-правових положень); 3) механізм застосування адміністративного примусу (правові форми і заходи впливу суб'єктів публічної адміністрації на об'єкт адміністративного примусу). Тобто, заходи адміністративного примусу змістовно відображають вплив суб'єктів адміністративного примусу на об'єкт адміністративного примусу. Їх може бути по-різному визначено та класифіковано. Взявши за основу, цільове призначення і юридичну природу практики застосування заходів адміністративного примусу, їх можна класифікувати на: а) адміністративно-попереджувальні заходи (наприклад, перевірка документів, огляд, внесення подання про усунення причин правопорушень тощо); б) заходи адміністративного припинення (наприклад, адміністративне затримання, вилучення речей та документів, примусове лікування, відсторонення від керування тощо); в) адміністративні стягнення (наприклад, попередження, штраф, позбавлення спеціального права, адміністративний арешт тощо) [4].

Запропоноване видове віднесення адміністративних стягнень до заходів адміністративного примусу означає, що їм будуть притаманними такі характеристики: 1) фактично їх застосування пов'язано з протиправними діями; 2) можуть застосовуватись виключно уповноваженим суб'єктом публічної адміністрації у межах та у спосіб, якого визначено законом; 3) застосовуватимуться від імені держави до особи, яка у визначеному законом порядку визнана винною у вчиненні адміністративного проступку; 4) можуть застосовуватись виключно з врахуванням ідеї персоніфікації. Щодо тлумачення адміністративного стягнення як заходу адміністративної відповідальності, то воно обґрунтоване узгодженістю з положеннями КУпАП, де адміністративні стягнення прямо іменовано «мірою відповідальності» [6].

Трактування адміністративного стягнення як заходу адміністративної відповідальності, висуває на перший план такі його ознаки: 1) може застосовуватись виключно за вчинення адміністративних проступків, яких передбачено КУпАП; 2) може бути результатом адміністративного або судового провадження, в межах якого вирішено справу про притягнення до адміністративної відповідальності; 3) формально відображається у рішенні персоніфікованого характеру тощо.

Приходимо до висновку, що доцільним є визнання в якості первинного критерію для подальшої детермінації – тлумачення адміністративних стягнень як різновиду адміністративних

правових заходів. Це пов'язано з формуванням та виокремленням такого соціально-правового явища як адміністративні правові заходи, що відображають те, за допомогою чого суб'єкти публічної адміністрації впорядковують суспільні відносини з врахуванням поставленої мети та очікуваних результатів. Так, адміністративні стягнення застосовуються суб'єктами публічної адміністрації для зовнішнього відображення негативного ставлення до вчинюваного адміністративного проступку, що опосередковує потребу в його припиненні, відверненні, припиненні негативних наслідків, а також відвернення можливості вчинення в майбутньому. Нормативно встановлена можливість відкритого переліку адміністративних стягнень, з одного боку, та виклики сьогодення (типу, цифровізації, глобалізації чи дії правового режиму воєнного стану) – дозволяють сформулювати подальші вектори правової природи адміністративних стягнень.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/card6#Public> (дата звернення: 04.02.2024).
2. Аракелян Р. М. Поняття державного примусу в теорії права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 391–393.
3. Агакарян Р. С. Методи адміністративної діяльності органів виконавчої влади на транспорті. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2021. № 8. С. 200–207. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-8/44> (дата звернення: 04.02.2024).
4. Ткаля О. В. Класифікація заходів адміністративного примусу. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2015 : зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко ; МОН України, НУ ОЮА. – Миколаїв, 2015. – С. 264–267.*

Ключові слова: адміністративне стягнення, адміністративний примус, адміністративний правовий захід, адміністративна відповідальність.

Keywords: administrative penalty, administrative coercion, administrative legal measure, administrative responsibility.

Голоядова Тетяна Олексіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОСКАРЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПОДАТКОВИХ ПЕРЕВІРОК В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Податкові правовідносини займають чільне місце в системі суспільних відносин, а Державна податкова служба України є основним органом фінансового контролю у сфері формування публічних фондів грошових коштів, що забезпечують функціонування держави. Для адаптації законодавства у період дії правового режиму воєнного стану було внесено низку змін у податкове законодавство України. Актуальним є проаналізувати їх наслідки на оскарження результатів податкових перевірок як форми податкового контролю під час дії воєнного стану.

Однією з найбільш ефективних форм здійснення податкового контролю Державною податковою службою України є перевірки. Податкові перевірки передбачають формування висновку щодо достовірності фінансової звітності.

Податковий кодекс України визначає податкову перевірку як спосіб податкового контролю, але не містить нормативного закріплення її як попереджувального примусового заходу.

При цьому, завдяки податковим перевіркам контролюючі органи попереджають, виявляють, забезпечують, припиняють порушення податкового законодавства платниками податків.

Вони поділяються на камеральні, документальні та фактичні. Документальні своєю чергою виокремлюються в планові та позапланові, виїзні та невиїзні [1].

Так, за результатами перевірок (крім камеральних та електронних) податковий орган може скласти один із таких документів: акт або довідку. При цьому, акт перевірки складається у випадку, коли у результаті проведення перевірки були виявлені порушення. Щодо довідки перевірки, то цей документ є носієм доказової інформації про не встановлення фактів порушень вимог податкового та валютного законодавства.

Оскарження результатів податкових перевірок – це процедура, за допомогою якої платник податків може оскаржити неправомірні рішення, які були прийняті податковим органом у процесі проведення податкової перевірки. Основна мета цієї процедури – захист прав та інтересів платників податків від можливих помилок, недоліків або неправомірних дій з боку суб'єкта владних повноважень. Виділяють процедуру адміністративного та судового оскарження.

Для того, щоб у платника податків була змога оскаржити результати податкової перевірки, слід, перш за все, визначити, що саме є підставою для оскарження. Переважна більшість справ, пов'язаних з оскарженням результатів податкових перевірок пов'язані з неправильністю нарахування податковими органами податкових повідомлень-рішень, рішень про арешт активів платника, заборону здійснення операцій з заставними активами платника. Також виникають порушення самого порядку проведення податкових перевірок, як-от, дослідження контролюючими органами питань, які виходять за межі відповідної призначеної перевірки. Нерідко під час проведення податкових перевірок порушуються права платників податків, до прикладу, порушення можливості платника податків надати заперечення на акт перевірки і бути присутнім під час розгляду таких заперечень комісією податкового органу.

Судова практика Верховного суду констатує можливість платника податків посилаючись на порушення податкового органу, допущені ним під час проведення перевірки, якщо платник вважає, що такі порушення зумовлюють протиправність рішень податкового органу, прийнятих за результатами перевірки [2].

Акт перевірки є підставою для прийняття податкового повідомлення-рішення, тому платник податків має право протягом 10 робочих днів подати до податкового органу, заперечення та пояснення, які підтверджують відсутність його вини або ж пом'якшують відповідальність чи звільняють від неї.

При цьому, надсилання заперечення не ототожнюється із процедурою оскарження, адже сам по собі акт перевірки не створює для платника податків будь-яких правових наслідків, адже за своєю сутністю акт лише фіксує фактичні дані. Про це вказує і Верховний Суд, наголошуючи, що «акт перевірки, так само, як і відповідь за результатами розгляду заперечень на акт перевірки та інші листи контролюючого органу, направлені на адресу платника податків з приводу оскарження ним акту перевірки, є лише службовими документами контролюючого органу, пов'язаними із збирання податкової інформації, не створюють для платника податків правових наслідків у вигляді зміни (припинення) прав чи встановлення обов'язків, однак, в подальшому можуть враховуватися контролюючим органом при прийнятті актів індивідуальної дії» [3].

Щодо адміністративного оскарження, то протягом 10 робочих днів, що настають за днем отримання платником податків податкового повідомлення-рішення, що оскаржується, платник податків, який не згодний із таким рішенням, може подати скаргу до контролюючого органу вищого рівня або до Державної Податкової Служби України. Проте, процедура адміністративного оскарження має низку, як переваг, так і недоліків. До переваг можна віднести порівняну простоту процедури, оперативність, дешевизну та зменшення навантаження на судову систему. Щодо недоліків, то існують високі ризики необ'єктивного розгляду справи, тому

що юрисдикційний орган також належить до владної вертикалі, що й контролюючий орган, який виступає стороною спору.

При цьому, право на оскарження податкових повідомлень-рішень в суді зберігається, якщо платнику податків було відмовлено у задоволенні його вимог після адміністративного оскарження. Проте, якщо платник податків одразу звертається до процедури судового оскарження, то можливість адміністративного оскарження буде втрачена.

Що стосується оскарження результатів податкових перевірок в судовому порядку, то його перевагами є відносна об'єктивність, адже спір розглядається за межами податкового відомства, можливість застосування судом заходів забезпечення позовних вимог та забезпечення примусового виконання судового рішення. При цьому, в умовах дії воєнного стану, доступ до судової системи зазнає обмежень через введення особливих правил роботи судів, що безпосередньо впливає на процедуру судового оскарження.

Отже, сьогодні у такі складні часи, суспільство і держава повинні продовжувати своє функціонування та долати нові виклики. Податковий контроль у свою чергу забезпечує дотримання податкового законодавства, попереджує ухилення від сплати податків та сприяє економічному розвитку країни. При цьому, держава повинна сприяти забезпеченню умов для добровільного виконання вимог податкового законодавства платниками податків та стабільності податкового законодавства в Україні.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
2. Постанова Верховного суду від 24.02.2022 р. Справа № 520/5314/2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103562014>.
3. Постанова Верховного суду від 31.05.2021 р. Справа № 520/10718/19. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/97284038?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01.

Ключові слова: податковий контроль, податкова перевірка, адміністративне оскарження, судове оскарження.

Keywords: tax control, tax audit, administrative appeal, court appeal.

Даниленко-Негара Юлія Сергіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ПИТАННЯ ЕТИЧНИХ СТАНДАРТІВ ПОВЕДІНКИ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Цінність етичних стандартів поведінки публічних службовців особливо виявляється під час активних фаз реформування публічного управління та дії надзвичайних правових режимів, за яких, як правило, існуюче нормативне регулювання не поспіває за бурхливим розвитком суспільних відносин, а запит суспільства на упорядкування таких відносин та забезпечення правопорядку тільки зростає. В аспекті українських реалій правила етичної поведінки набувають іншого виміру у зв'язку із дією правового режиму воєнного стану, оскільки з одного боку, виникнення обставин, що зумовлюють введення такого надзвичайного правового режиму, а також запровадження відповідних заходів, спрямованих на його забезпечення, тільки посилює необхідність належного додержання стандартів етичної поведінки публічни-

ми службовцями, а з іншого – стандарти етичної поведінки безпосередньо потребують специфікації до відповідних умов та заходів.

Етичні стандарти поведінки публічних службовців в національному законодавстві визначаються одним із заходів запобігання та протидії корупції та встановлюються передусім положеннями антикорупційного законодавства (розділ VI, ст. 37–44 Закону України «Про запобігання корупції» [1]) та одночасно з цим пронизують собою усю систему антикорупційних механізмів (зокрема на правилах етичної поведінки засновано положення щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів; фінансового контролю; обмежень щодо використання службових повноважень чи свого становища; щодо одержання подарунків; щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування – в частині розголошення або використання в інший спосіб у своїх інтересах інформацію, яка стала їм відома у зв'язку з виконанням службових повноважень).

Під час дії правового режиму воєнного стану було повністю скасовано або суттєво обмежено дію окремих антикорупційних механізмів, що є складовою частиною етичних стандартів поведінки публічних службовців. Вдалим прикладом зазначеного стала необхідність упорядкування відносин щодо одержання публічними службовцями грошових коштів, товарів, інших предметів як благодійної та/або гуманітарної допомоги Збройними Силами України та іншим військовим формуванням, а також особам, які постраждали внаслідок війни. Так, згуртованість українського суспільства та міжнародної спільноти виявилась у зборів величезної кількості благодійної та гуманітарної допомоги для Української держави, постійному оголошенні та проведенні зборів грошових коштів тощо. Загальність таких заходів неможливо було б забезпечити без залучення публічних службовців різних рівнів, які виступали організаторами цих процесів, зокрема з метою координації зборів, розподілу допомоги. Такі обсяги благодійної та гуманітарної допомоги, а також низький рівень контрольованості за її використанням, стали реальним інструментом перевірки дотримання етичних стандартів публічними службовцями.

Піднесення етичних цінностей у публічній службі стало базисом для законодавчого втілення можливості одержання публічними службовцями допомоги у вигляді грошових коштів, товарів, гуманітарної та благодійної допомоги. Разом з цим, слід зазначити, що на законодавчому рівні було встановлено і вимоги щодо документального підтвердження одержання зазначених коштів, товарів та їх подальше використання з метою: 1) підтримки Збройних Сил України, інших військових формувань, добровільних формувань територіальних громад, розвідувальних органів; 2) надання благодійної та гуманітарної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії проти Української держави.

Яскравим прикладом зворотного є значення етичної складової щодо фінансового контролю публічних службовців у воєнний час. Фінансовий контроль публічних службовців, зокрема подання ними електронних декларацій, повідомлень про суттєві зміни в майновому стані та про відкриття валютного рахунку в установі банку-нерезидента, під час дії воєнного стану стало добровільним (із збереженням необхідності виконання цього обов'язку у майбутньому, після припинення чи скасування правового режиму воєнного стану), у зв'язку з чим здійснюється повністю в межах етичних норм.

Прийняття до умов та обмежень, викликаних повномасштабною військовою агресією проти Української держави та правовим режимом воєнного стану, а також необхідність відновлення повсюдного застосування антикорупційних заходів обумовило порушення питання щодо відновлення електронного декларування. Крім того, статистичні показники [2] добровільного подання електронних декларацій засвідчили, що під час правового режиму воєнного стану декларування здійснювалось переважно «звичайними» публічними службовцями, на томість топ-чиновники (публічні службовці, які займають відповідальне або особливо відповідальне становище) подали мінімальну кількість електронних декларацій. Після складного

та тривалого законотворчого процесу Верховною Радою України було прийнято Закон України від 20.09.2023 р. № 3384-IX [3], яким відновлено подання електронних декларацій публічними службовцями.

Очевидно, що наведені приклади послаблення або взагалі скасування дії антикорупційних заходів під час дії правового режиму воєнного стану є значними корупціогенними факторами, підвищують корупційні ризики, зловживання публічними службовцями своїми повноваженнями, а тому мають забезпечувати відповідність вимогам пропорційності. Водночас, на теперішній час в чинному законодавстві України не передбачено належних правових запобіжників.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення 09.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 20.02.2024 р.).
2. НАЗК запустило лічильник подання декларацій за 2021 рік. Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-zapustilo-lichylnyk-podannya-deklaratsij-za-2021-rik/>. (дата звернення 20.02.2024 р.).
3. Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану: Закон України від 20.09.2023 р. № 3384-IX. Дата оновлення 20.09.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3384-20#Text>. (дата звернення 20.02.2024 р.).

Ключові слова: етика, етичні стандарти поведінки, публічний службовець, публічна служба, правовий режим воєнного стану.

Keywords: ethics, ethical standards of behavior, public servant, public service, legal regime of martial law.

Закаленко Олена Василівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЕФЕКТИВНОГО СУДОВОГО ЗАХИСТУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Право на судовий захист декларується у ряді міжнародно-правових стандартів про захист прав людини. Широке коло юридичних гарантій, що забезпечують реалізацію і захист прав і свобод громадян у різних сферах правового регулювання, значною мірою ґрунтується на конкретних положеннях міжнародно-правових актів.

Резолюцією 217А (ІІІ) Генеральної асамблеї ООН 10.12.1948 р. було прийнято Загальну декларацію прав людини [1], в якій уперше на світовому рівні було юридично закріплено феномен прав людини, у тому числі природні права людини. Із цього моменту розпочався відлік часу для принципово нового етапу розвитку правових систем: ідея природних прав людини перемістилася з рівня філософських конструкцій на рівень забезпечених державою та світовою спільнотою юридичних норм.

Стаття 7 Загальної декларації прав людини встановлює право всіх людей без будь-якого розрізнення і дискримінації на рівний захист законом. Крім того, у ст. 8 закріплено: «кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами у разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом» [1]. Отже, цей стандарт із прав людини передбачає створення наднаціональних судових органів, до яких людина

має право звернутися за захистом у разі порушення державою її прав, закріплених у відповідних міжнародно-правових актах.

Подальше закріплення права на судовий захист на міжнародному рівні, яке не лише проголошувалося, але й вимагало відповідних дій для його забезпечення з боку держави, відбулося у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, прийнятому 16.12.1966 р. резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 2200А (XXI) [2] і ратифікованому Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 р. № 2148-VIII [3].

Наступним міжнародно-правовим актом, на якому слід детально зупинитися, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [4], яку було ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р. [5]. Із того часу цей міжнародно-правовий акт став частиною загальнонаціонального законодавства. Основним наслідком приєднання України до Конвенції стало виникнення для Української держави міжнародно-правових зобов'язань щодо додержання конвенційних гарантій на національному рівні.

Зважаючи на те, що право на судовий захист входить до переліку прав, що захищаються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, необхідно виокремити ряд елементів, які є обов'язковими у сенсі практики Європейського суду з прав людини. Зокрема, у ч. 1 ст. 6 Конвенції закріплено наступні елементи права на судовий захист: 1) право на розгляд справи; 2) право на справедливість судового розгляду; 3) право на публічність розгляду справи та проголошення рішення; 4) право на розумний строк розгляду справи; 5) право на розгляд справи судом, встановленим законом; 6) право на незалежність і безсторонність суду.

На жаль, буквальне тлумачення призвело до неприйняття того, що проголошені п. 1 ст. 6 Конвенції норми не знаходять застосування у провадженнях судів, які виносять рішення в інших, ніж цивільних і кримінальних справах, наприклад, при вирішенні спорів у порядку адміністративного судочинства. Проте, Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях витлумачив поняття «права й обов'язки цивільного характеру», визначаючи, що до нього належать й інші галузі права, зокрема права у галузі адміністративного права. Широко трактується також і поняття «суд» – мають на увазі не тільки загальні суди, але й інші суди (особливі), а також адміністративні органи. Так, у рішенні у справі «Рінгайзен проти Австрії» від 16 липня 1971 р. Європейський суд з прав людини дію п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод поширив на сферу оскарження актів адміністрації, зазначивши, що поняття «спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру» охоплює всі справи, результат яких має вирішальне значення для приватних прав і обов'язків, а характер законодавства, яке регулює визначене питання, як справа має бути вирішене, та орган, який наділено юрисдикцією із цього питання, не мають при цьому великого значення [6]. Отже, слід сказати, що положення ст. 6 Конвенції щодо «прав й обов'язків цивільного характеру цивільних» застосовується не тільки до приватноправових позовів, але й до різних публічно-правових справ, результат розгляду яких впливає на права окремих осіб.

Право на незалежний і безсторонній суд було б ілюзорним, якби національна правова система Договірної держави допускала невиконання остаточного та обов'язкового судового рішення на шкоду одній із сторін. Виконання рішення є складовою частиною «судового розгляду» з точки зору ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Як приклад можна навести рішення Європейського суду з прав людини у справі «Горнсбі проти Греції» від 19.03.1997 р., п. 40, в якому зазначається, що державний орган не може посилатися на відсутність коштів або – у відповідних випадках – на можливість альтернативних варіантів вирішення питання [7]. Отже, судовий захист неможливий без прийняття відповідним судовим органом владного акта – судового рішення, що є обов'язковим і підлягає виконанню та якому закріплюється результат такого захисту.

Обов'язковість тлумачень Конвенції Європейським судом для судів України впливає з міжнародних зобов'язань України, які вона взяла на себе, ратифікувавши Конвенцію та Протоколи до неї. Адже у п. 1 Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» прямо зазначається, що Україна повністю визнає «дію на своїй території статті 46 Конвенції щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикції Суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції» [5]. Доцільно також навести положення Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [8], в якому зазначається обов'язковість виконання на всій території України рішень Європейського суду з прав людини, а також використання практики цього суду, тобто під час здійснення судочинства національні суди повинні посилалися на висновки Європейського суду як на безпосереднє джерело права. Вони мають не тільки керуватися формальним тлумаченням норм права, але й додержуватися притаманної рішенням Європейського суду ідеї справедливості і гуманності та втілювати її у своїх рішеннях.

Отже, ефективний судовий захист прав людини і громадянина є одним із головних показників демократизації суспільства, складовою прав і свобод людини і громадянина та їх гарантій, способом утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини: прийнята ООН 10.12.1948 р. Дата оновлення 07.04.2024. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966 р., резолюція 2200А (XXI). Дата оновлення 07.04.2024. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права: указ Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 р. Дата оновлення 07.04.2024. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-08#Text>
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: від 04.11.1950 р. Дата оновлення 07.04.2024. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 09.12.1997 р. Дата оновлення 07.04.2024. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Рінгайзен проти Австрії: рішення Європейського суду з прав людини від 16.07.1971 р. Дата оновлення 07.04.2024. URL: <http://www.echr.coe.int>.
7. Горнсбі проти Греції: рішення Європейського суду з прав людини від 19.03.1997 р. Дата оновлення 07.04.2024. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/info/SO0548.html
8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. Дата оновлення 07.04.2024. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

Ключові слова: судовий захист, права людини, адміністративне судочинство, Європейський суд з прав людини.

Keywords: judicial protection, human rights, administrative justice, European Court of human rights.

Козачук Діана Анатоліївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

МОРАЛЬНІ ЗАОХОЧЕННЯ ЯК МЕТОД СТИМУЛЮВАННЯ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

Пошук нових форм взаємодії влади з громадянами актуалізує питання застосування заохочувального впливу на людину як взаємоприйнятної і взаємокорисного способу моделювання поведінки. Його безспірна перевага полягає у гнучкості, здатності швидко реагувати на зміни умов, формуванні стійкої мотивації суб'єктів впливу у довготривалій перспективі. Легалізація найбільш ефективних практик стимулювання здатна надати йому якості прогнозованості і гарантованості, забезпечуючи тим самим імпульс для подальшого розвитку й удосконалення. Особливо це є важливим для сфери публічного управління, в якій відчувається криза довіри, критичний дисбаланс між рівнем розвитку громадянського суспільства, інтегрованості цифрових технологій й використовуваного публічною владою інструментарію.

Можна констатувати, що визнання важливості використання заходів заохочення є, здебільшого, інерційним продовженням радянської та постряданської традиції, і рівень їх адаптованості до сучасних умов залишається досить низьким. Зміна парадигми вимагає принципово інших підходів до їх правового регулювання, застосування, урізноманітнення.

Переважна більшість заохочувальних адміністративно-правових заходів безпосередньо пов'язана з «наднормальною» поведінкою суб'єкта, що схвалюється суспільством, державою. Як і заходи примусу, заходи заохочення є реакцією на акт поведінки, причому у випадку заохочення, поведінка завжди має бути в активній формі. Найчастіше дії, що є підставою заохочення, позначають як заслугу, причому факт вчинення дії, що підпадає під ознаки заслуги, не є гарантованою підставою для застосування заходу заохочення. Зважаючи на специфіку механізму стимулюючого впливу на особу при застосуванні заохочення, ці заходи слід розглядати у кореляції з правом, а не обов'язком: правом суб'єкта застосувати заходи заохочення і правом особи прийняти заохочення. Як уявляється, підвищення ролі заохочувальних адміністративно-правових заходів у досягненні мети соціальної справедливості дозволяє говорити про обов'язковість застосування заохочення в окремих випадках, але згода особи прийняти заохочення має залишатися безумовною.

Процесуальна складова заохочувальних адміністративно-правових заходів має певні особливості. По-перше, застосування заходів заохочення в адміністративно-правовій сфері перебуває поза межами адміністративного процесуального регулювання і тривалий час визнавався різновидом адміністративної процедури. Водночас, у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» [1] дискусія щодо природи процесуального аспекту заохочення в сфері публічного адміністрування має бути поновлена. По-друге, нормативна визначеність порядку застосування заохочувальних адміністративно-правових заходів є вкрай неоднорідною.

Спільним призначенням заохочувальних заходів є стимулювання удосконалення і розвитку суспільних відносин з використанням методу позитивної мотивації. Суб'єкт права поводить себе відповідно до загальноприйнятої моделі очікуваної поведінки, однак, коли дії особи пов'язано з «надвиконанням» її обов'язків, коли вони виходять за свою доброчесність за рамки обов'язку, це є «наднормальність», або надлишок доброчесності [2, с. 7879], тобто заохочувальні заходи є способом скеровуючого впливу на волю особи щодо здійснення дій, корисних з погляду держави [3]. При цьому, спонукання має вираження у формуванні зацікавленості до здійснення бажаних вчинків шляхом усвідомлення можливості отримання матеріальної або моральної винагороди, користування благами понад загальноприйнятну норму.

Заохочувальні адміністративно-правові заходи в публічному управлінні є сукупністю способів державно-владного впливу, спрямованих на створення сприятливих умов, що обумовлюють спонукання суб'єктів адміністративно-правових відносин до здійснення певних дій, корисних із точки зору суспільства і держави, шляхом створення зацікавленості в одержанні додаткових благ, які одночасно є стимулом щодо соціально-активної правової поведінки. Специфіку заохочувальних адміністративно-правових заходів слід доповнити таким рисами: 1) встановлені нормами адміністративного права; 2) є не обов'язковим, але бажаним наслідком заохочувального вчинку; 3) застосовуються суб'єктами публічного адміністрування; 4) передбачають згоду особи, що заохочується; 5) формують не лише персональну мотивацію особи, яку заохочено, але й мотивацію невизначеного кола осіб, обізнаних із ситуацією, чий внутрішні мотиваційні детермінанти потребують зовнішнього підкріплення.

У зовнішніх відносинах публічного управління мають досить високий потенціал усі їх різновиди: моральні, матеріальні й статусні. Моральна складова заохочення є обов'язковим елементом створення належної мотивації особи. Готовність і бажання людини зайняти активну позицію в суспільних процесах, сприяти їхньому розвитку, якісно і продуктивно виконувати свою роботу є головною метою заохочувального впливу у сфері публічного адміністрування. Мотивація формується як наслідок психолого-емоційних реакцій, що опосередковані моральними складовими особистісних якостей людини. Відтак, усі заходи заохочення так чи інакше містять моральну компоненту.

Характеризуючи моральні заохочення, слід відзначити декілька важливих аспектів. По-перше, моральна складова є притаманною усім видам заохочення. В цьому разі йдеться про «чистий» моральний вплив без опосередкованих матеріальних і статусних наслідків. По-друге, моральні заходи заохочення можуть бути передумовою, підґрунтям застосування інших видів заохочення, але це не означає його другорядності або відсутності самостійного значення. По-третє, більшість моральних заходів заохочення не належать до правових, а мають організаційний характер. Інколи їх важко розмежувати у зв'язку з тим, що правові наслідки застосування моральних заохочувальних адміністративно-правових заходів мають неочевидний характер.

Усталене уявлення про порівняно нижчу ефективність моральних заохочень сформувалося під тривалим впливом наративу про домінування матеріальних прагнень людини. Склалася парадоксальна ситуація, коли у працях вітчизняних дослідників визнається важливість моральних стимулів, підкреслюється їхній мотиваційний потенціал, формування стійкої ініціативності, відповідальності, креативності [4; 5], натомість активізації їхнього нормативного забезпечення і практичного застосування не спостерігається.

Однією з причин низького рівня застосування заходів морального заохочення є те, що їхній потенціал може бути реалізований тільки за умови збалансованої відповідності між заохочувальним вчинком і заходом, що застосовується. На теперішній час усі нормативні приписи, які визначають підстави для застосування заходів заохочення, оперують оціночними категоріями, як-от «видатна заслуга», «особлива заслуга», «особиста заслуга», «видатний внесок» тощо, не розкриваючи їхнього змісту, навіть якщо йдеться про конкретну сферу діяльності [6; 7].

Безперечно, при визначенні «наднормової поведінки» не може бути у повному обсязі застосовано підхід, аналогічний визначеному складу правопорушення як підстави для застосування відповідного правового заходу. Для вирішення цього питання можна виходити з поділу заохочувальних вчинків на екстраординарні заохочувальні дії і множинні ординарні дії, які за ознакою систематичності переходять у категорію заслуги. Щодо екстраординарних дій – градація заохочення має виходити із ступеня позитивного впливу на суспільні відносини. При цьому, як уявляється, якщо можна застосувати прямі методи вимірювання суспільно-корисного результату (якісні або кількісні показники) – слід застосовувати матеріальні або статусні заохочення. Якщо ж результативність не піддається прямому вимірюванню, або суспільно-корисний результат є значно відтермінованим від фактичної дії – доцільно застосовувати моральні заохочення, що не виключає поєднання їх іншими видами заохочень.

Слід звернути увагу на застосування моральних заохочень за результатами конкурсу, які можуть містити як окремий елемент показники оцінювання якості діяльності особи. Варто врахувати, що ефективність заохочувального впливу є перемінною, яка залежить від багатьох зовнішніх факторів: історичні періоди, стан економіки, рівень життя, домінуючі ідеологічні цінності тощо. Тому система заохочувальних адміністративно-правових заходів і підстав їх застосування має періодично переглядатися і коригуватися.

Крім того, вид заохочення і заохочувальний вчинок мають суттєву особливість кореляції. Так, наприклад, меценатство, благодійність, волонтерство, що пов'язані з матеріальними витратами особи, як правило, не можуть бути ефективно простимульованими застосуванням матеріальних же заходів заохочення. Визнання подібного роду заслуг має найбільш ефективний прояв у моральних заохоченнях, які можуть також поєднуватися зі статусними елементами у якості додаткових заходів. Безперечно, існують позитивні приклади ефективного стимулювання волонтерства шляхом встановлення податкових пільг [8]. Як уявляється, це є хорошим прикладом того, що пільги не слід розглядати як заохочення, адже у цьому випадку задіяно компенсаторні механізми. На жаль, спеціалізованих досліджень цього питання не здійснювалося, проте вони можуть бути надзвичайно корисними при подальшому удосконаленні системи моральних заохочувальних адміністративно-правових заходів.

Як підвид заохочувальних адміністративно-правових заходів, моральні заохочення відповідають таким ознакам: 1) здійснюють стимулюючий вплив, заснований лише на емоційно-психологічних властивостях людини; 2) їхнім результатом є публічне визнання заслуги, схвалення результату діяльності особи; 3) формує мотивацію особи й оточення на подальше здійснення суспільно-корисної поведінки, не створюючи при цьому подальших очікувань; 4) стимулюючий вплив спрямовано на потреби людини у самореалізації, визнанні власної значущості, цінності результатів діяльності.

Список використаних джерел

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
2. Heinrich C., Marschke G. Incentives and their dynamics in public sector performance management systems. *Journal of Policy Analysis and Management*. 2010. Vol. 29, Iss. 1. P. 183–208. URL: https://econpapers.repec.org/article/wlyjpmgt/v_3a29_3ay_3a2010_3ai_3a1_3ap_3a183-208.htm
3. Чистоклетов Л. Г. Деякі аспекти адміністративного заохочення. URL: <https://zenodo.org/records/3678841>
4. Колдашов А. О. Сучасний стан правового регулювання заохочень державних службовців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2023. Вип. 79, ч. 1. С. 316–321. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/55.pdf>
5. Bila-Tiunova L., Panova N., Frolova Y. Encouragement as a method of managing social relations: applied significance in public service. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8, N 3. P. 20–27. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/7cf5/30bebf8ed3dff861668d9e6706127b3bb309>
6. Про державні нагороди : Закон України від 16.03.2000 р. № 1549-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14#Text>
7. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
8. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2012 р. № 2755VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

Ключові слова: публічне управління, методи публічного управління, стимулювання, заохочення, моральні заохочення.

Keywords: public administration, methods of public administration, incentives, encouragements, moral incentives.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КОМПЕТЕНЦІЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Компетенція є одним із головних структурних елементів адміністративно-правового статусу Національного агентства з питань запобігання корупції. Юридична література налічує чимало трактувань поняття «компетенція». Так, С. А. Аквак'ян розцінює компетенцію через сукупність прав та обов'язків державного органу або органів місцевого самоврядування, посадової особи, що закріплені нормативно-правовими актами [2]. На думку В. Б. Авер'янова, компетенція являється ключовою складовою адміністративно-правового статусу кожного державного органу, поруч з такими важливими елементами, як його завдання, функції, характер взаємозв'язків з іншими органами (як за «вертикаллю», так і за «горизонталлю»), місце в ієрархічній структурі органів виконавчої влади, а також порядок вирішення установчих та кадрових питань [1, с. 247].

Розглядати компетенцію Національного агентства з питань запобігання корупції слід через два аспекти:

- 1) зовнішній, який полягає в конкретному колі доручених питань цьому органу;
- 2) внутрішній, яких характеризується будовою самої компетенції, яка складається з таких елементів, як мета та завдання, предмет відання, адміністративні повноваження, функції суб'єкта публічного адміністрування, його відповідальність тощо [4, с. 87].

При цьому, компетенцію Національного агентства з питань запобігання корупції, доцільно розглядати через ознаки, якими є наступні:

- 1) головний елемент адміністративно-правового статусу;
- 2) відображає основну місію та специфіку діяльності органу;
- 3) складається з таких елементів, як повноваження, функції та предмет відання;
- 4) закріплено нормативно-правовими актами;
- 5) у разі порушення застосовується юридична відповідальність (дисциплінарна, адміністративна, кримінальна, цивільна тощо).

Зазначене дозволяє зробити висновок, що компетенцією Національного агентства з питань запобігання корупції є передбачена нормативно-правовими актами України сукупність повноважень, функцій та предмету відання даного центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом, а також сукупність повноважень посадових осіб Національного агентства, які забезпечують здійснення функцій і завдань антикорупційної політики.

При цьому, Національне агентство з питань запобігання корупції є центральним органом виконавчої влади, якого наділено спеціальною компетенцією. Спеціальна компетенція має прояв у спеціальному статусі досліджуваного органу, наявності виключних повноважень та можливості їх реалізації у сфері запобігання корупції.

В свою чергу до складу компетенції цього органу входять функції, предмет відання та повноваження. Закон України «Про запобігання корупції» не містить чіткого переліку функцій Національного агентства з питань запобігання корупції, натомість стаття 11 містить широкий перелік повноважень антикорупційного органу [5]. Національне агентство як спеціалізована інституція на законодавчому рівні наділена компетенцією щодо попередження та боротьби з корупцією, у зв'язку виконує наступні функції у сфері боротьби з корупцією: проведення досліджень і аналізу, розробка та координація політики в галузі боротьби з корупцією, здійснення контролю за деклараціями про доходи посадових осіб, проведення навчання та надання консультацій різним відомствам про ризик корупції, можливі заходи щодо її запобігання тощо.

Наступним елементом компетенції Національного агентства з питань запобігання корупції виступає предмет відання. Предметом відання даного центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом як антикорупційної інституції є суспільні відносини в сфері запобігання корупції, у межах яких цим органом реалізовано надані повноваження.

Серед елементів компетенції Національного агентства з питань запобігання корупції ключовим є повноваження, під яким традиційно розуміють права та обов'язки даного органу державної виконавчої влади. Акцент на повноваженнях Національного агентства з питань запобігання корупції чітко відображений у щорічних звітах Національного агентства, в який звертається увага на найбільш реалізовані за рік повноваження антикорупційного органу. Відповідно до Звіту Національного агентства з питань запобігання корупції за 2016 рік, основними реалізованими повноваженнями органу виконавчої влади із спеціальним статусом є:

- 1) проведення антикорупційної політики;
- 2) організація заходів із запобігання та виявлення корупції;
- 3) моніторинг дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції;
- 4) контроль та перевірка декларацій, моніторинг способу життя осіб уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- 5) діяльність у сфері запобігання політичній корупції [3].

Повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції можна розділити залежно від їх спрямування, а саме: 1) політико-засадничі (визначення політичних пріоритетів, напрямів антикорупційної політики, затвердження антикорупційної стратегії); 2) управлінські (керівництво структурними підрозділами); 3) організаційні (внесення на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо вдосконалення антикорупційного законодавства); 4) нормативні (прийняття нормативно-правових актів підзаконного характеру у сфері запобігання корупції); 5) представницькі (ведення переговорів і підписання міжнародних домовленостей у сфері запобігання корупції).

Як висновок, слід зазначити, що компетенція Національного агентства з питань запобігання корупції проявляється у відповідній діяльності щодо запобігання корупції та має різний прояв, інструменти та методи залежно від спрямування на публічний чи приватний сектор.

Список використаних джерел

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. У 2 т. Т. 1. Загальна частина. Київ : Юрид. думка, 2004. 584 с.
2. Захарчук О. 3. Запобігання корупції в органах місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 55. С. 253–259. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50596032.pdf>.
3. Звіт Національного агентства з питань запобігання корупції за 2016 рік : рішення Нац. агентства з питань запобігання корупції від 26.01.2017 р. № 32. URL: https://nazk.gov.ua/wpcontent/uploads/2021/02/NAPK_annual-report_2016.pdf.
4. Кононенко К. А., Черненко Т. В. Корупція в освітній галузі: загрози стратегічному розвитку українського суспільства. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 1. С. 123–128.
5. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

Ключові слова: запобігання корупції, адміністративно-правовий статус, компетенція, повноваження, предмет відання.

Keywords: prevention of corruption, administrative and legal status, competence, authority, subject of teaching.

ПОСАДОВІ ОСОБИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА В АНТИКОРУПЦІЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

З прийняттям Закону України від 20.09.2023 р. № 3384-IX [1], основним призначенням якого було довгоочікуване відновлення та упорядкування електронного декларування в умовах правового режиму воєнного стану, положення Закону України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) [2] також було доповнено офіційним визначенням поняття «посадова особа юридичної особи публічного права», під яким відтепер розуміється «голова та член наглядової ради, ради директорів, виконавчого органу, комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії), ліквідатор, керівник, заступник керівника, головний бухгалтер, корпоративний секретар такої юридичної особи публічного права, а також особа, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу, та її заступники, голова та члени іншого органу управління юридичної особи (крім консультативного), якщо утворення такого органу передбачено законом або статутом юридичної особи публічного права» (абз. 9 ч. 1 ст. 1) [1].

Зазначена законодавча новація суттєвим чином вплинула як на перелік суб'єктів, на яких поширюється дія Закону (як відомо згідно з пп. «а» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону посадові особи юридичних осіб публічного права є суб'єктами, на яких поширюється дія Закону, оскільки для його цілей вони прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування), так і сферу застосування окремих превентивних антикорупційних механізмів. Наприклад, за інформацією Національного агентства з питань запобігання корупції внаслідок прийняття такої редакції поняття «посадова особа юридичної особи публічного права» кількість декларантів зменшиться орієнтовно на 50 000 осіб [3].

Враховуючи це, актуальним видається дослідження поняття «посадова особа юридичної особи публічного права» в антикорупційному законодавстві.

Першочергово слід зазначити, що до прийняття Закону України від 20.09.2023 р. № 3384-IX [1] положення Закону офіційного визначення поняття «посадова особа юридичних осіб публічного права» не містили. Заповнювалась ця прогалина Закону роз'ясненнями Національного агентства з питань запобігання корупції, в яких під посадовими особами юридичних осіб публічного права пропонувалось розуміти осіб, які мають повноваження здійснювати організаційно-розпорядчі (обов'язки щодо здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників) чи адміністративно-господарські (обов'язки з управління або розпорядження державним, комунальним майном) функції [4]. Таким чином, Національне агентство з питань запобігання корупції сформулював лише критерії, за допомогою яких визначалась належність конкретних осіб до посадових осіб юридичних осіб публічного права. Слід зазначити, що такий розширювальний підхід призвів до зарахування до посадових осіб юридичних осіб публічного права фактично усіх осіб, які займали керівні посади в юридичних особах публічного права.

Основною недосконалістю запропонованого Національним агентством з питань запобігання корупції підходу до визначення посадових осіб юридичних осіб публічного права є їх визначення через категорії (організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції), які в законодавстві також є відсутніми. Внаслідок цього вирішення питання належності кожної особи, яка займає відповідну посаду в юридичній особі публічного права, до посадових осіб здійснювалось у ручному режимі з урахуванням місця в структурі та наданих повноважень. Очевидно, що в результаті цього непоодинокими були випадки допущення помилок, як щодо зарахування, так і щодо виключення окремих осіб з числа посадових осіб юридичних осіб публічного права. Це, а також необхідність заповнення прогалини в антикорупційному

законодавстві цілком ймовірно й зумовило законодавчого схвалення його офіційного визначення.

Повертаючись до аналізу офіційного визначення поняття «посадова особа юридичної особи публічного права» необхідно зазначити наступне.

По-перше, наведене визначення не розкриває зміст поняття та його ознаки, а уявляє собою перелік посад, зайняття яких відносить особу до посадових осіб юридичних осіб публічного права, що не відповідає загальнотеоретичним засадам визначення понять в нормативних актах.

По-друге, перелік посад, які для цілей Закону є посадовими особами юридичних осіб публічного права є вичерпним та не підлягає розширювальному тлумаченню. При цьому, окремі із зазначених посад сформульовані узагальнено, як наприклад голови та члени іншого органу управління юридичної особи (крім консультативного), якщо утворення такого органу передбачено законом або статутом юридичної особи публічного права. Водночас, очевидно, що це спрямовано на охоплення усіх можливих варіантів визначення керівного складу юридичних осіб публічного права.

По-третє, до посадових осіб юридичних осіб публічного права віднесено лише вищий керівний склад юридичної особи публічного права, в той час як інші посадові особи (зокрема, керівники структурних підрозділів) до посадових осіб юридичних осіб публічного права не зараховуються.

Підсумовуючи викладене необхідно зазначити, що доповнення чинного антикорупційного законодавства офіційним визначенням поняття «посадова особа юридичної особи публічного права» є необхідним та спрямовується на його змістовне удосконалення та правозастосовної практики, оскільки використовується для визначення сфери дії Закону в цілому та окремих превентивних антикорупційних механізмів зокрема.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану : Закон України від 20.09.2023 р. № 3384-IX. Дата оновлення: 20.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3384-20#Text> (дата звернення 01.04.2024).

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення: 30.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n41> (дата звернення 01.04.2024).

3. Закон про відновлення декларування скорочує кількість декларантів на 50 тисяч – НАЗК звернулось до Президента з пропозиціями змін. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/zakon-pro-vidnovlennya-deklaruvannya-skorochuye-kilkist-deklarantiv-na-50-tysyach-nazk-zvernulos-do-prezydenta-z-propozytsiyamy-zmin/> (дата звернення 01.04.2024).

4. Щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю (подання декларації, повідомлення про суттєві зміни в майновому стані, повідомлення про відкриття валютного рахунку) : роз'яснення Нац. агентства з питань запобігання корупції від 29.12.2021 р. № 11. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/download-controller/?sid=132&a=docs&id=a05853f9e37ee70be0361a5b4d7c7c2adee6be7cf0603012c47407024590119033245349> (дата звернення 01.04.2024).

Ключові слова: антикорупційне законодавство, посадова особа, юридична особа публічного права, запобігання корупції.

Keywords: anti-corruption legislation, an official, legal entity under public law, prevention of corruption.

Неугодніков Андрій Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент, проректор з виховної роботи
та міжнародної співпраці, заслужений юрист України

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Стан здійснення судочинства в умовах повномасштабної збройної агресії демонструє високий рівень адаптивності України та її здатність швидко генерувати й впроваджувати виважені рішення, які допомагають проходити ці важкі часи, зберігаючи фундаментальні демократичні цінності. Забезпечення права людини на судовий захист в умовах воєнного стану, особливо у відносинах з владою, яка цілком природно посилюється, розширює спектр свого втручання у функціонування громадянського суспільства, приватне життя людини, набуває виключного значення.

На сьогоднішній день проблема здійснення адміністративного судочинства може бути умовно поділена на два пласти: перший – реалізація права на судовий захист на територіях, що перебувають в окупації, де ведуться бойові дії, тобто в умовах, коли судочинство неможливе; другий – забезпечення належного функціонування судів на умовно мирних територіях. Саме другий пласт проблеми здійснення адміністративного судочинства є предметом цього дослідження.

Функціонування адміністративних судів на територіях, віддалених від бойові дії, пов'язане з такими проблемами, як: скорочення суддівського корпусу, збільшення кількості справ, тривалі й несистемні перерви робочого часу, додаткові вимоги безпеки, скорочення фінансування тощо. За цих умов виникає необхідність віднаходження додаткових засобів забезпечення доступності правосуддя, його публічності, безпеки, дотримання процесуальних строків, гарантування процесуальних прав учасників. Визначені в Рекомендаціях роботи судів в умовах воєнного стану вимоги виходити з поточної ситуації у відповідному регіоні, керуватися реальною обстановкою при встановленні умов роботи судів [1], обмежені базовими принципами й спеціальними гарантіями діяльності судів у воєнний період, закріпленими Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. Так, будь-які зміни в роботі судів мають відбуватися з урахуванням таких ключових вимог: 1) дотримання повноважень, визначених Конституцією та законами України; 2) неможливість зміни предметної юрисдикції; 3) неможливість скорочення судочинства.

Дотримання рамковим вимог відкривають можливості для змін в діяльності адміністративних судів на двох рівнях: організаційному і процесуальному. Такі зміни є виправданими лише за умови їх спрямованості на забезпечення неперервності судової діяльності та збереження принципів справедливості навіть у надзвичайних обставинах воєнного конфлікту.

Організаційні зміни, впроваджуються ухвалювати зборами суддів або головою суду (особою, що виконує його обов'язки) у разі неможливості скликати і провести збори. Ці рішення можуть торкатися, наприклад, питань зміни робочого часу, змін спеціалізації суддів тощо.

Досить спірним рішенням можна вважати тимчасове припинення окремими судами відправлення повісток поштою через нестабільну ситуацію на всій території України. Замість цього, інформацію про дату та час судових засідань можна дізнатись у особистому кабінеті в системі «Електронний суд» або на сайті відповідного суду [3]. Безперечно, у зв'язку з військовими діями багато людей змушені покинути свої домівки, не маючи можливості повідомити суд про зміну місця проживання. Це призводить до ситуацій, коли суд або інші учасники справи надсилають документи на відому поштову адресу, але учасник справи, який тимчасово перебуває в іншій місцевості, не може їх отримати. Система «Електронний суд» пропонує широкі можливості для учасників судових процесів, включаючи подання документів та отримання необхідної інформації онлайн. Водночас, використання цієї системи також пов'язана з вагомими обмеженнями, в першу чергу, технічного характеру.

Також організаційними слід вважати рекомендації щодо пріоритетності використання електронної форми здійснення адміністративного судочинства.

Оптимізація процесуального порядку розгляду і вирішення адміністративних справ можливе лише за умов внесення змін в КАС України [4]. У зв'язку з впровадженням воєнного стану КАС України доповнено низкою положень, які можна представити у вигляді декількох груп.

Перша група пов'язана з особливостями визначення територіальної підсудності судів. Згідно нових положень, Вища рада правосуддя має право змінювати територіальну підсудність судів у разі неможливості здійснення судочинства у зв'язку з запровадженням воєнного або надзвичайного стану, військових дії або інших обставин. Це дозволяє ефективно реагувати на складні ситуації та забезпечує швидке перенесення справ до інших судів для подальшого розгляду.

Друга група стосується процесуального порядку розгляду справ під час воєнного стану. В першу чергу, ці зміни торкаються удосконалення електронного провадження в адміністративних судах. Так, численні зміни пов'язані з функціонуванням електронного кабінету: встановлено обов'язок для деяких учасників процесу зареєструвати свій електронний кабінет; визначено можливість ознайомлення з матеріалами справи через Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему або її окрему підсистему, що забезпечує обмін документами; надання копій заяв по суті справи, визначених КАС України процесуальних заяв, учасникам процесу через електронний кабінет; доповнено вимоги до оформлення позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги вказівкою про наявність електронного кабінету; можливості залишення позовної заяви без руху у випадку ігнорування вимоги щодо реєстрації електронного кабінету встановленими КАС України особами тощо.

Також слід виокремити зміни, що торкаються уточнення процесуального порядку розгляду і вирішення окремих категорій адміністративних справ, впровадження для них окремої диференційованої процесуальної форми. Мова йде про справи, пов'язані із застосуванням санкцій, заборону політичних партій, а також державного фінансування статутної діяльності політичних партій. Незважаючи на те, що уточнення процесуальної форми зазначених справ не має прямого зв'язку із впровадженням воєнного стану, тим не менш, їх актуалізація в цей період є очевидною.

Можливими перспективами подальшої оптимізації адміністративного судочинства може бути визначення справ, які розглядаються в електронному провадженні (за аналогією зі спрощеним провадженням), принаймні на період дії воєнного стану. Це допоможе покращити роботу судів і забезпечити ефективність судових процесів, забезпечуючи доступність правосуддя та захист прав громадян.

Список використаних джерел

1. Усім судам України! РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Давиденко П. О., Уколова В. О., Уколова Є. О. Особливості діяльності судової системи в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 84–87. URL: http://lsej.org.ua/12_2022/15.pdf
4. Кодекс адміністративного судочинства : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

Ключові слова: адміністративне судочинство, воєнний стан, електронне провадження, організація діяльності судів, електронний кабінет.

Keywords: administrative proceedings, martial law, electronic proceedings, organization of court activities, electronic cabinet.

Осадчий Анатолій Юрійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ НОРМ, ЯКІ ВСТАНОВЛЮЮТЬ АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ, В СИСТЕМІ ПРАВА

Категорія адміністративних процедур є відносно новою для науки адміністративного права та такою, що не набула сталого змістовного навантаження. Адміністративні процедури виступають внутрішньою формою буття такого різновиду публічно-владної діяльності, як публічне адміністрування, що спрямована на реалізацію його правових форм, як зовнішнього результату владного впливу. Адміністративні процедури охоплюють як зовнішню так і внутрішню-організаційну діяльність суб'єктів публічної адміністрації, регламентуючи як порядок прийняття нормативно-правових актів публічного адміністрування, так і реалізацію інших його правових форм. Саме такий підхід до розуміння змісту адміністративних процедур послідовно обстоюється представниками одеської школи адміністративного права [1–5].

Протягом останнього часу відбулися суттєві зміни у правовому регулюванні адміністративних процедур, насамперед через прийняття базових законодавчих актів, якими регулюються процедурні правовідносини у публічному адмініструванні – Закону України «Про адміністративну процедуру» та Закону України «Про правотворчу діяльність» (у тій його частині, яка стосується прийняття підзаконних нормативно-правових актів). Подальша систематизація законодавства про адміністративні процедури передбачає переробку великого масиву нормативно-правових актів із різним вмістом норм, якими регулюються адміністративні процедури, з метою імплементації положень наведених загальних законодавчих актів у нормативно-правових актах, якими конкретизуються певні особливості діяльності окремих суб'єктів публічного адміністрування в окремих сферах.

Систематизація законодавства про адміністративні процедури у свою чергу поживає дискусію щодо місця норм, якими визначаються адміністративні процедури, у системі права. У науці адміністративного права це питання залишається дискусійним та малодослідженим. А. М. Школик, характеризуючи існуючий стан розвитку адміністративно-процедурного права, зазначає, що воно «до цього часу залишається на етапі становлення, а також предметом наукової дискусії, що нерідко переходить у полеміку серед вітчизняних адміністративістів. Адміністративно-процедурне право у кращому разі вважають підгалуззю адміністративного права, переважно ж – його інститутом або взагалі його «забувають» у навчальних програмах українських університетів» [6, с. 31].

При виокремленні адміністративно-процедурного права як підгалузі у межах адміністративного права у спеціальній літературі наголошується на тому, що норми цієї підгалузі пронизують практично усі суспільні відносини, які регулюються адміністративним правом [1, с. 23], звертається увага на тісний зв'язок матеріальних та процедурних адміністративних норм [7, с. 28], вказується на його сутність, місце і роль [8, с. 174], констатується трансформація у підгалузь внаслідок суттєвого розширення предмета правового регулювання за рахунок появи нових суспільних відносин [9, с. 60].

При розгляді адміністративно-процедурного права як інституту адміністративного права звертається увага на центральне місце цього інституту в системі цієї галузі права [10, с. 139], стверджується про притаманність йому загальних рис інституту права, як-то: «видова однорідність (хоча це спірно) соціального змісту; відносна нормативна самостійність; стійкість і автономність функціонування (але на іншому рівні, ніж галузь права; інститут є її підсистемою); відособленість від інших інститутів права; специфічність засобів правового регулюван-

ня; наявність у змісті загальних положень і єдиних принципів; формування загальних понять у власних межах» [11, с. 141].

Вбачається, що останнє твердження в цілому вірно описує місце адміністративно-процесуального права у системі права, проте потребує певної деталізації з урахуванням специфіки регулювання численних процедурних відносин у публічному адмініструванні. Реалізація повноважень суб'єктів публічної адміністрації забезпечується значною кількістю адміністративних процедур, відмінних як за змістом так і за деталізацією. Суттєвим кроком на шляху до уніфікації діяльності суб'єктів публічного адміністрування щодо розгляду і вирішення адміністративних справ стало набрання чинності Законом України «Про адміністративну процедуру», яким запроваджено загальні принципи і правила для їх вирішення (загальна адміністративна процедура). Проте, навіть запровадження загальної адміністративної процедури не виключає існування великого масиву спеціальних правил, які відображають специфіку стосовно розгляду тих чи інших різновидів адміністративних справ. Такі особливості обумовлюються, насамперед, специфікою самих питань, для вирішення яких вони призначені та тими правовими нормами та інститутами, реалізація яких і дозволяє суб'єктам публічного адміністрування здійснювати свій владно-організуючий вплив на конкретні життєві ситуації.

Наведена детермінованість процедурних норм дозволяє зробити висновок про похідний характер значної кількості норм, якими встановлено як відповідні процедури, так і особливості загальної адміністративної процедури, від правових інститутів та норм, на реалізацію приписів яких у відповідних правових формах спрямовано адміністративні процедури процедури та тісний зв'язок між згаданими нормами. Отже, можна погодитися, що «адміністративне право й адміністративні процедури є невіддільними один від одного елементами, які відображають двоєдину структуру, що втілює, відповідно, форму та зміст. Фактично процедура є структурним оформленням прийнятих рішень норм матеріального права» [12, с. 59]. Усі ці правові норми «настільки тісно переплетені між собою в механізмі правового регулювання, що відрив їх одне від одного вважається не просто недоцільним, а й неможливим» [1, с. 24].

При цьому, норми, які визначають адміністративні процедури, належать не тільки до різних інститутів галузі адміністративного права, а й можуть мати іншу галузеву належність. До таких процедурних норм належать, наприклад, правила, якими врегульовано процедуру адміністративного оскарження платниками податку рішень відповідних контролюючих органів, що визначена Податковим кодексом України (ст. 56). Пояснюється це тим, що хоча в регулюванні відносин публічного адміністрування, у тому числі й процедурних, провідна роль належить галузі адміністративного права, публічне адміністрування перебуває в органічній єдності з правом у цілому, з усією системою його галузей.

З огляду на наведене слід критично ставитися до об'єднання усіх процедурних норм у межах адміністративно-процедурного права як складової (підгалузі або інституту) галузі адміністративного права. Вбачається, що вести мову про адміністративно-процедурне право слід тільки як про сукупність загальних норм та правил, що стосуються усього масиву або більшості адміністративних процедур. Саме ці норми й складатимуть адміністративно-процедурне право (право адміністративних процедур), як складову галузі адміністративного права, його інститут. Натомість норми, якими встановлено конкретні процедури, або особливості розгляду і вирішення певних адміністративних справ у загальній адміністративній процедурі, належатимуть тим правовим інститутам, на реалізацію приписів яких вони спрямовані.

Список використаних джерел

1. Картузова І. О., Осадчий А. Ю. Адміністративно-процедурне право : навч.-метод. посіб. / Одес. нац. юрид. акад. Одеса : Юрид. літ., 2008. 288 с.
2. Козачук Д. А. Заохочувальні адміністративні процедури : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 202 с.

3. Фоміч Г. Ю. Адміністративні процедури у публічній службі України : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 224 с.
4. Osadchyi A. Yu., Zakalenko O. V. Administrative procedures: essence and varieties. *Public administration under modern conditions: concept, features, challenges* : collective monograph. Riga : Baltija Publishing, 2020. P. 131–145.
5. Большакова О. В., Закаленко О. В. Класифікація як метод наукового дослідження адміністративних процедур: поняття, мета, застосування. *Juris Europensis Scientia*. 2021. Вип. 3. С. 61–66.
6. Школик А. М. Адміністративно-процедурне право: ідея та реалізація. *Lex portus*. 2017. № 5 (7). С. 30–40.
7. Миколенко О. І. Місце адміністративного процедурного права в системі юридичних знань та системі права України : автореф. дис ... дра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 40 с.
8. Шарая А. А. Адміністративно-процедурне право як підгалузь адміністративного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С. 171–175. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2019/47.pdf.
9. Колпаков В. К., Шарая А. А., Галіцина Н. В. «Адміністративна процедура» як базова категорія для з'ясування сутності адміністративно-процедурного права. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2021. Т. 32 (71), № 4. С. 55–62.
10. Бойко І. В. Зміст і структура навчальної дисципліни «Загальна адміністративна процедура». *Адміністративна процедура: конституційні засади та європейські орієнтири* : зб. наук. ст., тез доп. та повідомл. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 черв. 2022 р.) / Нац. юрид. унт ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2022. С. 138–144.
11. Бойко І. В., Зима О. Т., Соловйова О. М. Адміністративна процедура як інститут адміністративного права. *Питання адміністративного права*. Харків, 2018. Кн. 2 / відп. за вип. Н. Б. Писаренко. С. 140–150.
12. Братель С. Г. Місце адміністративної процедури в структурі права. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 1 (І). С. 57–63.

Ключові слова: публічне адміністрування, адміністративні процедури, адміністративно-процедурне право, право адміністративних процедур, правове регулювання адміністративних процедур.

Keywords: public administration, administrative procedures, administrative procedure law, law of administrative procedure, legal regulation of administrative procedures.

Панфілов Олег Євгенович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ ІТ-КОМПАНІЙ

З кожним роком зростає інтерес до ІТ компаній. Ці компанії стають все більш важливою частиною світової економіки, відіграючи ключову роль у створенні нових технологій, робочих місць і ринків. З цим зростає і попит на фінансування стартапів.

ІТ компанії мають доступ до різних методів фінансування, таких як венчурний капітал, краудфандінг, ангельські інвестори, державні гранти, і багато інших. Кожен з цих методів має свої правові аспекти та ризики.

Всі методи фінансування стартапів супроводжуються правовими ризиками та особливостями оподаткування, такими як інтелектуальна власність, договори з інвесторами, регулювання фінансового ринку тощо.

Від сплати ПДФО кошти надходять до місцевих бюджетів. Аналізуючи ст. ст. 64–69 Бюджетного кодексу України бачимо, як розподіляється податок на дохід фізичних осіб, а це місцеві бюджети. Якщо ми будемо переформатовувати рух грошей або їхньої частини, що надходять за рахунок податків, на якісь інші цілі, то виникнуть питання у територіальних громадах. Фактично, це питання не стільки податково правового регулювання, а проблема наступної стадії руху публічних фінансів, а саме їх розподіл і витрачання. Потрібно обміркувати цю ідею: чи трансформувати цей механізм через внесення зміни до кількох законодавчих актів або щось інше? Можливо, більш перспективним було б подумати, що нам заважає запровадити новий платіж, виділити частину, що виплачується в режимі ПДФО, та «переадресувати» її на збір для фінансування ІТ-відносин. Можливо, простіше було б сформувати та закріпити новий розділ у Податковому кодексі України. При цьому, первинним завданням є внесення змін до ст. 9 Податкового кодексу України, в якій системно закріплюється перелік податків і зборів.

Наприклад, як це працює в Дія Сіті. Цього було досягнуто за рахунок зменшення оподаткування. Якщо якісь напрямки зменшуються і якщо на кілька відсотків знизився певний податок, і частина вносилася б у загальний розвиток, це була б подвійна вигода, зокрема й для державного бюджету, бо якщо ми не повністю їх переказуємо, а 10–15 %, які йтимуть на розвиток ІТ-індустрії, тоді це буде додаткова соціальна мотивація для того щоб податки сплачували за повною ставкою ІТ-спеціаліста.

У зв'язку з підвищенням прожиткового мінімуму у 2023 році, стало очевидним, що зазначена вище податкова соціальна пільга на 2023 рік не збільшиться. Головним чином, ця пільга застосовується в ситуаціях з невеликими зарплатами, які виникають, наприклад, коли людина працювала на неповну ставку, мала періоди безробіття або відпочинку за власний рахунок протягом частини місяця. Також розповсюджено є застосування цієї пільги до доходів одного з батьків, які мають двох або більше дітей віком до 18 років.

У 2023 році існує можливість зміни розрахунку податку на дохід, переходячи від щоквартального подання звіту до щомісячного. Ця ініціатива враховує положення Законопроекту № 6120, який був прийнятий за основу Верховною Радою ще у вересні 2022 року. Згідно з цим Законом, звіти повинні бути подані не пізніше, ніж протягом 20 календарних днів після завершення звітного місяця, аналогічно до процедури, що діяла раніше для Звіту з єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ). Остаточне рішення щодо впровадження цих змін у 2023 році залежить від парламентаріїв, але ця ініціатива має об'єктивну мету – забезпечення своєчасного оновлення інформації у Пенсійному фонді. Зокрема, щоквартальне подання звітів може призвести до затримок у соціальних виплатах.

Також, важливо зауважити, що у 2023 році при звітуванні за IV квартал 2022 року обов'язково слід використовувати оновлену форму Податкового розрахунку. В розділі I цієї форми додані нові рядки 1.6, 2.6, 3.7, 4.4, 6.4, які дозволяють відображати суми нарахованої зарплати для найманих працівників, які були призвані на військову службу до Збройних Сил України під час мобілізації і не отримували грошового забезпечення за цей період. Ці зміни базуються на наказі Міністерства фінансів України від 04.07.2022 року, № 189. Деталі цих змін можуть бути отримані від представників Державної податкової служби у Дніпропетровській області.

В сучасному світі інновації та стартапи стали домінуючою тенденцією у бізнесі. Вони сприяють розвитку нових технологій та створюють нові можливості для розвитку економіки. Однак, розвиток інновацій та стартапів є надзвичайно складним та коштовним процесом. Тому, відповідно до законодавства, держави надають податкові стимули для інновацій та стартапів, щоб стимулювати розвиток цих галузей та зменшити фінансові бар'єри для стартапів.

Вагомого значення в указаному напрямі відведено отриманню податкових стимулів. Податкові стимули для інновацій та стартапів. Податкові стимули є спеціальними нормативними положеннями, які надають додаткові податкові пільги та знижки для інноваційних та стартап-компаній. Ці стимули мають на меті сприяти розвитку нових технологій та створен-

ню нових можливостей для розвитку економіки. У різних країнах світу податкові стимули для інновацій та стартапів можуть відрізнятися за своїм характером та обсягом. Однак, вони мають загальні характеристики, які сприяють створенню інновацій та розвитку стартап-компаній [1].

Основні види податкових стимулів для інновацій та стартапів, які надаються державами, можуть включати наступне:

- звільнення від оподаткування прибутку: цей вид стимулів надається стартап-компаніям, які мають великий потенціал росту та інноваційних рішень. Це означає, що компанії можуть не платити податок на прибуток протягом певного періоду (зазвичай від 3 до 10 років), щоб зменшити фінансовий бар'єр для розвитку компанії та прискорити її зростання;
- зменшення ставок податку на прибуток: деякі країни можуть надавати знижки на ставки податку на прибуток для інноваційних та стартап-компаній, які зареєстровані на їх території;
- податкові кредити: це означає, що компанії можуть отримати податкові кредити за певні витрати, пов'язані з розробкою технологій та інновацій;
- звільнення від оподаткування акцій та опціонів: деякі країни можуть надавати звільнення від оподаткування акцій та опціонів, які видані компанією для співробітників.

Окремо слід звернути увагу на фінансову підтримку та гранти. Крім податкових стимулів, деякі країни можуть надавати фінансову підтримку та гранти для інноваційних та стартап-компаній [2; 3].

Таким чином, ІТ сфера в Україні виокремлюється як окремий напрямок діяльності і ось такі спеціальні правові режими, як Дія Сіті, вони тому доказ. Пропонується створити приватний інвестиційний фонд, але з підтримкою держави, який буде використовуватися, щоб сформувати культуру розвитку ІТ-спеціалістів і культуру того, що гранти йтимуть в ІТ-стартапи. ЄСВ, наприклад, якщо ІТ-компанії розумітимуть, що воно йде чітко на розвиток ІТ-стартапів, на гранти для айті-компаній, на навчання фахівців, допомогу безробітним фахівцям, загалом для тих людей і компаній, які можуть генерувати додану вартість, а відповідно збільшувати обсяги податкових надходжень для країни. ПДФО зі свого боку як майбутні інвестиції та гроші. Фахівців не працевлаштовуватимуть з офіційним рівнем заробітних плат тільки 8 тисяч гривень і не просто оплачуватимуть 20 % ПДФО, а працевлаштовуватимуть із рівнем винагороди еквівалентним до 2–3 тисяч доларів США, бо розумітимуть, що ці гроші йтимуть до пенсійного фонду, який працюватиме з інвестиційними компаніями, що будуть інвестувати в ІТ-стартапи в Україні. Це як єдиний цикл. І це і є одна з основних можливостей, тому що зараз дуже важливим є залучення фінансів для українських стартапів.

Список використаних джерел

1. Тіль П. Від нуля до одиниці! Нотатки про стартапи, або як створити майбутнє. Київ : Наш формат, 2015. 232 с.
2. Саліхова О. Б., Курченко О. О. Про бідного стартапа замовите слово. *Економіст*. 2016. 7 черв. URL: <http://ua-ekonomist.com/12893-pro-bdnogo-startapa-zamovite-slovo.html>
3. Цивільний Кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV, в ред. від 03.09.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 22.09.2023).

Ключові слова: оподаткування іт компаній, венчурні фонди, ангельські інвестори, краудфандинг.

Keywords: taxation of IT companies, venture funds, angel investors, crowdfunding.

НАЧАСНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

24 серпня 1991 року Україна була проголошена незалежною демократичною державою.

Становлення та формування Збройних сил України збігається з проголошенням незалежності України та зумовлене процесами державотворення, загальними тенденціями військового будівництва, дією зовнішньополітичних чинників.

Конституційні та законодавчо визначені принципи є базою побудови адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України. Реалізуючи гарантії провадження діяльності адміністративно-правовий статус Збройних Сил України узгоджується з адміністративно-правовим статусом інших суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України під час їх взаємодії.

Впровадження керівних принципів і напрямів діяльності суб'єктів публічного адміністрування національної безпеки і оборони України для своєчасного виявлення та нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам ґрунтується на удосконаленні законодавства, розробці стратегій безпеки і воєнної доктрини України.

Захист національних інтересів, як безумовна необхідність для створення умов існування і розвитку особи, суспільства і держави є головною метою державної політики з питань національної безпеки яка нерозривно пов'язана із спрямованістю публічного адміністрування у сфері національної безпеки [1].

Збройні Сили України як суб'єкт владних повноважень національної безпеки і оборони України мають свій особливий правовий статус, зумовлений специфічною структурою, системою підпорядкування та взаємовідносин між її окремими складовими частинами (органами, підрозділами управління) та суспільством, повноваженнями та місцем у державному механізмі.

Постійна загроза національній безпеці України, державному суверенітету, територіальній цілісності, безпеці громадян України – щоденний виклик сектору безпеки і оборони. У стримуванні збройної агресії проти України провідну роль відіграють Збройні Сили України. Конституція України визначає, що «оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України» [2].

Початок агресії Росії проти України – безумовний виклик для Збройних Сил України та перевірка на вірність Військовій присязі та відданість народу України, що означив новий етап осмислення змісту правового статусу Збройних сил України та їх ролі у гарантуванні національної безпеки держави.

Результатом комплексного перегляду адміністративно-правового статусу та проведеного реформування Збройних Сил України за останнє десятиріччя став перегляд існуючих та прийняття нових нормативно-правових актів щодо здійснення керівництва силами оборони, запровадження Ставки Верховного Головнокомандувача, утворення окремих родів сил та окремих родів військ, уточнення функцій Генерального штабу ЗС України на стратегічному, оперативному й тактичному рівнях.

Структуру Збройних Сил України сьогодні складають: Генеральний штаб Збройних Сил України, Командування об'єднаних сил Збройних Сил України, Сухопутні війська, Повітряні Сили, Військово-Морські Сили та органи військового управління, з'єднання, військові частини, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, установи та організації, що не належать до видів та окремих родів військ (сил) Збройних Сил України [3]. Також до структури Збройних Сил України входять окремі роди сил Збройних Сил України, командування яких утворені в процесі здійснення етапів реформи Збройних

Сили України. Це Сили спеціальних операцій, Сили територіальної оборони, Сили логістики, Сили підтримки, Медичні сили, Десантно-штурмові війська, Війська зв'язку та кібербезпеки. Офіційного закріплення окремі роди сил Збройних Сил України набули з прийняттям ЗУ «Про основи національного супротиву» [4].

Крім того, на виконання Указу Президента України Кабінетом Міністрів України із залученням Генерального штабу Збройних Сил України розпочаті заходи та здійсненні вагомі кроки щодо утворення Сил безпілотних систем як окремого роду сил у структурі Збройних Сил України [4]. Враховуючи нагальність питання нарощування спроможностей Збройних Сил України найближчим часом відповідні пропозиції будуть розглянуті Радою національної безпеки і оборони України.

Здійснення заходів реформування Збройних Сил України до вимог реалій, у яких опинилась держава не можливе без удосконалення їх адміністративно-правового статусу. Забезпечення належного рівня ефективності публічного адміністрування у сфері національної безпеки є маркером потенціалу держави.

Публічне адміністрування у ЗСУ є цілеспрямованою діяльністю суб'єктів забезпечення національної безпеки і можна впевнено стверджувати сьогодні має не тільки стратегічне, а навіть доленосне значення для майбутнього нашої держави.

Список використаних джерел

1. Ларін С. Теоретичні аспекти дослідження категорії «національна цінність» як складової системи забезпечення національної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. Вип. 4. С. 26–30.

2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (ред. від 01.01.2020 р. № 27-IX). URL: www.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-bp#Text (дата звернення 20.03.2024).

3. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.91 р. № 1934-XII (ред. від 23.03.2023 р. № 2952-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12/ed20230323#Text> (дата звернення 20.03.2024).

4. Про нарощування спроможностей сил оборони : указ Президента України від 06.02.2024 р. № 51/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/2024#Text> (дата звернення 20.03.2024).

5. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 р. № 1702ІХ (ред. від 23.03.2023 р. № 3022-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення 20.03.2024).

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, Збройні Сили України, Міністерство оборони України, інформація, оборона, національна безпека.

Keywords: administrative and legal status, Armed Forces of Ukraine, Ministry of Defense of Ukraine, information, defense, national security.

Сідор Михайло Іванович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент*

БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ

Одним із головних факторів, що впливає на ефективність та дієвість економічної політики держави, є раціональна та збалансована бюджетна система, яка забезпечує розподіл значних фінансових ресурсів. Від напрямів їх спрямування і способів використання певним чином

залежить економічний розвиток країни. Без структурованої та ефективної бюджетної системи держава не має змоги реалізовувати свою економічну політику. Таким чином, бюджетна система будь-якої країни має суттєве значення, відіграє важливу роль в економіці. Бюджетна система – один із ключових знарядь регулювання соціальної, інвестиційної, виробничої, регіональної, зовнішньоекономічної та інших сфер діяльності держави [1, с. 59].

Починаючи з проголошення незалежності та протягом наступних років бюджетна система України піддавалась певним трансформаціям та постійному реформуванню. Це обумовлено становленням незалежної держави, формуванням державного апарату та подальшої його трансформації, становлення фінансової системи в цілому та окремих її елементів. У подальшому на порушення стабільності бюджетної системи впливали неефективність бюджетних видатків, постійний бюджетний дефіцит, щорічний великий державний борг та неефективна система міжбюджетних відносин.

Неодмінною умовою подальшого розвитку окремих регіонів, а особливо під час та після закінчення війни, є продовження реалізації реформ пов'язаних із впровадженням децентралізації з метою надання місцевим органам влади автономії та стимулювання пошуку додаткових джерел фінансування, зокрема іноземних інвестицій, кредитів і грантів на окремі проекти.

В умовах воєнного стану змінилися роль та значення місцевих бюджетів. За рахунок коштів місцевих бюджетів реалізуються завдання, які у звичайних умовах забезпечуються за рахунок державного бюджету. Зміни відбулися як щодо доходів, так і видатків місцевих бюджетів. Пріоритетним напрямом має бути наповнення місцевих бюджетів за рахунок ефективності дій місцевої влади при реалізації додаткових повноважень, яких вони отримали внаслідок проведення реформи децентралізації.

Питання перерозподілу повноважень та фінансових ресурсів між центральною владою та владою на місцях є одним з найактуальніших напрямів для вирішення в умовах підвищення ефективності функціонування бюджетної системи України. На сьогоднішній день місцева влада найчастіше здійснює реалізацію державної політики, а не займається розвитком власного регіону.

Світова практика свідчить, що саме за рахунок зростання рівня економічного розвитку регіонального рівня можливо підвищити ефективність бюджетної системи в цілому. Місцеві органи влади повинні повністю відповідати за рівень соціально-економічного розвитку відповідної територіальної громади та її території. Кому, як не місцевим органам є відомими фінансові проблеми відповідного регіону, що дає їм можливість спрямовувати бюджетні кошти на ті питання, де є більша потреба та актуальність.

Формування та становлення могутньої, розвиненої держави не можливе без розвитку та підвищення потенціалу регіонів та місцевого самоврядування. Для цього в державі має здійснюватися політика розвитку самостійності та самодостатності місцевого самоврядування та територіальних громад. Це дасть змогу вирішити проблеми, пов'язані з хронічним невисначенням фінансових ресурсів на місцях як для власних потреб, так і для реалізації делегованих повноважень. Одним з найдієвіших інструментів забезпечення розвитку місцевого рівня є бюджетна децентралізація.

Децентралізація управління публічними фінансами в економічно розвинених країнах є одним із чинників високої ефективності бюджетної системи. Одним із найважливіших напрямів цього процесу є бюджетна децентралізація, а саме збільшення фінансових можливостей регіонів за рахунок передачі їм потужних фінансових джерел, яких раніше було закріплено як доходи державного бюджету. Децентралізація бюджетної системи України забезпечить фінансову стійкість місцевого самоврядування шляхом передання частини доходів державного бюджету місцевим.

Бюджетна децентралізація у вузькому тлумаченні, на думку Т. Кваші, це наявність певних функцій і повноважень на місцевому рівні, автономія муніципальних органів влади у прийнятті самостійних рішень у податково-бюджетній сфері. Автор пропонує також трактування

бюджетної децентралізації як сукупності відносин, як динамічної та балансуєчої системи, як процесу, що має певні напрямки реалізації та розвитку [2, с. 117].

Під час реалізації бюджетної децентралізації у першу чергу необхідно чітко розмежувати повноваження та відповідальність між органами різних рівнів, забезпечити збільшення обсягів власних доходів бюджетів місцевого самоврядування та надати автономію місцевим органам щодо здійснення видатків. Це сприятиме розкриттю економічного потенціалу відповідної території, залученню інвестицій та реалізації економічно привабливих проектів.

Зважаючи на те, що специфіка розвитку регіонів є неоднорідною, доцільність впровадження бюджетної децентралізації обумовлюється підвищенням ефективності функціонування бюджетної системи держави через організацію та надання суспільних послуг таким чином, щоб вони максимально відповідали вподобанням населення [3, с. 41]. Позитивним результатом бюджетної децентралізації є збільшення ефективності надання суспільних послуг. На органи місцевого самоврядування фактично покладається обов'язок щодо підвищення благополуччя населення за рахунок задоволення їх індивідуальних потреб. При цьому суспільні послуги мають надаватися якісно, з максимальним врахуванням інтересів членів територіальної громади, а витрати на їх надання мають мати мінімальний характер.

Першими кроками реалізації бюджетної децентралізації було внесення змін до бюджетного законодавства в 2014 та 2015 рр., а саме до Бюджетного та Податкового кодексів України. Зміни бюджетного законодавства у першу чергу стосувалися нової концепції міжбюджетних трансфертів. Законом України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28.12.2014 р. № 79-VIII запроваджено нову систему міжбюджетних трансфертів, а саме до них віднесено: базову та реверсну дотації, субвенції, додаткові дотації [4]. А постановою Кабінету Міністрів України від 23.01.2015 р. № 12 передбачався новий Порядок перерахування міжбюджетних трансфертів, де визначено механізм перерахування міжбюджетних трансфертів із державного бюджету до місцевих бюджетів (базова дотація, субвенції, стабілізаційна і додаткові дотації), реверсної дотації та міжбюджетних трансфертів між місцевими бюджетами [5].

Результатами реалізації бюджетної децентралізації є також: розширення прав місцевих органів влади, надання повної бюджетної самостійності; спрощення механізму надання гарантій на місцевому рівні та здійснення запозичень на зовнішньому ринку, тобто у міжнародних організацій, шляхом запровадження принципу «мовчазної згоди», якщо не було отримано висновку протягом місяця від Міністерства фінансів України; надання права на здійснення місцевих зовнішніх запозичень усім міським радам міст обласного значення; надання права самостійного вибору установи, що обслуговує рахунки місцевого бюджету, тобто казначейство або банк; розширення джерел наповнення місцевих бюджетів.

Таким чином, бюджетна децентралізація передбачає розподіл повноважень між рівнями влади, економічної та фінансової автономії, пошук та реалізацію нових джерел доходів.

Для більш ефективного впровадження бюджетної децентралізації необхідно й надалі удосконалювати систему місцевих податків та зборів з метою підвищення їх ефективності, спонукання та стимулювання органів місцевого самоврядування до економічного розвитку своїх громад та перетворення територій на фінансово самостійні та економічно привабливі.

Список використаних джерел

1. Скиба Г. І., Очкас М. П. Бюджетна система України: проблемні питання та тенденції розвитку в умовах воєнного стану. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки*. 2023. Вип. 5 (72). С. 57–62.
2. Кваша Т. К. Теоретичні та практичні аспекти фіскальної децентралізації: емпіричний аналіз. *Економічний простір*. 2014. № 189. С. 115–127.
3. Наконечна Г., Матвійчук Н. Бюджетна децентралізація в Україні: сутність та основні переваги реалізації реформи. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 1 (13). С. 39–44.

4. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин : Закон України від 28.12.2014 р. № 79-VIII (ред. від 01.01.2017 р. № 1789-VIII) URL: www.rada.gov.ua/laws/show/79-19#n2 (дата звернення 30.03.2024).

5. Порядок перерахування міжбюджетних трансфертів : постанова Кабінету Міністрів України від 23.01.2015 р. № 12 (ред. від 23.01.2015 р. № 12-2015-п). URL: www.rada.gov.ua/laws/show/12-2015-п#Text (дата звернення 30.03.2024).

Ключові слова: бюджет, бюджетна система, воєнний стан, реформа децентралізації, органи місцевого самоврядування, розподіл повноважень.

Keywords: budget, budget system, martial law, decentralization reform, local government, distribution of powers.

Слободянюк Марина Анатоліївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ, ЩО НАДАЮТЬСЯ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Реорієнтація роботи поліції на людину стала основою її розвитку, що призвело до набуття відповідних повноважень і наблизило національну поліційну модель до стандартів європейської демократії. Одночасно, надання поліцією послуг має свою особливість в спеціальному правовому статусі цього органу. У період дії воєнного стану важливим стає розгляд повноважень, які надані поліції в рамках законодавства. З урахуванням актуальних потреб та законодавчих можливостей, важливість аналізу з позицій доктрини щодо надання громадських послуг поліцією є беззаперечною.

Національна поліція України виступає головним органом виконавчої влади, мета якого полягає у служінні суспільству через гарантування прав та свобод людини, протидію злочинності, забезпечення громадської безпеки та збереження порядку [1]. Органи поліції мають повноваження надавати публічні послуги з метою досягнення своїх функціональних цілей. Це відповідає уявленню про «служіння суспільству органами Національної поліції», яке означає здійснення діяльності, спрямованої на захист прав і свобод людини, боротьбу зі злочинністю, збереження громадського порядку та безпеки, приділяючи пріоритетну увагу саме інтересам людини, а не держави. Іншими словами, поліція виконує функцію захисту народу, а не державу від народу [2].

На сьогоднішній день можна констатувати, що функціонування Національної поліції, включаючи її правоохоронну та правозахисну складові, розглядається як надання послуг.

Розумно припускати, що поліція здійснює комплексне обслуговування через надання різноманітних публічних послуг, серед яких можна виділити такі категорії як правоохоронні, адміністративні, інформаційні, соціальні та інші. Передумовою для розрізнення різноманітних публічних послуг, що надаються поліцією, є втілення ідеї соціального партнерства у законодавстві. Згідно з цією ідеєю, поліція організована відповідно до принципу децентралізації структури та активно співпрацює з громадянами. Цей підхід відображений у відповідних міжнародних документах, таких як: Кодекс поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку [3] чи Європейський кодекс поліцейської етики [4]. На підставі зазначених міжнародно-правових документів можна визначити основні завдання поліції, які включають: забезпечення громадського спокою та збереження законності та порядку в суспільстві; захист і забезпечення основних прав і свобод людини; запобігання та виявлення злочинності та її подолання; надання допомоги та послуг населенню.

Щодо адміністративних послуг, надаються поліцією, варто зазначити наступне. Адміністративні послуги є ключовим механізмом реалізації громадянських прав у сфері виконавчої влади. Їх надання зазвичай ініціюється самими громадянами і стосується їх особистих прав. Під адміністративною послугою органів внутрішніх справ розуміється система організаційних заходів, проведених органами публічної влади (іноді з використанням примусу), які регулюються адміністративним правом. Ці заходи спрямовані на створення умов для задоволення прав, свобод і законних інтересів фізичних або юридичних осіб приватного права, будь то за їх заявою або за ініціативою органу публічної адміністрації [5, с. 197].

Ознаки адміністративних послуг, що надаються органами поліції, включають наступне: вони пов'язані із соціальною функцією держави у сфері внутрішніх справ; їх спрямованість полягає у створенні умов для втілення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, або виконання їхніх обов'язків, що передбачені нормативними актами у сфері правоохоронної діяльності; ці послуги передбачено надавати переважно за запитом приватних фізичних та юридичних осіб; для отримання таких послуг споживачеві потрібно відповідати певним вимогам, визначеним законодавством. Адміністративні послуги, які надає поліція, можуть включати такі види діяльності: видачу спеціальних дозволів (погоджень, висновків) для здійснення конкретних дій; сертифікацію продукції; ліцензування певних видів господарської діяльності; державну реєстрацію з веденням відповідних реєстрів; підтвердження (посвідчення) певного юридичного статусу або факту [1].

Під час розгляду інформаційних послуг, що надаються поліцією, важливо враховувати, що така послуга полягає у забезпеченні користувачів інформаційними продуктами [6]. Отже, інформаційні послуги, які надає поліція, включають у себе такі види діяльності: проведення інформаційно-аналітичних операцій; створення та поповнення баз даних, які входять до загальної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України; використання баз даних Міністерства внутрішніх справ України та інших органів державної влади; проведення інформаційно-пошукової та інформаційно-аналітичної роботи; установлення інформаційних зв'язків з іншими органами державної влади України, правоохоронними органами іноземних країн та міжнародними організаціями [1].

Наприклад, соціальними послугами можна вважати широкий спектр заходів, які включають правову, економічну, психологічну, освітню, медичну, реабілітаційну та інші підтримчі дії, спрямовані на певні соціальні групи або індивідууми, що знаходяться у складних життєвих ситуаціях і потребують зовнішньої допомоги. Метою цих заходів є поліпшення або відновлення їхнього життя, соціальна адаптація та повернення до повноцінного функціонування [7]. Отже, поліція зробить усе можливе для надання негайної допомоги, включаючи домедичну та медичну, постраждалим внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, що опинилися у ситуаціях, що загрожують їхньому життю чи здоров'ю. В рамках їх повноважень, передбачених законом, поліцейські нададуть соціальну та правову допомогу громадянам і підтримають державні органи, підприємства, установи та організації у виконанні їхніх законних обов'язків.

Враховуючи зміст поняття «соціальні послуги», можна включити до них поліцейське піклування як запобіжний захід, що застосовується поліцією в межах закону. Це виявляється у наданні допомоги особам, які через особисті, економічні або соціальні обставини, або через надзвичайні ситуації потребують такої допомоги.

Завершуючи, можна відзначити, що органи поліції забезпечують різноманітні публічні послуги з різних напрямків. Однак, загальними характеристиками цих послуг є: їх надає одна й та ж установа – поліція; вони мають можливість надаватися лише у формах, що передбачені законодавством; і можливість вживати державного примусу у випадках, передбачених умовами надання послуги. Характеристики надання різних видів послуг відрізняються за їх змістом, а не за учасниками, що надають ці послуги. Важливим є подальше вивчення конкретних послуг, які можуть бути надані поліцією.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 21.03.2024).
2. Катрин Д. К. Мета і завдання Національної поліції України : теоретико-правовий аспект. URL: http://www.lj.kherson.ua/2017/pravo03/part_2/5.pdf
3. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (дата звернення: 21.03.2024).
4. Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» : ухв. Комітетом Міністрів 19 верес. 2001 р. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (дата звернення: 21.03.2024).
5. Кузьменко О. В. Завдання Національної поліції: проблеми правового регулювання. *Юридичний електронний журнал*. 2016. № 2. С. 196–197.
6. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 21.03.2024).
7. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 р. № 966-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15/ed20111015/card6#Public> (дата звернення: 21.03.2024).

Ключові слова: Органи Національної поліції, публічні послуги, адміністративні послуги, соціальні послуги, інформаційні послуги.

Keywords: National Police bodies, public services, administrative services, social services, information services

Стрельников Андрій Вікторович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ ВІДНЕСЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ДО СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Інститут адміністративної відповідальності юридичних осіб являє собою сукупність матеріальних та процедурних норм адміністративного права, що покликані врегульовувати суспільні відносини у сфері забезпечення законності діяльності цих суб'єктів, а у разі вчинення ними неправомірних дій – забезпечити припинення такої незаконної діяльності, відшкодувати завдані збитки (не лише державі, але й іншим суб'єктам господарювання) та убезпечити від вчинення нових правопорушень. Проблемним аспектом функціонування зазначеного інституту є те, що значну кількість питань, зокрема щодо підстав притягнення юридичних осіб до відповідальності та видів адміністративних стягнень, що можуть застосовуватися, закріплено не лише Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КупАП), але й значною кількістю інших законодавчих актів, зокрема таких, як: Господарський кодекс України, Лісовий кодекс України, Митний кодекс України; закони України «Про рекламу», «Про захист економічної конкуренції», «Про ціни і ціноутворення», «Про виключну (морську) економічну зону України», «Про ліцензування видів господарської діяльності» тощо.

Аналіз законодавства у сфері адміністративної відповідальності юридичних осіб свідчить, що значна кількість складів правопорушень стосуються діяльності юридичних осіб як певного роду колективних суб'єктів, а тому виникає проблема при здійсненні розмежування відповідальності посадових осіб підприємств, установ та організацій і самих юридичних осіб. При цьому з урахуванням того, що відповідальність юридичних осіб за порушення норм

адміністративного законодавства знаходиться переважно у межах інших інститутів, які не впливають із КУпАП, порівняти кількість справ про відповідальність юридичних осіб та адміністративну відповідальність їх посадових осіб є доволі складним завданням.

Зарахування юридичних осіб до суб'єктів адміністративної відповідальності як у контексті загальних положень, так і на рівні окремих складів правопорушень, передбачених Особливою частиною КУпАП є дискусійним. Зазначене обумовлюється тим, що істотна ознака адміністративного правопорушення як «винна дія чи бездіяльність», що закріплена КУпАП, є складним психолого-соціальним явищем, може бути притаманною лише фізичній особі, а не юридичній. Окрім цього, КУпАП у якості виключення передбачено суб'єктом відповідальності юридичних осіб, зокрема шляхом вказівки на цих суб'єктів у нормах, що передбачають окремі склади правопорушень, водночас переліку стягнень, що до них застосовуються, не виокремлено. Висновок щодо застосування окремих видів адміністративних стягнень, передбачених ст. 24 КУпАП, видається за можливе зробити виключно на підставі аналізу санкцій статей (санкцій частин статей) Особливої частини Кодексу.

Така нормативна невизначеність щодо системи стягнень, що застосовуються до юридичних осіб за порушення ними порядку створення, управління, функціонування та припинення діяльності, обумовлює і відсутність термінологічної єдності щодо позначення таких стягнень (зокрема у законодавстві та доктрині адміністративного права застосовуються такі поняття, як «адміністративні стягнення», «заходи впливу», «заходи адміністративно-правового впливу», «адміністративно-господарські санкції» тощо).

Адміністративні стягнення являють собою заходи правового впливу в межах адміністративної відповідальності, що одночасно застосовуються як реакція на протиправну суспільно-шкідливу поведінку та спрямовуються на недопущення вчинення нових проступків як самим правопорушником, так й іншими суб'єктами.

Вбачається можливим виокремлення у залежності від цільового спрямування двох груп адміністративних стягнень, що застосовуються до юридичних осіб за вчинення адміністративного правопорушення: 1) заходи, що спрямовані на компенсацію шкоди державі, фізичним особам, іншим юридичним особам (суб'єктам господарювання): штраф, адміністративно-господарський штраф; вилучення прибутку (доходу); стягнення зборів (обов'язкових платежів); конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення [1]; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення. Ця група адміністративних стягнень має вплив на фінансову складову діяльності юридичної особи, що обумовлює можливість визначення розміру такого стягнення у грошовій формі; 2) заходи, що спрямовані на втручання у порядок та організацію діяльності юридичної особи: офіційне спростування за рахунок порушника поширених ним неправдивих, неточних або неповних відомостей; припинення експортно-імпортних операцій; застосування індивідуального режиму ліцензування; зупинення дії або анулювання ліцензії (патенту); обмеження або зупинення діяльності юридичної особи; ліквідація юридичної особи [2]. Ці стягнення виконують функцію не лише безпосереднього впливу на функціонування юридичної особи (зміни її якісних та кількісних показників діяльності), але є і заходом припинення правопорушення.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. Дата оновлення 13.07.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 02.04.2024 р.).
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Дата оновлення 27.07.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 02.04.2024 р.).

Ключові слова: адміністративна відповідальність, юридичні особи, стягнення, адміністративні стягнення, адміністративні правопорушення, проступок.

Keywords: administrative responsibility, legal entities, penalties, administrative penalties, , administrative legal measures, administrative offenses, misdemeanor.

Фролова Євгенія Ігорівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО СУТНОСТІ ЗАХОДІВ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Питання пошуку балансу між необхідністю дотримання правил поведінки під час судового розгляду справи та заборобою свавілля суду під час реалізації його дискреційних повноважень і забезпечення реалізації права особи на доступ до суду, зокрема права особи на адміністративний позов, не втрачає своєї актуальності, зокрема у контексті постійних змін законодавства. Необхідність існування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві пояснюється тим, що згідно з вимогами ст. 130 Конституції України [1], держава має забезпечити належні умови для функціонування та діяльності суддів. Із цією метою, у Главі 9 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) визначено адміністративно-процесуальні норми, які регулюють заходи процесуального примусу, їх види, підстави, умови та особливості порядку їх застосування [2].

Що стосується визначення поняття «заходи процесуального примусу» згідно з визначенням, яке міститься у ч. 1 ст. 144 КАС України, заходи процесуального примусу являють собою процесуальні дії, які виконуються судом у визначених цим Кодексом ситуаціях. Метою цих заходів є спонукання відповідних осіб до виконання установлених судом правил, сумлінного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживань правами та запобігання створенню протиправних перешкод у проведенні судочинства.

Загальною метою заходів процесуального примусу, разом з іншими інструментами законодавства про адміністративне судочинство, є забезпечення справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин. Це виконується з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, а також прав та інтересів юридичних осіб від можливих порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Важливим є питання про співвідношення понять «заходи адміністративного примусу» та «заходи процесуального примусу в адміністративному судочинстві» та розгляду заходів процесуального примусу як одного з видів заходів адміністративного примусу, слід зазначити таке. У цілому, аргументами на користь такої точки є те, що заходи процесуального примусу повністю відповідають загальним ознакам адміністративного примусу. При цьому традиційні та авторські підходи до класифікації заходів адміністративного примусу, запропоновані у наукових джерелах, продовжують ігнорувати наявність заходів процесуального примусу. Крім того, зазначено, що КАС України визначає значну кількість інших заходів примусу, яких використовує адміністративний суд (напр., заходи забезпечення позову згідно зі ст. 151 КАС України, компенсація завданих збитків внаслідок захисту позову згідно зі ст. 158 КАС України та ін.). Ці заходи примусу за своєю суттю також є процесуальними заходами, оскільки реалізуються у межах адміністративного судочинства та ґрунтуються на нормах адміністративного процесуального права [3, с. 128].

Попри те, що така позиція щодо співвідношення понять «заходи адміністративного примусу» та «заходи процесуального примусу в адміністративному судочинстві» є досить популярною, вважаємо, що слід звернути увагу на такі моменти. По-перше, аргумент щодо того, що заходи процесуального примусу мають спільні ознаки адміністративного примусу ще не означає, що заходи процесуального примусу є видом адміністративного примусу. Вважається, що зазначене вказує на те, що поняття, які досліджуються, є відповідно видовими категоріями стосовно загального поняття «державний примус». Так, державний примус у цілому визначається як юридичний механізм, спрямований на забезпечення ефективного функціонування

правової системи на різних етапах реалізації права. Це стосується як етапу застосування норм об'єктивного права, що призводить до виникнення правових відносин, так і етапу здійснення суб'єктивного права, який являє собою необхідний елемент правового відношення.

Отже, вбачається логічним, що заходи адміністративного примусу та заходи процесуального примусу в адміністративному судочинстві мають спільні та відмінні ознаки. На підставі порівняльного аналізу судового (процесуального) та позасудового (матеріального, адміністративного) правового примусу можна виокремити низку спільних і відмінних ознак:

1) адміністративний примус використовується у сфері публічного адміністрування для захисту суспільних відносин, пов'язаних із виконавчо-розпорядчою та організаційною діяльністю, тоді як судовий (процесуальний) примус застосовується для забезпечення додержання порядку здійснення правосуддя;

2) механізми правового регулювання обох видів примусу передбачають відмінні підстави і порядок застосування відповідних заходів. Застосування заходів процесуального примусу відбувається при порушенні порядку в залі судового засідання або невиконанні розпоряджень головуючого судді. Коло підстав для застосування заходів адміністративного примусу є ширшим і охоплює стихійні лиха, епідемії, проступки, злочини, а також об'єктивно протиправні дії, які не є порушеннями, оскільки вчиняються неосудними особами;

3) порядок застосування адміністративно-примусових заходів головним чином регулюється нормами адміністративного права: наприклад, Кодекс України про адміністративні правопорушення [4], Закон України «Про національну поліцію» [5] та ін. Порядок застосування заходів процесуального примусу регламентується у свою чергу процесуальними нормами, які містяться в КАС України, Цивільному процесуальному кодексі України [6], Кримінально-процесуальному кодексі України [7], Господарсько-процесуальному кодексу України [8];

4) застосування адміністративного примусу є наслідком виконання державно-владних обов'язків органами публічного адміністрування, тоді як застосування процесуального примусу є результатом діяльності судових органів, представлених головуючим у судовому засіданні.

Вбачається, що включення заходів процесуального примусу до поняття «заходи адміністративного примусу», з одного боку, та нерідке ототожнення в науковій літературі адміністративного примусу з державним примусом, приводить до розмиття поняття «адміністративний примус» та неточності у визначенні заходів адміністративно-процесуального примусу. В інакшому випадку до адміністративного примусу, виходячи з такої логіки, можна віднести і заходи процесуального примусу в цивільному судочинстві, і навіть запобіжні заходи у кримінальному провадженні. Але зазначене вбачається методологічно невірним.

Наступним аргументом на користь відмежування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві та адміністративних заходів є доцільність розуміння адміністративного процесу, а відповідно і заходів адміністративно-процесуального примусу як діяльності та заходів, що відповідно здійснюється/застосовуються адміністративними судами при розгляді і вирішенні адміністративних справ. По-перше, у сучасних умовах, враховуючи конституційне втілення принципу розподілу влад та створення судової системи із важливими гарантіями для її ефективного функціонування, у формуванні адміністративної юстиції в Україні нові реалії надають адміністративному процесу нового змісту. Адміністративний процес тісно пов'язаний з функціонуванням адміністративної юстиції у контексті сучасних тенденцій. Саме форма реалізації правосуддя адміністративними судами, визначена як адміністративне судочинство, законно асоціюється з адміністративним процесом, як визначено у ст. 4 КАС України. У такому випадку заходи процесуального примусу в адміністративному судочинстві є тотожним поняттям із заходами адміністративно-процесуального примусу. Слід зазначити, що запровадження загальної адміністративної процедури Законом України «Про адміністративну процедуру» [9] ще більше акцентує увагу на необхідності розмежування адміністративної процедури та адміністративного процесу, і передбачається, що у цьому

контексті обов'язково виникне необхідність розмежування заходів адміністративно-процесуального примусу та заходів адміністративно-процедурного примусу.

Отже, заходи процесуального примусу в адміністративному судочинстві не є складовою заходів адміністративного примусу, а заходи адміністративно-процесуального примусу та заходи процесуального примусу в адміністративному судочинстві, вважаємо, є тотожними поняттями.

Вбачається за доцільне визначити заходи процесуального примусу в адміністративному судочинстві як засоби впливу фізичного, психологічного або майнового характеру, які використовуються судом (головуючим суддею) або за його дорученням – іншими уповноваженими особами стосовно учасників судового процесу та інших присутніх у судовому засіданні осіб. Головна мета застосування цих заходів полягає у попередженні та усуненні зловживань процесуальними правами, у протидії створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства та забезпеченні дотримання встановлених правил та порядку судового процесу.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.01.2024 р.).
2. Кодекс адміністративного судочинства : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 31.12.2023 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 20.01.2024 р.).
3. Лавренчук О. В. Заходи процесуального примусу в загальній системі адміністративних санкцій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 221 с.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. Дата оновлення: 14.10.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 20.01.2024 р.).
5. Про національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Дата оновлення: 01.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 20.01.2024 р.).
6. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 31.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 20.01.2024 р.).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 01.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.01.2024 р.).
8. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. Дата оновлення: 01.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 20.01.2024 р.).
9. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. Дата оновлення: 01.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 20.01.2024 р.).

Ключові слова: адміністративно-процесуальний примус, адміністративний примус, заходи процесуального примусу в адміністративному судочинстві, попередження, привід, штраф, адміністративний суд.

Keywords: administrative-procedural coercion, administrative coercion, measures of procedural coercion in administrative proceedings, warning, pretext, fine, administrative court.

НАУКОВІ ПОГЛЯДИ НА ПРАВОВУ ПРИРОДУ ФОНДУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Фонд соціального захисту для осіб з інвалідністю (Фонд) в Україні є одним із ключових елементів системи соціального забезпечення, що забезпечує допомогу особам з інвалідністю та їх сім'ям. Його фінансово-правова природа визначається законодавством України та заснована на принципах соціальної справедливості. У своїй діяльності Фонд спрямовує свої зусилля на полегшення життя осіб з інвалідністю, підвищення їхнього рівня життя та інтеграцію в суспільство. Також він має завдання здійснювати контроль за дотриманням законодавства у сфері прав осіб з інвалідністю та реалізувати різноманітні програми та заходи, спрямовані на покращення становища цієї соціально вразливої категорії населення.

Основними завданнями фонду згідно чинного законодавства є: фінансове забезпечення заходів щодо соціальної захищеності осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю в Україні; забезпечення в межах своїх повноважень реалізації заходів щодо зайнятості та працевлаштування осіб з інвалідністю, зокрема, сприяння створенню робочих місць [1].

Правова природа Фонду соціального захисту для осіб з інвалідністю часто є об'єктом суперечок серед фахівців фінансового права у наукових колах.

Варто сказати, що даний Фонд протягом десятиріч свого існування зазнавав певної трансформації та реорганізації. У 1991 році він був створений для забезпечення соціального захисту та підтримки осіб з інвалідністю в Україні, у 2002 році Фонд став урядовим органом державного управління у складі Міністерства праці та соціальної політики України. У 2011 році він перетворився у бюджетну установу відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 19.01.2011 р. № 49 «Деякі питання Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю»: щодо реорганізації Фонду соціального захисту інвалідів у бюджетну установу Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю шляхом перетворення з віднесенням її до сфери управління Міністерства соціальної політики [2].

Правовий статус Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю регламентується чинним вітчизняним законодавством, а саме наказом Міністерства соціальної політики України Про затвердження Положення про Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю від 14.04.2011 р. № 129.

Вищевказаний нормативно-правовий акт визначає Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю як неприбуткову бюджетну установу, діяльність якої спрямовується, координується та контролюється Міністерством соціальної політики України. Фонд є юридичною особою публічного права, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, власні бланки, рахунки в державних банках та органах Казначейства [1].

З огляду на його регламентацію, не викликає сумнівів віднесення даного Фонду до бюджетних цільових фондів коштів. Але існує ряд науковців які заперечують даний факт. Так, О. Горбатюк вказує на місце Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю серед позабюджетних цільових фондів коштів [3]. Аналогічна точка зору і у О. Зварич [4].

На противагу цьому, науковець Л. Фокша у своєму дослідженні щодо публічних фондів відносить Фонд до державних бюджетних фондів коштів цільового призначення, оскільки відповідно до законодавства, а саме Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21.03.1991 р. та Положення про Фонд соціального захисту для осіб з інвалідністю затвердженого наказом Міністерства соціальної політики в Україні від 14.04.2011 р., фонд є бюджетною установою, формування бюджету якого здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, благодійних внесків, добровільних пожертвувань та інших надходжень [5].

Такої ж думки дотримується і науковець А. Нечай, яка у своєму дослідженні «Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків» також відносить Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю до держаних бюджетних фондів цільового призначення, а не до фондів коштів соціального призначення, які не є державною чи комунальною власністю [6].

Автори О. Музика-Стефанчук та Н. Якимчук також відносять Фонд до державних цільових фондів пенсійного та соціального страхування і захисту [7]. Аналогічний погляд демонструє і авторський колектив іншої наукової праці з фінансового права, де серед фондів державного соціального страхування включений і Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю [8].

Загалом, прихильниками даного погляду є і ряд інших вчених: В. Тропіна, В. Оспіщева, І. Журавльова, Т. Оришин [9–12].

Тобто, як видно із вищевикладеного, у науковців відсутня єдина точка зору на правову природу Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю. У цьому питанні можна виділити дві протилежні за своїми поглядами групи дослідників: у першій – прихильники віднесення Фонду до бюджетних, у другій – до позабюджетних.

У такому контексті влучною є думка Є. Маринчака, який щодо аргументів на сторону віднесення Фонду до позабюджетних вказує наступне, пояснюючи думку прихильників другої групи: така точка зору має право на існування через те, що цей Фонд діє з 1991 року (до проголошення Україною незалежності), як державна установа, яка займається власною підприємницькою діяльністю, що не суперечить законодавству, кошти якої знаходяться на спеціальному рахунку у банківських установах і вилученню не підлягають. З ретроспективної точки зору, Фонд соціального захисту інвалідів – найдавніший позабюджетний цільовий фонд, що функціонує до цього часу. Проте, в наш час, це, безперечно, бюджетний цільовий фонд коштів, що класифікується за кодом: 50000000 найменування «цільові фонди» Класифікації доходів бюджету, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. № 11 [13].

Таке твердження видається логічним і цілком пояснює причину розгалуженості думок науковців у цій сфері. Як ще один аргумент на користь віднесення Фонду до бюджетних варто згадати ч. 3 ст. 29 Бюджетного кодексу України у якій зазначається, що джерелами формування спеціального фонду Державного Бюджету в частині доходів є надходження до Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю, а кошти отримані до спеціального фонду Державного бюджету України йдуть з-поміж іншого і на реалізацію програм і заходів щодо соціального захисту осіб з інвалідністю відповідно до законодавства [14].

Безперечно, Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю є фондом соціального спрямування, а, отже, і відіграє значну роль у реалізації соціальної політики в Україні, що робить його вкрай важливим. Оскільки, несвоєчасне регулювання соціальної політики може спричинити додатковий економічний тягар на населення що сплачує податки, і перенавантаження фондів соціального спрямування. Тому, можна зробити висновок що рівень діяльності фондів соціального спрямування є своєрідним індикатором рівня реалізації соціальної політики в країні. Соціальна політика тісно пов'язана з фондами соціального спрямування, оскільки ці фонди є ключовим інструментом реалізації соціальних програм та заходів, спрямованих на покращення соціального захисту населення. Основні аспекти взаємодії між соціальною політикою і фондами соціального спрямування включають: фінансування соціальних програм, управління соціальними ресурсами, розвиток і вдосконалення соціальних послуг, захист прав та інтересів окремих категорій населення тощо.

Отже, Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю є бюджетним фондом соціального спрямування та є важливим інструментом реалізації соціальної політики держави, сприяючи забезпеченню соціального захисту, підтримки та розвитку населення.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю : наказ Мва соціал. політики України від 14.04.2011 р. № 129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0528-11#Text>
2. Деякі питання Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю : постанова Кабінету Міністрів України від 19.01.2011 р. № 49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/49-2011-%D0%BF#Text>
3. Горбатюк О. М. Індивідуальний комплект навчально-методичних матеріалів з дисципліни «Фінанси» : метод. вказівки. Миколаїв, 2008. 68 с.
4. Зварич О. В. Фонди державного бюджету як особливі інструменти підтримки сталого розвитку держави. *Наукові записки НаУКМА*. 2015. Т. 172 : Економічні науки. С. 30–33.
5. Фокша Л. В. Публічні фонди: поняття, ознаки та правова природа. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2014. № 10-1, т. 1. С. 162–164.
6. Нечай А. А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків : монографія. Чернівці : Рута, 2004. 262 с.
7. Музика-Стефанчук О. А., Якимчук Н. Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів : підручник. Київ : АртЕк, 2024. 656 с.
8. Фінансове право : підручник / Ю. М. Жорнокуй, О. В. Кашкарьова, Т. В. Колесник [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Бандурки та О. П. Гетманець. Харків : Екограф, 2015. 500 с.
9. Тропіна В. Б. Цільові фонди у фінансовій системі України. *Наукові праці НДФІ*. 2005. Вип. 4. С. 165–173.
10. Орищин Т. М. Фінанси : навч. посіб. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2018. 322 с.
11. Оспіщева В. І. Фінанси. Курс для фінансистів : навч. посіб. / за ред. В. І. Оспіщева. Київ, 2008. 567 с.
12. Фінанси : навч.-метод. посіб. / О. П. Полтініна, С. В. Юшко, Є. О. Малишко [та ін.] ; за заг. ред. І. В. Журавльової. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 216 с.
13. Маринчак Є. Правова природа публічних фондів коштів. *Publishing House «European Scientific Platform»*. 2021. С. 47–64. <https://doi.org/10.36074/paaaseeirdfegcc.ed-2.04>
14. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010, № 50–51 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

Ключові слова: фонд соціального захисту для осіб з інвалідністю, фонд соціального спрямування, бюджетні цільові фонди коштів, позабюджетні цільові фонди коштів, державний бюджетний фонд, соціальна політика.

Keywords: social protection fund for persons with disabilities, social guidance fund, budgetary target funds, non-budgetary target funds, state budget fund, social policy.

Назарчук Анастасія Валеріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри адміністративного та фінансового права

ДО ПИТАННЯ СУТІСНО-ПОНЯТІЙНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Інтеграція України у європейський простір є пріоритетом національної влади та відображенням волі українського народу. Підписання та ратифікації Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом стало показником відданості європейським демократичним цінностям, готовності дотримання європейських принципів та стандартів. Положеннями Угоди

про асоціацію закріплено обов'язок України забезпечувати гендерну рівність та рівні можливості для чоловіків та жінок у сфері зайнятості, освіти та навчання, економічної та суспільної діяльності, а також у процесі прийняття рішень [5].

Гендерна рівність є основоположним принципом забезпечення прав людини, а також основою демократичного розвитку окремої держави та світової спільноти в цілому.

У сучасному розумінні термін «гендер» було введено у науковий обіг наприкінці 1960-х років американським психоаналітиком Робертом Столлер, під яким було запропоновано використовувати термін для позначення соціальних і культурних аспектів статі поняття «гендер», яке до того використовувалося тільки в біологічному та фізичному значенні для позначення роду, а після запропонованого відділилося до значення соціального та культурного. Словник гендерних термінів визначає гендер як соціокультурну, символічну конструкцію статі, що покликана визначати конкретний асоціативний зв'язок, забезпечувати повноцінну комунікацію та підтримувати соціальний порядок [4].

На думку Т. Мельник, гендерна рівність – універсальний принцип у галузі прав людини. Зміст цього поняття включає відсутність привілеїв за статтю, заборону дискримінації, а також свободу вибору, розвитку, пошуку кожної особистості. Авторка вважає, що рівність жінок і чоловіків передбачає: рівність у правах; рівність у свободах; рівність у обов'язках; рівність у відповідальності; рівність у можливостях; рівний доступ жінок і чоловіків до процесу прийняття рішень та розподілу ресурсів [2, с. 123].

Як зауважує американський соціолог та політолог, координатор відомого міжнародного дослідницького проекту «Огляд цінностей світу» Рональд Інглхарт, гендерна рівність – це чутливий індикатор, який демонструє, наскільки розвинутою і демократичною є держава. В. Черняхівська вважає, що під гендерною рівністю слід розуміти принцип-ідею, що закріплює юридичну і фактичну рівність прав чоловіків і жінок і можливостей для їх реалізації [6]. На думку К. Левченко, під гендерною рівністю слід розуміти рівні права і рівні можливості для жінок і чоловіків у суспільстві, рівні умови для реалізації прав людини, участь в національному, політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку, отримання рівних винагород за результатами участі [1].

Дефініція поняття гендерної рівності закріплена і на нормативному рівні. У ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок» гендерна рівність трактується як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [3]. Методичними рекомендаціями щодо включення до колективних договорів та угод положень, що забезпечують рівні права та можливості жінок і чоловіків у трудових відносинах, закріплено визначення гендерної рівності як процесу справедливого та рівного ставлення до жінок та чоловіків у суспільстві, забезпечення рівних прав і рівних можливостей для жінок і чоловіків, однакових умов для реалізації прав людини, участі в економічному, політичному, соціальному і культурному розвитку. Узагальнюючи існуючі дефініції, пропонуємо під гендерною рівністю розуміти рівність правового статусу (як сукупності суб'єктивних прав, свобод юридичних обов'язків та відповідальності) чоловіків та жінок у всіх сферах суспільного життя. При цьому, необхідно зауважити, що гендерна рівність є комплексним поняттям та включає в себе рівність прав та рівність можливостей. Рівність прав полягає у наділенні жінок та чоловіків юридично однаковими правами в усіх сферах життя та юридично забезпечує рівні умови їх здійснення. В свою чергу, рівність можливостей є фактичною можливістю користування правами й свободами людини незалежно від статі.

Узагальнюючи наявні підходи до визначення гендерної рівності, вбачається можливим виділити її основні характеристики, до яких належать:

1) закріплення гендерної рівності у нормативно-правових актах, що є передумовою створення розгалуженої системи актів, які комплексно регулюють сферу забезпечення рівності прав чоловіків та жінок;

2) полягає у визначенні для чоловіків та жінок рівних правових можливостей, враховуючи при цьому окремі потреби кожної статі;

3) втілення гендерної рівності у суспільні відносини відбувається через забезпечення правомірної поведінки чоловіків і жінок, зокрема щодо використання прав, виконання обов'язків, дотримання заборон тощо;

4) гендерна рівність передбачає можливість нести чоловікам і жінкам рівні вид та міру відповідальності за аналогічні проступки, не нівелюючи при цьому принципом індивідуалізації відповідальності.

Список використаних джерел

1. Левченко К. Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління : монографія. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 344 с.

2. Мельник Т., Кобелянська Л. Сучасне гендерне мислення : словник. Київ : К. І. С., 2005. 280 с.

3. Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. Дата оновлення: 03.08.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 02.04.2024 р.).

4. Словник гендерних термінів. Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2016. 336 с.

5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнар. док. від 27.06.2014 р. № 984_011. Дата оновлення: 30.11.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 02.04.2024 р.).

6. Черняхівська В. В. Гендерна політика в системі державного управління: Україна та європейський досвід : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.

Ключові слова: гендерна рівність, гендер, понятійна характеристика.

Keywords: gender equality, gender, conceptual characteristics.

*Негара Олена Віталіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри адміністративного та фінансового права*

НЕОДНОРІДНІСТЬ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ ОЦІНЮВАЧІВ ТА ЕКСПЕРТІВ

Оцінювачі та експерти визначені Законом України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) як надавачі публічних послуг [1].

Правовий статус *оцінювачів* визначається Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» (далі – Закон № 2658-III). Згідно ч. 1 ст. 6 Закону № 2658-III, оцінювачами можуть бути громадяни України, **іноземці** та **особи без громадянства**, які склали кваліфікаційний іспит та одержали кваліфікаційне свідоцтво оцінювача відповідно до вимог цього Закону. Відповідно до ч. 4 ст. 6 Закону № 2658-III, оцінювачу забороняється використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб. Інших антикорупційних обмежень зазначеним законодавчим актом щодо оцінювачів не визначено [2]. Оцінка майна проводиться на договірній основі. Особливості укладення договору на проведення оцінки майна, його істотні умови визначено у ст. 11 Закону № 2658-III. Сторони договору мають право вільного вибору суб'єкта оціночної діяльності, якщо виконано умови, викладені у ст.ст. 8 та 9 Закону № 2658-III [2].

Наявність антикорупційної суб'єктності оцінювачів також впливає із положення ч. 2 ст. 6 Закону № 2658-III, згідно якої оцінювачем не може бути особа, яка має не погашену або не зняту судимість за вчинення кримінального правопорушення або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією [2].

Також варто вказати на наступну особливість правового статусу оцінювачів. Згідно ч. 1 ст. 5 Закону № 2658-III, суб'єктами оціночної діяльності є: суб'єкти господарювання – зареєстровані в установленому законодавством порядку фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, а також юридичні особи незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, які здійснюють господарську діяльність, у складі яких працює хоча б один оцінювач, та які отримали сертифікат суб'єкта оціночної діяльності відповідно до цього Закону; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які отримали повноваження на здійснення оціночної діяльності в процесі виконання функцій з управління та розпорядження державним майном та (або) майном, що є у комунальній власності, та у складі яких працюють оцінювачі [2].

У випадку, коли суб'єктом оціночної діяльності є суб'єкт господарювання, оцінювач може або займати посаду у юридичній особі, або бути самозайнятою особою (фізичною особою-підприємцем). В обох випадках такий оцінювач підпадає у групу суб'єктів, на яких поширюються антикорупційні обмеження, має статус квазіфункціонера публічного сектору та підпадає під дію пп. «б» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону.

У випадку, коли оцінювач працює у складі органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які отримали повноваження на здійснення оціночної діяльності в процесі виконання функцій з управління та розпорядження державним майном та (або) майном, що є у комунальній власності, він може бути або державним службовцем чи посадовою особою місцевого самоврядування, що має право здійснювати оцінку майна (в такому разі він є функціонером публічного сектору згідно пп. «в» п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону), або мати статус посадової чи службової особи інших державних органів (в такому разі він є функціонером публічного сектору згідно пп. «и» п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону), або мати статус працівників зазначених органів (в такому разі він є квазіфункціонером публічного сектору згідно пп. «б» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону). З наведеного вбачається, що в залежності від того, яку посаду займає оцінювач у органі державної влади або органі місцевого самоврядування, оцінювачі мають різний об'єм антикорупційних обмежень, що до них застосовуються, хоча при цьому виконують однорідні функції із здійснення оцінки майна, що свідчить про неоднорідність зазначеної групи суб'єктів, на яких поширюється дія Закону.

Правовий статус *експертів* визначається одночасно декількома законодавчими актами. В залежності від видів експертиз, експерти можуть належати до різних груп суб'єктів (функціонерів або квазіфункціонерів публічного сектору), на яких поширюється дія Закону. Приміром, згідно ч. 1 ст. 10 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» (далі – Закон № 51/95-ВР), державну наукову і науково-технічну експертизу проводять: органи виконавчої влади; державні підприємства, установи та організації [3]. Відповідно, експерти, що проводять наукову і науково-технічну експертизу, мають або статус державного службовця (і підпадають під дію пп. «в» п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону), або посадової особи юридичної особи публічного права (і підпадають під дію пп. «а» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону).

Згідно ч. 2 ст. 7 Закону України «Про державну експертизу земельпорядної документації» (далі – Закон № 1808-IV), виконавцями державної експертизи є експерти, які працюють у складі спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері державної експертизи і мають високу кваліфікацію та спеціальні знання, а також висококваліфіковані спеціалісти або наукові працівники, які залучаються цими органами до її проведення відповідно до закону (далі – експерти державної експертизи) [4]. Відповідно, експерти, що проводять державну експертизу земельпорядної документації мають або статус державного службовця (і підпадають

під дію пп. «в» п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону), або статус надавачів публічних послуг (і підпадають під дію пп. «б» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону).

Згідно ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» (далі – Закон № 4038-XII), судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом [5]. Відповідно, експерти, що здійснюють судово-експертну діяльність мають або статус посадової особи юридичної особи публічного права (і підпадають під дію пп. «а» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону), або статус надавачів публічних послуг (і підпадають під дію пп. «б» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону).

Згідно ч. 1 ст. 10 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» (далі – Закон № 2059-VIII), з метою здійснення своїх повноважень, визначених статтями 5, 9 та 14 цього Закону, уповноважений центральний орган та уповноважений територіальний орган можуть утворювати **експертні комісії** з оцінки впливу на довкілля, члени яких призначаються строком на три роки. Уповноважений центральний орган веде реєстр **експертів**, з числа яких можуть призначатися члени експертної комісії з оцінки впливу на довкілля [6].

У ч. 2 ст. 10 Закону № 2059-VIII прямо вказується на те, що на членів експертних комісій з оцінки впливу на довкілля поширюються вимоги Закону [6]. І хоча за характером діяльності процедуру здійснення оцінки впливу на довкілля важко кваліфікувати як послугу, виходячи із наведеного законодавчого положення експерти, що є членами таких комісій, підпадають під дію пп. «б» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону.

Отже, в залежності від характеру діяльності, що її здійснюють експерти, та суб'єкту, із яким експерт має трудові відносини, зазначений суб'єкт може мати антикорупційну суб'єктність як функціонера публічного сектору, так і квазіфункціонера публічного сектору.

Зазначене свідчить про неоднорідність антикорупційної суб'єктності оцінювачів та експертів, застосування різних підходів до встановлення антикорупційних обмежень щодо зазначеної категорії суб'єктів, що призводить до того, що особи, які фактично виконують ідентичну діяльність та реалізують ідентичні функції мають різні правообмеження. Зазначена проблематика очевидно потребує подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 20.03.2024).
2. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення: 20.03.2024).
3. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10.02.1995 р. № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.03.2024).
4. Про державну експертизу землепорядної документації: Закон України від 17.06.2004 р. № 1808-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1808-15#Text> (дата звернення: 20.03.2024).
5. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 13.01.2021 р.).
6. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 р. № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 20.03.2024).

Ключові слова: публічні послуги, квазіфункціонери, функціонери, публічний сектор, антикорупційна суб'єктність.

Keywords: public services, quasi-functionaries, functionaries, public sector, anti-corruption entity.

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО СПОРУ

Наразі судова система України досить тривалий час перебуває у кризову стані, який спричинений багатьма об'єктивними факторами: недостатність людського ресурсу (як самих суддів, так і працівників апарату суду), неналежне фінансування та технічно-матеріальне забезпечення, постійне збільшення кількості судових справ та надмірне навантаження на одного суддю. Як наслідок, відбуваються процесуальні порушення в частині, зокрема, дотримання розумних строків розгляду справи, що призводить до певного ігнорування практичної реалізації основоположних прав і свобод людини.

Окремо необхідно звернути увагу, що щороку росте, майже у геометричній прогресії, розв'язання у судовому порядку публічно-правових спорів адміністративними судами, так як виникають колізії у застосуванні нормативно-правових актів на практиці, неврегульованість питання щодо застосування висновків у зразкових і типових справах у діяльності органів публічної адміністрації. Варіантом вирішення складної політико-правової ситуації могло б стати використання механізмів досудового або позасудового врегулювання публічно-правових спорів, що є процедурою адміністративного оскарження.

Загалом, у 2002 році Конституційний Суд України, здійснюючи тлумачення частини другої статті 124 Конституції України, дійшов висновку, що «обов'язкове досудове врегулювання спорів, яке виключає прийняття позовної заяви до розгляду і здійснення за нею правосуддя, порушує право особи на судовий захист. Використання суб'єктами правовідносин досудового врегулювання спорів може бути додатковим засобом правового захисту й його використання є правом, а не обов'язком особи, яка потребує такого захисту» [1]. Таким чином, досудове врегулювання спору вважалось факультативним методом захисту порушеного права особи, який використовувався за згодою сторін (наприклад, такі положення передбачалась у цивільно-правових договорах). У свою чергу можливість досудового врегулювання публічно-правового спору виключалась законодавцем.

02 червня 2016 року відбулось внесення змін до Конституції України та конституційна норма щодо необхідності досудового врегулювання спору набула вже іншої направленості. Так, відповідно до частини четвертої статті 124 Конституції України законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору [2]. Водночас у публічно-правовій сфері такий порядок, знову ж таки, є факультативним і обирається на розсуд суб'єкта адміністративно-процедурних правовідносин. Визначений законодавцем підхід до обов'язковості досудового врегулювання спору у публічному секторі, з одного боку, наділяє осіб (як фізичних, так і юридичних) правом обирати стратегію та тактику захисту свого порушеного права, але з іншого боку – створює надмірне навантаження на судову систему (що зазначалось раніше), а також хаотичний і непослідовний механізм самої процедури, метою якого є відновлення справедливості та власного інтересу.

Необхідно відзначити позитивний вектор діяльності держави щодо розвитку досудового врегулювання спору. Як приклад, Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 року, затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 передбачала розвиток альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів, одним з пунктів якого було запровадження у справах адміністративного судочинства досудових процедур адміністративного оскарження з розширенням можливостей застосування досудових та позасудових процедур врегулювання спорів [3].

Для реалізації вказаної Стратегії держава ухвалила Закон України «Про адміністративну процедуру» [4], що містить Розділ VI «Адміністративне оскарження», який визначає поря-

док, суб'єктів, строки та результати процедури адміністративного оскарження. Говорити про ефективність функціонування вказаного закону і положень про адміністративне оскарження ще зарано, так як фактично його дія триває тільки п'ять місяців.

Однак до прийняття вищезазначеного Закону, процедура адміністративного оскарження у вигляді досудового або позасудового врегулювання спору була прямо передбачена двома нормативно-правовими актами: Податковим кодексом України (далі – ПКУ) та Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). Наразі вони є чинними і правила такого оскарження продовжують діяти. І тут вже вбачаються практичні проблеми щодо реалізації права на адміністративне оскарження.

Так, відповідно до п. 14.1.7 ПКУ оскарження рішень контролюючих органів – оскарження платником податку податкового повідомлення – рішення про визначення сум грошового зобов'язання платника податків або будь-якого рішення контролюючого органу в порядку і строки, які встановлені цим Кодексом за процедурами адміністративного оскарження, або в судовому порядку [5]. Строк подання адміністративної скарги становить 10 робочих днів та 30 календарних днів залежно від підстав прийняття та виду рішень податкового органу. Строк розгляду такої скарги становить 20 календарних днів (ст. 56.8 ПКУ). У разі отримання негативного рішення у процедурі адміністративного оскарження, особа вправі звернутись до адміністративного суду за правилами Кодексу адміністративного судочинства України [6]. І такий строк починає відраховуватись протягом місяця, що настає за днем закінчення процедури адміністративного оскарження (ст. 59.19 ПКУ). Тобто у суб'єкта оскарження наявні адекватні строки та логічна процедура досудового врегулювання спору, а у разі негативного вирішення скарги – можливість судового оскарження.

Діаметрально протилежна ситуація складається щодо процедури адміністративного оскарження за правилами КУпАП. Так, стаття 288 КУпАП, яка регулює порядок оскарження постанов по справі про адміністративне правопорушення, встановлює для особи, яка звертається із скаргою, альтернативні варіанти оскарження (адміністративний орган або у районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд у порядку адміністративного судочинства) [7]. Водночас стаття 289 КУпАП встановлює десятиденний строк оскарження з дня винесення постанови. Такі строкові рамки мають однакову дію як і на адміністративне оскарження, так і на звернення із позовом до суду (так як шестимісячний термін, передбачений КАСУ тут не застосовується). Як наслідок маємо ситуацію, коли особа обирає або одночасне оскарження в адміністративному і судовому порядку, або виключно в судовому порядку задля непропущення строків звернення до суду.

Враховуючи вищевикладене, доцільним було б закріплення на законодавчому рівні норми про те, що строки звернення з позовом до адміністративного суду зупиняються на час розгляду уповноваженим адміністративним органом скарги, поданим у рамках одного публічно-правового спору. Такі зміни дозволили ефективно використовувати альтернативні способи вирішення спорів.

Крім того, негативним явищем є формальний підхід адміністративного органу, який розглядає скаргу, що проявляється у «відписці» без жодного мотиву та обґрунтування свого рішення, що знижує довіру суб'єктів оскарження до альтернативних способів захисту порушеного права (у порівнянні з класичним судовим). Така формальна практика повинна бути усунена за рахунок суворого дотримання закону, закріплення вимог до рішення суб'єкта розгляду скарги та відповідальності за порушення правил.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України : (справа про досудо-

ве врегулювання спорів) : від 09.07.2002 р. № 15-пп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02#Text> (дата звернення 03.04.2024).

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 03.04.2024).

3. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки № 231/2021 : затв. Указом Президента України 11.06.2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137>. (дата звернення 03.04.2024).

4. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення 03.04.2024).

5. Податковий кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 02.05.2023).

6. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 03.04.2024).

7. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 213–330) : Закон України від 07.12.1984 р. № 1888-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення 03.04.2024).

Ключові слова: податкові спори, адміністративне оскарження, позасудових захист, оскарження рішень податкових органів, адміністративні процедури.

Keywords: tax disputes, administrative appeals, out-of-court defense, appeals against decisions of tax authorities, administrative procedures.

Піть Ігор Юрійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри адміністративного і фінансового права*

ПРОБЛЕМА ОКРЕСЛЕННЯ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Принципи динамізму та реалізму нормативно-правового регулювання покладають на законодавця обов'язок забезпечувати належний ступінь адаптивності правової норми, за якого остання відповідатиме реальному стану розвитку суспільних відносин, зберігаючи, при цьому, рівень абстрактності, достатній для правозастосування. Особливо важливо дотримуватись вказаної закономірності при формуванні нормативного підґрунтя адміністративних правовідносин, котре, з огляду на дію спеціально-дозвільного типу регулювання, повинно зберігати актуальність *pro futuro*, передбачаючи майбутній розвиток об'єкту врядування та нівелюючи необхідність постійного внесення змін до законодавчого масиву.

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, а також численні оборонні і безпекові заходи, впроваджені публічною владою для відсічі збройної агресії, обумовили необхідність залучення, крім військовослужбовців Збройних Сил України, підрозділів інших військових формувань, мілітаризованих і правоохоронних органів. До того ж, набула поширення практика використання у складі військових одиниць ЗСУ добровольчих і громадських формувань та іноземців. Сьогодні поряд із військовослужбовцями ЗСУ завдання із забезпечення оборони України у зоні бойових дій виконують працівники поліції особливого призначення Національної поліції України, службовці Національної гвардії України, Держприкордонслужби, Управління державної охорони, Сил територіальної оборони ЗСУ, добровольчі формування територіальних громад, так звані «іноземні батальйони» та багато інших воєнізованих утворень, які до 24 лютого 2022 року майже не залучались до здійснення заходів із відсічі збройній агресії.

При цьому, слід констатувати, що не дивлячись на наділення таких суб'єктів додатковими повноваженнями із забезпечення оборони країни та розширенням цільового компоненту їх правового статусу, проблема визначення характеру відповідальності за вчинення ними військових адміністративних правопорушень досі залишається невирішеною. Адже положення частин 3–5 статті 15 та глави 13Б КУпАП не надають чіткої відповіді, хто конкретно є суб'єктом юридичних складів військових адміністративних правопорушень: виключно військовослужбовці Збройних Сил України; військовослужбовці всіх утворених відповідно до законів України військових формувань; або службовці будь-яких правоохоронних та воєнізованих органів, залучених до відсічі збройної агресії проти України. Відповідно станом на теперішній час неможливо встановити, які категорії осіб за вчинення проступків, передбачених главою 13-Б КУпАП, повинні нести адміністративну відповідальність, а які – дисциплінарну; у якому випадку справу про скоєння проступку розглядатиме суд, а в якому – командир? Для відповіді на вказані запитання проаналізуємо положення чинного законодавства, а також окремі позиції представників доктрини.

Так, для окреслення суб'єктного складу військових адміністративних правопорушень законодавець у положеннях КУпАП застосовує таку нормативну конструкцію: «військовослужбовці, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів», що не дозволяє однозначно встановити, про яку категорію військовослужбовців йде мова: Збройних Сил України або будь-яких законних військових формувань. Лише у нормі ч. 3 ст. 15 КУпАП, вказуючи про неможливість застосування штрафу як адміністративного стягнення, нормотворець конкретизує, що таке правило застосовується до військовослужбовців усіх без виключення утворених відповідно до законів України військових формувань [1].

Аналізуючи юридичний склад адміністративних правопорушень, передбачених нормами глави 13-Б КУпАП, ряд науковців стверджують, що їх суб'єктом є саме військові Збройних Сил України. На підтвердження вказаного з-поміж іншого наводяться положення пояснювальної записки до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладання обов'язків у особливий період» № 158-VIII, яким 05.02.2015 року і було запроваджено інститут військових адміністративних правопорушень. У пояснювальній записці зокрема зазначено, що метою законопроекту є забезпечення правопорядку і військової дисципліни саме у Збройних Силах України в умовах особливого періоду [2]. До того ж, вказаний Закон передбачав внесення змін лише до нормативно-правових актів, які регулюють особливості проходження служби у Збройних Силах, зокрема до Дисциплінарного статуту та Статуту внутрішньої служби. Однак, жодним чином положення Закону № 158-VIII не стосувались нормативно-правових актів, які визначали правовий статус інших військових формувань.

Водночас, на нашу думку, така доктринальна позиція ґрунтується на буквальному тлумаченні норм Кодексу України про адміністративні правопорушення та не враховує онтологічний і сутнісний аспекти запровадження інституту військових адміністративних правопорушень. Не дивлячись на некоректне мотивування законодавцем необхідності введення глави 13-Б у структуру КУпАП, а саме «посилення відповідальності за порушення військової дисципліни» [2], вказане нововведення у дійсності є пропорційною та своєчасною реакцією на соціально-політичні зміни, що відбулись у країні. Так, у зв'язку із порушенням РФ територіальної цілісності України у 2014 році, початком ведення активних бойових дій та запровадженням особливого стану, роль військових і воєнізованих органів у соціально-політичному житті держави значно зросла. Адже від дотримання військової дисципліни та забезпечення правопорядку під час проходження військової служби прямо, а не абстрактно-опосередковано, почала залежати обороноздатність держави, безпека та свобода громадян. А тому порушення військовослужбовцем норм, передбачених Статутами, вчинення ним особливо шкідливих чи небезпечних дисциплінарних поступків фактично посягає на громадський порядок, дотри-

мання прав і свобод громадян, що відповідно до ч. 1 ст.9 КУпАП України є складом адміністративного правопорушення [1].

З початком повномасштабного вторгнення залежність стану публічної безпеки від дотримання військовослужбовцями дисципліни та порядку проходження служби лише зростає. А тому, враховуючи те, що кількість суб'єктів, які входять до складу сил оборони, виконують бойові завдання та у багатьох випадках керуються статутами Збройних Сил (наприклад, Держприкордонслужба, добровольчі формування територіальних громад) значно розширилась, тобто за певних умов компетенційно такі суб'єкти майже не відрізняються від військовослужбовців ЗСУ, тому поширення положень глави 13-Б КУпАП на інші законні військові формування та воєнізовані підрозділи на час їх безпосередньої участі в обороні України є цілком логічним і таким, що відповідає реальному стану розвитку суспільних відносин.

Слід зазначити, що законодавець частково підтримав вказану позицію, прийнявши Закон України № 3000-IX від 21.03.2023 року та поширивши на поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України статус суб'єктів військових адміністративних правопорушень, передбачених статтями 172-10 і 172-19 КУпАП. Однак, виникає закономірне питання, чому було залишено поза увагою інші воєнізовані підрозділи правоохоронних органів, наприклад, Національної гвардії України або добровольчі формування територіальних громад. На переконання нормотворця, нібито відмова від виконання законних вимог командира військовослужбовцем ЗСУ чи працівником поліції особливого призначення становить вищу ступінь суспільної шкідливості ніж таке саме невиконання вимог командира службовцем Національної гвардії України під час виконання бойового завдання. Більш того, конкретно перелічивши підрозділи, на які поширюється дія глави 13-Б КУпАП, нормотворець фактично обмежив можливість застосування цих положень до воєнізованих формувань, які утворюватимуться у майбутньому, наприклад, у структурі Служби безпеки України.

Таким чином, вважаємо за необхідне відступити від суб'єктного підходу до окреслення осіб, які можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності за вчинення окремих суспільно шкідливих дисциплінарних проступків, передбачених главою 13-Б. Натомість застосовувати суб'єктно-предметний підхід, згідно з яким до адміністративної відповідальності за військові адміністративні правопорушення слід притягувати військовослужбовців усіх законних військових формувань за замовчуванням (суб'єктний критерій) та правоохоронних і воєнізованих підрозділів виключно на час виконання ними бойових завдань (предметний критерій).

З огляду на зазначене, пропонуємо закріпити у статті 15 КУпАП як суб'єктів військових адміністративних правопорушень «військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, осіб, що проходять службу у воєнізованих та правоохоронних органах під час безпосередньої участі в обороні України, а також військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів».

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладання обов'язків у особливий період : пояснювальна записка до проекту Закону України від 05.02.2015 р. № 158-VIII. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53587 (дата звернення: 01.04.2024).

3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законів України щодо врегулювання окремих питань діяльності Національної поліції України під час дії воєнного стану : пояснювальна записка до

Ключові слова: військові адміністративні правопорушення, адміністративна відповідальність, військовослужбовці, Збройні Сили України, суб'єкти адміністративного правопорушення.

Keywords: Military administrative offenses, administrative liability, servicemen, Armed Forces of Ukraine, subjects of an administrative offense.

Пономаренко Віталій Віталійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри адміністративного і фінансового права*

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ЯК РОЗПОРЯДНИК БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Йде третій рік війни в Україні, що обумовлює функціонування держави та її органів в режимі воєнного стану. До 2022 року в нашій країні жодного разу ще не було запроваджено воєнного стану, тому необхідність його введення, супроводжувалася необхідністю одночасного зміщення векторів фінансування державних видатків, з метою відповідності викликам та потребам війни.

Національна поліція як орган центральної влади покликаний забезпечувати охорону прав і свобод людини, протидіяти злочинності та підтримувати публічну безпеку і порядок [1], у зв'язку з чим, функціонування зазначеної інституції в умовах воєнного стану набуває особливої важливості.

Національна поліція, в контексті виконання покладених на неї обов'язків, діє як структурний елемент Міністерства внутрішніх справ України (далі МВС). Щодо використання бюджетних коштів для забезпечення своєї діяльності та виконання завдань та функцій, що покладені на неї законодавством, вона є відповідальним виконавцем бюджетної програми. Зазначений статус закріплено в Порядку [2], де також чітко зазначено, що вона є одним з п'яти відповідальних виконавців у системі головного розпорядника МВС, окрім її апарату.

Згідно ч. 4 ст. 20 Бюджетного кодексу України (далі БК України) відповідальний виконавець бюджетних програм, визначається головним розпорядником, за погодженням з Міністерством фінансів, в особі головного розпорядника або розпорядника коштів нижчого рівня [3].

Національна поліція як структурний елемент входить до складу МВС, яке визначено головним розпорядником. Організація та координування роботи відповідальних виконавців бюджету покладається головним розпорядником (в особі міністра) на секретаря МВС та спеціальний структурний підрозділ МВС, серед завдань якого методичне керівництво та здійснення контролю за дотриманням законодавчих вимог, пов'язаних з питаннями організації бюджетного процесу в міністерстві. Порядок містить детальну регламентацію бюджетного процесу в рамках міністерства.

В п. 1 ч. 2 ст. 22 БК України закріплений перелік головних розпорядників за бюджетними призначеннями. Відповідно до ч. 8 ст. 2 БК України, бюджетне призначення – повноваження головного розпорядника бюджетних коштів, надане цим Кодексом, законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет), яке має кількісні, часові і цільові обмеження та дозволяє надавати бюджетні асигнування [3]. Виходячи з позиції законодавця, бюджетними призначеннями володіють виключно головні розпорядники коштів у вигляді повноважень наданих БК України та законом про Державний бюджет.

Зі змісту кодексу, однозначно визначити статус Національної поліції як розпорядника коштів – головний або нижчого рівня, вбачається неможливим, тому звернемося до ЗУ «Про Державний бюджет України на 2024 рік».

Стаття 2 зазначеного закону передбачає затвердити розподіл бюджетних призначень між головними розпорядниками коштів Державного бюджету України на 2024 рік, з урахуванням відповідальних виконавців за бюджетними програмами. Зазначений розподіл здійснюється відповідно до додатків № 3, № 4 і № 7 до цього Закону. Зі змісту статті резюмуємо, що в зазначених Додатках буде перелік лише головних розпорядників та відповідальних виконавців, які за об'ємом прав та обов'язків прирівнюються до головних розпорядників.

Додаток № 3 «Розподіл видатків Державного бюджету України на 2024 рік» до ЗУ «Про Державний бюджет України на 2024 рік» передбачає видатки для Національної поліції України (код функціональної класифікації 0310; код програмної класифікації: 1007010 – керівництво та управління діяльністю Національної поліції України, 1007020 – забезпечення діяльності органів, установ та закладів Національної поліції України).

Наведене вище є підґрунтям зробити висновок, що Національна поліція України є відповідальним виконавцем системи головного розпорядника МВС, з бюджетними призначеннями, що дає підстави прирівняти її до головних розпорядників коштів.

Національна поліція як головний розпорядник коштів має власну мережу розпорядників, що складається з розпорядників нижчого рівня та отримувачів бюджетних коштів. Статус відповідального виконавця обумовлює наявність особливостей участі Національної поліції у бюджетному процесі. Завдяки особливостям структурної та функціональної побудови вона наділена правами та обов'язками, які за навантаженням властиві для головних розпорядників коштів.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 16 БК України Міністр внутрішніх справ у відносинах з поліцією приймає рішення про розподіл бюджетних коштів, головним розпорядником яких є МВС. У свою чергу до основних повноважень керівника поліції належить прийняття у визначеному законом порядку рішення про розподіл бюджетних коштів, розпорядником яких є поліція (п. 23 ч. 1 ст. 22 БК України).

Детальна регламентація прав та обов'язків відповідальних виконавців бюджетних програм набула закріплення в «Інструкції про статус відповідальних виконавців бюджетних програм та особливості їх участі у бюджетному процесі» [4]. Зазначена Інструкція має на меті головним чином розмежувати повноваження між головним розпорядником коштів та відповідальним виконавцем бюджетної програми.

Функціонуванню Національної поліції в контексті бюджетного процесу притаманні риси як головного розпорядника бюджетних коштів:

- отримання бюджетних призначень;
- затвердження кошторисів розпорядників нижчого рівня;
- здійснення управління бюджетними коштами шляхом організації та координації розпорядників нижчого рівня;
- контроль за надходженнями та взяттям бюджетних зобов'язань розпорядниками нижчого рівня,

так і розпорядника бюджетних коштів нижчого рівня:

- складання бюджетних запитів, з їх подальшим наданням головному розпоряднику (МВС);
- розробка проектів паспортів бюджетних програм з подальшим наданням головному розпоряднику для затвердження.

Враховуючи наведене вище, необхідно розуміти подвійність правового статусу Національної поліції. Говорити однозначно, що Національна поліція наділена виключно повноваженнями властивими для головних розпорядників ми не можемо, адже у деяких правовідносинах, вона зобов'язана діяти як розпорядник нижчого рівня по відношенню до МВС. Наприклад, під час здійснення державних закупівель Національна поліція ідентифікується як головний розпорядник коштів [5]. Однак кінцеве рішення про необхідну кількість коштів для забезпечення її функціонування, приймає Міністр внутрішніх справ, як головний розпорядник.

Статус національної поліції як розпорядника коштів залежатиме, головним чином, від конкретних бюджетних правовідносин в яких вона приймає участь. Зазначена «подвійність» статусу Національної поліції як розпорядника коштів, обумовлена визначенням її як відповідального виконавця бюджетної програми, що є першочерговим, по відношенню до визначення рівня розпорядника коштів до якого вона належить.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення 04.04.2023).
2. Про затвердження Порядку взаємодії МВС як головного розпорядника коштів державного бюджету та відповідальних виконавців бюджетних програм на всіх стадіях бюджетного процесу : наказ Мва внутр. справ України від 13.11.2018 р. № 907. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1366-18#Text> (дата звернення 04.04.2023).
3. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456VI ; (ред. від 19.08.2022, № 2043-IX). URL: www.rada.gov.ua (дата звернення 04.04.2023).
4. Про затвердження Інструкції про статус відповідальних виконавців бюджетних програм та особливості їх участі у бюджетному процесі : наказ Мва фінансів України від 14.12.2001 р. № 574. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0003-02#Text> (дата звернення 04.04.2023).
5. Офіційний вебпортал Національної поліції України. URL: <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/derzhavni-zakupivli/rezultati-provedennya-zakupivel/ogoloshennya-pro-rezultati-vidboru-propozicij-z-pridbannya-zhitla-dlya-policejskih-ta-pracivnikiv-gunp-zaporizkoyi-oblasti> (дата звернення 04.04.2023).

Ключові слова: розпорядник бюджетних коштів, Національна поліція, головний розпорядник бюджетних коштів, виконавці бюджетних програм, бюджетні призначення, бюджетні зобов'язання.

Keywords: manager of budget funds, National Police, chief manager of budget funds, executors of budget programs, budget appointments, budget commitments.

Стоян Анна Василівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права*

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СТАНДАРТІВ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

Глобалізаційні процеси у світі унеможливають збереження тотальної автентичності правових систем. Різноманітні правові елементи (галузі, інститути, норми тощо) виникають, переміщуються та видозмінюються внаслідок діалогу правових культур. Яскравим прикладом взаємодії, що збільшує ступінь узгодженості правових конструкцій в різних державах – є взаємодія національних та міжнародних правових систем [1].

Україна, перебуваючи в умовах надскладних воєнних викликів, продовжує обирати європейські орієнтири розвитку шляхом імплементації юридико-правових конструкцій у вітчизняне правове поле. Яскравим прикладом такої конструкції є стандарти доказування «standards of proof», що використовуються під час реалізації останнього етапу доказування – оцінки доказів задля дотримання права на справедливий суд. Загалом, зобов'язання застосовувати означену оцінювальну категорію виникло у нашої держави внаслідок підписання Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 року та прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейсько-

го суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, які закріпили обов'язковість для виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини (далі -ЄСПЛ, Суд) [2].

Власне, стандарти доказування є категорією, що бере витoki з країн континентальної системи права, вимагаючи від судді прийняти рішення лише після досягнення певного порогового рівня впевненості при оцінці доказів. Загалом, існують три види стандартів доказування, що використовуються при ухваленні підсумкових рішень: «баланс вірогідностей» як найнижчий цивільний стандарт, що вимагає досягти впевненості в тому, що деякі обставини «більш вірогідно існували, аніж ні»; «зрозумілі та переконливі докази» як проміжний стандарт, що потребує дещо вищого ступеня впевненості, аніж цивільний, але не такий високий як кримінальний; «поза розумними сумнівом» – найвищий стандарт доказування, що застосовується у випадках можливості кримінальної стигматизації особи.

Особливості розуміння і застосування системи стандартів доказування у вітчизняному адміністративному процесуальному полі залежать від принципів правотлумачної діяльності Європейського суду, яким є «принцип автономного тлумачення». Метою даного принципу виступає усунення двозначності у сприйнятті окремих термінів з огляду на наявні відмінності у правових системах держав-учасниць Конвенції, дозволяючи створити власний термінологічний словник Суду [3, с. 281].

З огляду на вищезазначене, ЄСПЛ використовуючи у своїй діяльності 2 стандарти доказування: баланс вірогідностей «balance of probabilities» та поза розумним сумнівом «beyond reasonable doubt» пропонує певну схему їх застосування, що зводиться до використання вищого стандарту у кримінальних спорах, а нижчого у цивільних (справа Ringvold v. Norway від 11 лютого 2003 року), уникаючи свавільного та необґрунтованого завищення або заниження відповідного стандарту [4]. Отже, зазначені стандарти доказування Суд поширює на спори щодо прав та обов'язків цивільного характеру або кримінального обвинувачення. Водночас, ЄСПЛ у своїх рішеннях вказав, що термін «кримінальне правопорушення», який міститься у статті 2 Протоколу № 7 до Конвенції, має автономне значення і охоплює суворі за своїми наслідками види адміністративних стягнень, до яких належить адміністративний арешт та значні адміністративні штрафи. Таким чином, ЄСПЛ вирішує питання належності певних правовідносин до кримінальних в силу їх «змістовного», а не «формального» поняття [5].

Тому адміністративне процесуальне право України повинно оперувати щонайменше 2 стандартами доказування. Водночас, система стандартів доказування повинна відповідати особливостям процесуальної галузі права, до яких належать: 1) публічно-правовий характер відносин; 2) змішана форма процесу, що виражена в існуванні галузевого принципу «офіційного з'ясування всіх обставин у справі» [6, с. 7]; 3) особлива процесуальна форма адміністративного судочинства, що виражається у наявності процедури, відмінної від загальної, яка має специфічні риси, породжені категорією справи, складністю та суб'єктом звернення. Вищезазначені особливості зумовлюють широке коло різноякісних взаємовідносин, що відображені у Класифікаторі категорій адміністративних справ від 31.10.2013 року. Акцентуючи увагу на варіативності правових наслідків для сторін залежно від категорії справи, необхідним є запровадження такої системи стандартів доказування, яка здатна відобразити усю специфіку та багатоманітність досліджуваних правовідносин. З огляду на вказане, пропонується для цілей адміністративного процесуального права використовувати триступеневу систему стандартів доказування: «баланс вірогідностей», «зрозумілі та переконливі докази» та «поза розумним сумнівом».

Так, найвищий стандарт доказування «поза розумним сумнівом» доцільно використовуватися у випадках, коли правові наслідки рішення є тотожні кримінальним, наприклад при накладенні значної суми штрафу або застосування адміністративного арешту. Такий висновок можна зробити аналізуючи розроблені ЄСПЛ «критерії Енгеля», які вимагають від судів враховувати: 1) кваліфікацію правопорушення згідно з національним законодавством; 2) характер правопорушення; 3) суворість покарання, якому обвинувачений ризикує бути підданий [7, с. 63-65].

Видається, що всі інші випадки повинні вимагати використання цивільного стандарту доказування «баланс вірогідностей» або проміжного стандарту «ясні та переконливі докази». Головним критерієм підбору зазначених стандартів доказування є використання «теорії наслідків», яка передбачає встановлення наявності симетричних наслідків для сторін. Наразі Кодекс адміністративного судочинства України закріпив стандарт доказування «баланс вірогідностей» належно лише санкційної категорії справ у ч. 6 ст. 283⁻¹ КАСУ, виклавши його у формулюванні: «суд ухвалює рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно із сукупністю доказів іншої сторони».

Водночас, важко не погодитися з існуванням обставин з підвищеною серйозністю, що потребує застосування «проміжного стандарту доказування». Наприклад, порівнюючи між собою 2 категорії справ: з одного боку – між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, в тому числі делегованих повноважень, виправданим є використання «балансу вірогідностей» через відсутність початкового мотиву вважати наслідки для сторін нерівнозначними та обирати один вид помилки як більш пріоритетний; з іншого – у спорах з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження та звільнення видається необхідним застосовувати проміжний стандарт «зрозумілі та переконливі докази», за умови підвищеної серйозності наслідків для однієї сторони (наприклад, втрата засобів до існування, неможливість забезпечувати залежних осіб). Отже, умовою використання проміжного стандарту доказування є підвищена серйозність обставин, що породжує мінімальну асиметрію у наслідках, а тому вимагає більшої впевненості судді, аніж зазвичай [8].

Диференціація стандартів доказування на «баланс вірогідностей», «зрозумілі та переконливі докази» і «поза розумним сумнівом» у адміністративному процесуальному праві має широкий потенціал теоретичного осмислення та практичного застосування з огляду на можливість вимагати представлення саме тієї кількості та якості доказів, що відповідають обставинам і сприяють ухваленню справедливого рішення у справі.

Список використаних джерел

1. Чистякова Ю. В. Автономні тлумачення ЄСПЛ як механізм зближення правових систем Європи. 2018. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=uk&as_sdt=0%2C5&q=1.%09Чистякова%2C+Ю.+В.%2C+%26+Чистякова%2C+Ю.+В.+%282018%29.+Автономні+тлумачення+-ЄСПЛ+як+механізм+зближення+правових+систем+Європи%29&btnG=.
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
3. Letsas G. The Truth in Autonomous Concepts: How To Interpret the ECHR. *European Journal of International Law*. 2004. Vol. 15, Iss. 2. P. 279–305.
4. Трегубов Е. Л. Право на справедливий суд в практиці європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2010. Т. 1. С. 358–363.
5. Emson R. Evidence. New York : Macmillan International Higher Education, 1999. 444 p.
6. Кротюк О. В. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі та його реалізація в адміністративному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2013. 18 с.
7. Бойко І. В. Застосовність статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод при розгляді справ про адміністративні правопорушення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2006. № 2 (85). С. 59–71.
8. Гловюк І. В., Степаненко А. С. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні. *Правова позиція*. 2018. № 1. С. 13–20.

Ключові слова: стандарти доказування, баланс вірогідностей, зрозумілі та переконливі докази, поза розумним сумнівом.

Keywords: standards of proof, balance of probabilities, clear and convincing evidence, beyond reasonable doubt.

СЕКЦІЯ 2

АКТУАЛЬНІ ГРАНІ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Керівник секції: в.о. завідувача кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор, проректор по роботі з територіально відокремленими підрозділами В. В. Завальнюк

Секретар секції: асистент кафедри загальної теорії права та держави, доктор філософії В. Є. Іванчук

Завальнюк Володимир Васильович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор по роботі з територіально відокремленими підрозділами,
в.о. завідувача кафедри загальної теорії права та держави,
доктор юридичних наук, професор*

ВПЛИВ ЮРИДИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ НА СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

В сучасному світі вивчення юридичних наук відіграє ключову роль у формуванні правової культури суспільства. Однак, окрім традиційних підходів до правової науки, значний інтерес викликає і вивчення аспектів, пов'язаних з антропологічною складовою права. Саме ця область, що охоплює питання, пов'язані з впливом культурних, етнічних, соціальних та інших факторів на правову поведінку та сприйняття права, знаходить своє втілення в концепції «юридичної антропології». Українське суспільство, як і будь-яке інше, піддається впливу різноманітних факторів, які визначають його правову культуру та ставлення до права.

Правова культура – унікальне явище, особливий зріз, аспект правового життя суспільства, що віддзеркалює рівень і ступінь накопичених правових цінностей, тих особливостей права, юридичної техніки, які належать до духовної культури, правового прогресу.

Зауважимо, правову культуру можна розглядати як властивість людини – суб'єкта історичного процесу, оскільки про культуру ми судимо з того, наскільки вона сприяє чи заважає вияву людського у процесі діяльності людей, є результатом чи засобом їхньої самореалізації, забезпечення прогресивного розвитку. При цьому кожна людина виступає як в ролі культурних впливів із боку оточуючих її людей, так і активним суб'єктом таких впливів. Правова культура є особливим баченням правового життя, що охоплює всі його боки, що зумовлює першочергове значення теоретико-прикладних досліджень в галузі правової культури [1, с. 102].

1. З позицій антропологічного підходу культура в цілому розуміється як сукупність благ, створених людиною, на відміну від природних. «Соціологічний аналіз дозволяє трактувати означене поняття як компонент суспільного життя у вигляді сукупності духовних цінностей. Культура розглядається як певний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, що історично склалися. Відзначимо, що достоїнстю антропологічного підходу є глибина аналізу культури як прояву різноманітних сфер людського життя. Правова культура є складовою духовної культури суспільства: вона тісно пов'язана з моральною, релігійною, політичною та іншими різновидами соціальної культури» [2, с. 421].

Ю. М. Тодика констатує: «Становлення України як правової, демократичної, соціальної держави передбачає високий рівень правової культури громадян, соціальних груп, усього су-

спільства» [3, с. 70]. Усе це потребує прийняття ефективних засобів щодо перебудови правового виховання, організації юридичного всеобучу як загальнодержавного завдання, що охопить усі верстви населення. У питаннях становлення сучасної правової культури населення необхідна цілеспрямована правова політика держави як важлива частина загальнодержавної політики.

Рівень правової культури суспільства, соціальних груп, індивіда суттєвий впливає на весь спектр державно-правових процесів у країні. Тому формування демократичних устоїв українського суспільства на сучасному етапі безпосередньо пов'язане із процесом розвитку, динаміки правової культури, можливістю застосування сучасних європейських норм і стандартів. Вони є предметом конкретної правової політики, визначають науковий пошук сучасних загальнотеоретичних, галузевих і спеціальних правових досліджень із точки зору людиномірності [4, с. 40].

Формування демократичних устоїв українського суспільства не може бути ефективним без належного рівня правової культури. Саме через правову культуру формується свідоме ставлення суспільства до закону, визначається його готовність дотримуватися правових норм, участь у правовому житті країни та підтримка правової держави.

У контексті європейської інтеграції України важливим є розуміння та прийняття європейських норм і стандартів права. Вони відображають сучасні вимоги до правової системи, гарантують захист прав людини та розвиток демократії. Активне впровадження цих норм і стандартів сприяє підвищенню якості правової системи та її відповідності міжнародним стандартам.

Таким чином, високий рівень правової культури є передумовою для консолідації демократичних устоїв, розвитку правової держави та європейської інтеграції України. Це вимагає системної роботи з формування та підтримки правової культури на всіх рівнях суспільства, а також наукового пошуку та розробки сучасних правових стратегій та інструментів.

Українське суспільство, як і кожне інше, характеризується своєрідними культурними, історичними та соціальними особливостями, які впливають на сприйняття та розвиток правової системи. Застосування методів юридичної антропології в контексті українського суспільства розкривається через декілька ключових аспектів.

Юридична антропологія дозволяє провести аналіз культурних та історичних чинників, які впливають на формування правової культури в Україні. Розуміння цих аспектів дозволяє краще оцінити сприйняття права українським суспільством та здійснити належні корективи для вдосконалення правової системи.

Україна, як країна зі складною політичною та економічною ситуацією, має специфічні особливості у формуванні правової культури. Застосування методів юридичної антропології дозволяє врахувати ці аспекти та визначити шляхи подолання проблем, пов'язаних з правовим регулюванням у відповідності до особливостей українського суспільства.

Юридична антропологія розглядає взаємодію культурних та правових норм у контексті українського суспільства. Вона вивчає, як культурні цінності впливають на формування правової свідомості та як цінності можуть відображатися у правових актах.

Завдяки юридичній антропології можливо розробити програми та методики для підвищення правової свідомості серед громадян. Розуміння культурних та історичних особливостей сприяє створенню ефективних механізмів для поширення правових знань та формування правової культури в українському суспільстві.

Розглядаючи ці аспекти, стає очевидним, що юридична антропологія відіграє ключову роль у формуванні правової культури в українському суспільстві, сприяючи побудові сучасної та демократичної правової системи, яка відповідає потребам сучасної держави.

Досліджуючи місце антропології права у формуванні правової культури України. Ми стверджуємо, що «на етапі формування правової держави особливе значення набуває правова культура особи, яка вимагає знання права та свого правового статусу, усвідомлення соці-

альної необхідності права в суспільстві та вмінні користуватися правовим інструментарієм, встановленим у державі. Нами встановлено, що сучасний етап розвитку правової культури українського суспільства характеризується ціннісною переорієнтацією зв'язків держави та людини. Вихідним стає людина, а держава покликана захищати її права. Ми також стверджуємо, що побудова правової держави і громадянського суспільства потребує, щоб правова система України ґрунтувалася на принципах, передбачених Конституцією і законами нашої держави, зокрема на принципах верховенства права, демократизму, соціальної справедливості, конституційності, законності, антропологічному принципі права» [5, с. 65].

Підсумовуючи можна зазначити, що як одну з основних тенденцій в Україні можна визнати поступове і послідовне зближення природно-правових і державно-правових засад у правовій системі, яке відбувається із зростанням загальнолюдської культури, реалізацією морально-гуманістичних антропоцентричних суспільних ідеалів.

Список використаних джерел

1. Завальнюк В. В. Антропологізація права: традиції та сучасність : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2013. 352 с.
2. Крижанівський А. Ф. Правовий порядок в Україні: витоки, концептуальні засади, інфраструктура. Одеса : Фенікс, 2009. 504 с.
3. Тодика Ю. М. Конституційні засади формування правової культури. Харків : РАЙДЕР, 2001. 160 с.
4. Дьоміна О. С. Проблеми формування правової культури в Україні в умовах трансформації політичного режиму. *Держава і право* : зб. наук. пр. Київ, 2006. Вип. 31. С. 39–44.
5. Завальнюк В. В. Антропоцентристський підхід до формування правової політики України в умовах євроінтеграції. *Вісник прокуратури*. 2010. № 12. С. 62–73.

Ключові слова: антропологія, юридична антропологія, правова культура, правова держава.

Keywords: anthropology, legal anthropology, legal culture, legal state.

Мельничук Ольга Степанівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальної теорії права та держави,
доктор юридичних наук, професор*

СУЧАСНА ПРАВОВА ДОКТРИНА: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Поняття сучасної правової доктрини є багатоаспектним через різноманітність підходів, методів дослідження та областей застосування в рамках юридичної науки.

Слід відмітити, що сучасна правова доктрина включає в себе, як теоретичний, так і практичний аспекти. Якщо розглядати сучасну правову доктрину з точки зору її теоретичного аспекту, то вона включає в себе розробку теоретичних засад права, таких як теорія держави, права, суспільства, правосуддя тощо. Цей аспект займається аналізом основних понять і принципів права та їх тлумаченням. А якщо вдатися до аналізу сучасної правової доктрини з точки зору її практичного аспекту, то можна стверджувати, що вона також зосереджена на розв'язанні практичних юридичних проблем, виробленні правових рішень та методів їх застосування у конкретних ситуаціях. Це включає і аналіз судової практики, і вивчення законодавства та розробку рекомендацій для практикуючих юристів.

Але в той же час, потрібно врахувати і такий аспект розуміння сучасної правової доктрини, як методологічний. У контексті досліджень правової доктрини важливе значення має розробка та використання методології дослідження, де може бути присутнім історичний аналіз, компаративістика, правова антропологія, правова соціологія, аксіологія, герменевтика тощо. Окрім того, сучасна правова доктрина взаємодіє з іншими науками, такими як політична наука, економіка, соціологія, філософія тощо. Це дозволяє більш глибоко розуміти вплив право-

вих норм на суспільство та розвивати комплексний підхід до вирішення правових проблем. А це вже говорить про ще один аспект розуміння сучасної правової доктрини – міждисциплінарний.

Враховуючи таку багатоаспектність розуміння сучасної доктрини, слушною видається думка, згідно з якою, термін «доктрина» може бути розглянутий з різних точок зору. По-перше, вона може бути розглянута як вчення або філософсько-правова теорія. По-друге, це можуть бути думки вчених-юристів щодо різноманітних юридичних питань, пов'язані з сутністю та змістом різних юридичних актів, правотворчістю та правозастосуванням. По-третє, це наукові праці визнаних дослідників у галузі держави і права. По-четверте, доктрина може бути представлена у вигляді коментарів до різних кодексів, окремих законів, а також «анотованих версій» або моделей різних нормативно-правових актів [1, с. 299-300]. І нарешті, вона також є джерелом права.

Якщо звернутися до вже існуючих визначень правової доктрини у сучасних дослідженнях, з якими цілком можна погоджуватися, то Полянський Є. Ю. Відзначає, що “це зумовлено характером політико-правової культури суспільства система ідей та наукових поглядів на право, актуальні напрями розвитку правової системи, які визнаються юридичною спільнотою, є концептуальною основою нормотворчої, правозастосовної, правотлумачної діяльності” [1, с. 311].

Інше визначення також підкреслює зумовленість правової доктрини правовою культурою суспільства та визнанням юридичною спільнотою. Отже, Семеніхін І. В. говорить про правову доктрину “як зумовлену характером правової культури суспільства цілісну і логічно узгоджену сукупність визнаних юридичною (насамперед академічною) спільнотою ідей та наукових поглядів на право, що є основою професійної правосвідомості і концептуальним підґрунтям нормотворчої, правозастосовної, правотлумачної діяльності” [2, с. 34].

Також слід додати, правова доктрина є такою лише тоді, коли вона має три складові: центральний підхід, який визначає основну ідею правової доктрини; систему постулатів – найбільш загальні висловлення, які приймаються як вихідні; в межах її рамок є основна можливість пояснювати все, що відбувається у правовій реальності (тут правова доктрина близька до широкого тлумачення парадигми).

Правова доктрина є концепцією, яка претендує на науковий статус, в межах якого можливо пояснити основні процеси та явища, що містяться у правовій реальності. Правова доктрина завжди є атрибутом наукової правової думки, оскільки вона передбачає злагоджене сприйняття права під кутом однієї або іншої основної ідеї. Правова доктрина – це не будь-яке наукове уявлення, а тільки те, яке претендує на універсальність.

Таким чином, сучасна правова доктрина представляє собою систему ідей та наукових поглядів на право, які отримали визнання у юридичному середовищі та є результатом впливу політико-правової культури суспільства. Вона формує базу для професійного розуміння права і надає теоретичні підстави для створення законів, їх застосування та тлумачення. Правова доктрина має свою головну ідею, а також систему загальних висловлень, що приймаються за основу, та здатність пояснювати всі аспекти правової дійсності. Її науковий статус підтверджується універсальністю підходів і здатністю пояснити основні явища та процеси у сфері права.

Чому мова йде саме про сучасну правову доктрину?

Правова доктрина може охоплювати широкий період часу, включаючи різні етапи розвитку правової науки і підходи до розуміння права. Сучасна ж правова доктрина спрямована на аналіз і визначення сучасних тенденцій і проблем в правовій науці та практиці.

Сучасна правова доктрина використовує нову методологію дослідження, аналізу та оцінки правових питань, такі як міждисциплінарність, комп'ютерне моделювання, інтерсуб'єктність, індетермінізм тощо, що може відрізнитися від підходів, що використовувалися раніше в рамках попередніх правових доктрин. Вона зосереджується на таких аспектах права, як права людини, верховенство права, гендерна рівність, інформаційне право, кібербезпека тощо. Сучасна пра-

вова доктрина робить акцент на практичній спрямованості щодо вирішення конкретних правових проблем сучасного суспільства та допомоги у вдосконаленні сучасних правових систем.

З огляду на аналіз визначення сучасної правової доктрини, слід звернутися до думок учених щодо основних характеристик правової доктрини. У дослідженні С. І. Максимова визначається, що правова доктрина є певним феноменом; створюється в результаті проведення фундаментальних наукових досліджень; формується відповідно до ідейно-ментальних особливостей правової системи, відображає національні правові традиції; має прескриптивний характер, позаяк містить бачення права яким воно має бути; має оціночно-прогностичний компонент; виступає необхідним інтелектуальним підґрунтям професійного юридичного мислення та правосвідомості юристів, чим забезпечується результативне функціонування нормотворчої, правозастосовної, правотлумачної практики [3, с. 43].

Тому ознаками сучасної правової доктрини є:

1. Система ідей та наукових поглядів. Сучасна правова доктрина є не лише окремими концепціями, але й системою взаємопов'язаних ідей і поглядів на право, які розглядаються у комплексі.

2. Її визнання у юридичному середовищі як основи для професійного розуміння та практичного застосування, розвитку правосвідомості серед юристів.

3. Вплив політико-правової культури. Сучасна доктрина формується під впливом сучасної політико-правової культури суспільства, що відображає актуальні потреби і цінності сучасного правового середовища.

4. Теоретичні підстави для створення законів. За допомогою сучасної правової доктрини надаються не лише тлумачення існуючих норм, але й теоретичні основи для розробки нових законів і правових актів.

5. Універсальність. Сучасна доктрина характеризується універсальністю підходів до аналізу та пояснення основних явищ і процесів у сфері права, що робить її придатною для розгляду різноманітних правових питань.

6. Фундаментальність наукових досліджень. Вона формується на основі фундаментальних наукових досліджень, що підтримує її авторитет та науковий статус.

8. Оціночно-прогностичний компонент. Вона має не лише описовий, але й оціночний та прогностичний аспекти, що дозволяє передбачати та оцінювати розвиток правової сфери в цілому.

Підсумовуючи, слід зазначити, що сучасна правова доктрина є системою ідей та наукових поглядів на право, визнаних у юридичному середовищі і обумовлених політико-правовою культурою суспільства. Вона формує базу для розуміння та застосування правових норм, має головну ідею та систему постулатів, і дозволяє пояснювати різні аспекти правової дійсності. Важливими ознаками є універсальність, відображення національних традицій, а також оціночно-прогностичний компонент, який є необхідним для розвитку професійного юридичного мислення.

Список використаних джерел

1. Полянський Є. Ю. Правова доктрина як базисна концепція права: природа, структура, значення. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. 17. С. 297–313.

2. Семеніхін І. В. Правова доктрина: поняття, ознаки, структура. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 132. С. 26–36.

3. Максимов С. І. Правова доктрина: філософсько-правовий підхід. *Право України*. 2013. № 9. С. 43–54.

Ключові слова: сучасна правова доктрина, поняття сучасної правової доктрини, ознаки сучасної правової доктрини, сучасна методологія юриспруденції.

Keywords: modern legal doctrine, notion of the modern legal doctrine, features of the modern legal doctrine, modern methodology of jurisprudence.

Антошина Ірина Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент
Завальнюк Ірина Володимирівна
Національний університету «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри загальної теорії права та держави

ПРАВО ТА СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ІНФОРМАЦІЙНЕ

Існують різні інтерпретації і відповідно різноманітні визначення сучасного суспільства як інформаційного. Визначаючи поняття сучасного суспільства як інформаційного, І. В. Арістова зазначає «суспільство нового типу, що формується внаслідок глобальної соціальної революції та породжується вибуховим розвитком та конвертацією інформаційних та комунікаційних технологій» [1, с. 89]. З позиції філософського аналізу В. О. Данильян характеризує такий тип суспільства як «якісно новий етап соціотехнологічної еволюції суспільства, що формується в результаті довгострокових тенденцій попереднього соціально-економічного розвитку, що передбачає збільшення ролі інформації та знань, а також формування та споживання інформаційних ресурсів у всіх системах життєдіяльності суспільства за допомогою розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, що існують у глобальних масштабах» [2, с. 22]. Поширеним є визначення інформаційного суспільства як обумовленого постнекласичними канонами світосприйняття тип суспільства, в якому фундаментальним ресурсом і рушійною силою прогресу виступає інформація. Ефективне функціонування інформаційного суспільства залежить від якості інформації, способах її збору, обробки, розповсюдження та подачі.

Зазвичай, вирізняють різні ознаки інформаційного суспільства, зокрема, Ю. Є. Петрухно виділяє три основні ознаки «перша – це вільний доступ будь-якої людини до будь-якої інформації; друга – високий рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій; третя – наявність розвиненої інформаційної інфраструктури суспільства» [3, с. 129]. Всі інші ознаки мають похідний характер стосовно трьох вищенаведених і логічно впливають із його змісту.

Характеризуючи сучасне суспільство як інформаційне, необхідно акцентувати увагу на високий рівень розвитку систем та засобів масової інформації як найважливішого фактора трансляції суспільного життя. Це призводить до відкритості експертних систем. Експерти у багатьох сферах втрачають свою монополію на істину та знання, а їх спільноти позбавляються «герметичності», яка була притаманна класичній парадигмі. Виникає впевненість, що тепер до спеціального знання може бути залучений кожен бажаючий. У даному контексті можна погодитись з твердженням В. А. Ліпкана, який розглядає інформаційне суспільство як синонім суспільства знань, тобто суспільства, «в якому головною умовою добробуту кожної людини і кожної держави стає знання, здобуте завдяки безперешкодному доступу до інформації та вмінню працювати з нею» [4, с. 253].

Широкий доступ до інформації породив таке явище, як інформаційна демократія. У зв'язку з цим особливо актуальні питання достовірності та якості інформації, що підтримуються більшістю. У цьому контексті величезну роль грає право і правове регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері. Правове регулювання у цій сфері сприяє досягненню достовірності, точності, цілеспрямованості, об'єктивності інформації як потужного чинника розвитку сучасного суспільства.

Особливої уваги потребує проблема правового регулювання інформаційних відносин, зокрема, в мережі Інтернет, який в останні десятиліття трансформувався у потужний інструмент розвитку різних сфер суспільного життя. Сучасні технології, на думку В. С. Голубовської, дозволяють «отримувати в режимі он-лайн доступ до інформації, користуватися послугами електронної торгівлі, дистанційної освіти, дають можливість взаємодії з державними струк-

турами. Однак, при цьому виникають проблеми, які пов'язані із поширенням заборонених матеріалів, авторськими правами, шахрайством, несанкціонованим доступом до конфіденційної інформації» [5, с. 101]. Регулювання даних суспільних відносин зумовлює формування нормативної бази, що забезпечує відповідну протидію цим негативним явищам.

Сучасне українське суспільство можна охарактеризувати як інформаційне. Про це свідчить впровадження сучасних інформаційних технологій, різноманітних джерел одержання інформації, яка безпосередньо впливає на суспільне життя. Громадяни України мають можливість одержання інформації з різних джерел: друкованих засобів масової інформації, телебачення, мережі Інтернет тощо. Але необхідно звернути більшу увагу на правове регулювання інформаційного простору.

Ухвалення відповідних нормативно-правових актів також передбачає відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері, конкретизуючи та доповнюючи новими нормами існуючу нормативну базу, зокрема розділ XVI «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж».

Таким чином, можна констатувати факт, що ефективне функціонування сучасного суспільства як інформаційного, залежить від відповідного рівня та якості правового регулювання інформаційних відносин, так як саме право виступає головним регулятором суспільних відносин.

Список використаних джерел

1. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти : монографія / за заг. наук. ред. О. М. Бандурки. Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 368 с.
2. Данил'ян В. О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні: (соціально-філософ. аналіз) : монографія. Харків : Право, 2008. 184 с.
3. Петрухно Ю. Є. Інформаційне суспільство: поняття, основні складові, характеристика. *Вісник ОНУ. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. Одеса, 2014. Т. 19. С. 127–132.
4. Ліпкан В. А. Систематизація інформаційного законодавства України : монографія. Київ : ФОП О. С. Ліпкан. 2012. 304 с.
5. Голубовська В. С. Інформаційне суспільство: можливості, проблеми та перспективи розвитку. *Інформація і право*. 2013. № 2. С. 98–104.

Ключові слова: інформація, право, сучасне суспільство, інформаційне суспільство, правове регулювання інформаційних відносин.

Keywords: information, law, modern society, information society, legal regulation of information relations.

Кобко-Одарій Вікторія Сергіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри загальної теорії права та держави,

кандидат юридичних наук

ТИПОЛОГІЯ ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ

За довгий період свого існування, як зрештою і зараз, поняття «правовий менталітет» у вітчизняній та зарубіжній літературі трактували і трактують різні науковці по-різному. Це пояснюється складністю та багатогранністю даного явища, а також застосування даного терміну у різних гуманітарних науках. На сьогоднішній день ще не сформувалась доктрина правового менталітету. Це означає, що необхідно проводити якомога більше досліджень задля вироблення єдиного поняття та єдиної теорії різних аспектів правового менталітету.

Дослідженням поставленої нами проблематики займались свого часу багато науковців у різних сферах гуманітарної науки. До прикладу можемо зазначити таких науковців як: Л. Алексієвець, М. Коваль, О. Скакун, С. Скуріхін, М. Юрій тощо. Проте, роботи згаданих дослідників не виключають подальших розробок у заданій проблематиці, оскільки теорія правового менталітету не стала, а знаходиться на етапі формування.

Метою дослідження виступає аналіз типів правового менталітету та виокремлення власної авторської типології.

У сучасному світі термін «менталітет» використовується в найрізноманітніших контекстах, від побутових розмов до наукових досліджень. Ця категорія слугує для опису глибинних особливостей культури, роблячи акцент на етнічні та соціальні зумовленості мислення та поведінки. Завдяки поняттю «менталітет» стає можливим дослідити ті аспекти суспільного життя, які складно пояснити лише з точки зору логіки.

Так, на нашу думку правовий менталітет – це своєрідний «генетичний код» національно-культурної спільноти, який формується під впливом культурно-історичних, природно-кліматичних, соціальних, релігійних факторів, що представляє собою сукупність правових архетипів, уявлень, стереотипів, які склалися на рівні колективної свідомості та визначають специфіку правової поведінки.

За всієї складності та суперечливості змісту правового менталітету можна виокремити його *чотири рівні*:

- ментальність цивілізаційного порядку, яка, як правило, має інтеретнічний характер і пов'язана зі становленням єдиних соціокультурних універсалій у процесі тісного історичного розвитку;
- ментальність державно-оформлених спільнот;
- ментальність етнічних утворень.

Зазначені рівні ментальності складаються протягом тривалого історичного часу і відображають культурно-історичні особливості розвитку її носіїв – цивілізації, держави, нації. Вони мають певну системність і стійкість. Крім них можна виокремити і більш рухливі рівні правового менталітету, а саме ментальність певних історичних періодів. Цей рівень украй амбівалентний і являє собою певний набір ідеологем, соціальних установок, думок і настроїв, які слабо пов'язані й нерідко суперечать одна одній.

Погоджуємось із точкою зору С. Скуріхіна, який вказує, що «історичний правовий менталітет пов'язаний із виділенням та характеристикою правового менталітету, формування якого відбувається впродовж певного періоду часу, який відрізняється яскравою виразністю в історії народу і має для нього епохальне значення» [1, с. 63].

Так, на нашу думку, відповідно періодизації історії України можливо виділити правовий менталітет, який буде відповідати різним історичним періодам. А саме, на нашу думку слід виділити *п'ять основних етапів*: 1) період становлення – починаючи з часів язичества, набуває свого розквіту за часів Київської Русі і триває до XVI ст.; 2) період козацької доби – починається з XVII ст. та триває до XVIII ст... Від козацтва починаються витоки української нації, бо саме з ним пов'язані пробудження національної правосвідомості, формування національних інтересів та національних ідей. Ідеали козацького вільного братерства, демократії, свободи, глибоко укорінилися в правовому менталітеті українців; 3) російсько-австрійський період (остання четверть XVIII ст. – початок XX ст.); 4) радянський період (1917-1991рр.); 5) сучасний період починається з моменту проголошення незалежності України (з 1991 року) і триває до цього часу.

Слід також згадати і за систему правових менталітетів цивілізаційного порядку. Ця система фактично відповідає системі існуючих правових сімей народів світу. У зв'язку з цим, на нашу думку, можна виокремити таку *класифікацію правових менталітетів цивілізаційного порядку*: – англо-американський правовий менталітет (Великобританія, США, Канада, Нова Зеландія тощо); – романо-германський правовий менталітет (Україна, Німеччина, Іта-

лія, Іспанія, Австрія, швейцарія тощо); – релігійний тип (Ірак, Іран, Пакистан, Індія, Сінгапур тощо); – звичаєво-традиційний тип правового менталітету (країни Екваторіальної та Південної Африки і Океанії).

У свою чергу можна виділити *типи релігійного правового менталітету*, бо норми релігії та норми права подекуди переплітаються, а в деяких країнах ще й займають основне місце по відношенню до норм права: – християнський правовий менталітет; – мусульманський; – індуський; – іудейський; – буддистський правовий менталітет тощо.

Залежно від просторового виміру виділяють ще й: правовий менталітет жителів міста та села (сільський менталітет), а також регіональний правовий менталітет. Зокрема, О. С. Мельничук, при вивченні ідеологічних аспектів міської правової системи виділяє міську правосвідомість і міську правову культуру. Автор слушно вказує на залежність міської правової культури від ряду ментальних характеристик населення, які пов'язані з особливостями етнічного складу міських жителів в різних регіонах України, від стереотипів правової поведінки і правової комунікації, що історично склалися в умовах міського життя [2, с. 293–313].

О. Ф. Скакун під час розгляду особливостей правосвідомості окремих регіонів в Україні (західних, східних, центральних, південних, північних) звертає увагу на своєрідність менталітету населення зазначених регіонів [3, с. 35].

А от дослідник І. М. Коваль у своєму дисертаційному дослідженні звертає увагу саме на поділ правового менталітету на: «1. Етнічний менталітет, який має насамперед соціокультурну природу і ситуативно-історичний характер, тобто виникає під впливом конкретних умов, обставин, подій. 2. Регіональний менталітет. Ментальні характеристики і загалом, і у правовій площині відчутно забарвлені регіонально. 3. Національний менталітет. Це узагальнювальна категорія, що вбирає в себе зміст як етнопсихологічних, так і соціокультурних чинників, співвіднесених з інтересами, настроями, очікуваннями суспільства. Національний менталітет нерозривно пов'язаний з історичними умовами розвитку нації і відображає зміни народних світовідчуттів» [4, с. 65].

На нашу думку можливо виділити ще й правовий менталітет залежно від *сфери професійної діяльності людини*: правовий менталітет вчителів, лікарів, економістів, державних службовців, військових, бізнесменів, музикантів, акторів, спортсменів, адвокатів, прокурорів та багато інших. Оскільки професійна діяльність особи опосередковує і ставлення людини до державно-правових інституцій крізь призму своїх професійних навичок та функціональних обов'язків.

Вважаємо за доцільне виділити ще й типи правового менталітету в *залежності від способу формування*, тобто природний та штучний. Природний правовий менталітет формується в особи від народження у певному соціальному середовищі у процесі проходження усіх етапів соціалізації (коли людина народилась у певній країні і увесь час там же проживає набуваючи усі ментальні установки цього народу). А штучний правовий менталітет, це коли людина народилась у певній країні, деякий час проживала там, набувала ментальні установки цього народу, а потім переїхала до іншої країни і почала пристосовуватись до нового правового менталітету, тим самим вбираючи нові ментальні установки, стереотипи та бачення і ставлення до права, державних органів та інституцій.

Цікавої точки зору дотримують науковці Л. Алексієвець та М. Юрій, зазначаючи що існує індивідуальний та груповий менталітет. Вчені переконані, що «між індивідуальним і груповим менталітетом існують двосторонні зв'язки. Менталітет кожної людини формується в процесі її залучення до культури певної соціальної групи. При цьому групові ментальні особливості, які вже наявні засвоюються індивідом і стають його власними. Своєю чергою, індивідуальні ментальні особливості (культурні новації), позитивна соціальна значущість яких доведена, можуть включатися в груповий менталітет і впливати на поведінку соціальної групи. При цьому вплив індивідуального менталітету на груповий особливо значний, коли даний індивідуальний менталітет вже досяг своєї зрілості. Вплив, у свою чергу, групового менталітету

на індивідуальний особливо великий у період становлення останнього в процесі навчання і виховання» [5, с. 45].

Не можемо повністю погодитись із думкою вище зазначених науковців, оскільки вважаємо, що якщо вести мову за менталітет, то слід вказати, що він має колективний характер, а якщо казати за індивіда, то тут мова йде за ментальність кожної окремої особи. Адже менталітет і ментальність це різні поняття.

Таким чином, ми дійшли висновку, що правовий менталітет дійсно є складним явищем та його можна класифікувати на різні види, включаючи багато різноманітних критеріїв для виділення того чи іншого типу. Слід наголосити, що кожен науковець в силу свого суб'єктивного бачення правового менталітету, вкладає певний особливий зміст в це поняття та на основі цього виділяє певні типи правового менталітету. Наведена нами типологія не заповнює усю доктрину правового менталітету, а лиш є частиною теорії і не виключає подальших розробок у даній проблематиці.

Список використаних джерел

1. Скуріхін С. Правовий менталітет: структура та види. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 61–64.
2. Мельничук О. С. Міська правова система: теоретичні та нормативні засади : монографія. Одеса : Фенікс, 2015. 408 с.
3. Скакун О. Ф. Регіональна правосвідомість як складова частина національної правосвідомості. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / відп. за вип. Ю. М. Оборотов. Одеса, 2007. Вип. 36. С. 33–41.
4. Коваль І. М. Метаантропологія менталітету: правовий вимір : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів, 2017. 218 с.
5. Алексієвець Л., Юрій М. Менталітет і його різновиди. *Україна – Європа – Світ. Серія : Історія, міжнародні відносини* : міжнар. зб. наук. пр. 2019. С. 36–48.

Ключові слова: менталітет, правовий менталітет, типологія менталітету, ментальність, особистість, соціальна група.

Keywords: mentality, legal mentality, typology of mentality, mentality, personality, social group.

Ковбасюк Степан Валерійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук*

РІЗНОВИДИ ІНСТИТУЦІЙНОГО АНАЛІЗУ В МЕТОДОЛОГІЇ ДЕРЖАВОЗНАВСТВА

Нині одним з перспективних методологічних інструментів дослідження держави є інституційний аналіз. Він виступає елементом інституційного підходу в дослідженні державно-правових явищ. Ґрунтуючись на концепті інституту він має міждисциплінарний характер та передбачає поєднання соціологічної, економічної, політологічної та юридичної перспектив розгляду держави та права.

Інституційний аналіз по-різному визначається в наукових розробках, що замовлено декількома факторами. По-перше незважаючи на тривале використання терміну інститут для характеристики економічної, політичної та правової систем суспільства в науці досі триває дискусія щодо змісту та основних елементів соціальних інститутів. По-друге специфіка інституційного аналізу визначається наявністю з одного боку двох основних течій в рамках інституційного підходу – так званий «старий» та «новий» інституціоналізми. А також наявність

доволі великої кількості напрямів в рамках цих двох течій. І хоча на перший погляд різниця між ними не настільки суттєва це враження оманливе.

В державознавстві поняття інституту традиційно пов'язане зі «старим» інституціоналізмом. В рамках цього підходу інститут визначається через керівну ідею, що лежить в його основі. Так засновник юридичного інституціоналізму Моріс Оріу визначав інститут як ідею навколо якої формується влада, система органів, а між індивідами, зацікавленими в реалізації цієї ідеї, утворюється стійкий зв'язок на основі системи норм і процедур [1, с. 90].

Синтезуючі основні напрями традиційної теорії інститутів (старого інституціоналізму), можна виокремити такі аспекти інституту: по-перше, це організаційна форма об'єднання людей в особливу спільноту, яка ґрунтується на колективній волі; по-друге, це ідеальна модель асоціації людей, яка підтримує інтеграцію людини і колективу, спирається на колективні цінності, принципи та норми; по-третє, вираженням інституту є реалізація і відтворення моделей поведінки.

Що ж до «нового» інституціоналізму або неоінституціоналізму, то його спільною методологічною основою є принцип «методологічного індивідуалізму». Згідно із цим принципом, реально діючими «акторами» соціального процесу визнаються не групи або організації, а індивіди. Незважаючи на відмінності, практично всі представники неоінституціоналізму розглядають інститути через їх вплив на рішення, які приймають суб'єкти економіки, права і політики.

Якщо ж ми звернемося до відмінностей то можемо констатувати, що неоінституціоналізм є доволі різnorodним напрямом теоретизування. Так професор Б. Г. Пітерс у своїх працях виокремлює нормативний інституціоналізм, історичний інституціоналізм, інституціоналізм раціонального вибору, та дискурсивний інституціоналізм [2].

Нормативний інституціоналізм виходить з того, що інститут є системою цінностей, ритуалів та символів. Регулятивний потенціал інститутів на думку представників цього напрямку зумовлений тим, що в рамках інститутів відбувається передача і засвоєння індивідами цінностей, ритуалів та символів, які згодом визначають їх поведінку в суспільстві.

Історичний інституціоналізм наголошує на інертності інститутів. Інститути часто виявляються надто бюрократизованими та через це неефективно адаптуються до змін. Одним з сучасних елементів цього напрямку є дослідження «path dependence» (залежності від попереднього розвитку).

Раціональний інституціоналізм заснований на ідеї, що індивідуальні рішення ґрунтуються на індивідуальних інтересах та раціональних мотивах. Виходячи з такого підходу, індивіди приєднуються до інститутів, щоб переслідувати власні цілі і максимально ефективно реалізовувати свої інтереси. Інститути в рамках цього напрямку визначаються як системи стимулів і правил, які формують поведінку індивідів.

Інституції в умовах дискурсивного інституціоналізму визначаються у зв'язку з дискурсами, що протікають в рамках певних інститутів. Відповідно до цього підходу, в інституції існує два типи дискурсів, а саме «координаційний дискурс» і «комунікативний дискурс». Координаційний дискурс має внутрішню інституційну природу й полягає у визначенні мети, завдань і функцій інституту його учасниками. Комунікативний дискурс використовується для формування образу інституту в масовій свідомості. Координаційний дискурс в рамках дискурсивного підходу часто піддається сумніву, а отже, більше піддається змінам, ніж у нормативному інституціоналізмі.

Інституційний аналіз – це комплекс методів та стратегій, які дозволяють аналізувати певне явище, організацію або проект. Метою такого аналізу найчастіше стає оцінка поточної ситуації та можливостей для покращення функціонування конкретних проектів [3, с. 93]. Елементами інституційного аналізу відповідно до основних структурних елементів і інституту можуть виступати: аналіз нормативної основи функціонування інституту, аналіз історичного шляху розвитку інститутів, визначення основних дискурсів, що формуються в інституційній системі.

Міждисциплінарний характер інституційного підходу зумовлює подекуди еклектичний характер інституційного аналізу, залученням різних сфер знань, їхньої методологічного інструментарію та понятійно-категоріального апарату. Методологічний еклектизм, є своєрідним породженням методологічного плюралізму у тому розумінні, що він виключає лінійність процесів пізнання не заперечуючи проти обрання будь-якої моделі, типу, підходу, інтерпретації. Він полягає в готовності дослідника змінювати один тип підходу до методологічної організації дослідження іншим без будь-яких обмежень [4, с. 20].

Ці зауваження а також основні напрями неоінституційного підходу дозволяють виокремити основні різновиди інституційного аналізу.

Історичний інституційний аналіз. Його метою виступає визначення історичного шляху формування як окремих інститутів так і інституційної системи в цілому. Особливо плідним є історичний інституційний аналіз при аналізі інституційних змін.

Нормативний інституційний аналіз заснований на виокремленні нормативної основи функціонування інституту. Він передбачає аналіз документів (нормативних актів, документації державних структур і т.ін.), а також експертне інтерв'ю.

Системний інституційний аналіз передбачає поєднання інституційного та системного підходів і передбачає макрорівень аналізу. В рамках цього методологічного прийому інститути аналізуються крізь призму їх включеності до інституційної системи суспільства (в державознавстві це в першу чергу означає звернення до концепту політичної системи).

Список використаних джерел

1. Węgliński C., Maurice H. Theory of the institution: legal institutionalism and the science of the state. *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej*. 2022. № 3. P. 88–102.
2. Peters B. G. Institutional Theory in Political Science : The New Institutionalism. 4th ed. Northhamton : Edward Elgar Publishing, 2019. 304 p.
3. Вовкогон О. Ю. Інституційний підхід до вивчення соціальних явищ. *Грані*. 2011. № 3 (77). С. 91–95.
4. Пасечник О. В. Методологічний еклектизм метамодерністських досліджень держави і права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 3. С. 17–21.

Ключові слова: держава, інститут держави, інституційний підхід, інституційний аналіз, інституціоналізація.

Keywords: state, state institution, institutional approach, institutional analysis, institutionalization.

Кормич Анатолій Іванович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат історичних наук, доцент*

ДЕМОКРАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Європейська інтеграція України значною мірою відрізняється від аналогічних процесів, що відбувалися у інших країнах Східної Європи. Підписання Угоди про асоціацію стало можливим лише після Революції гідності, яка усунула внутрішні автократичні перешкоди, та протистояння гібридній агресії Російської Федерації. Поточний процес приєднання до ЄС розпочато в умовах повномасштабного збройного конфлікту з Росією. Можна стверджувати, що жодна країна – член ЄС не зіштовхувалася з викликами таких масштабів на своєму євроінтеграційному шляху.

Безумовно, такі обставини значною мірою впливають на хід всіх трансформацій, які здійснює Україна в рамках процесу приєднання до ЄС. Тим не менше, відповідно до звіту Комісії ЄС, незважаючи на повномасштабне вторгнення Росії в лютому 2022 року та триваючу загарбницьку війну, Україна продовжує досягати прогресу в демократичних реформах і реформах верховенства права, а надання Україні статусу кандидата в ЄС у червні 2022 року призвело до подальшого прискорення реформаторських зусиль [1]. Фактично, перспективи членства в ЄС виступають одним з факторів, який дозволяє підтримувати демократичні трансформації в країні, навіть під час повномасштабного збройного конфлікту, не зважаючи на всі об'єктивні обмеження, які накладаються воєнним станом, включаючи неможливість проведення чергових виборів та значне розширення впливу Президента на виконавчу владу. При цьому можна говорити про декілька каналів позитивного впливу європейської інтеграції на демократичні трансформації в Україні. Перший, формальний, реалізується в рамках виконання Україною своїх зобов'язань в рамках Угоди про асоціацію та підготовки переговорів про членство в ЄС. Другий, пов'язаний із трансформаціями ціннісних орієнтацій в українському суспільстві, для яких сьогодні характерним є поєднання та асоціація між європейськими та демократичними цінностями. Так, наприклад, згідно опитувань 2021 року, 68,9% українців-прихильників європейської інтеграції вважали демократію найкращою політичною системою для сучасної країни, і лише 12,9% вважали припустимим, за певних обставин, авторитарний уряд «сильної руки». При цьому погляди громадян про-російської орієнтації були діаметрально протилежними – 28,7% віддавали перевагу демократії та 30,7% – авторитаризму [2]. Повномасштабна війна значно додала та розширила євроінтеграційні мотивації українців, для яких майбутнє членство в ЄС тепер розглядається і як невід'ємний елемент безпеки, гарантування незалежності та остаточного виходу із сфери впливу Росії та її авторитарного режиму.

Разом з тим, вже достатньо довге функціонування системи публічної влади у режимі воєнного стану створює цілу низку викликів для підтримання демократії в Україні. Серед таких викликів дослідники називають:

- можлива зацікавленість політичних еліт у збереженні консолідації влади воєнного часу навколо президентства у майбутньому;
- затримки у впровадженні фундаментальних реформ судової системи;
- зростання ролі контролюючих органів та посилення тиску на бізнес;
- відкат реформ щодо децентралізації влади;
- послаблення політичних партій через призупинення політичної конкуренції під час воєнного стану [3].

Таким чином, перед Україною стоїть щонайменше два важливих завдання в аспекті підтримання демократичних трансформацій: (1) продовження здійснення таких трансформацій в умовах збройного конфлікту та (2) забезпечення повного та своєчасного зняття обмежень та відкату трансформацій системи публічної влади воєнного періоду одразу після встановлення миру. При цьому, останнє може виявитися не менш складним, ніж поточні реформи, адже чим довше продовжується збройний конфлікт, тим більш усталеними стають практики та процеси воєнного часу. Підтримка з боку ЄС у вирішенні цих завдань може виявитися ключовою. Зокрема, від ЄС очікується забезпечення реального партнерства з Україною при прийнятті всіх євроінтеграційних рішень, підтримка у збереженні українських демократичних інститутів, допомога у організації перших післявоєнних виборів тощо [4].

Вже сьогодні очевидно, що процес набуття членства займе доволі довгий час і призведе до трансформації як України, так і самого ЄС. В той час як Україні доведеться здійснити величезний обсяг реформ, що підсилять її демократію та гармонізують регулятивне середовище, ЄС та його теперішні країни-члени мають вирішити низку проблем у безпековій, економічній та фінансовій сферах, а також у процедурах прийняття рішень [5]. Разом з тим, у процесі заохочення українських реформ та узгодження умов набуття членства, для ЄС виключно важливо не шкодити своїми діями тому європейському сентименту, який наразі поширений в укра-

їнському суспільстві та який останні десять років був рушійним фактором демократичних трансформацій в Україні.

Список використаних джерел

1. Commission Staff Working Document Ukraine 2023 : Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023 Communication on EU Enlargement policy. SWD (2023) 699 final. Brussels, 08.11.2023. *EUR-Lex* . URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52023SC0699>
2. Reznik O. Ukrainians' European Integration Aspirations: from Ambivalence to Expression. *Ilko Kucheriv Democratic Initiative Foundation*. 2022, September 9. URL: <https://dif.org.ua/en/article/ukrainians-european-integration-aspirations-from-ambivalence-to-expression>
3. Mikhelidze N. European integration in wartime: the EU's imperative to preserve and rejuvenate Ukraine's democracy. *Foundation for European Progressive Studies*. 2024, February 22. URL: <https://feps-europe.eu/european-integration-in-wartime-the-eus-imperative-to-preserve-and-rejuvenate-ukraines-democracy/>
4. Supporting Ukraine's Democracy after the War. Key Issues, Comparative Experience and Best Practices. *The Global State of Democracy in Focus*. 2022. N 14. URL: <https://www.idea.int/democracytracker/sites/default/files/2022-11/supporting-ukraines-democracy-after-the-war.pdf>
5. Besch S., Ciaramella E. Ukraine's Accession Poses a Unique Conundrum for the EU. *Carnegie Endowment for International Peace*. 2023, October 24. URL: <https://carnegieendowment.org/2023/10/24/ukraine-s-accession-poses-unique-conundrum-for-eu-pub-90838>

Ключові слова: публічне управління, демократичні трансформації, демократія, євроінтеграція, збройний конфлікт, Україна

Keywords: public administration, democratic transformations, democracy, European integration, armed conflict, Ukraine

Кравченко Сергій Петрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент*

НАЦІОНАЛЬНА ПРАВОВА СИСТЕМА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ВИМІРИ

24 лютого 2022 року, внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України, відповідно до Конституції України [1] та діючого законодавства [2; 3], Указом Президента України в державі було введено воєнний стан [4]. Правовий режим воєнного стану безпосередньо зумовлює суттєві зміни у функціонуванні всього державно-правового механізму та впливає на всі структурні елементи національної правової системи в цілому.

Базуючись на законодавчому [2, с. 1; 3, с. 1] та теоретичному визначенні «воєнний стан слід розуміти як особливий правовий режим, який передбачає спеціальний порядок нормативно-правового регулювання діяльності суб'єктів правовідносин, який полягає у наданні відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози державній незалежності України, її територіальної цілісності, а також тимчасовому, зумовленому загро-

зою, обмеженні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб» [5, с. 31].

На думку А. В. Басова, «обмеження прав – це юридичні та фактичні наслідки діяльності уповноважених органів державної влади, яка заснована на законі та направлена на досягнення відповідних цілей, у результаті якої зменшуються варіанти дозволеної нормами права поведінки фізичних та юридичних осіб шляхом встановлення різного роду меж такої поведінки, що в обов'язковому порядку мають тимчасовий, просторовий та суб'єктивний характер» [6, с. 32]. Ці обмеження обумовлюються необхідністю захисту національної та громадської безпеки та повинні бути врегульовані законодавством, що є запорукою та гарантією дотримання демократії у державі та принципу верховенства права. Тому, як слушно зауважує О. В. Скрипнюк, «обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина не можуть бути абсолютними і мають свої хронологічні, процедурні та предметні межі, а також характеризуються низкою суттєвих ознак:

- по-перше, обмеження конституційних прав і свобод здійснюється лише в чітко визначеному порядку і встановленим колом суб'єктів, будь-які інші спроби обмежити права людини є незаконними і тягнуть за собою юридичну відповідальність;
- по-друге, обмеження прав людини завжди має тимчасовий характер і є вимушеною мірою чи заходом, що застосовується у особливих, виняткових випадках;
- по-третє, наявність конституційно-правового регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні, з одночасним переліком прав і свобод, які не можуть бути обмежені за жодних обставин» [7, с. 7].

Аналізуючи *інституційну* складову національної правової системи, яку утворюють саме суб'єкти права (їх свободи, права та обов'язки, законні інтереси, правові статуси, особливості юридичної відповідальності) можливо зазначити наявність суттєвих змін та вимушених обмежень, які відбуваються під впливом правового режиму воєнного стану. Інституціональна підсистема трансформується внаслідок певної деактивізації людини як індивідуального суб'єкта правової системи, зменшується інтенсивність правової, економічної, ділової активності індивідуальних суб'єктів правової системи, що сприяє, в свою чергу, зменшенню зон дії права та звуженню меж правового простору. Водночас актуалізуються різні види правових статусів особи: громадянина, біженця, особи, яка перебуває на тимчасово окупованій території, ускладнюються й загострюються проблеми, які виникають у колі конституційних та галузевих правових статусів особи. Це тягне за собою трансформацію нормативного-правового регулювання, простежується тенденція обмеження обсягу прав людини і громадянина, що позначається не лише на інституційній, а й на інших підсистемах та елементах національної правової системи.

Трансформаційний вплив правового режиму воєнного стану на національну правову систему позначається також і на її *функціональній* складовій, а саме процесах правотворчості, правозастосування та правореалізації, здійснення правосуддя, юридичної діяльності, які обумовлюються відповідними політичними, економічними, соціальними та воєнними чинниками та характеризуються єдиною метою – створення умов для відбиття та запобігання агресії, вирішення проблем національної безпеки.

Також в умовах воєнного стану набуває особливого значення така важлива функціональна складова правової системи як безперешкодний доступ до справедливого, публічного і незалежного правосуддя. При цьому слід зазначити, що прискорення чи скорочення будь-яких форм судочинства, а також створення надзвичайних та особливих судів забороняється.

Якщо говорити про діяльність органів державної влади в умовах воєнного стану, то вони також зазнають певних трансформацій, зокрема через створення тимчасових державних органів – військових адміністрацій, первинною метою яких є запобігання загрозам та відсічі збройної агресії, створення умов щодо безпеки населення.

Воєнний стан, впливаючи практично на всі підсистеми та елементи правової системи спричиняє зміни в *правовій ідеології* та правовій політиці, правовій культурі та правосвідомості.

мости, які в свою чергу відіграють істотну роль у функціонуванні національної правової системи. Події війни стали вагомим каталізатором процесів, які раніше носили доволі латентний характер. Саме в умовах протистояння збройній агресії постає нагальна потреба формування національної правової ідеології, яка у змістовному та функціональному аспектах спрямована на захист національних інтересів, підпорядкована ідеї та принципу верховенства права, сприяє формуванню цілісної, прогресивної, сучасної національної правової системи, захищає свободи, права та законні інтереси громадян та їх об'єднань, надає дієві правові засоби захисту від ризиків та небезпек, зумовлених збройною агресією.

В умовах воєнного стану більшість елементів та підсистем національної правової системи зазнають суттєвого трансформаційного впливу (іноді навіть негативного та обмежувального характеру): *нормативно-правова*, де спостерігаються динамічні зміни у правовому полі, що обумовлені прийняттям значного масиву нормативно-правових актів, спрямованих на мобілізацію держави та суспільства щодо протидії агресії; *інституційна* підсистема, в якій спостерігається певна деактивізація людини як індивідуального суб'єкта правової системи, зменшується інтенсивність правової, політичної, економічної та ділової активності індивідуальних суб'єктів правової системи, що сприяє, в свою чергу, зменшенню зон дії права та звуженню меж правового простору; *функціональна* складова, метою якої стає створення необхідних умов для відбиття та запобігання агресії, вирішення проблем національної безпеки; *ідеологічна* підсистема, яка відчуває найбільш потужний трансформаційний вплив, обумовлений зростанням рівня національної ідеї, правосвідомості та самоідентифікації українського народу.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. (Із змінами).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 46. Ст. 13. (Із змінами).
3. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106. (Із змінами).
4. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України № 64 від 24.02.2022 р. *Голос України*. 2024. 24 лют. (№ 37). (Із змінами).
5. Кузніченко С. О., Голуб В. О. Воєнний стан: закордонний досвід та українська модель (досвід комплексного дослідження) / за заг. ред. О. В. Гуляка. Одеса : Гельветика, 2019. 244 с.
6. Басов А. В. Поняття «обмеження» як юридична категорія: теоретичний аспект. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 1. С. 27–33.
7. Скрипнюк О. В. Конституційно правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 5–11.

Ключові слова: національна правова система, воєнний стан, права людини, правова політика, війна, агресія, правосвідомість, національна ідея.

Keywords: national legal system, martial law, human rights, legal policy, war, aggression, legal awareness, national idea.

Личко Валерія Сергіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, адвокат

ТЕХНОЛОГІЇ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ ТА ВІДКРИТІ БАЗИ ДАНИХ ЯК РЕСУРСИ ПРАВНИЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Виконання як науково-теоретичних, так і практико-аналітичних правничих досліджень на належному та якісному рівні нерозривно пов'язано з інформаційним забезпеченням дослідницької діяльності.

Інформаційне забезпечення дослідницької діяльності передбачає інформування учасників науково-дослідного процесу про стан досліджуваних об'єктів, їх функціонування і відповідність приписам чинного законодавства. Також інформаційне забезпечення можна розглядати як засіб комунікації між науковцями з професійних питань [1, с. 107].

Відповідно до частини першої статті першої Закону України «Про інформацію», під інформацією розуміються «будь-які відомості та / або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [2].

Наукова інформація – це логічна інформація, яка отримується в процесі пізнання, адекватно відображає закономірності об'єктивного світу і використовується в суспільно-історичній практиці [3, с. 123]. Система джерел наукової інформації включає в себе монографії, збірники, періодичні видання, спеціальні випуски технічних видань, навчальну літературу, інформаційні ресурси науково-технічної інформації, довідково-пошуковий апарат, довідково-інформаційний фонд, інформаційні ресурси спільного користування тощо [3, с. 125–126].

У статті 15 Закону України «Про інформацію» міститься визначення науково-технічної інформації як «сукупності будь-яких відомостей та/або дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [2].

Під правовою інформацією у статті 17 вищезазначеного закону розуміється «сукупність будь-яких відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо. Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення медіа, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань. З метою забезпечення доступу до законодавчих та інших нормативних актів фізичним та юридичним особам держава забезпечує офіційне видання цих актів масовими тиражами у найкоротші строки після їх прийняття» [2].

Необхідно зазначити, що при виконанні правничих наукових досліджень, особливо практико-аналітичних, часто доводиться звертатися до таких джерел, як електронне урядування та відкриті бази даних. Не дивлячись на те, що система джерел наукової інформації включає в себе широку номенклатуру, проте потребують подальшої наукової розробки питання щодо розгляду технологій електронного урядування та відкритих баз даних в якості самостійних джерел практичних правничих досліджень.

Законом України «Про національну програму інформатизації» електронне урядування визначається як «форма організації державного управління, що сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-комунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян» [4].

Під електронними інформаційними ресурсами зазначеним законом визначено «систематизовані відомості і дані, створені, оброблені та збережені в електронній формі за допомогою технічних засобів та/або програмних продуктів. Під засобами інформатизації розуміються комп'ютери, електронно-обчислювальна техніка, програмні продукти, інформаційні системи або їх окремі елементи, електронні комунікаційні мережі, що використовуються для реалізації інформаційно-комунікаційних технологій» [4].

Необхідно відзначити, що використання у практичних правничих дослідженнях технологій електронного урядування можливо переважно у моделі G2C «government to citizens» – «уряд – громадянам».

Розробники та науковці вважають, що за цієї форми співпраці електронна взаємодія державних органів із громадянами сприяє розвитку електронної демократії. Громадяни можуть брати участь в діяльності органів державної влади через здійснення контролю та оцінювання їхньої діяльності, а також шляхом подання петицій в електронній формі. Для громадян такий формат взаємодії з державними органами є надзвичайно зручним, оскільки значно зменшує час на отримання послуг без черг та зайвих фінансових витрат, дозволяє у швидкий та зручний спосіб отримувати свої документи в електронному вигляді, що в свою чергу зменшує бюджетні витрати на фінансування типових адміністративних процедур. [5, с. 176–177; 6, с. 38].

Задля виконання приписів Закону України «Про доступ до публічної інформації» [7] та постанови Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» [8] створено Єдиний державний веб-портал відкритих даних.

На офіційному сайті Державного підприємства «Дія» розміщена презентація веб-порталу відкритих даних і вказується, що «він призначений для забезпечення надання доступу до публічної інформації у формі відкритих даних та передбачає доступ до інформації органів влади з можливістю її наступного використання. Будь-яка особа може вільно копіювати, публікувати, поширювати, використовувати, у тому числі в комерційних цілях, у поєднанні з іншою інформацією або шляхом включення до складу власного продукту, публічну інформацію у формі відкритих даних з обов'язковим посиланням на джерело отримання такої інформації» [9].

Єдиний державний веб-портал відкритих даних містить набори даних за різноманітними категоріями, серед яких:

- держава – набір даних, присвячений державному управлінню та питанням загальнодержавного характеру;
- державні доходи і видатки – набір даних про закупівлі, витрати та бюджетні показники;
- економіка та бізнес – набір даних про компанії та питання, пов'язані з веденням господарської діяльності;
- енергетика – набір даних про тарифи, видобування, споживання, імпорту/експорт енергоносіїв тощо;
- інфраструктура і транспорт – набір даних про транспортні засоби, маршрути й перевезення, ремонт та будівництво шляхів;
- навколишнє середовище – набір даних, що містить інформацію про екологію, тваринний та рослинний світ, водні ресурси, свердловини, якість повітря й води, про клімат тощо ;
- охорона здоров'я – набір даних про захворювання, лікарські засоби, лікарні, формуляри тощо;
- юстиція та судочинство – набір даних, присвячений діяльності держави, судам та судочинству, правоохоронній діяльності, тощо.

Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що використання технологій електронного урядування та відкритих баз даних в якості ресурсів правничих досліджень дозволить проводити їх на більш високому професійному рівні, відкрити доступ до величезних масивів актуальної та перевіреної інформації з державно-правових питань, а також надасть поштовх

для подальшої наукової розробки певних аспектів розгляду цих ресурсів в якості самостійних джерел інформаційного забезпечення правничих досліджень.

Список використаних джерел

1. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / О. М. Сінчук [та ін.]. Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2022. 196 с.
2. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. *Голос України*. 1992. 13 листопад.
3. Гладкий С. О. Основи наукових досліджень : навч.-метод. посіб. Полтава, 2016. 245 с.
4. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.12.2022 р. № 2807-IX. *Голос України*. 2022. 28 груд. (№ 263).
5. Лук'янова Г. Ю., Венгліньська А. С. Особливості впровадження електронного урядування в органах виконавчої влади України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. Вип. 4. С. 175–179. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/255113/252218>
6. Електронне урядування : опорний конспект лекцій / за ред. А. І. Семенченка. Київ, 2012. 266 с.
7. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. *Голос України*. 2011. 2 лют. (№ 24).
8. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : постанова КМУ від 21.10.2015 р. № 835. *Урядовий кур'єр*. 2015. 24 жовт. (№ 198).
9. Дія : веб-портал відкритих даних. URL: <https://se.diia.gov.ua/opendata>
10. Єдиний державний веб-портал відкритих даних . URL: <https://data.gov.ua/dataset>

Ключові слова: технології електронного урядування, портал відкритих даних, правниче дослідження, практико-аналітичне правниче дослідження.

Keywords: electronic government technologies, open data portal, legal research, practical analytical legal research.

Рязанов Михайло Юрійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент*

СПАДКОЄМНІСТЬ І ПРАВОВА СПАДЩИНА: ЗВ'ЯЗОК У РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Спадкоємність у правовому контексті є ключовим елементом, що забезпечує зв'язок між минулим, сучасністю та майбутнім будь-якого суспільства. У широкому розумінні, ця концепція відіграє важливу роль у формуванні та розвитку національної правової системи, об'єднуючи правову традицію, традиції права, наявний правовий досвід з потребами сучасності. Право, як система, що регулює відносини між суб'єктами права та державою, невіддільне від поняття спадкоємності, яке дозволяє зберігати континуїтет та передавати знання та цінності крізь покоління. Така передача не тільки зміцнює правову систему, роблячи її більш стабільною та передбачуваною, але й сприяє її адаптації до постійно змінюваних умов життя суспільства. Цей процесі забезпечується правовим вихованням, юридичною наукою, правозастосовною та законодавчою діяльністю, які забезпечують аналіз правового минулого та його інтеграцію в сучасні правові реалії, підтримуючи тим самим неперервний розвиток правової системи.

Спадкоємність є ключовою частиною закону «заперечення заперечення», який становить один із фундаментальних принципів діалектики. Цей закон висвітлює процес еволюції

ідей, соціальних структур чи філософських концепцій через їхнє перетворення та розвиток, і включає два взаємопов'язаних аспекти [1, с. 38]:

а) видалення чи відмова від старого, застарілого або того, що вже не відповідає новим умовам. Це означає критичний аналіз існуючих умов, ідей чи практик і їх відкидання або переосмислення у світлі нових потреб або змінених обставин;

б) збереження та інтеграція позитивних, цінних аспектів старого, які вважаються необхідними для прогресивного розвитку. Це включає вибіркове збереження тих елементів минулого, які можуть сприяти подальшому розвитку та удосконаленню.

Закон «заперечення заперечення» відображає діалектичний процес, в ході якого нові явища, ідеї або структури виникають як результат синтезу і трансформації попередніх форм, з одночасним збереженням та вдосконаленням певних їхніх елементів. Він підкреслює неперервність і розвиток через періодичне оновлення, де кожен новий етап розвитку містить в собі елементи минулого, переосмислені та адаптовані до нових умов і вимог.

Така неперервність і розвиток крізь періодичне оновлення забезпечується саме наявністю правової спадщини, як сполучного фактору.

Правова спадщина нації, утверджуючись у віках, формує неперервний ланцюг традицій у праві, принципів та способів регулювання, особливостей правничої діяльності і правового досвіду, особливістю правового мислення та правосвідомості, що слугують основою для розвитку та функціонування національної правової системи. Ця неперервність і взаємодія між минулим, сучасним та майбутнім правом є ключовою для забезпечення стабільності правового порядку та адаптації правової системи до змінюваних умов суспільного життя.

Спадкоємність права, як процес, має в своїй основі передачу та адаптацію правових інститутів, доктрин, норм та цінностей від одного покоління до іншого. Це забезпечує не лише збереження правової спадщини минулого, але й створює умови для її критичного осмислення та модернізації відповідно до сучасних потреб та викликів.

Формування національної правової системи відбувається не у вакуумі, а через взаємодію з глобальними правовими процесами та системами, що вимагає від національного права гнучкості та адаптивності. Однак, збереження правової ідентичності та спадщини в цьому контексті залишається важливим для забезпечення юридичної незалежності та самобутності.

У процесі взаємодії правової спадщини з сучасними вимогами та викликами відбувається її трансформація. Ця трансформація передбачає не тільки зміну окремих норм і правил, але й переосмислення та адаптацію фундаментальних принципів та цінностей, на яких вони базуються, з метою їх відповідності сучасним умовам та вимогам прав людини, демократії та правової держави.

Це обговорення особливо актуальне при аналізі розвитку законодавства, формуванні правової політики, ідеології, а також при розгляді питань освіти у сфері права. Спадкоємність у правовому контексті стає обґрунтуванням для підтримки різних форм правового традиціоналізму.

Важливість спадкоємності можна визначити наступними аспектами:

1. Формування правової ідентичності. Спадкоємність правової традиції та традицій права, правового досвіду є ключовою у формуванні як індивідуальної, так і колективної правової ідентичності. Закони та правові інститути, передані та успадковані від попередніх поколінь, служать основою для розуміння власного місця у правовій системі та суспільстві, сприяючи формуванню відчуття приналежності до правової культури [2, с. 144].

2. Визначення характеру права та цінностей. Правова традиція визначає характер права та способи його формування та внутрішньої побудови, крім цього визначаються та транслюються правові цінності через процес спадкоємності, допомагаючи визначити рамки припустимої поведінки у суспільстві та формувати моральні та етичні основи правопорядку.

3. Трансляція правових знань та досвіду. Спадкоємність правових знань та навичок є основоположною у відтворенні, збереженні та розвитку права, оскільки включає не лише ака-

демічні знання, але й передачу практичних навичок, професійних традицій та етики, які є невід'ємною частиною юридичної професії.

4. Розвиток правової політики та ідеології. Спадкоємність правових принципів та ідеалів відіграє важливу роль у формуванні правової політики та ідеології. Вона використовується як засіб для зміцнення правової свідомості, підтримання соціального порядку та обґрунтування правових реформ і стратегій розвитку [3, с. 19].

5. Підтримка правового різноманіття. У контексті права спадкоємність також підкреслює важливість поваги та збереження правового різноманіття.

Відповідно, дані аспекти спадкоємності тісно пов'язані з правовою спадщиною, яка підкреслює значення передачі та авторитетної оцінки правових цінностей, правового досвіду, образу права, характеру правничої діяльності через покоління, акцентуючи на духовних цінностях, а не на змінних уподобаннях різних поколінь. Ця ідея зосереджена на цінностях, які мають глибокий духовний зміст і передаються від одного покоління до іншого.

Список використаних джерел

1. Герасимів Т. Світоглядна основа наукового осмислення феномена права відповідно до конкретних часових меж. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юрид. науки.* 2020. № 3 (27). С. 38–47.

2. Захарченко П. П. Історія українського права: поняттєва, історіографічна та компаративістична складові її ідентифікації. *Вісник кримінального судочинства.* 2019. № 4. С. 138–146. DOI: 10.17721/2413-5372.2019.4/138-146

3. Величко О. О., Берлач А. І. Скасування застарілого законодавства часів СРСР. *Право і суспільство.* 2020. № 1. С. 15–22.

Ключові слова: спадкоємність права, спадковість правових цінностей, правова спадщина, правова ідентичність, континуїтет права, континуїтет правової традиції.

Keywords: succession of law, inheritance of legal values, legal heritage, legal identity, continuity of law, continuity of legal tradition

Тіщенко Юлія Валеріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри загальної теорії права та держави,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВИЙ МІФ ЯК ФЕНОМЕН МЕДІАКУЛЬТУРИ

Процеси розвитку новітніх інформаційних технологій суттєво впливають на суспільство, людину та на її існування у сфері права.

Поняття «медіа-культури», згідно із сучасної культурологічної теорією, введене для позначення особливого типу культури інформаційного суспільства, що є посередником між суспільством і державою, соціумом і владою. Медіа-культура являє собою сукупність духовних і соціальних цінностей інформаційного суспільства, а також історично виділена система їх відтворення і функціонування у соціумі. Медіа-культура включає у себе культуру передачі та сприйняття інформації. Вона відображає рівень інформаційних потреб та інтересів людини, її здатність оперувати отриманою інформацією [2, с. 57–58; 1, с. 14–28].

Серед основних характеристик медіакультури слід виокремити деякі найважливіші. Серед них – інформаційна складова як одна із основних цінностей медіакультури. Наступна характеристика – наявність мас-медіа як потужного інструменту впливу на суспільство і на суспільну правосвідомість. Поступово стає неможливою самотійне правове життя людини,

яка не була б поглинена «організованим» правовим життям інформаційного суспільства. Також медіакulturі властиво втручання у масову свідомість, що дає можливість здійснювати вплив на цілі народи, а звідси – міфологізація суспільної свідомості, коли засоби комунікації стають головним інструментом впливу на сучасне суспільство і суспільну свідомість, основним засобом здійснення владних стратегій правлячих груп, перетворюючись в окрему гілку влади. І ще одна із ознак медіакulturи – це її мозаїчність, яка є наслідком низької самоузгодженості картини світу, що пропонується медіа-культурою, її суперечливості (як і в повсякденній правосвідомості).

Сучасні дослідники комунікаційних процесів у контексті медіакulturи, відмічають, що сучасна культура є вкрай «мозаїчною» і складається із багатьох дотичних фрагментів знань, без логічної конструкції. У епоху масової комунікації вона стає домінуючою формою культури, оскільки обсяг знань, що швидко виріс, важко піддається ієрархізації що призводить до поступового руйнування будь-якої впорядкованості знання. Неможливо знати все, але можна знати про все потроху, не задумуючись про взаємозв'язок фактів [2, с. 64].

Отже, медіакultura, впливаючи на свідомість і правосвідомість, формує нове світовідчуття і у сфері права, нове праворозуміння, тим самим змушуючи дивитися на об'єктивну і правову реальність, правове буття по-іншому, ніж це робили люди навіть 20 століття.

Медіакultura охоплює сьогодні і правову сферу і постає як важлива складова сучасної правової культури (у яку входять різні структури правової повсякденної свідомості), на ґрунті якої виростає нова правова свідомість, яка наповнюється конструкціями правового мислення, у тому разі і міфологічними.

Мас-медіа непомітно поступово формують зовнішній вигляд правової комунікації, впливаючи таким чином на правову свідомість, особливо буденного рівня. Вони адаптують правовий дискурс до сучасних темпів передачі та сприйняття правової інформації. Сучасна людина отримує багато правової та політичної інформації найрізноманітнішого ґатунку, на всіляку тему, пояснення будь-якого правового і політичного питання, що стосується будь-якої сфери.

Серед форм, які впливають на формування правосвідомості, особливо буденного рівня, завдяки медіапростору, провідна роль належить правовим міфам.

В культурно-історичному житті архаїчного суспільства однією із функцій архаїчного міфа була комунікативно-мнемотична функція, яка виникає завдяки одвічній спрямованості міфологічної свідомості на специфічний вид духовного спілкування. Міф, таким чином, виступав засобом і способом спілкування. Підвищена емоційність, експресивність і сугестивність міфу полегшують його функціонування і в сучасному суспільстві. При цьому духовні цінності транслиуються як від одного покоління до іншого, причому з перетворенням міфу в культурний феномен ця функція набуває свого значення у всі наступні епохи, оскільки комунікативна функція міфу пов'язана із його семіотичною природою, завдяки чому міф слід вважати засобом комунікації. У дописемний період культури міф виконував мнемотичну функцію, відігравав роль пам'яті. Отже, мнемотична функція міфу сприяла збереженню культурних архетипів, які транслиувалися із однієї епохи в іншу.

Подібна функція належить міфу і у сфері права.

Поширена й думка, що правовий міф – це, передовсім, інформація, яка існує в чітко визначених соціальних координатах, інакше кажучи, правовий міф розглядається як форма синтезу міфологічної і правової свідомості, емоційно забарвлене чуттєве уявлення про правову дійсність, яка значною мірою заміщає і витісняє реальні уявлення про неї [2, с. 115]; а також як система, елементами якої виступають конкретні уявлення, які виражають систему цінностей, сформульованою міфологізованою правовою ідеєю [3, с. 203].

Одже, правові міфи займають визначене місце в процесі осмислення правових текстів, їх інтрепретації, тобто відіграють важливу роль специфічного правового простору правової комунікації.

Міф зіграв важливу роль у диференціації правового простору від інших соціальних сфер – релігійної, політичної, економічної ті інших.

Правові міфи, як доводять сучасні дослідники, з'явилися в соціальній міфології, з якої іде розуміння про те, що міфи, зокрема правові, виступають специфічними культурними архетипами. Культурні архетипи – це базисні елементи культури, що формують константні моделі духовного життя. Їх зміст становить типове в культурі, і в цьому плані культурні архетипи інтерсуб'єктні і трансперсональні. Культурні архетипи розкривають свій зміст не тільки і не стільки через поняття і дискурс, але через іконічність, тобто за допомогою образів, форм. Іконічна природа культурних архетипів зумовлює те, що вони існують у свідомості як архетипні образи, риси яких визначаються культурним середовищем і способом метафоризації, репрезентації [5, с. 202].

Культурні архетипи слід співвіднести із правовими міфами у контексті сприйняття різноманітних аспектів правової дійсності, заснованої на почуттях, глибоких переживаннях, емоційно забарвлених ситуаціях, всього того, що слід віднести досфери підсвідомого, нерационального.

Правові міфи перебувають на різних рівнях правосвідомості, в першу чергу постають як раціональний і одночасно нерациональний елемент буденного рівня правосвідомості (правовий міф про ідеального правителя, абсолютно справедливого, котрий ідеально розуміє почуття і сподівання народу).

У професійній правосвідомості одним з яскравих прикладів міфу, який в Україні набув особливого поширення, – це міф про ідеальний закон, за допомогою якого можливо вирішити всі існуючі питання і конфлікти у суспільстві.

Підсумовуючи, зазначимо, що правовий міф являє собою особливий феномен медіакультури, що існує на раціональному і чуттєвому рівнях правосвідомості, а також, у відбитій формі, у правових текстах, виражає ціннісні або антиціннісні правові установки і слугує для поширення, обміну, збереження, транслявання правових текстів, правових знань, правової інформації.

Список використаних джерел

1. Ороховська Л. А. Медіакультура у контексті цивілізаційного розвитку : дис. ... д-ра філос. наук. Київ, 2015. 407 с. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/40499/Orokhovska_dis.pdf?sequence=1
2. Петрушкевич М. С. Релігійна комунікація у контексті медіа-культури. *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2014. Вип. 5. С. 65–68.
2. Пробийголова Н. В. Вплив політичного міфу на мотивацію політичного вибору особистості. *Політичні записки* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2011. Вип. 4. С. 110–117.
3. Пробийголова Н. В. Феномен міфу в політичному житті сучасних суспільств. *Політичні записки* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2010. Вип. 2. С. 201–216.
4. Тіщенко Ю. В., Белік Л. С. Культурологічний підхід у вивченні правового міфу. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 151. С. 197–207.

Ключові слова: правовий міф, правосвідомість, правова культура, медіакультура, мас-медіа.

Keywords: legal myth, legal consciousness, legal culture, media culture, mass media.

АСПЕКТИ ТА КРИТЕРІЇ ДЕФЕКТНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ

В процесі встановлення юридичних фактів дуже часто виявляється, що вони мають певні недоліки, дефекти. В одних випадках ці дефекти пов'язані зі змістом юридичного факту, в інших – із зовнішньою формою його вираження і закріплення. Юридичне значення дефекту означає відхилення від закріпленої абстрактної правової моделі, яке передбачене і закріплене нормою права [1, с. 304].

Проблема дефектів юридичних фактів не може оминати національну правову систему. Не можна ігнорувати той факт, що певна частина правових актів громадян, актів органів державної влади та інших юридичних фактів містить певні дефекти. Проблема дефектності юридичних фактів є настільки важливою для правотворчої та правозастосовної діяльності, що спонукає до дослідження теоретичних аспектів цієї проблеми [2, с. 334].

Розглянемо наступні критерії та напрями дефектних юридичних фактів. По-перше, розрізняють юридичні факти та соціальні факти. Юридичний факт є дефектним, якщо його характеристики не відповідають моделі, закріпленій у гіпотезі правової норми. Однак слід мати на увазі, що правові норми проголошують певну абстрактну (спрощену) модель певної фактичної ситуації. Для цього необхідні соціальні критерії. Дефектом юридичного факту слід вважати наявність ознаки, яка свідчить про істотну зміну його змісту. Наприклад, договір, укладений з метою, що суперечить інтересам держави або суспільства, є дефектним за своїм соціальним змістом, навіть якщо він може мати всі необхідні формально-юридичні реквізити.

Дефекти можна класифікувати на абсолютні та відносні.

Абсолютна дефектність означає, що соціальна ситуація повністю втратила своє юридичне значення і тому не може бути використана як юридичний факт.

Відносна дефектність означає, що вона може бути прийнята лише стосовно одного правовідношення. Це не виключає юридичної ролі факту в інших правовідносинах.

У науковій літературі поширена думка, що дефект юридичного факту ототожнюється з його протиправністю. Протиправність акта є лише крайньою формою його дефекту. Однак слід враховувати той факт, що жодна протиправна дія (правопорушення) не може вважатися дефектною. Дефекти виникають не лише щодо діяння, а й щодо конкретного факту-події, якщо він не має юридичних наслідків або має їх лише в обмеженому обсязі (наприклад, недосягнення необхідного віку). Можна зробити висновок, що дефект факту та протиправність не є тотожними поняттями.

Важливо також розрізняти дефекти юридичного факту та дефекти доказів цього факту. Суд має право не приймати докази, які мають певні дефекти або викликають сумніви щодо їхньої достовірності. Однак дефект одного доказу не перешкоджає розгляду інших поданих доказів і не означає, що дефектним є сам юридичний факт як соціальний стан, що підлягає доказуванню в процесі правозастосування.

Необхідно також відрізняти дефект юридичного факту від його помилкової оцінки (кваліфікації). Дефект – це вада самого юридичного факту, тоді як неправильна кваліфікація – це вада правозастосовної практики. Потреба в новій кваліфікації факту може виникнути через такі обставини, як безпосереднє перетворення юридичного факту або зміна чинного закону в ході вирішення юридичної справи [3, с. 179].

Для настання правового результату, передбаченого правовою нормою, може бути недостатньо одного юридичного факту, а потрібна сукупність кількох юридичних фактів, тобто фактичний склад.

Класифікація дефектних юридичних умов також має велике наукове та практичне значення. Ця класифікація є не менш важливою, ніж традиційна типологія юридичних фактів.

Дефектні юридичні факти також можна класифікувати за такими критеріями.

Залежно від їх юридичного значення можна виділити такі види: неукладенність, недійсність, частковий дефект, незначне порушення.

Неукладенність означає, що фактичний предикат не мав місця або його не існує. Соціальний факт може імітувати юридично важливу ситуацію, але бути юридично несуттєвим. Наприклад, до неіснуючих фактів належать шлюби, укладені церквою, або шлюби з особами, які не усвідомлюють своїх дій. Юридично невизначений факт не має жодних правових наслідків (якщо він не є злочином). Якщо позитивний правовий результат вже настав помилково, він має бути повністю анульований. Недійсність – це різновид дефекту, який означає, що правовий результат не настає через серйозний дефект фактичної передумови. Прикладом недійсності є фіктивний шлюб. Однак у певних випадках закон дозволяє виправляти недійсні фактичні передумови і надавати їм юридичної сили. Наприклад, шлюб не може вважатися фіктивним, якщо сторони створили сім'ю до судового засідання. Однак, неукладений юридичний факт або фактична конструкція не вважається дійсними в будь-якому випадку.

Частковий дефект означає, що фактична передумова може бути розділена на «правильну» частину і «дефектну» частину. Правове значення такого типу передумов є різним і може породжувати додаткові права та обов'язки, пов'язані з усуненням порушення, настанням правового результату в тій частині, яка є «усіченою», або настанням повного правового результату після усунення порушення.

Незначні порушення. Існують випадки, коли «дефект настільки незначний, що взагалі не потребує внесення змін». Цей тип дефектів зазвичай стосується процедур встановлення юридичних фактів та їх документального оформлення. Загальновизнано, що незначні процедурні порушення (наприклад, друкарські помилки) не повинні перешкоджати настанню правових наслідків. Однак не слід ігнорувати такі недоліки повністю, оскільки вони можуть призвести до затягування правового результату, необхідності подання додаткових доказів тощо.

Дефекти юридичних фактів та елементів можна також класифікувати за можливістю їх виправлення: ті, що можуть бути виправлені; ті, що можуть бути виправлені частково; ті, що не можуть бути виправлені.

До першої групи належать порушення, які можна виправити шляхом повного відновлення фактичної ситуації. Недоліки можуть бути виправлені шляхом вчинення дії, яка раніше не була вчинена, повторення дії, яка раніше була вчинена, або іншим способом. Прикладом недоліків, які можна виправити, є пропуск процесуального строку, який можна виправити.

Частково виправні дефекти – це порушення, які можуть бути приведені у відповідність лише частково, наприклад, цивільно-правові угоди, трудові договори та адміністративні акти.

До останньої групи належать дефекти, які неможливо виправити. У більшості випадків вони передбачають повну недійсність юридичного факту (конструкції).

Дефекти юридичних фактів можна класифікувати залежно від часу їх виявлення на ті, що були виявлені до настання правового результату, і ті, про які стало відомо після настання правового результату.

Отже, для того, щоб уникнути наслідків дефектності юридичних фактів, слід ретельно визначати та оцінювати значимість кожного юридичного факту, його місце та, при необхідності, враховувати усі юридично значущі умови, які входять до фактичного складу. Це буде сприяти подоланню так званих аномалій у праві, а саме аномалій у правореалізації.

Список використаних джерел

1. Чувакова Г. М. Дефектні юридичні факти як різновид правових аномалій. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. Одеса, 2010. Вип. 39 . С. 304–309.

2. Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку : монографія / редкол.: О. В. Петришин (голова редкол.), В. А. Журавель (заст. голови редкол.) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2021. 680 с.

3. Гордєєв В. В. Дефекти юридичних фактів та інших елементів фактичного складу в адміністративному судочинстві України. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 1. С. 175–184.

Ключові слова, юридичні факти, фактичний склад, дефектні юридичні факти, дефектність юридичних фактів, наслідки дефектності юридичного факту, правореалізація, правозастосування, аномалії права.

Keywords: legal facts, actual warehouse, defective legal facts, defective legal facts, inheritance of defective legal fact, legal implementation, legal enforcement, anomalies of law.

Іванчук Віра Євстафіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальної теорії права та держави, доктор філософії*

НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ ПРАВОВОГО МОНІТОРИНГУ В СУЧАСНІЙ ДЕРЖАВІ

У сучасному світі правовий моніторинг визнається одним з ключових інструментів забезпечення законності, захисту прав та свобод громадян, а також ефективної діяльності державних органів та суспільства в цілому. Він є важливим механізмом контролю за дотриманням нормативно-правових актів, їхньої відповідності конституційним принципам, міжнародним стандартам та потребам суспільства.

Правовий моніторинг став необхідним інструментом для будь-якої сучасної держави, яка прагне забезпечити прозорість та рівність перед законом. Завдяки розвитку технологій та підвищенню правової культури громадян, цей інструмент став ще більш актуальним та доступним для використання.

У світлі конституційної реформи, в умовах постійних змін законодавчої бази з метою її наближення до вимог Європейського Союзу, очевидно, існує нагальна потреба більш прискіпливо, обдуманно приймати закони, оскільки поспішні рішення призводять до постійного внесення поправок, доповнень і як результату – прогалин, колізій чи дублювань правових норм. Все це позначається на низькій ефективності та дієвості законодавчих актів [1, с. 12].

Правовий моніторинг в сучасній державі відіграє визначну роль для забезпечення законності та правопорядку. Одним із основних завдань правового моніторингу є постійний аналіз та оцінка дотримання нормативно-правових актів, а також виявлення недоліків та прогалин у законодавстві та розробка пропозицій щодо вдосконалення та поліпшення його. Також правовий моніторинг сприяє підвищенню якості законодавства та забезпечує дотримання прав та свобод громадян.

Одним із напрямків використання правового моніторингу є аналіз та оцінка дотримання нормативно-правових актів, він передбачає постійне спостереження за якістю, використанням та застосуванням нормативно-правових актів. Варто зазначити, що даний аспект відображується у здатності правового моніторингу виявлення недоліків, прогалин, колізій в законодавстві, які потребують виправлення та удосконалення.

Виявлення недоліків у законодавстві являється одним із ключових аспектів, оскільки правовий моніторинг допомагає виявити проблемні моменти у нормативно-правових актах, які можуть призвести до порушення прав людини та громадянина, корупції. Завдяки виявленню таких недоліків в подальшому буде удосконалення законодавства та відповідності його сучасним стандартам.

Однією з цілю правового моніторингу є розробка пропозицій щодо удосконалення нормативно-правового акту, які включають надання конструктивних рекомендацій щодо удосконалення законодавства та виправлення недоліків, це дозволить державним інституціям та законодавчим органам оперативно реагувати на виявлені проблеми та покращувати законодавчу базу.

За результатами діяльності правового моніторингу покращується якість законодавства, що сприяє більш ефективному захисту прав та свобод громадян. Звичайно це буде ключовим чинником у забезпеченні законності, правопорядку та довіри до державних інститутів.

Визначені аспекти визначають значущість правового моніторингу як інструмента для забезпечення законності та захисту прав людини в сучасній державі.

До одного із напрямів використання правового моніторингу можна віднести забезпечення прав і свобод громадян. Правовий моніторинг забезпечує стеження за дотриманням прав і свобод громадян, що являється з одним з основних принципів демократичної держави. Цей напрямок використання правового моніторингу важливий для виявлення можливих порушень та недоліків у законодавстві, які можуть обмежувати права і свободи громадян, а також для запобігання їм у майбутньому.

В Україні відсутня єдина система державних органів правового моніторингу на всіх рівнях нормотворчої діяльності, в тому числі моніторинг локальних правових актів органів місцевого самоврядування, та органів державної влади. Можна сказати про новий вид юридичної діяльності – це правовий моніторинг, який повинен стати обов'язковою функцією органів державної влади [3, с. 713].

Правовий моніторинг дозволяє проводити аналіз ефективності роботи державних органів та інших структур. Це важливо для забезпечення відповідальності та прозорості в управлінні, а також для виявлення недоліків у діяльності органів влади та впровадження необхідних змін.

Основним суб'єктом правового моніторингу в нашій державі повинен стати окремий орган, завданням якого буде здійснювати правовий моніторинг нормотворчої та правозастосовної практики.

До напрямків правового моніторингу також відносим забезпечення відповідності законодавства конституційним принципам та міжнародним стандартам. Правовий моніторинг допомагає виявити невідповідності законодавства основним принципам Конституції та міжнародним стандартам прав людини. Це важливо для забезпечення вищості закону, захисту прав і свобод громадян та підтримки міжнародної довіри до держави.

Потрібно зазначити, що «правовий моніторинг не є новим для демократичних зарубіжних країн. Моніторинг законодавства застосовується в наступних державах, як Великобританія, Франція, Італія, Німеччина та ін. Як стверджують зарубіжна дослідники, інституціоналізація надає певні переваги: сприяє врахуванню методологічних аспектів і вимог на стадії підготовки нормативно-правового акту; гарантує доступність необхідних фінансових і кадрових ресурсів; забезпечує оптимальну синхронізацію оцінки з процесом прийняття законодавчого рішення і, таким чином, оптимізує інтеграцію результатів оцінки в цей процес» [2, с. 165].

І звичайно до напрямків використання правового моніторингу потрібно віднести виявлення корупційних ризиків та порушення законності. Правовий моніторинг виступає ефективним інструментом для виявлення корупційних ризиків та порушення законодавства. Це дозволяє вчасно реагувати на такі явища, розкривати їхні механізми та забезпечувати відповідні заходи для їх запобігання та припинення.

Перспективи розвитку правового моніторингу пов'язані зі збільшення ефективності використання технологій, розширенням міжнародного співробітництва у цій сфері та підвищення ролі громадянського суспільства. Це дозволить забезпечити більш об'єктивну та комплексну оцінку стану законності, підвищити рівень довіри громадян до державних органів та забезпечити реалізацію принципів правової держави.

Правовий моніторинг є важливим елементом сучасної держави, що сприяє зміцненню демократії, захисту прав та свобод громадян, а також покращенню якості законодавства та

діяльності державних органів. Його подальший розвиток є ключовим для побудови справедливого та правового суспільства.

Список використаних джерел

1. Градова Ю. В. Інституціоналізація правового моніторингу в Україні як спосіб захисту прав та свобод людини. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 11–15.
2. Іванчук В. Є. Поняття та призначення правового моніторингу : дис. ... д-ра філософії : спец. 081 – Право / НУ ОЮА. Одеса, 2024. 217 с.
3. Іванчук В. Є. Правовий моніторинг: стан та шляхи вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 712–717. URL: <http://lsei.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-uncategorised/154-9-2022>

Ключові слова: правовий моніторинг, нормативно-правовий акт, сучасна держава, законодавство.

Keywords: legal monitoring, normative legal act, modern state, legislation.

Березневич Вікторія Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри загальної теорії права та держави*

МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Актуальність дослідження комплексу проблем, пов'язаних зі збереженням суверенних прав і свобод, впливає з неоднозначної ситуації, що склалася у сучасному світі. Ускладнений характер міжнародних відносин, зростання суперечностей між провідними державами світу, доволі спірний вплив процесу глобалізації, озброєнні конфлікти, війни та загрози, що існують у зв'язку з цим, спричинили підвищений інтерес до аналізу питань безпеки держави та суспільства. Різний рівень економічного, етнічного та культурного розвитку тих чи інших країн світу не лише відбивається на політичній ситуації на міжнародній арені, але й змінює політичні напрямки усередині окремої держави. Трансформація терміну «суверенітет», а також пошук нових моделей його існування, набуває важливого значення для розуміння незалежності кожної країни.

Проблеми, що виникають під час визначення сутності державного суверенітету та формування шляхів їх подолання, зважаючи на сучасні виклики, були вкладені в основу наукових праць таких вчених, як: З. Бауман, І. Василенко, В. Власов, Р. Войтович, В. Воронков, А. Гальчинський, Е. Гідденс, О. Гончаренко, П. Діккен, Н. Зотова, В. Ліпкан, А. Панарін, Н. Резнікова, Ю. Ткачук, А. Толстоухов, С. Удовик, Т. Фрідмен, М. Шепелев, С. Шергін, Ю. Щербак та інші. Зокрема, важливий внесок для з'ясування конституційних й міжнародно-правових аспектів забезпечення державного суверенітету України здійснили Ю. Барабаш, В. Ковтун, О. Майборода, А. Селіванов.

В загальному таке явище, як державний суверенітет окреслюють як юридичну властивість, що визначає верховенство, єдність й неподільність державної влади усередині країни, а також незалежність у відносинах, які виникають під час діяльності на міжнародній арені, правову, політичну, економічну, соціальну самостійність [1, с. 114]. Так як лише незалежна держава визнається повноправним суб'єктом міжнародного права, то незалежність є одним з найважливіших елементів державного суверенітету. Риси, які позначають державу як незалежну, це передусім її територіальна цілісність, можливість забезпечити зовнішню та економічну безпеку, здатність вільно позначати мету функціонування, виокремлювати способи

виконання відповідних завдань, приймати необхідні нормативно-правові акти, забезпечуючи при цьому їх належне виконання.

Варто зауважити, що перспективи для вдосконалення суверенітету нашої країни виникають у ході інтеграційних процесів, та напряму пов'язані з глобалізацією усіх сфер діяльності держави. Виходячи з даних тенденцій, слід зосередити увагу на тому, що суверенітет держави не можна визначати абсолютним явищем, адже воно має в певній мірі обмежений характер, що пояснюється існуючими у світі потребами та вимогами світового співтовариства, які пов'язані з прагненням унеможливити свавільну поведінку держав на міжнародній площині. Можна виокремити дві абсолютно різних точки зору з приводу питань обсягу, яким наділений державний суверенітет та можливості його обмеження.

З одного боку, існує думка, що за умов взаємозалежності міжнародного співтовариства, під час утворення наддержавних і наднаціональних утворень роль суверенітету окремої держави значно зменшується, а зміст, що в нього вкладається, практично втрачає своє значення. Тут мова йде про те, що інтенсивна глобалізація потребує від держави передати свої повноваження міжнародним організаціям для вирішення регіональних та універсальних завдань. З іншого боку, інтеграційні процеси майже ніяк не послаблюють діяльність держави, не вносять інноваційних змін у існуючу міжнародну структуру. Навпаки, вони покликані змусити державу пристосовувати її політику до актуальних викликів, змінити способи здійснення державної діяльності, і, як наслідок, посилити свою конкурентоспроможність і розвинути в усіх напрямках [2, с. 27].

Зважаючи на сучасні реалії, переосмислення поняття «державний суверенітет» стане можливим лише після належного дослідження його основоположних складових елементів. Даний підхід до вирішення зазначеної проблематики дає змогу сприймати їх як інноваційні моделі суверенітету. В першу чергу, слід виокремити зовнішньополітичний суверенітет, значення якого полягає у можливості здійснювати незалежний зовнішньополітичний розвиток та забезпечувати власну міжнародну правосуб'єктність. Існування легального суверенітету обумовлюється наявністю правової системи держави, ефективністю системи законодавства, згідно з принципами верховенства права та законності.

У свою чергу, територіальний суверенітет допомагає реалізувати такий принцип, як неподільність влади щодо території окресленої межами державних кордонів й відсутність територіальних конфліктів в самій країні. Ресурсний суверенітет – це здатність самостійно вирішувати питання щодо використання та розпорядження власними природними ресурсами з метою задоволення потреб та інтересів суспільства. З поміж інших, виділяють також фінансово-економічний суверенітет, який відповідає за функціонування економічної, банківської, митної та податкової систем, які спроможні належно функціонувати без додаткового фінансування з боку міжнародних фінансових організацій [3, с. 111].

Окремо, варто наголосити на існуванні інформаційного суверенітету, що визначає незалежну інформаційну політику і контроль над потоками в інформаційних мережах, гарантуючи при цьому свободу слова, право на недоторканність приватного життя і право громадян на отримання достовірної інформації. Умови, які передбачають його запровадження, є не лише демократизація та глобалізація, а й і розширення меж інформаційної діяльності завдяки удосконаленню електронних інформаційних технологій.

Під час з'ясування сутності даного суверенітету виникає питання існування віртуального суверенітету або суверенітету у кіберпросторі. Виділяють два напрями для розуміння його значення в аспекті проблематики, що розглядається. Головна теза першого напрямку розкривається через характеристику кіберспорту з позиції відкритості та доступності, що робить його загальним надбанням, і відкидає можливість належати до суверенітету будь-якої держави. Розглядаючи інший підхід, слід наголосити, що кіберпростір не повинен бути відокремлений від суверенітету, з тієї точки зору, що держави володіють суверенітетом над кіберінфраструктурою за допомогою фінансової, банківської та інших систем [4, с. 7].

Таким чином, можна зробити висновок, що такі сучасні умови, як посилення процесів глобалізації, інтернаціоналізації та міждержавної інтеграції спонукають до поглибленого дослідження сутності державного суверенітету. Розширення сфери розуміння даного явища стало можливим у зв'язку з аналізом його складових елементів. В теорії та на практиці виділяють, зокрема такі моделі суверенітету, як зовнішньополітичний, легальний, територіальний, ресурсний, фінансово-економічний суверенітети. Виокремлення ж інформаційного суверенітету дає змогу з'ясувати особливості такого актуального питання, як існування віртуального суверенітету або суверенітету у кіберпросторі.

Список використаних джерел

1. Пархоменко Н. М. Суверенітет держави: соціально-політична сутність та юридичний зміст. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2011. Вип. 14. С. 113–124.
2. Джураєва О. О. Теоретико-правовий аспект суверенітету сучасної держави. *Науковий вісник Херсонського державного суверенітету. Серія : Юрид. науки*. 2015. Вип. 2, т. 1. С. 25–28.
3. Талдикін О. В. Суверенітет держави в умовах мережевого суспільства: деякі аспекти. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 11 берез. 2022 р. / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2022. С. 111–112.
4. Камінський І. І. Концепція державного суверенітету в контексті застосування кіберсили. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 16. С. 3–10.

Ключові слова: суверенітет, моделі суверенітету, державний суверенітет, інформаційний суверенітет, ресурсний суверенітет, територіальний суверенітет.

Keywords: sovereignty, models of sovereignty, state sovereignty, information sovereignty, resource sovereignty, territorial sovereignty.

Грунь Олександр В'ячеславович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальної теорії права та держави*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ

Епоха постмодерну характеризується значними змінами у правовій сфері так, як суспільство стикається з різноманітними глобалізаційними та технологічними викликами. Адаптація національного законодавства до норм та стандартів Європейського Союзу, а також розвиток співпраці в європейському правовому просторі свідчить про позитивні тенденції правового розвитку держави. Проте, задля того, щоб комплексно адаптувати правову систему до зазначених викликів, важливо зосередити особливу увагу на новітніх напрямках правового розвитку на міжнародному рівні, таких як: діджиталізація, зростання інтересу до екологічного права, гармонізація і глобалізація права тощо. Це обумовлює особливу актуальність дослідження даного питання та необхідність вивчення змін, що відбуваються у правовій сфері, оскільки правовий розвиток є основою забезпечення правопорядку і справедливості в демократичній державі.

Окремі аспекти щодо сучасних тенденцій правового розвитку були предметом дослідження таких науковців як: Л. Л. Богачова, В. В. Дудченко, В. В. Завальнюк, Н. О. Клещенко, Д. Г. Манько, О. В. Пасечник, Ю. М. Оборотов та ін.

Більшість існуючих правових приписів не досягають своїх цілей через стрімку зміну природи суспільних відносин, в яких вони діють. В цьому контексті варто згадати слова профе-

сора Ю. М. Оборотова, за яким: «За умов розвитку постмодерну суспільство переходить до нової історичної форми синтезу з державою. Ті механізми громадянського суспільства, що напрацьовувалися століттями, характеризуються соціонормативною неспроможністю. Різко скорочується сфера публічної присутності держави в суспільному житті, що залишає цей простір вільним для задіяння економічних, правових і моральних регулятивів соціальних відносин» [1, с. 34]. Тож, функціональна взаємодія держави з приватним сектором потребує переосмислення, в першу чергу, задля виправлення соціонормативної неспроможності.

Аналізуючи дослідження науковців у сфері правового розвитку, простежуються різноманітні підходи, ідеї та перспективи щодо вдосконалення правового регулювання. Це, в свою чергу, свідчить про плюралістичний характер правової доктрини, що сприяє більш повному розумінню досліджуваного явища.

Прикладом, Д. Г. Манько, акцентуючи увагу на міжгалузевості, комплексності та інтегративності як основних характеристиках сучасного права, зазначає: «По суті, правовий розвиток є відображенням успішного функціонування правової системи. Він безапеляційно вказує на те, що держава відповідає критеріям сучасної правової держави з розвиненими інститутами громадянського суспільства, що створені та реально функціонують всі механізми щодо реалізації та захисту прав і свобод» [2, с. 11].

В. В. Дудченко та О. В. Пасечник серед тенденцій правового розвитку в умовах глобалізації виокремлюють тенденцію універсалізації та уніфікації права та приходять до наступних висновків: «Домінуючою тенденцією розвитку сучасного права має бути вироблення різних інституцій та механізмів забезпечення прав людини, адже право має відображати духовні цінності суспільства, які надають значення і сенсу цьому суспільству. Головною цінністю суспільства постає людина з її невід'ємними правами та обов'язками. Характеризуючи універсалізм сучасного права, слід зазначити, що зовнішня варіантність правових систем є наслідком розгалуження однієї основи глобального правопорядку» [3, с. 601].

В свою чергу, Л. Л. Богачова та Є. В. Магда відмічають, що основними тенденціями розвитку правової системи є визнання принципу верховенства права і пріоритетності прав людини, забезпечення провідної ролі нормативно- правового акта в системі джерел права, кодифікація законодавства, виникнення нових галузей права, зближення публічного і приватного права, впровадження європейських правових стандартів у нормотворчу і правозастосовну практику» [4, с. 28].

Розвиваючи вищезазначені положення звертаємо увагу, що, сучасне право має бути неабияк адаптивним. Правові системи сучасності мають залишатися гнучкими, задля їх розвитку в процесі постійних змін. Більш того, така риса як адаптивність, повинна не тільки формально відображати здатність права на реагування глобалізаційних викликів, а реально це забезпечувати. Таким чином, приділення особливої уваги до правового розвитку із врахуванням сучасних тенденцій, замінить «соціонормативну неспроможність» «соціонормативною ефективністю».

Як зазначалося раніше, ключову роль в набутті адаптивності правового регулювання відіграє правова доктрина, яка «є основою конвергенції в межах правової системи ЄС. Крім того вона продовжує бути орієнтиром розробки найважливіших, тобто фундаментальних засад державотворення та формування національної правової системи України» [5, с. 31].

Саме правова доктрина була і є важливим джерелом права, яке надає теоретичну основу для розуміння правових норм та інститутів, що відіграє вагомий роль при адаптації до суспільних змін. Правова доктрина має активно застосовуватись у правотворчій, правозастосовній та правоінтерпретаційній діяльності. Зокрема, через нові підходи до інтерпретації, які пропонує правова доктрина, можна адаптувати існуючі норми до нових соціально-технологічних реалій, без кардинальних змін законодавства.

Окрім того, за допомогою правової доктрини можливе якісне здійснення уніфікації та гармонізації правових норм як на національному, так і міжнародному рівнях. Це сприятиме

створенню єдиних стандартів правового регулювання, здатного реагувати на глобальні виклики сучасного світу.

Таким чином, міжгалузевість, комплексність та інтегративність (Д. Г. Манько), універсализація та уніфікація права (В. В. Дудченко, О. В. Пасечник), утвердження різноджерельного права, нові підходи до кодифікації, а також адаптивність правового регулювання та провідна роль правової доктрини при цьому, наразі є ключовими тенденціями правового розвитку.

Список використаних джерел

1. Оборотов Ю. М. Традиції та інновації у правовому розвитку. *Психологія і суспільство*. 2004. № 1. С. 15–42.
2. Манько Д. Г. Міжгалузевість, комплексність, інтегративність як характеристики сучасного права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 8–12.
3. Дудченко В. В., Пасечник О. В. Тенденції розвитку сучасного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 598–601.
4. Богачова Л. Л., Магда Є. В. Правова система України: сучасний стан та тенденції розвитку *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 28–30.
5. Клещенко Н. О. Роль правової доктрини на формування національного законодавства: реалії сьогодення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 31–33.

Ключові слова: правовий розвиток, сучасне право, адаптивність, правові тенденції, правова доктрина, джерела права, правова система.

Keywords: legal development, modern law, adaptability, legal trends, legal doctrine, sources of law, legal system.

Губніцька Валентина Віталіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри загальної теорії права та держави*

ЕВОЛЮЦІЯ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ: ВІД НАРОДНИХ РУХІВ ДО СУЧАСНИХ ІНСТИТУТІВ

Україна, як незалежна держава, пройшла складний шлях становлення демократії після відокремлення від Радянського Союзу. Цей процес був впливовим і динамічним, відображаючи перетворення українського суспільства від авторитарного режиму до демократичної системи управління. Тому розглядається еволюція демократії в Україні з акцентом на період від народних рухів до формування та функціонування сучасних демократичних інститутів.

Дослідження зарубіжних і вітчизняних вчених присвячені пошуку розуміння процесу еволюції демократії в Україні з різних перспектив. Основні напрямки їхніх досліджень включають аналіз періоду після незалежності України та ролі різних соціальних, політичних та економічних чинників у формуванні демократичних інститутів та цінностей, вивчення причин та наслідків різних викликів, що стоять перед українським суспільством, таких як економічні труднощі, політичні кризи та корупція, і їх вплив на демократичний процес, досліджують роль громадянства, громадянського суспільства та громадських рухів у підтримці та розвитку демократії в Україні, практичних аспектів демократії, такі як виборчий процес, механізми громадянського контролю, права та свободи громадян та перспектив розвитку, розгляду можливих шляхів подолання викликів та проблем, які стоять перед Україною на шляху до зміцнення демократії та розглядають перспективи розвитку демократичних інститутів в майбутньому. Серед авторів таких досліджень можна відзначити Олег В. Слободяник, Володимир Шаповал, Ігор Крип'якевич та Степан Павлічко, Ян Інґліс та інші.

Період народних рухів, що передував незалежності, був ключовим для формування демократичних цінностей та виявився початковим етапом в еволюції демократії в Україні. Активна участь громадян у масових протестах та революційних подіях 1990-х років свідчила про їхнє бажання побудувати демократичну державу, вільну від тоталітарної спадщини минулого.

Серед найвідоміших подій цього періоду варто відзначити «Рух за гласність» (1987–1991), який вимагав відкритості та прозорості в управлінні, а також права громадян на інформацію; «Рух за громадянські свободи» (1988–1991), спрямований на захист прав людини та громадянських свобод; «Рух за державність» (1990–1991), який підтримував ідею незалежності України від Радянського Союзу.

Найбільш значущими подіями цього періоду були Масові протести під час Революція на граніті 1990 року, які відбувалися у різних містах України, особливо в Києві. Мітинги, демонстрації та страйки об'єднували різні соціальні та політичні групи населення і вимагали відкритого діалогу з владою, політичних реформ та припинення репресій проти дисидентів.

Головною метою народних рухів було встановлення демократичних принципів управління, захист прав та свобод людини, зміцнення національної ідентичності та визначення майбутнього шляху розвитку країни. Ці рухи стали першим кроком на шляху до незалежності України та сформували основи демократичної системи управління, яка існує в країні сьогодні.

У цьому контексті важливо зазначити роль різноманітних громадських організацій, політичних партій та активних громадянських лідерів, які об'єдналися для досягнення спільної мети – створення демократичного суспільства. Протистояння тоталітарному режиму та демократичні реформи відбувалися на різних рівнях суспільства, від студентських мітингів до масових протестів на Майдані Незалежності.

Після отримання незалежності України було зроблено значний крок уперед у формуванні демократичних інститутів. Створення Конституції, проведення перших виборів та створення парламентської системи стали важливими кроками в цьому напрямку. Проте, важливо відзначити, що після незалежний період супроводжувався численними викликами та перешкодами, такими як економічні труднощі, політичні кризи та корупція.

Одним з головних викликів були економічні труднощі. Падіння важливих промислових галузей, зокрема важкої промисловості, яка базувалася на радянських моделях виробництва, призвело до масштабної економічної кризи. Незграбність переходу до ринкових відносин, недостатня розвиненість приватного сектора та зовнішньоекономічна залежність ускладнили ситуацію.

Політичні кризи також відіграли свою роль у послабленні демократичних інститутів. Поєднання економічної нестабільності та політичної неоднорідності призвело до частоти змін у владі та уряді, що порушувало нормальний функціонування державних інститутів та викликало загальне невпевнення у стабільності країни.

Найбільшою проблемою, яка гальмувала процес будівництва демократії та підривала довіру громадян до владних інститутів, була поширена корупція. Корупція проникла в усі сфери життя країни, від виборів та державних закупівель до правосуддя та правоохоронних органів. Недостатній контроль, відсутність ефективних механізмів протидії та покарання корупціонерів спричинили загальне розчарування серед громадян щодо можливостей держави вирішувати цю проблему.

Таким чином, економічні труднощі, політичні кризи та корупція стали серйозними перешкодами на шляху України до зміцнення демократії та будівництва стабільного суспільства. Ці проблеми вимагали негайних заходів для подолання та реформ, щоб забезпечити сталість, прозорість та відповідальність державних інститутів перед громадянами. Ці проблеми гальмували процес будівництва демократії та послаблювали довіру громадян до владних інститутів.

Сучасна Україна стикається з численними викликами на шляху до зміцнення демократії. Корупція, відсутність реформ у правосудді, недостатня прозорість влади – є лише деякими з проблем, які необхідно вирішити для подальшого розвитку демократичної системи [4]. Про-

те, не дивлячись на ці виклики, Україна продовжує рухатися вперед у побудові демократичного суспільства. Важливими кроками в цьому напрямку є реформи в сфері правосуддя, зусилля у боротьбі з корупцією та підвищення громадської участі у прийнятті рішень.

Заключною думкою є те, що еволюція демократії в Україні є складним та багатограним процесом, який вимагає постійного вдосконалення та розвитку. Незважаючи на виклики, з якими стикається країна, важливо пам'ятати про постійне прагнення громадян до демократії та свободи, що становить основу для подальшого успіху демократичної України.

Ключові слова: еволюція демократії, суспільство, народні рухи, незалежність.

Keywords: evolution of democracy, society, popular movements, independence.

Дараган Євген Олександрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальної теорії права та держави*

ДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ КОДИФІКАЦІЇ

Враховуючи складність правової природи феномену кодифікації та її результатів (кодифікованих актів), дана проблематика не втрачає своєї актуальності, особливо в контексті невідпинного технологічного розвитку, євроінтеграційних та глобалізаційних процесів.

Проблеми кодифікації норм права розглядалися у працях зарубіжних та вітчизняних вчених таких, як: В. О. Антоненко, В. В. Дудченко, Р. Кабр'як, Т. Мейєр, С. Є. Морозова, Є. В. Погорєлов, С. В. Петков, О. Я. Рогач, Г. М. Сарібаєва, В. І. Труба та ін. В той же час, підкреслюючи значний інтерес науковців, варто зазначити, що триваюча дискусійність стосовно окремих питань кодифікації, особливо, що стосується її приватно-правових аспектів, сприяє подальшим науковим дослідженням.

Враховуючи зазначене, вбачаємо за доцільне особливу увагу приділити дослідженню так званої неофіційної кодифікації, яка має значний вплив на правотворчу діяльність та розвиток правової системи в цілому. Вважається, що саме неофіційна форма такої діяльності, розкриває сутність кодифікації як правового феномену, оскільки вона передувє офіційній і є основою для її здійснення, а не навпаки. Відповідно, приходимо до висновку, що кодифікована норма, до того часу як вона інтегрувалась у положення кодексу не обов'язково мала бути нормою закону (прикладом норми звичаєвого права або положення із судової практики).

Як правило, при пошуці рішень проблем, пов'язаних з кодифікацією, простежується тенденція розгляду цього явища виключно з позиції позитивістського праворозуміння як до самого поняття «кодифікація», так і до практичної реалізації кодифікаційних процедур. І в цьому, на нашу думку, криється першопричина неповноти розуміння та обмеженості використання кодифікації як реально діючого інструменту для вдосконалення правового регулювання.

У Великій українській енциклопедії кодифікація законодавства визначається як: «особливий вид систематизації законодавства, що здійснюється шляхом перероблення та зведення у процесі нормотворчості норм права, які містяться в різних нормативно-правових актах, у логічно узгоджену, побудовану на наукових принципах систему й створення на цій основі нового єдиного нормативно-правового акту» [1, с. 71].

Таке визначення звертає нашу увагу на кодифікацію, як на діяльність органів державної влади, що спрямована на впорядкування нормативних актів. Тобто, виходить, що суб'єкт здійснення кодифікації — парламент, відповідно, об'єктом, перш за все, виступають нормативні акти. В цьому контексті інтерес представляє позиція стосовно того, що «держави часто використовують кодифікацію для того, щоб зафіксувати звичаєві міжнародні правові норми для власної вигоди на шкоду загальному добробуту [2].

Зазначене вбачається достатньо радикальною точкою зору, проте й така має місце бути. Тож, варто зосередитись на тому, що кодифікація здійснюється не тільки у публічно-правовій, але й, перш за все, у приватно-правовій сфері.

Поділ кодифікації на офіційну й неофіційну здійснюється не вперше. Відмічається, що його здійснив ще Р. Кабріяк, за яким: «...перші кодифікації мають неофіційне походження. Найчастіше вони є результатом зусиль суддів, адвокатів, які прагнуть систематизувати правові норми, щоб полегшити їх застосування та розповсюдження, або просто впорядкувати» [3, с. 39].

Це підтверджують і результати досліджень сьогодення. Прикладом, Г. М. Сарibaєва згадує про неофіційну систематизацію адміністративного законодавства у сфері охорони здоров'я в Україні, яку авторка умовно поділяє на ту, що здійснюється: науковими установами, закладами вищої освіти та їх структурними підрозділами, видавництвами, професійними медичними громадськими об'єднаннями тощо [4, с. 121].

Загальновідомо, що суб'єктами здійснення правотворчої діяльності є не тільки органи законодавчої влади. До того ж, систематизації можуть підлягати будь-які правові акти, а не тільки закони. Історично перші кодифіковані акти включають до свого складу, перш за все, звичаї та традиції. Така позиція повертає нас до природних витоків права, до його справжньої сутності, до його «духу». Це, в свою чергу, надає можливість розглядати кодифікацію ширше, як зведення різноманітних діючих норм в єдину систему.

В цьому контексті В. В. Дудченко у дослідженні щодо загальних принципів кодифікації обґрунтовує необхідність переосмислення традиційних концепцій кодифікації з їх детальною регламентацією на користь складання кодексів загальних принципів. У підсумку це засвідчує про перегляд смислового значення концепту кодифікації. Рекодифікація, без сумніву, утворює фундаментальну перспективу подальшого опрацювання обраної проблеми [5, с. 80].

Зазначену позицію (стосовно рекодифікації) підтримують і фахівці галузевих правових наук. Відтак, В. І. Труба та С. Є. Морозова в контексті розгляду теоретичних питань рекодифікації приватного законодавства зазначають: «Питання рекодифікації ЦК України не було б настільки актуальним сьогодні, якби спільними зусиллями сотень фахівців країн Європи не були віднайдені оптимальні і глобально-дієві правові рішення для багатьох сфер приватноправових відносин. Однак перед нами стоїть нагальне завдання не лише гармонізації національного законодавства із правом ЄС, а й внутрішньої уніфікації правових норм» [6, с. 89].

Досліджуючи кодифікацію, ми звертаємось до досвіду європейських країн, що є абсолютно логічним, адже континентальне право більш систематизоване, а кодифікований характер права є основною особливістю правових систем держав, що входять до континентальної правової сім'ї. Для правових систем, які належать до англо-саксонської правової сім'ї, кодифікація не характерна, хоча іноді вона зустрічається (прикладом, у США).

Модернізація й удосконалення права є метою рекодифікації відповідно сучасним потребам і цінностям. Це може сприяти підвищенню ефективності та прозорості правової системи, що важливо для розвитку суспільства.

Неофіційна кодифікація представляє собою діяльність зі систематизації та упорядкування правових норм, що здійснюється приватними особами, які не мають спеціальних повноважень, поза офіційними законодавчими процедурами. Таку діяльність можуть здійснювати як фізичні особи (юристи науковці і практики), так і юридичні особи (громадські організації, академічні установи тощо). Неофіційна кодифікація хоча й не має загальнообов'язкового характеру і не забезпечується державним примусом, проте, є важливим інструментом для удосконалення практики правотворчого та правозастосовного процесів.

Неофіційна кодифікація згадується й в контексті упорядкування норм міжнародного приватного права. Актуальний напрям в кодифікації полягає у формуванні комплексних автономних систем, що здатні об'єднувати раніше розрізнені елементи. Не виключено, що до

таких процесів будуть задіяні штучні технології. Вищевикладене є свідченням надзвичайної актуальності теми і предметом для подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки» / уклад.: В. Л. Бабка, М. М. Шумило ; за ред. А. М. Киридон. Київ : Держ. наук. установа «Енцикл. вид-во», 2017. 152 с. URL: https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2018/02/Law_full.pdf
2. Meyer T. Codifying custom. *University of Pennsylvania Law Review*. 2012. Vol. 160, N 4. P. 995–1069. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1963248
3. Антоненко В. О. Кодифікація як самостійна форма систематизації правових джерел. *Форум права*. 2009. № 3. С. 35–42.
4. Сарibaєва Г. М. Адміністративно-правове регулювання у сфері охорони здоров'я: теоретико-правові засади систематизації нормативно-правових актів : дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2019. 463 с.
5. Дудченко В. В. Загальні принципи кодифікації. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Одеса, 2009. Т. 8. С. 72–80.
6. Труба В. І., Морозова С. Є. Теоретичні питання рекодифікації приватного законодавства. *Правова держава*. 2020. Вип. 38. С. 86–91.

Ключові слова: кодифікація, рекодифікація, систематизація, правотворчість, природне право, джерела права, правова система.

Keywords: codification, re-codification, systematization, law-making, natural law, sources of law, legal system.

Лисак Станіслав-Юрій Юрійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальної теорії права та держави*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА США: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Дослідження особливостей реалізації антикорупційної політики в Україні та США неможливе без виокремлення структурних елементів антикорупційної політики. Засадами антикорупційної політики 2009 року (єдиним актом, що містив визначення даного поняття) внутрішня структура даного явища правової дійсності не визначалась, натомість антикорупційна політика розкривалась через комплекс заходів (правових, економічних, освітніх тощо), що спрямовані на створення системи запобігання та протидії корупції [1]. Що стосується правової доктрини, то, наприклад, С. Ж. Лазаренко та К. А. Бабенко говорячи про елементи антикорупційної політики в Україні, звертають увагу на нормативно-правові та інституційні основи боротьби з корупцією [2]. Досить слушною є думка А. К. Славицької, яка розмірковуючи щодо складових забезпечення реалізації антикорупційної політики, виокремлює такі її складові: 1) способи формального втілення антикорупційної політики; 2) нормативно-правове регулювання забезпечення реалізації антикорупційної політики; 3) інституційне забезпечення реалізації антикорупційної політики; 4) заходи та способи забезпечення реалізації антикорупційної політики, що в подальшому будуть іменовані як інструменти забезпечення реалізації антикорупційної політики; 5) принципи забезпечення реалізації антикорупційної політики; 6) процедури забезпечення реалізації антикорупційної політики [3, с. 239].

На нашу думку, реалізація антикорупційної політики є механізмом, який працює завдяки таким елементам, як: а) нормативно-правова база, якою врегульовано аспект «легального закріплення» антикорупційної політики держави; б) інституційний механізм (антикорупційні

органи), який сприяє втіленню антикорупційної політики держави «де-факто»; в) розроблені процедури та інструменти, які забезпечують відстеження виконання антикорупційної політики та забезпечення відповідності дій суб'єктів вимогам антикорупційних стандартів. Визначені структурні елементи виступатимуть об'єктами порівняння реалізації антикорупційної політики в Україні та США. В межах даного дослідження розглянемо перші два аспекти.

Нормативно-правова база. Звертаючи увагу на нормативно-правове закріплення антикорупційної політики, відмітимо, що в Україні прийнято ряд антикорупційних законів, серед яких Закони України «Про запобігання корупції», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Вищий антикорупційний суд», «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» тощо. При цьому, якщо визначення антикорупційної політики відбувається лише на державному рівні, то її конкретизація здійснюється через антикорупційні стратегії, що розробляються Національним агентством з питань запобігання корупції (Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки, Антикорупційна стратегія на 2018-2020 роки тощо). Досліджуючи досвід США, насамперед зауважимо, що оскільки держава має федеративний устрій, існує мінімально два рівня впровадження антикорупційної політики-загальнодержавний для законів та рівень окремих штатів. На загальнодержавному рівні реалізація антикорупційної політики представлена, головним чином, Розділом 18, §201 (Про підкуп публічних посадових осіб та свідків) Зведення законів США (Statute 18 U. S. Code §201) [4], Американським законом про боротьбу з корупцією 2012 року (American Anti-Corruption Act) [5] та Законом про корупцію за кордоном 1977 року (Foreign Corrupt Practices Act) [6]. Специфічним серед наведених законів є Американський закон про боротьбу з корупцією 2012 року (American Anti-Corruption Act), який виступає модельним законом, яким встановлено стандарт для міських, штатних і федеральних законів, які спрямовані на запобігання корупції [5]. Крім того, у 2021 році було прийнято першу в історії США Стратегію з протидії корупції, якою було окреслено загальнодержавний підхід до посилення боротьби з корупцією, а також приділено увагу вжиттю додаткових заходів для зменшення здатності корупціонерів використовувати фінансові системи США та міжнародні фінансові системи для приховування активів і відмивання доходів [7].

Інституційний антикорупційний механізм. На реалізацію антикорупційної політики в Україні функціонують декілька спеціалізованих антикорупційних інституцій з розподілом їх повноважень, серед яких: а) ті, що виконують превентивну та аналітичну функцію (Національне агентство з питань запобігання корупції); б) ті, що виконують функції органів, уповноважених на проведення досудового розслідування (Національне антикорупційне бюро України), в) ті, що здійснюють функції підтримання державного обвинувачення в суді та процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування (Спеціалізована антикорупційна прокуратура; г) та ті, що виконують судову функцію (Вищий антикорупційний суд) [8].

Поруч з цим, існує низка органів, що не мають антикорупційної специфіки, проте окремі повноваження яких спрямовані на протидію та запобігання корупції, серед них: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, Державне бюро розслідувань, Служба безпеки України, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, органи прокуратури тощо.

Що стосується практики США, то як звертає увагу Новіков О., в США функціонує система спеціалізованих антикорупційних інституцій, що акцентуються на запобіжних заходах. Дані органи відділені від інших інституцій та спрямовані на дослідження корупційних проявів, розробку відповідного законодавства, контроль за дотриманням правил про запобігання конфлікту інтересів, а також створення та впровадження кодексів етики тощо [9, с. 55]. На даний момент спеціалізованими антикорупційними органами в США є Відділ громадської доброчесності (Public Integrity Section), Департамент юстиції (Department of Justice), Відділ кримінальних розслідувань ФБР (FBI Criminal Investigative Division), Відділ кримінальних

розслідувань IRS (IRS Criminal Investigation Division) та Офіс генерального інспектора (Office of Inspector General) [10], на кожен з яких покладено специфічну функцію та повноваження, що спрямовані на виявлення, розслідування та припинення корупційних діянь.

На додаток, втілення антикорупційної політики здійснюється також за підтримки таких органів, як Бюро з питань міжнародної боротьби з наркотиками та правоохоронними органами (INL), Бюро з питань економіки та бізнесу (EB), Бюро з питань демократії, прав людини та праці (DRL), Бюро енергетичних ресурсів (ENR) та Управління моніторингу та боротьби з торгівлею людьми (TIP Office) [11]. Даними інституціями забезпечується координація та ефективна реалізація стратегій та програм, спрямованих на боротьбу з корупцією та підтримку прозорості, демократії та прав людини.

Підсумовуючи, Україна та США розглядають антикорупційну політику як стратегічний напрямок дій, спрямований на усунення чи мінімізацію причин і умов, що призводять до виникнення корупції. При цьому, Україна зосереджується на створенні спеціалізованих антикорупційних органів та судових структур, які відповідають за розслідування справ про корупцію. Натомість, у США більше уваги приділяється механізмам забезпечення прозорості та контролю над фінансовими операціями, а система антикорупційних органів США акцентується на запобіжних заходах та дослідженні корупційних проявів. Крім того, в США існують загальнодержавні закони, такі як American Anti-Corruption Act, які встановлюють стандарти для боротьби з корупцією на різних рівнях влади. При цьому, висновки, які представлені у даній роботі, описують загальну характеристику реалізації антикорупційної політики в Україні та США, що є перспективним напрямком для подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Зasad антикорупційної політики : розпорядження КМУ від 08.12.2009 р. № 1688-р. Втрата чинності від 11.11.2011 р. База даних «Законодавство України». URL: <http://surl.li/sfvmw>
2. Лазаренко С. Ж., Бабенко К. А. Базові принципи та елементи антикорупційної політики в Україні. *Офіційний сайт Шостого апеляційного адміністративного суду*. URL: <http://surl.li/sfvmx>
3. Славицька А. К. Поняття механізму забезпечення реалізації антикорупційної політики. *Київський часопис права*. 2023. Вип. 1. С. 235–239.
4. 18 U. S. Code §201 – Bribery of public officials and witnesses. *Cornell Law School* . URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/201>
5. It's time to end corruption. The American Anti-Corruption Act makes it illegal to purchase political influence and puts power back in the hands of the people. *The American Anti-Corruption Act*. URL: <https://anticorruptionact.org/>
6. Foreign Corrupt Practices Act, 1977. *U. S. Department of Justice*. URL: <http://surl.li/sfvmz>
7. Fact Sheet: U. S. Strategy on Countering Corruption. *The White House*. URL: <http://surl.li/sfvnb>
8. Антикорупційна система. *Офіційний сайт Національного агентства з питань запобігання корупції*. URL: <http://surl.li/krobm>
9. Новіков О. Світовий досвід функціонування спеціалізованих антикорупційних органів. *Ефективність державного управління*. 2015. № 43. С. 52–57.
10. List of anti-corruption agencies. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_anti-corruption_agencies
11. Implementing the U. S. Strategy on Countering Corruption. URL: <https://www.state.gov/implementing-the-u-s-strategy-on-countering-corruption/>

Ключові слова: США, корупція, Україна, політика, інституційний механізм, запобігання.

Keywords: USA, corruption, Ukraine, politics, institutional mechanism, prevention.

НЕТИПОВЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВА В РОМАНО-ГЕРМАНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Правозастосування в країнах романо-германської правової системи характеризується певними особливостями. Це пояснюється історичним розвитком самої правової системи, наявними правовими традиціями, техніко-юридичними факторами тощо. Дана правова система характеризується стабільністю і стійкістю розвитку багатьох правових напрямків, адже головним джерелом права виступає нормативно-правовий акт, що в свою чергу забезпечує повільність змін завдяки сталому характеру. Так, одним із ключових напрямків, які потребують уваги є підвищення результативності правозастосовної практики. Оскільки ефективність демократичних перетворень здійснюваних в країнах, які відносяться до романо-германської правової системи залежить від якості застосування нормативно-правових приписів, то й проблеми застосування права як окремого виду юридичної діяльності в умовах реформування правової системи кожної із держав значною мірою зумовлюють завдання їх більш детального розгляду. Відповідно до цього, можна стверджувати, що актуальність розглядуваного питання не викликає сумнівів.

Дослідженню різних аспектів правозастосовної діяльності приділяли увагу такі науковці-теоретики як, Н. М. Крестовська, П. В. Кухтерев, Л. Г. Матвеева, О. В. Мінченко, В. І. Шишкін та ін. Проте праці дослідників в даній предметній області не виключають подальших досліджень.

Метою дослідження є аналіз нетипового застосування права в романо-германській правовій системі.

Нормативну (регулятивну) базу правової системи, а відповідно і правозастосовної діяльності, утворюють правові норми і принципи, об'єктивовані і систематизовані в нормативно-правових актах. В країнах романо-германської правової сім'ї нормативно-правові акти є стрижневими джерелами права, основою всього національного права. Вони встановлюють невичерпні та неперсоніфіковані правила, мають загальнообов'язковий характер, забезпечуються й охороняються державою; існують завжди тільки в письмовій формі.

Застосування права є одним із видів як державної, так і приватної юридичної діяльності в країнах романо-германської правової системи, спрямоване на втілення правових приписів у життя, вирішення конкретної справи, життєвого випадку, певної правової ситуації. Тобто, «прикладання» закону, загальних правових норм до конкретних осіб, конкретних обставин, це операція не над нормою, а над фактом із використанням норми. Втілення правових норм у життя стає необхідним, коли носії прав та обов'язків не володіють можливістю самотійно, без залучення уповноважених органів та осіб, використовувати законні права та виконати відповідні зобов'язання, що випливають із закону. В рамках романо-германської правової системи судді, державні службовці та приватні особи, із наявністю властивих їм повноважень вважають пріоритетним способом реалізації права його пряме застосування, ґрунтуючись на нормах, закріплених у законах та підзаконних нормативно-правових актах, що має переважно імперативний характер.

На думку О. В. Мінченко, «романо-германська правова система являє собою досить гармонійне поєднання права і держави, тобто розвиненого законодавства і його організаційної правової інфраструктури, в яку входять органи (установи), що професійно застосовують право, і особи з професійною юридичною підготовкою, тобто ті, хто утворює функціональну (процесуальну) підсистему правової системи і також беруть участь у правозастосуванні. Та особливо в цьому контексті привертає увагу саме правозастосовна діяльність як певний динамічний компонент, що забезпечує комунікативні зв'язки в системі»[1, с. 70].

Погоджуємось із думкою В. І. Шишкіна, що «правозастосовна діяльність в романо-германській правовій системі здійснюється у сфері права, вона є сполучною ланкою, яка виступає рушійною силою і об'єднує всі правові явища правової системи. За відсутності цього елемента всі інші не діють. Правова система та її елементи взаємопов'язані діями юристів, правозастосовна діяльність є одним з впливових важелів соціальної регуляції, який забезпечує ефективність дії права, його авторитет, який є лакмусовим папірцем щодо визначення авторитету юристів» [2, с. 215].

В юридичній літературі багато уваги приділяється типовому (звичайному, стандартному) застосуванню права в даній правовій системі. Але, мало уваги приділяють такому поняттю як нетипове застосування права.

Слід наголосити на тому, що існування в романо-германській правовій системі загальної (типової) моделі правозастосовної діяльності інколи входить у протиріччя з неординарним характером розвитку суспільних відносин. Так, універсальна модель правозастосовної діяльності не завжди ефективна у динамічних суспільних відносинах, які постійно змінюються та не завжди відповідають жорстко визначеним алгоритмам. Це призводить до виникнення нетипових ситуацій у процесі правозастосування. Пояснюється тим, що в даній правовій системі законодавство має більш сталий характер, повільніше змінюється, порівняно із життєдіяльністю осіб, суспільними відносинами, які динамічні і змінюються і виникають скоріше, так що законодавство не встигає під них підлаштовуватись.

Поява нетипових ситуацій у правозастосовній практиці свідчить про те, що в таких випадках цей процес втрачає свою класичну форму. Очевидно, що законодавець прагне створити стійку та гармонійну правову систему, здатну функціонувати в умовах динамічних суспільних відносин. Взаємодія цих факторів зумовлює неможливість повної відповідності між мінливими суспільними відносинами та правовими нормами, покликаними їх регулювати. Тому виникнення нетипових ситуацій у правозастосуванні не є випадковим явищем. Такі нетипові ситуації у правозастосовній діяльності хоча й не є масовим явищем, проте мають місце.

Звернемо увагу, що фактична основа юридичної справи нерідко містить факти та обставини, нетипові для цієї категорії справ. Особливо така нетиповість в країнах романо-германської правової системи проявляється у цивільно-правових відносинах через швидкі зміни у соціально-економічній обстановці через складність застосування формальної логіки до специфіки конкретного випадку. За прогалин і колізій у правових нормах, які не охоплюють повністю або частково ситуації, що потребують вирішення, або пропонують суперечливе їх вирішення, правозастосування стає нетиповим.

Слушно зазначає із цього приводу Н. М. Крестовська, що «оцінюючи наявність або відсутність прогалини в позитивному праві, слід враховувати, що правозастосовна діяльність не охоплює і не повинна охоплювати собою всього різноманіття суспільних відносин. Прогалина в праві є лише тоді, коли факти або відносини законом не оцінюються, але існує об'єктивна потреба в їх юридичній кваліфікації» [3, с. 417].

На нашу думку, можна виділити такі випадки застосування права в романо-германській правовій системі за наявності таких специфічних, нетипових обставин як:

- 1) колізії юридичних приписів;
- 2) одночасна конкретизація абстрактних і відносно визначених норм;
- 2) одночасна конкретизація відносно-визначених норм;
- 3) наявність прогалин у чинному законодавстві;
- 4) можливість розсуду правозастосовника;
- 5) дія міжнародно-правових актів, які інколи йдуть у розріз із вітчизняним законодавством.

Але, не слід забувати, що нетипова правозастосовна діяльність несе у собі деякі небезпечні моменти. А саме, в нетипових ситуаціях наявна небезпека ухвалення незаконного рішення, в якому допущено хоча б одне із зазначених порушень: недотримання суб'єктом права компе-

тенції і підвідомчості, істотне порушення процесуальних норм, неправильна оцінка фактичних обставин справи, неправильне застосування закону, порушення встановленої законом форми правозастосовного акту тощо. Що в свою чергу призводить до неправильності правозастосування і як наслідок порушенні прав та законних інтересів громадян.

Вірно вказує науковець П. В. Куфтирєв, що «суб'єкти правозастосовної діяльності мислять не лише формами усього людства чи конкретних соціальних груп, які розробили специфічний стиль мислення в ході нескінченного ряду реакцій на типові ситуації, що характеризують загальну для них позицію, але й створюють власні індивідуальні форми мислення, що відповідають їхньому неповторному соціальному досвіду» [4, с.10].

Тому нетипове правозастосування вимагає особливої уваги і високого професіоналізму від правозастосовця. При встановленні прогальної ситуації необхідно звернутися до наявних офіційних та неофіційних інтерпретацій (роз'яснень) права. За відсутності офіційного роз'яснення, яке могло б допомогти в подоланні прогалини у праві, правозастосовець має самостійно використовувати аналогію, переходячи від першого варіанту до другого, а потім до третього (аналогії права).

Ми дійшли висновку, що в юридичній літературі науковці приділяють недостатню увагу для висвітлення нетипового правозастосування в романо-германській правовій системі і воно недостатньо вивчене. Встановлено, що нетипове правозастосування виникає із появою незвичних ситуацій у суспільстві або через прогалини, колізії в праві тощо. Розробка теоретичних та правових засад нетипової правозастосовної діяльності в сучасних умовах має значну цінність як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Її результати можуть слугувати основою для вдосконалення правової системи України.

Список використаних джерел

1. Мінченко О. В. Особливості здійснення юридичної діяльності в умовах романо-германської правової сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 218 с.
2. Шишкін В. І. Судові системи країн світу: навч. посіб. У 3 кн. Кн. 2. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 335 с.
3. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія права та держави. Практикум. Тести: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
4. Куфтирєв П. В. Джерела суддівського розсуду: теоретико-правовий аспект. *Юридична Україна*. 2005. № 10. С. 8–14.

Ключові слова: правозастосування, юридична діяльність, нетипове застосування права, правовий розсуд, прогалини в праві.

Keywords: law enforcement, legal activity, atypical application of law, legal discretion, gaps in law.

Слюсаренко Катерина Русланівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри загальної теорії права та держави*

ПРАВО БІОЕТИКИ ЯК НОВИЙ НАПРЯМОК СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Біоетика як складова етичного напрямку є новизною, та виникла в результаті науково-технічного прогресу другої половини ХХ століття, вплинувши при цьому на такі сфери в суспільстві, як економіка, політика, соціальна та правова сфери. Поступово інтегруючись у міждержавні відносини, біоетика вийшла на рівень міжнародно-правових відносин, зайнявши своє місце в них, не лише у вигляді сукупності етичних норм, а й у вигляді правових положень.

Наразі до пріоритетних напрямів провадження державної політики відносять проведення фундаментальних медичних досліджень та запровадження новітніх біотехнологій. Інноваційні технології в сфері біомедицини потребують збільшення інтенсивності з боку етичного регулювання для збереження здоров'я та нормальної життєдіяльності людини.

З метою належного висвітлення проблемних аспектів у сфері права біоетики, як нового напрямку сучасної юриспруденції, варто звернути увагу на те, що наша держава розпочала формування такої ідеологічної доктрини, яка ґрунтується на принципах громадського суспільства з урахуванням концептуальної зміни поглядів на природу людини. Зокрема, до українських науковців, які формують національну доктрину біоетики слід віднести: І. Бойка, В. Грищенка, Р. Ю. Гревцову, В. Ф. Дахна, В. М. Запорожана, Д. В. Карамішева, О. С. Мусія, С. В. Пустовіта, І. Я. Сенюта, С. Г. Стеценка.

В цілому, біоетика направлена на охоплення та вирішення моральних проблем, які виникають під час різноманітних досліджень, із біологічних та медичних наук. Спочатку свого існування біоетика ввібрала в себе окрім медичних, й політико-правові аспекти. Виходячи з цього вона має широкий вплив на всі можливі форми суспільних відносин. Різноманітні за своїм проявом трактування біоетики здатні спричинити помилкове розуміння її значущості та сфери впливу. Через що й виникають непорозуміння у момент використання спеціальних термінів, таких як «закони біоетики», «право біоетики», «біоправо».

Як засвідчує практика, етичні та правові норми, хоч і належать до різних нормативних систем, але все одно тісно переплітаються між собою. Мета етичних норм полягає у співвідношенні окремих людських вчинків з мораллю. В той самий час, як метою закону визначено врегульовувати суспільні відносини згідно з принципами рівності та справедливості, та у відповідності до гарантій захисту прав людини, враховуючи інтереси суспільства. Якщо норми закону опосередковано впливають на моральні засади суспільних відносин, то норми моралі наділені прямим впливом на суспільну свідомість.

Основний сенс біоетики полягає в підтримці належного балансу між етикою та правом. Розвиток та історичну еволюцію біоетики можна прослідкувати у такій логічній послідовності: етика – біоетика – біоетика в праві – біоправо. Іншими словами, вивчення проблем етики життя знайшло своє відображення в біоетиці, під дією якої сформувався окремий напрям біоетичного права – біоправо, яке продовжує розвиватися на підставі тісного взаємозв'язку етики та права. Тобто, саме неперервний розвиток біоетики в праві спричинив розквіт такого напрямку сучасної юриспруденції, як біоправо.

Діяльність держави, в першу чергу, спрямована на забезпечення дотримання усіх установлених прав й свобод людини. Тому досить зрозумілим видається те, що всі правові аксіоми покликані забезпечувати індивідуальні права і громадянські свободи [1]. З цієї ж правової норми випливає, що для людини саме визнання її життя як «найвищої соціальної цінності» є беззаперечно важливішим, за звичайну наявність прав та свобод. Саме на засадах визнання життя людини як основоположної цінності і базується досліджувана галузь.

Призначення біоправа, як галузі права нового покоління, полягає у здійсненні опору глобальній загрозі людству, яка пов'язана насамперед з появою тенденцій до масової, масштабної зміни природи людини, а також її унікальних природних якостей, через використання досягнень біотехнології. Звідси випливає, що об'єктом регулювання і, відповідно, захисту, який здійснюється даною галуззю права, є не лише людина, її фізичне та духовне здоров'я загалом, а й людство, нинішні та майбутні покоління. В свою чергу, людина, людство виступають одночасно об'єктами та суб'єктами біоправа, в чому і полягає унікальність даної галузі.

Важливим принципом права біоетики, що знайшов своє закріплення майже у всіх міжнародно-правових документах, є принцип пріоритету інтересів однієї людини над інтересами суспільства [2]. Слід наголосити на тому, що даний принцип перейшов до права біоетики з інших галузей права. До прикладу, така галузь, як сфера захисту прав людини окреслює даний принцип як основоположний. Беручи до уваги особливості предмету права біоетики, наве-

дений принцип знаходить своє логічне продовження в принципі недоторканості біологічної цілісності людини. До його змісту відносять недоторканість тілесної цілісності людини, недоторканість генетичного матеріалу людини, а також її ментальної цілісності [3].

Інтегрований характер біоправа проявляється в тісному поєднанні публічних і приватних інтересів, причому публічне значення правових норм явно переважає. Ще однією суттєвою особливістю біоправа як галузі права нового покоління є те, що воно забезпечує виконання такої державної функції, як біологічна функція. Її мета полягає у біозахисті людини за допомогою розробки медичних, біологічних, соціальних, інших правових та морально-етичних можливостей з одного боку, та кордонів з іншого, під час задоволення людиною власних потреб у момент використання досягнень біотехнології.

Біоправо, охоплюючи сукупність норм, що відповідають за регулювання відносини у сфері досліджень біоетики, торкається досить складних і делікатних питань, таких як евтаназія, аборт, застосування допоміжних репродуктивних технологій, генетична інженерія, трансплантація. З огляду на те, що неможливо розглядати всі вище зазначені питання тільки на підставі юридичних нормативних актів, то на сьогоднішній день постає необхідність формування біоюридичної складової біоетики. З виробленням такої позицій слід чітко окреслити роль людини у суспільстві та переосмислити саме поняття життя та його абсолютної цінності [4, с. 34].

Таким чином, можна зробити висновок, що якщо ще декілька років назад біоправо лише окреслювало загальні контури своєї появи, то сьогодні його вже можна віднести до групи галузей права нового покоління, що інтенсивно набирає обертів для розвитку. Як можна побачити, у рамках цієї галузі права вже виокремилися суб'єкти, об'єкти та навіть проглядаються інститути права, які в подальшому будуть забезпечуватися нормативною базою та відповідними механізмами реалізації. Найближчим часом біоправо сформується як глобальна інтегрована галузь права, що одночасно охопить норми міжнародного та національного права. Усі зусилля даної галузі будуть спрямовані на попередження необґрунтованого втручанням в природу людини, адже наслідки таких втручань уже сьогодні створюють загрозу фізичному та психологічному здоров'ю людини та здатні завдати непоправимої шкоди духовним, соціальним та морально-етичним засадам людини, сім'ї та суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Козодаєв С. П., Бисага Ю. М., Белов Д. М., Громовчук М. В. Захист конституційних прав і свобод людини у процесі проведення біомедичних досліджень : монографія. Ужгород, 2018. 203 с.
2. Кашинцева О. Ю. Правове регулювання біоетичних проблем в громадському суспільстві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2006. № 1. (5). С. 60–61.
3. Кашинцева О. Ю. Наріжні проблеми захисту прав людини в сфері біології та медицині. *Право України*. 2009. № 4. С. 12–14.
4. Запорожан В. М., Аряєв М. Л. Біоетика та біобезпека : підручник. Київ : Здоров'я, 2013. 456 с.

Ключові слова: право біоетики, сучасна юриспруденція, нові напрямки юриспруденції, медичне право, нові галузі права

Keywords: bioetic law, contemporary jurisprudence, new areas of jurisprudence, medical law, new branches of law

СЕКЦІЯ 3

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

*Керівник секції: завідувач кафедри історії держави і права,
доктор юридичних наук, професор Н. В. Аніщук*
*Секретар секції: доцент кафедри історії держави і права,
кандидат юридичних наук, доцент І. В. Корнієнко*

Аніщук Ніна Володимирівна
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри історії держави та права,
доктор юридичних наук, професор*

АВСТРІЙСЬКИЙ ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС 1797 р.: ГЕНДЕРНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Наприкінці 18 ст. австрійський уряд з метою випробування виробленого проекту цивільного кодексу вирішив апробувати, перевірити його застосування на практиці у Галичині – одному з найбільш коронних країв Австрійської імперії. Це свідчить про те, що обґрунтованість теоретичних положень та ефективність практичного застосування і реалізації новоствореного Цивільного кодексу австрійський уряд вирішив випробувати у Галицькому коронному краї, перш аніж поширювати його дію на усю територію Австрійської монархії [1, с. 115].

У зв'язку з декретом від 17 лютого 1797 р. Австрійський цивільний кодекс було запроваджено у Західній, а декретом від 8 вересня 1797 р. – і у Східній Галичині [2, С. 235]. Слід зазначити, що інша поширена назва Австрійського цивільного кодексу 1797 р., яка зустрічається в науковій юридичній літературі – це Цивільний кодекс для Галичини, або цивільний кодекс Галиції, а також Галицький цивільний кодекс (лат. *Codex civilis pro Galicia Orientali*, у німецькомовній літературі відомий як нім. *Westgalizische Gesetzbuch*). Запровадження Галицького цивільного кодексу саме в Галиції пояснюють необхідністю заміни польського права після приєднання цієї території до Габсбурзької монархії [3, с. 86].

Цивільний кодекс для Галичини 1797 став першою в історії Європи кодифікацією приватного права [2, с. 10]. Цивільний кодекс для Галичини 1797 р. був апробаційним, експериментальним не тільки для самого Галицького краю, де він діяв упродовж 15 років, а й для австрійського уряду, оскільки увесь цей час він доопрацьовувався австрійською владою і врешті був замінений укладеним на його основі Загальним цивільним уложенням Австрійської імперії 1811 р., яке отримало вже загальнодержавний характер [1, с. 117].

Автором тексту, що лежав в основі Цивільного кодексу для Галичини став Карл Антон фон Мартіні, юрист із Рево (теперішня італійська провінція Трієнт) [4].

Історики ідентифікують Цивільний кодекс Галичини як такий, що мав локальний характер, оскільки діяв не у всій державі, а лише в частині Габсбурзької монархії. Проте це жодним чином не нівелює його значення як приватноправової кодифікації, інтерес до якої зростає. Адже цей кодекс розробили та ввели ще до перших загальновизнаних у світі цивілістичних кодифікацій на зразок Цивільного кодексу Наполеона [5].

Австрійський цивільний кодекс 1797 р. з гендерної точки зору був дискримінаційним щодо жінок, зокрема дружин. Так, ст. 62 глави III «Про права подружжя» передбачала, що чоловік є глава сім'ї: чоловік перш за все управляє майном та турбується про нього, утримує та

захищає в усіх справах дружину відповідно до свого становища та звання [6, с. 55]. Стаття 64 глави III «Про права подружжя» зазначала, що дружина приймає майнове та суспільне становище чоловіка, вона повинна слідувати у його справах, допомагати в міру своїх сил у майновому становищі і по дому, розвивати загальну справу загальними силами та послухом [6, с. 55].

Отже, чоловік – голова подружнього союзу: з цієї причини йому належить управляти та займатися домашніми справами. Але також його обов'язком є забезпечувати жінці відповідне утримання залежно від його майнового стану і захищати її інтереси у всіх можливих випадках.

Жінка бере прізвище чоловіка і користується правами, наданими його положенням; вона повинна також проживати там, де проживає її чоловік, допомагати йому в його комерційних та побутових справах і, наскільки цього потребує домашній устрій, сприяти виконанню його розпоряджень та виконувати їх.

Дискримінаційною щодо жінок була ст. 169 глави V «Про опіку та піклування», в якій йшлося про те, що жінки, за загальним правилом, не могли здійснювати опіку [6, с. 85].

Дискримінаційною щодо жінок була ст. 418 глави XII. «Про підпризначеного спадкоємця та фідейкоміси», в якій зазначалося про те, що всі жіноче покоління виключається згідно загального правила із фідейкоміси [6, с. 251].

Таким чином, короткий гендерно-правовий аналіз Австрійського цивільного кодексу, який набув чинності у Галичині у 1797 р. та діяв там 15 років, дозволяє дійти висновку, що жінки не були рівними із чоловіками. Це особливо яскраво простежувалося у питаннях, пов'язаних із шлюбом та сім'єю.

Список використаних джерел

1. Савуляк Р. Цивільний кодекс для Галичини 1797 р.: укладення, структура, загальна характеристика та значення. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень* : матеріали V міжнар. наук. конф. (м. Київ, 24 лют. 2023 р.). С. 114–119. URL: <https://archive.mcnld.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/427>
2. Бойко І. Й. Австрійський цивільний кодекс 1797 р. та його застосування у Східній Галичині: деякі дискусійні питання. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 8–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_3_3
3. Гужва А. М. Галицький цивільний кодекс 1797 р. як взірєць рецепції римського права. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 27. С. 86–91. URL: <https://hdl.handle.net/11300/17147>
4. В Івано-Франківську презентували унікальний український переклад Цивільного кодексу Галичини 1797 року. *Firtka: агенція новин*. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/v-ivanofrankivsku-prezentovali-unikalnij-ukrainskij-pereklad-civilnogo-kodeksu-galicini-1797-roku-foto132134>
5. Галицьке чванство, або Є чим пишатися. *Галицький кореспондент*. URL: <https://gk-press.if.ua/galytske-chvanstvo-abo-ye-chym-pyshatysya/>
6. Цивільний кодекс Східної Галіції 1797 / пер. з лат. А. Гужви ; за ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. Одеса, 2013. 536 с.

Ключові слова: Австрійський цивільний кодекс, цивільний кодекс для Галичини, гендерна дискримінація, жінки, право.

Key words: Austrian Civil Code, Civil Code for Galicia, gender discrimination, women, law.

Горяга Оксана Вікторівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРАВОВОГО СТАТУСУ «ЗНАТНОГО (ЗНАЧНОГО) ВІЙСЬКОВОГО ТОВАРИСТВА»

Звернення до історичного досвіду нашої держави порушує інтерес щодо питань державотворення та історичного розвитку козацької держави в Україні в період другої половини XVII – XVIII століть.

Вивчення питань пов'язаних з періодом Гетьманщини є важливим, оскільки Гетьманщина була державним утворенням з групами, які мали свої особливості соціального та економічного розвитку.

Станова структура в Гетьманщині починає формування в період визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, а чітких, сталих ознак набуває тільки на початку XVIII ст.

Ядро нової генерації становили урядовці – гетьман, генеральна старшина, полковники та полкова старшина, сотники та сотенна старшина.

Паралельно з виокремленням урядової старшини в окремий прошарок суспільства, формується «знатне (значне) військове товариство» – верства, яка за своїм статусом була наближена до старшинського прошарку.

На думку українського дослідника В. Кривошея, «знатне військове товариство» мало багато спільного з представниками «урядової козацької старшини», але воно й зберігало прикмети тільки йому особливі риси, що і виділяє цю верству як окремий об'єкт аналізу. Де дослідник зазначає, що: «головною відмінністю представників «знатного військового товариства» від старшин-урядовців була відсутність займаної ними посади» [1, с. 6, 11].

Проводячи аналіз історичних джерел можна зазначити, що процес виокремлення «знатного (значного) військового товариства» з поміж козацького середовища почався в роки визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, а юридичне закріплення цієї категорії відбулось наприкінці XVIII ст.

«Знатне (значне) військове товариство» по структурі було не однорідне та поділялось на декілька розрядів.

Науковці зазначають, що наприкінці XVII ст. згадується поділ «знатного (значного) військового товариства» на групи старших та молодших значних військових товаришів.

На початок XVIII ст. «значне військове товариство» перетворилось на ієрархічну структуру, де виділились три рівні. Найвищий ранг складали «бунчукові товариші» – еліта, яка походила з найзаможніших та впливовіших сімей. Їх підпорядкування відбувалось безпосередньо гетьману. На другому місці були – «військові товариші», їх підпорядкування відбувалось до Генеральної військової канцелярії. Третю сходинку займали «значкові товариші», вони підпорядковувались владі полковника [2].

Представники цих груп мали свої привілеї щодо підсудності та соціальні пільги.

«Знатне (значне) військове товариство» здійснювало військову службу, приймало участь в здійсненні державних функцій, участь у роботі старшинських з'їздів, рад, а отже йому належала важлива роль у здійсненні політичної діяльності.

Найвпливовішою категорією були «бунчукові товариші», до яких відносилися старшини, які офіційних посад не обіймали. Їх підпорядкування відбувалось безпосередньо гетьману. В мирний час вони виконували різні доручення гетьмана, а в час військових походів складали гетьманський почет.

Поряд з бунчуковими товаришами формувалась соціальна група – «значкові товариші» – це група козаків, які об'єднувались під полковим значком [3, с. 15, 28].

«Військові товариші» – третя група, яка правовому становищі знаходилась між бунчуковими та значковими товаришами.

Значне товариство за своїм соціальним складом було різноманітним, воно формувалось із представників старшинських родів, дрібної православної шляхти, представників рядового козацтва, духовенства, міщанства та селян.

Щодо питань призначення, то призначенням бунчукових товаришів займався сам гетьман, чинів військового товариства займалась Генеральна військова канцелярія, наданням чинів значкових товаришів здійснювалось керівництвом полків.

На початку XVIII ст. прошарок козацької неурядової старшини, що виник в середині XVII ст. вже визнається та юридично оформлюється на державному рівні у вигляді привілейованих соціальних груп – «бунчукових товаришів», «значкових товаришів», «військових товаришів».

Список використаних джерел

1. Кривошея В. Персональний склад української козацької старшини: стан та перспективи дослідження. *Наукові записки [Ін-ту політ. і етнології, дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України]. Серія : Політологія і етнологія*. Київ, 2005. Вип. 28. С. 6–45.
2. Панащенко В. В. Знатне (значне) військове товариство. *Енциклопедія історії України : у 3 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України, Ін-т історії України*. Київ, 2005. Т. 3 : Е–Й. С. 369–370. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Znatne_viyskove_tovarystvo
3. Окіншевич Л. Значкове військове товариство в Україні-Гетьманщині XVIII–XVIII ст. Мюнхен : Заграва, 1948. 229 с.

Ключові слова: Гетьманщина, знатне військове товариство, значне військове товариство, козацька старшина, бунчукові товариші, військові товариші, значкові товариші.

Keywords: Hetmanship, noble military society, significant military society, Cossack foreman, bunchuk comrades, military comrades, badge comrades.

Єфремова Наталя Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри історії держави і права,

кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У ПОЛЬЩІ ТА В РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ

У сучасній юриспруденції, поняття «правова культура суспільства» залишається досить дискусійним. Разом з тим, під ним частіше за все розуміють різновид загальної культури суспільства конкретного історичного періоду, який становить систему правових цінностей, досягнутих суспільством [1, с. 648]. Так, наприклад, дослідники М. Цвік та Г. Попадинець під правовою культурою розуміють якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, законності й правопорядку, правової освіти, а найголовніше, ступенем гарантованості основних прав і свобод людини [2, с. 424].

Аналізуючи це питання академік В. Копейчиков слушно зазначив, що «Правова культура є системою правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи та інші найважливіші соціальні цінності» [3, с. 140]. Виходячи з цього, можна припустити, що правова культура є певним

розумінням права кожною людиною у суспільстві. Але на нашу думку на це впливає також багато і інших факторів.

Стосовно визначення питання формування правової свідомості і правової культури в суспільстві цілком обґрунтованою вбачається позиція І. Шаравара, який вважає, що такий процес: «не відбувся і не може відбуватися стихійно, сам собою. Він має бути результатом активної діяльності суспільства, усіх його громадян, кожної особи» [4, с. 10].

Безумовно правова культура пов'язана з різними аспектами правової дійсності, але сьогодні ми пропонуємо розглянути це явище крізь призму історії права на україно-польських теренах І-ї Речі-Посполитої.

Декілька слів про суспільство тої країни. Перш за все, слід наголосити на глибокому розшаруванні класів у Польщі та Речі Посполитій, що призвело до появи відповідної специфіки у розвитку права в державі у цілому.

Поняття народ, на думку сучасних дослідників, у Речі Посполитій формувався досить повільно. Цьому заважала кріпосницька система та низка інших феодальних пережитків. У цій ситуації народом вважали себе переважно шляхтичі та магнати. Незважаючи на відмінності між шляхтою Великої Польщі, Помор'я та Малої Польщі, у їхньому осередку розвивалась відносно однакова суспільна свідомість.

Становий лад призвів до створення окремих правових систем, але перевага знаті над рештою суспільства призвела до створення ієрархії цих правових систем, де на вершині стояло земське право, яке обслуговувало аристократів [5, с. 334].

Рівнем нижче було церковне право, що обслуговувало духовенство, церкви та монастирі, але і до його розвитку свій внесок робили аристократи держави, які були архієпископами. Наступним рівнем нижче було муніципальне право, «Магдебурзьке право», або інші різновиди німецького права, прийнятого в епоху розвитку міст та розселення на нових територіях. Нарешті, на нижчому рівні було сільське право. Саме тут збереглася більшість залишків давнього звичаєвого права, доповненого та пристосованого до потреб аристократичної частини суспільства.

Проте зворотного впливу міського чи сільського права на земське право не було. Особливо це було помітно у сфері правосуддя.

Ставлення до права, як характерна ознака правової культури, стосується передусім наявності такої моделі, де шляхта мала «своє» право – земське, а міщани своє – «магдебурзьке». Таким чином, у становій системі Речі Посполитій XVI ст. можна говорити про відсутність уявлення в суспільстві про єдине право для всіх станів [5, с. 334].

На прикладі канонічного права в Речі Посполитій ми можемо відзначити як повагу шляхти до нього, так і одночасно її бажання обмежити його виключно сферою духовенства. По відношенню до інших правових систем, їхніх інститутів і норм, вони виявляли почуття вищості, а часто й зневаги.

Така ситуація явно негативно позначилося на правовій культурі суспільства Речі Посполитої в цілому.

Земське право розвивалося паралельно із зростанням влади шляхти. Починаючи від давнього звичаєвого права, воно зробило подальші кроки від індивідуальних імунітетів, через земські привілеї, включаючи шляхтичів окремої землі, до загальних привілеїв, узагальнених у Кошицькому привілеї 1374 року. У подальшому розвитку земського права, його головним джерелом стали сеймові конституції.

З часом ці норми, створені на основі привілеїв і конституцій сейму, стали недоторканим досягненням всього стану. Теоретично, їх було дозволено розвивати, але ні за яких обставин не зменшувати.

Ці норми визначали права та обов'язки шляхти щодо Корони, але недоторканність стосувалася насамперед прав, а не обов'язків; їх постійно скорочували, а з часом вони стали символічними. У широкому сенсі цю ситуацію можна визначити як колективне ставлення шляхти до закону.

Отже, *Respublica nobilium* створила систему, яка обслуговувала один стан, розглядаючи решту станів як підданих, а не як частину нації. Цю систему вона вважала ідеальною. Згодом усі його недоліки почали пояснювати відходом від старих добрих норм – звідси поширене переконання в необхідності виконання законів. Однак це розумілося не в процедурному плані, а в широкому сенсі, як намагання забезпечити, щоб норми не були забуті [5, s. 335].

Якщо, незважаючи на оголошену досконалість системи, на практиці жилося погано, цьому легко було знайти два простих пояснення. По-перше, система чомусь не функціонувала належним чином, тому потребувала не реформування, а «ремонт є справою важкою і тривалою».

По-друге, за всі негативні явища звинувачували центральну владу: короля, двір, радників монарха. Звинувачували не інституції, а людей, які їх використовували, і винних завжди знаходили на самій верхівці. Ці обидва погляди були принципово проти реформування існуючого стану речей. Отже, допускалися лише незначні виправлення в існуючій системі.

Це ж підґрунтя призвело до недовіри і навіть небажання кодифікувати право. Їх потрібно було лише зібрати й довести до відома пересічного шляхтича. Отже, право вивчали не в університеті, а з юності в адвокатурі, беручи участь у судових справах. При цьому природа права особливо не бралась до уваги.

Єдиною сферою, в якій було дозволено проведення реформ, хоча й лише після обмеження компетенції монарха, була організація судової влади. Запроваджена в 1523 році система апеляцій від земських, міських і гродських судів до королівського суду не спрацювала на практиці.

Апеляція перевантажила королівський суд, спроби створити *ultima instantiae* суди зазнали невдачі, а й без того повільний процес правосуддя ще більше сповільнився.

Так у 1578 р. було засновано Коронний трибунал, вищий суд для шляхти, який усунув короля від апеляційного суду, обмеживши його владу. З часом виявилось, що він не покращив систему правосуддя.

Торкаючись питання особливості розвитку правової культури в Польщі, доцільно зазначити ще і те, що на службу у територіальних судових установах традиційно обирали людей, які користувались довірою свого середовища. Це було важливіше, ніж мати юридичну освіту. Отже, на практиці на посади в судовій системі все частіше прагнули люди, метою яких була не державна служба, а соціальний і фінансовий розвиток.

Вони не підвищували свій професійний рівень шляхом вивчення чи збирання фахових книгозбірень, вони покладалися виключно на практику, яка часто була низького рівня.

Отже, підбиваючи підсумки можна погодитись з думкою Г. Попадинець, кий вважає, що: «правова культура – це система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи та інші соціальні цінності» [6, с. 128].

Характеризуючи це явище в Польщі XV–XVII ст. важливо брати до уваги цілу низку обставин, серед яких наголошуючи на тому, що на всю земську юстицію негативно впливав той фактор, що у державі панував соціальний уклад шляхти. За наявності станової системи у праві, судочинство все частіше потрапляло до рук не фахівців, а тих, хто користувався довірою місцевих магнатів.

Така практика гальмувала подальший розвиток і права і правової культури. Неефективна, повільна, із застосуванням застарілих процедур, створюючи багато можливостей для затягування процесу, судова система у Польщі підлягала впливу місцевої шляхти на рівні відповідного міста та могутніх сановників на рівні коронного трибуналу чи сеймового суду.

За відсутності ефективного виконання вироків було багато ситуацій, коли система правосуддя демонструвала свою неефективність. Це поглибило анархію, яка ставала все більш поширеною і небезпечною у другій половині XVII – на початку XVIII ст., що призвело до зниження рівня шляхетської культури в цілому і правової культури зокрема.

Список використаних джерел

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : підручник. Харків : Еспада, 2006. 776 с.
2. Попадинець Г. О. Правосвідомість і правова культура як чинники становлення громадянського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юрид. науки.* 2016. № 850. С. 421–426. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_850_64
3. Загальна теорія держави і права / за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 320 с.
4. Шаравара І. Правова свідомість та правова культура в Україні: проблеми їх формування. *Jurnalul juridic național: teorie și practică.* 2015. № 3, ч. 1. С. 9–12.
5. Grodziski S. Z dziejow staropolskiej kultury prawnej. Krakow : Towarzystwo Autorow i Wydawcow Prac Naukowych Universitas, 2004. 352 S.
6. Попадинець Г. О. Правова культура як важливий елемент правової системи України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юрид. науки.* 2014. № 782. С. 123–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_782_25

Ключові слова: правова культура, право, Польща, Річ Посполита.

Keywords: legal culture, law, Poland, the Rich Pospolyta.

Корнієнко Ірина Валеріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент*

СТАНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Нині, коли вже десятий рік поспіль триває гібридна війна Російської Федерації проти України, а з 24 лютого 2022 року – етап повномасштабного вторгнення, як ніколи гостро стоїть питання розвитку української історичної науки, адже задля протидії пропаганді та іншим російським засобам впливу, ми повинні в повній мірі досягнути всі аспекти цієї фундаментальної дисципліни.

Перш за все слід зазначити, що сучасний етап української історичної науки характеризується плюралізмом думок, багатовекторністю, запровадженням багатьох різних, абсолютно протилежних, підходів до вивчення та дослідження історії [1, с. 132]. Та, звісно, так було не завжди. На жаль, історична наука України, як і історія нашої держави, за довгий час свого становлення, пережила багато темних часів, на неї впливала велика кількість, в тому числі і негативних, чинників. Так, уже згаданий плюралізм думок був незнайомим українським науковцям до 80-х років ХХ століття, а про багатовекторність наукових підходів можемо взагалі говорити як про таку, яка почала формуватися вже після незалежності України в 1991 році. Тож, задля того, аби повною мірою досягнути українську історичну науку та ґрунтовно підійти до її вивчення, а головне – розвитку, слід спочатку дослідити історичний аспект, розглянути етапи розвитку науки та чинники, які впливали на неї в різний час.

Тож, доцільним є дослідження історичної науки в Україні саме в першій половині ХІХ століття, при чому як на території Наддніпрянщини, так і Західних частинах держави, які знаходилися під владою різних країн.

Ведучи мову про історичні дослідження, очевидно, що вони проводилися і до ХІХ століття, особливо в різних братствах, академіях, наукових товариствах, або в працях окремих істориків-науковців тощо. І. Величко та О. Васильківська навіть виокремлювали народнішко-

ли – феномен народної освіти, що виникає як актуальне соціально-культурне явище з метою реформування і створення нового громадянського суспільства, підвищуючи професійний і культурний рівень населення [2, с. 142]. Але все ж таки, про що також пише і С. Стельмах, лише з початку XIX ст. відбувається становлення історії як фахової дисципліни з відповідною інфраструктурою (кафедри історії в університетах, наукові товариства, професійні періодичні органи тощо) і виробленням власної «наукової культури» [3, с. 53].

В період XIX століття значна територія сучасної України, зокрема, Наддніпрянщина, знаходилися під владою Російської імперії. Як зазначають В. Снагощенко та В. Смирнова, університетська освіта на територіях імперії поступово з'явилася з ініціативи та коштів держави значно пізніше, ніж у Європі. З одного боку, це мало свої переваги, так, вітчизняні університети могли використовувати вже набутий європейськими країнами досвід, але з іншого, в умовах антидемократичного й абсолютистського режиму, такий досвід впроваджувався повільно та з великими труднощами. Фактично, Російська імперія була поставлена перед необхідністю форсувати темпи університетського будівництва, природна еволюція яких у Європі здійснювалася вже кілька століть.

У першій половині XIX століття в Російській імперії діяло вісім університетів. Згодом, уже в 1864 році свої двері відчинить і дев'ятий, Новоросійський університет в Одесі [4, с. 138].

Тобто, з восьми університетів, у першій половині XIX століття, на території Наддніпрянщини діяло всього два – Харківський (від 1804 р.) та Святого Володимира в Києві (від 1833 р.). Тож, розглядаючи історичну науку України в цих хронологічних межах, у межах професійної корпорації та становленні історичних шкіл Наддніпрянщини, можемо говорити про дві таких історичні школи – Харківську та Київську.

Формування професорського та викладацького складу, а також започаткування кафедр історії і їхні ідеї ґрунтовно у своїх працях дослідив С. Стельмах. Так, він зауважує, що освітній і науковий ценз іноземних кандидатів на професорські кафедри в Харківському університеті був вищий, ніж їхніх російських колег, оскільки Західна Європа мала безперечно більше освітніх закладів, ніж Росія кінця XVIII і початку XIX ст. Серед іноземних учених, які мали великий вплив на формування історичної школи Харківського університету, особливо виділялися постаті німецьких учених Х. Роммеля, І. Шада, І. Кронеберга. Засвідченням Д. Багалія, «типичним прикладом ученого, освіченого, талановитого, розумного і чесного професора-іноземця» був Х. Роммель.

Харківський університет на початку XIX ст. не стояв осторонь розвитку європейської історичної та філософської думки, становлення історизму як світогляду і методу наукового пізнання. В університеті було створено ґрунт для появи власної наукової школи істориків, характерною ознакою якої була розробка теоретичних проблем історії.

На відміну від Харківського університету, професорський склад створеного у 1834 р. Університету святого Володимира в Києві формувався з колишніх викладачів Волинського ліцею, в основному, поляків за національністю, а також випускників Віденського університету (10 кафедр із 13). Винятком був юридичний факультет, який був укомплектований найретельніше і представлений учнями відомого російського реформатора М. Сперанського. До призначення у Київський університет святого Володимира, вони пройшли хорошу практику в Берлінському університеті. Історико-філологічне відділення було представлене випускниками Московського і Харківського університетів, Головного педагогічного інституту в Петербурзі – В. Цих, М. Костомаров, М. Максимович, П. Павлов та ін. З 50-х років професорсько-викладацький склад університету поповнювався переважно його випускниками. Так, з 231 професора і викладача Київського університету, внесеного до «Біографічного словника професорів і викладачів Імператорського Університету св. Володимира (1834–1884)», 71 були його вихованцями.

Серед істориків Харківського і Київського університетів було багато таких, які займалися розробкою теоретичних аспектів історичної науки і впливали на нову генерацію науковців

(В. Циха, М. Лунін і О. Рославського-Петровський). Теоретичні проблеми історії розглядалися переважно в руслі пануючих у той час ідеалістичних концепцій теорії історичного процесу [3, с. 54–55].

Хоча, на думку Ю. Ісака та О. Сліпецького, в історичній науці в Україні періоду першої половини XIX століття мала місце консервація позитивістських (і навіть романтичних) підходів [5, с. 131].

Щодо Західних територій України, які були під владою інших держав, фактично, єдиним університетом, Львівський університет ім. Яна Казимира (нині Львівський університет ім. Івана Франка), що діяв на заході України, у Львові, що був у складі Австро-Угорщини.

Внаслідок революційних подій 1848 року, які дістали назву «Весна народів», у тому ж таки, 1848 році, як зазначає М. Вовк, у стінах університету ім. Яна Казимира у Львові, була відкрита перша кафедра руської(української) словесності, яка спеціалізувалася на викладанні не тільки української мови та української літератури, а й історії України-Руси. Завідувачем кафедри від 13 грудня 1848 р. було призначено Якова Головацького. Його соратниками в нелегкій справі ідеологічної та методичної роботи в напрямі україномовної зорієнтованості навчання в університеті були І. Вагилевич, І. Жуківський, А. Петрушевич, І. Борисікевич, Д. Зубрицький [6, с. 82].

Отже, історична наука в Україні у першій половині XIX століття відбувалася шляхом реорганізації як фахової наукової дисципліни, зокрема, що стосується Наддніпрянщини та українських земель у складі Російської імперії – в Харківському університеті (з 1804 р.) та університеті Святого Володимира в Києві (з 1834 р.), та, що стосується західних земель у складі Австро-Угорщини – Львівському університеті ім. Яна Казимира у Львові (нині Львівський університет ім. Івана Франка), зокрема, після 1848 року, на кафедрі руської (української) словесності. Також складовими таких частин було створення універсально-історичних підходів до вивчення дисципліни, осмислення української історії. Ці процеси відбувалися під впливом європейських думок.

Дослідження становлення української історичної науки, особливо періоду першої половини XIX ст., нині є дуже актуальним питанням та потребує ґрунтовного вивчення. Тема є досить дискусійною та має дуже малу кількість праць, тож, враховуючи і останні події, такі як 8 рік гібридної війни Російської Федерації проти України, а з 24 лютого 2022 року – етап повномасштабного вторгнення, слід частіше порушувати подібні теми та вдосконалювати наукову доктрину, видаючи відповідні праці.

Список використаних джерел

1. Михайлюк В. П. Витоки та становлення «нової історичної науки» в Україні. *Multidisciplinary research : Abstracts of XIV International Scientific and Practical Conference (Bilbao, Spain, December 21–24, 2020)*. Bilbao, 2020. С. 132–133. URL: <http://surl.li/msfti>
2. Величко І. Г., Васильківський О. С. Розроблення новітніх принципів організації освітнього процесу у ВНЗ України на основі досвіду європейської педагогіки та національної народної освіти XIX століття. *Молодий вчений*. 2020. № 8. С. 141–144. DOI: 10.32839/2304-5809/2020-8-84-28
3. Стельмах С. П. Становлення історичної науки в Україні у першій половині XIX століття. *Наукові записки НаУКМА*. 2001. Т. 19 : Історичні науки. С. 53–59. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/cc0aa369-473e-476e-bde0-fcde7a9a110b>
4. Снагощенко В., Смирнова В. Розвиток історичної освіти в університетах Російської Імперії в другій половині XIX століття. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін*. 2020. Вип. 3. С. 137–143. URL: <http://surl.li/msfwq>
5. Ісак Ю., Сліпецький О. Понятійний апарат історичної науки в Україні у світлі сучасних методологічних пошуків. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія*. 2023. № 1. С. 129–153. DOI: 10.24144/2523-4498.1(48).2023.280317

6. Вовк М. Культурно-історичний дискурс розвитку української фольклористики у класичних університетах другої половини XIX століття. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2021. Вип. 24. С. 79–96. DOI: 10.33989/2226-4051.2021.24.255901

Ключові слова: повномасштабна війна, історичні дослідження, українська наука, історична освіта, фольклористика.

Keywords: full scale war, historical studies, Ukrainian science, historical education, folkloristics.

Шершенькова Вікторія Анатоліївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри історії держави і права,

кандидат юридичних наук, доцент

ВІЙСЬКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Збройні сили є дуже важливою військовою озброєною організацією для будь-якої держави, оскільки вони забезпечують безпеку та оборону країни. Вони можуть відігравати рішучу роль у забезпеченні мирного співіснування з іншими країнами та у виконанні різних обов'язків на міжнародній арені.

Крім того, наявність сильних збройних сил забезпечує стабільність в країні. Важливо, щоб збройні сили були модернізовані, добре підготовлені та готові до будь-яких можливих загроз.

Так, Збройні сили України виконують завдання з оборони України, захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Вони мають свою структуру та командування. З огляду на це, варто звернутися до історії формування збройних сил на нашій території, а саме у княжу добу.

Збройні сили Київської Русі мали певну свою структуру, до якої входили:

великокнязівська дружина, дружина місцевих князів та інших феодалів;

народне ополчення;

іноземні наймані загони.

Дружина була найважливішою складовою війська. На початку існування Київської Русі дружинники постійно перебували поруч зі своїм князем. Вони жили при дворі князя й одночасно були його радниками. Князі постачали дружину продовольством, одягом, зброєю [1, с. 13].

Основу дружини складала знать, яка становила так звану старшу дружину. Саме з рядів старшої дружини походили найважливіші представники князівської адміністрації – посадники, тисяцькі та ін. З часом представники старшої дружини почали називатися боярами. З поглибленням феодалних відносин вони осідали на землях, відривалися від князівського двору та перетворювалися на землевласників.

До розряду молодших дружинників у вигляді отроків, пасинків та дитячих входили, як правило, особи, які стояли поза родовою знаттю, але яких князь вважав цінними для військової справи. Саме з молодшої дружини, яка постійно перебувала при дворі князя, походили його охоронці, а також призначалися нижчі посадові особи.

Підвищеному захисту підлягали великокнязівські дружинники, які входили до структури збройних сил Київської Русі. Так, наприклад, стаття 1 Руської Правди (Коротка редакція) [2, с. 14] передбачала за вбивство гридина (дружинник, воїн), мечника (судовий агент з числа дружинників) відповідальність стягнення вири у розмірі 40 гривень.

За військову службу дружинники отримували земельні наділи, тому значну увагу Руська Правда приділяла захисту майна дружинників. Так, ст. 13 Руської Правди (Коротка редакція) [2, с. 19] передбачає відшкодування шкоди потерпілому, оскільки посягання на земельну ділянку дружинника вважалося небезпечним злочином.

Стаття 72 Руської Правди (Поширена редакція) [2, с. 72] відповідає ст. 34 Руської Правди (Коротка редакція), які захищали приватну власність, у тому числі й власність дружинників. Також відповідна стаття передбачала високий штраф на користь князя.

Руська Правда (Поширена редакція) передбачала й норми (наприклад, ст. 67) [2, с. 70], які захищали честь князівських дружинників. За пошкодження бороди призначався високий штраф 12 гривень (наприклад, у той час – за вбивство холопа був штраф 5 гривень). Якщо свідків не було, то відповідно штраф не сплачувався.

Стаття 91 Руської Правди (Поширена редакція) [2, с. 77] визначає спадкове право дружинників, після їх смерті майно переходить до синів. Якщо синів не має, то спадкове майно отримують дочки дружинників.

Якщо вдова дружинника вирішила вийти заміж, то у такому випадку вона отримує частину спадкового майна чоловіка, а інша частина буде належати дітям.

Переглянувши відповідні статті, можна стверджувати, що становище великокнязівських дружинників було привілейованим. Особливо це видно при дослідженні статей, що стосуються злочинів і покарань. Ще варто зазначити, що Руській Правді нічого не сказано про відповідальність дружинників, але у разі вчинення злочинів вони притягувалися до кримінальної відповідальності на загальних підставах.

Народне ополчення (вої) скликалося у випадках зовнішньої загрози для держави. Воно формувалося за територіальною системою і складалося безпосередньо з міщан і селян однієї території. Створювався мобілізаційний округ на чолі стояв тисяцький. Меншими округами керували соцькі. Пізніше його стали ділити на полки. Найнижчим округом були десятки, на чолі яких стояли десяцькі. Князь збирав народне ополчення перед військовим походом на віче і повідомляв про необхідність і важливість походу [1, с. 20].

Для проведення військових походів князі залучали іноземні наймані загони, які переважно складалися з варягів (скандинавські воїни). За певну плату вони виконували свої військові обов'язки.

Таким чином, Київська Русь мала достатньо розвинуту військову організацію. У ті часи збройні сили були надійним щитом від кочівників та опорою у об'єднанні середньовічної держави.

Список використаних джерел

1. Історія українського війська / Клуб приятелів української книжки ; опрацювали: І. Крип'якевич, М. Капустянський, Б. Гнатевич [та ін.]. 2-ге вид., допов. Вінніпег : Іван Тиктор, 1953. 832 с. URL: <http://surl.li/sgsjy>
2. Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі : навч. посіб. / уклад.: Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв ; вступ. сл. В. Я. Тація. Харків : Право, 2014. 740 с.

Ключові слова: військо, дружина князя, народне ополчення, наймані загони, Київська Русь.

Keywords: army, prince's army, people's militia, mercenary units, Kyivan Rus.

ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОГО ЦАРАТУ ЩОДО КАТОЛИЦЬКИХ ГРОМАД ПІВДНЯ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ XVIII – XIX СТ.

У Російській імперії державна політика у сфері релігійних відносин, зокрема стосовно католицьких громад, була складною і змінюваною в залежності від періоду і правління.

У період заснування Російської імперії на її ранніх стадіях вплив католицизму на території імперії був обмеженим, а діяльність католицьких громад перебувало під суворим контролем. В першу чергу, це було зумовлено тим, що католицизм хоча і належав до християнських віровчень, але розглядався, як основний конкурент православної віри, а отже російської православної церкви. Остання, натомість зберігала тісний зв'язок з російською державою, отримуючи її активну підтримку та захист, натомість забезпечуючи ідеологічну опору монархічній владі російських правителів та підтримку їх зовнішньо та внутріполітичній діяльності.

Проголошена Катериною II політика віротерпимості та толерантності до представників інославної віровчень, а також ліберальний курс уряду Олександра I, призвели до часткового розширення права католицьких громад та скасування ряду суто репресивних норм, однак суттєво не вплинули на загальне становище католицької церкви, яка продовжувала перебувати під постійним і жорстким контролем держави. Збереження «антикатолицького» курсу російської конфесійної політики може бути пояснено рядом факторів внутріполітичного та зовнішньополітичного характеру.

По-перше, на відміну від інших християнських віровчень, католицькі громади та духовні ордени мали сильну залежність від зовнішнього релігійно-політичного центру – Святого Престолу]. По-друге, основна етнічна спільнота, яка виступала носієм католицизму – поляки, розглядалася владою як нелояльна, схильна до сепаратизму. Ці підозри отримали поживу завдяки ряду польських повстань другої половини XIX ст., а активна участь в них і представників духовенства лише укріпили царський уряд в необхідності встановлення контролю над римо-католицькою церквою.

Стосунки уряду Російської імперії і католицької церкви було визначено 1769 р. «Регламентом, данним Санктпетербургской римско-католической церкви» [1]. «Регламент» 1769 р. встановлював контроль держави за внутрішніми справами католицької церкви в імперії, зокрема католицька церква, як і православна, була підпорядкована державній юрисдикції Російської імперії, а не Папі, що докорінно заперечувало головним засадам католицизму. Також, російський уряд здійснював контроль за призначенням духовенства, будівництвом костелів, а також за іншими сферами церковного життя. Щодо католицького духовництва діяли обмеження у здійсненні релігійних обрядів та діяльності, особливо у сферах, що мали вплив на суспільний порядок та безпеку держави.

3 листопада 1798 р. набув чинності «Регламент для церков та монастирів римо-католицького сповідання в Російській імперії» [1]. Ним було докладно визначено організаційні засади управління церковними закладами, повноваження архієпископа та єпископів, монастирських настоятелів (суперіорів), а також пересічних монахів. Регламент 1798 року містив чисельні обмеження, що стосувалися порядку здійснення релігійних обрядів та об'єктивно ускладнював реалізацію католиками своїх вірувань. Наслідком прийняття цього регламенту у подальшому стало ще більше звуження прав католиків: було скасовано низку великих католицьких свят [2, с. 145], запроваджено обов'язкове вживання у церковному діловодстві російської мови [3, с. 298]. Після польського повстання 1830–1831 рр. царська влада посилила виникла репресії у середовищі польських католиків, і почала наступ на вживання польської мови у богослужінні, намагаючись запровадити замість неї російську, що зустріло супротив громад [4, с. 145]. Ще

одним з обмежень запроваджених царатом стало заборона у 1866 році католикам виходити з процесіями поза межі храмів. Католики також повинні були враховувати існуючі православні свята. Зокрема, під час православного Великого посту в містах заборонялося проведення релігійних дій та обрядів представників інших конфесій.

Російський уряд та Синод пильно стежили за тим, щоб вірні католицької церкви не могли отримувати ніяких вказівок із Риму. У 1798 році імперським указом було заборонено щоб «духовні римської віри, що перебувають в імперії нашої, без дозволу верховної влади не мали жодних відносин поза межами нашими, не посиляли прибутків за кордон без волі нашої і у випадку отримання Були або послань від Папи, щоб архієпископ та єпископи надавали їх на розгляд наш». Через рік цей наказ був ще раз підтверджений іменним указом царя «Про нездійснення виконання за папськими булами без височайшого затвердження», зокрема в ньому вказувалося: «підтверджуємо попередні накази наші про неприймання ніяких папських булл, повелюючи відправляти їх до нашого Сенату, який розглянувши їх зміст, повинен встановити чи не містять вони чого небуть противного нашим законам чи нашої самодержавній владі від Бога даній, і чекати нашого рішення щодо заборони чи дозволу на опублікування таких булл» [5].

Водночас, слід зауважити, що ряд заборон не можна назвати дискримінаційними, оскільки вони зачіпали сферу не релігійного, а політичного життя. Зокрема, саме священники виступали ініціаторами підбурення населення на повстання, використовуючи для цього проповіді, релігійні свята тощо. Прикладом цього може бути справа настоятеля Гейдельберзької римсько-католицької церкви Іоанна Шамне. За повідомленням поліції, він неодноразово закликав своїх прихожан не слухати владу, а присвячувати себе, насамперед, служінню Богу, чим сіяв поміж них дух непокори. Для боротьби з подібними проявами влада суворо забороняла «говорити на кафедрі або видавати твори щодо справ політичних, насамперед тих, що мають відношення до вітчизняного правління» [1]. Разом з тим, зовсім «аполітичною» католицька церков не ставала, оскільки уряд вимагаючи не використовувати церкву, як місце для обговорення суспільно-політичних питань, мав на увазі лише ті теми, що могли негативно позначитися на репутації царату. Натомість, коли мова йшла про патріотичне виховання і підтримку ініціатив держави, від польських католиків вимагалось задіяти церковний апарат для підтримки урядових ініціатив.

Римо-католицьке духовенство було зобов'язано читати у церкві царські маніфести, укази, накази світської влади. Департамент іноземних сповідань постійно направляв затверджені імператором форми ектиній для включення у річний цикл богослужінь. В 1860 р. римо-католицькі громади були залучені за допомогою церкви до збору коштів на будівництво пам'ятника на честь 1000-річчя Росії [6, с. 130].

Таким чином, християнські конфесії неправославного віросповідання загалом мали можливість реалізувати своє право на віросповідання. встановлені обмеження в основному стосувалися взаємовідносин з іншими релігійними конфесіями і були спрямовані на недопущення участі церкви у соціальних та політичних конфліктах. Водночас, слід визнати що адміністративно-правові умови для реалізації права на віросповідання часто залежали від суб'єктивних факторів. Етнічні чи релігійні групи, які запідозрювалися у нелояльному відношенні до влади стикалися з значно більшими обмеженнями. В першу чергу мова йде про громади польських католиків, що проживали на Півдні.

Список використаних джерел

1. Негода Ю. С. Законодавчі акти Російської імперії як джерело з історії релігійного життя німецькомовного населення півдня України (друга половина XVIII – XIX ст.). *Історичні і політологічні дослідження*. 2013. № 1 (51). С. 27-34..
2. Щербак Н. О. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX століття). Київ : Ризографіка, 2005. 616 с.
3. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревизор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831–1863). Київ : ІНТЕЛ, 1996. 421 с.

4. Крижанівський О. П., Плохій С. М. Історія церкви та релігійної думки в Україні : навч. посіб. для вузів. У 3 кн. Кн. 3. Кінець XVI – середина XIX ст. Київ : Либідь, 1994. 360 с.
5. Гавриленко О. А. Правова політика Російської імперії щодо римо-католицької церкви в українських губерніях наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2019. Вип. 28. С. 19-25.
6. Буланова Н. М. Історія християнських конфесій Катеринославщини останньої чверті XVIII – початку XX ст. : монографія. Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2007. 231 с.

Ключові слова: релігійна віротерпимість, релігійні права, національні меншини, міжконфесійні відносини.
Keywords: religious tolerance, religious rights, national minorities, interfaith conversion, interfaith relations.

Любічанківський Ольгерд-Ілля Ілліч
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави та права*

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ГЕНДЕРНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ НІМЕЧЧИНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Прагнення України вступити до Європейського союзу та наміри стати країною-членом Організації Північноатлантичного договору ставлять перед нею перелік принципових задач. Серед них забезпечення визнання та захисту прав людини, гендерної рівності та формування спільної світоглядної бази з країнами-членами НАТО, які є розвиненими демократіями.

Одним з важливих питань, яке потребує чіткого регулювання є питання визнання та забезпечення прав ЛГБТ+ спільноти, до якої належать трансгендери та інтерсекс-люди. Позитивне зобов'язання держави щодо визнання гендеру неодноразово зазначалося й рішеннями Європейського суду з прав людини. Становище представників ЛГБТ+ спільноти, рівень юридичного визнання, забезпеченості та захищеності їх прав є маркером демократичності суспільства та держави.

Дослідженню питань гендерно-правової тематики присвятили свої праці Н. Гербут, Р. Колер, Дж. Ерт, С. Бреус, Г. Жуковська, Л. Адаміц, У. Клеппель. Серед вітчизняних дослідників слід окремо зазначити професорку Н. Аніщук, якій належить значний об'єм напрацювань з розвитку європейського гендерного законодавства.

Федеральна Республіка Німеччина є однією з провідних демократій світу. Це одна з ключових держав, яка задає сучасний тренд в питаннях визнання та захисту прав людини в Європі і світі. На сьогодні німецьке гендерне законодавство є одним з найрозвиненіших, та попри це, німецькі правники, вчені та законодавці продовжують відкривати нові горизонти цієї галузі.

Німецьке законодавство про гендерну ідентичність пройшло довгий, звивистий та тернистий шлях, поки набуло свого сучасного виразу.

Проблема гендерної ідентичності набула свого визнання лише в минулому столітті, але це не означає, що до цього її не існувало. З давніх віків людству було відоме таке явище, як гермафродити. Довгий час вважалося, що це люди, які одночасно належать до обидвох статей. Проте було доведено, що людина не може одночасно володіти повноцінними чоловічою та жіночою репродуктивними системами, тому використання терміну гермафродит було визнано недоцільним, а йому на заміну прийшов термін інтерсекс-людина, або просто інтерсекс. На мою думку без додаткових пояснень зрозуміло, що людина, яка за своїми статевими ознаками не вписується в бінарну (чоловічо/жіночу) гендерну системи, яка існувала споконвіку, на своєму життєвому шляху стикається з солідним переліком проблем, включно зі стигматизацією, фізичним насиллям, незаконним медичним втручанням та, як почали формулювати це у XX столітті, дискримінацією за ознакою гендерної ідентичності.

Одним з перших актів, що мав нормативну згадку про гермафродитів є Декрет Граціана [1]. Це зразок середньовічного канонічного права, який пов'язував можливість залучення гермафродита у якості свідка з «переважаючою статтю».

Загальне земельне право Пруських держав також згадує гермафродитів. В статтях 19-24 [2] зазначалося, що батьки можуть обрати стать гермафродита. При досягненні 18 років гермафродит міг самостійно визначити свою стать. Якщо питання статі гермафродита зачіпало інтереси третіх осіб, то передбачалася можливість залучення експерта для визначення статі.

У донацистський або Веймарський період, попри розвиток медицини, правове регулювання питань інтерсекс-людей не здобуло значного розвитку. Як стверджує Ханс Ноуїокс [3], німецькі лікарі намагалися утримуватися від операцій, наслідки яких в подальшому могли зробити дітей нещасними.

З приходом до влади націонал-соціалістів на чолі з Адольфом Гітлером, засиллям нацистської расової теорії, становище інтерсекс-людей погіршилося. За свідченнями колишніх в'язнів концтаборів, люди з нетиповими статевими ознаками ставали жертвами нацистських експериментів [4]. В цілому, ставлення до інтерсексів в Третньому Рейхові різнилося в залежності від персоналії та часу. Отман Фрайгер фон Вершуер, спеціаліст з расової гігієни, в 1936 році закликав до індивідуального підходу в питанні стерилізації інтерсексів зазначаючи вірогідність, а не беззаперечність спадково фактору при гермафродитизмі [5]. Пізніше інші нацистські ідеологи, евгеніки, спеціалісти з расової гігієни стверджували, що гермафродитизм є наслідком расово-змішаних шлюбів та вимагали заборони на вступ до шлюб та/або стерилізації [6].

Якісно нового рівня розвитку здобуло німецьке гендерне законодавство в другій половині XX століття. Визначним та революційним було рішення Федерального конституційного суду Vgl. BVerfG, Beschluss v. 11.10.1978, BVerfGE 49, 286 [7]. Конституційна скарга було пов'язана з неможливістю заявника домогтися юридичного визнання себе у новій, набутій статті (він здійснив перехід з чоловічої до жіночої статі), що не давало йому можливості внести зміни до книги народжень та, як наслідок змінити ім'я та вступити у шлюб. Завдяки цьому рішення було визнане право на юридичне визнання зміни статі у випадку транссексуальності. Суд вказав, що таке право випливає з пункту 1 статті 2 в поєднанні з пунктом 1 статті 1 Основного закону. Революційним було ставлення під сумнів Конституційним судом тези про незмінність статі, на яку доволі категорично посилався Федеральний суд у своєму рішенні [8].

Прийняття в 1980 році Закону про транссексуалів (Закон про зміну імені і визначення статі в особливих випадках) [9] стало проривом в розвитку законодавства про трансгендерів. Природньо, що цей закон був вираження медичних, філософських, етичних здобутків та уявлень про це явище характерних для свого часу. Цей закон передбачав два шляхи, або два рішення мале та велике (*kleine Lösung* та *großen Lösung*) в можливості юридичного визнання трансгендерів. Деякі положення цього закону з плином часу визнавалися неконституційними, у тому числі вікові обмеження та заборона на вступу шлюб в початковій статі.

Генеza досягнень медицини, наукових поглядів, правничої думки дозволили німецьким законодавцям та суспільству дійти згоди, щодо широкого визнання прав трансгендерів та спрощення або скасування раніше передбачених медичних та бюрократичних процедур пов'язаних зі зміною статі та юридичним визнанням трансгендерного переходу. Інтерсексуалам ще в 2013 році дозволили не заповнювати графу статі в документах. В 2019 році було впроваджено варіант зазначення статі, як "різноманітний". Апогеєм цього процесу стало прийняття поки що проекту Закону про самовизначення (*Selbstbestimmung*) [10], який замінить вже згаданий Закон про трансексуалів. "Людська гідність та право на вільний розвиток особистості також включає право на статеве самовизначення" - повторюють за Конституційним судом німецькі законодавці [11]. Цей акт набуває юридичної сили восени 2024 року, є одним зі зразків сучасного прогресивного ліберального законодавства. Поміж іншим, цим закон значно спрощується процедура юридичної зміни статі та імені.

Таким чином, історія розвитку німецького законодавства про гендерну ідентичність та сучасний досвід регулювання суспільних відносин пов'язаних з цією галуззю є зразком про-

гресивного законодавства, що пройшло великий шлях свого становлення та може використуватися, як зразкове українським правниками та законодавцями при здійсненні реформ на Євроінтеграційному та Північноатлантичному шляху України.

Список використаних джерел

1. Decretum Gratiani=Декрет Граціана. Decreti Secunda Pars Causa XXII, Quest. I. Стб. 861–862. URL: http://www.columbia.edu/cu/lweb/digital/collections/cul/texts/ldpd_6029936_001/pages/ldpd_6029936_001_00000489.html?toggle=image&menu=maximize&top=&left=
2. Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten = Загальний земельний кодекс Пруських держав. § 19–24. URL: <https://opiniojuris.de/quelle/1622>
3. Naujoks H. Über echte Zwitterbildung beim Menschen und ihre therapeutische Beeinflussung. *Zeitschrift für Geburtshilfe und Gynäkologie* / W. Stoeckel in Berlin (Hrsg.). Stuttgart : Ferdinand Enke Verlag, 1934. Bd. 109. S. 135–161. URL: https://stopigm.org/wp-content/uploads/Naujoks_Genitalamputation_1934_web.pdf
4. Auge in Auge mit Todesengel Mengele. Der Spiegel 22.10.2007. URL: <https://www.spiegel.de/geschichte/folter-im-kz-a-949963.html>
5. Verschuer von O. Freh., Pseudohermaphroditismus. *Der Erbarzt. Beilage zum «Deutschen Ärzteblatt»*. Berlin : Verlag der Deutschen Ärzteschaft, 1936. S. 192.
6. Priesel A. Zweifelhafte Geschlechtszugehörigkeit. *Handwörterbuch der gerichtlichen Medizin und naturwissenschaftlichen Kriminalistik* / Ferdinand von Neureiter ; Friedrich Pietrusky, Eduard Schütt (Hrsg.). Berlin, 1940. S. 961–969.
7. Vgl. BVerfG, Beschluss v. 11.10.1978, BVerfGE 49, 286. URL: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv049286.html>
8. Der Beschluß des Bundesgerichtshofs vom 21. September 1971 – IV ZB 61/70. URL: https://www.prinz.law/urteile/bgh/IV_ZB_61-70
9. Gesetz über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der Geschlechtszugehörigkeit in besonderen Fällen (Transsexuellengesetz – TSG). URL: <https://www.buzer.de/gesetz/6253/index.htm>
10. Gesetz über die Selbstbestimmung in Bezug auf den Geschlechtseintrag (SBGG). URL: https://www.bmj.de/SharedDocs/Gesetzgebungsverfahren/DE/2023_Selbstbestimmung.html?nn=17592
11. Selbstbestimmungsgesetz. Das Selbstbestimmungsgesetz soll die Voraussetzungen für die Änderung des Geschlechtseintrags und der Vornamen im Personenstandsregister neu regeln. URL: https://www.bmj.de/DE/themen/gesellschaft_familie/queeres_leben/selbstbestimmung/selbstbestimmung_node.html.

Ключові слова: Німеччина, гендер, право, трансгендер, транссексуал, інтерсекс, третя стать.

Keywords: Germany, gender, law, transgender, transsexual, intersex, third gender.

Саранчук Олександра Валеріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри історії держави і права*

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ НАРОДНОГО СУДОЧИНСТВА У СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ УКРАЇНІ X – XVI СТ.

Історично, саме народ виступає в якості головного, колегіального, судді у перших квазі-судових органах, що формувались у протидержавних та ранньодержавних утвореннях східних слов'ян на початку 1 тис. н.е. Історичні джерела містять непоодинокі згадки про суд «громади», «мира», «кола», в якому брали участь усі дорослі чоловіки даної спільноти. 3

появою держави та переходом судових функцій до представників апарату публічної влади, народний елемент всеодно продовжував відігравати значну роль у відправленні правосуддя на місцях, особливо у сільській місцевості. Це було зумовлено тим, що не дивлячись на притаманне будь-якій державі прагнення до централізації влади та уніфікації існуючих систем (політичних, правових, суспільної тощо), обмеженість матеріальних та людських ресурсів на початку свого існування об'єктивно унеможливлювало розбудову широкої мережі судових установ, здатних повноцінно реалізовувати усі завдання в сфері забезпечення правосуддя. Відповідно, держава визнавала за старими, «народними» судами право на здійснення судочинства, залишаючи за ними, як правило, право на розгляд незначних цивільно-правових спорів та кримінальних злочинів.

Так, в часи існування Київської Русі найнижчою судовою інстанцією, під юрисдикцію якої підпадали члени общин, були громадські суди або суди верви. Терміном «верв», як відзначають дослідники, позначали давньоруську общину яка виступала у якості судово-адміністративної одиниці, члени якої були пов'язані круговою порукою. Іншу назву, яка увібрала в себе уявлення про склад і структуру цього судового органу, «Суд дванадцяти мужів». На сьогодні не всі дослідники визнають офіційний статус цих судових установ, і як правило акцентують увагу на князівських та вотчинних судах. Проте, на наш погляд, цей підхід є помилковим. Чисельні літописні згадки, навіть у більш пізній період XIII–XIV ст. свідчать про активну участь народу («добрих людей») у відправленні правосуддя [1]. Тон, навіть якщо громадські суди і не згадані у «Руській Правді» це не означає, що держава чи феодалі повністю перебрали на себе здійснення судової функції. На ранніх етапах слабкість державних установ, нерозбудованість апарату управління, наявність значного кола вільного сільського населення, неминуче повинні були призвести до збереження елементів додержавного (громадського) судочинства з його широким залученням представників народу.

В наступні історичні періоди громадський суд продовжив своє існування у вигляді «копного суду», який також складався з виборних громадою суддів – копних людей і копних старців, що здійснювали колегіальне відправлення правосуддя в межах копного округу. Зокрема, в III Литовському статуті (1588 р.) вказувалося, що на копний суд повинні збиратися сусіди, які проживають на відстані однієї милі від коповища «со всих четырех сторон», «на вси стороны», або «в окружности» (Див.: Статут 1588 р., розд. XIV, арт. 9) [2]. Про «народний» характер копних судів говорять і вітчизняні дослідники, зокрема С. Ковальова, яка проаналізувавши історію судочинства у Великому князівстві Литовському, дійшла висновку, що: «особливістю копного суду є те, що це суд самої общини, громади, яскравий приклад вирішення судових справ самим населенням» [3, с. 103]. Водночас, якщо копні суди в цей період і виступали найбільш яскравою формою участі народу у здійсненні судочинства, однак вони не перетворилися на виключну чи єдину форму. В цей же період, відбулося становлення і третейських або полюбовних суддів, де судді визначалися особами, між якими виникла суперечка, з-поміж осіб сумлінних, повнолітніх, без фізичних вад, як правило, однієї соціальної приналежності із сторонами.

В містах з магдебурзьким правом продовжував діяти «суд лави» – суд з кримінальних справ, до складу якого входили непрофесійні судді – присяжні лавники, яких обирали мешканці міста з поміж себе. Представники населення були присутні і іншому суді магдебургії – «бурмістерському» до складу якого входив бурмістр та радці (райці) (6-20 осіб), які також обиралися населенням [4, с. 82]. Звісно, що соціальний склад і лавників і радців був доволі вузьким, оскільки вони, як правило, обиралися з числа заможного міського світського населення і представників вищого духовенства. Однак, в умовах існування феодально-станового права норма про належність основних прав виключно панівному прошарку населення ставала усталеною, тож цілком справедливо буде відносити і вищезазначені нами категорії суддів до однієї з форм участі населення у відправленні судочинства.

По мірі посилення центральної влади відбувається монополізація нею окремих суспільно важливих функцій, в тому числі і здійснення правосуддя. Місцеві виборні суди поступово втрачають

своє значення, а «народний елемент» замінюється професійним суддею, призначення якого контролює влада. Водночас, юридичне позбавлення значної частини населення права на участь у здійсненні судочинства, не привело до повного знищення «народних» судів, які продовжували існувати і діяти поза межами офіційної судової системи. Причини цього явища, перш за все, корінилися в проблемах тогочасних соціально-класових відносин. Монополізація політичних прав представниками вищих прошарків населення, формування державного апарату, у тому числі і судового, з вихідців з їх середовища, а відповідно і зумовлена цим орієнтація державного апарату на захист панівної верхівки – все це робило існуючі судові установи неприйнятними для непривілейованих прошарків суспільства, викликало недовіру та відразу до державного суду. Також, слід взяти до уваги, що правові норми створені державою, які виступали джерелом права у офіційних судах, досить часто суперечили поглядам окремих прошарків населення на право та справедливість.

Особливо гостро, і це відзначають більшість дослідників, цей конфлікт проявився у селянському середовищі де протягом тривалого періоду існувало одночасно дві правові системи – офіційна, що ґрунтувалась на нормативно-правових актах, та неофіційна, джерелом якої виступали місцеві звичаї, традиції, а також моральні норми. Не дивно, що за таких умов, селяни з недовірою ставилися до державних судів, які в їх очах виступали захисниками не «народних», а «державних» інтересів, і це достатньо чітко проявилось в народних наказах та промовках: «В суд піти – правди не знайти», «Пішов у суд в кафтані, а вийшов голим», «В суд ногой – в карман рукою» «Суд по формі – суддів нагодуватит», «Судью обдаруєш – усіх переможеш», «Судді корисно те, що в карман полізло», «Обдаруй суддю, так не посадять в тюрму».

Вищезазначені причини привели до тривалого існування у непривілейованих верствах суспільства неофіційних судів, суддями у якому виступали вихідці з цього середовища. Зокрема, на українських землях в період Середньовіччя існували різноманітні види селянських судів: суд сільського сходу, суд старости, сімейний суд, суд сусідів, третейський суд. Так само до «народних» судів можна віднести козацькі суди XVI–XVIII ст. поширені на території, що контролювалась Запорізькою Січчю, а пізніше протягом тривалого часу оснувавши в межах козацько-гетьманської держави.

З самого початку в оцінці діяльності вищезазначених інституцій, а також подібних до них установ, простежувалися дві полярні точки зору. З однієї сторони, визнавалося, що безпосередня участь населення у відправленні правосуддя підвищує довіру суспільства до судових органів, забезпечує більш сильну мотивацію до виконання чи дотримання судового вироку, сприяє організації належного контролю за функціонуванням судової системи. З іншого боку, ускладнення суспільних відносин, розвиток юриспруденції, поява нових правових норм та інститутів робило необхідним залучення до відправлення правосуддя фахівців, які володіли необхідним багажем спеціальних знань, а отже, на думку критиків «народних судів», унеможливлювало залучення широких верств населення до здійснення правосуддя.

Список використаних джерел

1. Банах С., Совтис Л. Інститут суду присяжних в Україні: перспектив розвитку та проблеми реалізації. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Т. 1. № 1. С. 107-120.
2. Статути Великого князівства Литовського. У 3 т. Т. III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року. У 2 кн. Кн. 1 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. літ., 2004. 672 с.
3. Ковальова С. Г. Судоустрій і судочинство на Українських землях Великого князівства Литовського : монографія. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008.
4. Суд і судочинство на українських землях в XIV–XVI ст. / за ред. П. Музиченка. Одеса : Астропринт, 2000. 180 с.

Ключові слова: народний суд, місцевий суд, селянське судочинство, звичаєве право, громадські суди.

Keywords: people's court, local court, the volost court, peasant self-government, customary law, public courts, common law.

СЕКЦІЯ 4

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР

НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

*Керівник секції: доцент кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук, доцент К. К. Кулі-Іванченко*
*Секретар секції: доцент кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук Ю. Д. Батан*

Терлецький Дмитро Сергійович
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ДОБІР СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЗА РЕФОРМОВАНОЮ ПРОЦЕДУРОЮ

20 серпня 2023 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України» від 27.07.2023 № 3277-IX (надалі – Закон № 3277), покликаний засвідчити належне проведення Україною реформи відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України [1].

Надзвичайно прикметно, що саме реформа відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України посіла перше місце серед усіх тих інституційних реформ, з проведенням яких Європейська комісія узалежнила свою рекомендацію про надання Україні статусу держави-кандидата в Європейський Союз. При цьому така реформа, як виразно було наголошено, мусить відбуватися згідно з рекомендаціями Європейської комісії «За демократію через право» [2, р. 5; 20].

Зрештою, Верховна Рада України, після кількох невдалих спроб, врахувала такі ключові зауваження Венеційської комісії, які висловлені у висновку від 16-17 грудня 2022 р. [3, §72] та в листі від 25 січня 2023 р. [4].

Певною мірою можна також твердити, що Закон № 3277 засвідчив належну імплементацію запроваджених ще за результатами конституційної реформи щодо правосуддя 2016 р. нововведень в частині посилення вимог до кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України та їх конкурсного відбору (ст. 148 Конституції України в редакції Закону України від 02 червня 2016 р. № 1401-VIII).

Отже, враховуючи внесені Законом № 3277 уточнення, конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України [5], натеper передбачає:

1. Утворення та функціонування Дорадчої групи експертів (надалі – Дорадча група) з метою сприяння суб'єктам призначення суддів Конституційного Суду України в оцінюванні моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України.

Дорадча група оцінює моральні якості і рівень компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України, формує та оприлюднює списки оцінених кандидатів та вмотивовані рішення стосовно кожного кандидата на посаду судді Конституцій-

ного Суду України. Рішення щодо рекомендації про призначення на посаду і, отже, про призначення на посаду судді Конституційного Суду України ухвалюються із урахуванням списку оцінених кандидатів та рішень Дорадчої групи щодо оцінки відповідності кожного кандидата критеріям високих моральних якостей та визнаного рівня компетентності у сфері права.

2. Обрання заступника для кожного з шести членів Дорадчої групи, який у разі самовідводу або дострокового припинення повноважень члена Дорадчої групи здійснює його повноваження або призначається на посаду без додаткового рішення суб'єкта призначення.

3. Протягом перехідного періоду добору два з шести членів Дорадчої групи призначаються за пропозицією міжнародних організацій, а один член Дорадчої групи – за пропозицією Європейської комісії «За демократію через право».

4. Протягом перехідного періоду добору Дорадча група експертів ухвалює рішення щонайменше чотирма голосами її членів, з яких принаймні двоє запропоновані міжнародними організаціями чи Європейською комісією «За демократію через право». І саме їх голоси є вирішальними у разі набрання однакової кількості голосів при повторному голосуванні.

5. Проведення, зокрема й у період дії воєнного стану в Україні, спеціальних перевірок, які передбачені законами України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII (зі змінами) та «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 р. № 1682-VII (зі змінами).

6. Збільшення строку для подання документів особами, що претендують на участь у конкурсному відборі до тридцяти днів з дня оприлюднення оголошення про початок конкурсного відбору. Надання кандидатам додаткового строку для подання виправлених документів, якщо вони були попередньо подані із помилками та неточностями, які не є підставою для відмови у допуску до конкурсного відбору.

Дорадча група експертів, утворена на виконання положень Закону № 3277, розпочала діяльність 12 листопада 2023 р. [6] і вже 04 грудня 2023 р. ухвалила Методологію оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України [7].

Незважаючи на те, що конкурсна процедура триває, певні проміжні висновки видається можливим зробити вже тепер. 28 листопада 2023 р. та 7 грудня 2023 р. Дорадча група експертів отримала від Ради суддів України та Верховної Ради України, відповідно, документи кандидатів, яких ці суб'єкти призначення допустили до участі в конкурсі на посади судді Конституційного Суду України. Враховуючи, що одна кандидатка відмовилася від участі в конкурсі після отримання документів Дорадчою групою експертів, а троє осіб стали кандидатами одночасно від з'їзду суддів України та Верховної Ради України, то на п'ять вакантних посад судді Конституційного Суду України претендували тридцять сім кандидатів.

23 березня 2024 р. Дорадча група експертів завершила оцінювання відповідності кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України критерію високих моральних якостей моральних якостей.

Оцінку «відповідає» критерію високих моральних якостей серед двадцяти п'яти кандидатів на три вакантні посади судді Конституційного Суду України, допущених до участі в конкурсі від Верховної Ради України, отримали шість кандидатів. Оцінку «не відповідає» критерію високих моральних якостей натомість отримали тринадцять кандидатів, тоді, як шість кандидатів на різних етапах оцінювання припинили участь у конкурсі за власним бажанням [8].

Оцінку «відповідає» критерію високих моральних якостей серед п'ятнадцяти кандидатів на дві вакантні посади судді Конституційного Суду України, допущених до участі в конкурсі від з'їзду суддів України, отримали три кандидати. Оцінку «не відповідає» критерію високих моральних якостей отримали чотири кандидати, а вісім кандидатів за власним бажанням на різних етапах оцінювання припинили участь у конкурсі [8].

Детальне та неупереджене ознайомлення з процесом оцінювання Дорадчою групою експертів відповідності кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України критерію ви-

соких моральних якостей моральних якостей дозволяє твердити про надзвичайно високий рівень відкритості діяльності Дорадчої групи експертів та її незаперечне прагнення забезпечити об'єктивність та юридичну визначеність цього етапу відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України : Закон України від 27.07.2023 р. № 3277-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3277-20#n44> (дата звернення: 25.03.2024).
2. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council: Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union : COM(2022) 407 final, Brussels, 17 June 2022. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-06/Ukraine%20Opinion%20and%20Annex.pdf>
3. Opinion on the draft law “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on improving the procedure for the selection of candidates for the position of judge of the Constitutional Court of Ukraine on a Competitive Basis” : adopted by the Venice Commission at its 133rd Plenary session (Venice, 16–17 Dec. 2022) : CDL-AD(2022)054-e. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2022\)054-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2022)054-e)
4. Follow-up to the Opinion CDL-AD (2022)054 : CDL-PI(2023)002-e. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2023\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2023)002-e)
5. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 25.03.2024).
6. Протокол засідання Дорадчої групи експертів : від 12.11.2023 р. № 1. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/protokol_no1_vid_12.11.2023.pdf (дата звернення: 25.03.2024).
7. Методологія оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України : ухв. протоколом засідання Дорадчої групи експертів від 04.12.2023 р. № 2. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/metodologiya_dge.pdf (дата звернення: 25.03.2024).
8. Дорадча група експертів оголосила результати етапу оцінювання моральних якостей кандидатів на посаду судді КСУ. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka/pidsumky-doradcha-grupa-ekspertiv-ogolosyla-rezultaty-etapu-ocinyuvannya-moralnyh-yakostey> (дата звернення: 25.03.2024).

Ключові слова: Конституційний Суд України, суддя, конкурсний відбір, високі моральні якості.

Keywords: Constitutional Court of Ukraine, judge, competitive selection, high moral qualities.

Афанасьєва Мар'яна Володимирівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор*

ЕЛЕМЕНТИ ПРОСТОЇ МОВИ ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

Практична діяльність юристів пов'язана з обміном інформацією, її аналізом, з підготовкою, написанням і оформленням юридичних документів. Можна припустити, що за своє професійне життя юристи пишуть не менше, ніж письменники.

Слово є основним професійним інструментом юриста. Саме тому важливо знати, як використовувати слово, щоб досягти бажаного результату. В цьому сила юриста і запорука успішної кар'єри [1].

Юридичний документ добре працює лише тоді, коли передає ваші думки чітко, зрозуміло та стисло. Неструктурований, нечіткий, наповнений зайвими, беззмістовними реченнями, неаргументований документ може лише нашкодити справі та особі, яку ви представляєте.

Однією з тенденцій останніх років у вітчизняній юридичній практиці є вимога застосування простої мови, зокрема й у викладенні інформації суб'єктами владних повноважень [2].

Проста мова, це «мова, яка є ясною, короткою, добре організованою і відповідає іншим передовим практикам, які відповідають предмету чи області та цільовій аудиторії» [3]. Проста мова передає зміст документа таким чином, щоб цільова аудиторія могла легко його зрозуміти. «Матеріал написаний простою мовою, якщо ваша аудиторія може знайти те, що їй потрібно, зрозуміти те, що вона знаходить, і використовувати те, що вона знаходить, для задоволення своїх потреб» [4]. Застосування простої мови в юридичному документі – це прояв поваги до читача. Ніхто ніколи не скаржився, бо знайшов корисну інформацію, і їй було надто легко прочитати чи зрозуміти.

«6С» – складові простої мови. Серед складових простої мови можна виділити шість і всі на букву «С», виходить своєрідна аббревіатура «6С»: Суб'єкт, Структурування (організація) тексту, Стислість (лаконічність), Стиль, Синтаксичні особливості та Словниковий запас. Розглянемо кожен елемент окремо.

Суб'єкт. Документ має бути адаптований до інформаційних потреб та рівня знань цільової аудиторії. Щоб ефективно написати будь-який професійний документ, необхідно врахувати цілі та потреби ваших читачів. Все, що в юридичному документі не допомагає читачеві, має бути видалене, оскільки воно відвертає увагу та забирає час.

Юрист має через свій документ безпосередньо звертатися до цільової аудиторії. Головна робота документа корисним та зручним саме для цього читача. Щоб він міг знайти те, що йому потрібно для прийняття рішення. Треба зрозуміти, що він шукає і подати в тексті саме це.

Загальна вимога – думайте про читача, проявіть емпатію до нього, навчіться дивитися на свій документ його очима.

Структурування (організація) тексту. Структура – це внутрішній устрій тексту, способи з'єднання його частин. Вона підбирається автором юридичного документа залежно від того, які завдання він розв'язує. Правильне структурування документа підвищує його якість, робить легким для прочитання незалежно від обсягу тексту.

Більшість юридичних документів все ще є одноманітними полотнами, суцільними рядками тексту, в яких адресат сам повинен відшукати сенс та провести аналіз. Довгий, суцільний текст без розділів, без змістових пробілів візуально непривабливий та створює враження, що документ важко зрозуміти.

Структурований документ передбачає блоки інформації, які виділено в розділи, підрозділи. І ці структурні елементи мають чіткі, описові заголовки. Візуальний поділ на частини робить текст легким для сприйняття та читання. Заголовки розділів, підрозділів дають читачеві «дорожню карту» до вашого документа. Читач одночасно сканує заголовки та шукає те, що йому необхідно. Заголовок повинен бути чітким, зрозумілим, виділений жирним шрифтом передавати суть повідомлення та складатися не більше ніж з восьми слів.

Структура документа допомагає підкреслити його основну тему та подати допоміжну інформацію у логічному, зв'язному оповіданні. Структура тексту повинна бути простою, логічною, послідовною та однозначною.

Стислість, лаконічність тексту. Ніщо так не заплутує читача, ніж довгі складні речення та абзаци.

Пишіть короткі абзаци. Довгі абзаци заважають читачам зрозуміти документ, натомість короткі легше читати та розуміти. Нова думка – новий абзац, який логічно продовжує попередній. Експерти з письма рекомендують абзаци зі 150 слів, але ніколи довгими за 250 слів, максимум 5-6 рядків у трьох-восьми реченнях. Змінюйте довжину абзацив, щоб зробити їх цікавішими [5].

Довгі складні речення нерідко означають, що ви не впевнені в тому, що хочете сказати. Вони заплутують читача, який за купою слів втрачає головну ідею. Висловлюйте одну думку в одному реченні. Наукові дослідження показують, що коли середня довжина речення становить 14 слів, читачі розуміють понад 90% того, що вони читають. При 43 словах розуміння падає до 10% [6]. Рекомендується підтримувати середню довжину речення до 20 слів.

Загальне правило – пишіть коротко, інформативно, лише суть; видаліть зайві слова, без яких зміст речення не зміниться.

Стиль викладення тексту. Юридичним документам часто властивий формалізм. Він має прояв у використанні технічних юридичних термінів без пояснень та перекладу на повсякденну мову; рясно цитує попередні судові рішення; включає багато подробиць, що стосуються імен, часу та місць; скрупульозно та формалізовано описує юридичні деталі; багатий на канцеляризми та штампи, типові бюрократичні мовні звороти тощо. Такий стиль викладення тексту є відстороненим, абстрактним та вузько професійним. Його важко читати, ще складніше зрозуміти.

Юристам краще віддати перевагу мові природній, наближеній до повсякденної й прямому стилю спілкування з читачем. Зрозумілий юридичний документ нагадує розмову. Текст має виглядати як історія, розповідь із сюжетною лінією, аргументація має бути просто ідентифікованою, чіткою та послідовною, висновок лаконічним та змістовним. Такий стиль юридичного документа орієнтований на людську реальність і описує правову ситуацію, враховуючи логіку повсякденного досвіду, торкаючись загальнолюдських проблем та цінностей. З цієї причини такий юридичний текст буде зрозумілим не лише юристам, а й звичайним людям, суспільству.

Синтаксичні особливості простої мови полягають в упорядкуванні, поєднанні слів у зв'язані речення. Уникайте складної структури речень. Речення мають бути короткі, в яких підмет і дієслово розташовані близько один до одного. Єдині деталі, які включають такі речення, – це ті, які необхідні читачеві для розуміння сенсу. Загальне правило – скорочуйте довгі речення та спрощуйте складні.

Проста мова також передбачає використання перехідних речень усередині абзаців та між ними, щоб підкреслити, як ваші ідеї пов'язані між собою. А також використання перехідних слів і словосполучень між реченнями.

Перехідні слова та фрази використовуються для зв'язку різних ідей у вашому тексті. Вони допомагають читачеві стежити за вашими аргументами, пояснюючи стосунки між різними реченнями чи частинами речення. Вони допомагають зробити текст плавним.

Перехідні слова та фрази можуть використовуватися для порівняння чи протиставлення інформації, щоб показати причину та наслідок чи вказати час чи місце (наприклад, проте, до того ж, крім того, зрештою, з іншого боку, на відміну від, в результаті та багато інших).

Словниковий запас, лексикон. Використовуйте слова, які, напевно, знає ваш читач. У тексті варто уникати використання: аббревіатур, професійної лексики, складних термінів, абстрактних понять та метафор, а також іншомовних слів, які широко не вживаються. Написання простою мовою не обов'язково означає повну відмову від спеціальних юридичних термінів. Натомість критично важливо щоб при їхньому застосуванні вони були роз'яснені простою мовою. Обираючи слова, завжди вибирайте найпростіші.

Висновок. Юридичні документи, які написані простою мовою: орієнтовані на людину, підтримують рівність, інклюзивність та доступність; зміцнюють довіру, читачі схильні більше довіряти документу написаному чітко, зрозуміло, лаконічно, який відповідає на всі можливі запитання читача; підвищують ефективність комунікації, зберігають час, який не буде витрачено на розплутування складної інформації та на додаткові роз'яснення.

Список використаних джерел

1. Афанасьєва М. В. Правова аргументація та юридичне письмо : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 124 с.

2. Про схвалення рекомендацій щодо викладення інформації суб'єктами владних повноважень у форматах, що забезпечують доступність її сприйняття : розпорядження КМУ від 17.11.2023 р. № 1046 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-rekomendatsii-shchodo-vykladen-nia-informatsii-subiektamy-vladnykh-povnovazhen-s1046-171123>

3. Plain Writing Act of 2010 § 301 note sec. 3(3). URL: <https://www.govinfo.gov/app/details/PLAW-111publ274>

4. What is Plain Language? Plain Language Action & Information Network, URL: <https://plainlanguage.gov/about/definitions/>

5. Federal Plain Language Guidelines. March 2011 Revision 1, May 2011. URL: <https://www.plainlanguage.gov/media/FederalPLGuidelines.pdf>

6. Wylie A. How to Make Your Copy More Readable: Make Sentences Shorter. URL: <https://prsay.prsa.org/2009/01/14/how-to-make-your-copy-more-readable-make-sentences-shorter/>

Ключові слова: проста мова, юридичні документи, людиноорієнтований, інклюзивність.

Keywords: plain language, legal documents, people-oriented, inclusiveness.

Мішина Наталя Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор*

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ МІСЦЕВИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ У ВИКОНАННІ РІШЕНЬ ЄСПЛ: НОВИЙ ПОГЛЯД В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ

Тема, яку я хотіла би розглянути на цій конференції, є одночасно новою та інноваційною не лише в контексті українського конституційного права, а й у рамках європейського права (Ради Європи). Публікацій на цю тему мало, що підкреслює її важливість для подальших досліджень.

Моя мета полягає в тому, щоб представити цю тему в Україні та забезпечити наявну теоретичну основу для цього. Це дозволить українським фахівцям з конституційного та європейського права вивчати цю тему разом із закордонними колегами. Роблячи це, ми прагнемо розвивати власний багаж знань і досвіду протягом наступних 5-10 років, а не покладатися виключно на іноземні прецеденти.

Зараз я беру участь у проекті «Роль місцевої влади у виконанні рішень Європейського суду з прав людини». Цей проект спрямований на розвиток теорій конституційного та європейського права з особливим акцентом на Україні. Зараз Україна стикається зі значними проблемами у виконанні та виконанні рішень ЄСПЛ, що робить цю сферу надзвичайно важливою для дослідження та вдосконалення. Цей проект має важливе значення з кількох причин, насамперед тому, що поточна система впровадження працює в рамках співпраці та синергії між органами Ради Європи та національними органами влади. Цю модель часто описують як «державоцентричну та низхідну». Тому подальші дослідження в цій галузі є вкрай необхідними.

Серед українських публікацій на цю тему є лише кілька журнальних статей і опублікованих доповідей на конференціях автором цих тез. Крім того, існування цієї проблеми визнано в докторській дисертації М. Дарміна (Ужгород, 2023). Однак, дисертант лише заявляє, що проблема є новою та що бракує вичерпних публікацій на цю тему, не надаючи жодних посилань.

Щодо юридичної літератури загалом, то публікації, які були б цінними для дослідників, які вивчають роль місцевої влади у виконанні рішень Європейського суду з прав людини, можна класифікувати за різними критеріями.

Перший критерій стосується конкретної галузі права, в якій спеціалізується дослідник. Більшість цитованих авторів мають знання міжнародного права, тоді як менша частина, включаючи автора цього проекту, є конституційними юристами, які отримали підготовку в контексті національних правових традицій. Ця відмінність суттєво впливає на їхні погляди, структуру їхніх аргументів і формулювання їхніх пропозицій, серед іншого.

Другий критерій стосується предмета інтересу дослідника. Станом на березень 2024 року, немає наукових статей чи книг, присвячених саме участі органів місцевої та регіональної влади у виконанні рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). З одного боку, це не дивно, оскільки концепція залучення цих акторів до цієї процедури є відносно новою. З іншого боку, ця ідея виникла як відповідь на так звану «кризу імплементації», і наукова дискусія включає не лише залучення місцевої та регіональної влади, а й інших акторів.

До однієї з таких категорій акторів належать неурядові організації як на національному, так і на місцевому рівнях. Вже є публікації, в яких обговорюється їхній досвід у цій сфері та їхній потенційний внесок, якщо вони будуть залучені до виконання рішень ЄСПЛ.

Повертаючись до другого критерію, більшість публікацій, цитованих у цьому проекті, належать до однієї з двох груп:

- наукова робота з проблем виконання рішень ЄСПЛ (із залученням або без конкретного залучення місцевої та регіональної влади);
- наукові роботи, що аналізують потенціал місцевої та регіональної влади щодо забезпечення прав людини, здебільшого без конкретного посилання на виконання рішень ЄСПЛ.

Багато публікацій, цитованих у цьому проекті, присвячені розгляду загальних проблем, пов'язаних із виконанням рішень Європейського суду з прав людини. Ці статті часто називаються «візійними», і вони зосереджуються на традиційних перешкодах для виконання рішень ЄСПЛ, не звертаючи уваги на участь місцевої та регіональної влади. Більшість цих публікацій орієнтовані на міжнародний та національний рівні впровадження, але деякі також стосуються лише національного рівня. Навіть у цих випадках автори рідко згадують місцеві та регіональні органи влади та не пропонують конкретних рекомендацій стосовно їх ролі у виконанні рішень ЄСПЛ.

Завершуючи цю доповідь, важливо відзначити, що автори, які досліджують виконання рішень ЄСПЛ, переважно європейські, і їхні роботи широко обговорюються в європейських наукових журналах. Однак роль місцевих органів влади у захисті прав людини має загальний міжнародний вимір і також заслуговує на увагу на міжнародному рівні.

Ключові слова: постанови ЄСПЛ, виконання постанов ЄСПЛ, криза виконання, місцева влада, регіональна влада.

Keywords: ECtHR judgments, implementation of the ECtHR judgments, implementation crisis, local authorities, regional authorities.

Батан Юрій Дмитрович
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук*

ЗАПОБІЖНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ

У попередніх наукових розвідках зазначено, що «метою галузі конституційного права є запобігання узурпації публічної влади, незмінності еліт, сваволі органів публічної влади, порушенням насамперед громадянських і політичних прав і законних інтересів людини» [1,

с. 88]. У цьому контексті актуальним є виявлення превентивності окремих складників системи конституційного права, зокрема конституційної юстиції.

У цій доповіді використано ідеї, висловлені в дисертації автора [1] та деяких попередніх наукових статтях, але запобіжне призначення конституційної юстиції ще не було предметом окремих наукових розвідок.

На перший погляд, про превенцію йдеться передусім у контексті превентивного (попереднього) конституційного контролю, здійснюваного до набрання чинності правовим актом або договором (наприклад, у процедурі внесення змін до конституції) або до вчинення дії (наприклад, у процедурі імпічменту). Але насправді це спрощене розуміння превентивного потенціалу конституційного судочинства.

Пропонується виокремити такі напрями превентивності конституційної юстиції:

1) запобігання узурпації та надмірній концентрації державної влади та зловживанню владними повноваженнями як мета конституційної юстиції. Ідея конституційного судочинства з'явилася з метою запобігання монолітності (концентрації) державних органів і порушенням органами та посадовими особами держави прав людини. Вимогу конституційної юстиції зумовили потреба (а) запобігання залежності від органів і посадових осіб законодавчої, виконавчої та судової влади; (б) політичного монополізму загалом; (в) запобігання можливості скористатися перевагами та наслідками порушення прав людини парламентом та органами та посадовими особами виконавчої влади;

2) розгляд конституційних скарг. Вже близько семи років в Україні запроваджено модель обмеженої нормативної конституційної скарги – закон, застосований у постанові суду апеляційної (у разі відсутності можливості касаційного оскарження) або касаційної інстанції, може бути визнано неконституційним, за конституційною скаргою фізичної або юридичної особи приватного права, поданою у тримісячний строк з дня набрання законної сили відповідною постановою суду. Для розгляду цієї форми звернення (конституційної скарги) було створено окремі органи Конституційного Суду – два сенати. Попри наявність багатьох описаних у науковій літературі проблем функціонування інституту конституційної скарги, він, безперечно, має превентивний потенціал;

3) можливість видання забезпечувальних наказів Великою Палатою Конституційного Суду України. Частина друга ст. 78 ЗУ «Про Конституційний Суд України» пов'язує єдину підставу забезпечення конституційної скарги з превентивною метою – потребою «запобігти незворотнім наслідкам, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення». Цей напрям превентивності конституційної юстиції, напевно, найменш реалізований (за сім років було видано лише один забезпечувальний наказ, але і з його виконанням були проблеми), але це не виключає, а навпаки може тим більше підкреслювати його потенціал;

4) імовірне усвідомлення законодавцем перед ухваленням закону можливості звернення до суду. М. Савчин вказує щодо Федерального конституційного суду Німеччини: «Свої завдання ФКС Німеччини вбачає в такому: попередження небезпеки порушення загальних принципів міжнародного права судами ФРН, забезпечення взаємодії міжнародного і національного права шляхом конформного тлумачення, тобто забезпечення правила сприятливого ставлення до міжнародного права органами держави та тлумачення законів таким чином, щоб уникнути колізій із міжнародним правом» [4, с. 255]. Іншими словами, завдання ФКС полягає у превенції небезпеки порушення судами основних принципів міжнародного права (передусім *ius cogens*) та запобіганні колізійному тлумаченню актів законодавства;

5) запобігання можливим порушенням судами прав і свобод людини;

6) тлумачення норм конституції. Науковець А. Єзєров визнає превентивне призначення Конституційного Суду через твердження про здійснення профілактичного впливу на конституційний конфліктний процес шляхом вирішення публічно-правових спорів, ухвалення правових позицій щодо статусу конституційно-правових суб'єктів, тлумачення правових норм, визнання їх неконституційними [2, с. 189]. Крім того, під час тлумачення норм конституції

може бути превентивно інтерпретовано (тобто розтлумачено запобіжне призначення) її положення. Наприклад, Рішення КСУ № 1-р/2017 від 23.11.2017 вказує: «метою статті 29 Конституції України є недопущення свавільного обмеження (позбавлення) свободи чи особистої недоторканності особи». Також у цьому рішенні вказано про мету «статті 5 Конвенції, що полягає у запобіганні свавільному чи невиннованому позбавленню свободи (пункт 30 рішення Європейського суду з прав людини від 3 жовтня 2006 року у справі «МакКей проти Сполученого Королівства»)» (п. 2);

7) виявлення детермінант конкретного порушення прав людини;

8) притягнення до юридичної відповідальності, зокрема звільнення судді Конституційного Суду, а також відповідальність за адміністративні правопорушення, передбачені ст. 185-3 КУпАП «Прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України» (хоча ст. 221-1 КУпАП не передбачає з не зрозумілих причин Конституційний Суд як суб'єкт притягнення до відповідальності за ст. 185-3), ст. 188-49 КУпАП «Невиконання законних вимог судді Конституційного Суду України, Колегії суддів, Сенату, Великої палати Конституційного Суду України»;

9) запобігання порушенню інтересів учасників конституційного провадження;

10) запобігання порушенню інших процесуальних прав особи;

11) запобігання корупції;

12) запобігання можливості виникнення майбутнього конфлікту в разі невирішення наявного;

13) наукова експертиза під час розгляду справи. У цьому контексті слід зауважити: якщо на початку своєї діяльності Конституційний Суд перед мотивувальною частиною своїх рішень і висновків вказував позиції наукових установ, які надали висновки у справі (див. Рішення від 20.03.2002 № 5-рп/2002 у справі щодо пільг, компенсацій і гарантій; Рішення від 19.06.2001 № 9-рп/2001 у справі щодо стажу наукової роботи; Рішення від 08.07.2003 № 14-рп/2003 у справі про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу), що сприяє гласності й обґрунтованості нормотворення, нормозастосування та нормоінтерпретації, а також «особливо важливо не тільки як показник престижу науки, але і як індикатор визначення напрямів науково-прикладних досліджень» (М. П. Орзіх [3, с. 44]), то останнім часом просто наводить перелік науковців й/або установ, які надіслали свої позиції (див. Рішення від 14.02.2024 № 1-р(П)/2024 у справі щодо гарантування захисту прав і свобод особи за рішенням Європейського суду з прав людини; Рішення від 22.11.2023 № 10-р(П)/2023 у справі щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах);

14) діяльність Асоціації європейських конституційних судів. Наприклад, як вказав суддя КСУ С. В. Шевчук, головна ідея засудження Конституційного суду Російської Федерації Асоціацією полягає «в тому, щоб це ніколи більше не повторилося – використання конституційної юстиції в політичних цілях, зокрема для виправдання анексії території суверенної держави»;

15) статистично-аналітична діяльність щодо дослідження стану захисту прав людини. Окремо слід відзначити щорічну інформаційну доповідь Конституційного Суду;

16) правове інформування. Наприклад, судді вітчизняного Конституційного Суду щотижня проводять освітньо-наукові заходи (лекції, дискусії, вікторини, тестування тощо) з трансляцією на офіційному ютуб-каналі, беруть участь у науково-практичних конференціях та інших заходах з інформаційною метою, маючи на меті запобігання порушенням прав людини, запобігання дезінформації про інституційний механізм забезпечення прав тощо. Окремо слід позитивно відзначити каталог юридичних позицій Конституційного Суду на його офіційному вебсайті.

Це, безперечно, не всі механізми запобігання масовому порушенню прав людини найвищими органами державної влади та тим більше не всі напрями превентивного потенціалу конституційної юстиції. Ця доповідь лише окреслює деякі запобіжники конституційної юстиції, але кожен із них потребує подальшого вдосконалення. З огляду на це перспективним є здійснення досліджень запобіжного призначення конституційної юстиції як інституту (підгалузі) конституційного права.

Список використаних джерел

1. Батан Ю. Превентивний механізм сучасного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2021. 279 с.
2. Єзеров А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2008. 240 с.
3. Орзіх М. П. Доктринальний супровід конституційних перетворень. *Проблеми сучасної конституціоналістики* : навч. посіб. / за ред. М. П. Орзіха. Київ, 2012. Вип. 2 : Конституційні перетворення в Україні. С. 36–48.
4. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму : монографія. Ужгород : РІК-У, 2018. 440 с.

Ключові слова: запобігання порушенням прав людини, превенція, конституційне право, конституційна юстиція, превентологія.

Keywords: prevention of human rights violations, prevention, Constitutional Law, Constitutional Justice, Verkhovna Rada of Ukraine, preventology.

Бальцій Юрій Юрійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ДОКТРИНІ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

У відповідності до ст. 8 Конституції України «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» [1]. Також, згідно зі ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України «Суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини» [2]. Крім того, Конституційний Суд України у своєму рішенні зазначив, що «верховенство права є пануванням права у суспільстві» [3].

Принцип верховенства права є одним з основних принципів сучасного конституціоналізму будь-якої сучасної демократичної правової держави. Він впливає з усіх загальних принципів права і є важливим підґрунтям справедливості, рівності, свободи і гуманізму. Верховенство права формує базову структуру правової системи й визначає умови, які сприяють перетворенню цих ідеалів на реальність. Дотримання принципу верховенства права є загальноприйнятою мірою легітимності будь-яких органів публічної влади у всьому світі.

Поняття принципу «верховенство права» є основоположним у доктрині сучасного українського конституціоналізму, і українські вчені, такі як, В. Гайворонський, С. Головатий, М. Козюбра та інші, внесли значний внесок у розуміння цієї юридичної категорії. Верховенство права розглядається як важливий аспект справедливості і розумності, якому приділяють велику увагу на теоретичному рівні. Проте для повноцінної реалізації цього принципу в українській правовій системі необхідно подальше вдосконалення науково-практичних досліджень національними дослідниками.

По своїй суті, принцип верховенства права вимагає від правової держави перш за все його втілення у так звану правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, кодекси, які за своїм основним змістом повинні бути проникнуті перш за все ідеями соціальної справедливості.

У доктрині сучасного конституціоналізму існує різноманітні визначення поняття верховенства права, що різняться і конкурують між собою. Проте всі вони можуть бути узагальнені до двох головних груп: процесуальної (формальної) і матеріальної (змістової) концепцій, які вважаються стандартними в теорії права. Основна відмінність між ними полягає у тому, що процесуальні теорії зосереджуються на джерелах і формі законності, тоді як матеріальні теорії включають в себе вимоги до змісту закону, який зазвичай повинен відповідати правовим або моральним принципам [4, с. 106].

Процесуальні (формальні) концепції верховенства права визначають його як управління на основі закону, формальної законності та поєднання демократії і законності. Усі матеріальні (змістові) концепції включають елементи формального розуміння верховенства права, а також додають до них різні питання змістового характеру, такі як індивідуальні права, гідність людини та право на соціальне забезпечення [5, с. 42].

Також хотілося б відзначити, що у сучасному українському конституціоналізмі дотримання основних засад верховенства права є справою непростого.

Як слушно наголошує С. Головатий, що «слід чітко усвідомити й те, що двох чи навіть трьох верховенств (якщо врахувати ще й верховенство конституції) в одній системі правового регулювання бути не може. Лише у разі визнання принципу верховенства права, принципу конституційності й принципу законності, як окремих і самостійних засад сучасної української правової теорії, може бути досягнута узгодженість цих головних складників правопорядку й усувається суперечність, яка існує в разі одночасного вживання таких категорій, як «верховенство права», «верховенство закону» й «верховенство конституції»» [6, с. 113]. На відміну від нього В. Гайворонський тлумачить принцип верховенства права, як «верховенство Конституції над іншими законами та нормативними актами, що у рамках найзагальнішого принципу верховенства права верховенство закону в системі нормативних актів зумовлює високу якість всієї системи права» [7, с. 27]. Вважаємо за доцільне погодитися із думкою М. Козюбри відносно того, що «здійснюючи пошук права в межах Конституції, правозастосовні органи, особливо суди, мають залучати до цього пошуку не тільки текст Конституції, а й додаткові матеріали, які б дали змогу забезпечити як верховенство Конституції, так і верховенство права. Орієнтиром у цьому напрямі мають слугувати загальновизнані сучасним цивілізованим світом принципи права, міжнародні пакти про права людини, міжнародна судова практика, зокрема, практика Європейського суду з прав людини, тенденції розвитку правових засобів захисту прав людини у європейському та міжнародному співтовариствах тощо» [6, с. 95].

З урахуванням вищезазначених факторів, верховенство права часто вважають ключовою цінністю в правовій сфері.

Основні способи забезпечення принципу верховенства права в Україні включають: чітке закріплення поняття «верховенство права» у нормативних актах для єдиної і однакової інтерпретації на різних рівнях, включаючи конституційний та законодавчий; гарантування конституційної законності як основи діяльності усіх рівнів влади та громадських об'єднань, що передбачає відданість нормам Конституції України; забезпечення доступу до судочинства; підтримка об'єктивного та незалежного судового розгляду справ; ефективна процедура відбору суддів; належний механізм притягнення суддів до відповідальності за порушення чи неналежне виконання своїх обов'язків; боротьба з корупцією, яка може мати психологічний вплив і вимагає підвищення правової культури та моральних цінностей в суспільстві.

Отже, концепція верховенства права в сучасному конституціоналізмі вимагає, щоб усі державні органи, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи діяли відповідно до прийнятого публічно законодавства, щоб ці закони виконувалися усіма, рівним чином і незалежно втілювалися судовими установами згідно з міжнародними стандартами та правилами.

Таким чином, принцип верховенства права в системі сучасного конституціоналізму є фундаментальним, оскільки він становить основу правової системи демократичної держави, громадянського суспільства і охоплює всі правові відносини. З іншого боку, він має приклад-

ний характер, що полягає у розробці та втіленні практичних рекомендацій у роботу державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р., прийнята на V сесії Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005, № 35–36, 37. Ст. 446.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) : від 02.11.2004 р. (№ 15-рп/2004). *Офіційний вісник України*. 2004 р. № 45. Ст. 2975.
4. Таманага Б. Верховенство права. Історія. Політика. Теорія / пер. з англ. А. Іващенко. Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2007. 208 с.
5. Погребняк С. П. Основні вимоги, що впливають з принципу верховенства права. *Вісник Академії правових наук України*. 2019. № 4. С. 41–53.
6. Головатий С. «Верховенство закону» versus «верховенство права»: філологічна помилка, професійна недбалість чи науковий догматизм? *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2–3 (33–34). С. 96–113.
7. Гайворонський В. Конституційний принцип верховенства права. *Право України*, 2003. № 5. С. 26–31.
8. Козюбра М. Правовий закон: проблема критеріїв. *Вісник Академії правових наук*. 2003. № 2–3 (33–34). С. 8–96.

Ключові слова: принцип верховенства права, принцип законності, права людини, сучасний конституціоналізм, демократична держава.

Keywords: the principle of the rule of law, the principle of legality, human rights, modern constitutionalism, democracy

Волкова Дарія Євгенівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук*

ПОНЯТТЯ «СТВОРЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ» В ДОКТРИНІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Тематика дослідження конституційно-правових проблем створення релігійних організацій в Україні є актуальною з кількох причин.

По-перше, вона дотична до релігійної свободи: Україна є країною з багатовіковою історією релігійного розмаїття. Розуміння та захист релігійної свободи стає важливим аспектом будь-якої демократичної системи.

По-друге, вона тісно пов'язана з такою групою прав людини, як громадянські права. Створення релігійних організацій має прямий вплив на громадянські права та свободи, такі як свобода віросповідання, право на об'єднання та право на участь у вирішенні питань державного та місцевого життя.

По-третє, ця тема важлива при дослідженнях конституційного ладу. Аналіз конституційно-правових аспектів створення релігійних організацій допомагає зрозуміти, як законодавство в Україні впорядковує цю сферу діяльності відповідно до основ конституційного ладу.

По-четверте, це міжнародний досвід: вивчення проблем створення релігійних організацій в Україні може включати порівняльний аналіз з іншими країнами та міжнародними стандартами у цій сфері.

Отже, дослідження цієї теми має важливе значення для розуміння релігійної толерантності, захисту прав людини та забезпечення подальшої розбудови демократії в Україні.

Після проголошення незалежності в Україні ініціативи до утворення релігійних організацій набули нового розгляду та підтримки у правовому середовищі, що відображало загальну тенденцію до розвитку демократії та захисту прав людини в Україні.

Зокрема, було прийнято Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», статті 7, 9-14 якого присвячені порядку утворення релігійних організацій.

Статті 9-14 Закону регламентують умови, за яких релігійні організації можуть бути створені, зокрема, вони встановлюють вимоги до статуту та структури організації, права та обов'язки її членів, процедури реєстрації тощо.

Стаття 7 аналізованого Закону «Релігійні організації» у частині першій передбачає, що «релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями)». Положення цієї статті підкреслює важливість релігійних організацій у задоволенні духовних потреб громадян та підтримці їхньої релігійної ідентичності. Зазначене також вказує на визнання важливості ієрархічної структури і принципу самоврядування в управлінні цими організаціями, що відображає глибокий людський аспект в їхньому становленні та діяльності. Крім того, визначення мети і функцій релігійних організацій свідчить про їхню роль у формуванні соціальних зв'язків, моральних цінностей та сприянні духовному розвитку особистості.

Стаття 7 аналізованого Закону «Релігійні організації» у частині другій передбачає, що «релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями)». Ця частина статті 7 закону про релігійні організації демонструє різноманіття форм, якими можуть набирати структури релігійних об'єднань, включаючи громади, монастирі, братства та інші. Таке різноманіття свідчить про визнання унікальності та різноманітності релігійного життя, що відповідає потребам і прагненням різних спільнот та віруючих. Далі, ця стаття передбачає, що релігійні об'єднання мають представницькі центри, що акцентує на їхньому соціальному взаємодії та відповідальності перед своїми віруючими та громадськістю. Відповідно, різні види релігійних організацій створюються за допомогою різних процедур (у цих процедурах є схожі етапи, але наявні також і відмінності).

Таким чином, Стаття 7 регулює порядок реєстрації релігійних організацій та встановлює вимоги до документів, які необхідно подати для отримання офіційного статусу.

Створення та реєстрація релігійних організацій в Україні тісно пов'язані між собою, мають певну взаємозалежність, їхні концепції відрізняються за змістом та процедурою. «Створення» релігійної організації відноситься до фактичного утворення групи людей зі спільною релігійною метою та віруваннями. З іншого боку, «реєстрація» передбачає юридичну формальність, коли організація отримує офіційний статус юридичної особи від державних органів, що надає їй правові права та обов'язки, а також визнає її існування в офіційному реєстрі. Таким чином, створення релігійної організації є першим кроком у формуванні групи, тоді як реєстрація забезпечує її легальне існування в державі.

Це надає підстави сформулювати пропозицію застосовувати поняття «створення релігійних організацій» в широкому та у вузькому значеннях.

У широкому значенні термін «створення релігійної організації» охоплює як сам процес формування групи зі спільною релігійною метою, так і її подальшу юридичну реєстрацію для отримання офіційного статусу юридичної особи перед державними органами.

У вузькому значенні, термін «створення релігійної організації» використовується лише для опису фактичного формування групи людей зі спільною релігійною метою та віруваннями, без прив'язки до її юридичної реєстрації.

Отже, процес створення та реєстрації релігійних організацій включає в себе визначення їхньої структури, мети, правил функціонування та взаємодії з державними та іншими суспільними установами. Також важливим етапом є забезпечення дотримання вимог законодавства щодо релігійної свободи, прав людини та запобігання можливим зловживанням з боку релігійних організацій. Крім того, процес реєстрації може включати затвердження статуту, фінансових звітів та інших документів, що регулюють діяльність організації.

Ключові слова: релігійні організації, свобода совісті, свобода віросповідання, Конституція України, конституційні основи створення та діяльності релігійних організацій, конституційний статус релігійних організацій.

Keywords: religious organizations, freedom of conscience, freedom of religion, Constitution of Ukraine, constitutional bases of creation and activity of religious organizations, constitutional status of religious organizations.

Кулі-Іванченко Ксенія Костянтинівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК ДЕМОКРАТИЧНОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ, ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ УКРАЇНИ

Навіть в умовах дії воєнного стану, в яких перебуває наразі Україна, в ній не завершуються реформаційні процеси у різних сферах суспільного життя, у тому числі у сфері здійснення публічної влади. Це є зрозумілим, оскільки суспільство не знаходиться у стані стогнації, а динамічно розвивається. Ідея створення принципово нової системи влади, яка б максимально ефективно забезпечувала інтереси кожної людини, є можливою завдяки впровадженню реформи децентралізації влади, що була підтримана і запроваджена більшістю зарубіжних демократичних країн.

Україна, як демократична, соціальна, правова держава, обравши курс на євроінтеграцію до Європейського Союзу, не є виключенням в цьому плані і також стала на шлях зміни організації публічної влади в державі шляхом впровадження децентралізації. Важливим у цьому моменті є те, що здійснення децентралізації у нашій державі повинно бути виваженим, враховуючи всі особливості інститутів, які в ній функціонують.

Децентралізація є складним міжгалузевим поняттям, до розуміння якої не існує єдиного уніфікованого підходу, оскільки воно існує в економіці, політології, науці державного управління, менеджменті та у праві. У контексті цього дослідження уявляється доцільним дотримуватися позиції вчених у сфері адміністративного права, які під децентралізацію розуміють певний спосіб організації публічної влади, відповідно до якого адміністративно-територіальні одиниці або інші територіальні утворення наділяються правом самостійно вирішувати питання місцевого значення і реалізувати власні завдання у межах, встановлених законодавством та під відповідальність уповноважених органів і посадових осіб, а втручання у їх діяльність може здійснюватись лише у разі здійснення нагляду за законністю в передбачених законом випадках і відповідних формах [1, с. 10].

Впровадження будь-якої реформи повинно відбуватися із забезпеченням такої реформи законодавчою базою, відповідно слід зосередити увагу на нормативному регулюванні децентралізації та реформуванні місцевого самоврядування в Україні.

На міжнародному рівні основним нормативно-правовим актом у сфері регулювання відносин щодо децентралізації публічної влади є Європейська хартія місцевого самоврядування (далі – Хартія). Хартія була прийнята 15.10.1985 р. та ратифікована Україною 15.07.1997 р. У Хартії визначаються основні принципи організації та здійснення влади на місцях, що є обов'язковими для держав-членів Ради Європи, зокрема: сфера компетенції місцевого самоврядування, адміністративні структури і ресурси, необхідні для виконання покладених завдань, фінансова основа діяльності органів місцевого самоврядування, адміністративний нагляд за органами та інше [2]. У Преамбулі також зазначається те, що охорона і посилення місцевого самоврядування в різних країнах Європи є важливим внеском у розбудову Європи на принципах демократії і децентралізації влади [2]. Інакше кажучи, Хартія є основним міжнародно-правовим договором у сфері здійснення влади на місцях, який хоч і не має універсального характеру, проте її норми поширюють свою дію і є обов'язковими для виконання не тільки для України, як сторони цього договору, а й для інших держав – членів Ради Європи, які є підписантами цього документа, тобто є регіональним актом.

На національному рівні Основним Законом України також закріплені основи місцевого самоврядування. Так, згідно з ч. 2 ст. 5 Конституції народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а ст. 7 закріплено визнання і гарантування місцевого самоврядування. Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України встановлюється обов'язок органів та посадових осіб місцевого самоврядування діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [3]. Таким чином, місцеве самоврядування об'єктивується як засада конституційного ладу, як специфічна форма представницької демократії, а її природа полягає в тому, що вона не залежить від держави і не є похідною від державної влади, а походить від публічно-самоврядницької влади.

Також, в контексті цього дослідження, слід звернути увагу на таке положення Конституції України, згідно з яким однією із засад територіального устрою України є поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади. Інакше кажучи, Основним Законом України не закріплено окремо децентралізацію як засаду територіального устрою, тобто Україна не є повністю децентралізованою державою, слід говорити про відносно децентралізовану державу – Україну. Тобто на місцевому рівні з одного боку функціонують місцеві державні адміністрації (як місцевий орган державної виконавчої влади, де впроваджено чітку централізовану вертикаль влади), а з іншого – органи місцевого самоврядування (як орган публічно-самоврядницької влади).

Принципово важливим актом підзаконного рівня для реформи місцевого самоврядування в контексті децентралізації публічної влади є ухвалена у 2014 році Кабінетом Міністрів України Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади [4]. Концепція зробила значний поштовх у бік формування дієвого місцевого самоврядування та територіальної організації влади, наближених до жителів територіальної громади задля створення такого життєвого середовища, у якій кожна людина зможе вільно розвиватися, самореалізовуватися, отримувати високоякісні адміністративні, соціальні та інші послуги. Концепцією реформування місцевого самоврядування було визначено напрями та механізми щодо реалізації децентралізації. Зокрема, було запропоновано зміни до Конституції України в контексті введення нового переліку адміністративно-територіальних одиниць, закріплення форм локальної демократії через вибори, місцеві референдуми, місцеві ініціативи, закріплення матеріальної та фінансової основ місцевого самоврядування тощо.

Також, процесу децентралізації публічної влади сприяло прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [5]. Вказаний нормативно-правовий акт започаткував формування об'єднаних органів місцевого самоврядування, що дало змогу здійснення в Україні міжмуніципальної систематизації законодавства високими темпами через зведення в уніфікований нормативно-правовий акт щодо об'єднань територіальних громад

декількох окремих законів. Після ухвалення Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» історично наступний нормативно-правовий акт, що регулював децентралізацію публічної влади, став Закон України «Про засади державної регіональної політики» [6]. Саме завдяки вказаному закону було реалізовано чималу кількість проектів, що було обумовлено нормативним закріпленням основ підтримки регіонального розвитку громад, включаючи їх інфраструктуру.

Проте, не зважаючи на значні кроки на шляху продовження децентралізації публічної влади все одно треба ще докласти зусиль задля того, щоб нарешті прийняти такі важливі для розвитку дієвого та ефективного місцевого самоврядування Закони «Про місцевий референдум», «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою». Тим самим створити законодавчу базу для організації та порядку проведення місцевого референдуму, аби жителі адміністративно-територіальних одиниць мали гарантовану можливість вирішувати важливі питання місцевого значення шляхом волевиявлення на місцевому референдумі, адже реальне місцеве самоврядування, сформоване на принципі децентралізації, є більш наближеним до людей, що є пріоритетним напрямком для розвитку демократичної, правової, соціальної держави.

Список використаних джерел

1. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / О. М. Бориславська, І. Б. Заверуха, А. М. Школик [та ін.] ; Центр політико-правових реформ. Київ : Москаленко О. М., 2012. 212 с.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування : міжнар. док. від 15.10.1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 31.03.2024).
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 31.03.2024).
4. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження КМУ від 01.04.2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 31.03.2024).
5. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
6. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 31.03.2024).

Ключові слова: децентралізація, реформування, публічна влада, місцеве самоврядування, демократична, соціальна, правова, держава.

Keywords: decentralization, reform, public power, local self-government, democratic, social, legal state.

Панасюк Віта Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук*

ПРАВОВІ СТИМУЛИ ТА ОБМЕЖЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТАМИ ПРАВА ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ

На сучасному етапі розвитку української держави та суспільства потреба у ефективному застосуванні юридичних засобів впливу на суспільні відносини, за допомогою яких здійснює диференціація правового регулювання значно зросла. Останнім часом можна спостерігати

зростання інтересу науковців, як правників, так і дослідників у сфері психології, соціології, до понятійно-категоріальних та практико-прикладних питань застосування правового стимулювання та обмеження. При всьому розмаїтті теоретичних підходів до визначення поняття та змісту цих парних категорій суть правових стимулів та обмежень полягає у різновекторному впливі на суб'єктів суспільної взаємодії, спонуканні до законослухняної поведінки та утримання від шкідливої. Діалектична єдність правових стимулів та обмежень виявляється у тому, що правовий стимул спонукаючи до правомірної поведінки суб'єкта одночасно позитивно обмежує дії іншого суб'єкта, стримує його від протиправної поведінки. Таким чином забезпечується баланс та диференціація правового регулювання.

На думку, В. Г. Красовської, «характер впливу правових стимулів та обмежень на суб'єктів права визначається за допомогою форм реалізації права: дотримання, виконання та використання правових норм» [3, с. 59]. Використання, як форма реалізації правових норм, передбачає втілення правових стимулів, які спрямовані на активне використання учасниками правовідносин своїх суб'єктивних прав. В свою чергу «дотримання» та «виконання» є формами за допомогою яких реалізуються правові обмеження. Безперечно, що, і правовий стимул, і правове обмеження знаходять свій вираз у правових нормах з використанням різних форм. Так, правові стимули закріплюються у правовій нормі у формі пільг, правових привілеїв, імунітетів, компенсацій, заохочень, доплат тощо. Правові обмеження, у свою чергу, знаходять свій вираз у заборонах, обов'язках, мірах покарання, запобіжних заходах і т.п.

Використання тої чи іншої форми правових стимулів та обмежень обумовлюється рядом факторів: метою, яку необхідно досягти, специфікою суб'єкта, який є учасником суспільних відносин, сферою суспільних відносин. У випадку необхідності вирівнювання можливостей різних суб'єктів доцільно застосовувати пільги, компенсації, доплати, а, наприклад, у випадку реалізації повноважень органу чи посадової особи, з огляду на його функціональне призначення, – привілеї чи імунітети. Для норм конституційного права більш характерним є використання саме правових привілеїв та імунітетів, як форм правових стимулів та заборони й обов'язки, як форми правових обмежень. В контексті дослідження реалізації права законодавчої ініціативи необхідно звернути увагу саме на вищезазначені форми правових стимулів та обмежень.

На законодавчому рівні, як зазначає Плакса В. І., «існує проблема у термінологічному апараті, оскільки у законодавстві не визначено зміст поняття «суб'єкт законодавчої ініціативи», внаслідок чого відбувається ототожнення понять «суб'єкт законодавчої ініціативи», «право законодавчої ініціативи» та «законодавча ініціатива». Зазначені поняття тісно пов'язані між собою, але їх не можна ототожнювати чи підміняти, оскільки вони мають різний зміст» [4, с. 128]. В ст. 93 Конституції України визначено коло суб'єктів, які наділені правом законодавчої ініціативи, а саме Президент України, народні депутати та Кабінет Міністрів України [2], але зміст цього права не деталізовано. У Регламенті Верховної Ради України у ст. 89 передбачено форми реалізації права законодавчої ініціативи (внесення до Верховної Ради проектів законів, постанов; проектів інших актів Верховної Ради; пропозицій до законопроектів; поправок до законопроектів.) та закріплено правові стимули та обмеження щодо використання суб'єктами свого права законодавчої ініціативи [5].

Використання правових стимулів та обмежень у процесі реалізації суб'єктами свого права законодавчої ініціативи обумовлено функціональним призначенням даних суб'єктів у механізмі реалізації функцій держави. Зокрема, саме місцем та функціональним призначенням Уряду в системі органів державної влади обумовлено закріплення за Кабінетом Міністрів України привілею вносити проект закону про державний бюджет та відповідно встановлено обмеження для інших суб'єктів права законодавчої ініціативи вносити проект даного закону. Сутність правового привілею полягає у встановленні виключності юридичних можливостей суб'єкта.

Застосування даного інструменту правового регулювання характерно не лише для національної української правової системи. Так, наприклад, «з метою запобігання виникнен-

ню практики зловживання членами парламенту правом законодавчої ініціативи, у багатьох країнах ЄС до конституцій або регламентів включені положення, які запобігають надмірній законотворчій активності депутатів. Зокрема, за загальною практикою уряд наділений виключним правом внесення на розгляд парламенту певних законопроектів, насамперед – проекту закону про державний бюджет та змін до нього (Болгарія, Естонія, Іспанія, Німеччина, Португалія, Франція, Чехія та ряд інших країн), а також проектів міжнародних договорів, що підлягають ратифікації парламентом (практично всі держави-члени ЄС)» [1, с.7].

Виключним правом внесення проекту закону про створення суду, відповідно до положень ст.125 Конституції, наділено Президента України як гаранта дотримання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина. В даному випадку можна спостерігати також використання законодавцем правового привілею як інструменту за допомогою якого суб'єкт наділяється виключним правом з огляду на його роль в системі органів влади.

Безперечним є також використання правового привілею у внесенні проектів резолюцій, декларацій, звернень, заяв, яким наділено виключно народних депутатів, а відповідно обмежено Президента України та Кабінет Міністрів України. Оскільки резолюції, декларації, звернення, заяви є актами у прийнятті яких знаходить вияв представницький характер Верховної Ради України.

Дослідження місця та ролі правових стимулів та обмежень у механізмі правового регулювання відіграє важливу роль у з'ясуванні, як вони впливають на суспільні відносини. Це відбувається, перш за все, тому що правові стимули та обмеження є основними інструментами, що відображають суть правового регулювання та відповідають основним потребам суспільства. У механізмі правового регулювання вони проявляються через функції, що спрямовані на вплив на суспільні відносини на різних етапах цього механізму. Разом з іншими елементами механізму правового регулювання правові стимули та обмеження не лише враховують інтереси суб'єктів права, але й підвищують ефективність правового регулювання взагалі.

Список використаних джерел

1. Ковриженко Д. Правове регулювання законодавчого процесу: досвід країн ЄС та пропозиції для України. Лабораторія законодавчих ініціатив. 2011. 63 с. URL: https://parlament.org.ua/upload/docs/Legislative_process_.pdf
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Красовська В. Г. Дія правових стимулів та обмежень в механізмі правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 55–60.
4. Плакса В. І. Проблемні аспекти визначення поняття «суб'єкт законодавчої ініціативи». *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Публ. упр. та адміністрування*. 2022. Т. 33 (72), № 3. С. 125–129.
5. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>

Ключові слова: правові стимули, правові обмеження, правові привілеї, право законодавчої ініціативи

Keywords: legal incentives, legal restrictions, legal privileges, the right of legislative initiative

ПРАВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

З 1 вересня 2017 року набрала чинності Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони в якій зокрема зазначалось: «цілями політичного діалогу є зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та доброго врядування, прав людини та основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінації осіб, які належать до меншин, і поваги до різноманітності, а також внесок у консолідацію внутрішніх політичних реформ» [3]. На підставі вище вказаної угоди та з метою виконання рекомендацій Венеційської комісії щодо членства України в Європейському Союзі був прийнятий Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» (далі – закон).

Згідно з висновком Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу, у процесі створення законопроекту «Про національні меншини (спільноти) України» було приділено увагу дотриманню положень двох ключових документів: Рамкової конвенції про захист національних меншин від 01.02.1995 та Європейської хартії регіональних мов або мов меншин від 05.11.1992 [4]. Зокрема, статті 3-4 закону гарантують захист осіб з числа національних меншин від примусової асиміляції та дискримінації що відображає загальноєвропейські цінності закріплені у Рамковій конвенції (стаття 4). У законі врахована важливість імені та прізвища, які відповідають культурним традиціям національних меншин, та зазначено широкий спектр прав, від свободи слова до участі в громадському житті. Це демонструє прихильність України до зміцнення демократичних цінностей та підтримки культурного розмаїття.

Проте, важливо зазначити, що в законі використовується термін «національні меншини (спільноти)», що не відповідає термінології, що міститься в Угоді про асоціацію та Конституції України, адже там як і в більшості міжнародних актів вживається термін «національні меншини». Така розбіжність може ускладнити правозастосування законодавчих актів. Для вирішення цієї проблеми необхідно уніфікувати термінологію на законодавчому рівні, забезпечивши відповідність між усіма нормативно-правовими актами.

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин у статті 9 закріплює норми, які забезпечують права національних меншин у судовій системі. Ці норми передбачають можливість використання регіональних мов або мов меншин у судовому процесі, якщо це виправдано чисельністю мешканців, що вживають регіональні мови або мови меншин та не перешкоджає правосуддю, зокрема: складати, на клопотання, документи, пов'язані з судочинством, відповідною регіональною мовою або мовою меншини; дозволяти подання документів і доказів регіональними мовами або мовами меншин; не заперечувати дійсність для сторін процесу юридичних документів, складених в межах країни, виключно на тій підставі, що вони сформульовані регіональною мовою або мовою меншини та ін. Ці заходи сприяють забезпеченню рівності та справедливості для національних меншин, дозволяючи їм повноцінно брати участь у судовому процесі, використовуючи свою рідну мову. Відповідно до статті 12 закону України «Суди забезпечують рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють» [5], що не в повній мірі відображає положення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Імплементация норм Європейської хартії регіональних мов або мов меншин

у національне законодавство України щодо національних меншин та судочинства дозволить національним меншинам вільно використовувати свої мови в судових процесах, що є важливим аспектом забезпечення їхніх прав.

Враховуючи важливість узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами, Україна демонструє прогрес у захисті прав національних меншин. Однак, існуюча розбіжність у термінології може створювати проблеми у правозастосуванні. Уніфікація термінології є необхідною для забезпечення правової ясності та ефективності захисту прав меншин. Імплементация статті 9 Європейської хартії регіональних мов або мов меншин у національне законодавство є важливою для забезпечення прав національних меншин у судовій системі. Це дозволить національним меншинам використовувати свої мови у судовому процесі, що сприятиме рівності та справедливості. Продовження реформ у законодавстві про національні меншини сприятиме підтримці культурного розмаїття та забезпеченню рівних прав для всіх громадян України.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 13.12.2022 р. № 2827-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20> (дата звернення: 04.03.2024).
3. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом : від 01.09.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 21.03.2024).
4. Висновок Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу щодо проекту Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» : від 24.11.2022 р. № 8224. URL: <https://itd.rada.gov.ua/db872961-cd2c-4031-b85d-f19fde0d6af0> (дата звернення: 21.03.2024).
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 22.03.2024).

Ключові слова: захист прав людини; права людини; міжнародний захист прав людини; національні меншини; етнічнонаціональна політика.

Keywords: protection of human rights; human rights; international protection of human rights; national minorities; discrimination; language rights; educational rights; ethnonational politics.

Козирь Дмитро Валерійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Становлення та утвердження України як демократичної, незалежної та суверенної держави пов'язане насамперед із забезпеченням її національної безпеки. Сучасні проблеми та загрози призвели до тотальної еволюції економічної та соціальної системи світу, яка супроводжується зміною політичних конфігурацій. Аналізуючи об'єкти національної безпеки як об'єкт конституційного права (предмет правового регулювання), необхідно зазначити, що це суспільні відносини, які виникають у процесі захисту безпеки особи, суспільства і держави від зовнішнього та внутрішнього впливу, погроз в усіх сферах їх життєдіяльності та регулюються законом шляхом регулювання діяльності суб'єктів з метою забезпечення національної безпеки. Слід сказати, що одним із найпоширеніших і фундаментальних підходів до визначен-

ня національної безпеки є захист життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Українські вчені О. Бодрук, О. Гончаренко, Є. Лисицин у своїх дослідженнях проблем національної безпеки визначають це визначення так: рівень захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави.

Масове вторгнення Росії в Україну не поклало край українській демократії. Незважаючи на обмеження демократичних прав в умовах воєнного стану, що виправдано міжнародним правом в контексті широкомасштабного надзвичайного стану, демократичні інститути України продовжують функціонувати [7]. За словами В. І. Бакуна, «... якщо тривають певні дискусії про природу української демократії після війни, про демократію під час війни говорять мало. Але те, що відбувається зараз, впливає на те, що буде після війни» [2, с. 12]. Велика війна це серйозне випробування для будь-якої демократичної країни.

Професор О. В. Батанов наголошує, що «... в умовах викликів сьогодення права людини стали не лише однією з головних проблем правової доктрини, а й практики застосування конституційних прав, особливо в частині природи та феномену конституційних прав, державна влада в цілому і, насамперед, муніципальна влада, в тому числі її принципи, завдання і завдання, основні напрями процесів децентралізації, здійснення соціальної, економічної та культурної політики в селах, селищах і містах, боротьба з екологічними загрозами на муніципальний рівень, розвиток цифрової спроможності територіальних громад тощо» [3, с. 20]. Тобто врегульовано важливість забезпечення захисту прав людини на міжнародному та національному рівнях, насамперед конституційно, і вважаємо, що уявлення про цінність людської особистості, її прав та свободи, життя та гідності, на місцевому рівні – в рамках місцевого самоврядування стають більш помітними та прискорюються процеси інституціоналізації муніципальної влади. Адже визнання та становлення місцевого самоврядування в Україні, глибокі економічні та політичні зміни в суспільстві та становлення нової демократичної держави в цьому контексті безпосередньо пов'язані з розробкою та практичним впровадженням принципово нових підходів до людства. Вони мають право вирішувати загальнодержавні, регіональні та місцеві проблеми в цій сфері. В. П. Хорбатенко наголошує, що «... місцеве самоврядування має створювати умови для формування в територіальних громадах і суспільстві в цілому почуття громадянськості – однієї з головних цінностей, які лежать в основі суспільства» [4].

З початком реформ децентралізації в Україні основна відповідальність за розвиток суспільства, створення та збереження ідеального середовища для життя його мешканців покладена на органи місцевого самоврядування. З початком повномасштабної російської агресії громади зіткнулися з новими викликами, зокрема занепадом економіки, обмеженими ресурсами та зміною потреб мешканців. У контексті процесу реабілітації окупованих громад (воєнний стан) залучення та співпраця органів місцевого самоврядування з населенням є особливо важливим для ефективного та швидкого відновлення умов для продуктивного життя громади. Ми погоджуємося з Н. Гринчук, що «... під час війни необхідні нові форми участі, робота з потребами людей, аналіз цих потреб і гуманітарна допомога, необхідно звернути увагу на те, що є групи, які не отримують взагалі допомоги. Аналіз роботи в громадах показує, що збереження існуючих стосунків є доцільним, оскільки мешканці готові брати участь у відновленні, дослідженні та виборі форм участі» [5, с. 103]. У процесі реконструкції більше залучення громадян, посилення їхньої ролі в прийнятті рішень, що сприяє прискоренню реконструкції мікрорайонів, покращення співпраці органів місцевого самоврядування з населенням, підвищення довіри до влади [6] має особливе значення. Досліджувані питання пов'язані з тимчасовою стратегічною перспективою існування та розвитку Української держави, після перемоги у війні з росією перед Україною на тривалий час постануть важливі стратегічні завдання відбудови суспільства та держави. Справді, хоча війна ще не закінчилася, людські, матеріальні та екологічні втрати України обчислюються не лише трильйонами гривень, а й тривалістю бойових дій та терористичними вибухами, вандалізмом, ракетами та знищенням безпілотниками, цивільної інфраструктури терито-

ріальних громад (ТГ). Українські вчені М. Баймуратов і Б. Кофман зазначають, що « ... їх масштаби неминуче збільшуватимуться, і це робить актуальним і контекстуальним питання повоєнної реконструкції – реінтеграції, відбудови, реставрації та реанімації територій з довоєнним інфраструктурним наповненням, так і самих ТГ, особливо в контексті відновлення та розвитку: – по-перше, людський склад та їх номенологічні характеристики (з відповідними кількісними та якісними характеристиками) (антропологічний фактор), – по-друге, їх функціональні та змістові характеристики, властивостей, щодо організації життєвого циклу індивіда, їх групи та колективу (фактор існування), – по-третє, особливості стабілізації та стабільності їх розвитку в економічних, фінансових, технологічних, екологічних, управлінських, кадрових та інших ресурсах (ресурс фактор); а також – по-четверте, їх політичну, правову та економіко-правову суб'єктність, відповідне нормативне та інституційне забезпечення тощо кордонів, а також людське суспільство, в якому вони живуть, та їхній життєвий цикл, – отже, розмір і оцінка як окремої людини, так і її груп, асоціацій місцевих жителів та всієї ТГ (фактор статусу) [1, с. 29–30]. Отже, можна сказати, що зазначені вище напрями є суб'єктивно-об'єктивним складом повоєнної відбудови України.

Діяльність щодо післявоєнної відбудови ТГ України має ґрунтуватися на вже апробованій у світовому досвіді парадигмі управління та діяльності в системі координат «донор-реципієнт», але в сучасних умовах з урахуванням широкого спектру предметів – учасників спеціалізованої діяльності, можливість формування якісно нових та інтенсивних форм міжнародного співробітництва з іноземними партнерами, яке може трансформуватися та розвиватися, насамперед, у форми спільного партнерства, спільного виробництва, цільової кооперації, спонсорства відповідних об'єктів реабілітації, фінансова підтримка окремих програм реконструкції територій (включаючи фінансові гарантії [8]), реалізація пілотних проектів, навчання муніципальних службовців майбутнім формам відновлення ТГ та їх комунального господарства тощо.

Використання запропонованого підходу та засобів співпраці сприятиме: – залученню мешканців до визначення пріоритетів у процесі ранньої реабілітації, що відображає інтереси всіх мешканців мікрорайону; – зміцнення солідарності, що сприяє ефективній співпраці та підвищенню рівня довіри місцевої влади та суспільства; – підвищення прозорості процесів відновлення шляхом обміну досвідом та поширення інформації про найкращі практики співпраці та залучення; – забезпечення ефективності та сталості заходів і програм відновлення та розвитку суспільств у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Баймуратов М., Кофман Б. Роль органів місцевого самоврядування у повоєнному відновленні територіальних громад. *Візії майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції* : зб. матеріалів і тез II Маріупол. конст. форуму (м. Київ, 6 жовт. 2023 р.). Київ, 2023. С. 29–38.
2. Бакун В. І. Функціонування інститутів представницької демократії в умовах війни. *Національна безпека як конституційна цінність: сучасні виклики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Україна, 22 черв. 2023 р.) / редкол.: Т. М. Слінько [та ін.]. Харків, 2023. С. 12–14.
3. Батанов О. В. Людський вимір децентралізації в умовах викликів російсько-української війни. *Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 12 трав. 2023 р.) / [за наук. ред. О. В. Батанова, Р. Б. Бедрія] ; ЛНУ ім. Івана Франка. Київ ; Львів ; Щецин, 2023. С. 19–29.
4. Горбатенко В. П. Громадянськість // *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. Київ, 1998. Т. 1 : А–Г. С 647.
5. Гринчук Н. Інструменти партисипативної оцінки потреб громад у процесі відновлення. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26–27 квіт. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ, 2023. С. 102–104.

6. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні» / О. Гвоздік, Н. Чорногуб, Ю. Гвоздович [та ін.] ; Рада Європи. Київ, 2022. 40 с.
7. Огляд демократичних інститутів України під час війни. URL: <https://pravo.org.ua>
8. Одесу і Одеську область відбудують під патронатом Італії. URL: <https://budport.com.ua>

Ключові слова: конституційний вимір, місцеве самоврядування, національна безпека, післявоєнне відновлення, територіальні громади, умови війни.

Keywords: constitutional dimension, local self-government, national security, post-war reconstruction, territorial communities, conditions of war.

Бугаєнко Каріна Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри конституційного права*

ЦИКЛІЧНІСТЬ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЇ ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВНИХ ПРОЦЕСІВ

Сучасний розвиток держави та суспільства можна охарактеризувати такою ознакою, як циклічність. Загалом, ідеї циклічного розвитку права та держави проявляються ще у роботах античних філософів (Платон, Арістотель), представників просвітництва та Нового часу (Н. Макіавеллі, Г. Гегель, А. Тойнбі), та вчених новітнього періоду (М. Я. Данілевського, Л. М. Гумільова).

Відповідно до сучасного тлумачного словника української мови, цикл є 1) сукупністю взаємозв'язаних явищ, процесів, робіт, яка створює закінчене коло дій протягом певного проміжку часу; 2) послідовним рядом чого-небудь [1]. Як звертає увагу О. В. Онуфрієнко, сучасні підходи до розуміння циклічності суспільних змін характеризуються феноменологічною спрямованістю, яка базується на переконанні авторів щодо очевидності існування соціальних циклів як феноменів, які можна спостерігати за допомогою чуттєвого сприйняття. Це означає рух через послідовно пов'язані фази, такі як криза, депресія, пожвавлення та підйом [2, с. 39]. Тобто, цикл можна представити як систему взаємозв'язаних подій (фаз, етапів), які повторюються протягом певного періоду часу. Такий підхід дозволяє краще розуміти розвиток суспільства через виявлення циклічних закономірностей у соціальних процесах.

В різних варіаціях циклічність можна простежити і в сучасній юриспруденції, зокрема, в межах інституту функціонування конституції. Конституція, як основний закон держави, проймає різні етапи розвитку, які можна розглядати як самостійні циклічні процеси. По-перше, процес створення конституції сам по собі може бути циклічним, адже включає фази обговорення, розробки, прийняття та прийняття змін до конституційного тексту, що може повторюватися у різні періоди історії держави (залежно від політичних процесів). По-друге, після прийняття конституції настає етап її застосування, який також може бути циклічним. Сюди доцільно віднести тлумачення конституційних норм Конституційним Судом України, їх адаптацію до змін у суспільстві та можливість змін у правовій практиці з часом.

Досить відомою у даному контексті є концепція конституційної циклічності, запропонована А. Медушевським. На думку автора, конституційна циклічність виявляється у різних аспектах, зокрема у повторюваності конституційного розвитку у різних країнах, закономірностях прийняття та внесення змін до конституції. Вченим в межах даної концепції виокремлено стадії конституційних циклів, серед яких: 1) початкова стабільність системи (відповідність системи внутрішнім та зовнішнім вимогам оточуючого середовища); 2) ерозія конституційного консенсусу (застарілі параметри системи перестають підтримувати існуючий порядок); 3) актуалізація кризи (руйнування порядку та поширення нестабільності, що можна охарак-

теризувати як «безлад»); 4) пошук попереднього консенсусу; 5) прийняття нової конституції; 6) адаптація конституції до змін у реальності [3, с. 148].

На даному прикладі доцільно розглянути прийняття Конституції України 1996 року [4]. Насамперед, Конституція України 1996 року стала переломним етапом у політичній та правовій історії нашої держави, адже відобразила перехід України від колишнього радянського режиму до демократичної держави з правовою системою, що ґрунтується на принципах демократії, правової держави та захисту прав людини. У даному випадку, ухвалення Конституції України 1996 року відобразило етапи «пошуку попереднього консенсусу» та «прийняття нової конституції» із скасуванням Конституції УРСР 1978 року.

Подальші внесення змін до Конституції України 2010 (зміцнення ролі парламенту) [5], 2014 (зменшення повноважень президента та збільшення ролі парламенту) [6], 2016 (децентралізація влади, передача більшої кількості повноважень місцевим органам самоврядування) [7], 2019 (зміцнення правосуддя, боротьба з корупцією) [8] років відобразили процес адаптації Основного Закону до змін у державній та суспільній реальності, що було обумовлено, головним чином, політичними причинами (кризи, Революція Гідності, обрання Україною політичного курсу на вступ до ЄС та НАТО тощо).

Внесення змін до Конституції також має за причину феномен так званих конституційних запозичень, що є процесом, коли одна держава бере ідеї, принципи, або навіть конкретні положення з конституції іншої країни та інтегрує їх у власну конституційну систему. Поруч з цим, як звертає увагу М. В. Савчин, копіювання окремих конституційних інститутів та системних елементів конституції має собою проблему сумісності певних елементів конституційного правопорядку, тобто компліментарності конституційних інститутів, норм і процедур. Автором також звернено увагу, що при розробці Конституції України 1996 р. враховувалися не тільки здобутки вітчизняної доктрини, а також зарубіжної західної доктрини конституційного права [9].

Наразі Конституція України характеризується відносною стійкістю, що означає її відповідність поточним потребам та викликам українського суспільства, а також відповідає міжнародним стандартам та зобов'язанням, які визначають зовнішню політику та партнерські відносини України з іншими країнами та міжнародними організаціями. Однак, варто зазначити, що жоден конституційний лад не є статичним, і Конституція України продовжує зазнавати змін з часом відповідно до змін у суспільстві та вимог часу. Такий процес змін може відбуватися через адаптацію Конституції до нових викликів та потреб суспільства, а також через узгодження її положень з міжнародними стандартами та нормами.

Підсумовуючи викладене, циклічність в контексті функціонування конституції виявляється у різних аспектах її створення, застосування та реформування. Циклічність полягає в тому, що конституція піддається постійній переоцінці, адаптації та еволюції у відповідь на змінні потреби та нові політичні, соціальні та економічні умови. Циклічність конституції свідчить про її живучість і здатність пристосовуватися до нових викликів та завдань, що виникають у суспільстві. Це підтверджує роль конституції як основного закону, який забезпечує стабільність та правову систему, але при цьому залишається гнучким і здатним до змін у відповідь на потреби суспільства.

Список використаних джерел

1. Сучасний тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%86%D0%B8%D0%BA%D0%BB>
2. Онуфрієнко О. В. Концепції циклічності в суспільних науках: досвід інтегративного аналізу. *Розвиток системи державного управління в Україні. Теорія та практика державного управління*. 2016. № 2. С. 38–44.
3. Ставченко С. В. Інструментальна роль теорії конституційних циклів у дослідженні політичної кризи. *Вісник Дніпропетровського університету. Політологія*. 2011. Вип. 21. С. 145–150.

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30.03.2024).

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР в ред. від 30.09.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20100930#Text> (дата звернення: 30.03.2024).

6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР в ред. від 22.02.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20140222#Text> (дата звернення: 30.03.2024).

7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР в ред. від 30.09.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20160930#Text> (дата звернення: 30.03.2024).

8. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР в ред. від 21.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20190221#Text> (дата звернення: 30.03.2024).

9. Савчин М. В. Компліментарність конституційних запозичень та закономірності розвитку конституціоналізму в Україні. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку*. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/5643>

Ключові слова: циклічність, суспільні зміни, адаптація, Конституція України, держава.

Keywords: cyclicity, societal changes, adaptation, Constitution of Ukraine, state.

Матковський Микита Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права*

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У сучасному світі інформаційна безпека стає все більш важливою складовою національної безпеки кожної країни. Умови російсько-української війни створюють нові виклики і загрози для інформаційної безпеки, які потребують комплексного підходу та ефективних стратегій захисту. Про важливість захисту інформаційної безпеки наголошується в Конституції України: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу» (ст. 17) [3].

У контексті російсько-української війни виникають такі загрози для інформаційної безпеки, як дезінформація, кібератаки, вплив на громадську думку через медіа та соціальні мережі. Ці загрози можуть призвести до дестабілізації суспільства, порушення довіри до влади та загрози національній безпеці.

Для захисту інформаційної безпеки в умовах російсько-української війни необхідно розробити стратегії, які включатимуть в себе кіберзаходи, контрпропаганду, підвищення медіаграмотності населення та зміцнення кіберінфраструктури країни. Важливо також сприяти розвитку критичного мислення серед громадян та підвищувати рівень інформованості про інформаційні загрози.

Одним з найбільших викликів для України є поширення російської пропаганди, спрямованої на дестабілізацію суспільства та підірив довіри до українських інституцій. Ця пропаганда має різноманітні форми, включаючи фальсифікацію інформації, маніпуляцію фактами, а

також створення негативного іміджу України в міжнародному співтоваристві. Її мета – збільшити соціальні розбрати та викликати недовіру до уряду.

Головними шляхами поширення недостовірної інформації в умовах війни є соціальні мережі; підроблені акаунти відомих людей, політиків, телерадіомовні канали; особисті повідомлення або в групах Viber, WhatsApp, Telegram та інших месенджерів. У сфері забезпечення інформаційної безпеки важливе місце посідає проблема чуток – недостовірних повідомлень, що мають різноманітну комунікативну форму [4, с. 39–43].

Необхідно систематизувати види протиправної пропаганди, що становлять найбільшу суспільну небезпеку та потребують кримінальної відповідальності, а також проаналізувати кримінально-правову протидію дезінформації. Свідомість особистості та населення в цілому повинна сприйматися теорією кримінального права як суспільна цінність, необхідність захисту якої засобами кримінального права є суспільно необхідною і корисною, а посягання на неї становлять підвищену суспільну небезпеку.

Під час військових дій інформаційна безпека набуває надзвичайної ваги, оскільки неточна чи недостовірна інформація може спричинити паніку серед населення, вплинути на хід подій, призвести до збільшення внутрішньої міграції, погіршити імідж вищого військового та політичного керівництва, породити недовіру до політиків і їхніх заяв, що може негативно вплинути на хід бойових дій. Крім того, неправдива інформація може завдати непоправної шкоди очікуваним результатам військового конфлікту. Таким чином, боротьба з розповсюдженням шкідливої інформації під час війни має важливе значення для перебігу воєнного конфлікту [2, с. 22–30].

Ще одним важливим аспектом є кіберзагрози, які становлять серйозну загрозу інформаційній безпеці України. Хакерські атаки на урядові та комерційні системи можуть призвести до втрати конфіденційної інформації та переривання роботи критичних інфраструктурних об'єктів.

Окремо стоїть проблема поширення фейків. Фейк являє собою навмисно сфабриковану інформацію, яка не має ніяких підстав. Ця інформація завжди комусь вигідна: якщо на сайті з'являється «жовта» новина, то вона приносить більше трафіку; «зраду» та «перемогу» часто використовують як техніки політичної пропаганди, плітки під виглядом фактів використовують, щоб зіпсувати репутацію конкуренту. Фейки ґрунтуються на брехні, маніпуляціях та перекручуваннях фактів. Нині фейки та інша дезінформація поширюється через Інтернет [4, с. 859–861].

Для ефективного захисту інформаційної безпеки необхідно впроваджувати комплексні стратегії та заходи. Перш за все, важливо підвищувати рівень інформаційної грамотності серед населення, щоб люди могли критично оцінювати інформацію, яку вони споживають, та розрізняти факти від маніпуляцій.

Другим важливим кроком є зміцнення кіберзахисту. Урядові органи повинні вдосконалювати свої кіберзахисні системи та реагувати на потенційні загрози швидко і ефективно. Крім того, необхідно співпрацювати з міжнародними партнерами для обміну інформацією та координації дій у сфері кібербезпеки [1, с. 20–26].

Нарешті, важливо відстоювати інформаційну свободу та відповідати на пропагандистські атаки засобами правдивої інформації та підтримки альтернативних медіа. Для цього потрібно створювати та підтримувати незалежні медіаорганізації, які будуть інформувати громадян про події об'єктивно та без прикрас.

Крім того, урядові інституції повинні активно працювати над контрпропагандою, розкриваючи фактичну неправду та маніпуляції російської пропаганди і забезпечуючи доступ до правдивої інформації. Важливо наголосити на цінностях демократії, прав людини та свободи слова, щоб зміцнити віру українців у власну країну та її інституції.

Для ефективного реагування на загрози інформаційної безпеки необхідно не лише використовувати механізми кримінально-правової відповідальності, але також вивчити досвід

країн Європейського Союзу у протидії поширенню пропаганди та дезінформації. Цей досвід має стати основою для розробки стратегії правової політики України. Очевидно, що такий напрямок правових досліджень у сучасних умовах є одним з пріоритетних [5, с. 859–861].

Отже, інформаційна безпека в умовах російсько-української війни є складною та багатогранною проблемою, яка вимагає комплексного підходу та постійного моніторингу. Лише шляхом спільних зусиль уряду, громадськості та приватного сектору можна забезпечити ефективний захист інформаційної безпеки країни в умовах сучасних викликів та загроз.

Список використаних джерел

1. Залевська І. І., Удренас Г. І. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 20–26.
2. Цимбалюк В. С. Правове регулювання інформаційної безпеки в Україні: проблеми теорії та практики. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 2(8). С. 22–30.
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Пархоменко-Куцевіл О. І. Забезпечення інформаційної безпеки під час здійснення військових операцій та бойових дій. *Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. : у 3 т. / ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. Київ, 2022. Т. 1. С. 39–43.
5. Писаренко Л. М. Фейки як інструменти інформаційної війни. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття*: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (до 25-річчя Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 175-річчя Одес. шк. права) (м. Одеса, 17 черв. 2022 р.) : у 2 т. Одеса, 2022. Т. 1. С. 859–861.

Ключові слова: інформаційна безпека, національні інтереси держави, інформаційні технології, інформаційне протиборство.

Keywords: information security, national interests of the state, information technologies, information warfare.

СЕКЦІЯ 5

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА БЕЗПЕКА, ПРАВА ЛЮДИНИ Й МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ХХІ СТОЛІТТІ

*Керівник секції: завідувач кафедри міжнародного та європейського права,
доктор юридичних наук, професор Х. Бехруз*

*Секретар секції: доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук А. М. Гриб*

Хаширатулла Бехруз

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри міжнародного та європейського права,
доктор юридичних наук, професор*

ДО ПИТАННЯ ПРО ГЛОБАЛЬНЕ ПРАВО У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ РЕАЛІЯХ

Під впливом глобалізації формуються нові універсальні уявлення про розвиток світового порядку та відповідного правопорядку з урахуванням процесів, що відбуваються в рамках взаємодії різних цивілізацій, культур, соціальних спільнот, політичних та правових систем. Вона зумовила фундаментальні зміни у правовій сфері та появу багатьох правових феноменів, концепцій, серед яких універсальне право, глобальне право, транснаціональне право, наднаціональне право.

Універсальна теорія права як концептуально-методологічна основа розуміння закономірностей правового розвитку в умовах глобалізації. Міжнародно-правова доктрина розрізняє глобальність у праві та універсальність права, оскільки вони ні концептуально, ні історично не співпадають. Глобальний правопорядок, глобальне законодавство є явищами планетарного характеру за самим фактом їх існування, а універсальність є нормативною концепцією. Глобальне право визначається як закон, центром якого більше не є держава, і внесок цієї теорії пов'язують саме з усвідомленням того, що існують інші джерела права, зокрема транснаціональні компанії та міжнародні фінансові інститути (МВФ, Світовий банк, СОТ).

Наразі з'явилася низка публікацій, у яких обґрунтовується формування «загальної (універсальної, всезагальної) теорії права», що загальну теорію права певної держави, загальну теорію національного права будь-якої держави, загальну теорію міжнародного права, всезагальну теорію права, положення якої поширюються на будь-яке національне право і на міжнародне право, предметом якої є «всезагальні соціальні об'єктивні закономірності національно-державного і міжнародно-державного регулювання (загального та індивідуального) суспільних відносин, розглядуваного крізь призму того чи іншого праворозуміння» [1, с. 248].

Транснаціональне право міжнародно-правова доктрина розглядає у різних ракурсах: як «нове» правове поле, як особливий вид прояву впливу глобалізації на право, як соціально-правовий підхід до трансформації права у державі та за її межами, як синонім правового плюралізму. Цей термін запропонував у 50-х роках ХХ століття Філіп Джессап, який приводом його введення вважав те, що поняття міжнародного права стає недостатнім для світу, який глобалізується, оскільки нова правова реальність руйнує межі міжнародного права. Він

вважав, що транснаціональне право охоплює усі закони, які регулюють дії або події поза межами національних кордонів, і що у перспективі національне і міжнародне право будуть його частиною [3]. Більшість дослідників цього феномену глобалізації розглядають його як право, що є концептуально відмінним від національного та міжнародного, оскільки його основними джерелами та адресатами є не державні установи та міжнародні інституції, засновані на договорах чи конвенціях, а приватні (індивідуальні, корпоративні чи колективні) суб'єкти транснаціонального права [2, с. 501]. Таким чином, цей термін був необхідний для позначення нових правових відносин, режимів, доктрин, систем, які не належать до національного права, але не повною мірою охоплюються сферою міжнародного права. Наразі спостерігається процес формування нового світового правопорядку з домінуючою роллю у його функціонуванні транснаціональних суб'єктів, які формують новий тип права – транснаціональне право, та новий тип правової системи – транснаціональну правову систему. У цій конструкції світового устрою національним правовим системам відводиться підлегле положення.

Концепція наднаціональності протиставляється принципу суверенітету держави. Наднаціональними є такі утворення, члени яких, у порівнянні із традиційними міжнародними організаціями, передають їм частину своїх державних функцій. Метою наднаціонального права є підтвердження єдності різних держав із певних питань. Наразі єдиною організацією, яка визнана такою, що має офіційну наднаціональну владу, є Європейський Союз, як найбільш інтегрована система, як політична, законодавча, економічна, так і валютна, із зоною вільної торгівлі та вільного пересування. В межах правопорядку ЄС національні держави відмовляються від частини свого суверенітету, який вони делегують наднаціональній організації. На відміну від міждержавних організацій, де кожна держава та інститут мають рівні суверенні повноваження, наднаціональна влада перевищує суверенні повноваження держав-членів.

В умовах однополярного світу у контексті глобалізаційних процесів спостерігається розширення тенденцій універсалізації різних сфер життя суспільства, що зумовлює необхідність теоретичного обґрунтування цих процесів, зокрема юридичної глобалізації як прояву глобалізації (у національному та міжнародному праві), як процесу створення світового правового простору. Це, у свою чергу, стало основою для формування міждисциплінарної наукової дисципліни, спрямованої на вивчення основних причин і тенденцій, що породжують правову глобалізацію, виявлення її сутності та змісту, а також дослідження глобалізаційних правових проблем.

Трансформація однополярного світопорядку в багатополарний, формування безлічі центрів політичного та економічного впливу зумовлюють різні варіанти вирішення соціальних (політичних, гуманітарних та правових). Перші десятиліття XXI століття демонструють поглиблення кризи світопорядку, отже твердження про формування глобального права та глобальної правової системи не відповідають реаліям сучасних міжнародних відносин. Очевидним є те, що серед правових феноменів, зумовлених глобалізацією, наразі найбільше співзвучною сучасній ситуації є концепція наднаціонального (інтегративного) права, функціонування якого відповідає поширенню процесів регіоналізації, що знайшло відображення у побудові права ЄС та відповідного йому правопорядку.

Список використаних джерел

1. Рабінович П. Чи можлива універсальна теорія права як спільна концептуальна основа теорій національного і міжнародного права? (запрошення до дискусії). *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 245–248.
2. Cotterrell Roger. What Is Transnational Law? *Law & Social Inquiry*. 2012. Vol. 37, Iss. 2. P. 500–524. URL: <https://www.law.uh.edu/assignments/spring2014/24345/cotterrell2012.pdf>
3. Jessup Ph. *Transnational Law*. New Haven : Yale Univ. Press, 1956. 113 p.

Ключові слова: глобальне право, універсальна теорія права, наднаціональне право, транснаціональне право.
Keywords: global law, universal law, universal theory of law, supranational law, transnational law.

ПРАВОЗАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У світлі сучасних викликів, що ставлять під загрозу права та свободи людини, правозахисна діяльність не перестає бути предметом обговорень. Беручи до уваги інституціональний механізм Європейського Союзу (ЄС), який не тільки забезпечує функціонування союзу, але й суттєво впливає на дотримання прав та свобод людини. Тому фокусом дослідження є аналіз правового механізму, що використовується ЄС для забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки. Особливо у контексті збройної агресії проти України, правозахисна діяльність ЄС набуває особливої важливості та актуальності. Сталі атаки на територіальну цілісність та суверенітет України підкреслюють необхідність пошуку ефективного захисту та забезпечення правової стабільності. Рішучість у забезпеченні справедливості, правопорядку та захисту прав громадян є одним із пріоритетів діяльності ЄС.

Метою ЄС є сприяння миру, його цінностям і добробуту його народів [1]. Тому у контексті внутрішньої безпеки, ЄС працює над гармонізацією правил безпеки в країнах-членах, враховуючи стратегію внутрішньої безпеки (СВБ). Вона встановлює загальні стратегічні цілі у галузі безпеки ЄС на певний період часу. Остання програма на 2020-2025 роки містить стратегічні пріоритети щодо боротьби з тероризмом, організованою злочинністю, кіберзлочинністю та іншими загрозами[2]. СВБ також визначає загальні принципи дії ЄС у сфері внутрішньої безпеки, а також встановлює стратегічні пріоритети та завдання для забезпечення безпеки та стабільності у Європі.

Враховуючи сучасні виклики необхідно, щоб правоохоронні органи різних країн ЄС ефективно співпрацювали між собою. Раніше органи влади співпрацювали на базі різних форм співробітництва (індивідуальні, двосторонні та багатотонні). Сьогодні ЄС сприяє швидшій, безпечнішій і більш структурованій співпраці правоохоронних органів[3]. Необхідно враховувати той факт, що інститути та правоохоронні органи ЄС, такий як Європейський поліцейський офіс (Європол), не можуть самостійно проводити розслідування та керувати поліцейськими операціями. Ця функція залишається відповідальністю країн ЄС. Головною його функцією є надання підтримки та координацію між національними поліцейськими органами ЄС, обмін інформацією та статистичними даними щодо злочинності, надання аналітичної підтримки для розслідувань, організація спільних операцій та навчання, а також сприяння розслідуванням та затримання злочинців.

Важливим етапом була пропозиція Комісії посилити мандат Європолу, що в свою чергу дозволяє краще підтримувати національні правоохоронні органи інформацією, аналізом і досвідом, а також сприяти транскордонному співробітництву поліції та розслідуванням[4]. Крім того, Комісія прийняла пропозицію дозволити агентству видавати попередження в Шенгенській інформаційній системі (SIS) на основі інформації з третіх країн[5]. Характерно, що ці кроки спрямовані на підвищення ефективності та координації дій Європолу та національних поліцейських органів у боротьбі з різними формами злочинності в межах ЄС. Оновлений мандат дозволяє Європолу краще виконувати свої обов'язки та сприятиме забезпеченню безпеки громадян ЄС.

З метою забезпечення ефективного захисту прав людини та боротьби зі злочинністю, ЄС активно співпрацює з вітчизняними правоохоронними органами. Європол один з ключових партнерів у цій сфері, який забезпечує правоохоронні органи підтримкою та консультаціями в рамках спільних проєктів. Ці заходи надали корисний досвід у підготовці та впровадженні реформ в сфері правосуддя та правоохоронної діяльності. Такі ініціативи створюють сприят-

ливу основу для подальшого розвитку співробітництва між ЄС та Україною у сфері правозахисної діяльності.

На сьогодні співробітництво між Україною та Європолем регулюється положеннями Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво. Згідно з цією Угодою, співробітництво передбачає обмін інформацією, спеціальними знаннями, загальними зведеннями, результатами стратегічного аналізу, інформацією щодо процедур кримінальних розслідувань, методами запобігання злочинності, а також участь у навчальних заходах та надання консультацій та підтримки в розслідуваннях. Вітчизняні правоохоронні органи використовують методологію агентства з оцінки загроз організованої і тяжкої злочинності. Розроблена методологія, адаптована до сучасних реалій, та ефективно використовується під час дії особливого режиму [6].

Дослідження підтверджує, що правозахисна діяльність є однією з найважливіших складових діяльності ЄС, який став справжньою фортецею захисту прав людини, демократії та правової держави. Сучасний стан правозахисної сфери в ЄС характеризується постійним стремлінням до підвищення якості правозахисних механізмів та забезпечення їхньої ефективності. Проте, існують певні виклики, такі як забезпечення єдності захисту прав у всіх країнах-членах, боротьба з дискримінацією та забезпечення доступу до правосуддя для всіх шарів населення. Щоб досягти успіху у реалізації правозахисної політики, ЄС підтримує та розвиває партнерство з міжнародними організаціями та країнами-партнерами, сприяє зміцненню правової культури серед населення та посилює механізми моніторингу та захисту прав людини. Для подальшого розвитку правозахисної діяльності в нашій країні важливо вдосконалювати законодавство та забезпечувати ефективний механізм захисту прав громадян. Крім того, необхідно зміцнювати співпрацю з міжнародними партнерами у сфері прав людини та підтримувати розвиток міжнародного права в цій області. Важливо також враховувати різноманітні соціальні, культурні та економічні контексти, у яких здійснюється правозахисна діяльність, та забезпечувати інклюзивний підхід до вирішення правозахисних питань. Загалом, подальший розвиток правозахисної діяльності потребує постійного вдосконалення механізмів, підтримки громадянського суспільства та зміцнення співпраці з міжнародними партнерами і тільки шляхом спільних зусиль можна забезпечити ефективний захист та сприяти побудові справедливого та демократичного суспільства.

Список використаних джерел

1. Treaty on European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html#new-2-51>
2. Internal Security Strategy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/internal-security-strategy-iss.html>
3. An official website of the European Union. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies_en
4. Regulation of the European parliament and of the council. Amending Regulation (EU) 2016/794, as regards Europol's cooperation with private parties, the processing of personal data by Europol in support of criminal investigations, and Europol's role on research and innovation. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/2e7c7d91-6219-48cc-b74b-7f2bfaf87ab9_en?filename=09122020_commission_proposal_regulation_european_parliament_council_european_agency_law_enforcement_cooperation_replacing_regulation_2016-794_po-2020-8998_com-2020_796_en.pdf
5. Regulation of the European parliament and of the council. Amending Regulation (EU) 2018/1862 on the establishment, operation and use of the Schengen Information System (SIS) in the field of police cooperation and judicial cooperation in criminal matters as regards the entry of alerts by Europol. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/761c3f96-b01a-4f63-b5a6-21f7fd0451e0_en?filename=09122020_proposal_regulation_ep_council_amending_

regulation_2018-1862_establishment_operation_use_sis_field_police_cooperation_judicial_cooperation_criminal_matters_com-2020_791_pe-2020-8991_en.pdf.

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Ключові слова: Європейський Союз, захист прав громадян, правоохоронні органи, транскордонне співробітництво, Європол, правосуддя, правоохоронна діяльність, злочинність.

Keywords: European Union, citizen rights protection, law enforcement agencies, cross-border cooperation, Europol, judiciary, law enforcement activity, criminality.

Сурілова Олена Олексіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри міжнародного та європейського права,
доктор юридичних наук, професор*

СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ ПРАВА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

В сучасних умовах розвитку цивілізаційних процесів все масштабнішим стає антропогенний вплив на навколишнє природне середовище, який набув глобального характеру та має прояв у зміні клімату, забрудненні атмосфери й гідросфери, виснаженні надр, втраті біологічного розмаїття, тощо. Збройний конфлікт на території України набув характеристик екоциду – жертвою військової агресії РФ стало українське довкілля, яке безжально нищиться окупантами в ході бойових дій. Все це становить небезпеку не тільки для України, але і для європейського континенту та для світового співтовариства в цілому, оскільки можуть призвести до незворотних змін у природному середовищі, що зробить Землю непридатною для життя. За таких обставин особливого значення набуває охорона навколишнього природного середовища, адже сталий розвиток, мир, безпека є основними фундаментальними європейськими цінностями, які мають глобального характеру.

В сучасний період Європейський Союз є лідером у вирішенні глобальних екологічних проблем. Європейські співтовариства та Європейський Союз з першого дня свого існування приділяли увагу раціональному використанню природних ресурсів та забезпеченню екологічної безпеки. Компетенція Європейського Союзу в сфері екологічної безпеки постійно розширювалася, а політика ЄС щодо охорони навколишнього природного середовища удосконалювалася на основі концепції сталого розвитку. Саме ця концепція на сьогодні є основоположною та системоутворюючою в сфері охорони навколишнього природного середовища ЄС.

Розвиток екологічної політики ЄС ґрунтувався на Екологічних програмах дій ЄС. Кожна програма започатковувала новий етап розвитку права навколишнього середовища ЄС та пропонувала нові концептуальні підходи – від охорони окремих природних об'єктів та встановлення параметрів якості навколишнього природного середовища у першій програмі дій до вирішення глобальних проблем в сфері охорони довкілля у восьмій, що діє сьогодні та розрахована на період до 2030р. [1].

Восьма програма дій з навколишнього середовища, яка встановлює пріоритети екологічної політики ЄС до кінця десятиліття та умови їх досягнення, набула чинності 02.05.2022 р. Програма спирається на Європейську Зелену Угоду[2] та спрямована на прискорення переходу до кліматично дружньої, ресурсоефективної економіки, визнаючи, що добробут і процвітання людей залежать від сталих безпечних екосистем. Восьма програма дій базується на принципах запобігання шкоди та «забруднювач платить» та впроваджує інтегрований підхід до розробки та впровадження політики в сфері охорони навколишнього середовища. Стаття 3

Програми дій визначає заходи, необхідні для досягнення пріоритетних цілей – використання економічних і податкових стимулів для переходу до стійкості, підвищення сталого фінансування, використання потенціалу цифровізації, вдосконалення екологічного законодавства, співпраця на всіх рівнях формування політики між різними зацікавленими сторонами.

Європейська зелена угода запровадила нову концептуальну основу екологічної політики ЄС – Європейський Зелений Курс, який є дорожньою картою усунення екологічних загроз та викликів, забезпечення екологічної безпеки і підвищення добробуту європейських народів. Європейський зелений курс пропонує новітню концепцію зеленої модернізації економіки, метою якої є забезпечення життя людини у гармонії з природою[3].

У березні 2020 р. Європейська комісія прийняла новий план дій щодо циркулярної економіки замкнутого циклу [4]. Він є одним із основних компонентів Європейської зеленої угоди – нового порядку денного Європи щодо сталого зростання. Перехід ЄС до циркулярної економіки зменшить тиск на екосистеми та сприятиме сталому економічному зростанню. План також є передумовою для досягнення цілі ЄС щодо кліматичної нейтральності (нульових викидів) до 2050 року, запобігання втраті та відновлення біорізноманіття.

Зелений курс призвів до реформи сільськогосподарської політики ЄС та запровадження стратегії «Від ферми до столу» [5]- комплексного наскрізного підходу до забезпечення харчової та екологічної безпеки.

Україна, отримавши статус кандидата на вступ до ЄС та розпочавши етап перемовин про вступ, залучається до багатьох ініціатив ЄС, зокрема Європейського зеленого курсу. Зокрема, Україна, як країна- експортер аграрної продукції в країни ЄС, має дотримуватися стандартів Європейського Союзу в цій сфері та імплементувати основні вимоги, передбачені Зеленим курсом. Це утворює виклики для нашої держави та потребує зміни концептуальних засад екологічного права України з урахуванням новітніх європейських вимог, а також подальшу екологізацію економіки та всіх сфер суспільного життя.

Список використаних джерел

1. European Environment action programme to 2030. URL: https://environment.ec.europa.eu/strategy/environment-action-programme-2030_en
2. European Commission. The European Green Deal. URL: <https://commission.europa.eu/strategy-and-policy>
3. European Commission communication from the commission to the european parliament, the european council, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions. The European Green Deal COM/2019/640 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>
4. European Commission Circular economy action plan. URL: https://environment.ec.europa.eu/strategy/circular-economy-action-plan_en
5. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Farm to Fork Strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system : COM/2020/381 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu>

Ключові слова: Екологічна безпека, циркулярна економіка, природні ресурси, Європейський Союз, ресурсоефективна економіка.

Keywords: Ecological security, circular economy, natural resources, European Union, resource-efficient economy.

Акіменко Юлія Юріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент

ACQUIS ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС – КЛЮЧОВА УМОВА НАБЛИЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ACQUIS ЄС

Відмінною характеристикою правової системи ЄС є наявність «acquis communautaire» або у сучасному варіанті «acquis ЄС», що в юридичній літературі перекладається як «юридичний доробок», «право надбання», «надбання співдружності», «правові досягнення», що є спробою пояснити цю унікальну правову категорію, яка виражена у наднаціональному праві, принципах верховенства права і прямою дією його норм в країнах-членах ЄС та політико-економічній згуртованістю країн-членів, країн-партнерів та країн-кандидатів. Україна в надзвичайно складних умовах війни та економічної кризи отримала статус країни-кандидата на вступ у ЄС, а відповідно прискорила процес наближення свого законодавства до стандартів ЄС. Актуальність дослідження *acquis communautaire* та його важливої складової *acquis* Внутрішнього ринку ЄС продиктовано необхідністю використання інструментів наближення до *acquis communautaire* при цьому відстоюючи національні інтереси та забезпечення економічних гарантій суверенності в майбутньому для України як для члена ЄС.

Унікальність «*acquis communautaire*» полягає також і в тому, що цю категорію можна умовно розділити на тематичні блоки – *acquis* Внутрішнього ринку ЄС, *acquis* приєднання, *acquis* Європейської економічної зони, тощо, а згадані тематичні блоки містять як нормативні положення, які регулюють «внутрішні» взаємовідносини ЄС та країн-членів, так і нормативні положення, центром уваги яких є зовнішній контекст співробітництва в тій чи іншій сфері.

Acquis ЄС є гнучкою концепцією, яка знаходиться у стані постійної кореляції з соціально-економічними та політико-культурними явищами в процесі євроінтеграції. *Acquis* ЄС можна умовно розподілити на складові: законодавчі, політичні та судові нормативні положення відповідно до їхніх функцій та інституційного походження. До положень законодавчої складової *acquis* входить сукупність юридично обов'язкових і необов'язкових актів: договори, на яких засновано ЄС, і подальші поправки до них; підзаконні акти, включаючи регламенти, директиви, рішення, рекомендації та висновки; внутрішні акти інституцій ЄС та міжінституційні угоди; міжнародні угоди, укладені ЄС, змішані угоди та угоди, укладені державами-членами у сферах виключної компетенції ЄС; і, можливо, також дії представників держав-членів, які зустрічаються в рамках Ради, і заходи, прийняті в рамках посиленої співпраці. В свою чергу політична складова *acquis* ЄС зазвичай включає в себе юридично необов'язкові акти, такі як політичні цілі Договорів, а також різні резолюції, декларацій, позицій, настанов і принципів, у т.ч рішення та угоди, прийняті Європейською Радою та Радою ЄС. І остання складова *acquis* – судова складається з прецедентного права судової системи ЄС. З одного боку, прецедентне право Суду ЄС і Загального суду можна розглядати як акти інституції ЄС – Суду ЄС. З іншого боку, прецедентне право Суду є джерелом низки фундаментальних принципів, таких як пряма дія, верховенство права, тощо.

За офіційною інформацією опублікованою Комісією ЄС на сьогодні *acquis* ЄС складається з 6 тематичних блоків (кластерів) та 35 глав. Країна-кандидат проводить складну та довгу роботу щодо зміни національного законодавства, в результаті якої Комісія ЄС аналізує результати цієї роботи за 35 главами. При цьому *acquis* Внутрішнього ринку ЄС охоплює безпосередньо половину глав – вільний рух товарів, вільний рух робочої сили, вільний рух надання послуг, вільний рух капіталів, право державних закупівель, законодавство про діяльність підприємств, законодавство щодо прав інтелектуальної власності, політика у галузі конкуренції, фінансові послуги, сільське господарство, безпека продуктів харчування, ветеринарна та фі-

тосанітарна політика, рибальство, транспортна політика, енергетика, оподаткування, економіка та монетарна політика, політика у галузі підприємств та промисловості, транс'європейські мережі, а також звісно стосується інших глав опосередковано.

Однак одна з функцій *acquis* Внутрішнього ринку ЄС це інтеграція країн, що не є членами ЄС, у Внутрішній ринок ЄС без членства в ЄС шляхом наближення до його стандартів. З одного боку, країни, де відбувається наближення до стандартів *acquis* Внутрішнього ринку ЄС, не обов'язково перебувають у процесі приєднання до ЄС. З іншого боку, метою такого поширення своїх цінностей та стандартів є збільшення Внутрішнього ринку ЄС за рахунок включення третіх країн або інтеграція держав, що не є членами ЄС, до Внутрішнього ринку ЄС. *Acquis* Внутрішнього ринку ЄС таким чином, служить меті підтримки однорідності як всередині Внутрішнього ринку ЄС, так і зовнішніми партнерами та Внутрішнім ринком ЄС, зберігаючи при цьому його ключові характеристики.

Також, з огляду на вищезазначені складові *acquis* ЄС (законодавчу, політичну та судову) можна стверджувати, що *acquis* Внутрішнього ринку ЄС включає в себе акти первинного та вторинного права ЄС, політичні акти та прецедентне право ЄС щодо заснування та функціонування Внутрішнього ринку ЄС, включаючи чотири свободи, а також горизонтальні положення щодо, наприклад, конкуренції, навколишнього середовища, соціальної політики та захисту споживачів.

Кожна міжнародна угода, укладена ЄС, яка встановлює політичні та правові рамки для відносин ЄС з третьою стороною, потенційно створює новий тип *acquis*. Так Угода про асоціацію між ЄС та Україною 2014 р. поширює *acquis* Внутрішнього ринку ЄС в Україні та сприяє створенню та підтримці однорідного правового простору на основі цінностей та ідей ЄС в Україні.

Ключові слова: Європейський союз, право ЄС, Внутрішній ринок ЄС, *Acquis* Внутрішнього ринку ЄС, євроінтеграція, Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Keywords: European Union, EU law, EU Internal market, Internal market *acquis*, eurointegration, Association Agreement between the European Union and its Member States and Ukraine.

Белогубова Оксана Олександрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ ДИПЛОМАТІЇ У ГЛОБАЛЬНІЙ СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ЄС

З огляду на багаторічне становлення Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС та спроби Європейського Союзу діяти як важливий та впливовий актор на міжнародній арені, роль представницьких органів ЄС у зовнішніх взаємовідносинах з іншими суб'єктами міжнародних правовідносин потребує осмислення з огляду на виклики сучасності.

Реформа зовнішньої політики Європейського Союзу, передбачена Лісабонським договором, була вкрай необхідна та являє собою спробу заснування єдиної наднаціональної дипломатії, що є безпрецедентним в історії міжнародних відносин. Заснування та ефективне існування наднаціональної дипломатії у ЄС дає також змогу детально дослідити проблеми, пов'язані з національною дипломатією. У той же час засоби та інструменти національної дипломатії піддаються ретельному переосмисленню та аналізу з точки зору ефективності певних класичних компетенцій управлінських якостей урядів, невід'ємною частиною яких вона є.

З набуттям чинності Лісабонським договором у 2009 р. відбулась інституалізація компетенції ЄС у зовнішній політиці та політиці безпеки шляхом заснування Європейської служби

зовнішніх справ (The European External Action Service (EEAS) [1; 2]. Цей орган ЄС – Європейська служба зовнішніх справ під керівництвом Високого представника із закордонних справ і політики безпеки відповідає за всі повноваження ЄС – політичні, економічні, зовнішні та безпекові. Таким чином, діяльність дипломатичних місій ЄС гуманітарного чи консультативного характеру та делегацій ЄС (більше 150) підпорядковується EEAS та фактично являють собою мережу наднаціональних дипломатичних представництв з власним бюджетом та характерною відмінністю – опосередкованість від національних органів дипломатії. Регламент Ради від 26 липня 2010 року визначає доволі прозорі та новітні підходи для визначення порядку роботи та звітування наднаціональних дипломатичних представництв та відповідно Європейської служби зовнішніх справ перед Європейською комісією [3]. Слід зауважити, що усі представники держав-членів обов'язково беруть участь у роботі Європейської Ради та Ради ЄС, де також обов'язково бере участь Високий представник із закордонних справ і політики безпеки, а отже рішення, що стосуються спільної безпекової та оборонної політики на найвищому рівні є виразом волі суверенних інтересів усіх держав-членів. Проте досягнення цих цілей та прийнятих рішень у сфері зовнішньої політики та політики безпеки на рівні ЄС відбувається засобами наднаціональної дипломатії, що представляє собою унікальне явище у міжнародному праві.

Події в Україні у 2014 р. – військове вторгнення РФ в Україну та анексія Криму змусила ЄС в наявних правових рамках та формах організувати та вступити у переговорний процес, консультувати сторони та посередників, зайняти сторону арбітра та можливого гаранта виконання сторонами домовленостей, що відбувалось у рамках наднаціональної дипломатії. Усі країни-члени ЄС об'єднались навколо сильного політичного гасла про підтримку територіальної цілісності України та засудження анексії Криму, однак нові виклики вимагали від ЄС далекоглядності щодо наявних та можливих військових конфліктів [4].

У 2016 р. була представлена Глобальна стратегія ЄС «Спільне бачення, Спільна дія: Сильніша Європа» (EU Global Strategy «Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe», A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy») [5]. П'ятьма пріоритетами зовнішньої діяльності ЄС були визначені: посилення безпеки й оборони; інвестування у стійкість держав і суспільств на сході і півдні; розвиток інтегрованого підходу до конфліктів і криз; сприяння і підтримка спільного регіонального порядку; посилення глобального управління на основі міжнародного права [6].

Глобальна стратегія ЄС підкреслює глобальний характер викликів і необхідність внутрішньої співпраці (між державами-членами) і зовнішньої співпраці (зокрема, зі Сполученими Штатами, Організацією Об'єднаних Націй і НАТО) під час їх вирішення. У документі питомо збільшена роль співробітництва засобами дипломатії (національної чи наднаціональної) у зв'язку із чітким гаслом про взаємозалежність внутрішніх і зовнішніх загроз, необхідності більшої узгодженості між політиками ЄС і держав-членів, а також переконанням, що жодна з країн ЄС не в змозі протистояти поточним загрозам поодиночі. Співробітництво у Глобальній стратегії часто згадується в контексті нарощування військового потенціалу.

На глобальному рівні відбувається постійна радикальна трансформація самої природи міжнародної дипломатії із зростанням горизонтальної мережевої діяльності з формуванням наднаціональної дипломатії союзами держав, поряд з обмеженими досягненнями (і деякими явними невдачами) класичної національної дипломатії. ЄС є провідним практиком цієї діяльності вдома, і може прагнути до розвитку цих можливостей на міжнародному рівні, але це має базуватися на розбудові дипломатичних можливостей на рівні ЄС у багатьох технічно складних сферах, таких як оборона та безпека.

Список використаних джерел

1. Consolidated Version of the Treaty on European Union. *Official Journal of the European Union*. 2010. Vol. 53 (C 83). P. 13–47.

2. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 2010. Vol. 53 (C 83). P. 47–201.

3. Council Decision of 26 July 2010 establishing the organisation and functioning of the European External Action Service : (2010/427/EU) *Official Journal of the European Union*. 2010. L 201. P. 30–40.

4. Акіменко Ю. Ю., Белогубова О. О. Правовий статус України як країни кандидат на вступ у ЄС: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. № 59. С. 82–85.

5. EU Global Strategy «Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe» of 28.06.2016. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_review_web_0.pdf (дата звернення: 01.04.2024).

6. Горбач О., Сигідус К. Порівняльний аналіз Європейської стратегії безпеки (2003) та Глобальної стратегії Європейського Союзу (2016). *Humanitarian Vision = Гуманітарні візії*. Lviv, 2017. Vol. 3, N 2. P. 57–62. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/42583> (дата звернення: 01.04.2024).

Ключові слова: міжнародне право, міжнародна дипломатія, Європейський Союз, Спільна зовнішня політика та політика безпеки, Європейська служба зовнішніх справ, Європейська стратегія безпеки, Глобальна стратегія Європейського Союзу.

Keywords: international law, international diplomacy, European Union, Common Foreign and Security Policy, European External Affairs Service, High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy, European security strategy, Global strategy of the European Union.

Vladyshevska Viktoriia Viktorivna

National University «Odessa Law Academy»,

*PhD in Law, associate Professor of the Department of International and European Law,
associate Professor*

REGARDING THE DECISIONS OF INTERNATIONAL JUDICIAL BODIES IN THE ASPECT OF THE IMPLEMENTATION OF THE STANDARDS OF INTERNATIONAL AGREEMENTS

The rapid development of legal regulation of international relations results in the growing role of international judicial bodies and their decisions in international law. At the same time, the resolution of the issue of the precedent nature of decisions of international courts is ambiguous.

International agreements play an important role in the context of regulation of international relations. The provisions of the Vienna Convention on the Law of International Treaties actually codified customary norms regarding the main issues related to the conclusion, execution and termination of treaties by states. According to the Vienna Convention on the Law of International Treaties, a treaty should be understood as an international agreement concluded between states in writing, on the basis of international law, regardless of whether such an agreement is set out in one document, in two or more related documents, as well as regardless of its specific name.

An international treaty is an agreement concluded between subjects of international law who have the right to create norms, regardless of its form and name, and corresponds to the norms of international law.

According to Art. 6 of the Vienna Convention on the Law of International Treaties stipulates that a state is not entitled to refer to the fact that its consent to the binding of the treaty was expressed in violation of one or another provision of its domestic law, which concerns the competence to conclude treaties, as a ground of invalidity his consent... unless this violation was clear and did not concern a rule of his domestic law of particular importance. It is also established that a violation is manifest if it would be objectively apparent to any state acting in good faith and in accordance with

normal practice in the matter. It is obvious that the fact that an international agreement is a complex and multifaceted legal act, its individual provisions may not correspond to the interests of a certain state. In order not to infringe on the interests of states in the law of international treaties, there is an institution of reservations. The Vienna Convention on the Law of International Treaties enshrines the rule that a state may, upon signing, ratifying, approving or approving a treaty, or acceding to it, formulate reservations, if the treaty does not prohibit the introduction of such reservations. The legal consequences for the participants of the international agreement occur only after it enters into force.

In today's realities, international justice covers: the UN International Court of Justice, the International Criminal Court, the International Court of Arbitration, the International Tribunal for the Law of the Sea, the EU Court, the European Court of Human Rights, the Inter-American Court of Human Rights, the Economic Court of the CIS, the International Tribunal for Rwanda, the International financial tribunal, numerous judicial institutions of an arbitration nature, etc.

Regarding the decisions of international judicial bodies, in accordance with clause d, part 1 of Article 38 of the Charter of the International Court of Justice of the United Nations, decisions of international courts are used as an «auxiliary tool for determining legal norms».

The provisions of the mentioned article indicate the unequal status of such sources of international law as international treaties and decisions of international courts. At the same time, the decisions of international judicial and arbitration bodies make it possible to better understand the essence of modern international law and the specifics of the implementation of its norms in different historical conditions.

Let's consider the decision of the UN International Court of Justice in the context of the implementation of the norms of international law. Yes, according to Art. 59 of the Statute of the UN ICJ, the decision of the Court is binding only for the parties participating in the case, and only in this case. In addition, not every disputed situation between subjects of international legal relations is resolved with the help of a court. In today's world, the number of conflicts between states in which the parties do not adhere to the principle of peaceful settlement of disputes, according to which international disputes must be resolved exclusively by peaceful means, unfortunately does not decrease. The mechanism for implementing these tasks is the International Court of Justice as a judicial body of the United Nations. The intensity of the work of the UN International Court of Justice has significantly increased in the last few decades.

As a result of the research, it was concluded that international treaties regulate relations between states. At the same time, in the event of violations, bodies that aim to restore violated rights and resolve disputes – international judicial bodies – function to restore justice. Such judicial bodies apply provisions of existing international law norms, such as international conventions, international custom, general principles of law and legal doctrine. Also, for example, decisions of the UN International Court of Justice can be made on the basis of the concept of «justice» with the consent of the parties to the conflict. Regarding the role of the UN International Court of Justice in the resolution of interstate disputes, its role is clearly great, however, the question of the recognition of the court's jurisdiction by the guilty party and the reality of the execution of the decision arises.

Ключові слова: рішення міжнародних судових органів, міжнародний договір, правозастосування, Суд Європейського Союзу, Європейський суд з прав людини, Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй, судовий прецедент, імплементація.

Keywords: decision of international judicial bodies, international treaty, law enforcement, Court of Justice of the European Union, European Court of Human Rights, International Court of Justice, judicial precedent, implementation.

КРЕАТИВНІСТЬ У ПРАВІ ТА КРЕАТИВНИЙ ПІДХІД ПРИ ВИВЧЕННІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Однією з визначних рис сучасної юриспруденції є креативність, що пояснюється неможливістю дослідження держави і права, державно-правових явищ без творчого початку, оскільки вирішення питань, що виникають перед світом, перед правом і державами, потребує нових ідей та їх ґрунтовної розробки.

Міжнародне право саме по собі є важливим чинником співіснування держав та народів. За своєю суттю воно незмінне, тому що відображає узгоджені волі держав як певний компроміс. Таке узгодження волі держав відбувається у тому числі й через застосування творчого підходу, креативності.

Креативністю юриспруденції є певне творче використання традицій, норм та інститутів правової спадщини в умовах нового часу. Зрозуміло, що тут важливою є природна спрямованість до нового. Забезпечення сталого розвитку держави і права, як і розвиток міжнародного права, неможливі без творчого бачення ролі держави і її інститутів, ролі права у регулюванні суспільних відносин, ролі міжнародного права у регулюванні міжнародних відносин.

Креативність передбачає погляд на право з позицій інтегративності, тобто звернення як до цінностей правової сфери, правового досвіду, доктрини, так і урахування того, що право не є виключно раціональною системою, оскільки і людина не є виключно раціональною.

В такому разі чи є право мистецтвом? Чи можна надавати позитивному праву таку «волю»? В такому «розрізі» що являє собою міжнародне право? Чи є міжнародне право мистецтвом узгодження волі, чи є воно правом справедливості?

Звісно, тут виникає питання про те, чи можна розглядати право як мистецтво, творчість, креативність, та чи не є це небезпечним для правозастосування. Такі питання є одвічною проблемою філософського й наукового пошуку.

Беззаперечно, діяльність у сфері права є творчою діяльністю. Проте творчість має бути в рамках закону, вона не може затьмарювати здоровий глузд, адже в юридичній роботі, від якої залежить доля та життя людини, необхідно бути дуже обережним, зокрема й при використанні креативного підходу, будь-яка креативність має бути «в межах закону, в рамках закону». Без цього важливого доповнення творча діяльність неможлива, оскільки творчість всупереч закону є свавіллям, за що, звісно, має бути юридична відповідальність. Отже, творчість не може здійснюватись без урахування існуючих правил, методів, вимог законності.

Вивчення міжнародного права та його викладання не можуть не враховувати викладені аспекти щодо креативності юриспруденції та використання творчого підходу у тому числі і при правозастосуванні. Навчання міжнародно-правовим дисциплінам полягає у можливості отримання здобувачами поглиблених теоретичних знань та практичних навичок з теорії та історії міжнародного права та міжнародних відносин, загальнотеоретичної юриспруденції, галузей національного права, загальних засад правового регулювання приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом (міжнародного приватного права), порівняльного правознавства.

При цьому креативний підхід передбачає поєднання традиційних форм, методів та прийомів навчання (лекції, практичні заняття, самостійна робота, контрольні заходи) з інноваційними. У рамках креативного підходу викладачами може використовуватись широкий спектр інтерактивних форм проведення занять, як то: лекції-візуалізації, тренінгові вправи, круглі столи, ситуатійні завдання, ділові ігри тощо.

Суть креативного підходу полягає у тому, що методи навчання і викладання узгоджені з положеннями академічної свободи, зокрема науково-педагогічним працівникам надається

право творчо наповнювати зміст дисциплін та застосовувати авторські розробки у відповідності до змісту освітніх програм, вносити зміни в робочі програми, обирати методи навчання задля ефективного засвоєння знань, самостійно обирати форми вивчення окремих тем, тощо. Також здобувачам має гарантуватись академічна свобода у тому числі шляхом надання можливості вільного вибору відвідування тренінгів та гуртків згідно із траєкторією особистого розвитку.

Все це є важливим при вивченні міжнародного права, що дозволить значно продуктивніше його зрозуміти та засвоїти, застосовувати отримані знання на практиці.

Наголосимо, що креатив надає можливість розвитку, самореалізації як здобувачам, так і викладачам. При вивченні міжнародного права неможливо бути не креативним, неможливо бути не творчою особистістю (і взагалі уявляється, що кожна людина – це творча особистість), оскільки завжди виникають певні питання щодо міжнародно-правового регулювання певних сфер, щодо колізій при регулюванні приватних відносин та їх вирішення, щодо поведінки акторів міжнародних відносин та світової політики, вирішення яких потребує відповідного виваженого аналізу, урахування думки інших, а також пошуку шляхів вирішення певних колізійних питань.

Ключові слова: Креативність, право, міжнародне право, вивчення міжнародного права.

Keywords: Creativity, law, international law, study of international law.

Грушко Мальвіна Валеріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри міжнародного та європейського права,

кандидат юридичних наук, доцент

Тошачкова Анна Сергіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

студентка 4 курсу факультету судового та міжнародного права

РОЗСЛІДУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

В ході підготування проекту статей про відповідальність держав 1972 р. Комісія з міжнародного права розробила поняття «міжнародного злочину». Під міжнародним злочином розуміється «міжнародно-протиправне діяння, яке виникає в результаті порушення державою міжнародного зобов'язання, які мають основоположне значення для забезпечення міжнародного миру та безпеки, права народів на самовизначення, захист людської особистості, захисту навколишнього середовища, або коли порушуються інтереси не лише безпосередньо постраждалої держави, а й загалом міжнародного співтовариства» [1, с. 16].

Комісія віднесла до числа таких злочинів: злочини проти людяності (геноцид, апартеїд, расизм, рабство, колоніалізм, екоцид), воєнні злочини, злочини проти миру та злочини агресії.

Канада має історичний досвід з розслідуванням та кримінальному переслідуванню міжнародних злочинів як засобами національної кримінальної юрисдикції, так і в межах спільних зусиль з іншими державами з побудови окремих елементів міжнародного кримінального правосуддя.

Під час конференції, яка відбулася в 2022 р. під назвою «Об'єднані заради справедливості» обговорювались різні механізми щодо відповідальності за вчинені міжнародні злочини, де Канада була ініціатором та засновницею разом з іншими державами Групи з координації міжнародних та національних зусиль з тих питань, котрі стосувались притягнення до відпо-

відальності за злочини, які були вчинені в результаті збройної російської агресії в Україні. В рамках національних розслідувань діяльність Групи також координує зусилля й на комплексній співпраці. Разом з Міжнародним кримінальним судом та Україною, Канада та інші 24 держави відповідно до правил персональної та універсальної кримінальної юрисдикції розслідують міжнародні злочини, які були вчинені на території нашої держави. В 2023 р. в Торонто відбулася міжнародна конференція, яка стосувалась міжнародних воєнних злочинів, вчинених щодо українських дітей, де Канада була ініціатором створення коаліції держав, головною метою яких була робота з безпечним поверненням незаконно депортованих росією українських дітей [2].

З 2022 р. в рамках War Crimes Program Канада проводить структурні національні розслідування щодо злочинів проти людяності та воєнних злочинів, які вчинені в Україні. Наприклад, правоохоронний орган Канади під назвою Королівська канадська кінна поліція, має повноваження щодо розслідувань таких злочинів за цією програмою разом з іншими партнерами, збираючи цінну інформацію й показання громадян України, належним чином задокументовуючи з метою захисту інформації, щоб з часом вона не була втрачена й стала доказом для майбутніх кримінальних переслідувань [3]. Мета цього розслідування – ідентифікація жертв, підозрюваних та свідків для майбутніх кримінальних проваджень, документування та каталогізація вчинених міжнародних злочинів.

Був створений вебсайт для українців, котрі заїжджають в Канаду, де розміщена інформація про національне розслідування та те, що вони також можуть ділитися своєю інформацією. Варто звернути увагу на найбільш зростаючий архів особистих історій українців про життя під час війни під назвою Svidok. Джеймс Ходсон та Анастасія Федик, професори університету Берклі, створили дану платформу, щоб мати змогу зберігати та збирати докази всіх воєнних злочинів та звірств, котрі вчиняли росіяни. Платформа також співпрацює з Офісом генпрокурора й Міжнародним кримінальним судом, передаючи показання про воєнні злочини, вчинені в Україні. Цікавий також досвід Франції в розслідуванні міжнародних злочинів, де створений сучасний механізм відповідальності за міжнародні злочини. Досвід цієї країни є величезний, наприклад, на підставі Версальського мирного договору 1919 р. були спроби запустити механізми по притягненню до міжнародної відповідальності за порушенням законів та звичаїв війни німецьких військових після Першої світової війни, активна участь в міжнародних військових трибуналах після Другої світової війни.

З 2012 р. діє Центр боротьби зі злочинами проти людяності, воєнними злочинами й проступками й в 2019 р. був інтегрований до Національної антитерористичної прокуратури. Згідно з даними за 2019 р., то Центр розслідує справи щодо фактів міжнародних злочинів, вчинених у великій кількості країн, в тому числі й в Україні. Вказуємо, що в 2022 р. розпочалися 7 попередніх розслідувань за ознаками воєнних злочинів або співучасті у воєнних злочинах, вчинених в Україні. А саме розслідування злочинів, вчинених проти жертв – громадян Франції, де деякі з яких стосувалися смерті журналістів і т.д.

Франція має досвід в структурних розслідуваннях (матричне розслідування) є таким розслідуванням, що охоплює усі події, які відбуваються на певній території, чи в певній державі. Якщо коротко казати про структурні розслідування, то перше було зосереджено на співпраці з Федеральною генеральною прокуратурою в межах спільної слідчої групи, друге розслідування вже мало відношення до злочинів проти людяності проти єзитської меншини на території Іраку, які були вчинені громадянами Франції, учасниками лав ІДІЛ. Ці два розслідування проходилися за міжнародним співробітництвом, співробітництвом з неурядовими організаціями, наприклад, Міжнародною федерацією прав людини, Міжнародним кримінальним судом, Асоціацією з вивчення воєнних злочинів, Міжнародною комісією правосуддя та підзвітності і т.д. Відповідно до звіту, то в згаданих вище мною розслідуваннях велика увага приділяється аналітичній діяльності, що включає в себе кримінальний, правовий та інші аналізи, також з'ясуванню контексту, встановленню контактів з французькими адміністраціями, неурядо-

вими організаціями, міжнародними організаціями, з іноземними слідчими агентствами, що сприятиме розслідуванню.

Національна антитерористична прокуратура сформулювала основні принципи кримінального переслідування міжнародних злочинів, які охоплюють 3 етапи. Перший етап – задокументоване й детальне встановлення фактів у всій їх складності зі збором доказів на місці, другий етап полягає в дослідженні деталей щодо походження дій, що складають дані злочини, а третій етап стосується притягнення конкретних осіб до відповідальності.

В даних розслідуваннях Франція надає українським правоохоронцям різноманітну допомогу в тому числі й технічну, зокрема, були направлені фахівці з судової медицини. Зокрема, 24 червня 2022 р. була підписана відомча угода між Францією та Офісом Генерального прокурора щодо спільних зусиль з розслідування воєнних та інших міжнародних злочинів [4].

Виходячи з вищевикладеного, доходимо висновку, що обсяг доказів, які збираються в межах таких розслідувань, буде зростати, а тому потрібно забезпечити належний та оперативний обміну доказами, використовуючи як традиційні форми міжнародної правової допомоги, так й механізми, які пропонує Європейський Союз, тобто – Базу даних доказів основних міжнародних злочинів [5] та через Міжнародний кримінальний суд з урахуванням побудови ним власної системи управління інформацією та доказами з розслідувань міжнародних злочинів, вчинених під час міжнародного збройного конфлікту, спричиненого російською агресією проти України. Наразі розслідування, що проводяться у Канаді щодо злочинів, вчинених в Україні, координуються через спільні програми. Досвід французького механізму відповідальності за міжнародні злочини вже використовується українськими правоохоронними органами при розслідуванні міжнародних злочинів.

Список використаних джерел

1. Зелінська Н. А. Міжнародні злочини і міжнародна злочинність : монографія. Одеса, 2006. 487 с.
2. Андрій Костін: Канада ініціює створення Коаліції держав, які працюватимуть над безпечним поверненням українських дітей, незаконно депортованих росією. *Офіс Генерального прокурора*. Дата публ.: 23.11.2023. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-kanada-iniciyuje-stvorenniya-koaliciyi-derzav-yaki-pracyuvatimut-nad-bezpecnim-povernenniyam-ukrayinskix-ditei-nezakonno-deportovanix-rosijeyu>
3. A statement by the partners of Canada's War Crimes Program on the conflict in Ukraine. *Royal Canadian Mounted Police*. Date publ.: 07.04.2022. URL: <https://www.rcmp-grc.gc.ca/en/news/2022/a-statement-the-partnerscanadas-war-crimes-program-the-conflict-ukraine>
4. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та європейським союзом за 2022 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf
5. Пашковський М. База даних доказів основних міжнародних злочинів (CICED): запит на національноправову регламентацію. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. з нагоди відзначення Дня науки – 2023 в Україні. Київ, 2023. С. 75–77.

Ключові слова: міжнародні злочини, міжнародний збройний конфлікт, розслідування міжнародних злочинів, міжнародна відповідальність.

Keywords: international crimes, international armed conflict, investigation of international crimes, international responsibility.

Гриб Анна Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук

UN HUMAN RIGHTS COUNCIL IN THE HUMAN RIGHTS PROTECTION MECHANISM

As history shows, control has a serious impact on the effectiveness of the application of agreed norms and principles of international law, on their actual compliance by each state party to international agreements. The forms of such control largely depend on the nature of human rights violations and can be very diverse. They are determined by the Charter, decisions of the UN and its specialized agencies, international agreements of a universal and regional nature. The key purpose of the control mechanism is not to coerce or impose sanctions on states for failure to fulfill their obligations, but only to monitor the implementation of the provisions of international agreements.

One of the main tasks of control bodies is to provide assistance and assistance to states in fulfilling their international obligations by making appropriate decisions and recommendations. In recent years, the institution of control has become widespread in various areas of interstate relations, and especially in the field of human rights. States, agreeing to international legal regulation of fundamental human rights and freedoms, undertake corresponding obligations. The objects of such obligations – human rights – are embodied in reality directly by states.

However, their implementation is subject to control by the international community, which is one of the fundamental specific features of the international legal regulation of human rights. When studying the mechanisms for ensuring the effective activities of the United Nations Human Rights Council, special attention should, of course, be paid to the universal periodic review. The effectiveness of the work of the UN Human Rights Council will largely be determined by the functioning of its universal periodic review mechanism. All states must undergo such a review, and members of this Council primarily, during their term of membership in this body.

The review will be carried out on the basis of information received from the State concerned, in the form of a national report; information provided by the Office of the High Commissioner for Human Rights, which should contain materials from the convention treaty bodies and special procedures; additional information provided by stakeholders, including non-governmental organizations (NGOs).

The decision of the Human Rights Council emphasizes that the review should be based not only on the UN Charter and international treaties, but also on the Universal Declaration of Human Rights. The review will be carried out by a working group headed by the President of the Council and consisting of representatives of all Member States. In fact, the main work, including the preparation of the Council's report, will be carried out by an established group of three rapporteurs, selected by lot from among the Council members representing various regional groups. In this group, an interactive dialogue will take place between the country under review and the Council.

It should be emphasized that the final document for each country is adopted at a plenary meeting of the Council. Such a document would contain a summary of the progress of the review, the Council's conclusions and recommendations, as well as the voluntary commitments of the State concerned to promote and respect human rights. The effectiveness of the work of the Human Rights Council aimed at carrying out this review will largely depend on an objective assessment of the human rights situation in the country in question and the adoption of specific recommendations aimed at correcting existing shortcomings. However, already now some experts and specialists are expressing doubts about the effective operation of the universal periodic review mechanism. Special procedures.

According to the adopted document, the Human Rights Council is called upon to pay significant attention to the so-called special procedures. These procedures consist of the appointment and work of Special Rapporteurs of the Council, Special Representatives of the UN Secretary-General, independent experts and working groups. There is still no clear distinction between these procedures. Special

Rapporteurs of the Council (formerly the Commission) are appointed for specific countries and for certain general human rights issues. For example, there are Special Rapporteurs on the situation of human rights in Sudan, Myanmar and other countries; Special Rapporteur on the human rights of migrants, on the right to education, food, etc. A number of independent experts are appointed by the UN Secretary-General (on the situation of human rights in Haiti, Somalia), others by the Council (the situation of human rights in the Democratic Republic Congo, on minority issues, etc.). Within the framework of special groups, there are working groups on arbitrary detentions, on forced and involuntary disappearances, etc.

Existing procedures play an important role in the international protection of human rights. Special rapporteurs collect information both on individual countries where human rights are systematically violated and on thematic issues. They propose specific measures to correct and improve the existing situation. Due to the negative attitude, mainly for political reasons, of a number of countries towards the appointment of so-called rapporteur countries, fears were expressed that the Rights Council would abandon this procedure. However, the Council retained the system of rapporteur countries. Its document contains important provisions regarding the selection, nomination and appointment of special rapporteurs, rationalization and improvement of their mandates.

Persons holding positions in government bodies or in any other organizations in connection with which a conflict of interest may arise when performing the functions assigned to them are not appointed. Mandate holders act as independent experts in their personal capacity. Hearing the reports of the special procedures, discussing their recommendations and taking concrete action on them will be essential to increasing the effectiveness of the Council's activities. There are currently more than 40 special procedures in place. However, it seems doubtful that, given the Council's work schedule (three sessions annually over ten weeks), this body, as the work of the Commission on Human Rights has shown, will be able to discuss the reports of the special procedures in depth. In this regard, it would be advisable to reduce the number of special procedures, mainly by merging them, and to allocate time for the consideration of their reports.

Advisory Committee of the Human Rights Council. In the United Nations, in addition to bodies composed of representatives of Member States, bodies composed of independent experts acting in their personal capacity are very important. This combination of bodies consisting of representatives of member states and experts is especially characteristic of the UN human rights mechanism. Expert bodies in the UN human rights mechanism serve as "think tanks" that promote the progressive development of international law.

For a long time, the Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights acted as the "think tank" of the UN Commission on Human Rights, which for almost sixty years developed and adopted decisions that meet the interests of the entire international community. The research conducted by the Sub-Commission, its objective analysis of the human rights situation in various regions of the world, its decisions and recommendations often caused discontent in a number of countries, some of which advocated its elimination. The report "Towards a Safe World is Our Common Responsibility," prepared on behalf of the UN Secretary General by a "high-level" group, proposed creating (to assist the Commission on Human Rights) a group of experts of 15 people, entrusting it with a number of functions of the said Sub-Commission.

In turn, on behalf of the Human Rights Council, the Sub-Commission unanimously adopted a decision in 2006, setting out its views on reform of the UN human rights mechanism. The Sub-Commission believed that in the interests of better protection of human rights, this body should not only be retained, but also be given additional functions, including expert participation in the universal periodic review. The Human Rights Council did not support this, as well as a number of other recommendations of the Sub-Commission. He decided to create (in place of the Sub-Commission) an Advisory Committee of the Council consisting of 18 experts acting in their personal capacity. The said Committee will act as the Council's think tank and work under its guidance. The functions of the Advisory Committee are to provide expertise to the Council «in such manner and form as will be required by the Council.» The Committee's key focus is on research and research-based consultation.

However, “expertise will be provided only at the request of the Council, in accordance with its resolutions and under its direction.” It should be emphasized that the Committee does not have the right to make resolutions and decisions on its own.

Thus, the Human Rights Council not only maintained the “status quo”, but also to a certain extent limited the powers of the new body created to replace the Sub-Commission. Grievance procedure. The complaints procedure established by ECOSOC resolution 1503 (XLVIII) of 27 May 1970 is one of the oldest in the field of international human rights machinery. By virtue of this resolution, the Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights established a Working Group of five of its members, which once a year (within 10 days) considered reports received by the UN indicating massive and gross violations of human rights. At the same time, the working group considered these messages exclusively in the context of violations of certain articles of the Universal Declaration of Human Rights. The Sub-Commission, having discussed the report of this Working Group, could draw the attention of the Commission to specific violations of human rights that exist in certain countries. In turn, the Commission decided which of the referred situations to consider at its sessions.

In 2000, changes were made to this procedure, according to which the Working Group referred complaints indicating systematic and gross violations in the area under consideration not to the Sub-Commission, but to a specially created Working Group on Situations of the Commission on Human Rights. One of the most significant shortcomings of this procedure was that many petitions took several years to be considered and States often did not promptly provide information when requested by the Sub-Commission Working Group on the specific situation of human rights violations mentioned in the communication. In the adopted document, the Human Rights Council tried to eliminate some of the shortcomings inherent in the previous procedure for considering complaints. It was decided to establish two separate working groups.

The Advisory Committee appoints five of its members to the Working Group on Communications, which, according to established admissibility criteria, determines whether the petition under consideration demonstrates “systematic and reliably attested gross violations of human rights and fundamental freedoms.” If the decision is positive, then such a petition is transferred to the Working Group on Situations created within the Council. Based on the information received from the Working Group on Communications, the Working Group on Situations provides a report to the Council and makes recommendations to it for action in the form of a draft resolution or decision. Both of these working groups hold two sessions a year, which will certainly speed up the process of resolving incoming messages. Also important is the Council’s decision to limit the period for considering complaints to 24 months.

It is very difficult to give an unambiguous assessment to the decisions taken by the Council. It seems that their effectiveness will largely be determined by specific measures to protect human rights and the practical activities of the Council in the coming years. Thus, the formation, improvement and development of the human rights mechanism both at the universal and regional levels takes place under the direct influence of the Universal Declaration of Human Rights. At the same time, states participating in international relations, as emphasized in many decisions of the United Nations, must comply not only with the UN Charter and international treaties, but also with the Universal Declaration of Human Rights. Assessing the overall significance of the Declaration for the development of modern interstate relations, it should be borne in mind that this most important international document was developed by representatives of various ideologies, cultures, religions, which represented a wide range of legal, socio-economic, political and religious traditions. They, despite significant differences, were able to develop “common standards to which all peoples should strive to achieve.” The balanced principles and norms enshrined in the Declaration decades ago are today the basis on which the entire system of international relations will develop for many years to come.

Ключові слова: права людини, міжнародно-правові акти, захист прав, міжнародний захист, міжнародні відносини, Рада ООН з прав людини.

Keywords: human rights, international legal acts, protection of rights, international protection, international relations, UN Human rights council.

Кузьмін Едуард Едуардович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

ДО ДИСКУСІЇ ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ «МІЖНАРОДНОГО ПОКАРАННЯ»

Середина ХХ століття, яка наразі вже доволі усталено сприймається переважною більшістю фахівців у сфері міжнародного кримінального права, як така, що слугує своєрідним та багато в чому достатньо символічним початком (або щонайменше передумовами до цього [4, с. 527]), т. зв. «нової ери», – «епохи його розквіту та піднесення» й типово ототожнюється із зростанням інтересу до відповідної тематики [5, с. 331–332], нині тепер повною мірою не тільки знаходить своє подальше закономірне продовження, а й суттєво каталізується через наявність цілої низки надактуальних викликів, обумовлених, з-поміж іншого, зокрема й сучасними реаліями сьогодення [10].

У пошуках відповідей на «злободенні» проблеми, особливої уваги набуває дещо каверзний та довготривалий (і, на нашу думку, ще досить далекий від свого повного завершення процес) осягнення сутності поняття «міжнародний злочин» [7, с. 353–354]. Примітно, що подібна процедура вбачається доволі динамічною, адже зі сплином часу поступово еволюціонують й існуючі підходи, видозмінюється перцепція означеного явища, що, у свою чергу, приводить до планомірної появи різноманітних його «формацій», – «Нюрнберзької», «Токійської», «Колишньої Югославської», «Руандійської», а також, зрештою і апофеозної до сьогодні, – «Гаазької» моделей [1, с. 277; 3, с. 66]. Не оминаються згадкою й діяльність інших, менш «глобальних» за сферою свого «матеріального охоплення», але не за значенням, «гібридних та інтернаціоналізованих» судових установ [13], які також роблять свій власний внесок у розуміння відповідного терміну.

Поволі змінюється і змістовне «наповнення», притаманне тій чи іншій історично сформованій категорії. Водночас з'являється й все більша кількість наукових досліджень, присвячених не тільки загальним міркуванням щодо того, що саме слід сприймати в якості міжнародного злочину [8, с. 554–558], а власне стосовно кожного конкретного виду злочинів [див., наприклад: 12; 11], які неодмінно мають розглядатись в якості його невід'ємної складової. Не полегшує ситуацію й наявність, включно і модернових тенденцій, щодо, наприклад, «зведення» окремих конкретних видів злочинів до «рівня» міжнародних, – «етнічних чисток», «катування», «згвалтування», «тероризму», і, насамкінець, найбільш вірогідно натеper потенційно включеного до «переліку» міжнародних злочинів у недалекому майбутньому на умовно «офіційному» рівні, «екоциду» [6, с. 47–48].

Підвищена зацікавленість спостерігається й у деталізації внутрішнього змісту відповідних концептів, їхньої внутрішньої будови (складу), еволюції становлення міжнародно-правової та кримінально-правової регламентації, як на рівні міжнародних кримінальних трибуналів та судів, так і в межах їх проекції у національному кримінальному законодавстві тощо.

На цьому етапі цілком справедливим постає запитання, а яке саме місце в такій, здавалось би, вже загальноприйнятій «практиці» відводиться власне поняттю «покарання»? Воно, у свою чергу, надалі зазвичай уточнюється значною кількістю «додаткових» питань, серед яких найбільш поширеними вбачаються ті, що пов'язані безпосередньо з обдумуванням того, яким має бути не тільки загальне сприйняття відповідного феномену, а й більш специфічні (вузькі), що стосуються окремих аспектів означеної проблематики, – зокрема в чому має полягати мета покарання, з чого повинна складатись система так званих «міжнародних» покарань, і, насамкінець, чи, в цілому, доцільно поділяти покарання на «міжнародне» та «національне». Саме останнє багато в чому сьогодні утворює суттєві складнощі та призводить до необхідно-

сті вирішення надскладного завдання, – чи справедливим є сприйняття покарання з позицій національного кримінального права під час його «знаходження» (або «переміщення») у міжнародному контексті? [9, с. 301] Чи однаково (і чи має взагалі) сприймається ідентично покарання та його цілі за усі види міжнародних злочинів, а також в частині засудження за них «національними спроможностями», або ж «шляхом» органів міжнародної кримінальної юстиції?

Так і хоча існує наявність певних спроб осмислення відповідної проблематики переважно в межах узагальнюючої, – «відповідальності за міжнародні злочини», – вже зараз доцільним, на нашу думку, вбачається започаткування власного процесу [2, с. 76] перегляду «базових уявлень» про покарання за міжнародні злочини.

Список використаних джерел

1. Зелінська Н. А. Поняття «міжнародний злочин» в історико-правовому ракурсі. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / ОНЮА. Одеса, 2007. Вип. 32. С. 271–278.
2. Кузьмін Е. Е. Міжнародне кримінальне право: від злочину до покарання? *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція* : зб. наук. пр. / Міжнар. гуманіт. ун-т. Одеса, 2024. Вип. 67. С. 74–77.
3. Попко В. «Гаазька» модифікація концепції міжнародного злочину. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2021. Вип. 117. С. 66–74.
4. Akhavan P. The Rise, and Fall, and Rise, of International Criminal Justice. *Journal of International Criminal Justice*. 2013. Vol. 11, N 3. P. 527–536.
5. Anderson K. The Rise of International Criminal Law: Intended and Unintended Consequences. *The European Journal of International Law*. 2009. Vol. 20, N 2. P. 331–358.
6. Greene A. The Campaign to Make Ecocide an International Crime: Quixotic Quest or Moral Imperative? *Fordham Environmental Law Review*. 2019. Vol. 30, N 3. P. 1–48.
7. Heller K. J. What Is an International Crime? (A Revisionist History). *Harvard International Law Journal*. 2017. Vol. 58, N 2. P. 353–420.
8. Hiéramente M. The Myth of 'International Crimes': Dialectics and International Criminal Law. *Goettingen Journal of International Law*. 2011. Vol. 3, Iss. 2. P. 551–588.
9. Nossal K. R. International Sanctions as International Punishment. *International Organization*. 1989. Vol. 43, Iss. 2. P. 301–322.
10. Resolution adopted by the General Assembly on 23 February 2023 (A/RES/ES-11/6). URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n23/063/07/pdf/n2306307.pdf?token=ZnS3WOW8v9a7298YwI&fe=true> (дата звернення: 01.04.2024).
11. VanLandingham R. E. Criminally Disproportionate Warfare: Aggression as a Contextual War Crime. *Case Western Reserve Journal of International Law*. 2016. Vol. 48, Iss. 1. P. 215–271.
12. Wald P. M. Genocide and Crimes Against Humanity. *Washington University Global Studies Law Review*. 2007. Vol. 6, Iss. 3. P. 621–633.
13. Williams S. Hybrid and Internationalized Criminal Tribunals: Jurisdictional Issues : Doctor of Philosophy (Law) Thesis. Durham, 2009. 277 p. URL: https://etheses.dur.ac.uk/38/1/Final_PDF_version.pdf?DDD19+ (дата звернення: 01.04.2024).

Ключові слова: міжнародне кримінальне право, міжнародні злочини, відповідальність за міжнародні злочини, міжнародне покарання, покарання.

Keywords: international criminal law, international crimes, responsibility for international crimes, international punishment, punishment.

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

Використання систем штучного інтелекту (ШІ) у міжнародних збройних конфліктах представляє собою новий аспект в еволюції військових технологій та стратегій. Штучний інтелект може мати вирішальне значення для вирішення різних аспектів конфліктів, включаючи розвідку, визначення цілей, прийняття рішень та стратегічне планування.

Поки країни готуються до масового розгортання смертоносних автономних систем зброї, штучний інтелект інтегрується в операції безпілотників і для підтримки прийняття рішень людьми під час конфліктів по всьому світу. Інтенсивне використання штучного інтелекту військовими силами по всьому світу відображає нові реалії сучасних конфліктів та розвиток військових технологій. Інтеграція штучного інтелекту у безпілотники та інші військові системи дозволяє збільшити ефективність та точність військових операцій, зменшуючи при цьому ризик для власних військових та цивільного населення.

Незважаючи на те, що війни на суші та на морі тривають століттями, все, що пов'язано зі штучним інтелектом, все ще перебуває в зародковому стані. При цьому вже існує кілька реалістичних застосувань штучного інтелекту в контексті збройного конфлікту, про що свідчать, наприклад, нещодавні заяви офіцерів ізраїльської армії про те, що штучний інтелект є невід'ємною частиною їхнього військового арсеналу. Поточні застосування військового ШІ дуже різноманітні. Вони варіюються від підтримки в цільовому циклі та веденні бойових дій загалом, використання для ворожої діяльності в кіберпросторі та для цілей розвідки, спостереження та розвідки, до розгортання ШІ в контексті так званої «інформаційної війни» [1].

Одним із основних напрямків використання штучного інтелекту в збройних конфліктах є автоматизація та покращення процесів розвідки. Системи штучного інтелекту можуть аналізувати великі обсяги даних з різних джерел, включаючи супутникові знімки, розвідувальні звіти та соціальні медіа, для виявлення ворожих позицій, руху військ та інших ключових інформаційних показників. Крім того, системи штучного інтелекту можуть бути використані для прогнозування розвитку конфлікту та визначення оптимальних стратегій дій. ШІ може моделювати різні сценарії розвитку подій на основі історичних даних та поточної ситуації на полі бою, допомагаючи військовим командирам приймати обґрунтовані рішення.

Застосування систем штучного інтелекту також може підвищити ефективність військових операцій та зменшити втрати серед цивільного населення. Наприклад, автономні військові дрони, обладнані штучним інтелектом, можуть виконувати точніші та краще зорієнтовані атаки на ворожі цілі, уникати цивільних жертв та мінімізувати ризик для власних військових.

Підсумовуючи, можемо визначити наступні сфери та форми, де системи штучного інтелекту у міжнародному збройному конфлікті можуть використовуватись:

1. *Інтеграція в системи зброї, зокрема автономні системи зброї.* Системи штучного інтелекту можуть бути інтегровані безпосередньо у різноманітні збройні системи, зокрема в автономні системи зброї. Це може включати автономні військові дрони, безпілотні танки, ракетні комплекси та інші типи озброєння. Системи штучного інтелекту можуть вдосконалити функціональні можливості цих систем, забезпечуючи їм здатність автономно виявляти, визначати та атакувати ворожі цілі з високою точністю та швидкістю реакції. Інтеграція штучного інтелекту в системи автономної зброї може зробити їх більш ефективними у веденні бойових дій, зменшуючи залежність від людського фактору та збільшуючи швидкість реагування на зміни

на полі бою. Однак це також створює етичні та правові виклики, пов'язані з використанням автономних систем зброї та здатністю штучного інтелекту до самостійного вирішення процесів застосування сили.

2. *Використання в кібер- та інформаційних операціях.* Системи штучного інтелекту відіграють важливу роль у кібер- та інформаційних операціях в міжнародних збройних конфліктах. Це включає в себе використання штучного інтелекту для аналізу та обробки великих обсягів даних з метою виявлення та аналізу потенційних загроз кібербезпеці та інформаційних атак. Системи штучного інтелекту можуть виявляти аномальні патерни в мережевому трафіку, ідентифікувати потенційні кіберзагрози та атаки, а також допомагати у прогнозуванні та уникненні кібернетичних загроз. Крім того, вони можуть бути використані для автоматизації процесів виявлення та відновлення після атак, що дозволяє швидше реагувати на інциденти та зменшує час простою систем. Однак варто враховувати, що зростаюча роль штучного інтелекту в кібер- та інформаційних операціях також відкриває нові виклики з точки зору кібербезпеки та приватності. Зловмисники можуть використовувати технології штучного інтелекту для створення більш складних та ефективних кібератак, що вимагає постійного розвитку та вдосконалення захисних механізмів та стратегій протидії.

3. *Підтримка військових «систем підтримки прийняття рішень».* Системи штучного інтелекту можуть бути використані для підтримки військових систем прийняття рішень, що допомагають командуванню та управлінню військами аналізувати великі обсяги даних, прогнозувати ризики та визначати оптимальні стратегії дій. Це може включати системи аналізу військової інформації, системи прогнозування розвитку ситуації на полі бою, а також системи планування та координації військових операцій. Штучний інтелект може вдосконалити роботу військових аналітичних центрів та оперативних штабів, допомагаючи військовим командирам отримувати швидку та об'єктивну інформацію для прийняття стратегічних та тактичних рішень. Аналітичні системи штучного інтелекту можуть швидко обробляти великі обсяги даних з різних джерел, включаючи розвідувальну інформацію, звіти про військові дії та інші джерела, для виявлення ключових трендів та шляхів вирішення конфлікту. Такий підхід дозволяє військовим командирам більш ефективно реагувати на зміни на полі бою та приймати обґрунтовані рішення, забезпечуючи успішний перебіг військових операцій та знижуючи ризик для власних військ.

Отже, використання систем штучного інтелекту у міжнародних збройних конфліктах відкриває перед людством як нові перспективи, так і виклики у воєнній сфері. Штучний інтелект може стати потужним інструментом для підвищення ефективності військових операцій, аналізу інформації та прийняття стратегічних рішень. Проте, важливо розуміти, що використання штучного інтелекту у воєнних конфліктах також породжує серйозні етичні, правові та гуманітарні питання. На сьогоднішній день, штучний інтелект вже інтегрований у різноманітні воєнні системи, включаючи автономну зброю, кібер-операції та системи прийняття рішень. Його використання може покращити ефективність та точність військових операцій, проте водночас викликає загрозу з точки зору прав людини. Розгортання смертоносних автономних систем зброї потребує ретельного вивчення їхніх можливих наслідків та відповідних міжнародних норм.

Крім того, важливо враховувати, що використання штучного інтелекту у воєнних конфліктах може підвищити ризик кібер-атак та маніпуляцій інформацією, що може призвести до серйозних наслідків для безпеки та стабільності в міжнародному співтоваристві.

Розроблення міжнародних стандартів та норм, які регулюватимуть використання штучного інтелекту у військових операціях є одним з основних завдань, які стоять перед сучасним суспільством. Необхідно створити механізми контролю та відповідальності, щоб гарантувати етичне та відповідальне використання цих технологій, забезпечуючи безпеку та захист прав людини у міжнародних збройних конфліктах.

Список використаних джерел

1. Cuypers M. Artificial Intelligence and International Humanitarian Law: Brothers in Arms or Rather the Opposite? *KU Leuven*. Last update: 05.04.2023. URL: <https://www.law.kuleuven.be/ai-summer-school/blogpost/Blogposts/international-humanitarian-law>

Ключові слова: міжнародний конфлікт, штучний інтелект, алгоритми штучного інтелекту, автоматизовані системи, військова операція, автономна система зброї.

Keywords: international conflict, artificial intelligence, artificial intelligence algorithms, automated systems, military operation, autonomous weapon system.

Мануйлова Катерина Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент*

Рудецька Поліна Андріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
студентка 4-о курсу навчання факультету судового та міжнародного права*

ГЕНОЦИД ЯК ЗЛОЧИН ПРОТИ БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Геноцид, як злочин проти людства – є одним з найбільш жорстких порушень міжнародного права та права прав людини в цілому. За загально прийнятим правилом розуміння вбачається, що геноцид не лише впливає на мир та безпеку, а і на добробут людства. Внаслідок цього міжнародною спільнотою під егідою ООН було прийнято Конвенцію про запобігання злочину геноциду і покарання за нього [1].

За статтею 6 Римського статуту Міжнародного кримінального суду визначається, як «будь-яке з таких діянь, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку...» [2].

Однак попри всі наявні можливості та способи впливу на недопущення вчинення даних злочинів вважаємо, що дієвість механізмів притягнення до відповідальності на міжнародному рівні осіб, залежить від рівня приведення до відповідності національне законодавство, ратифікованим актам.

Не дивлячись на всі механізми захисту та попередження злочинів геноциду у XXI сторіччі є місце даному злочину. Так рф зловживаючи Міжнародною конвенцією про запобігання геноциду, намагається виправдати повномасштабне вторгнення захистом мешканців Донбасу від геноциду. Міжнародний суд ООН (далі – МС ООН) виніс своє рішення щодо попередніх зауважень рф щодо юрисдикції у справі про звинувачення в геноциді «України проти рф» про це йдеться у прес-релізі Суду [3]. МС ООН визнав, що він має юрисдикцію розглянути запит України щодо заяви про те, що вона не порушувала зобов'язань визначених Конвенцією, і що це клопотання є прийнятним.

Прикладом звернення до МС ООН є Південно-Африканська Республіка за обвинуваченнями Ізраїлю у ймовірних порушеннях зобов'язань іншими. Південна Африка намагається встановити юрисдикцію Суду на основі п. 1 ст. 36 Статуту МС ООН, тобто «до відання Суду належать усі справи, які будуть передані йому сторонами, і всі питання, спеціально передбачені Статутом ООН або чинними договорами і конвенціями» [4] та ст. 9 Конвенції про геноцид «суперечки між договірними сторонами по питанню тлумачення... передаються на розгляд Міжнародного Суду за вимогою кожної зі сторін у суперечці» [5], до якої приєдналися як ПАР, так і Ізраїль. Тож можна зробити висновок, що станом на 01.04.2024 року справа знаходиться

на початку судового процесу, проте якщо МС ООН за юрисдикційними причинами відхилить позов, справа може не продовжитись.

Великий резонанс мала справа «Гамбія проти М'янми» є знаковою справою, що розглядається Міжнародним судом ООН і має значні наслідки для міжнародного права та прав людини [6]. Вона розпочалася в листопаді 2019 року, коли уряд Гамбії подав до Міжнародного суду ООН заяву проти уряду М'янми за геноцид рохінджа, мусульманської меншини, що проживає в штаті Ракхайн у М'янмі. Гамбія стверджувала, що М'янма порушила Конвенцію про запобігання злочину геноциду і покарання за нього через репресії, включаючи організоване насильство і знищення житлових районів рохінджа.

Справа мала значний міжнародний резонанс і суспільний інтерес, оскільки геноцид рохінджа опинився в центрі уваги світової громадськості через жорстокість і масштаби насильства, від якого вони постраждали. Міжнародні неурядові організації, правозахисники та громадські діячі висловили свою підтримку справі Гамбії та закликали до втручання міжнародної спільноти.

У січні 2020 року Міжнародний суд ООН виніс проміжну постанову, в якій визначив заходи, яких М'янма має вжити для запобігання подальшому насильству проти рохінджа та збереження доказів можливих злочинів. Це рішення є першим кроком до визнання відповідальності М'янми перед міжнародною спільнотою за порушення прав людини.

Хоча розгляд справи ще триває, вона вже мала значний вплив на міжнародне право, відображаючи зростаючу роль міжнародних судів у захисті прав людини та запобіганні масовим злочинам.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що геноцид – це один з найжахливіших злочинів, який людина може вчинити проти іншої людини. Це не просто акт насильства або вбивства, а навмисна і систематична спроба знищити цілу групу людей за ознакою їхньої нації, етнічної приналежності, раси чи релігії. Геноцид є порушенням фундаментальних прав людини і загрозою не лише для певної групи, але й для міжнародної спільноти в цілому.

Список використаних джерел

1. Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього: конвенція від 09.12.1948 р. Римський статут Міжнародного уголовного суду =List of parties to the Convention (UN Treaty database), Nations that are NOT party to the Convention (this website). URL: <http://www.preventgenocide.org/ru/konventsia.htm> (дата звернення: 01.04.2024).
2. Римський статут міжнародного кримінального суду: Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р.: станом на 16.01.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 02.04.2024).
3. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation): Order of 2 Febr. 2024. URL: <https://www.icj-cij.org/case/182> (дата звернення: 02.04.2024).
4. Статут Міжнародного суду ООН від 26.06.1945 р. URL: <https://www.un.org/ru/icj/statut.shtml> (дата звернення: 02.04.2024).
5. Genocide Convention in Ukrainian – Prevent Genocide International. URL: <http://www.preventgenocide.org/ua/konventsia.htm> (дата звернення: 02.04.2024).
6. Developments in Gambia's Case Against Myanmar at the International Court of Justice. *Human Rights Watch*. Date publ.: 14.02.2022. URL: <https://www.hrw.org/news/2022/02/14/developments-gambias-case-against-myanmar-international-court-justice> (дата звернення: 02.04.2024).

Ключові слова: міжнародне право прав людини, злочин проти безпеки, злочини проти людяності, геноцид, міжнародно-правова відповідальність.

Keywords: international human rights law, crime against security, crimes against humanity, genocide, international legal responsibility.

Невара Лілія Михайлівна

*Державний торговельно-економічний університет,
доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

Колесник Михайло Ігорович

*Державний торговельно-економічний університет,
студент 4 курсу факультету міжнародної торгівлі та права*

ПРАВА ЛЮДИНИ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Класифікуючи права людини на покоління, зазвичай говорять про три покоління прав людини. З огляду на стрімкий науковий прогрес, починають виділяти нове покоління прав людини – четверте, яке часто характеризують правами, що виникли внаслідок наукових досягнень у генетиці та біології. Під ними розуміють: право на евтаназію, право на самогубство, заборони у сфері клонування, право на трансплантацію органів і т.д. [1, с. 40]. На нашу думку, сьогодні й справді можна спостерігати появу нового покоління прав людини, але звужувати його зміст виключно до прав у сфері генетики та медицини не є доцільними з перспективи сьогоднішніх реалій.

Причина такого звуження поняття є досить очевидна. Права четвертого покоління почали своє становлення наприкінці 20 століття [2, с. 5], коли сфера інформаційних технологій не була так розвинута, тому й увага дослідників була саме на медичній сфері. Проте, сьогодні сфера інформаційних технологій має значний прогрес, який не можна ігнорувати. Сучасні технології створили новий вимір життя – цифровий. З'явилися віртуальні світи, віртуальні особистості (аватари) [3, с. 50], штучний інтелект. Сьогодні все гостріше постає питання про права людини в цифровій екосистемі.

Тому слушно буде розширити поняття четвертого покоління прав людини, додавши цифрові права або права, пов'язані з інформаційними технологіями.

Велику увагу цифровим правам людини приділяють завдяки Інтернету. Інтернет – це сильний фактор соціального та культурного прогресу, який надає безліч можливостей як для приватної особи, так і для державних органів. Інтернет є одним з факторів глобалізації у світі, тому його вплив не можна недооцінювати. Саме тому більшість пропонованих цифрових прав, наприклад: право на аватар, право на кіберкреацію [3, с. 50], право бути забутим, право на анонімність, право на приватність, право на цифрову смерть, право на інформацію, право на участь в управлінні державними справами [4, с. 184], право на захист конфіденційності і персональних даних та інші віртуальні права, пов'язані саме з доступом до Інтернету [5, с. 269]. І дійсно, Інтернет має настільки великий вплив на суспільство, що уявити життя без нього досить складно, а без його регулювання – страшно. У зв'язку з цим і з'являються, або мають з'явитися, усі перелічені права та інші. Враховуючи важливість Інтернету, також впливає й саме право на Інтернет.

Підтверджуючи важливість прав в Інтернеті, Рада ООН з прав людини прийняла резолюцію «Про сприяння, захист та здійснення прав людини в інтернеті» від 5 липня 2012 року [6]. В ній визначено важливий принцип використання Інтернету суспільством – права, які має людина поза Інтернетом, мають бути однаковою мірою захищені й в Інтернеті, зокрема, свободи вираження поглядів. Резолюція, визнаючи важливість Інтернету, його глобальний та відкритий характер, звертаючи увагу держав на його важливість, фактично закріплює право на Інтернет.

До такої ж думки прийшов ЄСПЛ. У своєму рішенні по справі «Ахмет Юлдірім проти Туреччини», предметом якого був доступ особи до Інтернету, Суд дійшов до висновку, що право безперешкодного доступу до Інтернету слід визнати [7].

Також в Конституції Греції та Іспанії визнається право людини на доступ до Інтернету, а у Франції та Коста-Ріка це право визнане вищими судовими установами [4, с. 184].

Особливої уваги в сьогоденні потребує право на захист конфіденційності і персональних даних в Інтернеті. Це право є похідним з права на повагу до особистого та сімейного життя. В умовах цифрової екосистеми, коли будь-яка інформація є в Інтернеті, потрібно мати засоби, щоб убезпечити себе від посягань на персональні дані. Найбільш поширеним міжнародним актом є Загальний регламент про захист даних [8], прийнятий в рамках Європейського Союзу, але вийшов за його межі й набув чинності в інших державах, що не є членами ЄС, зокрема й в Україні. Регламент забезпечує конфіденційність, унеможливорює неприйнятні дії з даними та передбачає відповідальність осіб, що порушують норми безпеки з даними та конфіденційності.

Важливої уваги потребує право на цифрову смерть або право розпоряджатися персональною інформацією. Це право закріплене в Загальному регламенті про захист даних, відповідно до якого особа може в будь-який момент розпорядитися щоб його персональна інформація, яка перебуває у оператора, була видалена. Також це право розглядають за аналогією з заповітом [4, с. 184], коли особи зобов'язують тримача персональної інформації здійснити певні дії щодо подальшої долі цих даних за волею їх власника.

Також варто говорити про права людини, пов'язані з її перебуванням у певному віртуальному середовищі. З цього приводу Серьогін В. О. стверджує, що в сьогоденні, коли віртуальні середовища у вигляді різних ігор стають звичною частиною нашого життя, а для деяких, наприклад прикутих до ліжка, заміною власного тіла, людина переносить своє «я» до аватара у віртуальному світі: людина ним керує, живе в ньому, отримує усю інформацію про світ його очима [3, с. 49]. Таке життя в аватарі викликає появу наступних прав людини, запропонованих В. О. Серьогіним: право на кіберкрацію, тобто право на створення віртуальних світів зі своїми умовами існування; право на перебування у віртуальному світі, тобто можливість вільно входити та виходити з віртуальних світів; свобода кіберасоціації, тобто можливість створювати, входити та виходити з різних кіберспільнот; свобода віртуальної інформації; свобода слова у кіберпросторі [3, ст. 49]. Необхідність таких прав зумовлена цінністю для людини опосередкованого життя аватара та перенесенням свого розуму до нього, запевняючи, що кінцевим володарем людської гідності є саме розум, а не тіло.

А втім, сьогодні вже є випадки віртуального порушення прав людини. Так, у Великій Британії поліція почала розслідування щодо випадку згвалтування аватара неповнолітньої дівчинки [9]. Це перший випадок розслідування віртуального злочину, що говорить про доцільність закріплення прав людини у віртуальному світі.

На нашу думку, з розвитком штучного інтелекту, необхідно визначити певні права людини, які б забезпечували її захист від ШІ, такі як: свободу від аналізу ШІ, так, у США та Великої Британії використовується ШІ для оцінки ризику рецидивізму, що призвело до помилкового статусу «високий ризик» у темношкірих, що стало причиною суворіших умов для застави [10, с. 51]; право на захист персональних даних від ШІ; право на свободу від копіювання ШІ, що особливо актуальне для письменників та художників; право на свободу від результатів роботи ШІ, що зобов'яже робити спеціальну помітку для результатів роботи ШІ; право на унікальну особистість, що заборонить копіювання ШІ особистості людини.

Отже, у зв'язку з розвитком інформаційних технологій, ми можемо говорити про розширення четвертого покоління прав людини. До соматичних прав людини можна додати цифрові права людини, такі як: право на Інтернет, право на аватар, право на кіберкреацію, право бути забутим, право на анонімність, право на приватність, право на інформацію, право на захист персональних даних та інші. Деякі з цих прав, як право на інформацію, походять з інших прав, адаптуючись до цифрової екосистеми, інші – є абсолютно новими, деякі навіть футуристичними, правами, які тільки починають реалізовуватися в сучасному Інтернет просторі, або перебувають на етапі ідей. А втім, усі ці права є необхідністю для забезпечення належним

захистом людську особистість та не допустити приниження людської гідності у цифровому просторі.

Список використаних джерел

1. Поліщук А. А., Гуденко Д. О. Четверте покоління прав людини: реалії та перспективи для України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 39–43.
2. Четверте покоління прав людини: особливості правового регулювання, проблеми та перспективи розвитку в сфері охорони здоров'я : монографія / за заг. ред. С. Б. Булеци, М. В. Менджул. Ужгород : Говерла, 2020. 444 с.
3. Серьогін В. О. Аватар: право на існування у кіберпросторі. *Захист прав людини і основоположних свобод як життєво важлива основа всеохоплюючої безпеки в Європі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Гельсінського документу 1992 р. «Виклик часу перемін» (м. Дніпро, 7 груд. 2017 р.). Дніпро, 2017. С. 48–51.
4. Хаустова М. Г. Стандарти прав людини в сфері цифрових технологій під впливом глобалізаційних викликів. *Цифрові трансформації України 2021: виклики та реалії* : II круглий стіл (м. Харків, 20 верес. 2021 р.). Харків, 2021. С. 180–188.
5. Попович Т., Шаварин А. Сутнісне наповнення четвертого покоління прав людини. *Теорія держави і права*. 2019. № 12. С. 266–271.
6. Про сприяння, захист та здійснення прав людини в Інтернеті : Резолюція Ради ООН з прав людини від 05.07.2012 р. URL: https://www.article19.org/data/files/Internet_Statement_Adopted.pdf
7. «Ahmet Yildirim проти Туреччини», № 3111/10, 18 December 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-126863&filename=001-126863.pdf&TID=ihgdqbxnfi>
8. Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data 2008/977/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32016L0680>
9. 16-Year-Old UK Girl Virtually «Gang-Raped» In Metaverse, Cops Begin Probe. URL: <https://www.ndtv.com/world-news/uk-girl-virtually-gang-raped-metaverse-virtual-reality-game-cops-begin-probe-meta-4790442>
10. Турута О. В., Турута О. П. Штучний інтелект крізь призму фундаментальних прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. № 71. С. 49–54.

Ключові слова: Права людини, цифрові права, штучний інтелект, права четвертого покоління, право на аватар, право на Інтернет

Keywords: Human rights, digital rights, artificial intelligence, fourth generation rights, right to avatar, right to Internet

Невара Лілія Михайлівна
Державний торговельно-економічний університет,
доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права,
кандидат юридичних наук, доцент
Красник Вікторія Михайлівна
Державний торговельно-економічний університет,
студентка 4 курсу, спеціальність 293 «Міжнародне право»

ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ

З початком широкомасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 року гуманітарна ситуація в Україні різко погіршилась. Бойові дії призвели до величезних руйнувань цивільної інфраструктури, загибелі мирних жителів та вимушеного переміщення мільйонів українців як всередині країни, так і за кордон. У цих критичних умовах Товариство Червоного Хреста України відіграло і продовжує відігравати ключову роль у наданні гуманітарної допомоги постраждалим, евакуації цивільного населення з гарячих точок та забезпеченні діяльності інших волонтерських та благодійних організацій.

Керуючись фундаментальними принципами Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця – гуманністю, неупередженістю, нейтральністю, незалежністю, добровільністю, єдністю та універсальністю, Товариство зосередило свої зусилля на наданні життю необхідної допомоги найбільш вразливим верствам населення України [1].

Масштаби гуманітарної кризи, спричиненої вторгненням російської федерації в Україну, вимагають консолідації зусиль та налагодження тісної співпраці на міжнародному рівні. Українське Товариство Червоного Хреста, опинившись на передовій надання допомоги цивільному населенню в зоні бойових дій, активно взаємодіє з 21 національним товариством Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця для мобілізації необхідних ресурсів і координації зусиль.

До того ж, Товариство Червоного Хреста України співпрацює з міжнародними організаціями і фондами, такими як: Програма розвитку ООН, ЮНІСЕФ Україна, Фонд ООН у галузі народонаселення, Генеральний директорат з питань європейського цивільного захисту та операцій з надання гуманітарної допомоги, Всесвітня програма зайнятості, Німецьке товариство міжнародного співробітництва, Всесвітня організація охорони здоров'я, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців тощо [2].

Мобілізувавши всі наявні ресурси, українські відділення Товариства Червоного Хреста, за підтримки міжнародних партнерів, розгорнули широку діяльність за кожним з визначених пріоритетних напрямків [3]:

- *гуманітарна допомога.* Червоний Хрест формує тисячі тон продуктивних наборів, комплектів із засобами гігієни, одягом, постільною білизною тощо для розповсюдження серед найбільш вразливих категорій населення – внутрішньо переміщених осіб, мешканців прифронтових зон, літніх людей. Також організовується доставка питної води у райони, де порушене водопостачання. Створюються пункти розміщення для евакуйованих та переселенців, де забезпечуються належні умови для тимчасового проживання – гарячі страви, гігієнічні приміщення, місця для сну тощо. Червоний Хрест облаштовує такі пункти необхідними речами та генераторами електроенергії. Допомагає медичним закладам у постраждалих регіонах – постачає необхідні обладнання, ліки, засоби для забезпечення санітарно-гігієнічних норм. Мобільні медичні бригади здійснюють виїзди для надання первинної допомоги у віддалених та важкодоступних населених пунктах;
- *евакуація населення та реагування на надзвичайні ситуації.* Загони швидкого реагування Червоного Хреста взаємодіють з владою для евакуації населення з небезпеч-

них регіонів. На початку війни вони супроводжували евакуаційні колони, вивозили людей та забезпечували евакуйованих всім необхідним. Зараз зосереджені на транспортуванні маломобільних груп та важкохворих пацієнтів з районів обстрілів до безпечних місць, допомагають з перевезенням маломобільних між лікарнями та домівками. Після вибуху на Каховській ГЕС та підтоплень Червоний Хрест евакуйовував постраждалих та маломобільних осіб, надавав їм гуманітарну допомогу. Організація допомагала відновлювати житло, забезпечувала водою та засобами очистки. Наразі Червоний Хрест зосереджений на відбудові та допомозі постраждалим від підтоплень регіонах – відновлює житло, забезпечує водою, продуктами, засобами очистки води, інформує про ризики захворювань та мінну небезпеку;

- *допомога звільненим містам.* Після деокупації населених пунктів Український Червоний Хрест негайно спрямовує зусилля на подолання гуманітарної кризи та допомогу місцевому населенню. Пріоритетами є забезпечення звільнених міст і сіл продуктами харчування, водою, медикаментами та засобами гігієни. Загони швидкого реагування доставляють найнеобхідніше, включно з сімейними наборами. Організація також надає генератори та засоби опалення у райони без електропостачання. На початковому етапі волонтери розгортають намети з гарячими стравами, водою, гігієнічними засобами, де також надають першу медичну та психологічну допомогу. Надалі реалізуються проекти довготривалої підтримки – відновлення житла, грошова допомога, забезпечення продуктами й засобами гігієни, відбудова пошкодженої інфраструктури;
- *підтримка внутрішньо переміщених осіб.* ВПО отримують грошові ваучери для забезпечення своїх базових потреб у харчуванні, одязі, засобах гігієни тощо на певний проміжок часу. Червоний Хрест створює та облаштовує пункти тимчасового розміщення ВПО із забезпеченням гідних умов для проживання; розповсюджує серед ВПО продуктові набори, питну воду, предмети першої необхідності; проводить індивідуальні консультації, групові зустрічі, арт-терапії для подолання психологічних травм і стресу, отриманих внаслідок війни та переміщення. Також надає безкоштовні послуги для забезпечення елементарних побутових потреб та первинну медичну допомогу і ліки. Окрім цього, Український Червоний Хрест реалізує низку освітніх та підтримуючих заходів для внутрішньо переміщених осіб;
- *допомога на вокзалах та пунктах перетину кордону.* Червоний Хрест розгорнув цілодобову роботу на ключових транспортних вузлах – вокзалах та пунктах пропуску через кордон. Волонтери надають багатопрофільну допомогу евакуйованим та переміщеним особам: першу медичну та психологічну допомогу, транспортують маломобільні групи, сприяють посадці/висадці пасажирів; забезпечують продуктами, водою, предметами першої необхідності, зустрічають евакуаційні потяги та допомагають у висадці;
- *допомога в областях.* Обласні організації надають різноманітну гуманітарну допомогу та підтримку людям, постраждалим від війни. На заході допомагають переважно внутрішньо переміщеним особам, а на сході – тим, хто залишився. Збирають та розподіляють необхідні речі, будують модульні містечка для ВПО, забезпечують електрогенераторами та іншими засобами. Місцеві осередки реалізують різні програми підтримки населення, проводять навчання з надання першої допомоги, мінної безпеки, психосоціальної підтримки. Мобільні бригади надають медичну допомогу у віддалених районах, соціальні помічники доглядають за самотніми людьми літнього віку. Таким чином, Червоний Хрест докладает значних зусиль для допомоги цивільному населенню в умовах війни в різних регіонах України;
- *допомога державі.* Український Червоний Хрест надає комплексну гуманітарну підтримку державним установам та службам в умовах війни. Зокрема, постачає медичні заклади ліками, обладнанням, забезпечує їх автономними джерелами енергії та тепла.

Волонтери допомагають відновлювати пошкоджену інфраструктуру, ремонтують вікна у будинках постраждалих. Значні зусилля спрямовані на підтримку системи охорони здоров'я – діють мобільні медичні бригади, які надають консультації, обстеження, безкоштовні ліки у віддалених регіонах з обмеженим доступом до медичних послуг. Волонтери інформують населення про профілактику захворювань.

Підсумовуючи, можна сказати, що Товариство Червоного Хреста України відіграє ключову роль у наданні всебічної гуманітарної допомоги цивільному населенню в умовах повномасштабного російського вторгнення. Керуючись фундаментальними принципами Міжнародного руху, Червоний Хрест зосередив свої зусилля на підтримці найбільш вразливих верств населення.

Завдяки тісній співпраці з міжнародними організаціями та національними товариствами Червоного Хреста, українське Товариство мобілізувало значні ресурси для реалізації широкого спектру гуманітарних програм. Серед ключових напрямків діяльності – надання продовольчої, медичної та іншої життєво необхідної допомоги, евакуація цивільних з гарячих точок та місць надзвичайних катастроф, допомога звільненим містам, підтримка ВПО, робота на транспортних вузлах, а також всебічна підтримка державних установ та служб.

Загалом, Український Червоний Хрест докладає величезних зусиль та відіграє провідну роль у подоланні гуманітарної кризи, спричиненої війною в Україні, забезпечуючи підтримку цивільного населення у співпраці з державними органами та міжнародними організаціями.

Список використаних джерел

1. Blogs International Committee of the Red Cross. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2022/06/Fundamental-principles-UKR.pdf>
2. Міжнародне співробітництво. Товариство Червоного Хреста України. URL: <https://redcross.org.ua/about-urcs/international-partnership/>
3. Реагування на війну. Товариство Червоного Хреста України. URL: <https://redcross.org.ua/response-to-war-in-ukraine/>

Ключові слова: вразливі категорії осіб, внутрішньо переміщені особи, Товариство Червоного Хреста України, міжнародна співпраця, гуманітарна допомога, маломобільні особи, деокупація, евакуація.

Keywords: vulnerable categories of persons, internally displaced persons, Ukrainian Red Cross Society, international cooperation, humanitarian aid, persons with limited mobility, de-occupation, evacuation.

Невара Лілія Михайлівна

*торговельно-економічний університет,
доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

Проніна Наталія Ігорівна

*Державний торговельно-економічний університет,
студентка факультету міжнародної торгівлі та права*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Збройні конфлікти завдають невинної шкоди не тільки дорослим, але й найбільш беззахисному населенню – дітям. За даними ЮНІСЕФ, понад 250 мільйонів дітей проживають у країнах, де тривають війни, та піддаються серйозним порушенням прав людини. Міжнародне право має захищати права дітей в умовах конфлікту, але існують серйозні проблеми, що перешкоджають його ефективності.

Через агресивну війну росії проти України ми можемо на власні очі спостерігати злочини, які коїть держава-агресорка проти дітей. Сьогодні ми щодня спостерігаємо, як попри існування міжнародно-правового механізму захисту прав дитини як на універсальному, так і на регіональному рівні, проблема захисту дітей від міжнародних злочинів залишається досі гострою та не вирішеною. Вона вимагає ретельного дослідження з метою виявлення прогалин у міжнародно-правовому забезпеченні захисту прав дитини, причин неналежної ефективності правозахисного механізму та їх усунення.

До системи міжнародного права захисту прав дітей прийнято відносити такі документи, які, по-перше, розглядають дітей як особливу групу населення, що володіє характерними правами та потребами, та вимагають додаткової уваги з боку міжнародної спільноти з причин особливої вразливості. Стаття 77 Додаткового протоколу до Женевської конвенції [1] зазначає, що «діти користуються особливою повагою, і їм забезпечується захист від будь-якого роду непристойних посягань. Сторони, що перебувають у конфлікті, забезпечують захист і допомогу, які їм потрібні з огляду на їх вік або з будь-якої іншої причини». А по-друге, мають в собі такі юридично закріплені санкції стосовно порушника встановлених прав, які б гарантували повноцінний захист прав для дитини.

Права дитини на міжнародному рівні захищають такі міжнародно-правові акти: Загальна декларація прав людини, 1948 р., Декларація прав дитини, 1959 р., Конвенція ООН про права дитини, 1989 р. тощо. Незважаючи на те, що у своєму змісті вони встановлюють певні норми та стандарти умов життя для дітей, проблема можливості дитини користуватися своїми правами досі існує [2, с. 295]. Однією з причин відсутності доступу до користування своїми правами є те, що існують певні складнощі у визначенні порушника. Хто саме буде нести відповідальність за скоєний злочин, яке покарання буде доцільно до нього застосувати та найголовніше, яким чином притягнути злочинця до покарання?

Проблема захисту прав дитини вимагає наявності як на універсальному так і на регіональних рівнях відповідних судових органів та міжнародних організацій, які б здійснювали моніторинг поточних ситуацій та здійснювали контроль за дотриманням гарантій. І такі органи є, до них належать Міжнародний Кримінальний суд, Міжнародний Суд ООН, Комітет з прав дитини, Європейський суд з прав людини, Європейська комісія з прав людини. Проте, практика показує на недостатність вже існуючих механізмів захисту.

Нинішня ситуація в Україні в цілому, коли під час щоденних обстрілів гинуть сім'ї з дітьми та особливо жорстокі звірства, які чинила російська армія в Маріуполі та Бучі, ясно дали зрозуміти, що під час активної фази воєнних дій жоден з існуючих міжнародно-правових актів, жоден орган та організація не здатні попередити або зупинити вчинення злочину по відношенню до дітей з боку агресора. А з плином часу, втрачаються і докази, що в свою чергу унеможлиблює проведення подальших розслідувань належним чином.

Декларація про захист прав жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів 1974 р. [3] регламентує обов'язковий доступ до першочергово-необхідних речей людської діяльності, а саме: наявність їжі, даху та медичної допомоги для жінок та дітей, що опинилися в умовах збройних конфліктів або ті, що проживають на окупованих територіях. Вказані права були порушені багаторазово державою-агресоркою протягом триваючого збройного конфлікту в Україні.

Також варто зауважити, що вищезгадані прогалини у міжнародно-правовій базі стосуються лише явних проявів агресії по відношенню до дітей. Потерпання дітей від психологічних та ментальних проблем, які часто залишаються без належної уваги і можуть мати довготривалі наслідки не тільки під час знаходження дитини безпосередньо на території ведення воєнних дій є також дуже частими наслідками збройної агресії.

Міжнародно-правовий захист прав дітей в умовах війни стикається з численними проблемами, що ускладнюють його ефективність. Для вирішення цих проблем необхідно посилення міжнародного співробітництва, підвищення уваги до проблем дітей в умо-

вах збройного конфлікту та забезпечення реальної реалізації міжнародних норм захисту прав дітей [4].

Таким чином, можемо надати наступні рекомендації для поліпшення ефективності міжнародно-правового захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту. В першу чергу – посилення міжнародного контролю. Важливо забезпечити ефективний міжнародний контроль за виконанням міжнародних норм захисту прав дітей у воюючих країнах. Це може включати проведення міжнародних розслідувань порушень прав людини та вжиття санкцій у випадках систематичних порушень, а також розробку дієвого механізму притягнення порушників до відповідальності. Видані МКС ордери на арешт Путіна та Львової-Білової через незаконну депортацію українських дітей підтверджують дієвість міжнародного права та настання відповідальності за міжнародні злочини. Але потрібно зважувати, що це довготривалий процес.

По-друге, забезпечення доступу до гуманітарної допомоги. Міжнародні гуманітарні організації повинні мати необмежений доступ до зон конфлікту для надання гуманітарної допомоги, зокрема, медичної, харчової та психологічної допомоги дітям. Досить важливо є забезпечити широку обізнаність про права дітей в умовах війни серед населення, включаючи батьків, педагогічний персонал та представників влади. Це може сприяти зменшенню порушень прав дітей та підвищенню їхньої захищеності. Нагальною проблемою є підтримка психосоціального благополуччя. Діти, які потрапили в умови війни, часто потребують психологічної підтримки та реабілітації. Важливо забезпечити їм доступ до таких послуг для підтримки їхнього психосоціального благополуччя.

Отже, ефективний захист прав дітей в умовах збройного конфлікту вимагає комплексного підходу та співпраці на міжнародному рівні. Тільки шляхом спільних зусиль ми зможемо забезпечити безпеку та добробут дітей у найбільш вразливих умовах.

Список використаних джерел

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : міжнар. док. від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
2. Клапоушак Д. Щодо міжнародно-правового захисту цивільного населення під час збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2023. Вип. 77, ч. 2. С. 294–298.
3. Декларація ООН про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів : від 14.12.1974 р. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_317
4. Захист дітей в умовах збройного конфлікту у міжнародному праві. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/> (дата звернення: 10.03.2024).

Ключові слова: збройний конфлікт, права дитини, вразлива категорія, злочин, міжнародно-правовий захист, санкції, благополуччя.

Keywords: armed conflict, children's rights, vulnerable groups, crime, international legal protection, sanctions, welfare.

Невара Лілія Михайлівна

*Державний торговельно-економічний університет,
доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

Фесюн Ольга Костянтинівна

*Державний торговельно-економічний університет,
студентка 4 курсу, спеціальність 293 «Міжнародне право»*

ПРАВО НА ПОСТМОРТАЛЬНУ РЕПРОДУКЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ми живемо в період науково-технічного прогресу, який змінює всі сфери життя людини. І не є виключенням і репродуктивні функції людини. Новітні технології не тільки дають змогу зачати дитину особам, котрі раніше не могли цього зробити за фізичними показниками, а й фактично дали змогу зміщувати часові рамки батьківства. Яскравим прикладом є постмортальна репродукція – кріоконсервація статевих клітин з метою використання їх після смерті донора.

Процес кріоконсервації полягає у замороженні статевих клітин донора використовуючи рідкий азот при дуже низькій температурі -196 °С.

«Загальна Декларація про біоетику та права людини», прийнята резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО 19 жовтня 2005 р. [1], закликала законодавців усіх рівнів розвивати дослідження етичних проблем і вживати відповідних заходів у зв'язку з наслідками науково-технічного прогресу та, зокрема, застосуванням новітніх біо-та медичних технологій. Однією зі сфер, що потребує нагального врегулювання, є видача кріоконсервованого біологічного матеріалу після смерті пацієнта, тобто посмертна репродукція. Сучасна медицина, з розвитком методів кріоконсервування статевих клітин (гамет) та ембріонів, дає можливість зачинати і народжувати дітей після смерті одного або обох біологічних батьків.

Якщо брати практику іноземних держав, то у світі ще не вироблено єдиного підходу до законодавчого врегулювання окресленого питання, однак ми можемо проаналізувати досвід США та Ізраїлю. Наприклад, у США введено правило на здачу біологічного матеріалу перед участю у бойових діях, у Ізраїлі також є нормативно закріплена процедура кріоконсервування статевих клітин. В цих країнах навіть дозволено збирання матеріалів після загибелі донора.

На мою думку, ініціатива постмортальної репродукції є актуальною та надважливою в умовах сьогодення. По-перше, це дасть можливість чоловікам та жінкам скористатися фундаментальним правом – правом на сім'ю. По-друге, допоміжним стимулюючим фактом підтримання ініціативи є демографічна криза в Україні. Адже жінка після втрати чоловіка може більше не захотіти будувати відносини та створювати сім'ю з іншим, а право на користування біоматеріалом свого партнера може підвищити шанс стати матір'ю.

Питання постмортальної репродукції викликає багато етичних та правових питань. З одного боку, збирання біологічних матеріалів у потенційних донорів може розглядатися як деморалізуючий фактор. Велика частина суспільства не готова до таких дій, оскільки, навіть сам термін «посмортальна репродукція» є відносно новим для українського суспільства. Крім того, слід зауважити на моральному аспекті процедури, а саме: чи є прийнятним зачаття дитини після смерті батька. Нажаль, багато дітей ростуть без батьків, але усвідомлення дитиною, що її батько помер ще до зачаття дитини, може нанести психологічну шкоду.

З іншого боку, виступає правовий аспект врегулювання даного процесу. З початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України законодавча неврегульованість цього питання постала гострою проблемою для українського законодавства. Одним із способів захисту фундаментального права на продовження роду для цієї категорії громадян є постмортальна репродукція. У Законі України № 3496-IX «Про внесення змін до деяких

законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» від 23.03.2024 р., а саме у його третьому підпункті п. 2 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» вказано: «у разі смерті або оголошення судом померлою особи, репродуктивні клітини якої зберігаються відповідно до законодавства, їх безоплатне зберігання відповідно до цього Закону здійснюється протягом трьох років з моменту смерті такої особи або оголошення судом її померлою. Після закінчення цього строку подальше зберігання таких клітин може бути продовжене за рахунок іншої особи, визначеної у заповіті особи щодо власних репродуктивних клітин, які зберігаються відповідно до законодавства, на випадок її смерті або оголошення судом її померлою» [2].

Цей Закон є першим нормативно-правовим актом, що регулює дане питання. І хоча Законом передбачається «...у тримісячний строк з дня набуття чинності Законом приведення у відповідність всіх нормативно-правових актів та створення механізму забезпечення виконання положень цього Закону» [2, ч.3 п.2 р. II], на сьогоднішній день, немає чітко визначеного підходу до реалізації зазначених норм.

Хочеться зауважити, що ініціатива Закону про посмортальну репродукцію закладає підґрунтя до зміни інших законодавчих актів. Яскравим прикладом є спадкове право. Відповідно до ч. 1 ст. 1261 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), у першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки [3]. Таким чином, якщо розглядати спадкування за законом, то чинне законодавство не наділяє дітей народжених методом постмортальної репродукції правом на спадщину. Скоріш за все, після прийняття Закону № 3496-IX, ця норма цивільного кодексу зазнає змін, але залишається не зрозумілим як окреслити часові рамки оформлення спадщини.

Альтернативним виходом з колізійної ситуації щодо заповіту є складання заповіту – особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті, відповідно до ст. 1233 ЦКУ [3]. Але в такому випадку, як заповідач може бути впевнений при складанні заповіту, що його дружина або цивільна дружина скористається правом постмортальної репродукції? Таким чином є можливість інших законних спадкоємців у праві на спадщину.

Також залишається не визначеним коло осіб, що мають право на спадкування кріоконсервованих біоматеріалів. У Законі № 3496-IX зазначено, що правом володіти наділені особи, визначені у заповіті померлого, але, що буде, якщо особа відмовиться від прийняття спадщини, чи є механізм утилізації біоматеріалів?

Отже, право на посмортальну репродукції можна віднести до інституту сім'ї, оскільки дане право є продовженням права на сім'ю, відповідно до ч. 1 ст. 4 Сімейного кодексу України, особа, яка досягла шлюбного віку, має право на створення сім'ї [4]. Однак із запровадженням цього права виникла велика кількість етичних питань та неврегульованих законодавством проблем. Водночас, ми можемо спостерігати, як в інших країнах, таких як Ізраїль та США, нормативно правові акти, що закріплюють методи постмортальної репродукції, успішно імплементували у внутрішнє законодавство цих країн. Можливо Україна могла б перейняти їх досвід. Щодо правового регулювання подальшої долі кріоконсервованих матеріалів, то відповідно до закону та на мою думку, найлогічнішим способом є складання заповіту донора, в якому у письмовій формі буде виражено його волю, та який буде виступати нормативно-правовою підставою для використання біоматеріалів померлого та розподілу спадщини, після його смерті.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація про біоетику та права людини : від 19.10.2005 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/bioethics_and_hr.shtml
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство) : Закон України від 23.03.2024 р.

№ 3496-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-20?fbclid=IwAR3gzgPNKPGlg2Ru1EnGCUFsQVAD2YiLDvf-lRfDlaL2G4iYFGy5z783KDE#Text>

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

4. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

Ключові слова: посмортальна репродукція, неврегульованість законодавством, біоматеріали, кріоконсервування, донор, заповіт, спадщина, право на сім'ю.

Keywords: postmortem reproduction, non-regulation by legislation, biomaterials, cryopreservation, donor, will, inheritance, the right to a family.

Федорова Тетяна Сергіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук*

Дронов Владислав Юрійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук*

МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД У МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ

Фундаментальні людські цінності, серед яких право на життя і свободу, а також свободу від тортур та нелюдського поводження, наразі порушуватись у багатьох країнах світу, і доволі поширені такі порушення відбуваються під час війни та збройних конфліктів, які самі по собі є найбільшою загрозою для усіх людських цінностей. У таких умовах великого значення для забезпечення міжнародних стандартів прав людини набуває функціонування ефективного механізму їх захисту. Ці стандарти передбачені міжнародними договорами, конвенціями, деклараціями й іншими міжнародними документами та є системою міжнародних норм, принципів, правових і організаційних засобів, умов і вимог, за допомогою яких здійснюється дотримання, забезпечення, охорона і захист прав, свобод і законних інтересів людини. Справедливим є твердження, що «незалежно від наявності або відсутності збройних конфліктів, що зумовлюють скоєння воєнних злочинів, необхідно завжди реалізовувати заходи підтримки, спрямовані на зміцнення довіри та поваги до прав людини, здійснювати моніторинг прав людини та розслідувати їх порушення» [1, с. 275].

Міжнародні стандарти – це норми, які на основі загальноновизнаних досягнень сучасної думки зазвичай вважаються правильними із принциповою і практичною точок зору. Міжнародно-правові стандарти у галузі прав людини – це нормативний мінімум, який встановлює належний і необхідний рівень державного визнання (регламентації) та захисту прав і свобод людини. П. М. Рабінович вважає, що «міжнародні стандарти прав людини – це закріплені у міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, термінопонять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст чи обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного чи політичного характеру» [2, с. 23].

Існує два типи механізмів захисту міжнародних стандартів прав людини: договірний механізм, основою якого є юридично обов'язкові документи чи конвенції з прав людини, наприклад, Комітет з прав людини, Комітет з прав дитини, Європейський суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд, Міжамериканський суд та ін.; недоговірний (позадоговірний) механізм, основою якого є необов'язкові за силою дії документи з прав людини, наприклад, статути міжурядових форумів з прав людини або рішення, ухвалені асамблеєю або представницьким органом відповідного форуму (прикладом регіонального позадоговірного механізму є Європейська комісія проти расизму та нетерпимості при Раді Європи).

Міжнародні стандарти визнають доступ до правосуддя одним із основних прав людини та засіб захисту інших загальновизнаних прав. Повага та захист прав людини можуть бути гарантовані лише за наявності ефективних судових засобів правового захисту. Коли право порушується, доступ до правосуддя має фундаментальне значення для потерпілої сторони та є важливим компонентом верховенства права.

Міжнародне правосуддя, яке представляє Міжнародний кримінальний суд (МКС) – незалежна судова інституція, основний судовий орган у механізмі захисту міжнародних стандартів прав людини, що забезпечує розслідування та притягнення до відповідальності через справедливий судовий розгляд за скоєння найтяжчих міжнародних злочинів, а також виступає стримуючим чинником для потенційних злочинців. Притягуючи до відповідальності та караючи винних, він сигналізує, що порушення прав людини не залишаться безкарними. Крім того, механізми міжнародного кримінального правосуддя зосереджені на відновному правосудді, визнаючи заподіяну шкоду та забезпечуючи правосуддя та відшкодування збитків жертвам.

Порівняння статусу МКС з іншими міжнародними судовими інституціями дає змогу зазначити наступне. МКС є постійно діючою судовою установою, тоді як спеціальні трибунали щодо колишньої Югославії та Руанди були створені в рамках ООН для розгляду конкретних ситуацій та мають лише обмежений мандат та юрисдикцію. МКС, який розглядає справи окремих осіб, також відрізняється від Міжнародного Суду, який є головним судовим органом ООН щодо вирішення спорів між державами. Учасниками Римського статуту, який заснував МКС, наразі є 123 країни.

МКС має юрисдикцію щодо чотирьох категорій найбільш серйозних міжнародних злочинів, серед яких: «геноцид чи намір повністю або частково знищити національну, етнічну, расову чи релігійну групу (розгорнутий опис актів геноциду містить Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього); військові злочини або серйозні порушення законів війни; злочини проти людяності або порушення, скоєні в рамках великомасштабних нападів на цивільне населення, включаючи вбивства, зґвалтування, ув'язнення, рабство та тортури; злочини агресії, застосування чи загрози збройної сили державою проти територіальної цілісності, суверенітету чи політичної незалежності іншої держави, а також порушення Статуту ООН» [3].

Ще одним важливим аспектом діяльності МКС є припинення ним безкарності за скоєння найтяжчих міжнародних злочинів, що сприяє верховенству права, відновлює довіру та перешкоджає повторенню насильства. Він також сприяє розвитку та зміцненню міжнародно-правових норм та стандартів. За допомогою тлумачення та застосування міжнародного права, МКС формує сферу захисту прав людини, що зміцнює загальну основу їх захисту. Принцип взаємодоповнюваності, який передбачає структурний зв'язок МКС та національних юрисдикцій, дозволяє системі Римського статуту просувати боротьбу з безкарністю одночасно на двох рівнях, посилюючи глобальний захист фундаментальних людських цінностей, одночасно поважаючи та підтверджуючи державний суверенітет.

Міжнародне кримінальне правосуддя перетинається з процесами правосуддя перехідного періоду у постконфліктних чи перехідних суспільствах. МКС є платформою для встановлення істини, справедливості, відшкодування збитків та інституційних реформ, сприяючи

примиренню та стабільності. Права людини лежать в основі правосуддя перехідного періоду, яке, по суті, займається великомасштабними та систематичними порушеннями прав людини у країнах, що пережили конфлікти та репресії, забезпечує визнання гідності особистості, усуває порушення та демонструє, що порушники прав людини можуть та будуть притягнуті до відповідальності

Підсумовуючи міркування щодо ролі МКС у механізмі захисту міжнародних стандартів прав людини, зазначимо наступне. МКС, як основна судова установа у механізмі міжнародної кримінальної юстиції, забезпечує їх шляхом притягнення винних до відповідальності, запобігає майбутнім злочинам, відновлює справедливість щодо їх жертв, припиняє безкарність, розвиває правові норми, сприяє міжнародному співробітництву та підтримує процеси правосуддя перехідного періоду, що, своєю чергою, сприяє побудові більш справедливого правопорядку, у якому людина та її права є фундаментальними цінностями.

Список використаних джерел

1. Пилипенко В. П., Слюсарчук Х. Т., Пилипишин П. Б., Бойченко С. В. Порушення прав людини воєнними злочинами: теорія і практика. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28, № 4. С. 270–278. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprnu-4-2021-r> (дата звернення: 10.03.2024.).

2. Рабінович П. М., Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. пр. Харків, 2012. № 4. С. 18–28.

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду : прийнятий ООН 17.07.1998 р. зі змінами на основі протоколів від 10.11.1998 р., 12.07.1999 р., 30.11.1999 р., 08.05.2000 р., 17.01.2001 р., 16.01.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 10.03.2024.).

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, міжнародна кримінальна юстиція, міжнародні злочини, права людини, міжнародні стандарти.

Keywords: International Criminal Court, international criminal justice, international crimes, human rights, international standards.

Цибульська Ольга Юріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних, доцент, адвокат*

АPOSTILLE VS СУД ЯК СПОСІБ ВИЗНАННЯ РІШЕННЯ ІНОЗЕМНОГО СУДУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Станом на сьогодні в практичній сфері періодично виникає дискусія щодо легалізації судових рішень іноземних держав в Україні. Не є виключенням й держави, що входять до складу ЄС. Практичний інтерес викликає саме ЄС, адже більшість громадян нашої держави за час повномасштабного вторгнення виїхали саме на зазначену територію. А це, в свою чергу, є чинником збільшення кількості спірних ситуацій, в яких постає питання визнання судових рішень іноземних держав, в тому числі й ЄС, в Україні безпосередньо в сфері міжнародного приватного права.

Так, згідно позиції окремих юристів-практиків в окресленій ситуації необхідно керуватись Конвенцією, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів через консульські установи (далі – Конвенція) [1]. Конвенція була прийнята на Гаазькій конференції

з міжнародного приватного права 05.10.1961 р. Україна приєдналась до неї 10.01.2002 р. і 22.12.2003 р. відбулось набрання чинності для нашої держави цього міжнародного документу.

Відповідно до статті 1 Конвенції її норми поширюються на офіційні документи, які були складені на території однієї з Договірних держав і мають бути представлені на території іншої Договірної держави. Зазначене, зокрема, стосується документів, які виходять від органу або посадової особи, що діють у сфері судової юрисдикції держави. Згідно з нормами Конвенції така процедура має назву «Apostille».

Доцільним є відзначити, що ця Конвенція закріплює право, а не обов'язок Договірних держав легалізувати документи через апостиль, що є альтернативним способом консульської легалізації (перший та другий абзаци статті 3 Конвенції).

З іншого боку, в Україні на рівні норм національного законодавства передбачена спеціальна процедура щодо визнання рішення іноземного суду. Так, відповідно до частини першої статті 81 Закону України «Про міжнародне приватне право» [2] в Україні можуть бути визнані та виконані рішення іноземних судів у справах, що виникають з цивільних, трудових, сімейних та господарських правовідносин, вироки іноземних судів у кримінальних провадженнях у частині, що стосується відшкодування шкоди та заподіяних збитків, а також рішення іноземних арбітражів та інших органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних і господарських справ, що набрали законної сили. Зазначена можливість нормативно регламентується відповідними кодифікаціями в сфері процесуального законодавства, зокрема, Цивільним процесуальним кодексом України (розділ IX) [3].

Відповідно до зазначеного вище можна стверджувати, що сьогодні в нашій державі склалась практика, згідно з якою apostille як спосіб визнання рішення іноземного суду в Україні в контексті міжнародного приватного права не застосовується. А, отже, визнати рішення іноземного суду в Україні в контексті міжнародного приватного права є можливим в судовому порядку відповідно до норм національного процесуального законодавства.

Список використаних джерел

1. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів через консульські установи : міжнар. док. від 05.10.1961 р. № 995_082 : станом на 10.01.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_082#Text (дата звернення: 04.04.2024).

2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV : станом на 23.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#n354> (дата звернення: 04.04.2024).

3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 31.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n8517> (дата звернення: 04.04.2024).

Ключові слова: апостиль, визнання рішення іноземного суду, міжнародне приватне право, конвенція, міжнародний документ.

Keywords: apostille, recognition of a foreign court judgment, private international law, convention, international document.

ЗАКОНОДАВЧА СПІВПРАЦЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ З ПАРЛАМЕНТСЬКИМИ ОРГАНАМИ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС

В контексті євроінтеграції привертає увагу законодавча співпраця між Європейським Парламентом (ЄП) та парламентськими органами країн-членів Європейського Союзу (ЄС). Цей процес відіграє ключову роль у формуванні та реалізації законодавства, характерно, що він є одним із основних механізмів співпраці між політичними інститутами ЄС та національними парламентами, що сприяє забезпеченню репрезентації інтересів громадян ЄС на національному та наднаціональному рівні. Правовий діалог ЄП з парламентськими органами країн-членів ЄС є складним та динамічним процесом, який включає в себе ряд етапів та аспектів. Цей процес базується на принципах взаємної поваги, діалогу та співпраці між усіма зацікавленими сторонами. Варто наголосити, що наднаціональність є одним з характерних аспектів дослідження, це явище відображається у тому, що прийняті рішення та само законодавство союзу має пріоритет перед національним законодавством. Це створює унікальну динаміку співпраці між парламентськими органами, оскільки вони спільно працюють над формуванням законодавства, яке має безпосередній вплив на життя громадян ЄС.

Трансформація законодавчої співпраці стала результатом прийняття відповідних – нормативно-правових актів, які значно посилювали роль ЄП у законодавчому процесі ЄС, надаючи додаткові повноваження та дозволяючи затверджувати практично всі законодавчі акти, що підвищило його вплив на прийняття рішень. Тому дана проблематика дозволяє дослідити основні аспекти законодавчої співпраці ЄП з парламентськими органами країн-членів ЄС, особливо концентруючи дослідницький фокус на її наднаціональність та вплив на формування та реалізацію законодавства ЄС. Ми також приділимо увагу основним викликам та можливостям, які виникають у контексті цієї співпраці, а також шляхи їх вирішення.

ЄС – це *sui generis* , який відзначається своєю історичною значимістю та складністю структури. Союз є відображенням спільних цінностей, які об'єднують європейські країни. Заснований на ідеях миру, свободи, демократії, правової держави та поваги до прав людини, ЄС став силою, що сприяє стабільності та процвітання у Європі та в світі, тому не дивно, що інституційний механізм ЄС є так само складним та унікальним. ЄС – це перспективне об'єднання країн, який склав позитивний приклад світової глобалізації, а також потужний економічний агрегат, тому дане дослідження дозволяє поставити питання, щодо майбутньої перспективи цього союзу в контексті законодавчої співпраці [1]. Унікальна система складається з комплексу інститутів, який створює відповідний механізм, що в свою чергу створює безперервні взаємовідносини між законодавцями, які знаходяться на різних етапах, а саме на локальному, регіональному, національному або наднаціональному [2]. Інституційна складова направлена, щоб представляти та забезпечувати інтереси громадян країн – членів ЄС. Безумовно інституційна структура союзу суттєво впливає на процес розробки та реалізації прийнятих в Європейському Союзі рішень. Цей процес носить, як внутрішній так і зовнішньо-політичний характер, тому в цьому і полягає необхідність дослідження, це дозволяє нам з'ясувати динаміку впливу на потенційних членів [3].

Досліджуючи сутність ЄП обов'язково треба зазначити, що це єдиний політичний інститут, який обирається шляхом прямих виборів. Природа парламенту направлена на законотворчість союзу, варто зазначити, що парламент має такий інструмент, як демократичний контроль, здійснюючи його над любим інститутом ЄС. Кожен член парламенту може виступити з пропозицією недовіри, це право реалізується, якщо 2/3 парламентарів підтримає так ініціативу [4].

Реформування законодавчої діяльності та зміну ролі національних парламентів у процесі прийняття рішень у ЄС, стало одним з ключових нововведень [4]. Надання національним парламентам повноваження на отримання інформації та моніторинг з можливістю накладати вето на пропозицію ЄП, суттєво підсилює їх позицію під час правової комунікації з інститутом. Враховуючи це, національні парламенти мають можливість більш активно контролювати законодавчу діяльність ЄС і втручатися в процес прийняття рішень. Не менш важливим є дотримання принципу субсидіарності та пропорційності. Цей принцип полягає в тому, що, якщо інститут не має виняткових повноважень на прийняття рішення, рішення буде прийматися тільки на загальноєвропейському рівні. Таким чином, якщо національний парламент вважає, що рішення, яке прийнято на рівні ЄС, порушує принцип субсидіарності, він може вжити заходів для його перегляду або відхилення. Процедура перегляду рішень ЄС в контексті принципу передбачає, що якщо одна третина національних парламентів згодна, що пропозиція порушує цей принцип, то Європейська Комісія повинна відкликати, змінити або підтримувати пропозицію. Це важливий механізм, який надає національним парламентам значний вплив на законодавчий процес ЄС та забезпечує дотримання принципу субсидіарності.

Правовою основою законодавчої співпраці між політичними інститутами та національними парламентами ЄС є договір про Європейський Союз (ДЕС) та протоколи до нього. Стаття 5 ДЕС чітко встановлює принцип надання повноважень та зобов'язує союз здійснювати свої повноваження відповідно до принципів субсидіарності та пропорційності, відповідно ця норма є правовою основою для регулювання меж повноважень ЄС та його взаємодії з національними парламентами [5]. Згідно статті 2 Протоколу № 1 до ДЕС встановлюється процедура направлення проектів законодавчих актів до національних парламентів [5]. Ця норма визначає, що проекти законодавчих актів, надіслані до Європейського Парламенту та Ради, також направляються до національних парламентів. Відповідно до розділу II протоколу № 2 до ДЕС про застосування принципів субсидіарності та пропорційності містить важливі норми про проекти законодавчих актів, які повинні бути обґрунтовані з дотриманням цих принципів. Зокрема, проекти законодавчих актів повинні містити деталізований виклад, що дозволяє оцінити їхню відповідність принципам субсидіарності та пропорційності [5]. Стаття 9 ДЕС та Стаття 6 Протоколу № 2 встановлюють механізми міжпарламентської співпраці між Європейським Парламентом і національними парламентами для забезпечення ефективності та регулярності цієї співпраці.

Таким чином міжпарламентська співпраця між ЄП і національними парламентами ЄС є особливою формою співпраці, яка відображає принципи демократії та прозорості в процесі прийняття рішень в ЄС. Ця співпраця забезпечує відповідальність перед громадянами ЄС та дозволяє їм бути не тільки більш інформованими про законодавчий процес ЄС, але і бути активним учасником цього процесу. Головна особливість цієї форми співпраці полягає у тісному взаємозв'язку між ЄП і національними парламентами, що в свою чергу дозволяє враховувати інтереси та думку громадян кожної країни-члена ЄС на кожному етапі прийняття рішення. Відповідно це сприяє покращенню якості та легітимності прийнятих рішень та забезпечує більшу підтримку серед громадян. Така форма співпраці також відображає принцип субсидіарності, оскільки дозволяє вирішувати питання на найближчому до громадян рівні, тобто національному рівні, якщо це можливо та доцільно. Таким чином, міжпарламентська співпраця в ЄС є важливим інструментом забезпечення законодавчого процесу.

Список використаних джерел

1. Гребенюк Д. О. Фрагментація та поляризація фактори які створюють Європейський Союз актором головним змін. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 695–696.
2. Гребенюк Д. О. Генезис Європейського Парламенту та його трансформація до наддержавності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. Т. 1, № 72. С. 31–35.

3. Гребенюк Д. О. Місце і роль Європейського Парламенту в інституційній системі Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 465–467.

4. Treaty of Lisbon. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT>

5. Treaty on European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html#new-2-51>

Ключові слова: Право ЄС, парламентаризм, інститут, наднаціональність, євроінтеграція, законодавство.

Keywords: EU law, parliamentarism, institution, supranationality, european integration, legislation.

Бурдюжа Олександр Миколайович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кафедри міжнародного та європейського права*

НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В КОНТЕКСТІ УЧАСТІ УКРАЇНИ В МЕХАНІЗМІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЄС

Агресія рф в Україні негативно вплинула на величезну кількість людей, які зазнали матеріальної, моральної, фізичної шкоди та опинилися у скрутному становищі без усякої можливості дати собі раду. За оцінками, у 2024 році гуманітарної допомоги потребуватимуть 14,6 мільйона людей [1]. Європейський Союз, його країни—члени одними з перших прийшли на допомогу, що стало можливим оскільки в ЄС створена потужна система цивільного захисту населення та надання гуманітарної допомоги. Гуманітарна допомога, що фінансується ЄС, надається відповідно до гуманітарних принципів гуманності, нейтралітету, неупередженості та незалежності. Вона доставляється через гуманітарні агентства ООН, неурядові організації та Міжнародний Комітет Червоного Хреста.

Ще у 1992 р. Європейською комісією було створено координаційний центр від Європейської комісії для адміністрування та координації гуманітарної допомоги ЄС [2]. Відповідно до ст. 214ДФЄС, операції Союзу у сфері гуманітарної допомоги проводяться у рамках принципів та цілей зовнішньої діяльності Союзу. Центр є серцевиною механізму цивільного захисту ЄС. Він координує доставку гуманітарної допомоги постраждалим від стихійних лих, техногенних аварій, воєнних конфліктів країнам, забезпечує швидке розгортання екстреної підтримки та діє як центр координації між усіма державами-членами ЄС, країною, що постраждала, а також експертами з питань цивільного захисту та гуманітарних питань за запитом національних органів влади або структур ООН. Гуманітарна допомога, що фінансується ЄС, надається в партнерстві з агентствами ООН, міжнародними організаціями та неурядовими організаціями.

Оскільки природні та техногенні катастрофи в сучасності спричиняють шкоду комплексного характеру, а гуманітарна катастрофа є тільки одним з проявів такої шкоди, необхідно було виробити інтегрований підхід до ліквідації їх наслідків. Із врахуванням цього, у 2001р. був створений механізм цивільного захисту ЄС, який на сьогодні діє на підставі ст. 196ДФЄС та охоплює не тільки реагування на катастрофи, що сталися, але і заходи запобігання природних та антропогенних лих, а також на міжнародному рівні сприяє узгодженості та координації заходів допомоги, щоб забезпечити кращий захист людей, навколишнього середовища, майна, культурної спадщини, тим самим зменшуючи втрати людських життів, каліцтва, матеріальні збитки, економічну та екологічну шкоду. Спільний підхід спрямований на об'єднання спроможностей та потенціалу донорів, уникнення дублювання зусиль з надання допомоги та гарантує, що допомога відповідає потребам постраждалих та забезпечення ефективної та узгодженої колективної відповіді.

Механізм також допомагає координувати діяльність національних органів влади з підготовки до стихійних лих і запобігання їм, а також сприяє обміну передовим досвідом. Це сприяє постійному розвитку вищих загальних стандартів, що дозволяє командам краще розуміти різні підходи та працювати взаємозамінно, коли трапляється лихо.

Механізм складається з низки елементів і дій, зокрема: підтримки надання допомоги в разі надзвичайних ситуацій; створення та реалізації програм навчання для команд втручання, експертів для команд з оцінки або координації; створення та управління центром моніторингу та інформації а також загальною системою зв'язку та інформації в надзвичайних ситуаціях; транспортування ресурсів для надання допомоги [3].

Рамки, в яких надзвичайна підтримка Союзу може надаватися за допомогою конкретних заходів, що відповідають економічній ситуації у разі триваючої або потенційної природної чи техногенної катастрофи встановлюються Регламентом 2016/369[4].

Екстрена допомога може надаватися лише у випадках, коли виняткові масштаби та наслідки лиха є такими, що вони призводять до серйозних широкомасштабних гуманітарних наслідків в одній або кількох державах-членах і лише за виняткових обставин. Надзвичайна підтримка повинна підтримувати та доповнювати дії постраждалої держави-члена. З цією метою запроваджується співпраця та консультації з постраждалою державою-членом. Комісія може обрати в якості партнерських організацій неурядові організації, спеціалізовані служби держав-членів або міжнародні агентства та організації, які мають необхідний досвід. При цьому Комісія повинна підтримувати тісну співпрацю з постраждалою державою-членом. Наслідки як техногенних, так і природних катаклізмів у Союзі стають дедалі серйознішими. Це пов'язано з зовнішніми факторами та обставинами, що розгортаються в країнах-сусідах Союзу. Ситуація з міграцією та українськими біженцями, яка зараз впливає на Союз, є яскравим прикладом ситуації, коли, незважаючи на зусилля, вжиті Союзом для усунення першопричин, розташованих у третіх країнах, економічне становище держав-членів може постраждати безпосередньо.

26.09.2022 р. у Брюсселі відбулася перша гуманітарна зустріч по Україні [5]. Донори та гуманітарні організації підтвердили свою непохитну відданість продовженню надання гуманітарної допомоги народу України. З огляду на поточні обмеження доступу на непідконтрольних уряду територіях учасники наголосили на необхідності забезпечення безпечного, безперешкодного гуманітарного доступу відповідно міжнародного гуманітарного права за допомогою гнучких та інноваційних підходів. Зустріч підтвердила важливість зміцнення взаємодоповнюваності та синергії між гуманітарними організаціями, донорами та українським урядом, а також покращення зв'язків між відповідними структурами.

Учасники підкреслили роль громадянського суспільства на місцях у наданні гуманітарної допомоги, яка має охоплювати як найбільшу чисельність людей, що її потребують, зокрема і в у важкодоступних районах. Залучення місцевих суб'єктів

є життєво важливими для забезпечення доступу до місцевих послуг на основі визначених потреб та територіально орієнтованого програмування та реагування.

Надання Україні 23.06.2022 р. статусу кандидата на вступ до ЄС актуалізувало проблему участі України в Механізмі цивільного захисту ЄС, адже це, як слушно зазначає Н. Клименко, дозволить підвищити спроможність України щодо запобігання виникненню, ліквідації наслідків та надання гуманітарної допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій шляхом залучення національних сил країн Євросоюзу за підтримки Координаційний центру [6, с. 29]. Приєднання України до Механізму цивільного захисту ЄС відбулося 30.04.2023 р. [7]. Значення цієї події важко переоцінити, особливо в умовах агресії РФ проти України.

На нашу думку, участь України в Механізмі цивільного захисту ЄС дозволить комплексно вирішувати проблему щодо надання гуманітарної допомоги та запровадити інтегровану систему в цій сфері, яка має охоплювати не тільки допомогу постраждалим, які знаходяться на території України (внутрішньо переміщеним особам та особам, що знаходяться в місцях

постійного проживання на території постраждалих громад, зокрема окупованих), але і допомогу громадянам України, які знаходяться в країнах-членах ЄС та отримали там тимчасовий захист або статус біженця. В межах інтегрованої системи надання гуманітарної допомоги, за підтримки Координаційного центру, також слід запровадити систему моніторингу для кращого визначення потреб у допомозі та ресурсів для її надання.

Входження України до Механізму цивільного захисту ЄС актуалізує внесення змін до Кодексу цивільного захисту України [8]. Зокрема Розділ I ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА Глава 1. Загальні положення має бути доповнений, зокрема стаття 2 Визначення термінів доповнена терміном «Механізм цивільного захисту ЄС». Потребує доповнення ст. 4 Цивільний захист вказівкою на те, що комплекс заходів реалізується не тільки на території України, але і на території країн, що беруть участь у механізмі цивільного захисту ЄС. Кодекс також слід доповнити главою «Участь України у механізмі цивільного захисту ЄС».

Список використаних джерел

1. European Commission European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations. URL: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/where/europe/ukraine_en
2. European Commission. URL: <https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/>
3. 2001/792/EC, Euratom: Council Decision of 23 October 2001 establishing a Community mechanism to facilitate reinforced cooperation in civil protection assistance interventions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/>
4. Council Regulation (EU) 2016/369 of 15 March 2016 on the provision of emergency support within the Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/369/oj>
5. European Commission. Directorate-General for European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (ECHO). URL: <https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/>
6. Клименко Н. Г. Сутність механізму цивільного захисту ЄС та перспективи набуття Україною повноправного членства в ньому. *Публічне урядування*. 2022. № 5 (33). URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/2555>
7. Ukraine joins EU Civil Protection Mechanism. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/>
8. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>

Ключові слова: Міграція, природні катастрофи, техногенні аварії, гуманітарна допомога, Європейський Союз, цивільний захист, статус біженця.

Keywords: Migration, natural disasters, technological accidents, humanitarian aid, European Union, civil protection, refugee status.

Галат Владислав Ігорович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права*

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВОРІВ МІЖНАРОДНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ТОВАРІВ В 21 СТОЛІТТІ

У зв'язку з глобалізацією, в XXI столітті відбувається стрімке збільшення обсягів міжнародної торгівлі, яка в свою чергу відіграє важливу роль у міжнародній економічній діяльності. Основою у світовій економіці є договори міжнародної купівлі-продажу товарів,

а саме тому потрібно детально досліджувати та розробляти дієву систему укладання таких договорів, а також чітко визначити проблеми, які виникають з приводу порушень таких договорів та відповідальність, яка настає за порушення. Визначити, механізми усунення цих проблем, для того, щоб зробити міжнародну торгівлю більш ефективною та справедливою.

Для того, щоб спонукати сторін до належного виконання договорів міжнародної-купівлі-продажу товарів, існує міжнародно-правова відповідальність, а саме ті негативні наслідки, які настають для держави в результаті порушення нею міжнародного права. Вказані правовідносини можуть бути як двосторонніми, так і багатосторонніми (у разі збільшення суб'єктного складу за рахунок участі в них інших суб'єктів, окрім потерпілої держави) [3, с. 50]. Міжнародно-правова відповідальність, являється системою правил, яка визначає наслідки невиконання або неналежного виконання таких договорів. Данна система, являється головною в забезпеченні дотримання зобов'язань сторонами договору, покликана для забезпечення та захисту їхніх прав та інтересів.

Основним документ, який регулює питання відповідальності за порушення договорів міжнародної купівлі-продажу, являється Конвенція ООН «Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів», але ця конвенція не надає нам відповіді на всі запитання, які можуть виникати з приводу міжнародної відповідальності за порушення договору міжнародної купівлі-продажу товарів. Її основна цінність полягає в практичному втіленні принципів, за якими здійснюється міжнародна торгівля, основними з них, безумовно, є добросовісність виконання договірних зобов'язань і автономія волі сторони в договірних відносинах. Натомість Конвенції не вистачає дієвості, яку б міг надати механізм притягнення до відповідальності в разі порушення її положень не підписантами, а суб'єктами господарювання (резидентами підписантів). З огляду на це інститут відповідальності за порушення норм Конвенції підлягає дослідженню на рівні міжнародно-правової доктрини [2, с. 115].

У XXI столітті міжнародно-правова відповідальність за порушення договорів міжнародної купівлі-продажу товарів зіштовхується з низкою викликів, серед яких можна виокремити:

1. Глобалізацію, яка надає як нові можливості для росту міжнародної торгівлі так і нові виклики, для вирішення проблем з міжнародною правовою відповідальністю за порушення. А саме в слід за зростаючими обсягами міжнародної торгівлі ускладнюються ланцюги міжнародної торгівлі та визначення юрисдикції та права, яке буде застосовуватись при укладанні договору, я в свою чергу це тягне за собою ускладнення притягнення порушника до відповідальності.

2. Глобалізація, тягне за собою і інші проблеми, а саме велике різноманіття правових систем, їх відмінності в національних законах про договори купівлі-продажу товарів та відповідальність, можуть призвести до правової невизначеності та ускладнити вирішення спорів.

3. Стрімкий розвиток технологій, який кидає нові виклики для міжнародного права, та спонукає міжнародне право до швидшого розвитку та пристосування до сучасних умов договірного права.

4. Також досить складна ситуація у зв'язку політичною нестабільністю у світі, війни, санкції та інші політичні події негативно впливають на виконання договорів та вирішення спорів у світі.

Для вирішення всіх цих проблем, з якими світ зіткнувся в XXI столітті у питанні міжнародно-правової відповідальності, потрібно розробляти чіткі механізми, для їх розв'язання, та передбачити наступні витки проблем, які постануть у майбутньому, оскільки нехтування питанням розвитку міжнародно-правової відповідальності за порушення договорів міжнародної купівлі-продажу товарів, може привести до великих збитків постраждалих сторін та небажанням вступати в торгові відносини і впровадження політики ізоляціонізму, що може призвести, до значного погіршення економіки країн, які розвиваються, кроки які на сам перед потрібно зробити для цього, це:

1. Зайнятися уніфікацією права у даному питанні, одним із основних кроків, це було прийняття Віденської конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, і в подальшому потрібно розвивати даний напрямок сприяти уніфікації правил міжнародної торгівлі та полегшувати вирішення спорів.

2. Звернути більшу увагу на альтернативні вирішення спорів, такі як арбітраж та медіація, які стають все більш популярними способами вирішення спорів. Такі методи вирішення спорів є швидшими, дешевшими та більш гнучкими, ніж традиційні методи вирішення спорів.

3. Також потрібно рухатись у напрямку сучасних технологій, під час укладання договорів і впроваджувати технології блокчейн та штучного інтелекту, які можуть революціонізувати міжнародну торгівлю та зробити договори більш прозорими, безпечними та ефективними.

Враховуючи всі існуючі виклики у забезпеченні міжнародно-правової відповідальності за порушення договорів міжнародної купівлі-продажу товарів, такі, як глобалізація, швидкий технологічний прогрес та політична нестабільність, виникають суттєві ускладнення в укладанні та виконанні договорів міжнародної купівлі-продажу товарів, а також ставлять під питання дієвість традиційних механізмів вирішення спорів. Гармонізація, удосконалення та кодифікація міжнародно-правової системи відповідальності за порушення таких договорів, є головним напрямком у розвитку міжнародної торгівлі, оскільки договори, що укладаються кожного дня між тисячами підприємств, установ та організацій з різних країн, визначають правовідносини, що швидко змінюються. Тому хоча питанням договірної права та договорам міжнародної купівлі-продажу товарів значну увагу приділяли такі вчені, як: О. О. Ашурков, О. М. Беляневич, М. І. Брагінський, О. М. Вінник, В. В. Вітрянський, В. В. Лаптев, В. К. Мамутов, М. Г. Розенберг, О. Н. Садіков, Н. О. Саніахметова, Г. Ф. Шершеневич та інші, значна кількість правовідносин, що постійно модернізуються та змінюються, потребує подальших досліджень і постійного удосконалення [1, с. 23].

Найбільш ефективними методами вирішення питань міжнародної відповідальності за порушення договорів у даний час слугують переговори між країнами, для досягнення певних домовленостей і в подальшому укладання двосторонні договорів з цих питань, медіація та арбітраж. Але дані дії спрямовані на досить вузьке коло учасників і тому не можуть глобально впливати на ситуацію, яка складається у міжнародній торгівлі, але вони слугують такими гнучкими механізмами, які покликані вирішити певні проблеми у найкоротші терміни.

Таким чином, для успішного вирішення спорів та забезпечення стабільності в міжнародній торгівлі, необхідне подальше удосконалення законодавства у міжнародно-правовій відповідальності за порушення договорів міжнародної купівлі-продажу товарів та вироблення чіткого механізму вирішення спорів.

Список використаних джерел

1. Дерев'янка Б. В. Щодо поняття договору міжнародної купівлі-продажу. *Судова практика*. 2009. № 2. С. 22-28. URL: http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/6599/1/Derevyanko_2009_2.PDF

2. Ісаков В. М. Порушення принципів добросовісності й автономії волі як підстава для притягнення до відповідальності за Віденською конвенцією ООН «Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів»: доктринальний підхід. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 17. С. 115–122.

3. Коверзнев М. С., Коверзнева Г. П., Відповідальність держав у міжнародному праві. *Альманах міжнародного права*. 2016. Вип. 13. С. 49–56.

Ключові слова: міжнародно-правова відповідальність, порушення договорів, договір міжнародної купівлі-продажу товарів, глобалізація, вирішення спорів, уніфікація.

Keywords: International legal responsibility, breach of contracts, international sale of goods contract, globalization, dispute resolution, unification.

УМИСЕЛ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ВІДМИВАННЯ ГРОШЕЙ ЯК ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ЗЛОЧИНУ

Невід'ємною частиною складу будь-якого злочину є його суб'єктивна сторона. Для багатьох кримінальних правопорушень саме суб'єктивна сторона, тобто ставлення правопорушника до свого діяння, виступає ознакою, що відрізняє злочин від іншого злочину. Це вірно і для злочину відмивання грошей. Згідно із визначеннями, наведеними в міжнародних договорах та директивах ЄС, суб'єктивна сторона цього злочину містить два елементи: по-перше, необхідне знання кримінального походження залучених коштів або майна, по-друге, усвідомлення наслідків відмивання (наприклад того, що певна дія призведе до приховування, передачі, маскуванню чи іншого утаювання злочинного походження певного активу). Успішна криміналізація відмивання коштів вимагає, аби особи, що піддаються кримінальному переслідуванню за відмивання коштів, знали про їхнє злочинне походження на момент здійснення такого відмивання [1, с. 136]. Іншими словами, підозрюваний у вчиненні відмивання повинен бути достатньо обізнаним про попередній злочин, який призвів до доходів від злочину, які він або вона відмиває. Зокрема, міжнародні конвенції та директиви ЄС посиляються на слова «знати», що таке «майно» є «доходами, отриманими злочинним шляхом».

Відповідно до принципів кримінального судочинства щодо прав людини, зокрема презумпції невинуватості, звинувачення у справі про відмивання коштів має довести «поза розумним сумнівом», що відмивач знав, що власність була отримана внаслідок кримінального правопорушення, тому це є злочинним придбанням. В іншому випадку, кримінальне покарання стає неможливим. Проте постає питання щодо необхідного рівня знань про злочинність таких доходів. Чи йдеться про фактичне знання про злочинне походження активів (в такому випадку йдеться про форму вини у вигляді непрямого умислу), або достатньо наявності підозр про те, що майно є доходом від злочинного діяння (непрямий умисел, необережність) [2].

Зробити однозначний висновок щодо необхідного рівня знання суб'єкта аби це знання відповідало вимогам щодо суб'єктивної сторони злочину наразі доволі складно. Так, Віденська конвенція, Страсбурзька конвенція та Палермська конвенція посиляються лише на стандарт навмисності. Першим документом, що конкретизує це питання є, як уявляється, Варшавська конвенція. Так, відповідно до частини 3 статті 9 цієї Конвенції, «Кожна Сторона може вживати таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинними відповідно до її внутрішнього законодавства всіх або деяких з діянь...коли правопорушник: а) підозрював, що майно є доходом; б) повинен був припустити, що майно є доходом» [3, ст. 9(3)]. Однак, такий стандарт суб'єктивної сторони не виглядає обов'язковим для держав.

В інструментах м'якого права таких як, наприклад, модельний закон про відмивання коштів, запропонований UNODC, зазначається, що будь-яка особа, що виконує будь-яку з дій, які характеризуються як відмивання коштів, знаючи чи підозрюючи, що майно є доходом від злочину, сама вчиняє кримінальний злочин відмивання коштів [4]. Відповідно до формулювань Варшавської конвенції та згаданих вище інструментів м'якого права, загальна тенденція серед країн полягає в тому, щоб визнати суб'єктивну сторону як у формі прямого умислу, так і у формі непрямого умислу. Прикладом є законодавство Великобританії, яке прямо містить у тексті кримінального правопорушення відмивання коштів слово «підозрілий». Зокрема, злочини з відмивання коштів у Великій Британії, сформульовані в розділі 340 (3) Закону про доходи, одержані злочинним шляхом 2002 року (Proceeds of Crime Act, POCA), в яких визна-

чається, що «майно є майном злочинного характеру, якщо (а) воно становить власність особи, яка отримала вигоду від злочинної поведінки або вона представляє таку вигоду (повністю чи частково, прямо чи опосередковано), і (б) підозрюваний знає або підозрює, що це становить або представляє таку вигоду» [5]. Аналогічні положення можна знайти в практиці інших держав, наприклад, в рішеннях судів Канади [6], Швейцарії [7] та Сполучених Штатів [8]. Таким чином, можна зробити висновок, що для встановлення суб'єктивної сторони злочину відмивання коштів може бути достатньо довести, що обвинувачений мав непрямий умисел чи діяв з необережності (не знав про злочинне походження доходів, хоча повинен був знати).

Як уявляється, суттєвим в контексті використання терміну «підозрювати» є те, що обвинувачений повинен думати, що існує можливість неправомірного походження коштів. Слово «підозра» тут може використовуватися в тому ж значенні, що й термін «припускати» в статті 24 Кримінального кодексу України для визначення непрямого умислу [9]. Інакше кажучи, в розумінні особи, яка здійснює відмивання коштів, їхнє злочинне походження може існувати як в формі твердого знання, так і припущення чи сумніву щодо походження. В свою чергу, поняття «припущення» або «підозри» відповідають стандарту суб'єктивної сторони, відомому як непрямий умисел. З цього можна зробити висновок, що суб'єктивна сторона злочину відмивання коштів не може характеризуватися в термінах необережності, таких як кримінальна самовпевненість та кримінальна протиправна недбалість. Тож якщо буде встановлено, що злочинець не усвідомлював злочинного походження коштів, хоча міг це усвідомлювати, буде йтися про недбалість [10, с. 82].

Водночас слід враховувати, що міжнародні стандарти визначення суб'єктивної сторони злочину не можуть бути бездумно прирівняні до відповідних концепцій в національному праві України. Щонайменше, таке прирівнення неможливе тому, що міжнародні стандарти спираються, значною мірою, на досягнення права та практики країн загального права, де різні прояви суб'єктивної сторони злочину характеризуються в інших термінах. Так, можна згадати притаманний системі загального права стандарт «навмисної сліпоти» (willful blindness), коли особа навмисно не враховує наслідки певної поведінки. У контексті процедур відмивання коштів, концепція навмисної сліпоти загального права вимагає, щоб відповідач принаймні знав або підозрював, що майно, залучене до відмивання коштів, є доходами, отриманими злочинним шляхом, але він або вона утрималися від подальшого встановлення фактів, тому що він або вона підозрював правду, але не хотів, щоб ці підозри підтвердилися. Як пояснив британський суд у справі *Westminster City Council v. Croyalgrange Ltd.*, «суд, досліджуючи факти, завжди повинен шукати докази того, що обвинувачений навмисно закрив очі на очевидне, або утримувався від пошуку істини, оскільки він підозрював правду, але не бажав, щоб ця підозра підтвердилася» [11]. Як пише британський вчений Г. Стессенс, «тільки якщо підозрюваний фактично мав підстави вважати, що доходи були отримані з незаконного джерела, але вирішив не звертати на це увагу і не ставити питання про їх походження, його дії можуть вважатися навмисною сліпотою» [12, с. 83].

Слід зазначити, що жодна з міжнародних конвенцій не містить вираз «навмисна сліпота» або будь-який із синонімічних виразів, наприклад «свідоме уникнення» або «навмисне ігнорування». Однак, про це йдеться в деяких документах м'якого права. Так, у Модельному положенні щодо відмивання коштів UNODC 2009 року зазначається, що в деяких країнах криміналізація відмивання коштів може здійснюватися з урахуванням стандарту навмисної сліпоти [13].

Список використаних джерел

1. Резнік О. М. Кримінально-правова характеристика об'єктивних ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Право і суспільство*. 2020. № 2, ч. 3. С. 133–139.
2. Бровко В. М. Проблемні аспекти суб'єктивної сторони умисного порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних зло-

чинним шляхом, або фінансування тероризму. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 5. С. 78–81. URL: http://lsej.org.ua/5_2016/24.pdf (дата звернення: 12.01.2024).

3. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму. 2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 12.01.2024).

4. UNODC. Model Legislation on Money Laundering. IMF, UNODC, 1 December 2005. URL: <https://www.unodc.org/icsant/en/model-legislation.html> (дата звернення: 12.01.2024).

5. Proceeds of Crime Act. 2002. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/29/contents> (дата звернення: 12.01.2024).

6. R. v. Sansregret, (1985) 1 S. C. R. 570. URL: <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/53/index.do> (дата звернення: 12.01.2024).

7. R. v. Public Prosecutor of the Canton of Vaud, 6 June 2003 (No. 6S. 59/2003). URL: https://www.law.cornell.edu/women-and-justice/resource/public_prosecutor_of_canton_ticino_v._a.a._6s._292/2004 (дата звернення: 12.01.2024).

8. United States v. Parramore, 720 F Supp. 799, 802 (N. D. Cal 1989). URL: <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/720/799/1768539> (дата звернення: 12.01.2024).

9. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.01.2024).

10. Мезенцева І. Є. Відмежування складу легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, від суміжних складів. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 25. С. 81–85.

11. Westminster City Council v. Croyalgrange Ltd. (1986) 83 Cr App R 155. URL: <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff8c960d03e7f57ecd6ec> (дата звернення: 12.01.2024).

12. Stessens G. Money Laundering: A New International Law Enforcement Model. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2008. 488 p.

13. UNODC. Model Provisions on Money Laundering : Report, April 2009. URL: https://www.unodc.org/documents/money-laundering/Model_Provisions_2009_Final.pdf (дата звернення: 12.01.2024).

Ключові слова: відмивання коштів, міжнародно-правовий режим боротьби з відмиванням коштів, міжнародний договір, суб'єктивна сторона відмивання коштів, транснаціональні злочини, боротьба з корупцією.

Keywords: money laundering, the international legal regime of combating money laundering, international agreement, mens rea of money laundering, transnational crimes, the fight against corruption.

Жакун Маргарита Юріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри міжнародного та європейського права*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах поширення збройних конфліктів чи такої загрози суттєво змінюються міжнародні відносини та зовнішня політика суб'єктів, активно адаптуючись до нових реалій та викликів. Держава, зазвичай, намагається максимально мобілізувати свої дипломатичні ресурси, щоб забезпечити національну безпеку і територіальну цілісність, захистити свої інтереси та ефективно відстоювати свої позиції на міжнародній арені. Зусилля дипломатії в умовах збройної агресії спрямовані на знаходження альянсів та коаліцій, пошук шляхів до врегулювання конфлікту через мирні переговори або медіацію, а також на залучення міжнародної допомоги та підтримки для забезпечення гуманітарних потреб, притягнення агресора до відповідально-

сті та післявоєнне відновлення держави. Окрім впливу на вектор зовнішньополітичних процесів, умови воєнного стану, також значною мірою впливають на внутрішню політику держави, включаючи формування національного єднання та управління кризовими ситуаціями. Не виключено, що на цьому шляху, держава може звертатися до інформаційних засобів (цифрова дипломатія) для підтримки своїх позицій та мобілізації національного суспільства.

Загострення збройної агресії росії на території України стало поворотним моментом для міжнародного співтовариства, адже став очевидним той факт, що давно затверджені фундаментальні засади та політика забезпечення міжнародного миру, протидії збройним агресіям та неросповсюдження збройних конфліктів – показали свою неефективність. В умовах сучасних викликів, ми маємо справу з новими, модифікованими інститутами в міжнародному праві, через які реалізується зовнішня політика держав, одним з яких визначаємо воєнну дипломатію (відома також як – дипломатія воєнного часу) [1, с. 92].

Що стосується курсу зовнішньополітичної діяльності України, то її основна мета була визначена Рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України», введеного в дію Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021, а саме: утвердження України у світі як сильної та авторитетної європейської держави, здатної забезпечити сприятливі зовнішні умови для стійкого розвитку і реалізації свого потенціалу, економіки та українського суспільства. Слід звернути увагу, що дана стратегія також передбачає основні напрямки зовнішньополітичної діяльності України, серед них можемо виділити наступні:

- курс держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі (далі – ЄС) та в Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО), який закріплений у Конституції України;
- забезпечення незалежності і державного суверенітету України, відновлення її територіальної цілісності, протидія агресії російської федерації, курс на набуття повноправного членства в ЄС та в НАТО, просування українського експорту і залучення іноземних інвестицій, захист прав та інтересів громадян України за кордоном, утвердження позитивного іміджу України у світі є пріоритетними напрямками зовнішньополітичної діяльності;
- розвиток відносин стратегічного характеру з ключовими партнерами на міжнародній арені, передусім з ЄС, НАТО та їхніми державами – членами, здійснення взаємовигідного співробітництва з іншими державами та міжнародними організаціями;
- поширення досвіду, набутого за роки протидії агресії росії, зокрема щодо протистояння гібридним загрозам, задля розвитку безпекового та політичного співробітництва з іншими державами [2].

Враховуючи те, що Стратегію зовнішньополітичної діяльності України ухвалили до повномасштабного російського вторгнення, яке, в свою чергу, призвело до тектонічних змін у глобальній політиці, можемо стверджувати, що в умовах воєнного стану дана стратегія потребує переосмислення і внесення відповідних коректив у зовнішньополітичний курс України.

Насамперед, слід визначити, що ж являє собою велика стратегія певної держави? Існують різні підходи до визначення цього феномену. До прикладу, Джефрі Фрідман професор Дартмутського коледжу США обмежує розуміння даного поняття певними концептуальними рамками, які пояснюють, яким чином національні держави можуть використовувати інструменти і зовнішньої, і внутрішньої політики, щоб зайняти гідне місце у світовій політичній і економічній системі, забезпечити надійну безпеку, економічний добробут і престиж [3].

На прикладі великої стратегії США, Джефрі Фрідман виокремлює чотири основні напрями (військовий, економічний, геополітичний і ціннісний (ідеологічний)) [3]:

1. Військовий потенціал держави, який дає можливість перемогти агресора;
2. Наявність союзів, домовленостей і альянсів, які дозволяють стримати потенційного ворога чи конкурента, не дати йому можливості реалізувати свою агресивну стратегію;
3. Система вільної торгівлі та міжнародних фінансів;

4. Порядок, який базується на певних національних цінностях.

Формуючи вектори зовнішньополітичної стратегії України, ми пропонуємо скористатись наведеною аналогією великої стратегії США та спробувати виокремити її чотири основні компоненти, які реалізуються, в тому числі, через українську воєнну дипломатію.

Так, можемо стверджувати, що свій військовий потенціал Україна довела стриманням повномасштабного вторгнення «другої армії світу» та звільненням близько 50% українських територій, які були захоплені з 24 лютого 2022 року. Важливим нововведенням стало започаткування Військової допоміжної місії з підтримки України (EUMAM Ukraine), метою якої є посилення військової спроможності ЗСУ для захисту територіальної цілісності і суверенітету України в межах її міжнародно визнаних кордонів, а також для захисту цивільного населення. Українські військовослужбовці успішно проходять навчання на території країн-членів ЄС та опановують сучасну військову техніку та зброю. Інтеграційні процеси на шляху до НАТО тільки посилюють оборонний альянс.

Щодо наявності союзів, домовленостей і альянсів, які сприяють боротьбі з країною-агресором, то слід виокремити успіхи воєнної дипломатії України в даному секторі. Станом на березень 2024 року Європейським Союзом, вже прийнято 13 пакетів санкцій проти росії. Продовжується активна, не тільки євроінтеграційна політика України, а й відновлення відновлення довоєнного рівня міжнародного співробітництва з рядом країн, зокрема з Індією, що підтверджується дводенним візитом Міністра Закордонних Справ Дмитра Кулеби до Індії 28 та 29 березня 2024 року [4].

Щодо економічного потенціалу, то, попри руйнування, спричинені російською агресією, Україна розглядається як економічно-потужна європейська країна. Слід зазначити, що важливе місце в загальній системі дипломатичної служби України відводиться саме економічній дипломатії. Метою даного різновиду дипломатії є забезпечення міжнародної підтримки в усіх аспектах життєдіяльності держави, розвиток відносин між бізнесом в Україні та за її межами, необхідність потужного посилення економічного фронту країни. Україна може запропонувати всьому світові власні напрацювання у аграрному секторі, інфраструктурний потенціал, розвинені технології, IT-індустрію, надзвичайно якісний сервісний напрямок, медицину, а також, сучасні воєнно-технологічні розробки. Безумовно, одним із основоположних векторів зовнішньої політики держави в умовах воєнного стану має бути пошук шляхів залучення інвестицій та фінансування для нових проектів [5, с. 47].

Разом з тим, слід наголосити, що Україна – це країна можливостей та прикладів стійкості, незламності держави, як в особі кожного українця. Сьогодні, національною ідеєю України, яка об'єднала всіх громадян, є перемога над країною агресором: перемога над геноцидом українського народу. Попри це, важливою місією є притягнення рф до міжнародно-правової відповідальності за вчинені міжнародні злочини на території України.

Підсумовуючи, варто звернути увагу, що основні напрями стратегії зовнішньополітичної діяльності України в умовах воєнного часу формують завдання української воєнної дипломатії. Тому, виникає питання, чи охоплює застосування воєнної дипломатії держави, як інструмента реалізації зовнішньої політики держави, тільки період воєнного стану, адже закінчення збройного конфлікту тягне за собою ряд інших завдань, серед яких: притягнення країни-агресора до відповідальності та розроблення дієвого механізму забезпечення міжнародного миру та стабільності. Дана проблематика набуває все більшої актуальності та необхідності для наукового дослідження та обговорення.

Список використаних джерел

1. Жакун М. Вплив євроінтеграційних процесів на динаміку воєнної дипломатії України: аналіз, перспективи та виклики. *Вступ України, Республіки Молдова та Грузії до Європейського Союзу: сучасні виклики* : матеріали міжнар. круглого столу (м. Одеса, 5 берез. 2024 р.) / відп. ред. С. В. Ківалов ; НУ ОЮА. Одеса, 2024.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України станом на 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» : указ Президента України від 26.08.2021 р. № 448/202. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text> (дата звернення: 31.03.2024).

3. Jeffrey A Friedman, Progressive Grand Strategy: A Synthesis and Critique. *Journal of Global Security Studies*. 2023. Vol. 8, Iss. 1. URL: <https://doi.org/10.1093/jogss/ogac032> (дата звернення: 31.03.2024).

4. Візит Дмитра Кулеби до Індії. *Міністерство закордонних справ України*. Дата публ.: 27.03.2024. URL: <https://mfa.gov.ua/events/vizit-dmitra-kulebi-do-indiyi> (дата звернення: 31.03.2024)

5. Іванова В. М. Економічна дипломатія в системі забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України. *Сучасний світ та економічна дипломатія: виклики, рішення та відновлення України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 квіт. 2023 р.). Київ, 2023. С. 44–47.

Ключові слова: зовнішня політика держави, зовнішньополітична стратегія, воєнний стан, дипломатія, воєнна дипломатія, економічна дипломатія.

Keywords: state foreign policy, foreign policy strategy, martial law, diplomacy, wartime diplomacy, economic diplomacy.

Левченко Ігор Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права*

ПРАВО ВИБОРУ КРАЇНИ ПРИТУЛКУ ВСЕРЕДИНІ ЄС В СВІТЛІ НАПЛИВУ БІЖЕНЦІВ, ВИКЛИКАНОГО АГРЕСІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ

Агресія російської федерації проти України та повномасштабне вторгнення, що почалося в 2022 році, зумовили виїзд з України значної кількості людей в пошуках притулку. Абсолютна більшість громадян України шукали притулку в країнах Європейського Союзу. Більшість таких громадян прибували до найближчої до українського кордону країни ЄС (Польща, Румунія, Словаччина), і частина з них в подальшому переміщувалися до інших держав-учасниць ЄС залежно від особистих обставин. Такий масовий наплив біженців став випробуванням для європейської системи притулку, зокрема в питаннях реадмісії осіб, що виїхали з країни прибуття до інших держав-учасниць ЄС.

Досліджуючи можливий розвиток права вибору країни притулку як регіональної норми в Європі поза українським контекстом, слід пам'ятати, що шенгенський регіональний простір вільного пересування дає таку свободу пересування, зокрема, шукачам притулку, які потрапляють до ЄС. На цьому тлі, згідно з Угодою між ЄС та Україною[1], громадяни України можуть подорожувати до ЄС та в межах ЄС без візи на період до 90 днів. Таким чином, вони можуть вільно в'їжджати до ЄС і конкретно обирати державу, де вони хочуть отримати захист. Це визнається в пункті 14 преамбули пропозиції Європейської Комісії щодо запровадження тимчасового захисту [2], наголошуючи, що зусилля збалансування між державами-учасницями будуть полегшені, а тиск на національні системи буде зменшено, якщо українці, які тікають від війни, зможуть приєднатися до своїх родин та друзів в межах існуючої української діаспори в ЄС. Крім того, оперативні вказівки щодо полегшення перетину кордонів між Україною та ЄС⁴, які супроводжували пропозицію Комісії, заохочують гнучкість і незастосування санкцій до перевізників, які перевозять українських пасажирів, які не мають відповідних документів, що дозволяє їм подорожувати в межах ЄС для возз'єднання з родиною та/або друзями.

Це розуміння було відновлено в параграфі 15 преамбули наступного Рішення Ради про за-
провадження тимчасових заходів захисту [3], яка обмежила мобільність бенефіціарів тимча-
сового захисту в межах ЄС шляхом створення зобов'язання щодо реадмісії для держави-учас-
ниці, яка надала тимчасовий захист, у разі несанкціонованого перебування або спроби в'їзду
в іншу державу-учасницю. Це породило дискусію серед європейських експертів щодо свободи
вибору країни притулку вказують на різницю між правом вибирати, де шукати притулку, і
правом вибирати, де отримати притулок [4]. Це значною мірою не враховується в цілях цього
розділу, оскільки право свободи переування поширюється на шукачів притулку з України.

Ще один предмет обговорення полягає в тому, чи може особа, якій надано тимчасовий
захист в одній державі-учасниці, повторно подати заяву на тимчасовий захист в іншій з будь-
якої причини, наприклад, приєднання до членів сім'ї або з метою працевлаштування. Це
стосується права вибору країни притулку для людей, які вже отримали захист, і загальної
концепції свободи пересування в контексті притулку. Право ЄС дозволяє зміну країни про-
живання з метою возз'єднання сім'ї, проте вибір місця проживання залишається за держава-
ми-учасницями, а не за зацікавленими особами. Право ЄС створює основу для повернення
до початкової країни, що надала захист, але лише в разі несанкціонованого перебування або
в'їзду в іншу державу-учасницю.

Як наслідок, поточна політика ЄС не сприяє вторинному переміщенню людей, які вже
отримали захист. Проте можливість повторного звернення за тимчасовим захистом в іншій
державі-учасниці не можна виключати через відсутність чіткої правової основи.

Щодо актуальності тимчасового захисту в контексті права вибору країни притулку, то,
правда, ті, хто переміщається країнами ЄС, користуючись своїм правом вільного переміщен-
ня, технічно не підпадають під визначення шукачів притулку або біженців. Однак ця відмін-
ність здебільшого виникає через неможливість проведення регулярних процедур надання
притулку на основі індивідуальної оцінки у випадку масового припливу. Припускається, що
люди, які тікають з України, потребують міжнародного захисту і що вони, швидше за все, от-
римують статус міжнародного захисту, якби проходили індивідуальну оцінку. Тісний зв'язок
між тимчасовим захистом і притулком впливає на ширше концептуальне тлумачення відпо-
відних положень права ЄС таким чином, щоб передбачати право на вибрати країну для по-
шуку захисту, охоплюючи осіб, які перебувають під тимчасовим захистом, а також тих, хто
перебуває під процедурами надання притулку.

Список використаних джерел

1. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз :
від 18.06.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_850#Text (дата звернення: 29.03.2024).
2. Commission, 'Proposal for a Council Implementing Decision establishing the existence
of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Council
Directive 2001/55/EC of 20 July 2001. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/
TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0091](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0091) (дата звернення: 29.03.2024).
3. Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of
a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/
EC, and having the effect of introducing temporary protection [2022] OJ L 71/1. URL: [https://eur-lex.
europa.eu/eli/dec_impl/2022/382/oj](https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_impl/2022/382/oj) (дата звернення: 29.03.2024).
4. Hathaway J. C. Three legal requirements for the EU-Turkey deal (Verfblog, 9 March 2016).
URL: [https://verfassungsblog.de/three-legal-requirements-for-the-eu-turkey-deal-an-interview-
with-james-hathaway](https://verfassungsblog.de/three-legal-requirements-for-the-eu-turkey-deal-an-interview-with-james-hathaway) (дата звернення: 29.03.2024).

Ключові слова: Реадмісія, Європейська Комісія, право на захист, тимчасовий захист, Шенгенський простір, Європейський Союз.

Keywords: Readmission, European Commission, right to asylum, temporary protection, Schengen Area, European Union.

ДО ПИТАННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ПРАВ ЖІНОК В САУДІВСЬКІЙ АРАВІЇ

Захист прав жінок у Саудівській Аравії є важливою справою не лише для Королівства, але й важливою віхою в глобальному дискурсі щодо гендерної рівності. Вкорінена в глибоко традиційні суспільні рамки, Саудівська Аравія довго намагається поєднати свої консервативні цінності з необхідністю прогресу в правах жінок. Дослідження викликів і досягнень у цій сфері не тільки проливає світло на унікальну динаміку гендерних відносин у саудівському суспільстві, але й робить істотний внесок у ширше розуміння соціально-політичних трансформацій на Близькому Сході. Крім того, враховуючи стратегічне геополітичне положення Саудівської Аравії та її вплив у регіоні, розвиток прав жінок у Королівстві може стати каталізатором подібних змін в арабському світі, тим самим підвищуючи його актуальність у глобальному масштабі.

У країнах Перської затоки патріархальні культури та суспільства історично обмежували участь жінок у громадській сфері. Ці обмеження походять від різних факторів, включаючи племінний патріархат, культурні стереотипи та консервативні релігійні інтерпретації. Однак важливо визнати, що чоловіче домінування не є невід'ємним результатом релігійних писань, а радше результатом культурних інтерпретацій.

Протягом останніх двох десятиліть країни Ради співробітництва Перської затоки (РСАД-ПЗ), включаючи Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) і Саудівську Аравію, ініціювали заходи, спрямовані на просування прав жінок у своїх суспільствах. Тривають заходи щодо збільшення представництва жінок на державних посадах і державних службах [6, с. 32].

Тим не менш, постійні значні проблеми перешкоджають повноцінній участі жінок у політичному, економічному та громадському житті. Деякі критики стверджують, що ці державні реформи часто зміцнюють існуючу нерівність, а не досягають справжньої гендерної рівності.

Доцільно зупинитись на досягненнях, які відбулись останнім часом в сфері забезпечення прав жінок в Саудівській Аравії. Сьогодні в університетах Саудівської Аравії жінок більше, ніж чоловіків, вони складають більше половини студентів. Це розширення освітніх можливостей не тільки розширило можливості жінок, які отримали знання та навички, але й сприяло створенню більш освічених та здібних професіоналів.

Зусилля щодо диверсифікації економіки Саудівської Аравії, як зазначено у «Баченні 2030», створили нові можливості працевлаштування для жінок. Було запроваджено реформи, щоб зменшити перешкоди для участі жінок у робочій діяльності, включаючи створення робочих місць лише для жінок та сприяння гнучкому режиму роботи. Крім того, сектори, де традиційно домінують чоловіки, такі як фінанси та технології, все більше відкриваються для жінок [4].

Крім того, Саудівська Аравія здійснила законодавчі реформи, спрямовані на покращення правового статусу жінок і розширення їхніх прав. Вони включають поправки до законів, що регулюють шлюб, розлучення та спадкування, надаючи жінкам більшу автономію та захист. Створення спеціальних судів для розгляду справ, пов'язаних із сімейними суперечками та домашнім насильством, свідчить про зростаюче визнання необхідності вирішення питання дискримінації за ознакою статі в рамках правової системи.

Одним із найпомітніших досягнень є скасування заборони на водіння жінкам у 2018 році, що символізує значний крок до гендерної рівності. У вересні 2017 року король Саудівської Аравії Салман оголосив, що з червня 2018-го мешканки країни зможуть сідати за кермо. Відтоді при місцевих університетах відкрилися жіночі школи водіння, які зіткнулися з напливом жінок, що бажають отримати права [3, с. 51].

Незважаючи на ці досягнення, на шляху до гендерної рівності в Саудівській Аравії залишаються численні складнощі виклики. Незважаючи на такі значні успіхи, як надання жінкам права самостійно керувати автомобілем і подорожувати у віці 21 року без згоди опікуна-чоловіка, ці реформи розгортаються в умовах, де свобода слова значно обмежена, що стримує публічне обговорення основних правових реформ.

Більше того, численні жінки-активістки, які виступають за зміни, стикалися із затриманнями, заборонаю на в'їзд та випадками катувань чи жорстокого поводження у в'язниці, включаючи випадки сексуального насильства. Під час детального аналізу громадська організація «Amnesty International» виявила, що, хоча країна запроваджує деякі позитивні реформи, такі як встановлення мінімального віку для вступу в шлюб, вона також кодифікує деякі практики, притаманні чоловічій системі опіки, що не дає належним чином захистити жінок від домашнього насильства та закріплює систему гендерної нерівності за ознакою статі у шлюбі, розлученні, опіці та спадкуванні [1].

У своїх офіційних наративах Саудівська Аравія описує себе як державу, яка надає підтримку жінкам через широке соціальне забезпечення в галузі охорони здоров'я, освіти, соціальних виплат та зайнятості. Однак спостерігається що держава має певні риси патріархальної системи, де приватний та державний сектори взаємодіють та підтримують один одного.

Нещодавні реформи є початковими кроками у вирішенні проблеми наявної гендерної нерівності. Саудівська культура, заснована на консервативному розумінні ісламу та капіталістичній економіці, дещо важко проходить періоди змін, тому ситуація зі становищем жінок залишається все ще не достатньо невивіршеною.

Незважаючи на те, що були докладені зусилля для збільшення участі жінок у трудовій діяльності, все ще залишаються випадки дискримінації на робочому місці, обмежених можливостей працевлаштування та культурних бар'єрів. У багатьох галузях Саудівської Аравії продовжують домінувати чоловіки, а жінки стикаються з бар'єрами для входу та просування [6, с. 35].

Крім того, суспільні очікування щодо ролей і обов'язків жінок часто відлякують їх від подальшої кар'єри поза домом, особливо в сферах, які вважаються «невідповідними» для жінок. Хоча такі ініціативи, як квоти для жінок на керівних посадах були запроваджені, все ще необхідні більш комплексні заходи для усунення системної нерівності та створення більш сприятливого середовища для працевлаштування жінок.

Жінки часто стикаються з перешкодами в доступі до правосуддя, особливо у випадках домашнього насильства, розлучення та спорів про опіку над дітьми. Закони та практика, які є дискримінаційними щодо жінок, такі як чоловіча система опіки та нерівні права на спадкування, зберігаються, незважаючи на заклики до реформ. Зусиллям, спрямованим на вирішення цих проблем, заважають консервативні інтерпретації ісламського права та опір традиціоналістських фракцій у суспільстві.

Глибоко вкорінене культурне ставлення та соціальні норми щодо гендерних ролей продовжують створювати деякі перешкоди для прав жінок у Саудівській Аравії. Хоча ставлення змінюється, особливо серед молодих поколінь, традиційні патріархальні цінності все ще мають значний вплив на суспільні очікування та поведінку. Жінки, які кидають виклик цим нормам, ризикують зіткнутися зі стигмою, остракізмом і навіть насильством як у своїх громадах, так і в громадській сфері [6, с. 37].

Отже, шлях до просування прав жінок у Саудівській Аравії відзначений складною взаємодією досягнень і викликів, що відображає багатогранний характер суспільних трансформацій. Хоча було досягнуто значних успіхів у таких сферах, як освіта, працевлаштування та правові реформи, значні перешкоди, такі як система опіки, дискримінація на робочому місці та усталені культурні норми, продовжують перешкоджати прогресу та вимагають не лише рішучих дій, але й деякого переформатування суспільних ідей.

Список використаних джерел

1. Amnesty International Public Statement. Saudi Arabia: New Personal Status Law Codifies Discrimination against Women. *Amnesty International*. Date publ.: 08.03.2023. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/mde23/6431/2023/en/> (дата звернення: 30.03.2024).
2. Arab League and Women's Empowerment: Advancing Gender Equality. 2024. URL: <https://fastercapital.com/content/Arab-League-and-Women-s-Empowerment--Advancing-Gender-Equality.html> (дата звернення: 30.03.2024).
3. Cerioli L. Driving in the middle of the road: Paradoxes of women's role under the New Saudi Arabian Nationalism. *Ex Aequo*. 2019. Vol. 40. P. 49–64.
4. Madawi al-R. Why women are fleeing Mohammed bin Salman's Saudi Arabia. 2019. URL: <https://www.middleeasteye.net/opinion/why-women-are-fleeing-mohammed-bin-salmas-saudi-arabia> (дата звернення: 30.03.2024).
5. Saudi Arabia: Important Advances for Saudi Women. 2019. URL: <https://www.hrw.org/news/2019/08/02/saudi-arabia-important-advances-saudi-women> (дата звернення: 30.03.2024).
6. Sirri L. From Theory to Action: A Saudi Arabian Case Study of Feminist Academic Activism against State Oppression. *Societies*. 2024. Vol. 14(3). P. 31–39.

Ключові слова: захист прав, гендерна рівність, гендерні права, реформи, дискримінація, права жінок.

Keywords: human rights protection, gender equality, gender rights, reforms, discrimination, women's rights.

Марченко Дмитро Вікторович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

аспірант кафедри міжнародного та європейського права

СКЛАДНОЩІ ВИБОРУ ЗАСТОСОВАНОГО ПРАВА ТА ФОРМИ ДОГОВОРУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Міжнародний договір є важливою складовою будь-якої міжнародної угоди чи транскордонних відносин. Саме він визначає правовий статус та обов'язки сторін, а також за допомогою нього визначаються основні умови укладення та виконання угоди. Визначення та вибір форми договору є досить важливим питанням перед його укладанням.

Наразі міжнародні торговельні та комерційні відносини стають все більш складними та глобальними, важливість правильного визначення та вибору форми договору зростає. Від цього залежить якість взаємовідносин, захист інтересів сторін, а також ефективне вирішення спорів.

Коли ми маємо справу з міжнародними договорами, що охоплюють різні юрисдикції та правові системи, ми стикаємося з проблемами вибору форми договору, яка відповідає інтересам всіх сторін та відповідає вимогам міжнародного права. Міжнародний характер таких договорів робить вибір форми договору більш складним, оскільки, кожна суверенна держава існує з різними застосовними матеріальними та процесуальними законами, які регулюють її договірні операції всередині та за межами держави. Таким чином, концепція вибору права в міжнародному праві, яка включає суперечливі закони, що застосовуються в рамках різних судових систем, призвела до прийняття суверенними державами специфічних процесуальних законів, коли вони стикаються з цим. Ця колізія проявляється не лише у визначенні суду, який має юрисдикцію, але й поширюється на право, яке має застосовуватися судом, і виконання рішення, прийнятого судом [1].

Перед тим, як сторони укладуть договір між ними, вони повинні обрати право, що буде застосовуватися. Угоди про вибір права широко використовуються в міжнародних ділових

операціях, причому значна більшість усіх транскордонних комерційних та інвестиційних контрактів містить положення про вибір права. Практично всі правові системи, а також багато договорів та інших міжнародних правових інструментів визнають презумпцію дійсності таких угод. Тим не менш, існують значні відмінності у трактуванні міжнародних положень про вибір права, в тому числі щодо питань чинності, можливості виконання та тлумачення, що може призвести до певної непередбачуваності у застосуванні таких положень. Ця невизначеність підриває основні цілі угод про вибір права та міжнародного приватного права в цілому.

Значна більшість міжнародних комерційних та інвестиційних контрактів містять положення про вибір права, які стосуються права, застосовного до контракту сторін. На це існують вагомі причини для того, щоб сторони включили положення про вибір права в комерційні контракти. Застереження про вибір права, яке часто супроводжується угодою про вибір суду, забезпечує підвищену передбачуваність, безпеку та ефективність у тлумаченні та забезпеченні прав і обов'язків сторін, які мають вирішальне значення для комерційних сторін [2].

Крім того, вибір права може бути обумовлений іншими факторами, такими як специфіка договірних відносин, розташування сторін, характер предмета контракту та його міжнародний характер. Наприклад, якщо контракт стосується рухомого майна або послуг, що перетинають кордони, важливим може бути визначення права, яке буде максимально адаптоване до міжнародних стандартів та нормативів. Застосування положення про вибір права також сприяє зниженню ризику виникнення спорів між сторонами та полегшує процес вирішення конфліктів, оскільки судові органи можуть опиратися на єдиний правовий режим. Це особливо важливо в умовах глобальних ринків та складних міжнародних відносин, де швидкість та ефективність розв'язання спорів мають вирішальне значення для успішного ведення бізнесу.

Важливим є також вибір того, право якого суду буде застосовуватись, якщо між сторонами виникне конфлікт. Окрім рішення про те, який суд має юрисдикцію щодо спору, сторони також повинні домовитися, які закони застосовуватимуться для вирішення спору. Це важливе міркування, і слід звернути увагу на те, чи закони іншої країни можуть бути потенційно сприятливішими. Якщо суд із юрисдикцією застосовує закони іншої країни, йому знадобляться експертні докази щодо відповідного закону. Це може спричинити конфлікт, якщо існують різні експертні докази щодо відповідного закону, і додатковий рівень витрат на судовий процес. Як наслідок, більшість статей про юрисдикцію та статей про вибір права вказуватимуть, що право вибирає суд, який має юрисдикцію щодо спору. Також важливо, щоб сторони врахували право, яке застосовується до будь-якої арбітражної угоди, яка може міститися в арбітражному застереженні. Арбітражні угоди відокремлюються від основних контрактів, і різні юрисдикції дійшли різних висновків щодо того, яким має бути право, застосовне до арбітражного застереження. Вибір права арбітражної угоди може мати значний вплив на результат спору.

Отже, складнощі вибору застосованого права та форми договору в міжнародному приватному праві є невід'ємною складовою сучасного глобалізованого світу бізнесу та міжнародних відносин. Вирішення цих питань вимагає від суб'єктів таких угод пильності та професіоналізму. Зокрема, вибір застосованого права та форми договору повинен здійснюватися з урахуванням багатьох факторів, таких як специфіка контракту, розташування сторін, характер предмета угоди та міжнародний контекст.

Застосування положень про вибір права та форми договору сприяє стабільності, передбачуваності та ефективності укладання та виконання міжнародних угод. Водночас, важливо зазначити, що цей процес може бути складним і вимагає уважного аналізу та обговорення між сторонами. Вибір застосованого права та форми договору в міжнародному приватному праві визначаються множинністю факторів та особливостями кожного конкретного випадку. Проте, правильно обрані стратегії та компетентна юридична підтримка можуть сприяти успішному укладанню та виконанню міжнародних угод, сприяючи стійкому розвитку міжнародного бізнесу та відносин.

Список використаних джерел

1. Oyetola Muiyiwa Atoyebi. An Analysis of the Concept of Choice of Law in Private International Law: Its Implication on International Contracts. 2023. URL: <https://lawpavilion.com/blog/an-analysis-of-the-concept-of-choice-of-law-in-private-international-law-its-implication-on-international-contracts/>
2. Born G., Kalelioglu C. Choice-of-Law Agreements in International Contracts. 2021. URL: <https://assets.hcch.net/docs/1325a2b9-baa2-4c0a-8e59-0fb6572c49e8.pdf>
3. Jurisdiction and choice of law clauses in international contracts. URL: <https://www.pinsentmasons.com/out-law/guides/jurisdiction-and-choice-of-law-clauses-in-international-contracts>

Ключові слова: договір, форма договору, колізія, суб'єкти міжнародного права, транскордонні угоди, міжнародне приватне право, міжнародні правовідносини.

Keywords: contract, form of contract, collision, subjects of international law, cross-border agreements, international private law, international legal relations.

Редченко Ярослав Олександрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЛІЦЕНЗУВАННЯ ПОСЛУГ ПОВ'ЯЗАНИХ З РЕАЛІЗАЦІЄЮ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Питання правового регулювання та ліцензування послуг пов'язаних з реалізацією активів важливе для економіки та безпеки ЄС. Це питання особливо важливе в той час, коли віртуальні активи широко впроваджуються в повсякденне життя. Оскільки на даний час все більше підприємств застосовує віртуальні активи та цифрові валюти в процесі трудової діяльності, необхідно постійно вдосконалювати правові механізми, завдяки яким здійснюється їх регулювання.

Регулювання віртуальних активів в країнах ЄС сприяє веденню бізнесу безпосередньо пов'язаного з розробкою цифрових валют та їх подальшою реалізацією. Одним із його стандартів виступає отримання відповідної криптоліцензії.

Криптоліцензія виступає офіційним документом, що дає законне право компаніям пропонувати послуги, пов'язані з використанням віртуальних активів, в межах ЄС. Наприклад крипто-ліцензія Virtual Asset Service Provider (VASP) [1] – це спеціальна ліцензія або дозвіл на здійснення діяльності як постачальник послуг віртуальних активів. VASP ліцензія дозволяє легально працювати з криптовалютих бірж, гаманців, платіжних платформ та інших сервісів, пов'язаних з обробкою криптовалютих операцій. Отримання VASP також передбачає виконання низки вимог, включаючи KYC, AML і CFT. Процес отримання ліцензії VASP ретельно контролюється регулятором БВО і може тривати від 6 до 12 місяців.

Також окремі треба зазначити ліцензію CASP або Crypto-Asset Service Provider. Вона надається компаніям чи підприємцям, котрі надають своїм клієнтам одну або кілька послуг з наступного переліку:

- 1) зберігання та управління крипто-активами від імені третіх осіб;
- 2) організація та управління роботою криптовалютного торгового майданчика або крипто-біржі;
- 3) обмін криптоактивів на фіатні засоби;

- 4) обмін одних криптоактивів на інші криптоактиви;
- 5) виконання від імені третіх осіб ордерів, пов'язаних із крипто-активами;
- 6) розміщення криптоактивів;
- 7) прийом та передача від імені третіх осіб ордерів, пов'язаних із крипто-активами;
- 8) надання (інвестиційного) консалтингу у сфері крипто-активів.

Термін CASP був уперше введений в обіг у 2020 році в рамках публікації Європейською Комісією тексту проекту регулювання 2019/1937 Markets in Crypto-assets (MiCa) [2], метою якої є створення єдиної правової бази для регулювання індустрії криптовалют та віртуальних активів на території Європейського Союзу. Перед цим для позначення крипто-компаній переважно використовувався термін VASP або Virtual Asset Service Provider, який був введений в обіг у рамках рекомендацій Financial Action Task Force (FATF) кількома роками раніше.

Згідно з директивою MiCa [3], до криптовалютних сервіс-провайдерів CASP застосовуються підвищені вимоги, у тому числі стосовно статутного капіталу, корпоративної структури, процедур AML/CFT, IT-інфраструктури тощо. Крім перерахованого вище, перед початком своєї діяльності, всі крипто-компанії зобов'язані пройти процес ліцензування і отримати ліцензію CASP від регулюючих органів в країні реєстрації підприємства.

З розвитком індустрії цифрових валют відкриваються нові перспективи інноваційного підприємництва. Отримання відповідних ліцензій в Європейському Союзі набирає популярності як серед стартапів, так і серед усталених компаній у цій галузі. За наявності подібного дозволу в ЄС можна надавати різноманітні послуги, включаючи розробку платформ для обміну криптовалютою, зберігання цифрових активів та надання послуг ICO.

Компанії, які працюють в сфері розробки цифрових валют, в країнах ЄС зазнають суворого регулювання та контролю Фінансово-аналітичним управлінням (FAU). Заявники на отримання крипто-ліцензії зобов'язані відповідати певним стандартам та умовам.

Вимоги стосовно створення компаній з реалізації віртуальних активів та цифрових валют в різних країнах ЄС все ж таки варіюються, наприклад, засновниками компанії мають бути підприємці з позитивною репутацією, без сумнівних моментів біографії, наприклад судимості. Щоб довести репутацію, регулятор просить довідки про несудимість. Також у деяких юрисдикціях важливо, щоби директор був громадянином цієї країни.

Зазначено, що Єврозона бореться з відмиванням грошей, тому вимагає залучення до крипто-проекту MLRO-офіцера, який передаватиме дані про підозрілі угоди регулятору.

Також, у зв'язку з боротьбою із відмиванням грошей, криптовалютні компанії повинні виконувати низку вимог:

- 1) Верифікувати клієнтів.
- 2) Застосовувати запобіжні заходи та дотримуватися принципів KYC (знай свого клієнта).
- 3) Проводити перевірку транзакцій клієнтів.
- 4) Підкорятися принципам санкцій та обмежувальних заходів.
- 5) Оцінювати ризики AML/CFT. Також важливо знижувати ризик, якщо виявлено підозрілого клієнта або транзакції.
- 6) Подання звітів та надання інформації регулятору.
- 7) Алгоритм внутрішнього контролю, підтримка політики AML.
- 8) Оповіщення регуляторів про сумнівні фінансові операції.

Реалізація послуг пов'язаних з віртуальним активами це багатогранний процес, що включає стратегічне планування, розуміння нормативних вимог та забезпечення суворої інфраструктури безпеки та відповідності законодавству.

У 2024 році очікується впровадження регулювання ринків криптоактивів (MiCA) на загальноєвропейському рівні, завдяки чому питання бухгалтерського обліку та оподаткування стануть більш певними, формуючи прозоре нормативне середовище у сфері ліцензування криптовалют в ЄС.

Список використаних джерел

1. VASP – VIRTUAL ASSET SERVICE PROVIDER. URL: <https://www.eestifirma.ee/ru/vasp-virtual-asset-service-provider/>
2. CASP – CRYPTO-ASSET SERVICE PROVIDER. URL: <https://www.eestifirma.ee/ru/casp/>
3. Regulation of Markets in crypto-assets in the European Union. URL: <https://legal-support.top/mica-regulation/>
4. Як прийняття MiCA вплине на криптоіндустрію ЄС та України. URL: <https://fintechinsider.com.ua/yak-pryjnyattya-mica-vplyne-na-kryptoindustriyu-yes-ta-ukrayiny-dumky-ekspertiv/>

Ключові слова: правове регулювання; цифрові валюти; віртуальний актив; ліцензія; підприємництво.

Keywords: right of regulation; digital currencies; virtual assets; license; entrepreneurship.

Самойлюк Дмитро Геннадійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права*

ДОКАЗУВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Актуальність даної теми визначається кількома факторами. Перш за все, в контексті міжнародних кримінальних справ, таких як злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини проти миру, доказування відіграють ключову роль у встановленні фактів і вини обвинувачених. Це має велике значення для забезпечення справедливості та захисту прав людини в міжнародному правосудді.

Другим важливим аспектом є постійний розвиток міжнародного права і міжнародних стандартів доказування. Оскільки міжнародне кримінальне право стає все більш складним і спеціалізованим, важливо вивчати сучасні підходи до доказування, включаючи використання нових технологій, розширення обсягу доказів, які можуть бути прийнятними в суді, та зміну стандартів доказування відповідно до змін у світовій політиці і суспільних вимогах.

Крім того, актуальність цієї теми відображається в необхідності забезпечення ефективного міжнародного співробітництва в кримінальних справах. Це включає обмін доказами між країнами, співпрацю з міжнародними трибуналами та судами, а також розробку стандартів доказування, які були б відповідними для різних юрисдикцій.

Римський статут, як основний документ Міжнародного кримінального суду, встановлює три основні етапи оцінки доказів, що подаються прокурором МКС, Палатою передсудового розгляду та Судовою Палатою в залежності від стадії провадження. Ці етапи включають обґрунтування підстав для: (1) видачі ордера на арешт особи або виклик особи до суду; (2) підтвердження висунутих обвинувачень; та (3) засудження або виправдання обвинуваченого [1].

У практиці Міжнародного кримінального суду (МКС) важливо виділити принаймні три стандарти доказування, які застосовуються на відповідних стадіях розгляду справ:

Під час передачі справи до суду: Стандарт достатньої вагомості доказів (sufficient gravity of evidence) – згідно з цим стандартом, інкримінуючі факти мають бути підтверджені доказами достатньої вагомості, щоб обґрунтувати передачу справи до суду.

На стадії розгляду справи судом: Стандарт переконливості доказів (beyond reasonable doubt) – це стандарт, за яким суд повинен бути переконаний у винності обвинуваченого вище, ніж будь-якої іншої можливої версії.

При винесенні вироку: Стандарт вищої вагомості доказів (proof to a higher standard) – це стандарт, який може застосовуватися для прийняття окремих рішень, таких як міри примусового заходу, у випадках, коли докази повинні бути особливо переконливими [2, с. 100–101].

Зробивши аналіз стандартів доказування в міжнародному кримінальному праві, можна зробити висновок, що ці стандарти відіграють важливу роль у забезпеченні справедливості та захисту прав людини. Стандарт “розумні підстави вважати” застосовується на етапі розгляду питання про видачу ордера на арешт особи, коли треба переконатися у наявності достатніх підстав для подальшого провадження. Стандарт “істотні підстави вважати” вимагає більш високого рівня доказів на етапі підтвердження обвинувачення, що допомагає уникнути не-правомірного переслідування та раціонально використовувати ресурси суду. Розуміння цих стандартів дозволяє забезпечити справедливий судовий процес та захист прав учасників процесу.

На етапі розгляду питання про видачу ордера на арешт особи, Палата попереднього провадження Міжнародного кримінального суду (МКС) повинна переконатися лише у наявності розумних підстав вважати, що особа вчинила злочин в межах юрисдикції МКС. При підтвердженні обвинувачень проти особи для продовження розгляду справи, вона буде вимагати доказів, які встановлюють істотні підстави вважати, що особа вчинила злочин, що їй інкримінується. Нарешті, для ухвалення обвинувального вироку, Судова Палата МКС повинна бути переконана у винуватості особи за стандартом “поза розумним сумнівом”. При цьому слід зауважити, що МКС не надає чіткого визначення кожного стандарту, а відкриває їхню суть через сукупність критеріїв, оскільки кожен стандарт є оціночним поняттям. Це може бути проаналізовано на підставі рішень МКС, де вони вживалися [3, с. 6].

Отже, дана тема є важливою і актуальною в контексті забезпечення правосуддя, розвитку міжнародного права і співробітництва між країнами у боротьбі зі злочинністю.

Список використаних джерел

1. The Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 2002. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (дата звернення: 08.04.2024).
2. Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2017. 258 с.
3. Шаповал А. А. Сутність та місце стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у системі стандартів доказування. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9, № 2. С. 5–14.

Ключові слова: доказування, міжнародне право, міжнародне кримінальне право, міжнародний кримінальний процес.

Keywords: evidence, international law, international criminal law, international criminal process.

Чернявський Марк Віталійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права*

ОЦІНКА ВПЛИВУ МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЙ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТАМ

Збройні конфлікти, як міжнародного, так і не міжнародного характеру призводять до жахливих наслідків, завдаючи шкоди мирному населенню. Миротворчі операції можуть допомогти у запобіганні таких жахливих наслідків. Миротворчі операції Організації Об'єднаних Націй (ООН) є однією з ключових складових міжнародної безпеки та миру в світі. Запроваджені для забезпечення стабільності та врегулювання конфліктів у різних країнах, вони відіграють важливу роль у запобіганні конфліктів.

Оцінка впливу миротворчих операцій ООН на забезпечення міжнародної безпеки та запобігання конфліктам вимагає глибокого аналізу та ретельного розгляду різних факторів. На

перший погляд, успіх миротворчих місій може бути виміряний за кількістю укладених мирних договорів, зниженням рівня насильства та відновленням громадського порядку. Однак, оцінка впливу цих операцій вимагає уваги до більш широкого спектру факторів, включаючи політичну стабільність, гуманітарну ситуацію, економічний розвиток та захист прав людини.

Оцінка – це процес, який вимірює рівень просування операції до кінцевого стану місії. Він демонструє точку, за якою хід операції можна порівняти із запланованим графіком. Крім того, оцінка ефективності місії дає рекомендації для майбутніх операцій. Міжнародні організації наразі використовують різні методи оцінки для своїх миротворчих операцій. Однак у літературі вказується, що вони мають деякі недоліки щодо вимірювання ефективності [1, с. 393–394].

По-перше, деякі методи оцінки можуть бути суб'єктивними та піддаються впливу політичних або геополітичних інтересів. Наприклад, визначення успішності миротворчої операції може бути залежним від того, яким чином сторони конфлікту представлені в оцінці, що може призвести до не правильного трактування результатів.

По-друге, іноді складно виміряти реальний вплив миротворчих операцій на покращення ситуації в конфліктній зоні. Часто миротворці працюють в умовах, коли успіх їхньої місії залежить від багатьох факторів, які вони не можуть контролювати, таких як політичні або соціокультурні фактори.

По-третє, оцінка ефективності миротворчих операцій часто обмежується кількістю використовуваних критеріїв та показників, що може призвести до прогалин у розумінні повної картини ситуації.

Миротворча політика ООН за останні роки була досить ефективною, однак є певні фактори, які також вказують на те, що Організація Об'єднаних Націй могла б зробити значно краще та якісніше. Чим більше ООН готова витратити на підтримання миру і чим більше місій надано сильний мандат, тим більший ефект від зменшення конфлікту [2, с. 216].

Проте на те, ефективність миротворчих операцій ООН часто обмежується певними факторами, такими як відсутність ресурсів, складність конфліктів, недостатня підтримка сторін-учасниць, а також політичні та геополітичні обставини.

Зокрема, одним з основних обмежень для миротворчих операцій ООН є недостатність фінансування та ресурсів. Збільшення фінансової підтримки дозволить ООН зміцнити свою присутність у конфліктних регіонах, забезпечуючи необхідні засоби для ефективного виконання миротворчих місій.

Також, задля того, щоб бути більш успішними, миротворчі місії ООН потребують чіткого та сильного мандату, який надасть їм необхідні повноваження для втручання в конфлікт та миротворчі дії. Зміцнення мандату може забезпечити більшу ефективність та авторитет операцій.

Важливим вважається розширення числа миротворчих місій ООН у різних регіонах світу, що може сприяти швидшому реагуванню на конфлікти та забезпечити більшу область покриття. Чим більше місій, тим більше можливість зменшення конфліктів та забезпечення міжнародної безпеки.

При оцінці впливу миротворчих операцій ООН дослідники тільки починають зосереджуватися на довгострокових наслідках миротворчої діяльності. Натомість оцінки миротворчості формулюються у зв'язку з відсутністю насильства (негативний мир), а не побудовою мирних суспільств (позитивний мир). Умови для економічного, політичного та соціального розвитку переплітаються з цією концепцією позитивного миру та важливості зменшення ризиків майбутніх конфліктів [3].

Отже, можна зробити висновок, що оцінка миротворчих операцій повинна стати більш комплексною, включаючи аналіз не лише наявності насильства, а й ефективності у вирішенні кореневих причин конфліктів, побудові демократичних інститутів, стійкого економічного розвитку та зміцнення соціальної солідарності. Зміна підходу до оцінки миротворчих опе-

рацій ООН може сприяти створенню більш довготривалих та стійких рішень у сфері міжнародної безпеки. Розуміння та врахування позитивних аспектів миру, а не лише відсутності конфліктів, дозволить спрямувати зусилля на побудову мирних та стабільних суспільств, що є ключовим завданням Організації Об'єднаних Націй у забезпеченні міжнародної безпеки та запобіганні конфліктам.

Список використаних джерел

1. Sigri U. An Analysis of Assessment of Peacekeeping Operations. *Korean Journal of Defense Analysis*. 2014. Vol. 26, N 3. P. 389–406.
2. Hegre H., Hultman L., Nygard H. M. Evaluating the Conflict-Reducing Effect of UN Peacekeeping Operations. *The Journal of Politics*. 2019. Vol. 81, Iss. 1. P. 215–232.
3. Di Salvatore J., Ruggeri A. Effectiveness of Peacekeeping Operation. URL: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.586>

Ключові слова: миротворчі операції, Організація Об'єднаних Націй, конфлікт, міжнародний конфлікт, підтримання миру, вирішення конфліктів.

Keywords: peacekeeping operations, United Nations, conflict, international conflict, peacekeeping, conflict resolution.

СЕКЦІЯ 6

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ ТА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

*Керівник секції: професор кафедри морського та митного права,
доктор юридичних наук, професор Т. В. Аверочкина
Секретар секції: старший лаборант А. С. Довбня*

Кормич Борис Анатолійович
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор*

ІНСТИТУТ АЕО ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ПРОБЛЕМ НАБЛИЖЕННЯ МИТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ПРАВА ЄС

Інститут авторизованого економічного оператора (далі – АЕО) втілює особливу форму партнерства між митними органами та суб'єктами господарювання. У зв'язку з євроінтеграційними прагненнями в Україні, вже наприкінці 90-х років ХХ ст. у митному законодавстві було запроваджено практику надання митними органами спрощень суб'єктам господарювання при здійсненні митного контролю. А положення щодо інституту АЕО уперше з'явилися в Митному кодексі України (далі – МКУ), ухваленому 13 березня 2012 року [1]. Але перша спроба запровадження інституту АЕО виявилася невдалою. З одного боку, тодішня редакція МКУ мала значну кількість прогалин, як то відсутність положень щодо визначення ролі у міжнародному ланцюзі постачання товарів, яку мало виконувати підприємство для отримання авторизації та набуття статусу уповноваженого економічного оператора; невизначеність правового статусу суб'єктів господарювання, які могли претендувати на отримання такого статусу тощо. З іншого боку, так і не було здійснено практичних кроків щодо реалізації відповідних положень МКУ та внесення необхідних змін до порядку здійснення митних процедур. Друга спроба запровадження інституту АЕО також стикнулася із низкою проблем, не дивлячись на те, що у Законі України № 141-ІХ від 02 жовтня 2019 р. вітчизняний інститут АЕО був цілковито переосмислений. Відповідні зміни охопили практично всі аспекти правового регулювання АЕО, починаючи від самої назви інституту та закінчуючи порядком отримання статусу АЕО і наданням переваг і спрощень. Проте, і ця редакція МКУ не зняла всіх перешкод для успішного розвитку інституту АЕО, які і нині існують на практиці. Окрім того, попри неодноразові зміни законодавства у сфері правового регулювання інституту АЕО, зокрема і після внесення чергових змін до МКУ (Закон України № 2510-ІХ від 15.05.2022 р.), кількість підприємств, які отримали авторизацію АЕО, до третього кварталу 2023 року не збільшувалась.

Так, відповідно даних Єдиного державного реєстру авторизованих економічних операторів [2], перше підприємство отримало авторизацію у березні 2021 року, а наступне лише наприкінці червня 2023. Після цього, на тлі втрати чинності спрощень, що діяли раніше, фактично в ручному режимі було забезпечено певне збільшення кількості АЕО – 19 авторизацій з серпня по грудень 2023 року та 13 авторизацій з січня по березень 2024. Для порівняння лише у сусідніх з нами Польщі налічується 954 АЕО, Угорщині – 462, Румунії – 264 [3].

Розвиток інституту АЕО в Україні значною мірою віддзеркалює цілу низку типових проблем, які виникають на шляху наближення українського законодавства до міжнародних стан-

дартів та права ЄС. Одним з ключових у даному аспекті є відсутність у вітчизняному законодавстві та практиці публічного управління сталих традицій та практик державно-приватного партнерства [4]. У той же час саме ця ідея була покладена в основу інституту АЕО [5]. У його рамках приватні суб'єкти беруть на себе додаткові зобов'язання щодо гарантування безпеки ланцюга постачання, заходів із забезпечення дотримання законодавства, забезпечення фіскальних інтересів держави, збору інформації про вантажі, відправників та отримувачів тощо, які б в іншому випадку довелось реалізовувати митним органам за рахунок коштів державного бюджету.

Дана проблема обумовлює наступну, яка полягає у доволі специфічному сприйнятті процесу авторизації, як односторонньої дії митних органів з надання певного переліку спрощень, встановлених законодавством. У той же час, для забезпечення відповідності критеріям отримання статусу АЕО підприємства мають інвестувати значні кошти у розвиток матеріальної бази, вдосконалення внутрішніх процедур діяльності та навчання персоналу. Все це, по суті є приватними інвестиціями у реалізацію безпекової функції митної політики країни. Таким чином, спрощення, які надаються АЕО, на практиці слід розглядати як компенсацію інвестицій у комплаєнс, коли АЕО отримує можливість зменшити операційні витрати за рахунок меншого обсягу митних формальностей та скорочення часу на митне оформлення.

Дискусії щодо неадекватності та надмірності діючих в Україні критеріїв надання авторизації АЕО, зокрема такого критерію як «фінансова стійкість», точаться в Україні вже не один рік [6; 7]. Але, на жаль, попри певні покращення вони все ще не відповідають рівню «ліберальності», який існує у більшості країн-членів ЄС. При цьому зазначене стосується як формулювання самих критеріїв, так і процедур перевірки відповідності. Останні у більшості юрисдикцій передбачають значно більше способів підтвердження фінансового стану підприємства, що претендує на отримання статусу АЕО.

Ще одним проблемним аспектом є доволі непродуктивний підхід до реформування митного законодавства у цілому. Так, починаючи з 2014 року (тобто з моменту підписання Угоди про асоціацію України та ЄС, яка встановила зобов'язання наближення до митного законодавства ЄС) було прийнято біля сімдесяти законів, якими вносилися ті або інші зміни до МКУ. До цього слід додати особливості правового походження інституту АЕО (фактично виник у США, як захід протидії міжнародному тероризму, популяризований на рівні Всесвітньої митної організації, та адаптований на рівні ЄС), які роблять його доволі відмінним від типових для України інститутів митного законодавства. З огляду на це, безсистемні спроби наближення митного законодавства до права ЄС шляхом введення окремих нових інститутів в МКУ є малоефективними. Адже по-перше, накопичуються неузгодженості між «новими» та «старими» інститутами, по-друге, постійні зміни митного законодавства створюють додаткове навантаження на профільні міністерства, митні органи та суб'єктів ЗЕД, які знаходяться у стані постійної трансформації внутрішніх процесів та процедур під все нові, і нові вимоги. Цілком очевидно, що найкращим шляхом було б прийняття нового Митного кодексу, який повністю відповідав би Митному кодексу ЄС.

Все вищезазначене вказує не лише на необхідність подальших кроків до покращення правового регулювання АЕО, а й свідчить про необхідність аналізу та врахування досвіду запровадження даного інституту. Останнє стане у нагоді для вдосконалення прийомів та способів подальшого реформування національного митного законодавства.

Список використаних джерел

1. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 30.03.2024).
2. Єдиний державний реєстр авторизованих економічних операторів. Єдиний державний інформаційний веб-портал «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» / Держ. митна служба України. URL: <https://cabinet.customs.gov.ua/aeopubliclist> (дата звернення: 30.03.2024).

3. Authorised Economic Operators – Query page. *European Commission* : site. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/dds2/eos/aeo_consultation.jsp (дата звернення: 30.03.2024).

4. Gayk A., Naujoké E., Kormych B. Harmonization of procedures is still work in progress. *WCO news* : site. 2021. 25 Febr. URL: <https://mag.wcoomd.org/magazine/wco-news-94/harmonization-of-procedures-is-still-work-in-progress/> (дата звернення: 30.03.2024).

5. Campos M., Morini C., de Moraes G., Inácio E. Jr. A performance model for Public–Private Partnerships: the authorized economic operator as an example. *Revista de Administração*. 2018. Vol. 53, Iss. 2. P. 268–279. URL: <https://doi.org/10.1016/j.rausp.2017.07.002>

6. Мірошніченко В. Спрощення митних процедур: потрібні зміни. *Економічна правда* : сайт. 2021. 9 лип. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/07/9/675807/> (дата звернення: 30.03.2024).

7. Ostriкова T. AEO's Institution Development in the EU and Ukraine: Common Standards in Different Perceptions. *Lex Portus*. 2021. Vol. 7, Iss. 5. P. 69–87. URL: <https://doi.org/10.26886/2524-101X.7.5.2021.4>

Ключові слова: авторизований економічний оператор, спрощення, митні процедури, партнерство, митне законодавство, право ЄС, гармонізація.

Keywords: authorised economic operator, simplifications, customs procedures, partnership, customs legislation, EU law, harmonization.

Аверочкіна Тетяна Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

професор кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор

ДОБРА, ЗАГАЛЬНА ТА ПРИЙНЯТНА МОРСЬКА ПРАКТИКА ЯК ПРАВОВІ КАТЕГОРІЇ

Морська та портова діяльність завжди поєднані зі значними ризиками для людей, суден та вантажів. Технічна стандартизація та правова регламентація цих активностей зазнали чи не найзначнішого поширення та кодифікації: від глобального рівня міжнародних угод до актів, що діють у окремих портах, судноплавних компаніях, на суднах. Їх переважна кількість спрямована на забезпечення безпеки і протидію настанню надзвичайних подій, що пов'язані або з небезпекою для судна та екіпажу (аварії, рятування на морі та ін.), або вимагають максимальної уваги та обережності (буксирування, рятування тощо). Ці випадки вимагають від екіпажу судна не лише уміння правильно маневрувати, але й надзвичайної зібраності, дисциплінованості, здатності на практиці застосувати свої знання морської справи. У частині а) Правила 8 Міжнародних правил попередження зіткнень суден у морі [1] зазначається, що «будь-яка дія, що застосовується для попередження зіткнення, якщо дозволяють обставини, повинна бути впевненою, вчасною і відповідати хорошій (добрій. – Т. А.) морській практиці». Міжнародна конвенція про стандарти підготовки, дипломування моряків і несення вахти 1978 р. [2] теж використовує поняття «добра морська практика» при визначенні критеріїв для оцінки компетентності моряків, проте не надає їх тлумачення, як й Міжнародні правила попередження зіткненню суден в морі. Внутрішнє українське законодавство не тлумачить ані цієї категорії, ані суміжних з нею – «звичайна морська практика», «прийнятна морська практика».

Дійсно, легальне визначення цих категорій відсутнє, але зазвичай «добра морська практика» розглядається як галузь практичних знань про належне управління судном у складних умовах під час рейсу та, як наслідок, забезпечення безпеки мореплавства. Її також можна визначати як сукупність низки широко відомих та поширених морських звичаїв, які обов'язково виконуються усіма судноводіями. Вони мають переважно технічний характер та надають

певний зразок дій, за допомогою яких точно та правильно, з урахуванням усіх фактичних обставин, виконуються необхідні маневри. Накопичення цих знань відбувалося упродовж століть, згодом вони набували форм імперативних норм міжнародних угод та внутрішнього законодавства, а за їх порушення передбачалася відповідальність. Виконання таких норм одночасно буде й виконанням вимог «доброї морської практики». А порушення – саме порушенням цих правил та норм, що тягне за собою відповідальність. Коли, наприклад, наявне порушення Міжнародних правил попередження зіткненню суден у морі, порушення «доброї морської практики» згадуватися уже не буде. Але ті з них, що залишилися некодифікованими та зберегли форму неписаних рекомендацій дотримуються, зазвичай, на основі професійної майстерності та відповідності надзвичайним умовам, що складаються на практиці. Таким чином, «доброю морською практикою» вважається також уміння завжди керуватися здоровим глуздом, приймати рішення, пов'язані з найменшими ризиком та витратами. «Добра морська практика» – це належна організація праці, відповідальність та компетентність, певний позитивний досвід, що застосовується під час мореплавства, також це усталені стандарти поведінки у професійній групі фахівців морського транспорту [3]. Вона визнається також мистецтвом управління судном, сукупністю навичок і знань, пов'язаних з навігацією, судноводінням, обслуговуванням судна і морським правом; передбачає ефективну роботу екіпажу, а також, за необхідності, керування ним. Така практика охоплює знання особливостей роботи судна у доці чи у відкритій воді, завдяки їй створюється культура обізнаності, безпеки та упевненості у професійній майстерності екіпажів та експлуатації судна у будь-який час [4]. При цьому, із зазначенням у Міжнародних правилах попередження зіткнень суден у морі та інших нормативних актах, «добра морська практика» набула також й правового змісту, її вимоги ураховуються у судових провадженнях.

Крім того, рекомендаційні або узагальнюючі документи про, наприклад, портову діяльність, містять переліки дій та рішень, що вважатимуться «доброю практикою». Наприклад, відповідно до Посібника про добру практику портових морських операцій [5], «доброю практикою є використання принципу SMART (конкретного, вимірюваного, погодженого, реалістичного та своєчасного) при формулюванні цілей. Вони мають бути короткими та чіткими, та, де це є можливим, мати часові рамки. Прикладами можуть бути: 1) розробка до певної дати Кодексу морської безпеки у порту; 2) моніторинг ефективності системи управління морською безпекою» (п. 2.2.15). Використання офіційних посадових інструкцій також визнається доброю практикою (п. 2.2.24). Маємо звернути також увагу на визначення безпечного порту, сформульованого у справі *Leeds Shipping Company Ltd v Societe Francaise Bunge (The Eastern City)* [6]: «Безпека порту повинна розглядатися з огляду на судно, укомплектоване належним чином екіпажем і обладнанням, а також належним чином керованим без недбалості та відповідно до доброї морської практики. Це може включати, якщо цього вимагають обставини, та, за можливості, залучення лоцмана або використання буксира або буксирів або, особливо якщо така допомога не є доступною, консультацію з капітаном порту або іншою відповідальною особою, яка має знання та досвід у порту» (п. 18).

«Добра морська практика» згадується також й щодо автономних суден. Так, зокрема, ступені командування та управління таким суднами були класифіковані ІМО на чотири категорії: *перший* – судно з автоматизованими процесами та підтримкою прийняття рішень: екіпаж перебуває на борту для управління та контролю систем та функцій судна; деякі операції можуть бути автоматизованими та іноді працювати без нагляду, але з екіпажем на борту, який готовий їх контролювати; *другий* – дистанційно кероване судно з екіпажем на борту: судно контролюється та управляється з іншого місця; екіпаж перебуває на борту для взяття на себе контролю і керування системами та функціями судна; *третій* – судно з дистанційним керуванням без екіпажу на борту: судно контролюється та є керованим з іншого місця; екіпаж на борту відсутній; *четвертий* – цілковито автономне судно: операційна система судна здатна самостійно приймати рішення та визначати порядок дій [7]. Оскільки перший ступінь є дуже

схожим на поточне судноплавство, ключовою концепцією другого рівня є підхід, базований на використанні устаткування, яке може надати віддаленому оператору той самий рівень ситуаційної обізнаності, що фізично надається вахтовому офіцерові на теперішній час. Третій ступінь передбачає найрадикальніший перехід від пілотованої системи до безпіотної. Суб'єктивні елементи Міжнародних правил попередження зіткнень, такі як «безпечна швидкість», «добра морська практика», «достатній час», «наскільки це можливо», «завчасні та суттєві дії», «попередження» ще мають бути визначені для навігації третього ступеня [8].

Спорідненими категорії «добра морська практика» є категорії «загальна» та «прийнятна морська практика». Вони не набули настільки широкого застосування, але також закріплюються у низці критеріїв оцінки компетентності моряків Кодексу стандартів підготовки, дипломування моряків та несення ваhti 1995 року. На відміну від «доброї морської практики», «загальна морська практика» вимагає від моряка (зазвичай судноводія) вміння поєднувати власні дії, засновані на знаннях та досвіді, з розсудливістю та обережністю з метою запобігання подіям у звичайних, порівняно простих умовах. А «прийнятною морською практикою» вважається здійснення певних усталених дій у звичайних, порівняно простих умовах. При цьому, усталені визначення категорій «загальна» та «прийнятна морська практика» також відсутні.

Отже, категорії «доброї», «загальної» та «прийнятної морської практики» є стандартними і використовуються у нормативних документах з метою позначення комплексу дій при виникненні особливих, небезпечних подій на морі для забезпечення безпеки мореплавства, а також дій, що мають виконуватися у звичайних ситуаціях плавання, що не потребують прийняття рішень для усунення або запобігання надзвичайним морським подіям. Не маючи загальноприйнятого легального визначення, норми такої практики передбачають професійні уміння здійснювати безпечне плавання та забезпечувати надійне функціонування порту.

Список використаних джерел

1. Convention on the International Regulations for Preventing Collisions at Sea, 1972. Consolidated edition, 2018. URL: <https://www.samgongustofa.is/media/log-og-reglur/COLREG-Consolidated-2018.pdf> (дата звернення: 10.03.2024).
2. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, 1978, as amended in 1995. URL: <http://www.svg-marad.com/Downloads/International%20Conventions/STCW%20Convention.pdf> (дата звернення: 10.03.2024).
3. Що таке Звід звичаїв морського порту і навіщо його приймають? URL: <https://blog.interlegal.com.ua/chto-takoe-svod-obychev-morskogo-porta-i-dlya-chego-ego-prinimayut/> (дата звернення: 10.03.2024).
4. Quezada Z. What Is Seamanship? URL: <https://asa.com/news/2022/10/31/seamanship/> (дата звернення: 11.03.2024).
5. A Guide to Good Practice on Port Marine Operations Prepared in Conjunction with the Port Marine Safety Code. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=9c6f01e82a102daa1ed2da032db94298abfbe72a> (дата звернення: 10.03.2024).
6. Leeds Shipping Company Ltd v Societe Francaise Bunge (The Eastern City). URL: <https://vlex.co.uk/vid/leeds-shipping-company-ltd-792989317> (дата звернення: 11.03.2024).
7. Autonomous shipping. IMO : site. URL: <http://surl.li/sbfxp> (дата звернення: 12.03.2024).
8. Öztürk Ü., Akdağ M., Ayabakan T. A review of path planning algorithms in maritime autonomous surface ships: Navigation safety perspective. *Ocean Engineering*. 2022. Vol. 251. URL: <https://doi.org/10.1016/j.oceaneng.2022.111010>

Ключові слова: морська практика, добра морська практика, безпека мореплавства, судноплавство, морська діяльність, портова діяльність, правове регулювання.

Keywords: maritime practice, good seamanship, maritime safety, shipping, maritime activity, port activity, legal regulation.

Федотов Олексій Павлович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
начальник науково-дослідної частини, професор кафедри морського та митного права,
доктор юридичних наук, професор*

УКРУПНЕННЯ МИТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ

У зв'язку з воєнними діями на всій території України гостро постало питання відтоку кадрів з митних органів, особливо молодого віку. Збереження такої тенденції може бути критичним особливо для підрозділів митного оформлення в складі митних постів, які територіально віддалені від центру населених пунктів. Зважаючи на постійний кадровий дефіцит в митних органах, серед основних завдань Держави має стати впровадження ефективних мотивацій, в тому числі фінансових, для залучення нових кадрів молодшого віку, які мають стати гідною зміною посадовим особам митних органів, які припинять свою діяльність у зв'язку з досягненням пенсійного віку, а також виходячи з інших обставин [1, с. 7].

В той же час оплата праці новоприйнятих працівників митних органів є дуже низькою і не дозволяє залучати до роботи у Держмитслужбі досвідчених та кваліфікованих людей з належними для державної служби моральними якостями та професійними знаннями. Так наприклад, заробітна плата посадової особи митних органів складається з: посадового окладу (головний державний інспектор: 12 300,00 грн; старший державний інспектор: 9780,00 грн; державний інспектор: 9150,00 грн); надбавки за вислугу років; надбавки за спеціальне звання посадових осіб митних органів; надбавки за виконання особливо важливої роботи (на рівні 30%); надбавки за персональну кваліфікацію (на рівні 30%); виконання особистих ключових показників ефективності (на рівні 80%); премії (не більше 30% посадового окладу). Імовірна заробітна плата (до оподаткування) новоприйнятого працівника митного органу на посаду державного інспектора, що не має надбавки за вислугу років та буде мати мінімальне спеціальне звання посадових осіб митних органів (на рівні 100,00–200,00 грн) буде орієнтовно складати 24 705,00 грн.

Також, виходячи з дефіциту працівників, що склався в митних органах, уряд України у 2023 р. скоротив певну кількість штатних одиниць (далі – шт. од.) у відокремлених територіальних підрозділах Держмитслужби. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 24 листопада 2023 р. № 1253 гранична чисельність працівників територіальних органів Держмитслужби з 10 537 шт. од. зменшилась до 10 507 шт. од., тобто мінус 30 шт. од., у тому числі державних службовців з 10 411 до 10 381 шт. од., тобто ті ж самі мінус 30 шт. од. [2].

На сьогоднішній день, територіальні органи Одеської митниці Держмитслужби як й інші митні органи України, потребують кадрового забезпечення у вигляді новітнього кадрового потенціалу з числа молоді віком до 35 років, які мають обіймати вакантні посади державних службовців в митних органах.

На постійній основі Одеська митниця Держмитслужби здійснює взаємодію з вищими навчальними закладами (у тому числі з Національним університетом «Одеська юридична академія») щодо можливого залучення молоді, у тому числі студентів, які проходять підготовку за освітніми програмами митного напрямку (митного спрямування) економічних, юридичних, технічних спеціальностей. Одеська митниця Держмитслужби забезпечує проведення низки практичних лекторіїв, у тому числі з виїздом на об'єкти інфраструктури зі спеціальним митним статусом, для студентів провідних вищих навчальних закладів Одеської області, випускники яких потенційно можуть поповнити лави посадових осіб митних органів. Вищевказані відповідні заходи за участю Одеської митниці Держмитслужби здійснюються шляхом залучення місцевих органів державної виконавчої влади півдня Одеської області до проведення профорієнтаційної кампанії задля участі добору (та/або підбору) вмотивованих та кваліфікованих фахівців з числа молоді віком до 35 років на заміщення вакантних посад в митних органах.

Відповідно до вищезазначеного, Держмитслужба у особі її відокремленого територіального підрозділу Одеської митниці, здійснює організаційні заходи щодо збору, аналізу інформації про обсяг та зміст підготовки здобувачів вищої освіти по вищим навчальним закладам, розташованим у зоні службової відповідальності Одеської митниці та доцільності подальшого укладання меморандуму (угоди (договорів) про співпрацю). Згідно з цим, Одеською митницею було забезпечено представництво інтересів Державної митної служби України в частині сприяння у підписанні меморандумів про взаємодію та співробітництво з Національним університетом «Одеська юридична академія» (меморандум про взаємодію та співробітництво між Держмитслужбою та Національним університетом «Одеська юридична академія» було підписано 19 лютого 2024 року).

Укрупнення митних постів шляхом їх реорганізації є одним із результатів браку особового складу посадових осіб митних органів в Одеській митниці. Так, митний пост «Придунайський» Одеської митниці який є митним органом, який входить до складу Одеської митниці як структурний підрозділ і в зоні своєї діяльності забезпечує виконання завдань покладених на митницю (в тому числі виконання наказу Голови (начальника) Одеської обласної державної (військової) адміністрації та командувача оперативно-стратегічного угруповання військ «Одеса» від 18.08.2023 р. № 19 [3]). Відповідний митний пост, об'єднав відразу три митних поста Одеської митниці: митний пост «Рені», митний пост «Ізмаїл», митний пост «Орлівка», утворивши замість них шість підрозділів митного оформлення, які входять до складу митного поста «Придунайський» Одеської митниці [4–6].

Виходячи з вищенаведеного, можливо вказати, що для подальшого забезпечення кадрового потенціалу для інструментарію функціональних потреб Держмитслужби, необхідно: по-перше, – розробити та запровадити Уряду справедливую систему оплати праці посадових осіб митних органів та поступове відновлення конкурсів на державні посади, що відновить прозору процедуру відбору спеціалістів на вакантні посади в митні органи; по-друге, – припинити практику змін структур центрального апарату і територіальних органів Держмитслужби. Оскільки, такі зміни здебільшого стосуються виключно перейменування структурних підрозділів апарату та відокремлених територіальних підрозділів Держмитслужби без змін їх функцій та завдань, про що свідчать положення про ці підрозділи, в яких переважно змінювались тільки їх назви.

Список використаних джерел

1. (Не)ефективність Державної митної служби. Оцінка роботи органу у 2021–2022 роках в рамках Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань економічної безпеки. Травень, 2023. С. 89.
2. Про внесення змін у додаток 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2014 р. № 85 : постанова КМУ від 24.11.2023 р. № 1253. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1253-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.03.2024).
3. Про деякі питання фінансової дисципліни в умовах правового режиму воєнного стану : наказ Голови (начальника) Одес. обл. держ. (військ.) адмін. та командувача оперативно-стратегічного угруповання військ «Одеса» від 18.08.2023 р. № 19. *Одеська обласна державна адміністрація* : вебсайт. URL: <https://oda.od.gov.ua/vidkrytyj-memorandum-pro-spivpraczuu/>
4. Про введення в дію переліку змін № 6 до структури Одеської митниці та штатного розпису на 2024 рік Одеської митниці : наказ Одес. митниці Держ. митної служби України від 25.01.2024 р. № 34.
5. Про погодження положень про митні пости «Кучурган» та «Придунайський» : лист Держ. митної служби України від 02.02.2024 р. № 1/17-01/7.10/696 (Одеська митниця № 3670/4 від 05.02.2024).
6. Про затвердження та введення в дію положення про митний пост «Придунайський» Одеської митниці : наказ Одес. митниці Держ. митної служби України від 05.02.2024 р. № 63.

Ключові слова: митниця, митний пост, посадові особи митних органів.

Keywords: customs; customs post; customs officials.

СТАН МИТНОГО ОПОДАТКУВАННЯ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Питання митного оподаткування стають вкрай важливими та актуальними, оскільки визначає стан економічної стабільності держави, конкурентоздатності країни та забезпечує значну частину державного бюджету тощо. Встановлення режиму воєнного стану в Україні стало поштовхом запровадження певних змін у системі митного оподаткування [1]. Перші зміни торкнулися митних формальностей та порядку митного оподаткування. Так, з 2022 р. змінено порядок сплати ввізного мита, ПДВ, акцизного податку на товари (крім спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів) та транспортних засобів при ввезенні фізичними особами на митну територію України тощо [2].

Серед нововведень необхідно відмітити: спрощення процедури подання декларацій для певної категорії платників податків; час здійснення митного оформлення товарів з моменту пред'явлення митному органу товарів скорочено з чотирьох робочих годин до однієї; безоплатне здійснення деяких митних формальностей; призупинено строки тимчасового зберігання товарів під митним контролем, термін повернення авансових платежів тощо).

Зміни торкнулися також й контролюючо-перевірочної діяльності митних органів, серед головного відмітимо: введення мораторію (заборон) на здійснення документальних перевірок; для деяких категорій товарів скасовано обов'язкове подання певних дозвільних документів (наприклад, ліцензії, дозволу), перелік яких затверджено Постановою Кабінету Міністрів України [3].

Наступним кроком нововведень у системі митного оподаткування необхідно назвати безоплатне ввезення на митну територію України товарів, кінцевими отримувачами яких є органи, що здійснюють правоохоронну та оборонну діяльність, військові формування тощо [4].

Третім кроком необхідно назвати поновлення митних перевірок з 1 травня 2024 року. Відповідні поновлення передбачено у проекті Закону від 03.07.2023 р. № 9456 [5], яким передбачається, продовження на невизначений термін контролюючо-перевірочні заходи, що були розпочаті та не завершені до 24.02.2022 р. При цьому документальні перевірки можуть бути розпочаті за наявності безпечного доступу до документів, приміщень підприємств, проведення інвентаризацій, відбору проб/зразків товарів тощо. До графіків документальних перевірок в 2024 р. можуть бути включені підприємства, які:

- ввозять на митну територію України товари, на які встановлюються особливі види мита та підакцизні товари;
- вивозять з митної території України товари, що обкладаються вивізним (експортним) митом;
- декларують товари зі звільненням, розстроченням від сплати митних платежів, використанням пільг;
- порушують правила декларування митної вартості, коду товару згідно з УКТ ЗЕД; країни походження, що становлять базу для митного оподаткування та значно впливають на надходження митних платежів до бюджету.

Нововведенням можна назвати також те, що щоквартальні плани-графіки документальних планових виїзних перевірок митного органу будуть оприлюднюватися на офіційному веб-сайті Держмитслужби України, що є новелою в митному законодавстві.

Додатково, нагадуємо, що з врахуванням призупинення термінів давності митні органи для цілей планування перевірок зможуть використати матеріали, що накопичені ними протягом воєнного стану та охоплюють більше 5 років.

Таким чином, виходячи із вищезазначеного усім суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності необхідно дотримуватись законодавства у сфері митної справи, оскільки після закінчення дії воєнного стану в Україні відповідні заходи державного нагляду будуть відновлені і у випадку виявлення правопорушень з боку суб'єкта господарювання до останнього можуть бути вжито передбачені нормою закону санкції.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 23.03.2024).
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 р. № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> (дата звернення: 23.03.2024).
3. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану : постанова КМУ від 18.03.2022 р. № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.03.2024).
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану : Закон України від 01.04.2022 р. № 2173-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20#Text> (дата звернення: 23.03.2024).
5. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо митного оформлення біометану : проект Закону України від 03.07.2023 р. № 9456. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/П09499I?an=1> (дата звернення: 23.03.2024).

Ключові слова: воєнний стан, документальні перевірки, митне оподаткування, митні формальності, товари, транспортні засоби.

Keywords: military position, documentary check, customs taxation, customs formalities, goods, vehicles.

Іванченко Едуард Пилипович

Українська технологічна академія,

кандидат юридичних наук, професор,

докторант Науково-дослідного інституту приватного права

і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,

радник Асоціації митних брокерів України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ МИТНОГО ДЕКЛАРУВАННЯ ТОВАРІВ

У зв'язку з набуттям Україною статусу кандидата на членство в ЄС на нашу державу покладається зобов'язання щодо адаптації національного законодавства до права ЄС за окремими пріоритетними напрямками, одним із яких є митне законодавство (Додаток XV до Глави 5 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом) [1].

На початку лютого 2023 року Єврокомісія опублікувала Висновок щодо заявки України на членство в ЄС [2]. У ньому надана оцінка виконання розділу «Наближення митного законодавства» (або як його називають «Митний союз») виявилася дуже високою – 4-й із 5 можливих рівнів (найвищий рівень має лише сфера надання цифрових сервісів) [3].

Попри триваючу повномасштабну військову агресію із боку РФ проти України, станом на початок квітня 2024 року наша держава продовжує активно упроваджувати та законодавчо

унормовувати процедури євроінтеграції митної справи, в тому числі і у процедурі митного декларування товарів.

Так приєднання України до Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами (Конвенція) [4], у відповідності до Закону України від 30 серпня 2022 року № 2554-IX «Про приєднання України до Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами» [5], зумовило до прийняття відповідно до пункту 5 статті 11а Конвенції всіх рекомендацій та рішень Спільного комітету, які зазначені у статті 11(2) і (3) цієї Конвенції. У відповідності до статті 1 Загальних положень Конвенція встановлює інструменти для спрощення формальностей у торгівлі товарами між Договірними сторонами.

Крім Загальних положень за структурою Конвенція складається з окремих розділів: Формальності (статті 5–8), Адміністративна допомога (стаття 9), Спільний комітет (статті 10, 11), Приєднання третіх країн (стаття 11а), Загальні та прикінцеві положення (статті 12–18) та Додатків I, II, III.

Аналізуючи положення Конвенції, безперечно можна зробити висновок, що в цілому для України зазначена подія з приєднанням до цієї Конвенції є значущою. Особливо це стосується митної брокерської діяльності, яка в основному зосереджена на декларуванні товарів з заповненням митних декларацій. Проте з точки зору змін у діючому законодавстві ця подія не стала певною мірою «революційною», оскільки нормативно-правова база з цього питання на протязі багатьох років постійно розроблялася і вдосконалювалася з боку державних органів влади зважаючи на постійні зміни та виклики у сфері зовнішньоекономічної та брокерської діяльності і необхідності у постійній практичній співпраці митних органів України з митними органами інших країн світу.

Прикладом для порівняльного аналізу можуть стати положення Митного кодексу України (МКУ) [6] та нормативні акти Кабінету Міністрів України і Міністерства фінансів України які було прийняті ще задовго до приєднання до Конвенції.

1. Митний кодекс України. У відповідності до статті 257 МКУ декларування здійснюється шляхом заявлення за встановленою формою (письмовою, усною, шляхом вчинення дій) точних відомостей про товари, мету їх переміщення через митний кордон України, а також відомостей, необхідних для здійснення їх митного контролю та митного оформлення. При застосуванні письмової форми декларування можуть використовуватися як електронні документи, так і документи на паперовому носії або їх електронні (скановані) копії, на які наклеєно електронний підпис декларанта або уповноваженої ним особи.

Митна декларація та інші документи, подання яких митним органам передбачено МКУ, оформлені на паперовому носії та у вигляді електронних документів, мають однакову юридичну силу. Формат митних декларацій, що подаються як електронні документи, базується на міжнародних стандартах електронного обміну даними.

Загалом більшість країн світу використовують електронне декларування, і Україна у цьому питанні не є винятком, оскільки прагне до повноцінного членства в ЄС. Тому перед державою постійно стоїть завдання щодо вдосконалення діяльності у напрямку діджиталізації та цифровізації процедури митного декларування товарів.

На виконання вищезазначених положень МКУ було розроблено Положення про митні декларації та форми цих декларацій, яке затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 450 від 21.05.2012 (Постанова) [7] та Наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 651 «Про затвердження Порядку заповнення митних декларацій на бланку єдиного адміністративного документа» (Наказ) [8], які більш детально розглянемо нижче.

2. Постанова Кабінету Міністрів України № 450 від 21.05.2012 «Питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій». Відповідно до статей 257, 260 та 269 Митного кодексу України та підпункту 195.1.1 пункту 195.1 статті 195, пункту 200.8 статті 200 Податкового кодексу України [9] Кабінет Міністрів України зазначеним нормативним актом затвердив Положення про митні декларації. Це Положення визначає вимоги до оформлення і використання

митних декларацій, на підставі яких декларуються товари, що переміщуються (пересилаються) через митний кордон України підприємствами та громадянами, або іншого документа, що відповідно до законодавства може використовуватися замість митної декларації або її замінює, а також порядок внесення змін до митних декларацій, їх відкликання та визнання недійсними, підтвердження відомостей про вивезення товарів за межі митної території України.

У Постанові приділено детальну увагу таким аспектам, як: форми письмового декларування, оформлення митної декларації, періодична митна декларація, тимчасова митна декларація, порядок підтвердження відомостей про вивезення товарів за межі митної території України, порядок внесення змін до митної декларації та її відкликання, порядок визнання митних декларацій недійсними тощо.

3. Наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 N 651 «Про затвердження Порядку заповнення митних декларацій на бланку єдиного адміністративного документа» (Наказ). Наказом було затверджено Порядок заповнення митних декларацій на бланку єдиного адміністративного документа (Порядок). Цей Порядок визначає правила заповнення граф митних декларацій (далі – МД) на бланках єдиного адміністративного документа форми МД-2 (далі – ЄАД), додаткових аркушів до нього форми МД-3 (далі – додаткові аркуші), специфікації форми МД-8 (далі – специфікація), порядок унесення відомостей до доповнення форми МД-6 (далі – доповнення), випадки застосування специфікації, а також порядок оформлення, розподілу та використання аркушів МД форм МД-2, МД-3, МД-6, МД-8. Передбачені цим Порядком правила також поширюються на застосування МД на бланках ЄАД, додаткових аркушів, доповнення і специфікації, виготовлених за допомогою комп'ютера, та електронних МД.

З врахуванням особливостей переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон України (ордерне постачання, переміщення комплектних об'єктів, переміщення запасів споживання, переміщення товарів транспортно-експедиційними організаціями та ін.), характеру угоди та процедури, декларант обирає той чи інший тип вантажної митної декларації. Особливості заповнення МД повністю залежать від митного режиму, в якому розміщуються товари згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД), відповідно до Закону України «Про Митний тариф України» та типу вантажної МД.

Значна частина зазначеної інформації, що міститься в МД, доповнюється або дублюється цифровими кодами з різних класифікаторів, що дозволяє проводити наступну автоматизовану обробку баз даних МД та використовувати при здійсненні митного контролю та оформлення товару.

Висновки. Проведений нами господарсько-правовий аналіз нормативно-правових актів у національному законодавстві України щодо процедури митного декларування товарів доводить, що вони повністю відповідають заявленим у світовій практиці цілям та міжнародно-правовим вимогам щодо митного контролю та оформлення товарів, дозволяють широко запроваджувати автоматизацію окремих процесів та спрощенню митного контролю та оформлення, вдосконалювати існуючі митні практики на рівні найкращих міжнародних стандартів, мінімізувати корупційні ризики та сприяти покращенню ведення міжнародної торгівлі, митної брокерської діяльності і посиленню захисту економічної безпеки держави як в період дії правового режиму воєнного стану, так і у період повоєнного відновлення України.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Commission Staff Working Document : Analytical Report Following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission

Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. Brussels, 01.02.2023. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/SWD_2023_30_Ukraine.pdf

3. Алішаускас В. Рух до митного союзу з ЄС: де Україна досягла успіху і що потрібно зробити. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2023/03/21/7158185/>

4. Конвенція про спрощення формальностей у торгівлі товарами : від 20.05.1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_012#n639

5. Про приєднання України до Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами : Закон України від 30.08.2022 р. № 2554-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2554-20#Text>

6. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

7. Питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій : постанова КМУ від 21.05.2012 р. № 450. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2012-п#Text>

8. Про затвердження Порядку заповнення митних декларацій за формою єдиного адміністративного документа : наказ М-ва фінансів України від 30.05.2012 р. № 651. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1372-12#Text>

Ключові слова: митна декларація, митний брокер, митний контроль, електронне декларування.

Keywords: customs declaration, customs broker, customs control, electronic declaration.

Івасюк Ігор Георгійович

*Чернівецький інститут Міжнародного гуманітарного університету,
доцент кафедри юриспруденції, кандидат юридичних наук*

ДЕЯКІ ЗАХОДИ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Економічна стабільність держави безперечно має суттєве значення у процесі його функціонування. Для нормального розвитку держави необхідно активний та стабільний економічний ріст, відповідальне використання фінансових ресурсів та, головне, захист економічних інтересів тощо. Забезпечити економічну стабільність у країні означає гарантувати її незалежність, умови стабільності та життєдіяльності суспільства. Так як економіка представляє собою одну із головних сторін держави, вона вимагає оцінки її життєздатності та стабільності при можливих внутрішніх та зовнішніх загрозах. Важливе місце серед органів влади, на які покладено завдання економічної безпеки держави та регулювання зовнішньоекономічної діяльності є митна служба України.

Роль митної служби із року в рік росте, що обумовлено складністю її геополітичної ситуації країни, що викликано економічними та політичними проблемами як в середині держави та й на міжнародному рівні та, як наслідок, появою нових загроз та ризиків.

Загрозою для економічної безпеки необхідно назвати агресію країн проти України та, у результаті чого, запровадження у 2022 році в країні воєнного стану. Так, з метою захисту економічної безпеки в Україні та координації діяльності Державної митної служби України та її територіальних органів постав комплекс питань, вирішення яких потребувало негайного перегляду норм митного законодавства. Так, у першу чергу постали питання налагодження організації роботи з пропуску гуманітарної допомоги; координації роботи поштових операторів та експрес-перевізників; порядку транскордонного переміщення валютних цінностей; поміщення товарів у певні митні режими; окремі процедури контролю за доставкою товарів, протидії контрабанді та митним правопорушенням та ін.

Оскільки протягом усього періоду дії воєнного стану міжнародні організації спрямовують свої зусилля на допомогу українцям, волонтерським організаціям, підтримку ЗСУ та обороноздатності України. Таким чином, нагальною виникла необхідність встановлення певних спрощень у разі ввезення. В першу чергу, спрощено порядок перетину митного кордону України гуманітарної допомоги, задекларованих за спрощеною митною декларацією. По-друге, запроваджено використання електронної системи гуманітарної допомоги [1].

Наступним кроком щодо захисту економічної безпеки держави необхідно відзначити відкриття нових та модернізацію функціонуючих пунктів пропуску на кордонах, що дозволяє суттєво зменшити навантаження та збільшення товаропотоку. Так, у 2022 р. з метою збільшення транспортного сполучення, пропускнуої спроможності та міжнародного митного співробітництва відкрито модернізований пункт пропуску «Краківець-Корчова» Львівської митниці [2], а також найближчим часом очікується відкриття міжнародного автомобільного пункту пропуску «Нижанковичі-Мальховіце».

Торкнулися перегляду відповідальності у сфері митної справи, а саме внесено зміни до санкції ст. 485 та ст. 471 Митного кодексу України [4].

У висновках відмітимо, що підвищення рівня економічної безпеки є стратегічною ціллю Державної митної служби України. На протязі свого існування митна служба постійно прагне захистити економічні інтереси на міжнародному рівні, сприяти розвитку національної економіки та зовнішньої торгівлі тощо. Саме тому, діяльність митної служби України у період воєнного стану зазнала суттєвих змін в організації фіскальної складової, контрольно-пропускнуої спроможності, інформаційних технологій, кадрового забезпечення та інших питаннях, не вирішення яких становлять загрозу економічній безпеці України.

Список використаних джерел

1. Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану : постанова КМУ від 05.09.2023 р. № 953. *Офіційний вісник України*. 2023. № 87. Ст. 5038. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2023-%D0%BF#Text>

2. Про утворення робочої групи «Відкритий кордон» з питань розвитку західного українського державного кордону та участі у переговорах щодо співробітництва під час здійснення контролю осіб та транспортних засобів, які перетинають спільний державний кордон : розпорядження КМУ від 01.06.2022 р. № 445-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-robochoyi-grupi-vidkritij-kordon-z-pitan-rozvitku-zahidnogo-ukrayinskogo-i010622-445>

3. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо врегулювання питання притягнення до адміністративної відповідальності за дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні дії, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів : Закон України від 16.11.2022 р. № 2760-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 52. Ст. 148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2760-20#Text>

4. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо адміністративної відповідальності громадян за порушення митних правил : Закон України від 16.02.2022 р. № 2058-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 14. Ст.47. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2058-20#Text>

Ключові слова: воєнний стан, економічна безпека, митна служба.

Keywords: military position, customs service, economic security.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ

Сьогодні цифровізацією охоплено майже усі сфери суспільного життя, а побудова системи ефективного електронного урядування визнається пріоритетним завданням більшості сучасних держав. При цьому, прискорений розвиток та впровадження технологічних інновацій примушують законодавців та уряди працювати над вирішенням проблем, що виникають через постійно зростаючі масштаби перетворень та особливі можливості інформаційної сфери з віддаленого і знеособленого втручання у важливі (інколи навіть стратегічні) державні процеси. Інформаційно-комунікаційні системи та мережі досі залишаються вразливими до злочинних втручань та потребують постійного оновлення безпекових протоколів роботи. Проте зручність та економія ресурсів, яких надають електронні сервіси, переважають над організаційними зусиллями та витратами на відповідне програмне забезпечення.

Державний експортний контроль, що є системою правил, обмежень та процедур, встановлених урядами країн для регулювання вивезення товарів, технологій та послуг з країни на міжнародний ринок, також залучений у процеси цифровізації. Оскільки основною метою такого контролю є забезпечення безпеки національних інтересів, включаючи безпеку країни, захист довкілля, дотримання міжнародних зобов'язань та запобігання поширенню зброї масового знищення, а його об'єктами є товари подвійного призначення та використання, а також військове обладнання, електронні комунікації у цьому секторі мають отримувати особливий захист і передбачати альтернативні електронним сервісам процедури. Впровадження інноваційних електронних технологій у сферу державного експортного контролю підтримується державою: постановою Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 р. № 943 було затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для забезпечення розвитку електронного урядування у сфері експортного контролю [1]. А Планом заходів на 2023 рік щодо переведення публічних послуг в електронну форму, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2022 р. № 1191-р [2], передбачено «переведення публічних послуг у сфері державного експортного контролю в електронну форму із забезпеченням можливості подання заяви про надання висновку на здійснення тимчасового ввезення/вивезення товарів в електронній формі»; відповідальними за виконання визначені Державна служба експортного контролю України (Держекспортконтроль) та Міністерство цифрової трансформації. Індикатор виконання свідчить про успішне виконання цього заходу, що підтверджується відповідними звітними матеріалами та сервісами, представленими на офіційному сайті Держекспортконтролю. Так, відповідно до Публічного звіту Голови Держекспортконтролю за 2022 рік [3], «на початку 2022 р. було введено у тестову експлуатацію інформаційно-комунікаційну систему у сфері державного експортного контролю (ІКСЕК); проведено роботу з усунення помилок генерації дозвільних документів, формування фінансових звітів у бізнес-процесах надання адміністративних послуг, удосконалено процедури реєстрації користувачів ІКСЕК з кола суб'єктів господарювання та листування з державними органами через службовий сегмент системи». У березні 2024 р. стартував перший етап впровадження електронних послуг у сфері експортного контролю онлайн з забезпеченням для заявників можливості подати заяви на отримання послуг «Реєстрація», «Експорт» та «Імпорт» через робочий кабінет заявника на сайті Держекспортконтролю (<https://www.dsecu.gov.ua/ua>). Збережено також можливість подання документів у паперовій формі [4].

Закон України від 20.02.2003 р. «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [5] зазнав оновлень щодо електронного адміністрування у 2018 та 2022 рр. [6; 7] з закріпленням за Держекспортконтролем [8]) функцій щодо внесення до єдиного державного інформаційного веб-порталу «Єдине

вікно для міжнародної торгівлі» електронних документів з електронним підписом, що накладений відповідно до вимог Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [9], виданих дозвільних документів «на здійснення міжнародних передач товарів (крім документів, що містять таємну інформацію), а також інформацію про їх скасування або зупинення дії в день видачі таких документів чи прийняття рішень про їх скасування або зупинення дії. Замість документів, що містять таємну інформацію, до веб-порталу «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» передаються відкриті відомості про такі документи: назва (тип) документа, ким виданий (орган, установа, організація), ступінь секретності, дата видачі, реєстраційний номер» (ст. 16). При здійсненні митних формальностей передбачається можливість використання паперових примірників щодо таких документів (ст. 21).

Таким чином, впровадження інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій у митній справі триває. Поряд з відповідними програмними продуктами зберігається можливість використання традиційних паперових форм документів, що свідчить про наслідування принципів доброго урядування у впровадженні нових публічних сервісів у системі адміністрування державного експортного контролю, якими враховано усі можливості для реалізації прав та інтересів отримувачів відповідних управлінських послуг.

Список використаних джерел

1. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для забезпечення розвитку електронного урядування у сфері експортного контролю : затв. постановою КМУ від 07.11.2018 р. № 943. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-2018-п#Text> (дата звернення: 13.03.2024).
2. План заходів на 2023 рік щодо переведення публічних послуг в електронну форму : затв. розпорядженням КМУ від 23.12.2022 р. № 1191-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1191-2022-р#Text> (дата звернення: 12.03.2024).
3. Публічний звіт Голови Держекспортконтролю за 2022 рік. URL: <https://www.dsecu.gov.ua/uploads/2023/02/pyblichniy-zvit.pdf> (дата звернення: 11.03.2024).
4. Онлайн послуги у сфері експортного контролю. URL: <https://www.dsecu.gov.ua/ua/65e889e39bb38> (дата звернення: 20.03.2024).
5. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання : Закон України від 20.02.2003 р. № 549-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text> (дата звернення: 20.03.2024).
6. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України : Закон України від 06.09.2018 р. № 2530-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-19#Text> (дата звернення: 20.03.2024).
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації : Закон України від 01.12.2022 р. № 2801-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-20#Text> (дата звернення: 20.03.2024).
8. Положення про Державну службу експортного контролю України : затв. постановою КМУ від 31.03.2015 р. № 159. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-2015-п#Text> (дата звернення: 21.03.2024).
9. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 22.03.2024).

Ключові слова: митна справа, митне адміністрування, державний експортний контроль, електронне урядування, публічні послуги.

Keywords: customs affairs, customs administration, state export control, electronic governance, public services.

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ МИТНОЇ СПРАВИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Вигідне географічне положення робить Україну привабливою країною для інвестування, зони вільної торгівлі з ЄС та ін. Однак, державна політика після встановлення воєнного режиму в країні не може реалізуватися в повній мірі та принести очікувані результати. Цьому сприяють певні причини такі як, тимчасово окуповані території, незначні об'єми виробництва технологічної продукції, складна економічна ситуація у країні, недосконала правова база з питань інноваційної діяльності.

Євроінтеграційний вектор України це крок до модернізації економіки країни, подолання технологічної відсталеності, залучення іноземних інвестицій і інноваційних технологій, створення нових робочих міст, підвищення конкурентноспроможності вітчизняного товаровиробництва, доступ до світових ринків та ін. До цього процесу залучені всі органи державної влади, у тому числі й Державна митна служба України, оскільки інноваційна діяльність у митній сфері повинна сприяти підвищенню ефективності роботи усіх суб'єктів митної справи, з метою зручності організації їх роботи та взаємодії, що передбачено Стратегією інноваційної діяльності в Україні [1].

Інноваційну діяльність у сфері митної справи можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних заходів суб'єктів митних правовідносин, спрямованих на впровадження, поширення та реалізацію інновацій у сфері митної справи. Слушним уявляється класифікація інноваційних митних технологій за змістом їх використання варто поділити на продуктові (до яких, наприклад, відносяться: віддалений випуск, технології попереднього інформування про вантажі та пасажирів, «Єдине вікно» та «Смартмитниця» тощо), і процесні (Номо-scan, які є технічними засобами митного контролю; і технологій радіочастотної ідентифікації (англ. RFID – Radio frequency identification) та блокчейн-технології виступають засобом ідентифікації) [2, с. 26].

З інтеграцією України до європейського економічного та правового простору необхідним уявляється дотримання вимог ЄС стосовно інноваційної політики та інформаційної безпеки. Наприклад, країни Європи вже десятки років успішно використовують розроблені програми, які об'єднують інформаційну митну систему в один налагоджений механізм. До них відноситься «Import Control System» (ICS), «Export Control System» (ECS) и «Economic Operators Registration and Identification System» (EORI). На базі таких систем була розроблена єдина європейська електронна система митного контролю «New Computerized Transit System» (NCTS).

«New Computerized Transit System» (NCTS) перекладається з англійської як «нова комп'ютеризована транзитна система». Запроваджено відповідну систему Конвенцією про процедуру спільного транзиту, до якої Україна приєдналася у 2022 р. [3]. Доступ до цієї системи мають виключно члени Конвенції та пов'язує митні служби цих держав надавати дозвіл на обмін інформацією між 35 країнами з метою здійснення контролю за транзитом вантажів. З метою поміщення товарів у процедуру спільного транзиту необхідно підприємствам подати тільки електронну митну декларацію.

Після приєднання до Конвенції (з 01.10.2022 р.), митні адміністрації ЄС і митниці України повинні мати в базі даних один транзитний документ, без обов'язку подання транзитних документів у кожній країні окремо. Таким чином, норми Конвенції реалізуються за допомогою нової комп'ютеризованої транзитної системи, тобто такого інструменту, що спрямований на попередження та припинення порушень транзиту вантажів та ухилення від сплати митних платежів.

Наступним елементом застосування інновацій у роботі митних органів можна назвати запровадження електронної системи декларування, іншими словами «електронна митниця», що означає автоматичний обмін інформацією між митними органами та суб'єктами підприємницької діяльності.

Ще однією інновацією у сфері митної справи є система аналізу та управління ризиками (далі – СУР). Застосування цієї системи суттєво полегшує діяльність митних органів. За допомогою СУР можливо оптимізувати принцип вибірконості та мінімізувати ризики порушення норм митного законодавства. Для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності СУР також є спрощенням їхньої діяльності, коли вони зарекомендували себе як доброчесні суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності.

Виходячи із вищезазначеного, необхідно зробити висновок, що Україна із введення інноваційних технологій у сфері митної справи не відстає від інших країн та загальновизнаних світових стандартів. Але складна економічна ситуація у режимі воєнного стану в країні наносить значний негативний вплив на проведення інноваційної діяльності у сфері митної справи, а конкретно виникають труднощі у разі: вивезення з України високотехнологічних товарів, надання пільг при ввезенні інноваційного обладнання, застосування заходів нетарифного регулювання ЗЕД (сертифікація, квотування, ліцензування) тощо.

Таким чином, за для подолання кризової ситуації у сфері застосування інноваційних технологій у сфері митної справи доцільним уявляється зосередження уваги на розвитку науково-технологічного процесу, удосконалення митного законодавства для запровадження сучасних інновацій та інших інноваційних проектів тощо.

Список використаних джерел

1. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : розпорядження КМУ від 10.07.2019 р. № 526-р. *Офіційний вісник України*. 2019. № 57. Ст. 1983. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 26.03.2024).
2. Петришин Н. Я. Удосконалення взаємодії митних органів з підприємствами шляхом впровадження інноваційних технологій. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 5/1. С. 24–28. URL: http://efp.in.ua/public_html/uploads/articles/files/38/423/6.pdf (дата звернення: 26.03.2024).
3. Про приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту : Закон України від 30.08.2022 р. № 2555-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 71. Ст. 4294. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2555-20#Text> (дата звернення: 26.03.2024).

Ключові слова: воєнний стан, інноваційна діяльність, електронна митниця, митні органи, нова комп'ютеризована транзитна система, система управління ризиками.

Keywords: military position, innovative activity, electronic customs, customs authorities, new computerized transit system, risk management system.

Панчук Анна Олександрівна

*начальник сектору нормативно-правової роботи та міжнародного супроводу юридичної служби апарату управління державного підприємства
«Адміністрація морських портів України»*

ЩОДО ЗМІНИ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПОРТАМИ В УКРАЇНІ

Масштабне реформування управління портами в Україні, що спричинило концептуальний перерозподіл державних та приватних ролей у системі адміністрування їх роботи, розширення присутності приватних операторів і власників, а також зміна економічного контексту та технологічного середовища сприяли оновленню функцій порту та ролі портової влади.

Традиційними ролями портової адміністрації є роль орендодавця, регулятора та оператора порту. Як орендодавець, адміністрація порту управляє підконтрольними активами (зокрема, це стосується утримання у належному стані інфраструктури порту); як регулюючий орган, адміністрація порту встановлює правила розвитку, межі планування, організацію надання послуг, забезпечення дотримання безпеки; міжнародних та національних правил та норм; як оператор, адміністрація порту надає щоденні послуги суднам (лоцманська проводка, буксирування, розвантаження, перевантаження, зберігання).

З кінця 1990-х років у світі спостерігаються зміни у діловому та політичному середовищі, в якому функціонують порти, змін зазнають також й їхні функції. Зокрема: 1) передача повноважень управління підтверджує ідею, що адміністрація порту діє як корпоратизована та/або комерційна організація, яка автономно визначає на місцевому рівні планування, розвиток та управління діяльністю у відповідному порту під свою відповідальність; 2) концесія зменшила роль адміністрації порту як оператора, оскільки цю роль все частіше беруть на себе спеціалізовані оператори терміналів, які орендують термінальні приміщення на тривалий період часу (до 30 років). Вагоме обґрунтування цього процесу полягало у тому, що керівництво порту, як правило, мало продуктивність своїх термінальних операцій. Як наслідок, адміністрація порту має керувати портами, де операції надаються кількома постачальниками послуг, включаючи глобальних операторів, які мають активи в різних країнах; 3) управління кластером є новою тенденцією, коли адміністрація порту бере на себе лідерство у діяльності, яка традиційно була поза її юрисдикцією. Це охоплює створення внутрішніх терміналів і логістичних зон (самостійно чи спільно), різноманітні стратегії для моніторингу та покращення продуктивності (наприклад, управління відносинами із зацікавленими сторонами, маркетингові стратегії та інтернаціоналізація діяльності), створення систем портового співтовариства, сприяння екологічним, соціальним ініціативам та участі у навчанні та освіті для роботи, пов'язаної з портом, а також сприяння відносинам з прилеглими міськими районами; 4) зростання портової діяльності та регіоналізація портів поставили нові цілі пов'язані з економічною, соціальною та екологічною стійкістю та необхідністю забезпечення соціального визнання портових операторів «securing the port's license to operate» [1, p. 23].

Посібник Конференції ООН з торгівлі та розвитку для планувальників портів у країнах, що розвиваються, визначає такі повноваження національної адміністрації порту за умови, що оперативні рішення будуть прийматися на місці: 1) повноваження затверджувати пропозиції портових інвестицій у розмірі, що перевищує певну цифру; критерієм схвалення буде те, що пропозиція загалом відповідає національному плану, який буде підтримувати влада; 2) повноваження встановлювати загальні фінансові цілі для портів (наприклад, необхідний прибуток від інвестицій, визначений на загальній основі), із спільною політикою щодо того, яка інфраструктура буде фінансуватися централізовано, а не місцево, а також консультувати уряд щодо заявок на кредит; 3) повноваження регулювати ставки та збори відповідно до вимог для захисту суспільних інтересів; 4) повноваження встановлювати загальні стандарти найму, загальну структуру заробітної плати та загальні кваліфікації для просування по службі; і повноваження затверджувати загальні профспілкові процедури; 5) повноваження щодо встановлення принципів ліцензування портових працівників або агентів; 6) повноваження збирати, порівнювати, аналізувати та поширювати статистичну інформацію про портову діяльність для загального використання; 7) повноваження діяти як юридичний радник місцевих портових адміністрацій [2].

На теперішній час адміністрація морського порту бере на себе значну кількість додаткових функцій. Як і багато інших підприємств, порти мають бути екологічними, а також виконувати низку соціальних та управлінських зобов'язань. Соціальна відповідальність посилила занепокоєння щодо розподілу витрат і доходів від розвитку порту, а існування багатьох зацікавлених сторін призводить до поступових змін у механізмах управління портом і способах прийняття рішень. Поряд з новими бізнес-орієнтованими підходами у державному управлін-

ні поступово змінюється стратегічна роль портової адміністрації, що пов'язана з підвищенням рівня портової влади у новому портовому середовищі управління портом та функцій і діяльності суб'єктів управління у сучасних портах для підвищення їх конкурентоспроможності. Таким чином, поступово відбувається розвиток нової парадигми, а саме підприємницької ролі портової влади, яка швидко розвивається та адаптується до нових змін. Підприємницька роль портової влади проявляється у все більшій необхідності раціонального, вільного від політичного втручання управління ризиками у поєднанні з суворою фінансовою дисципліною та прорахунками діяльності. У зв'язку з цим, підприємницький характер діяльності сучасних портів, вимагає:

1) чіткої стратегії розвитку, проте така стратегія не має обмежуватися географічними межами порту, вона стратегія має створювати партнерство і за межами порту для підвищення його конкурентоспроможності;

2) стабільних конструктивних відносин із зацікавленими сторонами (урядовими та неурядовими організаціями, місцевою владою, бізнес-спільнотою, галузевими об'єднаннями тощо) для отримання дозволів, необхідних для забезпечення роботи порту та розширення його діяльності. У цьому контексті треба працювати не лише на локальному чи національному рівні, а й на міжнародному. У зв'язку з цим варто підтримати позицію А. В. Мишко стосовно необхідності розбудови міжнародного складника системної і комунікативної діяльності у питаннях здійснення державної політики розвитку морського порту [3, с. 147].

3) Стратегії підвищеної гнучкості та адаптованості, що виходить за межі довгострокових планів інфраструктури та схвалена ключовими зацікавленими сторонами. У цьому контексті необхідно звернути увагу на два суттєвих елементи. Перший пов'язаний з перспективою написання «вистражданих» національних довгострокових планів розвитку (на 25 років), адже в умовах глобалізації економіки, інноваційного розвитку підприємства та цифрової трансформації, прогноз розвитку порту навіть на 10 років матиме сумнівний характер, оскільки для стабільної роботи порту необхідними є політична стабільність на внутрішньому та зовнішньому ринку, постійні дієві комунікації при плануванні та реалізації державної політики розвитку портів, не говорячи про необхідність вирішення політичних, а тим більше збройних конфліктів, що суттєво впливають на роботу порту. Другий суттєвий елемент пов'язаний з можливістю «схваленням ключовими зацікавленими сторонами» плану розвитку інфраструктури. Так адаптованість та гнучкість може бути забезпечена можливістю прийняття такого рішення достатньо швидко.

Підсумовуючи необхідно відзначити, що управління портами засвідчує розвиток у напрямку незалежного приватного управління. Зі зростанням морського трафіку портові термінали та види діяльності мають тенденцію до розширення від своїх початкових місць до місць, що пропонують кращий морський і сухопутний доступ. Керівництво портів також поступово рухається до більш незалежного та амбітного приватного управління.

Список використаних джерел

1. Trujillo L., Nombela G. Privatization and regulation of the Seaport Industry. 1999. URL: <https://doi.org/10.1596/1813-9450-2181>
2. Port development. A handbook for planners in developing countries. URL: <https://repository.tudelft.nl/islandora/object/uuid%3Ab3511e5e-7630-45dd-8461-dae7c8165643> (дата звернення: 15.03.2024).
3. Мишко А. М. Державна політика щодо розвитку морських портів України: комунікативний аспект. *Економіка та держава*. 2014. № 10. С. 145–148. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2014/45.pdf (дата звернення: 15.03.2024).

Ключові слова: морські порти, управління, портова галузь, портова адміністрація, приватне управління.

Keywords: sea ports, administration, port industry, port administration, private administration.

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЇ У МИТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

До запровадження воєнного стану Україна мала досить високий науково-технологічний, кадровий, промисловий потенціал, що був визнаний у всьому світі. На сьогоднішній день сучасні методи адміністрування змінюються на нові, що повинні сприяти розвитку конкуренції та ринковим відносинам. Ключовим аспектом у цьому напрямку стало прийняття Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року [1]. Але потенціал України використовується вкрай неефективно, що призводить до більш кризового стану економіки держави та суспільства в цілому. Для досягнення Україною конкурентноздатності та економічного процвітання наша держава повинна активно впроваджувати та стимулювати інноваційні технології, однією з яких є застосування блокчейн-технологій у сфері митної діяльності.

Термін «блокчейн» походить від англ. «blockchain», «block chain», від «block» – блок, «chain» – ланцюг, тобто ланцюжок блоків, що означає базу даних, яка зберігає впорядкований ланцюжок записів (так званих блоків) [2]. Кожен блок містить часову позначку, хеш попереднього блоку та дані транзакцій, подані як хеш-дерево [3]. Інформація про транзакції зазвичай надається у відкритому, не зашифрованому вигляді, але із відповідною системою захисту від фальсифікації, шляхом включення хешу всього блоку у наступний блок. Тому зміни у одному з блоків потребують внесення змін в наступних блоках після нього, що здебільшого є дуже складним та затратним процесом.

Започатковано відповідні технології ще у 2016 році Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO), при якій було створено комітет для напрацювання міжнародного стандарту з блокчейн-технологій [4].

Окрім сфери митної діяльності з 2017 року блокчейн-технології використовуються, наприклад, для оновленої системи електронних торгів арештованим майном CETAM, інформаційної системи державного земельного кадастру тощо [5].

Відповідні технології охоплюють провідні країни світу, так, у столиці Південної Кореї оголошено про намір зробити «розумне» місто із застосуванням блокчейн-технологій. Стратегія, що має назву «Blockchain Urban Plan», була розрахована на 2018-2022 роки [6].

Блокчейн-технологія в сфері митної діяльності (англ. «blockchain technology in customs activity») – це інноваційна модель єдиної інформаційної мережі [7, с. 58]. Тобто блокчейн-технологія – це порядок розподілу децентралізованого реєстру даних, що являє собою цифрову базу даних (контрактів, угод, транзакцій тощо), що вводиться, перевіряється, зберігається учасниками та захищена за допомогою криптографічних методів шифрування. Такі методи можуть бути використані для захисту конфіденційних даних, що робить їх такими, які не можуть бути прочитаними тими, у кого немає відповідного ключа для їх розшифрування. Цілісність даних гарантує, що вони не були змінені чи пошкоджені.

Перевагою використання блокчейн-технології може слугувати відкритість та захищеність інформації. Даний принцип роботи практично вирішує роботу системи управління ризиками. Фізичним особам та суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності не потрібно витрачати час на підготовку документації та нести збитки, а для посадових осіб митних органів перевагою стане скорочення часу здійснення митних формальностей.

Застосування у митній діяльності блокчейн-технології перевтілить будь-яку транзакцію у формат цифрового сертифікату та забезпечує контроль відправлених вантажів на всьому шляху їх руху. Застосування технології дозволить відправникам та отримувачам відслідкову-

вати увесь процес поставки вантажів, що зведе до мінімуму порушення норм митного законодавства, оскільки інформація про кожний вантаж та властивості товару будуть фіксуватися у блокчейн-системі.

Крім того технологія повинна вирішувати проблеми міжвідомчої взаємодії. Наприклад, Державною митною службою України інформація про ланцюг поставки певного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності може бути передана Державній податковій службі України з метою здійснення відповідного податкового контролю.

Вважаємо, що застосування блокчейн-технологій у сфері митної діяльності дозволить налагодити взаємні стосунки між митними адміністраціями світу та України, іншими державними органами, суб'єктами підприємницької діяльності нашої країни та зарубіжжя з метою побудови єдиної бази даних, забезпечить вільний обмін інформацією між усіма учасниками та й взагалі, призведе до значного полегшення ведення міжнародної торгівлі, обміну даними про товари, вантажопотік, прискорення митних формальностей, а також покращення контрольно-перевірочних заходів тощо.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : розпорядження КМУ ; стратегія від 10.07.2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.03.2024).
2. Blockchain for business – Blockchain Council. URL: <https://www.blockchain-council.org/blockchain-certification> (дата звернення: 21.03.2024).
3. Blockchain. Investopedia. «Based on the Bitcoin protocol, the blockchain database is shared by all nodes participating in a system». URL: <https://www.investopedia.com/terms/b/blockchain.asp> (дата звернення: 21.03.2024).
4. Rosenzweig P. Blockchain Standards. *Lawfare*. 19 Aug. 2017. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/blockchain-standards> (дата звернення: 21.03.2024).
5. Державний земельний кадастр перейшов на технологію Blockchain. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*. Дата публ.: 03.10.2017. URL: <https://minagro.gov.ua/news/derzhavniy-zemelniy-kadastr-pereyshov-na-tekhnologiyu-blockchain> (дата звернення: 21.03.2024).
6. До 2022 року Сеул стане розумним містом на блокчейні. Tokar.ua (uk-UA). URL: <https://tokar.ua/read/28256/do-2022-roku-seul-stane-rozumnym-mistom/> (дата звернення: 21.03.2024).
7. Іванов В. В. , Залізко В. Л. Інноваційні засади зміцнення митної безпеки України: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 27, ч. 1. С. 58–62. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/27310> (дата звернення: 21.03.2024).

Ключові слова: блокчейн, воєнний стан, інформація, митна діяльність, митні адміністрації.

Keywords: blockchain, military position, information, customs activity, customs administrations.

Сергєєв Юрій Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент

БЕЗПЕКА В ЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ ТА РОЗВИТОК СТРАТЕГІЇ: НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА США

Широкомасштабне вторгнення росії на територію України, блокування українських портів та морських шляхів у Чорному морі призвели до розробки Сполученими Штатами Америки проекту Закону S. 804 про Чорноморську безпеку ('Black Sea Security Act of 2023'). Є очевидним, що розгляд Конгресом США цього документу демонструє кардинальну зміну ставлення США до регіону Чорного моря, безпеки судноплавства, а також здатний суттєво вплинути на зміцнення морської безпеки України.

Слід звернути увагу, що зазначений законопроект мав у США двопартійну підтримку, оскільки був поданий сенаторами від демократичної та республіканської партії, та фактично став частиною «Акту про національну оборону на 2024 фінансовий рік» від 22.12.2023 року, який визначає витрати США на національну оборону.

Це є дуже важливою ініціативою для України та всього регіону Чорного моря. Прийнятий документ підкреслює важливість Чорноморського регіону для національної безпеки США, європейської та глобальної безпеки, особливо на тлі продовження агресії РФ проти України.

Згідно з розділом 1247 вищезазначеного Акту, який має назву «Безпека в чорноморському регіоні та розвиток стратегії», Президент США доручає Раді Національної Безпеки США розробити міжвідомчу стратегію щодо Чорноморського регіону та держав Чорноморського регіону з метою посилення координації з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) та Європейським Союзом, зміцнення економічних зв'язків, енергетичної безпеки, підтримки зусиль, спрямованих на забезпечення їх стійкості до демократії; та посилення допомоги у сфері безпеки регіональним партнерам відповідно до цінностей та інтересів США.

Згідно з прийнятим Актом через 180 днів після його ухвалення має бути представлена міжвідомча стратегія збільшення військової допомоги США та координації з НАТО та ЄС, поглиблення економічних зв'язків, зміцнення демократії та економічної безпеки та посилення допомоги у сфері безпеки з країнами регіону.

Стратегія, про яку згадується в документі, повинна мати наступні цілі та завдання:

- забезпечення ефективної та дієвої допомоги регіональним партнерам у сфері безпеки відповідно до цінностей та інтересів США, надання пріоритетної допомоги, яка зміцнить оборону, посилить регіональне співробітництво з питань безпеки Чорноморського регіону та покращить оперативну сумісність з силами НАТО;
- посилення підтримки США енергетичної безпеки регіону та інтеграції з Європою та зменшення залежності регіону від росії, одночасно підтримуючи диверсифікацію енергоресурсів;
- співпраця з партнерами та союзниками для пом'якшення впливу економічного тиску з боку РФ та КНР на країни Чорноморського регіону, визначення нових можливостей для прямих іноземних інвестицій із США і країн-партнерів, та зміцнення ділових зв'язків США з регіональними партнерами відповідно до цінностей та інтересів США;
- збільшення взаємодії на високому рівні між США та регіональними партнерами, включно з посиленням економічного зростання, розвитком інфраструктури та посиленням торгівлі з акцентом на покращенні економічної співпраці;
- посилення координації США з Європейським Союзом і країнами-членами НАТО.

Затверджена Стратегія включає наступні елементи зі сфери безпеки:

- план посилення міжвідомчої координації щодо Чорноморського регіону;

- план координації та синхронізації допомоги у сфері безпеки з країнами Чорноморського регіону, з акцентом на Україні, Румунії, Болгарії, Молдові та Грузії, з метою посилення регіонального співробітництва у сфері безпеки Чорноморського регіону;
- план посилення співпраці з країнами Чорноморського регіону для визнання та надання відповіді на заходи дезінформації та пропаганди рф в Чорноморському регіоні.

Також Стратегія включає елементи, пов'язані з економічним добробутом, та передбачає сприяння діалогу між експертами США та країн Чорноморського регіону щодо економічної експансії, прямих іноземних інвестицій, ініціатив щодо посилення верховенства права та пом'якшення економічного тиску з боку рф та КНР. Крім цього, поставлено завдання для всіх відповідних федеральних департаментів та агентств, які сприяють економічному державному розвитку США, для розширення їх присутності і знаходження нових можливостей для приватних інвестицій з регіональними партнерами відповідно до цінностей та інтересів США.

Щодо оцінювання енергетичної безпеки, наголошується на безпосередній необхідності заміни постачання енергії з рф та визнання довгострокової важливості ширшої енергетичної диверсифікації.

Як і у випадку з будь-якою іншою стратегією, ключовим елементом є її реалізація. Її успіх залежатиме від готовності США продовжувати постійні зусилля для зміцнення дипломатичних, політичних і безпекових зв'язків у Чорноморському регіоні.

Список використаних джерел

1. National Defense Authorization Act For Fiscal Year 2024. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-118publ31/pdf/PLAW-118publ31.pdf> (дата звернення: 30.03.2024).

2. Dupuy A. C. The Biden administration finally has a Black Sea security strategy. It's what comes next that matters. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-biden-administration-finally-has-a-black-sea-security-strategy-its-what-comes-next-that-matters/> (дата звернення: 30.03.2024).

Ключові слова: Чорноморська безпека, стратегія, законодавство США.

Keywords: Black Sea Security, strategy, USA legislation.

Назарко Артем Аркадійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

аспірант кафедри морського та митного права

ПОСТ-МИТНИЙ КОНТРОЛЬ У РОЗУМІННІ СТАТТІ 337¹ МИТНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Пост-митний контроль в законодавстві України з питань митної справи було започатковано завдяки приєднанню нашої держави у 2005 р. до Кіотської конвенції 1973 р., у якій вказано, що система митного контролю повинна здійснюватися на основі методів аудиту [1, с. 37]. Але протягом тривалого часу після ратифікації Україною конвенції у зміненій редакції 1999 р., ця форма митного контролю в Митний кодекс України не була інтегрована. Однак, виходячи з постійних рекомендацій Європейського союзу, Митний кодекс України у 2019 р. було доповнено статтею 337¹ «Пост-митний контроль» [2, р. I, п. 48]. Проведення пост-митного контролю, як форми митного контролю, полягає у перевірці даних, інформації та документів, що зазначені у митній декларації та загальній декларації прибуття [3, ч. 1; ст. 337¹]. З 1 листопада 2023 р. по 25 грудня 2023 р., Держмитслужбою України був запроваджений рекомендацій-

но-технічний пілотний проект здійснення пост-митного контролю, як форми митного контролю із залученням Київської та Львівської митниць Держмитслужби України [4, дод.].

Посилаючись на статті 336 та 337¹ Митного кодексу України Держмитслужба вказує на прями пост-митного контролю, саме контроль за: правильністю визначення митної вартості та країни походження товарів; класифікацією товарів згідно з УКТЗЕД; повнотою та своєчасністю сплати митних платежів, наданням пільг в оподаткуванні; достовірності декларування вагових, кількісних та якісних показників, технічних та фізико-хімічних характеристик товарів, що впливають на рівень оподаткування; дотриманням умов митних режимів, які передбачають перебування під митним контролем товарів протягом усього часу дії митного режиму; товарів заборонених до ввезення та застосування на території України; товарів військового призначення або товарів подвійного використання та інші види контролю за дотриманням суб'єктами ЗЕД законодавства України з питань нетарифного регулювання [4, р. I, п. 6].

Відповідно до Митного кодексу України «пост-митний контроль здійснюється за результатами застосування системи управління ризиками та може бути ініційований під час митного оформлення або протягом 30 календарних днів з дня випуску товарів» [3, ч. 2 ст. 337¹]. Складно уявити як пост-митний контроль може бути ініційований при митному оформленні товарів. В цьому аспекті є певні проблеми. А той факт, що, пост-митний контроль може бути ініційований протягом 30 календарних днів з дня випуску товарів, дає розуміння, що після оформлення у митному відношенні товарів з використанням митної декларації, митний орган протягом 30 календарних днів, може провести пост-митний контроль шляхом запиту у підприємства для подальшої перевірки товарно-транспортних, товарно-супровідних документів та ін.

Цей вид контролю здійснюється виключно тим митним органом, що проводив митне оформлення товарів [3, ч. 3 ст. 337¹]. Тобто, який митний орган здійснив митне оформлення товарів з використанням митної декларації, той митний орган і буде здійснювати в разі потреби пост-митний контроль. Процедура надання митним органом декларанту електронного повідомлення із зазначенням переліку необхідних документів та визначено у Митному кодексі України [3, ч., ч. 4-5 ст. 337¹]. Декларант на протязі 15 календарних днів, з дати отримання такого повідомлення, зобов'язаний надати відповідні документи [3, ч., ч. 4-5 ст. 337¹]. Якщо декларанту прийшло електронне повідомлення від митного органу про те, що потрібно надати певні документи, то відповідно, протягом 15 календарних днів декларант або повинен їх надати, або складе своє власне електронне повідомлення митному органу у якому зазначить, що він обов'язково надасть документи, які запитує митний орган, але йому потрібно більше часу для надання таких документів.

Митним кодексом України визначено, що «пост-митний контроль здійснюється у приміщенні митного органу» [3, ч. 6 ст. 337¹]. Якщо говорити стосовно оригіналів товарно-транспортних, товарно-супровідних документів, то дійсно так, вони будуть перевірятися у приміщенні митного органу (оскільки зберігаються в митному органі після здійснення митного оформлення товарів), але наприклад, якщо акцентувати увагу на документах про походження товару, оригінали яких не використовуються під час митного оформлення, то такі оригінали документів потрібно бути надсилати до митного органу (за попереднім узгодженням), що здійснює пост-митний контроль поштовим зв'язком.

З урахуванням положень Митного кодексу України зазначається, що відомості про перелік документів, зазначених у повідомленні декларанту для здійснення пост-митного контролю, та про результати його здійснення вносяться до єдиної автоматизованої інформаційної системи митних органів. Про результати пост-митного контролю митний орган повідомляє декларанта в письмовій або електронній формі» [3, ч. 7-8 ст. 337¹]. Відзначимо, що повідомлення декларанта про результати пост-митного контролю не є рішенням митного органу в понятті Митного кодексу України [3, ч. 1 п. 51¹ ст. 4], яке можливо оскаржувати в адміністративному (інституційному) порядку або в судовому порядку. Посадовою особою митного органу, що здійснює контроль, можуть прийматися наступні рішення: щодо класифікації товарів;

про коригування митної вартості товарів; відмови в прийнятті митної декларації, митному оформленні, випуску чи пропуску товарів, транспортних засобів комерційного призначення тощо. Необхідно відзначити, що це повідомлення не є податковим повідомленням–рішенням митного органу. Повідомлення декларанта про здійснення пост-митного контролю, це тільки інформування декларанта про те, що у митній декларації та/або загальній декларації прибуття виявлені помилки, невідповідності, розбіжності або таких фактів не виявлено. Якщо митний орган надіслав декларанту після проведення пост-митного контролю повідомлення, що у нього були виявлені помилки, невідповідності, розбіжності, які тягнуть за собою донарахування та подальшу сплату митних платежів. Якщо декларант доходить висновку, що митні органи праві у своєму повідомленні щодо проведеного ними пост-митного контролю, то декларант складає аркуш коригування, сплачує митні платежі, що підлягають донарахуванню та сплачує штраф у розмірі додаткових 3%. Якщо декларант незгоден із результатом проведеного пост-митного контролю, то тут доречно буде про це письмово повідомити митний орган щодо заперечення на результат проведення пост-митного контролю, а далі вже вирішувати це питання шляхом проведення незалежної аудиторської перевірки.

В Митному кодексі України вказано, що «результати пост-митного контролю підприємства враховуються системою управління ризиками, що застосовується митними органами, та під час планування і проведення документальних перевірок» [3, ч. 9 ст. 337¹]. Якщо при проведенні митними органами пост-митного контролю відносно якогось підприємства не було виявлено тих чи інших помилок, невідповідностей, розбіжностей (у митній декларації або загальній декларації прибуття цього підприємства), які тягнуть за собою донарахування та сплату митних платежів, то до цього підприємства, як на наш погляд, можливо не застосовувати додаткові форми митного контролю відповідно до системи управління ризиками, а також у подальшому, таке підприємство не буде включатись до планів-графіків документальних (виїзних) перевірок. Якщо ж митним органом були виявлені помилки, невідповідності, розбіжності за митною декларацією та/або загальною декларацією прибуття, то тоді до такого підприємства можливо застосовувати з боку митних органів додаткові форми митного контролю під час митного оформлення товарів цього підприємства (огляд товарів, відбір проб та зразків товарів, перевірка числового значення митної вартості товарів) та включати таке підприємство до планів-графіків документальних (виїзних) перевірок.

Список використаних джерел

1. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур у змінений редакції згідно з Додатком I до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур : Закон України від 15.02.2011 р. № 3018-VI. *Офіційний вісник України*. 2011. № 18. Ст. 727. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-17#Text> (дата звернення: 25.03.2024).
2. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань функціонування авторизованих економічних операторів : Закон України від 02.10.2019 р. № 141-IX. *Офіційний вісник України*. 2019. № 88. Ст. 2932. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-IX#Text> (дата звернення: 25.03.2024).
3. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 86. С. 9–26; № 87. С. 9–25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 25.03.2024).
4. Про запровадження рекомендаційно-технічного пілотного проекту здійснення пост-митного контролю : наказ Держ. митної служби України від 21.08.2023 р. № 411.

Ключові слова: пост-митний контроль; форма митного контролю; митна декларація; митні органи; підприємство; декларант.

Keywords: post-customs control; forms of customs control; customs declaration; customs authorities; enterprise; declarant.

РЕЖИМ ПІДВОДНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ: НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО БАЗИСУ

Об'єкти підводної культурної спадщини являють собою унікальні артефакти: залишки суден, давніх міст і архітектурних ансамблів, інші об'єкти, що затонули або опинилися під водою через природні катастрофи, зміни рівня води або людську діяльність. Вони мають велике історичне та археологічне значення, адже можуть надати унікальних відомостей про буття минулих цивілізацій, розроблені ними технології та культурні практики. Збереження такого підводного надбання є складним завданням через руйнівний вплив води, розчинених у ній солей та часу. Сучасні технічні можливості надають ученим широких можливостей для проведення підводних археологічних робіт, вивчення та документування цих знахідок без ушкодження та підняття на поверхню з метою убезпечення від руйнівного впливу атмосферного повітря. Поряд із цим, особливим чином на теперішній час актуалізуються й зусилля з вироблення ефективних заходів для охорони об'єктів підводної культурної спадщини від незаконних розкопок і розкрадання, для їх збереження для майбутніх поколінь, захисту від втрати важливих історичних даних.

Міжнародний правовий базис охоронного режиму підводної культурної спадщини у цілому можна вважати сформованим. Він охоплює Конвенцію ЮНЕСКО з охорони підводної культурної спадщини (2001 р.) [1], що містить рекомендації та мінімальні стандарти для держав-учасниць стосовно охорони підводної культурної спадщини, наголошує на важливості наукового дослідження, сталого використання та заходів щодо запобігання несанкціонованій діяльності, спрямованій на об'єкти підводного культурного надбання, за устояним та закріпленим на глобальному рівні принципом зонування морських просторів. Другим міжнародним інструментом цієї сфери є Конвенція ООН з морського права (1982 р.) [2], що регламентує правила про захист підводної культурної спадщини та зобов'язує держави-учасниці співпрацювати у запобіганні несанкціонованим розкопкам та розкраданню, та, власне, встановлює сприйняту у Конвенції ЮНЕСКО сучасну класифікацію (зонування) морських просторів. Необхідно зауважити про чинність для України обох зазначених міжнародних угод [3; 4].

Крім міжнародного (глобального) правового регулювання державами розробляється та приймається внутрішнє законодавство про режим підводної культурної спадщини та, зокрема, її охорони, створення підводних меморіалів, музеїв тощо. Таким законодавством може бути також передбачене ліцензування підводних археологічних розкопок, встановлення заборон на комерційну діяльність у певних районах та заходи щодо захисту підводного культурного надбання від розкрадання, особливості діяльності археологів та дайверів, забезпечення її безпеки, а також напрямки роботи для формування належного рівня суспільної обізнаності про важливість і необхідність охорони та збереження таких об'єктів для майбутніх поколінь, питання про повернення тих з них, що були незаконно вилучені, тощо. Важливо враховувати, що ефективність національних правових інструментів може бути різною, і на теперішній час значного підсилення та активізації набуває різнопланове співробітництво як держав на глобальному та регіональному рівнях, так й зацікавлених національних публічних адміністрацій і громадських формувань, науково-дослідних установ та суб'єктів, залучених до морської та портової діяльності, з метою підтримки та удосконалення охорони і захисту об'єктів підводної культурної спадщини.

Українське законодавство у сфері регулювання правового режиму підводної культурної спадщини поступово формується і, зважаючи на загрози та виклики воєнного часу і тимчасової окупації водних прибережних акваторій, очікувано враховуватиме відповідні аспекти відшкодування завданої шкоди та повернення вилучених державою-агресором історичних артефактів. Напрями оновлення такого правового регулювання, на наше переконання, можуть передбачити

наступні кроки: 1) внесення змін до Закону України від 08.06.2000 р. «Про охорону культурної спадщини» [5], що стосуватимуться різних видів підводного культурного надбання, а не лише згаданих у ньому морських меморіалів, з формуванням спеціального розділу, присвяченого саме підводній культурній спадщині як у межах морських акваторій, так й у прісноводних водоймах (ріках, озерах тощо на території України), а також на межі суходолу та водних об'єктів, у прибережних зонах . Або 2) прийняття (за прикладом Конвенції ЮНЕСКО 2001 р.) спеціального Закону про підводну культурну спадщину з докладним визначенням базових стандартів її правового регулювання та підходів до системи публічного адміністрування діяльності, спрямованої на неї. Такий Закон може, крім зазначених вище аспектів, передбачити режим підводної культурної спадщини у межах різних категорій прибережних водних просторів – внутрішніх вод (морських та неморських), територіального моря, прилеглої та виключної (морської) економічної зон – та базуватися на діючих стосовно цих просторів нормативних документах. Він очікувано розвине наявні у них достатньо малочисельні норми про підводну культурну спадщину, та, вірогідно, має унормувати також порядок відшкодування шкоди і повернення незаконно вилучених об'єктів. 3) Наступний напрям нормотворчих робіт стосуватиметься підзаконного регулювання, яким будуть деталізовані відповідні норми модернізованого або нового Закону, а також внесено відповідні зміни до програмного довгострокового регулювання морської та портової діяльності, розвитку судноплавства внутрішніми водними шляхами і морських наукових досліджень в Україні. На теперішній час у Законі України від 6.12.2018 р. «Про прилеглу зону України» [6] у ст. 6 закріплено, що «дослідження археологічних та історичних об'єктів культурної спадщини у прилеглій зоні проводяться у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України», проте досі (через майже 6 років) відповідний порядок не розроблено. А у Морській доктрина України на період до 2035 року [7] та інших діючих і проєктованих документах водної сфери навіть не згадується про підводну культурну спадщину. Отже, маємо констатувати достатньо обмежене правове забезпечення режиму підводної культурної спадщини та її охорони в Україні і відзначити нагальність зусиль з розробки відповідного законодавства з метою формування комплексного та сучасного галузевого водного законодавства.

Список використаних джерел

1. Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage, 2001. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000126065> (дата звернення: 01.03.2024).
2. United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (дата звернення: 02.03.2024).
3. Про ратифікацію Конвенції про охорону підводної культурної спадщини : Закон України від 20.09.2006 р. № 164-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-16#Text> (дата звернення: 01.03.2024).
4. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року : Закон України від 03.06.1999 р. № 728-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-14#Text> (дата звернення: 01.03.2024).
5. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 01.03.2024).
6. Про прилеглу зону України : Закон України від 06.12.2018 р. № 2641-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2641-19#Text> (дата звернення: 01.03.2024).
7. Морська доктрина України на період до 2035 року : затв. постановою КМУ від 07.10.2009 р. № 1307 (у ред. постанови КМУ від 18.12.2018 р. № 1108). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-п#Text> (дата звернення: 01.03.2024).

Ключові слова: підводна культурна спадщина, правове регулювання, морська діяльність, морська археологія, морська діяльність.

Keywords: underwater cultural heritage, legal regulation, maritime activity, maritime archaeology, maritime activity.

КОНТРОЛЬ СУДЕН ДЕРЖАВОЮ ПОРТУ У СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ СУБСТАНДАРТНОМУ СУДНОПЛАВСТВУ

Глобальне зростання кількості морських перевезень та флоту, зміни традиційних судноплавних маршрутів і загрози нестабільності в окремих регіонах світу актуалізують оновлення підходів та заходів з підтримання високого рівня безпеки мореплавства, а також забезпечення сталого розвитку морських ланцюгів постачання, суднобудування та морського промислу. Тенденції останніх років свідчать про значне зменшення втрат суден у морському судноплаванні, що є показником позитивного впливу розроблених та впроваджених програм управління безпекою, навчання екіпажів та зміни правил судноплавства [1]. Однак цілковите подолання аварійності все ж залишається метою, що навряд чи буде досягнена. Втрати вантажів та суден, несприятливі екологічні наслідки судноплавства як для морських акваторій, так й для атмосферного повітря і суходолу, а також людський фактор, що досі зберігає лідерство у рейтингу причин аварійності ставить питання контролю суден державами портів на порядок денний багатьох морських та портових адміністрацій світу.

Цю систему було запроваджено для протидії слабкому контролю зі сторони окремих держав прапора і широкому задіянню субстандартних суден у світовому мореплаванні та, як наслідок, вона стала базисом боротьби з аварійністю морського флоту – спочатку регіональним, а згодом – й глобальним. Адже не завжди власники суден, бажаючи зменшити грошові та часові витрати на реєстраційні дії та проходження обов'язкових інспекцій, належним чином опікуються питаннями виконання конвенційних вимог щодо технічної, навігаційної та експлуатаційної безпеки суден. Метою контролю державою порту є перевірка, серед іншого, сертифікатів, документації та стану судна, обладнання та кваліфікаційних документів екіпажу.

Розширення практики «зручних реєстрів» викликало багато труднощів у сфері дотримання міжнародних стандартів безпеки морської справи, а розраховувати на набуття чинності прийнятої для підсилення реального зв'язку між судном та державою його реєстрації у 1986 р. Конвенції про умови реєстрації суден не приходиться. Таким чином, саме системи контролю держав портів, представлені дев'ятьма меморандумами про взаємопорозуміння, стали рятівним елементом для забезпечення безпеки мореплавства та зменшення практики використання субстандартних суден і були визнані Міжнародною морською організацією. Турбота цієї Організації про забезпечення безпеки мореплавства є постійною і отримує вираз у розробці та оновленні провідних міжнародних угод – Конвенції про охорону людського життя на морі, Конвенції про дипломування, підготовки моряків та несення вахти, Конвенції про запобігання забрудненню з суден, формуванні системи глобального адміністрування такої безпеки, зокрема завдяки функціонуванню Комітету з безпеки на морі. За усієї уваги та широкого кола нормативних документів попередження аварій є складним через непередбачуваність та складність морського середовища, ризики, яким людина, незважаючи навіть на надзвичайний технічний прогрес, протистояти не в змозі. Проте зменшення впливу таких ризиків є цілковито досяжною метою і контроль держави порту є одним з її складників, поряд із метеорологічними спостереженнями, професійною майстерністю та управлінням ризиками морської діяльності.

На регіональному європейському рівні було імplementовано Директиву 2009/16/ЕС з метою сприяння різкому скороченню субстандартного судноплавства у водах під юрисдикцією держав-членів [2]. Цією Директивою підтверджені такі, що стали стандартами сучасного правового регулювання та організації контролю суден щодо забезпечення безпеки мореплавства правила про покладання насамперед на держави прапора відповідальності за моніторинг від-

повідності суден міжнародним стандартам безпеки, запобігання забрудненню та умов життя та праці на судні лежить, а також гарантування нею повноти та ефективності інспекцій та оглядів, проведених для видачі відповідних сертифікатів. Також було підтверджено, що відповідальність за підтримку стану безпечності судна та його обладнання після огляду відповідно до вимог конвенцій, що застосовуються до судна, лежить на судновій компанії. Визнано, що низка держав прапора не запровадила та не забезпечила виконання міжнародних стандартів. Тому другою лінією захисту від субстандартного судноплавства, системою моніторингу дотримання міжнародних стандартів безпеки, запобігання забрудненню та забезпечення належних умов життя та праці на судні визнається інспектування державою порту. При цьому, однак, звертається увага, що інспекція зі сторони держави порту не є оглядом, а застосовні форми перевірки не є свідченням мореплавності судна. Ефективна система державного портового контролю має бути спрямована на те, щоб усі судна, які заходять до портів та якірних стоянок у межах ЄС, проходили регулярну перевірку. Інспектування повинне зосереджуватися на субстандартних суднах, тоді як якісні судна, тобто ті, які мають задовільні записи перевірок або плавають під прапором держави, що відповідає Схемі добровільного аудиту держав-членів Міжнародної морської організації, повинні винагороджуватися менш частими перевітками. Зокрема, з цією метою держави-члени повинні надавати загальний пріоритет суднам, які підлягають перевірці з профілем високого ризику.

Таким чином, система державного портового контролю є допоміжною поряд із контролем держави прапора судна, що передбачений Конвенцією ООН з морського права 1982 року. За декілька десятиліть функціонування вона засвідчила високу ефективність, сприяла зменшенню аварійних випадків на морі, а її практики є пріоритетом у глобальних, регіональних та національних суб'єктів публічного адміністрування морської діяльності.

Список використаних джерел

1. Safety and Shipping Review 2023. An Annual Review of Trends and Developments in Shipping Losses and Safety. *Allianz Global Corporate & Specialty*с. URL: <https://www.agcs.allianz.com> (дата звернення: 29.03.2024).

2. Directive 2009/16/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on port State control(recast).URL:<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0016> (дата звернення: 29.03.2024).

Ключові слова: морські порти, судна, контроль, субстандартне судноплавство, портові процедури.

Keywords: sea ports, vessels, control, substandard shipping, port procedures.

СЕКЦІЯ 7

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОУСТРОЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ, ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТУРИ

***Керівник секції:** завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, професор Н. М. Бакаянова*

***Секретар секції:** доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент М. О. Кравченко*

Бакаянова Нана Мезенівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
адвокат, секретар дисциплінарної палати КДКА Одеської області,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України*

ПРОФЕСІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ АДВОКАТІВ В АСПЕКТІ ПРАВА НА СВОБОДУ ОБ'ЄДНАННЯ

Протягом розвитку інституту адвокатури посилення її незалежності обумовило процес поступового створення професійних організацій адвокатів, які виконують роль регулятора професії в межах, установлених законом. Професійні організації адвокатів забезпечують єдність адвокатської спільноти, дотримання адвокатами професійних стандартів та етичних норм, захист адвокатів від переслідувань та необґрунтованих обмежень й посягань, взаємодію з урядом та іншими інститутами для досягнення мети правосуддя та інтересів суспільства.

Членство адвокатів у професійних організаціях не виключає реалізації адвокатами права на свободу об'єднання у чисельні громадські організації адвокатів задля здійснення своїх прав і свобод та задоволення професійних, соціальних, культурних та інших інтересів. Такі громадські об'єднання адвокатів створюються як на національному, так і на міжнародному рівні.

В сучасній правовій доктрині, тим не менш, все ще залишаються дискусії навколо статусу професійних об'єднань адвокатів, коли їх дорівнюють до громадських організацій, наголошуючи на тому, що членство всіх адвокатів у єдиній професійній асоціації є порушенням права громадян на свободу об'єднань [1].

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2] на понятійному рівні розмежовує: адвокатуру як професійний правозахисний інститут (ст. 2); адвокатські об'єднання як форму організації адвокатської діяльності (ст. 15); об'єднання адвокатів як вид громадських об'єднань (ст. 18); Національну асоціацію адвокатів України як єдину професійну організацію адвокатів (ст. 45). Отже, зазначені поняття мають самостійний зміст та не є тотожними.

Основний Закон України закріплює підхід до розуміння поняття «адвокатура», згідно з яким адвокатура є складовою системи правосуддя та виконує публічно-правову функцію, що відповідає визначенням міжнародним стандартам (Розділ VIII ст. 131-2 Конституції України) [3]. У свою чергу, ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлює, що адвокатура України є недержавним самоврядним правовим інститутом, який складають всі адвокати України.

Адвокатські об'єднання є законодавчо визначеною формою організації адвокатської діяльності поряд зі здійсненням адвокатської практики індивідуально та адвокатськими бюро (ст. ст.13, 14, 15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Термін «об'єднання», який застосовано законодавцем при визначенні організаційної форми, обумовлений тим, що *адвокатське об'єднання є юридичною особою, створення та діяльність якої спрямована на надання правничої допомоги відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та є результатом спільних зусиль та внесків (до прикладу, особистих, майнових) двох або більше адвокатів*. Клієнт, який укладає договір про надання правничої допомоги з адвокатським об'єднанням, вправі розраховувати на весь потенціал спільних можливостей адвокатів, які об'єднали свої зусилля, а не лише на можливості конкретного адвоката-члена адвокатського об'єднання: відповідно до ст.15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», стороною договору про надання правничої допомоги є адвокатське об'єднання.

Об'єднання адвокатів (ст. 18 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») як суб'єкти права за своїм правовим статусом є громадськими об'єднаннями у розумінні Закону України «Про громадські об'єднання» [4]. Мета та завдання громадських об'єднань адвокатів не пов'язані безпосередньо з наданням правничої допомоги клієнтам, а стосуються здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів адвокатів, які є членами відповідного об'єднання. Зазначене суттєво відрізняє об'єднання адвокатів від адвокатських об'єднань. У сучасній Україні зареєстровано близько 50 громадських об'єднань адвокатів (спілок, громадських організацій).

Мета та завдання створення та діяльності Національної асоціації адвокатів України (далі – НААУ) є іншими. *Законодавче визначення НААУ відображує різницю в ідеях виникнення та функціонального призначення НААУ та громадських об'єднань адвокатів*. Відповідно до ч.1 ст. 45 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», НААУ є недержавною некомерційною професійною організацією, яка об'єднує всіх адвокатів України та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування. Зазначена мета, яка обумовлює діяльність НААУ, не притаманна громадським об'єднанням адвокатів.

Варто уваги, що, окрім органів адвокатського самоврядування, адвокатів, які здійснюють індивідуальну адвокатську діяльність, адвокатських бюро, адвокатських об'єднань, *діяльність НААУ, у межах, встановлених законом, та в інтересах адвокатів, спрямована також на захист прав осіб, які не є членами НААУ (адвокатами)*, але на яких розповсюджуються гарантії адвокатської діяльності, відповідно до ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: помічників адвокатів, стажистів адвокатів, осіб, які знаходяться у трудових відносинах з адвокатами, адвокатськими бюро, адвокатськими об'єднаннями, членів сімей адвокатів.

Рішенням Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі *A. and others v. Spain* від 02.07.1990 р. № 13750/88 було встановлено, що асоціації адвокатів виконують публічні функції. З урахуванням статусу асоціації адвокатів та виходячи з того, що заявники не обмежені у створенні або приєднанні до інших об'єднань, ЄСПЛ відмовив у задоволенні скарги заявників-адвокатів про порушення їх права на добровільне об'єднання, яке гарантоване ст. 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. У подальшій практиці ЄСПЛ також неодноразово привертав увагу до помилковості ототожнення заявниками понять «об'єднання громадян» та «професійна організація адвокатів». Зокрема, ЄСПЛ визначив, що публічно-правовий інститут, заснований відповідно до закону, не є об'єднанням в значенні ст. 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (наприклад, рішення ЄСПЛ у справах *Slavic University in Bulgaria та інші проти Болгарії* (ухв.) стосовно державного університету; *Köll проти Австрії* стосовно федерації туризму). Такими об'єднаннями, щодо яких було встановлено, що ст.11 не застосовується, визначено й асоціації адвокатів, обов'язкове членство в яких не є втручанням у свободу об'єднань (рішення по справі *Попов і інші проти Болгарії*).

Світова практика організації адвокатури свідчить про те, що існують поліваріантні підходи до створення та функціонування професійних організацій адвокатів: так, до прикладу, обов'язковим є членство в асоціаціях та союзах адвокатів у Швеції, Швейцарії, обов'язковим на загальнонаціональному рівні – у Великобританії, на регіональному – у Франції, Австрії. Зазначені національні підходи визнаються такими, що відповідають міжнародним стандартам у сфері прав людини: створення адвокатами професійних організацій здійснюється як на умовах добровільного членства, так і на засадах обов'язкового, відповідно до законодавства. Законодавче закріплення обов'язкової моделі не є порушенням права на свободу об'єднання, яке реалізується адвокатами шляхом вступу до громадських організацій, інколи одразу декількох.

Конституція України у ч. 3 ст. 131-2 встановлює, що *засади організації та діяльності адвокатури і здійснення адвокатської діяльності визначаються законом*. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначив обов'язковість членства адвокатів у професійній асоціації – НААУ (ст. 45).

Національні особливості забезпечення єдності адвокатів відповідають міжнародним стандартам в цій сфері. Науково-правовий аналіз міжнародних актів, які встановлюють стандарти організації та діяльності адвокатури [5], дозволяє встановити відсутність рекомендацій щодо обов'язковості або добровільності членства у професійних організаціях. Не передбачаючи однакового для всіх країн стандарту організації адвокатури та віддаючи вирішення цього питання на розсуд національного законодавця, водночас вони наголошують на самій необхідності створення професійних організацій адвокатів з метою забезпечення виконання адвокатурою покладених на неї завдань.

Єдність адвокатської спільноти в Україні шляхом *об'єднання адвокатів в НААУ*, таким чином, здійснюється відповідно до Конституції України. Об'єднання адвокатів в єдину професійну організацію є важливою умовою забезпечення незалежності адвокатури України, її спроможності виконувати функціональне призначення зі здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги.

Список використаних джерел

1. Суд перевірить на конституційність законодавчий припис щодо обов'язкового членства адвокатів у Національній асоціації адвокатів України. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/sud-pereviryt-na-konstytuciynist-zakonodavchyy-prypys-shchodo-obovyazkovogo-chlenstva>
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
5. Див., наприклад: Charter of Core Principles of the European Legal Profession, adopted on 24 November 2006. URL: https://www.ccbe.eu/NTCdocument/EN_CCBE_CoCpdf1_1382973057.pdf (accessed: 28.03.2024); The Code of Conduct for European Lawyers: adopted at the CCBE Plenary Session, 28 October 1988. URL: https://www.ccbe.eu/NTCdocument/EN_CCBE_CoCpdf1_1382973057.pdf (accessed: 28.03.2024).

Ключові слова: адвокат, адвокатура, адвокатська діяльність, гарантії адвокатської діяльності, Національна асоціація адвокатів України, професійна організація адвокатів, громадські об'єднання.

Keywords: advocate, bar, advocacy, guarantees of advocacy, Ukrainian National Bar Association, bar association, public associations.

Косюта Михайло Васильович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри судових, правоохоронних органів та адвокатури,
доктор юридичних наук, заслужений юрист України

УЧАСТЬ ПРОКУРОРА У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ЗГІДНО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» прокурор здійснює нагляд і є процесуальною фігурою у цьому процесі. Як зазначено у згаданій статті цього закону, прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову» та Кримінальним процесуальним кодексом України.

Письмові вказівки прокурора органам, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, надані в межах повноважень, є обов'язковими для цих органів і підлягають негайному виконанню.

Виконуючи зазначені завдання і здійснюючи відповідні заходи, прокурор вносить вагомий вклад в протидію злочинності. Фактично він здійснює кримінальне переслідування, яке в широкому розумінні розглядається як діяльність органів досудового розслідування і прокуратури по доведенню вини підозрюваного у вчиненні злочину. Цей термін не використовується в українському законодавстві, але фігурує у міжнародних правових актах, ратифікованих Україною. У рекомендації R (2000) 19 Комітету Міністрів держав-членів Ради Європи від 6 жовтня 2000 року «Про роль прокуратури в системі кримінального судочинства» (п. 1.2) зазначено, що у всіх системах кримінального судочинства прокурори приймають рішення про порушення та продовження кримінального переслідування.

Поряд з цим прокурор при здійсненні нагляду виконує правозахисну функцію, захищаючи права потерпілих від кримінальних правопорушень і запобігаючи незаконному притягненню осіб до кримінальної відповідальності. Здійснюючи процесуальне керівництво, прокурор має право:

По-перше, приймати самостійні процесуальні рішення, що стосуються розслідування: починати розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України, закривати кримінальні провадження, продовжувати строк досудового розслідування, повідомляти особі про підозру, пред'являти цивільні позови в інтересах держави і громадян, звертатися до суду із обвинувальним актом, клопотанням про застосування заходів медичного або виховного характеру до слідчого судді;

По-друге, самостійно усувати порушення закону посадовими особами, які беруть участь у досудовому розслідуванні, шляхом скасування незаконних і необґрунтованих постанов слідчих;

По-третє, давати доручення і вказівки слідчим та органам досудового розслідування про проведення слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, призначати ревізії та перевірки, ініціювати перед керівником органами досудового розслідування призначення іншого слідчого, зокрема через неефективність розслідувань; доручати органам досудового розслідування виконання дій, пов'язаних з реалізацією міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю;

По-четверте, здійснювати погодження і санкціонування процесуальних дій та рішень слідчого у випадках, передбачених законом;

По-п'яте, вживати в установленому законом порядку заходи щодо притягнення слідчих і посадових осіб оперативних підрозділів до відповідальності за порушення законів.

Слід мати на увазі, що покладення на прокуратуру функцій процесуального керівництва означає не тільки появу нових повноважень стосовно органів досудового розслідування, а й

покладення персональної відповідальності на прокурорів за якість і ефективність розкриття і подальшого розслідування всіх кримінальних правопорушень.

Прокурор має право скасовувати незаконні і необґрунтовані постанови слідчого і давати їм обов'язкові до виконання вказівки щодо проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (п. п. 7,4 ч. 2 ст. 36 КПК України). Прокурор перевіряє кримінальні провадження, у зв'язку з чим він має право на повний доступ до матеріалів, документів, та інших відомостей (п.2 ч. 2 ст. 36 КПК України), що стосуються досудового розслідування, санкціонує проведення деяких процесуальних дій, дає згоду на звернення до суду з поданням, тощо. Особливістю процесуального стану прокурора під час досудового розслідування є й те, що прокурорський нагляд містить у собі право вирішувати усі процесуальні питання, які виникають на цій стадії процесу, за винятком тих питань, рішення яких належить до виняткової компетенції суду або судді. Наприклад, прокурор має право власноручно починати досудове розслідування за наявності підстав передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України.

Проте, при здійсненні нагляду за додержанням законів органами досудового розслідування, прокурор не повинен обмежувати передбачені законом право слідчого і його процесуальну самостійність. При здійсненні нагляду за розслідуванням злочинів, вчинених організованими групами і злочинним організаціями, службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, іноземцями, народними депутатами України, суддями, керівниками правоохоронних органів і вчиненні проти них, а також проти журналістів в разі перешкоджання їх законній професійній діяльності та інші злочини, які набули в суспільстві негативного резонансу, прокурори або їх заступники мають особисто виїжджати на місце події, вживати заходів для якісного проведення огляду, організації першочергових слідчих та оперативно-розшукових дій для розкриття злочину. Працівники прокуратури також зобов'язані виїжджати на місце події по фактах смерті з ознаками насильства.

Прокурор скасовує незаконні чи необґрунтовані рішення слідчих та органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. При цьому найбільшій уваги прокурор має приділяти перевірці ключових рішень згаданих суб'єктів доказування: про правомірність внесення до Єдиного реєстру заяв та повідомлень про правопорушення чи про відмову у такій реєстрації; про зупинення досудового розслідування; про закриття провадження, щодо повідомлення особі про підозру, про клопотання щодо обрання запобіжного заходу та мір процесуального примусу й інші процесуальні рішення.

Прокурор також дає письмові вказівки про розслідування кримінальних правопорушень, про обрання, зміну, або скасування запобіжного заходу, кваліфікацію злочину про проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Прокурор може доручати проведення певних слідчих (розшукових) дій оперативним підрозділам. Доручення прокурора повинно бути письмовим.

Підставою для направлення провадження на додаткове розслідування можуть бути істотні порушення норм КПК, через які обвинувальний акт не може бути направлений до суду, а саме через неповноту досудового слідства, що не може бути усунена в судовому засіданні, порушення права підозрюваного на захист та інші. Рішення про повернення провадження слідчому на додаткове розслідування процесуально закріплюється постановою прокурора з вказівками щодо усунення недоліків, прогалин та порушень закону.

Прокурори вищого рівня, зокрема Генеральний прокурор, його заступники, прокурори АРК, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу. Мета такого вилучення кримінального провадження і передача іншому слідчому забезпечення найбільш повного і об'єктивного розслідування. Слід зазначити, що такі дії прокурора в жодному разі не мають бути засобами тиску на слідчих. Підставою для передачі провадження можуть бути тільки виключно забезпечення найбільш повного, ефективного і

об'єктивного розслідування, доручення розслідування більш компетентному і досвідченому слідчому у зв'язку зі складністю розслідування. Оформлення такого доручення іншому слідчому повинно відбуватися в письмовій формі із зазначенням мотивів рішення прокурора.

Прокурор здійснює також інші повноваження, передбачені КПК, затверджує деякі постанови слідчого, дає згоди на проведення слідчих (розшукових) дій й інших процесуальних дій слідчого.

Прокурор, отримавши повідомлення, перевіряє законність затримання особи, яка розшукується компетентними органами іноземних держав, та негайно інформує прокуратуру області. За дорученням Офісу Генерального прокурора екстрадиційна перевірка здійснюється прокуратурою області.

На підставі п. 1 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України «Про прокуратуру» прокурор підтримує публічне обвинувачення у судовому провадженні щодо кримінальних правопорушень, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені КПК України. При цьому він має право змінити обвинувачення, висунути додаткове обвинувачення у випадках та в порядку, передбачених законом.

При цьому, будучи стороною у процесі, він має рівні процесуальні права з іншими учасниками провадження.

Свої повноваження щодо заходів до усунення порушень закону, допущених судами при розгляді кримінальних проваджень, прокурор може реалізувати через відповідне рішення, подавши апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р., прийнята на V сесії Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
4. Малярєнко В. Т., Пилипчук П. П. Про межі судового контролю за додержанням прав і свобод людини в стадії попереднього розслідування кримінальної справи. *Вісник Верховного Суду України*. 2001. № 2. С. 39–43.
5. Прокурорський нагляд в Україні : підручник / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред. Ю. М. Грошевого, І. Є. Марочкіна. Донецьк : Донеччина, 1997. 256 с.

Ключові слова: прокурор, нагляд прокурора, функції прокуратури, кримінальне переслідування, процесуальне керівництво, повноваження прокурора, досудове розслідування.

Keywords: prosecutor, prosecutor's supervision, functions of the prosecution service, criminal prosecution, procedural guidance, powers of the prosecutor, pre-trial investigation.

Кісліцина Ірина Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ АДВОКАТАМИ ЕТИЧНИХ НОРМ ПРИ ВЕДЕННІ ОНЛАЙН-БЛОГІВ

В сучасних реаліях соціальні мережі та онлайн-платформи стають все більш популярними засобами комунікації. Відображення професійних практик і принципів у віртуальному

середовищі може стати складнішим завданням через широкий доступ до інформації, різноманітність аудиторії та потенційні етичні порушення. Питання, пов'язані із дотриманням адвокатами етичних вимог при веденні онлайн-блогів, при веденні дискусій у соціальних мережах та рекламування професійної діяльності в мережах інтернет є актуальними, оскільки саме в цій сфері відбувається все більше порушень етичних норм та правил.

Популярність адвоката залежить від багатьох факторів: кількості клієнтів, якості надання правової допомоги, рекламування своїх професійних успіхів та розвитку особистого бренду. В той же час, існує багато випадків, коли адвокат є дійсно професіоналом, він сумлінно захищає права та інтереси своїх клієнтів, досягаючи запланованого результату, а кількість нових клієнтів не збільшується. Саме тому важливим є питання рекламування адвокатської діяльності. Рекламування можна здійснити різними способами, зокрема, шляхом розміщення інформації в соціальних мережах, участі в різноманітних телепрограмах, радіоефірах, ютуб-інтерв'ю та подкастах, шляхом ведення особистого блогу. Останніми роками все більш популярним серед адвокатів є ведення професійних сторінок у соціальних мереж Instagram та facebook, в яких адвокати діляться професійним досвідом, роз'яснюють норми законодавства, дають поради та коментують різні резонансні ситуації з точки зору чинного законодавства. Вказаний інструмент дозволяє розвивати особистий бренд, заробити повагу у професійному колі та залучити нових клієнтів через ведення дискусій, залучення великої кількості користувачів соціальної мережі до обговорення різних ситуацій.

Питання етики для адвокатів у сфері онлайн-блогів включає в себе ряд важливих аспектів, таких як збереження конфіденційності, відповідність законодавству про рекламу, уникнення конфлікту інтересів, а також представлення об'єктивної та коректної інформації. Дотримання Правил адвокатської етики [1] при веденні професійних блогів має велике значення для збереження довіри суспільства до правничої професії та підтримання її репутації.

В той же час, при рекламуванні своєї діяльності адвокати зустрічаються з певними складнощами та викликами, які доцільно проаналізувати та запропонувати шляхи їх вирішення.

В першу чергу, при веденні особистого онлайн-блогу адвокат повинен дбати про дотримання принципу конфіденційності. Так, при веденні блогу та розповіді про певні кейси у розмовних сторіз, записах відео, прямих ефірах наживо є ризик повідомити інформацію, яка дозволить ідентифікувати клієнта, що буде порушенням адвокатської таємниці (у випадку, якщо клієнт не надав згоди на розголошення певної інформації про себе та справу). Отже, досвідчені адвокати обов'язково отримують письмову згоду клієнта на розголошення інформації про успішну справу, перед тим, як опублікувати історію успіху у певній справі.

Наступним ризиком є допущення адвокатами у своїх блогах публічних висловів, що мають негативний характер, про інших адвокатів, про органи адвокатського самоврядування та державні органи. Відповідно до норм ст. 51 Правил адвокатської етики, адвокат повинен уникати стосовно інших адвокатів висловлювань, що принижують його честь та гідність, завдають шкоди його діловій репутації, нетактовних та принизливих висловів [1]. Отже, адвокату слід бути дуже обережним у своїх висловлюваннях та критиці своїх колег, оскільки є ризик порушення норм Правил адвокатської етики.

Крім того, адвокату слід бути обережним при обговорюванні резонансних тем, оскільки неможливо контролювати коментарі інших користувачів соціальних мереж та є ризик розпалювання ворожнечі, яка може вийти за межі мережі інтернет. Користувачі соціальних мереж, користуючись анонімністю, інколи агресивно висловлюють свої думки, використовуючи ненормативну лексику по відношенню до опонентів. Адвокату, на сторінці якого відбувається така дискусія, слід дуже обережно відповідати на подібні коментарі, ні в якому разі не реагувати на провокації, а бути максимально ввічливим та коректним. Оскільки у випадку спілкування з опонентами в агресивній манері та використанні образливих слів адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності.

Проблеми, що виникають при веденні адвокатами онлайн-блогів є типовими. В той же час, існують певні проблеми при притягненні адвокатів до дисциплінарної відповідальності

за допущені порушення норм Правил адвокатської етики при веденні онлайн-блогів. Так, в Узагальненні дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо дотримання адвокатами норм адвокатської етики при використанні мережі Інтернет, затвердженому Рішенням Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури № Х-020/2021 від 01.10.2021 року було звернуто увагу на необхідність підтвердження належності адвокату конкретного акаунту соціальної мережі на підставі даних Єдиного реєстру адвокатів України [2]. Отже, важливо, щоб онлайн-блоги не стали засобом боротьби із адвокатами-конкурентами шляхом ведення фейкових акаунтів, замаскованих під блог іншого адвоката.

Можна дійти висновку, що на сьогоднішній день створення та ведення професійного онлайн-блогу адвокатом в мережі Інтернет є популярним та ефективним інструментом для залучення нових клієнтів, просування правової експертизи у суспільстві та формування позитивної репутації у професійних колах. Проте, кожному адвокату необхідно дотримуватися етичних правил та рекомендацій, уникаючи необдуманих заяв та надмірно критичних висловлювань а також дбати про збереження адвокатської таємниці. Важливо також пам'ятати, що кожний адвокат несе відповідальність за власні висловлювання та дії, які можуть вплинути на інститут адвокатури загалом та престиж адвокатської професії.

Список використаних джерел

1. Правила адвокатської етики : затв. Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09.06.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#n417>
2. Узагальнення дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо дотримання адвокатами норм адвокатської етики при використанні мережі Інтернет : затв. рішенням ВКДКА № Х-020/2021 від 01.10.2021 р. URL: <https://vkdk.org/uzagalnennya-distiplinarnoji-praktiki-kvalifikatsijno-distiplinarnih-komisij-advokaturi-schodo-dotrimannya-advokatami-norm-advokatskoji-etiki-pri-vikoristanni-merezhi-internet/>

Ключові слова: адвокатура, адвокат, юрист, адвокатська етика, етика адвоката, етичні норми, онлайн-блог, етика в мережі інтернет, Правила адвокатської етики.

Keywords: advocacy, advocate, lawyer, advocacy ethics, ethics rules, ethics on the Internet, Rules of advocate's ethics.

Ковальчук Інна Сергіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОЗАХИСНА РОЛЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ У ВОЄННИЙ ЧАС

Система органів прокуратури завжди посідала особливе місце в правоохоронній системі нашої держави. Це було зумовлено тим, що на органи прокуратури покладалися особливі не-притаманні іншим правоохоронним органам функції та повноваження. За роки незалежності України органи прокуратури не одного разу піддавалися реформування. Це в свою чергу вплинуло на завдання та функції, які покладаються на органи прокуратури сьогодні. Відповідно до статті 131-1 Конституції України на органи прокуратури покладається наступні основоположні функції, а саме: підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

З початком повномасштабного вторгнення країни агресора на території нашої держави у лютому 2022 року кількість злочинів у війсьній сфері точно значно збільшилося. Причому їх кількість тільки зростає, оскільки бойові дії на території України не закінчилися і тривають по сьогоднішній день. Цей фактор змусив пристосувати роботи органів прокуратури до вимог сьогодення. Відповідно збільшилася і навантаження на працівників прокуратури і змінилися види злочинів які повинні розслідувати і здійснювати процесуальне керівництво прокурора.

Вважаємо за необхідне зупинитися на основних функціях які виконують органи прокуратури, розкриваючи їх з врахуванням вимог сьогодення. Першою функції ні в прокуратури на якій зупинимося це функція організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. Функція процесуального керівництва по своїй природі покликана здійснювати нагляд за органами досудового розслідування, шляхом здійснення контролю за розслідуванням конкретного злочину. В даному випадку прокурора наділений широким спектром повноважень, а саме погоджує підозру, надає вказівки слідчому, які є обов'язкові для виконання останнім та інші. Тобто прокурор має певні важелі впливу на слідчого під час розслідування кримінального карного діяння останнім. Але слід відмітити те, що прокурор не може впливати на слідчого шляхом перевищення своїх посадових обов'язків. Так би мовити дана функція носить контрольна наглядові характер за діяльністю слідчого при розслідуванні кримінального карного діяння. При здійсненні процесуального керівництва в рамках конкретного кримінального провадження основна роль прокурора полягає в тому щоб слідкувати за дотриманням законів при розслідуванні слідчим кримінального злочину і у разі виявлення порушень закону з боку слідчого, вжити всіх необхідних і передбачених чинним законодавством заходів щодо припинення цього порушення і усунення його наслідків.

Особливості процесуального керівництва злочинів у війсьній сфері полягає в тому, що велика кількість злочинів цієї категорії розслідується за відсутності особи підозрюваного адже в більшості випадків вони можуть знаходитися на території країни агресора. Розслідування даної категорії справ потрібно володіти специфічними не характерними для пересічних громадян знаннями, які наявні лише у військово профільних спеціалістів. Також при розслідуванні даної категорії злочинів необхідно проведення великої кількості експертиз.

При процесуальному керівництві злочинів у війсьній сфері на прокурора покладається крім процесуальних обов'язків, які передбачені кримінально-процесуальним законодавством та іншими нормативно-правовими актами, а також моральний обов'язок перед українським суспільством, адже будь-яка помилка, яка буде допущена при розслідуванні даного злочину може вартувати велику ціну в майбутньому. Адже вона буде трактуватися на сторону обвинуваченого при розгляді даної справи у суді і відповідно винний вчинення даного злочину може не понести справедливо та гуманне покарання. При про це не

Наступною другою, функцією є підтримання публічного обвинувачення в суді. Дана функція полягає у доведенні вини особи, яка обвинувачується у вчиненні кримінального карного діяння в рамках кримінального судового процесу. Щодо цієї функції слід зазначити те, що лише прокурор може підтримувати державне обвинувачення і ніхто інший його не може замінити. Крім одного виключення, а саме в тому випадку коли прокурор відмовляється від підтримання державного обвинувачення маючи на це усі законні підстави. При підтриманні публічного обвинувачення прокурор також може допомагати потерпілому, шляхом складання відповідних процесуальних та правових документів, а також надаючи правові консультації з різного роду питань. Цим самим прокурор виконує правозахисну діяльність в рамках цієї функції.

Підсумовуючи слід зазначити, що органи прокуратури відіграють важливу роль в правоохоронній системі України. Адже покладені на них функції є особливими і притаманними лише даному правоохоронному органу. Хоч напряду в чинному законодавстві не закріплено

правозахисну діяльність як функцію органів прокуратури, про те вони виконують її шляхом реалізації функцій і повноважень, які покладаються на даний правоохоронний орган.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. (із змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

Ключові слова: прокурор, підтримання публічного обвинувачення, правозахисна роль, функції прокуратури.

Keywords: prosecutor, support of public prosecution, human rights role, functions of the prosecutor's office.

Кравченко Марина Олександрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,

кандидат юридичних наук, доцент

ПОРУШЕННЯ СУДДЕЮ СУДДІВСЬКОЇ ЕТИКИ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Від осіб, які бажають набути статусу судді, завжди вимагалось не лише знання чинного законодавства та орієнтування у його колізіях та прогалинах, але й відповідність певним морально-етичним вимогам. У свою чергу, від суддів як представників Феміди очікують не лише відправлення правосуддя на високопрофесійному рівні, але й дотримання певних стандартів поведінки як у професійному, так і позапрофесійному житті.

В рамках нашого дослідження увага буде приділена суддівській етиці та можливості притягнення судді до дисциплінарної відповідальності у разі її порушення. Перш ніж перейти до безпосереднього висвітлення вказаної проблеми, варто звернути увагу на точку зору О. Хотинської-Нор та О. Снідевич, які досліджували походження поняття суддівської етики та дійшли висновку, що ця етика «є різновидом професійної етики, однієї із галузей етичної науки, науки про мораль. Етичні норми являють собою систему ідей і уявлень про правильну і неправильну поведінку, які вимагають виконання одних дій і забороняють інші» [1, с. 120].

Наголосимо, що ключовим правовим документом, який містить етичні норми поведінки суддів, є Кодекс суддівської етики, який є «сукупністю моральних правил поведінки судді, за допомогою яких можна оцінити його дії з погляду таких цінностей, як справедливість, сумлінність, гідність, людяність тощо» [1, с. 120]

Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р. у ст. 106 передбачає, що «допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу» є однією з підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності [2].

Зазначимо, що порушення суддею норм суддівської етики та стандартів поведінки може відбуватися як під час розгляду певної справи, так і у позасудовій поведінці судді або у демонстративному порушенні норм суспільного співжиття чи загальноприйнятих правил поведінки [3].

З урахуванням положень законодавства цікавою є позиція Вищої ради правосуддя, відповідно до якої «порушення деяких етичних стандартів є дисциплінарним правопорушенням,

але це не дає змогу прирівнювати будь-яке порушення етичних або моральних стандартів до дисциплінарного правопорушення» [4]. Така позиція обумовлюється тим, що ідея відкритого визначення правопорушення не відповідає стандартам Ради Європи, що викладені у Висновку Комітету Міністрів Ради Європи № 3. Так, вимагається, щоб правопорушення та санкції для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності були чітко визначені у конкретних термінах (наскільки це можливо). Отже, Комітет рекомендував внести зміни до положень ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» задля уникнення застосування загальних етичних стандартів як підстави для дисциплінарних дисциплінарної відповідальності [4]. Звернемо увагу, що така ідея також прямо закріплена у Кодексі суддівської етики, а саме – ст. 4 відповідно до якої: «порушення правил етичної поведінки, встановлених цим Кодексом, не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та визначати ступінь їх вини».

Як вказує О. Овчаренко, міжнародний досвід підтверджує, що порушення правил суддівської етики не завжди є достатньою підставою для притягнення судді до відповідальності. Наприклад, у США питання про застосування дисциплінарних заходів вирішується з урахуванням таких чинників, як розумне застосування Кодексу поведінки суддів США, серйозність порушення, умисел судді, вплив неналежної поведінки судді на оточуючих та судову систему [5, с. 10].

У той саме час, вважаємо, що в умовах низького рівня довіри населення до судів та суддів та непоодинокій кількості випадків вчинення суддями корупційних правопорушень, особлива увага має приділятися порушенню суддями норм суддівської етики та притягненню за це до дисциплінарної відповідальності. Вважаємо, що більш пильне ставлення до дотримання суддями норм професійної етики позитивно впливатиме на авторитет судової гілки влади та «якість» суддівських кадрів. Отже, видається доцільним дослідження можливості внесення змін до ст. 4 Кодексу суддівської етики щодо притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за порушення професійної етики.

Список використаних джерел

1. Хотинська-Нор О. З., Снідевич О. С. Суддівська етика як складова професійної етики члена Вищої ради правосуддя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2023. Вип. 75, ч. 3. С. 118–122. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/21-2.pdf>
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
3. Порушення норм суддівської етики та стандартів поведінки як підстава дисциплінарної відповідальності судді. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/porushennia-norm-suddivskoyi-etiki-ta-standartiv-povedinki-iaak-pidstava-disciplinarnoyi-vidpovidalnosti-suddi>
4. Про дисциплінарну відповідальність суддів за порушення норм суддівської етики розповіла член ВРП Інна Плахтій. *Вебсайт Вищої ради правосуддя*. 21.03.2024. URL: <https://hcj.gov.ua/news/pro-dyscyplinarnu-vidpovidalnist-suddiv-za-porushennya-norm-suddivskoyi-etyky-rozpovila-chlen>
5. Овчаренко О. М. Порушення етичних норм як підстава відповідальності судді. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_71

Ключові слова: суд, суддя, дисциплінарна відповідальність, суддівська етика, Вища рада правосуддя.

Keywords: court, judge, disciplinary responsibility, judicial ethics, High Council of Justice.

Кубаєнко Андрій Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

МОДЕЛІ ТА ПІДХОДИ ДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

В умовах динамічних змін суспільного та політичного життя, а також виникнення нових форм злочинності, оновлення та адаптація досудового розслідування до сучасних реалій стає не просто доцільною, а й нагальною потребою.

Організаційні процеси досудового розслідування, особливо у період воєнного стану, пов'язані з новими викликами та переосмисленням своєї ефективності та оперативності.

Політичні та соціальні зміни, викликані введенням воєнного стану в Україні, породжують нові виклики для забезпечення правопорядку. За таких обставин система досудового розслідування є ключовою для протидії злочинності та забезпечення законності.

Структурні та організаційні аспекти розслідування кримінальних проваджень переглядаються з метою підвищення ефективності та справедливості в умовах воєнного стану.

Зміна контексту веде до переоцінки стратегій та підходів у правозастосуванні. У цьому новому середовищі правоохоронні органи, зокрема органи Національної поліції України, мають пристосовуватися до складних викликів, пов'язаних із воєнними діями, та забезпечувати належний рівень безпеки та справедливості.

Гарантування правопорядку та захисту прав і свобод громадян вимагає ефективного розслідування кримінальних правопорушень, що стає головним пріоритетом.

Введення воєнного стану в Україні створює нагальну потребу у перегляді підходів до досудового розслідування. Це потребує не лише підвищення безпекових заходів, а також виявлення нових стратегій та методів у правозастосуванні.

Оптимізація організаційних процесів розслідування кримінальних правопорушень вимагає системного підходу.

Початковим етапом є аналіз поточної ситуації, оцінка наявних ресурсів та ідентифікація слабких сторін у розслідуванні. Стандартизація процесів, навчання персоналу, використання сучасних технологій, включаючи аналітичні інструменти, та покращення співпраці між правоохоронними органами та обмін інформацією є також важливими. Визначення ключових показників ефективності, активна участь громадськості та постійне вдосконалення підходів сприяють підтримці високої реактивності та адаптації до змін у кримінальному середовищі.

На думку Т. Лелюк, поняття організації розслідування включає як організаційні, так і тактичні аспекти вивчення кримінальних правопорушень, а також специфічні рівні організації цього процесу. Організація розслідування охоплює в собі комплекс заходів, що використовуються на різних стадіях кримінального провадження, включаючи планування, проведення та профілактичні заходи, враховуючи особливості кожного конкретного виду кримінальних правопорушень [1, с.197].

Організаційні процеси розслідування кримінальних правопорушень можна визначити як систему взаємопов'язаних дій та методів, спрямованих на систематичне та ефективне проведення розслідувань для виявлення, аналізу та використання доказів з метою запобігання та розкриття кримінальних правопорушень, організовану для координації роботи правоохоронних органів та забезпечення необхідних ресурсів та контролю [2, с.187].

Оптимізація організаційних процесів розслідування кримінальних правопорушень спрямована на комплексне поліпшення не лише якісних, але й кількісних показників у цій сфері. Відповідно до принципів, зазначених в Інструкції з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, «стратегічні напрями оптимізації включають у себе не лише

технічні аспекти, а й покращення організаційної роботи, впровадження передового досвіду, високого рівня процесуального контролю, а також розроблення та вдосконалення тактики і методики досудового розслідування» [3].

Зміни у процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень в сучасних умовах вимагають систематичного впровадження передових підходів та технологій. Цей процес не обмежується лише технічними аспектами, він також передбачає покращення організаційної культури та управлінських практик. Важливим елементом є підвищення кваліфікації слідчих та їхнє ознайомлення з новітніми тенденціями у сфері кримінального розслідування.

Покращення процесів досудового розслідування залежить від різноманітних факторів, серед яких важливе значення мають законодавчі ініціативи, фінансування правоохоронної сфери, науково-технічні досягнення та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів, зокрема тих, що здійснюють досудове розслідування. Для досягнення максимальної ефективності необхідне покращення інформаційно-довідкового, методичного та матеріально-технічного забезпечення.

Перехід до більш сучасних методів управління правоохоронними органами, спрямований на підвищення їх продуктивності, є важливим етапом у процесі оптимізації.

Це включає у себе удосконалення організації управлінської діяльності, модернізацію інформаційно-аналітичної роботи, раціоналізацію процесів ухвалення управлінських рішень, а також вдосконалення системи контролю та обліку результатів діяльності.

Впровадження цифрових технологій є одним із напрямків модернізації організаційних процесів у розслідуванні кримінальних правопорушень. Розвиток і широке використання інформаційних технологій в суспільстві призводять до значних змін, які потребують ефективної реакції з боку правоохоронної системи.

Виникнення нових видів злочинності, зокрема в онлайн-середовищі, потребує від держави розробки нових стратегій для організації діяльності правоохоронних органів. Цифрові технології можуть підвищити ефективність, швидкість і об'єктивність роботи, забезпечити безпеку даних та допомогти у зборі та аналізі доказів. Цільове спрямування діяльності правоохоронних органів на досягнення спільних цілей та координація їхньої роботи є необхідним для успішної реалізації стратегічних завдань. Підтримка цифрової трансформації правоохоронних органів вже знаходиться в центрі уваги владних структур та передбачає впровадження інноваційних технологій, поліпшення обміну даними та створення єдиної системи управління розслідуванням кримінальних проваджень.

Ці заходи спрямовані на удосконалення процесів розслідування за допомогою передових технологій та поліпшення комунікації між учасниками розслідувань.

У сучасних умовах удосконалення процесів досудового розслідування набуває критичного значення. Під час перебування в умовах воєнного стану важливо, щоб правоохоронні органи працювали ефективно та оперативно з метою забезпечення правопорядку і безпеки громадян. Проте, досягнення цих цілей потребує пристосування процесів розслідування до нових умов. У цьому контексті розвиток досудового розслідування за допомогою різних моделей та стратегій стає ключовим напрямком.

Цифрова модель, яка базується на цифровізації процесів та використанні аналітики для обробки великих обсягів даних, сприяє швидкому доступу до інформації та покращує об'єктивність розслідувань. Інтегрована модель спрямована на поліпшення координації між різними правоохоронними органами, тоді як партнерська модель передбачає співпрацю з громадськістю та експертами для забезпечення більш широкого взаєморозуміння та довіри.

Інноваційна модель, включаючи впровадження передових технологій та експериментальних проєктів, дозволяє вдосконалити процеси розслідувань та адаптувати їх до сучасних умов. Об'єднання різних моделей у комплексний підхід може забезпечити більшу ефективність в проведенні розслідувань.

Щоб досягти успіху в цьому напрямку, необхідні регулярні оновлення програмного забезпечення та обладнання, законодавчі зміни для стимулювання впровадження новітніх технологій, а також активна співпраця з громадськістю. Застосування цих підходів може сприяти підвищенню довіри громадськості до правоохоронних органів та забезпечити більш справедливий та ефективний судовий процес.

Список використаних джерел

1. Лелюк Т. Актуальні питання тлумачення змісту поняття «організації розслідування кримінальних правопорушень». *Věda a perspektivy*. 2022. № 12 (19). С. 187–200.
2. Кубаєнко А. В. Оптимізація організаційних процесів досудового розслідування: необхідність структурних змін. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Юридичні науки. 2023. Т. 34 (73), № 2. С. 186–190.
3. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ Мва внутр. справ від 06.07.2017 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>

Ключові слова: досудове розслідування; процесуальне керівництво; слідчий; прокурор; ефективність досудового розслідування; правоохоронні органи; поліцейська діяльність; оцінка ефективності; воєнний стан.

Keywords: pre-trial investigation; procedural guidance; investigator; prosecutor; effectiveness of pre-trial investigation; law enforcement agencies; police activity; assessment of effectiveness; state of emergency.

Свида Олексій Георгійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат
юридичних наук, доцент, адвокат*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Вітчизняна система судоустрою, як показує історичний досвід, із самого моменту проголошення незалежності України знаходиться в стані перманентного реформування. Безумовно, що метою цих змін є визнання та реалізація таких фундаментальних цінностей демократії, як поділ влади, втілення на практиці верховенства права, зокрема, пріоритет природних прав і свобод людини перед іншими соціальними цінностями тощо. Одним з етапів розбудови української системи судоустрою стало прийняття 2 червня 2016 року Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до положень якого, окрім іншого, було реалізовано низку змін у судоустрої, зокрема, ліквідовано існуючі на той момент вищі спеціалізовані судів як суди касаційної інстанції, сформовано Верховний Суд замість Верховного суду України.

Одним з аспектів судової реформи стала окремих положень судоустрійного законодавства щодо правової природи Пленуму Верховного Суду, які на перший погляд не є принциповими, проте при ретельному аналізі становлять значний теоретичний та практичний інтерес.

Необхідно зазначити, що до кінця не дослідженою є сама природа Пленуму Верховного Суду, у зв'язку із чим варто звернутися до низки законодавчих актів, які вже хоч втратили силу, проте дають можливість прослідкувати певні тенденції розвитку законодавства. Зокрема, Закон про судоустрій 1981 (з наступними змінами) взагалі не містив жодного визначення щодо правової природи та сутності Пленуму ВС. Згодом, у статті 55 Закону України «Про судоустрій» від 7 лютого 2002 року вперше було визначено, що Пленум ВСУ «є колегіальним органом» (частина 1).

Так само, вперше з судоустрійному законодавстві 2002 року з'явилося повноваження Пленуму ВС, яке для нас в межах цього короткого дослідження становить найбільший інтерес:

«відповідно до Конституції України схвалює висновок щодо наявності чи відсутності в діях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину, а також ухвалює подання до Верховної Ради України про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я» (п. 8 ч. 2 ст. 55), що цілком узгоджується з природою «колегіального органу» та цілком може розглядатися втіленням ідей щодо функціонування «системи стримувань та противаг».

Далі, у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року так само Пленум ВС лаконічно визначений «колегіальним органом» (ч. 1 ст. 44) та міститься абсолютно ідентичне вищенаведеному повноваження. Наведені положення не зазнали жодних змістовних змін внаслідок викладення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в новій редакції відповідно до Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 липня 2015 року (єдино, що змінилося, це номер статті, присвяченої Пленуму ВС). В свою чергу, в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року так само були відображені вказівка про «колегіальний орган» (ч. 1 ст. 46) та викладено наведене повноваження.

На перший погляд усе виглядає закономірно, в статті 46 значною мірою відображені повноваження Пленуму ВС, які були притаманні відповідно до попередніх галузевих законів, проте комплексний аналіз положень судоустрійного законодавства показує інше.

Зокрема, необхідно звернутися до низки інших положень чинного та попередніх галузевих законів.

Необхідно зауважити, що відповідно до статті 104 Закону України «Про судоустрій» від 7 лютого 2002 року суддівське самоврядування в Україні здійснюється через, окрім іншого, «збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, Апеляційного суду України, Касаційного суду України, вищого спеціалізованого суду, Верховного Суду України» (п. 1 ч. 2) (виділено мною – С. О.). Статтею 125 Закону в редакції від 12 липня 2015 року було передбачено, що «суддівське самоврядування в Україні здійснюється, окрім іншого через «збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду, Верховного Суду України» (п. 1 ч. 2 ст. 125). Водночас ст. 127 чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вже містить принципово інше положення, що: «Суддівське самоврядування в Україні здійснюється через ... збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду (а у передбачених цим Законом випадках – апеляційної палати вищого спеціалізованого суду), Пленум Верховного Суду...». Отже, відповідно до чинного галузевого Закону виключено збори суддів ВС, а замість них до кола органів суддівського самоврядування віднесено Пленум ВС.

Може здатися, що відбулася зміна положень законодавства більш технічного характеру, оскільки і в зборах суддів ВС, засіданні Пленуму ВС мають брати участь усі судді цього суду, а отже і може здатися, ніби немає потреби по-різному називати колегіальні зібрання усіх суддів, а рішення законодавця є цілком закономірним залишити лише одне з них, що потенційно здатне полегшити вирішення організаційних питань щодо збирання та проведення таких загальних засідань.

Проте при аналізі змін положень законодавства щодо правової природи Пленуму ВС доцільно звернутися до поняття суддівського самоврядування, що розкрито у ст. 126 галузевого, в якій вказується, що: «суддівське самоврядування – самостійне колективне вирішення зазначених питань суддями», а призначенням його є «захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів в Україні» (частина 1), «Діяльність органів суддівського самоврядування має сприяти створенню належних організаційних та інших умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів, утверджувати незалежність суду, забезпечувати захист суддів від втручання в їхню діяльність, а також підвищувати рівень роботи з кадрами у системі судів» (частина 2), «До питань внутрішньої діяльності судів належать питання організаційного забезпечення судів та діяльності суддів, соціальний захист суддів та їхніх сімей, а також інші питання, що безпосередньо не пов'язані зі здійсненням правосуддя» (частина 3).

Як бачимо, з цитованих положень аналізоване повноваження Пленуму ВС («надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я» – п. 6 ч. 2 ст. 46 Закону), який віднесений до кола органів суддівського самоврядування, жодним чином не співвідноситься із завданнями суддівського самоврядування, що визначені частиною 4 ст. 126 галузевого Закону, і причому – перелік цих завдань є вичерпним.

Отже, найбільш логічним варіантом видається повернення Пленуму ВС статусу колегіального органу, як це було закріплено у раніше чинному законодавстві, та надання статусу органу суддівського самоврядування у Верховному Суді зборам суддів цього суду із відповідними повноваженнями. При цьому варто також ретельно проаналізувати повноваження Пленуму з метою в подальшому позбавлення його тих повноважень, що традиційно відносяться саме до повноважень органів суддівського самоврядування та стосуються «захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів в Україні».

Ключові слова: судова влада, система судоустрою, судова реформа, Верховний Суд, Пленум Верховного Суду, повноваження Пленуму Верховного Суду, суддівське самоврядування, питання внутрішньої діяльності судів.

Keywords: Judiciary, court system, judicial reform, Supreme Court, Plenum of the Supreme Court, Powers of the Plenum of the Supreme Court, Judicial Self-governance, Internal Affairs of Courts.

Храпенко Олена Олегівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В АДВОКАТУРІ

Сучасні технології швидко трансформують світ, не виключенням є і сфера юриспруденції.

Поняття «цифрова трансформація» включає в себе різноманітні тлумачення, які взаємодоповнюються, а не суперечать одне одному. Зазвичай це відноситься до процесу оцифрування традиційних процесів та послуг з метою створення додаткової цінності, як для компанії, так і для її клієнтів. Масове поширення мобільних пристроїв, соціальних мереж та хмарних обчислень виступають в якості ключових програм цифрової трансформації.

Вже сьогодні, надаючи юридичні послуги своїм клієнтам, адвокати України використовують новітні технології. Адвокатам, які мають амбіції в професії і бажають досягнути успіху, важливо бути в курсі останніх тенденцій і використовувати передові інструменти для поліпшення своєї роботи.

Наприклад, штучний інтелект може допомогти адвокатам швидко та ефективно аналізувати великі обсяги документів, передбачати результати судових процесів та надавати базові юридичні консультації через чат-ботів. Хмарні технології дозволяють безпечно зберігати та обмінюватися документами, а також працювати віддалено за допомогою віртуальних офісів. Відеоконференції стають ефективним засобом зв'язку як з клієнтами, так і з колегами, а також дозволяють проводити онлайн-судові засідання. Блокчейн може створювати безпечні системи реєстрації прав власності та захищати інтелектуальну власність. Дані з IoT-пристроїв (Інтернет речей) можуть стати доказом у судових справах.

Використання новітніх технологій адвокатами має і свої ризики, включаючи кібербезпеку, етичні питання та недоступність для деяких груп користувачів. Адвокатам необхідно розуміти на цих ризиках і приймати відповідні заходи для їх запобігання.

У цілому, новітні технології можуть значно поліпшити ефективність та конкурентоспроможність адвокатів.

З метою впровадження сучасних цифрових технологій у сферу адвокатської діяльності, при Національній асоціації адвокатів України (НААУ), розпорядженням від 06.03.2024 № 46, утворено Комітет з питань цифровізації адвокатури[2]. Головою Комітету з питань цифровізації адвокатури НААУ призначено авторитетного юриста, доктора юридичних наук Андрія Приходька.

«Цифровізація адвокатури, таким чином, відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності, доступності та прозорості юридичних послуг, а також у підтримці професійного розвитку та захисту прав адвокатів, а тому пропонуємо створити в структурі» – озвучив свою позицію Комітет з цифровізації адвокатури НААУ [3].

Завданнями Комітету з цифровізації адвокатури НААУ визначені:

- оптимізація баз даних і систем управління, зокрема для ведення обліку та документообігу;
- інтеграція сервісів з ЄРАУ;
- моніторинг та аналіз цифрових інструментів;
- розробка та підтримка онлайн-реєстру цифрових сервісів для адвокатів;
- створення системи рейтингів та відгуків цифрових ресурсів;
- проведення форумів та конференцій;
- розробка та впровадження цифрових рішень для автоматизації процесів НААУ;
- організація навчальних програм з цифрової грамотності для адвокатів;
- співпраця з ІТ-компаніями та розробниками для створення спеціалізованих рішень для адвокатів;
- аналіз можливостей впровадження штучного інтелекту та інших новітніх технологій в адвокатській діяльності;
- інтеграція співтовариства адвокатів до відомих інформаційно-технологічних платформ[3].

Робота Комітету з цифровізації адвокатури НААУ заявлена у двох перспективних напрямках.

Першим напрямком визначено **цифровізацію органів адвокатського самоврядування**. В рамках якої слід очікувати пришвидшення процесів документообігу в органах адвокатського самоврядування, інтеграцію сервісів ЄРАУ з сервісами правоохоронних та інших державних органів та впровадження цифрових рішень для автоматизації процесів НААУ.

Другий напрямок – сприяння загальній **діджиталізації адвокатської професії**. В перспективі є можливість побачити нові цифрові інструменти та розвиток онлайн-реєстрів цифрових сервісів для адвокатів.

Цікавою для конкурентоспроможності адвокатів є ідея створення системи рейтингів та відгуків цифрових ресурсів, можливо з перспективою віддзеркалення успішних справ адвокатів, з урахуванням дотримання принципу конфіденційності.

Доречним бачиться завдання щодо організації навчальних програм з цифрової грамотності для адвокатів. Це допоможе всім бажаючим адвокатам долучитись до впровадження новітніх технологій та використання штучного інтелекту в адвокатурі.

Особливо пріоритетним вбачається співпраця з ІТ-компаніями та розробниками для створення спеціалізованих програм для адвокатів, користування якими дасть можливість скоротити час на підготовку процесуальних документів не втрачаючи якості.

Список використаних джерел

1. НААУ бере курс на цифрові трансформації. URL: <https://unba.org.ua/news/8898-naau-bere-kurs-na-cifrovi-transformacii.html>
2. Про створення при Національній асоціації адвокатів України Комітету з питань цифровізації адвокатури : розпорядження НААУ від 06.03.2024 р. № 46. URL: <http://surl.li/rwgec>

3. Цифровізація адвокатури. URL: <https://prikhodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/czyfrovizacziya-advokatury/>

Ключові слова: адвокат, адвокатура, новітні технології, цифрова трансформація, штучний інтелект.

Keywords: lawyer, advocacy, latest technologies, digital transformation, artificial intelligence.

Курганський Олександр Валерійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ПРОКУРАТУР В УКРАЇНІ В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Принцип спеціалізації завжди був присутнім серед визначальних засад організації та діяльності системи органів прокуратури в Україні. Його значимість не оспорювалася ні в первинному Законі України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 року, ні в діючому, від 14.10.2014 року.

Успадкована від початкових етапів формування прокурорська система в Україні реалізовувала спеціалізацію в двох основних формах: 1) Зовнішня спеціалізація, коли передбачалося утворення окремих самостійних органів, що утворювали підсистему з функціонуванням окремих ланок прокурорських органів з підпорядкуванням напряму Генеральній прокуратурі (військові прокуратури, екологічні прокуратури зразка 2011 року) або відповідним підрозділам обласних прокуратур (природоохоронні прокуратури); 2) Внутрішня спеціалізація, коли в рамках самостійних органів прокуратури утворювалися відділи чи запроваджувалися посади з виконання окремих напрямів діяльності органів прокуратури. Слід відзначити, що військові прокуратури за Законом України «Про прокуратуру» 1991 року та наказами Генерального прокурора існували за екстериторіальним принципом, коли їх розміщення не було залежним від адміністративно-територіального поділу України, а знаходилося в залежності від дислокації окремих підрозділів Збройних сил України.

Сучасний стан реалізації принципу спеціалізації знаходить дещо інший шлях. Частина друга ст. 7 Закону України «Про прокуратуру» окрім існування спеціалізованих прокуратур у вигляді підрозділів Офісу Генерального прокурора, самостійних органів прокуратури на правах обласних чи окружних прокуратур встановила також можливість функціонування спеціалізованих прокуратур у вигляді відповідних підрозділів обласних (прирівняних до них), або, взагалі, відділів у складі окружних прокуратур [1].

На практиці склалася ситуація, що на нижньому рівні, у вигляді третьої ланки системи органів прокуратури нині існують лише спеціалізовані прокуратури у сфері оборони. Інші варіанти, хоча й теоретично передбачені в діючому законодавстві, але відображення в системі органів прокуратури не набули.

Функціонування сучасних спеціалізованих прокуратур у сфері оборони третьої ланки, на відміну від колишніх військових прокуратур, як було вже відзначено, базується на зв'язку з адміністративними одиницями (містами), в яких вони знаходяться. Тоді як прокуратури другої, вищої ланки все ж поки пов'язані з існуванням Південного, Західного та Центрального регіону. Вища ланка ж ланка, які раніше, у випадку з військовими, знаходиться в межах найвищого органу прокуратури, Офісу Генерального прокурора, на правах найбільшого структурного підрозділу-департаменту.

Сучасні екологічні прокуратури, порівняно з раніше функціонувавшими природоохоронними та екологічними прокуратурами значно втратили у свій структурі. Якщо за

Законом України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 року та відповідними наказами Генерального прокурора природоохоронні прокуратури функціонували у вигляді самостійних міжрайонних прокуратур, з відповідним підпорядкуванням обласному прокурору, а підсистема екологічних прокуратур Дніпровського басейну – взагалі, в двох рівнях (Дніпровська екологічна прокуратура – на правах обласної, та мережа підпорядкованих їй екологічних на правах районних), то сучасні екологічні прокуратури функціонують лише на рівні департаменту в складі Офісу Генерального прокурора та у вигляді відділів в прокуратур областей та прирівняних до них.

Транспортні прокуратури на території України, які початково існували у вигляді шести транспортних прокуратур на правах обласних та 47 прокуратур на правах районних [2, с. 21], спочатку втратили рівень обласних прокуратур в 1998 році, з підпорядкування транспортних прокуратур на правах районних відповідним обласним територіальним прокуратурам, а з прийняттям Закону України «Про прокуратуру» в 2014 році взагалі припинили своє існування. Їх подальше функціонування з урахуванням практичного відходу від залишків загальнонаглядової діяльності було визнано недоцільним, а зміни підслідності прокуратури остаточно підвели лінію під їх існуванням.

Прийняття поточної редакції Закону України «Про прокуратуру» на діяльності спеціалізованих прокуратур з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах вже не могло відбутися, оскільки існування окремих прокуратур на правах міжрайонних було припинено на підставі наказу Генерального прокурора України від 22 грудня 2011 року № 201ш [3, 31], а натомість були запроваджені посади прокурорів з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також інших примусових заходів, на яких покладено здійснення цих функцій. Поточний стан справ у цій сфері в окремих прокуратурах областей залежить від встановлення пріоритетності даного напрямку діяльності прокуратури корівником обласної прокуратури та створення окремих підрозділів у складі відповідної обласної прокуратури. Проте, виходячи з перехідних положень Конституції України та проекту Закону України «Про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій», функціонування даних підрозділів прокуратур є тимчасовим.

Список використаних джерел

1. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697>
2. Сірко Б. П. Історичний розвиток та становлення системи транспортних прокуратур в Україні. *Правова держава*. 2011. № 13. С. 17–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2011_13_5
3. Руденко М. Спеціалізація як принцип побудови прокурорської системи України : (наук.-практ. прогноз). *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 27–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2012_3_7

Ключові слова: спеціалізовані прокуратури, реформа прокуратури, система органів прокуратури, принцип спеціалізації.

Keywords: specialized prosecutor's offices, reform of the prosecutor's office, system of prosecutor's offices, the principle of specialization.

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ідея верховенства права існує давно, її витoki сягають часів Античності, а філософія Просвітництва оформила її як політико-правовий та соціально-природний феномен [1, с. 20]. Справедливими є твердження, що «за умов швидких соціальних та технологічних змін, його зміст трансформується, розширюється сфера застосування, щоб відповідати новим реаліям та бути ефективним соціонормативним регулятором» [2, с. 125], набуває якостей «організаційної моделі сучасного конституційного права та міжнародних організацій..., що регулює здійснення публічної влади» [3, с. 8] і наразі тлумачиться як «як певна сума щільно переплечених між собою принципів, які разом творять ядро доктрини конституціоналізму, а відтак є необхідним для будь-якого ... демократичного суспільного устрою» [4, с. 10; 5, с. 116]. Венеціанська комісія у доповіді про верховенство права 2011 року, прийнятої на 86-му пленарному засіданні, визначила загальні характеристики поняття верховенства права, а також критерії його оцінки – законність, юридична визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, дотримання прав людини, недискримінація, рівність перед законом [6].

Протягом тривалого часу створювалися інституції та розроблялися процедури задля того, щоб зробити верховенство права не лише теоретичною конструкцією, а реальністю, що сприяло визначенню того, що є верховенство права і що необхідно для його досягнення. Виникають питання: яку роль відіграють суди у просуванні та підтримці верховенства права; чи вимагає верховенство права того, щоб суди мали владу над усіма іншими гілками влади, включаючи законодавчу. Наведемо декілька міркувань щодо сформульованих питань.

Незалежна судова влада є одним із найважливіших компонентів верховенства права. На неї покладено відповідальність за тлумачення та застосування закону. У демократичних країнах вона незалежна від будь-якого політичного впливу, судді призначаються на підставі їхньої кваліфікації та досвіду, а не політичної приналежності. Суди відповідають за тлумачення закону, а це означає, що вони повинні застосовувати закон відповідно до фактів конкретної справи, і це стосується як кримінальних, так і цивільних справ. В Україні ці положення закріплені у законодавчих актах, серед яких Конституція України (ст.ст. 8, 129), галузеві кодекси (ст. 2 КАС України, ст. ст. 2, 10 ЦПК України, ст. 8 КПК України), Закон України «Про судоустрій і статус суддів» та ін.

Суди забезпечують справедливе та послідовне застосування закону та дотримання прав усіма сторонами спору. Кожній зі сторін спору, рішення якого покладається на суд, будь то між окремими особами, між окремими особами та урядом, між різними гілками влади, гарантується право викласти свою позицію. Це сприяє підтримці суспільної довіри до системи правосуддя.

Верховенство права вимагає, щоб правосуддя було справедливим та неупередженим. Це означає, що кожному гарантується доступ до правосуддя незалежно від його соціального статусу чи політичного впливу, а також те, що усі, незалежно від їх становища в суспільстві, підпорядковуються тим самим законам. Суди несуть відповідальність за притягнення окремих осіб, уряду, державних посадових осіб до відповідальності за їхні дії.

Важливим аспектом верховенства права є прозорість та підзвітність органів судової влади. Це означає, що громадськість повинна мати доступ до інформації про судові розгляди, юридичні рішення та поведінку суддів. Розроблено механізми притягнення суддів до відповідальності за будь-які неправомірні дії.

Незалежна судова система забезпечує наявність системи стримувань та противаг у механізмі функціонування державної влади. Вона виступає у статусі стримуючого механізму виконавчої та законодавчої гілок влади, гарантуючи, що вони не виходять за межі своїх повноважень, визначених законом, що, своєю чергою, захищає права та свободи громадян.

Суди захищають від свавілля уряду, вони гарантують, що він не може використовувати свою владу для несправедливого покарання осіб, позбавлення їх прав без належної правової процедури. Зокрема, «особі, яка безпосередньо зазнала утисків чи постраждала від дій держави – її органів чи посадових осіб, надається право звернутися до суду із оскарженням законності таких дій влади, а у разі визнання їх незаконними, на винних застосовуються відповідні санкції» [7, с. 66], що особливо важливо у країнах, де поширена корупція.

Україна, яка набула статусу кандидата на членство в ЄС, має здійснити ще чимало кроків до наближення правової системи до європейських стандартів, найважливіші з яких стосуються верховенства права, що ускладнено військовою агресією. Науковці та практики, розмірковуючи над значенням судової влади під час війни зазначають, що наразі на неї «покладено велику відповідальність, адже вона стає арбітром у дуже складних і небезпечних ситуаціях», «дотримуючись у таких умовах стандартів Ради Європи та вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» [8]. Отже, в умовах воєнного стану, як і у звичайних умовах, відповідно до вимог законодавства України, здійснення правосуддя покладено виключно на суди, що і відбувається попри ризики та загрози (у перший рік війни розглянуто майже 3 млн. справ), і передача їх функцій іншим інституціям або створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Висновки. Незалежна судова влада є важливою складовою правової системи будь-якої країни. Вона відіграє вирішальну роль у відправленні правосуддя справедливим і неупередженим чином. Існує тенденція, за якою під час війн та після їх закінчення країни стикаються зі значними обмеженнями у сфері верховенства права, нестачею ресурсів з точки зору забезпечення правопорядку та відправлення правосуддя, а також збільшенням кількості порушень прав людини. Зокрема, у рейтингу верховенства права, що складається Всесвітнім проєктом правосуддя, у 2023 році України посіла 89 місце серед 142 країн, що на 13 позицій нижче, ніж у 2022 році. Функціонування ефективного механізму забезпечення верховенства права вимагатиме співпраці та взаємодії усіх зацікавлених сторін, включаючи уряд, законодавчу владу, судову систему, громадськість.

Список використаних джерел

1. Рабінович П. Верховенство права як соціально-природний феномен (контури ідеалу). *Право України*. 2010. № 3. С. 19–23.
2. Федорова Т. Ідея верховенства права у міжнародно-правовому дискурсі. *Міжнародне право та євроінтеграційні перспективи України: сучасні виклики* : монографія / за ред. М. Р. Аракеяна, Х. Н. Бехруза, Ю. Ю. Акіменко. Одеса, 2023. С. 125–151.
3. Rule of Law Checklist. Мірило правовладдя. Коментар. Глосарій : ухв. Венеційською Комісією на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11–12 берез. 2016 р.) / пер. з англ. С. Головатого. Київ : ВАІТЕ, 2017. 163 с. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-ukr)
4. Аллан Тр. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права. Київ : Києво-Могилян. акад., 2008. 385 с.
5. Конституційне право : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваїте, 2021. 528 с.
6. Верховенство права : доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86му пленарному засіданні (м. Венеція, 25–26 берез. 2011 р.). *Право України*. 2011. № 10. С. 168–184. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2011_003_rev_2011_04_04.pdf
7. Кельман М., Кельман Р. Принцип верховенства права в діяльності органів судової влади. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія : Юрид. науки. Львів, 2021. № 3 (31). С. 61–69.

8. Про значення судової влади під час війни та післявоєнної відбудови : [обговорення актуал. питань на міжнар. конф. «Роль судової влади у подоланні викликів війни» (м. Львів, 8–9 груд. 2023 р.)] / Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1523848/>

Ключові слова: верховенство права, критерії верховенства права, судова влада, судова система, незалежність, справедливість, прозорість.

Keywords: rule of law, criteria of rule of law, judicial power, judicial system, independence, fairness, transparency.

Зубрицький Олександр Олександрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕДУРИ ПРИТЯГНЕННЯ АДВОКАТА ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У сучасних умовах, де розвиток демократії та верховенство права вважаються основними цілями, інтеграція країн до Європейського Союзу вимагає побудови та узгодження системи правового регулювання функціонування інституту адвокатури. Це стає не лише питанням відповідності європейським стандартам, а й ключовим аспектом забезпечення розвитку демократії та правової держави.

Зарубіжний досвід у сфері реалізації процедури притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є надзвичайно важливим для України, яка прагне вступити до Європейського Союзу. Європейські країни демонструють, що правова система, що гарантує незалежність адвокатів та дотримання ними професійних стандартів, є необхідною складовою успішної інтеграції до Європейського Союзу.

Аналіз законодавства щодо притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності в зарубіжних країнах, зокрема Європейського Союзу та порівняння його з українським законодавством є важливим кроком у створенні ефективної системи правового регулювання адвокатської діяльності в Україні.

Міжнародні стандарти, що визначають роль адвокатів, вимагають від держави забезпечити неприпустимість необґрунтованого та довільного застосування дисциплінарних санкцій або інших заходів впливу до адвокатів за їхні дії, вчинені під час виконання професійних обов'язків. Кожна держава повинна мати за мету підтримання професійних стандартів адвокатури та гарантування того, що адвокати діють лише в інтересах своїх клієнтів, відповідно до міжнародних норм незалежності, честі та гідності професії [1].

У Рекомендаціях №R(2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів вказується, що принцип VI регулює дисциплінарне провадження щодо адвокатів. У випадках, коли адвокати не відповідають професійним стандартам, передбаченим у кодексах професійної поведінки або законодавством, слід застосовувати належні заходи, включаючи дисциплінарне провадження. Адвокатські колегії та інші професійні об'єднання адвокатів мають бути відповідальними за проведення дисциплінарного провадження щодо адвокатів або, відповідно до обставин, мати право брати участь у такому провадженні [2].

Дисциплінарне провадження повинно здійснюватися з повним дотриманням принципів та норм, викладених у Європейській конвенції з прав людини, включаючи право адвоката брати участь у провадженні, яке стосується його, та подавати апеляцію до суду стосовно прийнятого рішення. При встановленні санкцій за дисциплінарні порушення адвокатів слід дотримуватися принципу пропорційності, забезпечуючи відповідність санкцій тяжкості порушення.

Заслугує на увагу позиція Н. М. Бакаянної, яка слушно зауважує на доцільності виокремлення принципів дисциплінарного провадження щодо адвокатів, які впливають з міжнародних актів адвокатури: 1) незалежності дисциплінарної процедури; 2) неупередженості при розгляді дисциплінарної справи; 3) повного та об'єктивного дослідження обставин справи; 4) змагальності; 5) територіальності; 6) конфіденційності; 7) колегіальності прийняття рішень; 8) права на правову допомогу; 9) пропорційності дисциплінарного стягнення дисциплінарному проступку адвоката; 10) оскарження рішення у дисциплінарній справі [3, с. 181].

Аналіз зарубіжного досвіду щодо процедур притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності свідчить про складний механізм функціонування системи контролю за їхньою діяльністю та забезпеченням високих професійних стандартів.

Наприклад, у Австрії, дисциплінарна відповідальність адвокатів регулюється федеральним законом про дисциплінарні права адвокатів та адвокатів-стажистів 1990 року. Згідно з цим законом, дисциплінарне провадження і розгляд справи здійснюється відповідно до встановлених процедур, а рішення може бути оскаржене у вищу апеляційну комісію. До адвокатів можуть бути застосовані різноманітні санкції, від письмових доган до виключення з адвокатури [4].

У Нідерландах спеціальна група ради адвокатів зазвичай намагається мирно врегулювати суперечки з адвокатами. У Чехії адвокати, які планують подати скаргу, повинні спершу скористатися процедурою медіації [5, с.33].

В Англії та Уельсі дисциплінарні справи розглядаються арбітром, який пропонує модель рішення. У цьому контексті важливо зазначити, що дисциплінарні органи можуть обмежитися визнанням порушення адвокатом професійних стандартів без застосування санкцій. У контексті цього, у Сполученому Королівстві, наприклад, Рада зі стандартів адвокатської діяльності здійснює дисциплінарне розслідування на підставі скарги, після чого може накладати різноманітні санкції, такі як штрафи, попередження або тимчасова заборона на практику. Передбачено також можливість встановлення умов подальшої адвокатської діяльності після завершення дисциплінарного провадження, які можуть замінити відсторонення або набрати чинності після закінчення періоду відсторонення. Такі умови можуть включати обмеження обсягу практики, проходження навчального курсу та інші обов'язки [6].

У законодавстві Польщі щодо дисциплінарної відповідальності адвокатів передбачено різні види стягнень за допущення дисциплінарних проступків. Наприклад, адвокати можуть отримати попередження, догану, грошове стягнення, призупинення професійної діяльності або виключення з колегії адвокатів. Попередження може бути призначене деканом ради адвокатів, а догана може супроводжуватися заборобою на виконання патронату протягом певного терміну. Грошове стягнення може бути встановлене в певному діапазоні із заборобою на практику та обмеженням права на обрання до органів адвокатського самоврядування. Після винесення рішення дисциплінарним судом, воно повинно бути опубліковане для адвокатського середовища. Дисциплінарне провадження завершується постановою або рішенням, яке може бути оскаржене вищим дисциплінарним судом [7].

Таким чином, законодавство Польщі деталізовано визначає процедуру застосування дисциплінарних стягнень до адвокатів, у тому числі строки і обмеження щодо вступу до адвокатури та участі в адвокатському самоврядуванні.

Досліджуючи європейський досвід щодо дисциплінарної відповідальності адвокатів, Т. Б. Вільчик вказує на необхідність розширення видів дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні, враховуючи обставини скоєння проступку, і встановлення мотивованого рішення, а також чітке визначення відповідальності у договорі про надання правової допомоги [8, с.43].

У той же час С. О. Веснін зауважує, що підвищення ефективності дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні потребує пропорційного застосування стягнень, що враховує специфіку порушень та робить акцент на превентивність. Національне законодавство має

обмежений спектр заходів, що створює необхідність впровадження штрафів та можливості подальшого зменшення санкцій за зразком іноземних практик. Розширення варіантів стягнень та умов їх застосування, з урахуванням індивідуальних обставин, може сприяти збалансованому та ефективному контролю за діяльністю адвокатів відповідно до міжнародних стандартів [9, с.56].

Таким чином, зарубіжний досвід демонструє важливість чіткої та прозорої процедури дисциплінарної відповідальності для адвокатів. Важливо розробити унікальні критерії відповідальності, які відповідатимуть міжнародним стандартам, зокрема, шляхом розширення варіантів стягнень та умов їх застосування. Важливо врахувати індивідуальні обставини порушень та забезпечити превентивний підхід до контролю за діяльністю адвокатів, забезпечуючи таким чином справедливість та довіру до професійної спільноти.

Список використаних джерел

1. Основні принципи стосовно ролі юристів : прийняті восьмим Конгресом ООН із запобігання злочинності і поводження з правопорушниками; Гавана, 27.08–07.09.1990 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/Basic%20principles%20regarding%20the%20role%20of%20lawyers_07091990.pdf (дата звернення: 01.04.2024).

2. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів : ухв. Комітетом Міністрів Ради Європи на 727му засіданні заступників міністрів 25.10.2000 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf (дата звернення: 01.04.2024).

3. Бакаянова Н. М. Імплементация міжнародних принципів дисциплінарної процедури щодо адвокатів у законодавство України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 1. С. 179–183.

4. Bericht des Finanzausschusses über die Regierungsvorlage (1749 der Beilagen): Bundesgesetz, mit dem das Pensionskassengesetz, das Versicherungsaufsichtsgesetz, das Betriebspensionsgesetz, das Wirtschaftstreuhänderberufsgesetz, die Rechtsanwaltsordnung und das Gehaltskassengesetz 2002 geändert werden. URL: https://www.parlament.gv.at/dokument/XXIV/I/1779/fnameorig_252610.html

5. Comparative analysis of bar associations and law societies in select european jurisdictions. 2017. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/a41ac46d-32a9-5e2c-a43a-2987193a235e/content> (дата звернення: 01.04.2024)

6. Rab S. Regulation of the legal profession in the UK (England and Wales) : overview. Practical law. 2021. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/7-633-7078?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/7-633-7078?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true) (дата звернення: 01.04.2024).

7. Про професію адвоката : Закон Республіки Польщі від 26.05.1982 р. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/zakonodavstvo-pro-adv-polsha-zvedenyj-pereklad.pdf> (дата звернення: 01.04.2024).

8. Вільчик Т. Б. Дисциплінарна відповідальність адвокатів в країнах ЄС та в Україні. *Форум права*. 2015. № 4. С. 38–44.

9. Веснін С. О. Зарубіжний досвід правового регулювання питань дисциплінарної відповідальності адвоката та деякі напрями його запозичення у законодавство України. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 51–56.

Ключові слова: адвокат, дисциплінарна відповідальність, дисциплінарне стягнення, дисциплінарне провадження.

Keywords: lawyer, disciplinary responsibility, disciplinary penalty, disciplinary proceedings.

ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРИ ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ

24 лютого 2022 року українське суспільство було змушено перебудувати своє бачення подальшого життя, спрямувавши усі зусилля на подолання варварського вторгнення з боку російської федерації. Задля досягнення майбутньої перемоги над ворогом відбулися зміни у суспільно-політичному, правовому, економічному і культурному житті держави і громадян. Сформувався вражаючий волонтерський рух, змінилась державна політика, особливо, у напрямку підвищення обороноздатності країни, її національної безпеки. Зазнали значного прискорення процеси, пов'язані із опануванням культури поведінки зі зброєю, яка, після Майдану та Революції гідності почала набирати значних обертів в суспільстві. Важливим чинником трансформації суспільства є і велика кількість військовослужбовців і ветеранів військових формувань України із великим військовим досвідом. В цих умовах застаріле законодавче регулювання та інструменти, які надані Національній поліції України для забезпечення належного функціонування дозвільної системи у сфері обігу зброї, є такими, що не можуть забезпечити належний рівень правоохоронної діяльності у цій сфері в умовах сьогодення.

Наразі органами виконавчої влади проводяться істотні зміни у сфері діджиталізації (запровадження Єдиного реєстру зброї) та удосконалення чинного зброярського законодавства, але вказані дії стосуються лише підзаконних нормативно-правових актів, оскільки другого читання прийнятого 23.02.2022 року ВРУ за основу із скороченням строку підготовки Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю» досі не відбулося, хоча відповідні висновки та порівняльна таблиця профільного комітету ВРУ були надані 21.12.2023 року, про що свідчить відповідна картка законопроекту [1].

Як слушно зауважує Р. Миронюк, на відміну від інших напрямків своєї діяльності, лише напрямок дозвільної діяльності органів національної поліції не регулюється законом [2, с. 14]. Профільного закону, який би врегулював обіг предметів та об'єктів, на які поширюється дозвільна система України, в частині вогнепальної зброї наразі не прийнято.

На рівні країн членів ЄС наразі є чинною Директива Європейського парламенту і Ради Європи «Про контроль над набуттям та зберіганням зброї» від 24.03.2021 № 2021/555 [3]. Відповідно до інформації, викладеної на сайті Урядового порталу, за посиланням Євроінтеграція [4], за ініціювання здійснення перекладу вказаної директиви відповідає Національна поліція України, проте нажалі, наразі переклад не виконано.

Преамбулу Конституції України у лютому 2019 року було доповнено абзацом п'ятим, яким підтверджується та закріплюється європейський вибір України та її громадян [5].

Як вбачається із матеріалів статті Вашингтон пост складеної на підставі даних соціологічної групи «Info Sapiens», з 67 % українців, 59 % жінок та 78 % чоловіків готові до відсічі із зброєю у руках проти російських загарбників. [6].

Вищевказане підтверджує еволюційний шлях і трансформацію суспільства, в тому числі і в питанні поведінки зі зброєю, що знаходить своє відображення в тому, що першою загальнодержавною електронною петицією до Президента України, яка набрала необхідні 25 000 тисяч голосів, а саме 36244 голосів, була саме петиція із проханням законодавчо затвердити право громадян України на захист [7].

Як вбачається зі звіту робочої групи за авторством О. Буткевич, критично була сприйнята пропозиція щодо зміни у ст. 27 Конституції України, за якою пропонувалось доповнити її новим абзацом, про право громадян на захист своїх прав та конституційних свобод у поєднанні

із закріпленням права на вогнепальну зброю. Таке бачення змін у Конституцію вочевидь було обумовлено славнозвісною другою поправкою у Конституцію США [8].

Своєю чергою, 21.07.2021 року Сенат Чеської Республіки, країни члена ЄС та НАТО, яка системно продовжує допомагати Україні, проголосував за зміни у Конституцію країни, якими закріпили право громадян на захист своїх прав на життя та на захист права на життя інших осіб за допомогою вогнепальної зброї. Не можна не відмітити дещо інший підхід чеських змін до законодавчого акту, у порівнянні із другою поправкою США. Так, у чеському варіанті немає посилення на ополчення, а акцент зроблено саме на праві громадян, як індивідів [9].

За результатами опитування громадян про ставлення до володіння громадянами зброєю, яке проходило у «Дії», до якого долучилися 1 726 452 користувачів, майже 59 % дали позитивну відповідь на право громадян вільно володіти зброєю для особистого захисту [10].

В основі трансформації ставлення суспільства до володіння зброєю – об'єктивні фактори, як то імплементація передового досвіду країн з розвинутою демократією, волонтерський рух, активна військова і соціально-культурна відсіч військовій агресії росії, запит ветеранів. Беручи до уваги, що чинні процеси є еволюційним розвитком культури поведінки суспільства зі зброєю, цілком адекватною відповіддю на існуючий запит від суспільства буде прийняття у другому читання законопроекту «Про право на цивільну вогнепальну зброю» № 5708, із можливістю розгляду питання, про внесення змін у статтю 27 Конституції України, із дотриманням вимог та рекомендацій Директиви Європейського парламенту і Ради Європи «Про контроль над набуттям та зберіганням зброї» від 24.03.2021 № 2021/555. Такий підхід дозволить у подальшому визначити роль культури поведінки зі зброєю у національному опорі військовій агресії та вихованню нових поколінь вільних українців у дусі європейських цінностей.

Список використаних джерел

1. Проект Закону про право на цивільну вогнепальну зброю. Картка законопроекту. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27190>
2. Миронюк Р. Щодо питання контролю поліцією за обігом вогнепальної зброї в період воєнного стану. *Організаційно-правове забезпечення функціонування підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. круглого столу (м. Дніпро, 3 черв. 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 14–18.
3. Про контроль над набуттям та зберіганням зброї : Директива Європейського парламенту і Ради Європи від 24.03.2021 р. № 2021/555 (Directive (EU) 2021/555 of the European Parliament and of the Council of 24 March 2021 on control of the acquisition and possession of weapons (codification)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32021L0555>
4. Таблиця із орієнтовним планом перекладу активів acquis ЄС на 2023 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/MTD/orientovnyi-plan-perekladu-aktiv-acquis-ies-na-2023-rik.pdf>
5. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
6. Berger M. A majority of Ukrainians support armed resistance and oppose concessions to Russia, poll finds : Washington Post article on Info Sapiens pol : 12.03.2022. URL: <https://sapiens.com.ua/en/publication-single-page?id=203>
7. Законодавчо затвердити право громадян України на захист : електронна петиція № 22/000040-еп. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/40>
8. Право на збройний самозахист : правова дискусія в Україні. URL: https://voxukraine.org/the-right-to-armed-self-defence-ua#_ftn7
9. У Чехії закріплюють в конституції право громадян захищати своє життя зі зброєю. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/07/21/7125694/>

10. Понад 1,7 мільйона українців взяли участь в опитуванні щодо володіння зброєю – Мінцифри. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3497446-ponad-17-mln-ukrainciv-vzali-ucast-v-opituvanni-sodo-volodinna-zbroeu-mincifri.html>

Ключові слова: правоохоронна діяльність, правоохоронна система, правоохоронні органи, обіг вогнепальної зброї, єдиний реєстр зброї, цивільна зброя, трансформація суспільства, культура поводження зі зброєю, воєнний стан.

Keywords: law enforcement activity, law enforcement system, law enforcement agencies, circulation of firearms, Unified Weapons Register, civilian weapons, transformation of society, culture of handling weapons, martial law.

Полетило Павло Сергійович

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
аспірант кафедри кримінального права і процесу*

МОДЕЛЬ СПРАВЕДЛИВОГО ПРАВОСУДДЯ (ВИПАДОК, КОЛИ СВІДОК ОБВИНУВАННЯ ВІДСУТНІЙ В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ)

Під моделлю справедливого правосуддя у випадку, коли свідок обвинувачення не з'явився в судові засідання, розуміємо сукупність поглядів на організацію правосуддя, при якій забезпечується дотримання прав захисту, передбачених пунктом 1 та підпунктом «d» пункту 3 статті 6 Конвенції [1].

Правило – це сукупність процесуальних дій суду, розроблених ЄСПЛ для регулювання ходу судового розгляду з метою забезпечення справедливості стосовно сторін кримінального провадження.

За основу створення згаданої моделі брали правило (критерій) трьохступінчатого тесту, який потребує з'ясування питань:

- 1) чи існували вагомі підстави для неявки свідка в судові засідання для прийняття в якості доказу неперевірених показань відсутнього свідка;
- 2) чи були докази відсутнього свідка «єдиною» чи «вирішальною» основою для винесення підсудному обвинувального вироку;
- 3) чи мали місце достатні врівноважуючі фактори, в тому числі процесуальні гарантії, які компенсують труднощі, з якими зіткнулась сторона захисту в результаті прийняття в якості доказу неперевірених показань, які забезпечать справедливість судового розгляду [2, п. 152].

На пропонованій моделі (Рис.1) ці питання зображені блоками: «Наявність поважних причин», «Єдиний чи вирішальний доказ», «Врівноважуючі фактори та процесуальні гарантії». З'ясування кожної позиції тесту здійснюється як з допомогою національного законодавства, так і з допомогою правил, вироблених

ЄСПЛ. Підтвердженням слугує прецедент: «Хоча питання щодо допустимості доказів у справі – це, насамперед, предмет регулювання національного законодавства і ... саме національні суди мають давати оцінку наявним у справі доказам, його (Суду – підкреслено нами) завдання за Конвенцією полягає не у вирішенні того, чи було належним чином прийнято показання свідків як докази, а у встановленні провадження в цілому, і, зокрема, спосіб отримання доказів, справедливим» [3, п. 50].

Крім відміченого, Суд наголошує, що акцент на загальній справедливості його ролі, яка полягає «не в абстрактному розгляді ..., а у встановленні гарантій для забезпечення відповідності провадження у кожній справі вимогам справедливого судового розгляду з огляду на конкретні обставини кожного обвинуваченого» [4, п. 147–148]. Саме правила виступають гарантіями у забезпеченні відповідності провадження вимогам справедливого судового роз-

гляду, з огляду на конкретні обставини кожного обвинуваченого. Ігнорування правилами судочинства призводить до порушення справедливого судового розгляду. Сказане обґрунтовує те, що модель включає з'ясування кожної позиції трьохступінчатого тесту як з дотриманням відповідних правил, так і з допомогою національного законодавства.

Рис. 1. Модель справедливого правосуддя
(випадок, коли свідок обвинувачення не з'явився в судове засідання)

Вивчення практики наднаціонального суду показує, що кожна позиція трьохступінчатого тесту обґрунтовується «своїми» правилами. Саме тому на моделі вони вказані так: «Правила 1», «Правила 2», «Правила 3», відповідно.

Водночас відповідно до сформованих ЄСПЛ правових позицій у справах, коли свідок обвинувачення не з'явився в судове засідання, до «Правил 1» з'ясування поважних причин включаємо ще правила з'ясування всіх розумних зусиль держави у забезпеченні явки свідка обвинувачення в судове засідання.

Згідно з послідовною практикою ЄСПЛ виокремлено «Правила 2» встановлення єдиного чи вирішального доказу. «Правила 3» регулюють достатність врівноважуючих факторів для належної оцінки надійності відповідного доказу. До переліку «Правила 3» включено ще й правила, які регулюють достатність процесуальних гарантій.

ЄСПЛ дотримується позиції того, що виробленим ним правилам характерна гнучкість. Очевидно, що гнучкість використання правила «єдиного чи вирішального доказу» та правила (критерію) трьохступінчатого тесту має бути пов'язана із врівноважуючими факторами, які не допускають порушення права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд, тобто гнучкість правил Суду можлива в межах дотримання прав захисту.

Оскільки гнучкість справедлива для розглянутих правил, які застосовуються ЄСПЛ для оцінки справедливості судочинства, то цей висновок можна поширити на решту правил залежно від обставин справи в межах дотримання прав захисту. Саме тому правилам властива динаміка розвитку, яка проявляється у їх застосуванні ЄСПЛ, спрямована на посилення вимог до справедливого судочинства, тобто правила являються «живим механізмом». Наведена модель не є правовою константою: вона допускає появу нових правил, які будуть вироблені наднаціональним судовим органом, і, в розглядуваному контексті, будуть включені до складу «Правила 1», «Правила 2» або «Правила 3».

Ризиками справедливого судового розгляду можуть бути такі: обвинуваченому не надано можливості оскаржити показання відсутнього в суді свідка на жодній стадії провадження; свідок обвинувачення відмовляється надавати усні показання в суді; обвинувальний вирок базується на показаннях свідка, які є єдиними, але не вирішальними; неперевірені показання свідка обвинувачення беруться до уваги судом без достатніх компенсуючих факторів; обвинувальний вирок ґрунтується на показаннях анонімного свідка; та інші. Кожен ризик усувається («нейтралізується») шляхом поєднання відповідних правил ЄСПЛ та національного законодавства. Згадане поєднання забезпечує справедливе правосуддя.

Отже, створена наукова модель справедливого правосуддя, коли свідок обвинувачення відсутній в судовому засіданні, дозволяє усунути труднощі, пов'язані із використанням правил ЄСПЛ в розглядуваному аспекті, сприяє врегулюванню всього масиву процесуальних правил і виключає можливість несправедливого судочинства.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : зб. законод. актів : станом на 19.04.2023 р. Київ, 2023. 102 с.
2. Case “Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom”[GC] № 26766/05, 22228/06 : Decision of the ECtHR dated December 15, 2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp#{«itemid»: \[«001-108072»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp#{«itemid»: [«001-108072»]})
3. Case “Van Mechelen and Others v. the Netherlands”, № 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93 : Decision of the ECtHR dated April 23, 1997. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58030>.
4. Case “Beuze v. Belgium”, № 71409/10 : Decision of the ECtHR in the, dated November 09, 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187802>.

Ключові слова: правила ЄСПЛ, справедливе правосуддя, причини неявки свідка обвинувачення в суд, єдиний чи вирішальний доказ, врівноважуючі фактори, процесуальні гарантії.

Keywords: ECtHR rules, fair justice, reasons for prosecution witness not appearing in court, single or decisive evidence, balancing factors, procedural guarantees.

ПРИМИРЕННЯ СТОРІН СПОРУ ШЛЯХОМ МЕДІАЦІЇ ПІД ЧАС СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Серед гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина є право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [1]. Одним із способів реалізації такого права є забезпечена державою можливість звертатись до суду, який, відповідно до закону, здійснює правосуддя на засадах верховенства права та створює такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків [2]. Особи, які вважають, що їх права порушені, звертаються до органів, що здійснюють правосуддя, як правило, у порядку позовного правадження, і як свідчить статистика, таких справ перебуває на розгляді у судах найбільше, при чому значна частина таких позовів розглядається із порушенням строків, передбачених процесуальними кодексами. Так, наприклад, у 2023 році судами першої інстанції у порядку адміністративного судочинства було розглянуто 495874 позовних заяв, із них 7374 (близько 1,5%) – із порушенням строків, передбачених Кодексом адміністративного судочинства України (далі – КАСУ), а у порядку цивільного судочинства розглянуто 530202 позови, із них 36533 (більше 6,8 %) – із порушенням строків, передбачених Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПКУ) [3]. Крім того, в судовій системі продовжує існувати так званий «кадровий голод», зокрема, зі слів заступника голови Вищої ради правосуддя Дмитра Лук'янова, в судах працює 4910 суддів, та є 2249 вакансій, при чому найгостріша ця проблема в судах апеляційних інстанцій, де більше половини суддівських посад є вакантними [4].

Враховуючи умови, в яких сьогодні доводиться працювати судам, їх переизавантаженість та недостатню кадрову забезпеченість, очевидною є необхідність зменшення кількості звернень до судової системи та розширення можливостей примирення сторін як на досудовій стадії, так і в процесі судового розгляду.

Примирення, відповідно до Академічного тлумачного словника української мови, – це стан за значенням «примиритися», «примирятися», тобто переставати сердитися один на одного, переставати ворогувати з ким-небудь, встановлювати мир [5].

Відповідно до п. 4 частини 1 статті 1 Закону України «Про медіацію», медіація – це поза-судова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [6]. Медіація може бути проведена для врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), і хоча у вказаному законі ця процедура визначена як позасудова, вона може бути проведена як до звернення до суду, так і під час судового провадження, і навіть під час виконання рішення суду (ч. 1 та 2 ст. 3 Закону України «Про медіацію»).

Так, відповідно до ч. 7 ст. 49 ЦПКУ, ч. 5 ст. 47 КАСУ, ч. 7 ст. 46 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПКУ), сторони можуть примиритися (досягнути примирення), у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу [7; 8; 9]. При цьому заявити про бажання примиритися шляхом медіації повинні обидві сторони, лише тоді суд надає їм час для проведення медіації і зупиняє на цей період провадження у справі: у цивільному та господарському процесі не більш як на 90 днів, а в адміністративному – до закінчення строку, про який сторони заявили у клопотанні (п. 3¹ ч. 1 ст. 253 ЦПКУ, п. 3¹ ч. 1 ст. 229 ГПКУ, п. 4 ч. 1 ст. 236 КАСУ). Так, у справі № 903/1136/23 Господарський суд Волинської області ухвалою від 04 грудня 2023 року відмовив у задоволенні клопотання представника відповідача про зупинення провадження у справі на строк до 90 днів на час проведення медіації, оскільки іншою стороною таке ж клопотання не було заявлено [10].

На жаль, офіційна статистика щодо кількості судових проваджень, у яких сторони примирилися за участю незалежного посередника-медіатора, не ведеться, тому тяжко визначити, скільки на сьогодні є успішних кейсів врегулювання спорів шляхом медіації на різних стадіях судового процесу. У Єдиному державному реєстрі судових рішень можна віднайти справи, у яких судом зупинялось провадження на час проведення медіації, проте примирення сторін у цих справах досягнуто не було [11; 12].

Законом передбачено, незалежно від стадії провадження, повернення позивачу (скаржнику, заявнику) 60 відсотків судового збору, сплаченого при поданні позову (відповідної апеляційної чи касаційної скарги), якщо сторонам вдалося примиритися шляхом медіації, за результатами якої було укладено мирову угоду, або позивач відмовився від позову, або відповідач визнав позов (ч. 1 та 2 ст. 130 ГПКУ, ч. 1 та 2 ст. 142 ЦПКУ). Однак, як свідчить судова практика, щоб суд вирішив питання про повернення саме 60 відсотків судового збору, зацікавленій стороні необхідно надати докази того, що домовленості було досягнуто саме в результаті участі сторін у процедурі медіації. Так, Господарський суд Миколаївської області в ухвалі від 06 лютого 2023 року у справі № 915/708/22 зазначив, що «оскільки суду не подано доказів позасудового врегулювання спору між сторонами саме шляхом медіації в порядку, передбаченому Законом України «Про медіацію» (не подано договору про проведення медіації, інформації щодо медіатора, медіаційної угоди, угоди за результатами медіації тощо), в суду відсутні підстави для повернення позивачу з державного бюджету 60 відсотків судового збору, сплаченого при поданні позову. При цьому, посилення позивача в заяві про відмову від позову на проведення між сторонами медіації без надання підтверджуючих доказів не зумовлює виникнення у позивача права на повернення з державного бюджету судового збору в розмірі 60 відсотків» [13].

Отже, можливість примирення сторін спору шляхом медіації під час судового процесу законом передбачена, сторони використовують право звертатись до суду із клопотанням про зупинення провадження у справі на час проведення медіації, проте на сьогодні відсутні статистичні дані щодо кількості судових справ, у яких відбулось примирення сторін саме в результаті участі у процедурі медіації, що значно ускладнює проведення змістовного аналізу практичної реалізації норм законодавства про медіацію у зазначеній сфері.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4234> (дата звернення: 02.04.2024).
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 02.04.2024).
3. Судова статистика. 2023 рік. Судова влада України : веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (дата звернення: 02.04.2024).
4. Правосуддя майбутнього: експерти проаналізували основні виклики судової системи та шляхи їх подолання. PRAVO : веб-сайт. URL: <https://pravo.ua/pravosuddia-maibutnoho-eksperty-proanalizuvaly-osnovni-vyklyky-sudovoi-systemy-ta-shliakhy-ikh-vyrishennia/> (дата звернення: 02.04.2024).
5. Тлумачення значення слова «примирення». Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <https://sum.in.ua/s/prymyrennja> (дата звернення: 02.04.2024).
6. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20> (дата звернення: 02.04.2024).
7. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6169> (дата звернення: 02.04.2024).
8. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 02.04.2024).
9. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 02.04.2024).

10. Ухвала Господарського суду Волинської області від 04.12.2023 р. у справі № 903/1136/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115370208> (дата звернення: 02.04.2024).

11. Ухвала Господарського суду м. Києва про поновлення провадження у справі від 27.02.2023 р. № 910/4447/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109271427> (дата звернення: 02.04.2024).

12. Ухвала Франківського районного суду м. Львова від 23.02.2024 у справі № 465/6094/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117204720> (дата звернення: 02.04.2024).

13. Ухвала Господарського суду Миколаївської області від 06.02.2023 у справі № 915/708/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109015017> (дата звернення: 02.04.2024).

Ключові слова: медіація, примирення, судовий процес.

Keywords: mediation, conciliation, litigation.

Чорний Максим Михайлович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури*

ЩОДО ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ У ЯКИХ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ»

Проблематика функцій прокуратури вже упродовж тривалого часу не втрачає своєї актуальності. Попре цей факт, аналіз наукової літератури свідчить, що окремі функції, покладені на цей правоохоронний орган Конституцією України, залишаються малодослідженими. В рамках нашої теми увага буде приділена визначенню змісту поняття «процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях, досудове розслідування у яких здійснюється органами Державного бюро розслідувань». Зважаючи на той факт, що це поняття співвідноситься з поняттям «процесуальне керівництво досудовим розслідуванням» як частина та ціле, вважаємо за потрібне висвітлити деякі підходи до розуміння останнього.

Так, як зазначає Д. Мірковець, «процесуальне керівництво досудовим розслідуванням – це передбачена кримінальним процесуальним законодавством діяльність прокурора, що здійснюється у процесуальній формі по відношенню до процесуального суб'єкта, пов'язана із організацією процесу досудового розслідування та його спрямуванням, визначенням напрямів розслідування, координацією процесуальних дій, забезпеченням дотримання у процесі розслідування вимог законодавства України» [1, с. 179]. У свою чергу, В. Гринюк та К. Христенко аналізували повноваження прокурора під час здійснення процесуального керівництва на початковому етапі досудового розслідування та дійшли висновку, що це «передбачені нормами кримінального процесуального законодавства юридичні обов'язки, здійснюючи які за наявності передбачених законом підстав, прокурор справляє владно-розпорядчий вплив на органи досудового розслідування з метою додержання належного процесуального порядку початку кримінального провадження, а також прав і законних інтересів його учасників» [2, с. 18].

Імпонує також точка зору, відповідно до якої процесуальне керівництво прокурора це «організація процесу досудового розслідування, визначення напрямів розслідування, координація процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення додержання в процесі розслідування вимог законів України» [3, с. 66].

У свою чергу, Л. Нестерчук у своїх працях звертає увагу на позицію, що досліджуючи прокурорське процесуальне керівництво під час проведення досудового розслідування варто пам'ятати, що:

1) це самостійний напрям прокурорської діяльності, спрямований на забезпечення швидкого, повного, всебічного й неупередженого розслідування, тобто дослідження всіх обставин учиненого кримінального правопорушення для надання зібраним доказам належної правової оцінки, що вказує на функціональний характер прокурорської діяльності;

2) виконання прокурором функції процесуального керівництва спрямоване лише на забезпечення швидкого, повного, усебічного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення владними суб'єктами процесу, які діють уже в межах забезпеченого прокурором режиму законності [4, с. 229].

Аналіз вищенаведених точок зору дозволяє дійти висновку щодо відсутності єдиного підходу до визначення змісту функції прокуратури з процесуального керівництва досудовим розслідуванням. У той саме час, дослідження спеціальної літератури вказує на відсутність досліджень реалізації цієї функції прокуратури стосовно Державного бюро розслідувань. Спираючись на підходи до визначення поняття «процесуальне керівництво досудовим розслідуванням», повноваження прокуратури в рамках цього напрямку діяльності та мету такої діяльності, вважаємо за можливе запропонувати визначення поняття «процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях, досудове розслідування у яких здійснюється органами Державного бюро розслідувань» як один з напрямків діяльності прокуратури в рамках покладеної на неї конституційної функції процесуального керівництва, що спрямований на забезпечення законності досудового розслідування органами Державного бюро розслідувань та дотримання ними прав його учасників у визначений законом спосіб.

Запропонувавши визначення поняття, видається логічним виокремлення певних ознак цього напрямку процесуального керівництва. До них відносимо:

1) особливий суб'єкт, щодо якого «здійснюється» процесуальне керівництво (органи Державного бюро розслідувань);

2) наявність окремої правової бази реалізації цього напрямку процесуального керівництва (до прикладу, Положення про Департамент нагляду за додержанням законів органами Державного бюро розслідувань Офісу Генерального прокурора від 29.09.2022 р.);

3) особливий перелік кримінальних правопорушень (обумовлюється підслідністю Державного бюро розслідувань);

4) наявність додаткових знань, необхідних прокуророві для ефективного здійснення процесуального керівництва у кримінальних провадженнях, досудове розслідування яких покладається на Державне бюро розслідувань.

Список використаних джерел

1. Мірковець Д. М. Поняття, мета, завдання та принципи процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Юридична наука*. 2020. № 5. С. 178–189.

2. Гринюк В. О., Христенко К. М. Здійснення прокурором процесуального керівництва на початковому етапі досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 2. С. 15–26.

3. Марчук Н. В. Щодо визначення змісту діяльності прокурора зі здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 369–376.

4. Нестерчук Л. Прокурор як процесуальний керівник досудового розслідування: завдання й повноваження. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2015. № 6 (16). Р. 229–233.

Ключові слова: прокурор, прокуратура, функції прокуратури, процесуальне керівництво, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, Державне бюро розслідувань

Keywords: prosecutor, prosecutor's office, functions of the prosecutor's office, procedural management, procedural management of pre-trial investigation, State Bureau of Investigation.

КОНКУРС НА ПОСАДУ СУДДІ: ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ РИСИ

Проблематика формування суддівського корпусу обґрунтовано привертає до себе увагу науковців та практиків. Ще до запровадження в Україні воєнного стану вказане питання окреслювалось як надзвичайно актуальне, виходячи з чисельних проблем у цій сфері, головними з яких були кадрова нестача суддів у судах, випадки корупції під час конкурсних процедур, зупинення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі – ВККСУ) та перерва у роботі Вищої ради правосуддя через відсутність кворуму. Відтік суддівських кадрів через мобілізацію до лав Збройних сил України, виїзд громадян України – потенційних суддівських кадрів за межі держави через воєнні події лише поглибили кризові явища.

Одним з етапів формування суддівського корпусу є проходження кандидатами конкурсу на посаду судді. Науковий аналіз конкурсу та ефективності підходів, закладених у його процедуру, вбачається необхідним для пошуку шляхів вирішення сучасних проблем судової влади.

Після відновлення ВККСУ її діяльності наприкінці 2023 року, розпочалось оголошення та проведення конкурсів для кандидатів на заняття вакантних посад суддів. Зокрема, наразі тривають конкурси до місцевих та апеляційних судів (оголошені 14.09.2023), Вищого антикорупційного суду (оголошений 23.11.2023) [1]. До прикладу, ВККС отримано 153 пакетів документів від кандидатів на посади до Вищого антикорупційного суду та 85 – до Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду. Таким чином, представники ВККСУ зазначають, що на одну посаду в першу інстанцію Вищого антикорупційного суду претендує десять кандидатів. У свою чергу, більше восьми кандидатів мають намір зайняти одну вакантну посаду в Апеляційній палаті Вищого антикорупційного суду [2].

Правовими актами, які регулюють проведення конкурсу є Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. та Положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді від 02.11.2016 р.

Аналіз вказаних документів свідчить, що конкурс включає в себе ряд етапів: прийняття рішення про його проведення; оголошення конкурсу; збір заяв і документів та їх подальший розгляд; проведення спеціальної перевірки щодо кандидатів; кваліфікаційне оцінювання кандидатів; визначення переможця; проведенням з переможцем співбесіди; надання рекомендації про призначення на посаду судді.

Закріплення у Положенні про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді таких принципів проведення конкурсу, як «справедливість, законність, публічність, прозорість, відкритість і рівність умов для його учасників, об'єктивність, неупередженість та повага до прав людини» [3] можна розглядати як позитивну тенденцію у правовому регулюванні, спрямовану на підвищення рівня довіри населення до судової влади.

Звернення до юридичної літератури дозволяє констатувати відсутність наукових розробок щодо змісту та основних рис конкурсу на посаду судді. У зв'язку з цим, здійснивши науковий аналіз, варто запропонувати наступний перелік характерних рис конкурсу на посаду судді, які визначають його зміст:

1. Конкурс на посаду судді є проміжним етапом у процедурі формування суддівського корпусу, позаяк йому передують проведення добору на посаду судді, а за ним слідує підписання Президентом України указу про призначення судді на посаду.

2. Наявність спеціального суб'єкту проведення конкурсу – ВККСУ, яка, відповідно до закону, є постійно діючим органом у системі судоустрою України, відповідальним за відбір і кваліфікаційне оцінювання суддів.

3. Специфічна мета конкурсу – забезпечення судів високопрофесійними суддівськими кадрами, яка досягається укомплектуванням судів необхідною кількістю суддів та заповненням вакантних посад.

4. Наявність строку проведення конкурсу, який складається з: 1) строку подання документів для участі в конкурсі; 2) строку проведення перевірки поданих кандидатом документів членом ВККСУ-доповідачем; 3) строку проведення спеціальної перевірки; 4) строку проведення кваліфікаційного оцінювання з затвердженням рейтингу кандидатів; 5) строку оприлюднення рейтингу кандидатів; 6) строку ухвалення рішення щодо рекомендації про призначення кандидата суддею відповідного суду або про переведення кандидата до відповідного суду.

5. Рейтингова основа проведення конкурсу, яка формується виходячи з набраних кандидатами балів за результатами кваліфікаційних іспитів, складених у межах процедури добору суддів чи в межах кваліфікаційного оцінювання.

Виходячи з наведених характеристик конкурсу на посаду судді, поняття «конкурс на посаду судді» можна визначити як один з етапів формування суддівського корпусу, що здійснюється у встановлені строки на рейтинговій основі шляхом реалізації визначених законодавством процедур Вищою кваліфікаційною комісією суддів України з метою забезпечення судів високопрофесійними суддівськими кадрами.

Список використаних джерел

1. Конкурс на посаду судді. Веб-сайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. URL: <https://vkksu.gov.ua/rubric/konkurs-na-posadu-suddi>

2. На конкурс до ВАКС подали документи 238 кандидатів. UKRINFORM. 04.04.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/3848370-na-konkurs-do-vaks-podali-dokumenty-238-kandidativ.html>

3. Положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді : рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 02.11.2016 р. URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/polozhennya_pro_provedennya_konkursu_na_zaynyattya_vakantnoyi_posady_suddi.2.2024.pdf

Ключові слова: судова влада, суд, суддя, формування суддівського корпусу, конкурс на посаду судді, Вища кваліфікаційна комісія суддів України.

Keywords: judiciary, court, judge, formation of the judicial corps, competition for the position of judge, High Qualification Commission of Judges of Ukraine.

СЕКЦІЯ 8

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

*Керівник секції: завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
доктор юридичних наук, професор Г. І. Чанишева*

*Секретар секції: асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
А. О. Кіліміченко*

Чанишева Галія Інсафівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
доктор юридичних наук, професор*

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

Масштабне реформування національного трудового законодавства, що здійснюється в теперішній час, охоплює всі інститути Індивідуального та Колективного трудового права. Не є виключенням й інститут «Правові основи соціального діалогу у сфері праці», що є складовою Колективного трудового права.

Нині триває робота над підготовкою нової редакції Закону України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року № 2862-VI [1], у процесі розробки якого враховуються міжнародні та європейські стандарти, законодавчий досвід і кращі юридичні практики зарубіжних країн, насамперед, країн ЄС.

Одним із важливих питань, які потребують закріплення в законопроекті, є питання про роль держави в системі соціального діалогу. У чинному Законі України «Про соціальний діалог в Україні» термін «держава» не застосовується. У ст. 4 Закону стороною соціального діалогу на національному, галузевому, територіальному рівнях визнаються органи виконавчої влади, кожний з яких залежно від рівня представлений відповідним суб'єктом – Кабінетом Міністрів України, центральними та місцевими органами виконавчої влади. Основні повноваження цих органів у сфері соціального діалогу передбачені як зазначеним Законом, так і спеціальними законами.

Безумовно, велику роль у функціонуванні соціального діалогу відіграє уряд, на що звертається увага в актах МОП, Європейського Союзу. Так, відповідно до п. 11 Рекомендації Ради Європейського Союзу щодо зміцнення соціального діалогу в Європейському Союзі «національний тристоронній соціальний діалог об'єднує уряд, працівників і роботодавців для обговорення державної політики, законів і правил та інших рішень, які впливають на соціальних партнерів. Тристоронні консультації можуть забезпечити більшу співпрацю між тристоронніми партнерами та досягти консенсусу щодо відповідної національної політики. Тристоронній підхід має спиратися на міцний двосторонній соціальний діалог. Для покращення тристоронніх процесів важливо, щоб уряди підвищили прозорість розробки політики, включаючи політику щодо якості та відповідності можливостей навчання ринку праці» [2].

Водночас роль держави в системі соціального діалогу потрібно розглядати більш широко, не обмежуючи її виключно діяльністю уряду та інших органів виконавчої влади. Для ефек-

тивного функціонування національної системи соціального діалогу, підвищення його впливовості та інклюзивності важливе значення також має діяльність органів законодавчої влади, органів судової влади, інших державних органів.

Варто звернути увагу на те, що в міжнародно-правових актах підкреслюється саме роль державних органів у соціальному діалозі. Так, відповідно до ст. 7 Конвенції МОП № 154 про сприяння колективним переговорам 1981 року – заходи, вживані державними органами для сприяння розвитку колективних переговорів та його заохочення, є предметом попередніх консультацій і, коли це можливо, угод між державними органами та організаціями роботодавців і працівників [3].

На підставі аналізу міжнародно-правових актів і актів чинного законодавства України видається доцільним виділити такі аспекти у визначенні ролі держави в системі соціального діалогу. По-перше, держава сприяє укріпленню та розвитку ефективного соціального діалогу, інституційної спроможності соціальних партнерів.

По-друге, держава в особі органів виконавчої влади представляє інтереси роботодавців державної форми власності в соціальному діалозі. При цьому вона сприяє розвитку партнерських відносин між працівниками і роботодавцями та їх представниками на принципах рівноправності, автономії, взаємної поваги та врахування інтересів сторін.

По-третє, здійснює законодавче забезпечення соціального діалогу, створюючи умови для його ефективного ведення в цілях досягнення соціальної стабільності та прогресивного розвитку суспільства.

По-четверте, держава разом з іншими сторонами соціального діалогу формує і реалізує державну соціальну та економічну політику, регулює трудові, соціальні, економічні відносини.

По-п'яте, держава сприяє колективним переговорам з укладення колективних угод і договорів. Важливою є роль держави у підтримці колективних переговорів шляхом розширення можливостей для соціального діалогу; сприяння автономії соціальних партнерів і повазі до їхньої договірної свободи; заохочення спільних думок, програм і проєктів; залучення до регулярного обміну інформацією; сприяння навчанню переговорам; підвищення навичок, умінь і повноважень соціальних партнерів для ефективної участі на різних рівнях у соціальному діалозі. Саме в такому сенсі держава має забезпечувати підвищення культури соціального діалогу.

По-шосте, крім того, що держава виступає стороною колективних переговорів з укладення колективних угод, вона бере участь у консультаціях (переговорах), в обміні інформацією, інших, передбачених законом, колективними угодами, формах соціального діалогу, на національному, галузевому, територіальному рівнях.

По-сьоме, держава виступає в ролі посередника та сприяє попередженню і вирішенню розбіжностей між сторонами соціального діалогу відповідно до чинного законодавства, забезпечуючи, в тому числі, альтернативні механізми вирішення розбіжностей, які виникли.

По-восьме, держава забезпечує захист прав і законних інтересів сторін соціального діалогу в разі їх порушення. При цьому також варто звернути увагу на необхідність захисту працівників від мобінгу чи дискримінації внаслідок їх участі в колективних переговорах, інших формах здійснення соціального діалогу.

Враховуючи вище викладене, видається доцільним включити до проєкту Закону України «Про соціальний діалог в Україні» окрему статтю «Роль держави в системі соціального діалогу» з урахуванням зазначених положень. Водночас необхідно чітко закріпити ці положення в законах України «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про місцеві органи виконавчої влади», «Про колективні угоди та договори», проєктах Трудового кодексу України, Закону України «Про колективні трудові спори», інших нормативно-правових актах, актах соціального діалогу.

Список використаних джерел

1. Proposal for a COUNCIL RECOMMENDATION on strengthening social dialogue in the European Union (Brussels, 13 June 2023). URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10542-2023-INIT/en/pdf>
2. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.12.2010 р. № 2862-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 25.
3. Конвенція МОП № 154 про сприяння колективним переговорам 1981 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_006#Text

Ключові слова: соціальний діалог, держава, органи виконавчої влади, законодавство України.

Keywords: social dialogue, state, bodies of executive power, legislation of Ukraine.

Oleh M. Yaroshenko

Yaroslav Mudryi National Law University

Vice-rector for educational and methodological work

Professor of the Department of Labor Law, Doctor of Law

INTERNATIONAL TRENDS IN THE SPHERE OF FLEXIBLE WORKING HOURS

In the European area and internationally, non-fixed working hours are a way of achieving goals. As companies strive to balance the needs of their employees with the needs of the market, flexible working hours are becoming the key to increasing productivity, achieving desired results and improving the quality of work and life of employees. Therefore, it is not surprising that one of the objectives of the European Employment Strategy is to reconcile the needs of organisations with those of employees by promoting greater internal flexibility and stimulating dialogue between all actors.

In 1993, the first EU Working Time Directive was adopted. This Directive outlined the first major step towards regulating the length of the working week. The purpose of this Directive was to define the requirements for ensuring the health and safety of people working in Europe.

Already in 2003, a new Directive 2003/88/EC was adopted, which actually replaced the previous one. As for the main provisions, they mainly set the length of the working week, which was a maximum of 48 hours, including overtime. They also established rules that defined the conditions for daily and weekly rest, holidays, rest breaks, etc. In recent years, the European Commission has been reviewing this Directive through a multi-stage consultation with the social partners at the EU level and a detailed impact assessment.

Some clauses of the Directive have been subject to extensive discussion, in particular the opt-out clause, which allows Member States not to apply the 48-hour working week if the employee voluntarily agrees to do so. Other items discussed included compensatory rest, work-life balance, and the reference period. It will take time to reach a full agreement on these issues, as they are quite complex in nature and require in-depth analysis. Many EU documents point to the possibility of finding mutually beneficial solutions, for example, the 1997 European Commission Green Paper on Partnerships for a New Work Organisation and the 2007 Commission Communication Towards a Common Framework for Flexibility.

The contribution of the International Labour Organisation is also worth exploring. Its activities are fully aligned with those of the EU and follow the belief in supporting productive working hours and work-life balance. In 1999, the ILO defined the concept of «decent work» as «expanding opportunities for women and men to obtain decent and productive work in conditions of freedom, equality, security and human dignity». It also identified the following dimensions of adequate working time, with a

focus on health and safety, promoting gender equality, taking into account family interests, increasing enterprise productivity, and delegating to employees the right to influence their working time.

Based on these regulations, researchers clustered the variables and built a typology of working time flexibility with six types, such as: 1) High employee-oriented flexibility – employers combine timekeeping and overtime with flexible working, part-time work and long-term leave; 2) High company-oriented flexibility – employers in this case combine working outside normal working hours, part-time work, overtime and flexible contracts; 3) Medium level of life-cycle-oriented flexibility – generally, this combines long-term leave and pension programmes; 4) Daily intermediate flexibility – employers in this case combine non-fixed working hours with part-time work, time tracking and activities outside normal working hours; 5) Overtime work only; 6) Low flexibility – such employers do not have any flexibility measures.

One of the most recent innovations was the adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine on 18 July 2022 of the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Regulation of Labour Relations with Non-fixed Working Hours». This Law actually regulated the issue of non-traditional labour. Moreover, the Labour Code of Ukraine separately distinguished the concept of an employment contract with non-fixed working hours.

An employment agreement with non-fixed working hours means a type of employment agreement that does not contain a provision on the specific time allocated for the performance of a particular job. The employee's main duty is to perform the work in question, and the employee performs the work when the employer provides it. There is also no guarantee on the part of the employer that this type of work will be provided on a permanent basis. However, despite this, labour remuneration must be paid on time and in a certain amount.

This newly adopted law is also called the Law on Freelancers. It details the terms and conditions of the contract defined in the Labor Code of Ukraine and provides for the creation of a sample contract that can be used by the employer in the future.

Under the Law, there is a limit on the number of such employment agreements and they may not exceed 10 per cent of the total number of employment agreements to which the employer is a party. An employer (an individual employer) employing less than 10 employees may enter into no more than one employment agreement with a non-fixed working time. Only one such employment contract is permitted for individual employers. The gap in the legislation in this case is the lack of control over the conclusion of such employment contracts, as the employer does not report to employees and does not provide information on the concluded contracts to the State Labour Service of Ukraine. The gap is the lack of specification of the legal fate of contracts concluded in excess of the permissible percentage.

Establishes basic requirements for an employment contract with non-fixed working hours: written form of the employment contract (after the end of martial law); remuneration for separate involvement of an employee in work outside of the basic time; the minimum notice period and method of notification of the start of the assigned work, which must be sufficient and adequate for the employee to start such work; the method and maximum period of notification by the employee of readiness to start work or refusal to perform it; the existence of defined time intervals during which the employee must perform work and be available, the so-called basic hours.

The above is necessary to avoid possible disagreements. It is important that the employee is not tied a work schedule and performs work when it is provided. The maximum time an employee can be engaged cannot exceed 40 hours per week or six days in accordance with labour law. The employer notifies the employee of the job offer, along with all the terms and conditions. All of this is outlined in the employment contract. The legislation does not contain specific requirements as to how the employee should be notified of the commencement of work. Such notification may be made in writing, by means of electronic communications, by signing work performance certificates, etc. There are also no special requirements regarding the specifics of setting deadlines. Such deadlines may be set in weeks, days or hours, depending on the content and specifics of the work performed. It should

be noted that such a notice period should be sufficient for the employee to start performing his or her duties in a timely manner.

An employee has the right to refuse to perform work in accordance with the terms of the agreement in the following circumstances: 1) if the term of work specified in the contract differs from the actual term announced by the employer; 2) if the employer did not notify the employee of the start of work in time. In other cases, the employee may be disciplined for refusing to perform work.

The law establishes a minimum working time of 32 hours per week for employees. If the number of actual hours is less, the employer is obliged to pay the amount corresponding to the calculation for 32 hours. If the work was carried out over a longer period of time, payment is made for the actual time worked.

The law does not impose restrictions on an employee's ability to combine one such employment contract with other employment contracts. In turn, the employer has no right to prevent the employee from engaging in other work and projects on a paid or unpaid basis. Thus, an employment contract with non-fixed working hours is prohibited from stipulating a condition prohibiting an employee from performing work under other employment contracts.

It is important to note that an employment agreement may contain additional grounds for termination that are directly related to the employee's failure to meet the required abilities, behaviour, etc.

Globalisation and the development of information technologies have had and continue to have a significant impact on the development of the labour market, transforming and modifying its traditional form. Thanks to globalisation and the penetration of information technology into the labour market, the workplace is becoming more flexible for employees, and working hours are no longer fixed. In turn, this frees employees from being tied to a workplace, as advanced computer technology has eliminated the need for geographic proximity. Non-standard labour relations are increasingly preferred by employees. Non-fixed working hours or flexible working arrangements are a certain condition that gives employees a direct opportunity to gain control over their work process, which is manifested in the direct planning of the working day and the number of hours worked.

The very concept of time-fixed work includes several aspects: flexible working arrangements; shortened working week; part-time work; seasonal working hours; and breaks during the working day. The peculiarity of non-fixed working hours is the ability of both the employer and the employee, or both of them together, to influence the distribution of working hours or to change the work schedule completely. It is appropriate to consider non-fixed working time through the prism of the employee's and employer's capabilities separately, since the favourable forms of flexibility for both of them differ.

The main benefits of non-fixed working hours for employers are: increased productivity; increased employee loyalty; wider employment opportunities; reduced absenteeism and slower staff turnover; customer satisfaction; and savings in rent and utility costs. As for the benefits of non-fixed working hours for employees, the following are worth noting: increased energy and creativity; no conflict between family and work; more women in leadership positions; reduced business trips and commuting time; increased motivation; improved mental health, reduced burnout and improved overall well-being; and open opportunities for inclusivity.

However, alongside these benefits, there are a number of challenges faced by all parties to labour relations. This is manifested on the part of employers in the following: fear of change, lack of trust in employees, difficulties in the financial sector, and loss of control over subordinates. On the part of employees, the challenges are manifested in the following: lack of proper support and guidance, without which adapting to new conditions may pose a number of problems for some employees; personal beliefs – for many, the image of the manager and physical interaction and communication with the management are a prerequisite for positive changes at work and achieving the results.

In the European area and internationally, non-fixed working hours are a way of achieving goals. As companies strive to balance the needs of their employees with the needs of the market, working time flexibility is becoming the key to increasing productivity, achieving desired results and improving the

quality of work and life of employees. In 1993, the first EU Working Time Directive was adopted. The purpose of this Directive was to define the requirements for ensuring the health and safety of people working in Europe.

In 2003, a new Directive 2003/88/EC was adopted. As for the main provisions, they mainly set the length of the working week, which was a maximum of 48 hours, including overtime. It also set out the rules governing daily and weekly rest, holidays, rest breaks, etc. In recent years, this Directive has been under review by the European Commission through a multi-stage consultation with the social partners at EU level and a detailed impact assessment.

The contribution of the International Labour Organisation is also worth exploring. Its activities are fully aligned with those of the EU and follow the belief in supporting productive working time and work-life balance. In 1999, the ILO defined the concept of «decent work» as «expanding opportunities for women and men to obtain decent and productive work in conditions of freedom, equality, security and human dignity». It also defined the dimensions of adequate working time, with a focus on health and safety, promoting gender equality, taking into account family interests, increasing enterprise productivity, and delegating to employees the right to influence their working time.

The impact of the legal regulation of non-fixed working hours is monitored at the level of national law in Ukraine. Despite the full-scale intrusion, the legislation continues to improve and adapt to changes related to new technologies and globalisation.

One of the most recent innovations was the adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine on 18 July 2022 of the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Regulation of Labour Relations with Flexible Working Hours». This Law actually regulated the issue of non-traditional labour. Moreover, the Labour Code of Ukraine separately defined the concept of an employment contract with non-fixed working hours.

Ключові слова: міжнародні тенденції, гідна праця, робочий час, гнучкий графік, режим роботи, нефіксований робочий час.

Keywords: international trends, decent work, working hours, flexible working hours, work mode, non-fixed working hours.

Бориченко Катерина Валеріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
доктор юридичних наук, доцент*

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СТРОКІВ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ЗА ВИРІШЕННЯМ ТРУДОВИХ СПОРІВ У РАЗІ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОПЛАТУ ПРАЦІ

Не дивлячись на сучасні виклики, які стоять перед нашою державою, захист прав людини був та залишається основним напрямком її діяльності, який реалізується, зокрема, у процесі здійснення правосуддя. Трудові спори чотири роки поспіль займають третє місце за їх кількістю серед усіх категорій розглянутих судом справ, поступаючи лише договірним спорам та спорам про відшкодування шкоди. Так, «у 2019 році Касаційний цивільний суд Верховного Суду розглянув 2853 трудових спори, у 2020 році – 2459, у 2021 – 2135, у 2022 – 1801» [1]. Тобто не дивлячись на те, що спори, які виникають з трудових правовідносин, ст. 274 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) віднесено до категорії справ, які розглядаються у порядку спрощеного позовного провадження, що обмежує можливість оскарження у касаційному порядку прийнятого судового рішення, відповідні справи все ж таки розглядаються й Верховним Судом.

Розгляд трудових спорів у судах має значний вплив на динаміку розвитку регулювання трудових відносин в Україні, оскільки досить часто саме в судових рішеннях «створюються» цікаві та прогресивні підходи до забезпечення прав працівника та роботодавця. Саме таким прикладом є сформульовані судовою практикою правила застосування строків звернення до суду за вирішенням трудових спорів у разі порушення законодавства про оплату праці.

Так, спеціальною нормою, яка визначає строки звернення до суду за вирішенням трудових спорів є стаття 233 КЗпП України, якою фактично визначено три групи строків звернення до суду: загальний (3 місяці з дня, коли працівник дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права), у справах про звільнення (1 місяць з дня вручення працівникові копії наказу (розпорядження) про звільнення), у справах про притягнення працівника до матеріальної відповідальності (1 рік з дня виявлення заподіяної працівником шкоди). При цьому ч. 2 ст. 233 КЗпП України уточнено, що у справах про виплату всіх сум, що належать працівникові при звільненні, останній зобов'язаний звернутися до суду за захистом своїх прав у тримісячний строк з дня одержання ним письмового повідомлення про суми, нараховані та виплачені йому при звільненні.

Тобто, в сучасних умовах у разі порушення роботодавцем права на оплату праці працівник має можливість звернутися до суду для вирішення трудового спору у тримісячний строк, який обчислюється з різних моментів, залежно від обставин правопорушення та стабільності перебування працівника у трудових відносинах з роботодавцем.

Статтею 234 КЗпП України також закріплено, що суд може поновити строки, визначені статтею 233 цього Кодексу, у разі їх пропуску з поважних причин, якщо, зокрема, з дня отримання письмового повідомлення про суми, нараховані та виплачені працівникові при звільненні (стаття 116), минуло не більше одного року.

Проте такий підхід законодавця до визначення строків звернення працівника до суду у разі порушення законодавства про оплату праці був впроваджений у національну юридичну практику досить нещодавно – з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01 липня 2022 року № 2352-ІХ, який набув чинності 19 липня 2022 року.

До цього моменту ст. 233 КЗпП України не передбачала строкових обмежень щодо реалізації права працівника на звернення до суду з позовом про стягнення належної йому заробітної плати.

І здавалось би внесення змін до КЗпП України щодо визначення строків звернення до суду у разі порушення законодавства про оплату праці та набрання ними чинності з липня 2022 року однозначно визначили момент, з якого починається перебіг відповідного строку та його тривалість, а відповідно мало б сприяти правовій визначеності у відносинах оплати праці між працівником та роботодавцем. Проте з огляду на військову агресію РФ проти України, значну кількість осіб, які набули статус внутрішньо переміщеної особи, змушені були рятуватися від негативних наслідків збройного конфлікту, окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини тощо та часті зловживання роботодавцями наданими їм законодавством правами щодо організації трудових відносин в умовах воєнного стану, існує надзвичайно велика кількість випадків, коли порушення права працівника на оплату праці відбулося до липня 2022 року, проте з об'єктивних причин він не зміг реалізувати своє право на справедливий суд для відновлення законності у сфері трудових відносин в тримісячний строк. У цьому сенсі надзвичайно важливо правильно встановити перебіг відповідного строку звернення до суду.

Так, у разі виникнення спірних правовідносин до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин», перебіг строку звернення до суду розпочинається з дати набрання чинності цим Законом, тобто з 19 липня 2022 року.

Між тим, відповідно до пункту першого глави ХІХ «Прикінцеві положення» КЗпП України, під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання по-

ширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), строки, визначені статтею 233 цього Кодексу, продовжуються на строк дії такого карантину.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про відміну на всій території України карантину, встановленого з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 27 червня 2023 року № 651, карантин, який запроваджено з 19 грудня 2020 року відмінено на всій території України з 24 години 00 хвилин 30 червня 2023 року.

Таким чином, з урахуванням правил застосування правових норм, у разі порушення роботодавцем законодавства про оплату праці у період до 30 червня 2023 року, працівник має можливість звернутися до суду за вирішенням трудового спору у тримісячний строк, як це визначено статтею 233 КЗпП України. Проте вказаний строк обчислюється не з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, чи з дня одержання ним письмового повідомлення про суми, нараховані та виплачені йому при звільненні (стаття 116), а з огляду на положення п. 1 глави XIX «Прикінцеві положення» КЗпП України з 01 липня 2023 року.

Список використаних джерел

1. З усім навантаженням, зокрема щодо трудових спорів, в умовах воєнного стану судова система впорається – Ольга Ступак. *Судова влада України : веб-портал*. 2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1345673/>.

Ключові слова: захист трудових прав, строк звернення до суду, оплата праці, порушення законодавства про оплату праці, карантин.

Keywords: protection of labor rights, term of appeal to court, wages, violation of legislation on wages, quarantine.

Венедіктов Сергій Валентинович

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
доктор юридичних наук, професор*

ЩОДО ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА ПРОСУВАННЯ ПО РОБОТІ

За наявності вакантної посади роботодавець наділений правом вільного вибору серед кандидатів на її зайняття, що прямо передбачено ст. 22 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП). Фактично зазначена стаття Кодексу обмежує це право лише заборонаю необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу, тобто відмови без будь-яких мотивів або з підстав, що не стосуються кваліфікації чи професійних якостей працівника, або з інших підстав, не передбачених законом. О. І. Процевський доречно підкреслював, що обґрунтованою відмова у прийнятті на роботу буде вважатися у тому випадку, коли професійні і ділові якості особи або стан її здоров'я не відповідають вимогам роботи, на яку вона претендує [1, с. 40]. В певній мірі впливати на право роботодавця здійснювати вільний вибір серед кандидатів на вакантну посаду може також й позитивна дискримінація. Частина 2 ст. 2¹ КЗпП, присвячена цьому явищу, наголошує, що не вважаються дискримінацією у сфері праці встановлені цим Кодексом та іншими законами дії, а також обмеження прав працівників, що залежать від властивих певному виду робіт вимог (щодо віку, освіти, стану здоров'я, статі) чи обумовлені необхідністю посиленого соціального та правового захисту деяких категорій осіб.

Вибір роботодавцем кандидата на вакантну посаду безпосередньо зі штату працівників, у трудовому праві пов'язується з такою категорією, як просування по роботі. Трудове законодавство не надає визначення цій категорії, акцентуючи увагу здебільшого на праві

працівника на просування по роботі. В цьому випадку доречно навести положення Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, що був схвалений Генеральною Асамблеєю ООН у 1966 році і як багатостороння міжнародна угода ратифікований більшістю держав-членів ООН, у тому числі й Україною. Стаття 7 наведеного Міжнародного пакту визначає право кожного на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи, зокрема право на однакову для всіх можливість просування по роботі на відповідні більш високі ступені виключно на підставі трудового стажу і кваліфікації. Пункт 31 Загального коментаря № 23 (2016) до ст. 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права конкретизує, що усі працівники мають право на однакову можливість для просування по роботі на основі справедливих, таких, що враховують досягнення, та транспарентних процесів, які поважають права людини [2].

Положення, присвячені наведеній категорії, закріплені також в КЗпП. Так, згідно зі ст. 145 Кодексу, працівникам, які успішно й сумлінно виконують свої трудові обов'язки, надається перевага при просуванні по роботі. Окрім КЗпП, просування по роботі знаходить своє відображення й в інших актах трудового законодавства України. Наприклад, ст. 13 Закону України «Про професійний розвиток працівників», присвячена результатам атестації, встановлює, що у разі прийняття рішення про відповідність працівника займаній посаді або виконуваний роботі комісія може рекомендувати роботодавцеві зарахувати його до кадрового резерву, присвоїти чергову категорію, встановити надбавку до заробітної плати або збільшити її розмір, організувати стажування на більш високій посаді або направити на підвищення кваліфікації з метою просування по роботі.

Слід зазначити, що порівняно з безпосередньо трудовими правовідносинами питання кар'єрного розвитку у відносинах державної служби та державної служби особливого характеру вирізняються більш глибоким ступенем урегульованості. Так, ст. 7 Закону України «Про державну службу» закріплює, що державний службовець має право на просування по службі з урахуванням професійної компетентності та сумлінного виконання своїх посадових обов'язків. Відповідно до ст. 40 цього Закону просування державного службовця по службі здійснюється з урахуванням професійної компетентності шляхом зайняття вищої посади за результатами конкурсу. Як приклад правого регулювання просування по роботі у відносинах державної служби особливого характеру доречно навести положення Закону України «Про Національну поліцію». Зокрема, ст. 51 наведеного Закону присвячена регулюванню діяльності постійних поліцейських комісій, які утворюються для забезпечення прозорого добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських на підставі об'єктивного оцінювання професійного рівня та особистих якостей кожного поліцейського, відповідності їх посаді, визначення перспективи службового використання в органах поліції.

Повертаючись власне до відносин, що становлять предмет трудового права, слід зауважити, що за відсутності належного законодавчого регулювання, забезпечення комплексного механізму реалізації права працівників на просування по роботі є можливим шляхом його закріплення в положеннях колективного договору або локального нормативного акта роботодавця (наприклад, правил внутрішнього трудового розпорядку або спеціального акта, присвяченого кар'єрному розвитку працівників). Важливим в цьому випадку вбачається: а) акцентування уваги на необхідності залучення первинної профспілкової організацій, а в разі її відсутності – вільно обраного працівниками представника до розроблення процедур просування по роботі; б) визначення чітких та прозорих критеріїв, які надають право на просування по роботі (такі критерії мають ґрунтуватися на трудовому стажі працівників, їх кваліфікації, наявності заохочень за успішне та сумлінне виконання трудових обов'язків тощо); в) відхід від одноосібності в прийнятті рішень про просування по роботі в бік утворення конкурсної комісії, до складу якої має входити представник первинної профспілкової організацій, а в разі її відсутності – вільно обраний працівниками представник; г) належне інформування працівників про існуючі процедури реалізації їхнього права на просування по роботі.

Створення чітких механізмів просування по роботі на локальному рівні має важливе значення не лише для працівників, а й буде корисним роботодавцям. Для працівників належна регламентація просування по роботі посилює відчуття матеріальної, соціальної та психологічної стабільності. Так, у особи існуватиме чітке розуміння того, що успішно й сумлінно виконуючи свої трудові обов'язки вона здатна піднятися службовими сходами на більш високі і відповідно оплачувані позиції в межах вже знайомого їй робочого середовища. Для роботодавця просування по роботі працівників надає можливість обирати з тих, у чийй кваліфікаційній та особистісній компетенції він вже впевнений. Забезпечення власних кадрових потреб у висококваліфікованих працівниках за рахунок внутрішніх джерел дозволить також скоротити часові та економічні витрати, зумовлені пошуком таких осіб на ринку праці. І зрештою, просування по роботі сумлінного та досвідченого працівника надасть можливість йому й в подальшому покращувати свої професійні навички та перетворюватися на ще більш фахового спеціаліста, що безперечно позитивно позначиться на господарській діяльності роботодавця.

Список використаних джерел

1. Процевський О. І. Правові наслідки домовленості сторін про випробування при прийнятті на роботу. *Збірник наукових робіт ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Серія : Право.* Харків, 2008. № 10. С. 37–46.
2. General comment No. 23 (2016) on the right to just and favourable conditions of work : (Article 7 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/1312521?ln=en&v=pdf>

Ключові слова: працівник, право працівника, просування по роботі, законодавство України.

Keywords: employee, right of employee, promotion, legislation of Ukraine.

Lagutina Iryna

National University «Odessa Law Academy»

Professor of Labour Law and Social Security Law Department, Doctor of Legal Sciences, Professor

HYBRID WORK AS A TYPE OF «FLEXIBLE WORK»

Human rights are, in fact, an interpretation of the ideals of humanism: freedom, equality, solidarity, justice, but the interpretation of a special kind – ethical-political-legal. This has caused the complex nature of human rights, which are an integral phenomenon without the quiet tasks, in the name of which they appeared – the protection of the present and future of man.

In recent years, a rapid change not only in equipment and technology, but also in labour relations are observed. In these conditions, it is necessary to pay attention to trends that affect and will affect labour legislation in the future. The introduction of new technologies, «cloud work» requires daily acquisition of new knowledge, development of new competencies by employees. In addition, new technologies contribute to the fact that we have not been working 40 hours a week for a long time, and are in touch with the employer almost all the time. Although this problem is not new, the first convention of the International Labour Organisation was Convention № 1 «On Working Time in Industry» (1919), today it receives a different expression. Some of the main problems in this area have remained important since the beginning of the industrial era. For instance, too long working hours. However, many factors in recent years have led to new trends and changes in both working hours.

Involvement of employees and employers to work on «cloud platforms» not only in the service sector, but also in various sectors of gignomy. Creation of so-called ecosystems for interaction between employees and employers, training, additional education, professional development, job

search. This makes it possible for the employer to unite employees who have several specialties and own several professions to solve a variety of problems. Such systems operate in many countries of the world. For example, on July 15, 2021, Ukraine adopted the Law «On Stimulating the Development of the Digital Economy in Ukraine», which provides for the creation of such an ecosystem on the cloud platform «Diia City» [1]. The law is the legal basis for IT companies and employees who want to work on a cloud platform. According to the developers of the law, the platform has several advantages, including options for involving staff in the platform, providing information on changes in work permit requirements for foreign workers. Among the key innovations – the «gig contract» – a combination of freelance and an employment contract – a completely new model of interaction for the Ukrainian market. Such an innovation should give employees all labour rights. Before the adoption of the law, no employment contracts were concluded with such employees, 90% of those working in this industry were self-employed and did not receive all the guarantees established by labour legislation and social security legislation. However, the law did not provide an opportunity to conclude an employment contract.

However, the concept of «decent work» in its traditional sense has also changed over several years of the pandemic and under the influence of digitalisation. For example, today the concept of «decent work» includes the right to disconnect.

It is worth remembering that hybrid forms is a type of «flexible work», in contrast to permanent, fixed work arrangements such as «office work» «remote work and telework» and similar concepts. From the viewpoint of employers and employees, flexibility is a controversial issue, as it can represent different things to different parties. For employers, flexible working is usually an asset of productivity or efficiency and a strategic alignment in the organisation and management of production and service processes and people as human resources. For employees, flexibility is often seen as enabling individual or team autonomy and self-management and leadership at work and as a way to reduce conflicts between work and family and enhance work-life integration. These two perspectives have been referred to as the organisational perspective and the worker perspective.

It is necessary to distinguish hybrid work and working from home. These are the four most common hybrid work models: «1. Flexible hybrid work model. Employees choose their location and working hours based on their priorities for the day. For example, if they need to spend time focusing on a project, they can choose to work from home or in a coffee shop. If they want a sense of community, need to meet with their team, attend a training session or join a town hall, they can choose to go into the office. Cisco is leveraging this model and offering its employees the option to choose where they work on any given day. 2. Fixed hybrid work model. The organisation sets the days and times employees are allowed to work remotely or go into the office. For example, it could be that certain teams go into the office on Mondays and Wednesdays, while others go in on Tuesdays and Thursdays. Or an organization could allow everyone to work from home on predetermined days each week. American Express is an example of an organization that has adopted a fixed hybrid work model. 3. Office-first hybrid work model. Employees are expected to be on-site but have the flexibility to choose a few days a week to work remotely. Google plans to adopt this type of model where employees work in the office three days a week but have the option to choose two days for working remotely. 4. Remote-first hybrid work model. Employees work remotely most of the time with occasional visits to coworking spaces or the office for team building, collaboration, and training. In this model, the company may not have an office space and instead relies on team members in the same area to get together when they see fit. Twitter adopted this remote-first model and will allow all employees to work from home» [2].

Even if organisations have flexible work policies, the organisational culture may still discourage employees from working remotely if physical presence is considered a sign of productivity [3, p. 1079] and if remote work is perceived as risky from the perspective of career advancement [4, p. 258]. Therefore, organisational culture significantly influences employees' willingness to telework. Specific cultural characteristics such as trust [5, p. 35], a culture that supports change and innovation [6, p.

1482] and a culture that recognises the legitimacy of remote work [7, p. 98] have been identified as important cultural characteristics supporting the adoption of telework. Telework also requires additional effort from management to establish and maintain social ties within the team and the willingness and skills to engage in the remote monitoring, mentoring, and managing of employees [8, p. 113].

Finally it is important to mention that the Ukrainian social partners should be able to promote the digital labour right – «right to disconnect» that would make it possible to counter the deleterious effects of digital technologies (e.g. blurred work-life boundaries) and the organisational changes related to hybrid work. Generally speaking, the challenge of combining flexibility and safety penetrates collective bargaining systems, and related balancing efforts have increasingly often unraveled to the benefit of flexibility. Ensuring fairness in the workplace is vital.

References

1. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 р. № 1667-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 65. Ст. 4103.
2. What is hybrid work? URL: <https://www.webex.com/what-is-hybrid-work.html>
3. Gonsalves L. From facetime to flex time: The role of physical space in worker temporal flexibility. *Administrative Science Quarterly*. 2020. Vol. 65. N 4. P. 1058–1091.
4. Mello J. A. Managing telework programs effectively. *Employee Responsibilities and Rights Journal*. 2007. Vol. 19, N 4. P. 247–261.
5. Offstein E. H., Morwick J. M., Koskinen L. Making telework work: Leading people and leveraging technology for competitive advantage. *Strategic HR Review*. 2010. Vol. 9. № 2. P. 32–37.
6. Pérez M. P., Sánchez A. M., de Luis Carnicer P., Jiménez M. J. The differences of firm resources and the adoption of teleworking. *Technovation*. 2005. Vol. 25, N 12. P. 1476–1483.
7. Greer T. W., Payne S. C. Overcoming telework challenges: Outcomes of successful telework strategies. *The Psychologist-Manager Journal*. 2014. Vol. 17. № 2. P. 87–111.
8. Kurland N. B., Cooper C. D. Manager control and employee isolation in telecommuting environments. *The Journal of High Technology Management Research*. 2002. Vol. 13. № 1. P. 107–126.

Keywords: decent work, digital technologies, labour market, labour rights, human resources.

Ключові слова: гідна праця, цифрові технології, ринок праці, трудові права, людські ресурси.

Мельник Костянтин Юрійович

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри трудового та господарського права,
доктор юридичних наук, професор*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДСТОРОНЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ВІД ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Під час процесу праці виникають ситуації, коли для запобігання негативним наслідкам, є необхідність тимчасово усунути працівника від виконання трудової функції. Загальне трудове законодавство та наука трудового права такий захід називає відстороненням від роботи.

У Кодексі законів про працю України відстороненню від роботи присвячена одна стаття (ст. 46 «Відсторонення від роботи»), яка міститься у главі III «Трудовий договір» після статей, присвячених припиненню трудового договору. Відповідно до цієї статті відсторонення працівників від роботи роботодавцем допускається у разі: появи на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння; відмови або ухилення від обов'язкових медич-

них оглядів, навчання, інструктажу і перевірки знань з охорони праці та протипожежної охорони; в інших випадках, передбачених законодавством. Також ст. 46 Кодексу передбачається, що відсторонення від роботи керівників підприємств, установ та організацій військовим командуванням допускається у випадках, визначених Законом України «Про правовий режим воєнного стану».

Потрібно відзначити, що у вказаному Законі про відсторонення йдеться лише у ст. 11, якою закріплюється, що Президент України у період дії воєнного стану може прийняти рішення про відсторонення від займаної посади посадової особи, призначення на посаду та звільнення з посади якої віднесено до його повноважень, та покладення на відповідний період виконання обов'язків на іншу особу. Вивчаючи вказану ситуацію, слід відмітити, що, з моєї точки зору, якщо є така відсильна норма до іншого закону, то в останньому необхідно чітко передбачити випадки відсторонення від роботи керівників підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану.

Аналіз ст. 46 Кодексу законів про працю України висвітлює загальний його недолік, а саме відсутність визначень переважної більшості термінів, які в ньому застосовуються, зокрема, і терміну «відсторонення від роботи». Такий стан не дозволяє зрозуміти, який зміст вкладає законодавець у той чи інший термін, яким оперує.

У юридичній літературі відсторонення від роботи визначають: як тимчасове недопущення працівника до виконання трудових обов'язків з метою запобігання негативним наслідкам [1, с. 178]; тимчасове усунення (увільнення) працівника від виконуваної роботи, посади у випадках, передбачених законодавством, зі збереженням місця роботи і, як правило, без збереження заробітку [2, с. 384].

Як свідчить зміст ст. 46 Кодексу законів про працю України роботодавець наділяється правом на відсторонення працівника від роботи, а не обов'язком. У вказаній статті закріплюються випадки, коли роботодавець може запровадити цей захід. Окрім чітко закріплених випадків відсторонення, передбачається, що відсторонення може бути здійснене й в інших випадках, передбачених законодавством.

І, дійсно, ціла низка нормативно-правових актів сьогодні передбачає такі випадки, серед яких і закони України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України». І якщо Кодекс законів про працю України взагалі не передбачив визначення терміну «відсторонення від роботи», то кожен із вказаних спеціальних законів містить визначення терміну «відсторонення поліцейського від виконання службових обов'язків», які певним чином відрізняються. Так, у ч. 4 ст. 70 Закону України «Про Національну поліцію» відсторонення поліцейського від виконання службових обов'язків визначається як тимчасове недопущення поліцейського до виконання обов'язків за займаною посадою [3]. Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» відсторонення поліцейського від виконання службових обов'язків (посади) є тимчасовим заходом на час проведення службового розслідування та може бути застосовано до поліцейського у разі, якщо обставини виявленого дисциплінарного проступку унеможливають виконання посадових (функціональних) обов'язків ним або іншим поліцейським, а також якщо виконання поліцейським посадових (функціональних) обов'язків перешкоджає встановленню обставин виявленого дисциплінарного проступку [4].

Зазначену ситуацію, коли спеціальні закони, які до того ж регулюють трудові відносини однієї категорії працівників, надають різні визначення одному і тому ж терміну, не можна вважати правильною та такою, що сприяє розумінню законодавчих норм.

Термін «відсторонення поліцейського від виконання службових обов'язків» є похідним від терміну «відсторонення від роботи». Такий висновок можна зробити із аналізу положень ст. 70 Закону України «Про Національну поліцію» та ст. 17 Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України». Так, відсторонення поліцейського від виконання службових обов'язків є правом, а не обов'язком відповідного керівника. Відсторонення ви-

ражається у тимчасовому недопущенні поліцейського до виконання обов'язків за займаною посадою. За поліцейським, відстороненим від виконання службових обов'язків, зберігаються всі види грошового забезпечення, які були йому визначені до відсторонення, крім премії.

Законодавець у Законі України «Про Національну поліцію» закріпив загальні норми щодо відсторонення поліцейських. В інших законах передбачені особливості відсторонення поліцейських залежно від виду правопорушення, вчиненого поліцейським. Так, поліцейський, щодо якого проводиться службове розслідування, може бути відсторонений від виконання службових обов'язків у порядку, визначеному Дисциплінарним статутом Національної поліції України. У разі вчинення поліцейським корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, відсторонення здійснюється відповідно до Закону України «Про запобігання корупції». Поліцейський, щодо якого здійснюється кримінальне провадження, може бути відсторонений від посади в порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України.

Слід відзначити, що окрім різних визначень терміну «відсторонення поліцейського від виконання службових обов'язків» у ст. 70 Закону України «Про Національну поліцію» та ст. 17 Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» спостерігається дублювання окремих норм. Наприклад, про вилучення у поліцейського службового посвідчення, спеціального нагрудного знаку, табельної вогнепальної зброї на період відсторонення від виконання службових обов'язків зазначається і у ч. 8 ст. 70 Закону України «Про Національну поліцію», і у ч. 7 ст. 17 Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України».

Отже, є необхідність у закріпленні узагальненого визначення терміну «відсторонення поліцейського від виконання службових обов'язків» у ст. 70 Закону України «Про Національну поліцію» та видаленні наявного відповідного терміну зі ст. 17 Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України». Визначення, вважаю, має бути наступним: «Відсторонення поліцейського від виконання службових обов'язків – це тимчасове недопущення поліцейського до виконання обов'язків за займаною посадою у випадках, передбачених у законі, з метою запобігання негативним наслідкам». Необхідно виключити зі ст. 17 Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» ті норми, які містяться також і у Законі України «Про Національну поліцію».

Список використаних джерел

1. Мельник К. Ю. Трудове право України : підручник. Харків : Діса плюс, 2014. 480 с.
2. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник. 5-те вид., переробл. і допов. Київ : Знання, 2008. 860 с.
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 25.03.2024).
4. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 р. № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19> (дата звернення: 25.03.2024).

Ключові слова: поліцейські, відсторонення від виконання службових обов'язків, законодавство України.

Keywords: police officers, suspension from official duties, legislation of Ukraine.

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОБОЧОГО ЧАСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Забезпечення ефективного виконання військовими своїх обов'язків залежить від багатьох чинників, серед яких особливе місце відводиться встановленню їх робочого часу. С. М. Прилипко та О. М. Ярошенко відзначають, що у трудовому законодавстві термін «робочий час» уживається в різних значеннях: а) норма тривалості робочого часу працівників; б) час, протягом якого працівник згідно з розпорядком робочого дня, графіком змінності повинен перебувати на своєму або іншому вказаному йому робочому місці й виконувати трудові обов'язки; в) фактично відпрацьований робочий час, який підлягає обліку в таблиці обліку робочого часу та в інших документах [1, с. 406].

Відповідно до ст. 2 Директиви 2003/88 ЄС «робочий час» означає будь-який період, під час якого працівник працює, будучи у розпорядженні роботодавця та виконує свою діяльність або обов'язки відповідно до національного законодавства та/або практики. Під «часом відпочинку» розуміють будь-який період, який не є робочим часом. Директива не містить, окрім робочого часу та часу відпочинку, будь-яких проміжних категорій часу. Відповідно, Суд ЄС визнав, що час чергування медичних працівників є робочим часом, навіть якщо лікар упродовж цього періоду безпосередньо не виконував роботу.

Директива 2003/88 ЄС закріплює мінімальні вимоги щодо тривалості робочого часу. Тривалість робочого тижня не повинна перевищувати 48 годин (ст.6). Такі стандарти є жорсткішими порівняно з Європейською соціальною хартією, прийнятою в рамках Ради Європи, хоча й не відповідають вимогам Конвенції Міжнародної організації праці № 47 про скорочення робочого тижня до 40 годин. Водночас універсальний стандарт стосовно 40-годинного робочого тижня не включає можливу надурочну роботу. Директива не передбачає можливості скорочення тривалості робочого тижня та не регламентує надурочні роботи [2, с. 229].

Загальні питання регулювання робочого часу визначаються Кодексом законів про працю України, водночас більш детальне регулювання цього інституту здійснюється Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р. № 2011-ІІІ, відповідно до пункту першого ст. 10 якого «загальна тривалість службового часу військовослужбовців на тиждень не може перевищувати нормальної тривалості робочого часу за відповідний період, визначеної законодавством України, за винятком випадків, передбачених пунктом 5 цієї статті» [3]. Ідеться про такі заходи, як військові навчання, походи кораблів, бойові стрільби та бойове чергування, несення служби в добовому наряді та інші заходи, пов'язані із забезпеченням боєготовності військових частин, коли загальна тривалість службового часу не обмежується.

Пунктом другим ст. 10 Закону передбачено розподіл службового часу військовослужбовців у військових частинах протягом доби і протягом тижня. Цей розподіл здійснюється таким чином, щоб «забезпечити у військовій частині постійну бойову готовність і проведення занять з бойової підготовки та створити умови для підтримання порядку, військової дисципліни та виховання військовослужбовців, підвищення їх культурного рівня, всебічного побутового обслуговування, відпочинку і харчування» [3].

Розподіл службового часу військовослужбовців визначається розпорядком дня, який затверджує відповідний командир (начальник) у порядку, визначеному статутами Збройних Сил України, з додержанням встановленої загальної тривалості щотижневого службового часу. Для військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової військової служби,

встановлюється п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями, а для військовослужбовців строкової військової служби і курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів та курсантів вищих навчальних закладів, які мають військові навчальні підрозділи, навчальних центрів (частин) – шестиденний робочий тиждень з одним вихідним днем.

Таким чином, робочий час військовослужбовців – це проміжок часу, протягом якого військовослужбовець зобов'язаний виконувати його функції, пов'язані із проходженням ним військової служби. При цьому робочий час військовослужбовців може включати різноманітні види робіт та іншої діяльності, включаючи навчання, збори, виконання наказів начальства, а також підготовку до виконання бойових завдань тощо.

З огляду на зазначене вище, до особливостей робочого часу військовослужбовців найбільш доцільно віднести: специфічний порядок встановлення; тривалість напряду залежить від операційних завдань, які необхідно виконати військовослужбовцю; регулюється шляхом поєднання норм загального трудового законодавства, а також спеціального військового законодавства.

Список використаних джерел

1. Прилипко С. М., Ярошенко О. М. Трудове право України : підручник. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : ФІНН, 2009. 728 с.
2. Чорноус О. В. До питання про регулювання робочого часу та часу відпочинку в праві Європейського Союзу. *Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах* : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. К. Ю. Мельника. Харків, 2018. С. 228–232.
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12/conv#Text>.

Ключові слова: військовослужбовці, робочий час, законодавство України.

Keywords: military personnel, working hours, legislation of Ukraine.

Тихонович Олексій Юрійович

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
докторант кафедри трудового права, доктор філософії права*

ЩОДО ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА ІНФОРМАЦІЮ ВІД РОБОТОДАВЦЯ ПРО УМОВИ ПРАЦІ

Формування в сучасній Україні сильного громадянського суспільства, впровадження та розвиток концепції «відкритості влади» та широке коло інших процесів соціального та політичного характеру зумовили необхідність розв'язання проблем, пов'язаних із правом громадян на інформацію, яке виступає важливим елементом демократії та атрибутом правової держави. Зазначене право гарантується низкою статей Конституції України (ст.ст. 17, 31, 32, 34, 50, 92), чим підкреслюється його фундаментальний характер. Варто погодитись із О. В. Адабашем, що «розбудова України як правової, демократичної держави тісно пов'язана із додержанням та ефективною реалізацією проголошених Основним Законом прав і свобод людини та громадянина, зокрема, їх права на інформацію» [1, с. 61], яке включає право працівників на інформацію про умови праці.

Положеннями Директиви (ЄС) 2019/1152 про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі [2] передбачається забезпечення працівникам покращеного захисту

від можливих порушень їхніх прав і створення більш прозорого ринку праці із врахуванням розвитку нових форм роботи, відтак – розширення кола різних типів трудових відносин. На основі чого положеннями Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01.07.2022 р. № 2352-IX [3] розширився й деталізувався перелік інформації, ознайомлення з якою роботодавцем працівника до початку роботи стало обов'язковим. Таке інформування переважно допускається у будь-якій, узгодженій із працівником, формі та в спосіб. Виключення становить інформація про наявність на робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які не було усунуто, а також – можливі наслідки їх впливу на здоров'я, передбачені у зв'язку з чим пільги та компенсації, ознайомлення із якою повинно відбуватися під підпис працівника.

Поширення за сьогоdnішніх умов дистанційної роботи та її своєрідність спричиняють низку особливостей в контексті реалізації працівником досліджуваного права. Так, укладення трудового договору про дистанційну роботу не передбачає інформування працівника про особливості робочого місця, наявність або відсутність на ньому небезпечних та шкідливих виробничих факторів. Перед початком дистанційної роботи також не проводиться інструктаж з охорони праці, протипожежної охорони, гігієни праці та виробничої санітарії. У той же час, на роботодавця покладається обов'язок систематично проводити інструктаж (навчання) працівника, з яким укладений трудовий договір про дистанційну роботу, з питань охорони праці та протипожежної безпеки у разі використання таким працівником обладнання та засобів, наданих або рекомендованих роботодавцем для використання.

Згаданим Законом також були внесені відповідні зміни до окремих статей Кодексу законів про працю України. Так, наприклад, ст. 23 було доповнено новою частиною в наступній редакції: «Роботодавець зобов'язаний інформувати працівників, які працюють за строковим трудовим договором, про вакансії, що відповідають їх кваліфікації та передбачають можливість укладення безстрокового трудового договору, а також забезпечувати рівні можливості таких працівників для його укладення» [4]. Як бачимо, зміни торкнулись закріплення додаткових гарантій для працівників, з якими укладений строковий трудовий договір, що покращує їх становище, адже передбачає можливість працевлаштування в подальшому на невизначений строк. Спосіб такого інформування роботодавець може обирати сам. Це може бути розміщення інформації в загальнодоступних місцях на підприємстві, установі, організації, усне особисте ознайомлення, розсилка на електронну пошту тощо.

Згідно з останніми змінами, ст. 29 КЗпП України набула нової редакції: «До початку роботи роботодавець зобов'язаний в узгоджений з працівником спосіб поінформувати працівника про: 1) місце роботи (інформація про роботодавця, у тому числі його місцезнаходження), трудову функцію, яку зобов'язується виконувати працівник (посада та перелік посадових обов'язків), а також про дату початку виконання роботи; 2) визначене робоче місце, забезпечення необхідними для роботи засобами; 3) права і обов'язки, умови праці; 4) наявність на робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, та можливі наслідки їх впливу на здоров'я, право на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору – під підпис; 5) правила внутрішнього трудового розпорядку або умови встановлення режиму роботи, тривалості робочого часу і відпочинку, а також про положення колективного договору (у разі його укладення); 6) проходження інструктажу з охорони праці, виробничої санітарії, гігієни праці і протипожежної охорони; 7) організацію професійного навчання працівників (якщо таке навчання передбачено); 8) тривалість щорічної відпустки, умови та розмір оплати праці; 9) процедуру та встановлені цим Кодексом строки попередження про припинення трудового договору, яких повинні дотримуватися працівник і роботодавець» [4]. Зміст норми, як бачимо, відповідає вище згаданим положенням Директиви (ЄС) 2019/1152 Європейського Парламенту і Ради від 20 червня 2019 року про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі для забезпечення отримання працівником повної інформації про умови трудових відносин.

Отже, імплементація положень Директиви (ЄС) 2019/1152 про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі у чинне трудове законодавство України суттєво покращило становище працівника. Так, закріплення більш широкого переліку інформації, з якою роботодавець зобов'язаний ознайомити працівника до початку роботи, регламентація вищого рівня гарантій права працівника на інформацію про умови праці – яскраві докази тому. Переконані, що такі зміни є перспективним та прогресивним кроком на шляху євроінтеграції України та майбутнього членства в ЄС, адже сприяють гармонізації трудового права України із правом Європейською Союзу.

Список використаних джерел

1. Адабаш О. В. Інформація з обмеженим доступом: проблеми законодавчого визначення. *Наше право*. 2013. № 13. С. 61–66.
2. Директива (ЄС) Європейського парламенту і Ради 2019/1152 про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі: від 20.06.2019 р. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_748901.pdf
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 01.07.2022 р. № 2352-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text>
4. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

Ключові слова: працівник, право працівника на інформацію, законодавство України.

Keywords: employee, right of employee on information, legislation of Ukraine.

Наньєва Марія Іванівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук*

СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

На сьогоднішній день, захист прав людини у соціальній сфері є однією з найактуальніших тем, особливо ураховуючи те, що в країні досі діє воєнний стан, збільшується кількість та розширюється коло осіб, які потребують соціального захисту. Сфера захисту прав людини набула нових масштабів як на національному, так і на міжнародному рівні. Наша країна притримується євроінтеграційної політики, а це свідчить про посилення саме соціальної політики та розробку дієвого механізму реалізації закріплених норм у цій сфері, який, в свою чергу має відображати міжнародні стандарти захисту соціальних прав. Діяльність міжнародних правозахисних механізмів у соціальній сфері буде дієвою тільки тоді коли держава сама буде готова дбати і захищати права своїх громадян.

Механізм захисту соціальних прав людини – сукупність юрисдикційних та неюрисдикційних форм, організаційних, процедурних і процесуальних способів, матеріально-правових заходів, спрямованих на припинення порушень законодавства у сфері соціального захисту, поновлення невизнаного, оспорюваного чи порушеного права на соціальний захист і відшкодування заподіяної шкоди [1, с. 146].

Міжнародний механізм захисту соціальних прав людини – це система міжнародних (між-державних) органів та організацій, які діють з метою реалізації міжнародних стандартів прав та свобод людини у соціальній сфері або їх поновлення у випадку порушення.

Функціонуюча універсальна система міжнародного визнання та захисту прав і основних свобод людини склалася після Другої світової війни і в основному в рамках Організації Об'єднаних Націй. Попередження конфліктів, допомога сторонам досягти миру, сталий розвиток у сфері захисту прав людини є одними з головних завдань цієї організації.

Найважливішими для соціальних стандартів джерелами міжнародного права є: Загальна декларація прав людини 1948 року; Міжнародний пакт про соціальні, економічні та культурні права 1966 року; Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 року; Конвенції МОП.

Так, наприклад, Загальна декларація прав людини містить ряд універсальних міжнародно-правових норм, що стосуються соціального захисту: право на соціальне страхування та достатній рівень життя; на працю; на захист від безробіття; на відпочинок; на достатній рівень життя, тощо [2].

Всі міжнародно-правові акти, а, отже, і ті, які закріплюють стандарти прав людини у соціальній сфері, класифікуються за сферою дії на універсальні, регіональні та партикулярні.

Якщо ми говоримо за систему захисту соціальних прав людини, то універсальними правозахисними організаціями є ті органи, які поширюють свою діяльність на весь світ. До таких організацій ми можемо віднести: Генеральну Асамблею ООН, Економічну та Соціальну Ради.

Також в рамках ООН діють спеціалізовані організації, які ми можемо поділити на:

- постійні (наприклад, Центра з прав людини, Управління Верховного Комісара ООН з прав людини);
- створені відповідно до міжнародних угод (Комітет ООН з прав людини, Комітет з расової дискримінації, тощо);
- спеціалізовані установи (Міжнародна організація праці, Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки, культури).

Регіональні організації поширюють свою дію в рамках певного регіону. На сьогоднішній день, ми можемо говорити про три регіональні системи захисту соціальних прав людини:

- міжамериканську систему (представлена Міжамериканською комісією з прав людини та Міжамериканським судом з прав людини);
- африканська система (представлена Африканською комісією з прав людини та народів);
- європейська (діє в рамках Ради Європи, основним органом є Європейський суд з прав людини).

У зв'язку з тим, що стаття 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року практика ЄСПЛ визнана в якості джерела права, дана міжнародна інституція у процесі своєї діяльності фактично створює нові стандарти прав і свобод людини і громадянина, у тому числі й права людини на соціальний захист [3].

Взагалі, рішення ЄСПЛ мають значний вплив на розвиток захисту прав людини, у тому числі і у соціальній сфері. Національні суди враховують рішення ЄСПЛ при розгляді справ, що стосуються соціального захисту населення. Однак, на сьогоднішній день, на практиці, все ще існують проблеми із застосуванням рішень Європейського суду з прав людини. Тобто існує вірогідність невиконання таких рішень, зокрема і рішень національних судів. На жаль, Секретаріат Європейського суду зазначає про збільшення надходжень скарг у зв'язку із цією проблемою, а саме окрім невиконання або невідповідного виконання рішень у трудовій сфері та у сфері соціального захисту (наприклад, справи щодо виплати заборгованості по заробітній платі або щодо виплат по соціальним допомогам). Враховуючи ці проблеми діяльність ЄСПЛ має зростати у розрізі саме контролюючого органу як однієї з інституцій Ради Європи, яка призвана створювати умови для дотримання прав та свобод громадян, в тому числі і у соціальній сфері.

Отже, система міжнародного механізму захисту соціальних прав людини закріплює міжнародні та регіональні стандарти у соціальній сфері та створює механізм їх реалізації за допомогою відповідних інституцій. Розвиток та вдосконалення механізму захисту соціальних прав людини можливий за вдосконалення процесуальної діяльності, міжнародних механізмів забезпечення і захисту соціальних прав людини та національних механізмів забезпечення і захисту соціальних прав людини. Незважаючи на досягнутий прогрес на національному рівні все одно зберігається проблема захисту своїх прав громадянами у соціальній сфері, адже держава неповною мірою забезпечує реалізацію прав громадян на працю та соціальний захист. Наявна система соціального захисту потребує постійного оновлення з урахуванням мінливих умов сьогодення, є малоефективною, потребує постійного фінансування. На жаль, економічний стан все-таки наразі погіршує ситуацію у сфері соціального захисту та зайнятості населення. Не на достатньому рівні приділяється увага окремим категоріям громадян під час забезпечення та реалізації їх права на соціальний захист.

Список використаних джерел

1. Бориченко К. В. Юридичний механізм забезпечення права на соціальний захист: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 552 с.
2. Загальна декларація прав людини : декларація ООН від 10.12.1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

Ключові слова: соціальні права, захист соціальних прав, міжнародний механізм захисту соціальних прав, система захисту соціальних прав.

Keywords: social rights, protection of social rights, international mechanism for protection of social rights, system of protection of social rights.

Панченко Анна Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОНЯТТЯ «ВРАЗЛИВІ ГРУПИ НАСЕЛЕННЯ» ТА ВПЛИВ УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ НА РОЗШИРЕННЯ ЙОГО ЗМІСТУ

Погіршення соціально-економічного становища в країні на фоні воєнних дій, епідемії COVID-19 та з інших причин суттєво позначилось на рівні життя населення, особливо – вразливих його верст, окремі представники яких через низку об'єктивних чи суб'єктивних факторів перебувають у найбільш скрутних умовах.

У спеціальній літературі вживаються різні терміни для позначення вище згаданої соціальної групи «незахищені соціальні групи», «вразливі верстви населення», «групи ризику» тощо.

Навколо зазначених категорій сфокусований інтерес різних наук: соціології, політології, економіки, культури, психології, педагогіки, юриспруденції тощо. Досліджуване поняття без сумніву з-поміж іншого також є категорією галузевої юридичної науки – права соціального забезпечення, адже можливість говорити про «вразливість» певної соціальної групи напряду впливає із факту наявності «соціального ризику». Ускладнює процес розкриття терміну його оціночний характер, адже «вразливість» є також поняттям неоднозначним та відносин.

Використання оціночних понять, як слушно звертає увагу М. І. Іншин, зумовлене неможливістю у всіх випадках законодавця точно описати ті, що застосовуються у правовому обороті, явища, через що він змушений вдаватись до закріплення лише загальних ознак [1, с. 162].

Прикметник «вразливий» за своєю суттю є оціночним. В контексті різних суспільних відносин він може розглядатись як становище, за якого зростає ризик дискримінації чи порушень прав людини, вірогідність бути «виключеним» із суспільства, внаслідок чого може страждати соціальне чи матеріальне становище особи, виникати загроза життю чи здоров'ю та інші негативні наслідки. Визнання особи чи певної соціальної групи вразливою означає необхідність створити такі умови, за яких вірогідність виникнення вище описаного стала б мінімальною або передбачити заходи підтримки, що в найбільш узагальненому вигляді являє соціальний захист та окремі його види. Варто зазначити, що важливу роль у цьому напрямку сьогодні відіграє саме недержаний сектор, представлений благодійними організаціями, волонтерами та іншими суб'єктами.

На міжнародному рівні панує традиційний договірний підхід до оцінки осіб як вразливих, проте державам надається можливість самостійно вирішувати якими саме засобами захисту такі суспільні групи будуть підтримуватись [2, с. 63].

«Вразливість» як статус може набувати прямого закріплення у міжнародному договорі або бути представленою абстрактно. Наприклад, у преамбулі Декларації прав дитини (1959 р.) міститься загальне положення про вразливість дітей через їх поки фізичну та розумову незрілість. Термін «вразливі особи» нерідко фігурує в резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, у яких такими називаються національні меншини, мігранти та багато інших категорій осіб.

Дефініція «вразливі групи населення» нещодавно знайшла вираження на рівні національного законодавства. Так, у ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII закріплюється, що «вразливі групи населення – особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників». Своєю чергою, серед таких чинників закон називає досягнення похилого віку, втрату (повну або часткову) рухової активності, пам'яті, інвалідність, втрату соціальних зв'язків, зокрема через відбуття покарання у виді позбавлення волі, безробіття, бездомність, малозабезпеченість, потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, насильство, жорстоке поводження з дитиною, ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини, поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків, шкоду, завдану пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, наявністю психічних та поведінкових розладів, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин, невиліковних хвороб або таких, що потребують тривалого лікування. Проте, вочевидь, законодавцем несправедливо обмежується коло чинників, які можуть слугувати причиною виникнення складних життєвих обставин. Крім цього, у статті зустрічаються оціночні категорії, приміром «хвороби, які потребують тривалого лікування». Такими, на наше переконання, можуть бути ВІЛ СНІД, онкологічні захворювання, психічні розлади, туберкульоз тощо. Законодавчого переліку чи критеріїв визначення лікування як «тривалого» допоки представлено не було. Проте, на рівні проєктів були здійснені певні спроби у цьому напрямку. Так, наприклад, у проєкті постанови Кабінету міністрів України «Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) і центрів надання соціальних послуг» поряд із словосполученням «хвороби, які потребують тривалого лікування» деталізується «з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більше як на чотири місяці», на основі чого можна припустити, що такими є ті, які слугують підставою для встановлення групи інвалідності.

Наблизитись до більш чіткого розуміння поняття «вразливі групи населення» нам дозволяє аналіз інших законодавчих актів. Свого часу існувала постанова Кабінету Міністрів Укра-

їни № 256 від 12 квітня 2017 року «Деякі питання використання коштів державного бюджету для виконання заходів із соціального захисту дітей, сімей, жінок та інших найбільш вразливих категорій населення», у назві якої фігурувало досліджуване поняття, проте коло таких категорій осіб не розкривалось. Із втратою чинності попередньою, набула чинності постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання соціального захисту громадян, які потрапили у складні життєві обставини» від 30 грудня 2022 р. № 1475, на основі чого можна дійти висновків про можливість асоціювати вразливість із вірогідністю зіштовхнутись із складними життєвими обставинами, які широко представлені на рівні чинного соціально-забезпечувального законодавства.

Вразливість як характеристика особи або соціальної групи розглядається на рівні наукових досліджень різних галузей знань. Представлені в спеціальній літературі підходи щодо розкриття характеристики вразливості значно різняться.

Представниками економічної теорії вразливість розглядається через призму матеріального становища, проте такий підхід не витримує критики в силу неможливості всі ризики життя оцінити у грошовому еквіваленті.

Відповідно до іншого підходу – «концепції соціального виключення», вразливими слід називати категорії осіб, які зазнають втрату соціальних зв'язків через обмеження прав, доступу до окремих інституцій, наприклад, ринку праці. Такими можуть вважатись, наприклад, бездомні особи, особи, які звільнились із місць позбавлення волі, особи, хворі на ВІЛ / СНІД та ін.

Соціологами вразливість розкривається через соціальний статус або соціально-демографічні характеристики, на основі яких формуються відповідні групи населення (особи з інвалідністю, багатодітні сім'ї та інші).

Для юристів частіше за все вразливість означає можливість порушення чи обмеження прав певної категорії осіб.

На нашу думку, соціальну вразливість як категорію права соціального забезпечення видається можливим розкривати найбільш широко, враховуючи стать, вік, здатність до праці, стан здоров'я, соціальний статус, матеріальне становище та широку низку інших ознак особи (або групи осіб, адже, як вдало звертає увагу О. І. Мальцева: «індивідуальна вразливість не може бути відділена від поняття «соціальна вразливість», бо наявність зв'язків між окремими людьми формує колективний характер вразливості») [2, с. 66]. Усі соціально вразливі категорії населення можна логічно об'єднати за допомогою такої ознаки, як – наявність складної життєвої обставини (соціального ризику), з якою вони зіштовхнулись або на профілактику настання якої спрямований її соціальний захист. Коло соціальних ризиків, які покладені в основу соціального захисту – дуже широке, їх можна класифікувати на: традиційні та нетрадиційні; індивідуальні та колективні; економічного, фізіологічного, соціального характерів тощо.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати про те, що визначення поняття вразливості та обставин, які впливають на потрапляння окремої особи чи соціальної групи до категорії вразливих різняться залежно від галузі знань, в рамках якої дослідження має місце. В цілому при формуванні тексту норми, в якій вживаються оціночні поняття, законодавцем повинен передбачатись виключний перелік характеристик, обставин, ознак для роз'яснення змісту того чи іншого оціночного поняття. Розвиваючи цю тезу, при визначенні «вразливих груп населення» через перелік чинників, які можуть зумовити складні життєві обставини (у ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги») необхідно розширити коло таких обставин, більше того, врахувати динамічність соціальних ризиків, діапазон яких постійно розширюється. Так, наприклад, на основі існуючого законодавства, яким передбачаються окремі види соціального захисту, можна говорити й про інші «чинники» (соціальні ризики): безпритульність, наявність алкогольної, наркотичної або іншої залежності, внутрішнє переміщення, проживання на тимчасово окупованих територіях та багато інших.

Список використаних джерел

1. Іншин М. І. Оціночні поняття у трудовому праві: сучасний стан та шляхи удосконалення. *Форум права*. 2014. № 4. С. 162–166.
2. Мальцева О. І. Наукові підходи до визнання вразливості та виокремлення вразливих груп населення. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2021. № 1 (339), ч. II. С. 62–71.

Ключові слова: вразливі групи населення, групи ризику, соціальне забезпечення, соціальний захист, оціночні категорії, соціальні ризики, чинники, що можуть зумовити складні життєві обставини.

Keywords: vulnerable population groups, risk groups, social security, social protection, evaluative categories, social risks, factors that can lead to difficult life circumstances.

Пожарова Оксана Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент*

РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ

Проблеми здійснення та гарантування права на охорону праці в період дії воєнного стану загострилися. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні, звернула увагу на збільшення випадків загибелі цивільних осіб, у тому числі на робочому місці. Тому питання реформування національного законодавства з метою забезпечення безпеки й здоров'я працівників на робочому місці є дуже актуальними.

Реформування законодавства у цій сфері пов'язане спочатку з розробкою проектів Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» [1], потім у 2024 році проекту Трудового кодексу України. Книга третя «Безпека та здоров'я працівників» проекту Трудового кодексу України (далі – проект ТК) закріплює норми, які направлені на реалізацію права працівників щодо здорового робочого середовища.

Так, стаття 7 проекту ТК встановлює гарантії прав на належні, безпечні і здорові умови праці через систему правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, лікувально-профілактичних заходів і засобів. Вище перераховані заходи й засоби спрямовані на збереження життя, здоров'я і працездатності працівника у процесі його трудової діяльності.

Стаття 9 проекту ТК «Праця окремих категорій осіб» наголошує, що гарантії безпеки та здоров'я на роботі жінок, молоді, осіб з інвалідністю надаються у порядку, передбаченому трудовим законодавством.

Також, стаття 21 проекту ТК серед основних прав працівника виокремлює його право на отримання інформації щодо умов праці та вимог безпеки й право на відмову від виконання роботи якщо вона не відповідає цим вимогам. Однак, працівник має й зобов'язання щодо дотримання норм з безпеки та здоров'я на роботі.

Стаття 42 проекту ТК закріплює обов'язок роботодавця щодо інформування працівника стосовно проходження інструктажів з наступних питань: безпеки та здоров'я працівників, цивільного захисту, виробничої санітарії, пожежної безпеки, дій у надзвичайних ситуаціях, тощо.

Доречно зазначити, що у проекті ТК передбачено визначення нових термінів у сфері безпеки та здоров'я працівників на роботі. Загальний термін «безпека та здоров'я працівників на роботі – система заходів і засобів, спрямованих на збереження здоров'я, життя і працездат-

ності працівників, із запобіганням та/або зменшення впливу на працівників небезпечних та шкідливих професійних факторів і професійних ризиків, що вживаються на всіх етапах робочого процесу, зокрема на етапі планування та проектування» [2] сформульований у статті 134 проекту ТК. В змісті цієї статті передбачені також визначення: «безпечні умови праці», «небезпека», «робоче середовище», тощо. Вперше вводиться терміни «культура безпеки» та «культура профілактики безпеки та здоров'я працівників на роботі».

У статті 136 проекту ТК запропоновано наступне визначення терміну: «інцидент – подія або сукупність подій, що виникає у процесі роботи, яка може призвести або призводить до травмування та завдання школи здоров'ю працівника» [2]. Отже, покладання на роботодавців обов'язку введення обліку всіх інцидентів на робочому місці, які потенційно могли привести до нещасного випадку, має підвищити ефективність заходів запобігання нещасних випадків на виробництві.

Передбачається створення умов для проведення досліджень у сфері безпеки працівників на роботі для підвищення рівня наукових знань враховуючи передовий досвід попередження професійних ризиків та захисту життя та здоров'я працівників.

Звернута увага не те, що під час проведення оцінки професійних ризиків повинна враховуватися інформація про небезпечні фактори, які можуть спричинити негативні спадкові генетичні наслідки або вплинути на репродуктивну функцію чоловіків та жінок. Безумовно, запровадження пропонованих заходів потребує фінансування. Водночас питання фінансування витрат на безпеку та здоров'я працівників на роботі потребує доопрацювання в частині встановлення мінімальних обсягів цих витрат для роботодавців.

Враховуючи вище викладене, необхідно зробити висновок, що перевагою проекту Трудового кодексу України порівняно з чинним законодавством у сфері безпеки працівників є спрямованість на заохочення роботодавця щодо реалізації власної безпекової політики, запровадження нової системи мінімальних вимог за європейським прикладом (на підставі оцінювання ризиків на робочому місці роботодавцем) та підвищення ефективності процедур розслідування нещасних випадків через ведення роботодавцем обліку всіх інцидентів, які потенційно могли привести до нещасного випадку. Реформування національного законодавства у сфері безпеки працівників є логічним результатом обраного курсу наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Про безпеку та здоров'я працівників на роботі : проект Закону України № 10147 від 13.10.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42995> (дата звернення: 03.04.2024).
2. Трудовий кодекс України : проект Закону України від 12.01.2024 р. URL: https://spo.fpsu.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/1projekt_trudovogo_kodeksu_12.01.2024.pdf (дата звернення: 03.04.2024).

Ключові слова: безпека працівників, умови праці, працівники, роботодавець, трудова діяльність, інцидент, безпекова політика, професійні ризики, європейські стандарти, проект Трудового кодексу України.

Keywords: worker safety, working conditions, workers, employer, labour activity, incident, safety policy, professional risks, European standards, draft Labour Code of Ukraine.

МОБІНГ НА РОБОТІ: ЗАХИСТ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ЗГІДНО З ТРУДОВИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Мобінг – це тривалий (не менше одного місяця) психологічний тиск на працівника з боку його колег, керівника або підлеглих, який має на меті принизити його, змусити звільнитися або зробити його роботу нестерпною.

Ключові характеристики мобінгу є системність так як він не є випадковим явищем, а являє собою систематичні дії, спрямовані на одну й ту саму особу, тривалість так як він триває протягом тривалого часу (не менше одного місяця), наявність мети – принизити, змусити звільнитися або зробити роботу жертви нестерпною та використання різних методів, що може проявлятися у різних формах, таких як психологічний тиск, цькування, дискримінація, ізоляція, поширення неправдивих чуток тощо.

Мобінг на роботі стає все більш поширеною проблемою в Україні, що робить його надзвичайно актуальним питанням, яке потребує негайного вирішення. За даними досліджень, близько 40% працівників стикаються з його проявами, а це значна частина трудового ресурсу країни. Жінки частіше стають жертвами мобінгу, ніж чоловіки. Найбільш поширеними формами мобінгу є психологічний тиск (образи, погрози, знущання), ігнорування та ізоляція, поширення неправдивих чуток [1, с. 14].

Прикладами мобінгу можуть бути постійні приниження з боку керівника, критика без підстав, несправедливі докори, ігнорування колег, бойкот, ізоляція від колективу, поширення неправдивих чуток і пліток про працівника, перешкоджання роботі, створення штучних труднощів, необґрунтовані штрафи, догани, позбавлення премій.

Мобінг є актуальною проблемою так як негативно впливає на психологічне та фізичне здоров'я працівників. Мобінг може призвести до серйозних психологічних проблем, таких як тривога, депресія, страх, почуття безпорадності, а також до погіршення фізичного здоров'я, виникнення психосоматичних захворювань, у крайніх випадках – до суїцидальних думок та спроб. Також він призводить до зниження продуктивності праці так як жертви мобінгу, як правило, втрачають мотивацію, стають менш зосередженими, роблять більше помилок, що негативно впливає на загальну продуктивність праці. Також мобінг погіршує робочу атмосферу створюючи токсичну атмосферу в колективі, що призводить до конфліктів, пліток, зневіри, зниження командного духу. Мобінг також несе фінансові збитки для роботодавця так як вимушене звільнення працівників, які стали жертвами мобінгу, призводить до додаткових витрат на пошук нових кадрів, їх навчання та адаптацію. Мобінг є формою психологічного насильства, яке порушує фундаментальні права людини на повагу до гідності та особистої недоторканності.

Захист прав працівників від мобінгу це серйозна проблема, так як він може мати руйнівні наслідки для психологічного та соціального здоров'я, а також для кар'єри працівника.

Метою нашої роботи було інформувати працівників про те, що таке мобінг, його поширені форми та методи, а також про його негативні наслідки, також ознайомлення з правовими аспектами мобінгу в Україні та з способами захисту прав працівників, які стали жертвами психологічного тиску на роботі.

Ключовими характеристиками мобінгу є: 1. Системність так як мобінг не є випадковим явищем, а являє собою систематичні дії, спрямовані на одну й ту саму особу. При цьому кривдник діє свідомо, з певною метою, протягом тривалого часу. Жертва мобінгу постійно піддається психологічному тиску, що негативно впливає на її емоційний стан та працездатність;

2. Тривалість так як мобінг триває протягом тривалого часу (не менше одного місяця). При цьому необхідно чітко розмежовувати мобінг від епізодичних конфліктів або непорозумінь, які трапляються на роботі. Тривалість психологічного тиску є важливою характеристикою мобінгу, адже саме вона призводить до серйозних наслідків для жертви; 3. Наявність мети – принизити, змусити звільнитися або зробити роботу жертви нестерпною. Кривдник може ставити перед собою різні цілі: позбутися конкурента, утвердити свою владу, отримати задоволення від страждань жертви тощо. Важливо розуміти, що мобінг не є безглуздим явищем, він має чітко визначену мету, яку кривдник прагне досягти; 4. Використання різних методів; 5. Наслідки для жертви [3, с. 118].

Мобінг може мати серйозні наслідки для психологічного та соціального здоров'я жертви, а також для її кар'єри. До психологічних наслідків мобінгу належать: тривога, депресія, страх, почуття безпорадності, зниження самооцінки, втрата віри в себе, порушення сну та апетиту, у крайніх випадках – суїцидальні думки та спроби. Соціальні наслідки мобінгу: ізоляція, втрата друзів та колег, погіршення стосунків у сім'ї, зниження соціального статусу. Кар'єрні наслідки мобінгу: зниження працездатності, втрата мотивації, погіршення якості роботи, зростання кількості помилок, звільнення з роботи.

Кривдник може використовувати різні методи, щоб досягти своєї мети: образи, погрози, знущання, ігнорування, бойкот, несправедливу критику, поширення неправдивих інформації, створення штучних труднощів у роботі тощо. Також може бути інформаційний мобінг: викрадення або знищення особистих речей, фальсифікація документів, поширення дезінформації. Соціальний мобінг – ізоляція, бойкот, виключення з колективу, поширення пліток. Економічний мобінг – позбавлення премій, бонусів, погрози звільнення, створення штучних перешкод у роботі. Фізичний мобінг – пошкодження речей, насильство, погрози фізичної розправи. Важливо пам'ятати, що будь-який метод, спрямований на приниження та психологічне тиск на працівника, може бути кваліфіковано як мобінг.

До методів мобінгу відносяться прямий мобінг коли кривдник відкрито й безпосередньо діє проти жертви, непрямий мобінг коли кривдник діє через інших людей, наприклад, підбурює їх до цькування жертви.

Може бути також вербальний мобінг, який проявляється в образах, погрозах, приниженнях, невербальний мобінг, який проявляється в ігноруванні, ворожих поглядах, міміці, жестах, візуальний мобінг, який проявляється в образливих картинках, фотографіях, карикатурах, інформаційний мобінг, який проявляється в поширенні неправдивих чуток, пліток, дезінформації, економічний мобінг, який проявляється в ненаданні ставок і переведенні замість цього на погодинну оплату, позбавленні премій, бонусів, погрозах звільнення, створенні штучних перешкод у роботі, фізичний мобінг, який проявляється у пошкодженні речей, насильстві, погрозах фізичної розправи.

З 30 грудня 2022 року до Кодексу законів про працю України (ТКУ) були внесені зміни, спрямовані на захист прав працівників від мобінгу.

У ТКУ мобінг визначається як систематичний, навмисний й тривалий психологічний тиск одного працівника на іншого. Мобінг може проявлятися у різних формах, таких як образи, погрози, насмішки, приниження, поширення неправдивих чуток, ігнорування, позбавлення премій, бонусів, погрози звільнення, створення штучних перешкод у роботі, пошкодження речей, насильство, погрози фізичної розправи [2].

У ТКУ включені положення, що роботодавець зобов'язаний вживати заходів щодо запобігання та протидії мобінгу. Роботодавець має розробити та затвердити правила поведінки, які забороняють мобінг. Роботодавець має проводити навчання з питань запобігання та протидії мобінгу. Роботодавець має створити атмосферу поваги та взаємодопомоги в колективі. Роботодавець має розслідувати всі випадки мобінгу, які стали йому відомі. Роботодавець має вживати заходів щодо припинення мобінгу та захисту прав працівника, який став його жертвою [2].

У ТКУ передбачена відповідальність роботодавця за шкоду, заподіяну працівнику внаслідок мобінгу. Роботодавець може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за неналежне виконання своїх обов'язків щодо запобігання та протидії мобінгу. Роботодавець може бути притягнутий до матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну працівнику внаслідок мобінгу [2].

У ТКУ перелічені права працівника, який став жертвою мобінгу. Він має право звернутися до роботодавця з заявою про розслідування випадку мобінгу. Також працівник має право на захист від мобінгу з боку роботодавця, та має право розірвати трудовий договір у зв'язку з мобінгом [2].

У ТКУ також передбачені інші положення, які можуть бути застосовані до випадків мобінгу, наприклад, положення про захист персональних даних, про охорону праці, про відповідальність за шкоду, заподіяну працівнику.

Мобінг може порушувати право працівника на безпечні та здорові умови праці, якщо він спричиняє психологічний стрес, тривогу, депресію, зниження самооцінки, погіршення здоров'я, створює атмосферу страху та ворожості в колективі, змушує працівника змінити місце роботи або звільнитися.

Список використаних джерел

1. Волошина О. В. Захист прав працівників від мобінгу: сучасні правові аспекти. *Юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 12–18.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню) : Закон України від 16.11.2022 р. № 2759-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text>
3. Савченко О. В. Мобінг як форма психологічного насильства в трудових відносинах: правовий аналіз. *Науковий вісник Університету Державної фіскальної служби України*. 2022. № 1 (89). С. 115–122.

Ключові слова: мобінг, психологічний тиск, цькування, дискримінація, ізоляція.

Keywords: mobbing, psychological pressure, harassment, discrimination, isolation.

Шукін Олександр Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права і права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ПРАЦІВНИКА НА СВОЄЧАСНИЙ РОЗРАХУНОК ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ

Основний Закон України у статтях 1 та 3 проголошує Державу Україна одночасно правовою та соціальною державою, чим визначає зміст і спрямованість її діяльності, зокрема, її обов'язок щодо утвердження, забезпечення й гарантування прав і свобод людини [1]. Вагомим складником цього обов'язку є забезпечення державою соціальної спрямованості її економіки, створення умов і гарантування можливостей для громадян заробляти собі на життя працюю і своєчасно одержувати винагороду за неї (ч. 4 ст. 13, частини 1, 2 і 7 ст. 43 Конституції України).

Погодимося, що право на оплату праці є конституційним соціально-економічним правом людини і громадянина, яке є невіддільним від права на працю і характеризує сутнісну мету останнього. Належна і своєчасна оплата праці – це прояв одного з принципів здійснення

трудових правовідносин – відплатності праці, згідно з яким усі працівники мають право на справедливу винагороду, яка забезпечить їм достатній життєвий рівень [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 21 Закону України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР працівник має право на оплату своєї праці відповідно до актів законодавства і колективного договору на підставі укладеного трудового договору [3]. У розвиток зазначених вище приписів у ст. 47 Кодексу законів про працю України (надалі – «КЗпП України») [4] встановлено, що роботодавець зобов'язаний у день звільнення працівника провести з ним розрахунок у строки, визначені ст. 116 КЗпП України [4]. У свою чергу, у відповідності до ч. 1 ст. 116 КЗпП України при звільненні працівника виплата всіх сум, що належать йому від підприємства, установи, організації, провадиться в день звільнення. Якщо працівник в день звільнення не працював, то зазначені суми мають бути виплачені не пізніше наступного дня після пред'явлення звільненим працівником вимоги про розрахунок.

Щодо аналізу змісту ч. 1 ст. 116 КЗпП України, то первісно зазначаємо, що вона не повністю корелюється зі змістом ст. 47 КЗпП України, оскільки формально звужує склад роботодавців, які мають обов'язок проводити розрахунок з працівниками при звільненні у терміни, визначені ч. 1 ст. 116 КЗпП України, тільки певними видами юридичних осіб. Таким чином фізичні особи, фізичні особи-підприємці, відокремлені структурні підрозділи юридичних осіб, представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності та інші категорії роботодавців, що здійснюють діяльність в Україні, формально можуть не виконувати приписи ч. 1 ст. 116 КЗпП України.

Також зазначаємо, що друге речення ч. 1 ст. 116 КЗпП України по цей час жодного разу не змінювалася та відповідне правоположення застосовується у первинній редакції, що існувала ще станом на 1971 рік. Проте, зараз вже ХХІ століття та абсолютна більшість розрахунків у сфері найманої праці в Україні здійснюється у безготівковій формі шляхом перерахування сум, що належать найманому працівникові за трудовим договором, на його банківські поточні рахунки у гривні.

Більше того, Закон України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР у частині п'ятій статті 24 прямо встановив загальнодержавний пріоритет виплати заробітної плати у безготівковій формі, зазначивши, що за особистою письмовою згодою працівника виплата заробітної плати може здійснюватися через банки/небанківських надавачів платіжних послуг, які отримали право на відкриття і ведення обслуговування рахунків відповідно до Закону України «Про платіжні послуги», поштовими переказами на вказаний ними рахунок (адресу) з обов'язковою оплатою цих послуг за рахунок роботодавця.

Таким чином, наявність чи відсутність працівника на роботі у день звільнення у випадку якщо працівник отримує заробітну плату у безготівковій формі ніяким чином не впливає і не унеможливорює виконання роботодавцем обов'язку здійснити розрахунок при звільненні з таким працівником та об'єктивно не перешкоджає роботодавцю здійснити такий розрахунок.

Виходячи з системного аналізу чинного законодавства України вважаємо, що реалізація права працівника на своєчасний розрахунок при звільненні має бути у пріоритеті над необхідністю формального дотримання роботодавцем встановленої у ч. 1 ст. 116 КЗпП України функціонально застарілої процедури проведення розрахунку при звільненні працівника.

Проте на практиці чинна редакція ч. 1 ст. 116 КЗпП України надає роботодавцю фактично необмежені можливості для зловживання наданими йому правами у сфері оплати праці, через що істотно страждають майнові права працівників.

Так, вже у 2024 році за професійною правничою допомогою звернувся звільнений працівник, який зазначив наступне: його було звільнено за п. 4 ч. 1 ст. 40 КЗпП України (прогул без поважних причин); у день звільнення його на роботі не було; заробітна плата виплачується йому у безготівковій формі; на день звільнення та по останню дату розрахунок при звільненні з ним проведено не було; він неодноразово усно звертався до керівника роботодавця із вимогою провести з ним розрахунок при звільненні; з моменту звільнення пройшов вже місяць проте розрахунок при звільненні так й не проведено.

Попередньо було прийнято рішення здійснити захист клієнта у позасудовому порядку шляхом звернення до повноважного територіального підрозділу Державної служби України з питань праці зі скаргою на протиправні дії роботодавця. Було велике здивування, коли за результатами проведення позапланового заходу (контролю) за діяльністю роботодавця з боку посадових осіб територіального підрозділу Державної служби України було письмово повідомлено про відсутність порушень чинного трудового законодавства України в частині дотримання роботодавцем термінів проведення розрахунків при звільненні, оскільки звільнений працівник у день звільнення на роботі не перебував, а у подальшому не звертався до роботодавця з вимогою про проведення розрахунку при звільненні.

Окремо слід зазначити, що подальший місяць було витрачено на безрезультатні спроби вручити посадовим особам роботодавця вимогу звільненого працівника про проведення розрахунку при звільненні (відповідні особи просто ухилялися від отримання відповідного листування, при цьому не заявляючи відмову від отримання такого листування).

Таким чином, з метою дотримання процесуальних строків, передбачених ч. 2 ст. 233 КЗпП України, звільнений працівник був змушений звернутися за захистом своїх прав до суду. Окремо зазначаємо, що згідно сталої судової практики подання таких позовів вже однозначно визнається висуванням працівником до роботодавця вимоги про здійснення розрахунку при звільненні у розумінні ч. 1 ст. 116 КЗпП України (дивись, наприклад, Постанову Верховного Суду від 27 січня 2020 року у справі № 682/3060/16-ц) [5]. Але при цьому порушення базового конституційного права звільненого працівника на оплату праці та своєчасність розрахунку при звільненні продовжують тривати.

Вважаємо, що такої ситуації можна було б уникнути, якщо б законодавець не пов'язував виплату працівникові, що був відсутній на роботі у день звільнення, з поданням таким працівником окремої заяви про виплату про здійснення розрахунку при звільненні.

Щодо перспективного правового врегулювання відносин з проведення розрахунків з працівниками при звільненні, то ситуація також не є визначеною, оскільки на даний час не є достеменно відомим, який саме проект кодифікованого акту у сфері найманої праці буде прийнято.

Перший за часом змістовний проект Трудового кодексу України від 27 грудня 2014 року № 1658 [6], що 24 липня 2017 року пройшов у Верховній Раді України друге читання та вже очікувався до найближчого прийняття, мав статтю 119, у якій фактично дублювались положення чинної редакції ст. 166 КЗпП України – роботодавець зобов'язаний провести з працівником, з яким припинено трудові відносини, у день звільнення розрахунок із заробітної плати, гарантійних, компенсаційних та інших виплат. Якщо працівник у день звільнення не працював, зазначені суми мають бути виплачені не пізніше наступного робочого дня після пред'явлення звільненим працівником вимоги про розрахунок. Тотожна редакція статті 119 була збережена й у наступному за хронологією подання на розгляд Верховної Ради України проекті Трудового кодексу України від 08 листопада 2019 року № 2410 [7].

«Револьюційний» проект Закону України «Про працю» від 23 вересня 2022 року [8] вже відійшов від зазначеної вище концепції розбудови статті щодо здійснення розрахунків при звільненні та вже у частині першій статті 87 зазначив, що роботодавець зобов'язаний не пізніше дня припинення трудового договору провести з працівником розрахунок із заробітної плати, гарантійних, компенсаційних та інших виплат. Якщо працівник не зміг отримати належні йому суми у зазначений строк, вони мають бути виплачені не пізніше наступного робочого дня після пред'явлення цим працівником вимоги про розрахунок.

Незважаючи на всі недоліки зазначеного вище законопроекту, що так і не був навіть концептуально сприйнятий позитивно науковою та професійною спільнотою, саме зазначена вище редакція врегулювання відносин з розрахунку при звільненні була повністю запозичена у статті 122 останнього за часом проекту Трудового кодексу України, який 12 січня 2024 року [9] було подано Міністерством економіки України на обговорення та узгодження зі сторонами соціального діалогу на національному рівні.

Таким чином, на даний час на розгляді Верховної Ради України знаходиться ціла низка кодифікованих нормативних актів, що мають встановити загальні засади врегулювання трудових відносин, і який саме з них буде прийнятий, є питанням більш політичним.

При цьому формулювання, що використовується у статті 122 найбільш вірогідного до прийняття проекту Трудового кодексу України від 12 січня 2024 року «якщо працівник не зміг отримати належні йому суми» не є конкретним та, навпаки, є таким, що допускає його подвійне тлумачення та не сприяє визначеності подальшого правозастосування.

Звідси, у будь-якому випадку, пропонуємо наступним чином у перспективі врегулювати відносини при здійсненні розрахунку при звільненні, що дозволить мінімізувати можливі порушення прав та законних інтересів працівника у процедурі його звільнення:

«Роботодавець зобов'язаний не пізніше дня припинення трудового договору провести з працівником розрахунок із заробітної плати, гарантійних, компенсаційних та інших виплат. Якщо працівник не зміг **з залежних від нього причин** отримати належні йому суми у зазначений строк, вони мають бути виплачені не пізніше наступного робочого дня після пред'явлення цим працівником вимоги про розрахунок.»

При цьому слід на правозастосовному рівні встановити, що у випадку здійснення з працівником розрахунків з оплати його праці у період дії трудового договору у безготівковому порядку, то:

- повний розрахунок при звільненні працівника має бути проведений у день звільнення такого працівника (в останній день його роботи);
- тягар доказування неможливості проведення розрахунку з працівником при його звільненні у день звільнення має бути покладений на роботодавця.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Райко М. С. Право на оплату праці – одне з важливих конституційних прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2020. Вип. 61 (1). С. 111–115. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2020_61\(1\)_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2020_61(1)_27)
3. Про оплату праці : Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80/ed20240308#Text>
4. Кодекс законів про працю : Закон УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
5. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 27 січня 2020 року у справі № 682/3060/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87334250>
6. Трудовий кодекс України : проект Закону України від 27.12.2014 р. № 1658. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221
7. Трудовий кодекс України : проект Закону України від 08.11.2019 р. № 2410. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/441>
8. Про працю : проект Закону України від 23.09.2022 р. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=43600842-3772-427f-a725-39e35ae3adb8&title=ProektZakonuUkrainiproPratsiu>
9. Трудовий кодекс України : проект Закону України від 12.01.2024 р. № 4706-02/2838-03. URL: https://spo.fpsu.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/1proekt_trudovogo_kodeksu_12.01.2024.pdf

Ключові слова: severance pay, timelines for dismissal calculation, protection of the right to labor remuneration, labor payment.

Keywords: human rights protection, human rights activities, law enforcement activities, police, measures of legal protection.

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Оголошення в Україні правового режиму воєнного стану має наслідком пристосування суспільства та держави до нових викликів. Локомотивом такої трансформації і тими суспільними відносинами, які, насамперед, змінюються, є трудові відносини. Саме сфера застосування найманої праці виявилася однією з найбільш чутливих до викликів особливого періоду. Тому одним із перших законів, прийнятих після 24 лютого 2022 року, став Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX (далі – Закон № 2136-IX) [1].

Загалом оцінюючи новели в трудовому законодавстві України, встановлені Законом № 2136-IX, можна погодитися з висновком О. В. Чорноус про те, що «в умовах подовженого воєнного стану законодавець значно розширив права роботодавця, що, з одного боку повинно сприяти більш ефективному використанню праці найманих працівників та швидкому перерозподілу робочої сили в необхідних для цього випадках, але, разом з тим, дещо звузив трудові права та свободи працівників в цей складний період часу» [2, с. 84].

Практика застосування зазначеного Закону протягом двох років з дати його прийняття потребує системного аналізу. Потрібно з'ясувати наскільки ефективними виявилися ті заходи, що впроваджені у законодавство і юридичну практику Законом № 2136-IX, чи виправданими є передбачені цим Законом особливості застосування норм багатьох інститутів трудового права, в тому числі й трудового договору.

Трудовий договір є основним юридичним фактом, на підставі якого виникають індивідуальні трудові правовідносини між працівником і роботодавцем. В умовах воєнного стану роль трудового договору як центрального інституту в системі трудового права України не змінюється, і в умовах цього особливого періоду трудовий договір зберігає своє важливе значення.

Як слушно підкреслюють В. Гливенко та А. Лапа, «в умовах війни багато роботодавців зіштовхнулися з «кадровим голодом» через переміщення працівників у більш безпечні регіони України та за кордон, тимчасову непрацездатність, відсутність даних про їх місцезнаходження тощо» [3, с. 96]. Тому чимало питань виникає на практиці щодо особливостей укладення трудового договору в умовах воєнного стану, передбачених ст. 2 цього Закону.

Частиною першою ст. 2 Закону № 2136-IX передбачається визначення форми трудового договору за згодою сторін. За таких обставин доцільно відзначити, що на практиці виникають певні труднощі з визначенням форми трудового договору в у випадках, коли частиною першою ст. 24 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) [4] передбачена обов'язкова письмова форма трудового договору.

Призупиняючи дію цієї норми в умовах воєнного стану законодавець, вочевидь, прагнув спростити процедуру укладення трудового договору, а у передбачених законом випадках – контракту. Але, на нашу думку, доцільність її включення до ст. 2 Закону № 2136-IX нині видається суперечливою. Адже для більшості випадків укладення трудового договору в письмовій формі, передбачених у частині першій ст. 24 КЗпП України, затверджена типова форма. У таких випадках ідеться про необхідність визначення за угодою сторін і письмового закріплення умов того чи іншого виду трудового договору. Отже, у письмовій формі зацікавлені як роботодавець, так і особа, яка працевлаштовується.

Частиною другою ст. 2 Закону № 2136-IX роботодавцю надане право встановлювати випробування при прийнятті на роботу для будь-якої категорії працівників. Ця норма свідчить

про більш ретельний відбір кадрів в умовах воєнного стану. Водночас, як уже відзначалося вище, в умовах воєнного стану роботодавці стикаються з низкою проблем при вирішенні кадрових питань. Тому також виникає питання про доцільність встановлення випробування для осіб, зазначених у частині третій ст. 26 КЗпП України, для яких випробування при прийнятті на роботу не передбачене.

Абзацом другим частини другої ст. 2 Закону № 2136-IX розширено перелік передбачених законом підстав укладення строкового трудового договору. Мета укладання такого договору – «оперативне залучення до виконання роботи нових працівників, а також усунення кадрового дефіциту та браку робочої сили, у тому числі внаслідок фактичної відсутності працівників, які евакуювалися в іншу місцевість, перебувають у відпустці, простої, тимчасово втратили працездатність або місцезнаходження яких тимчасово невідоме» [4]. Строковий трудовий договір укладається з новими працівниками у період дії воєнного стану або на час заміщення тимчасово відсутнього працівника.

Отже, законодавець передбачив можливість укладання строкових трудових договорів на невакантні посади у зазначених вище випадках. За звичайних обставин, правовий режим, наприклад, простою не мав наслідком прийняття на посаду працівника на тимчасове заміщення того, який перебуває в простої, така можливість з'явилася у роботодавця з прийняттям Закону № 2136-IX.

Водночас варто підкреслити, що можливість укладання строкового трудового договору у випадку, коли основний працівник евакуювався в іншу місцевість, перебуває у відпустці, простої, тимчасово втратив працездатність або місцезнаходження яких тимчасово невідоме, в жодному разі не повинна погіршувати права такого працівника. Якщо основний працівник достроково приступає до виконання своїх обов'язків, укладений строковий договір припиняється за п.2 частини першої ст. 36 КЗпП України.

Звертає на себе увагу та обставина, що за два роки дії Закону № 2136-IX у Єдиному державному реєстрі судових рішень майже відсутні будь-які рішення судів загальної юрисдикції щодо застосування норм про особливості укладення трудового договору. Однак практика застосування зазначених норм свідчить про виникнення питань щодо їх доцільності.

Список використаних джерел

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
2. Чорноус О. В. Особливості правового регулювання трудових відносин в умовах подовженого воєнного стану. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 9 груд. 2022 р.). Вінниця, 2022. С. 82–84.
3. Гливенко В., Лапа А. Регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану. *Юність науки – 2022: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : збірник тез Міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспірант. і молодих вчених (м. Чернігів, 15–16 трав. 2022 р.). Чернігів, 2022. С. 95–96.
4. Кодекс законів про працю України : затв. Законом УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Дод. до № 50. Ст. 375.

Ключові слова: трудовий договір, індивідуальні трудові відносини, правовий режим воєнного стану, законодавство України.

Keywords: employment contract, individual labor relations, legal regime of martial law, labor legislation.

ЗАГАЛЬНІ ОЗНАКИ САНКЦІЙ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У правничій науці питання санкцій є одним з найбільш досліджених, що може наштовхнути на думку про неактуальність сучасних наукових пошуків у визначеній сфері. Проте відповідне переконання не має жодного відношення до галузевої науки права соціального забезпечення, де санкції не були предметом жодного комплексного дослідження.

У теорії права категорію «санкція» найчастіше визначають як: «заходи, що застосовуються до правопорушника і тягнуть для нього певні несприятливі наслідки; структурну частину загальної норми права, яка вказує на можливі заходи впливу на порушника цієї норми; згоду компетентного державного органу на вчинення тих чи інших юридично значущих дій; заходи впливу щодо держави, яка порушила міжнародну угоду» [1, с. 69].

Не заперечуючи змістовності цитованих підходів до розуміння поняття «санкція», сформульованих правничою наукою, в аспекті нагальної потреби в ефективному забезпеченні законності у сфері відносин соціального захисту, видається, варто зосередити увагу на розумінні санкцій у праві соціального забезпечення саме як заходів, застосування яких несприятливо впливає на статус правопорушника (встановлює для нього додаткові обов'язки позитивного чи негативного характеру).

У цьому аспекті варто пам'ятати, що законодавство у сфері соціального захисту охоплює правові норми різних галузей права, які мають загальну цільову спрямованість: урегулювати відносини щодо створення матеріальної бази для соціального захисту та її розподілу. Так, законодавство у сфері соціального захисту і законодавство, що регулює галузеві відносини у сфері забезпечення права на соціальний захист, мають спільну мету, проте відрізняються специфікою. З огляду на це у національній юридичній практиці виділяють «юридичну відповідальність у праві соціального забезпечення», що передбачає виключно галузеву відповідальність, та «юридичну відповідальність у сфері соціального захисту», що включає, крім галузевої відповідальності, й інші види юридичної відповідальності, зокрема цивільно-правову, адміністративно-правову та кримінально-правову [2, с. 555].

Існування цих двох видів юридичної відповідальності, що застосовуються у разі порушення законодавства у сфері соціального захисту, зумовлює необхідність дослідження ознак саме галузевих санкцій, розкриття змісту яких дозволить однозначно відокремити їх від цивільно-правових, адміністративно-правових та кримінально-правових санкцій за порушення законодавства у сфері соціального захисту населення.

Досліджуючи ознаки санкцій у праві соціального забезпечення, на нашу думку, варто говорити про дві їх групи: загальні ознаки, які притаманні всім без виключення санкціям як заходам, що передбачають несприятливі наслідки для правопорушника, та спеціальні ознаки, які визначають специфіку відповідних заходів з огляду на їх застосування саме в межах регулювання права соціального забезпечення.

Формулюючи перелік загальних ознак санкцій у праві соціального забезпечення варто зазначити, що за своєю правовою природою вони є правовими засобами, тобто інструментами (у вузькому розумінні), технологіями (у широкому розумінні), які забезпечують задоволення інтересів суб'єктів права соціального забезпечення, досягнення соціально корисних цілей [3, с. 190].

Розкрити зміст категорії «правові засоби» максимально точно можна завдяки їх характерним рисам, до яких належать: вираження юридичних способів забезпечення інтересів суб'єктів права, досягнення поставлених цілей; спрямування на усунення перешкод, що стоять на

шляху забезпечення інтересів учасників правовідносин; належність до механізму правового регулювання, правових режимів; спричинення юридичних наслідків; забезпечення державою [3, с. 191].

Кожна з названих характеристик правових засобів є загальною ознакою санкцій у праві соціального забезпечення.

Крім того, санкції можуть застосовуватися лише при наявності певних фактів, явищ та подій, існування яких є передумовою для застосування до конкретної особи певних негативних заходів – підстав притягнення до юридичної відповідальності. Інакше кажучи має існувати одночасно «певна правова норма, що порушується, та протиправні дії або бездіяльність відповідного суб'єкта» [4, с. 127]. При цьому з огляду на те, що штрафні санкції у праві соціального забезпечення майже відсутні, то конкретний їх зміст визначається природою правопорушення, оскільки порушник буде зобов'язаний або вжити заходів з метою відновлення порушеного права іншого учасника відносин, або позбавлений можливості отримати той чи інший вид соціального захисту повністю / у «звичайному» розмірі / протягом «стандартного» періоду.

Устименко Є. В. досліджуючи адміністративні санкції, пише про їх наступні ознаки: «1) вони є реакцією уповноваженого суб'єкта на вчинене правопорушення; 2) реалізуються виключно через процедуру правозастосування і виключно уповноваженими на це суб'єктами; 3) застосування санкцій здійснюється у процесуальній формі; 4) усунення причин та наслідків протиправного діяння; 5) припинення діяння та/або покарання правопорушника [5, с. 119]. Такий підхід науковця до визначення особливостей галузевих санкцій видається цілком застосовним і до права соціального забезпечення, санкції в межах якого застосовуються виключно уповноваженими суб'єктами за спеціальною процедурою, спричиняють припинення правопорушення, усунення його наслідків.

Таким чином, підсумовуючи варто зауважити, що розкриттю змісту правової природи санкцій у праві соціального забезпечення сприяє виокремлення їх ознак, які умовно можна поділити на загальні та спеціальні. Загальні ознаки санкцій у праві соціального забезпечення визначають їх родову приналежність та спільність з санкціями, які застосовуються в інших галузях права. До загальних ознак санкцій у праві соціального забезпечення належать: мета, яка полягає у застосуванні санкцій для забезпечення інтересів уповноваженого та соціально зобов'язаного суб'єктів права соціального забезпечення, досягнення соціальної справедливості та законності у відносинах соціального захисту; особлива юридична сила, яка може бути зведена до спрямування на припинення правопорушення, усунення його наслідків та перешкод, що стоять на шляху забезпечення інтересів учасників матеріальних та процедурних відносин у праві соціального забезпечення; приналежність до елементів механізму правового регулювання відносин соціального захисту і забезпечення його ефективного функціонування; наявність підстави для застосування, яка передбачає синергію юридичної та фактичної складової; співвідношення із підставою застосування; застосування виключно уповноваженими суб'єктами за спеціальною процедурою; спричинення негативних наслідків для особи, яка не виконала обов'язку у сфері соціального захисту, встановленого законом чи договором; забезпеченість державою шляхом застосування примусу.

Список використаних джерел

1. Орехов В. Ю. Загально-теоретичні проблеми розуміння санкції. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 4. С. 68–74.
2. Сташків Б. І. Право соціального забезпечення : навч. посіб. Чернівці : ПАТ «ПВК «Десна», 2016. 692 с.
3. Бурятинська Н. І. Правові засоби: поняття та їх види. *Шляхи активізації інноваційної діяльності в освіті, науці, економіці* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [м. Вінниця, 12 квіт. 2016 р.] : у 2 т. / орг. ком.: А. І. Крисоватий, З.-М. В. Задорожний, Б. В. Погріщук [та ін.]. Вінниця, 2016. Т. 1. С. 190–192.

4. Пащенко А. Фактичні та юридичні підстави конституційної відповідальності. *Право України*. 2002. № 5. С. 126–130.

5. Устименко Є. В. Поняття та ознаки санкцій в адміністративному праві. *Право і суспільство*. 2017. № 2, ч. 2. С. 116–120.

Ключові слова: санкції, санкції у праві соціального забезпечення, загальні ознаки.

Keywords: sanctions, sanctions in social security law, general features.

Горбаченко Ерік Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ГАРАНТІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ РОБОТОДАВЦЯ

Тенденції розвитку сучасних суспільних цінностей свідчать про важливість встановлення, забезпечення належної реалізації прав людини, а також функціонування ефективного механізму їхнього захисту. Такий підхід уже протягом тривалого часу є визначальним у формуванні вектору реформування правової системи України та багатьох інших країн. Як наслідок, законодавець закріплює різні правові статуси осіб, визначає їх права та обов'язки, міру юридичної відповідальності тощо. При цьому фундаментом належної реалізації прав людини є закріплення гарантій її прав.

Гарантії прав людини досліджувалися багатьма науковцями, серед яких О. А. Ситницька, В. С. Пересунько, Т. М. Заворотченко, О. Ф. Скакун, В. Ф. Погорілко, В. О. Міхальов, С. Г. Стеценко, Н. В. Кохан та ін.

На думку В. О. Міхальова, гарантії прав людини слід розуміти як «умови та засоби, що забезпечують можливість користуватися правами, які встановлені в конституції та законах держави» [1, с. 288]. В широкому розумінні гарантії прав людини визначаються вченим як «сукупність об'єктивних та суб'єктивних факторів, які спрямовані на повну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод особистості, на усунення можливих причин і обставин перешкоджання їхнього здійснення» [1, с. 288].

Гарантії прав людини диференціюють на загально-соціальні (загальні) та юридичні (спеціальні). Загально-соціальні гарантії включають сукупність соціальних, економічних, політичних, правових та інших умов, способів та засобів, спрямованих на забезпечення реалізації, охорони, та відновлення порушених прав людини в належній мірі. Юридичні гарантії, на нашу думку, варто розглядати як систему формально визначених, встановлених та охоронюваних державою способів та засобів реалізації і захисту прав фізичних та юридичних осіб, а також умов, що цьому сприяють. К. В. Бориченко вважає, що «юридичні гарантії завжди виражаються в сфері правових норм, які або сприяють максимальній свободі дій (волевиявленню) уповноваженого суб'єкта щодо здійснення свого права, або впливають на зобов'язаних осіб шляхом встановлення необхідності дотримуватися вимог першого» [2, с. 268], з чим важко не погодитись.

У галузі трудового права ключовими суб'єктами є працівники та роботодавці. Правового статусу працівника може набути особа, яка реалізує своє право на працю, передбачене ст. 43 Конституції України та іншими актами чинного законодавства України. Для набуття правового статусу роботодавця юридична особа чи фізична особа повинні володіти трудовою правосуб'єктністю роботодавця. Гарантії трудових прав працівників та роботодавців є невід'ємним елементом їх правових статусів.

Важливо відзначити, що укладення трудового договору є однією з найважливіших гарантій захисту прав усіх сторін трудових відносин, оскільки він узаконює такі відносини та ро-

бить можливим набуття особами правових статусів сторін трудових відносин. А це відкриває їм можливість користуватися правами та гарантіями таких прав, що є невід'ємними елементами відповідних правових статусів.

В юридичній літературі є чимало робіт, у яких науковці досліджують гарантії трудових прав працівників і роботодавців. Цій проблематиці присвячені наукові праці В. М. Андріїва, Н. Б. Болотіної, О. С. Щукіна, Д. В. Онуфрієнко, І. М. Кравченко, І. А. Римаря та ін. Водночас у роботах цих та інших науковців в основному увага приділяється дослідженню юридичних гарантій трудових прав працівників, а стосовно гарантій трудових прав роботодавців ситуація дещо інша. Як зазначає І. А. Римар, «питання юридичних гарантій трудових прав роботодавця до цього часу ще не були предметом спеціального дослідження в науці трудового права» [3, с. 137].

У чинному Кодексі законів про працю України (далі – КЗпП України) [4] закріплені окремі трудові права роботодавця. Так, у частині першій ст. 22 КЗпП України закріплено право власника або уповноваженого ним органу, фізичної особи, яка використовує найману працю, вільного вибору серед кандидатів на зайняття робочого місця (посади). Таке право роботодавця по суті є гарантією, що дозволяє йому самостійно проводити кадрову політику та комплектувати штат.

Також у частині четвертій цієї статті закріплено заборону будь-якого обмеження трудових прав при укладенні, зміні чи припиненні трудового договору. А це є гарантією, що захищає не лише права працівника, але і роботодавця.

У ст. 25¹ КЗпП України закріплено, за якими роботодавець може реалізувати своє право обмеження спільної роботи на підприємстві, установі чи організації певного кола осіб. Першою умовою є родинна спорідненість таких осіб, а саме якщо вони «є близькими родичами чи свояками (батьки, подружжя, брати, сестри, діти, а також батьки, брати, сестри і діти подружжя)» [4]. Друга умова – безпосередня підпорядкованість чи підконтрольність таких осіб один одному при виконанні ними трудових обов'язків. При цьому реалізувати таке право роботодавець може лише при одночасному виконанні двох зазначених умов.

У ст. 46 КЗпП України закріплено право роботодавця на відсторонення працівника від роботи, а також умови відсторонення, за якими це можливо: якщо працівник з'явився на роботу в стані токсичного чи наркотичного сп'яніння, якщо він відмовляється від обов'язкових інструктажів, навчання, перевірки знань з протипожежної охорони чи охорони праці, медичних оглядів та в інших передбачених законодавством випадках.

У чинному КЗпП України закріплені й інші окремі трудові права роботодавця. Крім того, у ст. 13 КЗпП України зазначається, що колективним договором може бути встановлено додаткові гарантії, порівняно з чинним законодавством. Таке положення по суті є одним із способів захисту всіх сторін трудових відносин, у тому числі й роботодавця.

КЗпП України – не єдиний нормативно-правовий акт, яким закріплюються трудові права роботодавця. Крім них, у Законі України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX [5] закріплено гарантії прав роботодавця в особливий період щодо особливостей укладення трудового договору, переведення працівників та зміни істотних умов праці, розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, встановлення та обліку часу роботи та часу відпочинку, оплати праці та деяких інших аспектів організації трудових відносин.

Отже, сучасний стан закріплення гарантій трудових прав роботодавця не є системним. Вони розпорошені у величезному масиві актів трудового законодавства України. При цьому в основному кодифікованому законодавчому акті до теперішнього часу відсутні спеціальні норми про основні трудові права роботодавця та гарантії цих прав як елементи його трудового правового статусу. У науці трудового права також недостатньо приділено уваги дослідженню цієї проблематики, яка потребує спеціального комплексного дослідження.

Список використаних джерел

1. Міхальов В. О. Класифікація юридичних гарантій прав і свобод особистості в Україні. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2021. Т. 1. С. 288–290.
2. Бориченко К. В. Юридичний механізм забезпечення права на соціальний захист : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2020. 452 с.
3. Римар І. А. Правове регулювання індивідуальних трудових відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2015. 210 с.
4. Кодекс законів про працю України : затв. Законом УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Дод. до № 50. Ст. 375.
5. Про організацію трудових відносин в умовах військового стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1634.

Ключові слова: роботодавець, трудові права, гарантії трудових прав, трудове законодавство України.

Keywords: employer, labor rights, guarantees of labor rights, labor legislation of Ukraine.

Жученко Руслан Олегович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

УСНИЙ ТРУДОВИЙ ДОГОВІР: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Поняття трудового договору не викликає багато дискусій у теперішній час. Проте так і не дістало однозначного вирішення питання визначення трудового договору, укладеного в усній формі.

Згідно ст. 24 Кодексу законів про працю України «трудова угода укладається, як правило, в письмовій формі».

Відповідно до ч.1 ст. 2 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», «у період дії воєнного стану сторони за згодою визначають форму трудового договору».

Зі змісту цитованих правових норм можна зробити висновок, що діюче законодавство фактично не забороняє укладення трудових договорів в усній формі.

Але чи можна вважати змістовним закріплене ст. 21 КЗпП України поняття трудового договору, якщо мова йде про усний трудовий договір? Якими будуть наслідки для учасників трудових правовідносин у разі недодержання письмової форми при укладенні певних видів трудового договору? Доречно зазначити у такому випадку про відсутність трудового договору взагалі?

Перш за все необхідно звернути увагу, що поняття «усний трудовий договір» взагалі не застосовується у чинному трудовому законодавстві. Кодекс законів про працю України закріплює можливість укладення трудового договору в усній формі, але визначення йому не надає.

У проєкті Трудового кодексу України, який розроблений Міністерством економіки України на виконання підп. 4 п. 3 розділу II Закону України «Про деєрадянїзацію законодавства України» від 21 квітня 2022 року № 2215-IX та розміщений для обговорення на веб-сайті спільного представницького органу об'єднань профспілок у січні 2024 року, взагалі передбачена можливість існування лише письмової форми трудового договору. Так, згідно ч. 2 ст. 32

проекту Кодексу, трудовий договір є укладеним з моменту його підписання. Проте згідно ч. 5 ст. 30 проекту ТК України, до відносин, за якими робота виконувалась без укладення трудового договору та які у встановленому порядку визнано трудовими, застосовуються норми трудового законодавства [1].

Цитовані вище положення як діючого трудового законодавства, так і проекту ТК України свідчать про те, що законодавець при їх формулюванні не враховує концепції науки трудового права щодо змісту категорій «трудові відносини» та «трудовий договір», їх співвідношення. Законодавцем не враховано, що існування будь яких трудових відносин обумовлено перш за все наявністю трудового договору.

Дослідження положень п. 6 ч. 1 ст. 232 КЗпП України наштовхує на висновок про можливість існування трудових відносин без укладеного трудового договору. Виходячи з буквального тлумачення змісту названої норми виходить, що трудові відносини існували автономно, оскільки про трудовий договір мова йде до моменту вирішення відповідного трудового спору судом.

Видається законодавець мав на увазі можливість застосування такого способу захисту працівником порушеного права, як підтвердження факту вже безумовно існуючих трудових відносин між сторонами, адже допустити перебування працівника та роботодавця у трудових відносинах без укладеного трудового договору неможливо оскільки:

- єдиною підставою для виникнення трудових відносин є трудовий договір;
- зазначається про можливість застосування норм трудового законодавства до відносини, які визнані в порядку визначеному законом, трудовими, але при фактичній відсутності укладеного трудового договору.

Вище зазначена правова невизначеність окремих положень чинного трудового законодавства України та неякісний зміст проекту ТК України 2024 року є наслідком ігнорування концепцій науки трудового права, її досягнень, зокрема щодо необхідності легального визначення трудового договору, укладеного в усній формі, як угоди між працівником та роботодавцем, втіленої в їх взаємних діях.

Дуже цікаву думку з цього приводу можна знайти у практиці Верховного Суду. Так, у постанові Верховного Суду від 13.04.2020 р. у цивільній справі № 344/2293/19 суд зазначив, що фактичний допуск до роботи вважається укладенням трудового договору незалежно від того, чи було прийняття на роботу належним чином оформлене, якщо робота проводилася за розпорядженням чи з відома власника або уповноваженого ним органу [2]. Тобто, на думку суду, про укладення трудового договору може свідчити факт допуску роботодавцем працівника до виконання певної роботи.

Така позиція є цілком логічною та знаходить своє відображення й у трудовому законодавстві Європейського Союзу.

Наприклад, зі змісту Директиви 91/533/ЄЕС від 14.10.1991 р. «Про обов'язок роботодавця інформувати своїх службовців про умови, що застосовуються до трудового договору чи трудових відносин» вбачається, що роботодавець зобов'язаний не пізніше ніж через два місяці після початку роботи надати працівнику інформацію у формі письмового договору про працевлаштування, або листа про домовленість, або іншого письмового документу, що повинен містити наступну інформацію: особистості сторін; місце роботи; посада, ступень, характер або категорія роботи; дата початку трудового договору; початкова основна кількість, інші складові елементи та частота оплата праці; колективні трудові угоди, що визнають умови роботи працівника [3].

Фактично мова йде про обов'язок роботодавця визначити дату початку дії трудового договору не пізніше ніж протягом двох місяців з дня допуску працівника до роботи. Тобто, незважаючи на те, що письмовий трудовий договір не був укладений у письмовій формі у день початку виконання працівником роботи, вважається, що він існує по факту.

Вище зазначений підхід застосовується й у Великобританії, де якщо трудовий договір було укладений усно, роботодавець зобов'язаний надати працівнику впродовж двох місяців

після початку роботи письмове підтвердження особливостей трудової діяльності, що не є тожним письмовій формі трудового договору [4, с. 56].

Таким чином, є доречним зазначити, що досвід Європейського Союзу та Великобританії у правовому регулюванні практики застосування усного трудового договору можна б було запозичити під час розроблення проекту Трудового кодексу України. Замість того, щоб замовчувати або заперечувати існування такого виду трудового договору, як фактичний трудовий договір, – в інтересах працівників необхідно законодавчо визначити його значення.

Для цього перш за все необхідно виправити законодавчу помилку, яка дозволяє розуміти трудовий договір та трудові відносини як автономні явища.

Визнання на законодавчому рівні існування усного трудового договору буде важливим кроком на шляху ефективного забезпечення прав та законних інтересів працівника і не дасть можливості роботодавцю аргументувати відсутність трудових відносин відсутністю підписаного трудового договору.

Список використаних джерел

1. Проект Трудового кодексу України № 4706-02/2838-03 від 12.01.2024 р. URL: https://spofpsu.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/1proekt_trudovogo_kodeksu_12.01.2024.pdf.
2. Постанова Верховного Суду від 13.04.2020 р. по справі № 344/2293/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88790705>.
3. Про обов'язок роботодавця інформувати своїх службовців про умови, що застосовуються до трудового договору чи трудових відносин : директиви 91/533/ЄЕС від 14.10.1991 р. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=77791
4. Венедіктов С. Правове регулювання праці у Великобританії: прогресивний досвід і перспективи для України. Київ : Ніка-Центр, 2017. 74 с.

Ключові слова: трудовий договір, форма трудового договору, усний трудовий договір, укладення трудового договору.

Keywords: employment contract, form of employment contract, oral employment contract, conclusion of employment contract.

Казімирова Ольга Олегівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ПОСЛУГИ З ПОСЕРЕДНИЦТВА ЯК ВИД НЕСТАНДАРТНОЇ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ

З кожним днем нестандартні форми зайнятості і різноманітність видів зайнятості, які вони охоплюють, стають невід'ємною частиною на ринках праці по всьому світу.

Нестандартні форми зайнятості можуть допомогти як підприємствам адаптувати трудові ресурси до будь-яких нестабільних ситуацій, так і дозволити працівникам краще поєднувати свою зайнятість із сімейними та особистими потребами. Однак, нерідко нестандартні форми зайнятості використовують і як засіб скорочення витрат на робочу силу за рахунок порушення основоположних трудових прав, що в свою чергу породжує нестабільність на ринку праці та доходів.

Міжнародна організація праці (далі – МОП) слідкує як трудові відносини набувають гнучкості в сучасних умовах та розробляє міжнародні трудові норми у формі конвенцій і рекомендацій, що встановлюють мінімальні стандарти основних трудових прав.

Конвенція МОП № 181 про приватні агентства зайнятості від 19.06.1997 року (далі – Конвенція) надає визначення терміну «приватне агентство зайнятості» як фізичної або юридич-

ної особи, яка надає послуги з підбору потенційного персоналу або надає послуги з найму своїх працівників з наміром надання їх у розпорядження третій стороні [1].

Як бачимо, у випадку надання послуг, що становлять найм працівників з наміром надання їх у розпорядження третій стороні «підприємство-користувач» – породжує тристоронні трудові відносини: АТЗ – працівник АТЗ – компанія-користувач.

Європейським Союзом було прийнято Директиву № 2008/104/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19.11.2008 року про роботу в агентствах тимчасової зайнятості (далі – АТЗ), (далі – Директива), з метою покращення умов праці та усунення нестабільності. Директивою було внесено низку змін, спрямованих на регулювання кількості агентств, форми контракту, обмеження максимальної тривалості контракту та посилення захисту працівників агентств.

Метою Директиви є застосування принципу рівного ставлення (стаття 5) до працівників АТЗ. Відповідно до Директиви, основні умови праці та зайнятості працівників, нанятих через АТЗ, протягом терміну їхнього призначення на підприємстві-користувача повинні бути принаймні такими, які б застосовувалися, якби вони були найняті безпосередньо цим підприємством для виконання тієї самої роботи. Сфера дії Директиви поширюється на працівників, які працюють на умовах неповного робочого часу та за строковим трудовим договором [2].

Україна все ще не ратифікувала Конвенцію. Статтею 39 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 року № 5067-V (далі – Закон) передбачено діяльність суб'єктів господарювання:

- які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні;
- які наймають працівників для подальшого виконання ними роботи в іншого роботодавця [3].

Згідно ч. 3 ст. 36 Закону, вищезазначені особи набувають правоздатності, як суб'єкта господарювання у сфері посередництва у працевлаштуванні, після внесення до реєстру, який формується та ведеться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, в установленому Кабінетом Міністрів України порядку.

Також у пп. 14.1.183 Податкового кодексу України передбачена послуга з надання персоналу, як господарська або цивільно-правова угода, відповідно до якої особа, що надає послугу (резидент або нерезидент), направляє у розпорядження іншої особи (резидента або нерезидента) одну або декількох фізичних осіб для виконання визначених цією угодою функцій [4].

Таким чином, бачимо, що національне законодавство України регулює дані нестандартні тристоронні трудові відносини, відповідно до міжнародних стандартів, проте варто ознайомитися і з досвідом зарубіжних країн на початковому етапі законодавчого регулювання даних відносин.

Vesna Simovic – Zvicer зазначає, що в Чорногорії правовий механізм направлення працівників через агентства на тимчасову роботу не є досконалим. Адже значна кількість роботодавців користується послугами агентств, щоб уникнути юридичного зобов'язання трансформувати трудові договори працівників, які пропрацювали у них 24 місяці, у безстрокові контракти. Замість цього роботодавці використовують механізм, відомий як «відрядження працівників», таким чином, що після закінчення 24-місячного періоду вони повторно орендують того самого працівника через агентство, при цьому працівник агентства знову працевлаштовується на те саме робоче місце без будь-яких обмежень, передбачених трудовим законодавством [5].

Monika Martišková у своїх дослідження звертає увагу, що на етапі впровадження регулювання тимчасової зайнятості у Словаччині було виявлено низький ступінь гарантій зайнятості працівників – у вигляді звільнення після закінчення завдання у замовника. Тому в 2015 році у Словаччині було запроваджено регулювання щодо тривалості, строку та форми контракту між працівником АТЗ та АТЗ [6].

Максимальна тривалість тимчасового трудового договору про роботу за посередництвом наразі становить два роки (ч. 6 ст. 58 ТК). Крім того, має бути зазначена дата закінчення дії договору з користувачем, щоб працівник знав, до якого часу він/вона працюватиме на цього користувача.

Призначення до одного і того ж користувача не може бути продовжено більше чотирьох разів протягом 24-місячного періоду. Якщо період відрядження до одного і того ж користувача перевищує 24 місяці або якщо він був продовжений більше чотирьох разів, трудові відносини між агентством і працівником вважаються припиненими, і працівник стає найманим працівником користувача на умовах звичайної повної зайнятості. Таким чином, Трудовий кодекс Словаччини (ТК, стаття 58 (6, 7)) передбачає автоматичний перехід від агентської роботи до звичайного трудового договору на повний робочий день. Трудові відносини між агентством і працівником не можуть тривати більше 24 місяців, навіть у випадку, коли працівник агентства направляється до кількох користувачів [8].

Крім того, тимчасова агентська робота підлягає регулюванню з точки зору спільної відповідальності користувача (ч. 10 ст. 58 ТК). З 2015 року користувач несе відповідальність за виплату заробітної плати працівнику, якщо він/вона не отримує заробітну плату від свого агентства або отримана заробітна плата не є порівнянною із заробітною платою штатного працівника на аналогічній посаді, на вимогу працівника протягом 15 днів з моменту отримання вимоги (ч. 10 ст. 58 ТК). Таким чином, користувачі мають стимул залучати надійні агенції, щоб уникнути цього типу ризику [7].

Отже, послуги з посередництва у сфері працевлаштування – це одна з форм нестандартної форми зайнятості, що за своєю природою є тристоронніми трудовими правовідносинами: АТЗ – працівник АТЗ – компанія-користувач. В Україні дана діяльність тільки починає набирати обертів та популярності, тож необхідно ратифікувати Конвенцію МОП № 181 від 19.06.1997 року та гармонізувати національне законодавства в рамках євроінтеграційного курсу України.

Список використаних джерел

1. Про приватні агентства зайнятості : конвенція МОП № 181 від 19.06.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_005#Text
2. Про роботу в агентствах тимчасової зайнятості : директива № 2008/104/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19.11.2008 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32008L0104>
3. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. *Голос України*. 2017. № 153–154.
4. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
5. Atypical Employment Relationships: The Position in Montenegro / Vesna Simović-Zvicer. *Restatement of Labour Law in Europe* / ed. by Bernd Waas, Guus Heerma van Voss. 2019. P. 571–590.
6. Strengthening legislation, weakening collective bargaining? Two faces of trade union strategies in Czechia and Slovakia. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/09596801221140408>
7. *Zákonník práce* z 2. Jula 2001. URL: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2001/311/20210301>
8. Non-standard forms of employment in selected countries in Central and Eastern Europe : A critical glance into regulation and implementation / ed. by C. Miheș ; ILO Decent Work Technical Support Team and Country Office for Central and Eastern Europe (DWT/CO-Budapest). Budapest:, 2021. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_793096.pdf

Ключові слова: послуги з посередництва, МОП, зайнятість, нестандартні форми зайнятості

Keywords: mediation services, ILO, employment, non-standard forms of employment

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

У міжнародно-правових актах, у тому числі конвенціях і рекомендаціях МОП, поняття соціального діалогу не визначається. Водночас поняття соціального діалогу є одним із ключових понять, що потребує чіткого законодавчого визначення з огляду на підготовку в Україні нової редакції Закону України «Про соціальний діалог в Україні».

В юридичній практиці МОП на сьогодні вироблене тільки робоче визначення поняття соціального діалогу. Зазначається, що «соціальний діалог охоплює всі види переговорів, консультацій та обміну інформацією між представниками органів влади, роботодавцями та працівниками або між представниками роботодавців і працівників із питань стосовно економічної та соціальної політики, які становлять обопільний інтерес» [1, с. 17].

У чинному законодавстві України поняття соціального діалогу закріплене у ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» 23 грудня 2010 року № 2862-VI. [2]. За своїм змістом воно є більш об'ємним, порівняно з робочим визначенням МОП, хоча ґрунтується на тих самих ознаках: розумінні соціального діалогу як певних процесів і методів; закріпленні суб'єктів і предмету соціального діалогу.

Водночас передбачене у ст. 1 у Законі України «Про соціальний діалог в Україні» визначення видається дещо громіздким. Так, дефініцією є стисле логічне визначення, яке містить у собі найістотніші ознаки визначуваного поняття, однак нормативне визначення, наведене у ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні», надмірно деталізує структуру кожного з елементів соціального діалогу – процес, суб'єктний склад і предмет. Так, викликає заперечення визначення соціального діалогу у ст. 1 Закону як «процесу». Принаймні потрібно було б зазначити про процеси, що відповідає розумінню соціального діалогу МОП як широкого кола процесів і методів.

У науці трудового права існують різні підходи до визначення поняття соціального діалогу. Так, Г. І. Чанишева вважає, що доцільно розглядати соціальний діалог як «систему колективних відносин, що виникають у процесі визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу» [3, с. 324]. Точка зору вченої щодо визначення соціального діалогу як системи колективних трудових відносин, на нашу думку, заслуговує на підтримку.

В цілому більш правильно було б розглядати соціальний діалог як певні взаємовідносини, взаємодію між сторонами соціального діалогу. Тому що саме для суспільних відносин характерним є визначення суб'єктів і предмету такої взаємодії. Ці взаємовідносини або взаємодія не можна розглядати як процес, який і складається із трьох стадій, про які зазначається у ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні». Взаємовідносини або взаємодію охоплюють не один процес, а процеси та методи, на що звертає увагу МОП. Оскільки зазначені у законодавчому визначенні поняття соціального «визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень» – це, по суті, методи досягнення мети соціального діалогу, а не сам соціальний діалог.

Не потрібним, на нашу думку, є зазначення в понятті соціального діалогу про суб'єктів, інтереси яких представляють сторони соціального діалогу. Це доцільно зробити в окремій статті законопроекту чи статті окремого розділу «Рівні та сторони соціального діалогу».

Водночас визначення у понятті предмету соціального діалогу, що міститься у ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» необхідно залишити, враховуючи теоретичне та практичне значення цієї категорії.

У зв'язку з цим видається доцільним визначити соціальний діалог як взаємодію сторін соціального діалогу, що відбувається у визначених законом, колективними угодами та дого-

ворами формах, у процесі формування та реалізації соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин.

У доктрині трудового права досить докладно визначено значення соціального діалогу як правового явища. Так, на думку В. В. Яцишина, воно детермінується загальною спрямованістю на визначення, зближення та узгодження позицій сторін та їх суб'єктів задля формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин [4, с. 2]. Вчений підкреслює значення соціального діалогу як: «засіб розбудови суспільних відносин демократичними методами; засіб покращення умов праці як базової категорії життя; засіб подолання соціальної напруженості та вирішення конфліктних ситуацій; засіб забезпечення та спосіб встановлення справедливого балансу між інтересами сторін соціального діалогу у сфері праці» тощо. При цьому В. В. Яцишин звертає увагу на значення соціального діалогу як важливого та ефективного інструменту подолання кризових ситуацій, враховуючи світову ситуацію в умовах пандемії COVID-19 та її наслідки для сфери праці.

Необхідно також акцентувати увагу на значенні соціального діалогу для підвищення рівня і якості життя громадян, досягнення соціальної стабільності та громадської злагоди в суспільстві, враховуючи предмет соціального діалогу, про який у понятті соціального діалогу у ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні».

Особливу увагу необхідно звернути на значення соціального діалогу під час воєнного стану в Україні. Безумовно, така обставина заважає звичайному функціонуванню інститутів демократії та правової системи, що робить соціальний діалог ще більш важливим для забезпечення взаєморозуміння та співпраці між різними суспільними групами. Ба більше, здійснення соціального діалогу зумовлює розвиток економічної безпеки, яка є однією з основних складових національної безпеки та необхідною передумовою для протистояння агресору.

Список використаних джерел

1. На шляху до ефективного, впливового та інклюзивного соціального діалогу в Україні: Зелена книга. URL: <https://www.ilo.org/uk/publications/na-shlyakhu-do-efektyvnogo-vplyvovoho-ta-inklyuzyvnoho-sotsialnoho-dialohu>
2. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.12.2010 р. № 2862-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 255.
3. Чанишева Г. І. Правові основи соціального діалогу у сфері праці. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 323–328.
4. Яцишин В. В. Принципи соціального діалогу у сфері праці : дис. ... д-ра філософії : 081 – Право / НУ ОЮА. Одеса, 2021. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0822U100324>

Ключові слова: соціальний діалог, поняття соціального діалогу, значення соціального діалогу, законодавство України.

Keywords: social dialogue, the concept of social dialogue, the importance of social dialogue, legislation of Ukraine.

Мирончук Владислав Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ЩОДО ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ КОЛЕКТИВНИХ УГОД

Основним актом національного законодавства, що визначає правові засади розробки, укладення та виконання колективних договорів і угод з метою регулювання трудових відносин та захисту соціально-економічних інтересів працівників і роботодавців є Закон України

«Про колективні договори та угоди» від 1 липня 1993 року № 356-XII [1]. Водночас у чинному Законі відсутні дефініції колективної угоди і колективного договору, що значно ускладнює визначення їх правової природи. Відповідні терміни не визначені й у Законі України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року № 2862-VI [2].

Потрібно враховувати, що відповідно до п.2 ст.6 Європейської соціальної хартії (переглянутої), «з метою забезпечення ефективного здійснення права на укладання колективних договорів Сторони зобов'язуються сприяти, коли це необхідно і доцільно, створенню механізму переговорів на добровільній основі між роботодавцями або організаціями роботодавців та організаціями працівників з метою регулювання умов праці за допомогою колективних договорів» [3]. І хоча в Європейській соціальній хартії (переглянутій), як і в актах МОП, Європейського Союзу термін «колективна угода» не застосовується, міжнародні трудові норми про колективний договір поширюються й на колективні угоди, укладення яких передбачено законодавством окремих держав-членів.

Більше того, у чинній редакції Кодексу законів про працю України відсутні норми про колективні угоди, що не узгоджується із теорією трудового права та базовими нормативно-правовими актами у сфері праці [4, с.600].

Поняття колективної угоди потребує законодавчого визначення як одна з ключових категорій під час соціального діалогу, адже в національному законодавстві розмежування колективних договорів та колективних угод необхідно для забезпечення повноти реалізації трудових, інших соціальних прав та економічних прав працівників та роботодавців, їх представників

Крім того, у вітчизняній науці трудового права колективні угоди вже давно включені до системи джерел трудового права. Так, Г. І. Чанишева, досліджуючи колективну угоду як джерело трудового права, визначає її як «правовий акт, що укладається між соціальними партнерами та містить їхні зобов'язання про встановлення умов праці, зайнятості і соціальні гарантії для працівників держави, галузі, регіону» [4, с.327]. Тому визначення поняття колективної угоди та з'ясування її правової природи має важливе теоретичне, наукове та практичне значення.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що у новому Законі України «Про колективні договори та угоди» від 23 лютого 2023 року № 2937-IX [6], що набере чинності через шість місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні, правовому регулюванню колективних угод присвячено окремий розділ III «Колективні угоди». Цей Закон був прийнятий для виконання Україною взятих на себе зобов'язань у рамках процесу євроінтеграції. Структура і зміст нового Закону заслуговують на позитивну оцінку, оскільки в ньому враховані міжнародні трудові норми, позитивний законодавчий зарубіжний досвід у цій сфері.

Відповідно до абзацу другому частини першої ст.2 Закону України «Про колективні угоди та договори» «колективна угода (генеральна, галузева (міжгалузева), галузева обмеженої дії, територіальна, територіальна в окремій галузі) – письмовий нормативний документ, що укладається відповідно до цього Закону з метою регулювання трудових, соціально-економічних відносин на національному, галузевому, територіальному рівнях» [6].

Незважаючи на свій позитивний вклад у питання правового урегулювання соціального діалогу в Україні, за слушним зауваженням Г. І. Чанишевої, визначення колективної угоди у нормах нового Закону України «Про колективні угоди та договори» «не відображує її правової природи і, своєю чергою, потребує визначення самого поняття «письмового нормативного документу», що є, вочевидь, родовим стосовно колективної угоди» [4, с.601].

Очевидно, що при такій ситуації законодавець обмежує можливості застосування колективних угод рамками письмового нормативного документу, що може суперечити правовій природі договірної регулювання трудових відносин, адже на науковому рівні виділяють два види правового регулювання: нормативне (загальне) та ненормативне (індивідуальне). За оцінкою М. О. Пащенко, «індивідуальне правове регулювання передбачає виникнення правовідносин за моделями поведінки, які сторони визначають за домовленістю між собою і які

відповідають основним принципам права» [8, с.242]. Тобто у визначенні поняття колективної угоди у ст. 1 нового Закону України «Про колективні угоди та договори» не відображено, що цей акт укладається між сторонами соціального діалогу в договірному порядку.

Важливе зауваження щодо правової природи колективних угод висловлено Г. І. Чанишевою, яка підкреслила, що «колективні угоди і договори є актами соціального діалогу, що поділяються на правові та неправові. Останні укладаються у формі меморандумів, резолюцій, угод тощо і не містять норм права» [4, с.601]. Тому при визначенні поняття колективної угоди потрібно застосовувати термін «правовий акт», тому що до змісту цієї угоди включені норми права, що є обов'язковими для виконання її сторонами. Тобто колективна угода є правовим актом соціального діалогу.

У зв'язку з цим варто запропонувати альтернативне визначення поняття колективної угоди порівняно з визначенням, закріпленим у ст. 1 Закону України «Про колективні угоди та договори» як правового акту, що укладається між сторонами соціального діалогу в договірному порядку з метою регулювання трудових, соціальних, економічних відносин на національному, галузевому, територіальному рівнях.

Видається доцільним закріплення запропонованого визначення й у Трудового кодексу України, проект якого було оприлюднено 5 січня 2024 року. Перевагою законопроекту є включення до його структури окремої Книги «Колективні трудові відносини», складовою якої стане новий Закон України «Про колективні угоди та договори».

Список використаних джерел

5. Про колективні договори і угоди : Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 36. Ст. 361.
6. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.12.2010 р. № 2862-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 255.
7. Європейська соціальна хартія (переглянута) : від 03.05.1996 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062/print
8. Чанишева Г. І. Колективні угоди як правові акти соціального діалогу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 600–603.
9. Чанишева Г. І. Колективні угоди як джерела трудового права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 25. С. 326–329.
10. Про колективні угоди та договори : Закон України від 23.02.2023 р. № 2937-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 60. Ст. 194.
11. Пащенко М. О. Роль загального та індивідуального правового регулювання у забезпеченні природних прав людини. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 240–244.

Ключові слова: соціальний діалог, колективна угода, правова природа, законодавство України.

Keywords: social dialogue, collective agreement, legal nature, legislation of Ukraine.

Стецьків Мар'ян Богданович

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
аспірант кафедри соціального права*

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК СКЛADOVA ЇХНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Статтею 15 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначено правову основу пенсійного забезпечення військовослужбовців піс-

ля звільнення їх з військової служби [1]. Пенсійному забезпеченню цієї категорії осіб характерні сутність, мета та завдання їхнього соціального захисту як цілісної категорії.

У науковій літературі однією із рис соціального захисту називають той факт, що він передбачає дію механізму реалізації публічної політики у соціальній сфері [2, с. 293]. Основним аргументом визначено, що соціальний захист є найважливішим питанням соціальної політики держави, яка об'єктивується у соціальній функції. Водночас, соціальному захисту військовослужбовців публічна складова притаманна і в контексті безпекової функції держави.

Наведемо законодавчі норми, які визначають місце відносин соціального захисту військовослужбовців в загальній системі державної політики. Конституційна засада статусу зобов'язань закріплена у ч. 5 ст. 17 Конституції України, де передбачено обов'язок держави забезпечувати соціальний захист військовослужбовців та членів їхніх сімей [3]. Як свідчить зміст ч. 1 ст. 6 Закону України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики", соціальний захист військовослужбовців законодавець визначає гарантією національної безпеки держави та її обороноздатності [4]. Свого часу, окресленому питанню були присвячені Рекомендації Парламентських слухань, а саме: "Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України" [5], "Обороноздатність України у XXI столітті: виклики, загрози та шляхи їх подолання" [6]. А Конституційний Суд України у Рішенні 2022 року називає його складовою заходів в сфері оборони держави, що мають бути своєчасними, послідовними та комплексними, оскільки від їх ефективного запровадження залежить стан обороноздатності України [7].

З'ясовуючи сутність деяких професійних категорій під кутом зору їхнього соціального захисту, автори називають їхню похідну мету, а саме: соціальний захист таких працівників має важливе публічно-правове значення, адже від такого захисту "безпосередньо залежить ефективність здійснення державного управління" [8, с. 125] або формування Збройних Сил України на основі принципу професійного кадрового добору та ... сприяння мотивації військовослужбовців до якісного виконання службових завдань [9, с. 227], або сприяння виконанню громадянами України обов'язку щодо захисту України, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності [7].

На спеціальну (професійну) природу соціального захисту військовослужбовців, яка визначається не винятково настанням в їхньому житті соціальних ризиків, а зумовлена конституційним обов'язком держави щодо створення юридичного механізму забезпечення їхніх прав у цій сфері неодноразово наголошувалося у правових висновках Конституційного Суду України.

Так у Рішенні від 20 грудня 2016 р. № 7-рп/2016 аргументом щодо специфіки пенсійного забезпечення військовослужбовців служить факт, що особи, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, створених відповідно до законів України, а також члени їхніх сімей мають спеціальний статус та особливі умови соціального захисту (абз. 4 п. 2.2.) [10].

У інших правових висновках наголошується на взаємозв'язку змісту їхніх професійних обов'язків із забезпеченням суверенітету та територіальної цілісності держави, її економічної та інформаційної безпеки. Також звернено увагу, що як під час проходження служби, так і після її закінчення служба у Збройних Силах України, інших військових формуваннях та правоохоронних органах держави пов'язана з ризиком для життя і здоров'я, підвищеними вимогами до дисципліни, професійної придатності, фахових, фізичних, вольових та інших якостей (абз. 2 п.3 мотив. част. [11], абз. 4 п.3 мотив. част. [12]). Все це об'єктивно зумовлює зміст додаткових гарантій та спеціальний характер соціального захисту військовослужбовців. За висновком, сформульованому у іншому Рішенні Конституційного Суду України, "норми-принципи ч. 5 ст. 17 Конституції України щодо забезпечення державою соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей є пріоритетними та мають безумовний характер", не можуть бути фінансово залежними від фінансових можливостей держави [10].

Безумовний та пріоритетний характер пенсійного забезпечення у контексті загальних засад солідарної пенсійної системи ставить під сумнів І. Д. Сліденко [13]. Відтак, важливо визначити сутнісний зміст спеціального характеру соціального захисту.

Спеціальний характер соціального захисту військовослужбовців перебуває у системному зв'язку із терміном посилення – зумовлений приписом ч. 5 ст. 17 Конституції України, що чітко покладає на державу конституційний обов'язок із створення системи посиленої соціальної підтримки військовослужбовців і членів їхніх сімей; „виконання державою конституційного обов'язку щодо забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних або резервістів покликане не тільки забезпечити соціальний захист кожного з них індивідуально, а й сприяти виконанню громадянами України обов'язку щодо захисту України, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності“. (п.п. 5.1 п. 5 мотив. част. [7].)

Тож, спеціальний соціальний захист полягає у особливих умовах соціального захисту (абз. 4 пп. 2.2 п. 2 мотив. част. [10]); обумовлений статусом військовослужбовців будь-яких категорій (абз.10 пп. 2.1 п. 2 мотив. част. [14]), який визначається високим ризиком отримання поранення, ушкодження здоров'я чи навіть загибелі під час виконання службових обов'язків під час захисту Вітчизни (абз. 5 пп. 3.2 п. 3 мотив. част. [7]).

Список використаних джерел

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#n176>
2. Анпілогова Б. Ю. Соціальний захист як особливий соціально-правовий феномен. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2023. Вип. 79, ч. 1. С. 291–297. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/288621/282278>
3. Конституція України : Закон України від 26.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
5. Рекомендації Парламентських слухань на тему: “Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України” : постанова Верховної Ради України від 05.07.2012 р. № 5086-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5086-17?find=1&text=пенс#w1_1
6. Рекомендації Парламентських слухань на тему: “Обороздатність України у ХХІ столітті : виклики, загрози та шляхи їх подолання” : постанова Верховної Ради України від 12.08.2014 р. № 1639-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1639-18?find=1&text=пенс#w1_1
7. Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 р. № 1-р (II)/2022. Справа про посилення соціального захисту військовослужбовців. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text>
8. Безусий В. В. Рівні (види) соціального захисту державних службовців в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2019. Вип. 57, т. 1. С. 124–128.
9. Мазуренко Л. І. Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців: нормативно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 223–231.
10. Рішення від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016 Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини сьомої статті 43, першого речення частини першої статті 54 Закону України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-16#Text>

11. Рішення від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002. Справа щодо пільг, компенсацій і гарантій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-02#Text>

12. Рішення від 17 березня 2004 року № 7-рп/2004. Справа про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-04#Text>

13. Окрема думка судді Конституційного Суду України І. Д. Сліденко у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини сьомої статті 43, першого речення частини першої статті 54 Закону України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na07d710-16#Text>

14. Рішення Конституційного Суду України 18 грудня 2018р. № 12 р /2018. Справа про соціальний захист ветеранів війни та членів їхніх сімей. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-18#Text>

Ключові слова: соціальний захист, пенсійне забезпечення, спеціальний (додатковий) характер соціального захисту, рішення Конституційного Суду України.

Keywords: social protection, pension provision, special (additional) nature of social protection, decision of the Constitutional Court of Ukraine.

СЕКЦІЯ 9

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

*Керівник секції: завідувач кафедри кримінального права,
доктор юридичних наук, доцент О. В. Степаненко*
Секретар секції: асистент кафедри кримінального права О. С. Павлова

Степаненко Оксана Василівна
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ ТА ЄСПЛ

Проблема домашнього насильства є однією з найактуальніших та найбільш складних у сучасному суспільстві. Кваліфікація цього кримінального правопорушення вимагає особливої уваги через свою складність. Через призму аналізу рішень Верховного Суду та ЄСПЛ у справах про домашнє насильство, в даній роботі будуть сформовані конкретні висновки та підходи щодо окремих питань кваліфікації цього кримінального правопорушення. Розглянуті рішення судів допоможуть визначити ключові аспекти, які слід враховувати при кваліфікації домашнього насильства, що дозволить сформулювати єдиний підхід до протидії цьому негативному явищу засобами кримінального права.

Перший аспект, стосується розуміння поняття «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством»

Так, в ухвалі Верховного Суду від 3 жовтня 2019 р. (справа № 653/666/19; провадження № 51-4906ск19) зазначено: «...покликання прокурора на те, що даний злочин, пов'язаний із домашнім насильством, не було підтверджено в судовому засіданні, оскільки інкриміноване ОСОБА_5 правопорушення не є таким злочином у розумінні ст. 126-1 КК та суд не може розцінювати його дії як злочин за вказаною статтею, адже органами досудового слідства дії ОСОБА_5 кваліфіковано за ч. 1 ст. 125 КК» [1]. Такий самий підхід передбачено і в ухвалі Верховного Суду від 21 жовтня 2019 р. (справа № 474/442/19; провадження № 51-5124ск19) [2]. У зазначених рішеннях сформульовано позицію, що «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» прирівнюється виключно до ознак складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК «Домашнє насильство».

Через деякий час Верховний Суд змінив свою позицію. Так, в ухвалі Верховного Суду від 28 листопада 2019 р. (справа № 453/225/19 провадження № 51-4000км19) зазначено: «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», слід визнати оціночним поняттям, а не відсильною нормою лише до ст. 126-1 КК України» [3]. Ще в одному рішенні Верховного Суду зазначено наступне: «... формулювання поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» є ширшим за поняття «домашнє насильство» у нормі ст. 126-1 КК і може полягати не лише у вчиненні цього злочину, а й в інших суспільно небезпечних діяннях, які мають ознаки домашнього насильства. Тому поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» не є відсильним, у розумінні законодавця має комплексний характер й регламентується в різних сферах суспільних відносин» [4]. В свою чергу, підтримую саме широке тлумачення «злочину, пов'язаного з домашнім насильством», адже такий підхід цілком відповідає положенням Стамбульської конвенції та Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

При цьому, щодо «питання «злочин» чи «кримінальне правопорушення» пов'язане з домашнім насильством, вважаю, що «формулювання в законодавстві «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» є недоліком законодавчої техніки, а тому в КК України та КПК України повинні бути внесені зміни в частині уніфікації підходу та передбачення у всіх випадках формулювання «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством». У свою чергу такі зміни приведуть у відповідність законодавство та існуючу судову практику» [5].

Вважаю, що «під кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством слід розуміти:

- 1) ст. 126-1 КК України;
- 2) кримінальне правопорушення, що передбачає кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»;
- 3) кримінальне правопорушення з обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення кримінального правопорушення ... у присутності дитини»;

4) кримінальне правопорушення з ознаками діяння (дії або бездіяльність), поняття якого визначено у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»» [5].

Наступний аспект, який потребує розкриття, це поняття «систематичності», як обов'язкової ознаки домашнього насильства.

Згідно позиції Верховного Суду «закінченим домашнє насильство вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази» [6].

Щодо врахування попереднього притягнення до адміністративної відповідальності, то в рішенні Верховного Суду зазначено, що «те, що особу раніше притягували до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст.173-2 КУпАП, не виключає наявності в її діях складу кримінального правопорушення, якщо вона продовжує вчиняти домашнє насильство, кількість епізодів, яких загалом не менше трьох і ці систематичні дії потягли наслідки, визначені ст. 126-1 КК. Тобто попереднє притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства за умови подальшої повторюваності вчинення протиправних дій щодо певної потерпілої особи чи осіб і настання конкретних наслідків, які визначені законодавцем як більш тяжкі, ніж ті, що зазначені в законодавстві України про адміністративні правопорушення, не свідчить про подвійне притягнення до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, як про це вказано в ухвалі суду апеляційної інстанції, а підтверджує систематичність дій винуватої особи» [7].

Схожий підхід до даного питання передбачено в рішенні ЄСПЛ «Galović проти Хорватії».

Враховуючи зазначене, «підтримуємо позицію висловлену Верховним Судом та ЄСПЛ, щодо можливості та доцільності застосування преюдиції у випадках вчинення домашнього насильства, тобто врахування притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП при встановленні систематичності домашнього насильства. Саме за такого підходу можлива комплексна протидія домашньому насильству, адже з одного боку відбувається притягнення до відповідальності за окремі прояви протиправної поведінки, а з іншого враховано, що це вже певна суб'єктивно-спрямована модель поведінки кривдника» [5].

В свою чергу, «під систематичністю, в аспекті домашнього насильства, розуміємо багаторазове вчинення насильницьких діянь, не менше трьох разів (в тому числі і притягнення

до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП), при цьому кожен із епізодів може складатися з окремих діянь протягом певного проміжку часу. Вказане утворює кількісний критерій систематичності» [5].

На основі аналізу позицій Верховного Суду та ЄСПЛ щодо окремих питань кваліфікації домашнього насильства можна зробити висновок, що необхідно уніфікувати підходи до визначення кримінального правопорушення у цій сфері, зокрема враховуючи комплексний характер поняття «кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством» та поняття «систематичності». Це в свою чергу сприятиме удосконаленню правової системи та ефективній протидії цьому негативному явищу.

Список використаних джерел

1. Ухвала Верховного Суду від 21 жовтня 2019 р. Справа № 474/442/19, провадження № 51-5124ск19. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85075665>
2. Ухвала Верховного Суду від 28 листопада 2019 р. Справа № 453/225/19, провадження № 51-4000км19. *Liga 360* : веб-сайт. https://verdictum.ligazakon.net/document/86035315?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl01&ga=2.140374454.489444941.1682087054-802912672.1581195127
3. Ухвала Верховного Суду колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 03 жовтня 2019 р. Справа № 653/666/19, провадження № 51-4906ск19. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84746160>
4. Постанова Верховного Суду від 12 лютого 2020 року у справі № 453/225/19 (провадження № 51-4000кмо19). Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87602679>
5. Степаненко О. В. Теорія і практика кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства : дис. ... дра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2023. 420 с.
6. Постанова Верховного Суду від 25 лютого 2021 року у справі № 583/3295/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213443>
7. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 червня 2022 року у справі № 585/3184/20. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301745>

Ключові слова: насильство, домашнє насильство, кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством.

Keywords: violence, domestic violence, criminal offence related to domestic violence.

Стрельцов Євген Львович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції»,
доктор юридичних наук, доктор теології, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України*

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Європейська інтеграція – зближення України з Євросоюзом (далі – ЄС) – відбувається як на рівні законів, так і на рівні правил і звичаїв, що існують у суспільстві. Її кінцевим результатом має стати вступ України до ЄС [1]. Потрібно враховувати, що існує шість базових цінностей

ЄС, які повинні бути сприйняті Україною: повага до людської гідності; свобода; демократія; рівність; верховенство права; повага до прав людини, включно з правами меншин. Вже наразі, в рамках програми підготовки України до вступу в ЄС, здійснюється: виконання Угоди про Асоціацію; участь України у Програмах ЄС; участь України у Транскордонних програмах та ін. Окремим напрямком реалізації таких намірів є необхідність виконання 7 обов'язкових вимог, які сформульовані ЄС до України. Так, кожна з таких вимог має додаткову внутрішню диференціацію, але в загальному плані вони виглядають наступним чином: реформа Конституційного суду; продовження судової реформи; антикорупція; боротьба з відмиванням коштів; втілення антиолігархічного закону; узгодження національного законодавства з європейським; зміна законодавства про нацменшини. Більшість з цих вимог вже виконано, але їх остаточне виконання потребує здійснення заходів, які багато в чому мають (повинні мати) комплексний політико-правовий, економіко-правовий чи соціально-правовий характер. Саме тоді Україна відповідатиме умовам членства в ЄС – так званім “Копенгагенським критеріям”. У додаток до цього, необхідно співпрацювати з Європейською Радою, Радою Європейського Союзу, Європейським Парламентом, Європейською комісією, Судом Європейського Союзу, Європейським Центральним Банком, Європейською Палатою Аудиторів тощо, тобто з установами, які складають інституційний механізм ЄС. Причому, така співпраця повинна здійснюватися як на загальному рівні, так і на рівні окремих важливих сфер суспільного життя.

Однією з таких сфер є сфера освіти. Воєнний стан, який був введений в Україні 22 лютого 2022 року, став суттєвим викликом для освіти. Загроза життю та здоров'ю учасників освітнього процесу; обмеження доступу до базових потреб людини; масштабні руйнування освітньої інфраструктури, зокрема, пошкодження приміщень закладів освіти, навчальної матеріально-технічної бази та ін.; вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу в межах України та за кордон, що призвело до значних втрат контингенту здобувачів освіти, педагогічного й викладацького складу; загострення проблеми забезпечення доступу до освіти, порушення безперервності освітнього процесу; втрата, певною мірою, управлінського освітнього контролю на територіях, що опинилися під тимчасовою окупацією або перебувають у зоні активних військових дій тощо – все це створює нові реалії функціонування сфери освіти України та її складових, в тому числі і вищої освіти, що потребує своєї спеціальної уваги з позицій правового забезпечення.

Тут потрібна виважена та обґрунтована правова політика загалом та у кожному окремому напрямку. Правова політика, в загальному визначенні, – це один з найважливіших видів політики як родового інтеграційного поняття. Основними принципами правової політики, на основі яких вона повинна розроблятися та здійснюватися, є: 1) соціальна обумовленість; 2) наукова обґрунтованість; 3) стійкість і передбачуваність; 4) легітимність та демократичний характер; 5) гуманність, в першу чергу, за рахунок пріоритетності прав людини, та моральні засади; 6) справедливість; 7) гласність; 8) поєднання інтересів особистості та держави; 9) відповідність основним положенням законодавства Європейського Союзу та міжнародного права [2, с. 8–30; 3, с. 48 – 51].

При цьому потрібно враховувати, що правова політика повинна мати чітко визначенні: зміст, суб'єктів, форми реалізації тощо. Крім того, правова політика може мати різні моделі (типи). Також потрібно мати на увазі, що правова політика в загальному плані має свої складові (види), які, в свою чергу, мають регулятивний та охоронний характер.

Кримінальна політика, яка діє в межах загальної політики, теж має основні ознаки та характеристики, які притаманні загальній правовій політиці. При цьому кримінальна політика та визначення її складових завжди потребують підвищеної уваги в умовах надзвичайних ситуацій [4, с. 9–13], зокрема, в умовах воєнного стану. Певну дискусію викликає співвідношення кримінальної та кримінально-правової політики. Але така диференціація кримінальної політики «всередині» є цілком слушною та слугує більш чіткому виділенню відокремлених напрямків кримінальної політики [5, с. 11 – 18]. Загалом, кримінальна політика в цілому та

кожний її напрямок потребують підвищеної уваги під час воєнного стану [6, с. 286–290], насамперед, щодо її правового забезпечення [7].

Список використаних джерел

1. Європейська інтеграція. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/integration/>
2. Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика. *Наукові записки НаУКМА*. 2003. Т. 21 : Юридичні науки. – С. 8-14.
3. Тернавська В. М. Категорія «Правова політика» : (історико-правовий аналіз). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2018. Вип. 52, т. 1. С. 48–51.
4. Стрельцов Є. Л. Кримінальне право в умовах надзвичайного стану. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю утворення Нац. унту «Одес. юрид. акад.», Одеса, 9 груд. 2022 р. / уклад.: Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Одеса, 2022. С. 9–13.
5. Баулін Ю. В. Воєнно-кримінальне право України: поняття, зміст, юридична форма. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Нац. шк. суддів України, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права», НДІ вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків, 2022. С. 11–18.
6. Острогляд О. В. Кримінально-правова політика в умовах війни : законодавчий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство : електрон. наук. вид.* 2022. № 1. С. 286–290. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/55.pdf>
7. Стрельцов Є. Л. Воєнне та післявоєнне кримінальне право: пріоритетні тренди. *Юридичний вісник України*. 2023. 1–15 жовт. (№ 39–41); 16–31 жовт. (№ 42–43).

Ключові слова: воєнний стан, правова політика, кримінальна політика, кримінально-правова політика

Keywords: martial law, legal policy, criminal policy, criminal law policy

Туляков Вячеслав Олексійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрНУ, гостьовий професор університету «ІЕ» (Іспанія)*

ЖЕРТВИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЯК СУБ'ЄКТИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Кримінальна відповідальність «реалізується у кримінально-правових відносинах, що виникають фактично з моменту вчинення злочину й існують між особою, яка його вчинила, і державою (уповноваженими органами та їх посадовими особами) і завершуються погашенням або зняттям судимості (чи на більш ранній стадії – з моменту звільнення особи від кримінальної відповідальності або від покарання – статті 44–49, ч. 4 ст. 74, статті 88–91 КК України)».

Акад. М. І. Панов¹

З часів Л. Багрій-Шахматова до Ю. Бауліна українська наука кримінального права, керуючись принципом наступності, звертається до проблематики реалізації відповідальності через

¹ Панов М. І. Загальна теорія науки кримінального права: проблеми обґрунтування і формування. *Право України* 2020. № 2. С. 39.

відносини між правопорушником та державою [1]. Хоча ніхто не заперечує щодо існування більш широкого кола учасників кримінальних правовідносин, до яких можуть бути віднесені правопорушник, потерпілий, держава та треті особи (трудовий колектив, батьки неповнолітнього правопорушника при звільненні від відповідальності). Свого часу О. Поліщук писала, що «кримінально-правове відношення – це засноване та врегульоване нормами кримінального права суспільне відношення, що виникає між суб'єктами кримінального права у зв'язку з їх значущою кримінально-правовою поведінкою (правомірною або неправомірною)... Визнання за потерпілим статусу суб'єкта матеріального правовідношення поребує корекції в «класичному» розумінні самого кримінально-правового відношення [2, с. 236].

Саме така позиція відповідає сучасним тенденціям розвитку кримінального права та євроінтеграційним зобов'язанням України.

Так, рік тому Рада Європи прийняла майже революційний документ, який стосується прав жертв кримінальних правопорушень. Рекомендація CM/Rec(2023)2 Комітету міністрів державам-членам щодо прав, послуг і підтримки потерпілих від злочинів від 15.03.2023 року [5], 'яка у розвиток Рекомендації Rec(2006)8 Комітету міністрів державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів та запобігання віктимізації та Рекомендації Rec(85)11 Комітету міністрів державам-членам про становище потерпілого в рамках кримінального права та процесу для країн-членів Ради Європи, встановила нові мінімальні стандарти поводження із потерпілими від злочинів. Зокрема держави-члени повинні прийняти державну схему компенсації потерпілим від злочинів, вчинених на їхній території – яка не залежить від кримінального провадження, за умови, що шкода сталася внаслідок злочину – і може вимагати подання офіційної скарги. Потенційні бенефіціари такої схеми мають визначатися національним законодавством, але включати, як мінімум, потерпілих від умисних насильницьких злочинів, у тому числі сексуального насильства.

Комітет Міністрів Ради Європи рекомендує державам членам розглядати кримінальне правопорушення як спричинення шкоди суспільству та порушення прав особи [3].

Цей основоположний принцип підкреслює подвійну природу злочинних діянь. Злочини розглядаються як правопорушення не лише проти держави чи суспільства в цілому, але й як порушення прав окремих жертв.

Ця перспектива визнає, що злочини завдають шкоди не лише суспільному порядку, але й окремим особам, які страждають від них.

Ми повинні враховувати цю подвійну природу злочинів при розробці теорій покарання, стримування та реабілітації. Система правосуддя повинна бути спрямована на задоволення як суспільних інтересів, так і прав і потреб окремих жертв.

Ідея про злочин як порушення природних прав жертви, та відповідна реакція на це отримує свій подальший розвиток...

Діючий КК України доречі не має розділу, присвяченого жертві кримінального правопорушення та її ролі у притягненні та звільненні від реалізації кримінальної відповідальності, норми КПК політично відповідають мейнстріму, хоча є нюанси, про реституцію та компенсацію лише згадується.

Вважаємо, що серед учасників кримінально-правових відносин (злочинець – держава – потерпілий – треті особи) у відповідності із Європейським мейнстрімом центральне місце має посідати потерпілий.

Сутністю і змістом кримінальної відповідальності має виступати тільки кара, а реабілітація, компенсація і відновлення в правах потерпілого повинні бути віднесеними до інших обов'язкових заходів реагування на злочинне діяння.

Основною, а може і єдиною метою Кримінального кодексу має стати правове забезпечення охорони прав і свобод потерпілого від злочину.

І нарешті, головне – майбутній Кримінальний кодекс має бути виписаний відповідно принципу юридичної визначеності не для правозастосовувачів і правопорушників, а для

потерпілих. Доречі, без цього ми не будемо в змозі подолати основне протиріччя сучасного кримінального права, яке існує незалежно від країни, культури та ідеології правлячої партії: ратуючи за безпеку простих людей, ми створюємо доктрину і величезну систему покарань для правозастосувачів, використовуємо її для правопорушників, а народ, як і раніше, зловмисно краде гайки з неосяжних просторів наших залізниць, не замислюючись про те благо, яке ми для нього робимо [4].

Цікавою є й новітня судова практика з цього приводу.

У своєму рішенні у справі «Рамадан проти Франції» (заява № 23443/23) Європейський суд з прав людини зазначив, що національні суди роз'яснили поняття «жертва» для цілей Закону про свободу преси і підтвердили, що тільки письмовий дозвіл особи, яка подала кримінальну скаргу і вступила в процес як цивільна сторона, міг звільнити заявника від кримінальної відповідальності за законом, відмовившись від обов'язку зберігати таємницю і дозволивши розповсюдження інформації про її особу. Щодо поняття «жертва» Суд зазначив, що Х. приєдналася до провадження як цивільна сторона в березні 2018 року під час судового розслідування, розпочатого проти заявника, тим самим позиціонуючи себе як особу, яка «особисто зазнала шкоди, безпосередньо заподіяної злочином» для цілей статті 2 Кримінально-процесуального кодексу, і, таким чином, як жертву тяжких кримінальних діянь, що розглядалися в цьому провадженні. З цього приводу Суд послався на висновки національних судів, зазначивши, що судовий трибунал надав таке роз'яснення: «...сам факт того, що [Х] стверджує, що вона є жертвою дій, які підпадають під ознаки злочинів, згаданих у Кримінальному кодексі як сексуальне насильство або зловживання, задовольняє вимогам тексту запиту [, оскільки] Кримінально-процесуальний кодекс неодноразово посилається на термін «жертва», і цей термін використовується для позначення тих, хто представляє себе як таку і – якщо вони подали заяву на отримання статусу цивільної сторони – стверджують, що їм було завдано шкоди діями, у зв'язку з якими вони звернулися з заявою про порушення кримінальної справи, або вступили до кримінального провадження». Паризький апеляційний суд, а згодом і Касаційний суд погодилися з тим, що термін «жертва» «обов'язково застосовується до будь-кого, хто вважає себе такою особою». Тому Суд зазначив, що національні суди справедливо вважали, що Х слід розглядати як жертву [5].

ЄСПЛ зазначив також, що суди взяли до уваги поведінку потерпілої, яка відчувала потребу обговорити події і, таким чином, розкрила інформацію, що дозволила її ідентифікувати. 11 жовтня 2019 року Х подала кримінальну скаргу за публікацію інформації про особу жертви сексуального насильства. У рішенні, винесеному 6 листопада 2022 року, суддя визнав пана Рамадана винним у тому, що 6 вересня 2019 року він поширив інформацію про особу жертви сексуального насильства, а також у співучасті в поширенні такої інформації як автор книги, опублікованої 11 вересня 2019 року. Видавець книги був визнаний винним за другим обвинуваченням як головний замовник. Пана Рамадана було засуджено до негайного штрафу в розмірі 1000 євро (євро) і штрафу в розмірі 2000 євро умовно, а також до виплати потерпілій 1000 євро в якості компенсації за шкоду, заподіяну прес-релізом та інтерв'ю від 6 вересня 2019 року, в той час як видавця було засуджено до штрафу в розмірі 1000 євро. Обидва були засуджені до спільної виплати 4000 євро компенсації за шкоду, заподіяну публікацією зазначеного твору. 3 лютого 2022 року Апеляційний суд Парижа залишив у силі рішення від 6 листопада 2020 року. Апеляційний суд зменшив покарання, засудивши пана Рамадана до штрафу в розмірі 1000 євро, а його видавця – до штрафу в розмірі 500 євро. Він взяв до уваги той факт, що, хоча вони свідомо вирішили поширити особистість Х без отримання її письмової згоди, її особистість не була розкрита ними, оскільки особистість Х була розкрита або поширена раніше численними джерелами ЗМІ, а сама Х сприяла власній ідентифікації. Апеляційний суд також зменшив суму відшкодування шкоди з огляду на те, що Х брала участь в оприлюдненні її зовнішності, а також на те, що вона не надала підтверджуючих документів, які б дозволили суду оцінити вплив цих подій на її особисте життя та здоров'я. У своїй оцінці національні суди також зважили на право заявника на свободу вираження поглядів як частину його публічного

захисту, зважаючи на серйозні та стигматизуючі звинувачення, висунуті проти нього. ЄСПЛ не бачить підстав ставити під сумнів оцінку національних судів, які зважили права заявника та права потерпілої і прийняли рішення, що ґрунтується на відповідних і достатніх підставах. Нарешті, Суд відзначив помірні суми штрафів та відшкодування збитків, які були присуджені заявниці і які були зменшені в апеляційному порядку, зокрема, з огляду на те, що потерпіла відіграла певну роль у власній ідентифікації.

У світлі вищевикладеного Суд дійшов висновку, що, зважаючи на широку свободу розсуду держави-відповідача, оскаржуване втручання у свободу вираження поглядів заявника було пропорційним переслідуваній легітимній меті. Тому ЄСПЛ оголосив заяву неприйнятною як явно необґрунтовану [5].

Не кажучи про баланс пропорційності та публічності, зазначимо цікавість: термін «жертва» «обов'язково застосовується до будь-кого, хто вважає себе такою особою» [5].

Свого часу, на відміну від усталеного розуміння поняття жертви кримінального правопорушення у м'якому праві ООН (під терміном «жертви» розуміють осіб, яким індивідуально або колективно було заподіяно шкоду, включно з тілесними ушкодженнями або моральною шкодою, емоційними стражданнями, матеріальною шкодою або істотним утиском їхніх основоположних прав унаслідок дії або бездіяльності, що порушує чинні національні кримінальні закони держав-членів, зокрема й закони, що забороняють злочинне зловживання владою [6]), у міжнародному кримінальному праві було використано «звужену», але для публічного права радикальну концепцію (потерпілими у юрисдикції ІСС можуть бути як окремі особи, так і організації чи установи, які зазнали прямої шкоди будь-якому їхньому майну, призначеному для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, а також їхнім історичним пам'яткам, лікарням та іншим місцям і об'єктам, призначеним для гуманітарних цілей [7]).

Але були й більш радикальні ідеї. Так, професор Єміліо Віано [8] свого часу вперше звернув увагу на вимоги самоідентифікації у розумінні поняття жертви, не кажучи вже про свідому паралель психологічного розуміння кримінального правопорушення у роботах Пітіріма Сорокіна. Сьогодні розвиток феноменології людиноцентричного підходу у кримінальному праві продовжується на рівні Ради Європи та міжнародної судової практики.

На жаль, зважаючи на первісну «людиноорієнтованість» проекту КК України, з останньої редакції принципові положення щодо висвітлення потерпілого як одного із учасників кримінально-правових відносин було викреслено [9].

Підсумовуючи сказане, к розвиток раніше вказаного пропонуємо [10]: у відповідності із Європейськими стандартами визначити жертву кримінального правопорушення у кримінальному праві України як *особу, якій індивідуально чи колективно, прямо чи опосередковано було задано фізичної, психічної, психіатричної або економічної шкоди діянням, яке містить ознаки кримінального правопорушення згідно національному, європейському чи міжнародному кримінальному праву і яка відчуває собі жертвою у відповідності до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями.*

Повторимо, що залишаються питання верифікації колективних жертв міждержавної агресії, жертв зловживання владою мультинаціональних корпорацій та самих міждержавних акторів як жертв правопорушень, жертв міжнародної активності парамілітарних компаній, тощо. Проте, це вже елементи, пов'язані із розвитком моделі наднаціонального універсального кримінального права, на шляху до якого робляться лише перші кроки.

Список використаних джерел

1. Чугуников И. И. Правоотношения и формы их реализации в уголовном праве Украины : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Нац. унт «Одес. юрид. акад.». Одесса, 2001. 201 с.
2. Поліщук О. М. Диспозитивність і кримінально-правові відносини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 69. С. 229–237. URL: <http://www.apdp.in.ua/v69/36.pdf>

3. Recommendation CM/Rec(2023)2 of the Committee of Ministers to member States on rights, services and support for victims of crime : adopted by the Committee of Ministers on 15 March 2023 at the 1460th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://rm.coe.int/cm-rec-2023-2e-eng-recommendation-trafficking/1680ab4922>

4. Туляков В. А. Виктимология уголовного закона (пути реконструкции разделов I и II общей части УК Украины). *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики* : матеріали 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 8 жовт. 2010 р. : у 2 т. Одеса, 2010. Т. 1. С. 307–310.

5. ЄСПЛ «Рамадан проти Франції» (заява № 23443/23) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7864993-10928782>

6. UN Doc. A_RES_40_34 Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power : resolution adopted by the General Assembly, 1985. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/107889?ln=ru&v=pdf>

7. Rome Statute of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

8. Viano E. Victimología. Encuentro Grupo Editor, 2008. 264 p.

9. Текст проекту нового КК України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontrolnyj-tекst-proyektu-kk-25-02-2024.pdf>

10. Туляков В. О. Віктимологічні засади кримінального права України: на шляху до апроксимації міжнародних стандартів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 2 (20). С. 1–25. URL: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.290779>

Ключові слова: жертва кримінального правопорушення, кримінальна відповідальність, кримінальні правовідносини, самоідентифікація, віктимологія

Keywords: victim of a criminal offence, criminal liability, criminal legal relations, self-identification, victimology

Мирошниченко Наталія Анатоліївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент*

СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ НАСЛІДКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЇХ ВПЛИВ НА КВАЛІФІКАЦІЮ

Кримінальні правопорушення посягають на суспільні відносини, охоронювані кримінальним законом та спричиняють їм певні негативні наслідки. Механізм порушення суспільних відносин і заподіяння їм шкоди може бути різним: негативного впливу може зазнати суб'єкт суспільних відносин, або благо, яке охороняється кримінальним законом, або розривається соціальний зв'язок між суб'єктами суспільних відносин. У всіх цих випадках об'єкту кримінально-правової охорони спричиняється шкода, яка визнається наслідком конкретного кримінального правопорушення.

Перш за все, треба звернути увагу на конструкцію складу кримінального правопорушення. Якщо це матеріальний склад кримінального правопорушення, то суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення; їх встановлення є обов'язковим для закінченого складу кримінального правопорушення. У формальному і усиченому складах кримінальних правопорушень суспільно небезпечні наслідки є факультативними, тобто не обов'язковими.

Суспільно небезпечні наслідки, залежно від характеру заподіяної шкоди, можуть бути поділені на наслідки у виді реальної шкоди або наслідки у вигляді створення загрози заподіяння шкоди. У більшості кримінальних правопорушень заподіюється реальна шкода, наприклад,

при вчиненні вбивств, кримінальних правопорушень проти власності (крадіжка, грабіж). Але в деяких випадках, чинне кримінальне законодавство встановлює відповідальність за діяння, які лише ставлять суспільні відносини (об'єкти) в небезпеку заподіяння шкоди [2]. Так, у КК встановлена відповідальність за погрозу убивством (ст. 129 КК), якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози. Подібні правопорушення в літературі мають назву «делікти небезпеки» («делікти створення небезпеки»). При погрозі убивством порушується стан захищеності особи, створюється певна небезпека суспільним відносинам (життю людини), які поставлені під охорону кримінального закону.

Суспільно небезпечні наслідки можна визначити як шкоду, яка заподіюється протиправним діянням суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом, або як реальну небезпеку (загрозу) заподіяння такої шкоди. Наслідки кримінального правопорушення можуть бути поділені на дві групи: наслідки матеріального та нематеріального характеру.

До матеріальних наслідків відноситься майнова шкода, наприклад, у кримінальних правопорушеннях проти власності, а також шкода, яка носить особистий (фізичний) характер, наприклад, тілесні ушкодження. У свою чергу, наслідки майнового характеру можуть бути у виді так званого «позитивного» збитку або «упущений» вигоді (неодержані доходів). «Позитивний» майновий збиток полягає в тому, що майно, яке перебувало у власності або володінні потерпілого, протиправно вилучається (наприклад крадіжка), або знищується чи пошкоджується (ст. 194 КК). У випадку із «упущеною вигодою», потерпілий не одержує тих майнових вигід, які він мав право одержати за законом, договором або на іншій правовій підставі [2].

Нематеріальні наслідки це такі негативні зміни в об'єкті посягання, які пов'язані з порушенням тих або інших інтересів учасників суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом, і, як правило, не пов'язані з фізичним впливом на людину як на суб'єкта суспільних відносин, або впливом на матеріальні предмети зовнішнього світу (блага), із приводу яких існують суспільні відносини. Виділяють такі нематеріальні наслідки (шкода):

- шкода політична у злочинах проти основ національної безпеки України,
- шкода організаційна у кримінальних правопорушеннях в сфері службової діяльності,
- шкода соціальна у кримінальних правопорушеннях проти виборчих і трудових прав громадян.

Якщо діяння посягає на декілька об'єктів, то наслідки можуть бути як основними так і додатковими. Так, шкода, яка заподіюється службовою особою нормальній діяльності правоохоронних органів при перевищенні влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, є основним наслідком кримінального правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 365 КК, а шкода, яка заподіюється особі, якщо перевищення влади або службових повноважень супроводжується насильством або діями, що ображають особисту гідність потерпілого (ч. 2 ст. 365 КК), є додатковим наслідком. Додаткові наслідки в свою чергу можуть бути підрозділені на додатково обов'язкові наслідки, тобто такі, які мають місце у всіх випадках при вчиненні конкретного кримінального правопорушення, наприклад, шкода, яка заподіюється здоров'ю потерпілого при розбійному нападі (ст. 187 КК), і додатково факультативні наслідки, які можуть бути і відсутніми при вчиненні окремого кримінального правопорушення, наприклад, шкода потерпілій особі при вчиненні хуліганських дій (ст. 296 КК) [1].

У матеріальних складах кримінальних правопорушень частіше за все містяться вказівки на конкретні наслідки, наприклад, смерть потерпілого при вбивстві (ст. 115–119 КК), тілесні ушкодження відповідного ступеню тяжкості (ст. 121–125 КК). Однак в ряді статей КК немає чіткого опису наслідків, а лише вказується – «тяжкі наслідки», «особливо тяжкі наслідки», «істотна шкода», «значна шкода», «великий розмір», «особливо великий розмір». Це так звані «оціночні» поняття, з'ясування змісту яких потребує тлумачення закону та їх конкретизації.

Перш за все, слід звернути увагу на поняття «істотної шкоди». При визначенні загального поняття кримінального правопорушення (ст. 11 КК) підкреслюється, що відсутність «істотної шкоди» виключає визнання діяння кримінальним правопорушенням через його малознач-

ність, тому що воно не становить суспільної небезпеки (ч. 2 ст.11 КК) [1]. З цього випливає, що «істотна шкода» є обов'язковою ознакою і має відношення до усіх кримінальних правопорушень. Але в деяких статтях Особливої частини КК «істотна шкода» вказується як ознака конкретних складів кримінальних правопорушень, наприклад, ч.1 ст. 364, ч.1 ст. 365 КК [1]. А кваліфікуючою ознакою цих кримінальних правопорушень визнані «тяжкі наслідки».

В одному із варіантів проекту КК України, пропонується визначити в КК поняття «істотної», «значної», «тяжкої» та «особливо тяжкої» шкоди. З такою пропозицією слід погодитися частково, це надасть можливість вирішити деякі спірні питання у правозастосуванні. Але обрати єдиний підхід у визначенні таких понять як «тяжка шкода» або «тяжкі наслідки» – складно. Наприклад, складно порівняти поняття «тяжких наслідків» у ч. 3 ст.110 КК (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України) і «тяжких наслідків» у ч.2 ст. 366 КК (Службове підроблення), в цих кримінальних правопорушеннях поняття «тяжких наслідків» не можуть бути тотожними. В таких випадках, пропонуємо передбачити до окремих статей КК примітки з критеріями визнання «тяжких наслідків».

Настання зазначених у законі наслідків в одних випадках є необхідною ознакою основного складу закінченого кримінального правопорушення, в інших – суспільно небезпечні наслідки відіграють роль кваліфікуючих ознак які обтяжують відповідальність. В кримінальному законі зустрічаються склади кримінальних правопорушень, в яких основний склад є формальним і не потребує встановлення наслідків (ч.1 ст.328 КК), а в кваліфікованому складі вказується на настання тяжких наслідків (ч.2 ст.328 КК), тобто це вже матеріальний склад в якому необхідно встановлювати такі наслідки.

Крім того, в п. 5 ч.1 ст. 67 КК України «тяжкі наслідки» передбачені як обставина, що обтяжує покарання[1]. Вони враховуються судом при призначенні покарання як обставина що обтяжує покарання лише тоді, коли їх немає в конкретному складі кримінального правопорушення, тобто двічі вони не можуть бути враховані.

Складними є також питання пов'язані із встановленням наслідків у продовжуваному кримінальному правопорушенні на відмінність від повторних кримінальних правопорушень. Продовжуване кримінальне правопорушення складається із тотожних діянь (двох або більше), що є частинами одного кримінального правопорушення, які об'єднані одним наміром (мають єдиний умисел і спільну мету), вони спричиняють єдиний суспільно небезпечний наслідок. При кваліфікації враховується загальна сума показників. При повторності кримінальних правопорушень кількісні показники обчислюються окремо за кожне із кримінальних правопорушень.

Суспільно небезпечні наслідки (шкода, збиток) впливають на суспільну небезпечність кримінального правопорушення в цілому і тому мають значення для вирішення питань щодо криміналізації або декриміналізації діянь, індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання, а також впливають на кваліфікацію кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство із змін. та допов. на 04.03.2024 року : офіц. текст. Київ : Алерта, 2024. 244 с.
2. Мирошніченко Н. А. Суспільно небезпечні наслідки злочину, їх види та значення для кваліфікації. *Кримінальне право в умовах глобалізації* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 25 трав. 2018 р. / НУ ОЮА. Одеса, 2018. С. 37–39.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, склади кримінальних правопорушень, суспільно небезпечні наслідки та їх види, вплив окремих видів наслідків на кваліфікацію кримінальних правопорушень.

Keywords: criminal offenses, composition of criminal offenses, socially dangerous consequences and their types, influence of certain types of consequences on the qualification of criminal offenses.

НАУКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА НА ПОРОЗІ НОВОЇ УКРАЇНИ

У 2019 році була надрукована моя монографія «Кримінально-правова ідеологія: філософсько-правове дослідження», в якій я порушувала питання про співвідношення таких понять як: кримінально-правова ідеологія, кримінально-правова доктрина та кримінально-правова наука [1, с. 406]. На жаль це питання не отримало подальшого розвитку в юридичній літературі, адже на нього немає політичного замовлення, до того ж замислюватися над глибиною та змістом фундаментальних загальнотеоретичних понять дуже складно, затратно та не модно. Формалізм заснований на прагматизмі зруйнував кримінально-правову доктрину та перетворив науковців на менеджерів та іміджмейкерів. Сучасний науковець часто виглядає як модель з глянцевого журналу без інтелекту в очах. Пройде ще трохи часу і ми зовсім забудемо хто такі науковці і для чого вони потрібні. Можливо за усіма цими процесами стоїть одна прихована мета – замінити людей, що є представниками інтелектуальної еліти, на штучний інтелект, який нібито вигідніший для держави та суспільства: і розумніший за людину, і керувати ним легше. Знання викликають скорботу, але є головною рушійною силою розвитку, без якої ми ніколи не знайдемо шлях до порятунку. Саме в Україні, в умовах воєнного стану, сила наукового знання, відчувається найбільш всього.

У 1919 році М. Грушевський вірив, що українці знаходяться на порозі «Нової України», що якісна наукова стаття може бути такою ж корисною, як і гарна пісня [2, с. 244–248]. Попри це, наука кримінального права опинилася у дуже скрутному стані.

Термін «кримінально-правова наука» завжди використовувався в трьох значеннях: 1) сфера людської діяльності, спрямована на виробництво та систематизацію знань; 2) система знань; 3) соціальний інститут, який об'єднує вчених з їх знаннями, кваліфікацією та досвідом [1, с. 406]. За останні десятиліття наука кримінального права України зі сфери людської діяльності, спрямованої на виробництво та систематизацію знань, перетворилася на сферу діяльності, спрямовану на популяризацію чужих для України ідей. Система знань зруйнована так, що навіть висококваліфіковані та досвідчені фахівці не знають як застосовувати нові кримінально-правові норми на практиці. Соціального інституту, який би об'єднував вчених з їх знаннями, кваліфікацією та досвідом, теж немає. Є інститут, який об'єднує людей зі спільними прагматичними інтересами. Такі загальнотеоретичні принципи наукової діяльності як: раціоналізм, обґрунтованість, всебічність, об'єктивність, системність (цілісність), спадкоємність результатів наукової творчості, а також етико-психологічні принципи: прагнення до істини (навіть якщо вона статична), солідарність заради істини, усвідомлення відповідальної ролі кожного в загальному процесі світобудови, перетворилися на міфологічний образ наукової спільноти попередньої епохи, про який майже ніхто не згадує.

Витиснення справжнього наукового знання з державного та громадського життя завжди призводить до незворотних негативних наслідків. Наприклад, багато хто з українських науковців попереджав про початок російсько-української війни, про те, що коли-небудь Росія захоче повернути собі Крим, а згодом усю Україну до свого складу. В той час, коли на території Криму йшла активна російська пропаганда, політичні діячі України були зайняті розподілом влади та сфер впливу. Розпочаті процеси деідеологізації вважалися достатніми для збереження суверенітету та незалежності. Після Євромайдану у 2014 році почалися процеси декомунізації, які в умовах російсько-української війни поступово перетворилися на процеси деколонізації (дерусифікації) [3].

Перераховані процеси знайшли відображення в законодавстві України. В 1996 році була прийнята Конституція України, яка проголосила, що жодна ідеологія не може визнаватися

державою як обов'язкова (ст. 15). Враховуючи те, що основними пропагандистами будь-якої ідеології є журналісти, в КК України 2001 року була передбачена відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171). У 2015 році був прийнятий Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», який вніс зміни до ст. 436-1 КК України, що передбачає відповідальність за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів. У 2022 році був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції», яким КК України було доповнено ст. 436-2, що передбачає відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників.

Процеси «де-...» завжди пов'язані з руйнацією чогось і, як правило, мають негативні наслідки, якщо не супроводжуються одночасним запровадженням альтернативи, яка була б кращою за попередньо створену систему. На початку формування незалежної України деякі видатні науковці намагалися створити «Ідеологію для України». Були висловлені насправді корисні ідеї, які б могли врятувати Україну від переворотів, війн, соціально-економічних та політичних криз.

З того часу нічого не змінилося. Ми так і не створили ідеологію для України. Єдиним чим ми можемо «пишатися» великою кількістю змін та доповнень до КК України. Сучасні політичні діячі та деякі науковці дуже показово відмовляються від спадщини Радянського Союзу, не замислюючись над тим, що продовжують діяти за принципами радянського бюрократичного механізму управління державою та суспільством. Для того, щоб зрозуміти це достатньо пригадати як склалася кар'єра М. Д. Шаргородського після того, як він висловив свою думку про кризові явища в радянській кримінально-правовій науці.

У 1963 році М. Д. Шаргородський намагався звернути увагу влади на необхідність соціальної обумовленості законодавчих положень, неприпустимість волюнтаризму в кримінальному праві, примітивність уявлень про можливість вирішення найскладніших соціальних і економічних завдань за допомогою кримінального закону. Свої ідеї М. Д. Шаргородський висловив у вступній доповіді на Всесоюзній конференції з проблем кримінального права, що проходила в травні 1963 року на юридичному факультеті Ленінградського державного університету. Наслідки такого виступу описав Б. В. Волженкін: «На секретаріаті ЦК КПРС М. Д. Шаргородському було оголошено суворе партійне стягнення, він був звільнений з посад завідувача кафедрою кримінального права та головного редактора журналу «Правознавство». ... А невдовзі з'явилася постанова ЦК КПРС «Про заходи щодо подальшого розвитку юридичної науки й поліпшення юридичної освіти в країні», яка остаточно припинила ідеологічні «вольності».

Вивчаючи історію опору і сприйнятливості радянських вчених до впливу зовнішнього соціокультурного фактора, сучасні науковці пишуть, що попри тиск з боку бюрократичної влади. Після відмови від марксистсько-ленінської ідеології, ціннісно-сміслові ядро культури розпалося, нове так і не створили, через це Україна опинилася у нестабільному стані. Якби в нас була чітка мета, стабільність та порядок, жодна держава не намагалася б нас захопити з метою нав'язування свого устрою. Можливо задля перемоги зовнішнього ворога, потрібно перемогти внутрішніх ворогів, які заважають створенню ідеології для України – Великої держави, про яку так мріяв М. Грушевський.

Список використаних джерел

1. Коломієць Ю. Ю. Кримінально-правова ідеологія: філософсько-правове дослідження : монографія. Арциз : ФОП Петров О. С., 2019. 467 с.

2. Грушевський М. С. Твори. У 50 т. Т. 4, кн. 1 / НАН України, Інст укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Інст історії України ; редкол.: П. Сохань, І. Гирич, С. Панькова. Львів : Світ, 2007. XXIV, 407 с.

3. Абрамов В., Урбанська Т. Деколонізація України. Що допоможе розірвати імперську «пуповину». *Інформаційне агентство «УНІАН»*. 2024. 19 берез. URL: <https://www.unian.ua/society/dekolonizaciya-ukrajini-shcho-dopomozhe-rozirvati-impersku-pupovinu-12577092.html>.

Ключові слова: кримінально-правова наука, наукова спільнота, ідеологія, кримінально-правова ідеологія, кримінально-правова наука.

Keywords: criminal-legal science, scientific community, ideology, criminal-legal ideology, criminal-legal science.

Полянський Євген Юрійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент*

ЩОДО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

За діючим в Україні на даний момент кримінальним законодавством суди можуть призначати покарання у виді позбавлення волі на певний строк не більш, ніж на п'ятнадцять років за одиничний злочин, і не більш ніж на двадцять п'ять в разі засудження особи за сукупністю вироків. Розповсюдженою є думка щодо доцільності подовження максимальної тривалості цього виду покарання до двадцяти років, чи навіть більше. Так в проекті нового КК пропонується підняти верхню межу покарання у виді позбавлення волі до двадцяти років, а в випадку вчинення певних складів злочинів – навіть до тридцяти років. В свою чергу, в законодавстві інших держав таке питання вирішується по-різному. Зазвичай максимальна тривалість покарання у виді позбавлення волі знаходиться в межах двадцяти п'яти років, хоча в деяких країнах може сягати тридцяти або навіть п'ятдесяти років, а в разі засудження за сукупністю злочинів чи вироків строк покарання може значно перевищувати природну тривалість людського життя.

Разом з тим ми можемо побачити, що практика призначення таких тривалих термінів позбавлення волі не приносить належних результатів – в тих самих Сполучених штатах. І загальносвітовий досвід репресивного підходу в кримінальному праві говорить про те ж саме: наскільки не були б суворими покарання, але суспільство звекає до цього і стримуючий потенціал покарання зводиться до мінімуму. Достатньо згадати публічні страти в минулому, коли на цю «виставу» приходили подивитися люди – навіть з дітьми. Те ж саме можемо побачити і ми – під час війни: певні речі, які раніше навіть не уявлялися в жахіттях стають невід'ємною частиною життя. Адже люди до цього звекають.

Якщо подумати, п'ятнадцять років позбавлення волі це замало щоб спокути провину за умисне вбивство іншої людини. І з позицій покарання як помсти то належною карою за вбивство є лише смертна кара. Якщо неможливо покарати рівним за рівне доводиться шукати інший шлях до вирахування належних строків для покарання у виді позбавлення волі. Так якщо особа за вбивство відбудуватиме строк в двадцять п'ять років позбавлення волі замість п'ятнадцяти – цього ж також буде замало в разі засудження за вчинення умисного вбивства. Безумовно подовження покарання посилює його каральний ефект. Але яку користь такий підхід приносить суспільству? Адже життя кожної особи має економічну та соціальну цінність для держави. Вчинене вбивство вже позбавило суспільство одного з його членів. Засудження вбивці на довічний або фактично близький до цього термін знову безповоротно позбавляє суспільство ще одного його члена. Крім того це руйнує також нормальне життя

інших людей – членів родини засудженої особи. Сам засуджений к моменту звільнення з пенітенціарного закладу не матиме родинних зв'язків, житла, речей та засобів для нормального існування. Чим більш тривалим буде покарання, тим більшим буде його руйнівний вплив на засудженого, тим більшою буде його десоціалізація. Тому питання підвищення верхньої межі строків позбавлення волі видається дуже і дуже дискусійним питанням. Адже як результат воно стає для засудженого «соціальною стратою», і майже напевно рецидив з боку такої особи забезпечений.

До речі, в кримінальному законодавстві України покарання у виді довічного позбавлення волі є окремим видом покарання. Тому який сенс наближати тривалість покарання у виді засудження до позбавлення волі на певний строк до термінів, які ставлять під питання фізичні можливості засудженого дожити до звільнення? Якщо в разі засудження особи до позбавлення волі на певний строк ми бажаємо врятувати її як члена суспільства на майбутнє, то довічне позбавлення волі не має на меті таких застережень.

Довічне позбавлення волі як покарання дійсно має бути довічним. Наприклад, в юриспруденції США є вислів «Life means life» що має на увазі неможливість звільнення таких категорій засуджених достроково. Так в США взагалі є два підвиди довічного позбавлення волі: з правом на умовно-дострокове звільнення та без нього. Дострокове звільнення є теоретично

можливим для засудженого, але зазвичай відбувається коли особа вже є літньою. І точно не відбудеться, якщо особа була засуджена за вчинення вкрай небезпечних злочинів.

Отже довічне позбавлення волі фактично і є тою «виключною мірою покарання», яка викреслює засудженого з суспільства назавжди. Коли цей вид покарання призначається найбільш небезпечним злочинцям, які вчинили зухвалі та особливо жорстокі злочини, то немає жодного сенсу надавати їм «другий шанс». Інша справа в тому, що покарання у виді довічного позбавлення волі у вітчизняному кримінальному законодавстві останнім часом з'явилося в чималій кількості кримінально-правових санкцій, ніж це було на момент прийняття діючого кримінального кодексу. Зрозуміло що на це є об'єктивні причини, особливо коли йдеться про посягання на безпеку держави тощо.

В цілому ж позбавлення волі, як на певний строк так і довічне позбавлення волі є найбільш суворими видами покарання, які наразі передбачені кримінальним законодавством України. І ситуація фактично є тупиковою, адже наразі неможливо винайти більше ефективне кримінальне покарання, адже ефективність позбавлення волі є доволі сумнівною, і про це свідчить показник рецидиву, який лише підвищується зі збільшенням тривалості покарання та кількості засуджень до нього.

Таким чином, питання того яким має бути ефективна та раціональна тривалість покарання у виді позбавлення волі залишається актуальним. І більше уваги слід приділити не збільшенню максимального можливого розміру цього виду покарання, а саме встановленню виважених розмірів санкцій за вчинення конкретного виду кримінальних правопорушень, адже на даний момент положення діючого КК в чимось відстали від життя, а багато в чому стали еkleктичними в результаті внесення несистемних доповнень та змін.

Ключові слова: кримінальне покарання, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання

Keywords: criminal punishment, imprisonment for a certain term, life imprisonment, parole.

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Для зміцнення національної безпеки України, забезпечення боєготовності та боєздатності Збройних Сил України, інших військових формувань, у яких передбачено військову службу, вирішальне значення має реалізація основних прав і свобод військовослужбовців, однією з форм якої є захист порушених прав. До числа найважливіших прав військовослужбовців належать право на військову честь і військову гідність. Соціально-моральні цінності «військова честь» і «військова гідність» мають пріоритетне значення не тільки для самих військовослужбовців, а й для Збройних Сил загалом.

У системі соціально-моральних цінностей військовослужбовців Збройних Сил України військова честь і військова гідність посідають одне з провідних місць. Водночас, особливо під час дії воєнного стану, досить поширеними стали кримінальні правопорушення, пов'язані з посяганнями на особисті немайнові права і свободи військовослужбовців, особливо це стосується військовослужбовців, які перебувають у полоні.

Конституція України визнає найвищою соціальною цінністю в Україні визнається людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека (ст. 3) [1]. Визначальними документами нормативно-правового закріплення фізичної особи у праві на честь і гідність є міжнародні акти, ратифіковані Україною, до яких, серед іншого, відносяться Загальна декларація прав людини, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (12 серпня 1949 р.), Конвенція про захист прав і основних свобод людини» (04 листопада 1950 р.), Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями» (30 серпня 1955 р.), Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання» (10 грудня 1984 р.) та ін.

Згідно Конституції України та Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», здійснення військової служби – це не будь-які завдання і функції держави, а «оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості» [1; 2]. З цього приводу слушно зауважує М. О. Левицький, що «честь та гідність для військовослужбовця означає його чисту совість, повагу, благородні поступки, великі справи, відвагу, здатність віддати життя за Вітчизну та її народ» [3, с. 82].

Категорія «честь» може означати комплексне поняття, що включає засновану на моральних та інших соціально значущих якостях особистості її громадську оцінку і самооцінку, спрямовану на підтримання соціального статусу особистості. У свою чергу, категорія «гідність» у своєму загальному значенні передбачає відображення в індивідуальній, груповій і суспільній свідомості цінності суб'єкта соціальних відносин, зумовлене його соціально значущими властивостями та якостями. Людська гідність як етична категорія – це відображення в суспільній та індивідуальній свідомості абсолютної, безумовної та рівної цінності будь-якої людини в єдності її біологічної та соціальної сутності.

Правовий зміст категорії «честь» містить у собі право людини (фізичної особи) на позитивну оцінку (визнання) її моральних та інших соціально значущих якостей з боку інших осіб, суспільства і держави. Категорія «гідність людини» з позиції юриспруденції – це заснована на єдності біологічної та соціальної сутності людини її невід'ємна властивість, яка передбачає абсолютну, безумовну і рівну з іншими людьми цінність.

Військова честь як етична категорія означає зумовлене особливостями військової діяльності та військовими традиціями комплексне поняття, що включає суспільну оцінку та самооцінку моральних та інших соціально значущих якостей особистості військовослужбовця, що

забезпечує виконання ним обов'язків військової служби, а також підтримання його соціального статусу та статусу військової організації суспільства.

Військова гідність є одним із видів професійної гідності та означає зумовлене особливостями військової діяльності відображення в індивідуальній, суспільній і груповій свідомості професійної групи військовослужбовців (військової корпорації) соціальної значущості останньої, а також соціальної значущості її членів – військовослужбовців, які здійснюють військову діяльність. У правовому відношенні категорія військова честь – це право військовослужбовця на позитивну оцінку його моральних та інших соціально значущих військових якостей з боку інших осіб, суспільства і держави

Військово-кримінальне законодавство більшості держав передбачає відповідальність за суспільно небезпечні посягання на честь і гідність військовослужбовців. Не є винятком у цьому відношенні і кримінальне законодавство України. Водночас чинне кримінальне законодавство не завжди дає змогу ефективно протидіяти таким посяганням.

Кримінальними правопорушення проти честі та гідності військовослужбовців є суспільно небезпечні умисні дії осіб, спрямовані на приниження честі та гідності військовослужбовців, які виконують обов'язки військової служби, або здійснені у зв'язку з виконанням ними цих обов'язків, заборонені кримінальним законом під загрозою покарання. Такими, що принижують честь і гідність особи, є будь-які дії інших осіб, пов'язані з необґрунтованою (такою, що не відповідає дійсності) негативною оцінкою її моральних та інших соціально значущих якостей.

На сучасному етапі розвитку національного законодавства за порушення права військовослужбовців на честь і гідність передбачено кримінальну, адміністративну, а також цивільно-правову відповідальність. Так, за погане поводження з військовополоненими передбачено кримінальну відповідальність в порядку ст. 434 КК України.

У випадку неналежного відношення командира до своїх підлеглих, яке супроводжується приниженням честі та гідності військовослужбовців, зокрема й пов'язаного з жорстоким поведінням, такі дії командира можуть бути кваліфіковано за ст. 424 КК України.

Слід звернути увагу, що військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця поводитися з гідністю та честю, не допускати самому і стримувати інших від негідних вчинків (п. 4); командир заборонено: принижувати гідність підлеглого під час накладення дисциплінарного стягнення (п. 87); зривати погони, зрізати нашивки та вчиняти інші дії, що принижують гідність військовослужбовця (п. 87) [4].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03.03.2022 р. № 2110-IX, який набрав чинності 07.03.2022 р. КК України доповнено статтею 435-1 КК України «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю», яку розміщено у розділі XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» [5], згідно якої кримінально караним є образа честі і гідності, погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї (ч. 1 ст. 435-1 КК України) та виготовлення та поширення матеріалів, які містять образу честі і гідності, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї (ч. 1 ст. 435-1 КК України).

Таким чином, за порушення права військовослужбовців на честь і гідність передбачено кримінальну, адміністративну, а також цивільно-правову відповідальність. Кримінальний закон наразі містить спеціальну норму, направлену на захист честі та гідності військовослужбовців – 435-1 КК України, що є безперечно значним кроком у контексті утверджен-

ня кримінально-правової охорони честі та гідності військовослужбовця як самостійного об'єкту такої охорони.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII (ред. від 23.06.2018 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.
3. Левицький М. О. Право військовослужбовців на честь та гідність. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2019. № 42, т. 1. С. 82–86.
4. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 р. № 551-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/551-14>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон України від 03.03.2022 р. № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text>

Ключові слова: кримінальна відповідальність, військовослужбовець, честь та гідність, кримінальна охорона честі та гідності військовослужбовця, Збройні Сили України.

Keywords: criminal liability, serviceman, honor and dignity, criminal protection of honor and dignity of a serviceman, the Armed Forces of Ukraine.

Агапова Каріна Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, доктор філософії в галузі «Право»*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ МОЛОДІЖНИМИ УГРУПОВАННЯМИ В УКРАЇНІ

Проблема молодіжної злочинності стає особливо актуальною в умовах воєнного стану та сучасного глобалізованого суспільства, де спостерігається зростання розбіжностей між різними соціальними групами та збільшення потоків мігрантів із різних культур. У великих містах формуються зони соціальної дезінтеграції, які стають осередком молодіжної кримінальної активності. Соціальне відчуження, індивідуалізація та розпад соціальних зв'язків в суспільстві значно впливають на поширення кримінальних тенденцій серед молоді.

Неформальні молодіжні групи, які спрямовані на протиправні дії, починають зазвичай хуліганських дій, а з часом часто переходять до насильницьких агресивних діянь. Такі групи включають не менше п'яти осіб віком від 14 до 35 років зі спільними інтересами та субкультурою, і вони часто вчиняють кримінальні правопорушення насильницького характеру. Насильницькі кримінальні правопорушення, вчинені такими угрупованнями, завжди є більш небезпечними за інші види кримінальної діяльності через їхню тяжкість та спосіб вчинення, який відображає агресивність та безжальність.

В свою чергу, “під кримінальною агресією”, слід розуміти цілеспрямовану, деструктивну поведінку, яка виражається в певних діях, які мотивовані ворожістю та ненавистю до людей, суспільства і завдають шкоду життю, здоров'ю, честі та гідності, правам людини, викликають в неї психічний дискомфорт (тривогу, страх та інші), за що передбачена кримінальна відповідальність. Її основними ознаками є: відносна масовість та якісна відокремленість від інших видів злочинності за критеріями особливої жорстокості, брутальності, цинізму та кін-

цевої мети – завдання особливих страждань потерпілому. Кримінальна агресія є насамперед протиправним діянням – активною формою поведінки особи, що має відповідне психічне відношення до вчинюваної дії (агресивна поведінка), якісним показником якої є суспільна небезпека» [1].

Під особою, яка вчиняє кримінальні правопорушення в складі молодіжних угруповань, розуміється сукупність її соціально-демографічних, морально-психологічних, соціально-рольових та кримінально-правових характеристик та властивостей, що виявляються у злочинній поведінці, яка зумовлена негативними ідеологічними поглядами та агресивністю до осіб, які її оточують.

Важливо підкреслити, що “проблема запобігання злочинності молодіжних угруповань повинна вирішуватися в межах боротьби зі злочинністю, а система загальносоціальних заходів запобігання та повинна охоплювати: 1) негайне розроблення та прийняття стратегії розвитку кримінальної та кримінологічної політики, що включає в себе заходи як кримінально-правового впливу, так і державного регулювання, спрямовані на недопущення або своєчасне усунення можливих негативних явищ, здатних викликати кримінальне загострення, в тому числі посягання на застосування насильства дітьми; 2) на основі Стратегії боротьби з організованою злочинністю подальший розвиток форм і методів програмно-цільового підходу на основі удосконалення відповідних процесів, аби суттєво розширити арсенал правоохоронної діяльності; 3) прийняття Державної комплексної програми боротьби зі злочинністю молоді, яка сприятиме розробці регіональних планів запобігання кримінальній протиправності; 4) прийняття Комплексного цільового плану запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними угрупованнями за областями України” [1].

В той же час, “основними напрямками індивідуально-профілактичного запобігання кримінальним правопорушенням таких груп є: бесіди, профілактичні рейди, робота з дітьми; виявлення та ізоляція лідерів; винесення офіційних попереджень особам, які вчиняють порушення публічного порядку; виявлення та оперативна розробка найбільш криміногенних мікрорайонів, пунктів збирання підлітків та молоді, місць зберігання зброї й предметів правопорушень; виявлення осіб, які мають відхилення, згубні залежності (алкогольну, наркотичну, токсичну), а також відчувають стійку ворожість до конкретних соціальних груп населення” [1].

Підсумовуючи можна зробити висновок, що Україна стикається зі складною проблемою молодіжної злочинності, особливо в умовах воєнного стану. Неформальні молодіжні групи, спрямовані на протиправні дії, стають основним джерелом насильницької кримінальної активності. Для запобігання цьому явищу необхідно розробляти імовірні стратегії та програми, включаючи індивідуально-профілактичні заходи та широкомасштабні плани боротьби зі злочинністю серед молоді. Основною метою є не лише припинення кримінальних правопорушень, але й зміна соціального середовища та умов, що сприяють зростанню молодіжної кримінальності. Також важливою складовою боротьби з молодіжною злочинністю є залучення молоді до позитивних соціальних і культурних ініціатив, які сприяють їхньому розвитку і відчуттю приналежності до суспільства. Крім того, важливо підтримувати розвиток освіти та виховання, що сприяють формуванню в молоді цінностей та навичок, необхідних для конструктивного співжиття в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Агапова К. В. Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними угрупованнями в Україні : дис д-ра філософії : 081. Одеса, 2022. 232 с.

Ключові слова: молодь, молодіжне угруповання, кримінальне правопорушення, агресія, насильство, кримінологічна характеристика, причини, умови, особа злочинця, запобігання, Національна поліція України.

Keywords: , youth, youth group, criminal offense, aggression, violence, criminological characteristics, causes, conditions, identity of the criminal, prevention, National Police of Ukraine.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ

Повномасштабна війна в Україні створила нові виклики для військових та їхніх командувачів. Серед цих викликів є притягнення до кримінальної відповідальності за порушення внутрішнього українського законодавства. Особливо актуальним питанням є кримінальна відповідальність за військові злочини.

Військові злочини – це один із різновидів кримінальних правопорушень, спрямованих проти порядку, встановленого чинним законодавством про несення/проходження військової служби.

Отже, відповідальність за військові злочини несуть такі категорії:

- Військовослужбовці ЗСУ.
- Військовозобов'язані у процесі проходження ними зборів.
- Представники Державної прикордонної служби.
- Співробітники СБУ.
- Військовослужбовці Національної гвардії України та інших створених в Україні під час повномасштабної війни військових формувань.

У січні 2023 р. було внесено зміни до Кримінального кодексу України. Судам, згідно з чинними змінами, заборонено пом'якшувати покарання, а також давати умовні строки для військових, засуджених за окремі злочини. *Таким, чином, Закон № 8271, що посилює кримінальну відповідальність за військові злочини військовослужбовців, який забороняє пом'якшувати покарання чи давати умовні строки військовим, по суті порушує конституційну норму про рівність усіх громадян перед лицем правосуддя.* Закон прибирає можливість умовного покарання чи дострокового звільнення військового за непокору (ст.402), невиконання наказу (ст. 403), погрози чи насильство щодо начальника (ст. 405), самовільне залишення військової частини (ст. 407), дезертирство (ст. 408) та самовільне залишення поля бою (ст. 429). Це позбавляє права на чесний судовий розгляд військовослужбовця, якого фактично просто посадять[1].

Також закон доповнює положення Загальної частини КК різноманітними вказівками на ті чи інші кримінальні правопорушення, вчинення яких унеможливорює застосування певних інститутів кримінального права, розбалансовує норми кримінального законодавства та створює прецеденти для подальшого розширення переліку суспільно небезпечних діянь, у разі вчинення яких ті чи інші інститути кримінального права (особливо ті, що пов'язані зі звільненням від покарання чи його пом'якшенням) не застосовуються.

Фактично, мова йде про порушення принципу рівності громадян перед законом. Тобто, звичайний злодій матиме право на більш м'яке покарання від суду або звільнення з випробуванням, а військовослужбовець, який в умовах воєнного стану захищає державу, цього права не матиме. Також незрозуміло, навіщо збільшувати строки ув'язнення, адже увесь цивілізований світ вже давно йде шляхом декриміналізації. У цьому сенсі більш-менш прийнятним є посилення штрафних санкцій за окремі військові злочини. Хоча і в цьому питанні слід розібратися, оскільки військові постійно перебувають в стресових умовах, де тиск на психіку дуже високий.

Слід відзначити, що новий закон також містить загрозу зловживання з боку командирів. Наприклад, командири можуть віддавати непрофесійні накази, які створюють необґрунтовані ризики для військовослужбовців або не пов'язані з військовою службою, які вони не зможуть опротестувати. У таких випадках, військовослужбовці стають перед вибором: виконувати неправомірні накази або отримувати вирок за невиконання у вигляді позбавлення волі. Характерно, що новий закон не містить жодних додаткових гарантій захисту військовослуж-

бовців від свавілля з боку командирів. Це може стати причиною правових спорів, які негативно позначаються на дисципліні та боєздатності окремих підрозділів.

Отже, новий закон значно обмежує права військовослужбовців і передусім вигідний командуванню, позиції якого посилюються додатковими санкціями юридичної відповідальності.

Кримінальна відповідальність військових – це складний аспект правової системи, який вимагає уважного балансу між потребами військової служби та дотриманням принципів справедливості. Вдосконалення законодавства та забезпечення ефективної системи судового контролю є ключовими завданнями для гармонізації цього важливого аспекту правової системи, адже військовослужбовці також мають право на захист та справедливий суд, а забезпечення прав та гарантій визначаються загальноприйнятими міжнародними стандартами.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці : проект Закону України від 13.12.2022 р. № 8271 (прийнятий ВР України) <https://ips.ligazakon.net/document/II08493G> (дата звернення: 18.11.2023).

Ключові слова: кримінальна відповідальність, військовослужбовці, військові злочини.

Keywords: criminal record, military services, military crimes.

Бойченко Віталій Петрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ

Співвідношенню «аморального» і «злочинного» в теорії права та кримінального права приділяється неабияка увага. Однією з основних проблем динаміки кримінального права сьогодні є не стільки проблема генези покарання, його обсягу та мети, як проблема заборони діяння КК, межа кримінальної протиправності, фактично – координат меж кримінального правопорушення.

Панівна соціальна теорія знаходить своє визначення у відповідних кримінально-правових нормах. За таких умов ми спроможні описати співвідношення кримінально-правових заборон з іншими нормами, визначити буття кримінально-правової норми як у сфері права, так і закону з урахуванням панівної соціальної теорії та лише стосовно поточного історичного моменту.

Для кримінального права такий підхід означає, що у будь-якому типі цивілізації право є невід’ємна складова частина культури суспільства, і якщо знищити який-небудь елемент системи права (наприклад, заборонити шкідливий правовий звичай), то уся етнокультурна система, тобто і народ, що живе в ній, можуть бути схильні до загрози деградації і загибелі. Така оцінка витікає з переконання, що право є форма колективної адаптації спільності до місця її існування.

Кримінальне право у такому розумінні розглядається як система взаємозв’язаних зобов’язань, що розглядаються як право на одній стороні і що визнаються як обов’язок на іншій стороні.

Розділ XII КК України називається «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності». Очевидна вказівка на дві групи суспільних відносин – громадський порядок та моральність. При цьому у літературі висловлюються, принаймні, дві позиції з приводу такого симбіозу об'єктів. Перша позиція полягає у тому, що «громадський порядок та моральність» є єдиним, нерозривним об'єктом кримінально-правової охорони, тобто при вчиненні злочинних діянь, передбачених даним розділом, обидва об'єкта порушуються одночасно, паралельно. Слід зазначити, що, виходячи з правил законодавчої техніки та, врешті, логіки, так воно і повинно бути. Зміст другої позиції у тому, що громадський порядок та моральність – це два самостійні видові об'єкти, штучно об'єднані у межах одного розділу кримінального закону. Тобто законодавець в одному розділі КК України забезпечив кримінально-правовою охороною два окремі об'єкти – громадський порядок та моральність.

Вважаємо, що об'єктом кримінального правового впливу на правопорушення проти моралі слід визнавати:

- 1) суспільні відносини, які поставлені під кримінально-правову охорону (впливаючи на які здійснюється охоронна функція кримінального права);
- 2) суспільні відносини, які виникають в момент вчинення злочину (впливаючи на які здійснюється регулятивна функція кримінального права);
- 3) суспільні відносини, які поставлені під кримінально-правову охорону та суспільні відносини, які виникають у момент вчинення злочину (впливаючи на які здійснюється виховна функція кримінального права);
- 4) суспільні відносини, які поставлені під кримінально-правову охорону та суспільні відносини, які виникають у момент вчинення злочину (впливаючи на які, здійснюється превентивна (попереджувальна) функція кримінального права).

Таке визначення меж реалізації об'єкта кримінального права пов'язано, насамперед, з необхідністю конкретизації відповідних функцій кримінального права. Безперечно, поняття таких видів функцій кримінального права має умовний характер. Оскільки виховна та превентивна функції, як ми бачимо, реалізується через охоронну та регулятивну функцію, що дає підстави деяким науковцям не ідентифікувати такі функції. Не вступаючи у полеміку з цього питання, для нас є головним на цьому етапі дослідження виділення окремої охоронної функції кримінального права, яка упорядковує суспільні відносини, що виникають з моменту набуття чинності закону про кримінальну відповідальність і завершуються вчиненням злочину.

Якщо аксіоматично визнати моральність самостійним об'єктом, то виникає питання, чому інші склади кримінальних правопорушень, що також посягають на моральність (наприклад, передбачений ст. 181 КК України) передбачені в інших розділах кримінального закону. Очевидно, що на таке запитання немає обґрунтованої та адекватної відповіді.

Таким чином, значення суспільної моралі полягає в тому, що вона виступає умовою, що дозволяє суспільству зберігати життєво важливі підвалини, норми, що утворилися в межах певного історичного розвитку. Якщо так, то оскільки суспільна мораль є об'єктивна і необхідна передумова збереження і подальшого поступального розвитку культури суспільства і його життєдіяльності, функцію кримінально-правової охорони моральності від злочинних посягань виконує в цей час наступна система норм кримінального закону:

- 1) норми, покликані забезпечити збереження пам'яток – об'єктів культурної спадщини як матеріальних втілень або виразників духовності українського народу: контрабанда (ст. 201 КК України); знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини та самовільне проведення пошукових робіт на археологічній пам'ятці (ст. 298 КК України); знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду (ст. 298¹ КК України);

- 2) норми, що встановлюють злочинність діянь, які посягають на суспільну моральність, у тому числі норми, що визначають умови кримінальної протиправності деяких проявів так званої контркультури: ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних пред-

метів (ст. 301 КК України); створення або утримання місць розпусти і звідництва (ст. 302 КК України); сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України); ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості (ст. 300 КК України); наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України); жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України);

3) норми КК України про злочинні посягання в сфері релігійних відносин: порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії (ст. 161 КК України); пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 КК України); незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179 КК України); перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 КК України); посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 КК України).

Зазначені суспільно небезпечні діяння, на наш погляд, характеризуються очевидною спільністю їхньої юридичної природи, єдністю їхнього видового об'єкта, у ролі якого виступають суспільні відносини в духовній сфері.

Як бачимо, найважливіші з цих моделей безпосередньо було визначено суто антропологічними характеристиками та факторами ідеологічного характеру, або іншими чинниками, які впливають на соціалізацію суб'єктів кримінальних правовідносин.

Таким чином, на підставі викладеного про зміст поняття суспільної моралі та моральності, її місця і значення в системі громадського порядку і інших об'єктів кримінально-правової охорони можна зробити висновок щодо необхідності удосконалювання правових механізмів регулювання суспільних відносин, що виникають у духовній сфері, повинно стати пріоритетним напрямком державної політики (у тому числі і кримінальної політики) в галузі забезпечення моральності і духовної безпеки особистості, суспільства і держави. Здійснення такої політики припускає, зокрема, і вдосконалення існуючої системи і юридичних ознак складів відповідних злочинів, а також розробку нових складів злочинів (з урахуванням специфіки як кримінальної відповідальності, так і духовної сфери життя) і включення відповідних правових норм у чинний КК України.

Ключові слова: моральність, суспільна мораль, кримінальне законодавство, кримінальне правопорушення.

Keywords: morality, social morality, criminal legislation, criminal offense.

Горбачова Ірина Михайлівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ ЗА КК УКРАЇНИ

З 2014 року зі здійсненням агресії проти України постало питання протидії насильницькому зникненню людей, які знаходилися на окупованих територіях, та були піддані арешту, затриманню або викраденню представниками держави-агресора, при цьому російська сторона відмовлялася від визнання таких дій, не повідомляла про долю чи місце перебування цих осіб. З початком широкомасштабного вторгнення ця проблема загострилася. Як зазначають представники глобальної ініціативи «Т4Р», Національною поліцією України надано інформацію, що у період з 24 лютого 2022 року до 07 лютого 2023 року зареєстровано 19967 заяв та повідомлень за фактами зникнення осіб безвісти за особливих обставин [1]. В переважній більшості жертвами насильницького зникнення стають представники військових структур

України, члени їх родин, представники правоохоронних органів, службові особи на керівних посадах місцевих муніципальних та державних органів, журналісти та особи з відкрито проукраїнською позицією, релігійні лідери та представники освіти. За свідченнями осіб, яких вдалося повернути за результатами обміну полонених, або які самостійно втекли, вони піддавалися тортурам, катуванням, знущанням, спричинялися тілесні ушкодження, їх примушували вчиняти певні дії всупереч їх волі. Встановлення винних та притягнення їх до відповідальності та покарання за вчинене є одним із нагальних завдань правоохоронної системи України.

Відповідно до Закону від 17 червня 2015 року № 525-VIII Україна приєдналася до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20.12.2006р. Згідно до положень Конвенції від 20.12.2006р. (абз. 5 Преамбули [2]) та Римського статуту Міжнародного кримінального суду (п. і ч. 1 ст. 7 [3]) насильницьке зникнення осіб визначається як один із злочинів проти людяності.

Законом «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» від 12.07.2018 року № 2505-VIII (наразі назва в редакції від 14.04.2022 р. – «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [4]) до КК України було внесені зміни, та передбачено кримінальну відповідальність за насильницьке зникнення статтею 146-1. Оскільки первинна редакція статті викликала ряд зауважень, в тому числі з питання некоректності формування ч. 2 примітки до статті та формулювання самого складу злочину, в подальшому було внесені зміни, однак і наразі залишається неузгодженим формулювання суб'єктного та об'єктного складу цього злочину відповідно до вимог Міжнародної конвенції 2006р.

По-перше, відкритим залишається питання, чому в умовах широкомасштабної агресії, значної кількості зниклих без вісті (особливо, на окупованих територіях) осіб, зафіксовані факти катування та нелюдського поводження щодо таких осіб з боку представників агресора, насильницьке зникнення в Україні відноситься до кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи. Оскільки міжнародний вектор протидії цьому злочину спрямований на визнання цього злочину як міжнародного злочину проти людяності, тож і основним об'єктом посягання насильницького зникнення є міжнародний правопорядок, безпека людства. Крім того, в диспозиції ч. 1 ст. 146-1 КК України не йдеться про те, що такі дії як арешт або затримання, наприклад, є незаконними. Тобто Закон допускає можливість законного затримання або арешту особи, але суб'єкт цього злочину відмовляється визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, або в подальшому приховує інформацію про місце перебування такої особи, її долю. Ця думка вже висловлювалася в науковій літературі А. В. Андрушко [5], А. С. Політовою [6], є слушною та актуальною. Тому вбачається необхідним віднесення цього складу злочину до XX розділу Особливої частини КК України.

По-друге, суб'єктний склад насильницького зникнення за ст. 146-1 КК України значно вужчий, аніж це передбачено нормами міжнародного права, та не охоплює коло осіб, які не є «представниками держави», а є «іншими особами, які вчиняють такі дії з дозволу, за підтримки чи за згодою держави». І оскільки на сьогодні не встановлено всі випадки насильницького зникнення з окупованих територій України, тим більше відсутня можливість проведення слідчих дій, в подальшому при встановленні осіб, які здійснювали такі дії, може з'ясуватися, що вони не є «представником держави, в т.ч. іноземної», не є громадянами України, а отже випадають зі сфери дії цієї статті. До 01.12.2022р. стаття діяла в редакції, що містила примітку 1 до неї, яка давала законодавче тлумачення «представника держави» як службової особи, а також особи або групи осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави. Але в грудні 2022 року примітка була виключена повністю, а з нею і зникло поширювальне законодавче (легальне) тлумачення поняття «представника держави». Наразі при визначенні суб'єкта цього злочину можна говорити тільки як про службову особу, що діє від імені держави, оскільки поширювальне тлумачення відповідно до норм міжнародного права без вказівки в КК України або Рішенні Конституційного суду неможливе.

Третій аспект, на який слід звернути увагу в контексті правового регулювання відповідальності насильницького зникнення за КК України, це його караність. Згідно до ч.1 ст. 146-1 КК України за насильницьке зникнення передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років. Враховуючи той факт, що при вчиненні цього злочину окрім безпеки людства, особистої свободи людини, в переважній більшості випадків спричиняється шкода здоров'ю потерпілого, честі та гідності, моральні страждання, в деяких випадках – смерть, при цьому особа позбавлена можливості захистити себе, і якщо виходити з того, що суб'єкт це представник держави, тобто службова особа, наділена певними повноваженнями, тож визнання такого діяння як нетяжкого злочину є невиправданим. Дії, вчинені представником влади за ч. 2 ст. 436-1 КК України, або службовою особою за ч. 3 ст. 436-2 КК України, караються позбавленням волі від 5 до 8, або в другому випадку – до 10 років. Ступінь суспільної небезпечності цих діянь службової особи напевне є не більш небезпечними, ніж діяння, передбачене ч. 1 ст. 146-1 КК України. Якщо ж навіть розглядати цей злочин в межах третього розділу Особливої частини КК України, то за ступенем суспільної небезпечності насильницьке зникнення тяжіє до захоплення заручників або торгівлі людьми, а тому в будь-якому випадку ступінь суспільної небезпечності насильницького зникнення не може визначатися як нетяжкий злочин.

Таким чином, кримінальна відповідальність за насильницьке зникнення в Україні потребує законодавчих змін, як в частині вірного визначення основного об'єкту посягання, конкретизації ознак складу злочину, так і в питанні визначення ступеня тяжкості цього злочину.

Список використаних джерел

1. Мірошниченко В. Насильницькі зникнення на території України з 24 лютого 2022 року. URL: <https://t4pua.org/1428>
2. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень : від 20.12.2006р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду : від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
4. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12.07.2018 р. № 2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>
5. Андрушко А. До питання про об'єкт насильницького зникнення. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 груд. 2020 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 241–244. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/32834>
6. Політова А. С. Насильницьке зникнення: чи є потреба в удосконаленні? *Наукові перспективи*. 2023. № 8 (38). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6072/6106>

Ключові слова: насильницьке зникнення, міжнародний злочин, воля та честь особи, особиста недоторканість, службова особа, тяжкість злочину, покарання.

Keywords: enforced disappearance, international crime, liberty and honor of a person, personal untouchability, official, danger of crime, punishment.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВІДСТРОЧЕННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ, ПРИМИРЕННЯ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ПОТЕРПІЛОГО, ДІЯЛЬНОГО КАЯТТЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ НІМЕЧЧИНИ

Положення щодо винесення покарання визначається Кримінальним кодексом Німеччини (StGB) – (далі КК Німеччини). За змістом § 46 вказаного кодексу принципами винесення покарання є наступне. Підставою для призначення покарання є вина. Варто враховувати вплив покарання на подальше життя правопорушника в суспільстві. Суд, даючи оцінку, зважає обставини, які говорять за та проти винного, та бере до уваги таке: мотиви та цілі кривдника, особливо расистські, ксенофобські, антисемітські, гендерні, сексуальної орієнтації чи інші нелюдські мотиви; ставлення, яке випливає з правочину, і воля, використана в акті; ступінь порушення обов'язків; вид виконання та відповідальні наслідки діяння; попереднє життя злочинця, а також його особисті та економічні обставини; його поведінка після злочину, особливо його намагання відшкодувати збитки, а також зусилля винного досягти мирової угоди з потерпілою стороною [1].

Відстрочення покарання передбачається § 56 КК Німеччини. Якщо призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше одного року, суд призупиняє виконання вироку з випробуванням, якщо очікується, що засуджений уже використає вирок як попередження і не зробить цього у майбутньому навіть без впливу каральної системи будуть вчиняти більше злочинів. Зокрема повинні бути враховані особистість засудженого, його минуле життя, обставини вчинення ним злочину, його поведінка після злочину, умови його життя та наслідки, яких можна очікувати від відсторонення. Згідно з вказаними умовами, суд також може призупинити виконання більш тривалого ув'язнення, яке не перевищує двох років з випробувальним терміном, якщо після загальної оцінки правопорушення та особистості засудженої особи існують особливі обставини. У рішенні також має бути враховано зусилля засудженого щодо відшкодування шкоди, завданої злочином. Якщо вирок засуджено до позбавлення волі строком не менше шести місяців, виконання не призупиняється, якщо цього вимагає захист правової системи. Відстрочка покарання не може бути обмежена частиною вироку (не виключено з урахуванням попереднього ув'язнення чи іншого позбавлення волі).

Звільнення від покарання визначено § 56g КК Німеччини. Якщо суд не скасовує відстрочку виконання покарання, він призначає покарання після закінчення іспитового строку. Суд може скасувати покарання, якщо засуджений протягом іспитового строку засуджений до позбавлення волі на строк не менше шести місяців за умисний злочин. Скасування допускається лише протягом одного року після закінчення іспитового терміну та через шість місяців після того, як вирок стане остаточним.

Особливі законодавчі пом'якшувальні фактори визначаються § 49 КК Німеччини. Якщо згідно з цим положенням передбачено або дозволено пом'якшення, до пом'якшення застосовують наступне. Довічне позбавлення волі замінюється позбавленням волі на строк не менше трьох років. У разі дострокового тюремного ув'язнення може бути призначено максимум три чверті загроженого максимального покарання. У разі штрафу те саме стосується максимальної кількості денних норм. Збільшений мінімальний термін позбавлення волі зменшено: у разі мінімум десяти або п'яти років до двох років; у разі мінімум від трьох або двох років до шести місяців; у разі мінімум від одного року до трьох місяців; в іншому випадку до законного мінімуму. Якщо суду дозволено пом'якшити покарання на власний розсуд відповідно до закону, який посилається на це положення, він може зменшити загрожуване покарання до встановленого законом мінімуму або призначити штраф замість тюремного ув'язнення.

Примирення злочинця та потерпілого, відшкодування збитків передбачено § 46a KK Німеччини. Злочинець зробив, намагаючись досягти мирової угоди з потерпілою стороною (угода між злочинцем і потерпілим), загладив повністю або в значній частині свій злочин або серйозно прагне загладити; у випадку, коли відшкодування шкоди вимагало значних особистих внесків або особистих жертв, відшкодовує потерпілому повністю або в значній частині, суд може пом'якшити покарання відповідно до частини 1 § 49 або, якщо було призначено не більше покарання, ніж позбавлення волі на строк до одного року або штраф у розмірі до трьохсот шістдесяти денних ставок, скасувати покарання.

Діяльне каяття передбачено за певних обставин за злочини: державна зрада, небезпечні для суспільства, зокрема: підпал; зловживання іонізуючим випромінюванням; несанкціоноване поводження з відходами; небезпечне втручання в дорожній, залізничний, морський та повітряний рух; напади на повітряний і морський транспорт тощо.

Враховуючи воєнний стан в Україні, введений Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 (зі змінами) із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року на підставі пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану», питання державної зради відіграє ключову роль у забезпеченні державності [2–4].

Стаття 111 Кримінального кодексу України передбачає положення щодо державної зради. Так, державна зрада, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, – карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої. Ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану, – караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна. Звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання [5].

Разом з тим § 81 – 83a KK Німеччини регламентує відповідальність за державну зраду (державну зраду федерального уряду, державну зраду країни, підготовку зрадницького починання, визначивши умови діяльного каяття).

Особа, яка вчиняє державну зраду федерального уряду силою або загрозою застосування сили, може зашкодити існуванню Федеративної Республіки Німеччина або може змінити конституційний лад, заснований на Основному законі Федеративної Республіки Німеччина, – караються довічним позбавленням волі або позбавленням волі на строк не менше десяти років. У менш тяжких випадках покаранням є позбавлення волі на строк від одного до десяти років (§ 81 KK Німеччини).

Особа, яка вчиняє державну зраду країни силою або загрозою застосування сили, може включити територію держави повністю або частково до іншої землі Федеративної Республіки Німеччина або відокремити від неї частину держави, або може змінювати конституційний лад на основі конституції країни, – карається позбавленням волі на строк від одного до десяти років. У менш тяжких випадках покаранням є позбавлення волі на строк від шести місяців до п'яти років (§ 82 KK Німеччини).

Будь-яка особа, яка готує конкретну зрадницьку операцію проти федерального уряду, карається позбавленням волі на строк від одного до десяти років, а в менш тяжких випадках – позбавленням волі на строк від одного до п'яти років. Кожен, хто готує конкретну зрадницьку операцію проти країни, карається позбавленням волі на строк від трьох місяців до п'яти років (§ 83 KK Німеччини «Підготовка зрадницького починання»).

Діяльне каяття за державну зраду врегульовано § 83a KK Німеччини. У випадках, передбачених § 81, 82 KK Німеччини (державна зрада федерального уряду, державна зрада країни), суд може на власний розсуд пом'якшити покарання (частина 2 § 49 KK Німеччини) або зняти покарання

відповідно до цих положень, якщо злочинець добровільно відмовляється від подальшого виконання злочину та один із них усвідомлює небезпеку того, що інші продовжуватимуть виконувати справу, уникає її чи значно зменшує її, або якщо він добровільно перешкоджає завершенню дії. У випадках, зазначених у § 83 КК Німеччини (підготовка зрадницького починання), суд може діяти відповідно до частини першої, якщо злочинець добровільно відмовляється від свого плану та запобігає або значно зменшує небезпеку, спричинену та визнану ним, що інші продовжуватимуть готувати захід або здійснити його, або якщо він добровільно перешкоджає завершенню дії. Якщо виявлену небезпеку усунено або значно зменшено або доведено до кінця злочину без будь-яких дій з боку винного, достатньо його добровільних і серйозних зусиль для досягнення цієї мети.

Висновки. За законодавством Німеччини функціонують інститути звільнення від покарання, примирення злочинця та потерпілого, діяльного каяття, що за своєю суттю схожі на принцип дії відповідних норм у Кримінальному кодексі України. При цьому питання відстрочення покарання, що передбачене КК Німеччини, потребує додаткового дослідження з урахуванням міжнародного досвіду та, як наслідок, ширшого висвітлення з метою можливого вдосконалення кримінального законодавства України. Щодо державної зради, то приписи кодексів України та Німеччини дещо схожі у розумінні звільнення від кримінальної відповідальності/зняття покарання. Водночас КК Німеччини чітко врегулював правила зняття покарання у випадку діяльного каяття за державну зраду.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс Німеччини. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html> (дата звернення: 04.04.2024).
2. Про введення воєнного стану в Україні: указ Президента України № 64/2022. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 04.04.2024).
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 04.04.2024).
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 04.04.2024).
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.04.2024).

Ключові слова: звільнення від покарання, зняття покарання, відстрочення покарання, примирення злочинця та потерпілого, відшкодування збитків, діяльне каяття

Keywords: exemption from punishment, removal of punishment, postponement of punishment, reconciliation of the criminal and the victim, compensation for damages, active remorse

Іванова (Кедик) Вероніка Петрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат*

МЕДИЧНИЙ ПРАЦІВНИК ЯК СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

«Медичний працівник – лікар або інша особа, яка у встановленому законодавством порядку здобула медичну освіту, відповідає встановленим кваліфікаційним вимогам, працює у закладі охорони здоров'я або як самостійний суб'єкт підприємницької діяльності;», – таке визначення дається в Законі України «Основні засади діяльності у сфері охорони здоров'я» [1].

Перед нами постає завдання охарактеризувати кримінально-правовий статус медичного працівника як спеціального суб'єкта «професійних» злочинів.

Спеціальний суб'єкт кримінальних правопорушень – це особа, яка має крім обов'язкових ознак загального суб'єкта (зрозуміла фізична особа, яка досягла певного віку) також і додатковими. У нашому випадку такою ознакою буде статус медичного працівника.

Виходячи із закріпленого на законодавчому рівні поняття медичного працівника відзначаємо, що термін використовується для позначення досить широкого кола суб'єктів, що включає в себе і безпосередньо лікарів, а також допоміжний медичний персонал і фармацевтів.

Для ознайомлення з усіма особами, які належать до категорії медпрацівників, слід звернутися до наказів МОЗ України від 29.03.2002 р. № 117, яким затверджено «Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників системи охорони здоров'я» [2] та від 25.12.92 р. № 195 «Про затвердження переліку вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, підготовка і отримання звання в яких дають право займатися медичною і фармацевтичною діяльністю» [3] де викладено Номенклатуру посад медичних працівників.

Надається необхідним закріплення роз'яснення поняття медичного працівника у самому тексті КК України для запобігання виникненню проблем, пов'язаних із кваліфікацією. Ряд статей містить різні назви осіб, які здійснюють медичну діяльність. Наприклад, ст. 134 КК України як суб'єкт кримінального правопорушення виступає особа, яка не має вищої медичної освіти відповідного профілю; в ст. 139 КК України статті говориться – ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, який зобов'язаний, згідно з установленними правилами, надати таку допомогу, якщо йому завідомо відомо, що це може мати тяжкі наслідки для хворого. У деяких кримінально-правових нормах згадка про спеціальний суб'єкт взагалі відсутня, хоча їх зміст явно вказує на медичних працівників. Зокрема, тут можна навести як приклад ст. 151 КК України (Незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги), ст. 319 КК України (Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин) та деякі інші.

Кримінальні правопорушення у сфері медичної діяльності (інакше звані ятрогенні) можна розділити на групи залежно від того, чи передбачає склад конкретного злочину його вчинення лише спеціальним суб'єктом або можливі обидва варіанти (тобто загальним суб'єктом або медичним працівником).

Відповідно до частини першою статті 2 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом.

Медичні працівники відповідальні за вчинення кримінального правопорушення на загальних засадах, до того ж у ККУ є ряд складів кримінальних правопорушень, які мають відношення саме до професійної діяльності лікарів.

Кримінальні правопорушення, що вчиняються медичними працівниками у зв'язку зі здійсненням ними професійної діяльності, умовно можна поділити на такі:

- кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я особи (пацієнта);
- кримінальні правопорушення проти прав особи (пацієнта);
- кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності з медичної практики;
- кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- інші кримінальні правопорушення, вчинені медичними працівниками у зв'язку з їхньою професійною діяльністю.

Велика частина «медичних» кримінальних правопорушень знаходяться у розділі II ККУ «Кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я особи». До них належать, зокрема:

- неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131 ККУ);

- розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132 ККУ);
- незаконне проведення абортів (ст. 134 ККУ)

Коли особа, що працює у медичній сфері, не має відповідної медичної освіти:

- незаконна лікувальна діяльність (ст. 138 ККУ);
- заняття лікувальною діяльністю без спеціального дозволу, здійснюване особою, яка не має належної медичної освіти;
- ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 ККУ);
- неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 ККУ);
- порушення прав пацієнта (ст. 141 ККУ);
- незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142 ККУ);
- порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143 ККУ);
- насильницьке донорство (ст. 144 ККУ);
- незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 ККУ) [4].

Важливо розуміти, що медичний працівник може вчинити кримінальне правопорушення, при цьому не будучи спеціальним суб'єктом, але в такій ситуації його професійний статус не матиме жодного значення для кваліфікації вчиненого.

Медичний працівник визнається суб'єктом кримінального правопорушення за наявності для цього законних підстав, які в сукупності складають дві такі ознаки:

1) працівник медичної сфери має право на зайняття професійною медичною діяльністю, що має підтверджуватись наявністю у нього диплома про здобуття відповідної освіти та свідоцтва про акредитацію; акредитація спеціаліста є процедурою визначення готовності особи до здійснення діяльності у сфері охорони здоров'я;

2) на медпрацівника законно покладено обов'язок щодо надання медичної допомоги, яка безпосередньо впливає з публічного чи трудового договору.

Підсумовуючи можна зробити висновок про те, що дуже важливим є правильно визначити правовий статус медичного працівника як спеціального суб'єкта кримінальних правопорушень, які скоюються у сфері медицини для того, щоб правильно провести кваліфікацію та розмежування складів діянь, заборонених Кримінальним Кодексом України.

Список використаних джерел

1. Основи законодавства про охорону здоров'я : Закон України від 11.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 15.03.2024).
2. Довідник кваліфікаційні характеристики професій працівників системи охорони здоров'я : наказ Мва охорони здоров'я України від 29.03.2002 р. № 117. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02> (дата звернення: 15.03.2024).
3. Про затвердження переліку вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, підготовка і отримання звання в яких дають право займатися медичною і фармацевтичною діяльністю : наказ Мва охорони здоров'я України від 25.12.1992 р. № 195. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0195282-92#Text> (дата звернення: 15.03.2024).
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top> (дата звернення: 15.03.2024).

Ключові слова: медичний працівник, суб'єкт кримінального правопорушення, спеціальний суб'єкт, кримінальна відповідальність, медична освіта, кваліфікаційні вимоги, кримінальне право, злочини в медицині, правовий статус.

Keywords: medical worker, subject of criminal offense, special subject, criminal responsibility, medical education, qualification requirements, criminal law, crimes in medicine, legal status.

Колодін Денис Олексійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету цивільної та господарської юстиції,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ВИБОРЧУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Диференціація кримінальної відповідальності може бути визначена як встановлення законодавцем меж застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення та визнана у ньому винною відповідно до закону, обмежень її прав і свобод», відносячи її до методів кримінально-правової політики.

Покарання є однією із форм кримінальної відповідальності поряд із осудом, звільненням від покарання та його відбування, судимістю. Тому диференціація кримінальної відповідальності не обмежується лише градацією видів, розмірів та строків покарання за певне суспільно небезпечне діяння. Розглядаючи особливості диференціації кримінальної відповідальності за посягання проти виборчої системи, варто вказати, що законодавець, в першу чергу, застосовує поділ на кримінальні проступки та кримінальні правопорушення (злочини).

Законодавець застосовує диференціацію кримінальної відповідальності за посягання на виборчу систему України, шляхом встановлення відповідальності за вчинення кримінального проступку, направленою проти вказаних суспільних відносин та кримінального правопорушення (простий, кваліфікований та особливо кваліфікований склади).

Одним із способів диференціації кримінальної відповідальності, який застосовує законодавець є передбачення настання окремих наслідків діянь, як-то «неможливість роботи виборчої комісії, комісії з референдуму в день голосування, проведення підрахунку голосів на виборчій дільниці чи дільниці з референдуму, встановлення підсумків голосування у відповідному виборчому окрузі чи окрузі з референдуму, встановлення результатів виборів або референдуму» та ін.

В окремих складах кримінальних правопорушень проти виборчих прав диференціює кримінальну відповідальність за рахунок передбачення як обов'язкової ознаки – способу вчинення кримінального правопорушення. Наприклад, застосування насильства, знищення чи пошкодження майна, погрозою застосування насильства або знищення чи пошкодження майна при перешкоджанні здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії референдуму чи діяльності офіційного спостерігача (ч. 2 ст. 157 КК України), використання службового становища (ч. 3 ст. 157 КК України).

Ще одним проявом диференціації кримінальної відповідальності за вчинення посягання на виборчу систему України є диференціація покарання, де передбачено переважно альтернативні санкції, які містять як неізоляційні, так і ізоляційні види покарань.

Також одним із засобів диференціації кримінальної відповідальності за вчинення посягання на виборчу систему України є передбачення кваліфікуючих ознак, до яких можна віднести «загальні» та «спеціальні» кваліфікуючі ознаки.

Так, до загальних можна віднести вчинення кримінального правопорушення проти виборчої системи групою осіб за попередньою змовою, повторно, службовою особою з використанням службового становища.

Спеціальними, тобто такими, що характерні виключно для кримінальних правопорушень проти виборчої системи України є такі кваліфікуючі ознаки, які, в першу чергу, пов'язані зі спеціальним статусом та правовим становищем учасників виборчого процесу.

До таких ознак можна віднести, за умови передбачення в диспозиції норми, вчинення кримінального правопорушення проти виборчої системи спеціальним суб'єктом:

- головою, заступником, секретером, членом виборчої комісії, членом ініціативної групи референдуму, членом комісії з референдуму або офіційним спостерігачем при виконанні ними своїх повноважень чи здійсненні своїх прав;
- уповноваженим представником кандидата на пост Президента України, представником партії, представником суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму у Центральній виборчій комісії, уповноваженою особою політичної партії, представником організації партії у виборчій комісії, уповноваженими особами суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму, членом ініціативної групи референдуму, кандидатом, довіреною особою кандидата;
- особою, яка здійснила внесок на підтримку політичної партії чи фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації чи агітації референдуму фізичною особою та не мала на це права.

Відтак можна зробити висновок, що диференціація кримінальної відповідальності, градація можливого кримінально-правового впливу на правопорушника з боку держави – це завдання законодавця. Законодавець реалізовує його шляхом прийняття кримінально-правових норм. Вибір найбільш оптимального способу впливу на конкретного правопорушника (із усіх можливих варіантів, передбачених законодавцем), індивідуалізація кримінальної відповідальності – це завдання правозастосовних органів. Суд реалізовує його шляхом врахування усіх обставин конкретної справи і обрання тієї форми кримінальної відповідальності, того виду, строку та розміру покарання, які найбільш повно відповідають вчиненому кримінальному правопорушенню і особі правопорушника; які є необхідними та достатніми для його виправлення та запобігання вчиненню ним нових кримінальних правопорушень.

Таким чином, диференціація кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти виборчої системи – це законотворча діяльність, яка полягає у визначенні меж та градації можливих варіантів обмежень прав і свобод особи, яка зазнала державного осуду за вчинення кримінального правопорушення; ця діяльність законодавця спрямована на реалізацію принципу кримінально-правової політики (а також принципу кримінального права), згідно з якими кримінальна репресія не має мати зрівняльного характеру. При цьому йдеться не лише про встановлення різних видів, строків та розмірів покарань, а й про градацію усіх інших форм кримінальної відповідальності та засобів кримінально-правового впливу до осіб, які вчинили посягання на виборчу систему України та окремі її елементи.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, виборча система України, кримінальні правопорушення проти виборчої системи України, вибори, виборчий процес.

Keywords: criminal responsibility, criminal offense, election system of Ukraine, criminal offenses against the election system of Ukraine, elections, election process.

Тавлуй Олена Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук*

ВЧИНЕННЯ КРАДІЖКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Законом України № 2117-IX від 03 березня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» посилено відповідальність за кримінальні правопорушення, передбачені статтями 185, 186, 187, 189, 191 КК України, вчинені в умовах воєнного стану [1].

Згідно з Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України № 2102-IX від 24 лютого 2022 року (зі змінами, внесеними Указом № 133/2022 від 14 березня 2022 року, затвердженого Законом України № 2119-IX від 15 березня 2022 року, та Указом № 259/2022 від 18 квітня 2022 року, затвердженого Законом України № 2212-IX від 21 квітня 2022 року) з 24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан, строк дії якого у подальшому неодноразово продовжувався.

Ухвалою від 28 березня 2023 року колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду передала матеріали кримінального провадження № 51-3186 кмо 22 на розгляд Великої Палати Верховного Суду [2].

Касаційний кримінальний суд окреслив виключну правову проблему як необхідність вирішення питання щодо тлумачення ч. 4 ст. 185 КК у частині застосування цієї норми за кваліфікуючою ознакою «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану».

Колегія суддів вважає, що тлумачення ознаки «в умовах воєнного або надзвичайного стану» як такої, що означає «в період дії режиму воєнного або надзвичайного стану» суперечить точному змісту закону і меті, яку ставив законодавець, запроваджуючи зміни до Кримінального кодексу.

Також в ухвалі Суду зазначено про тісний зв'язок кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного або надзвичайного стану» в частині четвертій статей 185-187, 189, 191 КК із пунктом 11 ч. 1 ст. 67 КК (вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій), які, на думку колегії суддів, мають однакову правову природу.

На думку колегії суддів, зазначена ситуація призводить до того, що суди нижчих інстанцій, у переважній більшості випадків призначають винним покарання у виді 5 років позбавлення волі і, розуміючи його очевидну невідповідність тяжкості правопорушення, звільняють засуджених від відбування покарання з випробуванням, що, як зазначає Суд, спотворює інститут звільнення від відбування покарання.

Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у своїх рішеннях, з якими не погоджується колегія суддів Першої судової палати, вирішував питання кримінально-правової оцінки крадіжки, вчиненої в умовах воєнного стану, та застосовував норму закону України про кримінальну відповідальність (ч. 4 ст. 185 КК України) з урахуванням тих змін, які внесені Законом № 2117-IX.

Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду не погодилась із аргументами колегії суддів Першої судової палати Касаційного Кримінального Суду, оскільки колегія суддів Першої палати ККС, посилаючись на очевидну, на її думку, суворість покарання встановленого в санкції кримінально правової норми за вчинення діяння, що містить особливо кваліфікований склад крадіжки (в умовах воєнного стану), безпідставно ототожнює диференціацію кримінальної відповідальності, здійснення якої належить до виключних повноважень законодавця, і її індивідуалізацію судом за обтяжуючою обставиною «вчинення злочину з використанням умов воєнного стану» (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України), внаслідок чого фактично пропонує втрутитися у сферу виключної компетенції законодавця шляхом відступу від імперативних приписів закону і фактичного створити нову норму закону про кримінальну відповідальність, що перебуває поза межами повноважень Суду, та знівелювати мету, якої прагнув законодавець за Законом № 2117-IX, виклавши диспозицію ч. 4 ст. 185 КК України у відповідній редакції [3].

Велика Палата Верховного Суду повернула це провадження для подальшого розгляду до Касаційного кримінального суду, не вбачаючи виключної правової проблеми, потреби відступу від попередніх висновків та від сформованої Судом практики.

У результаті, 15 січня 2024 року Об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду було винесено Постанову, *справа № 722/594/22, провадження № 51-3186 кмо 22*, де сформульовано висновок щодо застосування ч. 4 ст. 185 КК України за кваліфікуючою ознакою «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану», який полягає у

тому, що «за ч. 4 ст. 185 КК України кримінальна відповідальність передбачена за вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану на території, на якій він введений» [4].

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022 р. № 2117IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>
2. Ухвала Першої судової палати Касаційного кримінального суду, справа № 722/594/22, провадження № 51-3186км22, від 28.03.2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110395917>
3. Ухвала Великої Палати Верховного Суду, справа № 722/594/22, провадження № 51-3186км22 від 25.05.2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111460562>
4. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду, справа № 722/594/22, провадження № 51-3186км22, від 15.01.2024 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116446106>

Ключові слова: крадіжка, в умовах воєнного стану, кримінальні правопорушення проти власності.

Keywords: stealing, in wartime conditions, criminal offenses against property.

Тимофєєва Лілія Юріївна

*Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, адвокат*

НЕ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСЛУЖЕНОГО ПОМ'ЯКШЕННЯ ЯК ПРОЯВ НЕПРОПОРЦІЙНОСТІ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Аналізуючи норми КК, а також практики його застосування, можна прийти до висновку про наявність широких можливостей для судового угляду. Практика підтверджує низку випадків, коли особи отримують надмірно суворі вироки та надмірно м'які вироки, тобто не пропорційні тяжкості вчиненого діяння. Низка осіб уникає відповідальності. Також низка випадків самосудів. Все це є загрозою для системи правосуддя в цілому.

Окремі аспекти принципу пропорційності досліджували такі вчені та науковці як: Ю. О. Євтощук, С. П. Погребняк, В. О. Туляков, М. І. Хавронюк та ін. Разом з тим, стрімкий розвиток судової практики, а також прагнення України бути членом ЄС, а отже необхідність приведення у відповідність національного законодавства з європейським, обумовлює актуальність подальших досліджень.

Дотримання принципу пропорційності є однією з основних вимог справедливості та правосуддя в усіх питаннях, у тому числі визначення покарання та його мета полягає у відповідності розміру покарання із зазначенням розміру вини винного. Цей принцип є логічною основою покарання і фактором його легітимності. На думку Фіона де Лондрас і Фергал Ф. Девіс ефективний контроль за діями держави, орієнтованими на безпеку, слід оцінювати за ступенем, до якого він складається лише з дій, які є необхідними та пропорційними, і, таким чином, досягає відповідного балансу між потребами безпеки та правами особи [3, с. 20].

Як зазначає П. Робінсон, має забезпечуватись зниження оцінки правопорушення для пом'якшення так само, як передбачається підвищення оцінки злочину для обтяжень [2, с. 223]. Принцип пропорційності звинувачення вимагає не лише того, щоб правові норми відображали заслужені погіршення, але не менш важливо, щоб вони відображали заслужені пом'якшення, і не як питання милосердя чи прощення, а як питання права. Існує велика різ-

номанітність випадків, коли норми кримінального права про відповідальність і покарання призводять до результатів, які суперечать заслуженому пом'якшенню. Конфлікти відбуваються в обох напрямках: закон часто не забезпечує пом'якшення, яке є заслуженим, а іноді передбачає пом'якшення, яке не є заслуженим [2, с. 225, 226].

Сучасна судова практика є тому підтвердженням. Зокрема, щодо не застосування заслуженого пом'якшення є широка практика кваліфікації дій, в яких є ознаки необхідної оборони як умисного вбивства.

Згідно Постанови Верховного Суду колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 19 вересня 2023 року, *справа № 204/647/20, провадження № 51-3037км22* [1] Вирок Красногвардійського районного суду міста Дніпропетровська від 12 серпня 2021 року та ухвалу Дніпровського апеляційного суду від 27 червня 2022 року щодо ОСОБА_5 змінено та перекваліфіковано її дії з ч. 1 ст. 115 КК на ст. 118 КК і призначено їй покарання у виді позбавлення волі на строк 2 роки.

ОСОБА_5 було засуджено за ч. 1 ст. 115 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 9 років. З неї стягнуто на користь потерпілого ОСОБА_8 на відшкодування моральної шкоди 500 000 грн. Перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, в ході конфлікту вона умисно двічі вдарила ножем у живіт ОСОБА_9, заподіявши йому смертельних тілесних ушкоджень. Засуджена просила кваліфікувати її дії за статтею 118 КК, за якою призначити покарання, і зменшити розмір присудженого відшкодування. На її погляд, суди не застосували положень статті 36 КК, хоча вона діяла у стані оборони від посягання з боку потерпілого. Судами не спростовані її твердження, що потерпілий поводив себе агресивно, перешкоджав їй вийти з подвір'я, і завдав їй численних ударів гумовою палицею по різних частинам тіла, а згодом погрожував їй вбити ножем. У відповідь на реальну загрозу вона завдала потерпілому по голові два удари гумовою палицею і двічі вдарила потерпілого ножем в живіт. Ці обставини свідчать, що її дії були зумовлені захистом від посягання потерпілого, а посилення у вирокі на те, що вона мала можливість покинути приміщення або звернутись за допомогою, є лише припущеннями. Засуджена зазначає, що з урахування обставин справи призначене їй покарання є несправедливо суворим, а розмір відшкодування потерпілому моральної шкоди – завищеним [1, пп. 4-6].

Під час розгляду справи в судах першої та апеляційної інстанцій засуджена стверджувала, що безпосередньою причиною завдання нею ударів ножем стало суспільно-небезпечне посягання з боку потерпілого, пов'язане з жорстоким її побиттям та погрозою вдатися до ще більш небезпечного насильства. Твердження засудженої про пережите насильство підтверджуються висновком судової медичної експертизи від 09 грудня 2019 року, відповідно до якого у неї виявлені ушкодження у вигляді забійних ран голови, синців та саден на обличчі, тулубі, верхніх і нижніх кінцівках, що виникли від більш ніж 45 травматичних впливів. Такі ушкодження свідчать про тривале і наполегливе побиття, яке, хоча і не призвело до тяжких наслідків для здоров'я засудженої, спричинило їй інтенсивний біль і страх за своє здоров'я, а тому має кваліфікуватися як суспільно-небезпечне посягання в термінах статті 36 КК [1, пп. 18, 19].

Тобто, в цій справі судом було порушено принцип точності та повноти кваліфікації, не було враховано важливі обставини, зокрема в рамках суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, внаслідок чого було призначено непропорційно суворе покарання.

Підриваючи репутацію системи кримінального правосуддя щодо прозорості та послідовності, як анулювання відповідальності, так і тіньова пильна діяльність можуть спровокувати власну негативну реакцію тих, хто ображений їх непослідовністю, що призведе до низхідної спіралі зниження репутації та зниження поваги, що потім ще більше підриває репутацію системи [2, с. 244].

Судова практика непропорційного реагування на правопорушення є небезпечною, оскільки у суспільстві зменшується довіра до правосуддя, внаслідок чого люди все більше вдаються до самосудів. З постанови ВС незрозуміло чи ця жінка зверталась до цього до правоохоронних органів щодо фактів побиття та насилля, чи застосовували вони які-небудь заходи щодо

нападника. Практика домашнього насилля широка, так само як широка практика незастосування відповідних заходів з боку правоохоронних органів в таких ситуаціях. Це не виправдовує спричинення смерті іншій людині. Але ступінь вини особи, яка вчиняє умисне вбивство без пом'якшувальних обставин та з пом'якшувальними обставинами різна. Отже, має враховуватись як при кваліфікації, так і при призначенні покарання.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 19 вересня 2023 року, справа № 204/647/20, провадження № 51-3037км22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113722437?fbclid=IwAR1MieLj0ijkFodUk9drCQeLRvAXNbilmTkT0nQdnMyX4w2slMDCWVrustc>.
2. Robinson P. H. Mitigations: The Forgotten Side of the Proportionality Principle. Penn Carey Law: Legal Scholarship Repository. 2020. URL: https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3056&context=faculty_scholarship
3. de Londras F., Fergal F. Davis. Controlling the Executive in Times of Terrorism: Competing Perspectives on Effective Oversight Mechanisms. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2010. Vol. 30, Iss. 1. P. 19–47. <https://doi.org/10.1093/ojls/gqp031>. URL: <https://academic.oup.com/ojls/article-abstract/30/1/19/1529107?redirectedFrom=fulltext>

Ключові слова: принцип пропорційності, пом'якшення кримінальної відповідальності, обтяження кримінальної відповідальності, необхідна оборона, легітимність.

Keywords: principle of proportionality, mitigation of criminal responsibility, aggravation of criminal responsibility, necessary defence, legitimacy.

Хильченко Анастасія Сергіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент*

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні реалії воєнних викликів викликають необхідність переосмислення принципів кримінального правозастосування. Кажучи про принципи призначення покарання, безсумнівно, у першу чергу необхідно вести мову про принцип справедливості покарання. Хоча Кримінальний кодекс України (далі – КК України) не містить прямої вказівки на необхідність призначення саме справедливого покарання, однак такий висновок витікає із загальних засад призначення покарання. Більше того, відповідно до ч. 2 ст. 65 КК особі, яка вчинила кримінальне правопорушення має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження вчинення нових кримінальних правопорушень. Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинене кримінальне правопорушення призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових кримінальних правопорушень». На нашу думку, такі законодавчі норми дають висновок, що, по-перше, призначення справедливого покарання – це є призначення пропорційного покарання, а, по-друге, вимоги пропорційного покарання полягають у достатності, необхідності застосовуваного виду покарання, а також врахування його мети. Для обґрунтування такої позиції наведемо аргументи наукового, правотлумачного та правозастосовного характеру. Зауважимо, що у цій статті будемо вести мову про принцип пропорційності щодо заходів кримінально-правового впливу у цілому, а не лише покарання. Хоча аналіз норм КК України дає змогу зробити висновок конкретно лише про ст. 65 КК Украї-

ни «Загальні засади призначення покарання» та ст. 96-10 КК України «Загальні правила застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру». Звичайно, правила визначення інших заходів кримінально-правового впливу містяться у нормах кримінального закону, але не виділяються окремо у спеціальну норму. Тому нерідко в юридичній доктрині говорять про аналогію права у цій площині. Виходячи з цього, дане питання потребує подальшого наукового вивчення.

Євтошук Ю. О., аналізуючи принцип пропорційності зазначає, що вимога принципу сумірності у правозастосуванні – придатність, як і у правотворчості, характеризуються такими елементами, як мета, що має бути досягнута, захід, який використовується для її досягнення, та зв'язок між ними. Виходячи зі зв'язку принципів пропорційності та законності державний орган чи посадова особа має застосовувати захід, який передбачений законом, для досягнення лише законних цілей. Недотримання принципу законності спричиняє автоматичну непридатність заходу [1, с. 100]. Також, дослідниця робить висновок, що зміст вимог принципу сумірності у правотворчості свідчить про його тісний зв'язок з іншими правовими принципами – справедливості, рівності, законності, правової визначеності, балансування приватних і публічних інтересів, поваги до основних прав і свобод людини і громадянина [1, с. 113]. Щодо сфери кримінального правозастосування, вбачається, що балансування приватних і публічних інтересів опосередковується через врахування мети застосування заходу кримінально-правового впливу у кожному конкретному випадку (реалізація принципу пропорційності крізь принцип індивідуалізації покарання).

Яскравим прикладом підтвердження сказаному в умовах воєнного стану є застосування ст. 75 КК України щодо військовослужбовців. У практиці Касаційного кримінального суду трапляються випадки, коли Суд залишив у силі рішення судів попередніх інстанцій про звільнення від відбування покарання з випробуванням засуджених військовослужбовців під час призначення покарання або у своєму рішенні застосував статтю 75 КК (див., наприклад, постанови від 19 вересня 2023 року у справі № 688/2893/22; 08 вересня 2022 року у справі № 504/4159/20; 21 квітня 2022 року у справі № 280/38/18; 21 лютого 2019 року у справі № 725/3422/17).

Поряд із цим є випадки, коли Касаційний кримінальний суд підтримує рішення судів попередніх інстанцій про неможливість звільнення від відбування покарання з випробуванням засуджених військовослужбовців у ході призначення покарання або своїм рішенням скасовує застосування статті 75 КК (див., наприклад, постанови від 15 березня 2023 року у справі № 725/1652/22; 15 листопада 2023 року у справі № 608/67/23; 19 вересня 2023 року у справі № 130/3710/21).

На думку Голови ККС ВС О. Марчука, нам усім варто чітко усвідомлювати, що в умовах воєнного стану, коли військовослужбовці виконують свій військовий обов'язок безпосередньо в регіонах ведення бойових дій, ризикуючи своїм життям, захищаючи суверенітет України, звільнення військовослужбовців, які ухиляються від виконання таких обов'язків, від відбування покарання з випробуванням демотивує та знижує рівень військової дисципліни і боєготовності підрозділів Збройних Сил України та інших військових формувань, що є неприпустимим наслідком такого правозастосування. Не слід забувати про те, що Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» (від 13 грудня 2022 року № 2839-IX) було внесено зміни до частини першої статті 75 КК, а саме регламентовано, що звільнення від відбування покарання з випробуванням не може бути застосоване у разі вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 403, 405, 407, 408, 429 КК, в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці [2]. Сказане підтверджує, що при застосуванні дискреційних норм справедливість та пропорційність покарання не може бути реалізована без врахування мети застосування заходу кримінально-правового характеру, яка найбільшим

чином проявляється у конкретному інституті (те ж таки спеціальне попередження). Крім цього, хочемо зауважити, що з'ясування принципу пропорційності у правозастосовчому процесі не можливе без аналізу проблеми суддівського розсуду при призначенні покарання, що було предметом нашого кандидатського дослідження.

Далі. У Рішенні КСУ від 21 липня 2021 року (№ 3-р(II)/2021) зазначено, що принцип верховенства права, зокрема така його вимога, як принцип домірності, є взаємопов'язаними фундаментальними засадами функціонування всієї юридичної системи України. Конкретні санкції мають бути справедливими та відповідати принципів домірності, тобто законодавець має визначати стягнення з урахуванням їх виправданості та потреби для досягнення легітимної мети, беручи до уваги вимоги адекватності наслідків, які спричинені такими санкціями (у тому числі, для особи, до якої вони застосовуються), тій шкоді, що настає в результаті правопорушення.

Як зазначають суддів ВС крізь призму сучасних тенденцій у сфері кримінальної юстиції, у контексті концепції карального правосуддя та відновного правосуддя окремі склади злочинів проти основ національної безпеки потребують карального правосуддя, деякі – відновного. Так, що більш поширеним є вчинення злочину – то більш відновним має бути правосуддя (застосування пробаційного нагляду немає в частинах 1, 3 ст. 111-1 («Колабораційна діяльність») КК України, хоча змінами до цього Кодексу, які наберуть чинності 28 березня 2024 року, зокрема в ст.436 («Пропаганда війни»), ч. 1 ст. 436-2 («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників»), ч. 2 ст. 442 («Публічні заклики до геноциду») КК України передбачено новий вид покарання у виді пробаційного нагляду). Водночас що менш поширеним і більш тяжким є злочин, то більш каральним має бути підхід (вже застосовано посилення санкції: за скоєння злочинів, передбачених ч. 2 ст. 111 («Державна зрада»), ч. 2 ст. 113 («Диверсія») КК України, передбачено покарання, зокрема у виді довічного позбавлення волі) [3].

Індивідуалізація покарання – конкретизація судом виду і розміру міри державного примусу, який призначається особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, в залежності від особливостей даного правопорушення і його суб'єкту. Можна сказати, що принцип індивідуалізації покарання виступає як результат врахування принципів пропорційності та справедливості. З одного боку, взаємна реалізація цих трьох принципів передбачає застосування такої міри кримінально-правового впливу, яке є співрозмірною тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та особі діяча, а також врахування системи покарань і конструкцію санкцій кримінального закону. А з іншого, ці принципи повинні сприяти досягненню цілей покарання чи іншого заходу кримінально-правового впливу.

Таким чином, принцип пропорційності кримінально-правової міри необхідно віднести до самостійного принципу кримінального правозастосування. Спостерігається тісна взаємодія та взаємовив цього принципу з принципами індивідуалізації та справедливості. Самостійний характер цьому принципу забезпечує існуюча система покарань, закріплення законом інших заходів кримінально-правового характеру за критерієм збільшення тяжкості у переліку, конструкція санкцій кримінального закону, а також правила призначення міри кримінально-правового впливу. Зміст принципу пропорційності на правозастосовчому рівні кримінального права розкривається через врахування таких вимог: необхідності, достатності, мети покарання чи іншого заходу кримінально-правового впливу.

Список використаних джерел

1. Євтошук Ю. О. Принцип пропорційності як необхідна складова верховенства права : дис. ... канд. юрид. наук / М-во освіти і науки України, Ун-т економіки та права «КРОК». Київ, 2015. 214 с.
2. Голова ККС ВС Олександр Марчук про справедливість як вимір суттєвості порушень, тенденції судової практики та виклики перед кримінальною юстицією : ексклюзивне інтерв'ю. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1555203>

3. Судді ВС розповіли про останні тенденції у сфері кримінального права України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1533617/>

Ключові слова: призначення покарання, пропорційність, справедливість, принципи.

Keywords: sentencing process, proportionality, justice, principles.

Хімченко Світлана Анатоліївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент*

ЗАХИСТ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

В світлі погіршення демографічної ситуації в Україні постає одне з актуальних питань в аспекті збереження українського народу це підвищення народжуваності. І захист репродуктивних прав в такій площині набуває неабиякого значення. Поки-що не поширеними, проте такими, що володіють достатнім ступенем суспільної небезпечності для того, щоб особа за їх вчинення несла сувору кримінальну відповідальність, є вчинення донорства та трансплантації частини анатомічних матеріалів, таких як статеві залози, репродуктивні клітини та живі ембріони.

Слід відзначити, що донорство та трансплантація частини анатомічних матеріалів, таких як статеві залози, репродуктивні клітини та живі ембріони, та протиправні діяння щодо їх вилучення на сьогодні фактично не врегульовано ані ст. 143, ані ст. 144 КК України. Оскільки Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» не розповсюджує свою дію на відносини з приводу трансплантації цих анатомічних об'єктів (абз. 2 ч.2 ст. 3 вказаного Закону) [1]. Це означає, що вони не входять до об'єкту злочинного посягання, передбаченого у ст. 143 КК України.

Зовсім інше ставлення до вказаного питання є притаманним для деяких західноєвропейських країн, де застосування допоміжних репродуктивних технологій взагалі заборонене. Прийнятий в 2004 р. в Італії закон № 40 забороняє донорство гамет та ембріонів, доімплантаційну діагностику і криоконсервацію ембріонів, а також сурогатне материнство [2]. Усі отримані ембріони повинні бути підсажені біологічній матері. Послугами репродуктологів можуть скористатись тільки пари, що перебувають в шлюбі. За порушення передбачені штрафи до 300 000 євро. В ФРН з 1990 р. діє закон «Про захист ембріону». Використання донорських ембріонів та ооцитів заборонено. Донорство сперми дозволяється, але тільки не анонімне. Цей закон забороняє і сурогатне материнство, як таке, що «суперечить людській гідності» та «принижує жінку». Аналогічне законодавство, що передбачає три роки тюрми та штраф 45 000 євро за «посередництво при виношуванні плоду для іншої особи» та «симуляцію, яка применшує громадянський статус дитини», діє у Франції.

Значно ліберальнішим є законодавство Великобританії, Бельгії, Греції та Іспанії. Проте справжнім оазисом для репродуктологів є країни пострадянського простору, що не входять до складу ЄС.

На міжнародному рівні репродуктивні права знайшли своє закріплення в Платформі дій, прийнятій в Пекіні в 1995 р. Проте слід враховувати статус Пекінської платформи. Вона не є універсальною конвенцією або актом, що містить в собі норми *jus cogens*. Водночас не можна не усвідомлювати, що якщо є формально оформлене поняття репродуктивного здоров'я, репродуктивних прав, то це говорить про те, що так чи інакше ці категорії повинні бути врегульовані на державному рівні – внутрішнім законодавством України. Окрім закріплення таких прав, законодавством також повинні бути визначені обмеження реалізації репродуктивних можливостей. Репродуктивні процеси не можуть знаходитись поза правовим регулюванням.

Держава залишає за собою право на регулювання відносин, які виникають з приводу штучного переривання вагітності, повної відмови від можливості відтворення (стерилізація), штучного запліднення тощо. Безпосередні методи регулювання відтворення населення – прерогатива держави, але вони повинні відповідати загальним принципам захисту прав людини.

Говорячи про репродуктивні права, під ними розуміють комплекс загальнолюдських прав і свобод, що забезпечує реалізацію основоположного невідчужуваного права людини на продовження роду – незалежно від віку, статі, національності, сімейного становища та стану здоров'я, включаючи право на використання допоміжних репродуктивних технологій, в тому числі донорських і сурогатних програм, а також право на самостійне планування сім'ї, включаючи свободу визначати кількість і стать дітей, а також часові інтервали між їхнім народженням. Згідно з закріпленими репродуктивними правами, кожна людина чи пара має право на самостійне рішення про батьківство і на забезпечення цього рішення законодавчо допустимими способами. Ніхто не вправі примушувати індивіда не тільки до народження чи до відмови від народження, але й до тих способів, якими може бути подолана бездітність.

Відповідно до Пекінської платформи репродуктивні права впливають з такого поняття, як «репродуктивне здоров'я». Під останнім розуміється стан повного фізичного і соціального благополуччя, а не просто відсутність хвороб або недугів у всіх питаннях, пов'язаних з репродуктивною системою та її функціями і процесами. Причому репродуктивне здоров'я передбачає, що в людей є можливість мати безпечне статеве життя та можливість відтворювати себе, і що вони вільні приймати рішення про те, чи робити це, коли робити та як часто.

Законодавство України в сфері репродуктивних прав та застосування допоміжних репродуктивних технологій не є повністю сформованим. Ці питання в загальному вигляді врегульовані ст.ст. 48-51 Основ законодавства України про охорону здоров'я. Подальший розвиток положення Основ знаходять в небагатьох нормативних актах Міністерства охорони здоров'я України, зокрема Наказ МОЗ Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні. Відповідно до цього Наказу допоміжні репродуктивні технології (далі – ДРТ) – методики лікування безпліддя, за яких маніпуляції з репродуктивними клітинами, окремі або всі етапи підготовки репродуктивних клітин, процеси запліднення і розвитку ембріонів до перенесення їх у матку пацієнтки здійснюються в умовах *in vitro* [3]. ДРТ здійснюються виключно в акредитованих закладах охорони здоров'я спеціалістами, які володіють необхідними професійними навичками. Інструкцією передбачено, що ДРТ застосовуються за медичними показаннями за письмово оформленою, добровільною згодою пацієнтів та за заявою пацієнта/пацієнтів щодо застосування ДРТ. Повнолітні жінка та/або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм ДРТ відповідно до ст. 281 Цивільного кодексу України. Проте відповідальності за порушення вимог щодо застосування ДРТ, зокрема, добровільності та інформованості, законодавство України фактично не містить.

Таким чином, на сьогодні в силу недостатньої урегульованості репродуктивні права в Україні залишаються практично незахищеними.

Враховуючи важливість репродуктивного здоров'я населення України в цілому та конкретної особи зокрема, репродуктивні права повинні бути і захищені в тому числі і кримінально-правовим засобами. Як справедливо відзначається в Концепції Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006-2015 роки», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 р. № 244-р. [4], стійка тенденція до скорочення чисельності населення в Україні внаслідок зниження рівня народжуваності та підвищення рівня загальної смертності ставить під загрозу її майбутнє і робить проблему репродуктивного здоров'я загальнонаціональною. А в світлі зниження населення в Україні, що обумовлено широкомасштабною агресією, кількістю біженців з України (переважно це діти та жінки дітородного віку), які можуть і не повернутися на батьківщину, станом соціально-економічних показників, які не сприяють підвищенню народжуваності, це питання набуває більшої актуальності.

В даний час КК України передбачає відповідальність лише за незаконне проведення абортів або стерилізації, причому ця норма далека від досконалості. Тому назріла потреба включення до КК України окремої статті, яка передбачатиме відповідальність за порушення репродуктивних прав людини.

Список використаних джерел

1. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 р. № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>
2. Рішення ЄСПЛ у справі “Паррілло проти Італії” (заява № 46470/11) : від 27.08.2015 р. URL: [file:///D:/Downloads/CASE%20OF%20PARRILLO%20v.%20ITALY%20-%20\[Ukrainian%20Translation\]%20by%20the%20COE%20Human%20Rights%20Trust%20Fund.pdf](file:///D:/Downloads/CASE%20OF%20PARRILLO%20v.%20ITALY%20-%20[Ukrainian%20Translation]%20by%20the%20COE%20Human%20Rights%20Trust%20Fund.pdf)
3. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : наказ МОЗ від 09.09.2013 р. № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>
4. Концепція Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006–2015 роки» : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.04.2006 р. № 244-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/35202669>

Ключові слова: репродуктивні права, людина, трансплантація, здоров'я людини, допоміжні репродуктивні технології.

Keywords: reproductive rights, human, transplantation, human health, assisted reproductive technologies.

Чугуніков Ігор Іванович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ: НЕОБХІДНІСТЬ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ

Згідно з усталеною в загальнотеоретичній юриспруденції позицією, критерієм поділу права на галузі поряд з методом правового регулювання, виступає предмет правового регулювання, під яким розуміють однорідні суспільні відносини, які піддаються активному впливу правових норм [1, с. 133]. Тому, цілком природно, що ті чи інші акти відповідних галузей законодавства (сучасна теорія права не обмежує систему права системою законодавства, включаючи до неї доктринальні та інституційно-функціональні елементи, які дозволяють вийти на рівень дії, застосування права, що багато в чому і визначає його сутнісно-змістовну характеристику. Така тенденція спостерігається і в кримінальному праві, яке охоплює не тільки кримінальне законодавство, а й принципи кримінального права, правозастосування та правотворчість [2, с. 9]), передусім, визначають коло відносин, що підлягають упорядкуванню. Так, наприклад, цивільне законодавство регулює особисті немайнові та майнові відносини (ч. 1 ст. 1 ЦК), Господарський кодекс регулює господарські відносини (ст. 1 ГК), Податковий кодекс – відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів (ч. 1.1. ст. 1), Митний кодекс – відносини, пов'язані із справлянням митних платежів (ч. 2 ст. 1), а Закон України «Про запобігання корупції» регулює відносини, що виникають у сфері запобігання корупції (ст. 2).

Як самостійна галузь, свій власний предмет має і кримінальне законодавство, хоча питання щодо його порозуміння у вітчизняній науці кримінального права залишається дискусійним.

На думку деяких вчених, норми КК регулюють поведінку можливих, потенційних злочинців через заборону тих чи інших діянь шляхом загрози кримінального покарання. Втім

правове регулювання, як упорядкування суспільних відносин виключно юридичними засобами, і правовий вплив на суспільні відносини, який здійснюється шляхом формування інформаційних, орієнтаційно ціннісних чи інших установок, в загальній теорії права традиційно розмежовують. Тому ознайомлення певного кола осіб з кримінально правовими нормами, їх обізнаність щодо застосування цих норм органами кримінальної юстиції і в кінцевому результаті – утримання від вчинення кримінальних правопорушень не є наслідком кримінально-правового регулювання такої поведінки зазначених осіб [4, с. 50]. До того ж, як здається, кримінальне законодавство взагалі не встановлює заборони протиправної поведінки в тій чи іншій сфері суспільних відносин, бо вона й так забороняється законодавчими актами відповідного профілю. КК лише встановлює ознаки, за наявності яких заборонена ними поведінка може вважатися кримінальним правопорушенням. Так, наприклад, ч. 3 ст. 14 Виборчого кодексу України забороняє перешкоджати вільному формуванню та вільному виявленню волі виборця. Якщо таке перешкоджання поєднане з обманом, примушуванням, застосуванням насильства, знищенням чи пошкодженням майна, погрозою застосування насильства або знищення чи пошкодження майна зазначена заборона набуває характеру кримінального правопорушення (ч. 1, ч. 2 ст. 157 КК).

Та й взагалі, уявити собі ситуацію, коли б інші галузі визнавали ту чи іншу поведінку суб'єктів суспільних відносин правомірною, а кримінальне законодавство проголошувало б її протиправною, майже не можливо навіть теоретично, що зайвий раз свідчить – КК не є «творцем» зазначених заборон.

Відповідно до іншої точки зору, кримінально-правова норма насамперед, спрямована на формування правомірної поведінки суду щодо кримінального правопорушника. Звідси робиться висновок, що кримінальне право покликане упорядкувати специфічними правовими засобами всю сукупність відносин, що складаються між державою та особою, яка вже вчинила злочин [3, с. 47, 50; 4, с. 74]. Такий підхід в цілому відповідає чинному КК (ч. 2 ст. 1), хоча штучно обмежує предмет кримінально-правового регулювання лише відносинами «держави – кримінальний правопорушник». У зв'язку з цим, більш обґрунтованою є позиція розробників проекту нового КК України, на думку яких він регулює відносини, що виникають із вчинення: 1) кримінального правопорушення; 2) протиправного діяння неосудною особою чи особою, яка не досягла віку суб'єкта відповідного кримінального правопорушення; 3) діяння за обставин, що виключають його протиправність (ч. 1 ст. 1.1.1) [5]. Правда, при цьому кримінально-правовими відносинами вважається лише перша група. Решта відносин, вірогідно, позиціонується як правовідносини в кримінальному праві, що виглядає зовсім нелогічним, оскільки вони теж регулюються виключно КК.

Однак, основна проблема при визначенні предмета кримінально-правового регулювання залягає дещо в іншій площині. На відміну від «створювальних» галузей права (конституційного, цивільного, господарського), що встановлюють певний порядок співіснування індивідів у межах соціуму, який дозволяє вирішувати виникаючі колізії між суб'єктами тими засобами, у яких зацікавлені держава та суспільство у цілому, тобто закріплюють і розвивають певні форми бажаної поведінки суб'єктів соціальної активності, кримінальне законодавство, передусім, має справу з «антисоціальними» (конфліктними) відносинами, що виникають внаслідок вчинення суспільно небезпечних діянь і завжди суперечать соціально схваленим суспільним відносинам [6, с. 107]. Зрозуміло, що кримінально-правове регулювання не може бути спрямоване на забезпечення усталеності таких відносин (інакше слід було б розвивати такі наукові напрямки, як, скажімо, «кримінально-правові проблеми підвищення ефективності з'ясування», «умисні вбивства – кримінально-правові аспекти вдосконалення» або «кримінально-правові засади тілесних ушкоджень»). Звідси випливає, що його основне цільове призначення – це поновлення порушеного об'єкта кримінально-правової охорони. Саме у цій площині формулюється і основне завдання КК – правове забезпечення охорони суспільних відносин, які врегульовані іншими галузями права або ненормативними чинниками (ч.1 ст. 1

КК України). Це означає, що кримінальне законодавство України жодним чином не регламентує перераховані у ч. 1 ст. 1 КК суспільні відносини, а лише бере їх під охорону.

Отже, предмет вітчизняного кримінального права складається з двох органічно пов'язаних між собою частин об'єкта кримінально-правової охорони та предмета кримінально-правового регулювання. Подвійна природа предмету кримінального права обумовлюється його належністю до охоронної підсистеми публічного права, а тому є специфічною ознакою всіх охоронювальних галузей, зокрема адміністративно-деліктної частини адміністративного права, де основним завданням теж проголошується охорона відповідних об'єктів (ст. 1 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Зв'язок між двома частинами предмета кримінального права є генетичним. Це означає, що кримінально-правове регулювання, тобто розв'язання кримінально-правового конфлікту, який виник, за допомогою будь-яких заходів кримінально-правового впливу або без них (включаючи і застосування заходів кримінально-правового заохочення) стає можливим тільки за умов, що має місце заподіяння шкоди (створення загрози заподіяння) об'єкту кримінально-правової охорони.

Разом з тим слід зазначити, що наявність генетичного зв'язку між зазначеним складовими предмета кримінального права зовсім не означає, що вони можуть ототожнюватися, оскільки це неминуче призведе до «вторгнення» кримінального права у невластиві для нього сфери. Проте, ця обставина найчастіше ігнорується.

Так, наприклад, на думку Ю. А. Пономаренка, метою кримінально-правового регулювання є упорядкування ним кримінально-правових суспільних відносин, тобто приведення їх до певного стану, у якому зацікавлені і кожна окрема особа, і суспільство загалом, і держава. Як вважає автор достатньо точно ця мета відображена і в чинному КК України, ч. 1 ст. 1 якого передбачає, що він має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням [7, с. 35-36].

Не важко помітити, що за такого підходу до кола кримінально-правових відносин належать і відносини, зазначені як об'єкти охорони у ч. 1 ст. 1 КК і про приведення саме їх до певного стану йде мова.

Логічним завершенням зазначеного підходу є висловлена в літературі точка зору щодо наявності двох рівнів кримінально-правового регулювання: первинного, пов'язаного із упорядкуванням суспільних відносин, неунормованих іншими галузями права (наприклад, вбивство, тілесні ушкодження, зґвалтування тощо) та вторинного, особливості якого полягає у тому, що нормативному впорядкуванню підлягають не самі суспільні відносини, а відповідальність за порушення позитивних вимог регулятивного припису (наприклад, злочини проти власності, довкілля тощо) [8, с. 175].

Однак, по-перше, цивільне законодавство містить низку заборон, зокрема заборону позбавляти особу життя (ч. 2 ст. 281 ЦК), заборону будь-якої форми фізичного чи психічного тиску на особу, вчинення інших дій, що порушують право на свободу, у тому числі і статеву (ч. 2 ст. 288 ЦК), заборону катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи поводження (ч. 2 ст. 281 ЦК), а то, по-друге, негайне скасування ст. 115, ст. 121 чи ст. 152 КК України до зникнення життя, здоров'я, статевої свободи чи статевої недоторканості особи не призведе, оскільки, від наявності чи відсутності кримінально-правового регулювання вони не залежать. Та ж обставина, що деякі охоронювані КК суспільні відносини (наприклад, моральні відносини у межах розділу XII Особливої частини) неунормовані іншими галузями права, тільки підкреслює той факт, що об'єкт кримінально-правової охорони може поставати не тільки у якості правовідносин, а й у якості відносин, порядкованих іншими соціальними регуляторами – нормами моралі, звичаями, традиціями, релігійними нормами тощо.

Сприяє «вторгненню» кримінального права у невластиві для нього сфери і позиціонування його норм у якості вторинних регуляторів, які впорядковують відповідальність за порушення позитивних приписів інших галузей, оскільки це провокує можливість протиставлення перших та других і необґрунтоване надання переваг саме кримінально-правовим конструкціям. Так, наприклад, згідно з діючою редакцією ст. 263 КК України, носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв, а також носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї є кримінально-караними, якщо здійснюються без передбаченого законом дозволу. У той же час, порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної зброї, боєприпасів до неї та вибухових матеріалів регулюється інструкцією, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 р. та Положенням про дозвільну систему, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2012 р. Саме ця обставина надала змогу деяким вченим, а також захисникам у конкретних кримінальних провадженнях спростовувати наявність складу злочину, передбаченого ст. 263 КК, посилаючись на відсутність в Україні закону, який би регламентував порядок надання дозволу на носіння та інше поводження зі зброєю. Однак, для громадської безпеки, як об'єкту цього злочину, абсолютно байдуже, нормативними актами якого рівня забезпечується її нормальне функціонування. Не випадково, ст. 222 КК УРСР 1960 р. на цьому увагу не акцентувала, пов'язуючи відповідальність за передбачені тут дії з відсутністю відповідного дозволу. У протилежному випадку, засновуючись на тезі щодо вторинного кримінально-правового регулювання, можна намагатися спростувати наявність будь-якого складу кримінального правопорушення у конструкції якого використаний термін «незаконно», зокрема складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 134 КК, оскільки порядок проведення абортів в Україні теж регулюється інструкцією. Тому цілком слушною є позиція Другої судової палати Касаційного суду Верховного Суду, яка викладена у постанові від 31 травня 2018 р. по справі № 127/27/182/15-к, згідно з якою поняття «закон», яке використав законодавець має розширене тлумачення і включає в себе законодавство в цілому, в тому числі нормативні акти, що регулюють відповідні правовідносини, порушення яких утворює об'єктивну сторону складу злочину, передбаченою ст. 263 КК України.

Підсумовуючи викладене слід зазначити наступне. Кримінально-правова охорона та кримінальне правове регулювання є різними за змістом категоріями, ототожнення яких є неприпустимим. Сутність кримінально-правової охорони полягає у встановленні кола відповідних суспільних відносин та визначенні ознак діянь, які здатні заподіювати їм істотну шкоду чи створювати загрозу її заподіяння. Кримінально-правове регулювання – це упорядкування відносин, що виникають внаслідок заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони (створення загрози її заподіяння), метою якого є поновлення порушеного об'єкта (усунення зазначеної загрози) або визнання заподіяння шкоди правомірною (у випадку її заподіяння діянням за обставин, що виключають його кримінальну протиправність).

Список використаних джерел

1. Общетеоретическая юриспруденция : учеб. курс : учебник / под ред. Ю. Н. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2011. 436 с.
2. Ємельянов В. П. Кримінальне право України. Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. Харків : Право, 2018. 142 с.
3. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи / Ю. В. Баулін, М. В. Бурошенський, В. В. Голіна та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна. Київ : ВАІТЕ, 2015. 688 с.
4. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні : монографія. Харків : Право, 2012. 272 с.

5. Проект Кримінального кодексу України (станом на 30.01.2022 р.) : підготовлений Робочою групою з питань розвитку кримінального права. URL: <https://www.newcriminalcode.org.ua/criminal-code>

6. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Харків : Право, 2016. 256 с.

7. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.

8. Вечерова Є. М. Фіксація цінностей у кримінальному праві: окремі аспекти питання. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.) : у 2 т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса, 2018. Т. 2. С. 172–176.

Ключові слова: кримінально-правова охорона, об'єкт, предмет, кримінальне право, кримінальне законодавство, кримінально-правове регулювання.

Keywords: criminal law protection, object, subject, criminal law, criminal legislation, criminal law regulation.

Камінський Петро Валерійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального права, заступник декана факультету прокуратури та
слідства (кримінальна юстиція), доктор філософії в галузі права*

ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ

Домашнє насильство було й залишається поширеним в українському суспільстві явищем, вчинення якого є свідченням девіації відповідного індивіда та його протиправної антисоціальної поведінки. З огляду на таке, варто цілком позитивно сприймати криміналізацію цього діяння та запровадження суворих мір кримінальної відповідальності за його вчинення, що нині й передбачено у Кримінальному кодексі України.

Потенційну небезпечність nereагування держави на випадки домашнього насильства можна продемонструвати й наочно, за допомогою статистичних даних. Так, згідно з інформацією платформи для роботи з відкритими даними Опендатабот, у січні 2024 року вже було зареєстровано рекордну кількість кримінальних проваджень про домашнє насильство – 435. Це майже вдвічі більше, ніж за аналогічний період у 2023 році. Крім того, кількість проваджень щодо домашнього насильства зростає рік до року: торік в Україні було зареєстровано 2705 відповідних кримінальних проваджень, що на 11% більше, ніж у 2021 році (2432 провадження) [1]. Таким чином, не варто ставити під сумнів доцільність введення саме кримінальної відповідальності за домашнє насильство, а не інших, більш легких мір відповідальності, особливо враховуючи складні обставини функціонування суспільства в умовах воєнного стану.

В той же час, аналіз існуючих норм Кримінального кодексу України, в тому числі нововведень, кількість яких невпинно й, в деякій мірі, безконтрольно збільшується, викликає окремі побоювання щодо ефективності й дієвості встановлених за домашнє насильство мір кримінальної відповідальності, оскільки незрозумілим лишається те, як останні узгоджуватимуться з сутністю вчиненого діяння та сприятимуть ефективному захисту прав потерпілих від домашнього насильства.

Йдеться, серед іншого, про новації, передбачені Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань», який набув чинності 28 березня 2024 р. [2]. Норми згаданого нормативного акту суттєво доповнили систему криміналь-

них покарань, передбачивши новий його вид – пробаційний нагляд, та закріпивши перелік кримінальних правопорушень, за вчинення яких пробаційний нагляд може застосовуватися, до яких віднесено й домашнє насильство.

Згідно з новоствореною ст. 59-1 Кримінального кодексу України, «покарання у виді пробаційного нагляду полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства» [3]. Таке визначення однозначно свідчить, що пробаційний нагляд варто віднести до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, що, власне, означає надання суб'єкту вчинення кримінального правопорушення відносної свободи у пересуванні, спілкуванні та веденні повсякденної життєдіяльності.

Разом з тим, Кримінальним кодексом України закріплено й перелік обов'язків, що покладаються на особу, засуджену до пробаційного нагляду. При цьому, такі обов'язки розділено на обов'язкові, що покладаються безальтернативно («1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; 2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання, роботи або навчання; 3) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації»), та необов'язкові, що можуть застосовуватися на розсуд суду («1) використовувати електронний засіб контролю і нагляду та проживати за вказаною у рішенні суду адресою; 2) дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля; 3) працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано посаду (роботу); 4) виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою; 5) пройти курс лікування від наркотичної, алкогольної залежності, розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб») [3]. Як можна помітити, на суд покладено зобов'язання застосовувати лише відносно не обтяжливі обов'язки, та надано диспозитивний розсуд щодо більш суворих мір, що робить пробаційний нагляд можливістю для зловживань з боку осіб, які обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень.

Встановлюючи доцільність запровадження пробаційного нагляду за домашнє насильство варто, перш за все, виходити з того наскільки ця міра покарання сприятиме забезпеченню й відновленню прав постраждалої від кривдника особи. Як вбачається з проаналізованого вище переліку обов'язків, жоден з обов'язкових заходів не передбачає спеціалізованих захисних мір стосовно потерпілих, що навряд чи дозволяє констатувати дієвість пробаційного нагляду саме для випадків домашнього насильства. І хоча окремі диспозитивні обов'язки теоретично можуть забезпечувати більший виправний вплив, проте їх застосування на розсуд суду зводить усе до сподівання, що суд максимально врахує думку потерпілого й вирішить більш повноцінно захистити його права.

У контексті можливих засобів захисту потерпілих від домашнього насильства варто також враховувати наявність інституту обмежувальних заходів та визначити чи останні доєднуються до пробаційного нагляду. Так, відповідно до ст. 91-1, обмежувальні заходи можуть застосовуватися у разі призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі [3], що теоретично дозволяє припустити їх відносно безпроблемне поєднання з пробаційним наглядом.

В той же час, необхідно звернути увагу на неспівпадіння строків застосування пробаційного нагляду та обмежувальних заходів. Пробаційний нагляд, як міра покарання, може призначатися на строк від 1 до 5 років, а обмежувальні заходи, як додаткова міра для кривдника, «можуть застосовуватися на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців» [3]. Таким чином, потерпілий від домашнього насильства може розраховувати на більш «спеціалізований» захист (тобто застосування обмежувальних заходів) лише максимум на 1 рік, тоді як пробаційний нагляд може тривати до 5 років. Отже, у випадку обрання судом саме цього виду основного

покарання й призначення його на строк від 1 року, не передбачено жодних правових гарантій подальшого захисту потерпілого від кривдника після вичерпання максимального строку у 12 місяців.

Таке співставлення наочно демонструє потенційну недієвість пробаційного нагляду як в аспекті адекватного забезпечення прав потерпілого, так і з точки зору необхідності досягнення мети покарання, зокрема цілі спеціальної превенції, адже передбачені для пробаційного нагляду обов'язкові зобов'язання, що покладаються на засуджених, недостатньо утримують та перешкоджають їм у продовженні вчинення домашнього насильства.

Проведений аналіз свідчить про необхідність реконструювання норм про відповідальність за домашнє насильство в аспекті доцільності та дієвості застосування пробаційного нагляду за вчинення цього діяння. У цьому відношенні варто розглядати принаймні два можливих шляхи вирішення існуючих прогалин: перший – передбачення спеціалізованих імперативних обов'язків, які покладаються на кривдника у разі застосування пробаційного нагляду, та спрямовані на захист потерпілої особи; другий – поширення дії обмежувальних заходів на весь строк відбування покарання у виді пробаційного нагляду. Подібні зміни сприятимуть всебічному забезпеченню прав потерпілої особи, досягненню мети покарання й посилюватимуть дієвість кримінально-правової політики держави в цілому.

Список використаних джерел

1. Рекордну кількість справ про домашнє насильство зареєстрували у 2024 році. *Опен-датабот*. 2024. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/domestic-violence-2023> (дата звернення: 26.03.2024).
2. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань : Закон України від 23.08.2023 р. № 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#top> (дата звернення: 28.03.2024).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top> (дата звернення: 29.03.2024).

Ключові слова: домашнє насильство, пробаційний нагляд, обмежувальні заходи, кримінальна відповідальність за домашнє насильство.

Keywords: domestic violence, probation supervision, restraining measures, criminal liability for domestic violence.

Павлова Олександра Сергіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

асистент кафедри кримінального права

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ ЖУРНАЛІСТІВ І ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Пильна увага як громадськості, так і законодавця до питання захисту прав журналістів останнім часом набуває дедалі більших обертів. Наповнена особливим соціальним змістом професійна діяльність журналістів нині стає більш ніж ризикованою, особливо в умовах сучасних реалій українського буття під час воєнного стану.

Ще у 2013 році на 68 сесії Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію 68/163, в якій постановила проголосити 2 листопада Міжнародним днем припинення безкарності за злочини проти журналістів, закликаючи держави-члени вжити всіх заходів для запобігання насильству щодо журналістів і працівників засобів масової інформації, забезпечити притягнення до відповідальності та притягнення до відповідальності осіб, які вчинили кримінальні

правопорушення проти журналістів і працівників засобів масової інформації, і забезпечити потерпілим доступ до правового захисту. Дата було обрано символічна, на згадку про двох французьких журналістів, убитих у Малі 2 листопада 2013 року [1]. У цій знаковій резолюції засуджуються будь-які напади й акти насильства щодо журналістів і співробітників засобів масової інформації. Резолюція також закликає держави сприяти створенню безпечних і сприятливих умов для того, щоб журналісти виконували свою роботу незалежно і без зайвого втручання.

Таким чином, необхідність кримінально-правового захисту діяльності журналістів зумовлена цілою низкою причин, основними з яких є суспільна цінність діяльності засобів масової інформації, реалізація конституційного права людини на свободу слова, характер шкоди, заподіяної обмеженням вказаного права як для окремої особи, так і для суспільства в цілому. Можна без жодного перебільшення сказати, що за допомогою здійснення професійної законної діяльності журналістів реалізується право громадян на доступ та отримання інформації.

Відповідно до Закону України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» «журналіст – творчий працівник суб'єкта у сфері медіа, який професійно збирає, одержує, створює, редагує, поширює і забезпечує підготовку інформації для медіа. Статус журналіста підтверджується документом, виданим суб'єктом у сфері медіа, професійною чи творчою спілкою журналістів. Документ, що підтверджує статус журналіста, має містити найменування та вид медіа, його ідентифікатор у Реєстрі суб'єктів у сфері медіа або найменування професійної чи творчої спілки, фото, прізвище, ім'я та по батькові журналіста, номер документа, дату видачі і строк його дії, підпис особи, яка видала документ» [2].

Варто відмітити, що чинний КК України містить нормативне визначення терміну професійної діяльності журналіста, яке закріплене у примітці до ст. 345-1 КК України наступного змісту: «під професійною діяльністю журналіста у цій статті та статтях 171, 347-1, 348-1 цього Кодексу слід розуміти систематичну діяльність особи, пов'язану із збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів».

Проаналізувавши вказані два визначення поняття «журналіст», можемо прийти до висновку, що поняття, яке зазначено у примітці до ст. 345-1 КК України, є значно ширшим за те, яке сформульовано у згаданому Законі України, оскільки законодавець поклав в основу визначення цього поняття в КК України функціональний аспект професії журналіста, тобто статус журналіста пов'язується з діяльністю, що має ознаки, зазначені у примітці до ст. 345-1 КК України, а не із займаною посадою.

На сучасному етапі розвитку української державності чинним КК України передбачено ряд кримінально-правових заборон, направлених на охорону прав та інтересів журналістів. Наприклад, ч. 2 ст. 163 КК України встановлює кримінальне покарання за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції журналіста. Примітно, що даний склад віднесено до ряду правопорушень проти конституційних, особистих прав і свобод людини і громадянина.

У цьому ж розділі закріплено норму про кримінальну відповідальність за вчинення перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Кримінально караним визначається незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, незаконна відмова у доступі журналіста до інформації, незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а так само будь-яке інше

умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності (ч. 1 ст. 171 КК України). До окремого кваліфікованого складу віднесено діяння, яке утворює вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю (ч. 2 ст. 171 КК України).

Надалі в Розділі XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» знаходимо цілу низку норм, направлених на кримінально-правову охорону журналістів та їх професійної діяльності (ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України).

Так, спеціальна норма (ст. 345-1 КК України) встановлює кримінальну відповідальність за погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності. Якщо має місце вже заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності, то відповідальність настає за ч. 2 вказаної статті та відносить даний склад до категорії тяжких кримінальних правопорушень. При цьому, варто враховувати ступінь тяжкості завданого тілесного ушкодження, оскільки у випадку заподіяння тяжкого тілесного ушкодження журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності, кримінальна відповідальність настає за ч. 3 ст. 345-1 КК України.

Окремо законодавцем передбачено спеціальні норми за вчинення умисного знищення або пошкодження майна, що належить журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї, у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності (ст. 347-1 КК України) та захоплення або тримання як заручника журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї з метою спонукання цього журналіста вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника (ст. 349-1 КК України).

На ряду з цим, чинне кримінальне законодавство також містить спеціальну по відношенню до ст. 115 КК України норму, щодо заборони посягання на життя журналіста – ст. 348-1 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за вчинення вбивства або замаху на вбивство журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності.

Таким чином, діяльність журналістів має чи не найважливіше значення в інформаційних відносинах, оскільки саме дана професійна діяльність виступає своєрідним способом посередництва у донесенні інформації до широкого кола осіб, саме тому професійна діяльність журналістів вимагає державної охорони, в тому числі за рахунок встановлення заходів кримінально-правового впливу. Як свідчить проведений аналіз норм КК України, національне законодавство характеризується досить широким колом норм, направлених на кримінально-правову охорону прав журналістів і працівників засобів масової інформації, що відповідає вимогам міжнародним правовим стандартам.

Список використаних джерел

1. ООН: 90 % злочинів проти журналістів залишаються нерозкритими. URL: <http://thejizn.com/2015/11/02/journalist/>

2. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста : Закон України від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text>

Ключові слова: кримінальне правопорушення, журналіст, інформація, медіа, кримінально-правовий захист.
Keywords: criminal offence, journalist, information, media, criminal defense.

ОКРЕМІ НАПРЯМКИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРОТИПРАВНИМ ПОСЯГАННЯМ

Процеси глобалізації, які тою чи іншою мірою продовжують бути динамічними, зумовлюють необхідність міжнародного співробітництва по багатьох напрямках суспільної дійсності. Це стосується і спільної міжнародної та міждержавної протидії кримінально-протиправним посяганням. Взаємодія держав, міжнародних органів та організацій з питань боротьби, попередження, припинення, профілактики і в кінцевому рахунку виявлення, розкриття, розслідування кримінально-протиправних посягань суто міжнародних та міжнародного характеру, притягнення до відповідальності осіб, винних у їх вчиненні, а також забезпечення правового захисту особистості, суспільства, держави та світової спільноти на основі різних форм і напрямів міждержавного співробітництва відноситься до загальної сфери міжнародного співробітництва щодо протидії кримінально-протиправним посяганням [1, с. 10-15].

Багато показників, які характеризують такі суспільно небезпечні діяння на «наднаціональному» рівні свідчать про те, що вони мають багато схожого, що підтверджує об'єктивну необхідність такої співпраці. Водночас, така діяльність є не тільки необхідною, а й має багато складнощів змістовного та організаційного характеру, вона від самого початку повинна бути обґрунтованою та мати належну практичну реалізацію для того, щоб не залишатися лише на рівні декларації. Потрібно зауважити, що загальні програми такої діяльності не завжди є ефективними, на відміну від програм, які пов'язані з протидією конкретним видам кримінально-протиправних посягань. Тому в цій публікації основна увага буде приділена видовим програмам протидії кримінально-протиправним посяганням [2, с. 370 – 377; 3, с. 140 – 146].

Розробка таких програм повинна здійснюватися поетапно. Це може починатися з проведення взаємних консультацій, обміну досвідом, розробки поточних та довгострокових програм співробітництва протидії стосовно конкретного виду кримінально-протиправних посягань, організації та проведення профілактичних заходів [4]. Тут, як показує певний досвід, найбільш корисними формами обміну можуть бути: обмін спеціальною літературою; обмін інформацією про способи вчинення, приховування та виявлення кримінальних правопорушень конкретного виду; обмін інформацією про засоби нейтралізації обставин, що сприяють таким правопорушенням; обмін результатами наукових досліджень; обмін делегаціями практичних працівників та науковців; проведення міжнародних конгресів, семінарів, симпозіумів, колоквиумів тощо.

Багаторічний досвід розвитку міжнародних контактів у сфері протидії кримінально-протиправним посяганням сприяв формуванню досить складного та різнобічного інституційного механізму співробітництва під час розробки та реалізації спільних та спеціальних профілактичних заходів. Цей механізм співробітництва включає кілька груп організацій.

Найбільш значуща з них – Організація Об'єднаних Націй, у межах якої безпосередніми питаннями співробітництва країн у протидії кримінально-протиправним посяганням займається один із її органів – Економічна та Соціальна Рада (ЕКОСОС), у структурі якої у 1950 р. було засновано Комітет експертів із запобігання злочинності та поведженню з правопорушниками. У 1971 р. він був перетворений у Комітет із запобігання злочинності та боротьби з нею, у 1993 р. – у Комісію з попередження злочинності та кримінального правосуддя. У 1997 році було створено Управління ООН з наркотиків та злочинності, штаб-квартира якого знаходиться у Відні. Управління надає ЕКОСОС рекомендації та пропозиції, спрямовані на ефективнішу боротьбу з кримінально-протиправними посяганнями та гуманне поведження з правопорушниками. Генеральна Асамблея ООН поклала на це Управління функцію підго-

товки один раз на 5 років конгресів ООН щодо запобігання злочинності та поведженню з правопорушниками. Конгреси ООН відіграють основну роль у виробленні міжнародних правил, стандартів та рекомендацій щодо протидії та попередження злочинності. ООН видає спеціальні статистичні збірки про стан, структуру, динаміку злочинності у світі, кримінальну політику, особливості національного законодавства. Генеральна Асамблея ООН виступає ініціатором розробки міжнародних та національних програм боротьби з найнебезпечнішими та найпоширенішими видами злочинів. У полі її зору, зокрема, виникають питання боротьби зі злочинністю неповнолітніх та молоді, з економічною злочинністю, проблеми наркобізнесу, відмивання грошей, нажитих злочинним шляхом, тероризмом та інші.

На Європейському континенті є декілька структур, які здійснюють таку протидію, зокрема, прокуратура Європейського Союзу та Інтерпол. Але якщо Європейська прокуратура знаходиться на шляху свого розвитку, то Інтерпол, або Міжнародна організація кримінальної поліції, яка була створена в 1923 р. у Відні, спочатку як міжнародна комісія кримінальної поліції, продовжує посідати у такій діяльності основне місце. З неурядової організації Інтерпол перетворився на міжурядову та нині об'єднує понад 170 держав. Вищим органом Інтерполу є Генеральна асамблея, сесії якої відбуваються раз на рік. Інтерпол має національні центральні бюро (НЦБ) у кожній країні. Згідно зі статутом Інтерпол забезпечує та розвиває взаємну співпрацю органів кримінальної поліції в рамках чинних у їх країнах законів, створює та розвиває установи, які можуть сприяти запобіганню кримінально-протиправним посяганням.

Серед суб'єктів міжнародного співробітництва у сфері протидії кримінально-протиправним посяганням необхідно виділити і неурядові організації, зокрема, Міжнародну асоціацію кримінального права (МАКП), Міжнародне кримінологічне товариство (МКТ), Міжнародне товариство соціального захисту (МОСЗ); Міжнародний кримінальний та пенітенціарний фонд (МКПФ).

Міжнародна асоціація кримінального права заснована в 1924 р. Основними завданнями МАКП, як впливає із Статуту цієї організації, є: співпраця теоретиків та практиків кримінального права; вивчення в цілому та на видовому рівні кримінально-протиправних посягань, їх причини та засоби протидії; вивчення реформ кримінального права, пенітенціарної системи та кримінального процесу; вивчення проблем міжнародного кримінального права. Ця асоціація також вивчає причини виникнення та існування кримінально-протиправних посягань та засоби протидії ним, займається організацією проведення порівняльних кримінально-правових досліджень, організацією проведення міжнародних конгресів з проблем кримінального права, консультує ООН, ЮНЕСКО та інші міжнародні організації. Основним міжнародним заходом МАКП є проведення конгресів.

Однією з найвпливовіших міжнародних організацій, що займається питаннями забезпечення співпраці у боротьбі з кримінально-протиправними посяганнями, є Міжнародне кримінологічне товариство (МКТ). Воно було засновано у Римі в 1934 р. та є об'єднанням національних інститутів і фахівців. Головна мета МКТ, виходячи зі Статуту організації, – сприяти вивченню злочинності на міжнародному рівні, поєднуючи для цього зусилля вчених та практиків, фахівців у галузі кримінології, криміналістики, психології, соціології та інших дисциплін, зацікавлених у вивченні злочинності. Воно безпосередньо займається забезпеченням співпраці у боротьбі зі злочинністю, об'єднує національні інститути та фахівців з кримінології.

МКТ має консультативний статус ЕКОСОС, ООН та ЮНЕСКО, вивчає причини злочинності на міжнародному рівні, організовує кримінологічні конгреси, семінари, колоквиуми, публікує їх матеріали, сприяє національним кримінологічним інститутам, засновує та призначає стипендії та премії для стимулювання кримінологічної науки.

Велике значення у діяльності МКТ надається організації та проведенню міжнародних кримінологічних курсів. Мета цих курсів, спрямованих на поглиблення знань у галузі кримі-

нології, полягає в тому, щоб заохотити розвиток кримінології у різних регіонах світу, у періоди між конгресами оперативно обмінюватися новими знаннями про злочинність та методами боротьби з нею. Аналогічну роботу за своїм профілем проводять МОСЗ та МУПФ.

Список використаних джерел

1. Войцеховський А. В. Міжнародне співробітництво у боротьби зі злочинністю як пріоритетний напрямок зовнішньої політики України. *Право і безпека*. 2010. № 3 (35). С. 10–15.
2. Нурулаєв І. С. Особливості універсально-правового механізму міжнародного співробітництва в боротьби з окремим видами злочинів (на прикладі корупції). *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2017. Вип. 33/34. С. 230–237.
3. Кулик А. В. Основи кримінальної політики протидії кримінальним правопорушенням проти власності. *Консервативно-ліберальні ідеї Одеської школи кримінального права* : матеріали Одес. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 листоп. 2023 р.) / відп. ред. Ю. Ю. Коломієць. Одеса, 2024. С. 140–146.
4. Стрельцов Є. Л. Що проголошують кримінальні кодекси: свої цілі, свої завдання або взагалі «нічого»? : (деякі авторські висновки). *Юридичний вісник України*. 2021. 24 січ.– 4 лют. (№ 3–4); 5–11 лют. (№ 5).

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне правопорушення, міжнародно-правова співпраця, протидія кримінально-правовим посяганням, профілактика кримінальних правопорушень

Keywords: criminal law, criminal offense, international legal cooperation, combating criminal offenses, prevention of criminal offenses

Малишева Марина Валеріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального права*

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ДОСЛІД» ТА «ЕКСПЕРИМЕНТ» ЯК ПРИЧИНА ПРОБЛЕМ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДІВ НАД ЛЮДИНОЮ

В сучасній теорії та практиці притягнення осіб до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 142 Кримінального кодексу України «Незаконне проведення дослідів над людиною», існують проблеми невизначеності понятійного апарату, які мають безпосереднє відношення до розриву теорії та практики досліджуваного кримінального правопорушення.

В зв'язку з цим, вважається необхідним підкреслити, що однією з ключових проблем, яка впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення незаконного проведення дослідів над людиною є різноманітна кількість термінів, якими законодавець позначає дії, які вчиняються щодо людини в кримінальному правопорушенні, передбаченому статтею 142 Кримінального кодексу України, та встановлення змісту таких понять, які у науці кримінального права не мають однастайності.

Відповідно до ст. 142 Кримінального кодексу України незаконним є проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, якщо це створювало небезпеку для її життя чи здоров'я, також вчинених щодо неповнолітнього, двох або більше осіб, шляхом примушування або обману, а так само якщо вони спричинили тривалий розлад здо-

ров'я потерпілого. Але, не тільки кримінальне законодавство містить норму за незаконне проведення дослідів над людиною.

Відповідно до ст. 45 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» застосування медико-біологічних експериментів на людях допускається із суспільно корисною метою за умови їх наукової обґрунтованості, переваги можливого успіху над ризиком спричинення тяжких наслідків для здоров'я або життя, гласності застосування експерименту, повної інформованості і вільної згоди повнолітньої дієздатної фізичної особи, яка підлягає експерименту, щодо вимог його застосування, а також за умови збереження в необхідних випадках лікарської таємниці. Забороняється проведення науково-дослідного експерименту на хворих, ув'язнених або військовополонених, а також терапевтичного експерименту на людях, захворювання яких не має безпосереднього зв'язку з метою досліду.

Етичний кодекс лікаря, прийнятий і підписаний на Всеукраїнському з'їзді лікарський організацій та Х З'їзді Всеукраїнського лікарського товариства від 27.09.2009 року містить систематизовані моральні засади, які відображені в положеннях Кодексу. Зокрема, пункт 5.5 Розділу 5 встановлює, що наукові дослідження за участю пацієнтів лікарі можуть проводити лише при одночасному дотриманні всіх перерахованих нижче умов: – якщо вони спрямовані на поліпшення здоров'я пацієнтів, які беруть участь в експерименті; – якщо вони зроблять істотний внесок у медичну науку і практику; – якщо результати попередніх досліджень та існуючі дані не свідчать про ризик розвитку ускладнень; – за умови забезпечення усіх необхідних заходів для безпеки пацієнта.

Пункт 5.6. Етичного кодексу лікаря встановлює, що медичні дослідження, пов'язані із залученням пацієнтів, повинні проводитись в умовах, що забезпечують права і безпеку досліджуваних, захищають їх гідність; виконуватись висококваліфікованими лікарями і науковцями під наглядом етичних комісій або комітетів. Виокремлено випадки припинення дослідження.

Є певні правові положення і у Цивільному кодексі України, де закріплено, що медичні, наукові та інші досліді можуть провадитися лише щодо повнолітньої дієздатної фізичної особи за її вільною згодою (ч.3 ст. 281 Цивільного кодексу України).

У ч. 2 ст. 28 Конституції України загально визначено, що: «Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом».

Таким чином, Конституція України, Кримінальний кодекс України, Цивільний кодекс України, містять поняття «дослід». Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» включає поняття «науково-дослідного експерименту», «терапевтичного експерименту» та «медико-біологічного експерименту». Етичний кодекс лікаря встановлює «наукові дослідження за участю пацієнтів» та «медичні дослідження, пов'язані із залученням пацієнтів». Отже, в нормативних актах України щодо правового регулювання дослідів над людиною ототожнюються поняття «дослід» та «експеримент» тобто немає необхідності єдності у визначенні.

Звертаючись, в зв'язку з цим, до енциклопедичного визначення поняття «дослід», можна побачити, що одночасно з визначенням його як відтворення якого-небудь явища або спостереження за новим явищем у певних умовах з метою вивчення, дослідження, зазначається, що «дослідом» є експеримент.

Аналізуючи наукові та літературні джерела, можна зробити висновок, що дослід базується на використанні існуючих теорій, концепцій та попередніх дослідів. Дослід може бути як теоретичним, так і емпіричним.

Таким чином, виникає питання стосовно визначення поняття «експеримент». Експериментом (лат. *experimentum* – проба, досвід) є метод емпіричного рівня наукового пізнання, що базується на цілеспрямованому втручанні суб'єкта у процес явищ реальної дійсності шляхом створення контрольованих та керованих умов, що дозволяють здійснювати спостереження для встановлення закономірних зв'язків між явищами. В наукових дослідницьких роботах термін «експеримент» використовується в значенні, загальному для ряду зв'язаних понять: дослід, цілеспрямоване спостереження, передбачення та інші.

Таким чином, можна зробити висновок, що експеримент, як і, зокрема, спостереження, є методами досліджу. Отже, прирівнювання експерименту к досліджу в кримінальному праві України неточним. В силу структурного співвідношення поняття «досліджу» носить більш загальний характер та є первинним, а поняття «експеримент» є похідним. Необхідно враховувати, що «експеримент» як проба, досвід можна розглядати як поняття узагальнене і водночас «експеримент» є лише окремим випадком видового визначення досліджу: науково-дослідний експеримент, медико-біологічний експеримент та інші. З урахуванням сказаного, очевидно, що ці поняття не однозначні.

На теперішній час такий підхід до термінів «досліджу» та «експеримент» не досліджувався. В результаті цього у досудовому розслідуванні можуть виникати складнощі з розгляданням «експерименту» як елементу «досліджу». Неможливо притягнути особу до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 142 Кримінального кодексу України, якщо законодавцем роз'яснено порядок проведення науково-дослідного експерименту та наукового дослідження, замість досліджу. Результатом всього перерахованого є проблеми у теорії та практиці притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення незаконного проведення дослідів над людиною.

В законодавстві України фактично ототожнені вищевказані поняття, проте не встановлені відмінності чи подібності між дослідом та експериментом. Виникає необхідність правового врегулювання цього питання, оскільки поняття відрізняються за своїм підходом та постановкою завдання.

Вважаю за можливе підвести поняття «досліджу» та «експеримент» до єдиного терміну, який може об'єднати зазначені поняття. Доречним є впровадження поняття досліджу в Кримінальному кодексі України як науково-дослідного експерименту.

Відсутність досліджень проблеми співвідношення понять «досліджу» та «експеримент» призводить до серйозних наслідків у практиці. Усунення цих проблем можливе за умови впорядкування понять «досліджу» та експеримент» до єдиного терміну в теорії, та, як наслідок, в практиці в цілому.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
2. Етичний кодекс лікаря : прийнятий і підписаний на Всеукр. з'їзді лікар. орг. та X З'їзді Всеукр. лікар. тва 27.09.2009 р.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Ключові слова: науково-дослідний експеримент, медико-біологічний експеримент, методи досліджу, незаконне проведення дослідів над людиною, кримінальна відповідальність.

Keywords: scientific research experiment, biomedical experiment, research methods, illegal conduct of experiments on humans, criminal liability.

КІБЕРБЕЗПЕКА ОСОБИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ ДЕРЖАВИ

Кібербезпека була і залишається однією з найважливіших складових системи обороноздатності України. Частка, форма та тип кіберзагроз у контексті обороноздатності продовжують зростати та динамічно змінюватися. Ця загрозлива тенденція ще більше посилюватиметься протягом наступного десятиліття, оскільки інформаційні та обчислювальні технології розвиватимуться та зближатимуться з технологіями штучного інтелекту. Цей посилений вплив на функціонування обороноздатних структур створює абсолютно нову ситуацію безпеки з новими викликами технологічного рівня. Реалізація зазначених пріоритетів здійснюється шляхом забезпечення повноцінної суттєвої діяльності осіб, суспільства та держави в епоху повної цифралізації та зміцнення можливостей національної системи кібербезпеки.

Усі громадяни повинні мати базові знання про кібербезпеку, оскільки такі вимоги ставить цифрове суспільство. Відповідно до положень Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII [1] кібербезпека – це «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі». З огляду на положення цього закону до об'єктів кібербезпеки потрібно відносити: конституційні права та свободи людини та громадянина; сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікаційного середовища, а також суспільство безпосередньо; державу, конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність; національні інтереси у всіх сферах життя особи, суспільства і держави; об'єкти критичної інфраструктури.

У сучасному світі продовжують існувати передумови для динамічного поширення кіберзагроз. А саме – незавершеність нормативно-правової бази у сфері кібербезпеки, «старіння» сфери захисту інформації та повільне впровадження світового та європейського досвіду зокрема у систему національного законодавства, неадекватне регулювання цифрової складової для боротьби з кіберзлочинністю, недостатній рівень відповідальності за порушення правових вимог у цій сфері, відсутність відповідного структурного поділу у значній частині органів державної влади, технічні збої у фінансуванні кіберзахисту. Таким чином, в умовах динамічної цифровізації всіх сфер державного управління, які потребують суворого дотримання відповідних стандартів, бракує незалежних систем аудиту інформаційної безпеки та механізмів розкриття інформації про вразливості. Сьогодні також наявні проблеми, пов'язані із незавершеністю заходів із впровадження організаційно-технічної моделі кіберзахисту, що відповідає сучасним загрозам, викликам кіберпростору та світовим тенденціям розвитку галузі кібербезпеки, підвищенням цифрової грамотності громадян та культури безпечної поведінки у кіберпросторі, відсутністю систем, які підвищують обізнаність громадськості про кіберзагрози та кіберзахист [2].

Необхідність забезпечити кібербезпеку та мати засоби для ведення кібервійни наразі змушує органи державної влади переглядати внутрішню політику в кіберсфері. Так, відповідно до Стратегії кібербезпеки України, введеної в дію Указом Президента України № 447/2021 від 26.08.2021 [3], визначено основні завдання Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України стосовно забезпечення обороноздатності України. З огляду на реалії сьогодення, то варто відзначити, що у грудні 2023 року урядом ухвалено розпорядження «Про затвердження плану заходів на 2023 – 2024 роки з реалізації Стратегії кібербезпеки

України» [4]. Цей документ визначає завдання та дії для досягнення стратегічних цілей та встановлює показники та терміни виконання. Основними напрямками роботи згідно з зазначеним планом є: нормативно-правове забезпечення діяльності з кібербезпеки, кіберзахисту та кібероборони; розвиток технічних складових національної системи кібербезпеки; налагодження тісної співпраці з міжнародними партнерами; розробка організаційно-технічних моделей кіберзахисту; організація наукових досліджень у сфері кібербезпеки; посилення кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури; удосконалення процесу навчання працівників у напрямку кібербезпеки.

В цілому, стрімкі умови цифровізації суспільства вимагають формування більш збалансованої та ефективної національної системи кібербезпеки, здатної гнучко адаптуватися до змін безпекового середовища та забезпечувати безпечне функціонування національного кіберпростору для громадян України. Це створює нові можливості для цифровізації всіх сфер суспільного життя.

Підсумовуючи, варто зауважити, що забезпечення кібербезпеки є стратегічно важливим завданням для збереження суверенітету та ефективності оборони України, особливо в умовах російсько-української війни. Сьогодні кіберпростір стає ареною, де розгортаються не лише традиційні військові дії, але й небезпечні атаки на інформаційні системи, критичну інфраструктуру та комунікаційні мережі. Водночас роль особи, суспільства та держави у таких умовах посилюються, адже вона закладає основу обороноздатності України.

Список використаних джерел

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
2. Горун О. Ю. Пріоритетні засади державної політики кібербезпеки: організаційно-правовий аспект. *Інформація і право*. 2021. № 2 (37). С. 93102.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>
4. Про затвердження плану заходів на 2023–2024 роки з реалізації Стратегії кібербезпеки України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.12.2023 р. № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2023-%D1%80#Text>

Ключові слова: Кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, кібербезпека, кримінальна відповідальність за комп'ютерні правопорушення, Особлива частина кримінального права.

Keywords: Criminal liability, criminal offense, cyber security, criminal liability for computer offenses, Special part of criminal law.

Нековаль Єгор Ігорович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права*

ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ФРН

Новели національного виборчого законодавства, пов'язані з новим порядком включення виборців до списків виборців за місцем перебування, спричинили зміни також в кримінальному та адміністративному законодавстві. У зв'язку з пильною увагою законодавця до правової охорони виборчих прав громадян та реалізації виборчих механізмів, норм про відповідальність, доцільно розглянути зарубіжне законодавство та виявити тенденції його розвитку.

Пропонується звернути увагу на особливості кримінально-правової охорони виборчих прав громадян за законодавством ФРН.

Так, у статті 38 Основного закону Німеччини 1949 року, яка встановлює правові приписи щодо виборів депутатів Німецького бундестагу, проголошено право громадянина ФРН обирати та бути обраним. Право обирати мають особи, які досягли вісімнадцятирічного віку; право бути обраним – особи, які досягли віку повноліття (теж вісімнадцять років). В цілому, згідно зі ст. 54 Основного закону ФРН, президентом може бути обраний будь-який громадянин ФРН, який має право брати участь у виборах до бундестагу і досяг віку сорока років [1].

При цьому, найбільш тяжкі посягання на виборчі права громадян і право громадян на участь у референдумі тягнуть за собою кримінальну відповідальність. Історично ще в XIX ст. склалася певна концепція кримінально-правового захисту виборчих прав у Німецькій імперії.

У сучасному Кримінальному кодексі Німеччини (далі КК) норми про посягання на виборчі права громадян і право на участь у референдумі містяться в розд. 4 Особливої частини КК «Злочинні діяння проти конституційних органів, а також пов'язані з виборами і голосуванням», який містить у собі такі склади: примушування конституційних органів (§ 105), примушування федерального президента і членів конституційних органів (§ 106), порушення діяльності законодавчого органу (§ 106b), перешкоджання здійсненню виборчого права (§ 107), фальсифікація результатів виборів (§ 107a), фальсифікація документів, які стосуються виборів (§ 107b), порушення таємниці виборів (§ 107c), примус до здійснення референдуму і референдуму, примус до участі у референдумі. Якщо спробувати класифікувати зазначені склади злочинних діянь, то можна розділити їх на дві основні групи: злочинні діяння проти конституційних органів та їхніх членів (§ 105-106b) і злочинні діяння, пов'язані з виборами (§ 107-108e) [2].

Правовим благом, що охороняється цими нормами, є гарантовані державою вільне волевиявлення громадян та гарантована Основним законом Німеччини діяльність конституційних органів. До теми цієї публікації безпосередньо належать кримінально протиправні діяння другої з названих груп. Ці норми в кримінально-правовому порядку захищають як процес проведення виборів загалом (§ 107), їхні результати або документи від фальсифікацій (§ 107a, b) чи таємницю виборів (§ 107c), так і окремих громадян від примусу, пов'язаного зі здійсненням ними виборчого права (§ 108), або від інших злочинних дій, наприклад обману чи підкупу, під час здійснення громадянами свого виборчого права (§ 108a, 108b) [2].

Норма про перешкоджання здійсненню виборчого права (§ 107 КК) сформульована таким чином: «(1) Хто, застосовуючи насильство або погрозу його застосування, перешкоджає виборам або встановленню результатів виборів чи порушує їх проведення, карається позбавленням волі на строк до п'яти років або грошовим штрафом, в особливо тяжких випадках – позбавленням волі на строк не менш як один рік» [2].

Цілком обґрунтованою видається точка зору німецької судової практики щодо того, що ця норма має на меті забезпечення встановленого законом перебігу виборів і підрахунку голосів для вираження волі виборців. За змістом цієї норми під «виборами» розуміють такий порядок голосування, у процесі якого громадяни, які володіють виборчим правом і беруть участь у цих виборах, віддають свої голоси одній або кільком особам, обираючи їх із загальної кількості кандидатів, що претендують на обіймання певної посади. Під «іншим голосуванням» розуміють будь-яке подавання голосів громадянами, які мають виборче право, з конкретного предметного питання, за винятком виборів

Об'єктивні ознаки складу характеризують такі альтернативні дії: 1) перешкоджання виборам або порушення їх проведення чи 2) перешкоджання встановленню результатів виборів. Ці дії можуть бути вчинені в будь-якій формі. Обов'язковою ознакою цього складу є спосіб – протиправне застосування насильства щодо потерпілого або погроза його застосування.

Суб'єктивна сторона розглянутих злочинних діянь характеризується умисною формою вини.

У § 107а КК встановлено кримінальну відповідальність за фальсифікацію результатів виборів: «(1) Хто бере участь у виборах, не маючи на це права, або вчиняє інші дії, що призводять до встановлення неправильного результату виборів, або підробляє результати виборів, карається позбавленням волі на строк до п'яти років або грошовим штрафом». (2) Так само карається той, хто неправильно оприлюднює результати виборів або допускає це.

Ця норма захищає інтереси громадськості від таких суспільно небезпечних дій, які призводять до отримання неправильного результату виборів. У ній містяться чотири альтернативні протиправні діяння, пов'язані з «фальсифікацією результатів виборів» тобто під цим поняттям німецький законодавець розуміє дії, спрямовані на одержання неправильного результату виборів, зокрема, 1) участь у виборах особи, яка не володіє виборчим правом; 2) вчинення інших дій, які призводять до встановлення неправильного результату виборів; 3) підроблення результатів виборів; 4) неправильне оприлюднення результатів виборів або допущення цього. При цьому форма виконання злочинного діяння може бути будь-якою.

Як приклад участі у виборах особи, яка не володіє виборчим правом, можна навести такі дії, що утворюють склад кримінального протиправного діяння: внесення до виборчого бюлетеня неправдивих відомостей про виборця (наприклад, громадянство, вік, місце проживання тощо); внесення до списків виборців осіб, які не володіють правом голосу на цих виборах; перешкоджання будь-яким способом внесенню до списків виборців осіб, що володіють правом голосу на цих виборах та ін. Усі ці дії впливають на встановлення правильного результату виборів, тому є кримінально караними. Формулювання «вчиняє інші дії, що призводять до встановлення неправильного результату виборів», яке міститься в диспозиції цієї норми, дає змогу судовим органам доволі широко трактувати цю ознаку і визнавати такими й інші, не зазначені вище дії [3, 239].

Отже, кримінальне законодавство Німеччини відображає норми Основного закону країни, охороняє їх від правопорушень та передбачає широкий спектр кримінально караних діянь, які становлять собою суспільно небезпечні винні посягання на виборчі права громадян, які німецький законодавець відносить до діянь проти конституційних органів, а також пов'язаних з виборами і голосуванням. Саме в цьому полягає основний зміст кримінального права у будь якій розвинутій державі [4].

Список використаних джерел

1. Основний Закон Федеративної Республіки Німеччина. URL: <https://luegalns.com/download/books/cons/germany.pdf>
2. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини: URL: http://rawunsch.de/images/Ugolovnyi_Kodeks.pdf.
3. Нековаль Є. І. Кримінальна заборона на виборчу систему: коротке порівняння вітчизняного та німецького досвіду. *Консервативно-ліберальні ідеї Одеської школи кримінального права* : матеріали Одес. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 листоп. 2023 р.) / відп. ред. Ю. Ю. Коломієць. Одеса, 2023. С. 233–238.
4. Стрельцов Є. Л. Справедливість у кримінальному праві: міфічність та реальність. *Юридичний вісник України*. 2024. 3–14 січ. (№ 1–2); 16–31 січ. (№ 3–4).

Ключові слова: кримінально-правова охорона, виборчі права громадян, кримінальна відповідальність, кримінальний закон ФРН, вибори.

Keywords: criminal law protection, electoral rights of citizens, criminal liability, German criminal law, elections.

ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Психологічне насильство на сьогодні є дійсно поширеним явищем, яке можна зустріти в будь-якій сфері діяльності людини: як у відносинах в родинному колі, так і в школі, на роботі, у спілкуванні з друзями, знайомими чи навіть при взаємодії з абсолютно сторонніми людьми. Це свідчить про те, що проблема є актуальною та потребує більш детального вивчення.

Водночас в результаті розвитку сучасних технологій набула широкого поширення комунікація між людьми в режимі онлайн, тобто відбулася так звана міграція у віртуальний простір, що призвело до появи нових форм небезпечного психологічного впливу на особистість. З урахуванням того, що в онлайн-режимі далеко не завжди можна ідентифікувати осіб, які беруть участь у спілкуванні, виявити психологічний вплив надзвичайно важко. За таких умов вітчизняною кримінально-правовою наукою залишаються практично не досліджені проблеми кримінально-правового захисту особи від посягань, що здійснюються за допомогою підбурювання до самогубства, переслідування на сексуальному ґрунті та інших суспільно небезпечних проявів психологічного впливу в кіберпросторі.

Часто психологічне насильство не має такої яскравої гендерної характеристики як фізичне: від емоційного аб'юзу та маніпулюванню можуть однаково страждати як жінки, так і чоловіки. При цьому психологічне насильство досить часто пов'язане з іншими видами насильства: сексуальним, економічним, фізичним.

Суспільна небезпека психологічного насильства пояснюється тим, що крок за кроком свідомість агресора адаптується до певного рівня хамства, зрештою призводячи до морального банкрутства та, так званої, «утилізації» жертви як особистості.

Дослідженням феномену психологічного насильства присвячена досить велика кількість праць таких науковців як І. Ботнарєнко, І. Бандурки, О. Гриньків, Є. Ільїна, А. Кабанцевої, Р. Кифлюк, І. Кочергіної, Л. Левицької, А. Малішевської, О. Франчука та інших.

Р. Кифлюк визначає: «Психологічне насильство – це дії, які самі собою не нанесли фізичного болю, проте стали причиною душевних страждань потерпілого. Психологічне насильство сприймається потерпілим навіть болючіше, ніж фізичне. Воно здебільшого триваліше за фізичну шкоду. Психологічний стрес може викликати більш відчутні несприятливі наслідки, ніж фізичні, систематичні побої або інші насильницькі дії. Психологічна травма часом відчутніша сприймається, ніж побої. Не лише фізичне, але й психологічне насильство може бути само по собі жорстоке, нелюдське й принижувати гідність людини» [1, с. 56].

На думку І. Ботнарєнко та О. Гриньків слід давати таке визначення даному феномену: «Психологічне насильство – повторюваний у часі примусовий вплив на опонента, який спрямований на знищення самоповаги, зниження самооцінки та здійснюється за допомогою таких засобів: приниження честі і гідності, залякування, цькування, умисної неувagi, ігнорування, постійного посиленого контролю, домінування і різних, доволі небезпечних і витончених маніпуляцій, завдяки яким людина здійснює наміри, що не збігаються з її бажаннями, і що, звісно, призводить до виникнення психологічної травми, тривожності, депресії та посттравматичного стресового розладу» [2, с. 106].

На нашу думку, психологічне насильство – це форма насильства, яка полягає у приниженні, підкоренні та знищенні самоцінності особи, шляхом маніпуляцій, словесних образ, погроз, переслідувань або залякувань, що, як наслідок, призводить до порушення цілісності психіки людини, її спокою, душевних страждань, а також викликає почуття психологічного дискомфорту та тривоги.

Люди, які страждають від психологічного насильства, можуть відчувати розгубленість, страх, труднощі з концентрацією уваги та низьку впевненість у собі, а також тривогу, прискорене серцебиття та больові відчуття. Також люди, що систематично піддаються психологічному насильству можуть мати панічні атаки. Довгострокові наслідки такого згубного впливу можуть включати безсоння, тривожні розлади та соціальну замкнутість, а також психосоматичні розлади. У найтяжчих випадках психологічне насильство може призвести до суїцидальних спроб жертви [3, с. 8].

Незважаючи на значні теоретичні здобутки в напрямку дослідження феномену психологічного насильства, наразі досить багато важливих питань залишаються відкритими, доречними та актуальними. Зокрема це стосується недосконалого механізму правової охорони осіб від психологічного насильства, також не досить ефективними є заходи, які спрямовані на виявлення випадків насильства та реабілітацію осіб, які все ж таки його зазнали.

Список використаних джерел

1. Кифлюк Р. В. Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 233 с.
2. Ботнаренко І. А., Гриньків О. О. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 104–109. URL : <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.21>
3. Безгачева І. Е. Домашнє насильство: кримінологічна характеристика. Миколаїв, 2020. 13 с.

Ключові слова: насильство, психологічне насильство, поняття психологічного насильства, актуальність психологічного насильства.

Keywords: violence, psychological violence, the concept of psychological violence, the relevance of psychological violence.

Радковська Ірина Сергіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального права*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ЗА КК РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

У березні 2024 року до КК Республіки Польща (далі – КК Польщі) було внесено зміни, які суттєво вплинули на кримінальну відповідальність за транспортні кримінальні правопорушення. Проаналізуємо деякі з них.

Система покарань за КК Польщі включає такий вид, як позбавлення права керувати транспортними засобами (§ 3 ст. 39 КК Польщі) [1]. Відповідно до § 1 ст. 42 КК Польщі, суд може постановити заборону на керування певним видом транспортних засобів, якщо особу, яка бере участь у дорожньому русі, засуджено за правопорушення проти безпеки дорожнього руху, зокрема, якщо обставини правопорушення вказують на те, що керування транспортним засобом цією особою становить загрозу безпеці дорожнього руху [1]. При цьому, суд забороняє керувати будь-яким транспортним засобом у разі засудження за вчинення правопорушення, передбаченого: 1) ст. 178б (яка передбачає відповідальність особи, котра, керуючи транспортним засобом або перебуваючи на морському чи повітряному судні, не зупиняє транспортний засіб та продовжує рух попри наказ про зупинку, відданий особою, уповноваженою на регулювання транспортного руху) або ст. 180а (яка передбачає відповідальність

особи, яка керує транспортним засобом на дорозі загального користування, у житловій зоні або у зоні дорожнього руху, не виконуючи рішення уповноваженого органу про вилучення посвідчення водія) КК Польщі; 2) ст. 244 (яка передбачає відповідальність за недотримання заборони на керування автотранспортом) КК Польщі.

Згідно з § 2 зазначеної статті, суд накладає заборону на керування будь-якими транспортними засобами чи транспортними засобами певного виду на строк *не менше 3 років*, якщо особа під час вчинення злочину, зазначеного в § 1, *перебувала у стані сп'яніння, під впливом наркотичних засобів або втекла з місця події*, передбаченої ст. 173 (відповідальність за катастрофу на наземному, водному чи повітряному транспорті, що загрожує життю чи здоров'ю багатьох людей або майну у великих масштабах), ст. 174 (створення небезпеки катастрофи на наземному, водному чи повітряному транспорті) або ст. 177 (порушення правил безпеки наземного, водного чи повітряного руху, внаслідок чого спричинено аварію, в результаті якої іншій особі були заподіяні тілесні ушкодження, передбачені § 1 ст. 157 КК Польщі) КК Польщі, або після такої події, а також вжила алкогольні напої чи одурманюючі речовини до проходження огляду уповноваженим органом на вміст алкоголю чи одурманюючих речовин в організмі [1].

При цьому у § 3 зазначено, що суд застосовує *довічне позбавлення права керувати транспортними засобами* у разі вчинення правопорушення, передбаченого § 4 ст. 178a (яка передбачає відповідальність особи, котра керує наземним, водним чи повітряним транспортним засобом у стані сп'яніння і яка була раніше засуджена за керування транспортним засобом у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння або за злочин, передбачений ст. 173, ст. 174, ст. 177 або § 2 ст. 355, вчинений у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, або вчинила дії, зазначені в § 1, протягом періоду заборони керування транспортним засобом) КК Польщі, або якщо особа під час вчинення злочину, зазначеного у ст. 173 (спричинення катастрофи на наземному, водному чи повітряному транспорті, що загрожує життю чи здоров'ю багатьох людей або майну у великих масштабах) КК Польщі, що спричинив смерть іншої особи чи тяжке ушкодження її здоров'я, або під час вчинення злочину, передбаченого § 2 ст. 177 (порушення правил безпеки наземного, водного чи повітряного руху, внаслідок якого настала аварія, що спричинила загибель іншої особи або тяжке ушкодження її здоров'я) або § 2 ст. 355 (яка передбачає відповідальність військовослужбовця, який, керуючи озброєним транспортним засобом, порушує, навіть ненавмисно, правила безпеки наземного, водного чи повітряного руху і ненавмисно спричиняє аварію, яка призвела до смерті іншої особи або серйозної шкоди її здоров'ю) КК Польщі, перебувала у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння або втекла з місця події чи після такої події, а також вжила алкоголь або наркотичний засіб до огляду уповноваженим органом для визначення вмісту алкоголю чи наркотичних засобів в організмі, якщо це не є винятковим випадком, виправданим особливими обставинами [1].

Отже, як бачимо, КК Польщі передбачає можливість довічного позбавлення права керувати транспортними засобами у визначених законом випадках.

Також КК Польщі було доповнено ст. 44b, яка набула чинності 14 березня 2024 року, відповідно до якої у випадках, зазначених у Законі, *суд призначає конфіскацію механічного транспортного засобу, яким керував винний*. При цьому у § 2 зазначеної статті вказано: якщо на момент вчинення злочину транспортний засіб не був виключною власністю винного або після вчинення злочину винний продав, подарував або приховав транспортний засіб, що підлягає конфіскації, конфіскується еквівалент транспортного засобу. Еквівалентом транспортного засобу є вартість транспортного засобу, зазначена у страховому полісі за рік, у якому вчинено злочин, а за відсутності поліса – середньоринкова вартість відповідного транспортного засобу, яким керувала винна особа, з урахуванням марки, моделі, року випуску, типу кузова, типу приводу та двигуна, об'єму або потужності двигуна та приблизного пробігу, визначена на підставі наявних даних, без призначення для цього експертизи. Якщо визначити середню ринкову вартість транспортного засобу, який відповідає транспортному засобу, зазначеному

в § 1, у спосіб, зазначений у § 2, неможливо через особливі характеристики цього транспортного засобу, запитується експертний висновок (§ 3 ст. 44b KK Польщі) [1].

У § 4 ст. 44b KK Польщі зазначено, що конфіскація транспортного засобу та конфіскація еквівалента транспортного засобу, зазначеного у § 2, не застосовується, якщо особа керувала транспортним засобом, який не був її власністю, під час виконання професійної чи службової діяльності, пов'язаної з керуванням транспортним засобом для роботодавця. У такому випадку суд присуджує компенсацію у розмірі щонайменше 5000 злотих до Фонду допомоги потерпілим і постпенітенціарної допомоги [1].

Відповідно до § 5 ст. 44b KK Польщі, конфіскація транспортного засобу та стягнення вартості транспортного засобу не призначається, якщо вилучення транспортного засобу є неможливим або недоцільним у зв'язку з його втратою, знищенням або значним пошкодженням [1].

Цікаво зазначити, що KK Польщі містить розділ XIV «Визначення термінів», у якому є два важливих для даного дослідження моменти. Так, по-перше, відповідно до § 15 ст. 115 KK Польщі, судном вважається також платформа, розташована на континентальному шельфі [1].

Окрім того, згідно з § 16 ст. 115 KK Польщі, *стан сп'яніння у розумінні цього кодексу має місце у разі, якщо: 1) концентрація алкоголю в крові становить 0,5 проміле або вище чи 2) концентрація алкоголю в 1 дм³ видихуваного повітря становить 0,25 мг або перевищує це значення* [1]. Дане положення цілком узгоджується з міжнародними актами та слугує аргументом на підтримку нашої пропозиції визначати стан легкого алкогольного сп'яніння, починаючи з показника 0,5 проміле, а не 0,2 проміле.

Аналізуючи конкретні кримінальні правопорушення, зазначимо, що Розділ XXI «Злочини проти безпеки руху» KK Польщі містить наступні статті:

- ст. 178, яка передбачає посилену відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених § 1 або 2 ст. 173 (спричинення катастрофи на наземному, водному чи повітряному транспорті, що загрожує життю чи здоров'ю багатьох людей або майну у великих масштабах), ст. 174 (створення небезпеки катастрофи на наземному, водному чи повітряному транспорті) чи § 1 ст. 177 (порушення правил безпеки наземного, водного чи повітряного руху, внаслідок чого спричинено аварію, в результаті якої іншій особі були заподіяні тілесні ушкодження, передбачені § 1 ст. 157 KK Польщі) KK Польщі, у *стані сп'яніння*. Цікавим при цьому є § 3 зазначеної статті, який набув чинності 14 березня 2024 року, відповідно до якого у разі засудження, зазначеного у § 1 або 1a цієї статті, *суд може постановити конфіскацію, зазначену у ст. 44b KK Польщі, яка накладається, якщо вміст алкоголю в організмі винного перевищував 1 проміле в крові або 0,5 мг/дм³ у видихуваному повітрі або призвів до такої концентрації*;
- ст. 178a, яка передбачає відповідальність особи, котра керує наземним, водним чи повітряним транспортним засобом у стані сп'яніння. При цьому § 2 зазначеної статті передбачає відповідальність особи, яка вчинила діяння, передбачене § 1 цієї статті, будучи раніше засудженою за керування транспортним засобом у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння або за правопорушення, передбачене ст. 173, ст. 174, ст. 177 або § 2 ст. 355 KK Польщі, вчинене у стані сп'яніння або під впливом наркотичного засобу, або за діяння, зазначене у § 1, вчинене протягом строку позбавлення права керування транспортними засобами. Також § 5, який набув чинності 14 березня 2024 року, передбачає, що *суд призначає конфіскацію, передбачену ст. 44b KK Польщі, у разі вчинення злочину, зазначеного у § 1 або § 4, якщо вміст алкоголю в організмі винного був не нижче 1,5 проміле в крові або 0,75 мг/дм³ у видихуваному повітрі*. Суд може утриматися від винесення рішення про конфіскацію, якщо має місце винятковий випадок, виправданий особливими обставинами.

Підсумовуючи зазначене, варто наголосити на тому, що KK Польщі має ряд позитивних моментів, відсутніх у чинному KK України [2]. Особливо звертають на себе увагу нові поло-

ження, які набули чинності 14 березня 2024 року, покликані посилити відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень у сфері безпеки руху у стані сп'яніння.

Список використаних джерел

1. Kodeks karny. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (у ред. станом на 28.03.2024). *Офіційний вісник України*. 2001. № 21. С. 1. Ст. 920. Код акта 18825/2001.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, транспортні кримінальні правопорушення, суб'єкти кримінальних правопорушень, КК Польщі.

Keywords: criminal liability, transport criminal offences, subjects of criminal offences, Polish Penal Code.

Рутковська Анастасія Русланівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

аспірантка кафедри кримінального права,

директор юридичної клініки Національного університету «Одеська юридична академія»

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН У СФЕРІ КОНТРОЛЮ ЗА ЗБРОЄЮ

Сучасні виклики у сфері громадської безпеки вимагають постійного оновлення законодавства. Останні роки свідчать про значні зміни у законодавстві багатьох країн у сфері контролю за зброєю. Законодавчі органи впроваджують нові стандарти володіння, реєстрації та використання зброї, спрямовані на підвищення рівня безпеки громадян. Проте в Україні – це проблема глобального масштабу, адже, по-перше – ми живемо в умовах воєнного стану, по-друге – у нас відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би передбачав визначення основних понять в цій сфері та регулював обіг вогнепальної зброї для цивільних осіб.

На сьогодні існує три основних нормативно-правових акти, які регулюють суспільні відносини в сфері контролю за зброєю:

1. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів Міністерства внутрішніх справ України, що впорядковує, зокрема, придбання, застосування зброї та видачу дозволів [1];

2. Постанова Верховної Ради «Про право власності на окремі види майна», де вказаний, перелік зброї, яка може та не може перебувати у власності громадян [2];

3. Постанова Кабінету міністрів «Про затвердження Положення про дозвільну систему», де роз'яснене поняття лише самої дозвільної системи, зазначений порядок зберігання об'єктів дозвільної системи та загальний порядок видачі дозволів на виготовлення, придбання, зберігання, облік, охорону, перевезення і використання предметів, вибухових матеріалів і речовин. Варто зазначити, що в цій Постанові містяться досить загальні норми, і їх можна віднести до бланкетних норм права, адже зазвичай вони посилаються в самому загальному виді до нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ [3].

Насамперед варто зазначити, що ці документи є застарілими, адже запроваджувались вони одразу після здобуття незалежності Україною. За більш ніж 30 років стан суспільства, політична ситуація кардинально змінилась, а отже потрібно змінювати і наше законодавство,

аби воно було актуальним. Тому що у 2024 році досі не існує чіткого механізму законодавчої реалізації права громадян на вогнепальну зброю.

Зміни в законодавстві також мають прямий вплив на кримінальну ситуацію. За допомогою чітких визначень понять, конкретних правил та покарань за порушення закону, можна зменшити кількість злочинів, пов'язаних із використанням та обігом зброєю. Крім запобіжних заходів, законодавчі зміни також впливають на відчуття захищеності та справедливості в громадян, а також на загальну безпеку суспільства. Ефективний контроль за зброєю сприяє захисту прав громадян та зменшенню загрози тероризму та насильства, які, на жаль, широко розповсюджені в Україні.

Кримінально-правовий аналіз законодавчих змін у сфері контролю за зброєю є невід'ємною частиною оцінки їхнього впливу на суспільство, і зміни в кримінальному законодавстві відображають суспільний підхід до контролю за явищем пов'язаним з незаконним володінням, торгівлею та використанням зброї.

Отож варто згадати, що законодавці декілька разів створювали законопроекти. Вперше це було ще в 1994 році, і в подальшому спроби прийняти чіткий закон про зброю здійснювались неодноразово, проте всі вони не були реалізовані належним чином.

Наразі гостро стоїть проблема чіткого законодавчого регулювання обігу зброї. Суспільство бажає відчувати себе в безпеці, а тому наполягає на поновленні розгляду останнього поданого законопроекту «Про зброю» та ухвалення інших законів, які б надали громадянам ширші права на володіння вогнепальною зброєю. Зокрема голова наглядової ради ВГО «Українська асоціація власників зброї» Г. Учайкін створював петицію до Президента України, в якій просив доповнити ст.27 Конституції України положенням, в якому буде закріплене право громадян на вільне володіння вогнепальною зброєю «для захисту свого життя і здоров'я, житла та власності, життя і здоров'я інших людей, конституційних прав і свобод у разі узурпації влади, посягань на конституційний лад, суверенітет та територіальну цілісність України», а також «ухвалити Закон «Про цивільну зброю і боєприпаси» № 1135-1 [4]. Досить радикальні прохання, проте для прийняття таких рішень необхідно оцінювати ситуацію загалом, адже існує багато загрозливих факторів: політичний стан, загальний психологічно напружений стан суспільства та історичні обумовлення даних проблем.

Аби зрозуміти перспективи розвитку даного напрямку варто звернутись до досвіду іноземних країн, які вже мають чітке законодавче врегулювання використання та обігу вогнепальної зброї серед цивільного населення. Наприклад, Сполучені Штати Америки, чий досвід законодавчих ініціатив сягає ще у кінець 18-го століття, коли були прийняті поправки до Конституції країни та узаконено право громадян вільно зберігати та носити вогнепальну зброю. Додатково право американців зберігати вдома зброю для самооборони було закріплено на рівні постанов та рішень Верховного суду США. Окрім цього, влітку 2022 року було прийнято рішення про дозвіл носіння зброї і за межами будинку [5]. Задля об'єктивності не варто забувати і про те, що в цій країні існує також і високий рівень злочинності, який зумовлений, зокрема, вільним доступом до зброї та боєприпасів.

Якщо розглядати країни Європи з кодифікованим законодавством про зброю, то, до прикладу, в Чехії, Хорватії, Швейцарії, Фінляндії, Естонії наприкінці 20-го століття національна політика повністю зорієнтувалась на значному зменшенні обігу незаконної зброї. Були запроваджені перманентні вилучення зброї, введені в дію закони про зброю, створені обов'язкові реєстри зброї та її власників, створилась чітка некорумпована система отримання дозволів на володіння вогнепальною зброєю, успішно застосовувались програми амністії, які були націлені на боротьбу з широко поширеним явищем незаконного володіння вогнепальною зброєю серед цивільного населення, та інші урядові заходи, які стимулювали добровільну здачу зброї. І варто зазначити, що навіть в найбільш розвинених країнах постійно виникають нові законодавчі ініціативи для вдосконалення тих чи інших нормативно-правових актів, які дозволяють чи забороняють використання вогнепальної зброї цивільним населенням.

Водночас в таких лояльних та ліберальних країнах сам факт права на наявність зброї для самозахисту не означає, що власник має необмежені можливості її використання. Діє великий ряд обмежень, бо застосування цієї ж зброї може мати місце лише у разі крайньої необхідності – і громадяни, в більшості випадків, це усвідомлюють.

В нашій країні зараз вкрай необхідні такі зміни, проте суспільство має розуміти, що це не короткотривалий, складний та навіть психологічно-залежний процес, який буде реалізовуватись поступово. Законодавець, в свою чергу, має розуміти, що досвід зарубіжних країн прямо свідчить про те, що запровадження чіткої системи законотворчих актів, які б регулювали обіг зброї – є ще одним кроком до збільшення рівня безпеки, розвитку та цивілізованості в Україні. Важливим фактором для розуміння є і те, що єдиного системного підходу до вироблення збройної політики не існує.

Але все ж залишається беззаперечний факт – належне правове регулювання є обов'язковим атрибутом ефективної реалізації державної політики у сфері легалізації вогнепальної зброї. Тож прийняття в Україні відповідного закону, а також постійне вдосконалення уже існуючих постанов та інструкцій, дозволило б значно зменшити випадки незаконного поводження зі зброєю та підвищити загальний рівень громадської безпеки.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї : наказ М-ва внутр. справ України від 21.08.1998 р. № 622 : станом на 23.06.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>
2. Про право власності на окремі види майна : постанова Верховної Ради України від 17.06.1992 р. № 2471-XII : станом на 24.01.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12#Text>
3. Про затвердження Положення про дозвільну систему : постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 р. № 576 : станом на 19.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-92-п#Text>
4. Законодавчо затвердити право громадян України на захист : петиція до Президента України від 29.08.2025 р. № 22/000040-еп. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/40>
5. Supreme Court ruling expands US gun rights / Anthony Zurcher, Bernd Debusmann Jr, Boer Deng. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-61915237>

Ключові слова: зброя, громадська безпека, обіг зброї, суспільство, законодавство про зброю, вогнепальна зброя.

Keywords: arms, public safety, arms trafficking, society, arms legislation, firearms.

Тарантинов Юрій Миколайович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права*

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Реалізація програм побудови правової незалежної держави потребує використання усіх загальних засад демократичного цивілізованого розвитку. Певну роль в такій діяльності повинні відігравати правові засоби, охоронного характеру включно. Своє завдання в реаліза-

ції таких програм повинні виконувати й кримінально-правові заходи, зокрема, застосування кримінальної відповідальності за кримінально-протиправні посягання. Більш детальний аналіз показує, що серед усіх кримінальних правопорушень є декілька груп, які, на наш погляд, мають підвищену соціальну небезпеку, особливо, в сучасних умовах. Так, кримінальні правопорушення, котрі вчиняються у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, які систематизовані у розділі XVII Кримінального кодексу України (далі – КК), мають «подвійну» небезпеку, завдаючи як реальну шкоду, так і підриваючи авторитет держави, який повинні забезпечувати відповідні службовці. Такі кримінально-протиправні діяння набувають підвищеної суспільної небезпеки, коли вчиняються у надзвичайних умовах, зокрема, в умовах воєнного стану. У той час, коли держава та населення застосовують підвищені заходи щодо загальної та особистої безпеки, службові особи такими зловживання по суті нівелюються будь які такі заходи [1, с. 323 – 327]. Особливо гостро відчувається такі правопорушення, коли вчиняються у Збройних Силах України [2]. Враховуючи всі ці обставини, Президент України В. Зеленський запропонував «законодавчо прирівняти корупцію до державної зради на воєнний час» [3]. Все це підкреслює, що увага щодо кримінальної відповідальності службовців повинна мати підвищений характер.

Аналіз складу кримінального правопорушення дає змогу надати загальну характеристику складу таких правопорушень. Так, об'єктом службових кримінальних правопорушень є правомірна діяльність державних чи самоуправлінських органів (апарату), підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності у будь-яких галузях їх діяльності і їх авторитет. З об'єктивної сторони для таких діянь має бути наявність таких ознак: суспільно небезпечне порушення службовою особою функцій, які обумовлені її службовими положенням. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених частинами першими статей 364, 365 та 367 КК, є настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб, що може мати свій вираз у: матеріальних (майнових) збитках; нематеріальній (фізичній, моральній тощо) шкоді; матеріальному збитку у сполученні з наслідками нематеріального характеру. Крім того, згідно з пунктом 3 примітки до статті 364 КК України, коли шкода полягає у заподіянні матеріальних збитків, то вона визнається істотною за умови, якщо сума таких збитків в сто і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян. Також практика вважає істотною таку шкоду, що настає у разі використання службовою особою свого службового становища для: сприяння чи потурання вчиненню кримінальних правопорушень іншими особами; вчинення, поряд зі службовим, іншого кримінального правопорушення; приховування кримінального правопорушення, раніше вчиненого нею самою, чи іншими особами та ін. З суб'єктивної сторони для таких правопорушень, крім випадків службової недбалості, необхідна наявність умисної форми вини. Саме ознаки суб'єктивної сторони багато в чому дають змогу систематизувати кримінальні правопорушення з цього розділу на службові кримінальні правопорушення корисливої спрямованості (неправомірна вигода) та некорисливої спрямованості (зловживання владою, перевищення влади, службова недбалість, службове підривлення). Суб'єктом цих кримінальних правопорушень (крім передбаченого статтею 369 КК «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі») може бути лише службова особа.

Дослідження цієї проблеми дає змогу звернути увагу ще на одну суттєву обставину, яка на сьогодні ще не має остаточного визначення. Йдеться про співвідношення понять та змісту службових та «білокомірцевих» кримінальних правопорушень. Як відомо, вперше поняття «білокомірцева злочинність» ввів до обговорення американський кримінолог Е. Сатерленд [4, с. 152 – 158] з метою чіткішого розмежування кримінально-протиправних посягань, які вчиняли відповідні суб'єкти, від традиційних загально-кримінальних правопорушень, зокрема, вбивств, крадіжок, пограбувань та ін. Водночас, кримінальні правопорушення, які аналізу-

ються, переважно не мають насильницького характеру, інформація про них не є поширеною та ін. Проте, відповідно до сучасно оприлюдненої інформації, можна вважати, що майнові збитки від таких діянь (розкрадань, посадових зловживань, хабарництва тощо) значно більші, ніж збитки, які настають від «звичайних» майнових кримінальних правопорушень. Їх підвищена суспільна небезпека визначається моральною шкодою для держави, авторитету чиновницького апарату. З огляду на обов'язкові вимоги, сформульовані Європейським Союзом для України, і виконання яких є обов'язковою умовою для початку переговорів, то багато в чому вони пов'язані саме з подоланням білокомірцевих кримінальних правопорушень в широкому розумінні цього поняття. Однак подолати це явище за рахунок здійснення короточасних компаній навряд чи можливо: потрібна цілеспрямована, обґрунтована протидія цьому явищу, з урахуванням усіх політичних, соціально-економічних та правових заходів, зокрема продумані засоби кримінального права [5].

Список використаних джерел

1. Бондаренко О. С. Корупційні прояви в оборонному секторі в умовах воєнного стану та післявоєнний період: характеристика та заходи нівелювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 323–327. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284793/278853>
2. Запобігання корупції у Збройних Силах України. Особливості правозастосування під час дії воєнного стану. Київ : ВД «Професіонал», 2022. 608 с.
3. Зеленський запропонує Раді прирівняти корупцію під час війни до державної зради. *Слово і діло*. 2023. 27 серп. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/08/27/novyna/bezpeka/zelenskyj-zaproponuye-radi-pryrivnyaty-korupczyu-vijny-derzhavnoyi-zrady>
4. Таратинов Ю. М. Девіантна поведінка в економіці. *Консервативно-ліберальні ідеї Одеської школи кримінального права* : матеріали Одес. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 листоп. 2023 р.) / відп. ред. Ю. Ю. Коломієць. Одеса, 2023. С. 152–158.
5. Стрельцов Є. Л. Кримінальне право – це лише «охоронець» і ніяк не «рятівник», або Знову про вияв та вплив цього права. *Юридичний вісник України*. 2023. 1–18 верес. (№ 34–36); 19–30 верес. (№ 37–38).

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне правопорушення, склад кримінального правопорушення, службові кримінальні правопорушення, білокомірцеві кримінальні правопорушення.

Keywords: criminal law, criminal offence, composition of a criminal offence, criminal offences of officials, white-collar criminal offenses.

СЕКЦІЯ 10

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Керівник секції: завідувач кафедри кримінального процесу,
доктор юридичних наук, професор О. О. Торбас*

*Секретар секції: доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент В. А. Завтур*

Торбас Олександр Олександрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор*

НАЛЕЖНЕ ДЖЕРЕЛО ОДЕРЖАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ ПРИ ОЦІНЦІ ЇХ ДОПУСТИМОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

На даний момент у кримінальному процесуальному законодавстві відсутнє легальне визначення електронних доказів. Законодавець обмежується лише загальним визначенням, відповідно до якого доказами є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 84 КПК України). Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи та висновки експертів (також існують додаткові джерела доказів при розслідуванні кримінальних проступків, проте серед них також немає жодної вказівки на електронні докази). Таким чином, законодавець фактично ігнорує електронні докази як окремий вид. В КПК України всі вказівки про електронні докази фактично зводяться до ст. 99 КПК України, де зазначено, що одним з джерел доказів є документ, тобто спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. До документів, крім інших, можуть відноситись матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані).

Відповідно до ст. 86 КПК України, доказ визнається допустимим у тому випадку, якщо його було отримано у спосіб, передбачений КПК України. Жодних додаткових уточнень щодо специфіки оцінки допустимості електронних доказів КПК не містить, що означає, що необхідно використовувати відносно стандарті критерії оцінки допустимості доказів – належне джерело, належний суб'єкт, належний спосіб збирання та закріплення.

І вже при визначенні належного джерела доказу можуть виникнути проблеми, адже основним джерелом інформації з відкритих джерел є мережа інтернет. Очевидно, що сам по собі інтернет не є джерелом, адже будь-яка інформація зберігається на серверах, які і є джерелом відповідної інформації. Відповідно, можна дійти висновку, що будь-яка інформація, отримана з мережі Інтернет, може бути визнана недопустимим доказом, адже слідство вилучало її не з конкретного сервера (що, як правило, або складно, або навіть неможливо). «У такому випадку огляд облікового запису, відеозапису, вебсайту, без вилучення інформації з сервера може бути визнаний недопустимим доказом» [1, с. 100]. Проте такий висновок видається дещо передчасним.

Специфіка інформації в мережі Інтернет полягає в тому, що її сутність та зміст не буде змінюватися від зміни сервера, на якому знаходиться сама інформація. Інколи в кримінальному провадженні більше значення має сам сайт, де була розміщена інформація (наприклад, загальнодоступна соціальна мережа або закритий форум), ніж фактичне місцезнаходження сервера, яке ніяким чином не впливає на саме кримінальне правопорушення. Також не можна ототожнювати електронний доказ як засіб доказування та матеріальний носій такого документа, «оскільки характерною рисою електронного документа є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія» [2]. Об'єднана палата ВС зазначила, що «для виконання завдань кримінального провадження, з огляду на положення Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», допустимість електронного документа як доказу не можна заперечувати винятково на підставі того, що він має електронну форму (ч. 2 ст. 8). Відповідно до ст. 7 цього Закону у випадку його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа. Один і той самий електронний документ може існувати на різних носіях. Усі ідентичні за своїм змістом екземпляри електронного документа можуть розглядатися як оригінали та відрізнятися один від одного тільки часом і датою створення. Питання ідентифікації електронного документа до оригіналу можуть бути вирішені уповноваженою особою, яка його створила (за допомогою спеціальних програм порахувати контрольну суму файлу або каталогу з файлами CRC-сума, hash-сума), або за наявності відповідних підстав шляхом проведення спеціальних досліджень» [2].

Загалом вимога щодо належного джерела насамперед стосується «типових» доказів, а не електронних. Дана вимога повинна, крім іншого, забезпечити достовірність доказу та можливість його подальшої перевірки шляхом аналізу самого джерела. Електронні докази, очевидно, працюють дещо за іншими принципами, тому і вимоги оцінки належності джерела мають бути іншими. Як було зазначено, неправильно здійснювати жорстку прив'язку до матеріального носія інформації, коли ведеться мова про електронні документи. До того ж в мережі Інтернет поняття «джерело» є вкрай відносним, адже особа, яка створює онлайн-контент, який в подальшому може бути використаний як доказ, не знає про те, на якому сервері буде розміщена така інформація, адже її більше цікавить сам сайт, ніж сервер. У зв'язку з цим можна дійти висновку, що при оцінці належного джерела електронних доказів немає підстав робити жорстку прив'язку до належного джерела, як це на противагу відбувається з «типовими» доказами.

Список використаних джерел

1. Ратнова А. В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів в доказуванні : дис. ... д-ра філософії : спец. 081 «Право». Львів, 2021. 248 с.
2. Постанова ККС ВС від 29.03.2021 р., справа № 554/5090/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074938> (дата звернення: 26.03.2024).

Ключові слова: кримінальне провадження, електронні докази, належне джерело, допустимість доказів.

Keywords: criminal proceedings, digital evidence, proper source, admissibility of evidence.

Аленін Юрій Павлович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального процесу,
член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України*

Волошина Владлена Костянтинівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу*

ПРО ДЕЯКІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КПК З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Одним із шляхів підвищення ефективності досудового розслідування, зокрема слідства, вбачаються, насамперед, в зменшенні тягара навантаження на слідчих (особливо слідчих Національної поліції) за рахунок вдосконалення нормативного врегулювання деяких положень Кримінального процесуального кодексу. До них, на наш погляд, слід в першу чергу віднести наступні.

1. Аналізуючи в цілому положення ст. 214 КПК України (Початок досудового розслідування), слід зазначити, що вона не є еквівалентом стадії перевірки заяв і повідомлень про злочини (стадія порушення кримінальної справи) раніше передбаченої КПК (1960 р.). Запропонований нині порядок початку досудового розслідування фактично скасував так звану дослідчу перевірку за заявами та повідомленнями про вчинення злочину. Відтак усе процесуальне навантаження щодо перевірки таких заяв і повідомлень автоматично покладається на слідчого, а не на відповідні органи дізнання чи підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Запропонований порядок початку досудового розслідування злочинів також не передбачає і прийняття відповідного рішення у формі постанови слідчого, дізнавача або прокурора, що не узгоджується з ч. 2 ст. 110 КПК, згідно з якою рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймаються саме у формі вмотивованої постанови. Окрім того, відсутність формального початку кримінального провадження у вигляді постанови унеможливило оскарження факту його порушення, тобто, не передбачає механізму здійснення судового контролю за ним.

Отже, можна констатувати, що законодавець, намагаючись, як йому здавалося, спростити процедуру початку досудового розслідування, навпаки ускладнив на практиці цей порядок, звівши останній до виконання технічної норми, тобто до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), та ще й спростивши до мінімуму строк (24 години) про прийняття рішення про початок досудового розслідування.

В практичній діяльності такий порядок в кінцевому підсумку призвів до безпідставної появи величезної кількості кримінальних проваджень (в багатьох випадках число таких проваджень у одного слідчого (насамперед поліції) обчислюється навіть не десятками, а сотнями кримінальних проваджень, серед яких є справи про тяжкі і особливо тяжкі злочини, та такі, що характеризуються значною складністю для розслідування, що безумовно не під силу кожному виконавцю, а відповідно подібна ситуація відбивається на якості досудового розслідування. Практичними співробітниками така робота, здебільшого розцінюється як праця «на кошик» і з цією оцінкою слід погодитися.

Отже, з метою вдосконалення процедури початку досудового розслідування нами пропонується в законодавчому порядку поновити у вітчизняному кримінальному процесі самостійну стадію порушення кримінального провадження, що безумовно, на наш погляд, призведе до оптимізації всього кримінального процесу. Для цього необхідно в КПК закріпити наступні процедурні правила:

а) чітко виділити підстави і приводи (джерела) до початку досудового розслідування. Що стосується останніх, то особливу увагу варто звернути на порядок прийняття явок з повинною та заяви викривача (п. 16-2 ч. 1 ст. 3 КПК);

б) слідчий, дізнавач, прокурор після внесення відомостей до ЄРДР зобов'язаний вжити всі необхідні заходи, щоб запобігти кримінальному правопорушенню або припинити його, забезпечити безпеку заявника й інших осіб;

в) в разі необхідності перевірити заяву або повідомлення про кримінальне правопорушення, то вона здійснюється слідчим, дізнавачем, прокурором в строк не більше 10 днів з моменту внесення відомостей до ЄРДР. Перевірка може проводитися шляхом відібрання пояснень від окремих громадян чи посадових осіб, витребування необхідних документів чи їх копій, отримання висновків спеціалістів у відповідних галузях знань або проведенням ревізій, матеріалів відомчих перевірок, розслідувань тощо. Протягом проведення такої перевірки забороняється здійснення будь-яких слідчих (розшукових) дій, передбачених КПК, за винятком огляду місця події у невідкладних випадках та затримання. Пропонована процедура перевірки заяв і повідомлень про злочини в майбутньому буде, як ми сподіваємося, передбачена КПК і підставою для подібного висновку може служити еволюція законодавця в цьому напрямку, маємо на увазі зміни в КПК, що відбулися в кінці 2018 року (ч. 3 ст. 298, ч. 3 ст. 214 КПК України), коли стосовно з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР можуть бути відібрані пояснення, проведено медичне освідчування, отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото і кінозйомки, відеозапису; вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей;

г) за результатами проведення перевірки відомостей про кримінальне правопорушення слідчий, дізнавач, прокурор приймає постанову про початок досудового розслідування або постанову про відмову в початку такого розслідування. Постанови, прийняті за результатами проведення перевірки відомостей про кримінальне правопорушення, можуть бути оскаржені до прокурора, слідчого судді.

Варто в окремих нормах, що стосуються окремої стадії порушення (початку) досудового розслідування більш детально вписати й інші певні положення самої процедури прийняття рішень на цій стадії кримінального процесу.

Слід підкреслити, що відновлення згаданої стадії – це нагальна потреба, про що свідчить як існуюча правозастосовна практика, так і досвід конкретних виконавців-слідчих, дізнавачів, прокурорів.

2. Наступним шляхом в напрямку вдосконалення процедури досудового розслідування, на нашу думку, може бути спрощення процесу прийняття деяких рішень, які приймаються дізнавачем, слідчим. Тут ми маємо на увазі самостійного прийняття рішень вище названими особами по певним позиціям, тобто без рішення слідчого судді та отримання попередньої згоди прокурора, наприклад, при застосуванні окремих заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема такого запобіжного заходу як особисте зобов'язання, особиста порука та інші.

3. Аналізуючи положення ст. 40 КПК України, є підстави констатувати, що процесуальний статус слідчого вписаний не досить чітко, по декількох позиціях його повноваження значно звужені у порівнянні з повноваженнями, які були передбачені ст. 114 КПК (1960 року).

Вважаємо, що в майбутньому, з урахуванням застосування КПК варто передбачити такі повноваження, які б сприяли формуванню дійсної, а не уявної (декларативної) самостійності і незалежності слідчого, а саме: а) що слідчий у випадку незгоди з рішенням (вказівками) прокурора чи керівника органу досудового розслідування має право подати матеріали кримінального провадження з письмовим викладом своїх заперечень прокурору, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, або прокурору вищого рівня. Подання заперечень на рішення (вказівки) не зупиняє їх виконання, за винятком заперечень на вказівки щодо повідомлення про підозру та його обсягу, про кваліфікацію кримінального правопорушення, про складання підсумкових процесуальних документів досудового розслідування; б) витребування у слідчо-

го кримінального провадження не допускається, крім випадків, передбачених КПК України. Слідчий не зобов'язаний давати пояснення щодо суті закінчених кримінальних проваджень, а також надавати їх будь-кому для ознайомлення інакше, ніж у випадках і порядку передбачених КПК України.

4. Наступним напрямком слід вважати оптимізацію системи гласних слідчих (розшукових) дій як основного способу збирання і перевірки доказів на досудовому кримінальному провадженні за рахунок відновлення в якості самостійних слідчих дій – виїмки предметів і документів, очної ставки (уточнивши при цьому процедуру та мету проведення); повернення до такої дії як відтворення обстановки і обставин події з розподілом її на дві споріднені – перевірка показань на місці та, власне, слідчий експеримент; корекція мети та процедури ексгумації трупа тощо. В майбутньому варто також передбачити в законодавчому порядку застосування нових методів і тактичних прийомів при проведенні слідчих дій як от: гіпнозу, поліграфу, одорологічної вибірки та інших сучасних засобів.

Реформуванню підлягають й інші положення, що мають відношення до процедури досудового розслідування, наприклад, провадження в умовах воєнного стану, більш чіткого врегулювання процесуального порядку відкриття матеріалів іншій стороні, взаємодії слідчого (детектива) з оперативними підрозділами, експертними установами, спеціалістами, органами місцевого самоврядування та громадськістю й іншими.

Ключові слова: досудове розслідування, порушення кримінального провадження, повноваження слідчого (детектива); система слідчих (розшукових) дій.

Keywords: pre-trial investigation, initiation of criminal proceedings, authority of the investigator (detective); system of investigative (search) actions.

Макаренко Олександр Юрійович

Донецький державний університет внутрішніх справ (м. Кривий Ріг),

доктор юридичних наук, професор

кафедри правоохоронної діяльності та поліцейстики факультету № 1 КННІ

Макаренко Наталія Анатоліївна

Донецький державний університет внутрішніх справ (м. Кривий Ріг),

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного та господарського права, факультет № 2 КННІ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ КЛІЄНТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Підготовлені тези доповіді, та сама доповідь, в межах окресленої конференції, мають на меті привернення уваги наукового суспільства до проблем кримінального процесу, що виникають в практичній роботі адвокатів, при захисті інтересів клієнтів в умовах воєнного стану.

Маємо зазначити, що фундаментом роботи, є реальна ситуація з якою працювали та на жаль вимушені працювати на момент написання тез доповіді автори.

На жаль, збройна агресія відносно нашої батьківщини докорінно змінила наше життя, і звісно, створила величезну кількість ризиків для всіх нас. Разом із тим, на думку авторів, саме забезпечення верховенства права, є необхідною вимогою для існування та розвитку України. Ми також вважаємо, що саме умову сьогодення надають можливість в окремих ситуаціях маніпулювати суспільною думкою, використовувати прогалини та недоліки кримінального процесуального законодавства та порушувати права пересічних громадян.

Окрема цікавість запропонованої ситуації підтверджується тим, що справа, в межах якої порушені права нашої клієнтки, є надзвичайно резонансною і такою, що має значний суспіль-

ний інтерес. Відомості про цю справу, в тому числі про окремі аспекти досудового слідства, можна знайти у відкритих джерелах, під загальною назвою «справа двадцятівських» [1].

Разом із тим, ми маємо зазначити, що ні нашої клієнтці, ні її чоловіку, ні в межах вказаного провадження ні в межах будь-яких інших підозр не висувалась. Більше того, в слідчих навіть не було бажання допитати осіб, в помешканні яких був проведений обшук, в результаті якого була вилучена особиста техніка.

Так, 27 лютого 2023 року, приблизно о 05 годині 14 хвилин (ранку), у квартирі за адресою нашої клієнтки та її чоловіка, журналіста на підставі Постанови «про проведення обшуку в порядку ч. 3 ст. 233 КПК України» від 27.02.2023 р. старшого слідчого в ОВС ГСУ НП України, підполковника поліції, розпочалось проведення обшуку житла.

Підставою проведення «обшуку в порядку ч. 3 ст. 233 КПК України» у вищезазначеній Постанові слідчого, зокрема, вказано, що Головним слідчим управлінням Національної поліції України здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні № 12022000000000035 від 11.01.2022 р. за ознаками кримінальних правопорушень передбачених ч. 1, 2 ст. 255, ч. 4 ст. 28, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 369 КК України та, що, нібито, чоловік нашої клієнтки, причетний до незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин.

Згідно вказаної Постанови, необхідність у невідкладному обшуку виникла у зв'язку з тим, що нібито існують достатні підстави вважати, що за адресою мешкання нашої клієнтки знаходяться наркотичні засоби, психотропні речовини, а також інші речі, предмети та документи, які можуть бути використані в якості речових доказів, а також як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. У зв'язку з наявністю невідкладного випадку, пов'язаного з рятуванням майна – вищевказаних речей, предметів, документів та інших відомостей, виникла необхідність у невідкладному проведенні обшуку.

Враховуючи той факт, що об'єм роботи не дозволяє розкрити тему повністю, більш детально вона буде розкрита під час наукової дискусії.

Але в якості основного висновку, маємо зазначити, що на сьогоднішній день недосконалість кримінального процесуального законодавства, дозволяє порушувати права громадян та маніпулювати як нормами закону так і суспільною думкою, що в свою чергу має негативні наслідки для правової України.

Так відповідно до ч. 1 ст. 233 КПК України ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених частиною третьою цієї статті.

Згідно з ч. 3 ст. 233 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 234 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу.

Однак, наявності невідкладного випадку, який був би пов'язаний із врятуванням життя людей та майна – не було. Ані наша клієнтка ані її чоловік не є підозрюваними у кримінальному провадженні № 12022000000000035 від 11.01.2022 року та не є підозрюваними особами у вчиненні кримінального правопорушення, яких необхідно переслідувати або затримати, а тому, зазначені у Постанові про проведення обшуку в порядку ч. 3 ст. 233 КПК України від 27

лютого 2023 року, підстави проведення обшуку вказані слідчим не належали до невідкладних та не відповідали положенням ч. 3 ст. 233 КПК України. Більше того, на день написання тез доповіді, вони свій процесуальний статус не змінили і навіть на допит не викликались.

Під час проведення обшуку було вилучено декілька карток пам'яті, мобільні телефони та ноутбук. Маємо також зазначити, що в межах захисту інтересів нашої клієнтки адвокат Макаренко Олександр Юрійович, діючи від імені клієнтки подав до Печерського районного суду міста Києва скаргу на бездіяльність уповноваженого слідчого Головного слідчого управління Національної поліції України, який здійснює досудове розслідування у кримінальному провадженні № 12022000000000035 від 11.01.2022р. за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1, 2 ст. 255, ч. 4 ст. 28, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 369 КК України, яка полягає у не поверненні тимчасово вилученого майна, у якій просив, зокрема, зобов'язати уповноваженого слідчого Головного слідчого управління Національної поліції України, який здійснює досудове розслідування у кримінальному провадженні № 12022000000000035 від 11.01.2022 р., за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1, 2 ст. 255, ч. 4 ст. 28, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 369 КК України, повернути володільцю, нашій клієнтці, майно, тимчасово вилучене під час обшуку 27.02.2023 року.

19 травня 2023 року слідчим суддею Печерського районного суду міста Києва Григоренко І. В. було винесено ухвалу по справі № 757/15249/23-к, якою слідчого було зобов'язано повернути вилучене майно.

Проте вже після винесення вказаної ухвали, слідчий, що здійснює досудове розслідування вказаного провадження, звернувся до слідчого судді Печерського районного суду міста Києва, з клопотанням про накладення арешту на вилучене майно. Звісно, слідчий в своєму клопотанні упустив наявність вищезгаданої ухвали, якою його зобов'язали повернути майно нашої клієнтки. В результаті чого, після неодноразових запитів, в яких ставили питання про причини не повернення майна, ми отримали відповідь, що виконати ухвалу слідчого судді Печерського районного суду міста Києва від 19.05.2023 № 757/15249/23-к про повернення вилученого майна неможливо, оскільки ухвалою слідчого судді Печерського районного суду міста Києва від 20.06.2023 у справі № 757/225241/23-к накладено арешт на майно, яке вилучено 27.02.2023 під час проведення обшуку за адресою нашої клієнтки.

Ми вважаємо, що оскаржувана ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва Головку Ю. Г. від 20 червня 2023 р. в справі № 757/25241/23-к про накладення арешту на майно, є такою, що не відповідає нормам діючого кримінального процесуального законодавства, прийнятою з порушенням ст.ст. 170-173 КПК України, з невідповідністю висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження.

Крім того, слід звернути увагу на те, що ухвала про повернення тимчасово вилученого майна слідчого судді Печерського районного суду міста Кривого Рогу від 19 травня 2023 року в справі № 757/15249/23-к була винесена задовго до винесення ухвали слідчого судді Печерського районного суду міста Києва від 20.06.2023 у справі № 757/225241/23-к про накладення арешту на майно.

На сьогоднішній день апеляційна скарга на ухвалу про накладення арешту на вилучене майно досі не розглянута, але очевидним є маніпулювання нормами права та навмисне порушення конституційних прав нашої клієнтки.

Список використаних джерел

1. Знешкоджено діяльність криворізького наркокартелю, учасники якого «забезпечували» наркотиками регіони України. *Україна кримінальна*. 2023. 27 лют. URL: <https://cripo.com.ua/news/crime/zneshkodzheno-diyalnist-kryvorizkogo-narkokartelyu-uchasnyky-yakogo-zabezpechuvaly-narkotykamy-regiony-ukrayiny/>

Ключові слова: третя особа, обшук, постанова, слідчий суддя, майно.

Keywords: third party, search, order, investigating judge, property

Ракіпова Інна Василівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального процесу,
доктор юридичних наук, доцент*

Мельник Андрій Валерійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу*

ПРАВО ПОТЕРПІЛОГО НА ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ

Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, що закріплено у ст. 3 Конституції України [1]. Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки від 11.05.2023 року № 273 стратегічним пріоритетом визначено послідовну кримінальну політику, пріоритетом у якій є запобігання злочинності, невідворотність відповідальності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення інтересів потерпілого [2].

У Конституції України є статті 29, 63, 129, де законодавець згадує про право підозрюваного, обвинуваченого на захист [1]. У Кримінальному процесуальному кодексі України теж окремі засади кримінального провадження звернені саме до підозрюваного, обвинуваченого [3]. Зрештою, у Кримінальному кодексі України є ст. 374 «Порушення права на захист». Зауважимо також, що окремі положення розділу 18 КК України вказують як на кримінальні правопорушення проти правосуддя на втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397 КК України), погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398 КК України), умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399 КК України), посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК України) [4].

Але ні у Конституції України, ні у статтях 2 та 7 КПК України, тобто серед завдань та загальних засад кримінального провадження про потерпілого прямо не згадується. Так само кримінальним процесуальним законом не передбачено випадків обов'язкової участі представника потерпілого. Це підводить до думки про деяку другорядність жертви кримінального правопорушення, що може набувати процесуального статусу потерпілого в кримінальному процесі.

Водночас, «право на правову допомогу – це гарантована Конституцією України можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги [5]. Конституційне право кожного на правову допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значимість. Важливу роль у забезпеченні реалізації, захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина в Україні як демократичній, правовій державі відведено праву особи на правову допомогу, закріпленому у статті 59 Конституції України. Це право є одним із конституційних, невід'ємних прав людини і має загальний характер. У контексті частини першої цієї статті «кожен має право на правову допомогу» поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України [6].

Конституційний Суд України також зазначає, що гарантування кожному права на правову допомогу в контексті частини другої статті 3, статті 59 Конституції України покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги. Проте не всі галузеві закони України, зокрема процесуальні кодекси, містять приписи, спрямовані на реалізацію такого права, що може призвести до обмеження чи звуження змісту та обсягу права кожного на правову допомогу [6].

«Право на правову допомогу – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права. Правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати. Положення частини першої статті 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує» [6].

З аналізу частини першої статті 131-2 Конституції України у системному зв'язку з статтею 59 випливає позитивний обов'язок держави, який полягає в гарантуванні участі адвоката у наданні професійної правничої допомоги особі з метою забезпечення її ефективного доступу до правосуддя за рахунок коштів держави у випадках, передбачених законом» [7]. Конституційний Суд України виходить з того, що «адвокат має необхідний професійний рівень та можливість забезпечити реалізацію права особи на захист від кримінального обвинувачення та представництво її інтересів у суді» [8].

Зрештою, відповідно до ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Однак не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені, зокрема, ст. 59 Основного Закону щодо права на професійну правничу допомогу. Тому проблематика забезпечення права потерпілого на правничу допомогу у кримінальному провадженні залишається актуальною, потребує правової регламентації та напрацювання відповідного механізму реалізації, передбаченого кримінальним процесуальним законом України.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : від 11.05.2023 р. № 273. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) : від 16.11.2000 р. № 13-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text>
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) : від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text>
7. Висновок Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (ре-

стр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України : від 31.10.2019 р. № 4-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004v710-19#Text>

8. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України : від 20.01.2016 р. № 1-в/2016. URL: <https://zakon.cc/law/document/read/v001v710-16>

Ключові слова: кримінальне провадження, потерпілий, правнича допомога, конституційне право, кримінальний процесуальний закон.

Keywords: criminal justice, patient, legal assistance, constitutional law, criminal procedural law.

Волошина Владлена Костянтинівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент*

Сидорчук Владислав Васильович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального процесу, доктор філософії в галузі права*

ДО ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ЗАСАДИ ЗАКОННОСТІ ПРИ УХВАЛЕННІ СУДАМИ ВИРОКІВ

Стаття 370 Кримінального процесуального кодексу зазначає, що судові рішення повинні бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Що ж стосується законності рішення, то частина 2 відповідної статті вказує, що «законним є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження» [8].

В свою чергу засада законності в кримінальному провадженні закріплена у статті 7 Кримінального процесуального кодексу, а також у статті 9, яка зазначає, що: «під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно дотримуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства» [8].

Зазначені положення свідчать про необхідність судом ухвалювати вирок відповідно до встановленого кримінально-правового та кримінального процесуального законодавства, які в свою чергу відображають загальні положення Конституції України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

На необхідності дотримуватись норм кримінального і кримінального процесуального права, окрім безпосередньо загальної засади законності та вимог щодо змісту судового рішення, свідчить і положення статті 409 Кримінального процесуального кодексу, які закріплюють наступну норму: «підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції є: неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність» [8]. В свою чергу положення статті 413 Кримінального процесуального кодексу деталізує окремі випадки неправильного застосування закону України про кримінальну відповідальність: «неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, що тягне за собою скасування або зміну судового рішення, є: застосування закону, який не підлягає застосуванню, неправильне тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту» [8].

Незважаючи на вищезазначене суди в своїх рішеннях в окремих випадках роблять посилення або на неактуальне кримінальне законодавство або на норми, що не відповідають змісту обставин досліджених судом.

Так наприклад, в окремих випадках, суди ухвалюючи вироки, оцінюють обставини, які пом'якшують покарання, і роблять посилання при їх визначенні на інші норми, ніж ті, що регулюють відповідне питання. Так, у частині 1 статті 66 Кримінального кодексу наведений перелік обставин, що пом'якшують покарання, серед яких, в тому числі, наявні наступні: «з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення, вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім, вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин» [7]. У частині 2 статті 66 Кримінального кодексу, законодавець передбачив можливість суддівського розсуду, зазначивши, що при призначенні покарання, суд може визнавати і інші обставини такими, що пом'якшують покарання.

В окремих вироках, суди фактично використовуючи положення частини 1 статті 66 Кримінального кодексу, роблять посилання на частину 2 статті 66 Кримінального процесуального кодексу:

- «відповідно до положень ч.2 ст.66 КК України пом'якшуючим обставинами відносно обвинуваченого ОСОБА_4 суд визнає: скрутне матеріальне становище, що склалося в сім'ї обвинуваченого ОСОБА_4» [5]. Зазначена обставина є формою обставини, що пом'якшує покарання, передбаченої пунктом 5 частини 1 статті 66 Кримінального кодексу: «вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин» [7];
- «обставиною, яка пом'якшує покарання ОСОБА_4, суд на підставі ч. 2 ст. 66 КК України визнає вплив на прийняття рішення про вчинення злочину тяжкої хвороби батька» [4]. В даному випадку, також зазначена обставина є формою обставини, що пом'якшує покарання, передбаченої пунктом 5 частини 1 статті 66 Кримінального кодексу: «вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин» [7];
- «обставинами що пом'якшують покарання обвинуваченому судом визнається щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, та молодий вік обвинуваченого, що відповідає ч.2 ст.66 КК України» [2]. В даній ситуації суддя не вказує точний вік особи, однак у випадку вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім – відповідна обставина мала б мати посилання на пункт 3 частини 1 статті 66 Кримінального кодексу, що ж стосується щирого каяття і активного сприяння розкриттю кримінального правопорушення, то вона мала б мати посилання на пункт 1 частини 1 статті 66 Кримінального кодексу: «вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин» [7].

Також, в контексті досліджуємої нами теми, необхідно вказати і на випадки використання судами застарілого законодавства. Так, наприклад у 2018 році класифікація злочинів була дещо змінена, і з неї були прибрані злочини середньої тяжкості. Однак, незважаючи на це окремі суди незважаючи на те, що кримінальне правопорушення вчинялось після відповідних змін, все одно у своїх вироках, при визначенні виду і розміру покарання, робили посилання на злочини середньої тяжкості:

- «судом визнано доведеним, що обвинувачена ОСОБА_4 у невстановлені досудовим розслідуванням місці на початку серпня 2022 року... Враховуючи, що ОСОБА_4 на момент ухвалення вироку є неповнолітньою, вчинила злочин середньої тяжкості» [6];
- «07 серпня 2020 року о 16 год. 50 хв. ОСОБА_3, перебуваючи поряд і ТЦ «Магелан» ... При обранні покарання ОСОБА_3 суд враховує: ступінь тяжкості вчиненого ним злочину, який є злочином середньої тяжкості» [1];
- «близько 02-20 год. 11.12.2021 року ОСОБА_4 ... При призначенні обвинуваченому ОСОБА_4 покарання суд враховує ступінь тяжкості вчиненого злочину, а саме те, що обвинувачений вчинив проступок – злочин середньої тяжкості» [3].

Зазначені випадки порушення засади законності у кримінальному провадженні, не є істотними або критичними для того щоб скасовувати вирок. В абсолютному вимірі вони є незнач-

ним порушенням вимог кримінального процесуального законодавства, яке можливо пояснюється значною завантаженістю суддів. Однак в відносній оцінці – вони є порушеннями, які в подальшому, з великою долею вірогідності, тягнутимуть за собою інші, можливо більш тяжчі. З огляду на це, варто констатувати, що існує потреба розроблення законодавчого механізму реакції на відповідні порушення законності в кримінальному провадженні, для сприяння чіткого і системного дотримання кримінальної процесуальної форми, в тому числі і судами.

Список використаних джерел

1. Вирок Голосіївського районного суду міста Києва від 12 січня 2022 року, судова справа № 752/23512/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102524172>
2. Вирок Добровеличківського районного суду Кіровоградської області від 28 лютого 2023 року, судова справа № 387/193/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109262612>
3. Вирок Зарічного районного суду міста Суми від 27 січня 2021 року, судова справа № 591/221/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102834859>
4. Вирок Рогатинського районного суду Івано-Франківської області від 01 травня 2023 року, судова справа № 349/412/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110679837>
5. Вирок Хорольського районного суду Полтавської області від 10 травня 2023 року, судова справа № 548/799/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110755912>
6. Вирок Шевченківського районного суду міста Чернівці від 13 лютого 2023 року, судова справа № 727/11983/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109507691>
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n313>.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n3069>.

Ключові слова: кримінальне провадження, засада законності, вирок суду, порушення законності у вирокі суду.

Keywords: criminal proceedings, basis of legality, court verdict, violation of legality in the court verdict.

Voloshyna Vladlena Kostyantynivna

National University «Odesa Law Academy»,

PhD, Associate Professor of the Department of Criminal Procedure

Shylin Denys Viktorovich

National University «Odesa Law Academy»,

PhD, Associate Professor of the Department of Criminal Procedure

THE RIGHT TO DEFENSE IN CRIMINAL PROCEEDINGS OF THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

Ensuring the right to defense is one of the fundamental principles underlying a democratic state's judicial system. The right of the suspect, the accused, the convicted and acquitted persons should not be confused with the right of other parties to the criminal proceedings (victim, civil plaintiff, civil defendant, etc.) to protect their legitimate interests infringed by any wrongful or illegal actions. The accused defends himself/herself against the accusation; in this sense, he/she is a special participant in the process since no other person is accused of committing the crime and no other person has to defend himself against such an accusation.

There are three concepts relating to the accused in the German criminal proceedings: a person against whom an investigation is conducted on suspicion of committing a crime – *Beschuldigter* is the accused in the broad sense existing throughout the entire process, including the suspect (*Verdächtiger*) (the

Criminal Procedure Code of the Federal Republic of Germany, hereinafter – CPC FRG, does not contain a specific article dealing with the concept of a suspect in criminal proceedings); following the indictment and submission of the case to the court the same person is referred to as *Angeschuldigter* (CPC FRG § 157), in court – *Angeklagter* (CPC FRG § 157). CPC FRG regulates solely the interrogation of the accused. The CPC FRG does not contain rules that directly regulate the objectives of the German criminal proceedings (*Strafverfahrensrecht*).

These tasks of the criminal proceedings of the Federal Republic of Germany are established: 1) exposing and punishing the guilty thereby protecting society from criminal encroachments; 2) inadmissibility of bringing to legal responsibility and convicting the innocent; 3) the least possible intervention of state bodies in the sphere of personal freedom of the accused; 4) ensuring the rights and freedoms, honor and dignity of the accused like any other person in the rule of law state; 5) exclusion of any police or state abuses by criminal prosecution bodies.

Thus, in German law, one of the criminal procedural activity's key directions, which by its nature is opposed to the function of the prosecution, is the protection of the rights and legitimate interests of persons suspected or accused of committing a criminal offense in particular criminal proceedings.

In fact, the initial investigative steps in the German criminal proceedings mean the actual institution of proceedings in a criminal case. The grounds for this are the official discretion of the police and the prosecutor's office, individuals' complaints, including anonymous ones, police, local and judicial authorities' reports, complaints in cases of private prosecution. In addition to the above-mentioned grounds for starting an investigation, there should also be the reason thereto, which is a simple suspicion of committing a crime.

The subjective assessment of an officer who has the authority to institute the prosecution plays an additional role for the decision to initiate an investigation.

Two types of defense can be distinguished in the German criminal proceedings depending on who acts as the subject of the function of defense.

This primarily includes the *defense carried out by the suspect (accused) in person*. In the criminal proceedings, any person involved in the case as a suspect (accused) is granted a wide range of rights to protect his/her legal interests and to fully or partially refute the suspicion of committing a crime reported against him/her or an indictment, to identify circumstances that acquit him/her, exclude or mitigate his/her responsibility, as well as to protect his/her personal and property rights. All procedural actions and relations of this person whereby he/she exercises his/her rights, are an integral part of the function of defense. This type of defense occurs in any criminal proceedings with is a suspect (accused) irrespective of other persons' participation in the process who are called to provide legal assistance to the suspect (accused).

The second type of defense is carried out by a defender – defense counsel (attorney) (*Verteidiger*).

The law distinguishes between the participation of a defense attorney in criminal proceedings by agreement and by appointment.

There are also two types of participation of the appointed defense counsel: mandatory and at the request of the suspect (accused).

For example articles 45, 51 of the CPCU (*the Criminal Procedure Code of the Ukraine*), a defense attorney is invited by the agreement of the suspect or the accused, their legal representatives, the convicted, the acquitted, the person in relation to whom the application of coercive measures of a medical or educational nature are anticipated or the question of their application has been decided, as well as the person in relation to whom the issue on extradition to a foreign state (extradition) is under consideration, as well as by other persons acting in the interests, at the request or with the subsequent consent of the above-mentioned persons. Thus, the CPCU grants the right to invite a defense attorney under the agreement to a fairly wide range of persons.

Pursuant to § 137 of the CPC FRG, either the accused himself or his legal representative can invite a defense attorney under the agreement.

Also § 141 of the CPC FRG, a defense counsel shall be appointed to the accused if the latter directly requests it or if the participation of a defense lawyer in criminal proceedings is mandatory (§ 140 of the CPC FRG) [1, p. 836].

The criminal procedural law of the Federal Republic of Germany in § 144 of the CPC FRG stipulates that along with the defense counsel who was invited under the agreement, a defense counsel by appointment may also participate in the number of no more than two persons [2, p. 2831].

The right of a defense attorney to withdraw from participation in criminal proceedings is regulated by the CPC FRG. Thus, pursuant to § 145 of the CPC FRG, the defense attorney can simply refuse to defend the accused without motivating his reluctance to do so [2, p. 2833]. It should be also kept in mind that a defense attorney must refuse to participate in the criminal proceedings where there are grounds for removing him/her from the case (§§ 138a, 138b).

It is possible to replace a defender with another one only at the request or with the consent of the suspect or accused.

Thus, where the suspect or the accused expressed a desire to have a particular defense counsel, the replacement of the latter by another one without the suspect's (accused person's) consent and in the absence of the information on the impossibility for the chosen defense attorney to participate in the case is a violation of the right to defense.

Providing the suspect (accused) with the right to defense must be consistently implemented at all stages of the criminal proceedings as an important guarantee of establishing the truth and delivering a lawful, well-founded and fair judgment. The right of the suspect (accused) to defense includes the right to defend himself/herself against suspicion and accusation, as well as the right to protect his/her personal and property interests; in addition, the investigator, prosecutor and the court are obliged to provide the accused with a) the opportunity to defend himself/herself in accordance with the remedies and methods established by law against the suspicion or accusation brought against him/her and b) protection of his/her personal and property rights.

Thus, the entire set of rights and guarantees, which are part of the concept of the principle of the right to defense, consists of two interrelated elements. The first includes the entire set of rights that belong to the suspect (accused) being covered by the general concept of the right to defense. The second part encompasses legally regulated activities of the court, the prosecutor's office, and the investigator, aimed at ensuring the rights and legitimate interests of the suspect (accused).

It is the right, not the duty of the suspect (accused) to defend himself/herself against suspicion or accusation. He/she may testify and use this as an important defense tool or he/she may equally refuse to testify. The suspect (accused) may plead guilty or plead not guilty, he/she may actively defend himself/herself or refrain from taking measures to do so. However, passive defense or unwillingness to defend oneself at all, as a rule, cannot be used against the accused, far less serve as proof of his/her guilt. Thus, the principle of ensuring the right to defense is broader than the concept of the right to defense, since the principle of ensuring the right to defense also includes, as already mentioned, in addition to the exercise by the suspect (accused) or his/her defender of their rights, the activities of other participants in the process regarding the exercise of the rights and legitimate interests of the suspect (accused) in order to correctly resolve the case and pass a lawful and well-founded judgment.

Ensuring the protection of the accused's personal and property rights by the prosecutor and the court in the Federal Republic of Germany is the responsibility of the latter and includes the duty: 1) not to carry out actions that degrade the dignity of the accused or endanger his/her health (§§ 81d, 136a of the CPC FRG); 2) to take measures to protect the property of the accused (§§ 111b, 111c, 111f of the CPC FRG); 3) to notify his wife or other relative about the arrest of the accused and his whereabouts and/or his place of work (§ 114b of the CPC FRG); 4) not to use prohibited methods of interrogation (§ 136a of the CPC FRG); 5) to allow a legal representative to participate in the proceedings (§ 149 of the CPC FRG); [3, p.p. 973, 653, 753, 1119].

Further, the convicted (*Verurteilte*) and acquitted persons (*Rechtfertiger*) also have the right to defense. They are interested in securing their personal and property rights. These are legitimate

interests, which are subject to the right to defense and this right must be ensured. This does not apply to illegal interests and illegal means and methods of protection against suspicion and accusation and unlawful protection of personal and property rights [4, p. 814-815].

The right to defense is one of the most important guarantees of establishing the truth in criminal proceedings, a manifestation of humanism and democracy in criminal proceedings.

The right to defense is perceived as the suspect's (accused's) opportunity to protect his/her rights and legitimate interests by exercising a number of procedural rights. Procedural means of protection are stipulated in the criminal procedure codes of the Federal Republic of Germany as specific means by which procedural rights to defense are exercised. For example, a convicted person has the right to appeal the judgment. The procedural means by which he/she is able to exercise this right is a complaint. The defendant is entitled to the right to participate in court debates – the procedural tool here is a defense speech (§§ 258, 314, 315, 335, 336 of the CPC FRG) [1, p.p. 1440, 1598, 1600, 1660, 1662].

Taking the above into account, it can be concluded that each procedural right corresponds to the procedural means of its implementation. On the other hand, a procedural remedy cannot exist without the corresponding right to defense.

The suspect (accused) is the subject of the right to defense and all the specific rights, which the law provides him for defense against prosecution derive from this fundamental right. The right to defense is dispositive: subjects thereof are not obliged to defend themselves, but may do so.

Summarizing the above said, it may be concluded that ensuring the right to defense is a broader concept than the concept of the «right to defense». The right to defense is a set of all procedural rights that the law provides for protection against the reported suspicion, as well as against the accusation, and which he/she, i.e. the suspect (accused) uses to deny the suspicion (accusation) and provide arguments and evidence for his/her acquittal or mitigation of his/her responsibility. This right also provides for the activities of other participants in the proceedings on implementation of the rights and legitimate interests of the suspect, the accused, the convicted and the acquitted persons in order to properly resolve the criminal proceedings and pass a lawful and well-founded decision.

References

1. Gercke B., Temming D., Zöller M. A. Heidelberger Kommentar zur Strafprozessordnung. 7. Auflage. Heidelberg, 2023. 2474 p.
2. Kudlich H. Münchener Kommentar zur Strafprozessordnung. 2. Auflage. 2023. 2947 p.
3. Satzger H., Schluckebier W. Strafprozessordnung mit GVG und EMRK Kommentar. 4. Auflage. Carl Heymanns Verlag, 2020. 2671 p.
4. Joecks W., Jäger C. Strafprozessordnung Studienkommentar. 5. Auflage. 2022. 959 p.

Ключові слова: адвокат, юрист, принципи кримінального процесу, право на захист, гарантії забезпечення права на захист, кримінальний процес.

Keywords: attorney, lawyer, principles of criminal procedure, right to defense, guarantees of ensuring the right to defense, criminal procedure.

Гуртієва Людмила Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент
Лукашкіна Тетяна Василівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Процесуальні дії та процесуальні рішення є самостійними видами правозастосовних актів у кримінальному провадженні. Як зазначає Верховний Суд, «КПК чітко розрізняє «рішення» і «дії». Це розрізнення послідовно проводиться, для прикладу, у всіх трьох частинах статті 307, де «рішення» і «дії» згадуються поряд як самостійні поняття. Також й інші положення КПК не свідчать про те, що законодавець визначає «рішення» як різновид «дії». Навпаки, відповідно до КПК «рішення» і «дія» завжди мають самостійне значення. <...> Таким чином, положення КПК не дають жодних підстав уважати процесуальне рішення одним з різновидів процесуальної дії» [1].

За ч. 1 ст. 110 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [2] «процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду». Далі йдеться про те, що рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймається у формі постанови (ч. 3 ст. 110 КПК); обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким завершується досудове розслідування (ч. 4 ст. 110 КПК). Судові рішення приймаються у формі ухвали, постанови або вироку (ч. 2 ст. 110 КПК). Разом із тим, у ст. 110 КПК вказано невичерпний перелік видів процесуальних рішень (у тому числі судових рішень [3, с. 899-909]). Так, очевидно, що немає ніяких перешкод, щоб, назвавши процесуальним рішенням обвинувальний акт, не віднести до підсумкових рішень досудового розслідування: клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності; клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 31 ч. 1 ст. 284 КПК та п. 41 ч. 1 ст. 284 КПК.

До процесуальних рішень слід віднести і письмове повідомлення про підозру. Повідомлення про підозру є і процесуальним рішенням, і процесуальною дією [4, с. 28; 5, с. 187]. З моменту повідомлення про підозру починається стадія (етап) притягнення особи до кримінальної відповідальності, що передбачено п. 14 ст. 3 КПК. Проте, притягнення до кримінальної відповідальності не є стадією кримінального провадження. (Питання про правову природу та значення повідомлення про підозру ми вже розглядали [5]).

В юридичній літературі традиційно розглядають механізм прийняття процесуальних рішень у кримінальному судочинстві [6, с. 416-417 та ін.]. Вважаємо, доречно вести мову ще й про загальні правила (загальні умови) прийняття процесуальних рішень, до яких необхідно віднести, зокрема, наступне.

1. Належний суб'єкт прийняття процесуального рішення. Наприклад, в стадії досудового розслідування постанову про закриття кримінального провадження, в якому певній особі було повідомлено про підозру, з підстав, передбачених п.п. 1 – 3 ч. 1 ст. 284 КПК має право ухвалити тільки прокурор; ухвали про привід, тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна, проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук, проведення негласних слідчих (розшукових) дій за загальним правилом може прийняти відповідний слідчий суддя, а в разі введення воєнного стану, якщо відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235,

245-248, 250 та 294 КПК, – такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури, що передбачено ч. 1 ст. 615 КПК. Отже, уповноважений суб'єкт приймає процесуальні рішення у межах своєї компетенції. Зауважимо, що у ст. 110 КПК вказано не всіх суб'єктів, які мають повноваження приймати процесуальні рішення. Так, не вказано керівника органу досудового розслідування, керівника відповідного органу прокуратури, суддю, суддю-доповідача, головууючого.

2. Наявність підстави прийняття процесуального рішення. На наш погляд [4, с. 27; 7, с. 238], підставою прийняття будь-якого процесуального рішення є встановлені фактичні обставини. Даного висновку можна дійти з аналізу положень ч. 2 ст. 91, п. 2 ч. 5 ст. 110, ч. 3 ст. 370 та інших статей КПК, в яких йдеться саме про наявність «обставин» або «фактичних обставин» як підстави прийняття процесуального рішення. Встановлення фактичних обставин здійснюється, зазвичай, під час доказування. Докази (сукупність доказів) необхідні для того, щоб дійти висновку про наявності чи відсутності фактичних обставин (підстав) для прийняття обґрунтованого процесуального рішення. Наприклад, для ухвалення слідчим суддею рішення про обрання запобіжного заходу необхідно встановити фактичні обставини, що свідчать про обґрунтованість підозри (це умова обрання будь-якого запобіжного заходу)¹; обставини, що свідчать про наявність ризиків (підстава для обрання запобіжного заходу), а також фактичні обставини, передбачені ст. 178 КПК (що дозволяє визначити, який саме запобіжний захід слід обрати).

3. Ухвалення процесуального рішення потребує застосування певного стандарту доказування. Так, для постановлення слідчим суддею ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи використовується стандарт доказування «достатня підстава»; для складання письмового повідомлення про підозру використовується стандарт доказування «обґрунтована підозра», для ухвалення обвинувального вироку – стандарт доказування «поза розумним сумнівом».

4. Для ухвалення деяких процесуальних рішень передбачені певні строки. Наприклад, рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо особи, яка була затримана, повинно бути винесено до спливу 72 годин з моменту затримання; якщо в зазначений строк такого рішення не буде, затримана особа підлягає негайному звільненню (ст. 211 КПК, 192 КПК).

5. Структура та зміст процесуального рішення повинні відповідати вимогам закону. Водночас, звернемо увагу, що у КПК не закріплено вимоги до змісту таких процесуальних рішень, як-то: клопотання прокурора про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої п. 3¹ ч. 1 ст. 284 КПК; подання суду про визначення підсудності (п. 4 ч. 3 ст. 314, ч. 2 та ч. 3 ст. 34 КПК); наказу або письмового розпорядження [3, с. 905]

6. Процесуальні рішення повинні бути законними та обґрунтованими, до деяких рішень пред'являються ще й вимоги вмотивованості. Крім того, процесуальні рішення мають бути справедливими [9, с. 250, с. 345 та ін.].

7. Урахування практики Європейського суду з прав людини (ч. 2 ст. 8 КПК, ч. 5 ст. 9 КПК) та Верховного Суду (ч. 6 ст. 368 КПК) під час прийняття процесуальних рішень. Згідно із ч. 5 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. [10] «висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права».

Вказані (та інші) умови прийняття певного виду процесуального рішення мають бути забезпечені у правозастосовній діяльності державного органу та службової особи, які здійснюють кримінальну процесуальну діяльність. Такий підхід сприятиме забезпеченню належної правової процедури кримінальної процесуальної діяльності.

¹ Більшість авторів, які розглядають питання про підстави для обрання запобіжного заходу вважають, що існує «двоєдина підстава», яка включає обґрунтовану підозру та наявність ризиків [6, с. 506; 8, с. 244 та ін.].

Список використаних джерел

1. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду : від 05.12.2023 р. (справа № 757/26714/22-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115617715>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 29.03.2024).
3. Гуртієва Л. М. Види судових рішень суду першої інстанції в кримінальному провадженні України. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування* : монографія / [кол. авт.] ; за заг. ред. Ю. П. Аленіна ; відп. за вип. І. В. Глов'юк. Одеса, 2018. С. 888–914.
4. Лукашкіна Т. В. Підстави та складові ухвалення процесуальних рішень у кримінальному судочинстві. *Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. до 75-річчя д.ю.н., проф. Ю. П. Аленіна (м. Одеса, 20 листоп. 2021 р.) / відп. ред.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; НУ ОЮА. Одеса, 2021. С. 27–34.
5. Гуртієва Л. М. Поняття та правова природа повідомлення про підозру у кримінальному провадженні України. *Митна справа*. 2014. № 6. С. 185–190.
6. Кримінальний процес України : підручник / за ред. С. В. Ківалова та М. С. Цуцкіридзе. Одеса : Юридика, 2023. 1104 с.
7. Гуртієва Л. М. Наукові концепції підстав прийняття судових рішень у кримінальному судочинстві. *Молодий вчений*. 2016. № 7 (34), лип. С. 238–241.
8. Кримінальний процес : підручник / [О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.] ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2018. 548 с.
9. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2015. 462 с.
10. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

Ключові слова: кримінальні процесуальні рішення, Кримінальний процесуальний кодекс України, прийняття процесуального рішення

Keywords: criminal procedural decisions, the Criminal Procedure Code of Ukraine, making a procedural decision

Дерев'янкін Сергій Леонідович

*Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
доцент кафедри політології і права, кандидат юридичних наук, доцент*

СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ВІДНОСНО ПІДОЗРЮВАНОВОГО У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИЙНЯТТЯМ РІШЕННЯ ПРО ПЕРЕДАЧУ ЙОГО ДЛЯ ОБМІНУ ЯК ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО

Повномасштабне вторгнення РФ 24 лютого 2022 року в Україну призвело до численних змін у законодавстві, зокрема внесено зміни та доповнення до Кримінального процесуального кодексу України в частині скасування запобіжного заходу для обміну військовополоненими. Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених» від 28.07.2022 р. № 2472-IX [1]. КПК України доповнено статтею

201⁻¹, відповідно до якої прокурор має право звернутися в порядку, передбаченому статтями 184 та 132 КПК України, до слідчого судді, суду з клопотанням про скасування запобіжного заходу у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного, обвинуваченого для обміну як військовополоненого. До клопотання прокурора про скасування запобіжного заходу обов'язково додаються матеріали, що підтверджують прийняття уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного, обвинуваченого для обміну як військовополоненого, та письмова згода підозрюваного, обвинуваченого на проведення обміну як військовополоненого. При цьому копія клопотання та доданих до нього матеріалів надається підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання [2]. Враховуючи, що таке клопотання має бути обґрунтованим, прокурор має обов'язково долучити до клопотання про скасування запобіжного заходу матеріали, що підтверджують прийняття уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного, обвинуваченого для обміну як військовополоненого та згоду підозрюваного. Згода надається у письмовому вигляді [3].

З наведеного вбачається, що законодавчі зміни не містять вказівки на захисника, як учасника вказаних правовідносин. Проте, аналіз відповідних положень статті 52 КПК України свідчить, що участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів, а враховуючи, що воєнні злочини є особливо тяжкими, то захисник має брати участь у таких кримінальних провадженнях на загальних підставах. Також, у разі якщо військовополонений не володіє мовою судочинства, участь захисника також є обов'язковою [2]. За таких обставин можна зробити висновок, що копія клопотання та доданих до нього матеріалів надається не тільки підозрюваному, обвинуваченому, але й захиснику, не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

Відповідно до ч. 5 ст. 201⁻¹ КПК слідчий суддя, суд, перевіrivши обставини, що підтверджують прийняття уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного, обвинуваченого для обміну як військовополоненого та надання підозрюваним, обвинуваченим згоди на такий обмін, виносить ухвалу про скасування запобіжного заходу та передачу особи під нагляд уповноваженого органу для організації та проведення її обміну як військовополоненого. Подальше тримання та заходи щодо поводження зі звільненим з-під варти підозрюваним, обвинуваченим здійснюються відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України для військовополонених [2]. Наразі такий порядок впроваджений Постановою КМУ № 721 від 17 червня 2022 року «Про Порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період» [4], Постановою КМУ № 413 від 5 квітня 2022 року «Про затвердження Порядку тримання військовополонених» [5], Постановою КМУ № 44 від 12 квітня 2022 року «Про затвердження Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора» [6]. Так, координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими ворогами здійснює повноваження щодо забезпечення передачі військовополонених ворогів державі-агресору [7]. Відповідно до п. 20-1 Порядку від 05.04.2022 р. № 413: «Військовополоненому гарантується право на правову допомогу, конфіденційні юридичні консультації із захисником (захисниками) у кримінальному провадженні, адвокатом (адвокатами), законним представником (законними представниками), який (які) представляє (представляють) особу під час розгляду справ у суді, у порядку, визначеному для осіб, які тримаються під вартою. У разі коли військовополонений є учасником кримінального провадження, йому гарантується можливість користуватися відповідними правами, визначеними Кримінальним процесуальним кодексом України» [5].

При цьому особливого значення набуває визначення набуття кримінального процесуального статусу особою військовополоненого. Відповідно до Закону від 28.07.2022 р. № 2472-IX, під особою, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого, розуміється будь-яка особа, яка має процесуальний статус підозрюваного, об-

винуваченого, засудженого та яка включена відповідним уповноваженим органом до списку для обміну як військовополонений [1]. Особливістю кримінального процесуального статусу військовополоненого, є його право на обмін, якщо стосовно нього уповноваженим органом прийнято рішення про обмін та якщо він включений відповідним уповноваженим органом до списку для обміну як військовополонений.

Слідчий, який здійснює досудове розслідування щодо підозрюваного-військовополоненого після того, як уповноваженим органом прийнято рішення про його передачу для обміну як військовополоненого та підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну, має зупинити досудове розслідування щодо цього підозрюваного вмотивованою постановою за погодженням з прокурором. Зупинити досудове розслідування може також прокурор. Таке рішення про зупинення досудового розслідування відповідно до п. 5 ч.1, ч 4 ст. 280 КПК України, на відміну від звичайного порядку, оскарженню не підлягає. Якщо рішення про передачу обвинуваченого для обміну як військовополоненого прийнято коли відбувався судовий розгляд щодо особи, зупинити провадження має суд. Таке зупинення триває до моменту проведення обміну або до отримання від уповноваженого органу інформації про те, що такий обмін не відбувся [2].

Таким чином, запроваджений у кримінальне процесуальне законодавство порядок обміну військовополоненими, особливості здійснення кримінального провадження щодо них та прийняття процесуальних рішень, у зв'язку здійснення обміну військовополоненими, спрямований на формування належного кримінального процесуального механізму притягнення до кримінальної відповідальності військовополонених, які вчинили злочини, а у випадку досягнення домовленостей – щодо їх обміну.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених : Закон України від 28.07.2022 р. № 2472-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-20#n16>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651VI, станом на 01.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top>
3. Капліна О. Як обміняти військовополоненого армії РФ, якщо його підозрюють у скоєнні воєнних злочинів? *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. 2023. 21 лют. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/yak-obminiati-viyskovopolonenoho-armii-rf-iaakshcho-yoho-pidozriuiut-u-skoieni-voiennykh-zlochyniv/>
4. Про Порядок здійснення заходів щодо поведження з військовополоненими в особливий період: постанова КМУ від 17.06.2022 р. № 721. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-2022-п#Text>
5. Про затвердження Порядку тримання військовополонених: постанова КМУ від 05.04.2022 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-п#Text>
6. Про затвердження Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора: постанова КМУ від 12.04.2022 р. № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-2022-п#Text>
7. Про утворення Координаційного штабу з питань поведження з військовополоненими: постанова КМУ від 11.03.2022 р. № 257. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2022-п#n27>

Ключові слова: збройний конфлікт, кримінальне провадження, військовополонений, обмін військовополоненого, скасування запобіжного заходу, зупинення досудового розслідування.

Keywords: armed conflict, prisoner of war, exchange of a prisoner of war, cancellation of preventive measure, suspension of pre-trial investigation.

**ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
«ВТРАТИВ ЧИННІСТЬ ЗАКОН, ЯКИМ ВСТАНОВЛЮВАЛАСЯ
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДІЯННЯ»
ПРИ ЗДІЙСНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО ГЛАВОЮ 36¹ КПК УКРАЇНИ**

Визнання Конституційним Судом України (далі – КСУ) таким, що не відповідає Конституції України п.4 ч.1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) потягло за собою необхідність зміни законодавчих підходів до регламентації процесуального порядку закриття кримінального провадження у разі втрати чинності законом, яким встановлювалася кримінальна відповідальність за діяння.

Ця проблема була вирішена, головним чином, шляхом впровадження у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство диференційованого порядку кримінального провадження щодо діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність і викладення цих норм в окремії Главі 36¹ КПК України, а також формулювання відповідної підстави закриття кримінального провадження у такій редакції: «втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння» (п.4¹ ч.1 ст. 284 КПК України).

Такий підхід зумовлений, передусім тим, що серед ключових мотивів прийняття КСУ відповідного рішення було те, що закон «уможливив закриття такого провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння з одночасним виникненням сумнівів у невинуватості особи, стосовно якої відбувається таке закриття» [1]. Впроваджений механізм має на меті вирішити цю проблему, хоча концептуально не є досконалим, адже певною мірою абсолютизує право на справедливий суд, що було предметом наукових дискусій, у тому числі автора даної публікації.

Нині з'явилася перша судова практика застосування відповідних положень КПК України, що дозволяє виділити певні проблеми правореалізаційного характеру та окреслити можливі шляхи подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

Аналіз судових рішень, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень засвідчив наявність деяких своєрідних підходів до тлумачення поняття «втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна відповідальність за діяння».

Наприклад, ухвалою Шевченківського районного суду м. Запоріжжя було закрито на підставі п.4¹ ч.1 ст.284 КК України кримінальне провадження за обвинуваченням особи у вчиненні злочинів, передбачених ч.4 ст.240, ч.1 ст.366 Кримінального Кодексу України (далі – КК України) [2]. Диспозиція ч.4 ст. 240 КК України на час вчинення кримінального правопорушення передбачала відповідальність за незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, вчинене шляхом вибуху. Така кваліфікація була обумовлена тим, що обвинувачений, як керівник підприємства допустив незаконний видобуток граніту за відсутності чинного акту гірничого відводу. Втім, Законом України № 2805-IX було внесено зміни до ст. 17 Кодексу Законів про надра та скасовано акт гірничого відводу для всіх видів користування надрами, крім тих, що здійснюються підземним способом розробки (шахти, рудники).

Суд першої інстанції погодився із тим, що це є підставою для закриття кримінального провадження, передбаченою п.4¹ ч.1 ст. 284 КПК України. Втім, слід зауважити, що норма ч.4 ст. 240 КК України не втратила свою чинність, вона є бланкетною за своєю природою, а відповідні зміни були внесені до актів законодавства про надра. Враховуючи це, суд апеляційної інстанції скасував таку ухвалу та призначив новий розгляд у суді першої інстанції [3].

Із таким рішенням можна погодитись, адже відповідно до ч.3 ст. 3 КК України кримінальна протиправність діяння, а також його караність визначаються тільки КК України. Крім того, Кодекс законів про надра не є законом України про кримінальну відповідальність в контексті КК та КПК України.

Таким чином, у разі внесення змін до інших актів законодавства, якщо це впливає на кваліфікацію кримінальних правопорушень, положення п.4¹ ч.1 ст. 284 КПК України є незастосовними.

Схожа проблема виникла у судовій практиці в контексті кримінальних проваджень за ст. 203² КК України. Її редакція була змінена відповідно до Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» і натеper передбачає відповідальність лише за «організацію або проведення азартних ігор без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації та проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону або випуск чи проведення лотерей особою, яка не має статусу оператора лотерей, або організація чи функціонування закладів з метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі Інтернет» (ч.1 ст. 203² КК України). При цьому змінилася й назва статті. Якщо в попередній редакції вона мала назву «Зайняття гральним бізнесом», то в редакції Закону № 768-IX «Незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей».

Відповідно, питання щодо долі кримінальних проваджень за ст. 203² КК України теж поставало у судовій практиці. Суди натеper відмовляють у задоволенні клопотань про закриття таких кримінальних проваджень. Наприклад, в ухвалі Автозаводського районного суду м. Кременчука таке рішення було мотивоване тим, що безпосередній об'єкт кримінального правопорушення не змінився, саме кримінальне правопорушення не було декриміналізоване, а «має місце обмеження відповідальності особи шляхом конкретизації в бік звуження форми вчинення кримінального правопорушення» [4].

Дві розглядувані у даній роботі ситуації принципово відрізняються одна від одної. У першій, зміни були внесені до законодавства, до якого відсилає бланкетна норма КК України, у другій – змінилася редакція самої статті КК України. Однак, сформована судова практика полягає у тому, що такі зміни не охоплюються поняттям «втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна відповідальність за діяння» і не є підставами для закриття кримінального провадження на підставі п.4¹ ч.1 ст. 284 КПК України.

Список використаних джерел

1. Рішення Другого Сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості) : від 08.06.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#Text> (дата звернення: 25.03.2024).

2. Ухвала Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 22 травня 2023 року, судова справа № 336/6030/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111081593#> (дата звернення: 25.03.2024).

3. Ухвала Запорізького апеляційного суду 14 листопада 2023 року, судова справа № 336/6030/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115883903> (дата звернення: 25.03.2024).

4. Ухвала Автозаводського районного суду м. Запоріжжя від 11 квітня 2023 року, судова справа № 524/2594/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110235393#> (дата звернення: 25.03.2024).

Ключові слова: закриття кримінального провадження, особливі порядки кримінального провадження, судове провадження, тлумачення права.

Keywords: closure of criminal proceedings, special procedures of criminal proceedings, court proceedings, interpretation of law.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Особливої уваги на сьогодні потребують питання щодо законності проведення слідчих розшукових дій (далі – СРД) в умовах воєнного стану, зважаючи на те, що законодавець передбачив низку особливостей їх проведення, зумовлених як правовим режимом воєнного стану, так і об'єктивними обставинами, адже належна правова регламентація проведення СРД багато в чому забезпечує права та законні інтереси громадян, які залучаються до сфери кримінального судочинства, а також успішне вирішення завдань кримінального провадження.

Відповідно до ч. 4 ст. 223 КПК запровадження воєнного стану є підставою для проведення СРД у нічний час – з 22 години до 6 години.

Згідно з абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК загальне правило щодо фіксування процесуальних дій під час здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану передбачає, що процесуальні дії фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, коли фіксування за допомогою технічних засобів неможливо з технічних причин. Відповідно до абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК, якщо об'єктивні обставини призводять до неможливості скласти процесуальні документи про перебіг і результати проведення СРД, то фіксація має здійснюватися доступними технічними засобами з подальшим складанням відповідного протоколу не пізніше в 72 годин з моменту завершення таких СРД.

Проте, передбачивши можливість фіксування процесуальних дій в умовах воєнного стану «доступними технічними засобами», законодавець не визначає форму фіксування технічними засобами (фото-, аудіо-, відео- фіксація тощо), а підкреслює саме доступність технічних засобів, які створюють умови для збереження інформації, що може мати значення для кримінального провадження, та яка дозволить скласти належним чином протокол СРД [див.: 1, с. 663]. Цілком можна погодитись, що це можуть бути: фотокамера, фото-, відеокамера, телефон з функцією фото-, аудіо-, відеофіксації, екшн-камера, Body Camera, планшет з функцією аудіо-відеозапису, квадрокоптер тощо. Акцент дізнавачем, слідчим, прокурором має бути зміщений на забезпечення допустимості відомостей, які планується використовувати як докази, адже вони мають бути отримані належним суб'єктом у порядку встановленому КПК без істотних порушень прав та свобод людини [2, с. 272].

Певні особливості передбачені КПК стосовно порядку проведення допиту та змінені правила використання показань, отриманих в умовах воєнного стану. Так, суд не має право обґрунтовувати судові рішення показаннями наданими слідчому, прокурору або посилатися на них, крім порядку отримання показань визначеного ст. 615 КПК. Згідно з ч. 11 ст. 615 КПК умовами, що унеможливають використання як доказів у суді показань, отриманих під час допиту підозрюваного, свідка, потерпілого (в т.ч. одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб) у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, зокрема, такі показання підозрюваного, свідка та потерпілого можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід та результати допиту фіксували за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації, а допит підозрюваного крім цього проводився за участю захисника.

Однією з гарантій законності проведення СРД є залучення понятих, що регламентується КПК. Проте, під час воєнного стану при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи КПК дозволяє провести ці СРД без залучення понятих, а саме:

якщо участь понятих є неможливою (їх відсутність в силу різних об'єктивних причин, комендантська година тощо); якщо участь понятих пов'язана з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я. В таких випадках хід і результати проведення СРД в обов'язковому порядку повинні фіксуватися доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису.

До методичних рекомендацій фіксування результатів огляду, до прикладу, місця події в умовах небезпечних факторів, обумовлених обстановкою, пов'язаною із воєнним станом, відносять складання протоколу у небезпечних умовах з використанням матеріалів фото-, відеозапису, план-схем, чернеток і нотатків, у т.ч., з використанням диктофонів, засобів, що дозволяють здійснювати аудіо- та відеокоментування проведення СРД («відео акустична чернетка»), які зроблені безпосередньо на місці події. [див.: 3, с. 296-297]. При проведенні огляду місця події в умовах бойової обстановки, а також поєднаному з аварійно-пошуковими та аварійно-рятувальними роботами, необхідно пересуватись до небезпечної зони, де якомога швидше фіксується обстановка, робляться відповідні заміри, фіксується місце виявлення та знаходження трупа, вилучення речових доказів тощо. Необхідно обстановку фіксувати на технічні носії, а також швидко записувати до чернеток, з подальшим занесенням до протоколу огляду місця події, який доцільно складати поза межами небезпечної зони [там само, с. 295-296].

Однією з важливих гарантій законності проведення СРД є передбачена КПК участь захисника. Так, особливістю участі захисника при проведенні окремої процесуальної дії під час воєнного стану є те, що в разі неможливості явки залученого захисника в КПК (ч. 12 ст. 615) передбачена можливість його дистанційної участі – з застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку). З огляду на особливе правове регулювання неможливості явки залученого захисника має бути пов'язана, перш за все, з об'єктивними обставинами – запровадженням воєнним станом, що поєднано з веденням на певній території бойових дій, комендантським часом, загрозою під час пересування для життя та здоров'я захисника та іншими обставинами. Також увагу слід звернути на те, що при залученні захисника для проведення окремої процесуальної дії закон вказує на можливість дистанційної участі захисника за допомогою відео-, аудіозв'язку. Утім, як зазначається в літературі, перевагу слід надавати відеозв'язку, адже аудіозв'язок не забезпечить вимоги ч. 4 ст. 53 КПК, яка передбачає можливість зустрічі захисника з підозрюваним як до проведення процесуальної дії, так і після неї для підготовки її проведення або обговорення результатів [2, с. 275].

Звернемо увагу ще на одну особливість проведення процесуальних дій в умовах воєнного стану, а саме щодо забезпечення реалізації гарантій прав осіб, які не володіють мовою судочинства. Так, згідно з абз. 2 ч. 12 ст. 615 КПК за наявності обставин, що унеможливають участь перекладача в кримінальному провадженні, дізнавач, слідчий, прокурор має право особисто здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо він володіє однією з мов якими володіє підозрюваний, потерпілий. У цьому контексті, як підкреслюється в літературі, також слід вказати на неприпустимість зловживання правом, що надається особам, які ведуть кримінальне провадження та використовувати надану законом можливість виключно у випадках, які об'єктивно унеможливають участь перекладача у кримінальному провадженні, адже слід пам'ятати, що відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 77 КПК, якщо слідчий, дізнавач, прокурор брав участь у цьому ж провадженні як перекладач, це є підставою для його відводу [2, с. 275-276].

Окремої уваги щодо забезпечення законності проведення СРД під час воєнного стану заслуговує питання щодо виконання повноважень слідчого судді керівником відповідного органу прокуратури. Така можливість передбачена п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК, але за сукупності певних умов: відсутність об'єктивної можливості виконання окремих повноважень слідчим суддею, як-от: неможливість прийняття рішення щодо здійснення допиту в режимі відеоконференції; неможливість розгляду клопотань про надання дозволу на проникнення до житла чи іншого

володіння особи, проведення обшуку; неможливість виконання повноважень слідчого судді щодо отримання зразків для експертизи. Наявність чи відсутність об'єктивної можливості виконувати слідчим суддею повноважень, як слушно підкреслюється в літературі, має визначатися у кожному конкретному випадку. При цьому необхідно враховувати наявність реальної загрози життю, здоров'ю та безпеці, можливість доступу до приміщення суду та матеріалів кримінального провадження, а також існування інших обставин, що впливають на виконання повноважень слідчого судді [4, с. 360].

Таким чином, розглянуті зміни чинного КПК щодо проведення СРД в умовах воєнного стану (можливість проведення СРД у нічний час; особливості фіксації ходу та результатів СРД доступними технічними засобами; особливості проведення допитів та використання отриманих показань; проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи без залучення понятих; можливість дистанційної участі захисника у проведенні СРД) в першу чергу спрямовані на можливість забезпечення ефективності досудового розслідування. Проте, і під час правового режиму воєнного стану мають додержуватися вимоги кримінальної процесуальної форми, гарантії прав учасників кримінального провадження, враховуватися потенційна небезпека для їх життя, здоров'я, а також складні умови, в яких сьогодні перебуває Україна.

Список використаних джерел

1. Марченко О. А. Деякі процесуальні особливості проведення слідчих розшукових дій в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 661–665. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/160>
2. Особливі порядки кримінального провадження : підручник / [О. В. Капліна, О. І. Марочкін, М. І. Демура та ін.] ; за ред. О. В. Капліної ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 366 с.
3. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2021. 500 с.
4. Черниченко І. В., Мацола А. А. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 358–363. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.62>

Ключові слова: кримінальне провадження, воєнний стан, досудове розслідування, слідчі розшукові дії, законність.

Keywords: criminal proceedings, martial law, pre-trial investigation, investigative search actions, legality.

Підгородинська Анастасія Вікторівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ОСВІДУВАННЯ ТА ВІДІБРАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ ПРИ ВИЛУЧЕННІ ЗМИВІВ

Чітка регламентація умов, підстав, мети та процесуального порядку проведення слідчих (розшукових) дій, а також наявність ясних і зрозумілих критеріїв відмежування однієї слідчої (розшукової) дії від іншої при їх зовнішній схожості – запорука дотримання законності при збиранні доказів стороною обвинувачення в стадії досудового розслідування, їх якості та забезпечення гарантованих кримінальним процесуальним законодавством прав і свобод осіб, які приймають в них участь.

Науковий і практичний інтерес викликає аналіз освідування (ст. 241 КПК України) та відібрання біологічних зразків (ч.3 ст. 245 КПК України) в аспекті можливості отримання змивів з долоней рук осіб. При здійсненні процесуальної функції захисту, викладення власної позиції для отримання подальшої оцінки доказів судом, зокрема, цікавим є питання: отримання змивів з долоней рук осіб повинно здійснюватись в межах освідування чи відібрання біологічних зразків? Це питання є актуальним і наразі, коли судами досліджуються відповідні докази і надіється відповідна оцінка.

Відповідь на вказане питання не є однозначною і однаковою в різні періоди дії кримінального процесуального закону.

Що собою представляє освідування як слідча (розшукова) дія? Так, надаючи поняття «освідування» більшість науковців, як правило, пов'язують його зі слідчим оглядом, у результаті якого встановлюється наявність або відсутності слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет [1, с. 101].

Кунтій А. І. під освідуванням розуміє самостійну слідчу (розшукову) дію – різновид слідчого огляду, який є оглядом живих осіб для вирішення питань, що мають значення для кримінального провадження [2, с. 311]. Вказане повністю відповідає сутності огляду (різних його видів), з огляду на те, що останній полягає в безпосередньому сприйнятті, виявленні, вивченні і фіксації слідчим, прокурором станів, властивостей та ознак певних об'єктів, властивостей та ознак певних об'єктів, які, можливо, пов'язані з учиненням чи приховуванням кримінального правопорушення [3, с. 252].

Правильне розуміння можливостей правоохоронних органів при здійсненні освідування нерозривно пов'язана із законодавчим формулюванням його мети. Так, до 2022 року ч. 1 ст. 241 КПК України містила конкретно-звужену мету, оскільки була сформульована наступним чином: виявлення на тілі осіб (підозрюваного, свідка чи потерпілого) слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу [4]. У практичній діяльності, як правило, здійснивши виявлення в результаті огляду-освідування, навіть за відсутності законодавчо визначеної вказівки, здійснювали вилучення слідів для подальшої передачі експерту для здійснення експертного дослідження (при цьому найпоширенішим способом було здійснення змивів з долоней рук, інших поверхонь тіла). Чи відповідало вилучення змивів з тіла людини меті ч. 1 ст. 241 КПК України? Точно ні. Правоохоронні органи, як правило, для фіксації фактів наявності змивів з рук (зокрема, це використовувалось для підтвердження фактів одержання неправомірної вигоди) проводили освідування, нерідко посилаючись на постанову прокурора з відповідним відображенням способу вилучення слідів – здійснення змивів, не посилаючись на жодну статтю КПК України чи формально посилаючись на ст. 241 КПК України. А в протоколах освідування зазначали, що під час освідування відібрано змиви з рук певних осіб, які в подальшому мали бути поміщені в пакети та вилучались, для передання в подальшому для проведення експертизи [5, с. 108], а також фіксували виявлення і вилучення або тільки вилучення.

Підтримуємо позицію авторів, які вказують, що невідповідність мети вчинюваної процесуальній дії, вихід за межі наданих кримінальним процесуальним законом повноважень дізнавачу, слідчому, прокурору може поставити під сумнів допустимість вказаних протоколів [6, с.205-210], а також, і головну ціль відібрання – висновок експерта.

Усе ж таки, в рамках якої слідчої дії законно проводити відібрання змивів з долоней рук, губ, інших поверхонь тіла живої людини, щоб забезпечити надійність і стійкість доказів з точки зору допустимості і не порушити законність?

Вважаємо, що коли йдеться про будь-яке відібрання змивів з тіла живої людини, доцільно його проводити в межах ч. 3 ст. 245 КПК України як відібрання біологічних зразків. Однак, і в даному випадку законодавець не уточнив і не роз'яснив, що є біологічними зразками. У низці підзаконних актів містяться роз'яснення схожих за змістом понять, як-от : «предмет досліджень біологічного середовища» (Інструкція про порядок виявлення у водіїв транспортних

засобів ознак алкогольного сп'яніння, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують швидкість реакції, затверджена Наказом МВС України від 09.11.2015 № 1452/735), «анатомічні об'єкти» (для їх позначення: Правила проведення судово-медичних експертиз трупів у бюро судово-медичних експертиз, затверджені Наказом МОЗ від 17.01.1995 № 6) тощо.

У судовій практиці зустрічається позиція, відповідно до якої під біологічними зразками розуміються всі зразки, пов'язані з життєдіяльністю особи як біологічної істоти: зразки відбитків пальців рук, ніг, почерку, мовлення і голосу особи, зразки відбитків зубів, відбитки будь-яких поверхонь тіла людини (ліктів, ступень ніг тощо), запахів слідів людини, а також зразки біологічного походження в їх класичному розумінні (слина, кров, сперма, піт, волосся, нігті тощо) (Ухвала слідчого судді Солом'янського районного суду м. Києва від 18 червня 2019 (справа № 760/16027/19)).

Під час відібрання змивів отримуються потожирові сліди (піт – це водний розчин солей та органічних речовин, що виділяється потовими залозами людини), потожирова рідина відноситься до біологічних об'єктів, оскільки виділяється з тіла людини [7].

Отже, взаємодія з тілом живої людини (з його поверхнею чи його рідинами чи іншими частинами) в межах проведення слідчої дії для вилучення ймовірних слідів з потожирової рідини долоней підпадає під розуміння біологічних зразків і повинно бути здійснено в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 245 КПК України.

Законом України від 27.07.2022 № 2462-IX КПК України було розширено мету освідчування: виявлення на тілі особи, одязі, в якому він перебуває, слідів кримінального правопорушення та їх вилучення або виявлення особливих прикмет. Вважаємо, що вказане формулювання певним чином вирішило проблеми з освідчуванням: наприклад, з'явилась законна можливість здійснювати виявлення слідів не тільки на тілі особи, а й на його одязі ймовірних слідів кримінального правопорушення, а також вилучати такі сліди. Однак чи вирішена вона в контексті вилучення слідів з біологічних рідин людини? Як і в попередньому висновку, при необхідності вилучення слідів, наприклад, нашарувань спеціальної хімічної речовини та проведення змивів з рук (з потожирової рідини долоней), процесуально останнє повинно проводитись в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 245 КПК України, оскільки йдеться про відібрання біологічних зразків, у яких, ймовірно, можуть міститися елементи спеціальної хімічної речовини, і які були відібрані саме з метою подальшого проведення експертизи для підтвердження чи спростування факту взаємодії потожирової рідини з хімічною речовиною, яка нанесена на певні предмети (наприклад, грошові кошти) [8]. Указане стосується тільки вилучення слідів кримінального правопорушення, які знаходяться в біологічних середовищах тіла людини і не стосуються інших об'єктів (наприклад, вилучення з одягу, в якому перебуває підозрюваний).

Підсумовуючи вищевикладене, можна вказати, що недостатня законодавча ясність та чіткість призводить до численних порушень кримінальної процесуальної форми, недотримання передбачених законодавством прав і свобод людини, для слідства – втрати доказів. Розмежування слідчих дій в певних аспектах відбувається «приблизно», «як звикли» і часто не відображає дійної вказівки законодавця.

Необхідність визначення поняття «біологічні зразки» на законодавчому рівні дозволить диференціювати освідчування від відібрання біологічних зразків при здійсненні, зокрема, відібрання (вилучення) змивів з долоней рук підозрюваних.

Список використаних джерел

1. Чаплинський К. О. Освідчування: поняття та сутність. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. Донецьк : ДІВС, 2011. № 2. С. 101–104.
2. Кунтій А. І. Тактика проведення освідчування підозрюваного у кримінальному провадженні про умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 310–320.

3. Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенка. Одеса : Гельветика, 2017. 556 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20220423#Text>
5. Шумейко Д. О. Освідування особи при розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою: проблеми правозастосування. *Право.ua*. 2015. № 1. С. 106–112.
6. Грига А. А. Освідування у кримінальному провадженні: основні проблеми та шляхи їх розв'язання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Т. 2, № 72. С. 205–210.
7. Використання ДНК-аналізу у судово-медичних експертизах речових доказів та експертизах спірного батьківства (материнства, підміни дітей) : метод. рек., розроблені МОЗ України. 2012. URL: https://www.nuozu.edu.ua/images/FakPidVik/kafSudMed/06_09_20-6.pdf
8. Смирнова І. Дотримання прав особи при слідчій дії освідування. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/dotrymannya-prav-osoby-pry-slidchij-diyi-osviduvannya>

Ключові слова: освідування, відібрання змивів, відібрання біологічних зразків, слідчий огляд, слідчі дії.

Keywords: survey, collection of washings, collection of biological samples, investigative review, investigative actions.

Пожар Вадим Георгійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ У ПІДГОТОВЧОМУ СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Конституційне положення щодо гарантування кожному права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб (ст. 55 Конституції України), є одним з основних проявів права кожного на ефективний засіб правового засобу, гарантованого ст. 13 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Враховуючи завдання кримінального провадження, особливості правових процедур, що застосовуються у кримінальному провадженні, ступінь обмеження прав і свобод людини при цьому, питання забезпечення права на ефективний засіб у рамках кримінального провадження стоїть особливо гостро в процесуальній науці та практики.

З точки зору ефективності реалізації права на ефективний засіб правового засобу, однією з найбільш проблемних є стадія підготовчого судового провадження. І в першу чергу, це обумовлено невиконанням кримінально-процесуальним законодавством України одного з основних завдань – забезпечення належної правової процедури. Відсутність належної регламентації процедури оскарження учасниками судового провадження рішень, дій чи бездіяльності під час підготовчого провадження є основним краєуголним камінцем, що розвалює весь, передбачений ч. 2 ст. 303 КПК, механізм реалізації права на ефективний засіб правового захисту на цьому етапі провадження.

Нажаль слід констатувати, що вітчизняній судовій практиці одного лише згаданого права про можливість подання скарг на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, що не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами статей 314-316 КПК (ч. 2 ст. 303 КПК), без обов'язкової регламентації порядку розгляду і вирішення таких скарг у ст. 314-316 КПК, виявилось недостатньо для забезпечення ефективного розгляду таких скарг. На цьому наголошують і в науковій літературі, зокрема В. І. Шестаков зазначає: «Однією з

важливих проблем в цьому сенсі є наявність у КПК України суттєвої прогалини, що полягає у відсутності діючого механізму оскарження рішень, дій чи бездіяльності органу досудового розслідування або прокурора, що були винесені на стадії досудового розслідування, проте не могли бути оскаржені відповідно до ч. 2 ст. 303 КПК України» [1, с. 299].

Таки скарги часто лишаються взагалі без належної уваги суду, без розгляду по суті саме з мотивів відсутності процедури їх розгляду. Іноді суди мотивують це недоцільністю розгляду таких скарг на підготовчому провадженні, виходячи з самих питань, які в них оскаржуються, наприклад, питання незаконності певних процесуальних дій, що тягне недопустимість отриманих доказів, оскільки питання допустимості доказів будуть предметом розгляду у судовому розгляді. І це по суті правильно. Проте, виходячи із різноманіття скарг, що можуть бути подані на цій стадії, вважаю неприпустимим залишати питання про доцільність чи недоцільність розгляду таких скарг на розсуд суду. Не стверджуючи про некомпетентність або упередженість суду, як і навпаки, оскільки судова система будь якої держави не є досконалою, слід виходити саме з того, що часом визначальним для учасників судового провадження є момент відновлення порушених прав і свобод під час досудового розслідування. І оскільки законодавець заборонив оскарження інших питань, крім зазначених в ч. 1 ст. 303 КПК під час досудового розслідування, піклуючись в першу чергу про проведення швидкого та ефективного розслідування з дотримання строків розслідування, а також унеможливлення затягування провадження через систематичне оскарження, то вже з початком судового провадження, яке необмежене суворими строками, учасникам гарантується можливість подання всіх інших скарг. І чим скоріше буде розглянуто відповідно скаргу, встановлено наявність певних порушень, прийнято рішення щодо усунення негативних наслідків, можливо відновлено порушені права осіб, тим ефективніше буде цей механізм забезпечення права на засіб правового захисту у кримінальному провадженні.

Аналіз судової практики свідчить, що іноді предметом таких скарг є істотні питання кримінального провадження, які суттєво обмежують або порушують права і свободи учасників провадження, вирішення яких може мати вагоме значення для конкретної особи або провадження загалом. Серед таких скарг слід виділити скарги на незаконне затримання, незаконне проведення обшуку, тощо, констатація факту якого може бути підставою для висунення вимоги підозрюваному, обвинуваченому про відшкодування шкоди, заподіяної незаконним затриманням згідно вимог ст. 2 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 р. Також часто учасники судового провадження скаргуються на порушення підслідності, а відповідно й непідсудності кримінального провадження цьому суду, тому це принципове питання вимагає вирішення судом саме на цьому етапі провадження. Питання порушення презумпції невинуватості під час досудового розслідування, порушення процедури продовження строків досудового слідства теж часто оскаржуються на цьому етапі і можуть мати певне значення для учасників провадження.

Загалом враховуючи реалії вітчизняної правозастосовної практики, вважаю що виходячи з аналізу судової практики, наукових доробок, сутності питань, які можуть стати предметом оскарження, наслідків та доцільності їх вирішення на цьому етапі провадження, нарівні закону необхідно регламентувати хоча б певний перелік питань, що можуть бути предметом оскарження на етапі підготовчого судового провадження. Всі інші скарги залишити на розгляд суду. Це один з можливих шляхів вирішення цієї законодавчої прогалини. Другий шлях зводиться до того, щоб передбачити питання, які не можуть бути предметом оскарження на цьому етапі провадження, як то наприклад, питання оскарження процесуальних дій що тягне недопустимість доказів, оскільки це питання буде предметом розгляду у судовому розгляді справи по суті. Всі інші подані скарги повинні бути розглянуті без зволікань.

Таким чином, проблема забезпечення права на ефективні засоби правового засобу на етапі підготовчого судового провадження вимагає негайного виправлення на законодавчому рів-

ні з урахуванням наукових доробок цього питання та існуючої вітчизняної судової практики вирішення цих питань.

Список використаних джерел

1. Шестаков В. І. Проблеми формування механізму оскарження рішень, дій чи бездіяльності органу досудового розслідування або прокурора в підготовчому судовому провадженні. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 299–300.

Ключові слова: ефективний засіб правового захисту, підготовче судове провадження.

Keywords: effective means of legal protection, preparatory court proceedings.

Стародубов Сергій Вікторович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції),
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент*

ПОВНОВАЖЕННЯ ДІЗНАВАЧА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Незважаючи на ту обставину, що дізнання в КПК України було введено ще з самого початку існування даного правового документа, власне саме дізнання не проводилось через відсутність нормативного визначення кримінальних проступків. Теоретики та практики досить тривалий час обговорювали природу таких кримінальних правопорушень, аж поки у 2018 році не було прийнято ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», який офіційно запустив дізнання як окрему форму досудового розслідування. Даним законом були внесені низку змін до КПК України, в тому числі з'явився абсолютно новий суб'єкт кримінальних процесуальних відносин – дізнавач.

Так, в КПК України з'явилася ст. 40¹, яка регулює його кримінальний процесуальний статус. Так, відповідно до даного положення, дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого. Дізнавач несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення дізнання. Дізнавач уповноважений: 1) починати дізнання за наявності підстав, передбачених КПК України; 2) проводити огляд місця події, обшук затриманої особи, опитувати осіб, вилучати знаряддя і засоби вчинення правопорушення, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або виявлені під час затримання, а також проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених КПК України; 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, установлених КПК України, відповідним оперативним підрозділам; 4) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; 5) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру у вчиненні кримінального проступку; 6) за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; 7) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ст. 284 КПК України; 8) здійснювати інші повноваження, пе-

редбачені КПК України. Дізнавач зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються в письмовій формі. 4. Дізнавач, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК України, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення дізнавача [1].

Власне в правовій доктрині досить суттєво критикують нормативне закріплення процесуального статусу дізнавача, адже, наприклад, «не достатньо уваги приділив повноваженням дізнавача щодо оскарження письмових указівок прокурора до прокурора вищого рівня» [2, с. 104; 3, с. 22], а також «жодним чином не визначив, як прокурору реагувати на неналежне виконання його указівок чи взагалі їх невиконання дізнавачем» [4, с. 135]. «Слід констатувати нагальну потребу внесення змін до низки положень КПК України, які, як правило, полягати-муть у включенні слова «дізнавач» після слова «слідчий» [5, с. 135].

Найяскравіше це, очевидно, проявляється в процесі санкціонування заходів забезпечення кримінального провадження. Так, відповідно до ст. 133 КПК України, слідчий, прокурор під час досудового розслідування має право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження у встановлених КПК України випадках для допиту чи участі в іншій процесуальній дії. Таким чином можна помітити колізію між загальною та спеціальною нормою в частині можливості дізнавача здійснювати виклики. Як свідчить судова практика, судді не вважають порушенням здійснення виклику дізнавачем, хоча такого суб'єкта в ст. 133 КПК України немає. Можна було б стверджувати, що судді застосовують загальну, а не спеціальну норму при вирішенні даної колізії, що не відповідає загальній теорії подолання колізій в праві, але тут більш реалістичним здається те, що судді просто застосовують елементарну логіку (або «дух закону»), розуміючи, що немає фактичних підстав відмовляти дізнавачу у здійсненні викликів. В той же час навіть ця ситуація вказує на необхідність внесення змін до КПК України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 25.03.2024).
2. Бойко О., Литвинов В. Окремі питання здійснення дізнання в кримінальному процесі України. *Нац. юрид. журн. : Теория и практика*. 2019. Берез. С. 100–104.
3. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України від 19.11.2018 до проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=63928&pf35401=469212> (дата звернення: 25.03.2024).
4. Сапін О. В. Проблемні питання запровадження досудового розслідування кримінальних проступків у сучасних умовах. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 5, т. 3. С. 132–136.
5. Торбас О. О. Вдосконалення КПК України в частині регулювання кримінального процесуального статусу дізнавача. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи* : матеріали круглого столу (м. Львів, 11 черв. 2021 р.) / Львів. держ. унт внутр. справ. Львів, 2021. С. 313–317.

Ключові слова: дізнавач, заходи забезпечення кримінального провадження.

Keywords: investigator, measures to ensure criminal proceedings.

СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ ТА МЕЖІ ДОКАЗУВАННЯ: ПИТАННЯ СПІВІСНУВАННЯ

Питання доказування та процес прийняття є вирішальними для кримінального провадження, оскільки саме за рахунок прийняття відповідних кримінально-процесуальних рішень можливе просування певного кримінального провадження крізь міріади процедур з метою виконання висунутих у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) завдань.

При цьому при ухваленні кримінально-процесуального рішення одним з ключових елементів виступає елемент невизначеності, оскільки при її відсутності відсутня і сама проблема прийняття рішення. В теорії кримінального процесу процес та механізм прийняття рішення визначаються дослідниками по-різному [зокрема, 1, 2], втім, не вдаючись до дискусій з цього питання, в межах даної роботи можна запинитися на тому, що процес прийняття рішення концептуально складається з двох етапів: 1) встановлення фактичних обставин справи, та 2) оцінка фактичних даних та безпосередньо ухвалення рішення відповідно до діючої процедури. При цьому, цілком прогнозовано, виникає питання щодо того, які кількісні та якісні вимоги висуваються до суб'єкту прийняття рішення (далі – СПР)? Коли СПР, оцінюючи фактичні дані (а можливо і поєднуючи таку діяльність разом зі їх встановлення) може ухвалити те, чи інше процесуальне рішення (чи, якщо це допускається, утриматися від його прийняття)?

Відповідь на ці питання, як видається, пропонують дати такі категорії кримінального процесу та теорії доказів як межі доказування та стандарт доказування, які у вітчизняній кримінально-процесуальній науці з'явилися у різні часи. Проте, як вже зазначалось, не дивлячись на різний «вік», ці категорії тісно пов'язані та перетинаються.

У якості відправної точки для визначення стандарту доказування можна використати раніше отримані результати, а саме виходити з того, що під стандартом доказування можна розуміти певний критерієм (порогом) прийняття рішення для СПР, через встановлення певної міри або ступеня доведеності (переконання), досягнувши якої факт вважається встановленим [3, С. 19]. Тобто, стандарти доказування визначають для СПР той поріг, досягнувши якого останній може ухвалити те чи інше процесуальне рішення. При цьому, за умови, якщо збирання доказів та ухвалення рішення здійснюється різними суб'єктами кримінального провадження (зокрема, у випадку ухвалення рішення щодо застосування запобіжного заходу) то стандарт доказування визначає й діяльність по збиранню доказів. Якщо взяти до прикладу стандарт доказування «поза розумним сумнівом», то у ч.2 ст. 17 КПК можна знайти підтвердження цьому – «...сторона обвинувачення ... доведе винуватість особи поза розумним сумнівом».

З іншого боку існує поняття меж доказування. Досліджуючи даного феномену кримінально-процесуального доказування можна констатувати відсутність консенсусу серед дослідників. Одна група вчених визначають межі доказування як обсяг доказової діяльності (збирання, перевірка та оцінка), що забезпечує достатність доказів для встановлення елементів предмета доказування, фактичних підстав і умов ухвалення процесуальних рішень [4, С. 194]. Інші, під межами доказування визнають сукупність доказів, джерел, і процесуальних дій¹, які необхідні встановлення всіх обставин справи, і як наслідок, вирішення кримінального провадження. Ще одна група, під межами доказування розуміють ступінь доведеності обставин (достатності і достовірності системи доказів).

Таке різноманіття думок, пояснюється й складною природою самого феномену меж доказування, а також особливостей процесу прийняття рішень у кримінальному провадженні.

¹ Деякі вчені зупиняються на доказах, а інші включають й їх джерела і процесуальні дії.

За такого широкого тлумачення межі доказування виглядають доволі складним, навіть, «перевантаженим» поняттям, що з одного боку «зазіхає» на поняття предмету доказування, що було сформовано, ще до появи досліджуваного феномену, а з іншого – на позиції поняття стандарту доказування, яке було набуло активного поширення у науковій спільноті відносно недавно, а на нормативному рівні – з прийняттям КПК 2012 року. Таке тлумачення меж доказування призводить до того, що під ними можна розуміти взагалі усю діяльність суб'єктів доказування по встановлення фактичних обставин кримінального провадження, що включає і докази, і процесуальні дії необхідні для їх отримання, і в той же час визначає якісну характеристику такої сукупності доказів та дій, що, зокрема, знаходить свої прихильників у науковій спільноті [5].

На нашу думку, таке перенавантаження меж доказування є спірним та свідчить про необхідність перегляду даної категорії. Зокрема, якщо сприйняти точку зору, що меж доказування є сукупністю доказів то одразу виникне питання, а якою має бути така сукупність, де межа за якою подальша активність слідчого та прокурора є надмірною чи, навпаки, недостатньою для ухвалення процесуального рішення. Неминуче виникне необхідність спирання на якість вимоги, які, у випадку з вирішення кримінального провадження по суті, закріплені у ч. 2 ст. 17 КПК, а саме необхідність відсутності розумних сумнівів у винуватості особи, а у випадку перенесення меж доказування й на інші питання (наприклад, застосування заходів забезпечення) – на доведення «обґрунтованості підозри» [5, 6]. У випадку ж включення процесуальних дій необхідних для отримання такої необхідної сукупності доказів, постає проблема змішування способів збирання доказів та самих доказів у певну сукупність, де незрозумілим вбачається місце процесуальних дій.

Аналогічна ситуація складається й підходом за якого під межами доказування слід розуміти ступінь доведеності, оскільки з одного боку, це саме те значення яким наповнюють стандарти доказування, а з іншого боку, при застосування даного терміну необхідно буде обов'язково робити певні застереження для уникнення подальшої плутанини з попередніми підходами.

Таким чином, як вбачається з цього невеликого огляду межі доказування на даний час є категорією, якій бракує однозначного, єдиного розуміння у науковій спільноті, та яка є перенавантаженою, що призводить, до «конкуренції» з такими поняттями, як предмет доказування та/або стандарт доказування. Натомість, стандарт доказування, незважаючи на розмите визначення «розумності» сумнівів або «обґрунтованості» підозри визначає поріг прийняття процесуального рішення та залишає певний простір для унікальних особливостей кожного кримінального провадження та внутрішнього переконання СПР, як критерію оцінки доказів. Вказане, не означає безапеляційної відсутності доцільності чи місця для співіснування цих понять, а лише свідчить про необхідність подальшого дослідження в цій сфері.

Список використаних джерел

1. Пожар В. Г. Суб'єктивні та об'єктивні фактори в механізмі прийняття рішень у кримінальному судочинстві. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 14 (1). URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/viewFile/378/399>
2. Чорнобук В. І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2007. 19 с.
3. Степаненко А. С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 234 с. URL: <http://hdl.handle.net/11300/7009>
4. Станкович М. І. Межі доказування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 246 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/15734>

5. Каліновська М. Межі кримінального процесуального доказування під час застосування запобіжних заходів на стадії досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 243–247. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/42.pdf>

6. Завтур В. А. Співвідношення понять «стандарт» та «межі» доказування в контексті застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Інформаційне та науково-методологічне забезпечення досудового розслідування й судового провадження*: матеріали круглого столу (21 квіт. 2016 р.) / за ред. В. М. Огаренка [та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2016. С. 69–72. URL: <http://hdl.handle.net/11300/8501>

Ключові слова: теорія доказів, кримінально-процесуальне рішення, стандарт доказування, межі доказування.
Keywords: evidence theory, criminal procedural decision, standard of proof, scope of proving (fact-finding).

Лукашук Каріна Русланівна

Національний Університет «Одеська юридична академія»,

асистент кафедри кримінального процесу, аспірант кафедри кримінального процесу

ОСКАРЖЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ В КОРУПЦІЙНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ

У разі виявлення незаконності чи необґрунтованості рішення слідчого, прокурора слідчий суддя має право його скасувати за скаргою зацікавленої особи. Початок аналізу оскарження повідомлення про підозру слідчому належить до періоду після прийняття Закону України від 3 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». Згідно з цим законом, на досудовому розслідуванні може бути оскаржене повідомлення слідчого чи прокурора про підозру. 16 березня 2018 року був прийнятий Закон № 2147-VIII від 03.10.2017, яким внесено зміни до Кримінального процесуального кодексу України, доповнюючи п. 10 ч. 1 ст. 303 щодо оскарження повідомлення про підозру [2, с.33].

Згідно з п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України, оскарження повідомлення про підозру на досудовому етапі можливе після минулого 1 місяця з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або 2 місяців з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше, ніж закриття прокурором кримінального провадження або подання до суду обвинувального акта – підозрюваним, його захисником чи законним представником.

Ці зміни в Кримінальному процесуальному кодексі України становлять логічне доповнення до ст. 55 Конституції України (право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб), забезпечуючи додаткові гарантії захисту прав підозрюваного. Пунктом 10 ч. 1 ст. 303 КПК України визначено можливість оскарження повідомлення про підозру, хоча не конкретизовано підстави для такого оскарження.

Звернемось до судової практики. *Наприклад в Ухвалі у справі № 554/6660/19 від 10.02.2020 [1]* розглянувши у відкритому судовому засіданні в залі суду у м. Полтаві скаргу ОСОБА_4 в інтересах підозрюваного ОСОБА_3 на повідомлення про підозру ОСОБА_3 у кримінальному провадженні № 42019170690000068 від 03 липня 2019 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК України суд зазначив про те, що підозра вручена ОСОБА_1 з порушенням вимог КПК України, неуповноваженою особою, оскільки підозру ОСОБА_1 як селищному голові мав право вручити у порядку, визначеному ст. 481 КПК Укра-

їни, тільки прокурор, який займав посаду керівника регіональної прокуратури. При цьому, такої посади як виконуючий обов'язки прокурора на момент її вручення чинним законодавством не було передбачено.

В одній із справ [3] сторона захисту аргументує, що підозра є безпідставною, а зібрані докази були отримані внаслідок серйозного порушення прав і свобод людини, або вони є похідними від доказів, які є безсумнівно недопустимими згідно з принципом «плодів отруйного дерева». Недопустимість цих доказів обумовлена обставинами, які неможливо виправити у подальшому розслідуванні або судовому процесі шляхом надання додаткових матеріалів, які вже є в розпорядженні сторін кримінального провадження.

Повідомлення про підозру у кримінальному провадженні за ч. 4 ст. 368 КК України повинно бути анульоване, оскільки в діяннях ОСОБА_1 відсутня об'єктивна сторона злочину. Тобто, немає складу злочину, який є передумовою кримінальної відповідальності (відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України, «підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбачений цим Кодексом»).

Детектив висловлює думку, що «аналіз норм КПК та практики ЄСПЛ дозволяє прийти до висновку, що КПК України оперує поняттями, що відповідають кільком різним стандартам доказування (переконання) – стандарт «обґрунтованої підозри», переконання (доведення) «поза розумним сумнівом» та стандарт «достатніх підстав (доказів)» тощо. Захист вважає, що детектив або усвідомлено, або неусвідомлено не розрізняє ці стандарти». Щодо КПК, ніде і ніколи не згадуються стандарти доказування, стандарт «обґрунтованої підозри», стандарт «достатніх підстав (доказів)». Щодо практики ЄСПЛ, навіть одне рішення не було наведено, де були визначені такі стандарти. Захист вважає, що детектив використовує вигадані терміни. При цьому не зрозуміло, як ці тези стосуються недопустимості доказів і відсутності об'єктивної сторони злочину. Щодо наміру захисту, то детектив, на жаль, вдається до логічної помилки, а саме хиби невірних припущень – ґрунтування аргументу на припущенні (як явному, так і неявному), яке є неправильним.

Детектив стверджує, що «зібрані у кримінальному провадженні на момент повідомлення про підозру докази та їх сукупність відповідають тому мінімальному стандарту «достатніх підстав (доказів)», який закріплений у п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, оскільки об'єктивно пов'язують підозрюваного з певним кримінальним правопорушенням і є достатніми, щоб виправдати подальше розслідування для висунення обвинувачення або спростування підозри».

Отже, потреба у спеціальній процедурі, яка забезпечує захист прав та свобод людини, визначається великою цінністю цих прав. Ця процедура має включати гарантії, що унеможливляють непідставне обмеження цих прав на етапі досудового розслідування кримінальних справ під час проведення слідчих дій та застосування заходів примусу в кримінальному процесі. Кожен учасник кримінального провадження має право оскаржувати рішення слідчого чи прокурора, зокрема повідомлення про підозру, оскільки це право гарантується Конституцією України.

Список використаних джерел

1. Ухвала у справі № 554/6660/19 від 10.02.2020. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87615889>
2. Шульгін С. Поняття обґрунтованості підозри в кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство, право*. 2019. № 5. С. 295–303.
3. Заперечення сторони захисту на заперечення детектива НАБУ щодо скарги на повідомлення про підозру. 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zaperechennya-storoni-zahistu-na-zaperechennya-detektiva-nabu-shchodo-skargi-na-povidomlennya-pro-pi.html>

Ключові слова: повідомлення про підозру, оскарження повідомлення про підозру, правопорушення.

Keywords: report of suspicion, appeal of report of suspicion, offense.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ ПОКАЗАНЬ ІЗ ЧУЖИХ СЛІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Як і будь-який інший вид показань, показання з чужих слів характеризуються процесуальними властивостями – нормативно визначеними вимогами до їх процесуальної форми і змісту, притаманність сукупності яких показанням із чужих слів забезпечує визнання їх доказом і, відповідно, використання у кримінальному процесуальному доказуванні. Аналіз норм статей 85, 86 і частини 1 статті 94 України свідчить, що законодавець виокремлює чотири процесуальні властивості доказів: 1) належність; 2) допустимість; 3) достовірність; 4) достатність і взаємозв'язок для прийняття відповідного процесуального рішення. При цьому належність, допустимість і достовірність він розглядає як індивідуальні процесуальні властивості доказів (з їх точки зору підлягає оцінці кожний доказ, у тому числі й показання з чужих слів), а достатність і взаємозв'язок для прийняття відповідного процесуального рішення – як їх системну процесуальну властивість (з її точки зору оцінюється сукупність зібраних доказів) [1].

Незважаючи на наявність чітко сформульованого законодавчого підходу стосовно визначення системи процесуальних властивостей доказів, у доктрині кримінального процесу вона залишається дискусійною. Так, значна частина вчених, характеризуючи докази, використовує систему нормативно закріплених їх процесуальних властивостей [2, с. 184; 3, с. 76; 4, с. 80; 5, с. 77]. Натомість, не менш чисельна група вчених відходить від законодавчого підходу та виокремлює, як правило, більш широке коло процесуальних властивостей доказів [6, с. 13; 7, с. 290; 8, с. 170; 9, с. 94]. Невдаючись до детального аналізу наведених доктринальних підходів і зважаючи на дискусійний характер розширеного тлумачення системи процесуальних властивостей доказів, потрібно погодитися з науковцями, на думку яких «процесуальні властивості доказів у своїй сукупності повинні бути достатніми для вичерпного окреслення кола вимог, яким повинні відповідати докази. Із позицій законодавця та переважної більшості вчених це досягається за допомогою виокремлення належності, допустимості, достовірності та достатності доказів. Інші риси доказів, які вченими пропонується відносити до числа їх процесуальних властивостей, або охоплюються належністю, допустимістю, достовірністю та достатністю доказів (наприклад, доброякісність і законність доказів охоплюються змістом їх допустимості), або взагалі не можуть бути віднесені до процесуальних властивостей доказів (наприклад, значимість не може розглядатися як невід'ємна та характерна властивість доказів, оскільки її наявність не впливає на визнання конкретних фактичних даних доказом та їх використання під час кримінального процесуального доказування)» [10, с. 32]. У повному наведений підхід є застосовним до показань із чужих слів, які підлягають визнанню доказами за умови їх відповідності трьом індивідуальним процесуальним властивостям – належності, допустимості та достовірності, а в сукупності з іншими доказами – достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення як системній властивості доказів.

Поняття належності показань із чужих слів ґрунтується на нормативному визначенні поняття належних доказів. Відповідно до статті 85 КПК України, належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутності обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів [1]. Відповідно, належність показань із чужих слів є процесуальною властивістю, яка стосується їх змісту та вказує на наявність зв'язку відомостей, які містять ці показання (стосовно певних фактів та обставин кримінального провадження, про які свідку, потерпілому, підозрюваному, обвинуваченому стало відомо з пояснень інших осіб), з обстави-

нами, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні. Належність показань із чужих слів відображає таку їх ознаку як надання щодо фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження, з урахуванням якої вони не можуть доведення обставин, які не входять до предмета доказування в цьому провадженні (наприклад, того, що інша особа висловила саме так за певних обставин, на що звертається увага в постанові ККС ВС від 15.06.2021 р. у справі № 727/8838/15-к) [11].

В основу поняття допустимості показань із чужих слів може бути покладена законодавча дефініція допустимих доказів. Згідно з частиною 1 статті 86 КПК України, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом [1]. Тобто допустимість показань із чужих слів є процесуальною властивістю, яка стосується їх процесуальної форми і відображає отримання цих показань у відповідності до вимог кримінального процесуального закону. Такі вимоги умовно можуть бути поділені на дві групи: 1) загальні вимоги, які стосуються допустимості доказів, у тому числі й показань, в цілому (наприклад, дотримання порядку проведення допиту свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, дотримання права на захист, заборона катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження тощо); 2) спеціальні вимоги, які стосуються допустимості показань із чужих слів (зокрема, вимоги частин 2, 5, 6, 7 статті 97 КПК України, які конкретизують повноваження суду стосовно визнання таких показань допустимим/недопустимим доказом залежно певних обставин їх отримання).

На відміну від дефініцій належних і допустимих доказів, поняття достовірних доказів нормами кримінального процесуального закону не визначаються та є надбанням доктрини кримінального процесу, в якій під ними розуміють «докази, які об'єктивно відображають обставини, що становлять предмет доказування у кримінальному провадженні, та інші обставини, які мають значення для нього» [10, с. 39]. Відповідно, достовірність показань із чужих слів стосується їх змісту та вказує на можливість об'єктивного відображення відомостями, які містять ці показання, обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні. Достовірність показань із чужих слів може бути встановлена виключно за наявності сукупності доказів, які мають відношення до тієї самої обставини, що входить до предмета доказування у кримінальному провадженні, яка встановлюється або спростовується за допомогою таких показань. Така вимога ґрунтується на нормі частини 6 статті 97 КПК України, згідно з якою показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами, відмінними від положень частини 2 цієї статті [1].

У сукупності з іншими доказами показання з чужих слів повинні відповідати процесуальній властивості достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. У доктрині кримінального процесу звертається увага на відображення за допомогою цієї процесуальної властивості кількісної та якісної складових сукупності доказів, наявних у кримінальному провадженні на конкретний момент досудового розслідування або судового розгляду в ньому, пов'язаному зі здійсненням оцінки доказів у зв'язку з ухваленням певного процесуального рішення. При цьому, як відзначає А. Р. Воробчак, «кількісна характеристика свідчить про встановлення або спростування одного й того самого факту або обставини, що підлягають доказуванню, за допомогою декількох доказів, а якісна характеристика вказує на їх якісну визначеність і системність, що забезпечують можливість обґрунтування процесуального рішення, яке підлягає ухваленню» [12, с. 71-72].

Підсумовуючи викладене, потрібно відзначити, що показання з чужих слів характеризуються притаманністю їм трьох індивідуальних процесуальних властивостей – належності, допустимості та достовірності, а в сукупності з іншими доказами – достатністю та взаємозв'язком для прийняття відповідного процесуального рішення як системною процесуальною властивістю доказів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес : навч. посіб. Київ : Ваїте, 2014. 280 с.
3. Лукашевич В. Г. Докази та доказування у кримінально-процесуальному та криміналістичному вимірі. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2016. № 1. С. 74–79.
4. Сергєєва Д. Б. Допустимість доказів в теорії та КПК 2012 року. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 80–87.
5. Шепітько І. І. Судовий розгляд (судове слідство) в системі судового провадження у першій інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Харків, 2018. 269 с.
6. Берназ В. Д. Правові та психологічні аспекти оптимізації формування переконання слідчого у кримінальному провадженні як основа оцінки доказів. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 11–21.
7. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.
8. Оксюта Т. Г. Процесуальний статус запасного судді у судовому провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ, 2018. 244 с.
9. Шульгін С. О. Оцінка доказів слідчим і прокурором при прийнятті процесуальних рішень у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ, 2021. 260 с.
10. Зінченко В. М., Ковальчук С. О. Достатність доказів у кримінальному провадженні : монографія. Івано-Франківськ : Голіней О. М., 2022. 272 с.
11. Постанова ККС ВС від 15.06.2021 р. у справі № 727/8838/15-к (провадження № 51-1971км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98083482>.
12. Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Одеса, 2019. 236 с.

Ключові слова: докази, процесуальні джерела доказів, показання, показання з чужих слів, засоби доказування.

Keywords: evidence, procedural sources of evidence, testimony, hearsay, means of proof.

Гуменюк Аліна Сергіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу*

УСТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ РАДІООБЛАДНАННЯ (РАДІОЕЛЕКТРОННОГО ЗАСОБУ): НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА

Повномасштабне вторгнення внесло суттєві корективи у життєдіяльність суспільства та держави на усіх рівнях й обумовило необхідність напрацювання нових підходів до вирішення існуючих проблем і заповнення прогалин. Перш за все, це стосується юридичного боку діяльності відповідних інституцій та інститутів, адже воєнні дії вимагають серйозної законодавчої відповіді, що відобразилося, зокрема, у введенні з 24 лютого 2022 р. правового режиму воєнного стану на усій території України.

Низка нормативно-правових актів різної спеціалізації та рівня зазнала серйозних змін, що не оминуло й кримінально-правову сферу, зокрема Кримінальний процесуальний кодекс України, адже виклики війни потребують запровадження низки нових та переформатування існуючих положень задля ефективної реакції держави на порушення прав людини й інших базових норм.

Так, деяких нововведень зазнали положення розділу глави 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії» Кримінального процесуального кодексу України, зокрема норми про такий різновид негласних слідчих (розшукових) дій, як установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (назва подана в редакції до внесення змін Законом України від 15 березня 2022 р. № 2137-IX). Йдеться про дві суттєві новації: по-перше, змінено підхід до визначення сутності такої слідчої дії (на додаток до радіоелектронного засобу з'явилася синонімічна категорія – радіообладнання); по-друге, дозволено проводити установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) за заявою його власника, без отримання ухвали слідчого судді [1; 2].

Визначення дієвості й виправданості зміни концепції цієї негласної слідчої (розшукової) дії з «установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу» на «установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу)» варто проводити у порівнянні з уже існуючим суміжним законодавством у сфері електронних комунікацій. Зокрема, галузевий Закон України «Про електронні комунікації» оперує саме дефініцією «радіообладнання (радіоелектронний засіб)» та визначає її як «електричний або електронний виріб, що призначений для випромінювання та/або приймання радіохвиль з метою радіозв'язку та/або радіовизначення або укомплектований додатковим пристроєм, призначеним для випромінювання та/або приймання радіохвиль з метою радіозв'язку та/або радіовизначення» [3]. Таким чином, можна зробити висновок, що зміна найменування й сутності цієї слідчої дії у Кримінальному процесуальному кодексі України досить виправдана, й, на перший погляд, в цілому позитивно впливає на дотримання принципу правової визначеності.

В той же час, варто враховувати й те, що крім положень Кримінального процесуального кодексу України проведення негласних слідчих (розшукових) дій регулюється ще низкою нормативно-правових актів, в тому числі підзаконних. Зокрема, спеціалізованою у цьому значенні є міжвідомча Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, яка врегульовує «загальні процедури організації проведення негласних слідчих дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні». Аналізуючи положення такої Інструкції, зокрема пп. 1.14.2 та п. 1.15, можна помітити, що в тексті використовується попереднє найменування слідчої дії, тобто «установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу» [4]. Таку несистемність навряд чи можна сприйняти позитивно, адже це породжує ще більшу неоднозначність та створює простір для маніпуляцій учасниками кримінального провадження різновираженими формалістичними формулюваннями законодавства.

Що ж стосується другого нововведення, а саме доповнення ст. 268 Кримінального процесуального кодексу України частиною 5 такого змісту: «не потребує дозволу слідчого судді установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) за заявою його власника» [1], то тут є декілька аспектів на які варто звернути увагу. Перш за все, наведена норма має потенціал позитивно вплинути на пришвидшення ходу кримінального провадження, а отже, теоретично, й на його дієвість. Можливість розпочинати пошук радіообладнання відразу після отримання заяви власника, без необхідності підготовки клопотання, його подання, очікування розгляду й отримання ухвали, може збільшити шанси більш ефективно відшукувати як саме радіообладнання, так і осіб, які вчинили пов'язані з ним або інші кримінальні правопорушення.

В той же час, потенціал використання таких можливостей залежить не лише від передбачення в законодавстві права установлювати місцезнаходження радіообладнання за заявою

власника, а й, в тому числі, від належної регламентації процедури проведення цієї слідчої дії у такому випадку. Як можна помітити, в цьому аспекті законодавство не дає нам однозначних відповідей та вказівок.

Як слушно стверджують Тагієв С., Пузирьов М. та Івашко С. з цього приводу, «законодавцем не визначено зміст, структуру такої заяви, не регламентованими є дії, коли заяву про вчинене кримінальне правопорушення проти власності писав не власник майна, а інша особа, яка користувалася майном» [5, с. 80]. Такі критичні зауваження є доволі слушними, адже не передбачивши, як мінімум, таку конкретику в аспекті проведення установлення місцезнаходження радіообладнання за заявою власника, законодавець, по суті, створив норму, яка може доволіно тлумачитися усіма суб'єктами кримінального процесу – від суду, органів досудового розслідування та прокуратури, до потерпілого й заявника. Відсутність подібних важливих процесуальних норм призводить лише до нагромадження суперечливого й некоректно працюючого (або й взагалі не працюючого) законодавства, та напруження, на цій основі, різновекторної судової практики з одного й того ж питання.

Проведений аналіз свідчить, що зміни законодавства необхідно проводити не ізольовано, а з урахуванням принципів системності, однозначності та правової визначеності. Крім того, варто не просто нагромаджувати потенційно перспективні норми, а розробляти ефективну процедуру їх реалізації, що безпосередньо впливає на дієвість відповідних положень. У зв'язку з цим, необхідно зосередитися на таких можливостях вирішення існуючих прогалин: системно внести зміни до усіх пов'язаних нормативних актів та уніфікувати сутність й найменування установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу); закріпити конкретні норми (можливо відсильні або бланкетні), які стосуються форми заяви щодо необхідності проведення установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу), порядку звернення з такою заявою та суб'єктів її подання. Такі доповнення сприятимуть однозначності законодавства, усуватимуть можливі різновекторні тлумачення, а отже й позитивно впливатимуть на справедливість провадження в цілому та кінцевого рішення у конкретному кримінальному провадженні зокрема.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2096> (дата звернення: 26.03.2024).
2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15.03.2022 р. № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text> (дата звернення: 24.03.2024).
3. Про електронні комунікації : Закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#top> (дата звернення: 23.03.2024).
4. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Ген. прокуратури України, Мва внутр. справ України, Служби безпеки України, Адмін. Держ. прикордон. служби України, Мва фінансів України, Мва юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 25.03.2024).
5. Тагієв С., Пузирьов М., Івашко С. Негласні слідчі (розшукові) дії в умовах війни : окремі теоретичні та практичні аспекти : (частина I). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 78–84.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу), воєнний стан, новели законодавства, кримінальний процес.

Keywords: covert search (investigative) actions, establishing the location of radio equipment (radio-electronic means), martial law, legislative amendments, criminal process.

КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ

Народний депутат України відноситься до окремої категорії осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, передбаченого главою 37 КПК України, що обумовлено підвищеним ризиком їх необґрунтованого кримінального переслідування.

Правова регламентація кримінального провадження щодо народного депутата була істотно трансформована після прийняття Закону України № 388-IX і переважна більшість таких змін стосуються саме гарантій права на свободу та особисту недоторканість цієї категорії осіб.

Законом України № 388-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою приведення у відповідність із Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України» було передбачено доповнення КПК України ст. 482², яка, серед іншого, встановлює деякі особливості затримання та обрання запобіжного заходу до народного депутата.

Аналіз її положень дозволяє виділити такі ключові гарантії права на свободу та особисту недоторканість народного депутата: 1) клопотання до слідчого судді, зокрема, про затримання та тримання під вартою мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора); 2) розгляд відповідних клопотань за обов'язкової участі народного депутата України; 3) загальна заборона затримання народного депутата України без ухвали слідчого судді, крім випадків, коли останнього «застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини»; 4) обов'язкове повідомлення Голови Верховної ради про затримання народного депутата України та обрання щодо нього запобіжного заходу.

Крім того, не допускається законне затримання народного депутата України в порядку, передбаченому ст. 207 КПК України (ч.2 ст. 207 КПК України)

Власне цим колом кримінальних процесуальних гарантій наразі обмежується забезпечення права народного депутата на свободу та особисту недоторканість після конституційної реформи 2019 року.

Як впливає із положень оновленого кримінального процесуального законодавства, затримання народного депутата України може бути здійснено як за ухвалою слідчого судді, так і в порядку ст. 208 КПК України.

Затримання народного депутата без ухвали слідчого судді може бути здійснене виключно за наявності підстав, чітко передбачених ч.2 ст. 482² КПК України, а саме коли його «застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини». У цьому контексті доволі проблемним є аспект, пов'язаний із визначенням переліку кримінальних правопорушень, «пов'язаних із насильством». По-перше, слід зауважити, що підстава затримання, викладена у аналізованій нормі КПК України має тлумачитись кумулятивно, тобто як тяжкість відповідного кримінального правопорушення, так і його пов'язаність із насильством виступають обов'язковими умовами *sine qua non*. Таке зауваження є важливим, оскільки не всі кримінальні правопорушення, пов'язані із насильством є тяжкими або особливо тяжкими.

У нормах Кримінального кодексу України (далі – КК України) загалом не розкривається поняття насильства. В межах цієї праці ми не будемо вдаватись до наукових дискусій з цього приводу, але зазначимо, що у літературі вже є спроби визначення переліку кримінальних пра-

вопорушень, про які йдеться у ч.2 ст. 482² КПК України. Наприклад, на думку С. В. Давиденко та Е. Р. Якущенко, йдеться про кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 115-120, 121, ч.2 ст. 186, 187 КК України [1, с. 69]. З цим можна погодитись, але водночас, слід зауважити, що такий перелік все ж не є вичерпним, адже посилання на насильство як кваліфікуючу ознаку містять диспозиції й інших статей Особливої частини КК України. Щонайменше, до них можна віднести ще й кримінальні правопорушення, передбачені ч.2 ст. 153, ч.2,3 ст. 149, ч.1 ст. 294, ч.3 ст. 345 КК України тощо.

У літературі ведеться дискусія щодо можливості затримання народного депутата України в порядку ст. 208 КПК України за підозрою у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного кримінального правопорушення. Х. М. Танривердієв вважає, що вирішити цю проблему може доповнення ст. 208 КПК України такою підставою затримання як наявність «обґрунтованих підстав вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину» [2, с. 163].

Слід погодитись в тому, що цей аспект має бути регламентований більш чітко, втім, викладена пропозиція навряд чи зніме цю проблему. Справа в тому, що норми ч.2 ст. 482² КПК України в контексті визначення підстав затримання народного депутата України є нормами спеціального характеру. Водночас, більшість корупційних кримінальних правопорушень не пов'язані із насильством, що не дає можливості затримати народного депутата України без ухвали слідчого судді. А тому зміни та доповнення в цьому аспекті мають бути внесені саме у ч.2 ст. 482² КПК України.

Підбиваючи підсумок слід зазначити, що кримінально-процесуальні гарантії забезпечення права народного депутата на свободу та особисту недоторканість після реформи 2019 року піддалися докорінним змінам. Водночас, оновлене кримінальне процесуальне законодавство у цьому аспекті не відповідає публічному інтересу в частині допустимості затримання за підозрою у вчиненні корупційного кримінального правопорушення без ухвали слідчого судді, а також не відповідає стандарту правової визначеності. Саме тому, пошук шляхів його вдосконалення має відбуватися у цих напрямках.

Список використаних джерел

1. Давиденко С. В., Якущенко Е. Р. Особливості здійснення кримінального провадження щодо народного депутата України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Юридичні науки. 2023. № 5, т. 34 (73). С. 65–71.

2. Танривердієв Х. М. Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 269 с.

Ключові слова: право на свободу та особисту недоторканість, затримання особи, народний депутат України, особливі порядки кримінального провадження.

Keywords: right to freedom and personal integrity, detention of a person, people's deputy of Ukraine, special procedures of criminal proceedings.

Журавльов Олександр Геннадійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу*

ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКІ МОЖУТЬ РЕАЛІЗУВАТИСЯ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Однією з визначальних змін, які були зроблені в Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року, є формулювання чіткого переліку засад кримінального провадження.

Так, відповідно до ст. 7 КПК України, «Зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність перед законом і судом; 4) повага до людської гідності; 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи; 7) таємниця спілкування; 8) невтручання у приватне життя; 9) недоторканність права власності; 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; 13) забезпечення права на захист; 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 16) безпосередність дослідження показань, речей і документів; 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 18) публічність; 19) диспозитивність; 20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; 21) розумність строків; 22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження. Зміст та форма кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у частині першій цієї статті, з урахуванням особливостей, встановлених законом. Сторона обвинувачення зобов'язана використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого (зокрема, права на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя) у разі здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*). Зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у частині першій цієї статті, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX-1 цього Кодексу» [1].

Власне поява переліку засад кримінального провадження в КПК України вказує на необхідність аналізу класифікації засад. Так, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, Ж. В. Удовенко вважають, що принципи (засади) кримінального провадження варто поділяти на конституційні та інші [2]. М. А. Погорецький зауважує, що система принципів (засад) повинна бути трирівневою і включати: загальноправові, міжгалузеві та спеціальногалузеві (саме кримінальні процесуальні) принципи [3].

В той же час найбільш розповсюдженою позицією щодо поділу засад кримінального провадження є їх поділ на загальноправові, міжгалузеві та галузеві. «Галузеві принципи – це ті принципи, які притаманні саме конкретній галузі права, вони є основою і визначають напрям розвитку відповідної галузі права» [4, с. 215].

З аналізу ст. 7 КПК України можна зробити висновок, що до галузевих засад кримінального провадження відносяться презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення, забезпечення права на захист, безпосередність дослідження показань, речей і документів, публічність. Якщо ж з цього переліку взяти засади, які можуть реалізуватися лише на судових стадіях, то до них в першу чергу слід віднести безпосередність дослідження показань, речей і документів. В даному випадку законодавець підкреслює, що «Суд досліджує докази безпосередньо. Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених цим Кодексом» [1]. Дане положення суттєво змінило порядок здійснення кримінального провадження у порівнянні з КПК 1960 р., що потребує подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 25.03.2024).
2. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Либідь, 1999. 536 с.
3. Погорецький М. А. Новий КПК України повинен ґрунтуватися як на європейських стандартах, так і на національних традиціях. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. Вип. 23. С. 241–250.
4. Таран І. О., Локтіонова В. В. Характеристика галузевих принципів кримінального права України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 214–216.

Ключові слова: засади кримінального процесу, галузеві засади кримінального процесу.

Keywords: principles of criminal procedure, sectoral principles of criminal procedure.

Кузнецова Людмила Валентинівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу*

ІСТОРИЗМ ЯК ПРИНЦИП ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Історизм використовується як загальний методологічний принцип у дослідженні правової системи. У принципі історизму «виражена ідея загальності та універсальності історичного підходу розглядати всі явища з точки зору їх генезису, виникнення, розвитку та подальших змін» [7]. Історико-правові дослідження в окремих галузях права, зокрема кримінального процесуального права, вивчаються для систематизації, аналізу, узагальнення та збереження правової спадщини.

Актуальним є застосування принципу історизму як методу наукового дослідження впливу чинників на зміни в системі кримінального процесуального права, які відбувались на різних етапах розвитку суспільства в процесі державотворення та правотворення. На думку вчених Л. М. Ілина, О. М. Калинюк та М. Й. Гаврецької, ключовими у процесі розуміння і застосування принципу історизму має стати об'єктивна апеляція до закономірних соціальних, політичних, економічних і навіть культурних процесів, які в конкретну історичну епоху впливали на право [3, с. 59].

Невід'ємним інструментом наукового підходу є історико-правовий метод, спрямований на вивчення історії права та етапів становлення правової системи, дослідження та аналіз історичного розвитку правових явищ, розкриття зв'язків між минулим та сучасним тощо. Як зазначає В. М. Тертишник, кримінальне процесуальне право, як галузь права, пройшло складний шлях становлення і розвитку від звичаєвого права до концепції природних прав людини, множинності джерел кримінально-процесуального права як елементів цілісної правової системи [8, с. 69].

Історико-правовий метод заснований на використанні правових норм, історіографічних джерел та державно-правової спадщини для розкриття сутності суспільно-юридичних подій та процесів. Також важливо враховувати періодизацію історії, оскільки правова система може зазнавати суттєвих законодавчих змін у різні етапи розвитку суспільства.

Історії розвитку держави і процесуального права на території України в конкретний історичний період присвячені доктринальні дослідження І. В. Атаманчук, І. Й. Бойка, М. С. Бул-

кат, Р. А. Калюжного, В. С. Кульчицького, Т. О. Лоскутова, П. П. Музиченка, О. Д. Святоцького, Д. В. Слинька, Б. Р. Стецюка, В. М. Тертишника, Б. Й. Тищика та інші праці вчених періоду незалежності України.

В історії Української держави О. Д. Святоцький та І. Й. Бойко пропонують виділити такі періоди: «Перший – Антська держава, Київська Русь, Галицько-Волинська держава. Другий – Запорозька Січ та Українська козацька держава (Гетьманщина). Третій – Українська Народна Республіка за Української Центральної Ради, Українська Держава за П. Скоропадського, УНР за Директорії та Західноукраїнська Народна Республіка. Четвертий – Карпатська Україна (1939 р.), Українська держава (1941 р.). П'ятий – соціалістична квазідержава та союзна республіка у складі СРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка (до 30 січня 1937 р. – Українська Соціалістична Радянська Республіка). Шостий – сучасна Українська держава» [5, с. 21].

У дисертаційному дослідженні «Теоретико-правові засади юридичного процесу» В. Д. Слинька розкрито генезу юридичного процесу у співвідношенні з процесуальними галузями права та виокремлено три основні етапи: стародавній (XIII ст. до н.е. – V ст. н.е.), середньовічний (V – XVIII ст.) та сучасний (з XVIII ст. по теперішній час). При цьому стародавній етап охоплює архаїку й античність, а сучасний Новий і Новітній час [6, с. 4, 26].

Вагомий внесок у дослідження історії інституту процесуального права в Україні здійснив у своїй науково-дослідній роботі І. Й. Бойко [1], який у процесі вивчення розвитку держави, права та процесуальних відносин на території України виділяє такі історичні періоди: середина I тис. до н.е. – V ст. н.е. – дослов'янський період; IX-XII ст. – Київська Русь; 1199-1349 рр. – Галицько-Волинська держава; середина XIV ст. – 1795 р. – українські землі у складі Польського Королівства, Великого князівства Литовського та Речі Посполитої; середина XVI – XVIII ст. – період Української державності; 1783-1917 рр. – українські землі у складі Російської імперії та 1772-1918 рр. – Австрійської (Австро-Угорської) монархії; 1917-1920 рр. – період Українського державотворення; 1919-1939 рр. – українські землі у складі іноземних держав; 1917-1991 рр. – радянський період. Становлення України як правової держави відбувалось під впливом права тих держав, до яких входили території українських земель. На нашу думку, така періодизація застосовується як критерій для виокремлення у хронологічній послідовності етапів розвитку держави та права, правового регулювання кримінальних процесуальних відносин в Україні. Ці чинники зумовили те, що тривалий час на території України діяли законодавчі акти різних держав.

Аналізуючи історичні періоди становлення судових органів та формування законодавчого забезпечення судового процесу у своєму дослідженні Р. А. Калюжний та І. В. Атаманчук виділили такі історичні етапи формування процесуального права на українських землях: I період – давньоруський (часи Київської Русі), II період – дореволюційний XIV-XIX ст., III період – радянський, 1917-1991 роки, IV період – пострадянський [4, с. 10, 45-46].

За характеристикою історичного розвитку судочинства та судової влади на землях сучасної України М. С. Булкат пропонує враховувати таку періодизацію: «додержавний період, період ранніх державних утворень та Київської Русі, період входження українських земель до складу Королівства Польського, Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої; період Гетьманщини; входження українських земель до складу Російської імперії; період української національної державності 1917-1920 рр.; радянський період» [2, с. 11].

За особливостями здійснення судочинства В. М. Тертишник виокремлює період Київської русі, період централізованої російської держави та період Російської імперії, радянський період, період розбудови правової держави [8, с. 69-96].

З 1991 року починається період незалежності України. Це наступний етап в історії розвитку кримінального процесуального права, удосконалення кримінального процесуального законодавства, проведення судово-правової реформи з урахуванням міжнародно-правових стандартів та прецедентної практики Європейського суду з прав людини тощо.

На підставі аналізу джерел як висновок зазначимо, що основними критеріями для виокремлення періодів в історії кримінального процесуального права на сучасній території України є формування кримінального процесуального законодавства, становлення кримінального процесу, здійснення судочинства. Кожний з цих критеріїв відображає етапи еволюції системи кримінального правосуддя та процесуальних норм, які були визначними у розвитку правової системи України.

Формування кримінального процесуального законодавства відображає періоди, коли нормативно-правова база, що регулює кримінальний процес, зазнала суттєвих змін або реформ, а також прийняття нових законів, кодексів чи важливих поправок до існуючих нормативних актів, які впливають на процес розгляду кримінальних справ.

Становлення кримінального процесу відображає етапи становлення самого процесу в суспільстві, формування процедур, правил та традицій у веденні кримінального провадження, зміни в підходах доказування, вирішенні спорів та покарання.

Здійснення судочинства відображає етапи розвитку судової системи та її практику у застосування кримінального процесуального законодавства, зміни в організації судових установ, підвищення рівня професіоналізму суддів та інших учасників судового процесу.

Отже, застосування принципу історизму надасть можливість вивчати основні закономірності та чинники, які вплинули на погляди вчених та сприяли формуванню сучасної системи кримінального процесуального права в Україні. Крім того, історичний підхід дозволить встановити взаємозв'язки між різними етапами становлення кримінального процесуального права та ключовими історичними подіями в розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.) : навч. посіб. / Львів. нац. унт ім. І. Франка. Львів, 2014. 904 с.
2. Булкат М. С. Теоретико-правові засади судової влади: сучасний концепт : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / НАН України, Інст держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2019. 40 с.
3. Ілин Л. М., Каленюк О. М., Гаврецька М. Й. Принцип історизму в праві та правових дослідженнях. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького*. Серія. Право. 2022. № 13(25). С. 54–60. DOI: 10.33098/2078-6670.2022.13.25.54-60
4. Калюжний Р. А., Атаманчук І. В. Розвиток процесуального права України. Київ : «МП Леся», 2015. 188 с.
5. Святоцький О. Д., Бойко І. Й. Витоки, етапи становлення та розвиток української державності. *Право України*. 2020. № 1. С. 17–40.
6. Слинько В. Д. Теоретико-правові засади юридичного процесу : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 40 с.
7. Стельмах С. П. Історизм. *Енциклопедія історії України* / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.] ; НАН України, Інст історії України. Київ, 2005. Т. 3 : Е–Й. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Istoryzm>
8. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. Київ : Алерта, 2014. 440 с.

Ключові слова: кримінальне процесуальне право України, кримінальний процес, кримінальне провадження, принцип історизму, історико-правовий метод.

Keywords: criminal procedural law of Ukraine, criminal procedure, criminal proceedings, the principle of historicism, historical-legal method.

УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА НА ЗАВЕРШАЛЬНИХ ЕТАПАХ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає процедуру судового розгляду із визначенням його меж, який включає, в тому числі, завершальні етапи судового розгляду у вигляді закінчення з'ясування обставин та перевірку їх доказами і перехід на стадію судових дебатів.

Кримінальний процесуальний кодекс України визначає межі судового розгляду, який закріплений параграфом 2 «Межі судового розгляду» [1].

Сама ж процедура судового розгляду розпочинається із відкриття головуючим суддею судового засідання в якому останній оголошує про розгляд відповідного кримінального провадження та в якому здійснюються підготовчі дії.

Після завершення підготовчих дій головуючий суддя оголошує про початок судового розгляду, де визначає обсяг доказів, що підлягають дослідженню та порядок їх дослідження.

Статтею 363 КПК України встановлено порядок закінчення з'ясування обставин справи та перевірку їх доказами.

Саме на вказаному етапі головуючий суддя у судовому засіданні після з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами з'ясовує в учасників судового провадження, чи бажають вони доповнити судовий розгляд і чим саме.

Вважаю, що саме вказаний етап судового розгляду є важливим етапом виходячи з того, що у підсумку усього судового процесу, оцінки усіх доказів, які були досліджені, оцінки позицій учасників процесу, в учасників процесу формується загальна картина справи та її можливий результат.

Під час об'єктивної оцінки захисником результату розгляду справи, останній перевіряє чи потребує його позиція певного підкріплення, переосмислення та найголовніше, доповнення.

Необхідно зауважити, що після з'ясування в учасників судового провадження наявності бажання доповнити судовий розгляд, і у випадку відсутності доповнень і клопотань, головуючий постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів, що позбавляє права захисника доповнити судовий розгляд.

Судові дебати є виокремленим етапом судового розгляду в процесуальному законодавстві й відіграють важливу роль для захисту в тому контексті, що саме на цьому етапі захисник своєю захисною промовою може сформулювати внутрішнє переконання судді перед виходом останнього в нарадчу кімнату для ухвалення вироку. В судових дебатах учасники посиляються лише на ті докази, котрі були досліджені під час судового розгляду, в процесі чого захисник підтверджує правильність його правової позиції, а також спростовує позицію державного (публічного) обвинувача.

Враховуючи сьогодення, сильну завантаженість суддів, незаповнений суддями штат судів, що породжує порушення принципу розумних строків, що виливається у довготривалий процес розгляду кримінального провадження.

Захисна промова в дебатах допомагає нагадати головуючому судді згруповану інформацію про ті докази, які досліджувались під час судового слідства і які виправдовують підзахисного.

Фактично судові дебати дають можливість захиснику вплинути на процес формування думки судді для прийняття вироку.

Зейкан Я. П. стверджує, що в дебатах підсумовується вся проведена раніше напружена й копітка праця. Вся попередня робота у судовому процесі є підготовкою до дебатів, і якщо вона була проведена професійно, добросовісно, це є надійним підґрунтя для побудови захисної промови [2, с. 261].

Загурський О. Б. у своїй статті «Етичні основи судових дебатів» слушно зазначив, що оскільки захисник проголошує свою промову після прокурора, він повинен унести дещо нове у висвітлення вже встановлених фактів, по-новому проаналізувати докази й охарактеризувати особу підсудного [3, с.184].

Таким чином, судові дебати є кінцевою стадією судового провадження, яка має свої недоліки.

Розглядаючи вказану тему через призму прав захисника на вказаній стадії, необхідно зауважити, що перед тим, як головуючий суддя перейде на стадію судових дебатів, останній завершує з'ясування обставин справи та перевірку їх доказами, що формує у захисника, як мною було зазначено раніше, повну картину справи та певні недоліки його позиції захисту.

При цьому таке формування узагальненої картини справи потребує часу, як наслідок, у захисника виникає потреба у клопотанні про оголошення перерви в судовому засіданні для належної підготовки учасників провадження до судових дебатів.

Верховний Суд колегією Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у постанові № 127/15447/20 від 06.07.2022 дійшов такого висновку, що під час судових дебатів, крім промов учасників судового провадження, будь-яких інших процесуальних дій, за винятком рішення про відновлення з'ясування обставин, чинним законодавством не передбачено. Стадія судових дебатів не передбачає розгляду клопотань та заяв. Відмова суду першої інстанції в задоволенні клопотання захисника про відкладення розгляду справи для підготовки до судових дебатів, яке було заявлено після виступів прокурора, потерпілого й підзахисного, не є порушенням права на захист і справедливий судовий розгляд.

З такого висновку вбачається, що перед судовими дебатами або під час судових дебатів, захисник позбавлений процесуального права заявити клопотання про відкладення розгляду справи задля належної підготовки до судових дебатів.

Не виключаються випадки, коли після постановлення ухвали про закінчення з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами, адвокат буде увільнений з даного судового процесу з певних причин, що знову ж таки, створює перешкоду для нового захисника для підготовки до судових дебатів, що визначається як недотримання процесуального законодавства.

Отже, на завершальних етапах судового розгляду досить складно реалізувати права захисника щодо захисту обвинуваченого, адже такий захист обмежується кримінальним процесуальним законодавством, через відсутність механізму здійснення такого захисту на даній стадії, і як наслідок – неможливість здійснення ефективного захисту обвинуваченого.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88.
2. Зейкан Я. П. Захист у кримінальній справі. Київ : КНТ, 2006. 600 с.
3. Загурський О. Б. Етичні основи судових дебатів. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* : зб. наук. ст. 2001. Вип. 6. С. 183–184.

Ключові слова: право на захист, судовий розгляд, судові дебати, останнє слово обвинуваченого, судове слідство.

Keywords: right to protection, judicial review, judicial debate, remaining word of the accused, judicial investigation.

ПОДАТКОВИЙ КОМПРОМІС ЯК ПІДСТАВА ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Законодавець постійно намагається оновити кримінальне процесуальне законодавство, яке б в більшій мірі відповідало сучасним реаліям, які на даний момент панують в суспільстві. Такі реалії можуть бути пов'язані як з різними соціальними процесами в суспільстві, так і з економічними перетворенням в державі.

Так, у 2014 році ст. 284 КПК України було доповнено новим пунктом 9, в якому вказувалася нова підстава закриття кримінального провадження – досягнення податкового компромісу. Так, в п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України зазначено, що кримінальне провадження може бути закрито «стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9² розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України» [1]. В ст. 212 КК України зазначено, що діяння, передбачені частинами першою – третьою цієї статті, не вважаються умисним ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), якщо платник податків досяг податкового компромісу відповідно до підрозділу 9² розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України». Власне у вже згаданому підрозділі 9² ПК України вказано, що податковий компроміс – це режим звільнення від юридичної відповідальності платників податків та/або їх посадових (службових) осіб за заниження податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та/або податку на додану вартість за будь-які податкові періоди до 1 квітня 2014 року з урахуванням строків давності, встановлених статтею 102 цього Кодексу. Платник податків, який вирішив скористатися процедурою податкового компромісу, під час дії податкового компромісу за такі податкові періоди має право подати відповідні уточнюючі розрахунки податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та/або податку на додану вартість, в яких визначає суму завищення витрат, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування податком на прибуток підприємств та/або суму завищення податкового кредиту з податку на додану вартість.

При цьому слід підкреслити, що в п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України не зазначено, що обов'язковою умовою такого закриття є повідомлення особі про підозру. Такий же висновок можна зробити з аналізу ч. 4 ст. 284 КПК України, де зазначено, що слідчий може закривати такі кримінальні провадження, якщо жодній особі не повідомили про підозру. В той же час судова практика рухається дещо інакше. Так, в одному рішенні зазначено, що «зі змісту клопотання та долучених до нього матеріалів вбачається, що досудове розслідування кримінального провадження № 3201910000000034, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань 11.01.2019, проводиться за фактом ухилення від сплати податків, зокрема досудовим розслідуванням встановлено, що фізична особа – підприємець ОСОБА_3 у період з 01.01.2015 по 31.12.2016 ухилився від сплати податків, шляхом нежекларування в доходах зворотної фінансової допомоги від ТОВ «Натуральні продукти» та безпідставного включення до витрат отриманих послуг. У клопотанні заявник не зазначив відомостей щодо свого процесуального статусу та не надав доказів на підтвердження того, що він має будь-який процесуальний статус у кримінальному провадженні, а бо щодо того, що відносно фізичної особи – підприємця ОСОБА_3 застосований податковий компроміс. Таким чином, в матеріалах провадження відсутні відомості того, що фізична особа – підприємець ОСОБА_3 належить до кола учасників кримінального провадження, які мають право подавати клопотання про закриття кримінального провадження» [2].

Отже можна зробити висновок, що навіть якщо такі особи мають право на закриття кримінального провадження відносно себе, заявляти подібні клопотання вони не можуть.

В іншому судовому рішенні зазначено, що «...з огляду на викладене, беручи до уваги те, що у цьому кримінальному провадженні в частині обвинувачення ОСОБА_5 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 212 КК України 14 травня 2015 року було досягнуто податковий компроміс, а також беручи до уваги те, що на день проведення підготовчого судового засідання у цій справі, враховуючи встановлені в обвинувальному акті строки вчинення кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 366 КК України, минуло 3 роки, а отже строк давності притягнення обвинуваченого ОСОБА_5 до кримінальної відповідальності закінчився, суд дійшов висновку про наявність підстав для закриття цього кримінального провадження по обвинуваченню ОСОБА_5 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 212 КК України, – на підставі п. 3 ч. 2 та ч. 7 ст. 284 КПК України, внаслідок досягнення податкового компромісу, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» ПК України, а по обвинуваченню його ж у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК України, – на підставі п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України та п. 2 ч. 1 ст. 49 КК України з звільненням його при цьому від кримінальної відповідальності» [3].

Таким чином можна зробити висновок, що у випадку, коли існує декілька підстав для закриття кримінального провадження, суд буде закривати кримінальне провадження саме у зв'язку із досягненням податкового компромісу.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 25.03.2024).
2. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду міста Києва від 22.03.2021, справа № 761/10299/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95998232> (дата звернення: 25.03.2024).
3. Ухвала Октябрського районного суду м. Полтави від 11.02.2022, справа № 554/866/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103271210> (дата звернення: 25.03.2024).

Ключові слова: закриття кримінального провадження, податковий компроміс.

Keywords: closure of criminal proceedings, tax compromise.

Ренкас Анастасія Анатоліївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу*

СПЕЦИФІКА ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПІДОЗРЮВАНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Відповідно до ч. 1 ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру здійснюється у наступних випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Власне першою підставою (випадком) повідомлення особі про підозру є її затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Кримінальне процесуальне законодавство виділяє декілька видів затримань, в тому числі і затримання на підставі ухвали слідчого судді. В той же час підставою повідомлення про підозру є лише затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи

безпосередньо після його вчинення. Саме таке формулювання відсилає нас до Параграфу 2 Глави 18 КПК України, в якій урегульований порядок законного затримання та затримання уповноваженою службовою особою. Відповідно до ст. 207 КПК України, кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні. В цій же статті вказуються виключення – ст.ст. 482 та 482² КПК України, які передбачають особливості затримання суддів та народних депутатів.

Відповідно до п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення або якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин. Кримінальне процесуальне законодавство передбачає і інші випадки законного затримання та затримання уповноваженою на те особою, проте вони не співвідносяться з п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України. І на цьому необхідно акцентувати увагу.

Відповідно до окремих положень ст. 208 КПК України, затримання також може відбуватися у випадках, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ та якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255¹, 255² КК України. Якщо проаналізувати ці положення, то можна помітити, що вони не передбачені в ст. 276 КПК України, а отже не є підставою для повідомлення особі про підозру. Така позиція законодавця є дещо дивною, для аналізу якої необхідно провести дослідження підстави повідомлення про підозру як затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення.

Власне «факт затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення має відмінності від стандартного порядку застосування запобіжного заходу, а саме відповідно до:

- ч. 2 ст. 207, ст. 208 КПК України затримання особи відбувається без ухвали слідчого судді;
- ч. 2 та ч. 3 ст. 278 КПК України письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручають не пізніше ніж за двадцять чотири години з моменту її затримання, у протилежному випадку така особа підлягає негайному звільненню;
- ст. 211 КПК України затримання не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання, а ця особа повинна бути доставлена до суду не пізніше ніж за 60 годин з моменту затримання або звільнена» [1, с. 68].

Власне обов'язок повідомлення особі про підозру після затримання в першу чергу кореспондується зі ст. 42 КПК України, в якій зазначено, що підозрюваним, крім іншого, є особа, затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Таким чином в кримінальному процесуальному законодавстві досить чітко зазначає, що особа користується всіма правами підозрюваного з моменту її затримання, який, відповідно до ст. 209 КПК України, настає коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. В першу чергу законодавець передбачив дане положення задля забезпечення реалізацією особи права на захист як правило шляхом залучення захисника для затриманого, який має право на побачення зі своїм захисником до першого допиту. Очевидно, що надаючи особі статус підозрюваного у випадку його затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення,

особа може набагато краще забезпечити свій захист у кримінальному провадженні. В той же час виникає певна неузгодженість ч. 1 ст. 42 КПК України та ч. 1 ст. 208 КПК України.

Так, в ст. 42 КПК України зазначено, що підозрюваним є особа, яку затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Таким чином в даному положенні чітко уточнюється підстава, через що було затримано особу – за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. В той же час в ст. 208 КПК України також допускається затримання особи, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ та якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255¹, 255² КК України. В даному конкретному випадку затримання відбувається не через підозру особи у вчиненні кримінального правопорушення, а задля недопущення ризику втечі такої особи від правоохоронних органів. Таким чином можна зробити висновок, що процесуальні гарантії ст. 42 КПК України на таких осіб не поширюються, що явно не відповідає духу кримінального процесуального закону та самій логіці забезпечення права на захист. У зв'язку з цим ми пропонуємо змінити формулювання ч. 1 ст. 42 КПК України та з метою кращого забезпечення прав осіб, які були затримані, викласти його в наступній редакції: «1. Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, особа, яка затримана у кримінальному провадженні, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

Список використаних джерел

1. Атаманов О. М. Теоретичні та практичні аспекти процесуальної діяльності сторони обвинувачення під час складання письмового повідомлення про підозру. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4 (113). С. 64–79.

Ключові слова: підозрюваний, повідомлення про підозру, затримання.

Keywords: suspect, notification of suspicion, detention.

Філімонов Микита Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

аспірант кафедри кримінального процесу

ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ІЗ ВЕБ-САЙТІВ ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ: ПРОБЛЕМИ ДОКТРИНИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Цифровізація суспільства на сьогоднішній день має всеосяжний характер і охоплює без винятків усі сфери правового життя, у тому числі кримінальне провадження.

У зв'язку із цим, у судовій практиці дедалі частіше постає питання про допустимість як доказів відомостей, що отримані з веб-сайтів та Інтернет-ресурсів.

КПК України доволі побічно регулює аспекти, пов'язані із використанням інформації, отриманої з відкритих даних, зокрема, веб-сайтів у кримінальному провадженні. У ст. 99 КПК України лише узагальнено визначено умови допустимості електронних документів. Втім, проблема належної регламентації порядку фіксування відомостей, що розміщені в Інтернеті та мають значення для кримінального провадження сьогодні значно загострюється. Це пов'язано,

у тому числі, зі здійсненням кримінального переслідування *in absentia* осіб, що підозрюються та обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 111¹ та 436² КК України та перебувають на непідконтрольних територіях. Інформація, що розміщена на веб-сторінках є доволі вагомим доказом у цих категоріях кримінальних проваджень, оскільки через їх специфіку можливості отримання доказів іншим шляхом є доволі обмеженими.

Слід визнати, що зазначена проблема не є новою і у науковій літературі на неї звертається увага вже доволі тривалий час. Наприклад, О. В. Малахова вважає, що огляд веб-сторінки має фіксуватися шляхом складення протоколу її огляду і навіть формулює перелік відомостей, які мають бути зазначені у такому документі [1, с.68]. Більш деталізована структура такого протоколу була запропонована А. В. Ратною [2, с.99-100].

А. В. Коваленко дослідив це питання безпосередньо в контексті розслідування колабораційної діяльності і дійшов висновку, що типовими об'єктами огляду при розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111¹ КК України є веб-сторінки, профілі у соціальних мережах, публічні канали у месенджерах тощо [3, с.416].

Водночас, деякі дослідники вказують на неправомірність огляду веб-сторінок у кримінальному провадженні. Наприклад, В. І. Школьніков вважає, що фіксування інформації таким способом порушує засади кримінального провадження і наполягає на тому, що такі докази мають збиратися шляхом проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем (ч.2 ст. 264 КПК України) [4, с.174].

Ми погоджуємось із тими дослідниками, які вважають, що належним способом збирання відомостей, що розміщені у мережі Інтернет є саме складення протоколу огляду веб-сторінки, а не проведення негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки в даній ситуації відсутня ключова ознака таких заходів – нерозголошення відомостей про факт та методи її проведення.

У судовій практиці протоколи огляду веб-сторінок та Інтернет-ресурсів визнаються допустимими доказами. Втім, ключова проблема, яка постає у цьому контексті полягає в оцінці достовірності таких відомостей, оскільки встановити осіб, які здійснюють розміщення відповідної інформації неможливо. Неможливість верифікації породжує сумніви у достовірності доказів, які в силу ч.4 ст. 17 КПК України мають тлумачитись на користь обвинуваченого.

У Постанові Третньої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду було визнано допустимим та належним доказом протокол огляду інтернет-сторінки, оскільки це були офіційні сайти державних органів країни-агресора [5].

Водночас, у Постанові Третньої судової палати Касаційного кримінального суду від 25 жовтня 2023 року за результатами перегляду судових рішень у кримінальному провадженні за обвинуваченням особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111 Кримінального кодексу України, а саме незаконного зайняття посади в окупаційному органі влади суд взяв до уваги й те, що протокол огляду веб-сторінок не був єдиним доказом. Факт зайняття посади підтверджувався, зокрема, й «іншими наявними у справі відомостями, зокрема з копіями судових рішень судді Арбітражного суду Республіки Крим «ОСОБА_8», що були отримані ПАТ «Державний експортно-імпортерний банк України» і надалі надіслані до Генеральної прокуратури України, походження та зміст яких у захисту заперечень і сумніву в ході судового розгляду не викликав» [6].

Схожий підхід був застосований й у Постанові Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 04 листопада 2021 року [7].

Також, наприклад, у Постанові Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 22 листопада 2018 року Суд взяв до уваги той факт, що обвинувачений сам не заперечував ті відомості, які були зафіксовані у протоколі огляду змісту веб-сторінки [8].

Підсумовуючи, слід зазначити, що у судовій практиці відомості, які зафіксовані у протоколі огляду змісту веб-сторінок дедалі частіше визнаються допустимими доказами. Водночас, така оцінка залежить від низки інших факторів, передусім, можливості верифікації отриманої інформації та її узгодженості з іншими доказами у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Малахова О. В. До питання огляду сторонами кримінального провадження змісту Інтернет-сторінок. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 64–69.
2. Ратнова А. В. Проведення огляду облікового запису користувача в соціальній мережі під час досудового розслідування кримінального провадження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 3 (32). С. 97–102.
3. Коваленко А. В. Огляд комп'ютерних даних під час розслідування колабораційної діяльності: типові об'єкти та приклади з практики. *Війна в Україні: зроблені висновки та незавершені уроки* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 лют. 2024 р.) / упоряд. У. О. Цмоць ; Львів. держ. унт внутр. справ. Львів, 2024. С. 413–417.
4. Школьніков В. І. Правова основа отримання інформації з мережі інтернет у кримінальному провадженні. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Вип. 4 (40). С. 172–174.
5. Постанова Третньої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду, судова справа № 759/7443/17 : від 27.10.2021 р. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/100734866>
6. Постанова Третньої судової палати Касаційного кримінального суду, судова справа № 755/3105/17 : від 25.10.2023 р. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/114581899>
7. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду, судова справа № 326/1385/18 : від 04.11.2021 р. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/101100299>
8. Постанова Верховного Суду, судова справа № 477/233/16-к : від 22.11.2018 р. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/78160586>

Ключові слова: слідчі (розшукові) дії, огляд, докази, електронні докази.

Keywords: investigative (search) actions, search, evidence, electronic evidence.

Якових Євген Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРЕДАЧУ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ НА ВІДПОВІДАЛЬНЕ ЗБЕРІГАННЯ ВЛАСНИКУ Ї КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Ратифікувавши Конвенцію про захист прав та основоположних свобод 1950 року Україна як держава-учасниця взяла на себе зобов'язання впровадити в українське законодавство конвенційні стандарти захисту прав людини, не допускати необґрунтованого порушення Конвенції з боку її державних органів, створювати передумови для зменшення числа заяв (скарг), що подаються до міжнародних конвенційних органів та установ. Особливої уваги заслуговує питання додержання конвенційних гарантій захисту права власності особи у кримінальному провадженні.

Так, Перший Протокол до Конвенції 1950 року презюмує право кожної фізичної та юридичної особи на мирне володіння своїм майном [1]. Втім, таке право не є абсолютним та може бути обмежене не інакше як в інтересах суспільства та виключно на умовах, які передбачені законом та відповідають принципам міжнародного права.

Кримінальне процесуальне законодавство України, відповідаючи на виклики і потреби сучасного правового суспільства, також гарантує кожній особі захист від неправомірних посягань на її права, який здійснюватиметься у регламентованому законом порядку з урахуванням конвенційних стандартів та актуальної судової практики Європейського суду з прав людини.

Втім, питання унормованості механізму обмеження права власності особи у кримінальному провадженні є недосконалим, особливо це стосується правової невизначеності поряд-

ку передачі речових доказів на відповідальне зберігання власнику (законному володільцю). Яскравим прикладом існування такої прогалини є великий масив судової практики, яка наразі містить двозначні підходи до вирішення питання про передачу речових доказів (як-от транспортного засобу) на відповідальне зберігання власнику (законному володільцю) під час здійснення кримінального провадження.

Чинний КПК України передбачає, що речові докази, які не містять на собі слідів кримінального правопорушення, а також ті, що піддаються швидкому псуванню (товари або продукція) повертаються власнику або передаються йому на відповідальне зберігання за умови, що це не нашкодить відповідному кримінальному провадженню (ч.6 ст.100 КПК України) [2]. Щодо речових доказів, які не містять на собі слідів кримінального правопорушення, законодавець конкретизував, що до цієї категорії, зокрема, належать предмети, великі партії товару, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати по забезпеченню умов зберігання яких співмірні з їх вартістю [2].

Фактично, частина 6 ст.100 КПК України констатує повернення або передання на відповідальне зберігання певного майна власнику (законному володільцю). Проте, проаналізувавши актуальну судову практику, можна дійти висновку, що органи досудового розслідування дуже рідко дотримуються вказаного положення законодавства, та практично у ста відсотків випадків не повертають майно або затримують його передачу на необґрунтовано довгий строк, що як наслідок становить непропорційне втручання у право власності учасників кримінального провадження.

В основному ключовими проблемами, що пов'язані із передачею речових доказів (в даному випадку транспортного засобу) на відповідальне зберігання власнику (законному володільцю), є наступні:

- **неналежні умови зберігання автомобілів.** Так, аналіз ухвал слідчих суддів свідчить про тривале зберігання транспортних засобів на відкритій місцевості, які, перебуваючи під впливом погодних умов (вітер, сонце, дощ, сніг), піддаються швидкому псуванню та пошкодженню, що в результаті призводить до суттєвого зниження собівартості автомобіля, а отже, і втручання у право власності відповідного власника;
- **неповернення майна власнику після проведення усіх слідчих дій.** В ухвалі Дзержинського районного суду м. Харкова від 27.02.2024 року у справі № 638/15411/21 суд підкреслив, що у зв'язку із проведенням всіх необхідних слідчих дій на досудовому розслідуванні, а також направленням обвинувального акту до суду, вилучене майно повинно бути повернуто його власнику (законному володільцю) на відповідальне зберігання [3];
- **невиправдано довге утримання транспортного засобу на спеціальному майданчику.** В ухвалі Богунського районного суду м. Житомира у справі № 295/2691/24 від 28.02.2024 року слідчий суддя зазначив, що утримування автомобіля й трактора понад шість місяців на відкритій місцевості, є невиправданим та негативно впливає на їх технічний стан [4];
- **неправомірне використання транспортного засобу 3-ми особами.** В судовій практиці трапляються випадки звернення власників транспортних засобів із позовами про відшкодування матеріальної шкоди через неправомірне використання транспортного засобу посадовими особами органів досудового розслідування – що призвело до псування автомобіля та зниження його собівартості (наприклад, рішення Печерського районного суду м. Києва від 09.03.2023 року, справа без номеру).

Враховуючи викладене, можна дійти обґрунтованого висновку, що тривале перебування транспортних засобів на спеціальних відкритих майданчиках не завжди є виправданим, оскільки не відповідає завданням кримінального провадження та призводить до грубого порушення прав власників транспортних засобів.

На нашу думку, основною причиною виникнення проблем із передачею транспортного засобу на відповідальне зберігання власнику (законному володільцю) є законодавча неврегульованість цього питання у КПК України. Як наслідок, власники транспортних засобів, які вже

тривалий час обмежені у праві власності на них, вимушені шукати шляхи повернення свого майна усіма можливими способами – звернення із клопотанням про передачу транспортного засобу на відповідальне зберігання до слідчого, прокурора, суду; оскарження дій чи бездіяльності слідчого, прокурора до суду тощо. Такі дії в більшості випадків є безуспішними, оскільки слідчий вважає, що вирішення вказаного питання не належить до його компетенції, бо це не передбачено імперативними вимогами процесуального закону, а слідчий суддя, в свою чергу, переводить вирішення цього питання саме на слідчого, який здійснює досудове розслідування, посиляючись на аналогічне обґрунтування. Вказані обставини знайшли своє підтвердження в ухвалі Приморського районного суду м. Одеси від 28.10.2021 року у справі № 522/10138/21 [5].

Таким чином, вважаємо за необхідне доповнити чинний КПК України положеннями, які регулюють порядок передачі речових доказів на відповідальне зберігання власнику (законному володільцю), а саме: встановити суб'єктний склад такої передачі: хто ініціює передачу майна, хто приймає рішення про передачу майна, хто здійснює фактичну передачу майна; визначити обсяг прав і обов'язків учасників кримінального провадження, які беруть участь у передачі майна на відповідальне зберігання власнику; встановити строк, з якого моменту дозволяється передача речового доказу на відповідальне зберігання власнику та строк фактичної передачі такого майна на відповідальне зберігання; передбачити відповідальність за невиконання покладених на органи досудового розслідування обов'язків по передачі майна власнику (законному володільцю).

Усунення описаних вище прогалин у КПК України сприятиме здійсненню ефективного розслідування кримінальних проваджень, відповідатиме завданням кримінального процесу та, що найважливіше, зменшить ризик порушення конвенційного права власності особи на мирне володіння своїм майном.

Отже, передбачаючи можливість позбавлення або обмеження права власності у кримінальному провадженні, законодавець в обов'язковому порядку має встановити процесуальні умови та гарантії прийняття відповідного рішення, в тому числі чітко регламентуючи порядок повернення майна або його передачі на відповідальне зберігання власнику (законному володільцю). Внесення відповідних змін у КПК України є дієвим способом захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження від надмірного і протиправного зловживання з боку органів досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 15.03.2024).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1703> (дата звернення: 15.03.2024).
3. Ухвала Дзержинського районного суду м. Харкова у справі № 638/15411/21 (провадження № 1-кп/638/557/24) [2024]. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117287956> (дата звернення: 15.03.2024).
4. Ухвала Богунського районного суду м. Житомира у справі № 295/2691/24 (провадження № 1-кц/295/1520/24) [2024]. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117383087> (дата звернення: 15.03.2024).
5. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси у справі № 522/10138/21 (провадження № 1-кц/522/10631/21) [2021]. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100694436> (дата звернення: 15.03.2024).

Ключові слова: право власності, обмеження права власності, речовий доказ, транспортний засіб, власник, передача майна на відповідальне зберігання.

Keywords: right of ownership, limitation of the right of ownership, tangible evidence, vehicle, owner, transfer of property for safekeeping.

СЕКЦІЯ 11

КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Керівник секції: професор кафедри кримінального процесу,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України В. М. Дрьомін*

*Секретар секції: доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент В. Я. Цитряк*

Дрьомін Віктор Миколайович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор, член-
кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України*

ПОЛЕМОЛОГІЯ ТА ВІЙНА: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ РАКУРС

Воєнна агресія РФ проти України, захоплення українських територій, здійснення масштабних бойових дій, бомбардування та руйнування сіл та міст України, що призводять до жертв серед мирного населення, свідчать не лише про агресивну сутність зовнішньої політики сучасної Росії, а й про масштабну кризу міжнародного правопорядку. Цивілізована світова спільнота відреагувала на збройне вторгнення РФ в Україну, надаючи всебічну допомогу для захисту суверенітету та територіальної цілісності країни, проте дослідники та експерти не беруться однозначно передбачати наслідки та результати російсько-української війни. Відомий американський політолог проф. Гел Брендс у книзі «War in Ukraine: conflict, strategy and the return of a fractured world», виданій на початку 2024 року, пише: «Ми ще не знаємо, чим закінчиться війна в Україні. Але ми вже знаємо, що ця війна змінила світ... Адже якщо цей конфлікт ілюструє непередбачуваність великої війни, то він також ілюструє непередбачуваність глобального порядку» [1]. Різні погляди спостерігаються серед політичних лідерів світового співтовариства. Одні лякають неконтрольованою ядерною ескалацією у глобальному масштабі та закликають до миру на будь-яких умовах; інші пропонують максимально посилити військову, економічну та фінансову допомогу Україні для досягнення цілей, які визначило керівництво нашої держави; інші просто обрали політику стороннього спостерігача. Україна бореться, прагнучи справедливого миру, що базується на загальновизнаних нормах та принципах міжнародного права. Головною проблемою у відновленні міжнародного правопорядку та припинення агресивної війни є те, що РФ фактично вийшла з правового поля діяльності багатьох міжнародних організацій та установ, блокуючи найважливіші рішення у Раді Безпеки ООН. В. Колісник, д.ю.н. наук, проф., суддя Конституційного Суду України, правильно пише: «Грубо й цинічно руйнуючи принципи та правила цивілізованого міждержавного спілкування і співіснування, Росія вже знищила міжнародну та європейську систему гарантування загального миру та міжнародної безпеки, наглядно продемонструвала немічність ООН, НАТО, Ради Європи, Європейського Союзу, МАГАТЕ, Міжнародного Комітету Червоного Хреста та інших міжнародних організацій і міждержавних союзів. А це в свою чергу зруйнувало безпечне та безхмарне сьогодення і майбутнє не лише Європи, а й усієї світової спільноти» [2, с. 116]. Глобальний світовий порядок в історичному контексті завжди піддавався випробуванням і

змінювався залежно від характеру подій, що відбуваються, проте немає сумнівів у тому, що після закінчення Другої світової війни та розпаду СРСР російсько-українська війна стала найбільшою подією світового масштабу, яка стрімко змінює ландшафт міжнародних відносин і геополітичну ситуацію у світі.

Якщо проаналізувати факти та події, які викладаються в описах минулого, то стає очевидним, що історія людства – це не лише історія прогресу та розвитку, а й історія кривавих злочинів, жертвами яких стали мільйони людей у світі [3, с. 4]. Але, як слушно вказують багато дослідників, історія людства – це власне історія воєн. У результаті війн виникали і зникали невеликі держави та великі імперії, знищувалися етноси та народи, змінювався політичний та економічний устрій держав.

Можна нескінченно перераховувати проблеми та питання, що потребують вирішення та відповідей у спробі пізнати природу, генезис та наслідки воєн, проте виділяються кілька напрямів, у яких інтегруються погляди на природу війни та її наслідки. Так, з давніх часів дуже поширеною є думка про те, що війни походять з агресивної природи людини, тому основним завданням є не їх запобігання, а зменшення тяжкості наслідків для життя та здоров'я людей. Стверджується, що війни відбуватимуться завжди, доки існує людство, оскільки вони є руйнівною силою світового прогресу, економіки, науки, нових технологій і що без воєн світ впаде у стагнацію. Є й інший підхід, що полягає в оцінці війни; як протиприродного деструктивного процесу, який посягає на вищу та абсолютну соціальну цінність – людину та її життя. Гуманітарно-правові проблеми, що виникають під час збройних міжнародних конфліктів, вирішуються у межах міжнародного гуманітарного права. Притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні воєнних злочинів та збройної агресії проти іншої держави, залежить від ефективності системи міжнародної кримінальної юстиції. Але, як відомо, проблема війни не вичерпується політичними та юридичними/міжнародно-правовими оцінками. У світі, а також в Україні, розробляються такі концепції як «психологія війни», «соціологія війни», «політологія війни», «ідеологія війни», «військова політика» та ін. Спроба вивчення соціальної природи воєн на засадах онтології та ідеях позитивістського наукового мислення здійснена наукою, яка отримала назву «полемологія» – наука про війну (від грец. *polemos* – війна). Хоча про війну в різні роки написано сотні книг, засновником сучасної «полемології» як окремого наукового напрямку в соціології вважається французький науковець, доктор соціології та права Гастон Бутуль (Gaston Bouthoul, 1896-1980), який у 1946 році видав книгу, вперше використавши термін «полемологія» [4]. За змістом та спрямованістю полемологія є соціологічною теорією. В Україні як синонім «полемології» деякі вчені використовують термін «військовознавство». Незважаючи на різке зростання інтересу до проблем війни і наявність окремих публікацій, полемологія не отримала належної уваги з боку вчених України. Причин тому багато. Одне з головних питань: Наскільки вона актуальна для сьогодення? Чи є практична цінність у її розвитку і чи сприятиме вона поглибленню знань про механізми виникнення та запобігання війнам? Якщо коротко охарактеризувати суть підходу Г. Бутуля до дослідження війни, то, на мою думку, однією з головних ідей є твердження про те, що війна – це **найбільш постійне** соціальне явище, яке визначає хід історії людства. Війну слід вивчати статистичними методами, досліджуючи та зіставляючи соціальні факти, використовуючи сучасні засоби обробки та аналізу статистичної інформації. Г. Бутуль вважав, що політика та соціологія є несумісними і стверджував, що соціологія прислуговує політикам, у зв'язку з чим пропонував обмежити чи зовсім уникати політичного чи юридичного аналізу воєн, максимально наближаючи полемологію до отримання об'єктивної інформації лише в статичному суспільстві. Отже, у межах сучасної полемології заперечується можливість вивчення поточних збройних конфліктів у динаміці, оскільки це суперечить методології історичного аналізу [5]. Подібного підходу дотримується і Гел Брендс, який у згаданій вище книзі про російсько-українську війну пише, що «...розібратися у війні, яка триває, – це все одно, що стріляти по рухомій мішені. ... Глобальна спадщина цієї війни ще не повністю написана» [1]. У зв'язку з цим виникає справедливе пи-

тання щодо формування предмету та методології полемології в сучасних умовах. Воєнна обстановка, яка швидко змінюється і обумовлюється широким застосуванням технічних засобів як для скоєння, так і приховування слідів воєнних злочинів, вимагає, на мій погляд, пильної уваги саме до **фактичного боку подій, що відбуваються у реальному часі**. Полемологія в її класичній інтерпретації акцентує увагу на усталених соціальних фактах.

Сьогодні очевидним є те, що війна у поточному вимірі – це **динамічне** поєднання (система) фактів, серед яких найбільш значущими є загибель цивільного населення та руйнація інфраструктури людської життєдіяльності.

Необхідність оцінки подій «тут і зараз», що заперечує Г. Бутуль, обумовлена, на мою думку, саме інтенсивною динамікою сучасних воєн. Предмет полемології буде неповним, якщо з нього виключити інтерпретацію фактів, здійснену з кримінологічних та юридичних позицій в умовах реального часу. Обов'язкова юридична фіксація воєнних злочинів, а також кримінологічна оцінка поведінки учасників війни повинні стати предметом полемології як комплексної науки про війну. В інших своїх роботах я писав, що розповсюдження у світі збройних конфліктів і, як наслідок, «злочинів війни», вимагає адекватного науково-практичного реагування, тому не випадково у провідних кримінологічних школах Західної Європи на перший план виходить тема «кримінології війни». Розвиток цього напрямку сприятиме пізнанню соціальної природи воєн та розумінню виняткової ролі людського фактора у їх виникненні та припиненні. Предметом «кримінології війни», яка може бути структурним елементом полемології, повинна стати характеристика та аналіз воєнних злочинів, вивчення причин та наслідків їх вчинення [6].

Обмежені рамки викладу проблеми не дозволяють глибше аргументувати висловлену думку, однак очевидно, що полемологія має розвиватися не як консервативна система раніше обґрунтованих методологічних основ та наукових підходів, а відповідати сьогоденним динамічним реаліям.

Список використаних джерел

1. War in Ukraine: conflict, strategy and the return of a fractured world / ed. by Hal Brands. Johns Hopkins University Press, 2024. URL: <https://muse.jhu.edu/book/122782>
2. Колісник В. Агресивна війна проти України та руйнація світового правопорядку: причини і головні засоби реагування на тлі історичних паралелей. *Вісник Конституційного суду України*. 2022. № 3–4. С. 115–128.
3. Злочинність і кримінологічні основи кримінальної юстиції : монографія / В. М. Дрьомін, А. А. Березовський та ін. ; за ред. В. М. Дрьоміна. Одеса, 2007. 280 с.
4. Gaston Bouthoul. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Gaston_Bouthoul
5. Gaston Bouthoul. La Polémologie et la solution des conflits. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000012842_fre
7. Дрьомін В. М. Кримінологія війни : методол. засади. *Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів)* : зб. тез наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 7 верес. 2022 р.) / Держ. НДІ МВС України. 2022. С. 16–19.

Ключові слова: війна, полемологія, агресія, геополітика, конфлікт, кримінологія війни, воєнні злочини.

Keywords: war, polemology, aggression, geopolitics, conflict, criminology of war, war crimes.

ДО ПИТАННЯ ЩОДО УМОВ БУДІВЕЛЬНОЇ АМНІСТІЇ В УКРАЇНІ

Конституція України у статтях 47 і 48 вказує про сприяння держави в забезпеченні громадян житлом: «Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду. Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло» [2].

Однак, в окремих випадках, особи намагаючись забезпечити себе житлом, порушують діюче муніципальне, земельне та містобудівне законодавство, зазвичай внаслідок самочинного будівництва житлових об'єктів нерухомості. Щодо чого, в подальшому виникає необхідність легалізації відповідних об'єктів нерухомості, що на сьогоднішній день регулюється Наказом Міністерства Регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Порядку проведення технічного обстеження і прийняття в експлуатацію індивідуальних (садибних) житлових будинків, садових, дачних будинків, господарських (присадибних) будівель і споруд, будівель і споруд сільськогосподарського призначення, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з незначними наслідками (СС1), збудовані на земельній ділянці відповідного цільового призначення без дозвільного документа на виконання будівельних робіт» (далі – Наказ) [3]. Нажаль об'єм нашого дослідження не дозволить ґрунтовно та повно розглянути відповідне питання, тому ми обмежимося окремими проблемними питаннями.

Відповідно до зазначеного Наказу ключовими умовами для легалізації самочинно збудованого об'єкту є наступні: об'єкт нерухомості – індивідуальні (садибні) житлові будинки, садові, дачні будинки мають мати загальну площу до 500 м²; об'єкт нерухомості має бути збудований лише в певний період: з 05 серпня 1992 року по 09 квітня 2015 року; він розміщується на земельній ділянці відповідного цільового призначення, і лише власник або користувач якої має право подачі заяви про прийняття відповідного об'єкту нерухомості в експлуатацію.

З огляду на що, в осіб, які через різні причини мають в своєму розпорядженні житловий, садовий чи дачний будинок, який необхідно легалізувати, можуть виникнути окремі проблеми з цим. Це може бути пов'язано із завершенням будівництва зазначених об'єктів нерухомості після встановленого законодавцем строку, або ж відсутність у власності чи офіційному користуванні особи земельної ділянки на якій побудований об'єкт нерухомості, що не введений в експлуатацію. Щодо першого випадку, то законодавець з однієї сторони встановив відповідні строки в межах яких необхідно завершити будівництва житлових, садових чи дачних будинків (до 09 квітня 2015, незважаючи на те, що Наказ було прийнято 28 серпня 2018 року) для унеможливлення зловживання осіб порядком, що міститься в Наказі, шляхом уникнення встановленої діючим законодавством процедури легального будівництва житлових, садових чи дачних будинків. А з іншої законодавець необґрунтовано обмежив окремих осіб у реалізації ними їх конституційних прав, та передбачених державою гарантій, оскільки незрозуміло чому Наказ встановлює строки завершення будівництва за більш як 3 роки до прийняття зазначеного Наказу. З огляду на це вбачаємо за необхідне у майбутніх нормативно-правових актах, що бажано матимуть форму закону, а не наказу одного із міністерств, передбачити можливість осіб легалізувати збудовані ними житлові, садові або дачні будинки, незважаючи на дату будівництва, у випадку, якщо особа не має та не мала у своїй власності об'єкта жит-

лової нерухомості (що сприятиме реалізації закріплених у Конституції гарантій громадянину щодо забезпечення його житлом). В свою чергу, для мінімізації рівня зловживань відповідним виключенням додатково передбачити необхідність сплатити штраф закріплений у санкціях частин 5, 8, 9 статті 96 Кодексу України про адміністративні правопорушення, в залежності від виду порушення вчиненого особою [1].

Щодо відсутності у власності особи земельної ділянки на якій побудований житловий, садовий чи дачний будинок, який не введений в експлуатацію. То в даному випадку, можливі шляхи подолання відповідної проблеми мають залежати від форми власності земельної ділянки на якій збудований об'єкт нерухомості та правовий зв'язок особи з зазначеною земельною ділянкою.

Так, що стосується форми власності, то у випадку побудови об'єкта житлової нерухомості на земельній ділянці, яка належить на праві приватної власності іншій особі – відповідне питання має вирішуватись в договірному або судовому порядку між власником земельної ділянки та особою, що здійснила самочинне будівництво. У випадку побудови самочинно збудованого об'єкту житлової нерухомості на земельній ділянці, що належить державі чи органу місцевого самоврядування – ключовим для вирішення подальшої долі відповідного об'єкта має бути правовий зв'язок особи з зазначеною земельною ділянкою. Так, у випадку побудови зазначеного об'єкта на довільному місці чи земельній ділянці, якщо відповідне будівництво було завершено менш ніж 15 років до моменту виявлення факту наявності об'єкту нерухомості, і діяння особи кваліфіковані за статтею 197¹ Кримінального кодексу – орган місцевого самоврядування або державний орган, що здійснює господарське відання земельної ділянки чи території де було збудований самочинний об'єкт нерухомості – мають звернутися до суду із вимогою його знести, через завдання значної шкоди законному володільцю земельної ділянки.

У випадку наявності правового зв'язку особи із земельною ділянкою, коли особа, наприклад, є користувачем земельної ділянки в межах населеного пункту, з чітко встановленими межами земельної ділянки та можливо наявністю житлових будівель, споруд або приміщень на відповідній території – то особа має спочатку приватизувати відповідну земельну ділянку, зважаючи на факт користування нею та наявності на ній нерухомого майна, що є власністю особи, яка здійснила самочинне будівництво, сплатити штраф за вчинене адміністративне правопорушення, і надалі легалізувати житловий, дачний або садовий будинок відповідно до порядку закріпленого в Наказі.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1-212²⁴) : Закон України від 07.12.1984 р., № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Про затвердження Порядку проведення технічного обстеження і прийняття в експлуатацію індивідуальних (садибних) житлових будинків, садових, дачних будинків, господарських (присадибних) будівель і споруд, будівель і споруд сільськогосподарського призначення, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з незначними наслідками (СС1), збудовані на земельній ділянці відповідного цільового призначення без дозвільного документа на виконання будівельних робіт : наказ Міністерства України від 03.07.2018 р., № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0976-18#Text>

Ключові слова: самовільне будівництво, легалізація житлового, дачного або садового будинку, приватизація земельної ділянки.

Keywords: unauthorized construction, legalization of a residential, country or garden house, land privatization.

Melnychuk Tetiana Volodymyrivna
National University «Odesa Law Academy» (Ukraine),
Associate Professor at the Department of Criminal Procedure, PhD in Law,
Osnabrück University (Germany),
Visiting Researcher at the Center for European and International Criminal Law Studies (ZEIS)

ORGANISED CRIME IN POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE: MAPPING THE RISKS

In 2014, an armed conflict erupted in eastern Ukraine as a result of separatist movements and the formation of pseudo-republics with the comprehensive covert backing of the Russian state. In 2022, the conflict escalated into an audacious overt invasion of Ukrainian territories by Russian military forces. In contrast to certain localised armed conflicts and their latent support by the governments of the states concerned, the events in Ukraine became the first large-scale war in the centre of geographical Europe in the twenty-first century with the open participation of European and non-European countries in the form of humanitarian aid, sanctions decisions, weapons supplies and global political pressure. This war became an issue of global significance in terms of the scale of its destructive consequences and its multidirectional impact.

Active warfare has changed the criminal landscape in Ukraine and the related criminal ecosystem in Europe. «But crime and conflict do not only coexist in a geographic space» [3, p. 1]. Having recovered from the first shock, domestic and transnational organised crime «harvests» the opportunities of the ongoing Russian war in Ukraine [5].

Both society as a whole and the academic community appeared to be unprepared to identify and study the problems that arise at the intersection of large-scale war in Ukraine and criminal practices that are associated with the formation of symbiotic criminal models with blurred boundaries and a desire to mimic legal activities and to relocate the illegal business into safe jurisdictions. Thus, the specifics of the transformations of organised crime, much less the counteraction, in connection with such extraordinary and poorly predictable events as armed conflicts and wars are not well explored. Despite the awareness of the threats of the extension of criminal practices generated by the war to post-war relations, the assessment of criminal risks during the reconstruction of Ukraine has also not found its scientific justification and practical proactive solution. Although the timing and outcome of the war are still uncertain, preparations for post-war law and order should be made now.

Previous research has shown that organised criminal activity, which characterises the political economy of violence in times of war, takes on a self-serving impulse and continues to cause great harm after a political or other armed conflict is «resolved» [6]. Understanding of issue is crucial for the long-term prospects of peace-building in Ukraine with the participation of international actors.

The transition from the war is a complex process, in many cases interlinked with other transformations, such as the lifting of martial law restrictions, reorientation from a war economy to an open market, political regime changes, etc. Even when a war is considered to be formally over, many post-war environments are marked by prolonged transitivity and a persistent and ongoing reconfiguration of criminal and illegal groups and practices. Coupled with corruption and the trail of violence, they produce insecurity for war-weakened, vulnerable societies.

The experience of previous armed conflicts and wars and relevant studies of post-war recovery show that organised crime has a significant impact on the economy, political sphere, social processes, international image of the state, etc.

In particular, a study of the post-war economic development of two regions in southern Italy that were influenced by the mafia after the 1970s found that the presence of the mafia reduced GDP per capita by 16%. The lower GDP reflects a net loss of economic activity due to the substitution of private capital for less productive public investment, rather than a simple reallocation of resources from the formal to the informal sector [7].

It is also noted that organised crime is endogenous to the local politics of power across the conflict to post-conflict continuum. In Colombia and Afghanistan, organised crime in the form of drug trafficking has created informal systems of power that have been institutionalised in parallel with the ongoing armed conflict [2].

The experience of Bosnia and Herzegovina showed risks of organised corruption in the post-war period associated with the use of international aid. «Nationalist, and in many cases criminal, politicians, who had become the key interlocutors for the international community and their principal entry points into local communities, often controlled the local market, i.e. the potential suppliers of goods and services»[4]. Inevitably, there were difficulties in controlling the targeted use of funds.

Organised crime also posed the problems in post-conflict situations for international peace- and state-building endeavours [8].

The concept of risk assessment of organised crime in post-war Ukraine is unique due to the Ukrainian context and specifics of the war, but it still needs to be developed and rethought. In our opinion, it should include: the identification of the stages of risk emergence and their specification, ranking of risks into main and additional risks, identification of groups potentially vulnerable to risks and responsible institutions, and a system of permanent risk monitoring.

Post-war conditions are different from those of active war: risks of violence and political instability exist alongside renewed commitments to stability and development. The tools and approaches used to manage conflicts and post-war transitions do not sufficiently take into account the enormous power often wielded by criminal groups.

In addition, during wartime, a social stratum of persons with extensive military experience is formed, who may suffer from post-traumatic stress disorder and/or marginalisation. Without adequate social support, their situation makes them vulnerable to recruitment by criminal groups. The risks of proliferation of weapons to criminal markets are expected to increase after the war. Returning refugees and internally displaced people raise the risks of sexual exploitation, forced labour, slavery, abuse and violence, forcible recruitment into trafficking being used as the mules in criminal markets. Opportunities for corruption and the infiltration of organised crime can be extensive in post-conflict environments where governments are recipients of large amounts of foreign aid and institutions and civil society lack the necessary control to track such funds [9]. The opposite situation is also possible when governments may be inclined to turn a blind eye to sources of finance in order to restore the country as quickly as possible. Moreover, threat analysis is crucial for determining the investment climate during post-war reconstruction.

Impulses for the development of organised crime and accompanied illicit economies are created not only by the war but also by the disfunction of state control and the criminal justice system, which is weakened by the war and focused primarily on war crimes. Therefore, when assessing risks, attention should be paid not only to the risks to the state but also to threats to individuals in accordance with the human security approach. The distinction between the two main components of human security – freedom from fear and freedom from want – is a useful methodological approach to analysing the vulnerabilities of citizens and threats to them in post-conflict situations [1]. In particular, this is the case when the security sector is directly affected by organised crime and poses more of a threat than a guarantee of security.

Ukrainian experience in monitoring and eliminating criminal risks during reconstruction is able to reveal the lessons that can be learned by the international community in response to geo-dimensional armed conflicts or wars. The findings of the assessment and monitoring will also have a broader scope in studying the links between organised crime, economic crime and terrorism, as well as international crimes and crimes against peace and security. Given the close links between the legal and illegal economies, the study will advance the extensive research on the consequences of the war on the political, economic and institutional landscape of the targeted region.

References

1. Benedek W. The Human Security Approach to Terrorism and Organized Crime in Post-Conflict Situations. *Transnational Terrorism, Organized Crime and Peace-Building* / ed.: W. Benedek, C. Daase, V. Dimitrijević, P. van Duyne. Palgrave Macmillan; London, 2010. https://doi.org/10.1057/9780230281479_1
2. Bojicic-Dzelilovic V., Kostovicova D., Escobar M., Bjelica J. Organised Crime and International Aid Subversion: Evidence from Colombia and Afghanistan. *Third World Quarterly*. 2015. Vol. 36, Iss. 10. P. 1887–1905. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1070664>
3. Conflict, Crime, and the State in Postcommunist Eurasia / ed. by S. Cornell, M. Jonsson. Pennsylvania, 2014. 296 p.
4. Devine V. Corruption in Post-War Reconstruction: The Experience of Bosnia and Herzegovina. 2016. URL: <https://www.anti-corruption.org/wp-content/uploads/2016/11/Bosnia-herzegovina-Corruption-in-post-war-reconstruction-TIRI-Devine.pdf>
5. Melnychuk T. (2023) Organized Crime as Institutional Cluster: Transition from Traditional to Informational Model in Ukraine. Springer Nature Switzerland, 2023. 151 p.
6. Newman E., Keller N. Criminal Legacies of War Economies. *Journal of Peacebuilding & Development*. 2007. Vol. 3, Iss. 3. P. 49–62.
7. Pinotti P. The Economic Costs of Organised Crime: Evidence from Southern Italy. *The Economic Journal*. 2015. Vol. 125, Iss. 586. P. 203–F232. <https://doi.org/10.1111/econj.12235>.
8. Schroeder U., Friesendorf C. State-building and Organized Crime: Implementing the International Law Enforcement Agenda in Bosnia. *Journal of International Relations and Development*. 2009. Vol. 12. P. 137–167. <https://doi.org/10.1057/jird.2009.1>
9. The Conflict in Ukraine and its Impact on Organized Crime and Security – November 2022 / United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute. 2022. URL: <https://unicri.it/index.php/Publication//Conflict%20-Ukraine-impact-on-organized-crime-and-security>

Ключові слова: організована злочинність, війна, нелегальні ринки, оцінка ризиків, реконструкція.

Keywords: organised crime, war, illegal markets, risks assessment, reconstruction.

Федчун Наталія Олександрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ

Наука про злочин і злочинність – кримінологія – вивчає поведінку людей та засоби впливу на неї, що є неможливим без врахування внутрішнього світу особистості. В основі кримінологічних вчень [1] лежать психологічні уявлення та методи дослідження внутрішнього змісту злочинної поведінки – «сфера дії» кримінальної психології.

Злочинна поведінка є процес, що розгортається у просторі і часі та включає не лише самі дії, але й попередній вплив на особистість, психологічні явища та процеси, які визначають генезис протиправного вчинку. У кримінології мотивація – це внутрішній «механізм» злочинної поведінки, її особистісний зміст. Кримінальна психологія вивчає мотивацію різних видів злочинної поведінки, зокрема злочинної діяльності, імпульсивних та звичних вчинків.

Особистість являє собою стійку систему соціально-значущих рис конкретної людини (індивіда) як члена того чи іншого суспільства та суб'єкта діяльності. Людина, яка володіє достатньо розвинутою свідомістю та має здатність керувати своєю поведінкою, – особистість.

При цьому, необхідно зазначити, що одиничний одноактний вчинок, скоєний неумисно або через необережність, не формує особистість.

Беззаперечним є те, що фізичне, психічне, природне і соціальне становлять нерозривну єдність в людині. Особа – це людина, соціальний індивід, який поєднує в собі риси загально-людського, суспільно значущого та індивідуально неповторного.

Психічні процеси людини біологічно зумовлені, але визначаються суспільством. Психічні явища формують вчинки. Мислення і почуття здійснюють регуляцію поведінки. Розвиток психіки відбувається під час співпраці з іншими людьми, а основним механізмом такого розвитку є спілкування. [2]

Структуру особистості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (злочин), зокрема й при злочинному порушенні правил безпеки, слід будувати з дотриманням загальних принципів структуризації, на підставі уявлення про структуру особистості загалом та із розумінням необхідності визначення її таким чином, щоб була відображена детермінуюча роль кожного її елемента (груп елементів), а також предметне значення останнього (або останніх) та його специфіка в якості об'єкта запобіжного впливу.

Найбільш поширеним в кримінології є виділення п'яти груп ознак. А саме: соціально-демографічні ознаки, особистісно-рольові властивості, психологічні якості, риси правової і моральної свідомості, кримінально-правові ознаки. Ці ознаки в тих або інших поєднаннях зустрічаються в роботах різних авторів. [3-6]

Аналізуючи мотивоутворюючі сили людини, необхідно вивчати її особистість загалом, а потім у її конкретній взаємодії з умовами кримінальної ситуації. Правильна оцінка злочинного діяння передбачає з'ясування того, як фактично виглядав процес породження злочинної поведінки на кожному з етапів, під впливом чого переважно сформувалися мотивація і рішення: стійких показників особистості чи складної, незвичайної ситуації.

Важливо з'ясовувати, чому ухвалено рішення про обрання саме злочинного варіанту поведінки. Адже самі по собі мотив та мета не носять суспільно небезпечного характеру, а злочинною поведінка стає через реалізацію обраних засобів досягнення задуманого. Підлягає встановленню, чому рішення про скоєння злочину було реалізовано у відповідній формі.

Окремі вчинки, а тим більше поведінка людини в цілому, зокрема й злочинне порушення правил безпеки, переважно спрямовується не одним, а кількома мотивами. Полімотивність виявляється у конфлікті потреб та у їх паралельному впливі на мотивоутворення. Злочинна поведінка – це динамічний процес, що розгортається у просторі та часі й відбувається у стані психічної напруги, обумовленої конкуренцією або боротьбою мотивів. Крім того, як встановлено дослідженнями [7], саме провідні мотиви носять неусвідомлюваний характер. Зовнішні впливи – ситуативні чинники – можуть бути джерелом полімотивності.

При розгляді психологічних особливостей кожного окремого порушення правил безпеки та особи, яка його вчинила, необхідно враховувати як свідомі, так і неусвідомлювані мотиви з метою більш точної кваліфікації діяння та застосування відповідних ефективних засобів кримінально-правового впливу.

В переважній більшості злочинне порушення правил безпеки є наслідком випадкової (ситуативної), а іноді й суперечливої поведінки правопорушника, що у психологічному плані найчастіше є реакцією на зовнішні впливи в широкому їх розумінні: від природних сил та технічних засобів та знарядь праці до впливів на психіку особи наркотиків, алкоголю, отруєння, травми головного мозку тощо.

Така реактивна (необережна) поведінка відображається у свідомості лише своєю фактичною стороною. Особа розуміє, що робить вчинок, але не усвідомлює його змісту, не оцінює свій вчинок та його наслідки з моральної та правової точки зору – саме в цьому полягає вина. Але, незважаючи на те що динамічна складова не завжди адекватно відображається у свідомості, вибір способу дій завжди вкладається у неусвідомлювану фіксовану установку та витіснені у підсвідомість звички й автоматизми.

В основному причини досліджуваних правопорушень пов'язані з попередньою необережною поведінкою особи або незлочинною поведінкою оточуючих осіб, що створюють у суб'єкта певні «шаблони нормальності», пов'язані з порушенням правил обережності. Залежно від випадкових для особи наслідків одна й та сама необережна поведінка при взаємодії з джерелами підвищеної небезпеки може стати злочинною або залишитися незлочинною.

Отже, при злочинному порушенні правил безпеки між деліктом та суспільно-небезпечним діянням існує генетичний зв'язок, так як мотиваційний комплекс та особистість правопорушника не визначають злочинний результат, а характер відповідальності залежить від ступеню суспільної небезпеки наслідків, ступінь і характер яких, в свою чергу обумовлюється сферою діяльності суб'єкта, способом використання ним знарядь і засобів, ситуацій, за яких скоєно порушення, а також іншими обставинами та впливами, зокрема, психофізіологічними станами.

Список використаних джерел

1. Akers R. L., Sellers C. S., Jennings W. G. *Criminological theories: Introduction, evaluation, and application*. 8th ed. New York : Oxford Univ. Press, 2020.
2. Lee Ch-M. Criminal behavior and contingency. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2023.1209619/full>
3. Зелінський А. Ф. Кримінальна психологія : навч.-практ. вид. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 240 с.
4. Детермінація злочинності в Україні : навч.-метод. посіб. / Л. І. Аркуша, Н. О. Федчун ; НУ ОЮА. Одеса : Бондаренко М. О., 2023. 80 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/24890>
5. Кримінологія : навч.-метод. посіб. / Л. І. Аркуша, Н. О. Федчун, В. Я. Цитряк, Л. В. Чорнозуб ; НУ ОЮА. Одеса : Бондаренко М. О., 2023. 68 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12337>
6. Федчун Н. О. Особливості детермінації необережних злочинів. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.). 2023. С. 405–408.
7. Федчун Н. О. Психологічний механізм злочинної поведінки при порушенні правил безпеки мореплавства. *Публічне право*. 2016. № 2. С. 158–165.

Ключові слова: порушення правил безпеки, злочинна поведінка, злочинна необережність, мотиваційна сфера, психофізіологічні стани, ситуація.

Keywords: violation of safety rules, criminal behavior, criminal negligence, motivational sphere, psychophysiological conditions, situation.

Цитряк Віктор Ярославович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕРШИХ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ ТА СИСТЕМ

Розвиток каральних практик в історії людства свідчить про перманентний процес пошуку оптимальних форм соціального контролю злочинної (шкідливої) поведінки.

Правові пам'ятки різних етапів людської цивілізації (Стародавнього Світу, Середньовіччя, початку Нового Часу) дозволяють з певною долею умовності виділити наступні види пенальних практик, як реакції на правопорушну (злочинну) поведінку: 1) смертна кара (прості

та кваліфіковані види); 2) тілесні покарання (побої, поранення тощо); 3) ганебні покарання (таврування, обрізання волосся тощо); 4) примусові переміщення (вигнання, заслання); 5) майнові стягнення (прообраз сучасного штрафу або конфіскації майна); 6) примусова праця (каторжні роботи, галери і т.п); 7) ураження у правах (особистих, цивільних, політичних). Слід зазначити, що окремі групи з них актуальні й для сучасних суспільно-політичних формацій [1, с.58].

Види та зміст зазначених вище покарань залежав від соціальних, економічних, політичних, моральних та культурних умов тогочасного суспільства і є яскравим відображенням еволюціонування уявлень людства про їх кінцеву мету (цілі), серед яких можна виокремити відплату, залякування, кару, відновлення соціальної справедливості, відновлення порушених прав, виправлення, перевиховання, загальну та спеціальну превенції тощо.

Тюремне ув'язнення та в'язниця як соціальний інститут – відносно нові досягнення людства, історія яких налічує трохи більше, ніж два століття. Власне, тому ми не визначили його у системі вищезазначених каральних заходів.

Мова йде про тюремне ув'язнення саме в сучасному або наближеному до сучасного розумінні з притаманними йому цілями, серед яких ключову роль відіграють реабілітаційні ідеали – виправлення та ресоціалізація злочинця. Навряд чи відтинаючи голову на пласі або вішаючи на шибениці злодія середньовічний кат переслідував мету його виправлення.

Як місце попереднього ув'язнення «в'язниця» існувала ще з давніх часів. Остання використовувалася переважно для тимчасового утримання злочинців, полонених, рабів, боржників та політичних конкурентів. Тогочасна в'язниця не була окремою конструктивною архітектурною формою, а радше представляла собою окремі адаптовані під цілі тримання «в'язнів» приміщення монастирів, фортець, замків, ратуш тощо. Як зазначає Д. Ягунов: «Середньовічні в'язниці мало чим були схожі на сучасні закриті установи. Діти утримувалися разом із дорослими, чоловіки – з жінками, кримінальні злочинці – з ув'язненими за цивільно-правові борги або жебрацтво...І головне – їх функціонування не було пов'язане з ув'язненням як видом покарання» [2, с.17-18]. В значній мірі такий стан речей був обумовлений відсутністю сформованої системи кримінальної юстиції та незначним, децентралізованим втручанням держави у застосуванні каральних практик, зокрема тримання в умовах ізоляції.

Таким чином протягом тривалого часу в'язниця – це місце для «збереження» злочинця з метою очікування смертної кари, тілесних ушкоджень або «забуття».

В'язниця як місце покарання у виді тюремного ув'язнення з'являється лише наприкінці XVIII ст. із впровадженням ідей «класичної» школи кримінального права, представниками якої були Джон Лок, Джон Говард, Чезаре Беккарія, Пауль Й. А. фон Фейєрбах та інші. Не вдаючись до аналізу всіх концепцій класиків кримінального права, зазначимо лише окремі з них, які вплинули на виникнення тюремного ув'язнення як окремого виду покарань.

Ключовими ідеями в контексті трансформації карального впливу на злочинців були: гуманізм (передбачав відміну жорстоких покарань); співрозмірність злочину і покарання; невідворотність покарання; покарання не повинно мати характер шоу; виправлення злочинця як кінцева мета покарання. Значний поштовх у появі перших в'язниць у сучасному сенсі даного слова був даний Джоном Говардом, який уперше закликав до тотального реформування місць ув'язнення, що передбачало революційні для кінця XVIII ст. ідеї: 1) в'язнична служба повинна бути постійною та регулярно оплачуваною роботою; 2) повинен існувати орган зовнішнього контролю за діяльністю в'язниць; 3) ув'язнені мають забезпечуватися відповідним харчуванням та всіма іншими необхідними речами, обумовленими їх перебуванням у в'язниці [2, с.19]. Слід зазначити, що консервативні підвалини тогочасної Англії були надто негнучкими для впровадження цих реформ. Більш прогресивними виявилися філантропи-квакери – представники протестантської течії в християнстві в США. Саме під їх піклуванням у 1786 році в м. Філадельфія (штат Пенсільванія) було побудовано в'язницю (пенітенціарій) як окрему архітектурну форму, що забезпечувала потреби в одиночному триманні ув'язнених. Власне,

впровадження терміну «пенітенціарій» щодо цієї установи обумовлено його теологічним сенсом (з латини «**poenitentia**» перекладається як каяття, виправлення), адже природу злочинної поведінки квакери вбачали у гріховності, а найкращий спосіб виправлення злочинця є його ув'язнення наодинці з Богом і собою і таким чином спокутування своєї гріховності. В історично першому пенітенціарії була жорстко забезпечена система ізоляції в'язнів між собою та зовнішнім світом. Єдиною людиною з ким міг спілкуватися ув'язнений був священнослужитель на недільній проповіді. За моделлю першого пенітенціарію були побудовані низка закладів у США (Піттсбурзька, Східна пенітенціарна установа штату Пенсільванія (Вишневий пагорб), яка в якості архітектурного ансамблю у виді «зірки» збереглася і по нині в центральній частині міста Філадельфія.

Власне тому мова вже йде не про одиничну та ізольовану пенітенціарну установу, а про пенітенціарну систему як сукупність елементів, що підпорядковані єдиній ключовій ідеї.

Досягнення цієї в'язничної реформи, зокрема раціональна архітектурна форма, були запозичені та втілені в окремих країнах Європи (старий корпус нині діючого Одеського слідчого ізолятора так званий Одеський тюремний замок, в'язниця Моабіт в Берліні тощо).

У 1820 році (за деякими джерелами 1819 р.) в місті Оберн (Auburn) штату Нью-Йорк було по будовано в'язницю на 550 місць з режимом повного мовчання. Ця в'язниця врахувала недоліки тримання ув'язнених в межах установ Пенсільванської пенітенціарної системи (одиночне тримання та збитковість) та передбачала змішаний режим тримання, а також низку інших нововведень. Її засновники вважали, що злочин є результатом лінощів і неробства, тому виправлення злочинців вбачали в обов'язковому залученні злочинців до праці.

Особливості Обернської пенітенціарної системи полягали в наступному: залучення в'язнів до праці; змішане утримання: вдень на роботах спільне перебування, а вночі – одиночне утримання в окремих камерах; режим повної тиші; внутрішня стіна камери, що відділяє її від загального коридору замінена на ґрати на усю висоту та ширину камери (це досі є візитівкою виправних закладів у США); вперше для в'язнів введено обов'язок носити смугасту форму, щоб від віддиференціювати їх від персоналу установ; прибутковість в'язниці за рахунок праці ув'язнених.

Обидві пенітенціарні системи протягом тривалого часу функціонували паралельно: окремі установи за принципом пенсільванської системи, інші – за обернською.

Хоча перші «проби пера» у функціонуванні зазначених пенітенціарних установ та систем та не завжди можна назвати вдалими, проте їх впровадження заклало підвалини концептуального нового підходу у каральних практиках та обумовило появу тюремного ув'язнення як окремого виду покарання, що має утилітарний характер та спрямований на досягнення реабілітаційного ідеалу.

Список використаних джерел

1. Велика Є. С. Види покарань у праві держав стародавнього сходу. *Право і безпека*. 2010. № 5 (37). С. 57–61.
2. Ягунов Д. В. Сучасна пенологія : альтернативний курс. Одеса : Фенікс, 2010. 176 с.

Ключові слова: види покарань, тюремне ув'язнення, в'язниця, пенітенціарна система.

Keywords: types of criminal penalties, imprisonment, prison, penitentiary systems.

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ

Приватні військові компанії (далі – ПВК), мають довгу і складну історію розвитку. У середньовічні часи наймані війська виконували важливу роль у військовій сфері, надаючи свої послуги різним державам. Ці війська склалися з професійних вояків, які були найняті для участі у бойових операціях та обороні територій. Вони забезпечували держави необхідними знаннями та навичками у військовій справі, допомагаючи збільшити ефективність їхніх військових операцій. Велика популярність найманих військ у той час була пов'язана з їхнім професіоналізмом і досвідом у бойових діях. Протягом століть їх роль та функції змінювалися від виконання специфіки військових завдань щодо забезпечення безпеки приватних компаній та урядів. Сьогодні ПВК продовжують відігравати важливу роль у сучасних глобалізаційних і геополітичних процесах, проте їх функціонування й застосування в умовах воєнних конфліктів викликає занепокоєння світової спільноти щодо дестабілізації системи міжнародної безпеки.

Історія розвитку і використання ПВК має глибокі коріння на родовищах у Сполучених Штатах Америки та тісно пов'язане з процесом розвитку нафтової промисловості, розширенням корпоративного сектору, а також маючи потреби у захисті майна і робочого персоналу із застосуванням охоронних формувань. З розвитком видобувної та нафтової промисловості почали проявлятися такі негативні явища, як потужна кримінальна активність і недобросовісна конкуренція, що зумовила потреби в більш професійних підходах і заходах, задля забезпечення безпеки. Тому приватні охоронні формування у процесі своєї діяльності й розвитку стали частиною військово-безпекового сектора. Ці охоронні формування забезпечували охорону родовищ, безпеку під час добування і транспортування сировини промисловості, захист від посягань конкурентів, а також використовувались у комплексі інших заходів.

Перша приватна військова компанія була створена у Великобританії у 1967 році. Засновником цієї організації – «Watchguard International» став полковник британської армії Девід Стерлінг [1].

Зростання рівня застосування ПВК почався з середини 70-х років двадцятого століття. В цей час були підписані перші контракти ПВК з урядом США. В 1970 році з'явилася перша ПВК США «Vinnell Corp», яка підписала багатомільйонний контракт з Урядом США на надання спеціалізованих послуг з підготовки та створення національної гвардії в Саудівській Аравії. Пізніше дані організації стали створюватися в країнах Африки (ПАР), Ізраїлі і їх чисельність різко зросла і в США [1].

Складна й гнучка динаміка функціонування і застосування ПВК в умовах воєнних конфліктів та й в інших сучасних геополітичних процесах дозволяє замовникам (агресорам) швидко реагувати та адаптуватися, перехоплюючи ініціативу розширюючи діапазон послуг ПВК. Використання ПВК у військових операціях, як ключового елементу гібридної війни, дозволяє агресорам уникнути відповідальності за міжнародні злочини проти миру та людства. Світовий досвід вказує на те, що попит на застосування і використання ПВК у різних країнах та регіонах постійно зростає і є доволі широким, а саме: ПВК використовують у будівництві військової інфраструктури, охороні вантажів та дипломатичних установ, підготовці і навчанні військових кадрів, впровадженні військових технологій, здійсненні розвідувальних та контррозвідувальних заходів, контртерористичних операціях, а також застосування їх у бойових діях й інших операціях, в яких держава не завжди офіційно задіяна [2].

В сучасних воєнних конфліктах та нових типах війни використання ПВК стає потужним фактором задля їхнього розвитку і вдосконалення. За останні роки в умовах воєнних кон-

фліктів ПВК продовжують інтенсивно розвиватися та вдосконалюватись, практично не відрізняючись від регулярних армій, які добре озброєні.

Сучасні війська ПВК з чіткою та професійною командною структурою мають свою власну розвідку, військові полігони, артилерію і бронетехніку, у тому числі, бойові танки. Наразі військам ПВК не вистачає підводних човнів, військових кораблів, літаків, але з урахуванням всіх хронологій та динамічних процесів, які ми спостерігаємо, найближчим часом ця зброя буде отримана й застосовуватиметься агресорами, використовуючи прогалини міжнародного права [3].

В сучасних умовах ПВК є досить ефективними, універсальними й мобільними інструментами задля вирішення певних геополітичних завдань. Сучасні проблеми міжнародного права, пов'язані з діяльністю і застосуванням ПВК у воєнних конфліктах, потребують негайного вирішення задля удосконалення системи міжнародного законодавства, забезпечення миру і стабільності в світі.

Список використаних джерел

1. Світовий досвід створення та розвитку приватних військових компаній як інструмента реалізації національних інтересів. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2020. Т. 12. № 2. URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1037/1156> (дата звернення 27.03.2024).

2. Семенюк В. В. Застосування приватних військових компаній для забезпечення національних інтересів і безпеки держави. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Державне управління. 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 32–33.

3. Альбещенко О. С. Застосування приватних військових компаній у сучасних геополітичних процесах. *Консервативно-ліберальні ідеї Одеської школи кримінального права* : матеріали наук.-практ. конф. Одеса, 24 листоп. 2024 р. Одеса, 2024. С. 160–161.

Ключові слова: приватні військові компанії, воєнні конфлікти.

Keywords: private military companies, military conflicts.

СЕКЦІЯ 12

КРИМІНАЛІСТИКА, СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, ПСИХОЛОГІЯ ТА МЕДИЦИНА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА

*Керівник секції: завідувач кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук,
професор Л. І. Аркуша*

*Секретар секції: доцент кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук,
доцент Ю. О. Гресь*

Аркуша Лариса Ігорівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності,
доктор юридичних наук, професор
Д'ячкова Марія Олегівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач відділу аспірантури та докторантури, кандидат юридичних наук

РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

На сьогоднішній день, незважаючи на високий цивілізаційний розвиток суспільства, рівень науки та освіти, людство продовжує контрпродуктивну діяльність, спрямовану на фактичне знищення власної популяції – провадить збройні конфлікти, жертвами яких стають мільйони осіб. Це свідчить, що навіть на сьогоднішній день відсутні дієві механізми запобігання та протидії абсолютно всім збройним конфліктам, які мають місце в сучасності. Разом з тим необхідно вказати на один з дієвих засобів, які можуть з одного боку сприяти збройним конфліктам, а з іншого – їм запобігати або навіть протидіяти. Таким засобом слід вважати засоби масової інформації (далі – ЗМІ).

Відповідно до діючого Закону України «Про медіа» медіа (засіб масової інформації) – засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем та постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою [1].

Враховуючи зазначене, дослідження ЗМІ здійснюватимемо за наступними критеріями: часові проміжки впливу ЗМІ на збройний конфлікт; суб'єкти, які відносяться до категорії ЗМІ; особливості їх роботи.

Перший критерій щодо ролі ЗМІ у збройних конфліктах – часові проміжки впливу ЗМІ на збройний конфлікт, в рамках якого можна виділити наступні види впливу:

- *вплив ЗМІ на передодні збройного конфлікту.* Так характеризуючи відповідний вплив необхідно зауважити, що він може як підсилювати мотивацію сторін або окремої сторони до конфлікту, або ж навпаки відтерміновувати його або ж уникнути його. Важливе значення має інформаційна направленість ЗМІ щодо самого факту існування відповідного конфлікту;
- *вплив ЗМІ під час збройного конфлікту.* В даному випадку роль ЗМІ зазвичай зводиться до інформування про хід збройного конфлікту. Зазначена особливість в контек-

сті впливу на військові дії може впливати на: цілеспрямовані атаки між ворогуючими сторонами на окремі військові об'єкти, інформація про які була розміщена в ЗМІ; мотивацію сторін докласти зусиль щоб здолати ворога, що тягне за собою руйнівні наслідки для суб'єктів конфлікту; дискредитація сторони конфлікту для отримання міжнародних преференцій тощо;

- *вплив ЗМІ після збройного конфлікту*. Залежно від наслідків конфлікту та напрямленості діяльності ЗМІ, вони можуть виправдовувати агресію, акцентувати увагу на позитивних досягненнях збройного конфлікту, відволікати увагу громадян від наслідків збройного конфлікту для збереження влади елітами, тощо.

Важливо також зазначити і про розвиток ЗМІ. Друковані газети з інформацією, які видавались один раз в декілька днів еволюціонували до миттєвих інформаційних повідомлень, які отримує значна кількість осіб часто безкоштовно. Тут варто звернути увагу, що в залежності від категорій або видів ЗМІ, залежить і їх вплив на військовий конфлікт. Так оцінюючи сучасні форми ЗМІ, варто умовно виділити наступні:

- *блогери-експерти*. Оцінюючи відповідних суб'єктів, необхідно зауважити, що це продукт сучасного технологічного прогресу, який дозволяє часто особам, які недотримуючись інколи етичних вимог журналістської діяльності, та не володіючи належною інформацією про події, користуючись прийомами риторики та піару, аналізувати військовий конфлікт та робити безпідставні висновки щодо нього. Відповідна необ'єктивна інформація, яка носить системний характер, зазвичай негативно впливає на сторони конфлікту, які стають своєрідними заручниками такої інформації;
- *блогери-учасники*. Наявність технічних засобів сприяє тому, що безпосередні учасники конфлікту діляться своїми враженнями щодо тактичних особливостей здійснення збройного конфлікту. Цей формат інформування безумовно викликає значну довіру у читачів чи глядачів. Однак, він має значний недолік – суб'єктивність подачі інформації, оскільки в даному випадку особи зазвичай не мають відповідного журналістського фаху та використовують інформацію вибірково, інколи суб'єктивно її оцінюючи із не завжди логічними висновками;
- *ЗМІ в класичному розумінні*. На сьогоднішній день рівень популярності зазначеного виду ЗМІ значно упав, що обумовлюється наявністю альтернативних джерел надходження інформаційних повідомлень, які хоч і не завжди відповідають дійсності або ж є неактуальними. Обґрунтовані, повні висновки експертів дуже часто нецікаві аудиторії, оскільки в контексті швидкості та легкості сприйняття відповідної інформації вони програють попереднім видам.

Щодо методів роботи сучасних ЗМІ, то серед яких умовно можна виділити наступні:

- *максимально об'єктивне і повне висвітлення подій*. Незважаючи на значну кількість як офіційних ЗМІ, так і не офіційних, зустрічається доволі нечасто, що пояснюється різними факторами: державним контролем, недоречністю витратити значні ресурси для серйозного дослідження, яке ризикує в процесі роботи стати неактуальним, існуванням фінансової залежності тощо;
- *об'єктивне, але не повне висвітлення подій*. Зазвичай, навіть маючи обмежений час або бюджет відповідальні журналісти якісно виконують свою роботу, але через зазначені причини у них формується обмеженість у сприйнятті цілісної картини події, тому вони часто несвідомо або без умислу можуть висвітлювати не повну інформацію, що може мати негативні наслідки до суспільства під час збройного конфлікту та не відповідати об'єктивній дійсності;
- *повне, але не об'єктивне висвітлення подій*. В роботі журналіста важливим є донесення інформації без суб'єктивної оцінки її журналістом. Оскільки вона може собою замінювати зміст наданої інформації та сприяти до виникнення хибного уявлення щодо події у читача;

- здійснення пропаганди, використовуючи інфоповід події. На жаль одним із методів роботи ЗМІ з населенням – транслявання пропагандистської інформації, в тому числі щодо збройного конфлікту. Така риса характерна для тоталітарних чи авторитарних суспільств та зазвичай тягне тяжкі для нього наслідки. Відповідний метод часто є однією з умов або навіть причин збройного конфлікту, оскільки використовуючи окремі факти, з них створюються нереальні історії, які можуть сприяти початку або інтенсивному продовженню конфлікту.

Список використаних джерел

1. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

Ключові слова: протидія злочинності, засоби масової інформації, збройний конфлікт.

Keywords: crime prevention, mass media, armed conflict.

Тіщенко Валерій Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри криміналістики, детективної і оперативно-розшукової діяльності,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України*

ВОЄННА КРИМІНАЛІСТИКА: ПОНЯТТЯ, ПРИЗНАЧЕННЯ І ЗМІСТ

В умовах агресивної і загарбницької війни, яка ведеться РФ на території України, перед правоохоронними органами постають завдання з ефективного виявлення і розслідування злочинів проти національної безпеки, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Разом з тим, традиційних криміналістичних рекомендацій, розрахованих на боротьбу зі злочинністю в умовах мирного життя суспільства, виявляється абсолютно недостатньо.

Загарбники вчиняють багаточисленні злочини проти мирного населення, знищують об'єкти критичної інфраструктури, культурно-історичні об'єкти, чинять злочини геноциду та екоциду, що є грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права. Такі злочини на основі Женевської конвенції (1949 р.) та Римського статуту Міжнародного кримінального суду (1998 р.) цілком слушно віднести до воєнних злочинів. За вітчизняним законодавством до них можна віднести планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК), застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК), розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст.440 КК), екоцид (ст.441 КК), геноцид (ст. 441 КК), найманство (ст.447 КК).

Розслідування воєнних злочинів здійснюється у край важких умовах: під ворожими обстрілами, на замінованих територіях, характеризується дефіцитом доказової інформації та обмеженими можливостями її закріплення і дослідження, специфічними формами її отримання та обробки, що викликає необхідність оперування так званими цифровими доказами, потребує проведення допиту численних потерпілих і свідків, які переміщуються по всій території України та за її межами.

В той же час, науковій розробці техніко-криміналістичних, тактичних і методико-технологічних рекомендацій приділяється недостатньо уваги, хоча й були зроблені перші кроки в цьому напрямі (О. М. Дуфенюк, І. І. Когутич, О. О. Кравчук, М. С. Бондаренко, В. Ю. Шепітько, В. М. Шевчук, М. В. Шепітько, А. Ф. Волобуєв та ін.). Апробація відповідних досліджень здійснювалась на науково-практичних конференціях і круглих столах в Одесі, Києві, Харкові, Львові [1].

Зроблені перші кроки у розробці й уніфікації підходів і методів розслідування воєнних злочинів. Так, Генеральним прокурором України 28 квітня 2023 року затверджені методичні рекомендації з розслідування таких злочинів: «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина», в якій дається кримінально-правова характеристика таких злочинів з урахуванням вітчизняного законодавства і норм гуманітарного міжнародного права, а також «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі і катування». Ці стандарти розроблені групою вчених-юристів і практичних працівників Офісу Генерального прокурора.

Наукова розробка системи техніко-криміналістичних, тактичних рекомендацій, судово-експертних технологій, криміналістичної методики розслідування воєнних злочинів повинна продовжуватись і вдосконалюватись з урахуванням досвіду слідчої і судової практики як українських, так і зарубіжних юристів.

Проте слід зауважити, що традиційних науково-криміналістичних пошуків тут недостатньо. Адже ті рекомендації, що даються в криміналістиці, розраховані на їх застосування у протидії злочинності в мирних умовах. Що стосується розслідування воєнних злочинів, то тут виникає гостра необхідність розроблення системи нових положень в криміналістичній техніці, криміналістичній тактиці, криміналістичній методиці розслідування, тобто доцільність формування окремого комплексного наукового напрямку – воєнної криміналістики [2].

Воєнну криміналістику можна визначити як спеціальну галузь криміналістики, в якій досліджуються особливості механізму вчинення воєнних злочинів та їх наслідки, а також розробляються криміналістичні програми та алгоритми застосування у типових слідчих ситуаціях техніко-криміналістичних, тактичних, технологічних і методичних засобів виявлення, розслідування і розкриття таких злочинів.

Гадаємо, що виділення воєнної криміналістики в спеціальну галузь дозволить сконцентрувати всі відповідні техніко-криміналістичні, логістичні, тактико-організаційні і методико-технологічні положення, що сприятиме швидкому і правильному вибору розроблених рекомендацій з виявлення, документування і повного розслідування воєнних злочинів.

За змістом воєнну криміналістику, на наш погляд, доцільно структурувати таким чином.

1. Теоретичні основи воєнної криміналістики: поняття, класифікація і криміналістична характеристика воєнних злочинів.

2. Техніко-криміналістичні засоби і методи дослідження військової зброї, боєприпасів та слідів їх застосування в польових та експертних умовах.

3. Інформаційно-технологічне забезпечення отримання та оцінки доказової інформації у розслідуванні воєнних злочинів, в тому числі із цифрових джерел.

4. Організаційно – тактичні засоби і прийоми підготовки і проведення окремих слідчих дій і тактичних операцій

5. Базова та окремі методики розслідування воєнних злочинів у формі криміналістичних програм, що включають типові слідчі ситуації, стратегічні і тактичні завдання, загальні і окремі версії та алгоритми їх вирішення і перевірки.

Така структура, на наш погляд, створює належне теоретичне підґрунтя і забезпечує системно-технологічний підхід до формування змісту воєнної криміналістики, дає змогу правильного визначити її предмет, напрями і методи дослідження, а також перспективні завдання з її подальшої розробки.

Список використаних джерел

1. Сучасні напрями, засоби та методи протидії злочинності в умовах воєнного стану : матеріали Міжнар. конф. (м. Одеса, 20 жовт. 2023 р.). Одеса : Юридика, 2023. 198 с.; Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу, м. Київ, 14–15 берез. 2024 р. Київ : Алерта, 2024. 344 с.

2. Тіщенко В. В. До проблеми формування воєнної криміналістики. *Актуальні проблеми судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 16 груд. 2022 р. Київ, 2022. С. 450–452; Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні проблеми формування основ воєнної криміналістики. *Вісник НАПрН України*. 2023. Т. 30. № 3. С. 357–370.

Ключові слова: воєнна криміналістика, воєнні злочини, розслідування воєнних злочинів.

Keywords: military criminalistics, war crimes, investigation of war crimes.

Загородній Віктор Євстафійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук*

Чумак Сергій Прокопійович

*Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук*

ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – це велике коло кримінальних правопорушень у виді контрабанди, виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання, збут та деякі інші дії в указаній сфері.

Кожен вид вказаного кримінального правопорушення в свою чергу поділяється на різновиди способів вчинення. З кожним роком злочинці використовують нові форми, прийоми і методи виготовлення, виробництва, розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Так, вирощування конопель здійснюється не тільки на земельних ділянках, а і у будь-якому житловому або іншому приміщенні. Використовуючи сучасні технології та агрохімію, навіть один злочинець самотійно спроможний займатися злочинною діяльністю в цій сфері. Три-чотири горщика для вирощування конопель у квартирі дають злочинцю достатньо прибутку для гарного життя. Але в окремих випадках, як свідчить практика, для вирощування конопель виділяють окремі кімнати і навіть цілі квартири, де відбувається конвеєр вирощування конопель.

Способи маскування наркотиків під час пересилання та перевезення має велике різноманіття. Так, у порту міста Чорноморськ, було виявлено наркотики приховані в середині ананасів, які надійшли з Латинської Америки. В порту м. Одеси наркотики були приховані у прокаті металу, іншим разом у плавильних печах, які надійшли із закордону. Вартість наркотиків у даних випадках складає сотні мільйонів доларів. Працівники митної і прикордонної служби виявили указані факти, але злочинці не були встановлені.

Наприклад, для зменшення об'єму макову соломку переробляють в екстрат, а коноплю спресовують. Таким чином, що вона має вигляд дошки ДСП.

Як спосіб збуту наркотиків широкого розповсюдження набули так звані «закладки». Жителі міст спостерігають як, в основному молодь, відкрито, не ховаючись, шукають у громад-

ських місцях заховані наркотики. Це пересічних громадян шокує і складається негативне враження про бездіяльність правоохоронних органів.

Це тільки часткові факти. В більшості випадків затримуються особи, які вживають наркотики. Але організатори та розповсюджувачі наркотиків в більшості випадків залишаються невідомими.

На думку В. М. Шевчука, під час досудового розслідування незаконного обігу наркотичних засобів, «дії для підготування для злочину включають; вибір місця і способу вчинення злочину; вибір засобів для виготовлення наркотиків; вибір місця для зберігання наркотиків; вибір об'єкта для їх збуту; розроблення плану вчинення злочину; підбір співучасників та розподіл ролей» [1, с. 367].

Згідно Кримінального Кодексу України (розділ 13), кожне окреме кримінальне правопорушення відносно наркотиків є закінченим злочином – контрабанда, виробництво, виготовлення, придбання тощо.

Всебічне розслідування повинно закінчуватись встановленням і притягненням до відповідальності всіх учасників певної ланки злочину. Незалежно на якому етапі виявлений злочин – перевезенні, зберіганні та інше, необхідно встановити весь шлях переміщення наркотиків від його виготовлення до осіб, які вживають наркотики.

Беручи до уваги дослідження кримінальних проваджень стає зрозумілим, що ефективність досудового слідства не може бути без встановлення та доказування наступного:

- джерела отримання сировини або інших компонентів для вирощування, виготовлення наркотиків;
- місця вирощування, виготовлення наркотиків;
- спосіб вирощування, виготовлення наркотиків;
- маршрут пересилання, перевезення;
- спосіб приховування наркотиків шляхом маскуванню під інші об'єкти;
- спосіб приховування при пересиланні, перевезенні;
- спосіб отримання і використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- співучасників злочину;
- спосіб одностороннього або двохстороннього зв'язку між співучасниками злочину;

Крім того, для ефективного проведення гласних і негласних слідчих та оперативно-розшукових дій, на випадок не передбачених обставин повинні бути розроблені;

- план контрольної закупки наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів;
- план проведення контрольованої поставки;
- план дій на випадок можливого викриття злочинцями факту проведення відносно них негласних слідчих та оперативно-розшукових дій;

Практика свідчить про неможливість ефективної боротьби із злочинами у сфері незаконного обігу наркотиків без всебічного і повного розслідування – встановлення всіх обставин, починаючи з виробника наркотичних засобів до їх споживача. Вирішення всіх завдань досудового слідства можливе тільки при належній взаємодії усіх оперативних підрозділів з органами досудового слідства з комплексним використанням криміналістичних та оперативно-розшукових методів.

Поряд з використанням криміналістичних методів під час проведення окремих слідчих дій, необхідно використовувати можливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій, враховуючи, що більшість кримінальних правопорушень у сфері наркозлочинності відносяться до тяжких злочинів і тому правомірним є використання негласних криміналістичних та оперативно-розшукових методів;

- спостереження за особою в цілях фіксації розмов, рухів, місць перебування;

- спостереження за особою шляхом зняття інформації з електронних комунікаційних джерел та електронних інформаційних джерел, для встановлення взаємозв'язку між злочинцями;
- спостереження за місцем виготовлення, вирощування, збереження наркотичних речовин шляхом таємного проникнення у житло чи інше володіння особи;
- фотографічні методи дають можливість негласної фіксації місця виготовлення, вирощування і збереження наркотичних засобів;
- хімічні, біологічні методи використовуються для встановлення виду, складу, якості наркотичних засобів.

Для викриття шляхів розповсюдження наркотичних засобів необхідно використовувати можливості контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, проведення яких дозволяється, згідно ст. 271 КПК України не тільки під час вчинення злочину, а і на етапі його підготовки.

Світовий досвід у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів свідчить про те, що злочинці постійно удосконалюють види наркотичних засобів, способи їх виготовлення та приховування при їх розповсюдженні. Як приклад, коли в Тайланді група дітей потрапила в лікарню з отруєнням від цукерок, в яких були наркотики.

В останні роки спостерігається швидке поширення нових сполук – нових психотропних речовин (далі – NPS). Більшість NPS виготовляються синтетичним шляхом і мають структурну схожість з відомими забороненими речовинами.

Причиною створення NPS є прагнення випередити дію законів, які регулюють переліки, що забороняють вживання та поширення наркотичних засобів та психотропних речовин. Цей факт становить серйозну проблему для правоохоронних органів і судово – криміналістичних лабораторій через нову та невідому хімічну структуру NPS. Ризики для здоров'я, пов'язані з цими речовинами невідомі [2, с.119].

Викладене свідчить, що використання в повному обсязі сучасних криміналістичних та оперативно-розшукових методів, а також розробка нових методів з використанням сучасних технологій дозволить ефективно розслідувати злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Список використаних джерел

1. Керівництво з розслідування злочинів : наук.-практ. посіб. / [В. Ю. Шипітько, В. О. Ковалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шипітька. Харків : Одісей, 2010. 960 с.
2. Кучинська І. Питання нормативно-правового регулювання нових синтетичних опіоїдів. *Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні* : матеріали Всеукр. наук-практ. конф. (Львів, Київ, Одеса, 28 верес. 2023 р.) : тези доп. / відп. ред.: Р. Заяць, Ю. Чечіль, Д. Кішко. Львів, 2023. С. 119–121.

Ключові слова: наркотичні засоби, незаконний обіг наркотичних засобів, досудове розслідування, кримінальне провадження, оперативно-розшукові заходи, слідчі дії.

Keywords: narcotic drugs, illegal trafficking of narcotic drugs, pre-trial investigation, criminal proceedings, operational and search measures, investigative actions.

Ващук Олеся Петрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності,
доктор юридичних наук, професор*

ЩОДО МОБІЛЬНОГО ДОДАТКУ СЛІДЧОГО

Для всебічної автоматизації робочого процесу слідчого в Україні пропонується розробити – InDesk (InvestigatorDesk) – інноваційний мобільний додаток, спеціально розроблений для підтримки слідчих у поліції та інших правоохоронних органах. Додаток слугуватиме як цифровий «робочий стіл» для слідчих, надаючи їм інструменти для ефективного управління робочим часом та кримінальними провадженнями, збору та аналізу доказів, планування розслідувань, спілкування з колегами та доступу до необхідних баз даних у реальному часі.

Додаток буде містити функціонал для ведення детальних записів про кожне провадження, включаючи можливість додавати фотографії, відеозаписи, аудіоматеріали та текстові нотатки безпосередньо з місця подій. InDesk буде спрощувати процеси обміну інформацією між різними підрозділами та спеціалістами, сприятиме оперативному розкриттю злочинів та забезпечуватиме безперебійний доступ до актуальних даних і юридичних матеріалів, що дозволить слідчим швидко адаптуватися до змінюваних умов та вимог.

Завдяки зосередженню на мобільності, InDesk дозволить слідчим залишатися на зв'язку та бути продуктивними незалежно від їхнього розташування, роблячи процес розслідування більш гнучким та ефективним. Ключові особливості додатка повинні включати захищений обмін даними, інтеграцію з національними базами даних та сучасні інструменти аналізу даних, які сприяють глибшому розумінню проваджень та пришвидшенню процесу встановлення справедливості.

Мобільний додаток InDesk, буде інтегрувати у собі повний спектр робочих процесів слідчого, значно полегшуючи його роботу, в тому числі на різних етапах досудового розслідування шляхом:

- поліпшення організації та доступу до інформації: автоматизація рутинних процесів (автоматизація стандартних процедур, таких як ведення звітності, оформлення процесуальних документів, реєстрація заяв тощо); централізований доступ до даних (слідчі матимуть швидкий доступ до всіх необхідних даних (провадження, докази, інші документи) з одного місця, зменшуючи потребу в ручному пошуку інформації через різні бази даних та фізичні архіви);
- покращення співпраці та координації: миттєве спілкування та обмін даними (можливість швидкого обміну інформацією, документами та доказами з колегами та іншими відомствами сприятиме ефективній взаємодії та спростить процес узгодження дій); координація на місці подій (інтеграція картографічних сервісів та можливість миттєвого планування задач на місці подій дозволить краще координувати дії оперативних груп та слідчих, працюючих на різних локаціях);
- підвищення ефективності розслідувань: швидкий доступ до баз даних (інтеграція з нормативними та оперативними базами даних дозволить слідчим оперативно перевіряти інформацію, визначати підозрюваних та їхні зв'язки); аналітичні інструменти (використання аналітичних інструментів для обробки великих обсягів даних допоможе виявляти зв'язки між різними обставинами, особами та подіями, сприяючи ефективнішому розкриттю злочинів);
- забезпечення мобільності та оперативності: мобільний доступ (можливість працювати з будь-якого місця та в будь-який час забезпечить високий рівень мобільності та оперативності, дозволяючи слідчим реагувати на розвиток подій в реальному

часі); електронний документообіг (мінімізація паперового документообігу не тільки пришвидшить процеси обміну документацією, але й знизить ризик втрати або пошкодження важливих документів);

- забезпечення безпеки та конфіденційності (захищений обмін даними). Використання сучасних методів шифрування та аутентифікації забезпечить безпеку персональних даних та інформації про розслідування, захищаючи її від несанкціонованого доступу;
- підтримка професійного розвитку (навчальні модулі). Інтеграція модулів для навчання та професійного розвитку допоможе слідчим підвищувати свої кваліфікації, ознайомлюючись з новими методиками розслідувань та нормативними змінами.

Отже, застосування такого мобільного додатку не тільки спростить роботу слідчих, але й підвищить загальну ефективність правоохоронної системи, забезпечуючи швидше та якісніше розслідування кримінальних проваджень.

Забезпечення безпеки даних в мобільному додатку для слідчих, особливо при виконанні завдань із фіксацією місця розташування та збереженням історії розташувань, вимагає комплексного підходу, що включає застосування передових технологій захисту, правильну архітектуру системи та дотримання нормативно-правових вимог, шляхом:

- шифрування даних: шифрування даних в транзиті (використання протоколів SSL/TLS для захисту даних, що передаються між мобільним пристроєм і сервером, забезпечує захист від перехоплення інформації третіми особами); шифрування даних на пристрої (забезпечення шифрування даних, збережених на мобільному пристрої, використовуючи спеціальні алгоритми шифрування, щоб захистити інформацію у разі втрати або крадіжки пристрою);
- контроль доступу: аутентифікація користувачів (використання багатофакторної аутентифікації для перевірки особистості користувачів перед наданням доступу до додатку та даних); мінімізація доступу (застосування принципу найменшого привілею, обмежуючи доступ користувачів тільки тими даними та функціями, які необхідні для виконання їхніх завдань);
- протоколювання та моніторинг: протоколювання доступу та операцій (фіксація всіх операцій з даними, включаючи фіксацію місця розташування, з метою аудиту та виявлення несанкціонованих дій); моніторинг системи безпеки (регулярний моніторинг систем безпеки на предмет виявлення спроб несанкціонованого доступу або інших загроз);
- фізична та операційна безпека: захист серверів (забезпечення фізичної безпеки та захисту серверів, де зберігаються дані, від несанкціонованого доступу та інших фізичних загроз); регулярні оновлення безпеки (встановлення оновлень та патчів безпеки для операційної системи, програмного забезпечення та додатків для усунення відомих вразливостей);
- відповідність нормативним вимогам. Впровадження політик і процедур, які відповідають національним та міжнародним нормам і стандартам в області захисту даних, таким як GDPR у Європі чи відповідні закони України про захист даних;
- використання геолокаційних даних: обмежений доступ до геолокаційних даних (доступ до геолокаційних даних надається тільки тоді, коли це абсолютно необхідно для виконання завдань, і з використанням анонімізації або псевдонімізації, де це можливо); збереження історії розташування (історія розташувань зберігається з обмеженим доступом, шифрується та використовується тільки для службових цілей з чітким визначенням термінів зберігання).

Отже, впровадження цих заходів безпеки дозволить не тільки захистити конфіденційні дані, але й забезпечити довіру до системи з боку користувачів та відповідність нормативно-правовим актам.

Звісно, технічне завдання, трафарет та сама концепція InDesk при реалізації в практичній діяльності потребує адаптації, чіткого розмежування функціоналу та доступу, але поняття, зміст та ризики InDesk є стартовими визначеннями для цього й викладені вже в цих тезах доповіді.

Ключові слова: InDesk, InvestigatorDesk, мобільний додаток, слідчий, поліція, правоохоронні органи, досудове розслідування.

Keywords: InDesk, InvestigatorDesk, mobile application, investigator, police, law enforcement agencies, pretrial investigation.

Подобний Олександр Олександрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

професор кафедри криміналістики, детективної

та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор

УТОЧНЕННЯ ТИПОЛОГІЇ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Згідно із чинною редакцією п. 21 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативним підрозділам для виконання завдань ОРД за наявності передбачених ст. 6 цього Закону підстав, зокрема, надається право безпосередньо проводити або ініціювати проведення кримінального аналізу [1].

У філософському розумінні «аналіз» – це логічний прийом, метод дослідження, який полягає в тому, що досліджуваний предмет подумки чи практично розкладається на складові (ознаки, властивості, відношення), кожна із яких після цього досліджується окремо як частина розділеного цілого, для того, щоб виділені під час аналізу елементи з'єднати за допомогою іншого логічного прийому – синтезу – в ціле, збагачене новими знаннями. При цьому розумовий синтез як метод пізнання спрямований на виявлення принципів систематичної єдності окремих сторін та складових частин об'єкта, останній розглядається вже не просто як нероз'єднана цілісність, а як функціональна впорядкованість форм організації об'єкта та взаємозв'язку його істотних характеристик [2, с. 19].

У свою чергу, згідно з юридичним і тлумачним словниками, «кримінальний» – це: 1) те саме, що «карний» (приміром, кримінальне право, кримінальне судочинство, кримінальний кодекс); 2) той, що вчинив злочин, злочинний; 3) пов'язаний із розслідуванням і покаранням; 4) такий, у якому описуються злочини та їх розслідування [3, с. 100-101; 4, с. 6].

Виходячи із зазначеного розуміння терміну «кримінальний» його аналітичне розкриття можливе з позицій двох прикладних дисциплін кримінально-правового циклу:

по-перше, кримінології як науки, що досліджує феномен злочинності – системи кримінальних правопорушень, учинених на певній території за визначений період часу, та характеристик злочинців;

по-друге, криміналістики як двооб'єктової дисципліни, яка займається такими видами діяльності: злочинна (готування, безпосереднє вчинення кримінальних правопорушень, діяльність, спрямована на ухилення від кримінальної відповідальності) та розслідування кримінальних правопорушень. Зазначені об'єкти дослідження аналізуються шляхом виокремлення таких їх предметних елементів-закономірностей: механізму вчинення злочину, інформації про злочин і його учасників, збирання, дослідження, оцінки та використання доказів, спеціальних засобів і методів судового дослідження та запобігання кримінальним правопорушенням.

При цьому, очевидно, стратегічним (більш загальним) аналізом буде той, що досліджує кримінальні процеси з позицій кримінології (на рівні злочинності). Натомість тактичному (прикладному) рівню аналізу відповідатиме криміналістична та оперативно-розшукова площина дослідження.

У цьому зв'язку необхідно наголосити на тій обставині, що криміналістика і теорія оперативно-розшукової діяльності запозичила терміни «стратегія» і «тактика» із військової справи, де традиційно стратегія – це складова частина військового мистецтва, його вища область, що знаходиться у тісному зв'язку з політикою, та охоплює теорію і практику підготовки держави і збройних сил до війни, планування, ведення війни та стратегічних операцій. Натомість тактика (грец. *taktika* – мистецтво побудови військ; *tasso* – строю війська) – складова частина військового мистецтва, що охоплює теорію і практику готування та ведення бою військовими підрозділами [докладно див.: 5, с. 555].

Сьогодні переважно консенсусним є визначення поняття кримінального аналізу як специфічного виду інформаційно-аналітичної діяльності, що полягає в ідентифікації та визначенні внутрішніх зв'язків між інформацією, яка стосується злочину, і будь-якими іншими даними, отриманими з різних джерел, їх використанні в інтересах оперативно-розшукової і слідчої діяльності (аналітичної підтримки) [зокрема, див.: 6, с. 18].

При чому, слід наголосити на тій обставині, що специфіку розглядуваному виду інформаційно-аналітичної діяльності, яка відрізняє його від кримінологічних чи криміналістичних досліджень, надає застосування специфічного власного інструментарію-технологій: аналізу телефонних з'єднань, зв'язків, побудови асоціативних матриць і схем; компаративного аналізу; дослідження соціальних мереж; методології IBM i2, OSINT, T-24, T-30, SWOT, PEST, SOCTA; географічного, психологічного та фінансового профілювання тощо.

У сучасних наукових дослідженнях та навчальній літературі кримінальний аналіз класифікується по-різному. Найпростішою є дворівнева класифікація [див.: 6], згідно із якою кримінальний аналіз розподіляється на:

по-перше, оперативний, що здійснюється в рамках конкретної оперативно-розшукової справи чи кримінального провадження та слугує досягненню протягом короткого часу конкретного тактичного завдання (формулювання версій щодо минулих, теперішніх і майбутніх протиправних дій, встановлення та опис структури та сфери діяльності злочинних груп, встановлення місцезнаходження та затримання підозрюваного, накладення арешту на знаряддя, засоби та результати злочинної діяльності тощо);

по-друге, стратегічний, спрямований на обробку даних для організації управління у правоохоронній сфері, прийняття управлінських рішень, в процесі якого вирішуються довгострокові проблеми та завдання (виявлення головних кримінальних особистостей або злочинних спільнот, прогнозування зростання злочинної діяльності й встановлення пріоритетів у правозастосовній діяльності).

Водночас, у найбільш повному сучасному навчальному посібнику І. А. Федчака за підставою рівня аналітичного продукту кримінальний аналіз розподіляється на три основні підгрупи:

1) операційний – інформаційно-аналітична діяльність за конкретними кримінальними провадженнями стосовно інформації про осіб, об'єкти, організовані групи чи злочинні організації, що становить інтерес для кримінальної поліції або органів досудового розслідування, щодо ознак та інших відомостей, які їх характеризують і в подальшому сприятимуть розслідуванню правопорушень. Підкреслюється, що під час цього виду кримінального аналізу здійснюється «встановлення тенденцій злочинності, з'ясовуються місця концентрації вчинення злочинів, визначається профіль підозрюваного та потерпілого». Наголошується, що «до цих дій вдаються з метою підготовки управлінських рішень щодо розподілу сил та засобів» [7, с. 30];

2) тактичний – аналіз злочинності та злочинів на конкретній території за невеликий проміжок часу, за певним видом злочину чи протиправної діяльності певної групи з метою напруження тактичних заходів із затримання злочинців, виявлення ризиків і попередження конкретних правопорушень [7, с. 30];

3) стратегічний кримінальний аналіз – ідентифікація та оцінювання кримінальних загроз особі, суспільству, державі з метою визначення вразливості правоохоронної системи або середовища та формування управлінських рішень щодо запобігання вчиненню кримінальних

правопорушень і протидії злочинності (виявлення тенденцій, закономірностей, прогнозування розвитку встановлених загроз за великий період часу). Проводиться з метою підготовки стратегічних управлінських рішень та визначення ризиків розвитку криміногенної ситуації [7, с. 30–31].

Поряд із цим укладачі навчального посібника «Тактичний кримінальний аналіз: теорія та практика» [8] визначають цей вид кримінального аналізу як спосіб дослідження конкретного правопорушення або групи правопорушень, який, як правило, здійснюється на місцевому рівні з метою оцінки криміногенної обстановки. Розкриваючи сутність тактичного аналізу, наголошують на його орієнтації на короткострокові та середньострокові проблеми, призначенні виявити закономірності, особливості та специфічні елементи в серії злочинів, меті ідентифікації підозрілих ознак, осіб та груп, зв'язків між декількома фактами (чинниками), сфери чи ділянки території з високим потенціалом кримінальної активності, типів людей, схильних стати жертвами злочинів та сприятливих проміжків часу для злочинних проявів. Тактичний аналіз надає керівникам картину постійних чи виникаючих шаблонів злочинів в рамках їх юрисдикції: динаміка злочинів; їх часовий, просторовий та географічний аналіз; спосіб вчинення; профіль жертви та підозрюваного; генеруючий чи спричиняючий фактори (соціальний, демографічний економічний тощо) [8, с. 22].

Якщо у визначенні поняття стратегічного аналізу у наведених джерелах переважно спостерігається співпадіння думок вчених і фахівців, то на нижчих рівнях цього виду правоохоронної аналітичної діяльності чіткості у формулюванні категорій «оперативний», «тактичний» чи «операційний» кримінальний аналіз не спостерігається. Із зазначеного вбачається, що найближчим актуальним науковим завданням розглядуваної сфери є уточнення типології кримінального аналізу, яка можлива на вищезазначеній базі оперативно-розшукового і криміналістичного уявлення про сутність категорії «тактика» як ситуації боротьби (у правоохоронній практиці – протиборства між правоохоронцями і правопорушниками).

Відповідно до цього підходу вбачається доцільним розподілити кримінальний аналіз на два основні види: перший – стратегічний (щодо сутності якого спостерігається консенсус як аналізу, спрямованого на побудову кримінально-правової політики держави чи довгострокової програми розвитку правоохоронного органу) та другий – оперативний (як нижчий по відношенню до стратегічного рівня, що передбачений Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» як методу вирішення завдань ОРД чи інструментарій отримання орієнтуючої інформації у конкретному кримінальному провадженні). У свою чергу, оперативний кримінальний аналіз може бути розподілений на два підвиди: 1) тактичний, що здійснюється в рамках конкретної оперативно-розшукової справи чи кримінального провадження у тактичній ситуації протиборства; 2) операційний, на проведення якого тактична ситуація протиборства не впливає, а видову самостійність визначає технологічний характер відповідної процедури (наприклад аналіз великих масивів електронної інформації тощо).

Список використаних джерел

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
2. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
3. Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова [та ін.]. Київ : Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2012. 543 с.
4. Сліпушко О. М. Новий тлумачний словник української мови. Київ : Аконіт, 2008. 925 [2] с.
5. Військова енциклопедія. 1979. Т. 7. 688 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0007522>
6. Заєць О. М. Інститут аналітичного супроводження досудового розслідування кримінального провадження в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 17–25.

7. Федчак І. А. Основи кримінального аналізу : навч. посіб. Львів : Львів. держ. унт внутр. справ, 2021. 288 с.

8. Тактичний кримінальний аналіз: теорія та практика : навч. посіб. / О. Є. Користін, Н. П. Свиридчук, О. М. Цільмак [та ін.] ; МВС України, ДНДІ, ОДУВС. Одеса : РВВ ОДУВС, 2019. 216 с.

Ключові слова: кримінальний аналіз, методи криміналістики, інформаційно-аналітична діяльність, операційний аналіз, тактичний аналіз, стратегічний кримінальний аналіз.

Keywords: criminal analysis, criminalistics methods, information and analytical activity, operational analysis, tactical analysis, strategic criminal analysis.

Самойленко Олена Анатоліївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності,
доктор юридичних наук, професор*

ЩОДО ТАКТИКИ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЯК СТРУКТУРНОГО ЕЛЕМЕНТУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

В теорії криміналістичної методики традиційною самостійною структурною частиною окремої криміналістичної методики вважають тактику типових (поширених) слідчих (розшукових) дій, що проводяться під час розслідування певної окремої, групової, видової або міжвидової категорії злочинів. Аналіз наукових джерел дає можливість стверджувати, що до 2015 року фактично за таким принципом було структуровано переважну більшість окремих криміналістичних методик в підручниках, монографіях або дисертаційних дослідженнях.

Втім, є підручники та деякі наукові дослідження, криміналістичні джерела, у яких особливості провадження слідчих (розшукових) дій не висвітлюються або лише подекуди поверхнево згадуються окремі тактичні прийоми (наприклад, підручник за ред. П. Д. Біленчука, 2001 року видання). Починаючи з 2015 року в дисертаційних дослідженнях під час викладу відповідного матеріалу наголос робиться на, або переліку обставин, що встановлюються в перебігу тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії, або на визначенні з урахуванням умов слідчих ситуацій оптимальної послідовності слідчих (розшукових) дій та інших заходів у програмах або алгоритмах розслідування. Така послідовність може бути охарактеризована як однозначна, альтернативна або довільна. Щодо самих програм розслідування, то здебільше науковці роблять акцент на взаємозв'язку їх складових (слідчих дій) та визначають кореляцію їх елементів, тим самим розроблюються тактичні операції типові для окремого або комплексного виду злочинів.

Необхідність виокремлення в криміналістиці підвидів (комплексів) злочинів, відповідно й розроблення методик їх розслідування, пов'язана з поширенням нових різновидів злочинів в практиці правоохоронних органів, а тому і з їх підвищеною суспільною небезпекою та прихованістю, яка зумовлює низьку особливостей проведення не тільки розслідування в цілому, а й проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Наприклад, окремі насильницькі та корисливі злочини набувають поширення в період погіршення соціально-економічної ситуації (безробіття, невиплата зарплат, пенсій, зменшення соціальної допомоги) та об'єктивних умов, пов'язаних із російсько-українською війною. У великих містах для цих категорій злочинів є й інші сприятливі фактори (багатолюдність, концентрація уваги правоохоронців на зменшенні наслідків застосування озброєння агресора), тому в методиках розслідування таких злочинів слідчі (розшукові) дії повинні розглядатися як специфіка розслідування.

З прикладних позицій потрібно наголосити, що дуже важливо відобразити мету проведення певної слідчої (розшукової) дії, її значення для встановлення об'єктивної дійсності в конкретній справі, що при певному повторенні набуває характеру типовості.

Не менш важливими є й специфічні моменти її початку та закінчення, що передовсім зумовлюються особливостями розслідуваного злочину, а також залежать від слідчої ситуації, етапу розслідування та цілої низки інших чинників суб'єктивного та об'єктивного характеру. У зазначеній структурній частині методики стосовно кожної слідчої (розшукової) дії має бути відображено: її види, класифіковані за прийнятими в криміналістиці критеріями, мета (завдання), предмет, особливості тактичних прийомів, що застосовуються. Так, допит класифікується залежно від категорії допитуваних осіб за їх процесуальним становищем, характером причетності до події розслідуваного злочину, роллю в ньому обвинувачених (підозрюваних). Обшук поділяється за його об'єктами, предметом пошуку тощо. Це суттєво впливає на визначення мети, тактичних прийомів та їх комплексів, які, у свою чергу, визначають тактику слідчої (розшукової) дії.

В цілому ж значна увага має бути приділена особливостям тактичних прийомів, найбільш поширеним, характерним під час проведення слідчих дій у перебігу розслідування саме певної категорії злочинів, з урахуванням слідчої ситуації розслідування та ситуації конкретної дії. Тактичні прийоми мають стосуватися всіх етапів слідчої дії: підготовчого, робочого, заключного (в літературі не завжди підготовка до слідчої дії розуміється як етап та виділяється заключний; на більшу кількість стадій поділяють допит). Доцільно навести найбільш застосовні тактичні комбінації.

Також можуть бути розглянуті тактичні прийоми та рекомендації щодо використання спеціальних знань у формі залучення спеціаліста до участі в слідчій дії, взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, громадськістю. Слід вказувати, спеціалістів яких галузей необхідно запрошувати і для виконання яких завдань, які питання вирішувати спільно з оперативними співробітниками, представниками громадськості (спеціалізованих громадських формувань, населення тощо).

Отже, в методиках розслідування злочинів слід підкреслювати специфічні, прикладні аспекти проведення слідчої (розшукової) дії, обумовлені тим, що певна слідча (розшукова) дія виконується на певному криміналістичному етапі розслідування, (початковому чи наступному), з певною метою та у певній слідчій ситуації.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; методика розслідування; слідчі (розшукові) дії; слідча ситуація; тактичний прийом; тактика.

Keywords: criminal offense; investigation methodology; investigative (search) actions; investigative situation; tactical reception; tactics.

Цехан Дмитро Миколайович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності,
доктор юридичних наук, професор*

КРИМІНАЛЬНА КАР'ЄРА: ОКРЕМІ МОДЕЛІ ПОБУДОВИ

Злочинна діяльність як відповідна форма протиправної соціальної практики вивчається значною кількістю дослідників крізь призму різних методологічних підходів та у межах наук різного циклу, що забезпечує можливість її всебічного пізнання з метою розроблення оптимальних у конкретних історичних умовах методів протидії, своєчасного виявлення та розслідування. Водночас, необхідно відзначити, що методологічний інструментарій для пізнання злочинної діяльності є доволі широким, зокрема її аналіз можна здійснювати й крізь призму окремих теоре-

тичних моделей апробованих у межах економічної науки, що використовується науковцями у межах економічної теорії злочинності, де основною тезою виступає, фактичне порівняння діяльності особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення із діяльністю раціонального економічного агента, яка доволі ґрунтовно описана у межах наук економічного циклу. Необхідно зауважити, що вказана теорія не набула широкого поширення у наукових колах, що значним чином зумовлюється неможливістю пояснення через її застосування окремих форм протиправної поведінки, зокрема: вчинення злочинів через необережність, вчинення злочинів із непрямим умислом, вчинення злочинів у результаті раптово виниклого умислу, а також кримінальних правопорушень, які не мають на меті отримання прибутку чи інших форм матеріальної вигоди.

У той же час, необхідно відзначити, що аналіз рівня рецидиву злочинів, а також способу життя окремих осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення свідчить про свідомість вибору відповідної моделі поведінки, формування стійкої психологічної установки щодо її реалізації, а також стратегічне планування індивідуальної траєкторії власного способу життя, який невід'ємно пов'язаний із систематичним вчиненням кримінальних правопорушень. Як відзначають дослідники у сучасних публікаціях проблему професійної злочинності, її сутності розглядали з різноманітних позицій як окремий вид (різновид) злочинів або ж як частину рецидивної чи організованої злочинності, а термін «професійна злочинність» досі є умовним і не визначеним. Водночас, стійка злочинна поведінка зовні схожа на будь-яку іншу професійну діяльність. Тому цілком доречною видається обстоювана у кримінології більшістю науковців тлумачення поняття «професійна злочинність» як сукупність злочинів, учинених майстерно особами, які обрали кримінальну діяльність своєю професією [1].

Зважаючи на викладене та виходячи із концептуального підходу, що окрема кількість індивідів обирає кримінальну діяльність своєю професією слушно виносити як предмет наукового дослідження у особливості траєкторії розвитку такої діяльності як професійної, а також виокремлювати зміст та основні моделі побудови кримінальної кар'єри.

На нашу думку, під кримінальною кар'єрою необхідно розуміти систематичну, свідому діяльність особи щодо визначення траєкторії свого особистого розвитку, вдосконалення, підвищення кваліфікації та статусу шляхом вчинення діянь, відповідальність за які встановлена КК України, а також чіткого дотримання неформальних правил поведінки, визначених у межах кримінальної субкультури для відповідної категорії осіб.

Проведене нами дослідження дозволяє виокремити такі основні чинники, які спонукають особу до усвідомленого рішення щодо побудови кримінальної кар'єри:

по-перше, вчинення серії злочинів однотипного спрямування та уникнення особою кримінальної відповідальності, що формує почуття безкарності, завищену оцінку своїх кримінальних навичок та стійку мотивацію до отримання вигоди у протиправний спосіб;

по-друге, відбування особою тривалого терміну покарання у виді позбавлення волі та неефективності застосованих до особи інструментів ресоціалізації та постпенітенціарного контролю;

по-третє, засудження до покарання у виді позбавлення волі у неповнолітньому віці і, як наслідок, формування базової моделі життєвих принципів та цінностей під впливом інших засуджених та неформальних правил пенітенціарної субкультури.

Виокремлюючи основні моделі побудови кримінальної кар'єри, на нашу думку, слушно звернути увагу на окремі з них:

по-перше, побудова кримінальної кар'єри за моделлю автономної злочинної діяльності. Аналіз матеріалів практики свідчить, що для такої моделі характерними є такі ознаки: а) базова форма злочинної діяльності – злочини корисливої чи корисливо-насильницької спрямованості; б) відносна стійкість способів вчинення злочинної діяльності (основний акцент розвитку здійснюється на оптимізації знарядь вчинення злочинів, зокрема незаконне придбання та використання вогнепальної зброї після вчинення серії злочинів); в) відсутність стійкої комунікації та зв'язків із постійно функціонуючими організованими злочинними угруповання-

ми; г) недотримання строго визначених неформальних правил кримінальної субкультури; д) основна мета такої діяльності забезпечення базових особистих потреб;

по-друге, побудова кримінальної кар'єри за моделлю групової злочинної діяльності, зокрема реалізація професійної злочинної діяльності у межах організованого злочинного угруповання у таких формах: а) здійснення у складі злочинного угруповання різних форм злочинної діяльності як виконавця; б) здійснення у складі злочинного угруповання спеціалізованих форм злочинної діяльності, наприклад вчинення умисних вбивств, зберігання майна отриманого за результатами злочинної діяльності, сприяння та здійснення відповідних функцій щодо легалізації доходів, отриманих за результатами злочинної діяльності; встановлення корупційних зв'язків із представниками правоохоронних органів тощо.

У контексті цього, необхідно звернути увагу, що вказана модель реалізації злочинної кар'єри відбувається за горизонтальною траєкторією оскільки особи не формують стійкого наміру підвищувати свій статус у неформальній ієрархії кримінального середовища та досягати неформального статусу суб'єкта злочинного впливу чи суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Модель побудови такої кримінальної кар'єри також характеризується відповідною системою ознак: а) постійний розвиток кримінальних навиків, способів вчинення кримінальних правопорушень, а також захисту від викриття та подальшого переслідування органами системи кримінальної юстиції; б) стійкий зв'язок з іншими членами злочинного угруповання та слідування встановленим у групі правилам поведінки; в) узгодження автономної злочинної діяльності із членами організованого злочинного угруповання;

по-третє, побудова вертикальної кримінальної кар'єри, у межах якої основною метою суб'єкта, як правило, є отримання найвищого рівня неформального статусу у структурі кримінального середовища – вора в законі. Аналіз сучасних матеріалів практики свідчить, що вертикальна кримінальна кар'єра також може будуватись за двома моделями:

а) систематичне вчинення особою відповідної категорії кримінальних правопорушень, які визнаються «правильними» у межах кримінального середовища; систематичне відбування покарання у вигляді позбавлення волі, наприклад, сукупний термін перебування в установах виконання покарань одного із лідерів кримінального середовища який має неформальний статус «вор в законі» становить понад 37 років, чітке дотримання неформальних правил поведінки осіб, які відносяться до категорії лідери кримінального середовища, систематичний розвиток власних організаційних здібностей та навиків, які забезпечують можливість здійснення кримінального менеджменту як на волі, так і в установах виконання покарань;

б) вчинення особою незначного кримінального правопорушення, засудження до відповідного виду кримінального покарання (в окремих випадках не пов'язаного з ізоляцією від суспільства), внесення певної частини коштів у так званий «общак» та отримання на підставі такого внеску неформального статусу – «вор в законі». Необхідно відзначити, що така модель реалізації вертикальної кримінальної кар'єри не є поширеною, водночас такі випадки фіксуються правоохоронними органами.

Підсумовуючи, слушно звернути увагу, що поряд із питаннями професійної злочинності, вивчення проблематики формування кримінальної кар'єри є важливою науковою проблемою, а окреслені нами моделі є постановочним предметом наукового пошуку та потребують подальшого дослідження та деталізації.

Список використаних джерел

1. Макаренко Н. К. Професійна злочинність як об'єкт кримінологічного дослідження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 91–103.

Ключові слова: злочинна діяльність, професійна злочинність, організовані злочинні угруповання, кримінальна кар'єра.

Keywords: criminal activity, professional crime, organized criminal groups, criminal career.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОПИТУ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС СУДОВОГО СЛІДСТВА

Одним із обов'язків судового експерта, відповідно до статті 12 Закону України «Про судову експертизу», передбачена необхідність на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку [1].

Наявність такої норми є цілком виправданою з практичної точки зору, оскільки складність та багатоаспектність проведеного експертом дослідження, специфіка застосованих при цьому методик, методів, прийомів та науково-технічних засобів викликають труднощі адекватного сприйняття викладеної у висновку експерта інформації посадовими особами, що здійснюють провадження у справі або учасниками такої справи внаслідок відсутності у них відповідної фахової підготовки або необхідного практичного досвіду [2, с. 145].

Таким чином, згідно з прийнятими законодавцем змінами лише суд та слідчий суддя можуть викликати експерта на допит і саме слідчому судді та суду експерт зобов'язаний давати показання [3, с. 17].

Цілком природньо, що суд, слідчий суддя та учасники процесу, не володіючи певними спеціальними знаннями, можуть потребувати допомоги у зв'язку з роз'ясненням питань, що потребують додаткової аргументації експерта.

Слід враховувати, що допит експерта має свою специфіку, яка обумовлюється тим, що він може проводитись виключно після надання експертом свого висновку і стосуватися виключно роз'яснень такого висновку.

Специфіка предмета допиту експерта в суді, наголошує А. Н. Панько, пов'язана із тим, що суб'єкти, які відповідно до законодавства мають право проводити оцінку висновку експерта, не мають власних необхідних спеціальних знань у даній області. Відповідно наданий експертом висновок має бути належним чином аргументований та написаний доступно для того, щоб щого змогли зрозуміти слідчий, слідчий суддя, суд та інші учасниками кримінального провадження [4, с. 283].

Допит експерта у суді, як і допит свідка, проводиться за стандартною схемою у два етапи: спочатку проводиться прямий допит, а потім перехресний. Першою проводить допит експерта сторона, яка виступала ініціатором проведення експертизи.

Важливим є визначення достовірності висновку експерта, тобто правильності відображення матеріальних та нематеріальних слідів. Це робиться шляхом: а) оцінки обраної та застосованої методики на предмет її надійності; б) кількісної та якісної достатності наданих експертові для дослідження матеріалів; в) достовірності наданої експертові вихідної інформації; г) перевірки повноти проведеного експертом дослідження, адже експертний висновок слід уважати неповним, якщо у ньому відсутня вичерпна відповідь на поставлені питання або у ньому взагалі відсутні відповіді на одне чи кілька питань, або ж його складено за результатами дослідження не всіх поданих експерту на дослідження необхідних об'єктів; д) правильності експертної інтерпретації встановлених експертом ознак та їх достатності для висновку.

У разі, якщо проведення експертизи доручалося кільком експертам, які в ході дослідження не дійшли згоди, і кожен із них склав свій висновок стосовно одного і того самого об'єкта дослідження чи питання, суддя має право призначити допит двох чи більше експертів. Запитання експертуам можуть ставитися як в усній, так і в письмовій формі.

Під час допиту у суді експерт вправі користуватися своїми письмовими записами або іншими матеріалами, які він використовував під час проведення експертного дослідження. На прохання експерта, суд може надати йому час для підготовки відповідей на поставлені запитання.

За результатами проведення судового допиту експерта може бути прийняте рішення про необхідність проведення додаткової або повторної експертизи. Це залежатиме від підстав її призначення та кола питань, які підлягають з'ясуванню. Причиною цього може бути ситуація, коли результати допиту експерта не дозволили з'ясувати усі питання, щоб компенсувати неповноту і недостатню ясність висновку, або ж виникли сумніви у правильності експертного висновок, чи він суперечить іншим матеріалам провадження. Рішення щодо обрання певного експерта або експертів, який буде доручено провести експертизу, приймається за погодженням зі сторонами.

Як справедливо зазначає В. О. Коновалова, необхідною умовою результативності допиту є адаптація особи до обстановки допиту [5, с. 77].

Допит експерта в психологічному контексті можна уявити як процес спілкування учасників судочинства, який складається з послідно взаємопов'язаних стадій, котрі підпорядковані досягненню загальної мети. Це стадія сприйняття, обробки та фіксації мислення; стадія передавання інформації від експерта до учасників судочинства та в зворотньому напрямку; стадія переконання учасників процесу в обґрунтованості та об'єктивності експертного дослідження [6, с. 77].

За таких обставин варто підтримати О. М. Моїсєєва, який виступає за процесуальну ефективність допиту судового експерта в режимі відеоконференції. За його словами, дійсно, «під час допиту судового експерта обстановка, у якій він опинився, характеризується більшою емоційною напруженістю та меншими можливостями для пристосування порівняно із ситуацією допиту, наприклад, свідка. Експерт, будучи обмеженим власними спеціальними знаннями, не завжди спроможний чітко й переконливо роз'яснювати спеціальні питання в таких умовах. До того ж, він психологічно не готовий до усної форми спілкування з учасниками судового процесу, позаяк його професія не належить до публічних. Особа, яку не задовольняють результати експертизи та котра намагається протидіяти судовому розгляду шляхом затягування судового слідства, своїми питаннями може ставити експерта у скрутне психологічне становище. Експерт в умовах навіювання від запитань такої особи часто вдається до висловлювань, які не відповідають його процесуальному статусу. Він відчуває невпевненість за напружених умов судового засідання через відсутність на поточний момент довідкових і методичних джерел, інших матеріалів для ефективного застосування ним професійних знань, оскільки він має надавати обґрунтовані та аргументовані відповіді зі спеціальних питань» [7, с. 122].

Таким чином, професійно проведений допит експерта виступає в якості одного з ефективних способів перевірки достовірності його висновку і є одним із структурних елементів процесуального механізму забезпечення реалізації принципу об'єктивності та повноти дослідження в судово-експертній діяльності.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ (зі змін. та допов.) URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
2. Гій Ю. А. Актуальні питання допиту експерта у режимі відео конференції. *Дискусійні питання з теорії та практики сучасної експертизи* : матеріали круглого столу / Запоріж. нац. унт. Запоріжжя, 2020. С. 145–148.
3. Циганюк Ю. В. Імунітет експерта у кримінальному судочинстві під час допиту в суді. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 15–22.
4. Панько Н. А. Допит експерта в суді як засіб оцінки його висновку. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 280–284.
5. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харків : Изд. СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. 176 с.
6. Титов А. М., Тютюнник Т. В. Деякі аспекти допиту експерта у кримінальному процесі. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки*. 2013. Т. 26 (65), № 2-1 (ч. 2). С. 363–368.

7. Моїсєєв О. М. Процесуальне значення допиту експерта. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. Харків, 2009. Вип. 9. С. 120–126.

Ключові слова: судовий розгляд, експерт, допит експерта, висновок експерта, докази, джерела доказів.

Keywords: trial, expert, expert interrogation, expert opinion, evidence, sources of evidence.

Серафимов Олександр Миколайович

Керівник Херсонської спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Південного регіону

ЩОДО ДЕЯКИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗУМІННЯ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ, ЯКІ ДІЮТЬ НА ТЕРИТОРІЇ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Сучасні соціально-економічні, політичні та воєнні умови, в яких доводиться функціонувати українському суспільству, обумовили виникнення нової безпекової загрози, пов'язаної зі злочинною діяльністю організованих злочинних угруповань, які діють на території ведення бойових дій. Для розробки дієвих тактичних та методичних рекомендацій зі здійснення виявлення та розслідування таких проявів організованої злочинності важливим є розуміння її сутності та специфіки.

Такі вітчизняні вчені-криміналісти, як Л. І. Аркуша, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, П. Д. Біленчук, А. Ф. Волобуєв, О. Ф. Долженков, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. О. Ковалова, А. В. Кофанов, В. В. Лисенко, Г. А. Матусовський, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, Д. М. Цехан, Ю. М. Чорноус, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур та деякі інші у своїх наукових працях неодноразово зверталися до дослідження сутності організованої злочинної діяльності та характеристики різних типів злочинних угруповань, їх структури. Проте питання злочинної діяльності організованих груп, що діють на територіях ведення бойових дій, досі залишається недослідженим.

Аналіз наукових криміналістичних джерел дозволяє констатувати, що вчені оперують різними поняттями для позначення протиправної діяльності організованих злочинних угруповань, зокрема: злочини, що вчиняються злочинними угрупованнями [10]; організована злочинність [2]; злочинна діяльність [1]. Вважаємо за необхідне визначитися із тим, що під собою містить кожна із зазначених категорій, а також визначитися із тим, яка із них у більшій мірі відображає сутність криміналістично значущих обставин проявів протиправної діяльності організованих злочинних угруповань, що діють на території ведення бойових дій.

У навчально-методичному посібнику «Методика і тактика розслідування злочинів» пропонується розглядати злочин як прояв людської діяльності, що може набувати різну форму в залежності від психічного ставлення особи до діяння та його наслідків і характеру самого діяння або поведінки особи [9, с.18]. Фактично ж, у переважній більшості випадків у криміналістичній літературі поняття «злочин» вживається як структурна складова категорії «криміналістична характеристика злочинів» і цікавить науковців як багатoelementна комплексна система опису типових проявів протиправних посягань певного виду. На нашу думку, з позиції криміналістики злочин може розглядатися як комплекс дій з підготовки, вчинення та приховування протиправного діяння, спрямований на досягнення протиправним шляхом мети та/або цілей, визначених злочинцем, у певних умовах та із використанням відповідних знарядь та засобів. Тобто мова йдеться про певний конкретний одиничний факт вчинення протиправного діяння. Тому, на нашу думку, використання навіть множинної форми «злочини» є недосить вдалим для відображення усієї специфіки проявів кримінальної активності організованих злочинних угруповань.

Наступне поняття, яке заслуговує уваги, це «організована злочинність». В. Я. Конопельський стверджує, що сьогодні організована злочинність становить собою складне соціальне явище, трактування якого одночасно повинно відображати кримінально-правові, кримінологічні та криміналістичні його характеристики [3, с. 49]. На нашу думку, поняття злочинності є в більшій мірі кримінологічним, а не криміналістичним, так як характеризує якісну та кількісну поширеність вчинюваних протиправних діянь.

І. В. Пашинська стверджує, що з позиції криміналістики сутність організованої злочинності є організована злочинна діяльність, здійснювана організованими злочинними угрупованнями [6, с. 41], фактично ототожнюючи дані два поняття. Хоча зазначений підхід корелює із вітчизняним законодавством, яке розглядає організовану злочинність як сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань [7], проте, на нашу думку, є не досить доречним, адже залишає поза увагою інші фактори протиправного впливу на різні суспільні інститути та процеси, знання та врахування якого є важливим для належного процесу виявлення та здійснення розслідування кримінальної активності організованих злочинних угруповань.

Досить часто організована злочинність, як крайній прояв злочинності у цілому, розглядається як негативне соціальне явище, що має цілеспрямований, стійкий, системний та планомірний характер та обумовлена існуванням сукупності суспільно-небезпечних взаємозалежних злочинних угруповань, які функціонують тривалий час на певній території з метою отримання значних прибутків [5, с. 20]. Дане визначення є важливим для теорії криміналістичної науки з позиції відображення внутрішньої структури та залежностей між злочинними формуваннями, існування та функціонування яких її й обумовлює.

В. В. Тіщенко в рамках криміналістичної науки пропонує розглядати поняття злочинності як сукупність окремих злочинів та злочинної діяльності, що утворює дві її форми вираження в зовнішньому прояві [8, с.144]. Такий підхід є досить цікавим, але потребує додаткового уточнення щодо того, який саме зміст закладається у поняття «злочинна діяльність». Вчений пропонує розглядати злочинну діяльність у широкому розумінні – як систему дій із підготовки, вчинення та приховування окремого злочину або кількох злочинів, а також у вузькому розумінні – як систематичне здійснення серії однотипних злочинів, розраховане на тривалий життєвий період [4, с. 13].

Тож, на нашу думку, із позиції відображення в об'єктивній дійсності злочин можна розглядати як певне одиничне явище, що має свою структуру, злочинність – як загальне явище, якому притаманні певні якісні та кількісні показники, а злочинну діяльність – як прояв і відображення соціальної сутності злочинів і злочинності, тобто окремий інститут певного суспільства.

Список використаних джерел

1. Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2011. 40 с.
2. Вінчук В. В. Класифікація організованої злочинності. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 96–99.
3. Конопельський В. Я. Поняття організованої злочинності та її запобігання. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 47–52.
4. Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенка. Допов. вид. Одеса : Гельветика, 2019. 556 с.
5. Мінка П. Я., Чаплинський К. О. Тактика розслідування злочинів, вчинених організованими групами та злочинними організаціями : навч. посіб. Дніпропетровськ, 2007. 223 с.
6. Пашинська І. В. Теоретико-методологічні основи розслідування організованої злочинності у сфері господарської діяльності : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Харків, 2023. 296 с.

7. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>

8. Тіщенко В. В. Злочинна діяльність як об'єкт криміналістики. *Актуальні проблеми держави та права*. 2006. Вип. 27. С.139–145.

9. Тіщенко В. В., Ващук О. П., Гресь Ю. О., Колодіна А. С. Методика і тактика розслідування злочинів : навч.-метод. посіб. 4-те вид., допов. й уточ. Одеса : Юрид. літ., 2019. 108 с.

10. Чаплинський К. О., Мінка П. Я. Розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями : навч. посіб. / Дніпропетр. гуманіт. унт. Дніпро, 2009. 225 с.

Ключові слова: організована злочинність, злочинне угруповання, бойові дії, досудове розслідування, кримінальне провадження, злочинна діяльність.

Keywords: organized crime, criminal group, combat operations, pretrial investigation, criminal proceedings, criminal activity.

Белік Лариса Степанівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент, кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗКРИТТЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Кримінальне законодавство України визначає широкий спектр злочинів, зокрема тих, що спрямовані на вчинення або спробу вчинення корупційних діянь. Однією з основних форм корупційних дій є введення в оману за допомогою неправдивої інформації. Відповідно до примітки до статті 45 Кримінального кодексу України (далі – *КК України*), *корупційні кримінальні правопорушення включають в себе порушення, передбачені відповідними статтями: 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364¹, 365², 368—369² цього Кодексу*. [1]

У зв'язку з особливостями кримінальних порушень, які описані у статті 45 КК України, виникають певні труднощі під час їх розслідування та виявлення у практиці слідства та оперативно-розшукової діяльності. Аналіз проваджень за згаданими статтями свідчить про те, що злочинці, маючи на увазі уникнення відповідальності, намагаються подати неправдиву інформацію щодо своїх корупційних дій.

Така маніпуляція інформацією має важливе значення, оскільки вона вводить в оману службових осіб, які займаються оперативно-розшуковою роботою. Кримінальна дезінформація є інструментом злочинної мети, який злочинці активно використовують для того, щоб вчинити та приховати корупційні дії. У контексті цього виду діяльності, важливо розрізняти кримінальну дезінформацію від криміналістичної (оперативно-розшукової або слідчої) дезінформації, яка є законною та ефективною складовою роботи правоохоронців.

Суб'єкти корупційних кримінальних правопорушень, переважно особи з високою освітою та значним досвідом у відповідній сфері, впевнено використовують як традиційні, так і новітні технології кримінальної дезінформації. У світлі цього співробітники оперативно-розшукових і слідчих підрозділів постійно моніторять оновлення в цьому напрямі. Цей процес відбувається через застосування криміналістичної дезінформації, яку зазначені співробітники використовують для виявлення та розкриття зазначеної категорії злочинів.

Криміналістична дезінформація використовується як тактично-криміналістичний засіб, спрямований на введення підозрюваного, у скоєнні корупційного правопорушення, у помил-

ковий стан стосовно справжніх подій. Це спонукає його до активних дій, що відображають його справжнє ставлення до ситуації, що одночасно фіксується та документується. Оскільки криміналістичну дезінформацію розробляють та використовують співробітники оперативно-розшукових і слідчих підрозділів, вона виступає як самостійний прийом оперативно-розшукової (слідчої) діяльності або як елемент конкретного методу розслідування та доказування, а також як тактична операція чи складова частина оперативної комбінації.

При вивченні матеріалів кримінальних проваджень, пов'язаних із корупційними правопорушеннями, виявлено, що найчастіше криміналістичну дезінформацію застосовують у формі тактичної операції, відомої як «інсценування». У контексті криміналістичної дезінформації, інсценування виступає як протилежність кримінальній дезінформації – тобто кримінальному інсценуванню, що здійснюється злочинцями, щоб уникнути виявлення та розкриття своїх корупційних діянь і, відповідно, уникнути кримінального покарання. Це проводиться шляхом введення співробітників слідчих та оперативно-розшукових підрозділів, суддів та експертів в оману для приховування корупційних діянь та уникнення відповідальності перед законом.

Відокремимо критерії, що вказують на втілення криміналістичної дезінформації у процесі виявлення та розкриття корупційних кримінальних правопорушень:

- Імітаційна складова, що полягає в відтворенні вербальної або невербальної поведінки корупціонера, спрямована на введення його в оману.
- Здатність розробленої криміналістичної дезінформації впливати на психологічний стан злочинця-корупціонера та викликати у нього помилкові уявлення про реальний хід подій.
- Наявність імітаційних елементів у процесі виконання певних дій, таких як документи оперативного прикриття або засоби маскування зовнішності.
- Використання специфічних атрибутів або реквізитів у різних типових або нетипових сценаріях, що відображаються в конкретних ситуаціях.

Одночасно, принципи ефективної реалізації криміналістичної дезінформації вимагають дотримання певних вимог:

- Пряме спрямування на вирішення завдань, пов'язаних із виявленням та розкриттям корупційних кримінальних правопорушень.
- Обґрунтованість, своєчасність та ефективність виконання задач.
- Гнучкість, яка враховує зв'язок із загальною стратегією.
- Відповідність задуму та плану, а також належне забезпечення кадрами, фінансами та матеріально-технічними ресурсами.
- Ситуативна обґрунтованість, що враховує особливості особистості корупціонера.
- Творчий підхід під час аналізу та оцінки ситуації, з урахуванням можливих змін та наслідків.
- Максимальна маскувальність для уникнення виявлення дезінформації або її джерел.

Враховуючи означене важливо підкреслити наступні моменти:

1) Результати використання криміналістичної дезінформації в якості тактико-криміналістичного інструменту повинні бути чітко зафіксовані відповідними особами оперативно-розшукових і слідчих підрозділів, що ведуть справи за корупційними правопорушеннями. Це забезпечує ефективне використання дезінформації та дозволяє точно відстежувати її вплив на подальші дії.

2) Характеристика криміналістичної дезінформації вказує на її обмежений характер та часову обмеженість. Тому важливо вчасно документувати отримані результати для успішного завершення процесу реалізації дезінформації.

3) Криміналістичну дезінформацію як тактико-криміналістичний інструмент використовують лише у випадках, коли інші методи не є ефективними для вирішення проблемної ситуації. Вона застосовується в рамках оперативно-розшукових або слідчих заходів з метою виявлення та розкриття корупційних кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України у ред. від 11.08.2023 р. № 3233-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: інструкція від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>

Ключові слова: корупційні кримінальні правопорушення, криміналістична дезінформація, кримінальна дезінформація, слідча та оперативно-розшукова діяльність, виявлення та розкриття злочинів.

Keywords: corruption criminal offences, criminalistics disinformation, criminal disinformation, investigative and operational search activities, detection and solving crimes.

Гресь Юлія Олегівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент*

РЕФЛЕКСИВНЕ МИСЛЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО

Діяльність з розслідування кримінальних правопорушень передбачає постійну комунікацію між слідчим та учасниками розслідування, які тим або іншим чином причетні до злочинної події. Слідчий постійно прямо чи опосередковано вимушений взаємодіяти зі злочинцем, потерпілою особою, свідками, оперативними співробітниками, спеціалістами та експертами, прокурором, слідчим суддею. Результативність проведеного ним розслідування багато в чому залежить від його уміння поринути у сутність злочинної події та проникнути у свідомість осіб, які володіють інформацією, що її стосується. Для цього він користується власним практичним досвідом, здобутою освітою, напрацьованими практичними навичками та комплексом розроблених криміналістикою прийомів, засобів та методів здійснення розслідування у цілому та проведення окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та їх комплексів.

Одним із важливих методів, що може та мусить використовувати у своїй діяльності слідчий, є метод рефлексії. У практиці слідчої діяльності має місце соціально-психологічна рефлексія, яка розглядається як процес розуміння іншого шляхом міркування замість нього [1, с. 428]. Тобто у ході здійснення розслідування слідчий час від часу з тих або інших причин повинен ставити себе на місце різних учасників кримінального провадження. Застосування методу рефлексії у слідчій діяльності пов'язане із необхідністю:

- кращого розуміння слідчим сутності злочинної події;
- проникнення у свідомість злочинця та розуміння його мотивації та поведінки до, під час та після вчинення кримінального правопорушення;
- висунення окремих версій (щодо особи злочинця, його поведінки, мотивів, зв'язків із жертвою, місця переховування тощо);
- попередження вчинення злочинцем нових кримінальних правопорушень;
- вжиття заходів задля затримання злочинця «на гарячому» при спробі вчинення нового кримінального правопорушення;
- якісного моделювання та управління при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;

- вибору та успішного застосування тактичних прийомів (у певних слідчих ситуаціях при проведенні конкретних слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій).

Важливою складовою рефлексивного мислення слідчого є дослідження особливостей мислення певного учасника розслідування (потерпілого, злочинця, свідка), встановлення рівня його інтелектуального розвитку, обізнаності особи про злочинну подію та її обставини, обізнаності про стан розслідування та наявні у слідства докази [2, с. 90].

У вітчизняній криміналістичній літературі особливості використання методу рефлексивного мислення досліджуються в основному в рамках підготовки та проведення допиту, дещо рідше – підготовки та проведення слідчого експерименту, який націлений на перевірку показань на місці, та проведення обшуку і огляду.

Питання можливостей використання рефлексивного мислення при проведенні огляду розглядається в основному в рамках виявлення та дослідження інсценування, коли слідчому необхідно виявити його ознаки та окремі елементи інсценування і з урахуванням цього – відмежувати їх та оцінити реальну картину злочинної події, що мала місце. Однак необхідно зазначити, що слідчий може звертатися до рефлексивного мислення й у ситуаціях, коли ознаки інсценування відсутні, проте слідчий має складнощі із виявленням слідів кримінальної події, потребує підказок щодо визначення мотиву вчинення правопорушення, емоційного стану особи під час злочину, розуміння особливостей пересування злочинця на місці події, способу проникнення на місце події тощо. Дана інформація може бути використана для висунення версій, уточнена при спілкуванні із потерпілими та свідками як під час проведення опитування на місці події, так і в ході проведення допитів, при постановці питань експертові під час призначення експертизи певних об'єктів чи слідів.

У ході проведення обшуку рефлексивне мислення слідчого в основному спрямоване на виявлення місць приховання певних предметів злочинного посягання чи знарядь учинення злочину.

Для допиту, як для слідчої (розшукової) дії, у структурі якої можна прослідкувати найбільшу питому вагу психологічних положень, метод рефлексії широко використовується слідчим при підготовці до допиту, визначенні особливостей формування тактичної ситуації проведення допиту, вибору та особливостей реалізації певних тактичних прийомів встановлення психологічного контакту, відтворення у пам'яті допитуваної особи обставин злочинної події, учасником або свідком якої вона була, викриття неправдивих показань та подолання інших форм протидії розслідуванню.

При проведенні слідчого експерименту у формі перевірки показань на місці основна можливість, яку надає слідчому рефлексивне мислення, полягає у детальному відтворенні обстановки злочинної події та критичному осмисленню показань особи і експериментальних дій, які вона демонструє.

Необхідно підкреслити, що метод рефлексивного мислення потребує більш детальної наукової розробки та активного впровадження у практичну діяльність слідчого при проведенні різних слідчих дій та організації і здійсненні розслідування у цілому.

Список використаних джерел

1. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
2. Булулуков О. Ю. Тактичні рішення в криміналістиці: проблеми психології. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 128. С. 87–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_128_14

Ключові слова: досудове розслідування, слідчі дії, криміналістичні методи, метод рефлексії.

Keywords: pre-trial investigation, investigative actions, criminalistics methods, method of reflection.

Загородній Ігор Вікторович
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент,*

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ПЕРЕВІРКИ НА ПОЛІГРАФІ ПРИ ПРОВЕДЕННІ КАДРОВОГО ДОБОРУ НА СЛУЖБУ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ

Важливою формою використання можливостей поліграфологічної перевірки відповідно до вітчизняного законодавства є проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням комп'ютерного поліграфа щодо осіб, які претендують на прийняття на службу або на зайняття конкретних посад у різних правоохоронних органах. Сучасне законодавство та практика його реалізації показує, що опитування із застосуванням поліграфа проводяться при працевлаштуванні до органів Служби безпеки України, Бюро економічної безпеки України [8], Державного бюро розслідувань [9], Національного антикорупційного бюро України [3], Державної прикордонної служби України [1], в Офіс Генерального прокурора [2], Національну поліцію України [5; 10], Державній податковій службі України [7]. Більше того, існує тенденція визначення широкого кола завдань, які можуть вирішуватися за рахунок проведення опитування на поліграфі, а відповідно і коло суб'єктів, які можуть його проходити. Зокрема, найновішим вітчизняним правовим актом є Інструкція з організації та проведення опитування із застосуванням поліграфа в Державній прикордонній службі України, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України 19 квітня 2022 року № 221. Серед основних завдань опитування вона передбачає: забезпечення прозорості, об'єктивності при підготовці та прийнятті кадрових рішень; підвищення ефективності проведення службових розслідувань (перевірок); запобігання, виявлення та протидія корупції та іншим ризикам, що можуть виникати в процесі оперативно-службової діяльності; забезпечення виконання завдань оперативно-розшукової діяльності [1]. Фактично даний перелік є узагальненням основних напрямів проведення опитувань із використанням поліграфа, які проводяться у наведених вище правоохоронних структурах України.

Крім того, збройна агресія Російської Федерації активізувала процес використання можливостей проведення поліграфологічних досліджень при роботі з особовим складом Міністерств оборони України та Збройних Силах України, в тому числі й Національної гвардії України [4; 6].

Що ж безпосередньо стосується можливостей забезпечення якісного кадрового добору до різних правоохоронних органів, то необхідно зазначити, що, враховуючи добровільний характер проходження такої перевірки, неможливо не підкреслити її важливість та вплив її результатів на прийняття певних кадрових рішень. Слід констатувати, що якісна перевірка потенційних претендентів на працевлаштування та зайняття певних посад є важливим засобом попередження виникнення ризиків протиправної діяльності співробітників правоохоронних органів у майбутньому. Аналіз нормативно-правових актів дозволяє виділити декілька основних блоків інформації, щодо якої проводиться опитування із використанням поліграфа, зокрема:

1. Інформація особистого характеру, яка має значення для якісного виконання службових обов'язків. Мова йдеться про виявлення фактів приховування кандидатом на працевлаштування певної інформації про себе, свої інтереси, специфічні хобі, залежності, переконання, приховані мотиви працевлаштування тощо, або ж надання недостовірної інформації про себе. Важливим є виявлення фактів наявності у кандидата різних видів залежності – алкогольної, наркотичної, ігрової тощо, що робить такого потенційного співробітника правоохоронних органів ненадійним та уразливим для кримінальної діяльності, пов'язаної із незаконним

збагаченням. Крім того, перевірка із використанням поліграфа може допомогти встановити той факт, що особа умисно не повідомила про всі свої родинні зв'язки або приховала ступінь близькості із певними родичами, які мають злочинний досвід чи проживають на території Російської Федерації, з якою Україна веде війну, та активно її підтримують тощо.

2. Причетність до протиправної діяльності. В ході опитування на поліграфі перевіряється інформація про відсутність у особи злочинного досвіду, її непричетність до вчинення певних корупційних правопорушень, а також відсутність зв'язків із організованою злочинністю. У випадку виявлення інформації, що вказує на наявність злочинного досвіду у особи, поліграфолог має зробити усе можливе, щоб встановити максимальний обсяг інформації з даного приводу задля її подальшої перевірки у інший спосіб. Особливої уваги отримують питання, пов'язані із причетністю кандидата до корупційних правопорушень та виявлення схильностей до їх учинення. Окрема увага приділяється зв'язку кандидата із організованою злочинністю на предмет особистої залученості до складу злочинних угруповань, входження до їх складу рідних чи близьких друзів особи. Виявлення такої інформації є тривожним знаком, що вказує на бажання організованої злочинності чинити вплив та протидію діяльності правоохоронних органів з середини через своїх осіб.

3. Зв'язок з іноземними державами. Даному напряму опитування завжди приділялася увага, проте з початком збройної агресії Російської Федерації його роль надзвичайно зросла. Це підтверджується подіями останніх років, коли відбувається активне виявлення іноземних «агентів». Даний блок питань спрямований на встановлення даних, що стосуються наявності у особи громадянства іншої держави, посвідки на проживання, що підтверджує право на постійне проживання на території іншої держави, або ж нерухомості чи іншого майна, зареєстрованого за кордоном. Крім того, важливим є встановлення фактів контактування респондента із представниками розвідувальних органів іноземних держав, вчинення дій з вербування кандидата у співробітники правоохоронних органів, а також його контактування із непередбаченими законом воєнізованими або збройними формуваннями. Ризик прийняття на роботу до правоохоронних органів особи, яка або безпосередньо взаємодіє з іноземними спецслужбами, або потенційно схильна до такої співпраці, створює значну загрозу для нормального функціонування системи усіх вітчизняних правоохоронних органів.

Тож підсумовано, що проходження перевірки із використанням можливостей комп'ютерного поліграфа є важливою складовою спеціальної перевірки кандидатів для працевлаштування у певних державних органах. Її роль значно зросла починаючи з 2022 року, відповідно вчені та практикуючі спеціалісти-поліграфологи повинні приділяти більше уваги якості методик проведення таких досліджень.

Список використаних джерел

1. Інструкція з організації та проведення опитування із застосуванням поліграфа в Державній прикордонній службі України : наказ Мва внутр. справ України від 19.04.2022 р. № 221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0440-22#Text>

2. Інструкція з організації та проведення поліграфологами Національного антикорупційного бюро України психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа кандидатів на адміністративні посади в Офісі Генерального прокурора : наказ Ген. прокуратури України, Нац. антикорупц. бюро України від 04.11. 2019 р. № 265/131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v265_900-19#Text

3. Інструкція з організації та проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа у діяльності Національного антикорупційного бюро України : наказ Нац. антикорупц. бюро України від 01.09.2020 р. № 99. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/28497/nakaz_3.pdf

4. Інструкція з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України :

наказ Мва оборони України від 14.04.2015 р. № 164 (у ред. наказу Мва оборони України від 22.07.2019 р. № 394). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15#Text>

5. Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : наказ Мва внутр. справ України від 13.11.2017 р. № 920. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text>

6. Інструкція про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа : наказ Мва внутр. справ України від 01.09.2017 р. № 749. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-17#Text>

7. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі Міністерства доходів і зборів України : наказ Мва доходів і зборів України від 02.08.2013 р. № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1748-13#Text>

8. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-І. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#top>

9. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#top>

10. Про національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#top>

Ключові слова: комп'ютерний поліграф, психофізіологічне дослідження особистості, правоохоронні органи, кадровий добір.

Keywords: computer polygraph, psychophysiological examination of personality, law enforcement agencies, personnel selection.

Колодіна Анна Сергіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ПИТАННЯ АЛГОРИТМІЗАЦІЇ СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Безумовно, розглядаючи криміналістичну технологію в контексті організаційного елементу розслідування, необхідно детально звернути увагу на типові алгоритми розслідування як базовий рівень адаптації криміналістичних технологій у практичну діяльність. При цьому такий підхід отримав підтримку в криміналістичній науці. Деякі вчені пов'язують ефективність існуючих і розроблення нових технологій розслідування злочинів із криміналістичною алгоритмізацією і плануванням. Інші дослідники зазначають, що алгоритмізація слідчої діяльності стає дедалі актуальнішою проблемою, яка потребує свого якнайшвидшого вирішення, адже використання криміналістичних технологій надасть очікуваний результат лише в поєднанні з алгоритмізацією їх використання. Слушно сказати, що концепція використання алгоритмів досліджується й у суміжних галузях наукових знань, зокрема в теорії оперативно-розшукової діяльності. Так працівник оперативного підрозділу, про що зазначає С. І. Ніколаюк, щоразу виробляє певний порядок дій, який формально можна визначити як алгоритм. Тож теорія ОРД має науково обґрунтувати максимальну кількість алгоритмів для забезпечення перекриття всіх можливих оперативно-тактичних ситуацій [1].

Загалом необхідно звернути увагу на те, що процес формування алгоритмів зазвичай відносять до 30-х рр. минулого століття. Так, відповідно до цієї теорії, поняття алгоритму може бути розглянуто на трьох рівнях: інтуїтивно-змістовному, на рівні формальних уточнень і на так званому прикладному рівні.

У межах нашого дослідження розглянемо прикладний рівень, оскільки для нього характерне певне послаблення жорсткості алгоритму діяльності та надання суб'єкту альтернативних можливостей поведінки. Тому загальною філософською базою застосування цього підходу виступає теорія раціонального вибору, зосереджена на вирішенні питання вибору найсприятливішого шляху для досягнення мети [2].

Із позиції змісту під алгоритмами вважали загальнозрозумілі та однозначні приписи щодо того, які й у якому порядку проводити дії, щоб отримати необхідний результат.

Значна увага цьому питанню приділена й у теорії криміналістики, де під алгоритмом розуміють точну систему дій, орієнтованих на типові слідчі ситуації того чи іншого етапу розслідування залежно від виду злочинного діяння. Тобто по суті це система чітко розробленого опису відповідних дій слідчого, спрямованих на виконання конкретних завдань розслідування, у результаті яких, зважаючи на вихідні дані, можна отримати необхідний результат.

На нашу думку під алгоритмом слід розуміти – систематизовані, раціональні і послідовні дії, виконання яких у процесуальних формах має свою мету і спричиняє отримання позитивного результату.

Уважаємо, що необхідність алгоритмізації базового рівня слідчої діяльності, а саме проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, зумовлена тим, що нагромаджено практику боротьби зі злочинністю, та наявністю достатньої кількості узагальнень для типізації слідчих ситуацій та способів їх розв'язання. Більше того, необхідність розроблення алгоритмів роботи слідчого зумовлюється кардинальним оновленням кримінального процесуального законодавства та кадрової системи органів досудового розслідування. При цьому, розробляючи слідчі алгоритми для окремих слідчих (розшукових) дій, необхідно чітко сформулювати тактичні рекомендації і запропонувати тактичні прийоми, моделюючи можливі слідчі ситуації і дії слідчого щодо їх вирішення.

Також важливо враховувати ключову функціональну особливість такого алгоритму: він обов'язково має залежати від вихідних даних, які, власне, і складають сутність слідчої ситуації.

Уже сьогодні ідеї алгоритмізації поступово прокладають собі шлях: методичні рекомендації щодо розслідування злочинів, використання технічних засобів тощо для формування доказової бази стають дедалі конкретнішими і чіткішими, починають базуватись не на інтуїтивно узагальненому досвіді діяльності слідчих, а на точному. В останні роки спостерігається тенденція до програмування аналізу значної кількості слідчих ситуацій.

При цьому можна стверджувати, що цей процес є об'єктивно зумовленим, адже такі рекомендації не повинні бути абстрактними, а мають враховувати відповідну видову спрямованість злочинів і висвітлювати найбільш складні аспекти проблеми. Під час комплексного аналізу кожного типу злочинів можна побудувати найбільш конструктивний алгоритм використання відповідних сил та засобів [3].

Крім того необхідно зазначити, що на формування відповідного алгоритму впливатиме низка чинників переважно об'єктивного характеру: наявна слідча ситуація; рівень професійної підготовки слідчого; можливість залучення додаткових сил та засобів; конкретне завдання, що потребує виконання.

Аналіз існуючої практики роботи слідчих підрозділів свідчить, що процес проведення окремих слідчих дій вже є алгоритмізованим, оскільки участь слідчого в цій діяльності мінімізується. До таких можна віднести:

- аудіо-, відео контроль особи (ст. 260 КПК України);
- огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України);
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України);
- зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України);
- фіксація та збереження інформації, отриманої з телекомунікаційних мереж за допомогою технічних засобів та в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем (ст. 265 КПК України);

- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);
- аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) [4].

Щодо наведених негласних слідчих (розшукових) дій необхідно зазначити, що для їх проведення характерні жорсткі алгоритми, оскільки останні супроводжуються застосуванням технічних засобів отримання інформації.

Водночас аналіз системи слідчих дій дозволяє виокремити й такі, для яких характерні гнучкі алгоритми, які дозволяють слідчому самостійно вибирати відповідні тактичні прийоми, зокрема: допит (ст. 224 КПК України), пред'явлення особи для впізнання (ст. 227 КПК України), проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 233 КПК України), обшук (ст. 234 КПК України), усі види слідчого огляду тощо.

Таким чином, підбиваючи підсумки, можна зазначити, що сучасна ситуація вимагає пошуку нових підходів, які дозволять підвищити ефективність діяльності слідчих, оптимізуючи організаційні сторони означеної діяльності. У зв'язку із цим варто говорити про криміналістичну технологію як форму організації цієї діяльності. При цьому, виходячи з того, що ключовою особливістю технології як відповідної функціональної форми організації діяльності є алгоритмічний характер, існує необхідність розроблення відповідних алгоритмів проведення слідчих дій у кожній можливій слідчій ситуації.

Список використаних джерел

1. Ніколаюк С. І. Алгоритмізація дій оперативних працівників в процесі оперативного пошуку ознак господарських злочинів шляхом використання можливостей нечіткої логіки. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 1. С. 43–48.
2. Laden A. S. Outline of a Theory of Reasonable Deliberation. *Canadian Journal of Philosophy*. 2000. Vol. 30. N 4. P. 551–580.
3. Цехан Д. М. Проблеми протидії злочинності в інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми взаємодії оперативних та слідчих підрозділів у протидії організованій злочинній діяльності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 квіт. 2008 р.) / ОДУВС. Одеса, 2008. С. 250–253.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Ключові слова: досудове розслідування, слідчі дії, криміналістичний алгоритм, криміналістичне програмування.

Keywords: pre-trial investigation, investigative actions, criminalistics algorithm, criminalistics programming.

Хижняк Євген Сергійович

Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету адвокатури та антикорупційної діяльності, доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Холод Олег Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач стрілецького тиру, викладач кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ

Говорячи про морально-психологічну підготовку студентів, необхідно розглянути витoki підготовки та виховання. У період навчання практично повністю формуються професійні навички, які вносять корективи у процес формування особистості. Весь процес вогневої підготовки повинен починатися з вивчення поняття стрільби, студент повинен розуміти, з чого складається постріл, що в свою чергу визначається і фізіологічною, і психологічною сторонами. Саме техніка пострілу зумовлює точність влучення, але без психологічної підготовки не зробити пострілу.

Страх – природна реакція людини на реальну загрозу життю та здоров'ю. Його негативна роль у момент стрільби або вогневого контакту давно відома і, отже, бажання не відчувати страху, бути хоробрим цілком зрозуміло. Ігнорування загрози не є характерним для людини, воно неприродне. Понад те, переживання страху чи небезпеки – швидше позитивна сторона нашої природи, ніж її порок. У процесі виживання людини страх грає значну роль, будучи, по суті, пусковою кнопкою, що переводить психіку в стан готовності, є каталізатором, що прискорює перебіг фізіологічних процесів. Отже, особи повинні не придушувати страх, а долати його негативні наслідки. Виходить, альтернатива неприродної блокади страху існує. Зрозуміло, що людина, скута страхом, – легка здобич для супротивника.

При організації вогневої підготовки необхідно уникнути спокуси навчати студентів рішенню «нагальних завдань» вогневого контакту. Якщо умови реального вогневого контакту (бою) поза бойовими діями відтворити неможливо, комплексний вплив реальних загрозливих факторів необхідно замінити надлишковим інформаційним та руховим навантаженням навчальних завдань. Без стрілецького тренінгу немає шляху до справжньої майстерності та безстрашності. Стрільба є мистецтвом і наукою розслаблення та концентрації. Потрібно вчитися отримувати насолоду від навчання, від будь-якого точного пострілу. Виходячи зі свого досвіду, зазначимо, що на початку навчання необхідно подолати страх студентів перед зброєю. Є страх пострілу і боротьба з віддачею, іноді дуже важко визначити, чого більше боїться студент. Це відволікає від чіткого виконання прицілювання, спуску гачка і тримає нервову систему в напруженому стані. Слід також враховувати, що нестійке положення зброї може залежати від нервового стану студента, у якого частішає пульс при перших стрільбах з бойової зброї. З усіма цими страхами можна і треба боротися, це лише питання часу. Однак його часто й не вистачає через недостатню кількість годин або нерівномірний розподіл щільності занять.

Вважають, що страх не можна подолати логікою, уявами і наказами, напругою волі. Можна виділити два основні шляхи розвитку самовладання у студентів: виховання; оволодіння студентами спеціальними психотехнічними прийомами зняття страху.

Психотехнічні прийоми дозволяють у стресовій ситуації швидко зняти негативні переживання та змінити хід думок у позитивному напрямку. Студенти ефективніше входять у ситуацію, що сама собою витісняє страх. Зняття страху, зменшення ступеня тривожності можливі на основі застосування спеціальних дихальних вправ.

Спеціальні дихальні вправи:

- почніть з розслаблення, відверніться від тривожних думок. Сядьте зручніше, спина пряма, ноги поставте так, щоб тіло зайняло зручне, врівноважене положення. Кисти рук покладіть на коліна долонями вгору. Закрийте очі. Намагайтеся розслабити м'язи;
- зосередьте свою увагу на диханні. Усвідомте його ритм. Роблячи вдих- видих, відчуйте по можливості всі фізичні відчуття, які виникають під час вдиху та підйому грудної клітки, видиху та опускання грудної клітки. Не змінюйте ритм дихання. Зосередьте увагу на видиху та з кожним видихом «відпускайте» від себе турботи, тривоги, неприємні розмови, погрози, негативні думки тощо.

Оцінка готовності до дій в екстремальних умовах включає дослідження адаптаційного потенціалу особистості, тобто її стійкості до стресових впливів несприятливих впливів, здатності до мобілізації та активізації діяльності, самоконтролю.

Психологічна підготовка – процес формування у людей психологічної стійкості і психологічної готовності до дій, у складних і небезпечних умовах, в нервовопсихічній напруги, подолання труднощів, пов'язаних із воєнним станом. Психологічна підготовка є напрямком психологічного забезпечення, реалізується шляхом формування у здобувачів освіти відповідних знань, умінь, навичок, спроможностей, які забезпечують їх психологічну готовність до організованих, ініціативних та активних дій, оволодіння студентами необхідними знаннями у подоланні психологічних навантажень; їх здатності швидко перебудовуватись відповідно до обставин.

Список використаних джерел

1. Організація психологічної підготовки у Збройних Силах України : метод. посіб. / за ред. генерал-майора В. Клочкова. Київ : Центр навч. літ., 2023. 325 с.
2. Смирнов Б. А., Долгополова Е. В. Психология деятельности в экстремальных ситуациях. Харьков : Гуманит. центр, 2007. 273 с.
3. Сахарова Є. Р. Психологічний аспект вогневої підготовки поліцейських кадрів в умовах реформування МВС України. *Правовий статус Національної поліції України: історія, сьогодення, перспективи розвитку* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. курсантів, студ. і слухачів магістратури (м. Харків, 11 груд. 2019 р.). Харків, 2019. С. 102–105.
4. Інструкція із заходів безпеки при поводженні зі зброєю : наказ МВС України від 01.02.2016 р. № 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16#Text>

Ключові слова: вогнева підготовка, психологічна стійкість, студенти, стрілецька зброя, вогнепальна зброя.
Keywords: fire training, psychological stability, students, small arms, firearms.

Чіпко Наталія Василівна

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук,

Лисяк Назар Васильович

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

РОЛЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

В умовах сучасності дії шахраїв охоплюють все більше сфер життя суспільства. Відповідно з розвитком науково-технічного прогресу вдосконалюються й методи шахраїв. Таким чином, для розслідування кримінальних правопорушень даного виду одних знань слідчого є недостатньо, у зв'язку з чим постає необхідність залучення експертів, спеціалістів.

Вищевказані особи, а саме експерт та спеціаліст володіють науковими знаннями, іншими словами – це спеціальні знання.

Щодо визначення поняття «спеціальні знання» вважаємо слушною думку В. В. Тіщенко, який вказує, що «це систематизована інформація з різних галузей теоретичної і практичної діяльності, котру набувають спеціалісти в результаті навчання й досвіду з певної спеціальності, застосовують на основі умінь і навичок в процесуальній або непроцесуальній формі з метою збирання (формування), дослідження, оцінки доказів, встановлення підстав для прийняття уповноваженими особами процесуальних й тактичних рішень у кримінальному судочинстві» [1, с. 65].

Під час розслідування різних видів кримінальних правопорушень спеціальні знання застосовуються у будь-яких формах, однак застосування таких знань при розслідуванні шахрайств напряма залежить від способу його вчинення.

В. В. Семенов з врахуванням регламентованості закону, зазначає про існування чотирьох форм використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, а саме:

- а) судова експертиза;
- б) участь спеціалістів у слідчих діях;
- в) здійснення контрольної та перевіркової діяльності;
- г) здійснення довідкової та консультативної допомоги спеціаліста [2, ст. 175].

Найбільш доцільним буде поділ форм використання спеціальних знань у розслідуванні даної категорії кримінальних правопорушень на:

- а) використання консультативної допомоги спеціаліста;
- б) проведення судових експертиз;
- в) участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій.

У сучасних умовах для шахраїв характерним є як використання традиційних прийомів, які пристосовані до нових реалій життя, так і раніше невідомі. У таких випадках найрозповсюдженішою формою застосування спеціальних знань постає судова експертиза. Вона призначається незалежно від того чи володіє слідчий спеціальними знаннями, оскільки дані, що отриманні під час експертного дослідження, не можуть бути відображенні у будь-якому документі, крім висновку експерта, що в подальшому буде слугувати доказом у кримінальному провадженні.

Під час розслідування таких кримінальних правопорушень, найпоширенішими є такі види судових експертиз як: технічна експертиза документів, почеркознавча експертиза, трасологічна, а також, в умовах сучасності все більшого розповсюдження отримує, судова комп'ютерно-технічна експертиза.

Технічна експертиза документів грає важливу роль у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері шахрайства. Цей вид експертизи використовується для виявлення ознак підробки, підміни, або інших видів маніпуляцій з офіційними документами, які можуть бути використані у вчиненні злочинних дій.

Під час технічної експертизи документів, експерти аналізують різноманітні аспекти документації, такі як шрифт, печатки, папір, водяні знаки, технічні захисти та інші ознаки, які можуть свідчити про їхню автентичність або фальшивість. Технічна експертиза документів є важливим інструментом у боротьбі з шахрайством, оскільки дозволяє виявляти та доводити фальшивість або підробку документів, які можуть бути використані для злочинних цілей.

Почеркознавча експертиза має ключову роль при розслідуванні вказаного виду кримінальних правопорушень. Цей вид експертизи спеціалізується на вивченні і аналізі почерку з метою ідентифікації осіб, підписів та інших рукописних матеріалів, які можуть бути пов'язані зі злочинами. Таке експертне дослідження дозволяє здійснювати ідентифікацію осіб, підписів та інших рукописних матеріалів, які можуть бути використані у злочинних діях, таких як підробка документів, підписування фальшивих угод або чеків тощо.

Роль трасологічної експертизи при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері шахрайства, не можливо оцінити, особливо коли йдеться про встановлення ідентичності осіб або виявлення слідів, які можуть бути пов'язані зі злочином. Цей вид експертизи спеціалізується на вивченні та аналізі слідів, які можуть бути залишені на місцях злочинів або на об'єктах, пов'язаних із скоєнням шахрайства. Дана експертиза використовується як один із інструментів у комплексному розслідуванні правопорушень зазначеної категорії, що допомагає забезпечити справедливість та притягти винних до відповідальності.

Щодо судової комп'ютерно-технічної експертизи слід вказати що вона призначається у випадку, коли необхідно отримати фактичні дані для розслідування кіберзлочинів, де використовуються електронно-обчислювальна техніка, тобто шахрайства у сфері банківських електронних платежів. Даний вид судової експертизи набуває все більшої популярності, оскільки в сучасних умовах шахраї все частіше використовують комп'ютерну техніку.

Комп'ютерно-технічна експертиза – це підвид інженерно-технічної експертизи [3], за допомогою даного дослідження вивчаються деякі технічні характеристики комп'ютерної техніки, а саме персональних комп'ютерів, мобільних телефонів, планшетів, нетбуків тощо, а також відбувається ретельний аналіз програм, що встановлені на вищевказаних засобах. Дані дії проводяться для того, щоб виявити інформацію, яка перебуває в електронному вигляді на таких пристроях, для виявлення фактів учинення злочину.

«Факти та обставини, що виявляються в процесі аналізу апаратно-технічних засобів та програмного забезпечення, встановленого на цих засобах, які є доказами у матеріалах кримінального провадження, є предметом судово комп'ютерно-технічної експертизи» [4, с. 118-119].

Таким чином, під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері шахрайства застосування спеціальних знань залежить від способу його вчинення. Участь спеціаліста чи експерта у розслідуванні кримінальних правопорушень розширює практичні можливості слідчого у виявленні, закріпленні і дослідженні джерел доказової інформації. Однак, експертні дослідження у даному виді кримінальних правопорушень, мають ключову роль, оскільки їх результати в подальшому матимуть процесуальний статус доказу у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Тіщенко В. В. Щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф.* (м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.). Одеса, 2013. С. 349–353.
2. Семенов В. В. Спеціальні знання при розслідуванні злочинів (зміст, організація, використання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : НАВСУ, 2006. 212 с.
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мва юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у ред. наказу від 26.12.2012 р. № 1950/5). *Офіційний вісник України*. 2013. № 3. С. 91.
4. Експертизи у судочинстві України : наук.-практ. посіб. / заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 504 с.

Ключові слова: шахрайство, спеціальні знання, технічна експертиза документів, почеркознавча експертиза, трасологічна експертиза, судово комп'ютерно-технічна експертиза.

Keywords: fraud, specialized knowledge, technical examination of documents, handwriting examination, trace evidence, forensic computer and technical examination.

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Проблеми взаємодії слідчих та оперативних підрозділів завжди були у фокусі наукових досліджень, особливо що стосується організації такої взаємодії при застосуванні конфіденційного співробітництва.

Значна кількість наукових досліджень спрямовано на визначення організаційних питань щодо застосування окремих форм взаємодії слідчих та оперативних підрозділів у складів слідчо-оперативних груп, під час проведення досудового розслідування вцілому та при розслідуванні окремої категорії кримінальних проваджень. Серед найбільш вагомих досліджень з цього питання слід вважати роботи таких науковців, як: А. Патик, В. Піддубний, Є. Павліченко, А. Нечваль, В. Пчолкін, В. Топчій, Г. Цимбал, О. Яковлев.

Так, В. Пчолкін зазначає і з цим можливо цілком погодитись, що «на стадії підготовки та проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій повинен відбуватись постійний взаємний зв'язок і стійкий обмін інформацією. Це зумовлено необхідністю забезпечення швидкого реагування на можливі протиправні дії об'єктів (вчинення кримінального правопорушення, знищення доказів, вилучення викраденого майна), тобто виникає ситуація, коли інформація, отримана відповідними працівниками, вимагає негайного реагування. Вдало організоване проведення комплексу слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, у відповідності до діючих нормативно-правових актів, дозволяє виявити спроби протидії розслідуванню злочинів економічної спрямованості і своєчасно їх нейтралізувати» [8, с. 97–103].

Тому оперативні працівники, як зазначає аргументовано В. В. Піддубний, в процесі підготовки та проведення негласних слідчих (розшукових) дій повинні допомагати слідству: «у виявленні намірів підозрюваних та їхніх зв'язків щодо здійснення протидії слідству, її нейтралізації; у забезпеченні захисту учасників кримінального процесу, попередженні протиправних дій з боку обвинувачених та їхнього оточення; у визначенні оптимального часу і тактики проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій у виявленні очевидців і свідків, раніше не відомих слідству за епізодами, що відпрацьовуються, а також у збереженні і забезпеченні захисту об'єктів – носіїв доказової інформації; у встановленні всіх учасників злочину, одержанні доказів їхньої провини; у своєчасному реагуванні на спроби уникнення підозрюваних від притягнення до кримінальної відповідальності» [6, с. 286].

Аналіз матеріалів практики розслідування кримінальних правопорушень та нормативних документів свідчить, «що найбільш поширеними організаційними формами взаємодії слідчих і оперативних підрозділів НП України є: ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами в межах, установлених КПК України та відомчими нормативними актами; спільне обговорення й оцінка даних, отриманих у результаті документування за оперативно-розшуковими справами; спільне планування гласних та негласних слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій, спрямованих на виявлення доказової інформації під час реалізації оперативних матеріалів; спільна діяльність слідчих та оперативних підрозділів після реєстрації матеріалів в ЄРДР» [7].

Також слід підтримати точку зору В. Пчолкіна, що на первісному і наступних етапах розслідування кримінальних правопорушень економічної спрямованості доцільним є «створення слідчо-оперативної групи за конкретним кримінальним провадженням; взаємний обмін усною і письмовою інформацією з питань, що стосуються їхньої діяльності; спільні виїзди для проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій тощо» [9, с. 41–43].

Проаналізуємо існуючі у науці точки зору з приводу поняття та сутності взаємодії слідчого та оперативного підрозділу,

Заслуговує на увагу точка зору В. В. Топчія, який вважає, що під «взаємодією слідчого й оперативного підрозділу під час розслідування кримінальних проваджень слід розуміти засновану на законах і відомчих нормативних актах їх спільну узгоджену діяльність (за цілями, характером, місцем і часом), яка спрямована на виконання завдань кримінального судочинства, за керівної та організаційної ролі слідчого й чіткого розмежування компетенцій» [10, с. 139].

О. Яковлев говорить про те, що «взаємодія слідчих та оперативних підрозділів під час проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій – це взаємодопоміжна, спільна та узгоджена співпраця під час досудового розслідування злочинів з розподілом компетенцій, функцій, повноважень, взаємних обов'язків, яка спрямована на розв'язання завдань кримінального судочинства» [12, с. 219].

М. В. Комарова пропонує розуміти «під поняттям взаємодії слідчого та оперативних підрозділів під час проведення обшуку у кримінальному провадженні засновану на кримінальному процесуальному законі та відомчих нормативно-правових актах, а також спільності завдань діяльність уповноважених у конкретному кримінальному провадженні суб'єктів, що передбачає ефективне використання заходів, сил, форм, методів і засобів, спрямованих на виконання ухвали про дозвіл на обшук та досягнення його мети» [1, с. 19].

А. А. Патики наголошує на тому, що «сутність взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими підрозділами полягає у такому:

- 1) це активна й цілеспрямована діяльність слідчих і працівників оперативно-розшукових підрозділів;

- 2) кожен суб'єкт цієї діяльності застосовує специфічні заходи (слідчі дії, оперативно-розшукові заходи у межах повноважень, встановлених законом;

- 3) це узгоджені за місцем, часом і метою спільні дії двох чи більше суб'єктів, спрямовані на впровадження одержаних у результаті оперативно-розшукових заходів відомостей у кримінальне судочинство;

- 4) у спільних планах (реалізація оперативно-розшукової інформації, проведення досудового слідства з конкретного кримінального провадження тощо) слід передбачити комплекс оперативно-розшукових та слідчих дій у такому порядку, щоб їх проведення було несподіваним для осіб, дії яких перевіряються, їх співучасників і мало якнайбільший ефект у закріпленні процесуальним шляхом обставин, що підлягають доведенню;

- 5) у процесі проведення конкретних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів слід суворо дотримуватися вимог Конституції України, чинного законодавства, принципів кримінального судочинства та оперативно-розшукової діяльності;

- 6) дії зазначених суб'єктів мають бути спрямовані на забезпечення введення оперативно-розшукової інформації у кримінальне судочинство за допомогою процесуальних засобів шляхом проведення відповідних слідчих дій та прийняття процесуальних рішень» [5, с. 36–37].

А. Нечваль говорить про те, що «чинний КПК України суттєво трансформував кримінальну процесуальну діяльність під час досудового розслідування, зокрема і щодо співвідношення слідчої та оперативно-розшукової діяльності, тому форми взаємодії слідчих і працівників оперативних підрозділів мають бути пристосовані до нових вимог» [2, с. 335].

Г. Цимбал акцентує увагу на тому, що «форми взаємодії – це способи співробітництва, що забезпечують узгоджений характер діяльності, конкретні способи зв'язку між суб'єктами взаємодії, комплекс способів і прийомів, система зв'язків і правовідносин суб'єктів, система галузево-предметних способів і прийомів виконання професійних функцій у процесі здійснення своїх повноважень на стадії досудового розслідування» [11, с. 13].

При реалізації взаємодії слідчого із працівниками оперативних підрозділів потрібно керуватись заздалегідь визначеними принципами. На думку Є. В. Павліченко та О. Г. Привиденцева «провідними принципами у такому напрямі повинні бути: дотримання слідчого

щодо негайного, оперативного, цілковитого, абсолютного справедливого, чесного розслідування кримінальних порушень; невтомне, ініціативне користування існуючих методичних настанов, науково-інноваційних і технічних досягнень у пересторозі, викритті та веденні слідства кримінальних правопорушень; найвище можливе застосування та регулювання існуючих потенційних компетенцій слідчих та оперативних підрозділів у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; виконання всеосяжних підвалин кримінального провадження; підтримка та збереження таємниці інформації досудового розслідування» [4, с. 96].

Можливо підтримати точку зору співавторів навчального посібника «Організація взаємодії підрозділів Національної поліції під час проведення досудового розслідування» О. П. Бойко, О. Ф. Кобзара, В. В. Рогальської, Н. П. Черняка, які пропонують, що «до процесуальних форм взаємодії, які найчастіше використовуються в процесі розслідування правопорушень та прямо чи опосередковано зазначаються в КПК України, варто віднести:

- надання слідчим доручення проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідному оперативному підрозділу;
- надання оперативними підрозділами допомоги слідчому при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;
- право слідчого доручати оперативному підрозділу виконання заходів забезпечення кримінального провадження;
- право слідчого доручати оперативному підрозділу щодо встановлення місцезнаходження підозрюваної особи, яку оголошено в розшук.

Взаємодія між слідчими й оперативними підрозділами здійснюється в таких непроцесуальних формах:

1) обмін інформацією. Це основна форма взаємодії, створює реальні основи для ефективного розслідування кримінальних правопорушень. Своєчасне надходження інформації взаємодіючим сторонам має вирішальне значення для успіху оперативних заходів і слідчих (розшукових) дій. Інформація, яка передається, має бути об'єктивною. Якщо вона викликає сумнів, її слід перевіряти.

2) спільне обговорення думок, пропозицій, висновків за матеріалами провадження і з питань взаємодії. Для вироблення єдиної позиції з того чи іншого питання слідчий і оперативний працівник, як правило, вдаються до спільного обговорення ситуацій, що склалися у провадженні. При цьому добиваються взаєморозуміння і узгодженості дій, уточнюють питання про межі використання оперативної інформації і можливої тактики зашифровування джерел її отримання, уточнюють роль кожного учасника слідчої (розшукової) дії.

3) спільне планування. Дана форма взаємодії заснована на повній поінформованості один одного про матеріали, що є у своїх підрозділах. У процесі спільного планування кожна зі сторін знайомиться з інформацією і на цій основі відпрацьовують план слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, визначають шляхи, засоби і способи їх реалізації, погоджують час і місце спільних дій тощо. Така форма взаємодії додає спільній діяльності цілеспрямований і більш організований характер.

4) спільна участь у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій. Така необхідність може виникати при проведенні огляду місця події, обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, слідчому експерименті» [3, с. 15].

При цьому слід зазначити, що виконуючи окреме доручення слідчого, оперативний підрозділ при обранні методів та тактичних прийомів все ж таки діє самостійно. Особливо це стосується обрання шляхів та методів встановлення конфіденційного співробітництва в залежності від багатьох факторів, які мають об'єктивний та суб'єктивний характер.

Слідчий, розв'язуючи ті чи інші завдання по виявленню доказової інформації, повинен чітко усвідомлювати можливості оперативно-розшукових заходів та їх роль при проведенні подальших слідчих (розшукових) дій. Використовуючи оперативну інформацію, слідчий/опе-

ративний працівник має можливість приймати певні рішення, обирати найбільш ефективні тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій. Високий рівень організації взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень забезпечується постійним обміном інформацією між слідчим і працівником оперативного підрозділу. Оперативно-розшукова інформація може і повинна використовуватися та враховуватися слідчим, а результати проведення слідчих (розшукових) дій повинні слугувати основою для проведення та застосування відповідних оперативно-розшукових заходів та засобів.

Список використаних джерел

1. Комарова М. В. Правові та організаційні засади обшуку у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 256 с
2. Нечваль А. Взаємодія слідчих з оперативними підрозділами під час проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 333–339.
3. Організація взаємодії підрозділів Національної поліції під час проведення досудового розслідування : навч. посіб. / О. П. Бойко, О. Ф. Кобзар, В. В. Рогальська, Н. П. Черняк. Дніпро : ДДУВС, 2017. 84 с.
4. Павліченко Є. В., Привиденцев О. Г. Взаємодія слідчого та оперативних підрозділів під час проведення досудового розслідування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 4. С. 94–98.
5. Патик А. А. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 233 с.
6. Піддубний В. В. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів під час подолання протидії розслідуванню злочинів економічної спрямованості. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 1 груд. 2017 р.). Харків, 2017. С. 284–287.
7. Про Єдиний реєстр досудових розслідувань : наказ Генерального прокурора України від 17.08.2012 р. № 69. URL: <http://document.ua/pro-edinii-reestr-dosudovih-rozsliduvandoc110019.html>
8. Пчолкін В. Д. Взаємодія слідчих та працівників оперативних підрозділів у ході розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2009. Вип. 9. С. 97–103.
9. Пчолкін В. Д. Форми взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час проведення досудового слідства. *Теорія та практика кримінального судочинства* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20–21 трав. 2011 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. С. 41–43.
10. Топчій В. В. Взаємодія органів досудового розслідування та оперативних підрозділів у складі слідчо-оперативних груп. *Юридичний вісник*. Серія : Повітряне і космічне право. 2014. № 4. С. 138–143.
11. Цимбал Г. П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 21 с.
12. Яковлев О. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 217–224.

Ключові слова: взаємодія, оперативний підрозділ, слідчий, обмін інформацією, негласні слідчі (розшукові) дії, конфіденційне співробітництво.

Keywords: interaction, operational unit, investigator, exchange of information, covert investigative (search) actions, confidential cooperation.

МОДУС ОПЕРАНДІ ЯК ВИЗНАЧНА КРИМІНАЛІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ УМИСНИХ ВБИВСТВ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

В сучасному світі, де правоохоронні органи відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні безпеки та правопорядку, умисне вбивство працівників правоохоронних органів є однією з найбільш серйозних та складних проблем, яка ставить під сумнів ефективність сучасних правових систем. Ця проблема не лише ставить під загрозу безпеку та життя працівників правоохоронних органів, але й має серйозні наслідки для суспільства в цілому. Умисне вбивство працівника правоохоронних органів є не лише актом насильства, але й нападом на саму ідею правопорядку та законності. Коли працівники, які зобов'язані захищати закон і порядок, стають жертвами злочинів, це викликає серйозні запитання щодо стабільності та довіри до правоохоронних органів. Безпека працівників правоохоронних органів є важливою складовою безпеки суспільства в цілому, і будь-який випадок умисного вбивства є серйозним викликом для цілісності правової системи.

Аналізуючи такі ситуації, ми стикаємося з необхідністю розуміння та вивчення модусу операнді, тобто способів дії злочинців, що вчиняють умисні вбивства працівників правоохоронних органів. Розуміння модусу операнді дозволяє не лише розкрити злочин та встановити винних, але й розробити стратегії запобігання подібним подіям у майбутньому. Це вимагає не лише кримінальної експертизи та досліджень, але й комплексного підходу до розуміння мотивів, соціокультурного контексту та інших факторів, що впливають на злочин. Отже, проблема умисних вбивств працівників правоохоронних органів вимагає серйозної уваги та комплексного підходу з боку суспільства, правоохоронних органів та законодавців. Лише шляхом ретельного аналізу та розуміння модусу операнді можна забезпечити безпеку працівників правоохоронних органів та зміцнити довіру до правосуддя.

Modus – латинське слово, що означає «спосіб», «образ», «захід», «вигляд» і що передбачає, на думку Бенедикта Спінози, «нескінченну численність речей та їх минулі якості, в яких знаходить свій прояв єдина, вічна та нескінченна матеріальна субстанція» [1]. Використанню терміну модус операнді, який з'явився на початку ХХ ст., криміналістика зобов'язана Англії, саме там у 1829 р. сер Роберт Піл заклав сучасні основи організації поліції та затримання злочинців. Але саме Сполучені Штати Америки вважаються країною, де було дано друге життя цьому словосполученню і розкрито його суть. Сучасні правоохоронні органи використовують це словосполучення для позначення способу дії злочинця, його манери поведінки. У зарубіжних країнах при підготовці поліцейських вивчення модусу операнді є ключовим, так як це може допомогти в подальшій роботі при складанні психологічного профілю злочинця і розумінні мотивації його поведінки (саме тому модус операнді є основою класифікації злочинців), що, у свою чергу, дозволяє розкривати як уже скоєні кримінальні правопорушення, але й запобігати тим, що готуються.

Давайте розглянемо більш детально, як саме аналіз модусу операнді допомагає розкрити злочин, встановити винних та запобігти подібним випадкам. По-перше, аналіз способів вчинення злочину є ключовим етапом. Він включає в себе дослідження того, як саме злочинець планував та виконав злочин. Чи була це ретельно продумана дія, чи ж імпульсивний вчинок? Наприклад, якщо злочинець діяв з великою ретельністю та системністю, це може вказувати на те, що він мав попереднє досвід у скоєнні злочинів або отримав певну підготовку. Подальший аналіз включає дослідження вибору знарядь та інструментів для злочину. Тут важливо з'ясувати, чи були використані спеціалізовані засоби, які можуть вказувати на певний рівень

підготовки або навички злочинця. Наприклад, якщо вбивство було вчинено за допомогою вогнепальної зброї, це може свідчити про високу ступінь агресії або підготовки злочинця. Також необхідно ретельно проаналізувати тактику, яку використовував злочинець. Це означає розуміння того, як він взаємодіяв з жертвою та контролював ситуацію під час злочину. Наприклад, чи було використано психологічний тиск або фізична сила для підкорення жертви?

Структура дій та ланцюжок подій також є важливою складовою аналізу. Часто можна виявити певні відмінності або незвичайність у звичайних процедурах, які вказують на те, що щось пішло не за планом. Також варто звернути увагу на криміналістичні дослідження, такі як аналіз доказів на місці злочину та генетичні аналізи, що можуть допомогти встановити зв'язки між різними елементами злочину та визначити потенційних підозрюваних. Усі ці аспекти дозволяють збирати докази, які можуть бути використані в суді для встановлення вини та накладення відповідних покарань. Крім того, аналіз модусу операнді допомагає розробити стратегії запобігання подібним злочинам у майбутньому. Наприклад, визначення шаблонів та трендів у способах дії злочинців може допомогти у вдосконаленні тактики та плануванні для запобігання подібним подіям.

Зважаючи на серйозність цієї проблеми, необхідно додатково поглибити розуміння модусу операнді у випадках умисних вбивств працівників правоохоронних органів. Для цього можна розглянути деякі конкретні приклади та аспекти, які можуть виявитися корисними в розслідуванні та запобіганні подібним злочинам. Одним з аспектів, який варто розглянути, є аналіз попередніх випадків умисних вбивств правоохоронців. Пізнання типових модусів операнді та їхніх характерних ознак може допомогти правоохоронним органам розпізнати певні патерни та вчинки злочинців. Наприклад, якщо в певній області були зареєстровані подібні випадки, можливо, є певні спільні риси вчинення злочину, які варто вивчити та врахувати.

Крім того, важливо звернути увагу на можливі мотиви, що можуть лежати в основі умисних вбивств правоохоронців. Деякі злочинці можуть вчиняти такі злочини з мстивих, ненависницьких мотивів, тоді як інші можуть робити це для уникнення арешту або забезпечення себе безпекою. Розуміння можливих мотивів може допомогти в процесі ідентифікації підозрюваних та встановленні їхніх намірів. До цього можна також додати аналіз поведінки злочинця після вчинення злочину. Наприклад, вивчення його спроб приховати сліди або втекти з місця події може дати додаткові вказівки на його мотиви та можливі наступні кроки. Крім того, збір інформації про контакти та асоціації злочинця може допомогти виявити інших можливих спілників або замовників злочину. Необхідно також враховувати гендерні та соціокультурні аспекти, які можуть впливати на модус операнді у випадках умисних вбивств правоохоронців. Наприклад, деякі злочинці можуть виявляти особливу агресію чи ворожість до представників правоохоронних органів через їхню професійну діяльність або соціальні погляди.

Також варто звернути увагу на психологічну складову модусу операнді злочинця, яка є надзвичайно важливою для розуміння його мотивів та можливих дій. Дослідження психологічного аспекту модусу операнді дозволяє нам краще розуміти, що веде злочинця до вчинення злочину та які фактори впливають на його поведінку під час злочинної діяльності. Однією з ключових тонкощів психологічної складової модусу операнді є мотивація злочинця. Розуміння того, що спонукає особу до вчинення умисного вбивства працівника правоохоронних органів, може розкрити глибинні причини його дій. Це може бути від мстивого ставлення до правоохоронців до психологічної невірноваженості, що виражається в ненависті до закону і порядку.

Додатково, важливо розглянути психологічну динаміку самого злочину. Наприклад, деякі злочинці можуть відчувати велику емоційну напругу або навіть задоволення від вчинення злочину, що може впливати на їхню тактику та стратегію дій. В інших випадках, злочинець може діяти з холодним розрахунком та безжалісністю, без будь-яких ознак емоційного збудження.

Крім того, важливо враховувати психологічні фактори, які впливають на реакцію злочинця після вчинення злочину. Наприклад, деякі можуть відчувати внутрішній конфлікт чи вину, тоді як інші можуть продовжувати відчувати емоційну стійкість і навіть гордість за свої дії. Розуміння психологічної складової модусу операнді злочинця є критично важливим для ефективного розслідування та протидії умисним вбивствам працівників правоохоронних органів. Врахування цих аспектів дозволяє не лише краще зрозуміти мотивацію злочинця, але й розробити більш ефективні стратегії запобігання подібним подіям у майбутньому.

Отже, глибокий аналіз та розуміння модусу операнді у випадках умисних вбивств працівників правоохоронних органів є невід'ємною складовою у виявленні злочинців, встановленні їхніх мотивів та попередженні подібних подій у майбутньому. Додаткова деталізація та аналіз різних аспектів цієї проблеми можуть допомогти зрозуміти її складність та розробити більш ефективні стратегії протидії. Аналіз модусу операнді виявляється невід'ємною складовою у розслідуванні умисних вбивств працівників правоохоронних органів. Його ретельне проведення дозволяє не лише розкрити злочин та встановити винних, але й запобігти подібним трагедіям у майбутньому, забезпечуючи безпеку для всього суспільства.

Список використаних джерел

1. Спіноза Б. Теологічно-політичний трактат. Харків : Фоліо, 2018. 416 с.

Ключові слова: вбивство, працівники правоохоронних органів, модус операнді, досудове розслідування.

Keywords: murder, law enforcement officers, modus operandi, pretrial investigation.

Єленіч Світлана Ігравівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
головний бібліограф наукової бібліотеки*

ОДЕСЬКА КРИМІНАЛІСТИЧНА ШКОЛА: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ МОДЕЛІ ОБ'ЄДНАННЯ ВЧЕНИХ

Історико-правові дослідження розвитку криміналістики, наукової спадщини вчених України, особливостей становлення юридичної науки та освіти на базі судово-експертних установ і закладів вищої освіти України сприяють процесу виокремлення криміналістичної наукової школи на певному етапі існування.

Українська криміналістична наукова школа має свою природу, яка включає як регіональні (Харківська, Київська, Одеська), так і тематичні наукові школи, (наукові школи з вивчення проблем розвитку та удосконалення окремих тематичних напрямків), а також іменні [2, с. 6-7]. Процес формування одеської криміналістичної школи є актуальним для вивчення характерних особливостей цієї школи, ретроспективного аналізу та систематизації наукових досягнень учених у цій галузі.

В межах розвитку криміналістичної науки, системи вищої юридичної освіти в Україні з підготовки прокурорів, слідчих, працівників оперативних підрозділів, експертів-криміналістів, а також питання утворення криміналістичних наукових шкіл досліджували в своїх роботах такі вчені, як В. П. Колмаков, В. В. Тіщенко, В. О. Комаха, А. В. Іщенко, Д. А. Ляшенко (Іщенко), В. Ю. Шепітько, В. В. Юсупов та інші науковці.

Іщенко Д. А. виділяє такі аспекти в поглядах на генезу наукової школи: «1) наукова школа як дослідний колектив, 2) наукова школа, що виконує освітню функцію, 3) наукова школа як окремий напрямок в науці» [5, с. 148-149].

Найхарактернішими критеріями оцінки функціонування наукової школи вважається наявність «видатного вченого та педагога; стиль роботи і мислення; наукова ідеологія (фундаментальна ідея, науково-дослідна програма), особлива наукова атмосфера в колективі, висока наукова кваліфікація дослідників, які гуртуються навколо лідера; значущість одержаних ними наукових результатів у певній галузі науки, високий науковий авторитет» [6]. Ці основні ознаки пропонуються використовувати для визначення наукових об'єднань колективу вчених.

Розглянемо зазначені критерії «наукової школи» для визначення характерних особливостей розвитку одеської криміналістичної школи. Одним із прикладів становлення наукової школи є *Всеукраїнська криміналістична наукова школа*, заснована доктором юридичних наук, професором В. П. Колмаковим. Історія формування цієї школи пов'язана з періодом розвитку криміналістики, становлення судово-експертних установ та закладів вищої освіти в Україні, наукової та практичної діяльності вчених у ХХ столітті. Результатом виокремлення цієї школи стали наукова, науково-дослідна, освітня діяльність колективу вчених України та зарубіжних країн, а також колег та здобувачів вищої освіти. Дослідження наукової спадщини професора В. П. Колмакова здійснювались у форматі проведення наукових заходів в Національному університеті «Одеська юридична академія» [1].

Професор Віктор Павлович Колмаков (1913–1973) видатний вчений-криміналіст, керівник, організатор, педагог, науковий лідер Харківської та Одеської криміналістичних шкіл. Основні теми дослідження, методи та ідеї вченого-криміналіста В. П. Колмакова об'єднали науковців в галузі кримінального права, кримінального процесу та криміналістики, а також найшли втілення в працях учнів та наступного покоління науковців.

Аналіз дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук як джерел, які розкривають напрями та стан розвитку науки, здійснено у статті професора А. В. Іщенко «Теоретичні проблеми криміналістики в дисертаційних дослідженнях в Україні», зокрема про захист докторських дисертацій вченими одеської криміналістичної школи (В. П. Колмаков, 1962 р.; І. В. Постіка, 1991 р.; Ю. П. Аленін, 1997 р.) [3, с. 131, 135, 137]. Динаміці підготовки докторських та кандидатських дисертацій у галузі криміналістики за період з 1941 по 2016 рік присвячене дослідження науковців А. В. Іщенко та Д. А. Лященко «Розробка проблем методики розслідування злочинів вченими одеської криміналістичної школи». В м. Одеса під науковим керівництвом В. П. Колмакова були підготовлені та захищені дисертаційні дослідження О. О. Закатова (1971), С. Г. Новікова та В. В. Тіщенко (1973) [4, с. 124-125].

Наступний приклад – *одеська криміналістична школа*. Один із факторів, що вплинув на розвиток одеської криміналістичної школи, пов'язаний із створенням закладу вищої освіти України – Одеської державної юридичної академії у 1997 році (нині Національний університет «Одеська юридична академія»). Національний університет «Одеська юридична академія» є науковим центром, який об'єднує вчених для колективної та індивідуальної інтелектуальної і творчої діяльності, підготовки науково-дослідних та педагогічних кадрів; має взаємовідносини з іншими науковими школами та науковими осередками; співпрацює з закладами вищої освіти, установами, організаціями України та зарубіжних країн тощо. Результати діяльності науковців університету інтегруються у загальну науково-дослідну роботу української криміналістичної наукової школи та одеської криміналістичної школи, зокрема одеської школи права. Такий організаційний підхід передбачає наявність керівника/координатора, створення умов для навчання, плідної наукової діяльності, співпраці колективу вчених, виконання науково-дослідної роботи тощо.

Важливою складовою у розвитку одеської криміналістичної школи стало створення в 1997 році в Одеській юридичній академії кафедри криміналістики, яку до 2023 року очолював доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України, заслужений діяч науки і техніки України Валерій Володимирович Тіщенко, який був науковим консультантом трьох докторів наук та науковим керівником 26 здобувачів кандидатських дисертацій.

У вересні 2023 р. кафедра криміналістики була переформована у кафедру криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, яку очолила представниця одеської криміналістичної школи доктор юридичних наук, професор Лариса Ігорівна Аркуша.

Активність вчених кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності університету є важливим чинником для розвитку наукової школи з удосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень, а також дослідження криміналістичних аспектів злочинної діяльності. Якість криміналістичних методів, розробка нових технологій та удосконалення методів розслідування злочинів дозволяють підвищити ефективність розслідування злочинів. Діяльність вчених кафедри охоплює різні сфери наукового пошуку, які сприяють розвитку освіти і криміналістичної науки, формуванню інновацій та взаємодії у глобальному науковому співтоваристві. Серед основних напрямлень можна виділити:

- освітню діяльність: викладання та навчання, сприяння формуванню нового покоління науковців та фахівців, передача знань молодому поколінню та підтримка освітніх ініціатив;
- здійснення наукових досліджень та публікація результатів інтелектуальної та творчої діяльності (наукові, навчальні, навчально-методичні, енциклопедичні, довідкові, бібліографічні видання, авторські свідоцтва і патенти, статті на сторінках провідних наукових видань України та зарубіжних країн та інші праці);
- аналіз та дослідження історії розвитку криміналістики, правової та наукової спадщини;
- реалізацію науково-дослідних програм з актуальних тематичних напрямків, спрямованих на розвиток нових знань та технологій;
- напрацювання наукових та практичних досліджень в рамках міжнародних та національних проєктів сприяють колективному вирішенню наукових завдань (з'їзди, науково-практичні конференції, семінари, симпозіуми інші заходи);
- забезпечення експертної та нормотворчої діяльності;
- підвищення кваліфікації наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників університету;
- професійну діяльність у громадській організації «Міжнародний конгрес криміналістів» (2012) та інших об'єднаннях;
- стажування та вивчення досвіду криміналістів зарубіжних країн тощо.

Науково-педагогічна діяльність у галузі криміналістики є важливим чинником в підготовці фахівців та сприяє формуванню дослідників, які в майбутньому будуть розв'язувати складні кримінальні провадження і забезпечувати правосуддя в державі. Підготовка науково-педагогічних кадрів дозволяє забезпечити стабільний розвиток криміналістики, зберегти та передати до інших поколінь сформовану криміналістичну наукову школу.

На підставі вищевикладеного про розвиток одеської криміналістичної школи можемо зробити висновок, що система української криміналістичної наукової школи у своїй структурі містить такі елементи як:

- організаційна модель наукової школи «керівник/координатор – колектив вчених» на базі закладів вищої освіти та судово-експертних установ, яка зазвичай має тематичну спрямованість;
- тематична модель наукової школи, яка може об'єднувати вчених в галузі криміналістики та інших галузей права України, а також юридичної психології, юридичної деонтології, біографістики, бібліографознавства тощо;
- модель науково-педагогічної школи, характерною особливістю якої є наявність видатного вченого та педагога, яка може бути сформована як іменна наукова школа, так і тематична наукова школа.

Отже, наукові школи в сучасному науковому середовищі демонструють складну мережу взаємозв'язків та переплітаються між собою в контексті спільних інтересів. Вони функціонують як відокремлені центри наукових досліджень, що вивчають певні аспекти науки, так і

взаємодіють одна з одною, обмінюючись ідеями, методами та результатами досліджень. Взаємозв'язаність наукових досліджень сприяє появі нових перспективних напрямків, розвитку міждисциплінарних підходів, а також створенню формальних та неформальних об'єднань.

Список використаних джерел

1. Єленич С. І. Наукова спадщина професора В. П. Колмакова в контексті біобібліографічного дослідження. *Сучасні напрями, засади та методи протидії злочинності в умовах воєнного стану* : матеріали Міжнар. конф., присвяч. 110річчю від дня народж. видатного вченого-криміналіста, дра юрид. наук, проф. Віктора Павловича Колмакова (Одеса, 20 жовт. 2023 р.). Одеса, 2023. С. 65–69.
2. Єфремова Н., Корнієнко І., Єленич С. До питання становлення одеської криміналістичної школи у ХХ – початку ХХІ століть. *Юридичний вісник*. 2023. № 5. С. 5–17. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2023.1>
3. Іщенко А. В. Теоретичні проблеми криміналістики в дисертаційних дослідженнях в Україні. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 2. С. 130–140.
4. Іщенко А. В., Ляшенко Д. А. Розробка проблем методики розслідування злочинів ученими одеської наукової школи криміналістів. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4–5. С. 123–131.
5. Іщенко Д. А. Формування наукових шкіл у криміналістиці. *Право і суспільство*. 2013. № 3. С. 145–151.
6. Наукова школа – феномен науки. *Науковці України – еліта України* / редкол.: В. П. Семиноженко [та ін.]. Київ : Логос України, 2012. URL: http://logos-ukraine.com.ua/project/index.php?project=nued2&load=edu_shools_fenomen.html

Ключові слова: історія криміналістики, Одеська криміналістична школа, Національний університет «Одеська юридична академія», В. П. Колмаков, В. В. Тіщенко

Keywords: forensic scientific schools in Ukraine, Department of criminalistics of the National University «Odesa Law Academy», V. Kolmakov, V. Tishchenko

Стаурська Олександра Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
фахівець інформаційно-координаційного відділу*

Центру організації освітньої підготовки та інформаційно-аналітичної роботи

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ КІБЕРПРОСТОРУ

На сучасному етапі свого розвитку, суспільство стикається з низкою негативних тенденцій, від усунення яких залежить, зрештою, його подальше існування. Не останнє місце серед них займає проблема поширення наркотичних засобів та психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів і, як наслідок, збільшення кількості наркозалежних. За своєю суттю це загроза як здоров'ю окремих осіб, які допускають немедичне споживання наркотиків, так і в цілому для здоров'я населення держави.

Широке впровадження технологій дозволило полегшити більшість процесів життєдіяльності людини, і при цьому сприяло розвитку соціально-економічної сфери, а ще й призвело до їх використання у злочинних цілях. З розвитком інформаційних технологій констатується зміна форм та методів скоєння злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків. Для

наркозлочинів, що вчиняються з використанням глобальної мережі Інтернет, характерна тенденція збільшення криміногенності інформаційного простору, наслідком чого є збільшення кількості наркозалежних осіб та осіб, залучених організованими злочинними групами у процес незаконного обігу наркотиків. Передумовами цьому є загальнодоступність мережі Інтернет, кількість користувачів якої перевищує 4,66 млрд людей у всьому світі, її відкритість, а також відсутність правової регламентації низки напрямків її використання.

Злочинні групи отримали можливість віддаленого збуту наркотиків, безконтактного та анонімного керівництва членами групи, їх вербування у нових регіонах. Дані факти ускладнюють виявлення каналів поставки наркотиків на територію України, а також злочинів, безпосередньо пов'язаних зі збутом наркотиків, обумовлюючи високий рівень їх латентності. Для досягнення більшої вигоди та розробки методів маскування, приховування фактів злочинної діяльності, протидії органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, та органам кримінального переслідування кримінальні суб'єкти об'єднуються у стійкі злочинні групи, що носять транснаціональний характер, використовують сучасні технічні досягнення та програмне забезпечення, що ускладнюють їх ідентифікацію (всі можливі засоби анонімізації в Інтернеті: VPN шифрування IP-адреси, тощо).

Проблеми протидії наркозлочинам, скоєним з використанням кіберпростору залучали вчених із початку XXI ст. (період їх появи) і залишаються предметом дискусій у сучасній правовій науці, набуваючи особливої актуальності. Звертаючи увагу до актуальності і наукову цінність даних досліджень, слід зазначити, що вже опубліковані роботи не вичерпують всіх аспектів проблеми виявлення незаконного збуту наркотиків на етапі розвитку суспільства.

Комплексним науковим дослідженням не піддавалися питання виявлення фактів незаконного обігу наркотиків з використанням кіберпростору, зокрема шляхом використання аналітичної розвідки кримінальних процесів як ефективного засобу протидії наркозлочинності, про актуальність чого свідчить кримінальна статистика. Так, за останні п'ять років є тенденція щорічного зниження кількості зареєстрованих злочинів по лінії наркоконтролю. Проте слід зазначити, що їх кількість залишається значною, що завдає суттєвої шкоди суспільству та державі.

Беручи до уваги високу латентність розглянутого виду злочинів, специфічні особистісні характеристики злочинців та споживачів, активне використання кримінальним елементом інноваційних комп'ютерних технологій для скоєння злочинів та протидії залученню їх до кримінальної відповідальності, недостатньо високий рівень розкриття збутів наркотиків, а також значні збитки від їх скоєння, констатують той факт, що вживані державними органами заходи щодо їх виявлення (розкриття) вимагають удосконалення.

Вивчення практики протидії наркозлочинності в кіберпросторі показало, що ця діяльність здійснюється оперативними підрозділами на фізичному та інтелектуальному рівнях. Однак процес виявлення (розкриття) збуту наркотиків з використанням кіберпростору у різних регіонах країни має як загальні закономірності, так і відмінності, при цьому недостатньо поширена на рівні базових територіальних підрозділів.

Таким чином, актуальність дослідження даної теми обумовлюється існуючими проблемами теоретичного та прикладного характеру. В даний час необхідно вирішити низку науково-практичних завдань щодо вдосконалення діяльності державних органів України у даній частині: вивчити сучасний стан практики виявлення (розкриття) цього виду злочинів; розробити інформаційну модель незаконного збуту наркотиків із використанням кіберпростору; класифікувати способи скоєння злочину цього виду; визначити особливості взаємодії оперативних підрозділів при протидії цьому виду злочинів; виробити науково-практичні рекомендації щодо виявлення (розкриття) фактів незаконного збуту наркотиків з використанням кіберпростору.

Ключові слова: наркотики; збут; наркозлочини; кіберпростір; комп'ютерні технології; мережа Інтернет.

Keywords: drugs; marketing; drug crimes; cyberspace; computer technologies; Internet.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ОСІБ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ЛЕГАЛІЗАЦІЮ ДОХОДІВ ВІД КОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасному контексті актуальність подолання проблеми легалізації (відмивання) доходів від корупційної діяльності набуває визначеного значення для забезпечення стабільності та розвитку суспільства. Варто провести аналіз та визначення особливостей індивідів, які залучаються до процесу легалізації доходів від корупційної діяльності, задля підвищення ефективності заходів у протидії таким проявам злочинної діяльності.

Існують різноманітні точки зору щодо визначення сутності такого елементу криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень як характеристика особистості злочинця. Одні вчені визначають особу злочинця як соціально-біологічну систему, властивості та ознаки якої відображаються у матеріальному середовищі та використовують для розкриття та розслідування злочинів (до таких властивостей відносяться: фізичні, біологічні та соціальні). На думку інших, особа злочинця – це поняття, що виражає сутність особи, яка вчинила злочин, а до системи ознак особи злочинця включають дані демографічного характеру, деякі моральні властивості і психологічні особливості. Треті ж до сукупності інформації про особу злочинця, яка складає його характеристику, включають всі ті дані, які можуть визначати ефективні шляхи розшуку та викриття злочинця, і пов'язані із цим, завдання розслідування [2].

П. С. Дагель надає власне визначення особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочину, під яким розуміє сукупність соціально-політичних, психічних і фізичних ознак особи, яка вчинила злочин [3].

Проводячи науковий аналіз прийшли до висновку виділити загальну класифікацію особистості, пов'язаної з легалізацією (відмиванням) доходів від корупційної діяльності, до якої можна віднести такі як:

- Фінансові експерти – це особи із глибокими знаннями у сфері фінансів та бухгалтерії, які можуть професійно використовувати фінансові інструменти для створення непрозорих схем (наприклад, досвідчений бухгалтер, який легалізує корупційні кошти через фіктивні фірми та складні фінансові транзакції).
- Інтелектуальні організатори – це особи, що розробляють та керують складними схемами легалізації (відмивання) доходів, використовуючи передові технології та бізнес-моделі (зловмисник, який створює мережу компаній, включаючи офшори, для виведення коштів із сфери контролю).
- Універсальні особистості – особи, які поєднують фінансові, юридичні та бізнес-навички для здійснення легалізації корупційних дій (юрист, який активно взаємодіє із фінансовими експертами та використовує компанії-фікції для оптимального відмивання коштів).
- Посадовці, залучені до корупційних дій – особи, які використовують свої службові повноваження для вчинення та приховування корупційних дій, (наприклад, державний службовець, який використовує свої зв'язки для надання переваг у закупівлях та легалізації отриманих доходів).
- Співробітники фінансових інституцій – особи, що працюють спільно із представниками банків та фінансових установ для вигідної легалізації коштів (наприклад, банківський працівник, який переводить гроші, обходячи стандартні процедури виявлення відмивання).
- Експерти по новітнім технологіям та з кібербезпеки – особи, які використовують передові технології та кібербезпеку для приховування слідів відмивання коштів через

електронні канали (наприклад, хакер, що використовує криптовалюти та інші технологічні засоби для пересилання та легалізації коштів, отриманих в наслідок корупційної діяльності).

- Громадські організації та активісти – особи, які використовують публічну діяльність та громадські організації для легалізації коштів та мають вплив на законодавчий процес (наприклад, активісти, які створюють благодійний фонд на збір для дронів, але використовують його як засіб відмивання та проведення сумнівних фінансових операцій).
- Зовнішні агенти – особи, які виступають в ролі посередників між корупційними вітчизняними та міжнародними організаціями за для відмивання коштів (наприклад дипломат, що використовує свій статус для обміну фінансовими вигодами та легалізацією відмивання коштів).

Дана класифікація, на наш погляд, зможе допомогти визначити різноманітні ролі та фаховості осіб, задіяних у процесі легалізації (відмиванні) доходів від корупційної діяльності, що дозволяє краще розуміти їхні методи та розробляти комплексні стратегії протидії цьому явищу.

На думку І. М. Осики особи, які займаються легалізацію злочинних доходів, «є шахраями та характеризуються як сильні, добре організовані, розумні, багаті на кошти, кмітливі люди, які в змозі вносити корективи в діяльність фінансових установ». Безумовно, наведені ознаки можуть поєднуватися у різних формах в одній особі. Типологічні дані про особу злочинця свідчать, що вік суб'єктів легалізації доходів, одержаних від корупційної діяльності, в цілому становить 30-55 років. Аналіз судової та слідчої практики показує, що переважна більшість злочинних дій з легалізації «брудних» коштів вчиняється у містах особами чоловічої статі (питома вага участі жінок у легалізації становить 18 %) при цьому мінімальна вікова межа осіб, які займаються легалізацією – 29–32 роки, що підкреслює необхідність мати певний життєвий досвід, коло знайомств у різних сферах діяльності, фінансові можливості для здійснення подібних кримінально-караних операцій. Матеріали кримінальних проваджень також свідчать про те, що 30,5 % суб'єктів вчиняли легалізацію неодноразово. Безкарність злочинців, яка дозволила ухилитися одного разу від відповідальності, сприяла формуванню стійкої злочинної поведінки, своєрідної спеціалізації та обранню легалізації як одного з джерел матеріального благополуччя з наведених даних стає зрозумілим, що подібною злочинною діяльністю займаються переважно особи, які мають певний запас спеціальних знань, достатній освітній та професійний рівні [1].

Не менш важливим є використання інформаційної розвідки та впровадження інноваційних стратегій у протидії відмиванню коштів. Розвиток методів аналізу особистості злочинця стає ключовим елементом для подолання цієї форми злочинності у майбутньому.

Безсумнівно, ефективність боротьби зі злочинами, пов'язаними з легалізацією незаконних доходів, тісно пов'язана з вивченням ряду специфічних питань, що стосуються криміналістичної характеристики цих злочинів. Розуміння морально-психологічних особливостей, профілювання та аналіз фінансових слідів є критичними елементами для ефективної протидії злочинності. Подальші дослідження в цьому напрямі можуть вдосконалити методи викриття та зменшити вплив корупції в сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методи : монографія / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2006. 242 с.
2. Романенко Т. В., Бишевець О. В. та ін. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики шахрайств, що вчиняються в мережі Інтернет. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 81–87.

3. Топорецька З. М. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики зайняття гральним бізнесом. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 16. С. 1–6.

Ключові слова: корупція, відмивання злочинних коштів, особа злочинця, корупційна діяльність, класифікація особистості.

Keywords: corruption, laundering of criminal funds, criminal's identity, corrupt activity, categorization of the person.

Алексєєва Ліна Леонідівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності*

ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ РОЗСЛІДУВАНЬ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

Існування ефективної держави передбачає своєчасну та якісну реалізацію її функцій, зокрема й тих, які покладені на органи державної влади, які утворюють систему кримінальної юстиції, а саме своєчасне виявлення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень. У той же час, необхідно звернути увагу на формування та усталену практику функціонування проведення розслідувань щодо кримінально-релевантних подій та інших резонансних фактів суб'єктами, які не входять до системи органів кримінальної юстиції, а вказана діяльність не є їх функціональним обов'язком, зокрема журналісти. Внаслідок цього у сучасній практиці сформований самостійний жанр – журналістські розслідування. Як відзначається у наукових джерелах, журналістське розслідування визначається як стаття або серія статей, що базується на оригінальній роботі журналіста, а не тільки на витоку або злив інформації з офіційних або неофіційних джерел. Розслідування описує увесь спектр системної проблеми, а не окремий інцидент, що стосується однієї людини, розкриває складні соціальні теми, корупцію, порушення закону і зловживання владою та інформацією, раніше з різних причин невідому суспільству або таку, що приховують. Загалом, на нашу думку, таке визначення може бути підтримане із окремими уточненнями щодо форми представлення результатів таких розслідувань, оскільки це може бути не лише письмовий формат у вигляді статті чи їх серій, а й телевізійний сюжет, документальний фільм, систематизований блог тощо. Такий підхід свідчить, що форма представлення проведеного розслідування обирається журналістом із урахуванням сфери його діяльності, охоплення аудиторії, яка відслідковує роботу такої особи чи групи осіб, а також фоку цільової аудиторії відповідного медіа чи індивідуально працюючого журналіста.

Як зазначалось вище, журналістські розслідування можуть присвячуватися широкому спектру тем, які мають суспільне значення та суспільний резонанс. Водночас, у межах нашого дослідження особливий інтерес становлять журналістські розслідування щодо кримінально-релевантних подій та можливості використання їх результатів у процесі кримінального переслідування. Проведений нами аналіз доволі широкого спектру журналістських розслідувань свідчить, що у вказаній сфері їх основною тематичною спрямованістю є: *по-перше*, корупційні діяння та інші факти протиправної поведінки, зокрема й зловживання владою чи впливом з боку осіб, які представляють органи державної влади та місцевого самоврядування; *по-друге*, виявлення систематичний протиправних практик, які мають інституційний характер в окремих органах державної влади та місцевого самоврядування; *по-третє*, резонансні кримінальні правопорушення загальнокримінальної спрямованості, які мають серійний характер та викликають значний суспільний резонанс.

Крім того, на нашу думку, слушно виокремити взаємозв'язки між журналістськими розслідуваннями та кримінальним переслідуванням конкретного суб'єкта чи групи осіб, які

вчинили кримінальне правопорушення за хронологічним критерієм: а) журналістське розслідування розпочинається, проводить і завершується до початку кримінального провадження за фактами, яких воно стосувалось; б) кримінальне провадження розпочинається відокремлено без будь-якого взаємозв'язку із журналістським розслідуванням, яке уже триває; в) журналістське розслідування розпочато після початку кримінального провадження у зв'язку наявністю об'єктивних чи суб'єктивних сумнівів у належності проведення досудового розслідування щодо окремих подій, фактів та осіб, зокрема у випадках високого рівня суспільного резонансу; г) журналістське розслідування розпочато після завершення кримінального провадження, що зумовлено відповідними оцінками журналістів щодо неефективності проведеного розслідування, не притягнення окремих осіб до кримінальної відповідальності, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності окремих осіб, застосування кримінального переслідування та кримінального покарання як форми здійснення тиску на особу у зв'язку з її політичною чи громадянською позицією.

Продовжуючи слушно звернути увагу на основні форми використання матеріалів журналістських розслідувань для здійснення кримінального переслідування:

по-перше, початок кримінального провадження за матеріалами журналістських розслідувань та будь-якої інформацією опублікованою у медіа, якщо вона містить ознаки кримінального правопорушення. Необхідно також звернути увагу, що особливість початку таких кримінальних проваджень залежить від таких чинників: а) кримінальне провадження розпочинається після повного завершення журналістського розслідування і публічного оприлюднення його результатів; б) кримінальне провадження розпочато за результатами окремих оприлюднених фактів та інформації, отриманої під час проведення журналістського розслідування;

по-друге, використання матеріалів журналістського розслідування для висунення основних версій. Водночас, зважаючи на те, що вказані матеріали зібрані у спосіб, який не визначений оперативно-розшуковим чи кримінальним процесуальним законодавством, останні можуть використовуватись лише як відповідний інформаційно-аналітичний масив інформації. Крім того, під час використання таких даних варто враховувати суб'єктивні чинники, сприйняття журналістом окремих подій та фактів, а також високу вірогідність розставлення у публікації акцентів та елементів, котрі привернуть увагу споживача інформації, а не відображають логічні та послідовні операції щодо доказування сутності окремих елементів події;

по-третє, визначення стратегії та послідовності дослідження кримінально-релевантної події, зокрема: вчинення дій з її дослідження, які повторюють відповідний алгоритм дій журналіста; вибір іншого алгоритму дослідження із урахуванням можливості найефективнішого використання інструментів кримінального процесуального пізнання;

по-четверте, формування доказів на основі матеріалів журналістських розслідувань за таким алгоритмом: систематизація та оцінка інформаційних джерел використаних журналістом – визначення можливості їх дослідження та перевірки за допомогою кримінальних процесуальних засобів – вибір конкретних інструментів для дослідження кожного джерела – проведення пізнання таких джерел – фіксація результатів такого пізнання – формування доказу у кримінальному провадженні.

Підсумовуючи, необхідно звернути увагу, що, наразі, наявність таких паралельних форм діяльності щодо пізнання окремих подій та фактів потребує системного дослідження можливостей використання матеріалів журналістських розслідувань під час здійснення кримінального переслідування.

Список використаних джерел

1. Посібник із журналістських розслідувань. Теорія та практика. Київ, 2013. 190 с.

Ключові слова: журналістське розслідування; кримінальне провадження; кримінально-релевантна подія
Keywords: journalistic investigation; criminal proceedings; criminally relevant event

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОСОБНИЦТВОМ АГРЕСОРУ

В межах розроблення методики розслідування злочинів, вчинених громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, спрямованих на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, актуальним є питання розуміння змісту криміналістично значущої інформації про зазначене кримінальне правопорушення. Адже правильна оцінка доказів і відповідно обґрунтоване ухвалення в кримінальному провадженні законного рішення зумовлено обсягом та якістю отриманої під час розслідування злочину інформацією. Помилки в інформаційно-пізнавальній діяльності слідчого закономірно мають своїм наслідком неповноту слідства.

Криміналістичну інформацію традиційно в криміналістиці визначають як «відомості процесуального й непроцесуального характеру про розслідувану подію та її учасників, які отримані слідчим або іншим суб'єктом кримінальної процесуальної та оперативно-розшукової діяльності під час розслідування за допомогою прийомів і методів, рекомендованих криміналістикою, і можуть використовуватися як докази, характеризувати їх джерела, сприяти їх виявленню, а також вирішенню різних методичних і тактико-організаційних завдань» [1, с. 51]. Іноді йде мова про таку інформацію як таку, що не залежить від походження, але вона повинна мати значення для встановлення визначених фактів, моментів та подій, що стосуються розслідування та тактики проведення слідчих (розшукових) дій.

Важливою для розуміння змісту криміналістично значущої інформації вважаємо розуміння криміналістично значущих закономірностей механізму злочинів, яку представляють схемою зв'язків: «виявлення слідів злочину – встановлення особи потерпілого – визначення способу злочину – побудова соціально-психологічної моделі (портрету) злочинця – розшук та ідентифікація підозрюваного – формування системи доказів винуватості підозрюваного» [2]. В. А. Журавель на підставі аналізу викладених у літературі поглядів науковців у предметі криміналістики деталізував закономірності механізму злочину між окремими інформаційними блоками (складовими), які, на його думку, входять до теорії механізму злочину: «криміналістичне вчення про спосіб злочину; криміналістичне вчення про механізм слідоутворення; криміналістичне вчення про ознаки; криміналістичне вчення про навички; криміналістична віктимологія; криміналістична гомологія (учення про особу злочинця); криміналістичне вчення про часові зв'язки і відносини; криміналістична класифікація злочинів; криміналістична характеристика злочинів та ін.» [3, с. 9]. Спираючись на ці теоретичні положення можна характеризувати злочини, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

Але подібну інформацію є сенс структурувати у три інформаційних блоки відповідно до моделей поведінки злочинця. Адже, аналіз матеріалів слідчо-судової практики дає можливість стверджувати, що пособник державі-агресора у своїх діях обирає декілька моделей поведінки:

- 1) не намагається приховати кримінальне правопорушення, діє відверто та відкрито; може демонструвати свої дії за допомогою засобів масової інформації;
- 2) намагається приховати сам факт вчинення кримінального правопорушення;
- 3) приховує свою причетність до певного факту своєї діяльності, не приховуючи при цьому факт вчинення злочину. За першої моделі поведінки криміналістично значуща інформація знаходиться для слідчого на поверхні, фактично відсутня проблема одержання, дослідження, оцінювання й використання інформації про механізм злочину та породжувані ним сліди в

процесі доказування, але важливість набуває інформація, що забезпечує розшук та затримання злочинця. Друга та третя моделі поведінки є складними та багатоаспектними, для третьої моделі поведінки особливого значення набуває інформація, що характеризує просторові та часові зв'язки і відносини у події злочину; у другій моделі – всі блоки інформації.

Отже, наведений підхід дозволить сконцентрувати увагу на найбільш значущих елементах механізму вчинення злочинів, спрямованих на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора. Що стане підставою для формування відповідних дієвих методик їх розслідування.

Список використаних джерел

1. Тіщенко В. В. Інформаційні процеси в розслідуванні злочинної діяльності. *Інформаційне забезпечення протидії організованій злочинності* : зб. наук. ст. / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. Одеса, 2003. С. 51–61.
2. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 122 с.
3. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостиль», 2012. 304 с.

Ключові слова: злочин; криміналістично значуща інформація; кримінальне правопорушення; механізм; модель; пособництво.

Keywords: crime; criminalistics significant information; criminal offense; mechanism; model; assistance.

Горобець Євген Вікторович

*Одеський державний університет внутрішніх справ,
аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики*

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Будь-яка форма діяльності спрямовується на конкретний об'єкт, явище або процес, як правило з метою впливу на нього задля досягнення відповідних трансформацій та якісно нових показників їх розвитку. Не є виключенням і оперативно-розшукова діяльність. Аналіз наукових джерел свідчить, на доктринальному рівні, використовуються різні підходи щодо визначення сутності, меж останньої у функціональній системі кримінальної юстиції.

Разом із тим, зауважимо, що формуючи відповідні визначення дослідники уникають чіткого визначення об'єкта на який спрямована оперативно-розшукова діяльність. Значним чином це пов'язано із тим, що сформульоване у ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначення також уникає вказівки на її безпосередній об'єкт, акцентуючи увагу на її основних структурних елементах. Водночас, виокремлюючи об'єкт спрямованості оперативно-розшукової діяльності слушно звернути увагу на її завдання, які визначені у ст. 1 відповідного закону. Так, аналіз вказаних норм свідчить, що основними об'єктами оперативно-розшукової діяльності є:

по-перше, протиправні діяння окремих груп або осіб, відповідальність за які передбачена КК України. У контексті цього, слушно зауважити, що вивчення матеріалів практики свідчить, що не усі протиправні діяння є об'єктами оперативно-розшукової діяльності, оскільки у практичній площині остання спрямовується на протиправні діяння, котрі: а) відносяться до категорії тяжких чи особливо тяжких злочинів; б) вчиняються в організованих формах; в) виявлення, припинення та подальше розслідування яких передбачає обов'язкове залучення негласних сил та засобів. Такий підхід видається виправданим, оскільки злочини, вчинені в

умовах очевидності, з раптовим умислом та без попереднього готування лише в окремих випадках потребують залучення оперативно-розшукових підрозділів, як правило, для здійснення розшуку осіб, які переховуються від кримінального переслідування.

по-друге, розвідувально-підбивна діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій. Щодо такого об'єкта, то звернімо увагу, що він є характерним для оперативно-розшукової діяльності окремих суб'єктів ОРД, і не завжди пов'язаний із подальшим початком кримінального провадження та здійснення кримінального переслідування окремих осіб.

по-третє, інтереси кримінального судочинства;

по-четверте, безпека громадян, суспільства і держави.

Безумовно з концептуальної точки зору виокремлення таких об'єктів є доволі умовним, оскільки усі вони перебувають у тісних залежностях між собою, а такий підхід має пізнавально-методологічний характер.

Серед визначених об'єктів оперативно-розшукової діяльності у межах нашого дослідження найбільший інтерес становить категорія «інтереси кримінального судочинства» як об'єкт функціональної спрямованості роботи оперативних підрозділів. Аналізуючи «інтереси кримінального судочинства» крізь призму діяльності оперативних підрозділів, слід звернути увагу, що безпосередньо КПК України не дає тлумачення вказаній категорії, що потребує звернення до доктрини кримінального процесуального права для визначення: а) сутності кримінального судочинства; б) меж кримінального судочинства; в) основних структурних елементів кримінального судочинства. Аналіз наукових джерел свідчить про ототожнення вченими категорій «кримінальне судочинство» та «кримінальне провадження». Так, зважаючи на викладене, можна відзначити, що у кореляції із кримінальним провадженням як відповідною формою процесуальної діяльності об'єктами оперативно-розшукового забезпечення є: *по-перше*, досудове розслідування; *по-друге*, судовий розгляд кримінальних проваджень; *по-третє*, інші процесуальні дії, які вчиняються уповноваженими суб'єктами у зв'язку із вчиненням діяння передбаченого законом про кримінальну відповідальність. Наголосимо, що у межах представленого дослідження основний акцент нами зміщується саме на аналізі досудового розслідування, як складової частини кримінального провадження, яка є об'єктом оперативно-розшукового забезпечення. Так, у відповідності до ст.3 КПК України досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження. Не заперечуючи вказане визначення запропоноване у КПК України, слушно відзначити, що воно не відображає усі складові досудового розслідування і, фактично, визначає його крізь призму відповідної стадії кримінального провадження акцентуючи увагу на хронологічних аспектах та формах його початку та закінчення. Саме тому, вважаємо слушним проаналізувати й інші не нормативні підходи щодо сутності «розслідування», які вироблені, й у криміналістичній доктрині. Як відзначає В. В. Тіщенко, розслідування як складна динамічна система спрямоване на вирішення комплексного пізнавального завдання – установлення повної й об'єктивної картини події, що відбулася, і розкриття злочину. Таке завдання виконується за допомогою відповідної організації і засобів управління слідчою діяльністю. У той же час, розслідування пов'язане із значними труднощами, тому що являє собою систему діяльності слідчого і багатьох взаємодіючих з ним осіб та установ, яка часто здійснюється в умовах дефіциту, суперечливості та невизначеності інформації, постійно виникаючих проблемних ситуацій, протидії з боку злочинців та інших зацікавлених осіб, обмеження в часі, а також лімітована приписами правових норм [1].

Підтримуючи такий підхід, перш за все необхідно наголосити, що розслідування це, перш за все система діяльності відповідного уповноваженого суб'єкта, яка включає відповідні

структурні елементи, котрі можуть виступати об'єктами оперативно-розшукового забезпечення із різним рівнем інтенсивності у залежності від: категорії кримінального провадження; початкової слідчої ситуації та подальших слідчих ситуацій розслідування, а також інших об'єктивних чинників, кількість яких є необмеженою і, які, суттєво впливають на здійснення досудового розслідування.

Аналізуючи розслідування крізь призму системного підходу, на нашу думку, можна виокремити три складових, які утворюють вказану систему, характеризуються відносним рівнем автономності, але, у той же час, перебувають у тісних залежностях між собою, зокрема:

по-перше, процесуальна складова розслідування, яка передбачає вчинення уповноваженим суб'єктом дій, які визначенні КПК України для досягнення мети кримінального судочинства;

по-друге, організаційна складова розслідування, яка у загальному вигляді передбачає діяльність слідчого щодо управління процесом розслідування та прийняття відповідних управлінських рішень, що буде детальніше проаналізовано нами у подальшому;

по-третьє, тактична складова розслідування, яка передбачає використання відповідних тактичних прийомів, рекомендацій, методів та операцій, які чітко не визначенні нормами чинного законодавства, але не суперечать усталеній практиці кримінального переслідування та не порушують гарантовані права і свободи людини та громадянина.

Частково підсумовуючи, необхідно відзначити, що усі визначені структурні елементи розслідування є об'єктами оперативно-розшукового забезпечення. Водночас, найінтенсивніше оперативно-розшукове забезпечення спрямовується на організаційну та тактичну складову розслідування.

Список використаних джерел

1. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

Ключові слова: досудове розслідування, оперативні підрозділи, оперативно-розшукове забезпечення.

Keywords: pre-trial investigation, operational units, operational and search support.

Єлхін Олексій Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

ЦИФРОВІ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЯК ФОРМА ВИКОРИСТАННЯ ДОХОДІВ, СФОРМОВАНИХ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Як складна система організована злочинність швидко адаптується до нових соціально-політичних умов як у аспекті формування нових моделей злочинної діяльності, зміни власних управлінських моделей та практик, інтеграції у структуру соціальних інституцій та використання передових сучасних економічних інструментів для забезпечення злочинної діяльності, зокрема й для формування та подальшого використання різного типу доходів, які сформовані за результатами організованої злочинної діяльності. Необхідно зауважити, що опрацювання тривалої практики свідчить, що зазвичай для акумуляції та подальшого використання організованими злочинними угрупованнями та лідерами кримінального середовища використовувались традиційні фінансові інструменти, а саме готівкові кошти, що зумовлювалось такими чинниками: *по-перше*, дохід як від різних форм організованої злочинної діяльності форму-

вався у переважній більшості у готівковій формі; *по-друге*, розмір таких доходів був значно меншим у порівнянні з існуючими показниками; *по-третє*, відсутність надійних інструментів зберігання та забезпечення використання таких активів поза державним контролем та ризиками виявлення та вилучення працівниками правоохоронних органів; *по-четверте*, відносно не широкий спектр використання коштів отриманих за результатами злочинної діяльності, зокрема: а) забезпечення власної життєдіяльності відповідних суб'єктів; б) спрямованість на оптимізацію власної злочинної діяльності та забезпечення самовідтворення організованих злочинних угруповань; в) фінансова підтримка осіб, які відбувають кримінальне покарання у виді позбавлення волі та встановлення корупційних зв'язків із представниками правоохоронних органів та адміністрації установ виконання покарань. Необхідно зауважити, що використання відповідних активів за цими напрямками, зумовлювало необхідність використання грошових коштів у готівковій формі. Водночас, зміна філософії злочинної діяльності та ідеологічних моделей функціонування кримінального середовища зумовило необхідність пошуку нових фінансових інструментів, які: по-перше, убезпечують такі активи від постійного контролю з боку держави та правоохоронних органів; по-друге, створюють можливості для використання таких коштів поза межами України; по-третє, формування безперешкодного та швидкого доступу до таких активів у випадках необхідності екстреного їх залучення для вирішення окремих питань пов'язаних із діяльністю кримінального середовища. На сучасному етапі, такими засобами є різні форми цифрових фінансових інструментів.

Аналіз матеріалів практики свідчить, що найпопулярнішими серед таких фінансових інструментів є:

- електронні гроші, які характеризуються такими ознаками: низька вартість емісії і транзакцій; фактичний рух за допомогою електронних систем; великі ризики приховування від оподаткування; захищеність за допомогою криптографічних інструментів; мінімізація витрат щодо обслуговування; відсутність усталеного правового регулювання;
- криптовалюта – продукт цифрової економіки, різновид цифрового знаку (токсина), є записом у реєстрі блоків транзакцій (блокчейна або іншій розподільчій базі даних) і приймається як засіб обміну (одиниця обліку, засіб зберігання, накопичення вартості). Основними рисами криптовалют є: інтернаціональний продукт, створений в інтересах та для забезпечення розрахунків усіх учасників; створення криптовалют базується на алгоритмах об'єктивних математичних законів; контроль за обігом криптовалют здійснюється самою системою, що посилює їх стабільність по відношенню до третіх осіб; їх застосування дозволяє зменшити транзакційні витрати [1].

Виникнення таких фінансових інструментів, зокрема й криптовалют привернуло значну увагу до останніх з боку злочинних угруповань та їх використання для забезпечення протиправних фінансових операцій, що зумовлено: відсутністю чіткого та системного регулювання обігу криптовалют в Україні; складністю контролю за процесами обігу криптовалют, що зумовлено й відсутністю у правоохоронних органів достатньої кількості технічних засобів та програмного забезпечення для реалізації таких функцій. Як свідчить практика найпоширенішими сферами використання криптовалют є операції, пов'язані з незаконним обігом наркотиків та зброї.

Крім того, окремим фактором який сприяє використанню таких інструментів у злочинній діяльності є те, що особи, які використовують криптовалюту, в переважній більшості встановлюють відповідне програмне забезпечення на свої персональні комп'ютери або смартфони.

Це дозволяє досить легко керувати біткойнами без наявних спеціалізованих технічних знань про протокол обігу віртуальних активів. З використанням криптогаманців користувачі можуть відправляти та отримувати біткойни в електронному вигляді на своєму персональному комп'ютері, мобільному пристрої або у вебзастосунку. Кожен крипто-гаманець зберігає посилання на криптографічні ключі, які забезпечують доступ до балансів і трансферів біткойн-

нів, можуть містити декілька облікових записів. Також кожен криптогаманець отримує власний індивідуальний код, що являє собою послідовність цифр та букв (зазвичай 33 сим-воли). Відслідковування транзакцій стає реальним тільки тоді, коли користувач пов'язує своє ім'я та реквізити з публічною адресою в Інтернеті. До цих пір особа користувача, який використовує біткоїн або криптогаманець, залишається невідомою для мережі [2].

Список використаних джерел

1. Українська Л. О., Мещенко М. А. Інноваційні фінансові продукти як цифрові інструменти оптимізації обороту товарів та послуг. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/6.pdf
2. Бохенко В. М. Кримінологічні ризики обігу. *Юридичний науковий журнал*. 2021. № 12. С. 327–330.

Ключові слова: злочинна діяльність, цифрові інструменти, організовані злочинні угруповання.

Keywords: criminal activity, digital tools, organized criminal groups.

Кривда Людмила Русланівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності*

ДОПОМОГА СУДОВО-МЕДИЧНОГО ЕКСПЕРТА (СПЕЦІАЛІСТА) В ОГЛЯДІ ТРУПА НА МІСЦІ ПОДІЇ

Правила проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи № 6 від 17.01.95 року (далі – Правила) встановлюють суб'єктів, об'єкти, порядок проведення, та вилучення і надсилання об'єктів на лабораторні дослідження. Тривалість експертного дослідження не повинна перевищувати одного місяця. Відповідно до Правил суб'єктами проведення експертного дослідження можуть бути: працівники бюро, які мають вищу медичну освіту, пройшли підготовку з судово-медичної експертизи та професорсько-викладацький склад кафедр (курсів) судової медицини інститутів удосконалення лікарів, медичних інститутів та університетів. Об'єкти – трупи, частини трупа осіб, що вмерли насильницькою смертю, раптово або при нез'ясованих обставинах, а також трупи невстановлених осіб. Місцем проведення експертного дослідження може бути морг бюро судово-медичної експертизи або морг лікувально-профілактичних установ. Правила передбачають проведення експертного дослідження у пристосованих під морг приміщеннях лікувально-профілактичної установи (при наявності в них необхідних умов) і на відкритому повітрі (ексгумація трупа). У випадку, коли під час проведення патологоанатомічного дослідження, помічаються ознаки насильницької смерті, розтин припиняється та головний лікар повідомляє органи дізнання про них. Органи дізнання забезпечують призначення експертизи, доставку трупа і всіх необхідних медичних документів (історію хвороби, протокол розтину тощо) до моргу. Ретроспективний аналіз даних звітів роботи відділення судово-медичних молекулярно-генетичних експертиз Одеського обласного бюро судово-медичної експертизи за структурою досліджених біологічних об'єктів в період 2008 по 2018 року показує, що процентне співвідношення досліджених біологічних об'єктів за аналізований період змінюється в бік збільшення дослідження мікрокількостей і мікрослідів крові, слини і сперми з 10–15 % до 25–30 %, аналогічна тенденція спостерігається для контактних невидимих (латентних) слідів з 1 % до 7–10 %.

Використання судово-медичних знань у розслідуванні насильницьких, корисливо-насильницьких злочинів у ситуації виявлення трупа має значення у багатьох розділах Кримі-

нального кодексу, зокрема в статтях, що стосуються смертельних наслідків, тілесних ушкоджень, злочинів проти життя і здоров'я. Ось кілька основних випадків та статей Кримінального кодексу, де судово-медичні знання можуть використовуватися:

1. Смерть особи внаслідок насильства (стаття 115 КК України): У цій ситуації судово-медичні експерти проводять дослідження трупа, щоб встановити, чи було смерть наслідком насильства, та допомагають визначити причину смерті.

2. Завдання тяжких тілесних ушкоджень (стаття 121 КК України): Судово-медичні знання використовуються для визначення ступеня тяжкості та наслідків тілесних ушкоджень, що були завдані жертві.

3. Злочини проти статевої недоторканності і статевої свободи (статті 152-155 КК України): Судово-медичні експерти проводять обстеження та збирають докази, які підтверджують факт сексуального насильства.

4. Злочини, що призвели до смерті потерпілого (стаття 124 КК України): В таких випадках експерти визначають причину смерті та встановлюють зв'язок між злочином і наслідками.

5. Злочини проти недоторканності дитини (стаття 173 КК України): Судово-медичні експерти грають важливу роль у виявленні і документуванні тілесних ушкоджень дітей, що стали жертвами насильства.

6. Злочини проти життя та здоров'я військовослужбовців (статті 402-405 КК України): У військових справах судово-медичні експерти грають важливу роль у встановленні причин смерті або тілесних ушкоджень військовослужбовців.

7. Злочини проти життя та здоров'я громадян інших країн (стаття 438 КК України): У випадках, коли іноземці стали жертвами злочину на території України, судово-медичні експерти можуть визначити обставини смерті або тілесні ушкодження для міжнародного розслідування.

Застосування судово-медичних знань у розслідуванні цих злочинів допомагає встановити обставини події, визначити причину та вину злочинців, а також забезпечує об'єктивність та справедливність у судових справах.

Допомога судово-медичного експерта (спеціаліста) в огляді трупа на місці події є надзвичайно важливою для збору об'єктивних та науково обґрунтованих доказів у справах, пов'язаних із смертями або підозрою у смерті.

Переваги спеціалізованого експерта: Судово-медичні експерти мають спеціалізовану медичну та форензичну кваліфікацію, яка дозволяє їм визначати причини смерті, встановлювати травми та небезпечність для життя, а також проводити аналізи та зразки на місці події.

1. Збір об'єктивних доказів: Судово-медичний експерт може допомогти збирати об'єктивні докази, які допомагають встановити обставини смерті або травми, ідентифікувати потенційні сліди насильства або злочинності.

2. Визначення причини смерті: Експерт може визначити причину смерті на місці події, що може бути критично важливим для визначення можливих злочинних дій або недоліків у медичному догляді.

3. Збереження доказів: Судово-медичний експерт допомагає в правильному збереженні та фіксації доказів, включаючи фотографії, зразки тканин та інші матеріали, які можуть використовуватися під час подальшого розслідування і судового процесу.

4. Запис і документація: Експерт веде докладний запис про всі виявлені ознаки та патологічні зміни, а також застосовані методи та процедури.

5. Співпраця з правоохоронцями: Судово-медичний експерт співпрацює з правоохоронцями та слідчими, надаючи їм інформацію та консультації щодо медичних аспектів розслідування.

6. Експертний висновок: На підставі огляду та досліджень, судово-медичний експерт може скласти експертний висновок, який може бути важливим доказом у судовому процесі.

Загалом, спеціалізований судово-медичний експерт на місці події допомагає забезпечити об'єктивне та науково обґрунтоване дослідження смертей та травм, а також підвищує можливість виявлення та розкриття злочинів, пов'язаних з насильством та корисливстю.

Вдосконалення використання допомоги судово-медичного експерта (спеціаліста) в огляді трупа на місці події може включати наступні аспекти:

1. Підвищення кваліфікації та освіта: Забезпечення постійної підвищення кваліфікації судових медиків і форензичних експертів, включаючи оновлення їхніх знань та навичок у сфері судової медицини та форензіки.

2. Стандартизація процедур: Встановлення чітких і стандартизованих процедур для проведення огляду трупів на місці події, що допоможе уникнути помилок та забезпечить об'єктивність результатів.

3. Сучасні технології: Впровадження сучасних технологій та обладнання для більш точного та об'єктивного огляду трупів, включаючи використання медичних інструментів і форензичних засобів, які сприяють збору доказів.

4. Підвищення координації: Забезпечення ефективної співпраці між судовими медиками, правоохоронними органами та іншими відповідними службами для забезпечення швидкого та ефективного реагування на ситуації.

5. Документація та звіти: Запровадження обов'язкового складання докладних звітів та фіксації всіх виявлених доказів на місці події, що дозволить забезпечити точність та достовірність інформації.

6. Підготовка експертів: Розробка програми підготовки для фахівців у сфері судової медицини та форензіки, включаючи стажування та практичні заняття на місцях подій.

7. Використання інтернаціонального досвіду: Співпраця з міжнародними організаціями та обмін досвідом з іншими країнами для використання найкращих практик у судовій медицині та форензіці.

Ці заходи можуть сприяти покращенню ефективності та надійності проведення огляду трупів на місці події, що, в свою чергу, допоможе в розкритті злочинів та забезпеченні справедливості у судових справах.

Ключові слова: судовий медик, форензіка, судова медицина, труп.

Keywords: forensic medicine, forensics, forensic medicine, corpse.

Кухарук Ігор Миколайович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

ІНСТИТУТ АДВОКАТСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ФОРМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Протягом останнього десятиріччя у нашій державі триває процес перманентного реформування системи кримінальної юстиції, основним компонентом якого стало прийняття нового кримінального процесуального законодавства, однією із ключових засад якого є закріплення принципу змагальності на усіх стадіях здійснення кримінального переслідування відповідних осіб за фактами вчинення кримінальних правопорушень. У той же час, незважаючи на нормативне закріплення принципу змагальності, реалізація останнього у практичній площині доволі часто видається ускладненою та неможливою його фактичного забезпечення через низку причин, які потребують детальнішого аналізу. Видається, що формуючи відповідну систему прав та повноважень суб'єктів кримінального переслідування законодавець виходив із концептуальних положень Конституції України щодо презумпції невинуватості та також покладення тягара доказування вини особи у вчиненні кримінального правопорушен-

ня на сторону обвинувачення, що призвело до суттєвого дисбалансу щодо можливості реалізації принципу змагальності у практичній площині. Так, аналізуючи навіть суб'єктний склад кримінального переслідування можна визначити принаймні трьох самостійних суб'єктів із розгалуженими кримінальними процесуальними повноваженнями:

а) оперативні підрозділи як самостійний суб'єкт кримінального переслідування адже ми солідаризуємось із позицією дослідників, які наголошують, що кримінальне переслідування фактично здійснюється в окремих випадках до початку кримінального провадження, зокрема шляхом реалізації негласної діяльності оперативних підрозділів щодо оперативно-розшукового документування протиправної діяльності окремих осіб та груп;

б) слідчий, який уповноважений самостійно чи із дотриманням процедури судового контролю реалізовувати значну кількість процесуальних повноважень;

в) прокурор як суб'єкт: а) як суб'єкт здійснення процесуального керівництва у формі управлінсько-наглядової діяльності; б) самостійного збирання доказів; в) фактичного здійснення кримінального переслідування.

Крім того, необхідно звернути увагу на такі додаткові чинники: а) наведені суб'єкти у разі необхідності на організаційно-тактичному рівні під час розслідування можуть залучити значну кількість додаткових сил та засобів; б) вказані особи є професійно підготовленими правниками для яких здійснення кримінального переслідування є основним функціональним обов'язком; в) уповноважені державою на використання на використання негласних форм діяльності під час здійснення кримінального переслідування.

У той же час, згідно ст.19 КПК України суб'єктний склад сторони захисту суттєво обмежений і крім особи щодо якої здійснюється кримінальне переслідування включає захисника та законного представника. Необхідно наголосити, що у переважній більшості випадків, особа щодо якої здійснюється кримінальне переслідування та її представник не є фахівцями у галузі права, а тому основний тягар щодо праксеологічного забезпечення змагальності покладається на захисника, яким є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, особи щодо якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку із її смертю, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, а також особи, щодо якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

У контексті цього, звернімо увагу на систему прав адвоката, які визначені у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Так, аналіз ст. 20 вказаного закону свідчить, що для здійснення своїх повноважень у межах кримінального провадження адвокат наділений такими повноваженнями:

- звертатись із адвокатськими запитами;
- ознайомлюватись на підприємствах в установах та організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;
- складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у передбаченому законом порядку;
- збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, у встановленому законом порядку запитувати, отримувати та вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватись із ними та опитувати осіб за їх згодою.

Відповідні права конкретизовані у КПК України та інших нормативно-правових актах. Водночас, їх системне дослідження свідчить, що інструментарій адвоката у контексті реалізації своїх повноважень як захисника у кримінальному провадженні є досить обмеженим. Особливу увагу необхідно звернути на досить невеликий перелік повноважень, які стосуються збирання відомостей про факти, які можуть бути використанні як докази у кримінальному провадженні.

У контексті цього й постає питання необхідності теоретичного осмислення та подальшої прикладної реалізації відповідних форм діяльності адвокатів з метою посилення цієї лінії їх профе-

сійної діяльності і, як наслідок, більш ефективного забезпечення реалізації принципу змагальності у кримінальному провадженні. Одним із можливих шляхів вирішення є запровадження інституту адвокатського розслідування як відповідної комплексної форми діяльності захисника у кримінальному провадженні, яка спрямована на збирання, формування, дослідження та використання доказів з метою спростування висунутого обвинувачення та встановлення обставин кримінального провадження, які з об'єктивних чи суб'єктивних причин не з'ясовані органами досудового розслідування. Формування такого інституту потребує вирішення відповідного спектру завдань, зокрема: *по-перше*, вивчення та теоретичне осмислення досвіду інших країн, де такі інститути отримали нормативне закріплення та є усталеними практиками адвокатської діяльності; *по-друге*, виокремлення форм та складових, які можуть бути впроваджені у вітчизняну правозастосовну практику; *по-третє*, формування відповідних законодавчих пропозицій та їх громадське обговорення як у середовищі професійних адвокатів так і серед працівників суб'єктів системи органів кримінальної юстиції; *по-четверте*, впровадження вказаних положень у практичну діяльність; *по-п'яте*, забезпечення інструментів підвищення кваліфікації та формування відповідних організаційно-тактичних, етичних та правових моделей здійснення адвокатами такої діяльності.

Ключові слова: кримінальне провадження; доказування; адвокат; адвокатське розслідування

Keywords: criminal proceedings; proving; lawyer; legal investigation

Кучеров Дмитро Сергійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ АУДІО- ТА ВІДЕОКОНТРОЛЮ ОСОБИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОДАТКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Однією із важливих загроз національної безпеки є загроза її економічній стабільності. З урахуванням цього важливим напрямом боротьби зі злочинністю є виявлення, викриття, попередження та розслідування податкових кримінальних правопорушень. Серед вітчизняних вчених-криміналістів, які у своїх наукових роботах зверталися до визначення особливостей розслідування злочинної діяльності у сфері оподаткування, слід назвати В. В. Білоуса, А. Ф. Волобуєва, А. В. Даниляка, Н. Я. Дондика, М. М. Корнієнка, В. В. Лисенка, М. М. Ляшенка, Г. А. Матусовського, А. М. Падалку, О. В. Пчеліну, П. В. Цимбала, С. С. Чернявського та інші. Проте питання можливостей використання негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні податкових кримінальних правопорушень для отримання важливої доказової інформації залишається недослідженим.

На нашу думку, під час розслідування тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері оподаткування, саме негласні слідчі (розшукові) дії дозволяють здобути та закріпити важливу доказову та орієнтуючу інформацію, яку не можливо здобути іншим шляхом і без якої слідству не завжди вдається повною мірою встановити усіх учасників злочинної схеми та саму злочинну схему і технологію її реалізації, виявити місце знаходження грошових коштів, що стали предметом злочинного посягання, а також виявити матеріальні та нематеріальні активи, які можуть бути використані для відшкодування завданої шкоди.

Однією із негласних слідчих (розшукових) дій, що дозволяє отримати важливі данні при розслідуванні податкових кримінальних правопорушень, є аудіо- та відеоконтроль особи. Відповідно до ст. 260 КПК України аудіо- та відеоконтроль особи є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться щодо певної особи, що є фігурантом криміналь-

ного провадження, без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування [1]. А. В. Сердюк зазначає, що зміст даної статті КПК України не визначає чіткого місця проведення даної негласної слідчої (розшукової) дії, та припускає, що це може бути як приватне володіння особи, так і громадське місце, чи будь-яка інша ділянка простору, в якій повинна з'явитися певна особа [2, с. 168]. Фактично, так воно і є, однак за умови, коли аудіо- та відеоконтроль особи необхідно провести у певному приміщенні, вільний доступ до якого обмежено, виникає необхідність проведення єдиного тактичного комплексу негласних заходів, тобто аудіо-, відеоконтроль особи проводиться у поєднанні із обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи.

З процесуальної точки зору, санкціонування даного тактичного комплексу потребує отримання ухвали на проведення кожної із зазначених негласних слідчих (розшукових) дій. Це чітко передбачено відповідними статтями КПК України та обумовлюється самим змістом даних негласних слідчих (розшукових) дій, що пов'язані із порушенням певних конституційних прав та свобод людини та громадянина.

З позиції особливостей тактики проведення даного тактичного комплексу, то слід зазначити, що аудіо-, відеоконтроль особи у поєднанні із обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи спрямований на вирішення конкретного тактичного завдання або ряду завдань розслідування та передбачає їх реалізацію як самостійної тактичної операції або ж як структурної складової інших тактичних операцій. Це пов'язано із тим, що сам по собі аудіо-, відеоконтроль особи потребує попереднього отримання певної переконливої інформації щодо того, відносно якої особи та чому є реальна необхідність проведення даної негласної слідчої (розшукової) дії, яка інформація щодо осіб, причетних до вчинення податкових кримінальних правопорушень, способів вчинення таких правопорушень, злочинних схем та технологій їх реалізації, суми грошових коштів та місця їх знаходження, тощо може бути отримана за результатами її проведення. Крім того, слідство має чітко розуміти, стосовно якої конкретно особи необхідно проводити дану негласну слідчу (розшукову) дію, в яких локаціях дана особа може обговорювати питання, що стосуються розслідуваних податкових кримінальних правопорушень, яка точна адреса таких локацій та режим доступу до них певних осіб тощо.

Необхідно підкреслити, що аудіо-, відеоконтроль особи дозволяє отримати більш детальну інформацію, що стосується злочинної події, за рахунок того, що особа не підозрює про проведення щодо неї такого заходу і відповідно вільно обговорює питання, що стосуються злочинної події. Крім того, у ситуаціях, коли особа використовує різноманітні мобільні застосунки, які забезпечують з'єднання абонентів мобільного зв'язку через мережу Інтернет та унеможливають фіксацію розмов особи шляхом зняття інформації з електронних комунікаційних мереж у порядку статті 263 КПК України, саме безпосередній аудіо-, відеоконтроль особи дозволяє зафіксувати такі розмови.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Сердюк А. В. Місце аудіо-, відеоконтролю особи та аудіо-, відеоконтролю місця у системі негласних слідчих (розшукових) дій. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. Вип. 10. С. 166–172.

Ключові слова: досудове розслідування, податкові кримінальні правопорушення, негласні слідчі (розшукові) дії, аудіо-, відеоконтроль особи.

Keywords: pre-trial investigation, tax criminal offenses, covert investigative (search) actions, audio and video monitoring of a person.

СТРУКТУРА ТА ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Опираючись на вихідні положення гносеології, на нашу думку, можна зробити твердження, що розслідування будь-якої категорії кримінальних проваджень є процесом пізнання конкретного об'єкта та/або системи фактів об'єктивної дійсності. Аналіз філософських джерел свідчить, що спектр об'єктів пізнання є доволі широким та не усі з них є актуальні для вказаного процесу у межах діяльності системи кримінальної юстиції та наук кримінально-правового циклу.

Ми солідаризуємось із позицією професора В. В. Тіщенко, який відзначає, що розслідування являє собою складну багатофункціональну діяльність, спрямовану, насамперед, на встановлення сутності розслідуваної події, її осіб, яким було завдано фізичної, моральної та матеріальної шкоди. У розслідуванні можна виділити інформаційно-пізнавальний, інформаційно-пошуковий, процесуально-посвідчуваний, організаційно-управлінський, психологічний, технологічний, евристичний та інші аспекти діяльності. Кожен із них заслуговує на окремий аналіз. У практичній діяльності слідчого важливо не тільки усвідомити значущість кожного із названих аспектів, але й уміти правильно об'єднувати їх в єдиний комплекс системно-діяльнісного і правового підходів у процесі розслідування по кожному кримінальному провадженні [3].

На нашу думку, базуючись на міждисциплінарному підході *кримінально-процесуальне пізнання необхідно розуміти у широкому значенні як інформаційно-аналітичну та фіксуючу діяльність уповноваженого суб'єкта сторони обвинувачення об'єктом якої є відповідна кримінально-релевантна подія чи система таких подій, які утворюють логічну єдність, а також інші об'єкти, які опосередковано відносяться до такої події з метою планування розслідування, прийняття виважених організаційно-тактичних рішень, забезпечення повного та об'єктивного процесу доказування та застосування необхідних кримінальних процесуальних заходів та засобів з метою досягнення завдань кримінального судочинства.*

Продовжуючи використання міждисциплінарного підходу, на нашу думку, можна виокремити такі види кримінального процесуального пізнання:

по-перше, ретроспективне пізнання, для якого є характерним пізнання відповідних процесів, які мали місце у минулому та здійснення його на основі теорії відображення будь-яких форм людської діяльності у матеріальному світі. Принагідно наголосити, що такий вид кримінального процесуального пізнання є найпоширенішим у межах розслідування більшості кримінальних проваджень, що значним чином пов'язано із специфікою організації роботи органів кримінальної юстиції, яка загалом орієнтована на реагування щодо вчинених кримінальних правопорушень. У той же час, необхідно відзначити, що окремі науковці доволі категорично виокремлюють ретроспективне пізнання як фактично єдине можливе у кримінальному провадженні. Так, О. В. Ковальова відзначає, що «інформаційно-пізнавальна діяльність сторони кримінального провадження завжди має ретроспективний характер, що зумовлено тим фактом, що нею сприймається інформація про обставини суспільно небезпечного діяння, що було вчинено деякий (іноді – достатньо тривалий) час тому. Це значно ускладнює сприйняття фактів та подій об'єктивної реальності, що пояснює необхідність застосування слідчим/ дізнавачем специфічних методів та методик розслідування, достатніх для пошуку та використання юридично значущої інформації. Основні обставини кримінального правопорушення встановлюються виключно за його слідами, які стають доказами [1].

по-друге, безпосереднє кримінальне процесуальне пізнання, яке здійснюється відповідним суб'єктом у режимі реального часу. Для такого виду пізнання характерним є: а) викори-

стання специфічних засобів, зокрема й окремих різновидів негласних слідчих (розшукових) дій, які забезпечують можливість такого пізнання; б) об'єктом такого пізнання є триваюча злочинна діяльність, її окремі складові, а також процеси дотичні до злочинної діяльності, яка розслідується;

по-третє, перспективне чи прогностичне пізнання для якого характерною є значна аналітична компонента, оскільки за рахунок пізнання уже існуючих даних формуються аналітичні прогнози та моделі щодо: а) можливості продовження злочинної діяльності особами, які притягуються до кримінальної відповідальності у межах конкретного кримінального провадження; б) потенційно можлива лінія поведінки учасників кримінального провадження, яка може вплинути на сформовану слідчим стратегію розслідування; в) планування потенційних заходів щодо захисту уже зібраної доказової бази; г) оцінка ризиків активної протидії розслідуванню, зокрема й використання корумпованих зв'язків. Необхідно також звернути увагу, що особливе місце у перспективному моделюванні, як складовій частині розслідування має процедура прийняття тактичних рішень, під яким розуміється визначення слідчим лінії поведінки у конкретній ситуації. Процедура ухвалення тактичного рішення – складний вольовий акт, у якому синтезуються знання й досвід, уміння чітко визначати мету діяльності й оцінити ситуацію[2].

Продовжуючи аналіз необхідно з'ясувати сутність центрального об'єкта кримінального процесуального пізнання. Аналіз наукових джерел, свідчить, що фокусуючи увагу загальному об'єкті пізнання у межах кримінального провадження дослідники першочергово апелюють до категорій «злочин» та «кримінальне правопорушення». Не заперечуючи категорично таких підхід, вважаємо за необхідне уже ж таки частково відійти від нього, зважаючи на те що складовою предмету нашого дослідження є дорожньо-транспортні події. Так, на нашу думку, початковим об'єктом кримінального процесуального пізнання є *кримінально-релевантна подія під якою необхідно розуміти подію, яка на момент її початкового пізнання слідчим не характеризується категорично визначеними ознаками щодо її криміногенного характеру*. Закономірно, зважаючи на матеріали практики, стверджувати, що на момент виявлення конкретної події, яка у подальшому може бути кваліфікована як конкретний вид кримінального правопорушення, вчиненого, як правило, з необережності у суб'єкта, який здійснює кримінальне переслідування не має чіткого уявлення та сформованого внутрішнього переконання щодо сутності події, значним чином за рахунок: а) чинника обмеженості початкової інформації; б) необхідності системної аналітичної роботи щодо встановлення взаємозв'язків між окремими елементами події, які лише за їх прямої наявності утворюють відповідне кримінальне правопорушення, наприклад встановлення взаємозв'язків між такими фактами: дії водія згідно вимог правил дорожнього руху – дії пішохода згідно правил дорожнього руху – обстановка у межах якої відбулась подія – дії водія щодо уникнення наслідків (наїзду на пішохода). Звернімо увагу, що опрацьовані нами кримінальні провадження щодо розслідування дорожньо-транспортних подій свідчать, що у більшості з них початкові слідчі (розшукові) дії були спрямовані саме на пізнання сутності кримінально-релевантної події, за відсутності у слідчого внутрішнього переконання чи достатньої інформації щодо характеристики події як злочину передбаченого ст. 286 КК України.

Список використаних джерел

1. Ковальова О. В. Інформаційна парадигма досудового розслідування в Україні: теоретико-прикладний аспект : монографія. Одеса : Гельветика, 2022. 320 с.
2. Лукашевич В. Г., Юнацький О. В. Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого : монографія. Київ : КНТ, 2008. 184 с.
3. Тищенко В. В. Технологія та евристика як складові пізнавальної діяльності у розслідуванні. *Науковий вісник ДДУВС*. 2021. Спец. вип. № 2. С. 188–194.

Ключові слова: розслідування; кримінальне процесуальне пізнання; кримінально-релевантна подія.

Keywords: investigation; criminal procedural knowledge; criminally relevant event.

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З НЕОБЕРЕЖНОСТІ

Значення та застосування новітніх здобутків у різних галузях наук, таких як природничі, технічні, економічні чи інші, з кожним днем стає все більш актуальним при розслідуванні різних видів кримінальних правопорушень. Іншими словами це новітні технології та методики, за допомогою яких можливо вирішити завдання розслідування, які раніше були недоступні.

В. Г. Гончаренко зазначає що, «спеціальні знання – це сукупні знання спеціалістів у даній галузі, що характеризують досягнення конкретної наукової чи технічної галузі, тому вони завжди відбивають сучасний рівень розвитку науки, техніки, мистецтва, навіть якщо окремі спеціалісти з якихось причин відстають від цього рівня» [1, с. 25]. Спеціальні знання у будь-якому національному юридичному процесі притаманні особам з процесуальним статусом «експерт», «спеціаліст».

М. Г. Щербаковський вважає «спеціальні знання професійними знаннями, отриманими в результаті навчання, а також навички, здобуті обізнаною особою у процесі практичної діяльності в різних галузях науки, техніки та інших суспільно-корисних галузях людської діяльності, що використовуються разом з науково технічними засобами при проведенні експертизи» [2, с. 3].

Аналіз криміналістичної літератури, дає можливість визначити спеціальні знання – як знання спеціаліста у чітко визначеній науковій чи технічній галузі, застосування яких при процесі доказування забезпечує швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень.

Нині процес виявлення, фіксації, вилучення та зберігання слідів, а також їх максимальне дослідження безумовно неможливо уявити без спеціальних знань. Іноді таких знань у слідчого буває недостатньо, через що виникає необхідність у залученні спеціальних знань з інших джерел. Б. В. Романюк у дисертації зазначає: «Вчені єдині лише в тому, що слідчому обов'язково потрібні спеціальні знання, які він безпосередньо повинен застосовувати в процесі розслідування кримінальної справи» [3, с. 83]. Таким чином, можна стверджувати, що роз'яснення, надані експертом, є певним початком, який допомагає дати відповіді на питання, що були поставлені слідчим у процесі розслідування злочинів.

Якщо брати процес розслідування вбивств, що вчинені з необережності, то можна окреслити, що знання спеціаліста можуть застосовуватися у таких випадках: 1) визначення території та її меж, що потребують огляду; 2) встановлення способу огляду місць, де знаходяться сліди кримінального правопорушення, речові докази, та об'єкти, які необхідно оглянути у першу чергу; 3) обрання та застосування технічних засобів відповідно до досліджуваного об'єкту; 4) обрання виду слідчого експерименту залежно від поставлених слідчим мети та завдань; 5) складання плану проведення відтворення обставин і обстановки події; 6) відбір з місця події зразків для експертного дослідження та після їх вилучення з місця події допомога в попередженні пошкодження під час їх перевезення чи збереженні; 7) проведення необхідних найпростіших геометричних, вагових й інших вимірів; 8) виявлення слідів, зокрема мікрооб'єктів.

Особливої актуальності набуває залучення до розслідування вбивств з необережності спеціалістів психології, психіатрії, що можуть надати слідчому певний соціально-психологічний портрет злочинця, що невідомий, або ж допомогти встановити, які відносини між підозрюваним та потерпілим, або ж ситуації сприяли вчиненню даного кримінального правопорушення. Такі знання, відомості, можуть досить чітко впливати на кваліфікацію кримінального правопорушення, допомагають встановити вектори розслідування. На основі висновків експертів можливе висунення основних версій вчинення вбивства з необережності, як загальних, так і окремих, що під час огляду спеціалістом трупа чи місця його виявлення, може висувати слідчий.

«Можливості судового медика як спеціаліста недостатньо використовуються під час провадження слідчих дій, спостерігається неповний перелік запитань, які слідчі ставлять на вирішення судово-медичної експертизи, вони припускаються помилок, зокрема й у формулюванні запитань. У результаті слідчий не завжди користується в повному обсязі можливостями судово-медичних досліджень» [4, с. 127].

Судово-медичній експертизі підлягають аналізу трупи, трупний матеріал, матеріал біологічного походження, слідоутворюючі виділення людського організму, живі особи, наприклад, підозрюваний, чи та/або обвинувачений.

Що стосується біологічних досліджень, то об'єктами дослідження є речові докази зі слідами біологічного походження. Експерти встановлюють вид виявлених слідів крові, її приналежність підозрюваному або потерпілому.

Окремим видом судово-медичної експертизи є молекулярно-генетична експертиза. Ця ідентифікація базується на аналізі ДНК людини, який є найбільш ефективним і надійним з відомих на сьогоднішній день методів ідентифікації. Можливості тестування включають дослідження слідів біологічного походження генетичними методами, тобто аналіз набору ДНК, що використовується для ідентифікації особи за допомогою мікрооб'єктів та мікрослідів, таких як жирові плями, відбитки пальців, волосся, краплі крові, слини та інших слідів біологічного походження. При вилученні відбитків пальців рук і проведенні дактилоскопічної експертизи повинні використовуватися технічні засоби і методи, що забезпечують збереження ДНК. «Зокрема, експерти радять застосовувати порошки на сажовій основі, дактилоскопічні плівки на колоїдній основі, використовувати стерильні пензлики» [5, с. 177].

Неабияке місце при розслідуванні даної категорії кримінальних правопорушень посідає судово-криміналістична експертиза цілого за частинами. Для проведення таких досліджень існує трасологічна експертиза. Трасологічна експертиза використовується для визначення ідентичності частин предметів або товарів. У більшості випадків порівняння проводиться між частинами предмета та іншими знайденими частинами. Наприклад, під час обшуку підозрюваного, шматок ножа, що застряг у тілі, і лезо, гудзик, загублений на місці злочину, або інший матеріал, що зберігся на одязі підозрюваного.

Таким чином, спеціальні знання завжди використовуються слідчим під час розслідування будь-яких видів кримінальних правопорушень. Оскільки, власних можливостей і знань слідчого, доступних методів і технічних засобів пізнання може бути недостатньо, тому залучення судових експертів полягає в тому, що експерт своєю професійною діяльністю, під час певних слідчих (розшукових) дій може допомогти слідчому не тільки досвідчено, наприклад, оглянути труп, а й знайти сліди злочину та вилучити їх без пошкоджень.

Список використаних джерел

1. Гончаренко В. Г., Курдюков В. В., Легких К. В. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури України*, 2007. № 2 (9). С. 22–34.
2. Щербаковський М. Г. Тактика проведення судових експертиз : лекція. Харків : ХНУВС, 2004. 32 с.
3. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 222 с.
4. Бічурін Р. Х. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених з хуліганських мотивів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 237 с.
5. Степанюк Р. Л. Особливості призначення судової молекулярно-генетичної експертизи під час розслідування вбивств. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро, 2019. № 3. С. 174–180.

Ключові слова: розслідування, вбивство з необережності, спеціальні знання, експертиза.

Keywords: investigation, negligent homicide, specialized knowledge, expertise.

МОДЕЛІ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА-ПРОФАЙЛЕРА В МЕЖАХ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Перманентний розвиток суспільства та виклики сьогодення вимагають швидких та рішучих дій з боку правоохоронних органів задля швидкого та якісного розслідування злочинної діяльності, насамперед мова йде про винайдення нових та адаптацію вже існуючих у світовій практиці моделей та методик розслідування. Такі асиміляційні процеси позитивним чином впливатимуть на рівень розкриття злочинів. Саме такою методологією, яка є доволі поширеною та дієвою, що використовується переважно у країнах загального права, є профайлінг. Зважаючи на доволі розгалужену класифікацію згаданої методології, хочемо підкреслити, що нас цікавить саме так званий «криміналістичний профайлінг».

Використання методології профайлінгу під час розслідування злочинної діяльності є доцільним як на організаційному, так і на тактичному рівнях, а відповідно діяльність спеціаліста-профайлера є пролонгованою, про що ми зазначали в своїх попередніх дослідженнях [док. див.: 1]. Водночас доволі важливим залишається визначення характеру та способів взаємодії спеціаліста-профайлера зі слідчим та працівниками оперативних підрозділів в межах залучення першого до процесу розслідування. Зважаючи на висновки, зроблені нами у попередньо проведених дослідженнях, рівні когнітивної діяльності спеціаліста-профайлера можна умовно поділити на *основний* та *наступний*, відповідно на першому у суб'єкта дослідження формується уявлення про подію вчиненого кримінального правопорушення на основі аналітично опрацювання наявної у слідства інформації, при цьому виокремлюються та формуються дві групи інформаційних джерел: *по-перше*, риси особи, які мають типовий/повторюваний характер, що є характерними для конкретного виду протиправного діяння; *по-друге*, персоніфіковані (індивідуальні, унікальні) особистісні риси, що надають змогу слідству встановити мотиви конкретної злочинної діяльності тощо. На наступному рівні спеціаліст-профайлер формує можливі моделі поведінки особи-злочинця вже після вчинення акту злочину, що здебільшого може носити більше превентивний характер задля недопущення та/або попередження подальших злочинних посягань [1], пропонуємо виділити наступні моделі взаємодії в межах окреслених вище комунікаційних груп.

Модель 1. Залучення спеціаліста-профайлера на початковому етапі розслідування протиправної діяльності. Перевагами залучення спеціаліста-профайлера саме на початковому етапі розслідування є те, що перший за таких умов «ознайомлюється» з подією кримінального правопорушення та наявною слідовою картиною злочину безпосередньо з «першоджерела» та має можливість самостійно проводити огляд місця події, трупу (у випадку, коли мова йде про вбивство), особи потерпілого, брати участь під час первинного допиту свідка, потерпілого тощо, оскільки надання показань у безпосередній темпоральній близькості до події кримінального правопорушення є надзвичайно важливим для формування уявлення ідеальної картини вчиненого злочину та можливості затримання особи злочинця.

Модель 2. Залучення спеціаліста-профайлера на наступних етапах розслідування злочинної діяльності. Головою відмінністю другої моделі від першої є те, що за таких умов спеціаліст-профайлер залучається до вже розпочатого кримінального провадження та не має можливості безпосередньо брати участь під час огляду місця події в тих умовах, в яких безпосередньо було виявлено злочин, тощо, а ознайомлюється вже з безпосередньо зафіксованими слідами злочину. При цьому до обов'язкового вивчення у даному випадку підлягають відомості, наявні у матеріалах кримінального провадження.

Водночас варто пам'ятати, що метою діяльності спеціаліста-профайлера є не розслідування протиправного діяння, що безпосередньо є завданням слідчого, а «відтворення» у своїй свідомості події злочину задля формування «портрета» особи злочинця, розуміння ходу його думок, мотивів його діяльності задля складання його профілю, що в подальшому надасть змогу сформулювати припущення щодо подальших епізодів злочинів, визначення потенційних жертв та звуження кола підозрюваних. Тобто головна задача профайлера полягає в аналітичній роботі та допомозі слідчому у розслідуванні злочину [2, с. 204].

Список використаних джерел

1. Мурашко А. С. Профайлінг як складова пізнавальної діяльності у досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2023. Вип. 66. С. 159–162. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc66/35.pdf>
2. Мурашко А. С. Спеціаліст-профайлер як суб'єкт забезпечення розслідування: компетенція та функціональна спрямованість. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3–4. С. 201–207. URL: [https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/Visnyk_Krim_Sud_3-4_22_231024_avt%20\(2\)-201-207.pdf](https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/Visnyk_Krim_Sud_3-4_22_231024_avt%20(2)-201-207.pdf)

Ключові слова: досудове розслідування, профайлінг, спеціаліст-профайлер, взаємодія.

Keywords: pre-trial investigation, profiling, profiler specialist, interaction.

Наумович Ігор Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності*

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НЕБЕЗПЕЧНИХ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ

Наркоманія – одна з найнебезпечніших хвороб людства, проблема боротьби та знешкодження даного лиха зустрічається не тільки в Україні, а й у всіх країнах світу. Наркотичні речовини рослинного походження потрапляють на підпільний ринок України із різних джерел.

Саме початковий етап розслідування кримінальних правопорушень даної категорії має велику роль, оскільки тут виконується великий обсяг роботи із пошуку, виявлення та закріплення доказів. Так, заходи, що спрямовані на доведення вини підозрюваного та їх послідовність, залежать від слідчої ситуації, що склалася.

Щодо поняття «слідча ситуація» В. В. Логінова вказує, що «це сукупність обставин, що сформувалась на певному етапі розслідування на підставі фактичних даних про подію злочину, яка обумовлює можливість органів досудового слідства реалізувати свої можливості щодо розкриття, розслідування та попередження злочину» [1, с. 282].

С. В. Великанова зазначає, що «слідча ситуація – це сукупність сформованих на певному етапі умов – стану та обстановки розслідування, що сприймаються, оцінюються і використовуються слідчим для вирішення тактичних завдань і досягнення загальних (стратегічних) цілей розслідування» [2, с. 9].

На нашу думку, при формуванні поняття типової слідчої ситуації В. А. Журавель, більш чітко визначив її, а саме «як наукову абстракцію, своєрідну інформаційно-пізнавальну модель, що сформована на підставі апріорних знань, яка є результатом узагальнення й аналізу значного емпіричного матеріалу і в якій відображені найбільш загальні риси, що характеризують хід і стан розслідування на певному етапі (початковому, наступному)» [3, с. 202].

Істотно ускладнюють виявлення та розслідування даних кримінальних правопорушень такі обставини, як:

- складність отримання доказової інформації від осіб, що споживають або збувають такі наркотичні рослини;
- таємність дій осіб та каналів надходження або збуту наркотиків;
- відносна доступність джерел сировини для вирощення наркотичних рослин.

Аналізуючи слідчу практику, можна чітко визначити, що на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу небезпечних наркотичних засобів рослинного походження, перед слідчим можуть виникнути такі слідчі ситуації:

1. Факт незаконного обігу небезпечних наркотичних засобів рослинного походження встановлено, особу злочинця затримано з речовими доказами «на гарячому» або негайно після вчинення кримінального правопорушення.

При такій слідчій ситуації, визначальним вектором дій слідчого є збирання та процесуальне закріплення доказів відношення підозрюваного до вчиненого правопорушення – визначення реальних обставин події, а також дослідження, оцінка і використання з метою одержання нових даних. Важливо виявити усі обставини кримінального правопорушення. Якщо кримінальне правопорушення вчинене групою то необхідно з'ясувати всіх осіб, що причетні до його скоєння та розкрити їх.

Для вищевказаної типової слідчої ситуації притаманно провадження невідкладних слідчих (розшукових) дій, такі як:

- обшук особи чи осіб, що причетні до вчинення злочину, та затримання злочинця/підозрюваних;
- огляд місця затримання, для з'ясування обставин події, встановлення слідів кримінального правопорушення та речових доказів; обслідування місцевості, де була вирощена особливо небезпечна наркотична рослина;
- огляд наркотиків, що були вилучені, а також обладнання для їх вживання, вбрання підозрюваного та ін.; дослідження упакування наркотичних речовин для виявлення на ньому слідів рук;
- огляд та вилучення предметів, що стосуються кримінального правопорушення; медичне освідчування підозрюваного на предмет встановлення слідів уживання ним наркотиків;
- направлення постанови слідчого до експертної установи з метою проведення експертиз, наприклад, хіміко-фармацевтичної, експертизи наркотичних засобів, судово-медичної, наркологічної, психіатричної, криміналістичних та ін.;
- обшук місця проживання підозрюваного, місця роботи, а також на дачних ділянках та в інших місцях. Дана дія направлена на вилучення наркотичних засобів та інших предметів, де можуть перебувати сліди злочину;
- допит зловмисники та встановлення його пособу життя, зв'язків;
- допити свідків, у тому числі родичів, знайомих, сусідів підозрюваного.

2. Факт незаконного обігу небезпечних наркотичних засобів рослинного походження виявлено, однак особа, що підозрюється у вчиненні злочину, не встановлена.

Така ситуація найчастіше виникає під час встановлення місцевості, що засіяна рослинами, які містять наркотичну речовину, або при крадіжках наркотичних засобів із хімічних та фармацевтичних підприємств, медичних установ, з використанням службового становища, або під час затримання наркозалежних осіб, які вказують, що придбали наркотики у невідомих їм осіб.

У разі виникнення такої ситуації, характерний високий ступінь невизначеності, а саме: відсутність даних про особу, інших джерел для розшуку підозрюваного. Зв'язок між подією кримінального правопорушення та особою, що причетна до його заподіяння, причиною, наслідком і локацією події носить неочевидний характер. У такому разі, завданням слідчого є встановлення особи підозрюваного, його розшук та затримання. Діяльність слідчого спрямо-

ується на виявлення якнайбільшої кількості інформації, що носить доказовий та орієнтовний характер, що розкриває особу підозрюваного і подію кримінального правопорушення.

Під час виникнення таких ситуацій, слідчий та оперативні підрозділи виконують спільні дії, які полягають у наступному:

- огляді місця події;
- допитів свідків, що могли бути очевидцями злочину, а у разі, коли такі відсутні, дії спрямовуються на їх встановлення;
- залучення службового собаки;
- ревізія результату огляду та допиту за криміналістичними обліками;
- дослідження матеріалів кримінальних справ, що перебувають в архіві, будь то розкриті чи нерозкриті кримінальні правопорушення даної категорії, шляхом порівняльного аналізу способів вчинення таких злочинів;
- обшуки за місцем проживання і місцем роботи підозрюваної особи (а у разі наявності, то співучасників) або в інших місцях, де можливе знаходження наркотичних речовин, задля їх вилучення, а також можливої сировини, засобів для зберігання, транспортування наркотиків і документів, що можуть підтвердити їх незаконне походження;
- складання орієнтувань і композиційних портретів;
- за результатами огляду необхідно призначити судові експертизи;
- надання доручень оперативним підрозділам щодо встановлення особи, що вчинила злочин, оперативним шляхом та ін.

Таким чином, розслідування – це динамічний процес, під час якого слідчий безперервно отримує дані, встановлює певні обставини кримінального правопорушення. Оскільки для сучасного світу та України є характерним зростання кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу небезпечних наркотичних засобів рослинного походження, то вкрай важливим стає визначення слідчих ситуацій та алгоритм дій слідчого для швидкого розслідування злочинів.

Список використаних джерел

1. Логінова В. В. Поняття та значення слідчих ситуацій у методиці розслідування злочинів. *Форум права*. 2010. № 3. С. 278–283. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10lvvmrz.pdf>
2. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України. Харків, 2002. 22 с.
3. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Апостиль, 2012. 304 с.

Ключові слова: наркотичні засоби рослинного походження, початковий етап розслідування, типові слідчі ситуації, слідчі дії.

Keywords: drugs of plant origin, initial stage of investigation, typical investigative situations, investigative actions.

Паламарчук Олексій Олександрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності*

ЩОДО ПИТАННЯ НАДАННЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ У СКЛАДІ ЗЛОЧИННОГО УГРУПУВАННЯ

Досліджуючи питання причин та умов виникнення організованих злочинних угруповань та вчинення ними кримінальних правопорушень, важливу роль відіграє вжиття заходів проведення індивідуальної профілактики серед різних верств населення щодо виявлення осіб,

які схильні до вчинення протиправних дій злочинного характеру, та одночасно отримання відомостей, які б характеризували особистість злочинців, які можуть об'єднуватись в організовані злочинні угруповання.

Використання зазначених заходів, зокрема проведення дослідження особистості громадян, схильних до вчинення злочинів, як зазначається у літературі: «повинно здійснюватися безперервно, так-як кримінальне середовище з певною періодичністю, а особливо в сучасних умовах воєнного стану, поповнюється громадянами, які раніше не вчиняли протиправних дій» [10, с. 95–100; 1].

Також, науковці звертають увагу на те, що: «саме інформація про особистість злочинця та осіб, схильних до вчинення протиправних, злочинних дій, виступає основним фактором, який пов'язує причини, умови та наслідки скоєння протиправних дій, тобто злочинних посягань» [7, с. 581–586]. Завдяки отриманим відомостям про певну особу, розкривається комплекс його визначальних властивостей, зокрема: моральний і духовний світ, відносини, зв'язки, тощо.

Найчастіше проведення дослідження ґрунтуються на аналізі окремих основних груп ознак злочинної поведінки, які й утворюють певну структуру властивостей, притаманних особистості злочинця: «соціально-демографічних; морально-психологічних властивостей; кримінально-правових» [3, с. 63–64].

У науковій літературі зазначається, що до першої групи, що характеризують особистість злочинця входять відомості про: «стать, вік, освіту, соціальне та сімейне становище, вид діяльності та занять, професійна приналежність, громадянство, національність, матеріально-фінансова забезпеченість, місце проживання, тощо» [2, с. 114–118].

У відповідності до проведеної науковцями статистики стосовно визначення кола осіб, які перебуваючи у складі організованих злочинних угруповань, вчинили кримінальні правопорушення, зазначається, що: «більша частина злочинів вчиняються організованими злочинними угрупованнями, які складаються здебільшого з осіб чоловічої статі; при цьому звертається увага й на участь осіб жіночої статі, яка в сучасних умовах збільшується» [8]. Цей факт обумовлений активними бойовими діями, які ведуться на території України після повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року військових формувань РФ, коли більшість громадян України чоловічої статі, стали до зброї з метою вжиття заходів щодо протидії військовій агресії, захисту територіальної цілісності та незалежності України.

Звертається увага, що у складі організованого злочинного угруповання, жінки поряд із чоловіками, під час скоєння протиправних дій виступають як у якості пособників так і у якості співвиконавців. Для залучення жінок до скоєння злочинів у складі організованого злочинного угруповання, як зазначається у науковій літературі, використовуються: «омана, залучення шляхом вмовлянь, обіцянки значної суми грошових коштів, залякування та шантаж, тощо» [9].

Аналізуючи вік осіб, схильних до вчинення злочинів, та які скоїли протиправні злочинні дії у складі організованого злочинного угруповання, науковці зазначають, що здебільшого такі злочинці перебувають у віці від 20 до 35 років [5, с. 45–50]. Якщо враховувати сучасність та воєнний стан, то можна визначити, що вік осіб чоловічої статі, які об'єднуються у організовані злочинні угруповання з метою скоєння злочинів, змінився та доповнився особами, які не досягли призовного віку та у відповідності до КК України є неосудними за вчинення кримінальних правопорушень.

Найважливішим компонентом для визначення та проведення криміногенного аналізу причин та умов вчинення кримінальних правопорушень, особливо організованими злочинними угрупованнями, виступають негативні морально-психологічні властивості особистості осіб, які входять у склад такого угруповання [4].

У науковій літературі зазначається, що: «до кримінально-правових ознак особи злочинця загалом відносять: спрямованість та мотиви злочинних дій; тривалість, інтенсивність злочинної діяльності; наявність судимостей; ступінь підготовленості до злочину» [4].

Злочинна діяльність організованих злочинних угруповань характеризується високою інтенсивністю і орієнтовно тривалим існуванням. Зазначене проявляється у проведенні ретельного планування, підготовці складних схем реалізації скоєння злочинів, залучення великої кількості співучасників, тощо. У якості прикладу можна навести: «привласнення та протиправна реалізація військового спорядження, отриманого в умовах воєнного стану в якості гуманітарної допомоги; привласнення добровільних пожертв у якості благодійних внесків для Збройних сил України, тощо» [6, с. 273–276].

Отже, враховуючи викладене, для надання характеристики особистості осіб, які перебувають у складі організованого злочинного угруповання, ураховуються: вік та стать особи, наявність або відсутність судимостей, психологічно-моральне ставлення до оточення, соціальна та демографічна приналежність, а також відношення до наданих повноважень.

Список використаних джерел

1. Баганець О. Концепція вдосконалення діяльності правоохоронних органів України. URL: <http://www.baganets.com/blogs-baganets/koncepc-ja-vdoskonalennja-d-jalnost-prav-85.html>
2. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: поняття, зміст і наукова класифікація. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2013. № 1 (52). С. 114–118.
3. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань у визначенні ступеня їх суспільної небезпеки. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф. (Київ, 21 листоп. 2014 р.) / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2014. С. 63–64.
4. Голіна В. В., Головін Б. М. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : навч. посіб. Харків : Право, 2014. 513 с.
5. Дрьомін В. М. Сутність властивості особистості злочинця : методол. питання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2017. Вип. 47, т. 3. С. 45–50.
6. Литвиненко О. Г., Ободець Є. А. Нецільове використання гуманітарної допомоги під час воєнного стану. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. Харків, 2022. С. 273–276.
7. Литвинов О. М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема. *Форум права*. 2010. № 4. С. 581–586.
8. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія / Кримінол. асоц. України. Харків : Право, 2023. 252 с.
9. Продан Т. В. Кримінологічна характеристика жіночої насильницької злочинності в Україні : монографія. Чернівці : Технодрук, 2020. 284 с.
10. Фатхудінов В. Г. Напрямки удосконалення діяльності Національної поліції України в системі забезпечення громадської безпеки. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Юридичні науки. 2018. Т. 26 (68), № 2. С. 95–100.

Ключові слова: злочинець, характеристика, організовані злочинні угруповання, кримінальні правопорушення.

Keywords: criminal, characteristics, organized criminal groups, criminal offenses.

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ВАЖЛИВА СКЛADOVA ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Успішність процесу розслідування багато в чому залежить від того інструментарію, яким користується слідчий у своїй діяльності. Тому слідчий мусить чітко розуміти, які обставини протиправної події йому необхідно встановити, у який спосіб та якими засобами і методами він може скористатися. Крім того важливо усвідомлювати, що за своєю сутністю діяльність з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень є пізнавальною [1, с. 536], а отже передбачає можливість застосування широкого кола методів, серед яких особливе місце посідає метод криміналістичного моделювання.

У загальнофілософському контексті під методом моделювання розуміють дослідження будь-яких явищ та процесів шляхом побудови й вивчення їх моделей, тобто штучно створених ідеальних або матеріальних систем, які відтворюють об'єкт дослідження та здатні замінити його таким чином, що аналіз цих систем сприяє отриманню нової інформації [2, с.5].

Закономірним є використання методу моделювання в ході розслідування кримінальних правопорушень при розробці і перевірці версій, плануванні здійснення кримінального провадження, підготовці і проведенні окремих слідчих дій і тактичних операцій. Перші рекомендації з використання моделювання в слідчий і судовій практиці були відображені в роботах австрійського криміналіста Ганса Гросса, який хоча прямо й вживав терміни «модель» та «моделювання», однак рекомендував слідчим відтворювати при розслідуванні злочинів уявну картину події і застосовувати її для пошуку злочинців, тим самим описуючи окремі положення ідеального моделювання [3].

Криміналістичне моделювання є дієвим інструментом у розслідуванні, що використовується для аналізу та розуміння обставин злочинної події. Однією із найпоширеніших форм реалізації методу моделювання в рамках кримінального провадження є проведення слідчого експерименту, який спрямований на реконструкцію подій, отримання нових доказів та перевірку вже наявних. Відтворення обстановки та умов, схожих з тими, у яких безпосередньо відбувалася злочинна подія, що досліджується, є необхідною умовою правильного проведення слідчого експерименту [4]. Перш за все, криміналістичне моделювання забезпечує можливість віртуальної або фізичної реконструкції сцени злочину. Це включає в себе відтворення географічного розташування об'єктів, руху учасників подій та взаємодії між ними. За допомогою комп'ютерних програм або створення фізичних макетів можна точно відтворити сцену злочину, що дозволяє збирати докази та аналізувати їх із більшою точністю.

Далі, криміналістичне моделювання дозволяє проводити експерименти для відтворення можливих сценаріїв подій, що могли мати місце під час вчинення протиправного діяння. Шляхом аналізу динаміки та взаємодії різних факторів можна прогнозувати, як могли чи можуть розвиватися події в різних ситуаціях. Це дозволяє слідчим та експертам робити обґрунтовані рішення щодо подальшого здійснення розслідування та встановлення відповідальної за вчинення протиправного діяння особи.

Також варто зазначити, що криміналістичне моделювання може бути використане для аналізу різних факторів, які можуть впливати на хід злочинної події. Наприклад, воно може допомогти визначити, які чинники, такі як погодні умови, освітлення або обмеження видимості, могли вплинути на дії злочинців та свідків, на особливості сприйняття обставин кримінального правопорушення їх учасниками. Це дозволяє розуміти контекст та умови, в яких відбувалися події, що допомагає встановити обставини злочину більш точно.

Крім того, використання методу криміналістичного моделювання спрямоване на забезпечення якісного та повного дослідження та аналізу доказів, зібраних на місці події. Зокрема, моделювання може використовуватися для встановлення та розуміння механізму утворення різноманітних слідів, таких як відбитки пальців, сліди взуття, сліди пострілу тощо, а також внутрішньої логіки їх взаємозв'язку між собою. Шляхом віртуального моделювання або експериментальних досліджень можна встановити, які обставини могли призвести до виникнення конкретних слідів та їх взаємозв'язок з іншими елементами картини злочину на місці події. Криміналістичне моделювання може також використовуватися для встановлення орієнтуючих характеристик особи злочинця. Наприклад, на основі дослідження об'ємних слідів взуття, особливостей їх розташування на місці події, можна зробити припущення про зріст особи, вагу, швидкість руху тощо. Це може стати важливою інформацією для подальшого розслідування та встановлення особи злочинця.

Разом з тим, криміналістичне моделювання може допомогти в прогнозуванні можливих дій злочинця не лише під час вчинення кримінального правопорушення, але й також після нього. Шляхом аналізу різних факторів, таких як обставини слідової картини на місці події, взаємодія між учасниками події та можливі перешкоди реалізації злочинного умислу, можна зрозуміти, які кроки міг здійснювати злочинець та які можливі наслідки цих дій мають залишитися на місці події або на самому злочинцеві, а також змодельовати можливу поведінку злочинця після вчинення кримінального правопорушення.

Підсумуємо, що криміналістичне моделювання є невід'ємною частиною процесу розслідування, а результати, які можуть бути здобуті за рахунок його використання, є досить важливими, адже впливають на організацію та здійснення розслідування в цілому, планування та проведення окремих слідчих дій чи тактичних операцій задля перевірки наявних та пошуку нових доказів, а також отримання орієнтуючої інформації. Використання методу криміналістичного моделювання допомагає зрозуміти, які події та обставини могли мати місце під час вчинення злочинних дій, якими мотивами та цілями керувався злочинець, які біологічні, соціальні та психологічні ознаки йому притаманні, як злочинець діяв безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення або діятиме у подальшому.

Список використаних джерел

1. Загородній В. Є., Тіщенко В. В. Пізнавально-інформаційна діяльність у розслідуванні: технологічний та евристичний аспекти. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. до 25річчя Нац. унту «Одес. юрид. акад.» та 175-річчя Одес. шк. права (м. Одеса, 17 черв. 2022 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2022. Т. 2. С. 536–539.
2. Лопатєв А. О. Моделювання як методологія пізнання. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2007. № 8. С. 4–10.
3. Мовсесян В. А., Адоєвська А. І. Криміналістичне значення моделювання особи злочинця за його слідами. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку* : зб. матеріалів круглого столу / Навч.-наук. інт підготовки фахівців для експертно-криміналіст. підрозділів Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2015. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/64ae9f8f-e8ad-4e01-b693-c9cdb677aca8/content>.
4. Негребецький В. Використання методу криміналістичної реконструкції під час слідчого експерименту. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 5. С. 253–257.

Ключові слова: метод моделювання, криміналістичне моделювання, досудове розслідування, кримінальне провадження, слідчі (розшукові) дії.

Keywords: modeling method, criminalistics modeling, pre-trial investigation, criminal proceedings, investigative (search) actions.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНТРАБАНДИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Важливою складовою криміналістичної характеристики контрабанди культурних цінностей є такий її елемент, як особа злочинця. Для даної категорії кримінальних правопорушень це обумовлюється тим фактом, що знання орієнтуючої інформації щодо таких осіб впливає на особливості здійснення співробітниками правоохоронних органів виявлення та розслідування даного виду злочинної діяльності. Висунення версій, визначення тактичних завдань та обрання і реалізація конкретних оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та тактичних операцій при розслідуванні контрабанди культурних цінностей багато в чому залежить не лише від характеристики предмету злочинного посягання та способу вчинення контрабанди, але й від інформації про особу злочинця.

У криміналістичній літературі поняття «особа злочинця» є узагальнюючим та використовується для позначення осіб, що виконують різні ролі у певній злочинній схемі. Актуальним такий підхід є саме для контрабанди культурних цінностей в силу того факту, що поряд із особами, які діють самотійно, значна кількість зазначених правопорушень вчиняється саме злочинними угрупованнями. І суспільна небезпечність та розмір збитків, які завдаються як окремим фізичним особам, так і державі, у наслідок вчинення контрабанди культурних цінностей, є надзвичайно великим. Обумовлюється це ще й тим фактом, що у випадку вчинення такої контрабанди злочинним угрупованням мова, зазвичай, йдеться про систематичний характер такої злочинної діяльності.

На нашу думку, дослідження характеристики особи злочинця, що вчиняє контрабанду культурних цінностей, вимагає вивчення та розробки характеристик усіх потенційно можливих учасників таких злочинних схем, зокрема:

- організатор контрабанди культурних цінностей;
- «крадій» – виконавець, діяльність якого спрямована на протиправне заволодіння певними культурними цінностями, що стануть предметом контрабанди;
- посередник, який діє на території розміщення культурних цінностей, які стануть предметом злочинного посягання;
- «кур'єр» – виконавець, роль якого полягає у незаконному переправленні культурних цінностей через кордон;
- посередник, який діє на території функціонування незаконного ринку збуту крадених культурних цінностей або знаходження потенційного покупця/замовника;
- покупець/замовник культурних цінностей, що являються предметом контрабанди;
- особи, що забезпечують можливість вчинення контрабанди культурних цінностей: особи, які відповідно до виконуваних ними обов'язків мають доступ до культурних цінностей та можуть певним чином сприяти незаконному заволодінню такими предметами; особи, які займаються підркобою супровідних документів для культурних цінностей; представники митниці та/або прикордонної служби; «банкіри», які забезпечують незаконну передачу грошових коштів за культурні цінності.

Криміналістична характеристика означених категорій злочинців вимагає визначення їх біологічних, соціальних та психологічних ознак, тобто побудови певної інформаційно-пошукової моделі (криміналістичного портрета), яким можуть керуватися у своїй діяльності співробітники правоохоронних органів. В. В. Тіщенко пропонує відносити до біологічних ознак особи злочинця такі, як: антропологічні відомості (стать, раса, національність, вік, зріст,

розміри частин тіла); анатомічні характеристики (опис зовнішності, особливі прикмети тощо); функціональні характеристики: (хода, жестикуляція, міміка, мова та ін); біохімічні ознаки (склад крові, слини, сперми, запахи). До соціальних ознак особи злочинця вчений відносить: загальнодемографічні відомості (місце народження, національність, етнічне походження, соціальне походження та статус, освіта, участь у різних громадських подіях та релігійних організаціях, служба у збройних силах тощо); сімейно-побутові відомості (склад сім'ї, батьки, родичі, матеріальне становище, житлово-побутові умови, місце проживання, різні соціальні зв'язки, знайомства, оточення, хобі та захоплення тощо); професійно-трудова характеристика (спеціальність, професія, рід занять, уміння та навички); антисоціальні властивості (притягнення до адміністративної відповідальності, вчинення кримінального правопорушення вперше чи наявність злочинного професійного досвіду). Серед психологічних ознак особи злочинця він виділяє: психологічні властивості (інтелектуальний рівень, психічний та емоційний стан, відчуття, сприйняття події, мислення, увага, почуття, воля, пам'ять, темперамент, передбачувані мотиви і цілі злочину, статеві властивості та схильності, особливості поведінки під час вчинення злочину та безпосередньо після нього); психопатологічні властивості (ознаки психічних відхилень і патологій, сексуальні девіації) [1, с.47-48]. Слід зазначити, що перелічені ознаки особи є найбільш загальним та широким, тому при розробці інформаційно-пошукових портретів злочинців, що вчиняють контрабанду культурних цінностей, необхідно відштовхуватися від їх ролей та місця у злочинній схемі. Наприклад, якщо інформація про загальнодемографічні відомості не буде мати принципового значення, то, наприклад, дані про сімейно-побутові, професійно-трудова, а також антисоціальні властивості особи можуть бути враховані та використані співробітниками правоохоронних органів у своїй діяльності.

Список використаних джерел

1. Тіщенко В. В., Ващук О. П., Гресь Ю. О., Колодіна А. С. Методика і тактика розслідування злочинів : навч.-метод. посіб. 4-те вид., допов. й уточ. Одеса : Юрид. літ., 2019. 108 с.

Ключові слова: контрабанда культурних цінностей, досудове розслідування, криміналістична характеристика, особа злочинця.

Keywords: smuggling of cultural values, pre-trial investigation, forensic characteristics, identity of the criminal.

Якимович Роман Іванович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності*

ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ПОШИРЕННЯ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ ЯК КОМПЛЕКСНА ФОРМА ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У межах наук кримінально-правового циклу проблематика дослідження різних форм та типів організованої злочинної діяльності завжди привертала увагу значної кількості вчених. Необхідно відзначити, що вказані дослідження, як правило, проводилися за трьома основними напрямками: *по-перше*, вивчення організованої злочинності як соціального явища та формування стратегічних моделей превентивної діяльності щодо мінімізації його негативного впливу на соціально-економічні процеси; *по-друге*, формування криміналістичних методик розслідування організованих форм злочинної діяльності, а також моделей їх своєчасного виявлення та документування у межах теорії оперативно-розшукової діяльності; *по-третє*, вивчення як окремого феномену професійної злочинності, а також моделей побудови організованих злочинних угруповань різних типів та із відповідними формами базової злочинної діяльності. Безумовно, що наявний теоретичний доробок вчених сформував підвалини як для

подальших наукових розвідок у цьому напрямі, так і для вироблення моделей праксеологічної діяльності системи органів кримінальної юстиції.

Водночас, необхідно відзначити, що як у практичній площині так і у сфері наукових досліджень існують прогалини щодо системного розуміння діяльності лідерів кримінального середовища, зокрема й осіб, які збудували вертикальну кримінальну кар'єру та фактично здійснюють кримінальний менеджмент на окремих територіях чи за окремими напрямками злочинної діяльності. Значним чином, основним проблемним питанням для практичних підрозділів було те, що після досягнення відповідного статусу у кримінальному середовищі вказана категорія осіб припиняє брати участь у безпосередньому вчиненні злочинів, а їх діяльність у більшості випадків за формами її зовнішнього вираження не утворювали самостійних складів кримінальних правопорушень. Вказана проблема була вирішена шляхом внесення змін та доповнень до КК України у частині посилення існуючих та встановлення нових форм кримінальної відповідальності щодо лідерів кримінального середовища, який законодавець визначив як «суб'єктів злочинного впливу» та «суб'єктів підвищеного злочинного впливу».

У контексті цього, на нашу думку, слушно звернути увагу на детальнішу характеристику окремих видів такої злочинної діяльності, зокрема встановлення та поширення злочинного впливу, особливо зважаючи на формулювання змісту цієї норми у КК України.

Так, перш за все вважаємо слушним конкретизувати структурну складову самостійних видів протиправної поведінки, які відносно відокремлені, але сукупно формують самостійну форму злочинної діяльності, зокрема «встановлення злочинного впливу» та «поширення злочинного впливу». Формулюючи вказану норму у такий спосіб законодавець, фактично, відобразив відповідний алгоритмізований характер такої діяльності. Опрацювання матеріалів практики свідчить, що встановлення злочинного впливу має свою власну структуру та включає такі елементи:

- визначення суб'єктом відповідної сфери щодо перспективних напрямів встановлення злочинного впливу та протиправного контролю за окремими територіями чи сферами діяльності;
- узгодження можливості встановлення злочинного впливу на відповідній території чи за окремими сферами злочинної діяльності з іншими лідерами злочинного середовища. Необхідно зауважити, що таке узгодження може мати декілька форм, зокрема: а) отримання дозволу щодо контролю за відповідними територіями, сферами злочинної діяльності чи установами виконання покарань від суб'єкта підвищеного злочинного впливу – «вора в законі», зокрема така форма узгодження характерна для осіб, які мають неформальний статус «смотрящих» за окремими територіями чи сферами злочинної діяльності; б) отримання дозволу щодо контролю за окремими територіями чи сферами злочинної діяльності за рішенням злочинного зібрання, що характерно для надання широкого кола «повноважень» щодо реалізації протиправної діяльності та стосується сфер, які потенційно мають стратегічне значення для розвитку організованої злочинної діяльності – незаконний обіг наркотичних засобів; незаконний обіг зброї; торгівля людьми та азартні ігри; контроль за окремими сферами легальної економіки чи підприємницької діяльності тощо;
- вчинення фактичних дій щодо встановлення такого злочинного впливу на відповідній території чи за відповідними сферами злочинної діяльності. Така фактична система дій може включати: а) проведення зустрічей та погоджень щодо передачі контролю за окремими сферами та формами злочинної діяльності із організованими злочинними угрупованнями чи окремими суб'єктами, які здійснювали такий контроль раніше; б) фізичне усунення чи використання інших форм нейтралізації злочинних угруповань та осіб, які контролювали вказані форми злочинної діяльності;
- закріплення відповідної форми злочинного впливу за територією чи конкретною сферою злочинної діяльності.

Безумовно, що вказані форми протиправної діяльності не є вичерпними щодо встановлення злочинного впливу, та можуть бути деталізованими залежно від сфери злочинної діяльності, особливостей території за якою встановлюється злочинний вплив. Крім того, необхідно звернути увагу, що доволі специфічні дії, які спрямовуються на встановлення злочинного впливу вчиняються в установах виконання покарань, що потребує детальнішого аналізу та розгляду у межах окремого дослідження.

Продовжуючи слушно звернути увагу й на окремі форми діянь, які у своїй сукупності формують відповідну модель поширення злочинного впливу на конкретній території, установі чи у сферах діяльності, зокрема:

- встановлення контролю та подальше здійснення кримінального менеджменту щодо відповідних організованих злочинних угруповань, які функціонують на відповідній території, що може супроводжуватись й вчиненням умисних вбивств лідерів таких злочинних угруповань;
- формування інфраструктурних елементів для забезпечення подальшої злочинної діяльності, зокрема: а) виокремлення окремих суб'єктів господарської діяльності, які можуть використовуватись для акумулювання та подальшого використання доходів, отриманих за результатами злочинної діяльності; б) встановлення розгалуженої системи зв'язків, зокрема й у правоохоронних органах з метою захисту від кримінального переслідування тощо;
- організація стабільного наповнення та ефективного використання фінансових елементів, спрямованих на забезпечення злочинної діяльності – формування «общаку»;
- неформальне здійснення функцій органів державних інституцій: а) вирішення конфліктних ситуацій; б) здійснення функцій тіньового правосуддя тощо.

Частково підсумовуючи, необхідно звернути увагу, що вказані форми протиправної поведінки загалом у своїй сукупності утворюють комплексну форму злочинної діяльності – встановлення та поширення злочинного впливу. У той же час, окреслені нами напрями можуть бути використані лише як основа та модель для подальших наукових розвідок та деталізації кожного із них.

Ключові слова: злочинна діяльність; організована злочинність; злочинний вплив.

Keywords: criminal activity; organized crime; criminal influence

СЕКЦІЯ 13

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА

Керівник секції: професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор О. І. Сафончик

Секретар секції: асистент кафедри цивільного права О. В. Шамота

Харитонов Євген Олегович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор*

САМОЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ: ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Перебування України більше 10 років фактично у стані неоголошеної війни, яка почалася після інвазії російських військ на українські території в 2014 році і триває досі (спочатку під машкарою так званих «зелених чоловічків», потім – під прикриттям сепаратистських формувань днр та лнр і врешті, – повномасштабного вторгнення під назвою «спеціальної воєнної операції»), буття більше двох років в умовах воєнного стану, зумовило виникнення низки воєнних викликів. Крім того, що війна вже сама по собі є Викликом у соціальному, політичному, економічному сенсі, вона створює низку загроз немайновим та майновим правам фізичним та юридичним особам, вкрай загострюючи проблеми здійснення та захисту цивільних прав.

При цьому вирішення згаданих проблем ускладнюється тим, що на тимчасово окупованих територіях, у зоні бойових дій, прифронтових територіях тощо захист цивільних прав та інтересів судом, Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, нотаріусом тощо часто-густо є практично неможливим.

Відтак виникає потреба у більш широкому і юридично обґрунтованому використанні такої форми неюрисдикційного захисту як самозахист. Нормативною підставою для цього є стаття 19 ЦК України, котра встановлює, що «Особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань», визначаючи при цьому, що «самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства».

Констатуючи існування нормативної основи можливості особи вдатися до самозахисту, водночас маємо зауважити, що у цій галузі положення цивільного законодавства України є далекими від досконалості.

Зокрема, виникає питання, щодо об'єкту самозахисту: що охоплюється ним: тільки «цивільні права» чи також інші, суміжні з ними категорії? Таке питання пов'язане з тим, що коли глава 3 ЦК України називається «Захист цивільних прав та інтересів» (і це формулювання повторюється у назвах статей 15, 16, 17 ЦК України), то у назві й тексті ст. 19 ЦК йдеться про самозахист лише «цивільного права». Таким чином поза межами правового регулювання (дозволу на самозахист) залишаються такі категорії як «інтерес», «бажане набуття», «очікування», «прагнення», «устремління» тощо.

На це питання можливі два варіанти відповіді: 1) це принципова позиція законодавців: вони вважають, що самозахист можливий лише щодо обмеженого кола цінностей; усе інше

має захищатися лише у юрисдикційному порядку; 2) тут має місце проста неуважність до формулювань.

Що стосується першого варіанту, то тут варто зауважити, що категорії «інтерес», яка міститься у назві глави 3 ЦК України і деяких її статей, уваги в Кодексі приділено недостатньо. Зокрема, визначення поняття «інтерес» або «цивільний інтерес» ЦК України взагалі не містить: ч.2 ст. 15 ЦК лише зазначає, що йдеться про «захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства».

Оскільки ЦК України не містить і визначення поняття «цивільне право» у суб'єктивному сенсі, пов'язаного з поняттям «інтерес», розглянемо далі ці категорії, виходячи при цьому з розуміння цивільного права у суб'єктивному сенсі як можливої поведінки уповноваженого суб'єкта цивільних відносин.

Що стосується терміну «інтерес», то тут зауважимо, що у назві глави 3 ЦК України, де вживається вираз «цивільні права та інтереси», очевидно, маються на увазі «цивільні права та цивільні інтереси». Таке уточнення необхідне у зв'язку з тим, що, хоча інтереси можуть бути як приватними, так і публічними [1, с. 8–28], однак самозахист, можливий лише стосовно приватного (цивільного) інтересу.

Аналіз норм ЦК України, у яких згадуються «інтереси» (скажімо, глави 79 ЦК), дає підстави для висновку, що в українському цивільному законодавстві цивільний інтерес розуміється як прагнення, устремління, потреби особи, котрі не визначені законом або угодою сторін, як цивільні права, але спрямовані на виникнення або збереження останніх. У такому разі «цивільний інтерес» розглядається як категорія, пов'язана з категорією «суб'єктивне цивільне право», виступаючи як похідна від останньої.

Оскільки таке розуміння сутності «цивільного інтересу», що може бути об'єктом захисту чи самозахисту є недосконалим, у контексті євроінтеграційних процесів доцільно враховувати сучасні тенденції розвитку європейського концепту приватного права, які стосуються категорії правомірного очікування (legitimate expectation).

Зокрема у дослідженнях практики ЄСПЛ [2] суть концепції legitimate expectation формулюється наступним чином: дії або рішення органу публічної влади вважаються такими, що суперечать принципу верховенства права, не тільки у тих випадках, коли такими діями порушуються суб'єктивні права і процесуальні гарантії, прямо передбачені чинним законодавством, але й у тих випадках, коли такі дії не задовольняють правомірних очікувань осіб, стосовно яких вони вчиняються (ухвалюються). (При цьому деякі науковці безпосередньо пов'язують категорії «законні/правомірні очікування» та «інтерес» [3].)

У практиці ЄСПЛ матеріальні правомірні очікування визнаються «майном» за умови, що такі очікування (1) стосуються певних благ, котрі мають економічну цінність, (2) є цивільними за галузевою належністю і (3) достатньо визначені для того, аби бути забезпеченими можливістю судового захисту.

Відповідно до усталеної практики Європейського суду «майном» може бути «наявне майно», або активи, включно з вимогами, стосовно яких заявник здатен довести, що він мав принаймні «правомірне очікування» дієвої реалізації його майнового права» [4].

Враховуючи це, можемо констатувати, що «обґрунтовані очікування» (можливість отримати щось, яка не реалізувалася) та «інтерес» (прагнення отримати щось) опинилися у різній площині, тоді як «інтерес» та «суб'єктивне право» у вітчизняній цивілістиці багатьма розглядаються, як поняття одного порядку.

Розуміння інтересу, як «очікування», очевидно, завдячує своєю появою цивілістичній традиції, котра веде свій початок від часів римського права, де терміном «інтерес» позначалася різниця між бажаним і реальним (тим, що вже є): «Інтерес – це те, чого мені бракує, і те, що я міг набути» (Д.46.8.13). У такому сенсі поняття «інтерес» виступає, очевидно, категорією об'єктивною. Відлуння зазначеного підходу виразно помітне у практиці ЄСПЛ, і це, очевидно, має надалі враховуватися також в українській цивілістичній доктрині.

З погляду пошуку шляхів удосконалення регулювання самозахисту цивільних прав (але не тільки їх) варто зауважити, що у цьому випадку рішення, яке стосувалося захисту прав людини, надалі набуває значення методологічного підґрунтя для захисту (а також і самозахисту цивільних прав особи).

Список використаних джерел

1. Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення : монографія. Київ : Атіка, 2003. 352 с.
2. Правомірні очікування : зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2020. 250 с.
3. Слободін М. М. Законні очікування: pro et contra. *Правомірні очікування очікування* : зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків, 2020. С. 130.
4. Карнаух Б. П. Правомірні очікування в практиці Європейського суду з прав людини. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12647/1/Karnaukh.pdf>.

Ключові слова: Надзвичайний стан, Гуманітарна допомога, Правова допомога, Міжнародний гуманітарний правопорядок, Конфліктні зони, Міжнародні договори.

Keywords: State of Emergency, Humanitarian help, Legal aid, International humanitarian law, Conflict zones, International agreements.

Давидова Ірина Віталіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор*

ПРИВАТИЗАЦІЯ ЧИ КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ: ЩО ОБРАТИ?

Економічна стабільність як кожного учасника громадянського суспільства, так і держави, є важливим фактором стабільності, який впливає на перспективи розвитку суспільства. В даному контексті важливим є якісне управління підприємствами. Зокрема, сюди відноситься: економічний розвиток, який сприяє створенню реалістичних умов для економічного зростання, адже якщо підприємства ефективно керуються та діють на ринкових засадах, вони стають більш конкурентоспроможними, що сприяє розвитку бізнесу, створенню нових робочих місць та підвищенню рівня життя населення; стабільність правового регулювання, адже розвиток способів управління підприємствами допомагає удосконалювати законодавство в сфері корпоративного права та цивільного права, що свою чергу, сприяє створенню стабільної та прозорої правової системи, яка є основою для розвитку бізнесу та інвестиційного клімату; захист прав інтересів, зокрема, інвесторів (акціонерів, кредиторів та інших заінтересованих сторін), що сприяє довірливим стосункам інвесторів та привернення капіталу в економіку; розвиток ринкових відносин, який включає в себе створення конкурентноспроможного середовища, де підприємства конкурують між собою на ринку, що сприяє інноваціям та підвищенню якості продукції та послуг; розвиток громадянського суспільства, оскільки воно включає в себе участь громадян у прийнятті рішень та контролі за діяльністю підприємств. Таким чином, бачимо що розвиток способів управління підприємствами є важливим для розвитку держави та цивільного права, оскільки це сприяє створенню стабільного економічного середовища, захисту прав інвесторів та підтримці розвитку громадянського суспільства.

В межах розгляду питання про ефективні способи управління підприємствами викликає інтерес питання щодо визначення більш дієвого способу – приватизації та корпоративного управління, який є ефективнішим, які «за» і «проти» в кожному з них.

Отже, приватизація має такі переваги: по-перше, стимулює ефективність економічного розвитку, адже перетворює державні підприємства на приватні компанії, що зазвичай працюють ефективніше, оскільки їхні власники та менеджмент зацікавлені в здобутті прибутку; по-друге, підвищує конкурентоздатність, адже дозволяє підприємствам швидше реагувати на зміни на ринку та конкурувати з іншими компаніями; по-третє, допомагає привертати інвестиції, що пояснюється тим, що приватизовані компанії зазвичай мають кращий доступ до капіталу, оскільки привертають інвестиції як вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів.

До недоліків приватизації можна віднести: по-перше, втрату державою контролю над ключовими секторами економіки, що може створити проблеми з національною безпекою та соціальною справедливістю; по-друге, утворення монополій, що може пригнічувати конкуренцію та призводити до зростання цін для споживачів.

Перевагами корпоративного управління є: по-перше, прозорість та відповідальність, адже при корпоративному управлінні створюється ефективний механізм контролю та звітності, що підвищує прозорість та відповідальність в управлінні компаніями; по-друге, залучення кращих кадрів та фахівців, що сприяє їхньому успіху та розвитку; по-третє, зменшення конфліктних інтересів, адже корпоративне управління встановлює чіткі правила та процедури, що допомагають уникнути конфліктів інтересів між власниками, менеджментом та іншими зацікавленими сторонами.

До недоліків корпоративного управління можна віднести: по-перше, високі витрати, адже впровадження ефективних систем корпоративного управління може бути дорогим процесом, особливо для невеликих компаній, що може створити додаткові фінансові труднощі та, по-друге, неоднорідність, адже стандарти корпоративного управління можуть бути неоднорідними в різних країнах або секторах економіки, що ускладнює їхню реалізацію.

В контексті аналізу вітчизняного законодавства важливо зазначити, що Україні важливо завершити реформу корпоративного управління державними компаніями. Це зумовлено такими причинами, як забезпечення:

- прозорості та довіри – реформа корпоративного управління дозволить забезпечити більшу прозорість та довіру в управлінні державними підприємствами, що важливо для привернення інвесторів, які шукають надійність та стабільність українського бізнесу;
- ефективності управління – правильно налаштована система корпоративного управління допоможе підвищити ефективність управління державними компаніями, що в свою чергу призведе до збільшення прибутковості та конкурентоспроможності;
- зменшення корупції – реформа корпоративного управління сприятиме зменшенню можливостей для корупції та впровадженню прозорих та чесних механізмів управління;
- привабливості для інвесторів – покращення системи корпоративного управління зробить українські державні компанії більш привабливими для потенційних інвесторів, що сприятиме залученню інвестицій та розвитку економіки;
- суспільної вигоди – покращення управління державними компаніями принесе користь всьому суспільству, забезпечивши ефективне використання державних ресурсів та збільшуючи внесок цих підприємств у розвиток країни.

В цілому, завершення реформи корпоративного управління державними компаніями є ключовим завданням для України на шляху до стабільного економічного розвитку та покращення інвестиційного клімату.

Ключові слова: Приватизація, корпоративне управління, власність, ефективність управління, ринкова економіка.

Keywords: Privatization, corporate management, property, management efficiency, market economy.

Мінченко Раїса Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Мінченко Дар'я Анатоліївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук,
магістр Лондонського університету Queen Mary

ДЕЩО ПРО ПРОЦЕДУРУ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Необхідність вдосконалення процедур примусового виконання для забезпечення ефективності виконання рішень Європейського суду з прав людини та захисту прав громадян є одним з ключових аспектів приведення українського законодавства до європейських стандартів. Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони Україна надає особливого значення «утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема» [8].

Результатом прийняття рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є вжиття передбачених рішеннями заходів загального характеру та виплата потерпілим особам присудженої рішеннями справедливої сатисфакції. В той час як вжиття заходів загального характеру може бути ускладненим тривалістю процедур внесення певних змін до законодавства, приведення української практики у відповідність до європейських стандартів тощо, виплата грошової компенсації є тим заходом, на який потерпілі особи очікують у першу чергу.

Щорічні звіти про виконання рішень ЄСПЛ свідчать про те, що Україна не виконує чимало рішень ЄСПЛ в частині компенсації грошових коштів [1, с. 83; 2, с. 72]. Тому вдосконалення механізмів виконання рішень ЄСПЛ є необхідним для забезпечення захисту прав громадян та дотримання міжнародних зобов'язань.

Відповідно до ст. 46 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. Україна зобов'язана виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вона є стороною [3].

Примусове виконання рішень ЄСПЛ передбачає залучення державної виконавчої служби та виконання присуджених ЄСПЛ заходів індивідуального характеру, зокрема стягнення грошових сум відшкодування. Виконання державою заходів загального характеру, а також перегляд судової справи на національному рівні не вважаються примусовим виконанням в розумінні ст. 10 Закону України «Про виконавче провадження» [4, с. 166].

Процедура примусового виконання рішень ЄСПЛ Україною починається з направлення боржником (Україною) рішення до державної виконавчої служби та інформування стягувача про його право подати заяву про виплату відшкодування із зазначенням банківських реквізитів для перерахування коштів [5]. Повноваження щодо координації виконання рішень ЄСПЛ покладені на Міністерство юстиції України через Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини.

Процедура виплати відшкодування, яка передбачає конвертацію суми в євро в національну валюту та перерахування на банківський рахунок стягувача, є складною та потребує точної організації з боку відповідних органів. Так, після отримання документів від Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини державна виконавча служба упродовж 10 днів має відкрити виконавче провадження. У заяві заявника про виплату компенсації вказуються банківські реквізити для перерахування коштів, що необхідно для практичного виконання

рішення ЄСПЛ. Разом з тим, як зазначається у ч. 2 ст. 7 «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», «неподання Стягувачем заяви про виплату відшкодування не є перешкодою для виконання Рішення» [5].

Присуджені кошти конвертуються в національну валюту України та зараховуються на спеціальний реєстраційний рахунок Міністерства юстиції України. Відповідно до вимог ч. 4 ст. 8 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» виплата коштів Державною казначейською службою України має бути здійснена впродовж 10 днів з дня одержання постанови про відкриття виконавчого провадження. У разі ненадання стягувачем банківських реквізитів кошти можуть зберігатися на депозитному рахунку органу державної виконавчої служби не більше одного року до їх повернення до Державного бюджету України [6].

Згідно зі ст. 8 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» підставою для закриття виконавчого провадження є підтвердження списання відшкодування, отримане від Державної казначейської служби України, та «підтвердження виконання всіх вимог, означених у резолютивній частині остаточного рішення ЄСПЛ у справі проти України» [5].

Необхідною складовою процедури виконання рішення ЄСПЛ є своєчасне подання стягувачем до державної виконавчої служби заяви про виплату відшкодування із обов'язковим зазначенням реквізитів банківського рахунка для перерахування коштів, присуджених рішенням ЄСПЛ [4, с. 168]. У разі порушення цього строку органами державної влади може нараховуватися пеня відповідно до вимог законодавства.

За умовами ст. 8 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» компенсація стягувачу має бути виплачена заявнику протягом 3-х місяців з дати набуття рішенням ЄСПЛ статусу остаточного. У випадку порушення цього строку на суму компенсації нараховується пеня відповідно до рішення ЄСПЛ [5]. Важливо, що у разі порушення органами державної влади трьохмісячного строку для виконання рішення ЄСПЛ, таке рішення можна вважати виконаним тільки у разі сплати потерпілій особі як суми компенсації, так і пені. Виплати, здійснені з порушенням строку, встановленого рішенням ЄСПЛ, повинні бути підтверджені державною виконавчою службою протягом трьох днів. Відтак, перед закриттям виконавчого провадження у зв'язку з оплатою орган державної виконавчої служби має пересвідчитись в тому, чи не порушені строки для виплати і чи не нарахована пеня.

Так, у нещодавньому рішенні Вінницького окружного адміністративного суду від 28.03.2023 р. у справі № 120/1797/23 було визнано порушення з боку державної виконавчої служби у справі, де не було виплачено в повному обсязі суму справедливої сатисфакції та не нарахована пеня відповідно до рішення ЄСПЛ, оскільки орган виконавчої влади не переконався, що відповідне зобов'язання виконано у повному обсязі [7].

Важливе значення має те, з чийої вини відбулось порушення строків виплати грошової суми, адже якщо до цього призвели дії самої потерпілої особи-стягувача, зокрема, несвоечасне подання нею заяви про виплату відшкодування з реквізитами банківського рахунка для перерахування коштів, то це може слугувати підставою для відмови у нарахуванні пені за прострочення виконання рішення ЄСПЛ. Разом із тим, такі дії потерпілої особи-стягувача не звільняють Міністерство юстиції України та Державну казначейську службу України від обов'язку своєчасної виплати грошових коштів. У такому випадку кошти мають бути перераховані на рахунок державної виконавчої служби, а не на рахунок стягувача. Таким чином, підстави для нарахування пені за несвоечасне виконання остаточного рішення ЄСПЛ будуть відсутні [4, с. 169].

Примусове виконання рішення ЄСПЛ в частині покладення на державу обов'язку виконати рішення національного суду здійснюється згідно з вимогами п.п. 8–15 Порядку взаємодії Державної виконавчої служби України та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах

Європейського суду з прав людини під час забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 23.09.2013 р. № 1989/5.

Органи державної виконавчої служби мають здійснювати постійний контроль за виконанням судового рішення до його повного виконання. У випадках, коли рішення національного суду не може бути виконане протягом одного місяця з дня отримання автентичного перекладу тексту відповідного рішення ЄСПЛ, державний виконавець має право звернутися до суду із заявою про зміну способу і порядку виконання рішення з обов'язковим повідомленням суду про необхідність залучення представника Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини як спеціаліста в галузі застосування Європейської конвенції з прав людини та виконання рішень ЄСПЛ [4, с. 169].

Недоліком механізму примусового виконання рішень ЄСПЛ є відсутність безпосередньо примусових заходів, які б спонукали державні органи до більш активного та своєчасного виконання своїх обов'язків, встановлених рішеннями Європейського суду з прав людини. Також відсутність таких заходів обмежує можливості потерпілих осіб для повного та своєчасного відновлення своїх порушених прав.

Список використаних джерел

1. Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights 2022 : 16th Annual Report of the Committee of Ministers. URL: <https://rm.coe.int/annual-report-2022/1680aad12f>
2. Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights 2021 : 15th Annual Report of the Committee of Ministers. URL: <https://rm.coe.int/2021-cm-annual-report-en/1680a60140>
3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Мінченко Д. А. Примусове виконання рішень Європейського суду з прав людини за законодавством України. *Юридичний вісник*. 2023. № 3. С. 165–172. URL: <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2023.21>
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
6. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>
7. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 28 березня 2023 р. у справі № 120/1797/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109874819>
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами : від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

Ключові слова: Європейська конвенція, виконавче провадження, судочинство, міжнародне публічне право, справедлива сатисфакція.

Keywords: European Convention, enforcement proceedings, judicial proceedings, public international law, just satisfaction.

Некіт Катерина Георгіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор,
лектор та дослідник юридичного факультету університету Мангейму (Німеччина)

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ТИМЧАСОВОЇ ВЛАСНОСТІ У ЦИВІЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

У сучасному суспільстві спостерігається тенденція відмовлятися від набуття права власності на матеріальні об'єкти. Право власності поступово припиняє сприйматися як гарантія забезпечення матеріального, емоційного та інших інтересів індивіда завдяки наявності конкретного і достатньо стабільного матеріального об'єкту. Саме з прискоренням темпів життя та небажанням вкладатися надмірно у матеріальні об'єкти пов'язують виникнення такого явища, як тимчасова власність або timeshare.

В останні роки простежується тенденція впровадження інституту таймшеру у цивільне законодавство деяких європейських країн континентального права. Так, у Румунії з прийняттям нового Цивільного кодексу у цивільно-правовій сфері з'явився інститут так званої «періодичної» власності. У румунській цивілістичній доктрині періодична власність визначається як модель права власності, за якої дві або більше осіб здійснюють, послідовно та неодноразово, правоможність користування, специфічну для права власності на рухоме чи нерухоме майно, у визначені, однакові чи неоднакові, проміжки часу [1; 2]. З урахуванням того, що періодична власність є формою спільної власності, деякі румунські дослідники пропонують називати її «просторово-часовою спільною власністю» [3].

Сутність таймшеру відповідно до румунського законодавства визначається у ст. 687 ЦК Румунії, відповідно до якої положення, що стосуються періодичної власності, застосовуються пріоритетно, за відсутності інших спеціальних положень, у випадку коли кілька осіб послідовно та неодноразово здійснюють специфічне для права власності право користування певним майном протягом визначеного періоду часу.

Отже, періодична власність характеризується двома істотними ознаками: 1) існують кілька суб'єктів права власності; 2) прерогативи цього права здійснюються носіями послідовно через певні проміжки часу, рівні чи нерівні.

На відміну від звичайної спільної власності, яка передбачає одночасне здійснення права власності на все майно всіма співвласниками та забезпечує користування всім майном кожному з них протягом усього існування спільної власності, у випадку таймшеру правоможність користування поширюється на все майно, але здійснюється лише протягом обмежених періодів часу, послідовних і повторюваних, які виключають можливість одночасного використання права власності [3].

Отже, особливістю періодичної власності (таймшеру) як форми спільної власності є те, що у відносинах спільної власності правоволодільці здійснюють свої правомочності разом і одночасно, а при періодичній власності кожний здійснює право власності одноособово [4].

Особливістю таймшеру також є те, що з усіх правоможностей права власності лише користування здійснюється послідовно і періодично. Володіння як елемент права власності здійснюється постійно, незалежно від послідовних інтервалів використання блага. Також безперервно здійснюється правоможність розпорядження. Власник може в будь-який момент розпорядитися належною йому часткою, не чекаючи відповідного періоду використання [3].

На базі румунської доктрини та положень румунського законодавства, були розроблені засади регулювання відносин таймшеру і в законодавстві Республіки Молдова. У рекодифікованому ЦК РМ також було запроваджено окрему главу, присвячену так званій «періодичній» власності. Так само, як і у румунському Цивільному кодексі, положення про періодичну власність у ЦК РМ пропонується застосовувати, за відсутності спеціального регулювання,

коли кілька осіб (співвласників) послідовно та неодноразово здійснюють користування права власності на рухоме або нерухоме майно протягом визначених, рівних чи нерівних, інтервалів часу (ч. 1 ст. 575 ЦК РМ). Структурне розміщення глави про періодичну власність та позиціонування носіїв права таймшеру дозволяє кваліфікувати періодичну власність у законодавстві РМ також як різновид спільної власності. Підтвердженням цієї тези є також положення ч. 2, 3 ст. 575 ЦК РМ, відповідно до яких а) положення про періодичну власність не застосовуються, якщо на актив є право спільної власності, і співвласники домовилися про спосіб використання у визначені проміжки часу; і б) законодавчі положення щодо спільної власності застосовуються відповідно до періодичної власності тією мірою, якою вони не суперечать положенням глави про періодичну власність.

Інші положення глави про періодичну власність у ЦК РМ стосуються підстав її виникнення (ст. 576), дійсності правочинів, що вчиняються співвласником (ст. 577), прав та обов'язків співвласників (ст. 578), обов'язків відшкодування збитків, спричинених невиконанням внутрішніх обов'язків співвласників та виключення з кола співвласників як крайня міра, що може бути застосована за порушення прав інших співвласників (ст. 579), особливості припинення періодичної власності (ст. 580).

Для українського законодавця останні розробки румунського та молдовського законодавства щодо таймшеру набувають особливої цінності в контексті рекодифікації ЦК України. З урахуванням практичної цінності та поширеності цього правового інституту в світі, доцільним було б його запровадження у цивільне законодавство України. При цьому орієнтиром можуть бути положення законодавства Румунії та РМ щодо періодичної власності. За умови запровадження у ЦК України спеціальної глави, присвяченої праву власності на певний період часу (таймшеру), доцільно врахувати пропозицію румунського та молдовського законодавців щодо застосування положень про періодичну власність, за відсутності особливого регулювання, до випадків, коли кілька осіб (співвласників) послідовно і повторно здійснюють право власності на рухоме та нерухоме майно у визначені, однакові або неоднакові, проміжки часу. При цьому тимчасову власність слід вважати особливою формою спільної власності у відмінному від звичайного для українського правового простору розуміння. Основна особливість тимчасової власності як форми спільної власності полягатиме в тому, що у випадку таймшеру відбувається не одночасне здійснення права власності на все майно всіма співвласниками (відповідно до належних їм часток), а реалізація правоможності користування, яка поширюється на все майно, але здійснюється лише протягом обмежених періодів часу, послідовних і повторюваних, які виключають можливість одночасного використання права власності.

Список використаних джерел

1. Lulă I. Observații asupra reglementării proprietății periodice în noul Cod civil. *Dreptul*. 2012. № 1. P. 60–76.
2. Sâmbrian T. Proprietatea în sistem «time sharing» – proprietate periodică – o nouă modalitate a dreptului de proprietate. *Dreptul*. 1997. № 5. P. 35–44.
3. Sferdian I. Periodic Property in the Regulation of the Romanian Civil Code. *Debreceni Jogi Muhely*. 2014. Vol. 3–4. URL: <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/1369248>.
4. Munteanu L. D. Periodic property administrative and legal issues. *Journal of Law and Administrative Sciences*. 2015. Special Issue. P. 384–390.

Ключові слова: таймшер, тимчасова власність, власність на період часу, спільна власність.

Keywords: timeshare, temporary ownership, ownership for a period of time, joint ownership.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРЕДСТАВНИЦТВА ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення у лютому 2022 року воєнного стану на території України призвело до великої кількості змін, у тому числі правового характеру. Відбулося стрімке превалювання публічних інтересів над приватними, необхідність жити за новими правилами з обмеженнями, зокрема, інтересів громадян України. Водночас відмічається необхідність звертати увагу на те, що найбільше від змін, які відбуваються у сучасних реаліях, страждають особи, які ще не можуть ще подбати про себе самостійно, тобто діти. У свою чергу, в Україні, як правовій державі не допускаються будь-які порушення законних прав та інтересів дітей. В даному контексті інститут представництва дітей відіграє важливу роль, адже дає можливість малолітнім та неповнолітнім вступати у правовідносини, що з різних причин було б неможливо без участі представника. Отже, роль інституту представництва як інструменту захисту інтересів дітей в умовах воєнного стану набуває особливого значення.

За загальним визначенням, представництво дітей (малолітніх та неповнолітніх осіб) характеризується у розумінні використання правосуб'єктності представників (законних представників – батьків, всиновлювачів, опікунів, тощо) для здійснення належної реалізації своїх обов'язків направлених на захист прав та інтересів дітей.

Положеннями статті 237 ЦК України закріплено визначення поняття «представництва», зокрема у наступному розумінні та при наявності певних ознак: «представництвом вважається правові відносини (перша ознака), у яких представник з однієї сторони зобов'язаний у рамках своїх повноважень, вчиняти правочини від імені іншої сторони (наявність двох сторін відносин є другою ознакою), яку він представляє (при цьому, зобов'язання та права діяти від імені особи, яку представляють – виступають третьою ознакою). Разом з тим, закріплено, що представник набуває своїх повноважень при наявності укладеного відповідного договору, складеного акту відповідного органу юридичної особи, на підставі закону та інших актів цивільного законодавства» [6]. Тобто у випадку здійснення представництва дітей в умовах воєнного стану, представник, який здійснює представництво дитини за попередньо укладеним з батьками останньої договором, або за законом, якщо він є одним з батьків, опікуном або всиновлювачем дитини, зобов'язаний, у межах своєї компетенції та повноважень, наданих законодавством України, і лише з метою захисту прав і інтересів дітей, вчиняти відповідні правочини від імені останніх, не порушуючи їхніх прав та інтересів. Звертається увага на те, що ключовим у зазначених висловлюваннях є саме набуття представником дитини відповідних повноважень, якими будуть визначені конкретний зміст та межі дій представника від імені та у інтересах дитини.

Щодо дій уповноваженого (законного) представника дітей в умовах воєнного стану, за аналогією слід звернутись до диспозиції частини першої статті 238 ЦК України, у якій закріплено: «представник може бути уповноважений на вчинення лише тих правочинів, право на вчинення яких має особа, яку він представляє» [6]. У нашому розумінні, представник дитини в умовах воєнного стану, по-перше вжити усіх заходів щодо створення дитині належних та сприятливих (безпечних) умов життя, забезпечити безпеку дитини, особливо в умовах бойових дій, тобто, вжити заходів щодо переміщення дитини у безпечне місце, а також вчиняти ті правочини, право вчиняти які має дитина (дрібні побутові правочини), та бідь-які інші правочини, які вчиняються у інтересах дитини і не заборонені законодавством.

Враховуючи сучасні реалії, зокрема введення по всій території України воєнного стану, що пов'язано із повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 року військових формувань

РФ, у зв'язку із чим виникла нагальна потреба в евакуації дітей, а також сімей з дітьми з прифронтових зон, зон активного ведення бойових дій, у більш безпечні місця у межах України, а також до інших держав за а межі України, виникли актуальні питання саме щодо представництва інтересів дітей, особливо коли унаслідок воєнних (бойових) дій батьки дітей, свої законні представницькі функції виконувати не можуть.

З цього приводу слушною є висвітлена І. В. Давидовою позиція про те, що: «кожна дитина, яка тимчасово або назавжди позбавлена сімейного оточення, має право на захист та на особливу допомогу з боку держави, в першу чергу, шляхом створення належних умов і можливостей для її усиновлення» [1, с. 508–511].

Разом з тим у наукових колах визначається, що «інститут усиновлення покликаний забезпечити нормальне сімейне життя і виховання дітей, які втратили батьків або позбавлені батьківського піклування. При цьому аналіз діючого законодавства вказує на те, що вирішення питання усиновлення українських дітей як громадянами України, так і іноземними громадянами поки має певні труднощі, зокрема у зв'язку із складністю процедури усиновлення після введення воєнного стану, яка не була спрощена і не може бути виконана сторонами усиновлення в повному обсязі» [5].

Вказана ситуація вважається виправданою, так-як відповідно до положень сімейного законодавства: «усиновлення виступає прийняттям усиновлювачем у свою сім'ю дитини на правах дочки або сина ...», або іншими словами, здійснення належного виховання дітей, які залишились без піклування рідних батьків у новій прийомній сім'ї. Норми стосовно прийомної сім'ї та прийомних дітей закріплені у статтях 256¹ – 256⁴ СК України [4].

Зазначається, зокрема в наукових колах, що: «в умовах дії воєнного стану, не завжди однозначно можна стверджувати про те, що діти залишаються без піклування рідних батьків назавжди, так-як останні можуть бути тимчасово відсутні у зв'язку із поважними причинами, пов'язаними з отриманням тілесних ушкоджень (поранень), перебуванні у полоні, тощо» [5]. Водночас, у разі загибелі батьків, що має відповідне підтвердження, навіть у цьому разі, інші кровні родичи дитини, яка у зв'язку із зазначеним стала сиротою, можуть висловити бажання бути опікунами такої дитини. Така можливість опіки дитини-сироти, може бути кращим для останньої, на відміну від сім'ї усиновлювачів, які для такої дитини є зовсім чужими особами.

Слід відмітити, що після повномасштабного воєнного вторгнення військових формувань РФ, і, звісно введення у дію воєнного стану по всій території України у відповідності до вимог Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3] важливим стало внесення Постановою Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2022 року № 447 доповнень до «Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866, зокрема пунктами 79¹ та 79³ наступного змісту: «Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану рішення про надання статусу дитини сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, приймається районною, районною у м. Києві держадміністрацією, районною військовою адміністрацією або виконавчим органом міської, селищної, сільської ради за місцем проживання (перебування) або виявлення дитини з урахуванням документів, що підтверджують статус дитини» [2].

Зважаючи на викладене вище, у сучасних умовах, законодавець вживає усіх заходів стосовно захисту прав та інтересів дітей в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Давидова І. В. Інститут представництва як інструмент захисту інтересів іншої особи в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 508–511.

2. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова КМУ від 24.09.2008 р. № 866 зі змін. та допов., внесеними постановами КМУ № 349 від 22.03.2022, № 447 від 15.04.2022, № 580 від 10.05.2022, № 636 від 31.05.2022, № 940 від

23.08.2022, № 1013 від 10.09.2022, № 546 від 01.06.2023, № 576 від 01.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>.

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

4. Сімейний Кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135; ...зі змін. та допов., внесеними законами України від 10.04.2023 № 3022-IX та від 14.07.2023 № 3265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

5. Танцюра Ю. Захист прав дітей в умовах воєнного стану. Огляд законодавства від 26.03.2022. URL: <https://everlegal.ua/zakhyst-prav-ditey-v-umovakh-voennogo-stanu>

6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Ключові слова: Правовий захист дітей в умовах воєнного стану, права дитини за міжнародними стандартами, діти як вразлива категорія населення під час конфліктів, захист від примусового відділення від батьків, евакуація та безпека дітей під час воєнних дій.

Keywords: Legal protection of children in conditions of martial law, children's rights according to international standards, children as a vulnerable category of the population during conflicts, protection from forced separation from parents, evacuation and safety of children during hostilities.

Бабич Ірина Григорівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ДИСТРИБУТИВНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Принцип справедливості – є не тільки одним із важливих принципів права, але також системоутворюючим принципом для інших принципів цивільного права, наприклад, принцип рівності, свободи договору, добросовісності і розумності. Крім того категорія «справедливість» розуміється як філософська категорія, як етична та правова категорія. В самому праві справедливість регулює цивільні відносини як норма-принцип, враховується при створенні правових норм. Доцільним на наш погляд розглядати справедливість у цивільному праві як дистрибутивну справедливість.

Поняття «дистрибутивна справедливість» вперше було введене англійським філософом та політичним діячем Джоном Ролзом (John Rawls) у його впливовій праці «Теорія справедливості» (A Theory of Justice), яка була опублікована в 1971 році. У цій книзі Ролз розробив концепцію «відважного нового світу», у якому він визначає принципи справедливості, які повинні керувати суспільством у виборі соціальної та економічної структури.

Дистрибутивна справедливість, за концепцією Ролза, визначається як спосіб розподілу матеріальних благ у суспільстві, який має бути справедливим для всіх його членів, зокрема для тих, хто опинився у найменш вигідних становищах. Він пропонує так званий «віл Ролза» (Veil of Ignorance) як інструмент для визначення справедливих принципів розподілу, при якому суспільство приймає рішення, не знаючи свого статусу або позиції в цьому суспільстві.

Мораль є витоком права і принципу справедливості. До того ж принцип справедливості має різні аспекти, серед яких є моральна категорія. Безпосередньо мораль і право необхідно розмежовувати, а моральний аспект права треба сприймати тільки через принцип справедливості.

Основою моралі є свобода людини, соціальна справедливість тощо.

Дж. К. Хоманс зазначає, що у психології у суспільстві недостатність справедливості розуміється як – несправедливість.

Відповідно до Стенфордського словника дистрибутивна справедливість відіграє важливу роль при розподілі різних благ і обтяжень між членами суспільства. Аргументи про те, які структури, системи є морально кращими, складають тему справедливості розподілу. І виходячи із цього, принципи справедливості розподілу найкраще розглядати як такі, що забезпечують моральне керівництво політичних процесів і структур, які впливають на розподіл благ в суспільстві, і будь-які принципи, які пропонують такий вид морального керівництва щодо розподілу, незалежно від термінології, яку вони використовують, слід розглядати як принципи розподільчої справедливості.

Дистрибутивна справедливість складає один аспектів соціальної справедливості. Вона виражається в питанні, в якій мірі частина благ, яка отримується членами соціальної групи, відповідає соціальних і соціальним нормам справедливості (наприклад, у сфері бізнеса – це частка від прибутків фірми, яку отримує кожний її працівник). Вона також може відноситись від справедливої частки окремої людини, без спеціального співвідношення із розподілом благ серед інших (наприклад, чи оцінюється заробітна плата працівника як справедлива). Дистрибутивну справедливість в такому розумінні іноді розглядають як абсолютну справедливість. Норми дистрибутивної справедливості будуть загальними у тому розумінні, що вони можуть бути застосовані у будь-якій ситуації, які включають різних учасників щодо різного роду благ.

Дистрибутивна справедливість має значний вплив на соціальний розвиток суспільства через кілька ключових механізмів: Забезпечення соціальної стабільності: Правильно налаштована система дистрибуції ресурсів допомагає зменшити соціальні нерівності та відчуття несправедливості. Це сприяє збереженню соціальної стабільності, оскільки зменшується ризик конфліктів та протестів через нерівний розподіл ресурсів. Підвищення громадської довіри та легітимності урядових інституцій:

- Коли люди відчувають, що ресурси розподіляються справедливо, вони більш схильні довіряти урядовим інституціям та підтримувати закони та політичні рішення. Це зміцнює демократію та дозволяє суспільству більш ефективно протистояти викликам та кризам.
- Коли ресурси розподіляються більш рівномірно, це стимулює підприємництво та споживчу активність серед широких верств населення. Це може привести до збільшення виробництва, збільшення доходів та зменшення бідності.
- Підвищення якості життя: Забезпечення рівного доступу до освіти, охорони здоров'я, житла та інших соціальних послуг сприяє покращенню якості життя всього населення. Це створює сприятливі умови для розвитку людського потенціалу та підвищення загального рівня щастя й задоволення.
- Зміцнення соціальної солідарності: Через зменшення нерівності у розподілі ресурсів та можливостей, люди починають відчувати більше співчуття та співпрацювати для досягнення спільних цілей. Це сприяє формуванню соціальної солідарності та сприятливому клімату для співпраці.
- Отже, дистрибутивна справедливість відіграє ключову роль у створенні стабільного, справедливого та процвітаючого суспільства. Її вплив простежується в різних сферах життя, від економічного розвитку до соціальної гармонії, і відіграє важливу роль у формуванні більш справедливого та здорового суспільства для всіх його членів.

В цивільному праві дистрибутивна справедливість стосується розподілу прав та обов'язків між учасниками правових відносин з урахуванням принципів справедливості. Тобто цивільне право має забезпечувати рівність всіх сторін перед законом у цивільних відносинах. Усі особи мають бути рівними перед законом без будь-якої форми дискримінації, будь то за расою, етнічною, релігійною, статевою, соціальною або іншою ознакою. Це означає, що закони та їх застосування не повинні надавати переваги або накладати обмеження на будь-яку групу осіб через їхні особисті характеристики. Дж. Роулз переконаний сформулював 2 принципи

справедливості: принцип рівності, що є прагненням людей до рівності та принцип відмінності, що являє фактичну нерівність людей.

Приватному праву характерна самостійність суб'єктів, рівність взаємних прав і обов'язків, вільний вибір поведінки, яка має бути обумовлена індивідуальним інтересом. Все це характеризує визначальний метод регулювання приватного права – диспозитивний метод. Юридична рівність полягає в тому, що особи, що фактично є нерівними, обмінюючись матеріальними цінностями ставляться один до одного як до рівного. Внаслідок цього виникає рівна можливість набуття, здійснення та захисту прав.

Наступний прояв дистрибутивної справедливості – це захист прав споживачів та слабких сторін. Цивільне право повинно забезпечувати захист прав споживачів, працівників, орендарів тощо, забезпечуючи їм рівні умови укладання договорів та виконання правових обов'язків. В цивільному праві захист слабкої сторони є важливим аспектом, оскільки воно стосується відносин між приватними особами, де одна сторона може мати більше ресурсів, впливу або знань, ніж інша. Цивільне право встановлює правила, які забороняють недобросовісні дії або обман у контрактних відносинах. Це допомагає уникнути випадків використання вразливості однієї сторони для отримання недопустимої вигоди. Цивільне право може містити правила, що стимулюють укладання договорів на користь слабкої сторони, наприклад, установлення обмежень на використання недобросовісних умов у договорах. У разі спору слабка сторона має право на справедливий суд та можливість представлення своїх аргументів перед незалежним та об'єктивним судом.

Свобода в дистрибутивній справедливості проявляється не стільки у свободі власних дій, але у зверненні до інших осіб поважати і не порушувати свободу. Будь-яке право відображається із обов'язком іншої сторони. Також сторони є вільними у виборі умов договору, та існує свобода у виборі виду договору, вибору контрагента та взагалі існує свободі вступати або не вступати у цивільні правовідносини на власний розсуд.

Дистрибутивна справедливість проявляє себе при розподілі збитків, рпи визначенні механізму відшкодування і розподілі майна між учасниками цивільних правовідносин. У разі невиконання або виконання зобов'язання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання), застосовуються правила глави 51 ЦК України про відповідальність за порушення зобов'язань. У разі односторонньої відмови від зобов'язання або розірвання зобов'язання наступають наслідки, передбачені ст. 653 Цивільного кодексу України. Такими наслідками буде відшкодування шкоди лише за умови істотного порушення умов договору однією із сторін, коли одна із сторін значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору. Таке положення можна розуміти так, що у разі односторонньої відмови або розірвання договору сторона може розраховувати лише на відшкодування збитків, причому, тільки в тому разі, якщо збитки були істотними. Якщо ж збитки не були істотними, сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом (п. 4 ст. 653 ЦК України).

Відповідно, можна дійти висновку, що у разі порушення умов договору, які суд не визнає істотними, постраждала сторона позбавляється захисту своїх прав.

Відповідно до вимоги справедливості, з метою попередження негативних наслідків, які можуть настати у зв'язку з невиконанням зобов'язання боржником, воно має бути виконане належним чином, одним із засобів зазначених у главі 48 ЦК України.

Цивільне право має забезпечувати захист прав на власність та права на успадкування, забезпечуючи справедливий розподіл майна між спадкоємцями.

Цивільне право може включати механізми, які спрямовані на задоволення інтересів громадськості, зокрема у випадках надання ліцензій на користування природними ресурсами або надання прав на використання загальнодоступних послуг.

Ці тези відображають основні аспекти дистрибутивної справедливості в контексті цивільного права, які є важливими для забезпечення справедливих та ефективних правових відносин між громадянами та юридичними особами.

Ключові слова: Дистрибутивна справедливість, цивільне право, рівність перед законом, соціальна справедливість, громадянські права.

Keywords: State of Emergency, Humanitarian help, Legal aid, International humanitarian law, Conflict zones, International agreements.

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРЕДИТНОГО СТРАХУВАННЯ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Останнім часом все більшого попиту у світі набирає кредитне страхування. Воно покриває кредитний ризик, тобто погашає заборгованість страхувальника в разі смерті, інвалідності, втрати роботи або будь-якої іншої причини. Існують різні типи полісів, які покривають різні типи ризиків, починаючи від страхування життя, страхування на випадок працездатності, страхування майна, торгове страхування тощо. Компанія стягує премію на основі суми покриття та типу ризику, що покривається.

Зі зміною суми боргу змінюється і сума премії; це стосується позик або комерційних кредиторів. Коли компанія або суб'єкт господарювання здійснює страхування, це називається страхуванням комерційних кредитів, воно захищає клієнта від неплатоспроможності. Страхова компанія виплатить суму кредиторам або кредиторам у разі настання вищевказаних подій, наприклад випадок втрати працездатності.

Страхові компанії обирають премії відповідно до страхової суми та ризику, що покривається. Потім страхувальники повинні сплатити премію та погодитися з умовами страхової компанії. У разі невизначеної події, для якої укладається поліс, страхувальник або його представник повинен звернутися до страхової компанії, надавши підтвердження заборгованості. Після цього страхова компанія повинна перевірити зобов'язання та сплатити суму кредиту від імені власника полісу, і сума не може перевищувати суму, покриту в полісі [1].

Кредитне страхування найчастіше продається як функція кредитної картки, при цьому щомісячна вартість стягує низький відсоток несплаченого балансу картки чи може укладатися у вигляді окремого договору.

Існує багато типів (видів) кредитного страхування, кожен з яких має свої переваги перед іншими.

По – перше це кредитне страхування життя. У цьому випадку компанія виплатить борг, тобто непогашений залишок кредиту після смерті страхувальника. Родичам страхувальників не варто хвилюватися, тому що завдяки такому типу страхування, страхова компанія погашає усі непогашені кредити та борги у разі смерті страхувальника.

По – друге, це кредитне страхування на випадок безробіття. За допомогою цього типу страхування, якщо страхувальник вимушено залишився без роботи, це страхування виплачується щомісяця у вигляді допомоги безпосередньо кредиту, що дорівнює мінімальному щомісячному платежу за кредитом.

Особа повинна залишатися без роботи протягом певної кількості днів, перш ніж виплачуватиметься допомога. В залежності від окремих країн та умов договору цей термін може бути від 1 до 3 місяців. У деяких випадках допомога нараховується заднім числом до першого дня

безробіття. В інших випадках вигода починається лише після закінчення періоду очікування. Страхова компанія виплатить борг від імені страхувальника лише після того як перевірить статус безробіття та докази претензії від кредиторів.

Наступний тип це – страхування кредитного майна. Таке страхування захищає особисте майно від знищення, крадіжки тощо, воно також покриває погашення боргу перед кредитором у разі взяття позики [2; 3].

Великий попит має страхування на випадок кредитної непрацездатності. Тобто, якщо страхувальник має будь-яку інвалідність протягом певного періоду, на який діють умови полісу, тоді страхова компанія виплатить належну або покриту суму.

В Україні дуже актуальним є страхування комерційних кредитів, особливо зараз, коли країна знаходиться у воєнному стані [2].

Кредитне страхування покриває наступні ризики: комерційні та політичні. До комерційних ризиків ми можемо віднести неплатоспроможність покупця. А до політичних це насамперед – економічні труднощі, політичні події, законодавчі чи адміністративні заходи, що перешкоджають виплаті, анулювання імпортової ліцензії, військова чи громадянська війна, революція, бунт чи повстання [4; 5].

Підсумовуючи, можна виділити основні переваги придбання кредитного страхування. Так, воно допомагає підприємствам, захищаючи їх дебіторську заборгованість або продажі бізнесу; зменшує ризики непередбаченої неплатоспроможності або банкрутства клієнта; допомагає підприємствам, покращуючи доступ до фінансування за конкурентними ставками та збільшуючи шанси отримати фінансування від банків; допомагає підприємствам, надаючи можливість виробникам і дистриб'юторам збільшити обсяг продажів своїм існуючим клієнтам і покращити грошовий канал майже без ризику для себе; допомагає власникам полісів шукати більше інформації про клієнтів і регулярно перевіряти їх на предмет сприятливого ділового середовища.

Список використаних джерел

1. Credit Risk Insurance. URL: <https://www.aon.com/ukraine/en/solutions/risk-insurance-solutions/credit-risk-insurance.jsp>
2. Страхування комерційних кредитів. URL: <https://ingo.ua/en/services/finansovi-riziki/strahuvannya-torgovelnih-kreditiv>
3. Trade credit insurance. URL: <https://www.abi.org.uk/products-and-issues/choosing-the-right-insurance/business-insurance/trade-credit-insurance/>
4. Guide to Trade Credit Insurer & Insurance: Definition, Benefits & How It Works. URL: https://www.allianz-trade.com/en_HK/insights/risk-management/guide-to-trade-credit-insurance.html
5. Кредитне страхування: що таке і коли застосовується? URL: <https://credit365.ua/uk/news/kreditnoe-strahovanie-chto-takoe>

Ключові слова: диференціація, кредитне страхування, Європа, аспекти, порівняння країн.

Keywords: differentiation, credit insurance, Europe, aspects, country comparison.

Глиняна Катерина Михайлівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ КАТЕГОРІЙ «ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ» І «ПРАВОВА ОХОРОНА» ПРАВ ДИТИНИ

Протягом багатьох років турбота держави про дітей реалізовувалась в численних нормах цивільного та сімейного прав, метою яких було здійснення державної охорони дітей. Сьогодні

ми зіткнулися з поглибленням протиріч різного характеру, які безпосередньо стосуються охорони прав і законних інтересів неповнолітніх, загостренням проблеми їх соціальної адаптації.

Нові правові реалії потребували й нового ставлення до принципів, які визначають цивільно-правовий статут особистості загалом і дитини зокрема.

Поняття «правової охорони дитинства», а саме у рамках даної дефініції визначались права дитини протягом кінця XIX-XX століть; пройшло довгий і достатньо складний шлях свого розвитку, що у значній мірі було пов'язано з особливостями того або іншого історичного періоду.

Вітчизняні дослідники, такі як Ю. Білоусов [1], І. Венедиктова [2], Н. Волкова [3; 4], Л. Гузь [5], І. Демченко [6], В. Закриницька [7], С. Клім [8], Н. Коломєць [9], Л. Кондрат'єва [10], Л. Красицька [11], Т. Підлубна [12] привертала багато увагу проблемним питанням, пов'язаним з визначенням таких правових категорій як охорона прав дитини, захист прав дитини, гарантії прав і свобод, тощо.

У вітчизняній правовій літературі питання про співвідношення понять «захист прав» і «охорона прав» розглядається «на підставі перехресного аналізу», що з методологічної точки зору є правильним, однак специфіка застосування цих понять стосовно дитини вимагає дещо іншого методологічного підходу, який пропонується нами в рамках міждисциплінарного підходу.

Неможливо прогнозувати подальший процес розвитку суспільства, без аналізу виникнення нового підходу до розуміння ціннісної сутності самого поняття «права дитини», з урахуванням того, що ряд внутрішніх трансформацій дитини, пов'язаних з різними етапами життя, не можуть змінитися також швидко як і інформаційно-психологічне середовище її існування, і це необхідно враховувати при вдосконаленні норм цивільного та сімейного права України, що визначають основні права, а також форми та способи захисту й охорони, як суб'єкта права.

Трансформація низки традиційних понять на основі нового стилю наукового мислення, що сьогодні розвивається, заснованого на науковому раціоналізмі і психологічних чинників, роль яких особливо яскраво проявляється в удосконаленні низки правових понять, а саме – «права дитини».

На прикладі такого підходу до питання про співвідношення віку з необхідністю тієї чи іншої форми захисту прав дитини та розуміння неабстрактних, а цілком конкретних причин такого підходу, можна визнати, що охорона і захист суб'єктивного права або охоронюваного законом інтересу поняття нетотожні, і оскільки охороняються вони постійно, а захищаються тільки тоді, коли порушуються, отже, захист (що визнавався як одна з форм охорони) не збігається з цим поняттям, не за обсягом, не за змістом, особливо в питанні про захист прав дитини.

Незалежно від віку дитини питання про необхідність її правового захисту буде залежати від ступеня того, наскільки правильно зрозумілі інтереси, які, з одного боку могли б запобігати діям дітей, якими вони можуть завдати шкоди не тільки собі, а й оточуючим, але з іншого боку, не втручатися в їх дії та уникати надмірної опіки, якщо в цьому нема потреби.

Таким чином, необхідність використання поняття або юридичного терміну «правовий захист дітей», як показує практика, потрібно застосовувати на підставі використання всіляких знань про розвиток дитячої психіки і її специфіки в різні вікові періоди як системи синергетичного порядку як важливого методологічного підходу до досліджуваної нами теми.

Дитина живе сьогодні в абсолютно новому соціально-природному середовищі, і зміни відбуваються в її свідомості і усвідомленні себе як особистості, повинні стати предметом дослідження не тільки для представників природничих наук, а й обов'язково гуманітарних.

Що стосується проблем її правового захисту, то на наш погляд, запропоновані вищезазначені підходи до дослідження обсягу і змісту поняття або юридичного терміну «правовий захист дитини» є досить коректними з точки зору їх наукового аналізу.

Щодо співвідношення понять «захист» і «охорона» прав дитини, то, безумовно не можна заперечувати, того, що воно завжди існувало і буде існувати, наприклад навіть в Законі Укра-

їни «Про охорону дитинства» використовується досить широке як за змістом, так і обсягом поняття «охорона», яке охоплює, в тому чи іншому випадку використання поняття «правовий захист», оскільки більшість проблем може бути вирішено тільки за підтримки держави, тому що це основний обов'язок, оскільки мова йде про майбутнє країни, і без такої підтримки неможлива реалізація захисту, а також це дуже важливо для батьків або опікунів.

Складність розмежування таких термінів, як «правовий захист» і «правова охорона» дитини, полягає ще й у тому, що, по суті справи, ніколи в юридичній літературі не піднімалося питання про визначення меж їх використання як в теорії, так і на практиці.

На наш погляд, алгоритм дослідження даних понять може бути наступним: 1) початковий етап, на якому ще неможливо охопити всі аспекти розробки, і тим більше запропонувати по ним апробовані результати, оскільки вони розглядаються в суто певному ракурсі, а саме – правовий захист і охорону прав дитини; 2) визначення основних підходів, з пропозицією можливих конкретних варіантів; 3) розгляд їх співвідношення не тільки з точки зору подібності, аналогії, але можливості кореляції в залежності від конкретного етапу дослідження.

Слід звернути увагу і на такий важливий фактор, як розв'язання термінологічної проблеми, тільки в контексті їх соціальної обумовленості.

Ми неодноразово стикаємося з тим, що будь-які проблеми пов'язані з необхідністю захисту і охорони прав дитини в законодавчому плані вирішуються з використанням традиційних понять, оскільки власного термінологічного і класифікаційного апарату, заснованого на істотній специфіці будь-якого питання, пов'язаного з проблемою реалізації прав дитини поки не існує.

Однак, слід визнати, що це досить складна проблема, оскільки кожен раз виникає питання, а чи потрібно це робити там, де з цим справляються традиційні поняття, тому ми вважаємо, що така необхідність виникає тільки в тому випадку, коли мова може йти про їх змістовності, того чи іншого тлумачення, чи обмеженості, коли виникає потреба дещо іншого підходу до традиційних понять в умовах нової правової реальності, а також нових підходів до її сприйняття.

Однак, коли ми говорим про захист і охорону прав дитини з урахуванням потреб і інтересів, і якщо навіть за багатьма ознаками вони і можуть бути тотожними, то все ж ми говоримо про різні поняття, оскільки навіть в найзагальніших питаннях, таких як захист інтересів в сім'ї, колективі, охорони основних, вже закріплених в законодавчих актах права, ми не можемо орієнтуватися тільки на те, як ці юридичні терміни використовуються в Цивільному кодексі України при визначенні захисту цивільних прав та інтересів особистості [13].

Оскільки, під захистом розуміється «встановлені законом вид і міра можливого впливу на суспільні відносини, що зазнала протиправний вплив, з метою відновлення порушеного, невизнаного або оспорюваного права. Визначення такої поведінки через право (можливість) або через обов'язок залежить від суб'єкта здійснення такої діяльності, а також волевиявлення учасника цивільних правовідносин, права якого піддавалися несприятливого впливу.

У Сімейному кодексі України, а також в Законі України «Про охорону дитинства» [14] не міститься деталізація потреб і інтересів дитини з точки зору психологічних аспектів її розвитку в залежності від віку і засвоєння їм соціального досвіду.

У зміст поняття «соціальний досвід» не входить тільки набуття дитиною певних знань будь-яких навичок, оскільки це складний і тривалий процес, що охоплює і такий фактор як формування основних потреб, що формуються в ході взаємодії з навколишнім світом.

На даному етапі розвитку дитини необхідне формування такого захисного механізму, який би в повній мірі, допоміг уникнути внутрішнього конфлікту, оскільки у неї поступово розвивається інтерес до власного внутрішнього життя, і в залежності від віку до неї приходить усвідомлення суперечливості своїх потреб, які самотійно вона не може усунути, тому що не розуміє природу їх виникнення, яка досить часто безпосередньо пов'язана з етапами кризи, пов'язаного з віковими змінами.

На нашу думку, саме в такі періоди розвитку, захист прав дитини, а в разі необхідності, правовий захист прав та інтересів, не може ґрунтуватися тільки на тих визначеннях захисту прав і охоронюваних законів інтересів, які закріплені законодавством України. Тому, що в конкретному розумінні наші «захисти прав дитини», поняття «захист прав», як в цілому, так і зокрема, набагато ширше як за змістом, так і за обсягом тим поняттям, яке є в законодавстві України, оскільки реалізація справжніх потреб і інтересів дитини залежить від цілих факторів, які можуть задовольнятися не тільки правовими засобами, а й за допомогою моральних, економічних та інших цінностей, заснованих на оцінці нервово-психологічного стану дитини.

В даному контексті, на наш погляд, введення в законодавство понять, що дозволяють в повній мірі захищати права дитини будуть, в будь-якому випадку, мати оцінювальний характер, з точки зору наскільки вони доцільні, інакше кажучи, прагматично виправдані.

Список використаних джерел

1. *Цивільне право України* : навч. посіб. / Ю. В. Білоусов, В. А. Ватрас, С. Д. Гринько [та ін.] ; за ред. Р. О. Стефанчука. Київ : Істина 2013. 808 с.
2. Венедіктова І. В. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 288 с.
3. Волкова Н. В. Захист прав та інтересів дитини Уповноваженим Президента України з прав дитини : окремі аспекти. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 18 трав. 2018 р.) : у 2 т. Одеса, 2018. Т. 2. С. 586–589.
4. Волкова Н. В. Міжнародно-правовий захист сімейних прав та інтересів дитини Європейським судом з прав людини. *Jurnalul Juridic National: teorie si practica*. 2018. № 1 (29). С. 84–87.
5. Гузь Л. Є. Захист прав та інтересів дітей (правовий аспект). Харків : Фактор, 2011. 464 с.
6. Демченко І. С. Найкращі інтереси дитини у сфері охороні здоров'я: український підхід. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 170–176.
7. Закриницька В. Омбудсмен з прав дитини в механізмі державного захисту прав, свобод і законних інтересів дітей: зарубіжний досвід. *Вісник академії правових наук*. 2012. № 4. С. 346–356.
8. Клім С. І. Процесуальні права дитини в контексті рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : «Юридичні науки». 2014. Вип. 6-1, Т. 1. С. 203-206.
9. Коломоець Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. 352 с.
10. Кондрат'єва Л. А. Процесуально-правове становище неповнолітніх у справах про позбавлення батьківських прав. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2004. Вип. 212 : Правознавство. С. 70–73.
11. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2015. 47 с.
12. Підлубна Т. М. Право на захист цивільних прав та інтересів : монографія. Чернівці : Чернівець. нац. унт, 2010. 192 с.
13. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
14. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

Ключові слова: захист, охорона, права дитини, цивільне право, сімейне право, інтерес дитини, судовий захист.

Keywords: protection, protection, rights of the child, civil law, family law, interest of the child, judicial protection.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНВЕСТИТОРІВ БУДІВНИЦТВА: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА І СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Будівництво відіграє ключову роль у житті суспільства, створюючи основу для неперервного розвитку промисловості, вирішення проблем з житлом і підвищення матеріального та культурного рівня населення. Особливе значення при цьому має будівництво житлових багатоквартирних будинків.

Доволі поширеним є спори з, так званими, «забудовниками», тими особами, які організовують будівництво багатоквартирних будинків і виступають замовниками даного будівництва. Один із поширених в судовій практиці шляхів захисту порушеного права інвесторів, які зіштовхуються з ситуацією, коли багатоквартирний будинок не добудовується і не вводиться в експлуатацію – це позов до органів місцевого самоврядування в адміністративному судочинстві про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити дії. Особливої дискусії варте питання визначення даного явища як захисту цивільного права та цивільного інтересу інвесторів будівництва, оскільки застосовуються існуючі в цивільному законодавстві способи захисту цивільних прав, чи мова йде про охорону їхніх цивільних прав і інтересів, оскільки даний спір вирішується в адміністративному судочинстві. Проте в межах даного дослідження безпосередньо розглянемо судову практику.

Так, можемо вже констатувати про формування сталої судової практики, зокрема прикладом може слугувати постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 30.09.2020 р. у справі № 640/17011/19 [6] (ухвалою Верховного суду від 01.12.2020 р. у справі № 640/17011/19 відмовлено у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою [8]) та постанова Верховного суду від 31.07.2020 р. у справі № 826/14682/16 [7]. В зазначених випадках вирішувався спір за позовом до Київської міської державної адміністрації в адміністративному судочинстві.

Згідно ст. 19 Конституції України, органи державної влади та місцевого самоврядування, а також їхні посадові особи, повинні виконувати свої обов'язки виключно відповідно до положень Конституції та законів України в межах визначених повноважень та процедур [1].

Частинами 2, 3 ст. 140 Конституції України визначено, що специфіка Управління місцевим самоврядуванням у містах Севастополі та Києві регулюється окремими законами України. Міське самоврядування здійснюється територіальною громадою відповідно до закону, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування, такі як сільські, селищні й міські ради та їхні виконавчі органи [1].

Міське самоврядування реалізується територіальними громадами сіл, селищ і міст, як безпосередньо, так і через їхні відповідні ради та виконавчі органи. Крім того, воно здійснюється через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст. Згідно ч. 1. ст. 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», у структуру місцевого самоврядування входять, серед іншого, органи виконавчої влади сільської, селищної та міської ради [4].

В свою чергу, як установлено ч. 1, 2 ст. 11 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», у селах, селищах, містах, а також у міських районах (якщо вони створені), виконавчими органами місцевих рад є їх виконавчі комітети, відділи, управління та інші виконавчі органи, які формуються радами для виконання відповідних функцій [4].

За приписами ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», в областях, районах, районах в Автономній Республіці Крим, а також у містах Києві та Севастополі, ви-

конавча влада здійснюється відповідними обласними, районними, а також міськими державними адміністраціями Києва та Севастополя. Місцева державна адміністрація є органом виконавчої влади на місцях та входить до загальної системи органів виконавчої влади. В межах своїх повноважень місцева державна адміністрація здійснює виконавчі функції на відповідних територіях та виконує повноваження, передані їй відповідною радою. Особливості виконавчої влади у містах Києві та Севастополі визначаються спеціальними законами України [4].

Особливості юридичного статусу Київської міської державної адміністрації визначені ст. 10-1 Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ». Згідно з цим положенням, Київська міська державна адміністрація виступає в якості виконавчого органу Київської міської ради і паралельно виконує функції державної виконавчої влади, що є особливістю здійснення виконавчої влади у місті Києві. Голову Київської міської державної адміністрації призначає Президент України згідно з порядком, визначеним Конституцією та законами України [5].

Функції місцевих державних адміністрацій визначені у п. 1, 2 і 7 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про місцеві державні адміністрації». Серед них: забезпечення виконання Конституції, законів України, актів Президента України, розпоряджень Кабінету Міністрів України та інших органів вищого рівня; забезпечення законності та порядку, захист прав і свобод громадян; виконання інших повноважень, наданих державою, а також делегованих відповідними радами [3].

Основні функції місцевих державних адміністрацій описано у пунктах 1, 2 і 7 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про місцеві державні адміністрації». Вони включають, серед іншого: забезпечення виконання Конституції, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади вищого рівня; забезпечення законності та порядку, захист прав і свобод громадян; реалізацію інших повноважень, що надаються державою, а також делегованих відповідними радами [3].

Відповідно до положень п. 14 ст. 16 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», місцеві державні адміністрації, у межах визначених конституцією та законами України, здійснюють контроль за дотриманням договірних зобов'язань забудовниками, які займаються залученням коштів фізичних осіб у будівництво багатоквартирних житлових будинків на відповідних територіях [3].

Згідно з правилами п.п. 11 п. «а» ч. 1 ст. 31 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», виконавчим органам сільських, селищних та міських рад надаються власні (самоврядні) повноваження, включаючи організацію діяльності, пов'язану з завершенням будівництва багатоквартирних житлових будинків, які фінансувалися за участю фізичних осіб, у випадку, якщо забудовники не можуть продовжувати це будівництво [4].

Крім того, відповідно до положень ч.ч. 1, 8 ст. 4 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва», що регулює питання державної підтримки будівництва доступного житла, доступним житлом вважаються будівлі (комплекси) та квартири, які будуються або вже побудовані за державної підтримки. Нагляд за будівництвом та введенням в експлуатацію об'єктів доступного житла покладено на Раду міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, міські державні адміністрації Києва та Севастополя, а також на центральний орган виконавчої влади, відповідальний за реалізацію державної політики у сфері державного архітектурно-будівельного контролю [2].

Відповідно до чинного законодавства, суди приймають рішення щодо визнання бездіяльності Виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) незаконною у справах, що стосуються організації робіт, необхідних для завершення будівництва багатоквартирного будинку. У таких випадках суди зобов'язують Виконавчий орган Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) організувати виконання необхідних робіт у зв'язку із неможливістю забудовника завершити будівництво [6; 7].

Проте акти чинного законодавства не містять ніякого детального опису механізму проведення організації роботи, пов'язаної із завершенням будівництва житлового комплексу у зв'язку з неспроможністю забудовника продовжувати будівництво. Це в свою чергу

«обеззброює» суди, які виносять рішення в межах чинного законодавства, а відповідно суди позбавлені можливості детально прописати механізм виконання задоволеного позову.

Як наслідок ми маємо право, яке підлягає захисту, і маємо обов'язок, який підлягає виконанню, проте захист цього права упирається в бажання відповідача виконати рішення суду через відсутність прописаного механізму виконання судового рішення. Така ситуація позбавляє сенсу таку судову практику і є нічим іншим як прояв протесту проти виниклих обставин, але може не нести позитивних наслідків для позивачів, які покладають надію на суд чи державний механізм. Сподіваємось, наявність правового регулювання, подальший розвиток законодавства та судової практики й обговорення в подальшому зумовить вирішення даної проблеми, зокрема шляхом законотворення.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
2. Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва : Закон України від 25.12.2008 р. № 800-VI : станом на 02.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-17#Text>
3. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV : станом на 03.08.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР : станом на 16.03.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
5. Про столицю України – місто-герой Київ : Закон України від 15.01.1999 р. № 401-XIV : станом на 01.01.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-14#Text>
6. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 30.09.2020 р. у справі № 640/17011/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91915212>
7. Постанова Верховного суду від 31.07.2020 р. у справі № 826/14682/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90713870>
8. Ухвала Верховного суду від 01.12.2020р. у справі № 640/17011/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93244979>

Ключові слова: адміністративне судочинство, будівництво, інвестиції, інвестування, захист цивільних прав, охорона цивільних прав.

Keywords: administrative proceedings, construction, investment, investing, protection of civil rights, protection of civil rights.

Калітенко Оксана Михайлівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОЦЕДУРИ УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Інститут усиновлення є одним із найбільш вдалих форм влаштування дитини в родину, що виправдав себе століттями. В будь-які часи усиновлення було відповідальною та важливою формою влаштування дітей в сім'ю. Втім, від початку повномасштабної війни в Україні процедура усиновлення зазнала певних змін, що імовірно зумовлювалось різними трансформаційними процесами в суспільстві.

Упродовж першого місяця після початку повномасштабного воєнного вторгнення росії в Україну усиновлення було призупинено (коректніше сказати, його було неможливо здійсню-

вати, тобто фактично воно зупинилося). При цьому зупинилися як процеси усиновлення, що розпочалися до війни, так і нові заяви на усиновлення фактично залишалися без розгляду. Така пауза не була пов'язана зі змінами в законодавстві, а скоріше, була викликана об'єктивними реаліями та загальною розгубленістю суспільства в цілому. Органи державної влади, зокрема й суди, які беруть участь у процедурі усиновлення, переважно призупиняли свою роботу, аби забезпечити своїм працівникам безпечні умови роботи, переміщення або евакуацію.

Радниця – уповноважена Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Дар'я Герасимчук під час брифінгу зазначала, що наразі (з початком воєнних дій) в Україні усиновлення дітей неможливе [1]. Процедура стала недоступною як для українців, так і для іноземців. Усиновлення дітей стало неможливим через те, що наразі проблематично (а іноді навіть неможливо) було дотримуватися передбаченої законодавством процедури.

Міністерство соціальної політики окремо наголошувало і детально роз'яснювало, що міждержавне усиновлення (тобто усиновлення іноземцями або громадянами України, які проживають за її межами) тимчасово неможливе. Це було викликано тим, що Національна соціальна сервісна служба, яка керує питаннями міждержавного усиновлення та надає дозволи на усиновлення, тимчасово не розглядала справи про усиновлення. Це тривало близько місяця в тих регіонах, де не велися активні бойові дії.

На початку квітня 2022 року Верховна Рада України опублікувала повідомлення про те, що на період воєнного стану процедура усиновлення не змінювалася, усиновлення відбувається на загальних підставах, з урахуванням норм національного законодавства [2]. Тобто формально процедура усиновлення була відновлена.

Фактично ж процедура усиновлення дітей в Україні (як українцями, так і іноземцями) в той час була доволі ускладненою. Приміром, в окремих регіонах, де відбувались активні бойові дії, служби у справах дітей та суди все ще не могли здійснювати свої повноваження повною мірою, а тому забезпечити кожен етап усиновлення було вкрай важко (зібрати необхідні документи, пройти обстеження умов проживання, навчання для майбутніх батьків тощо). Однак відомі й випадки, коли певні етапи усиновлення таки успішно відбувались, зокрема суди продовжували приймати рішення про усиновлення як завершальний етап усієї процедури (наприклад, рішення Савранського районного суду Одеської області від 18.04.2022 р. у справі № 512/168/22, рішення Баглійського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 22.04.2022 р. у справі № 207/967/22 про усиновлення тощо).

Перші від початку введення воєнного стану законодавчі зміни до процедури усиновлення були внесені 24.05.2022 р. Відповідно до них встановлено перелік документів та порядок, як забрати усиновлену дитину (зокрема, у присутності посадової особи консульської установи України), якщо дитина тимчасово переміщена (евакуйована) за межі України під час введення на території України надзвичайного або воєнного стану [3].

Подальші законодавчі процедурні зміни були внесені 31.05.2022 р. [4]. Зокрема, ними передбачено наступне:

Цифровізація процесів усиновлення та створення єдиного електронного банку даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів (також опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів), що ведеться в Єдиній інформаційно-аналітичній системі «Діти». На думку законодавця це значно полегшить процес подання та отримання необхідних документів майбутніми усиновлювачами, пришвидшить перевірку поданих документів компетентними органами та спростить комунікацію між учасниками процедури усиновлення.

Введення та систематичне оновлення інформації про дитину (про стан її здоров'я, зміни у зовнішності тощо) в Єдиному банку даних, аби майбутні усиновлювачі могли зручно відстежувати інформацію про ту чи іншу дитину.

Можливість отримати консультацію щодо процедури усиновлення дитини як при особистому прийомі у службі у справах дітей, так і онлайн (для громадян України).

Подати заявку на консультацію з усиновлення дитини можна на порталі Дія, де з'явилась нова послуга «Усиновлення». Наступним етапом розвитку цієї послуги стане можливість подати в Дії заявку на статус кандидата на усиновлення.

Можливість подати заявку про взяття на облік кандидатів в усиновлювачі з іншими обов'язковими документами не лише за місцем проживання в паперовому вигляді, а й в електронній формі (для громадян України).

Документи в електронній формі подаються через особистий кабінет на Єдиному державному вебпорталі електронних послуг. При цьому деякі з документів генерує сама система з різних баз даних, державних реєстрів та інформаційних систем. Також документи, які майбутні усиновлювачі будуть отримувати протягом процедури усиновлення (наприклад, довідка про проходження курсу підготовки з питань виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування), будуть автоматично відображатися в їх особистому кабінеті.

Встановлені строки для перевірки заяви та надання відповіді службою у справах дітей (5 робочих днів після отримання заяви), для проведення обстеження житлово-побутових умов заявників (5 робочих днів після перевірки заяви), для проходження заявником курсу підготовки з питань виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, тощо.

Очевидно, що внаслідок повномасштабної війни росії проти України кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, швидко зростає. При цьому в умовах воєнного стану громадяни України та іноземці все ще можуть допомогти діткам, усиновивши їх. Більше того, український уряд продовжує вживати заходів, аби розвивати, оптимізувати та популяризувати процедуру усиновлення в країні. Цифровізація має значно спростити та пришвидшити бюрократичні процеси.

Таким чином в сучасних умовах можемо дійти наступних висновків. Процедура усиновлення дітей в Україні не призупинена на час дії воєнного стану, лише стала менш передбачуваною та більш ризиковою з об'єктивних причин.

Не існує спрощеної або пришвидшеної процедури усиновлення дітей під час війни. Усиновлення здійснюється на загальних підставах з урахуванням норм чинного національного законодавства. Усиновлення дитини за якоюсь спрощеною чи пришвидшеною процедурою, особливо в умовах воєнного стану, може лише порушити найвищі інтереси дітей, тому саме зараз вкрай важливо ретельно перевіряти кандидатів в усиновлювачі та статус дитини, яку бажають усиновити.

Усиновлювачами під час дії воєнного стану можуть бути не лише громадяни України, у тому числі ті, що проживають за кордоном, а й іноземці.

Список використаних джерел

1. Герасимчук Д. Евакуація дітей та жінок, процедура усиновлення під час війни, процедура перетину кордону з дітьми. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ytTJTGP1knQ> (дата звернення 01.04.2024).

2. Усиновлення в Україні відбувається на загальних підставах, з урахуванням норм національного законодавства. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221242.html> (дата звернення 01.04.2024).

3. Про внесення зміни до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей : постанова КМУ від 16.08.2022 р. № 907. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 01.04.2024).

4. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання : постанова КМУ від 31.05.2022 р. № 636. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 01.04.2024).

Ключові слова: усиновлення, порядок усиновлення, цифровізація, права дітей, права усиновлювачів.

Keywords: adoption, procedure of adoption, digitalization, rights of the children, rights of adoptive parents.

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ БАНКІВСЬКИХ ДОГОВОРІВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Сьогодні незаперечним є той факт, що законодавство навіть найрозвиненіших країн не встигає за стрімким розвитком цифрових технологій. Чинні норми законодавства не завжди здатні вирішувати нові завдання і регулювати суспільні відносини, що виникають у цифровому середовищі. Банківська діяльність є однією зі сфер життя суспільства, де цифрові технології справили найбільший вплив на правовідносини [1].

З'явилися зовсім нові можливості для укладання банківських договорів у цифровому середовищі, у зв'язку з чим виникають питання про форму таких договорів та їхню дійсність, порядок укладання, а також з'явилися нові способи виконання банківських договорів, постають питання про наслідки виконання зобов'язань у цифровому середовищі.

Водночас виникають сумніви та безліч питань про способи та надійність узгодження умов правочинів за допомогою електронних засобів. Висвітлення та деталізація цього питання є дуже важливою, та дозволить учасникам цивільного обороту більш впевнено переходити до віддаленої договірної взаємодії.

Питання, які стали базовими у швидкому розвитку електронних банківських продуктів, можна умовно поділити на два блоки:

- вимоги цивільного законодавства до форми правочину, які ставлять під сумнів дійсність банківських договорів, укладених у режимі онлайн;
- норми «регуляторного» законодавства, які потребують ідентифікації клієнтів, захисту персональних даних та отримання згоди на запит інформації до бюро кредитних історій лише у визначеній законом формі.

Мова йде не лише про розрахункові правочини, а також про міжбанківські кредитні договори, договори купівлі-продажу валюти, цінних паперів тощо, що укладаються за допомогою різних інформаційних технологій та технічних пристроїв, відмінною особливістю яких є їх можливості щодо створення документів у цифровому вигляді. Якщо зазначений електронний документ включає реквізити відповідного договору (оферти, акцепту), то кажуть, що правочин укладено в електронній формі.

Сьогодні банківські договори все частіше укладаються за допомогою мережі Інтернет, зокрема, за допомогою Інтернет-банку, який пропонує клієнтам (робить оферту) укласти банківський договір, зокрема, кредитний договір чи договір банківського вкладу, а клієнт приймає оферту (акцепт) за допомогою натискання необхідних клавіш, проставлення галочок та підписання електронних документів за допомогою коду з SMS або пароля від Інтернет-Банку, що є простий електронний підпис. Ключовою проблемою такого порядку укладення договорів є проблема ідентифікації клієнта та його дійсної волі укласти той чи інший договір у тих випадках, коли телефон із мобільним банком або доступ до інтернет-банку отримали зловмисники з метою розкрадання грошових коштів. Так, зокрема, якщо вхід до мобільного банку, а також подальші операції здійснюються виключно за допомогою SMS-повідомлень, то зловмисникам не важко переказати всі кошти, що знаходилися на рахунку, на свій рахунок і навіть оформити кредитний договір, якщо у додатку була відповідна оферта, та викрасти кредитні кошти.

У зв'язку з цим, є обґрунтованим запровадження спеціального правового регулювання порядку укладання банківських договорів у мережі Інтернет. Таке регулювання може бути виражено у формі Інструкції, що містить вимоги до кредитних організацій щодо укладання договорів у мережі Інтернет.

Однією з таких вимог є застосування механізму «трьох паролів» під час укладання банківських договорів у електронній формі «між відсутніми».

У процесі застосування цього механізму на стадії укладання договору у мережі Інтернет банку необхідно використовувати багатофакторну ідентифікацію клієнта, виражену:

- по-перше, у використанні клієнтом пароля для входу в інтернет-банк,
- по-друге, у застосуванні банком коду із SMS-повідомлення, спрямованого на номер телефону, прив'язаний до особистого кабінету клієнта,
- по-третє, у використанні клієнтом кодового слова при відкритті, наприклад, поточного рахунку.

Для більш точної ідентифікації клієнта до кодового слова повинні пред'являтися універсальні вимоги: довжина пароля, правила поєднання букв, цифр та інших символів, а також поєднання малих і великих літер.

Способи укладання правочинів з використанням технічних засобів можуть бути різними: погодження умов договору через месенджери шляхом простого листування та обміну електронними зразками договорів, обмін електронними листами, використовуючи електронну пошту, перехід за посиланнями в мережі Інтернет, підтвердження пароля, оплата товару та послуги банківською картою та інше.

Використовуючи такий поширений і простий спосіб укладання електронних правочинів, як узгодження умов договору за допомогою листування в мережах або обмін документами через електронну пошту, виникає ряд питань: як у тій чи іншій ситуації довести сам факт укладання договору; як встановити факт того, що документ походить від контрагента; як зберегти інформацію та залишити незмінним зміст погоджених умов. Законодавець не деталізує, як найбезпечніше укласти такі правочини. Такий стан справ впливає на варіативність судової практики при розв'язанні даних питань, що також негативно позначається на впевненості подальшого використання таких способів укладання правочинів, за яких сторони часто ризикують.

Як для будь-яких правочинів, необхідно дотримуватись чинних правил, передбачених законодавством для укладання того чи іншого договору.

Проте, враховуючи особливості операцій із використанням техніки, сторонам слід керуватися наступним:

1) узгодження умов договору в месенджерах не є надійним способом укладання правочинів, оскільки існує можливість видалення інформації іншою стороною. Заздалегідь підготовлений скріншот деталей листування зможе бути доказом;

2) для того, щоб вимога про підпис була дотримана, необхідно встановити особу, яка бере участь у правочині. Тільки реєстрація телефонного номера користувача дозволяє здійснити таку ідентифікацію. Додатковим варіантом ідентифікації та доказом можуть бути загальновідомі номери, зазначені на сайті контрагента, або випадки, коли листування та виконання договору раніше велося за вказаними номерами. Не зайвим буде правильно називати контакти у пристрої телефону, тобто використовувати повне офіційне найменування контрагента;

3) надається можливість обміну електронними документами (сканованими підписаними договорами), у яких сторони безпосередньо вкажуть, що вони узгодять цей договір через певний месенджер з певними контактами телефону;

4) слід вважати, що обмін даними, що здійснюються через електронну пошту, яка може бути корпоративною, є надійнішим способом для ідентифікації учасників правочину, оскільки користувачі авторизуються в них, вводять логін та пароль. У самому договорі сторони можуть зазначити: положення про те, що сторони обмінюються електронними зразками підписаних документів; запровадити пункт про те, що договір вважається укладеним та має юридичну силу з моменту обміну сторонами сканованими екземплярами підписаного договору; вказати найменування адреси електронної пошти кожної сторони, з допомогою якої здійснюватимуться юридично значущі дії узгодження правочинів.

Список використаних джерел

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6. Ст. 30.

Ключові слова: банківські договори, мережа Інтернет, Інтернет-банкінг, онлайн правочини, електронні документи, способи укладання правочинів, за допомогою технічних засобів.

Keywords: banking agreements, Internet network, Internet banking, online transactions, electronic documents, methods of concluding transactions, using technical means.

Матійко Микола Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕГУЛЯТИВНОЇ ФУНКЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Поряд із вивченням функцій права в цілому в юридичній літературі також можна зустріти дослідження функцій окремих правових явищ: виділяють функції окремих елементів системи права, функції правового регулювання, функції законодавства, функції правового виховання, функції окремих частин правової норми, функції відповідальності.

Сучасна цивілістика особливу увагу звертає на соціальну цінність та напрямки впливу цивільного права, в тому числі тому що з огляду на необхідність пошуку «надійних та точних критеріїв виокремлення цивільного права як галузі національного права» логічним «виглядає висновок, що такими критеріями можуть слугувати функції цивільного права», оскільки «вони визначаються не лише специфікою предмета і методу цивільного права, але також завданнями (цілями), які стоять перед ним» [1, с. 33].

Важливість відносин власності, велика історія їх існування, наявність численних поглядів на природу відносин власності обумовлюють складність дослідження останніх. Так, наприклад, в сучасній юридичній літературі висловлюється думка, що «цивілістичній доктрині й досі бракує єдиного та універсального поняття права власності» [2, с. 72].

При цьому «інститут права власності є одним із центральних у будь-якій системі законодавства, оскільки від характеру регулювання відносин власності залежить також і характер регулювання інших інститутів цивільного права, і характер правової системи взагалі» [3, с. 28].

Дослідження функціональних аспектів права власності може значною мірою допомогти у пошуку шляхів вирішенні теоретичних проблем права власності та розв'язанні практичних завдань, пов'язаних з цим інститутом.

«Право власності в об'єктивному сенсі розглядається як сукупність правових норм, що регулюють відносини власності і є юридичною підставою існування та реалізації права власності в суб'єктивному сенсі. Отже, йдеться про правовий інститут – інститут права власності... Право власності в суб'єктивному сенсі визначається як право особи на річ (майно), котре вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб (ст. 316 ЦК) або як право особи володіти, користуватися і розпоряджатися річчю своєю владою і у власному інтересі» [4, с. 181].

Функції права розуміються як напрямки впливу права на суспільні відносини та соціальне призначення права. Враховуючи загальнотеоретичне розуміння функцій права, функції права власності можуть бути визначені, як напрямки впливу права власності на суспільні відносини та соціальне призначення права власності.

Серед функцій права власності важливе місце посідає регулятивна функція. Регулятивна функція права власності може бути визначена як регулятивний напрямок впливу права влас-

ності на суспільні відносини та регулятивне соціальне призначення права власності. З огляду на теоретичні розробки щодо структури функцій цивільного права [5, с. 15] може бути запропонована структура регулятивної функції права власності. Структуру регулятивної функції права власності становлять зміст регулятивної функції права власності, об'єкт регулятивної функції права власності, суб'єкт регулятивної функції права власності та засоби реалізації регулятивної функції права власності.

Змістом регулятивної функції права власності є спосіб впливу права власності, що полягає у регулюванні суспільних відносин. На думку Є. О. Харитонова «оскільки метою правового регулювання є впорядкування суспільних відносин, то йдеться про «соціальне регулювання» або ж «соціальне управління», котре може бути визначене як вплив на суспільство і окремі його ланки (членів суспільства) з метою впорядкування суспільних відносин, збереження якісної специфіки, вдосконалення та розвитку» при тому, що «упорядкування існування суспільства – це об'єктивна його потреба, але досягається ця мета за допомогою і в результаті взаємодії різноманітних об'єктивних та суб'єктивних чинників, впливу елементів системи один на одного. Внаслідок такого впливу і взаємодії вся система в цілому і кожен її елемент зокрема в певних умовах часу і простору існують найбільш оптимальним чином, що дозволяє говорити про певне саморегулювання суспільства або, у кожному разі, про існування такої тенденції» [4, с. 164]. Призначення права власності регулювати суспільні відносини може втілюватися у наданні одного з варіантів правового оформлення (визнання) певним економічним відносинам власності.

Так відповідно до ч.1 статті 316 Цивільного кодексу України правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб, при цьому згідно до ч.1 статті 317 Цивільного кодексу України власникові належать права володіння, користування та розпоряджання своїм майном. Разом з тим, наприклад, «у Французькому цивільному кодексі (далі – ФЦК) право власності є видом речових прав, що характеризується за допомогою лише двох правомочностей – користування і розпорядження (ст. 544 ФЦК)», оскільки, як і в римському праві, володіння вважається самостійним правовим інститутом і до складу права власності не входить. Згідно з § 903 Німецького цивільного кодексу власник може, якщо цьому не стоїть на заваді закон або права третіх осіб, розпоряджатися речами на свій розсуд і усувати будь-яке втручання» [3, с. 28].

Регулятивна функція права власності також може проявляти себе у встановленні правового статусу суб'єкта права власності (так відповідно до статті 318 Цивільного кодексу України суб'єктами права власності є Український народ та інші учасники цивільних відносин, визначені статтею 2 Цивільного кодексу України. Усі суб'єкти права власності є рівними перед законом), закріпленні положень щодо здійснення права власності, визначенні (передбаченні) підстав набуття права власності, визначенні (передбаченні) підстав припинення права власності, встановленні особливостей права спільної власності, встановленні особливостей права власності на землю (земельну ділянку), на житло, встановленні прав та обов'язків суб'єктів правовідносин власності, визначенні оптимального типу правового регулювання стосовно конкретних суспільних відносин власності та ін.

Оскільки «серед регулятивних правовідносин іноді виокремлюють загальні та конкретні правовідносини» [4, с. 161] то і зміст регулятивної функції права власності може бути загальним та конкретним. Конкретний зміст пов'язаний з виникненням конкретних юридичних фактів, він обумовлений обслуговуванням «щоденних потреб, запитів та інтересів суб'єктів права: цивільного обороту, ринку, побуту, виробництва тощо» [4, с. 161]. Загальний зміст обумовлений дотриманням членами суспільства законів, правопорядку, конституційних норм, прав людини. Так проявом загального змісту регулятивної функції права власності є, наприклад, положення ч.1 статті 319 Цивільного кодексу України, згідно якої власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Проявом конкретного змісту регулятивної функції права власності є, наприклад, положення ч.1 статті 362 Цивільного

кодексу України, згідно якої у разі продажу частки у праві спільної часткової власності співвласник має переважне право перед іншими особами на її купівлю за ціною, оголошеною для продажу, та на інших рівних умовах, крім випадку продажу з публічних торгів.

Засобами реалізації регулятивної функції права власності є засоби забезпечення впливу права власності в регулятивному напрямку. Для реалізації змісту регулятивної функції права власності можуть бути використані засоби реалізації регулятивної функції права власності, серед яких можуть бути виділені основні («наприклад надання права робити щось» (так, наприклад, згідно до ч.1 статті 317 Цивільного кодексу України власникові належать права володіння, користування та розпоряджання своїм майном); «покладення обов'язку вчиняти певні дії» (так, наприклад, згідно до ч.1 статті 322 Цивільного кодексу України власник зобов'язаний утримувати майно, що йому належить, якщо інше не встановлено договором або законом); «заборона вчиняти певні дії» (так, наприклад, згідно до ч.5 статті 319 Цивільного кодексу України власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі); «застосування засобів соціального примусу та інших заходів впливу до порушників встановлених правил» (так, наприклад, згідно до ч.7 статті 376 Цивільного кодексу України у разі істотного відхилення від проекту, що суперечить суспільним інтересам або порушує права інших осіб, істотного порушення будівельних норм і правил суд за позовом відповідного органу державної влади або органу місцевого самоврядування може постановити рішення, яким зобов'язати особу, яка здійснила (здійснює) будівництво, провести відповідну перебудову. Якщо проведення такої перебудови є неможливим або особа, яка здійснила (здійснює) будівництво, відмовляється від її проведення, таке нерухоме майно за рішенням суду підлягає знесенню за рахунок особи, яка здійснила (здійснює) будівництво. Особа, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво, зобов'язана відшкодувати витрати, пов'язані з приведенням земельної ділянки до попереднього стану.)) та допоміжні (рекомендації, як вчиняти певні дії або уникати їх вчинення; заохочення, тобто заходи «морального і матеріального стимулювання за виконання чи невиконання якихось дій» [4, с. 165].

Суб'єкт регулятивної функції права власності – це суб'єкт, завдяки якому здійснюється вплив на відносини власності в регулятивному напрямку, і право власності набуває регулятивного соціального значення.

Під об'єктом регулятивної функції права власності можуть розумітися відносини власності.

Список використаних джерел

1. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Оновлення (кодифікація та рекодифікація цивільного законодавства України: досвід, проблеми та перспективи : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 462 с.
2. Некіт К. Г. Право приватної власності в інформаційному суспільстві: теорія і практика : монографія. Одеса : Гельветика, 2021. 554 с.
3. Цивільне право України : підручник. У 3 кн. Кн. 2 / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, О. А. Підопригора [та ін.] ; за ред. Є. О. Харитонova. Одеса : Юрид. літ., 2006. 440 с.
4. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Цивільні правовідносини : монографія. 2-ге вид., перероб. і допов. Одеса : Фенікс, 2011. 456 с.
5. Матійко М. В. Структура функцій цивільного права. *Часопис цивілістики*. 2017. № 25. С. 15–19.

Ключові слова: цивільне право, речове право, право власності, функції права власності, функції цивільного права.

Keywords: civil law, property law, property right, functions of property right, functions of civil law.

ВПЛИВ РИМСЬКОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

Римське право є ключем до розуміння західної правової традиції. За висловом Є. О. Харитонова, воно є «материнським» по відношенню до неї, а його значення є неминущим для сучасної цивілістики [3]. Витоки багатьох сучасних інститутів права сягають римського права, не є виключенням інститут моральної шкоди.

Тривалий час значення римського права розглядалося переважно крізь призму його концепції майнових прав. З цього приводу вітчизняні дослідники зазначають, що «довгий час не враховувалися здобутки римського права у сфері моральних інтересів особи та моральної шкоди, увага зосереджувалася виключно на матеріальній шкоді та інтересах, що оцінювалися в грошовій формі [1, с. 54], хоча «воно все ж не залишало поза увагою її моральні інтереси, і певні можливості щодо захисту особистих прав та інтересів за його допомогою були» [2].

Уперше нормативне закріплення ідеї відшкодування моральної шкоди відбулося у Законі XII таблиць – першому зводі законів Стародавнього Риму, який дослідники називають «судовим кодексом» [5], суть якого викладено у таблицях 4–8 та 11–12, що полягає у відкритті судового розгляду усі визначенні умов відкриття судового розгляду, порядку дій у суді, винесенні судових рішень та їх виконанні. Як зазначав Лівій, Закон XII таблиць швидко став для римлян джерелом приватного та публічного права [6], створюючи вичерпний перелік ситуацій, які можуть спричинити дії, що ведуть до винесення судового рішення. Також Закон XII таблиць запропонував найдавнішу нормативну базу відшкодування збитків, завданих діями людини. Ним передбачалося відшкодування за тяжкі тілесні ушкодження, наприклад, «той, хто зламав кістку вільній людині рукою або ціпком, повинен заплатити штраф у розмірі 300 ослів, якщо рабу – 150». З часом, у преторському праві, крім врегулювання питань майнових відносин, отримали захист деякі інші немайнові блага шляхом подання спеціального позову *actio iniuriarum aestimatoria* «позов за нанесену особі образу». Поняття образи «*iniuria*» тлумачилося як будь-яке умисне посягання на особу та її особисті права, це могло бути вбивство, спричинення каліцтва та нанесення образи, і це надавало потерпілому право на грошову винагороду за моральну шкоду, що підтримувалося на державному рівні, оскільки витісняло звичай особистої розправи з останнім з боку потерпілого чи родичів.

Як зазначає Ч. Санфіліппо, сфера функціонування *iniuria* трансформувалася і воно розглядалося, по-перше, як «кримінально каране правопорушення проти особливості, за що передбачалося кримінальне переслідування, та як моральна шкода, завдана честі або престижу особи, що і ставало поступово основним змістом делікту» [7]. Другий напрям розвитку сфери функціонування *iniuria*, як зазначають К. Цвайгерт та Х. Кьотц, «сформувався у більш пізню епоху римського права, і появу саме цього його контексту пов'язують із захистом особистих прав за допомогою моральної (немайнової) шкоди» [8]. Згодом, як зазначають дослідники римського права, поняття образи набуло більш широкого значення і поділилося на кілька видів, зокрема «*convincium*», лайка або публічна образа; «*libellum famosum*» або складання наклепів; «*adtemptata pudicitia*, або моральна шкода» [2].

Розвиток концепції моральної шкоди також пов'язаний з Саламанкською школою пізньої схоластики XVI століття, зокрема щодо визначення компенсаторної функції цієї шкоди. Важливу роль у формуванні інституту відшкодування моральної шкоди відіграли також школи природного права Нового часу, представники яких доповнили римські джерела з цього питання. Але значний період проблематика компенсації моральної шкоди вимірювалася лише грошовими втратами, що, на думку дослідників, стало однією з причин ігно-

рування моральної шкоди, як складової тих збитків, які включені до загальних положень щодо відповідальності за завдану шкоду, при кодифікації цивільного права аж до XIX століття [4, с. 83]. Щодо виникнення сучасної концепції моральної шкоди, то перша згадка про моральну шкоду у французькій судовій практиці з'явилася лише у 1833 році. Нині в Європі розрізняють три типи правових режимів щодо моральної шкоди: ліберальні, помірні, консервативні.

Отже, норми, що стосуються відшкодування моральних збитків, розроблені римським правом, змінювалися і набули подальшого розвитку у приватному праві країн Західної Європи, зокрема французькому, італійському, німецькому законодавстві, які за допомогою судової практики розширили та удосконалили основні доктринальні погляди римського права на інститут моральної (немайнової) шкоди.

Список використаних джерел

1. Грищук О. В. Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2002. 188 с.
2. Забара І. М. Відшкодування моральної (немайнової шкоди) в міжнародному приватному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2002. 195 с.
3. Харитонов Є. О. Основи римського приватного права : посібник. Одеса : Букаєв В. В., 2016. 396 с.
4. Gutierrezurl Arantxa. «Weakness» in the context of the compensation of non-pecuniary losses in English law and French law. *La faiblesse en droit*. 2020. Vol. 34. P. 71–83. URL: https://www.arantxa-gutierrez.com/files/pdfs/faiblesse_droit.pdf
5. Humbert M. L'incorporation de Caere dans la Civitas Romana. *Antiquité*. 1972. Vol. 84. № 1. P. 231–268.
6. Livi Titi. *Ab Urbe Condita*: T. III. Oxford Classical Texts, 1967. 291 p.
7. Sanfilippo C. *La dote: corso di diritto romano*. Catania : Università di Catania, 1959. 216 p.
8. Zweigert K., Kotz H. *Einführung in die Rechtsvergleichung: Auf dem Gebiete des Privatrechts*. Mohr Siebeck, 1996. 746 p.

Ключові слова: моральна шкода, римське право, Закон XII таблиць, компенсація немайнової шкоди.

Keywords: moral damage, Roman law, Law of the Twelve Tables, compensation for non-property damage.

Orzikh Yurii Hennadiiovych

National University «Odesa Law Academy»,

Associate Professor of the Department of Civil Law, PhD in Law, Associate Professor

THE NOTION OF “COURT” UNDER EU REGULATIONS AND ITS FUTURE IMPACT ON UKRAINIAN LAW

Significant events are taking place for Ukraine, the Ukrainian population and Ukrainian history. In 2014, Ukraine, the European Atomic Energy Community and their member states signed the Association Agreement (hereinafter referred to as the Association Agreement), which became a certain confirmation of Ukraine's Eurocentric path.

There is no doubt that future EU members must adapt their legislation to the EU requirements and fulfil all the requirements necessary for accession to the EU. At the same time, considering the existing EU regulations, which, according to Article 288 TFEU [1], are binding in full and must be directly applied in all Member States, it is likely that adaptation, harmonisation, and approximation will not be enough.

An example that may confirm this statement is the definition of the term «court», which can be found in various EU regulations. And since the EU Regulations are binding on all member states, the issue of its mandatory application will sooner or later arise in Ukraine.

Therefore, the purpose of this study is to examine the concept of «court» and its definitions provided in various EU Regulations with an analysis of the possible implications for Ukrainian law and application of law.

The following EU Regulations will be discussed in the paper:

1. EU Regulation No. 2019/1111 of 25 June 2019 on jurisdiction, the recognition and enforcement of decisions in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, and on international child abduction (recast).

2. EU Regulation No. 4/2009 of 18 December 2008 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and cooperation in matters relating to maintenance obligations.

3. EU Regulation No. 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession.

As it comes from the title of the regulations all of them are dealing with civil matters which separately must be considered from the perspective that the term “civil matters” itself produced a lot of ambiguity within the EU. However, this question is out of the scope of the upcoming study.

The interest in this matter is due to the fact that, relying on the case law of the European Court of Justice, the EU Parliament provides a broader definition of the concept of «court», including not only judicial bodies as such, but also sometimes administrative bodies, notaries and other institutions that meet certain criteria for courts by the nature and principles of their activities. Thus, in the event of Ukraine’s accession to the EU, certain administrative institutions, notaries and other bodies may fall within the meaning of the concept of «court» in certain cases.

A separate question arises as to whether such provisions are consistent with the Constitution of Ukraine, namely the provision that justice in Ukraine is administered exclusively by courts (Article 124 of the Constitution of Ukraine) [2].

Thus, in accordance with recital 14 of the Preamble to Regulation No. 2019/1111, based on the case law of the Court of Justice, the term «court» should be defined more broadly to include administrative authorities, notaries, and other authorities with jurisdiction over matrimonial matters. This, in turn, leads to the fact that documents drawn up in accordance with the established national procedure acquire the status and legal force of a «court decision».

Article 2(2)(1) of EU Regulation No. 2019/1111 unfortunately provides only a generalised definition of the term «court» used for the purposes of this regulation, namely, any competent authority or person in a Member State with jurisdiction over matters falling within the scope of this regulation [3].

In turn, Regulations (EU) No 4/2009 and No 650/2012 provide more detail, allowing for a clearer definition of which bodies and officials are considered to be a «court» for the purposes of the respective regulations.

Thus, according to Article 2(2) of Regulation No. 4/2009, the term «court» requires that the relevant bodies comply with guarantees of impartiality, the right of all parties to be heard, that their decisions comply with the law of the Member States where they are established, that such decisions may be appealed against or reviewed by a judicial authority and that their decisions have the same force and effect as a judicial decision on the same matter [4].

Pursuant to Article 2(2) of EU Regulation (EU) No 650/2012, the term «court» requires compliance with additional criteria beyond those set out in EU Regulation (EC) No 4/2009, namely that such authorities and officials must perform judicial functions or act under the control of a judicial authority or act on the basis of powers delegated by a judicial authority [5].

Therefore, Regulation No. 650/2012 imposes more requirements for such bodies to be considered a «court» for the purposes of this regulation compared to Regulation No. 4/2009. These provisions require clarification of which authorities and officials in Ukraine fall within the definition of a court. The intuitive answer is that none of the existing authorities and officials in Ukraine meet such criteria, except for the judiciary. However, perhaps the only drawback of intuitive answers is that they are lacking in argumentation.

To summarise, in order to fully answer the question of the impact of the EU Regulations on Ukrainian law, it is necessary to define what is meant by:

- «...exercise of judicial functions» and whether this means that the authority or official performing such a function exercises justice within the meaning of Article 124 of the Constitution of Ukraine?
- «...act pursuant to a delegation of power by a judicial authority» and whether this provision violates Article 124 of the Constitution of Ukraine?
- «...act under the control of a judicial authority» and whether the existence of control implies that the respective authority or official is part of the structure of the judiciary?
- «...the right of persons to be heard» and whether this right can be guaranteed by authorities and officials other than the judiciary?
- «...guarantees of impartiality» and whether it can be said that the impartiality of, for instance, the tax service or a notary in their activities may differ from the impartiality in the delivery of justice by the judiciary?
- «...the force and effect of a judicial decision» and whether it is possible to say that there is a certain degree of unambiguous similarity between decisions made, for example, by state registration authorities for real estate rights and judicial authorities?

All these legal questions require a detailed study based on the texts of the EU and Ukrainian regulations, case law of the European Court of Justice, the Supreme Court and the Constitutional Court of Ukraine.

References

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями : від 25.03.1957 : станом на 30.03.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Council Regulation (EU) 2019/1111 of 25 June 2019 on jurisdiction, the recognition and enforcement of decisions in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, and on international child abduction (recast) : Doc. 32019R1111. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019R1111&qid=1711971263476>
4. Council Regulation (EC) No 4/2009 of 18 December 2008 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and cooperation in matters relating to maintenance obligations : Doc. 32009R0004. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R0004&qid=1711971195989>
5. Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession : Doc. 32012R0650. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32012R0650&qid=1711971229610>

Ключові слова: поняття суду, спадкування, матримоніальні справи, гармонізація, здійснення судової функції.
Keywords: notion of court, succession, matrimonial matters, harmonisation, exercise of judicial function.

ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

Підстави виникнення цивільних правовідносин у сфері надання медичних послуг є різними, тому вони породжують і різний зміст таких правовідносин, оскільки особливість їх здійснення обумовлюється специфічним об'єктом, суб'єктним складом його учасників, їх правовим статусом, та визначають умови цивільно-правової відповідальності за невиконання зобов'язання про надання медичних послуг або неналежне надання медичних послуг. За загальним правилом, підставою виникнення цивільних правовідносин виступає юридичний факт. Аналізуючи ст. 11 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), слід підкреслити, що серед підстав виникнення цивільних прав та обов'язків закон віддав перевагу договору, який посідає перше місце поряд із правочинами, які, при цьому, є категорією ширшою ніж договір. Сфера інтелектуальної та творчої діяльності у вигляді результатів такої діяльності віднесена законодавцем до провідних підстав виникнення цивільних прав та обов'язків, поряд із завданням майнової шкоди. Крім того, зазначена стаття акцентує увагу на юридичних фактах як окремій підставі [1].

У сфері надання медичних послуг, Р. А. Майданик визначив чотири види підстав виникнення зобов'язань: 1- договір про надання медичних послуг, 2 – одностороння обіцянка, 3 – виконання дій в інтересах третьої особи без доручення, 4 – медичний делікт [2, с. 59]. Отже, провідною підставою виникнення цивільних правовідносин у сфері надання медичних послуг є договір про надання послуг, завдяки якому процес надання медичних послуг стає легітимним. Стаття 626 ЦК України закріплює законодавче визначення цивільно-правового договору як домовленості зацікавлених учасників цивільних правовідносин, якими виступають сторони, що направлена на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [1]. Слід констатувати, що поряд із укладенням договору як проявом вільного волевиявлення особи на одержання медичних послуг можуть статися обставини, при яких надання медичної допомоги здійснюється без надання згоди пацієнта, інколи і у примусовому порядку.

Загальні положення про договори про надання послуг закріплені у главі 63 ЦК України. При цьому, слід акцентувати на відсутності в українському законодавстві норм, які регулюють договірні правовідносини саме у сфері надання медичних послуг, що, в свою чергу, призводить до віднесення договору про надання медичних послуг до непоіменованих договорів у системі договірного права України. Враховуючи викладене, а також беручи до уваги положення ч. 2 ст. 901 ЦК України, в разі коли це не спростовує суті зобов'язання, до договорів про надання медичних послуг можуть застосовуватися загальні правила глави 63 ЦК України.

Керуючись ст. 901 ЦК України, можна зробити висновок, що договір про надання послуг є двостороннім договором, де виконавець за завданням замовника зобов'язується надати послугу, яку останній споживає під час виконання відповідної дії чи діяльності і яку він повинен оплатити [1].

Викладена договірна конструкція інтерпретована дослідниками та покладена в основу визначення договору про надання медичних послуг. Наприклад, Р. А. Майданик зазначає, що за договором про надання медичних послуг виконавець, яким може бути медична організація або лікар зобов'язується надати замовнику, тобто пацієнту послуги, предметом яких є зміцнення здоров'я за плату [3, с. 55].

І. Я. Сенюта пропонує більш змістовне визначення договору про надання медичних послуг. Виконавцем договору виступає не тільки заклад охорони здоров'я, а також фізичні особи, що мають статус суб'єкта підприємницької діяльності, які в свою чергу, здійснюють медичне

обслуговування шляхом надання послуг яка споживається пацієнтом. При цьому, оплата за надані медичні послуги може бути здійснена не тільки пацієнтом, а також його представником чи іншою уповноваженою особою [4, с. 248].

Юридична характеристика договору про надання медичних послуг подібна до інших видів договорів про надання послуг, таких як послуги із зберігання, страхування, транспортні послуги тощо. Договір про надання медичних послуг можна вважати двостороннім, консенсуальним, оплатним, алеаторним, публічним, каузальним договором.

Стосовно договору про надання медичних послуг Р. А. Майданик акцентував, що «особливістю даного договору є неможливість виконавця забезпечити стовідсоткову гарантію досягнення результатів медичного втручання. Лікар не може гарантувати майбутній медичний результат, оскільки корисний ефект медичної послуги міститься в самому її наданні без відчутного матеріального результату. Саме через не речовий характер результату для медичної послуги неможливо встановити строк служби чи гарантійний строк» [3, с. 58].

Договір про надання медичних послуг слід вважати публічним договором, оскільки оферта надання медичних послуг направлена на невизначене коло осіб. Оферент не має права відмовити акцептанту в наданні медичних послуг після прийняття ним пропозиції укласти договір. Акцептантом виступає споживач медичної послуги, тому, як зазначають правники, до договору про надання медичних послуг сторони можуть керуватися нормами Закону України «Про захист прав споживачів».

Важливим чинником укладення договору про надання медичних послуг є визначення конкретної мети – каузи надання тієї чи іншої медичної послуги, якою в більшості випадків є покращення стану здоров'я пацієнта. Тому, основною причиною порушення каузальності є протиправні дії чи бездіяльність лікаря, іншого медичного працівника – виконавця договору.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Майданик Р. А. Правовідносини медичного обслуговування і надання медичних послуг за законодавством України. *Медичне право*. 2017. № 3 (спец. вип.). С. 48–70.
3. Майданик Р. А. Договір про надання медичних послуг. *Медичне право*. 2010. № 5 (1). С. 52–66.
4. Сенюта І. Я. Цивільно-правове регулювання відносин у сфері надання медичної допомоги: питання теорії і практики : монографія. Львів : Медицина і право, 2018. 640 с.

Ключові слова: Договір, цивільні правовідносини, медичні послуги, медичний контракт, пацієнтські права.

Keywords: Contract, civil legal relations, medical services, medical contract, patient rights.

Токарева Віра Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ РЕПУТАЦІЇ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Репутація яка формується в Інтернет впливає на рішення, які приймаються в фізичному світі людьми або із використанням автоматизованих алгоритмів. Рішення, як надання кредиту або зарахування на навчальну програму, можуть прийматися на основі аналізу даних про фізичну особу в мережі. Поширеним прикладом підстав для звільнення можуть бути фотокартки з вечірок які потрапили до роботодавця. Так, американська вчителька в США втратила роботу через святкові фотографії у Facebook, на якій вона тримала келих вина та пива [1].

В умовах цифровізації роботодавці перед прийняттям на роботу аналізують облікові записи кандидатів у соціальних мережах, оскільки управління та відповідальність за створення цифрового профілю лежить на користувачах. Майбутні претенденти на вакантні посади можуть проходити перевірку із залученням централізованих систем ідентифікації, аналізу різноманітних баз даних, що включають інформацію про місце проживання особи, кредитоспроможність тощо. У зв'язку із тим, що профіль у соціальних мережах аналізується службою підбору персоналу роботодавця та автоматизованими системами, користувачі прагнуть формувати образ, свідомо розміщати досягненнями в особистому, громадському, професійному житті щоб це могло просувати кар'єрним сходінкам. Слід визнати, що така ситуація призводить до самоцензурування користувачів, обмеження вираження думки відкрито в мережі, особливо в державах де переслідуються опозиційні висловлювання [2].

Відтак актуалізується питання правової сутності цифрової репутації, яка формується та акумулюється специфічним чином із використанням інформаційно комунікаційних технологій.

Відповідно до п. 26 ч.1 ст. 1. Податкового кодексу України діловою репутацією визначається сукупність документально підтвердженої інформації про особу, що дає можливість зробити висновок про відповідальність її господарської та/або професійної діяльності вимогам законодавства, а для фізичної особи – також, про належний рівень професійних здібностей та управлінського досвіду, а також відсутність у особи судимості за корисливі кримінальні правопорушення та злочини у сфері господарської діяльності, не знятої або не погашеної в установленому порядку [3].

У ст. 2 Закону України «Про банки та банківську діяльність» передбачено розуміння ділової репутації в якості – відомостей, зібраних Національним банком України, про відповідність діяльності юридичної або фізичної особи, у тому числі керівників юридичної особи та власників істотної участі у такій юридичній особі, вимогам закону, діловій практиці та професійній етиці, а також відомості про порядність, професійні та управлінські здібності фізичної особи [4].

Відповідно до ст. 94, 299 ЦК України право на недоторканність ділової репутації як особисте немайнове право належить юридичним та фізичним особам. Відповідно до п.4 ст. 23 ЦК України у разі приниження честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи особа має право на відшкодування моральної шкоди. Ділова репутація є особистим немайновим благом яке охороняється цивільним законодавством (ч.1 ст.201 ЦК України). Приналежність ділової репутації до особистих немайнових благ гарантує неможливість її обмеження чи відібрання державою у будь-якому випадку, навіть в разі введення надзвичайного стану [5].

Відповідно до ухвали Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику в справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута суспільна оцінка її ділових та професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків [6]. Відповідно до постанови Верховного Суду України від 18 червня 2020 р. у справі № 522/18103/14-ц гідність, честь чи ділова репутація, є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайнновими правами, яким закон надає значенні самостійних об'єктів судового захисту. За визначенням суду під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихологічної цінності, з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її дій (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро та зло, а під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових та професійних якостей при виконання нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків [7].

Відтак, ділова репутація розглядається переважно в якості об'єкту охоронних правовідносин, у випадку поширення відомостей, які можуть бути ганебними та не відповідають

дійсності. Водночас через специфіку мережі Інтернет, треті особи шляхом вчинення шахрайських дій, наприклад, взломавши та отримавши доступ до акаунту, сторінки, електронної пошти можуть спалювати репутацію її власника, розсилаючи листи, або вчиняючи інші дії з метою безпосередньої компрометації особи в мережі. Заволодівши чужим акаунтом у соціальних мережах, форумах, блогах, онлайн-платформах зловмисники можуть залишати негативні відгуки, які дискредитують особу в обличчі підписників та інших користувачів.

Слід зазначити, що з урахуванням розвитку соціальних мереж та шеренгових платформ, розуміння репутації в Інтернеті виходить за межі лише суспільної оцінки ділових, професійних якостей та здібностей фізичної особи яке охоплюється категорією «ділова репутація», в свою чергу репутація яка формується у мережі обумовлюється оцінкою якостей особи які персоніфікують її не лише поміж фахівців галузі, а й решти користувачів на платформі. Тож, можна стверджувати, що цифрова репутація виходить за межі характеристики та оцінки лише ділових та професійних якостей, а впливає на можливість участі у комунікації та договірних відносини як у мережі так і у фізичному світі, виходячи за межі охоронних правовідносин. Слід звернути увагу, що оцінка якостей та здібностей особи у цифровому середовищі ладне справляти вплив на можливість участі у договірних відносинах у фізичному світі. Наприклад, значна кількість підписників у фотографа, відеорежисера, художника, спікера, закупівельника який веде популярну сторінку у соціальній мережі привертає рекламодавців, організаторів неформальних заходів, клієнтів тощо для укладення договорів на придбання товарів та послуг у фізичному світі.

Розглядаючи механізми, які існують для видалення або виправлення інформації в Інтернеті, постає питання у виборі засобів захисту та застосування відповідальності за завдання збитків репутації в Інтернеті, яке перетинається із такими цінностями, як свобода вираження поглядів, публічними інтересами та історичною цілісністю. Для захисту від злочинних наклепів можливо використання дифамаційного позову та публічне спростування висловленої інформації, заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права [8]. Водночас через на специфіку відносин у мережі, ступінь шкоди, що може бути завдана репутації в Інтернеті може бути настільки істотною, що особа ризикує втратити роботи, бути вигнаною із кола друзі, стати ізгоем, коли: застарілі факти персональної біографії, поширюються в мережі; відео стають вірусними; у пошукових видачах з'являються не актуальні, застрілі новини про протягання особи до відповідальності, тощо. Можна стверджувати, що людина у фізичному світі стає певною мірою залежною від відгуків в мережі та їх впливу на цифрову репутацію.

Відтак, поряд із судовим порядком захисту репутації в мережі шляхом подання позову про захист честі гідності та ділової репутації, спростування недостовірної інформації та відшкодування моральної шкоди, наразі отримує поширення застосування позасудового порядку, шляхом направлення листа до сервісу який поширює контент із викладенням інформації про порушення (розміщення недостовірної інформації, порушення авторського права) з вимогою про видалення відповідної даних [9].

Список використаних джерел

1. Did the Internet Kill Privacy? *CBS News*. 2011. 6 Febr. URL: <https://www.cbsnews.com/news/did-the-internet-kill-privacy/>
2. Ong E. Online Repression and Self-Censorship : Evidence from Southeast Asia. *Government and Opposition*. 2021. Vol. 56, Iss. 1. P. 141–162.
3. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, 15–16, 17. Ст. 112.
4. Про банки та банківські діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6. Ст. 30.

5. «Ділова репутація», визначення поняття, вплив на ступінь захисту. *Юрист&Закон*. 2011. 18 жовт. (№ 41). URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/50497_dlova-reputatsya-viznachennya-ponyattya-vplyv-na-stupn-zakhistu

6. Про судову практику в справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 р. № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text

7. Про захист честі, гідності та ділової репутації : постанова Верховного Суду України від 18.06.2020 р. у справі № 522/18103/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89928850>

8. Scritto F. What is digital reputation and how to manage it. *Determ.* 2023. 21 Sept. URL: <https://www.determ.com/blog/what-is-digital-reputation-and-how-to-manage-it/>

9. Духовна О. Захист репутації в інтернеті. Юридична робота з негативним контентом в YouTube та Google. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zahist-reputaciyi-v-interneti-yuridichna-robot-a-z-negativnim-kontentom-v-youtube-ta-google.html#:~:text=299%20ЦК%20України%2C%20фізична%20особа,громадських%20чи%20інших%20обов'язків>

Ключові слова: Інтернет-репутація, онлайн ідентичність, огляди та відгуки, соціальні мережі, цифровий слід.
Keywords: Online reputation, online identity, reviews and testimonials, social media, digital footprint.

Фасій Богдан Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету судового та міжнародного права*

ЗНАЧЕННЯ РОЗСУДУ ПРИ РЕГУЛЮВАННІ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Звертаючись до категорії розсуду і його ролі у врегулюванні цивільних відносин, слід згадати, насамперед, про те, що ця категорія є основоположною при аналізові «методу цивільно-правового регулювання, котрий розуміється як сукупність специфічних засобів впливу на учасників цивільних відносин, що характеризуються, передусім, юридичною рівністю сторін, а також наданням останнім можливості врегулювання цих відносин на засадах їхнього вільного розсуду за винятками, встановленими цивільним законодавством» [2]. Тому категорія розсуду є складовою методу цивільно-правового регулювання, який визначає загалом характер і зміст відповідних правовідносин. Ще донедавна виникнення цивільних правовідносин традиційно пов'язувалося з вольовою, цілеспрямованою та усвідомленою діяльністю суб'єктів права, яка ґрунтувалася на нормах цивільного законодавства. Тобто, існував традиційний, позитивістський підхід до розуміння цивільних правовідносин, які були детерміновані відповідною ситуації правовою нормою.

В останні роки цей підхід змінився і у доктрині права сформувалася позиція, відповідно до якої «з огляду на предмет і метод правового регулювання правові зв'язки, які складаються між учасниками цивільних відносин, можуть бути як урегульованими безпосередньо нормою права, так і навпаки, однак в останньому випадку, якщо такі правові зв'язки не суперечать нормі цивільного права, то вони також визнаються законодавцем і їм надається правова охорона» [1, с. 95–98]. «Цей метод увиразнюється у вихідних ідеях-регуляторах, які традиційно іменуються принципами права. Серед них у європейському приватному праві виділяють основоположний принцип свободи» [7, с. 61–71].

Таким чином, цивільні правовідносини, враховуючи нові підходи, визначені положеннями ЦК України та інших актів цивільного законодавства, є результатом втілення в правову форму конкретних суспільних відносин не тільки завдяки реалізації норми права, але й (додаково) відповідного комплексу ненормативних регуляторів [5, с. 217; 6, с. 285]. Досить ши-

роко розуміється також механізм цивільно-правового регулювання відносин, як «скупчення цивільно-правового інструментарію (цивільно-правових засобів, способів і форм), злагоджена взаємодія якого спроможна впорядкувати цивільні відносини задля максимальної охорони інтересів суб'єктів цивільного права. До його складників належать: а) норми цивільного права, правові звичаї, правочини і квазіправочини (цивільні домовленості); б) юридичні факти; в) цивільні правовідносини; г) акти здійснення та захисту цивільних прав і виконання обов'язків; ґ) правова свідомість; д) правова культура» [4, с. 198–199].

Є. О. Харитонов та О. І. Харитонova пропонують диференційований підхід до розуміння цивільних правовідносин. Науковці виділяють загальнотеоретичний, галузево-теоретичний та конкретно-галузевий рівні такого розуміння. Виходячи з конкретно-галузевого рівня, науковці обґрунтували доцільність «визначення цивільних правовідносин як правового зв'язку, що ґрунтується на нормах цивільного права, між юридично рівними суб'єктами, які виступають як носії цивільних прав і обов'язків» [3]. Тому, на думку Є. О. Харитонов та О. І. Харитоновой, «зміст цивільних правовідносин як один із його елементів більш точним буде не поділяти на матеріальний та юридичний, а вести мову про нього як про єдине поняття, що охоплює суб'єктивні права та обов'язки учасників останніх» [3, с. 107, 113].

Отже, цивільне право можна розглядати як поєднання концепцій, ідей (принципів) та правових норм, які встановлюють, базуючись на принципах диспозитивності, юридичної рівності та ініціативи сторін, «підстави набуття та порядок реалізації й захисту прав та обов'язків фізичними та юридичними особами, а також соціальними утвореннями, що виступають як суб'єкти немайнових та майнових (цивільних) відносин, з метою задоволення матеріальних і духовних потреб приватних осіб та захисту їх інтересів» [2].

Можна стверджувати про існуючий зв'язок між категорією «розсуд» і категорією «свобода» з огляду на неможливість власного розсуду фізичної особи бути не вільним. Свобода ззазвжди передбачає здатність людини діяти на свій розсуд з урахуванням власних інтересів і цілей, спираючись на пізнання об'єктивної необхідності. Розсуд своєю чергою здійснюється не в залежності від того чи іншого факту, а від того чи іншого варіанту поведінки, яка визначена в нормі з оціночними поняттями.

«Розсуд припускає ряд можливостей, ґрунтується на існуванні кількох варіантів, можливих для правозастосовного суб'єкта. Він заснований на існуванні справжніх варіантів на шляху досягнення мети. Фізична особа змушена обирати, але від неї не вимагається обирати саме той чи інший шлях» [2]. «Розсуд» визначається законодавцем як «власний» (ч. 1 ст. 12 ЦК України і т.д.) або «свій» (ч. 1 ст. 20 ЦК України). На цій основі воно сприймається як вільний розсуд, а, отже, не може бути під примусом, тиском. Рішення суб'єкта також є «своїм, власним», прийнятим за своєю волею, тобто вільним. Таким чином, цивільні відносини, будучи врегульованими з урахуванням принципу вільного волевиявлення, на якому ґрунтуються цивільні відносини (ст. 1 ЦК України), є проявом свободи волі, розсуду сторін при виникненні таких відносин (якщо не йдеться про порушення і інші підстави, де при регулюванні є велика питома вага публічно-правових елементів).

Список використаних джерел

1. Кузьмич О. Цивільні правовідносини як один із критеріїв визначення третіх осіб у цивільному праві. *Нац. юрид. журн. : Теория и практика*. 2019. Сент. С. 95–98.
2. Фасій Б. В. Категорія «розсуд» у приватному праві: вступ до проблематики. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.) : у 2 т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса, 2018. Т. 2. С. 500–503.
3. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Регулятивні правовідносини приватноправовий та публічно-правовий виміри : монографія. Одеса : Гельветика, 2018. 404 с.

4. Чернега В. М. Візія механізму правового регулювання цивільних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2023. Вип. 76, ч. 1. С. 194–200.
5. Шишка О. Р. Висновки Верховного Суду України як джерело цивільного права: деякі проблеми неспівпадіння з концептом ЦК України. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна. м. Харків, 24 трав. 2019 р. Харків, 2019. С. 217–222.
6. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції) : монографія. Харків : Право, 2006. 54 с.
7. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). URL: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf

Ключові слова: Розсуд у цивільних відносинах, об'єктивність прийняття рішень, засади справедливості, врахування інтересів всіх сторін, адаптивність до конкретних обставин.

Keywords: Discretion in civil relations, objectivity of decision-making, principles of justice, consideration of the interests of all parties, adaptability to specific circumstances.

Chanysheva Alina Rashidivna

National University «Odesa Law Academy»,

professor of the department of civil law, doctor of legal sciences, associate professor

CONCERNING THE DEFINITION OF AUXILIARY AND ADDITIONAL OBLIGATIONS IN THE CONTENT OF OBLIGATORY RELATIONS

The Civil Code of Ukraine does not use the term «obligatory relationship». The term «obligation» is usually used, with which the legislator seeks to cover all the rights and obligations of the parties who have concluded a bilateral civil law contract, although this does not correspond to the definition of the concept of obligation in the first part of Article 509 of the Civil Code of Ukraine [1]. In this legislative provision, an obligation is defined as a legal relationship in which the debtor is obliged to perform a certain «action» in favor of the creditor...or to refrain from an «action» (in the singular), and the creditor has the right to demand from the debtor the fulfillment of his «obligation» (also in the singular). This is a simple, elementary legal relationship, because its content includes one obligation and one corresponding right of claim. This obligation is one-sided in the sense that it imposes obligations on one party and confers rights on the other party.

For such an obligation as the core of any obligation relationship, it would be better to use the term «simple basic obligation». At the same time, the word «main» already becomes a reason to search for non-main (auxiliary and additional) obligations. And the word «simple» will indicate the elementary nature of the obligation as a connection of one obligation with one right of claim.

The content of the basic simple obligation includes quantitative, qualitative indicators and other characteristics of the action that the debtor is obliged to perform (for example, the seller is obliged to deliver the goods in the assortment, quantity, completeness provided for in the contract, within the period established by the contract or by law, in a certain place, etc.). At the same time, auxiliary obligations go beyond both the main simple obligation and the main complex obligation. They serve to implement the main simple obligation and are related to it. Ancillary obligations are diverse and numerous. Their research could provide constructive results that could be used in the practice of law-making and law enforcement.

If, for example, the contractor did not ensure the preservation of the property provided to him by the customer in accordance with Art. 841 of the Civil Code of Ukraine) and the customer was forced to provide other similar property, then the violation of the main obligation may not occur,

and the contractor will be responsible for the violation of not the main obligation, but the auxiliary obligation.

Isolation of auxiliary obligations is also important for structuring the content of obligation relations. It is about the fact that this is a large group of specific obligations, a genus that includes such types as property, organizational, including informational obligations, obligations that are covered by the norms of the same institution that applies and the main obligation, and auxiliary obligations, which are subject to the norms of another institute of obligation law, etc.

Further, additional obligations are distinguished in the content of the obligation relations. In our opinion, these are such obligations that arise on the basis of transactions or parts of transactions concluded under a suspensive condition, or on the basis of such legal facts, which are provided for by acts of civil legislation and regarding which, at the time of the conclusion of the contracts, it was unknown whether they would occur or not. Additional obligations are divided into two types. The first includes those that were called accessory in Roman civil law. Accessory obligations are heterogeneous in nature. Some of them are really accessory because they cannot exist without the main obligations. The termination of the main obligation necessarily entails the termination of such accessory obligations. These include surety obligations, guarantees (no matter how much they talk about the independence of the guarantee from the main obligation).

Obligations to pay a penalty, return the amount of the deposit and pay an amount equal to the amount of the deposit (Article 571 of the Civil Code of Ukraine), if they have arisen, cannot be terminated in connection with the termination of the main obligation. Yes, if the contractor is late in performing the work stipulated in the contract, there is an obligation to pay a penalty. Later, the contractor finished the work, the principal obligation ceased. But at the same time, the additional obligation is not terminated, unless otherwise provided by the contract or law. In this case, the penalty must be paid. Therefore, the accessory nature of the obligation to pay a penalty, return the amount of the deposit and pay the amount in the amount of the deposit or its value is very relative.

Since security obligations are recognized as accessory in science, obligations regarding compensation for damages and payment of sums of money, obligations related to the detected non-compliance of the quality of goods or works with the established requirements cannot be recognized as such. However, such obligations arise on the basis of legal facts, regarding which it was not known at the time of the conclusion of the contract whether they would occur or not. This equates such obligations with accessory obligations. Therefore, together with accessory ones, they form a kind of additional obligations. The additional obligations referred to here have not received a special name. They could be designated as additional obligations related to the implementation of civil liability, bearing in mind that the understanding of compensation for damages as liability is generally recognized in science, legislation and judicial practice, the payment of sums of money provided for in the second part of Art. 625 of the Civil Code of Ukraine is recognized as responsibility in the title of this article, and the consequences of work deficiencies are named as responsibility in Art. 858 of the Civil Code of Ukraine.

References

1. Civil Code of Ukraine : dated January 16, 2003 N 435-IV. *Vidomosty of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2003. № 40–44. Art. 356.

Ключові слова: зобов'язання, зобов'язальні відносини, допоміжні зобов'язання, додаткові зобов'язання.

Keywords: obligations, obligatory relations, auxiliary obligations, additional obligations.

ПОНЯТТЯ НЕСПРАВЕДЛИВІ УМОВИ ДОГОВОРУ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АМЕРИКАНСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

Засадами цивільного права в Україні є свобода договору та справедливість, добросовісність та розумність. Це дає змогу контрагентам заключати будь-які угоди, доки сторони вважають їх прийнятними. Одна часто це пов'язано з недобросовісною поведінкою контрагентів, які не повідомили тих, з ким заключають угоду про її певні нюанси, або залишили неврегульованими певні питання, таким чином утворивши прогалини в регулюванні взаємовідносин, і отримавши можливість зловживання їхніми правами, тиску на контрагентів тощо.

Визначення поняття «несправедливі умови договору» закріплено в ч. 2 ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів», а саме: «Умови договору є несправедливими, якщо всупереч принципу добросовісності його наслідком є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживача».

Також варто відзначити, що поняття «несправедливих умов договору» також визначаються нормами Директиви 93/13/ЄЕС та Принципами європейського договірного права, і воно загалом співпадає з нашим законодавчим визначенням.

Аналізуючи норму статті 18 Закону України «Про захист прав споживачів» Верховний Суд України зробив висновок про те, що для кваліфікації умов договору несправедливими необхідна наявність одночасно таких ознак: умови договору порушують принцип добросовісності; умови договору призводять до істотного дисбалансу договірних прав та обов'язків сторін; умови договору завдають шкоди споживачеві [1].

Слід відмітити, що як українські суди, так і американські, наділені широкими повноваженнями задля того, щоб чітко протидіяти контрактам або умовам, які вони вважають несправедливими. Так вони можуть відмовити у виконанні контракту або примусово виконати решту договору без недобросовісного положення або ж навіть обмежити виконання певної умови договору. Однак, якщо є певні сумніви, сторонам повинна бути надана розумна можливість надати докази щодо комерційного призначення недобросовісної умови, її мети та наслідків, щоб допомогти суду прийняти рішення.

У офіційному коментарі до Комерційного кодексу визначено «однобічність умов» та «несправедливу несподіванку» як два аспекти несправедливості умов договору відповідно до кодексу.

«Несправедлива несподіванка» має місце коли контрагентами застосовуються різні способи обману, які можуть бути застосовані до сторони, яка скаржиться. Наприклад, відсутність можливості або нездатність прочитати та зрозуміти текст договору, розмір використовуваного шрифту, непотрібна вербальна складність відповідного положення тощо.

«Однобічність умов», з іншого боку, видається посиланням на природу та зміст кінцевого контракту, а не на процес його укладення. Важливо відмітити що, обтяжливий контракт не стає «однобічним» стосовно споживача, якщо він може домовитися про кращі умови з продавцем або матиме можливість прогулятися по магазинах. Саме неможливість торгуватися і відсутність вибору характеризують слабку торгівельну позицію. І навпаки, відсутність вибору та неможливість торгуватися самі по собі не зроблять контракт «однобічним», якщо умови не є обтяжливими чи несправедливими.

З наведеного вище аналізу випливає, що проста відсутність знань або розуміння положення про відмову чи обмеження відповідальності виробника не буде вважатися «несправедливим сюрпризом». Подібним чином проста відсутність переговорної сили або відсутність вибору не зробить контракт «одностороннім». Вважається, що договір або положення містять «несправедливий сюрприз» або є «однобічними», лише якщо умови також є не виправдано суворими або обтяжливими для однієї зі сторін [2].

Американський суд фактично встановив такі вказівки щодо визначення несправедливих умов згідно з UCC. S.2-302:

- 1) Відсутність розумної можливості зрозуміти контракт, оскільки умови приховані дрібним шрифтом або затьмарені оманливими методами.
- 2) Відсутність значущого вибору, про що свідчить нерівність переговорної сили.
- 3) Невиправдано сприятливі умови для однієї сторони або несправедливі для іншої.

Ці вказівки чітко відображають принцип «несправедливого подиву» та «однобічності умов», викладений в офіційному коментарі. Крім того, суд спробував розробити критерій для визначення «розумності чи справедливості», згадані в третій настанові. Визнаючи труднощі з цим, суд зазначив, що визначення нерозумності або несправедливості умов слід розглядати у світлі загального комерційного фону та комерційних потреб конкретної торгівлі як настільки екстремальне, що виглядають недобросовісними відповідно до звичаїв і ділової практики того часу і місця.

Отже, хоча термін «несправедливі умови договору» не був визначений Кодексом, мета цілком зрозуміла, що він розроблений для того, щоб додати до вже наявних методів більше механізмів протидії подібній поведінці контрагентів.

Підсумовуючи судову практику, виявляється, що американські суди загалом не сприйняли заяв про недобросовісність одного торговця проти іншого. Більшість сторін, які успішно відстоювали це клопотання, були покупцями, які також були бідними, неписьменними, неосвіченими, непрофесіоналами або іншим чином знедоленими чи неможливими споживачами. Стверджується, що американські суди досить задовільно виконали мету та політику UCC щодо зокрема захисту споживачів. Хоча UCC чітко не стверджував про цю дихотомію між комерційними та споживчими контрактами, укладеними судами відповідно до S.2-302, така політика цілком зрозуміла.

Наприклад, страхова компанія подала позов на корпорацію, стверджуючи, що оскільки лише дві компанії в США можуть надати обладнання певного типу, виключати непрямі збитки було недобросовісним. Суд відхилив цей аргумент, зазначивши, що сторони мали рівні переговорні можливості та що умови угоди були предметом тривалих переговорів протягом трирічного періоду, зазначивши, що це не була покупка пасажирського квитка, кавоварки, пральної машини чи автомобіля. Ці переговори передбачали виготовлення та встановлення предмета вартістю понад 10 000 000 доларів США з багатьма деталями, які повинні були бути розроблені обізнаними сторонами. У ньому брали участь два гіганти нації, а умови угоди були предметом тривалих переговорів протягом трьох років. Не можна припустити, що представники сторін не прочитали документи, які становлять угоду сторін, та не були обізнані про усі деталі угоди.

Щодо судової практики українських судів, суди рідко беруть до уваги недостатню обізнаність сторін про певні умови угоди, написані дрібним шрифтом чи мовою, яку не зрозуміє розсудливий непрофесіонал. Довести у суді несправедливість умов договору дуже складно, і при зверненні до суду сторони договору часто вживають терміни «несправедливі умови договору» вкладаючи в них інше значення, аніж зазначений вище Верховний суд. Відповідно, суди не беруть до уваги такі доводи сторін, вважаючи, що умови підписаного договору слід виконувати.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного суду України : від 15.12.2015 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/54513238> (дата звернення 01.04.2024).
2. Shulkin M. B. Unconscionability – The Code, the Court and the Consumer. *Boston College Law Review*. 1968. Vol. 9, Iss. 2. № 2. P. 367–378. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/71457518.pdf> (дата звернення 01.04.2024).

Ключові слова: свобода договору, добросовісність, справедливість, зловживання свободою договору, несправедливі умови договору, судова практика.

Keywords: freedom of contract, good faith, justice, abuse of contract freedom, unfair contract terms, judicial practice.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ БОТІВ ДЛЯ ТОРГІВЛІ КРИПТОВАЛЮТАМИ

Торгівля криптовалютами стає все більш популярною в останні роки і все більше інтернет-користувачів використовують ботів для своїх торгових операцій. Боти для торгівлі криптовалютою (торгові боти) – це програмне забезпечення, яке використовує алгоритми для автоматичного виконання торгових стратегій від імені учасників ринків криптовалюти [1].

Використання ботів у торгівлі криптовалютами породжує різноманітні правові та регуляторні питання, які потребують вирішення. Розглянемо особливості правового регулювання використання ботів для торгівлі криптовалютами.

Використання ботів у торговельних операціях – це не нове явище, оскільки автоматизовані системи торгівлі існують десятиліттями. Проте, з появою криптовалют та зростанням популярності цифрових активів, використання ботів у торгівлі криптовалютами стало більш поширеним. Введення криптовалют революціонізувало фінансову індустрію, пропонуючи децентралізовану та цифрову альтернативу традиційним фіатним валютам. У зв'язку з цим попит на автоматизовані торгові рішення, такі як боти, значно зріс на криптовалютному ринку.

Існують різні погляди на використання ботів у торгівлі криптовалютами, причому деякі зацікавлені сторони вважають ботів цінним інструментом для покращення ефективності торгівлі та зменшення людських помилок. Захисники аргументують, що боти можуть покращити ліквідність ринку, збільшити обсяги торгів та забезпечити краще виявлення цін на криптовалютному ринку. З іншого боку, критики висувують застереження щодо потенційних ризиків, пов'язаних з автоматизованою торгівлею, таких як алгоритмічні впливи, порушення даних та маніпулювання ринком. Уряди та фінансові органи мають рекомендації, які гарантують, що автоматизована торгівля не призведе до будь-яких несправедливих переваг або маніпулювання ринком [2].

Крім того, регулятори та законодавці все більше звертають увагу на впровадження строгих правил та рекомендацій для вирішення викликів, які ставлять використання ботів у торгівлі криптовалютами. Регуляторна ситуація стрімко змінюється, з введенням нових законів та правил для захисту інвесторів, запобігання зловживанням ринку та сприяння цілісності ринку. Важливо, щоб учасники ринку були проінформовані про останні регулятивні зміни та дотримувалися відповідних правових вимог, щоб уникнути регуляторного контролю та заходів примусового виконання.

В останні роки криптовалютні ринки переживають швидкий розвиток, а разом з ним зростає інтерес до використання штучного інтелекту (ШІ), зокрема ботів для автоматизованої торгівлі із використанням ШІ. Однак, ця інноваційна галузь виникає з численними правовими викликами та складнощами.

Торгові крипто-боти зі штучним інтелектом – це програми, які використовують алгоритми штучного інтелекту для автоматизації торгових процесів на ринку криптовалют. Вони призначені для аналізу величезних обсягів даних з різних джерел, включаючи ринкові тенденції, новини та настрої в соціальних мережах, для прийняття обґрунтованих торгових рішень. Ці боти можуть здійснювати угоди автоматично на основі попередньо визначених параметрів і стратегій, встановлених користувачем, дозволяючи трейдерам використовувати можливості цілодобово без необхідності постійного моніторингу [3].

Симбіоз штучного інтелекту і торгівлі криптовалютами відкрив новий рубіж у фінансах. Роботи для торгівлі криптовалютою на основі штучного інтелекту набули популярності завдяки своїй здатності автоматизувати торгові стратегії та використовувати коливання ринку. Однак ця інноваційна технологія працює в складній мережі міжнародних законів і правил [4].

Правове регулювання використання ботів для торгівлі криптовалютами є складним і має декілька аспектів, які варто розглянути. По-перше, це міжнародне законодавство. Криптовалюти діють у глобальному масштабі, тому міжнародні правила є вирішальним фактором для операторів ботів для торгівлі криптовалютами III. Хоча немає єдиного глобального органу, який би керував криптовалютами, різні міжнародні організації та угоди впливають на індустрію.

Перш за все, це група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), яка встановлює стандарти боротьби з відмиванням грошей (AML) і фінансуванням тероризму (CTF), яких дотримуються багато країн. Оператори криптовалютних торгових ботів повинні впроваджувати надійні процедури AML/KYC (Знай свого клієнта), щоб відповідати цим міжнародним стандартам.

Європейський Союз (ЄС) імплементував П'яту Директиву про боротьбу з відмиванням грошей (AMLD5), яка регулює діяльність, пов'язану з криптовалютою. Якщо компанія керує чи використовує торгового бота в межах ЄС, то тоді її діяльність повинна відповідати вимогам AMLD5.

Різні країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону запровадили власні правила щодо криптовалют. Наприклад, Закон Японії про платіжні послуги регулює обмін криптовалютами та вимагає належної реєстрації та дотримання стандартів безпеки.

Національне законодавство відіграє значну роль у правовому регулюванні цієї сфери. Для прикладу, регулювання криптовалютних торгових ботів на основі III на державному рівні в Сполучених Штатах є відносно обмеженим, оскільки регулювання криптовалют переважно підпадає під федеральну юрисдикцію. Однак, деякі штати, наприклад Нью-Йорк, запровадили спеціальні правила через програму BitLicense. Відповідно до BitLicense, підприємства, які займаються діяльністю, пов'язаною з криптовалютою, включаючи керування торговими платформами або надання програмного забезпечення для торгівлі, повинні отримати ліцензію від Департаменту фінансових послуг штату Нью-Йорк (NYDFS).

На федеральному рівні в Сполучених Штатах основним органом регулювання діяльності, пов'язаної з криптовалютою, є Комісія з цінних паперів і бірж США (SEC) і Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC).

SEC регулює криптовалюти, які вважаються цінними паперами, включаючи первинні пропозиції монет (ICO) і токени безпеки. Якщо торговий бот зі III бере участь у торгівлі або просуванні таких активів, то доведеться дотримуватися федеральних законів про цінні папери. Крім того, SEC контролює криптобіржі, щоб переконатися, що вони відповідають вимогам реєстрації та розкриття інформації.

CFTC контролює ринки деривативів і ф'ючерсів на криптовалюту. Якщо бот бере участь у торгівлі з кредитним плечем або маржинальною торгівлею або торгує криптовалютними деривативами, доведеться дотримуватися правил CFTC [5].

Криптовалютна індустрія продовжує швидко розвиватися і законодавча база, що її оточує, ймовірно, також продовжуватиме змінюватися. Дотримання відповідних законів і нормативних актів має вирішальне значення для довгострокового успіху ботів для криптотрейдингу із використанням III та ширшої криптоекосистеми.

У підсумку можна зазначити, що правове регулювання використання ботів для торгівлі криптовалютами визначається комплексом міжнародних, національних та міжсекторальних правил і стандартів. Для компаній, які діють у цій сфері, важливо мати глибоке розуміння правових аспектів та вести діяльність відповідно до законів і регуляцій країн, де вони працюють. Тільки таким чином можна забезпечити успішне та ефективне функціонування автоматизованих систем торгівлі криптовалютами, зберігаючи високі стандарти безпеки та дотримуючись етичних норм.

Список використаних джерел

1. How to use AI for crypto trading?. URL: <https://www.coinbase.com/learn/tips-and-tutorials/how-to-use-ai-for-crypto-trading>

2. Is AI Trading Legal? Uncovering the Truth for Investors. URL: <https://medium.com/@seo-info/is-ai-trading-legal-uncovering-the-truth-for-investors-7cdabbde3da2>
3. 5 Best AI Crypto Trading Bots You Need to Know About. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/5-best-ai-crypto-trading-bots-you-need-know-blockchaincouncil-e8lcc>
4. AI Cryptocurrency Trading Bots and International Laws. URL: <https://www.internetlawyer-blog.com/ai-cryptocurrency-trading-bots-and-international-laws/>
5. AI Crypto Trading Bots: Navigating State, Federal, and International Laws. URL: <http://www.internetlawyer-blog.com/ai-crypto-trading-bots-navigating-state-federal-and-international-laws/>

Ключові слова: криптовалюта, штучний інтелект, правове регулювання, торгові боти.

Keywords: cryptocurrency, artificial intelligence, legal regulation, trading bots.

Дворнікова Анна Юріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного права*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УСУНЕННЯ ПЕРЕШКОД У КОРИСТУВАННІ ТА РОЗПОРЯДЖЕННІ ЗЕМЕЛЬНИМИ ДІЛЯНКАМИ ЗА ВИМОГАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

В умовах останніх змін, що відбуваються та стосуються функціонування органів місцевого самоврядування в Україні, у тому числі які пов'язані з проведенням всеохоплюючої інвентаризації земель в межах населених пунктів, значно почастишали випадки ініціювання судових проваджень щодо усунення перешкод у користуванні та розпорядженні земельними ділянками.

За результатом проведеного аналізу можливо виокремити та детально проаналізувати одну з головних проблем, що виникла під час розгляду спорів з усунення перешкод у користуванні та розпорядженні земельними ділянками та яка безпосередньо пов'язана з проведенням інвентаризації земель органами місцевого самоврядування.

Частиною 2 статті 79-1 Земельного кодексу України визначено, що «формування земельних ділянок здійснюється: у порядку відведення земельних ділянок із земель державної та комунальної власності; шляхом поділу чи об'єднання раніше сформованих земельних ділянок; шляхом визначення меж земельних ділянок державної чи комунальної власності за проектами землеустрою щодо впорядкування територій населених пунктів, проектами землеустрою щодо впорядкування території для містобудівних потреб, проектами землеустрою щодо приватизації земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій; шляхом інвентаризації земель у випадках, передбачених законом; за проектами землеустрою щодо організації території земельних часток (паїв); за затвердженими комплексними планами просторового розвитку території територіальних громад, генеральними планами населених пунктів, детальними планами території» [1].

Також частина 1 статті 35 Закону України «Про землеустрій» встановлює, що «інвентаризація земель проводиться з метою встановлення місця розташування об'єктів землеустрою, їхніх меж, розмірів, правового статусу, виявлення земель, що не використовуються, використовуються нерационально або не за цільовим призначенням, виявлення і консервації деградованих сільськогосподарських угідь і забруднених земель, встановлення кількісних та якісних характеристик земель, необхідних для ведення Державного земельного кадастру, виявлення та виправлення помилок у відомостях Державного земельного кадастру, здійснення державного контролю за використанням та охороною земель і прийняття на їх основі відповідних рішень органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування» [2].

При цьому слід зауважити, що така технічна документація пов'язана з інвентаризацією земель державної або комунальної власності, має бути затверджена Верховною Радою Автономної Республіки Крим, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування, які є уповноваженими розпоряджатися такими земельними ділянками.

Таким чином, з положень Земельного кодексу України та Закону України «Про землеустрій» слідує, що головною метою проведення інвентаризації земельних ділянок є встановлення дійсного місця розташування таких об'єктів землеустрою, визначення їх меж, розмірів та правового статусу.

Серед іншого в процесі проведення інвентаризації земель встановлюються фактичні обставини щодо наявності або відсутності документів на такі земельні ділянки та визначається дійсний перелік об'єктів, які не були передані в власність або користування.

Фактично здійснення інвентаризації земельних ділянок покликано встановити наявність та обсяг прав на такі земельні ділянки.

Одним із важливих етапів технічної інвентаризації є внесення відомостей про державну реєстрацію земельної ділянки до Державного земельного кадастру на підставі документації з технічної інвентаризації, яку часто ототожнюють із реєстрацією речових прав на таку ділянку та трактують як набуття речових прав.

Як наслідок, органи місцевого самоврядування, або діюча в інтересах таких в порядку представництва прокуратура, на етапі присвоєння кадастрових номерів та внесення відомостей щодо земельних ділянок до Державного земельного кадастру, звертаються до судових установ, посиляючись на порушення речових прав на такі земельні ділянки, та вимагають усунення перешкод у користуванні і розпорядженні землями.

Однак, зазначені вимоги є передчасними та не можуть бути вирішеними у судовому порядку.

Наведене пов'язано з тим, перш за все, що «технічна документація із землеустрою щодо проведення інвентаризації земельних ділянок – це сукупність технічних завдань, пояснювальних записок, текстових та графічних матеріалів, погоджених та затверджених в установленому законом порядку, на підставі яких органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування реалізують власну компетенцію, приймаючи рішення про віднесення земель до відповідної категорії у разі виявлення при проведенні інвентаризації земель державної та комунальної власності земель, не віднесених до тієї чи іншої категорії». Зазначена правова позиція сформована у постанові Верховного Суду від 21.12.2020 р. у справі № 0640/4231/18 [3].

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2019 р. у справі № 924/174/18 також вказано на те, що «проект технічної документації земельної ділянки не визначений законом як підстава набуття права на земельну ділянку і не є правовстановлюючим документом» [4].

Відтак, за своїм змістом та правовими наслідками технічна документація з інвентаризації земель не є правовстановлюючою документацією та не має наслідком автоматичне виникнення права власності на такі об'єкти нерухомості.

По-друге, нерідко виникають випадки, коли на адресу судів звертаються органи місцевого самоврядування із вимогами щодо усунення перешкод у користуванні та розпорядженні земельними ділянками всупереч тому, що на дату подання позовної заяви документація із технічної інвентаризації таких не є затвердженою у встановленому законом порядку.

У вищенаведених випадках такі позивачі посиляються на факт внесення відомостей до Державного земельного кадастру щодо земельної ділянки та ототожнюють наведене із реєстрацією речового права на таку. При цьому, часто органами місцевого самоврядування ігнорується та обставина, що до моменту проходження процедури затвердження технічної документації з інвентаризації та внесення відомостей щодо земельної ділянки до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, відомості щодо такої ділянки та її основні характеристики можуть змінюватися.

Також не виключаються обставини та можливості внесення змін до показників площі та меж земельної ділянки, визначення її цільового призначення, можливість її об'єднання з іншою ділянкою та зміни кадастрового номера.

Таким чином, з наведеного вбачається, що сама по собі обставина присвоєння кадастрового номера земельній ділянці та внесення відомостей щодо характеристик такої до Державного земельного кадастру, за умови незатвердження органом місцевого самоврядування технічної документації, не є тотожною процесу набуття речових прав на таку земельну ділянку та, як наслідок, не дає підстави стверджувати про їх порушення.

Наведене підтверджує позицію щодо недоцільності звернення органів місцевого самоврядування до судових установ із позовними заявами за умови відсутності затвердженої у встановленому законом порядку технічної документації з інвентаризації та проведеної державної реєстрації речових прав на такі земельні ділянки.

Фактично такі дії щодо передчасного звернення до суду можна розцінювати у якості зловживання наявними правами органами місцевого самоврядування та безпідставне ототожнення обставин щодо внесення відомостей до Державного земельного кадастру із набуттям прав та такі земельні ділянки та визначення їх основних характеристик.

Станом на сьогодні в ході розгляду цивільних справ за вищенаведеними вимогами органів місцевого самоврядування, пред'явлення вимог щодо усунення перешкод у користуванні та розпорядженні земельними ділянками вважається передчасним способом захисту та свідчить про відсутність спору між сторонами.

У якості висновку слід резюмувати, що учасникам проваджень варто детально досліджувати обставини справи та перевіряти умови формування земельних ділянок, адже внесення відомостей щодо таких до Державного земельного кадастру та присвоєння кадастрових номер земельним ділянкам не є тотожним процесом реєстрації речових прав на такі об'єкти та внесенню відомостей щодо земельних ділянок до Державного реєстру речових прав.

Список використаних джерел

1. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст.27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#n1969>
2. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#n3>
3. Постанова Верховного Суду від 21 грудня 2020 року у справі № 0640/4231/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93666524>
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2019 року у справі № 924/174/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84275099>

Ключові слова: право власності, усунення перешкод у користуванні та розпорядженні майном, земельна ділянка, державна реєстрація, технічна інвентаризація.

Keywords: property right, removal of obstacles to the use and disposal of property, land plot, state registration, technical inventory.

ДО ПИТАННЯ ДОГОВІРНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ

При формуванні законодавства у сфері будівництва автомобільних доріг важливу роль відіграють спеціальні договірні конструкції. Дане поняття вже неодноразово використовувалося в юридичній літературі, і, незважаючи на те, що абсолютної ясності з приводу його сутності досі немає, до новел його віднести не можна.

У більшості випадків, коли говорять про нормативні юридичні конструкції, насправді маються на увазі конструкції законодавства [1].

Взаємний вплив спеціальних договірних конструкцій та конструкцій конкретних договорів у сфері будівництва автомобільних доріг проявляється в тому, що при виявленні у конкретному договорі специфічних ознак, властивих відповідній спеціальній договірній конструкції, об'єктивованій у нормах права, останні повинні бути обов'язково застосовані. В даний час відомі спеціальні договірні конструкції договору підряду, публічного договору, договору на користь третьої особи, попереднього договору, опціонного та абонентських договорів. Кожна з перерахованих договірних конструкцій знаходить активне застосування при конструюванні договорів у сфері будівництва доріг. У цій системі, як і в будь-якій іншій проявляється закономірність взаємодії елементів із цілим.

Однак цим значення спеціальної договірної конструкції не вичерпується. Вона визначає структуру та зміст ненормативних юридичних конструкцій конкретних цивільно-правових договорів. Конструювання останніх зводиться до моделювання умов, за якими має бути досягнуто згоди. Договірні умови таким чином є основними елементами юридичної конструкції договору. Вони формуються під впливом безлічі факторів і, насамперед, у суворій відповідності до чинного законодавства. Структура, як відомо, крім елементів, включає взаємозв'язки між ними, а також визначає місце кожного з елементів.

Базовим, домінуючим значенням у юридичному терміні «спеціальні договірні конструкції» є слово «конструкція». Таким чином, звертаючись до питання дефінування терміну «спеціальні договірні конструкції» необхідно в першу чергу визначити чому правові інститути, об'єднані під цією назвою, є саме конструкціями. Питання це має важливе значення, оскільки є відправною точкою у розумінні правової природи юридичних феноменів, які включаються до зазначеної категорії. Правові інститути об'єднуються у правову категорію за тими чи іншими ознаками. Із цього при побудові визначення впливає завдання осмислення категорії «спеціальні договірні конструкції» у двох аспектах:

по-перше, необхідно виявити ознаку, що поєднує правові інститути, що відносяться до цієї правової категорії,

по-друге, необхідно виявити критерії, що «відокремлюють» ці правові інститути від усіх інших [2].

Іншими словами, слід відповісти на два питання – що спільного між інституціями, об'єднаними в рамках категорії і чому саме ці, а не інші інституції входять у досліджувану правову сукупність.

Автономність спеціальних договірних конструкцій обумовлена відсутністю спеціальних договірних конструкцій предмета договору та ознаки «спрямованості результату».

У ст. 638 Цивільного кодексу України визначено, що є предмет -істотна умова договору. Предмет впливає із суті договору, без нього договір не має сенсу [3].

Іншими словами: предмет договору визначає суть договору. Таким чином, при прийнятій парадигмі розгляду договору як цивільно-правового засобу, саме категорія цільового при-

значення договірної форми синтезує в собі залежність договірної форми, у тому числі диференціації договорів на форми, від об'єктів цивільних прав, зокрема від їх видів, видів прав на них та операцій з ними. Звертаючись безпосередньо до спеціальних договірних конструкцій підкреслимо, що головною ознакою спеціальних договірних конструкцій є можливість реалізації у периметрі тієї чи іншої конструкції різних договорів частини другої ЦК. При цьому внаслідок використання спеціальної договірної конструкції правова природа відповідного зобов'язання не змінюється.

Спеціальні договірні конструкції – теоретична цивільно-правова категорія, що об'єднує цивільно-правові інститути, використовуючи які учасники договірних відносин (відповідно до зазначення закону або на розсуд сторін) встановлюють додаткові умови укладання та виконання основного договору.

Поглиблення диференціації вітчизняного правового регулювання в галузі будівництва визначається потребами формування спеціальних договірних конструкцій, які враховують: по-перше, суб'єктний склад відносин та наявність інвестиційного елемента у будівельних відносинах, по-друге, особливості об'єкта будівництва, по-третє, організаційні аспекти та методи здійснення будівництва і, по-четверте, інші критерії, що задають унікальність будівельного процесу.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 142.
2. Дутко А. О. Юридичні конструкції та їх використання в законотворчій практиці України : монографія / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2013. 176 с.
3. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права : підручник. Київ : Кондор, 2006. 477 с.

Ключові слова: будівництво автомобільних доріг, спеціальні договірні конструкції, предмет договору, об'єкт договору.

Keywords: highway construction, special contractual constructions, subject of the contract, object of the contract.

Маршук Юлія Сергіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного права*

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВНАСЛІДОК НЕНАЛЕЖНОГО НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ: ТЯГАР ДОВЕДЕННЯ ВИНИ

Контроль якості медичної допомоги та захисту прав пацієнтів в суспільстві завжди залишається на пріоритетному місці. При зверненні за медичною допомогою пацієнт очікує, по-перше, що лікар надасть медичні послуги, використовуючи всі знання та навички, якими він володіє, а по-друге, що його дії не зашкодять пацієнту через недбалість, необережність або безрозсудне ставлення персоналу.

Такі дії/бездіяльність можуть призвести до серйозних ускладнень та мати далекосяжні негативні наслідки для здоров'я та життя пацієнта. В таких випадках крім фізичних і матеріальних збитків пацієнти також можуть зазнати і моральної шкоди.

Виділяють два типи цивільно-правової відповідальності, до якої можуть бути притягнуті медичні працівники у разі завдання пацієнтам моральної та майнової шкоди:

1. Договірна відповідальність: виникає коли між пацієнтом та медичним працівником (закладом) існував договір, і якщо медичний працівник не виконав свої зобов'язання з надання належної медичної допомоги або порушив умови договору.

2. Деліктна відповідальність: виникає, коли медичний працівник завдає шкоди пацієнту через свою недбалість, невиконання професійних стандартів або порушення етичних норм. Це може включати неналежне медичне втручання, діагностичні помилки, неправильне призначення лікування або інші дії, що призводять до шкоди здоров'ю пацієнта [1].

В даному випадку розглянемо саме деліктну (позадоговірну) відповідальність.

Невиконання лікарем і лікарнею свого обов'язку щодо належного надання медичної допомоги може заподіяти особі моральну шкоду. Для чіткого розуміння проблематики даного питання наведемо приклад із судової практики. Одеським апеляційним судом у постанові від 21.03.2023 року у справі № 523/10085/19 було встановлено, що фельдшером швидкої допомоги було поставлено ймовірний діагноз неповнолітній, а саме: «гострий апендицит», внаслідок чого в той же день дитина прибула до лікарні. При огляді лікарем-хірургом їй було поставлено діагноз: «гострої хірургічної патології не виявлено». Також пацієнта було оглянуто лікарем-ЛОР та встановлено діагноз: «гострий фарингіт» з наданням відповідних приписів після чого вона була відправлена додому з рекомендацією надглядатись у лікаря за місцем проживання.

Через декілька днів позивач з дочкою знову звернулись до іншої лікарні, спеціалістами якої було встановлено ймовірний діагноз: «гострий апендицит», внаслідок чого хвора була терміново направлена до першого медичного закладу, в якому вона оглядалась, з метою проведення хірургічного втручання. В той же день була проведена операція та встановлений діагноз: «гартренозно-перфоративний апендицит. Розлитий перитоніт». Проте, після операції стан неповнолітньої залишався важким та продовжував погіршуватись. Через чотири дні було встановлено новий діагноз: «післяопераційні абсцеси черевної порожнини» та призначено повторне операційне втручання, після операції стан дитини лікарі визначали як важкий [2].

Тож, як бачимо з матеріалів даної справи, неповнолітня зазнала тяжких фізичних та моральних страждань. При цьому, ключовим питанням цієї справи було встановлення наявності вини медичного закладу в особі лікарів, які надавали їй допомогу та проводили хірургічне втручання, та як наслідок – відшкодування моральної шкоди за пережиті страждання.

Відповідно до частини першої статті 23 ЦК України особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення їх прав. Частина друга вказаної статті передбачає, що моральна шкода, може полягати у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів [3].

Відповідно до частини першої статті 1167 ЦК України моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини, крім випадків, встановлених частиною другою цієї статті [3].

Як бачимо, ні наведена стаття 1167 ЦК України, ні інші норми законодавства не визначають, хто саме повинен доводити вину (на кого покладений тягар доведення вини).

У вказаному рішенні суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що пацієнтом не надано доказів, які можуть об'єктивно свідчити про наявність неправомірних дій медичних працівників лікувального закладу щодо надання медичної допомоги дитині, проведення лікування та наявності причинного зв'язку між неправомірними діями медичних працівників та виниклими негативними наслідками для її здоров'я [2].

Тобто суд поклав тягар доказування наявності вини саме на пацієнта та зазначив, що останній не довів (не надав доказів) вини лікарів. Така позиція судів з перекладання тягаря доказування наявності вини медичних працівників на пацієнтів є непоодиноким.

В даному випадку слід звернути увагу на специфіку доказування у справах щодо надання медичних послуг при відшкодуванні моральної шкоди. Адже, на наше переконання, до розподілу тягаря доказування між сторонами мають пред'являтися пропорційні вимоги.

У медичній сфері протиправними можна вважати дії медичних працівників, які не відповідають вимогам законодавства у сфері охорони здоров'я, зокрема стандартам у галузі медицини та нормативним документам, протоколам, що регулюють медичну діяльність. При цьому пацієнти, які отримують медичну допомогу, не можуть володіти знаннями цих стандартів, нормативних документів, та, як наслідок, не мають достатнього розуміння медичних процесів, що пов'язані з діагностуванням та лікуванням.

У своїй Постанові від 30 листопада 2022 року по справі № 344/3764/21 Верховний Суд дійшов наступного висновку:

«Від пацієнтів не можна очікувати та вимагати точного володіння медичними знаннями. Вони не мають точного розуміння процесів лікування та необхідної кваліфікації для аналізу та надання обставин справи, що становлять предмет спору. З метою належної участі в цивільному процесі сторона не повинна мати професійні медичні знання. У зв'язку з цим сторона процесу, яка є пацієнтом, має право обмежитися доповіддю, що дасть змогу припустити про порушення зі сторони обслуговуючого персоналу в силу наслідків, що настали для пацієнта. Тому, з урахуванням принципу розумності, пацієнту, який звернувся до суду за захистом порушених прав, що полягають у завданні шкоди здоров'ю, слід тільки вказати на порушення, а далі тягар доказування покладається на медичну установу чи на лікаря. При цьому вказане не призводить до порушення принципу диспозитивності судового процесу, а навпаки слугує для забезпечення процесуальної рівності сторін. Якщо пацієнту завдано шкоди і він стверджує, що це є результатом того, що відповідальна особа не виконала обов'язок виявити професіоналізм і турботливість, то невиконання обов'язку проявити професіоналізм і турботливість, а також причинний зв'язок між цим порушенням і шкодою, що настає, презюмуються» [4].

Ми повністю погоджуємось з такою позицією. Цивільне судочинство має ґрунтуватись на принципах законності, рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом та змагальності сторін.

На жаль, недосконалість законодавства має прямий вплив на судову практику, що в результаті створює прогалини і невинуватені непорозуміння. Завдяки таким прогалинам стає складнішим забезпечити ефективний захист прав пацієнтів та встановити відповідальність за недбалу чи некомпетентну медичну допомогу. Тому, на наше переконання, з метою реального забезпечення реалізації принципів цивільного судочинства, доцільно було б внести зміни до Цивільного кодексу України та встановити презумпцію вини медичного працівника у заподіянні шкоди у деліктних правовідносинах саме при відшкодуванні моральної шкоди. Такі зміни поставлять у рівні умови лікаря та пацієнта, з огляду на те, що останній не володіє медичними знаннями, а, отже, позбавлений можливості захищати свої права на відповідному рівні.

Список використаних джерел

1. Сенюта І. Я. Цивільно-правова відповідальність у сфері надання медичної допомоги : метод. рек. для адвокатів. Харків : Фактор, 2018. 12 с. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/files/2018_08_civ_pr_vidp_med_dopomoga.pdf
2. Постанова Одеського апеляційного суду від 21.03.2023 року у справі № 523/10085/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110307306>
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Постанова Верховного Суду від 30 листопада 2022 року у справі № 344/3764/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107878096>

Ключові слова: Відшкодування моральної шкоди, неналежне надання медичної допомоги, медична помилка, права пацієнтів, збитки.

Keywords: Non-pecuniary damage, malpractice, medical malpractice, patients' rights, damages.

МІСЦЕ КРИПТОВАЛЮТИ В СИСТЕМІ ЦИФРОВИХ ПЛАТІЖНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

Віртуальна реальність і криптовалюта – найдинамічніші технології ХХІ століття, які швидко розвиваються, вони змінюють способи комунікації та взаємодії один з одним, а також відкривають нові можливості для бізнесу, розваг та інших видів діяльності. Серед найбільш значущих проявів цифрових технологій у фінансовому секторі є поява криптовалют, наприклад, BitCoin, AmazonCoin, iMoney, LindenDollar, FacebookCredits, NikeFuel та багато інших, серед яких найвідомішою є BitCoin.

Терміни «цифрова валюта», «електронні гроші», «віртуальна валюта» та «криптовалюта» часто використовуються як взаємозамінні, що призводить до плутанини щодо їхнього значення. Також відсутній консенсус щодо базової термінології – те, що в деяких юрисдикціях називають «криптоактивами», в інших – «віртуальними» чи «цифровими» активами. Ці поняття відображають різні концепції, які формують розуміння фінансових транзакцій у цифровому світі. Розглянемо основні відмінності між ними.

Директива ЄС про електронні гроші визначає їх як «грошову вартість, що зберігається в електронній формі, включаючи магнітну форму, що є вимогою до емітенту, яка видається проти переказу коштів для цілей оплати транзакцій, приймається фізичною або юридичною особою, що не є емітентами електронних грошей» [1]. Віртуальна валюта не містить вимоги до емітента і випускається під заставу коштів, таким чином, вона відрізняється від електронних грошей.

Усі віртуальні валюти та криптовалюти є цифровими валютами, проте не усі цифрові валюти відносяться до цих двох категорій. Європейський центральний банк визначає віртуальну валюту як тип нерегульованих цифрових грошей, випущених їх розробниками та зазвичай контрольованих, які використовуються та приймаються членами певної віртуальної спільноти. Міністерство фінансів США визначає їх як «засіб обміну, який у деяких умовах функціонує як валюта, але не має усіх характеристик справжньої валюти. Цифрова валюта визначається як категорія більшого ступеню узагальнення та містить віртуальні валюти, у тому числі криптовалюти. Це означає, що цифрова валюта є ширшою за змістом у порівнянні з віртуальними валютами, зокрема вона охоплює грошові цінності у цифровій формі.

У багатьох країнах існує законодавство, яке регулює використання цифрових валют, наприклад, Директива 2009/110/ЄС у Європейському Союзі та Стаття 4А Єдиного комерційного кодексу США. Навпаки, у низці країн криптовалюти заборонені, а в багатьох інших їх статус або офіційно не визначено, або правова база для їх використання все ще розробляється. Не всі цифрові валюти криптографічно захищені. Криптовалюти завжди використовують криптографію захисту своїх мереж, тоді як віртуальні валюти можуть використовувати чи не використовувати криптографію захисту своїх мереж. Цифрові валюти можуть бути регульованими та нерегульованими. Одним із прикладів врегульованої цифрової валюти є цифрова валюта центрального банку (Central bank digital currency, CBDC), а прикладами нерегульованих цифрових валют є Біткойн та Ефіріум.

Швидке зростання криптовалют зробило їх платіжними засобами глобального характеру, їх зв'язок із традиційною фінансовою системою збільшується, а вплив на фінансову стабільність посилюється. Крім того, швидкість інновацій галузі та недостатня увага до управління ризиками у цій сфері значною мірою посилюють ризики для фінансового сектору. Криптовалюти мають підпорядковуватися надійній системі регулювання та контролю як на національному, так і міжнародному рівнях. Хоча міжнародні інституції, що утворюють глобальний

механізм регулювання криптовалют, мають багато спільних цілей, такі як стабілізація валютної системи та стимулювання інновацій та економічного зростання, захист споживачів, запобігання незаконному фінансуванню та захист цілісності ринку, їх підходи у вирішенні цих питань різняться, між ними існують значні відмінності щодо оподаткування, трактування та класифікації криптоактивів тощо. Наразі узгодженого на міжнародному рівні механізму регулювання криптовалют не створено. Найбільших успіхів їх регулювання на регіональному рівні досяг Європейський Союз. Зокрема, у 2023 році Європейський парламент ухвалив Регламент «Про ринки криптовалют» (Markets in Crypto-Assets, MiCA), що є першим законопроектом ЄС, що стосується сфери криптовалют, який встановлює чіткі стандарти для учасників ринку та забезпечує захист споживачів, фінансову стабільність та запровадження інновацій. Він вводить чіткі категорії для різних типів криптоактивів, що створює стандартизований підхід регулювання різних типів криптоактивів; визначає вісім основних типів послуг криптоактивів, а також регулює діяльність, пов'язану з їх наданням; встановлює заборони та обмеження щодо зловживань та маніпуляцій на криптовалютному ринку та ін. [2].

Отже, криптовалюта динамічно інтегрується у цифрову реальність, що розвивається, змінюючи способи взаємодії людей у віртуальному просторі. Її використання поширюється на різні сфери, включаючи віртуальні товари, послуги тощо. Користувачі можуть без перешкод брати участь у економічній діяльності в рамках децентралізованої віртуальної економіки, де технологія блокчейну забезпечує прозорість, безпеку та децентралізацію. Це середовище, що розвивається, не тільки полегшує транзакції, але й закладає основу для створення нових віртуальних активів й досвіду. Цифрові платіжні інструменти, у тому числі криптовалюти, надаючи користувачам право власності та контролю за своїми активами, даними та цінністю, яку вони створюють у цифровій реальності, а також дозволяючи їм розпоряджатися ними на свій розсуд та автономно, зумовили серйозні зміни в економіці, особливо у транзакціях, тому поширюється практика використання традиційних транзакцій та швидкий перехід до електронних транзакцій. Поширення практики здійснення транзакцій з використанням криптовалют інтегрує фізичний і віртуальний простір, формує досвід, що виходить за рамки усталених стандартів.

Список використаних джерел

1. Directive 2009/110/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32009L0110>
2. Elements of Effective Policies for Crypto Assets : February 23, 2023, Policy Paper № 2023/004 / International Monetary Fund (IMF). URL: <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2023/02/23/Elements-of-Effective-Policies-for-Crypto-Assets-530092>

Ключові слова: цифрова валюта, електронні гроші, віртуальна валюта, криптовалюта, правове регулювання.
Keywords: digital currency, electronic money, virtual currency, cryptocurrency, legal regulation.

Оскілко Олексій Олегович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

ДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ВИЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

В умовах сьогодення, вирішення проблем взаємовідносин військовослужбовців у якості суб'єктів цивільного права, вимагає пошуку нових підходів. Участь військовослужбовців у

цивільних правовідносинах відповідно до їх цивільних прав та обов'язків, дозволить підвищити розуміння їх відносин як фізичних осіб, а отже оптимізувати нормативно-правове регулювання цивільно-правових відносин військовослужбовців щодо придбання та використання майна (рухомого або нерухомого), коштів в якості фінансового та матеріально-технічного забезпечення, тощо, що направлено на покращення умов проходження служби, та службової діяльності військовослужбовців.

Так, А. Ю. Лисак, Н. В. Хортюк та інші науковці підкреслюють, що: «з одного боку, на військовослужбовців поширюються норми загального законодавства, тому вони мають права громадян України взагалі, а з іншого, щодо них діє спеціальне військове законодавство, яке в силу особливостей військової служби передбачає для військовослужбовців як додаткові права (наприклад на соціальні пільги), так й додаткові обов'язки, і зокрема виконання цих обов'язків нерідко пов'язане з допущенням вилучень із комплексу особистих прав військовослужбовців як громадян, але лише таких, які зумовлені специфікою військової організації, особливим характером військової служби, і не інакше як у випадках, передбачених законом» [3; 8; 11].

В науковій літературі надається визначення «правового статусу особи», зокрема: «правовий статус особи є сукупністю прав, обов'язків, законних інтересів, гарантії їх реалізації, що закріплені у законодавстві і характеризують особу як суб'єкта права» [1, с. 58]. Разом з тим, як акцентує увагу Р. В. Макаренко, посилаючись на наукові висновки В. В. Галунько, В. І. Олефіра, М. П. Пихтіна: «зміст правового статусу особи трактується у правознавстві в окремих аспектах: правовий статус особи ототожнюється з правосуб'єктністю; правовий статус встановлюється нормативно-правовими актами, що встановлюють суб'єктивні права та юридичні обов'язки особи; правовий статус особи визначається нормативно-правовими актами, які встановлюють суб'єктивні права та юридичні обов'язки особи в сукупності з їх правосуб'єктністю; правовий статус розглядається як система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків та юридичної відповідальності, відповідно до яких особа як суб'єкт права (тобто такий, що має правосуб'єктність) координує свою поведінку у суспільстві» [4].

Крім того, В. Й. Пашинський, Л. П. Медвідь та Б. М. Шамрай, здійснюючи наукові дослідження, зазначають, що: «правовий статус військовослужбовця є видом спеціального правового статусу, в основі якого лежить конституційний (загальний) статус особи, при цьому, під загальним (конституційним) статусом, розуміється статус громадянина України, закріплений в Конституції і конституційних законах; спеціальний статус, розуміється в якості статусу представника певної соціальної групи – військовослужбовців, наділеного спеціальними, додатковими правами і обов'язками, а у якості індивідуального статусу, розуміється статус особи, яка має персоніфіковані права і обов'язки, що визначаються особливостями правового положення, правами і обов'язками, кожного конкретного військовослужбовця» [8; 7, с. 27].

У свою чергу, В. Й. Пашинський надає наступне визначення: «правовий статус військовослужбовців виступає юридично гарантованим їх становищем у суспільстві, обумовленим сукупністю передбачених Конституцією України, загальним законодавством і спеціальним військовим законодавством прав, свобод і обов'язків, гарантії їх реалізації та відповідальності військовослужбовців» [6, с. 70]. Водночас, науковець впевнений у необхідності вжиття заходів щодо змін співвідношення структурних елементів правового статусу військовослужбовця та їх ролі: «раніше значення мали військово-службові права та обов'язки, то наразі у сучасності, їх слід органічно поєднувати з такими категоріями, як права людини, гідність та честь, свобода, справедливість тощо» [6, с. 70].

Звертається увага на те, що завдяки наділенню військовослужбовців цивільною правосуб'єктністю, в останніх виникає можливість приймати участь у цивільно-правових відносинах. Водночас, слід звернути увагу на те, що стосовно визначення категорії «правосуб'єктність», єдиних поглядів серед науковців не склалося. Різноманітність визначень пов'язується із тим, що поняття «правосуб'єктність» не використовується законодавцем у нормативно-пра-

вових актах, а отже не визначається й юридичний зміст правосуб'єктності. Не дивлячись на це, залишається об'єктивна важливість визначення категорії «правосуб'єктність», що дозволяє розглядати правові можливості юридичних та фізичних осіб у єдності.

Так, у науковій літературі зазначається, що під правосуб'єктністю слід розуміти як: «здатність особи бути суб'єктом (учасником) цивільних правовідносин, тобто носієм дозволених прав та обов'язків» [2].

Разом з тим, науковцями надається визначення цивільної правосуб'єктності, зокрема як: «соціально-правова можливість суб'єкта бути учасником цивільних правовідносин» [5]. При цьому, науковці зазначають, що: «правосуб'єктність, зокрема фізичних осіб, є: загальною, спеціальною та індивідуальною» [10].

Водночас, принагідним здається визначення правосуб'єктності, яке надається у огляді Верховного суду України, у відповідності до чого: «правосуб'єктність визначається як передбачена нормами права здатність (можливість) особи (фізичної або юридичної) бути учасником правовідносин, тобто виступати суб'єктом права, а саме носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків» [9]. Вказане визначення вважається більш розширеним та прийнятим для розуміння.

Отже, перебуваючи у цивільних відносинах військовослужбовці наділені спеціальною правосуб'єктністю. Вважаємо, що реалізація цивільної правосуб'єктності військовослужбовцями, дає останнім можливість участі у договірних відносинах, набуття відповідних цивільних прав, обов'язків та відповідальності. Разом з тим, звертається увага на відповідність змісту та характеру договірних відносин, які виникають у військовослужбовців як суб'єктів цивільних правовідносин.

Список використаних джерел

1. Адміністративне право України : навч. посіб. У 2 т. Т. 1. Загальне адміністративне право / В. В. Галунько, В. І. Олефір, М. П. Пихтін [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Галунька. Херсон : Херсон. міс. друк., 2011. 320 с.
2. Коняхін Д. А. Цивільна правосуб'єктність фізичних осіб. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 трав. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 298–299.
3. Лисак А. Ю. Правові гарантії реалізації статусу військовослужбовців при виконанні ними службових обов'язків за кордоном. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 123–127.
4. Макаренко Р. В. Поняття правового статусу особистості як члена громадянського суспільства. *Економіка та право*. 2013. № 22. С. 141–148.
5. Нечитайло Т. О., Луць В. В. Поняття цивільної правосуб'єктності та її елементів. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2015. Вип. 39. С. 166–174. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8996/1/962-Article%20Text-1925-1-1020191025%20%281%29.pdf>
6. Пашинський В. Й. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2007. 190 с.
7. Пашинський В. Й. Поняття та структура конституційно-правового статусу військовослужбовців. *Юридична наука*. 2012. № 4. С. 25–31.
8. Пашинський В. Й., Медвідь Л. П., Шамрай Б. М. Правовий статус та соціальний захист військовослужбовців: поняття і правове регулювання. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 5. С. 651–674. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/342/9400/19630-1?inline=1>
9. Правосуб'єктність в позовному провадженні про відшкодування шкоди, заподіяної агресором : огляд Верховного суду України від 24.08.2022 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00918>

10. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.

11. Хортюк Н. В. Поняття та особливості військовослужбовців як суб'єктів трудового права. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 5. С. 70–75.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільно правовідносини, зобов'язання, військовослужбовці, правовий статус військовослужбовців, воєнний стан.

Keywords: civil law, civil legislation, civil legal relations, obligations, military personnel, legal status of military personnel, martial law.

Романовський Денис Сергійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

аспірант кафедри цивільного права, адвокат

АЛІМЕНТНІ ПРАВОВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ (ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПЕРСПЕКТИВА)

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом дало новий поштовх до реформування національного законодавства, зокрема приватного права, створено робочу групу щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, продовжується обговорення в наукових колах. З огляду на зазначене, вбачається необхідність висвітлення європейської перспективи аліментних правовідносин в контексті забезпечення прав людей похилого віку.

Відповідно до статті 51 Конституції України повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. [1] Національним законодавством встановлено та регламентовано зобов'язання дітей утримувати своїх непрацездатних батьків, що потребують матеріальної допомоги, а також піклуватись про батьків, що досягли похилого віку. Сімейним кодексом України та Законом України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні” передбачено право батьків на отримання аліментів з повнолітніх дітей на підставі рішення суду [2; 3]. Сімейний кодекс України містить також зобов'язання щодо утримання інших членів сім'ї та родичів, цьому присвячена Глава 22 кодексу, регламентовано і аліментні правовідносини в даному контексті. Дані положення національного законодавства спрямовані на захист громадян похилого віку та надають законодавчі гарантії на реалізацію свого права на матеріальне забезпечення. Проте чи є необхідність у перейнятті досвіду правового регулювання подібних правовідносин із законодавства Європейського Союзу та його держав-членів.

На даний час Європейський Союз проходить тривалий шлях гармонізації сімейного права, даному процесу сприяє практика ЄСПЛ, Регламенти Ради ЄС та діяльність Комісії з європейського сімейного права (CEFL) [4, с. 172], що об'єднала науковців у галузі сімейного права з усіх держав-членів.

Комісія з європейського сімейного права сформувала п'ять збірників принципів Європейського сімейного права з окремих питань, однак жоден з них не відображає право батьків на отримання аліментів або утримання від їх дітей [5]. Висвітлення даної теми відсутнє також у збірнику «Перспективи уніфікації та гармонізації сімейного права в Європі», в якому зібрані компаративно-правові дослідження сімейного права в країнах Європи, а також перспективи його гармонізації [6]. Однак аліментні зобов'язання дітей щодо своїх батьків присутні у законодавстві переважної більшості держав-членів ЄС.

Одним із перших сучасних законодавчих актів який передбачає законодавчий обов'язок дітей утримувати своїх батьків являється Цивільний кодекс Франції (Кодекс Наполеона), який введений у дію в 1804 році та із змінами діє до теперішнього часу. Цікавою нормою вказаного

кодексу, з огляду на час його прийняття, являється зобов'язання зятя та невістки сплачувати аліменти своїм свекру та свекрусі, а онуків своїм бабі та діду. Обов'язковою умовою призначення аліментів являється доведення факту потреби в утриманні, що може проявлятися в різних формах за рішенням судді або на підставі домовленості, як то виплата певної грошової суми на постійній основі, надання харчування або оплата проживання тощо [7, art. 205, 206]. Схожим чином, але зі своїми особливостями, аліментні правовідносини представлені у цивільних кодексах Нідерландів, Бельгії, Іспанії, Люксембургу, які керувались або приймали власний кодекс натхненними Цивільним кодексом Франції.

Німецьке цивільне уложення (Цивільний кодекс) передбачає наявність аліментних зобов'язань по висхідній лінії, до прикладу зазначено, що прямі родичі зобов'язані утримувати один одного, у разі доведення факту необхідності утримання [8, art. 1601–1606]. Цивільний кодекс Литви також передбачає можливість покладення аліментного зобов'язання не тільки щодо батьків, а й баби та діда, що потребують допомоги [9, art. 205].

В національних законодавствах багатьох країн-членів ЄС наявні норми щодо аліментних зобов'язань дітей не тільки перед батьками, а й перед іншими членами сім'ї, взагалі дані правовідносини побудовані більше на взаємних зобов'язаннях членів сім'ї один перед одним. Аналогічні за своїм змістом, зі своїми особливостями, положення містить і українське законодавство, проте погоджуючись із думкою, що критерієм як ефективності, так і дієвості норм є відповідна судова практика [4, с. 171], вбачається низька кількість судових проваджень з даної категорії справ, особливо коли йде мова аліментні зобов'язання членів сім'ї. Звісно такий стан справ зумовлений як моральними засадами суспільства, так і неосвіченістю людей щодо своїх прав. Також окремої уваги заслуговує законодавча конструкція щодо стягнення аліментів із членів сім'ї та родичів, а саме не конкретизується коло даних суб'єктів аліментних зобов'язань, кого конкретно можливо віднести до членів сім'ї, а кого до родичів, деякі законодавчі акти розкривають поняття близькі родичі та члени сім'ї, близькі особи, прямі родичі тощо, але на мою думку дані дефініції повинні бути чітко унормовані, з метою неможливості їх двоякого трактування.

З огляду на вищезазначене, можливо прийти до висновку, що з метою забезпечення прав людей похилого віку в контексті аліментних правовідносин, наявна необхідність не лише у реформуванні сімейного законодавства, шляхом вибудовування працездатного та дієвого законодавчого механізму, важливим є також проведення якісної політики в частині роз'яснення людям похилого віку своїх прав, переймання досвіду країн ЄС, тому дана тема потребує більш глибокого подальшого вивчення, в тому числі в частині євроінтеграційних перспектив.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
3. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від 16.12.1993 р. № 3721-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 4. Ст. 18.
4. Менджул М. В. Реформування Сімейного кодексу України в контексті євроінтеграційних процесів (окремі аспекти) // Рекодифікація цивільного законодавства і система права України у контексті євроінтеграційних процесів : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8–9 листоп. 2019 р.) / за заг. ред. Є. О. Харитонова. Одеса, 2019. С. 171–175. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5d35c5ea-6863-492c-9068-f6fcbcb65836e/content>.
5. Principles of European Family Law. *Commission on European Family Law*. URL: <https://ceflonline.net/principles/>

6. Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe / ed. K. Boele-Woelki. Antwerp ; Oxford ; New York : Intersentia, 2003. URL: https://assets.budh.nl/open_access/fenr/boeken/perspectives_unification_harmonisation_family_law_europe.pdf

7. Code civil des Français. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/2024-03-30 (дата звернення: 30.03.2024).

8. Bürgerliches Gesetzbuch, BGB. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html> (дата звернення: 30.03.2024).

9. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 74-2262; 200). URL: <https://www.infolex.lt/ta/100228> (дата звернення: 30.03.2024).

Ключові слова: Договір, цивільні правовідносини, медичні послуги, медичний контракт, пацієнтські права.

Keywords: Contract, civil legal relations, medical services, medical contract, patient rights.

Сухий Євген Олександрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

аспірант кафедри цивільного права

ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПРАВА НА ЖИТЛО

Кожна людина має право на житло. Достатнє (гідне) житло, як складова достатнього (гідного) рівня життя, має основоположне значення для здійснення усіх економічних, соціальних і культурних прав. Без житла здійснення багатьох інших прав, таких як право на недоторканість приватного життя, право на здоров'я, право на розвиток, може бути поставлене під загрозу. Тривалий час був поширеним підхід, відповідно до якого проблематика право на житло розглядалася здебільшого у політичній площині, а не як фундаментальне право людини, у кращому разі як соціально-економічне право, яке можна поступово реалізувати за наявності ресурсів. В останні десятиліття було досягнуто прогрес у правовій визначеності права на житло як фундаментального права як на міжнародному, регіональному, так і на національному рівнях.

Одночасно з цим спостерігається загальносвітова тенденція поглиблення житлової кризи, яка є одним з ключових чинників посилення соціально-економічної нерівності, оскільки добробут тих, хто володіє житлом, підвищується, а тих, хто не має житла, погіршується. З даними ООН майже 2 млрд. людей не мають достатнього житла, що становить приблизно 23 % від усього населення планети. Це спостерігається не лише у країнах та регіонах з низькими показниками ВВП, але й у тих, що є економічно процвітаючими, наприклад, у Європі. Так, за даними Євростату, у більшості європейських країн спостерігається негативна динаміка щодо забезпечення права на гідне житло, у тому числі країн-членів ЄС: станом на 2022 рік понад 4% населення Європи, що складає 19,2 млн. осіб, зазнавали серйозних житлових проблем, а майже 900 тис. осіб є безпритульними, що на 30 % більше, ніж у 2018 році та на 70 % ніж у 2012 році. Наприклад, у Німеччині офіційно статус бездомних має 84 500 осіб, в Іспанії – 28 552, що на 30 % більше, ніж у 2012 року. Нині лише Фінляндія, Данія та Австрія досягли помітного прогресу у скороченні бездомності [2]. В Україні забезпечення житлом і до 2022 року було проблемою, а військова агресія, що триває понад два роки, катастрофічно її погіршила, і щоденно, на жаль, вона ще більше загострюється. Лише за перший рік війни за приблизними оцінками збитки житлового фонду перевищують 60 млрд дол. США.

Право на житло, як невід'ємна частина прав людини, полягає у «забезпеченні найважливіших життєвих потреб у певному користуванні житлом, к суб'єктивному плані розуміються як права, що належать конкретній фізичній особі, а його реалізація передбачає не абстрактну, потенційну можливість користування житлом, а є реальним здійсненням особою прав проживання, володіння та користування конкретним житлом» [1, с. 158].

Відповідно до сучасного тлумачення права на житло, воно є більшим, ніж дах над головою, і розглядається як достатнє житло, як гарантоване володіння ним, що забезпечує безпеку, дозволяє розширити свої можливості, а також що не виселять чи заберуть будинок чи землю (ст.11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права). Щоб відповідати цьому стандарту, Комітет ООН з економічних, соціальних та культурних прав сформулював критерії, яким має відповідати житло, серед яких юридичні гарантії володіння, наявність послуг, матеріалів, об'єктів та інфраструктури, доступність, придатність для проживання, місцезнаходження та культурна адекватність.

Критерій юридичного гарантування володіння означає, що незалежно від характеру володіння, усі люди мають право на гарантоване володіння житлом, що забезпечує правовий захист від примусових виселень, переслідувань чи інших загроз.

Доступність житла означає, що кожен повинен мати стійкий доступ до природних та загальних ресурсів, чистої питної води, енергії для приготування їжі, опалення та освітлення, каналізації, вивезення сміття тощо. Вимога доступності також означає, що особисті чи сімейні витрати, пов'язані з житлом, не повинні перевищувати рівень доходу та ставити під загрозу задоволення інших основних потреб.

Зміст критерію придатності для проживання означає, що відповідне житло має забезпечувати мешканцям достатній простір та захищати їх від несприятливих погодних умов, а також від інших загроз здоров'ю, структурних небезпек та хвороб.

Адекватність житла передбачає також, що законодавство та житлова політика повинні враховувати особливі потреби вразливих груп, таких як діти, люди похилого віку, люди з фізичними вадами, жертви стихійних лих, воєнних конфліктів.

Достатнє (гідне) житло має забезпечувати доступ до можливостей працевлаштування, медичних послуг, шкіл, центрів догляду за дітьми та інших соціальних об'єктів. Крім того, домогосподарства повинні розташовуватись на розумній відстані від забруднених зон, щоб уникнути будь-якого ризику для здоров'я.

Критерій культурної адекватності означає, що будівельні матеріали, проектування та будівництво житла повинні мати належний баланс із культурною самобутністю та способом життя його мешканців [3].

Отже, існування фундаментального права на житло є основою його юридичної реалізації, а отже, і його гарантування та забезпечення, що виходить за рамки його розгляду як базової потреби суб'єкта. Лише через формальне визнання права на житло як фундаментального права, можливий розвиток житлового законодавства з погляду рівності, судових заходів його захисту. Право на достатнє (гідне) житло юридично не зобов'язує державу будувати його усім, передбачає його гарантування уразливим верствам населення, чого можна досягти за допомогою різних законодавчих, адміністративних та інших заходів.

Список використаних джерел

1. Галянтич М. К., Тилик Т. М. Поняття житлових прав. *Приватне право і підприємництво*. 2018. Вип. 18. С. 157–161.
2. Eighth Overview of Housing Exclusion in Europe 2023 : Report / Rocío Urías Martínez, Bryony Martin ; FEANTSA. URL: https://www.feantsa.org/public/user/Resources/reports/2023/OVERVIEW/Rapport_EN.pdf.
3. The human right to adequate housing. Special Rapporteur on the right to adequate housing / United Nations. Geneva : Printed at United Nations, 2010. 58 p. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/FS21_rev_1_Housing_en.pdf

Ключові слова: фундаментальні права, право на достатнє (гідне) житло, стандарти достатнього (гідного) житла, гарантування права на житло.

Keywords: human beings, human right to adequate housing, Decent Homes Standard, guaranteeing the right to housing.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Безумовно важливим кроком у формуванні гендерного законодавства стало прийняття відповідних національних законів, що стало першим кроком у подоланні прогалів відносно рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [1; 2].

Слід відмітити, що деякий час в сімейному праві встановлювалися положення, які допускали певну юридичну «нерівність» суб'єктів, які законодавець намагається виправити в процесі розвитку сімейного законодавства. Одним із таких прикладів були положення щодо шлюбного віку чоловіків і жінок, який за попередньою редакцією ч.1 ст.22 СК України встановлювався для жінок 17 років, а для чоловіків – 18 років.

Нині це питання актуалізується у зв'язку з тим, що до вказаної норми СК України внесено зміни і встановлено однаковий шлюбний вік для чоловіків і жінок – 18 років. Це є новелою, яка введена Законом України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо підвищення шлюбного віку» від 15.03.2012 р. [3].

Одним з провідних принципів сімейного права України входить принцип гендерного балансу в сімейних правовідносинах. Так, згідно з ч.6 ст.7 Сімейного кодексу України жінка та чоловік мають рівні права і обов'язки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї [4].

На нашу думку, встановлення однакового шлюбного віку для жінок та чоловіків є наслідком введення сучасних тенденцій у вітчизняне законодавство, які відображають прагнення законодавця відтворити відомі європейські стандарти щодо забезпечення рівних можливостей жінки і чоловіка у суспільстві. Крім того, встановлення для жінок молодшого шлюбного віку аж ніяк не гарантує, що всі без винятку жінки саме у цьому віці (а не в 18) досягають необхідного рівня зрілості, що є дуже індивідуальним.

Жінка та чоловік мають рівні права та обов'язки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї (ч. 6 ст. 7 СК України).

Враховуючи реалії сьогодення та ситуацію, що виникла у світі у зв'язку з епідеміологічною ситуацією, то проблема гендерної рівності не тільки не втратила своєї актуальності, а й потребує подальшого дослідження та встановлення на законодавчому рівні гарантій та механізмів реалізації.

Особливо гострою проблема стала саме у сімейних відносинах, бо багатьом родинам прийшлося заново переосмислити умови співжиття та співіснування, особливо в режимі ізоляваності та постійного знаходження один біля одного, що в сучасних умовах потребує зусиль від усіх членів сім'ї.

Гаджетизація позбавила деякі родини функції «живого спілкування», це залишає суттєвий відбиток на комунікації членів родини задля вирішення простих побутових питань, не рахуючи біль масштабних проблем. Тому виникає необхідність нагадування про невід'ємні принципи сімейного права та обов'язки членів родини, що прямо прописані законодавцем.

Сімейний кодекс України в п.4 ст.55 вказує, що «дружина та чоловік зобов'язані спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї». Таким чином, українське сімейне законодавство проголошує рівність членів подружжя у процесах прийняття важливих для життя родини рішень, а також наполягає на тому, що і жінка, як і чоловік, повинна дбати про матеріальне забезпечення родини.

Тому коли проблеми з матеріальним забезпеченням родини покладається лише на одного із подружжя, в сучасних умовах визнається недоречним, а така нагальна небезпека як Covid-19 дозволила поглянути на даний аспект родинних відносин з іншого ракурсу.

Особливої уваги заслуговує дотримання принципу гендерної рівності ст. 60 СК України, якою передбачено, що «майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу)».

Хоч і непрямо, але дана стаття визнає домашню працю жінки та її догляд за дітьми, які формально є неоплачуваними, такими, що мають вартість на ринку праці, і, таким чином, внесок жінки в матеріальний добробут родини. Однак сучасні умови диктують й іншу поведінку в родині, як, наприклад ведення домашнього побуту, що зосереджується на чоловікові, коли дружина повністю фінансово забезпечує родину.

Також ст. 75 встановлює, що право на утримання (аліменти) того з подружжя, хто є непрацездатним та потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя цю матеріальну допомогу може надавати. Актуалізація даних положень є дуже доречною у період загострення Covid-19. Слід відмітити, що дане положення діє не тільки на час існування шлюбу, але й протягом одного року від дня розірвання шлюбних відносин.

Сучасне українське сімейне законодавство розглядає тривале проживання чоловіка й жінки однією сім'єю як зареєстрований шлюб в соціологічному розумінні, урівнюючи його з зареєстрованим у правовому сенсі.

Саме тому ст. 91 передбачається, що «якщо жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, тривалий час проживали однією сім'єю, той із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання, має право на утримання відповідно до статті 76 цього Кодексу» [4].

Список використаних джерел

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.
2. Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : указ Президента України від 26.07.2005 р. *Офіційний вісник України*. 2005. № 30. Ст. 1791.
3. Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо підвищення шлюбного віку : Закон України від 15.03.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 49. Ст. 562.
4. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.

Ключові слова: Гендерна рівність, сімейні правовідносини, пандемія та її вплив, статеві стереотипи, рівноправ'я та рівні можливості.

Keywords: Gender equality, family legal relations, the pandemic and its impact, gender stereotypes, equality and equal opportunities.

Якушев Станіслав Ігорович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ІНСТИТУТУ КОМПЕНСАЦІЇ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ (НА ПРИКЛАДІ ФРАНЦІЇ ТА АНГЛІЇ)

Шкоду поділяють на матеріальну та нематеріальну (моральну). Встановлення матеріальних збитків не викликає, здебільшого, особливих труднощів, тоді як виникають складності, коли йдеться про моральну шкоду. Цей вид шкоди з матеріальної точки зору є невідчутним і адекватних критеріїв його оцінки не існує, що зумовлює неоднозначність судової практики

щодо розміру компенсації за аналогічними справами. Також необхідно зазначити, що відшкодування нематеріальних збитків у порівнянні з матеріальними є новим інститутом, який серед країн континентального типу уперше з'явився у XIX столітті у судовій практиці Франції, і згодом поширився у Німеччині, а в Англії, представниці країн загального права, моральна шкода відшкодовувалась у судовому порядку з XVIII століття. На появу цього приватноправового інституту безпосередньо вплинув розвиток концепції прав людини, зокрема права на свободу, життя, ім'я, репутацію тощо.

На відміну від матеріальної шкоди, моральну (нематеріальну) важко визначити, навіть її позначення є неоднозначним (нематеріальна шкода, неекономічна шкода, моральна шкода та ін.), тому в найбільш узагальненому вигляді її розглядають як таку, що за своєю природою є нематеріальною. Така невизначеність у самій термінології моральної шкоди безпосередньо впливає на визначення кола осіб, до яких звернено це право, на характер адекватного відшкодування завданих збитків тощо.

Французька правова традиція протиставляє матеріальні збитки моральним, англійська поділяє їх на матеріальні та негрошові, тож спостерігається певна симетрія у поглядах на це явище. Матеріальна шкода та нематеріальна (моральна) шкода є проявами більш загального поняття шкоди, тому поширена у французькій правовій доктрині визначення одного явища лише за допомогою посилання на інше призводить до дисбалансу, а спроба надати їй визначення зосереджується, здебільшого, на переліку прикладів моральної шкоди.

Ще одним питанням, що має велике значення при формулювання існуючої таксономії моральної шкоди в цих двох правових системах, є відмінність між історичним розвитком компенсації за біль та страждання та іншими конкретними втратами, з одного боку, і тим, як обмеження нематеріальних інтересів були компенсовані, з іншого. Це пов'язано з тим, що правові системи розрізняють правопорушення і конкретні втрати, що виникають як їх результат, що можуть бути як грошовими, так і нематеріальними, і в такому випадку шкода є абстрактною, оскільки, як тільки захищений інтерес, наприклад, репутаційний, порушується, фактично і є заподіяною шкодою.

Правова доктрина загального права пропонує різні підходи до питання відшкодування моральної шкоди через компенсацію: компенсація служить для відшкодування того, що інакше вважалося б неправомірним заподіянням шкоди людям або їхньому майну [1, с. 257]; компенсація існує не тільки для відшкодування збитків, але й для відновлення моральної рівноваги, для вибачення чи вираження каяття [2, с. 74]; компенсація взагалі не може компенсувати моральну шкоду, вона компенсує лише збитки, і сприяє виправленню помилок, меншою мірою, ніж вибачення чи покарання [3]; компенсація має супроводжуватися вибаченнями, щоб виправити помилку [4, с. 402]. Узагальнення поглядів щодо питання відшкодування моральної шкоди через компенсацію є їх класифікація на три групи: 1) моральна школа вимагає лише відшкодування збитків (несправедливість полягає лише зі шкоди); 2) моральна школа вимагає відшкодування заподіяної збитків (коли порушення відрізняється від шкоди); 3) моральна школа вимагає відшкодування як збитків, так і несправедливості [5, с. 402].

Визначення моральної шкоди в Англії та моральної шкоди у Франції лежать в основі деяких асиметрій у правовому підході до економічних та неекономічних втрат: якщо перша з них вважається матеріальною, то друга традиційно характеризується нематеріальністю. Дослідники звертають увагу на те, що історико-компаративний аналіз надає можливість побачити загальну тенденцію як в англійському, так і у французькому праві, засновану на дуалістичному погляді на проблему «тіло-розум», відповідно до якого моральна шкода розглядається як нематеріальна [6, с. 72].

Отже, компаративний аналіз інституту компенсації моральної шкоди, як справедливо зазначають дослідники, дає підстави зазначити, він має «давнє, глибоке коріння і згадка про нього міститься ще у Законах XII таблиць» [7, с. 427], і цивілістична наука та судова практика протягом тривалого часу розвивала підходи щодо цього питання та виокремила категорії

моральної шкоди, серед яких «моральна шкода як короткочасний розлад душевного стану; біологічне ушкодження, тобто психофізичне ушкодження особи, піддане медико-правовій оцінці, яке впливає на її повсякденне життя та стосунки, але не залежить від її здатності заробляти; екзистенціальна шкода, яка, завдаючи шкоди іншим конституційно захищеним правам, компрометує здатність здійснювати діяльність, яка виконує людська особа» [8, с. 199]. У більшості європейських країн, наприклад, Іспанії, Бельгії, Італії, Греції, Португалії, Франції, використовується поняття моральної шкоди, але його визначення на законодавчому рівні ще не узгоджено.

Список використаних джерел

1. Goodin R. Theories of compensation. *Liability and Responsibility: Essays in Law and Morals* / eds. R. Frey, C. Morris. Cambridge, 1991. P. 257–289.
2. Feinberg J. Justice and Personal Desert. *Doing and Deserving: Essays in the Theory of Responsibility by Joel Feinberg*. Princeton, 1970. P. 95–118.
3. Roberts R. C. Justice and Rectification: A Taxonomy of Justice. *Injustice and Rectification* / eds. R. C. Roberts. New York, 2002. P. 7–28.
4. Griseri P. Punishment and Reparation. *The Philosophical Quarterly*. 1985. Vol. 35, Iss. 141. P. 394–413.
5. Hayenhjelm M. Compensation as Moral Repair and as Moral Justification for Risks. *Ethics, Politics, and Society*. 2019. Vol. 2, iss. 1. P. 33–63. URL: <https://philarchive.org/archive/HAYCAM-3>
6. Gutierrez A. «Weakness» in the context of the compensation of non-pecuniary losses in English law and French law. *La faiblesse en droit*. 2020. Vol. 34. P. 71–83. URL: https://www.arantxa-gutierrez.com/files/pdfs/faiblesse_droit.pdf
7. Панченко О. І. Генеза розвитку інституту відшкодування моральної шкоди у трудовому праві. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* : зб. наук. пр. Івано-Франківськ, 2023. Вип. 63. С. 418–431. DOI: <https://doi.org/10.15330/apiclu.63.4.18-4.31>.
8. Булеца С. Б. Особливості компенсації та види моральної шкоди в Італії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 194–200. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.33.

Ключові слова: моральна шкода, матеріальна шкода, нематеріальна шкода, компенсація,

Keywords: moral (non-pecuniary) damage, material damage, immaterial damage, compensation.

СЕКЦІЯ 14

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО

У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

***Керівник секції:** завідувач кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, адвокат Н. Ю. Голубєва*
***Секретар секції:** аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу
О. В. Сатановська*

Голубєва Неллі Юріївна
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична
академія», заслужений юрист України, адвокат*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ЩОДО ДИТИНИ, ЯКА ДОСЯГЛА ПОВНОЛІТТЯ

У практиці Верховного Суду превалювала думка, що у випадку, якщо на час подання позову про позбавлення батьківських прав дитина була неповнолітньою, досягнення нею повноліття на час вирішення справи (ухвалення рішення) є самостійною підставою для відмови у задоволенні позову про позбавлення батьківських прав.

Але ця позиція змінилась. Так, за обставинами однієї з справ мати звернулась до суду з позовом до батька дитини про позбавлення батьківських прав, шлюб з яким розірвано та стягнуто аліменти на утримання сина за 7 та 4 років до того відповідно. Мати стверджувала, що батько від виховання сина самоусунувся, станом його здоров'я не цікавиться, з дитиною не спілкується, аліменти з часу їх стягнення не сплачує та просила суд позбавити його батьківських прав. Служба у справах дітей та сім'ї надала до суду висновок про доцільність позбавлення батьківських прав.

Розглядаючи спір про позбавлення батьківських прав суд першої інстанції, з яким погодився суд апеляційної інстанції, констатував наявність передбачених п. 2 ч. 1 ст. 164 СК України підстав для позбавлення батьківських прав, проте відмовив у задоволенні позову, оскільки на час ухвалення рішення у справі дитина досягла повноліття. В ухвалі від 06 вересня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду зробив висновок про наявність правових підстав для передачі справи на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, оскільки вважав, що існує необхідність для відступлення від висновку, викладеного у постанові від 11 вересня 2019 року в справі N 219/3759/2014-ц та від 01 лютого 2023 року в справі N 761/6749/20, від 04 жовтня 2021 року у справі N 686/16902/20, про те, що у випадку, якщо на час подання позову про позбавлення батьківських прав дитина була неповнолітньою, досягнення нею повноліття на час вирішення справи є самостійною підставою для відмови у задоволенні позову про позбавлення батьківських прав. Верховний Суд висловив переконання, що тлумачення закону, яке призводить до настання такої ситуації, коли учасник сімейних відносин, який вчасно (до досягнення дитиною повноліття) реалізував своє право на судовий захист шляхом звернення

до суду із позовом про позбавлення батьківських прав, отримує відмову у задоволенні позову, який, вочевидь, має для нього виняткове значення, фактично лише з тих підстав, що суд, незалежно від причин, не ухвалив рішення по суті спору до досягнення дитиною повноліття. Згаданий підхід не враховує те, що правові наслідки позбавлення батьківських прав поширюються і на правовідносини, які виникають після досягнення дитиною повноліття, тому суд після досягнення дитиною повноліття має продовжувати розгляд справи по суті для встановлення обґрунтованості або необґрунтованості позову про позбавлення відповідача батьківських прав та ухвалення відповідного судового рішення (постанова від ВС від 29.01.2024 у справі № 185/9339/21) [1].

Тож, чи передбачає сімейне законодавство таку підставу для відмови у задоволенні позову про позбавлення батьківських прав як досягнення дитиною повноліття? У нормах сімейного законодавства щодо позбавлення батьківських прав відсутнє правило, яке б прямо передбачало, що позбавити батьківських прав можливо тільки щодо неповнолітньої дитини. Відповідно до ч. 1 ст. 6 СК України правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Згідно з ст. 1 Конвенції ООН про права дитини, прийнятої Резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року, відповідно до якої «дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом, застосованим до даної особи, вона не досягла повноліття раніше». Стаття 1 Закону України «Про охорону дитинства», «...дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше» [2]. Отже, на момент звернення із заявою про позбавлення батьківських прав можливо тільки щодо особи, яка не досягла повноліття. Тому відповідаючи на питання чи зберігається право на позов про позбавлення батьківських прав у тому разі, якщо позов особою пред'явлено до суду до досягнення такою дитиною повноліття, проте під час розгляду справи судом їй виповнилось 18 років маємо зазначити наступне.

Відповідно до матеріалів справи заява про позбавлення батьківських прав була подана до суду стосовно неповнолітньої особи, що відповідає вимогам сімейного законодавства. Однак на момент розгляду справи дитині виконалось 18 років та суд відмовив у задоволенні позову у зв'язку з тим, що на час ухвалення рішення дитина досягла повноліття. Здійснивши аналіз положень норм сімейного законодавства, необхідно зазначити, що підстава для відмови у задоволенні позову про позбавлення батьківських прав, як досягнення дитиною повноліття відсутня. Крім того відсутня й процесуальна підстава залишення такого позову без задоволення відповідно до цивільного процесуального законодавства.

Також необхідно зазначити, що таку підставу містить тільки норма сімейного законодавства, що регулює спір щодо поновлення батьківських прав. Так, ч. 3 ст. 169 ЦПК України передбачає, що поновлення батьківських прав неможливе, якщо на час розгляду справи судом дитина досягла повноліття. Однак цю норму не можна застосовувати у справах про позбавлення батьківських прав, оскільки вона є спеціальною й передбачена тільки для регулювання спору щодо поновлення батьківських прав.

Також необхідно врахувати той факт, що на момент звернення з позовною заявою про позбавлення батьківських прав дитина потребувала захисту її прав та інтересів та право на звернення до суду з метою захисту прав та інтересів дитини було реалізовано вчасно, а саме до досягнення дитиною повноліття.

Також приймаючи рішення щодо захисту прав дитини суд повинен застосовувати принцип найкращих інтересів дитини. Конвенція ООН про права дитини та протоколи до неї в цілому сприяли зміцненню правових гарантій захисту сімейних прав та інтересів дитини. Вирішальну роль відіграє спрямованість її норм на забезпечення найкращих інтересів дитини. Згідно з положеннями ст. 3 Конвенції в усіх діях щодо дітей незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється найкращому забезпеченню інтересів дитини. Необхідно зазначити, що ст. ст. 18, 19

Конвенції передбачають, що «найкращі інтереси дитини забезпечуються як правило батьками та саме батьки несуть основну відповідальність за виховання та розвиток дитини». Однак положення ст. 3 Конвенції у певних випадках сприяє захисту дитини від неналежного поведіння з нею та відсутності належної турботи також з боку її батьків. Закріплення принципу забезпечення найкращих інтересів дитини передбачено й у Європейській конвенції про здійснення прав дітей (ст. 6 Конвенції). Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» «забезпечення найкращих інтересів дитини – це дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності, та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку й рівня розвитку, що може її висловити».

Вирішення спору про позбавлення батьківських прав має бути обґрунтованою на підставі закону та інтересів дитини, оскільки саме звернення за захистом було здійснено відповідно до неповнолітньої особи, яка потребувала захисту з боку держави, а саме судового захисту. Той факт, що дитина на момент ухвалення рішення досягла повноліття само по собі не є підставою для відмови у задоволенні позову про позбавлення батьківських прав. Також необхідно врахувати той факт, що наслідки позбавлення батьківських прав поширюються й на відносини, що виникають після досягнення дитиною повноліття (ст. 166 СК України) [2].

Отже, сімейне законодавство не містить такої підстави, як право суду відмовити у задоволенні позовних вимог щодо позбавлення батьківських прав, якщо на момент розгляду такої справи дитина досягла повноліття. У такому випадку право на позов про позбавлення батьківських прав повинно буди реалізовано, якщо під час розгляду справи судом справи про позбавлення батьківських прав дитина досягла повноліття.

Список використаних джерел

1. Постанова від ВС від 29.01.2024 у справі № 185/9339/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113454556?fbclid=IwAR2ZLCRkJzuX14-fbJEhEPEQRWhD_xpBJSk0GU7THV0FRO3zy3p2ckIb8Sc.

2. Волкова Н. В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві : дис. ... дра юрид. наук : 12.00.03 / Нац. унт «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2022. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4fcfe324-d93f-4a7f-9659-af4abe691b19/content>.

Ключові слова: сімейні відносини, цивільний процес, позбавлення батьківських прав.

Keywords: family relations, civil process, deprivation of parental rights.

Андронов Ігор Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
доктор юридичних наук, професор*

БЕЗПАПЕРОВИЙ ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

29 червня 2023 року було прийнято, а 20 липня 2023 року оприлюднено в газеті «Голос України» Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами», що стало черговим кроком на шляху цифровізації цивільного процесу та поступового повного переходу на безпаперове судочинство.

Цим законом, зокрема, внесено зміни до ст. 14 ЦПК України та зобов'язано адвокатів, нотаріусів, державних та приватних виконавців, арбітражних керуючих, судових експертів,

органи державної влади та інші державні органи, органи місцевого самоврядування, інші юридичні особи зареєструвати свої електронні кабінети в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі (далі – ЄСІТС) або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами [1]. Тобто порівняно з попередньою редакцією ст. 14 ЦПК України офіційну електронну адресу було замінено на електронний кабінет, а перелік даних суб'єктів було розширено за рахунок юридичних осіб приватної форми власності.

Дана норма запроваджена поетапно. Основне коло суб'єктів повинні мати зареєстровані електронні кабінети в ЄСІТС з 19.10.2023, це: адвокати, нотаріуси, державні та приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, органи державної влади та інші державні органи, органи місцевого самоврядування. Починаючи з 21.02.2024 електронні кабінети в ЄСІТС мали зареєструвати усі юридичні особи приватної форми власності.

Законом встановлені й правові наслідки невиконання вказаними суб'єктами обов'язку реєстрації електронного кабінету в ЄСІТС. Так, суд не приймає до розгляду процесуальні документи (залишає без руху, залишає без розгляду або повертає, залежно від виду процесуального документа) від особи, яка відповідно до вимог закону зобов'язана зареєструвати електронний кабінет в ЄСІТС, однак не зробила цього. Крім того, за відсутності в таких суб'єктів електронного кабінету в ЄСІТС інша сторона звільняється від обов'язку направлення їм копій документів, які подаються до суду.

Згідно правил, встановлених ЦПК України, «процесуальні наслідки, передбачені законом у разі звернення до суду з документом особи, яка відповідно до цієї частини зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його, застосовуються судом також у випадках, якщо інтереси такої особи у справі представляє адвокат» [2].

Вказане означає, наприклад, що у випадках представництва в суді адвокатом інтересів юридичної особи електронний кабінет в ЄСІТС має бути в них обох, а отже вказані юридичні наслідки настають у випадку відсутності електронного кабінету в ЄСІТС в будь-кого з них: в адвоката або в юридичної особи.

При цьому «якщо реєстрація електронного кабінету у Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, суперечить релігійним переконанням особи, яка зобов'язана його зареєструвати відповідно до закону, передбачені ЦПК України процесуальні наслідки звернення до суду такою особою без реєстрації електронного кабінету у вигляді залишення її документа без руху, його повернення або залишення без розгляду не застосовуються за умови, що особа заявила про такі обставини одночасно із поданням відповідного документа шляхом подання окремої обґрунтованої письмової заяви» [2].

Відповідно до абз. 2 ч. 8 ст. 14 ЦПК України «особа, яка зареєструвала електронний кабінет в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, може подавати процесуальні, інші документи, вчиняти інші процесуальні дії в електронній формі виключно за допомогою Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи або її окремої підсистеми (модуля), що забезпечує обмін документами, з використанням кваліфікованого електронного підпису або засобів електронної ідентифікації, що мають високий рівень довіри, відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», якщо інше не передбачено цим Кодексом» [2].

Водночас, Велика Палата Верховного Суду в п. 7.59 своєї постанови у справі № 204/2321/22 сформулювала правовий висновок, згідно якого «з огляду на «якість закону», фізична особа (за виключенням адвокатів та інших, передбачених пунктом 10 Положення про ЄСІТС осіб) при зверненні до суду має чітко розуміти, що в неї є можливість через підсистему «Електронний суд» створювати та надсилати в електронному вигляді процесуальні чи інші документи, проте реєстрація офіційної електронної адреси для фізичної особи в ЄСІТС є добровільною, а кваліфікований електронний підпис має презумпцію його відповідності власноручному під-

пису, тому у такому випадку звернення до суду через офіційну електронну адресу суду з процесуальним електронним документом, який підписаний електронним цифровим підписом, є аналогічним безпосередньому зверненню до суду» [3].

Тобто можливістю звертатись до суду в електронній формі без реєстрації електронного кабінету в ЄСІТС можуть скористатися лише особи, які відповідно до закону не зобов'язані його реєструвати.

Однак, як відзначають окремі практики, у випадку відсутності можливості подати відповідний документ через підсистему ЄСІТС «Електронний суд» у необхідному форматі, або в разі технічного збою в роботі ЄСІТС, адвокат може подати обґрунтоване клопотання із посиланням на п. 27 Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи або надавши докази неможливості використання підсистеми ЄСІТС «Електронний суд» з додаванням необхідних файлів, накладенням кваліфікованого електронного підпису та направленням усіх файлів на офіційну електронну адресу суду [4].

Такий підхід цілком відповідає практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), зокрема, рішення у справі *Xavier Lucas v. France* (заява № 15567/20), де ЄСПЛ установив, що аби подати заяву про скасування в електронному вигляді через необхідну платформу, адвокат заявника мав би заповнити форму, використовуючи неточні юридичні визначення. Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що на заявника було покладено непропорційний тягар, що порушив належний баланс між легітимним занепокоєнням із належного дотримання формальностей, пов'язаних із порушенням провадження, з одного боку, та доступом до суду, з іншого [5, с. 9–10]. Тобто вимагати звернення до суду через електронну платформу, яка некоректно працює та не забезпечує учаснику процесу можливості коректно реалізувати своє процесуальне право на думку ЄСПЛ є надмірним судовим формалізмом.

Також важливо пам'ятати, що «реєстрація в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, не позбавляє права на подання документів до суду в паперовій формі» (абз. 1 ч. 8 ст. 14 ЦПК України).

У підсумку варто зазначити, що незважаючи на всі складнощі на шляху впровадження електронного суду та наявні недоліки ЄСІТС, шлях до повної цифровізації судочинства є незворотнім так само, як є незворотнім науково-технічний прогрес.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами : Закон України від 29.06.2023 р. № 3200-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 81. Ст. 297.
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 вересня 2023 року у справі № 204/2321/22, провадження № 14-48цс22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113701392>
4. Рабко Т. Чи може адвокат подати процесуальний документ без використання ЄСІТС? URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/ci-moze-advokat-podati-procesualnii-dokument-bez-vikoristannia-jesits>
5. Верховний Суд: огляд рішень Європейського суду з прав людини (червень-липень 2022 року). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/2022_11_08_Ogliad_ESPL_06_07_2022.pdf

Ключові слова: правосуддя, цивільний процес, судовий захист, електронний суд, електронний кабінет, безпаперове судочинство.

Keywords: justice, civil process, judicial protection, electronic court, electronic cabinet, paperless judicial proceedings.

АЛЬТЕРНАТИВНІ ПОЗОВНІ ВИМОГИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Цивільне процесуальне законодавство гарантує особі право на ефективний спосіб захисту, що кореспондується також із статтею 13 Європейської конвенції. Під альтернативним позовом можна розуміти такий тип вимоги, у якій об'єднано декілька предметів позову, а позивач просить суд задовольнити ту із заявлених ним альтернативних вимог, щодо якої буде встановлено обґрунтовані підстави для задоволення, або позивачем буде здійснено остаточний вибір одного з альтернативних предметів на більш пізніх стадіях судового розгляду після подання та дослідження доказів.

Прикладом ситуації, де альтернативний позов міг би бути застосований, є позов про відшкодування шкоди: ст. 22 ЦК України передбачає можливість відшкодування матеріальної шкоди на вимогу постраждалої особи відповідно до обставин справи не тільки грошима, а й в інший спосіб, зокрема, шкода, завдана майну, може відшкодовуватися в натурі (передання речі того ж роду та тієї ж якості, пошкодження пошкодженої речі тощо), якщо інше не встановлено законом. Ст. 1192 ЦК України також надає можливість суду з урахуванням обставин, якщо інше не встановлено законом, за вибором потерпілого зобов'язати особу, яка завдала шкоди майну, відшкодувати її в натурі (передати річ того ж роду і такої ж якості, пошкодити пошкоджену річ тощо) або відшкодувати завдані збитки у повному обсязі [1]. Тобто, формулою альтернативного позову є «або – або».

На відміну від альтернативних позовів, у факультативних позовах вимога будується за формулою «якщо не..., то...», тобто позивач заявляє пріоритетний предмет позову, а отже і спосіб захисту, але допускає застосування іншого способу захисту, якщо підстав для задоволення пріоритетної вимоги не знайдеться. Наприклад, позивач вимагає визнати договір недійсним у зв'язку з обманом щодо якості проданої речі, а якщо підстави для цього не будуть встановлені – розірвати договір. Або зобов'язати відповідача передати річ, якою він протиправно володіє, а якщо річ знищена, спожита, втратила свої якості – відшкодувати її вартість.

Федеральні правила цивільного судочинства США (правило 8) передбачають, що позивач, який заявляє вимогу про судовий захист, повинен включити до позовної заяви, серед іншого, «вимогу щодо заявленого судового захисту, яка може включати альтернативний або інший тип судового захисту» [2, с. 14]. Подібні положення відображені й у процесуальному законодавстві деяких із штатів, що дає підстави позивачу заявити стільки окремих вимог, скільки сторона вважає за потрібне, незалежно від їх узгодженості та від того, чи ґрунтуються вони на законних чи справедливих підставах.

В свою чергу, процесуальне законодавство та судова практика Німеччини не визнають альтернативних позовів, оскільки альтернативна множинність позовних вимог, при якій позивач один позов виводить із кількох процесуальних вимог (предметів спору), залишаючи суду вибір підстави позову для ухвалення рішення, порушує провила § 253 Цивільного процесуального кодексу Німеччини, який встановлює точне визначення підстав позову [3]. Федеральний суд зазначив, що відповідно до усталеної прецедентної практики предмет спору (процесуальний позов) визначається позовною заявою, у якій зазначаються правові наслідки, заявлені позивачем, і фактичні обставини (підстави позову), з яких позивач виводить бажаний правовий наслідок. Суд відзначив наявність у прецедентному праві та літературі різних підходів щодо того, чи може позивач висувати альтернативну вимогу і залишити право вибору за судом. Попередню практику розгляду альтернативних позовів Верховний Суд визнав невідповідною: належне подання позову вимагає індивідуалізації предмета спору, позивач

повинен зробити необхідне визначення предмета спору і не може передати його в розпорядження суду. Однак цим же рішенням суд фактично допустив можливість факультативного позову: «позивачеві також має бути надана можливість вказати порядок, у якому він обґрунтовує свій позов щодо різних питань, що є предметом спору».

Велика Палата Верховного Суду постановою від 22 лютого 2024 року в адміністративній справі № 990/150/23 сформулювала позицію, за якої визначення альтернативних вимог за формулою «або – або» є неналежним, оскільки враховуючи вимоги процесуального закону, формулювання прохальної частини позову із зазначенням альтернатив можливих способів захисту порушеного права є таким, що не відповідає положенням КАС України [4]. Однак касаційний суд зауважив, що суд не наділений повноваженнями визначати спосіб захисту порушеного права на стадії відкриття провадження, оскільки саме позивач наділений правом на звернення та обов'язком визначення способу захисту, а отже заявлення альтернативних вимог не є перешкодою для залишення позовної заяви без руху, оскільки позивач наділений правом відмовитися від однієї із позовних вимог.

Неможливість заявлення альтернативних позовів має наслідком і неможливість ухвалення альтернативних судових рішень, а зазначення в резолютивній частині кількох рівноцінних способів його виконання, на думку Андропова І. В., ставить під сумнів реальність виконання рішення, остаточно не усуває можливості суперечок між сторонами стосовно вибору того чи іншого способу виконання, а отже суперечить принципу правової визначеності [5, с. 155-166].

Перевагами альтернативних вимог можна вважати можливість розгляду судом одночасно декілька вимог, які можуть бути заявлені у даних правовідносинах, що, з одного боку, призводить до процесуальної економії, адже позивач заявляє всі з ефективних та прийнятних на його думку способів захисту, що в подальшому матиме наслідком неможливість звернення до суду із новим позовом з будь-якою із заявлених альтернативних вимог. Також альтернативні вимоги виключатимуть необхідність зміни порядку виконання судового рішення, адже до виходу суду до нарадчої кімнати позивач матиме можливість розпорядитися власною позовною вимогою: відмовитися від тих, що в результаті судового розгляду визначаються як неефективні чи до застосування яких позивач втратив інтерес. Заявлення декількох вимог підвищує шанси позивача на задоволення позову, адже хоча б одну із вимог суд зможе визнати ефективним способом захисту, поряд із цим, позивачу не потрібно звертатися із паралельними позовами з різними способами захисту, що може нести ризик зупинення провадження до вирішення іншої справи позивача (на чому, вірогідно, буде наполягати відповідач). Відповідач, захищаючись від альтернативного позову, може розраховувати, що в майбутньому подача позову з будь-якою із заявлених альтернативних вимог буде виключена.

Однак, недоліки альтернативних позовів переважають над їх перевагами: потенційна процесуальна економія, що виключає повторні звернення із новими позовами та зміну способу виконання судового рішення, нівелюється значним ускладненням судового розгляду, адже суду доведеться одночасно розглядати всі можливі варіанти вирішення спору в одній справі, які могли б стати підставою для винесення рішення на користь позивача, а відповідач вимушений захищатися одразу від декількох позовних вимог.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.
2. Federal Rules Of Civil Procedure: December 1, 2016. Washington: Committee Print. U. S. Government Publishing Office, 2016. 136 p.
3. BGH, Beschluss vom 24.03.2011 – I ZR 108/09. URL: <https://openjur.de/u/165103.html>
4. Постанова від 22 лютого 2024 року по справі № 990/150/23 / Велика Палата Верховного Суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117241509>

5. Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. 435 с. URL: <http://hdl.handle.net/11300/10924>.

Ключові слова: цивільний процес, позов, альтернативний позов, факультативний позов.

Keywords: civil process, lawsuit, alternative lawsuit, optional lawsuit.

Дрогозюк Крістіна Борисівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗМІЩЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В ОНЛАЙН-БЛОГАХ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах неспинного розвитку інформаційного суспільства будь-яка особа може стати блогером та розміщувати майже будь-який контент у своєму блозі, впливати на свою аудиторію тощо. Блогер може висвітлювати суспільно значущі новини, ділитись корисним досвідом, організовувати збори на військову амуніцію, розміщувати рекламу тощо, а може займатись розповсюдженням шкідливого контенту, колабораційною діяльністю, шахрайством тощо. Блогами користуються як пересічні громадяни, так і політики, журналісти, митці, юристи, письменники, так звані лідери думок (інфлюєнсери) тощо.

В Україні за останні десятиріччя блоги стали неодмінною частиною сучасного інформаційного простору. За результатами щорічного дослідження USAID-Internews щодо споживання медіа, у 2023 році переважна більшість людей в Україні споживала новини із соціальних мереж – 76% [1]. Через свою зручність, соціальні мережі стали основним джерелом для отримання новин під час повномасштабної війни (зокрема, Telegram). Разом з тим, відповідний месенджер несе свої ризики розповсюдження дезінформації.

Незалежно від того, якій тематиці присвячено блог, його цінність полягає в контенті (інформації), яким він наповнений. При цьому під інформацією в даному випадку слід розуміти будь-які дані, наведені в різній формі (текстовій, графічній, відео, -звукзапис тощо). Відповідно до Закону України «Про інформацію», інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Слід зауважити, що на законодавчому рівні встановлено певні обмеження щодо поширення інформації [2, с. 94–95].

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про інформацію», кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. При цьому, реалізація відповідного права не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб. У ст. 22 Закону України «Про інформацію» зазначено, що масова інформація – інформація, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб.

Законом України «Про доступ до публічної інформації» закріплюється право блогера, як громадянина має право вільно вільно копіювати, публікувати, поширювати, використовувати інформацію, разом з тим, як суб'єкт впливу на громадську думку блогер не несе обов'язок, пов'язаний з перевіркою достовірності інформації, що їм розміщується.

На думку окремих вчених, покласти такий обов'язок на блогера практично неможливо, оскільки будь-який блог – це результат діяльності не одного суб'єкта – блогера, а цілого колективу, адже блог складається не тільки з контенту автора блогу, а й коментарів його ауди-

торії. І якщо достовірність своїх слів блогер може підтвердити, то сепарувати висловлювання всіх інших користувачів об'єктивно неможливо, а видалення сумнівних, з точки зору блогера коментарів, може розцінюватись як обмеження свободи слова аудиторії [3, с. 137].

На нашу думку, можна погодитись з такою позицією лише частково. У разі введення жорстких меж для перевірки достовірності інформації, яку публікує блогер, дійсно діяльність блогера стане неможливою, адже суть блогу поляє у мобільності, швидкому створенні контенту та щоденній публікації інформації, яка часто отримана зі сторонніх неперевіраних джерел. Разом з тим, з урахуванням умов сьогодення видається доречним закріплення обов'язку блогерів публікувати достовірну інформацію, у тому числі, на суспільнозначущі теми, а також закріплення певних вимог, які будуть пред'являтися до контенту (інформації), який поширюється блогерами.

У цьому контексті варто згадати Закон про цифрові послуги (DSA) набув чинності для всіх онлайн-платформ Євросоюзу 17 лютого 2024 року[4]. Відповідний закон передбачає впровадження онлайн-платформами Євросоюзу заходів з протидії незаконному контенту, товарам і послугам, захисту неповнолітніх, заборони реклами, націленої на користувачів на основі конфіденційних даних, таких як політичні чи релігійні переконання, сексуальні вподобання тощо.

Під час повномасштабного вторгнення український законодавець зробив спробу прирівняти блогерів до представників медіа та врегулювати діяльність блогерів у питанні поширення ними інформації. 3 березня 2022 р. Головнокомандувачем Збройних Сил України було видано наказ від № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборону та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану», зокрема, на блогерів було поширено:

- алгоритм роботи з акредитованими представниками медіа під час дії правового режиму воєнного стану;
- порядок акредитації представників медіа під час дії правового режиму воєнного стану;
- правила роботи представника медіа у районі ведення бойових дій [5, с. 78-79].

Згідно з п. 11 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» під час дії воєнного стану, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати регулювання роботи медіа [5, с. 78].

24 лютого 2022 р. Верховною Радою України було прийнято декілька законів України про внесення змін до Кримінального кодексу України за поширення незаконного контенту, зокрема до статті 111-1 «Колабораційна діяльність», статті 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану», статті 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» та статті 435-1 «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю». Вказані статті встановлюють відповідальність осіб, у тому числі блогерів, за поширення забороненої інформації, передбаченої відповідним складом злочину [5, с. 79-80].

Проведене дослідження дозволило встановити, що окремі питання, що стосуються вимог, які пред'являються до контенту (інформації), який поширюється блогерами, залишаються майже поза правовим полем (окрім, ст. ст. 111-1, 114-2, 436-2, 435-1 ККУ, ст. 307 ЦКУ). Наприклад, блогери можуть свідомо або несвідомо розповсюджувати недостовірну, потенційно шкідливу інформацію або дезінформацію, що обумовлює необхідність законодавчої розробки відповідних положень.

Водночас, у разі врегулювання норм або вимог для розміщуваного контенту у блогах, постає проблема порушення принципу свободи створення та поширення інформації в будь-який законний спосіб, а також свободи слова, творчості та спілкування, які мають поважатись в онлайн-просторі так само, як у реальному світі.

Відсутність визначеної позиції вітчизняного законодавця щодо визначення поняття «блог» має істотне значення при визначенні прав та обов'язків блогера, застосуванні до нього заходів відповідальності, а також забезпечення належного захисту його прав та інтересів. В той же час складність визначення поняття «блог» полягає у тому, що блогерська діяльність охоплює різні види діяльності: підприємницьку, рекламну, просвітницьку, творчу тощо.

Список використаних джерел

1. Українські медіа, ставлення та довіра у 2023 р. *USAID*. 2023. URL: <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2023/10/Ukrainian-media-stavlennia-ta-dovira-2023r.pdf> (дата звернення: 23.02.2024).
2. Лисенко В. В. Громадянська журналістика як засіб реалізації права людини на інформацію : дис. ... канд. юрид. наук : 081 «Право». Одеса, 2021. 209 с.
3. Карпенко О. І. Блогер як медіаособа. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Право. 2016. Вип. 22. С. 135–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2016_22_34 (дата звернення 22.02.2024).
4. Digital Services Act starts applying to all online platforms in the EU. *European Commission*. 2024. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_24_881 (дата звернення 22.02.2024).
5. Красноступ Г. М. Правове регулювання професійної діяльності журналістів та інших медіа-учасників в Україні. *Інформація і право*. 2023. № 4 (47). URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/291587> (дата звернення 22.02.2024).

Ключові слова: блог, блогер, блогерська діяльність, правове регулювання, інформація, публічна інформація, воєнний стан.

Keywords: blog, blogger, blogging activity, legal regulation, information, public information, martial law.

Павлова Юлія Сергіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
кандидат юридичних наук*

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ

Штучний інтелект вже вважається не просто новою технологією, а ключовим інструментом у багатьох сферах життєдіяльності. Цю тенденцію ілюструють слова виконавчого директора Google Сундара Пічаї, який порівнює штучний інтелект із новою електрикою та прогнозує, що нейронні мережі в найближчому майбутньому проникнуть у всі сфери життя. Однією з таких сфер є правосуддя, де вже спостерігається впровадження передових технологій та алгоритмів. Цей напрямок розвитку не є майбутністю, але стає реальністю: судові системи деяких країн вже застосовують новітні технології та алгоритми, що можуть швидко та ефективно обробляти великі обсяги даних та забезпечувати справедливість, прозорість та ефективність системи. Проте, поряд з перевагами, виникають і виклики.

Роль штучного інтелекту (ШІ) в судочинстві постійно зростає і відкриває широкі можливості для поліпшення ефективності та доступності правосуддя.

Протягом десятиліть більшість юридичної спільноти відхиляла ідею використання штучного інтелекту (ШІ). Проте з розвитком саме цієї технології, здатності обробки величезних обсягів інформації та можливості машинного навчання, стало очевидним, що дискусії про використання ШІ у юриспруденції відновлюються.

Для прикладу, справи, що стосуються видання судових наказів про стягнення заборгованості, призначення аліментів та інші справи з незначною складністю та обмеженим колом обставин, можна успішно передати на розгляд штучному інтелекту. Це дозволить суттєво розвантажити судову систему та звільнити ресурси для більш складних та трудомістких справ.

Проте, варто враховувати ряд викликів та обмежень, пов'язаних з автоматизацією судових процесів за допомогою штучного інтелекту. По-перше, системи штучного інтелекту можуть бути обмежені доступними даними, на основі яких вони були навчені, що може призвести до виникнення несправедливих або неточних рішень. Крім того, існує ризик використання неправильних моделей або алгоритмів, що може спричинити систематичні помилки або перекручення результатів.

Крім того, важливим аспектом є питання етики та відповідальності. Використання штучного інтелекту в судочинстві повинно відповідати високим етичним стандартам, забезпечувати прозорість та можливість контролю прийняття рішень. Відповідальність за остаточні рішення має лежати на суддях, які повинні враховувати юридичні норми, моральні цінності та контекст кожної конкретної справи.

Важливим питанням є анонімізація або псевдонімізація персональних даних у контексті їхнього захисту при використанні штучного інтелекту. У випадках, коли судові рішення підлягають оприлюдненню, організація відбору цих рішень не завжди є ефективною серед судів різних інстанцій. Деякі програми з використанням штучного інтелекту, які застосовуються судами в Європі, не були спеціально розроблені для цієї мети, особливо щодо рішень першої інстанції, і деяким країнам доведеться впроваджувати нові технології для вирішення цього питання. Крім того, до цього часу не було розроблено повністю автоматизований механізм, який би ефективно запобігав будь-якому ризику ідентифікації суб'єктів за персональними даними.

Впровадження штучного інтелекту в систему правосуддя України є складним процесом, що вимагає попереднього вирішення ряду технічних проблем та удосконалення алгоритмів. Це необхідно для забезпечення справедливого судового розгляду, а також дотримання прав людини, включаючи право на конфіденційність персональних даних.

Судові рішення, які приймаються за допомогою штучного інтелекту, повинні бути об'єктивно оцінені з особливою уважністю, щоб уникнути ситуацій, коли фундаментальні права та свободи людини піддаються негативному впливу. Також важливо запобігати різним формам дискримінації, обмеженню прав та несправедливому поводженню.

Для успішного впровадження системи штучного інтелекту в правосуддя України необхідно враховувати всі аспекти, пов'язані з етикою, безпекою та захистом прав громадян, а також активно працювати над усуненням можливих недоліків та ризиків, пов'язаних з цим процесом.

Список використаних джерел

1. Войнов М. Штучний інтелект та юридична сфера: чи зможуть технології замінити суддів? URL: <https://femida.ua/novyny/shtuchnyj-intelekt-ta-yurydychna-sfera-chy-zmozhut-tehnologiyi-zaminyty-suddiv/> (дата звернення: 05.04.2024).

2. Штучний інтелект у правосудді – Центр демократії та верховенства права. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyj-intelekt-pravosuddia/> (дата звернення: 05.04.2024).

3. СЮГ: Штучний інтелект і технології можуть значно допомогти у роботі суддям, але не замінити їх : висновок КРЕС (28.12.2023 р.). URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/syug-shtuchnyy->

Ключові слова: штучний інтелект, судова система, судові рішення, правосуддя, технології.

Keywords: artificial intelligence, judicial system, court decisions, justice, technologies.

Полуніна Ольга Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ СПРАВ ПРО УСИНОВЛЕННЯ: ВНУТРІШНІ ТА МІЖНАРОДНІ ВИМІРИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Ситуація, що виникла в Україні під час воєнного стану, спричинила серйозні труднощі у процесі усиновлення дітей. Навіть при тому, що законодавство формально не зупиняло цю процедуру, практичні перешкоди стали значними через складнощі, пов'язані з роботою служб у справах дітей та судів у зоні конфлікту. Служби у справах дітей та суди стикаються з різними проблемами: від обмеження доступу до районів з активними бойовими діями до знищення чи втрати важливої документації. Це ускладнює збір необхідних документів, проходження обстежень умов проживання та навчання для майбутніх батьків [1, 125].

Неспроможність служб і судів повноцінно функціонувати створила серйозні перешкоди для бажаючих усиновити дитину. Тривалість процедури зросла, а відсутність стабільності ускладнила процес усиновлення.

Проте, незважаючи на це, існують випадки, коли деякі етапи усиновлення успішно пройшли і суди прийняли рішення про усиновлення. Це свідчить про великий потенціал громадськості та міжнародних організацій у підтримці процесу усиновлення в умовах війни [2]. Наприклад, рішення Савранського районного суду Одеської області від 18.04.2022 року у справі 512/168/22, рішення Баглійського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 22.04.2022 року у справі № 207/967/22 про усиновлення тощо. У травні 2022 року були внесені перші зміни до процедури усиновлення в Україні. Зокрема, 24 травня 2022 року був затверджений новий порядок усиновлення дитини, який передбачав перелік необхідних документів і встановлював порядок усиновлення в разі, якщо дитина тимчасово перебувала за межами України під час введення надзвичайного або воєнного стану на території країни.

Ці зміни також передбачали обов'язкову присутність посадової особи консульської установи України у процесі усиновлення, що стало важливим кроком для забезпечення прав та безпеки дітей під час усиновлення, особливо в умовах кризових ситуацій. Далі, 31 травня 2022 року, були внесені подальші процедурні зміни, які, ймовірно, спрямовані на поліпшення процесу усиновлення в умовах складної політичної та соціальної ситуації в країні. Ці зміни в законодавстві стали важливими кроками для адаптації процедури усиновлення до складних умов, що існують в Україні під час воєнного стану [3]. Вони сприяли більш ефективному та безпечному проведенню усиновлення, забезпечуючи захист прав та інтересів дітей, незважаючи на складну ситуацію в країні. Цивільний процесуальний кодекс України (далі ЦПК), зокрема в статтях 310–314, визначає детальні процедурні особливості здійснення усиновлення. Згідно з цим законодавством, розгляд та вирішення справи про усиновлення здійснюється в рамках цивільного судочинства за процедурою окремого провадження.

Заява про усиновлення подається до суду за місцем проживання дитини разом із наступними обов'язковими документами:

1. Копія свідоцтва про шлюб подається разом із письмовою згодою другого з подружжя, засвідченою нотаріально, у випадку усиновлення дитини одним із подружжя.

2. Медичний висновок про стан здоров'я заявника.

3. Довідка з місця роботи із зазначенням заробітної плати або копія декларації про доходи.

4. Документ, що підтверджує право власності або користування жилим приміщенням.

5. Інші документи, визначені законом, які можуть бути необхідними для конкретної ситуації.

Ці вимоги спрямовані на забезпечення безпеки та добробуту дитини, а також на гарантування прав та обов'язків осіб, які бажають усиновити дитину. Процес усиновлення підкреслюється ретельною перевіркою інформації та документів, що подаються, з метою забезпечення найкращих умов для дитини [4, 178].

Україна забезпечує нагляд за дотриманням прав дітей, які були усиновлені іноземцями, відповідно до положень Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей. Цей порядок був затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 року № 905[5].

Згідно з цим Порядком, уповноважені органи в Україні відповідальні за забезпечення прав та добробуту усиновлених дітей іноземцями. Ці органи відповідають за надання інформації, консультацій та допомоги усиновлювачам і дітям у разі потреби. Нагляд за дотриманням прав усиновлених дітей здійснюється через систему моніторингу та оцінки їхнього благополуччя. Це може включати відвідування домів, спілкування з усиновлювачами та дітьми, а також аналіз умов проживання та інші заходи для визначення стану дитини та її відповідності необхідним стандартам.

Мета цього нагляду – забезпечення безпеки, захисту та добробуту усиновлених дітей, незалежно від їхнього статусу або громадянства усиновлювачів. Важливою є співпраця між органами державної влади, соціальними службами та іншими відповідальними сторонами для забезпечення ефективного нагляду та захисту прав дітей.

У літературі зазначається, що законодавство більшості країн передбачає покладення функцій нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей на соціальні служби та недержавні агентства, які діють в межах відповідного національного законодавства. У багатьох випадках це законодавство не передбачає участі посадових осіб консульських установ інших держав у цьому процесі [6, с. 61].

Це може створювати проблеми, оскільки усиновлювачі, не дотримуючись вимог законодавства, можуть уникати ставлення своєї усиновленої дитини на консульський облік, що ускладнює контроль за умовами проживання та виховання дитини. Без об'єктивних звітів про ці умови, складених самими усиновлювачами, неможливо ефективно здійснювати нагляд та забезпечувати захист прав дітей.

Ця проблема вимагає уваги та може вирішуватися шляхом вдосконалення законодавства та забезпечення співпраці між державами у сфері усиновлення. Важливо розробити механізми, які б дозволили ефективно контролювати умови проживання та виховання усиновлених дітей, забезпечуючи їхні права та добробут.

Список використаних джерел

1. Гожій І., Солончук І. Сучасні проблеми міждержавного усиновлення. *Jurnalul juridic național : Teorie și practică*. 2019. Martie. С. 123–128.

2. Європейська конвенція про усиновлення дітей: міжнар. док. від 24.04.1967 р. № ETS N 58. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_676#Text

3. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення: міжнар. док. від 29.05.1993 р: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365#Text

4. Мосейчук А. І. Нагляд за дотриманням прав дітей, усиновлених іноземцями, за законодавством України та країн Європейського Союзу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1.

С. 175–179. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/33396/1/НАГЛЯД%20ЗА%20ДОТРИМАННЯМ%20ПРАВ%20ДІТЕЙ.pdf>

5. Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: затв. постановою КМУ від 08.10.2008 р. № 905. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-п#top> (дата звернення: 08.09.2022).

6. Погорецька Н. В. Міжнародне усиновлення: проблемні питання. *Форум права*. 2011. № 3. С. 59–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_3_102 (дата звернення: 08.09.2022).

Ключові слова: усиновлення, воєнний стан, нагляд за дотриманням прав, консульський облік.

Keywords: adoption, martial law, monitoring of rights, consular accounting.

Полюк Юлія Іванівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОЗАСУДОВІ ПРОЦЕДУРИ ЗАХИСТУ ЯК СПОСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Нагальна необхідність запровадження простих, швидких та дистанційних способах вирішення спорів без потреби звертатися до традиційних судових установ виникла ще в умовах пандемії COVID-19, а з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну стало життєво-необхідним. Механізми онлайн вирішення спорів в судовій системі мають на меті сприяння ефективному, гнучкому та своєчасному доступу до судових послуг. Проблема перевантаженості судової системи великою кількістю справ, особливо цивільної юрисдикції, не є новою і найбільш дієвим та ефективним способами її вирішення є запровадження примирних процедур в судочинство, їх популяризація та стимулювання сторін щодо їх застосування.

Запровадження примирних процедур у вітчизняному цивільному судочинстві має відбуватися відповідно до вимог, що висувуються до України міжнародним співтовариством і в цьому напрямку є низка важливих Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи [1].

Шлях до поступового розширення альтернативних механізмів вирішення цивільно-правових спорів в Україні відкрився з закріпленням у 2004 році інституту мирової угоди на рівні національного законодавства. З метою підвищення якості правосуддя і зменшення навантаження на суди, запроваджуються законодавчі зміни спрямовані на заохочення сторін до укладання мирових угод на більш ранніх етапах судового процесу – у 2005 році «провадження у справі досудового розгляду» стає самостійною стадією цивільного процесу, де вчинення дій щодо з'ясування можливості врегулювання спору є однією з складових її мети. У 2017 році законодавець активно спрямовував зусилля на створення ефективних механізмів альтернативного вирішення спорів, посиливши стадію підготовчого провадження акцентуючи увагу на мирному врегулюванні спору саме на цьому етапі судочинства одночасно запроваджуючи врегулювання спору за участі судді, наділяючи суд новими правомочностями в цій сфері (ч. 4, 5 ст. 203 ЦПК України) і закріпивши у ч. 1 ст. 142 ЦПК України заохочення сторін до застосування примирливих процедур у вигляді повернення позивачу з державного бюджету 50% сплаченого судового збору. У 2021 році із прийняття Закону України «Про медіацію» процесуальне законодавство передбачило можливість зупинення провадження у справі задля врегулювання спору шляхом медіації. Таке законодавче забезпечення медіації як повернення позивачу 60% витрат з державного бюджету в разі вирішення спору через медіацію може ста-

ти додатковим стимулом для сторін звертатися до цього методу вирішення конфліктів, забезпечуючи їм більшу впевненість у відшкодуванні витрат у випадку успішного вирішення спору через медіацію.

В теорії та практиці цивільного процесуального права обговорювались переваги і недоліки вказаних процедур як окремо, так у співвідношенні, однак питання можливості і необхідності дистанційного врегулювання спору на сьогодні є одним з основних. Використання інформаційних технологій дає можливість частковому та повному онлайн-вирішенню спорів як в судах, так і в альтернативних позасудових процедурах.

Розвиток електронного правосуддя на рівні національного законодавства зумовлюється функціонуванням підсистемою ЄСІТС «Електронний суд», що забезпечує можливість обміну (надсилання та отримання) документами (в тому числі процесуальними документами, письмовими та електронними доказами тощо) між судом та учасниками судового процесу, між користувачем цієї підсистеми та Вищою радою правосуддя, а також отримувати інформацію про стан і результати розгляду таких документів чи інші документи [2]. Натомість безпосередня участь в судових засіданнях в режимі онлайн через відеоконференції та можливість подання в цей момент документів (у тому числі процесуальних документів, письмових та електронних доказів тощо) забезпечує підсистема відеоконференцій зв'язок [2].

Цивільне процесуальне законодавство передбачає два способи участі учасника справи у судовому засіданні в режимі відеоконференції: в приміщенні суду та поза межами приміщення суду, що передбачає можливість використання власних технічних засобів. Запровадження останнього було зумовлено інтенсифікацією сучасних тенденції в застосуванні цифрових технологій, що носять глобальний характер.

Слід відзначити, що можливість дистанційної участі при проведенні спільних та (або) закритих нарад при врегулювання спору за участю судді також передбачена і здійснюється вона згідно з ч. 1 ст. 203 ЦПК України в режимі відеоконференції в порядку, визначеному ст. 212 ЦПК України [3]. Отже, правила дистанційної участі в цій процедурі є тотожними як в судовому процесі, забезпечуються однією системою і вимагають використання засобів електронної ідентифікації відповідно до законів України.

Щодо можливості проведення медіації в дистанційному режимі слід відзначити спрощеність та розширення можливостей її здійснення у порівнянні з процедурою врегулювання спору за участі судді. Так, протоколом № 32 від 10.11.2021 було затверджено рішенням правління ГО «НАМУ» «Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн-медіації», які регламентували можливість використання в процесі проведення переговорів у онлайн-режимі інформаційно-комунікаційних технологій дистанційної синхронної (одночасної) та/чи асинхронної (неодночасної) комунікації [4].

Тож, процесуальне законодавство характеризується спрямованістю на вирішення спору через примирливі процедури, розширюючи можливості застосування існуючих (укладання мирової угоди, передача справи на розгляд третейського суду), запроваджуючи нові (позасудове врегулювання спору шляхом медіації, врегулювання спору за участю судді) і передбачаючи заохочення для їх застосування у вигляді повернення позивачу з державного бюджету 50 або 60 відсотків сплаченого судового збору за умови, що сторони примирилися до початку розгляду справи по суті (ч. 1 ст. 142 ЦПК України). При цьому запровадження інформаційних технологій як в цивільне судочинство, так і в альтернативні позасудові процедури в цілому слід оцінити позитивно, адже вони розширюють процесуальні можливості сторін щодо більш швидкого та ефективного врегулювання спору, хоча і мають низку недоліків і ризиків.

Список використаних джерел

1. Голубева Н. Ю., Бут І. О., Полуніна О. О., Полюк Ю. І., Цал-Цалко Ю. Ю. Сучасні проблеми цивільного та цивільно-процесуального права (в частині цивільно-процесуального права) : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2023. 190 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26554>

2. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>

3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

4. Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн-медіації : протокол № 32 від 10.11.2021 р. URL: http://namu.com.ua/ua/downloads/on-linemediation/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%20_%20%D0%BE%D0%BD%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BD-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf

Ключові слова: інформаційні технології, електронний суд, онлайн вирішення спору, примирні процедури, урегулювання спору за участю судді, медіація, мирова угода.

Keywords: information technology, electronic court, online dispute resolution, conciliation procedures, dispute settlement with the participation of a judge, mediation, amicable settlement.

Стоянова Тетяна Анатоліївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

РОЛЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ У СПРАВАХ ПРО ВИДАЧУ ТА ПРОДОВЖЕННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПИСУ

Цивільні процесуальні строки відіграють одну з важливих функцій в судовому процесі. Якби не було б встановлених законом чи судом проміжків часу для вчинення процесуальних дій – виконати задачу цивільного судочинства було б не можливо.

Цивільний процесуальний строк – це визначений законом, чи судом проміжок часу, протягом якого суд або учасники судового процесу повинні вчинити певну процесуальну дію [1, с. 163].

Для справ про видачу і продовження обмежувального припису процесуальний строк відіграє велику роль у зв'язку з необхідністю шкідливого розгляду, який зумовлений специфікою справи, зокрема, від застосування обмежувального припису може залежати стан здоров'я, життя особи.

Метою даної наукової роботи є теоретичний аналіз строків у справах про видачу або продовження обмежувального припису шляхом синтезу положень цивільного процесуального та спеціального законодавства щодо боротьби з домашнім насильством.

В першу чергу слід звернутися до загально правової класифікації строків у цивільному процесуальному праві. Класифікують процесуальні строки за різними критеріями.

За способом встановлення виокремлюють – встановлені судом або встановлені законом. Строки встановлені судом – це такий проміжок часу, встановлення якого є імперативно-диспозитивною правомочністю суду, що встановлюється за його рішенням.

Наприклад, у справах про видачу чи продовження обмежувального припису *строками, встановленими судом* є видача обмежувального припису на строк *від одного до шести місяців*, згідно до ч. 4. ст. 26 Законом України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” [2]. Чому в даному випадку слід вважати, що даний строк є строком встановленим судом, а ні законом? Оскільки, саме суд, з урахуванням обставин справи, встановлює конкретний строк для суб'єктів звернення, безумовно в межах встановлених законом, то слід дійти висновку, що

такий строк є строком встановленим судом. В принципі, усі строки, що передбачені в цивільному процесі не можуть бути сутто встановлені судом, вірніше буде казати, що такі строки встановлюються судом в межах, встановлених законом.

Строки встановлені *законом* – це такий проміжок часу, що імперативно встановлений законом для вчинення процесуальної дії. Наприклад, в справах про видачу обмежувального припису, встановлені законом встановлений строк для розгляду справи в 72 години після надходження заяви про видачу обмежувального припису до суду, ч. 2 ст.350-5 Цивільного процесуального кодексу України [3]. Або, таким прикладом може бути законодавчий припис встановлений в ч. 4 ст. 350-6 Цивільного процесуального кодексу України щодо негайного виконання судових рішень про видачу обмежувального припису.

В залежності від суб'єкта можна виокремити наступні процесуальні строки:

1. Процесуальні строки, які вчиняються судом;
2. Процесуальні строки, які вчиняються особами, які беруть участь у справі;
3. Процесуальні строки, які вчиняються іншими учасниками процесу.

Значення такої класифікації для розгляду цивільних справ полягає у тому, що закон наділяє конкретного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин правилами дотримання процесуальних строків, тим самим встановлюючи певні рамки процесу та зобов'язуючи дотримуватися дисципліни виконання процесуальних дій.

В справах про видачу обмежувального можна класифікувати строки, в залежності від суб'єкта на :

1. Процесуальні строки, які вчиняються судом – видача обмежувального припису на певний строк, що встановлюється судом; продовження обмежувального припису судом на строк не більше шести місяців тощо.

2. Процесуальні строки, які вчиняються особами, які беруть участь у справі – подання заяви про продовження обмежувального припису За заявою осіб, визначених статтею 350-² цього Кодексу, обмежувальний припис може бути продовжений судом на строк не більше шести місяців після закінчення строку, встановленого рішенням суду згідно з частиною другою статті 350-⁶ цього Кодексу (ст. 350-⁷).

3. Процесуальні строки, які вчиняються іншими учасниками процесу.

Наведена класифікація процесуальних строків в справах, про видачу обмежувального припису з порівнянням загально-правової класифікації строків у цивільному процесі дає лише невелике уявлення про повну картину механізму дії процесуальних строків. Наведені критерії класифікації є загальновизначеннями, але не виключними. Подальший аналіз судового розгляду справ про видачу обмежувального припису чи його продовження, надасть можливість створити детальну схему процесуальних строків-рамок в таких справах.

Список використаних джерел

1. Цивільне процесуальне право України : навч. посіб. (для підготовки до іспитів і тестування). 3-тє вид., переробл. і допов. / за ред. Н. Ю. Голубевої. 2021. 516 с.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 31.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

Ключові слова: цивільний процес, строки, окреме провадження, обмежувальний припис, домашнє насильство.

Keywords: civil procedure, terms, separate proceedings, restraining order, domestic violence.

ТИМЧАСОВИЙ ПРИХИСТОК ДИТИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

На превеликій жаль, багато українських дітей через агресивну війну, залишилися без батьків та опіки дорослих, тому ЮНІСЕФ, спільно з Офісом Президента України, Радницею-уповноваженою Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Дар'єю Герасимчук та Міністерством соціальної політики України, розробили та запустили загальнонаціональну інформаційну кампанію «Дитина не сама». Проект щодо прав дітей, які через бойові дії залишились без рідних батьків, батьківського піклування та потребують турботи і тимчасового дому та прихистку [1].

На сайті Міністерства соціальної політики України зазначена інструкція та умови для осіб, які бажають тимчасово прихистити дитину і умови щодо іноземних організацій, які хочуть тимчасово прихистити дітей без батьківського піклування за кордоном. Відповідно до даної інструкції передбачено ряд обов'язкових вимог до сім'ї (особи), яка має надавати прихисток дитині під час воєнного стану: по-перше, треба мати українське громадянство; по-друге, перебувати у безпечному місці на території нашої держави; обов'язковою умовою є можливість гарантувати дитині безпеку, забезпечення її продуктами харчування, одягом, доступом до медичних та освітніх послуг; також важливою умовою є фінансова складова, а саме спроможність забезпечувати потреби дитини, наявність житла, відповідних житлових умов, біля якого немає стратегічних чи військових об'єктів; та наявність у помешканні місця для сну і відпочинку дитини [2].

Також рекомендується пройти навчальний он-лайн курс з питань безпеки, особливостей догляду та адаптації дитини. На сьогодні, програма «Дитина не сама» триває – наступні нові сесії (консультації) для навчання відібраних сімей заплановані на початок липня поточного року. Під час запланованого онлайн-навчання відповідні спеціалісти (педагоги, психологи, методисти та консультанти – фахівці з соціальної роботи) розповідають як сім'ям підготуватись до прийому дитини, діляться інструментами адаптації та особливостями догляду і виховання тимчасово влаштованих дітей [3]. Важливим є зазначити, що дитина тимчасово може бути влаштована до сім'ї або особи, яка проживає самостійно.

Відповідно до положень програми, термін на який сім'я (особа) надає прихисток дитині – це період до возз'єднання дитини зі своєю власною родиною; або прийняття рішення про надання дитині статусу дитини-сироти чи дитини позбавленої батьківського піклування та визначення з врахуванням найкращих інтересів дитини форми її догляду та виховання (до прикладу – усиновлення, піклування, опіка, прийомна сім'я).

Згідно покрокової інструкції, яка міститься на сайті Міністерства соціальної політики України, служба у справах дітей повинна надавати підтримку та здійснювати контроль за умовами проживання, навчання та виховання дитини. Представники відповідної служби наділені можливістю спілкуватися з сім'єю та дитиною по телефону, а також можуть відвідати сім'ю. Служба має право запросити інформацію про стан дитини у сімейного лікаря чи представників опіки. Наказ служби у справах дітей про тимчасове влаштування дитини є аргументованою підставою для тимчасового перебування дитини в сім'ї (у особі) [1].

Відповідно до інформації, що міститься на офіційному сайті Президента України, колишній Міністр соціальної політики цілком доречно акцентувала увагу на розумінні урядом того, що принцип «родина для кожної дитини» є одним з ключових та основоположних пріоритетів відбудови та євроінтеграційного руху України – влаштування дитини [4].

Що треба знати громадянам України, які хочуть тимчасово прихистити дитину, яка залишилась без батьківського піклування? Подати заявку у Telegram чат-боті «Дитина не сама», строк опрацювання заявки – до 5 днів (з особами, які подали заявку, зв'яжуться спеціалісти служби у справах дітей та визначать подальші дії) [5]; Візит працівника служби у справах дітей щодо обстеження умов проживання та складання відповідного акта, а також спілкування з дитиною для отримання її згоди на влаштування; Підготовка ряду документів (перше, це заява про надання згоди на тимчасове влаштування у свою сім'ю дитини та копія паспорта; друге, акт обстеження умов проживання особи; обов'язковою умовою є письмова згода всіх повнолітніх членів сім'ї, що проживають разом із вами, для проживання з дитиною на одній житловій площі; а також письмова згода дитини, якщо вона може висловити свою думку) [1].

За результатами, громадянин України, який хоче тимчасову прихистити дитину, отримує відповідь про дозвіл або відмову. Якщо особа отримає дозвіл, то служба у справах дітей видають наказ про влаштування дитини у вашу сім'ю. Отримати дозвіл чи відмову заявник може особисто або через відповідного законного представника, чи поштовим відправленням на вказану при поданні заяви адресу або електронною поштою. У разі отримання відмови, відповідне рішення можна буде оскаржити в судовому порядку; Зустріч з дитиною, яка відбувається в присутності представника служби у справах дітей та перевезення дитини до сім'ї чи особи, яка надає прихисток, зустріч має організувати служба у справах дітей за місцем знаходження дитини.

Внаслідок повномасштабної війни рф проти України кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на жаль зростає. Уряд нашої держави продовжує вживати заходів, аби розвивати та оптимізувати процедуру усиновлення в країні. Цифровізація має значно спростити та пришвидшити бюрократичні процеси, нововведенням є створення чат-боту «Дитина не сама».

Список використаних джерел

1. Загальнонаціональна інформаційна кампанія «Дитина не сама». URL: <https://dity.msp.gov.ua/prihistok>
2. Інструкція та умови для осіб, які бажають тимчасово прихистити дитину і умови щодо іноземних організацій, які хочуть тимчасово прихистити дітей без батьківського піклування за кордоном. URL: <https://www.msp.gov.ua/> та https://24tv.ua/yak-timchasovo-prihistiti-ukrayinskih-ditey-instruktsiya-vid_n1908140
3. Програма «Дитина не сама»: понад 1000 українців пройшли навчання та готові прийняти у свою сім'ю дитину під час війни. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/dytyna-ne-sama-trained-1000-ukrainians>
4. Завдяки програмі «Дитина не сама», ініційованій уповноваженою президента, вже понад тисячу українців готові прихистити дітей на час війни. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zavdyaki-programi-ditina-ne-sama-inicijovaniy-upovnovazhenoy-76301>
5. Чат-бот «Дитина не сама». URL: https://t.me/dytyna_ne_sama_bot

Ключові слова: права дитини, прихисток дітей, тимчасовий дім, воєнний стан, служба у справах дітей, дитина не сама.

Keywords: children's rights, children's shelter, temporary home, martial law, service for children, the child is not alone.

Яніцька Інна Анатоліївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЩОДО ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ НАД ДІТЬМИ. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

Сучасний світ вимагає постійного розвитку та впровадження новітніх технологій у всі сфери людської діяльності. Однією з таких сфер є опіка та піклування над дітьми, особливо дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

«Особлива роль у процесі деінституалізації та функціонуванні альтернативних форм державної опіки відводиться працівникам соціальної сфери – соціальним працівникам, соціальним педагогам, фахівцям соціальної роботи, спеціалістам соціальних служб у справах дітей – усім, хто згідно професійних завдань, обов'язків і функцій здійснює соціальний захист дітей-сиріт (біологічних чи соціальних) та надає їм соціальну допомогу» [1, с. 52].

Поряд з вищезазначеними службами активно відбувається використання сучасних інформаційних технологій, що може суттєво полегшити процес надання допомоги вищевказаними службами та покращити якість життя дітей. Проте це також потребує належного правового забезпечення та урахування ризиків і перспектив.

Деякі з основних технологій виділяють «Електронні системи керування інформацією». Це в свою чергу, включає створення централізованих баз даних, в яких зберігається інформація про кожну дитину, їх потреби, медична історія, освітні потреби тощо. Це дозволяє опікунам швидко отримувати доступ до важливої інформації та координувати допомогу.

Дуже важливими є «Мобільні додатки», які можуть бути використані для спілкування між опікунами та медичним персоналом, нагадування про прийом ліків, ведення щоденників симптомів та іншого типу важливих інформаційних обмінів.

«Системи відеоспостереження», які встановлюються в установах або будинках для дітей, дозволяють віддалено контролювати їх стан та безпеку. Використання GPS-технологій та спеціальних пристроїв для відстеження місцезнаходження дітей, що дозволяє опікунам відразу реагувати в разі, якщо дитина виходить за межі установи або потрапляє в небезпеку. Ці технології допомагають покращити якість опіки та піклування над дітьми, забезпечуючи ефективний обмін інформацією, безпеку та комфорт для дітей, які потребують особливої уваги та підтримки.

В Україні діє низка законодавчих актів, які регулюють використання інформаційних технологій у сфері опіки та піклування. До них відносять: Закон України «Про захист персональних даних» [2], який встановлює правила збору, зберігання, використання та захисту персональних даних осіб, включаючи інформацію про пацієнтів у медичних закладах; Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», який регулює використання електронних документів у медичній практиці та піклуванні [3]; Закон України «Про лікарські засоби» [4], який може включати положення про використання інформаційних технологій у реєстрації та моніторингу лікарських засобів; нормативні акти Міністерства охорони здоров'я України, які можуть містити вказівки щодо використання інформаційних технологій у сфері медичного обслуговування та піклування. Ці закони та інші нормативні акти створюють правову базу для забезпечення захисту та добробуту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також визначають права та обов'язки опікунів та інших зацікавлених сторін.

Інформаційні технології в сфері опіки та піклування дітей мають значний потенціал для покращення якості надання послуг та забезпечення безпеки дітей. Використання таких тех-

нологій потребує дотримання вимог законодавства та впровадження відповідних заходів забезпечення конфіденційності та безпеки даних. Подальший розвиток цієї галузі та підтримка інновацій можуть сприяти покращенню якості життя дітей та їхньому успішному виросланню та розвитку.

Нажаль, «в Україні ще не досить ефективно розвинена сфера діджиталізації та інформаційних технологій в цілому. В багатьох населених пунктах населення страждає від того, що по-перше, не має можливості користуватися мережею інтернет, а по-друге, люди не спроможні купити необхідні їм гаджети через їх високу ціну. Але сучасні інформаційні технології швидко розвиваються, тому можна з упевненістю стверджувати, що Україна зовсім скоро посяде одне з провідних місць серед найпередовіших технологічних країн Європи й світу» [5, с. 24].

Використання сучасних інформаційних технологій у сфері опіки та піклування над дітьми в Україні відкриває широкі перспективи для покращення якості допомоги та забезпечення безпеки дітей. Проте для успішної реалізації цих перспектив необхідно постійно вдосконалювати законодавство, розробляти ефективні технологічні рішення та забезпечувати доступність цих послуг для всіх.

Список використаних джерел

1. Заблоцький А. Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери роботи в альтернативних формах державної опіки над дітьми : дис. ... канд. юрид. наук : 015. Тернопіль, 2021. 285 с. URL: https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/razovi_rady/Dis_Zablotskyj.pdf
2. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
3. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>
4. Про лікарські засоби : Закон України від 04.04.1996 р. № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Бистріцький А. Роль інформаційних технологій у формуванні соціальної політики як стратегії комплексної опіки незахищених верств населення в Україні. *Соціальна робота і сучасність: теорія та практика професійного й особистісного розвитку соціального працівника* : матеріали 10ї Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 груд. 2020 р.). Київ, 2020. С. 22–25. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/cff052b4-8a59-43f4-9d72-6cbae076821a/content>

Ключові слова: є опіка, піклування, діти, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, суд, інформаційні технології.

Keywords: guardianship, guardianship, children, orphans and children deprived of parental care, court, information technologies.

Гончарук Анастасія Сергіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу*

РІВНІСТЬ СТОРІН В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ

Зародження та подальший розвиток принципу рівності сягає своїм корінням часів Римської імперії, коли судовий процес проходив етапи свого становлення, вбираючи характерні ознаки розвитку римської державності [1, с. 280–282]. Основоположним для судового процесу тих часів була диспозитивність, рівність та змагальність, що лягло в основу сучасного цивільного процесу в багатьох країнах Європи.

В Україні принцип рівності пройшов свій шлях трансформації, адже досягти повної, не формальної, рівності в умовах постійного гніту, було вкрай важко. Здобувши незалежність, Україна стала на шлях побудови власної правової держави з втіленням основних її ознак, а саме верховенства права, розподілу державної влади, рівності усіх перед законом та судом.

Принцип рівності перед законом та судом знайшов своє нормативне закріплення в основному законі нашої держави, в статті 24 та 55 Конституції, який забезпечує гарантію доступу кожного до правосуддя та реалізації права на судовий захист [2]. Як доречно зауважив суддя Конституційного Суду України, Городовенко Віктор Васильович, принцип рівності перед судом є основою сучасної концепції справедливого правосуддя. Для кожної людини у правовій державі, насамперед, важливо мати доступ до правосуддя і можливість вільно, швидко, безперешкодно реалізувати право на судовий захист незалежно від належності до певної соціальної групи або інших персональних характеристик особи [3, с. 178].

До повномасштабного вторгнення Російської Федерації, Україна посідала третє місце серед держав-членів Ради Європи за кількістю справ, які перебували на розгляді в Європейському суді з прав людини [4]. Значна кількість таких справ стосується порушення Україною статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а саме принципу права на справедливий суд, складовими якого є дотримання принципу рівності та змагальності у судовому процесі.

Спочатку встановлення карантину й запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, потім введення військового стану, значно ускладнили реалізацію права людини на доступ до правосуддя.

Законом № 1416-IX від 27.04.2021 року було внесено зміни в Цивільний процесуальний кодекс України в частині дистанційної участі в судовому засіданні та доповнено статтю 212 частиною 3: «учасники справи можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів» [5]. Дане нововведення не лише мало полегшити доступ до суду та забезпечити безперервний судовий процес й розгляд справи в розумні строки, як цього вимагає норма закону, але й урівняти всіх, не зважаючи на сторонні фактори, які створюють постійні бар'єри на шляху до судового захисту.

У цивільній справі № 824/124/23 про скасування рішення Постійно діючого Третейського суду, сторона процесу скористалася наданим правом на участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів, про що подала відповідну заяву в порядку ст. 212 ЦПК України. Київський апеляційний суд, як суд першої інстанції, перед початком судового засідання не дослідив матеріали справи та не постановив ухвалу про задоволення чи відмову у задоволенні заяви, чим порушив процесуальний порядок, передбачений цивільним процесуальним законодавством. В судовому засіданні, яке відбулося 13.11.2023 року, суд вказав на відсутність оснащення зали судового засідання відповідними технічними засобами, що фактично не відповідає дійсності, адже на офіційному сайті суду є повідомлення про те, що на виконання вимог Закону України № 5041-VI було реалізовано можливість учасникам судового процесу брати участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції [6; 7].

При зверненні до Верховного суду, як суду апеляційної інстанції, щодо оскарження ухвали суду в даній справі в котрий раз було акцентовано увагу на порушенні судом норм процесуального права, що призвело до недотримання принципу рівності сторін та доступу до правосуддя. Касаційний цивільний суд при дослідженні доводів наданих скаржником, прийшов до висновку, що суд апеляційної інстанції забезпечив стороні заявника можливість довести свою позицію шляхом фізичної участі сторони у судовому засіданні, адже відповідно до норм процесуального закону мав право розглянути справу без участі належно повідомлених сторін [8].

Така позиція Верховного Суду повністю суперечить іншій правовій позиції, викладеній в постанові від 26.09.2023 року у справі № 922/1163/22, в якій суд визнав порушення норм процесуального права та принципу «процесуальної рівності сторін» судом апеляційної інстанції шляхом не постановлення окремої ухвали за результатами розгляду заяви відповідача про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Також суд наголосив на тому, що у випадку спору, який стосується приватних інтересів, кожна зі сторін повинна мати розумну можливість представити свою справу, включаючи докази, в умовах, які не ставлять цю сторону в істотно більш несприятливе становище стосовно протилежної сторони, надаючи посилення на рішення Європейського суду з прав людини [9].

Суд, обмежуючи право особи взяти участь в судовому засіданні в спосіб, прямо передбачений процесуальним законом, підтверджує факт декларативності положення щодо спрощення процедури доступу кожного до правосуддя. Таке штучне створення перешкод на шляху до отримання належного правового захисту з боку держави підтверджує побоювання, що дотримання та реалізація принципу рівності в Україні – це міф. Фактично, на практиці, юридична спільнота в особі юристів, правників та адвокатів стикаються з тим, що протягом останніх майже трьох років судді займають пасивну позицію щодо встановлення всіх обставин справи, не приділяють увагу дослідженню доказів й доводам кожної сторони, не здійснюють належного правосуддя, порушуючи фундаментальні засади цивільного судочинства. Існування протилежних позицій Верховного Суду щодо надання оцінки одному і тому ж правовому питанню підтверджує відсутність однастайності думок серед суддів, що призводить до неправильного трактування норм процесуального закону та його практичного застосування. Людина, котра живе в суспільстві, в якому не гарантуються та не забезпечуються основоположні права й свободи, є беззахисною перед державою. Побудова правової держави з повноцінним функціонуванням усіх інститутів громадянського суспільства – процес довготривалий, але можливий за умови, що усі державні органи працюють в інтересах такого суспільства, а не проти нього.

Список використаних джерел

1. Ярошенко І. С. Актуальні питання римського цивільного процесу. *Правове регулювання економіки*. 2012. № 11–12. С. 494.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 20 частини першої статті 106, частини першої статті 11113 Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України : від 25.04.2012 р. № 11-рп/2012. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 3. С. 53.
3. Городовенко В. В. Принцип рівності громадян перед законом і судом. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 1. С.178.
4. Україна та Європейський суд з прав людини. URL: <https://www.kas.gov.ua/?p=16532>
5. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Офіційний вісник України*. 2004. № 16. Ст. 212.
6. Ухвала Київського апеляційного суду у справі № 824/124/23 (провадження № 22-ск/824/46/2023) : від 13.11.2023 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114939663>
7. Судові засідання в режимі відеоконференції за дорученням інших судів. *Київський апеляційний суд*. URL: <https://www.kas.gov.ua/?p=16532>
8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 824/124/23 (провадження № 61-18621ав23) : від 08.02.2024 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116862818>

9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 922/1163/22 (провадження не визначено) : від 26.09.2023 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113815684>

Ключові слова: правосуддя, судочинство, доступ до правосуддя, змагальність, рівність, рівність сторін, рівність перед законом та судом, судовий захист.

Keywords: justice, court proceedings, access to justice, adversarial proceedings, equality, equality of arms, equality before the law and the court, judicial protection.

Кикоть Артем Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу*

РОЛЬ УСНИХ ДОКАЗІВ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ РИМСЬКОГО ПРАВА

Незважаючи на трагічний кінець Давнього Риму, його судова система значною мірою вплинула на розвиток правосуддя в Європі. Право на апеляційний розгляд справи, що з'явилося у римському процесі, зараз є важливою складовою права на справедливий суд і закріплено в більшості європейських конституцій. Вчені-юристи визнають значення цивільного судочинства Риму. Зокрема, В. Ю. Мамницький в праці «Принцип змагальності і моделі цивільного судочинства в контексті судово-правової реформи» зазначав, що «в історичному розвитку цивільний процес у ряді країн відбувався як змагальний» [1, с. 133]. Сучасне цивільне судочинство, в тому числі в Україні, також ґрунтується на принципах змагальності сторін, які передбачають рівність учасників у судовому процесі, що дозволяє забезпечити справедливе розв'язання судових суперечок шляхом активного обміну аргументами між сторонами.

До прикладу, пандектну систему було розроблено середньовічними німецькими глосаторами римського права, саме дана система започаткувала розподіл Цивільного кодексу на загальну частину, зобов'язальне право, речове право, сімейне право, спадкове право [2, с. 158].

Для того, щоб розкрити цю тему, можна звернутися до римських юридичних джерел, таких як Закони XII таблиць, Пандект та Кодекс Юстиніана, де містяться вказівки щодо використання усних доказів у судовому процесі.

Зважаючи на те, що тема ролі усних доказів у судовому процесі Давнього Риму досить обширна, необхідно виокремити основні її складові:

- усні свідчення у судових процесах Давнього Риму відігравали важливу роль у вирішенні судових справ. Судді враховували свідчення очевидців подій, які були ключовими для встановлення фактів справи;
- римське право мало певні встановлені правила щодо прийняття усних свідчень. Наприклад, зазвичай свідчення могли надаватися тільки особами з певним соціальним статусом або репутацією;
- судді римського періоду також здійснювали перевірку достовірності усних свідчень, звертаючи увагу на деталі, логіку та сумісність із заявленими фактами;
- соціальний статус свідка також міг мати велике значення для прийняття рішення судом. Свідчення від осіб з високим соціальним статусом могли бути більш авторитетними та вагомими для суду.

Таким чином, використання усних доказів у судовому процесі римського права було складною та важливою частиною правосуддя в той час, і воно відігравало ключову роль у встановленні справедливих рішень. Усні свідчення були одним із головних джерел права в

Римській імперії. Інформація, яка надходила через свідчення свідків, могла бути використана суддями для вирішення судових справ і встановлення правових фактів [3, с. 46].

У третій чверті II ст. до н. е. закон Ебуція та два закони Юлія створили законодавчу базу для нового виду процесу *per formulas* (за формулою), в даній моделі цивільного судочинства, пред'явлення позову здійснювалося в усній формі претору, після чого претор складав документ, який отримав назву «формула» (від чого й назва), в якій указував обставини справи, вимоги позивача до відповідача й передавав його на розгляд до суду. Такий процесуальний механізм був у край простим і не вимагав від позивача якихось юридичних знань, у чому й була перевага цієї стадії процесу перед сучасним [4, с. 86].

Вплив римського права на національне законодавство України не може бути переоціненим. Це підтверджується запозиченою системою джерел права, принципами системи національного права, а також системою судочинства, яка за своїм змістом та характером нагадує змагальну модель судочинства Давнього Риму.

Вважаю, що незважаючи на зближення романо-германської та англо-саксонської правових сімей, українському правозастосувачу важливо пам'ятати про принципи та традиції римського права в застосуванні юридичних інститутів. Слід визнати, що багато інститутів сучасного публічного та приватного права, а також цивільного судочинства, були вперше запропоновані давньоримськими юристами і залишаються використовуваними і сьогодні, хоча з певними змінами, внесеними відповідно до вимог держави, суспільства та часу.

Список використаних джерел

1. Мамницький В. Ю. Принцип змагальності і моделі цивільного судочинства в контексті судово-правової реформи. *Форум права*. 2017. № 4. С. 130–140.
2. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право : підручник. 5-те вид. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 528 с.
3. Галкіна А. В. Поняття правоздатності та дієздатності у Давньому Римі. *Молодіжний економічний вісник ХНЕУ ім. С. Кузнеця*. 2018. № 11. С. 44–48.
4. Зуб О. Ю. Спрощені судові процедури: досвід Давнього Риму. *Університетські наукові записки*. 2014. № 3 (51). С. 84–89.

Ключові слова: усні докази, система римського права, доказування, принцип змагальності

Keywords: oral evidence, system of Roman law, proof, adversarial principle.

Петренко Наталія Дмитрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу
суддя Господарського суду Одеської області

ШТРАФ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ БРАЗИЛІЇ

Цивільний процесуальний кодекс Бразилії (*Código de Processo Civil*, далі – ЦПК Бразилії), прийнятий у 2015 році, має на меті утвердження справедливого суду, забезпечення швидкого розгляду та винесення рішень у цивільних справах [1]. Як зазначається, вперше з 1973 року суттєве оновлення процесуального законодавства відбулося за демократичного режиму, що відобразилося на багатьох процесуальних інститутах, спрямованих на розширення засад примирення, диспозитивності, остаточності судового рішення. «Цивільний процес перестав рухатися між приватними інтересами (процес як справа сторін) і суспільними інтересами

(процес як соціальний інтерес) і набув демократичного аспекту, примиряючи індивідуальне та колективне, соціальне та приватне, юристів, суддів і сторін» [2, с. 26].

Одним із інструментів спонукання учасників судових процесів до належного виконання своїх обов'язків є штраф. Статтею 77 ЦПК Бразилії передбачений штраф у розмірі до двадцяти відсотків ціни позову за порушення положень процесуального законодавства, пов'язаних із невиконанням судових рішень (тимчасових чи остаточних), створення перешкод для їх виконання, а також за вчинення незаконних змін у фактичному стані спірного активу або права (наприклад, коли відповідач продовжує дію, на яку накладено заборону вчинення, або сприяє погіршенню вилученого активу). Якщо вартість справи є незначною або не підлягає оцінці, штраф може бути встановлений у розмірі до десяти розмірів мінімальної заробітної плати.

Оскільки параметри для визначення відсоткового розміру штрафу законом не закріплені, саме суддя повинен визначити конкретні обставини справи, які обґрунтовують визначену ним суму штрафу, суддя повинен використовувати максимальну ставку лише у серйозних або повторюваних ситуаціях, належним чином мотивуючи винесене рішення.

Суддя повинен попередити учасників справи, що їх неналежна поведінка може призвести до накладення вищезазначеного штрафу. Без такого попереднього повідомлення штраф, який може бути застосований, є недійсним через недотримання принципу змагальності: потенційний порушник має знати про можливі наслідки своєї поведінки, принаймні для того, щоб продемонструвати судді причини, чому ним не було виконано рішення суду чи спростувати стверджуване створення перешкод для його виконання. Відсутність поінформованості позбавляє можливості потенційного порушника вплинути на зміст рішення.

Вказані порушення розглядаються як такі, що посягають на авторитет та гідність правосуддя, а отже суд повинен, незалежно від паралельного застосування інших кримінальних, цивільних і процесуальних санкцій, накласти на винну особу штраф. Однак за такі порушення штраф не застосовується до державних або приватних адвокатів і членів Офісу громадського захисника та Прокуратури, а будь-яка відповідальність повинна бути покладена на них відповідним дисциплінарним органом.

Положення цієї статті не виключають застосування до порушника інших видів відповідальності, оскільки підстави для різних санкцій не будуть однаковими. Однак, як вказує Нілсітон Родрігес де Андраде Араго, коли поведінка, санкціонована в статті 77 ЦПК Бразилії, подібна до тієї, що описана в будь-якому з інших процесуальних положень, спільне застосування санкцій щодо того самого факту означало б необґрунтоване подвійне покарання. Так, якщо особа не виконує рішення суду, така бездіяльність може каратися за ч. IV ст. 77 (за невиконання остаточного рішення), так і за цією ж ч. IV ст. 77 («невиправданий опір постановам суду»), що призведе до накладення сукупного штрафу у розмірі до 40% від суми стягнення. Оскільки сукупність покарань тягне за собою досить високу міру відповідальності за нормами Кодексу, тому, на думку автора, вона вважається юридично недопустимою [3, с. 203].

Підсилюючи роль електронного судочинства, дією, яка порушує гідність правосуддя, вважається непідтвердження в установленій законом термін без поважної причини отримання засобами електронного зв'язку повісток, за що може бути накладено штраф у розмірі до 5% вартості справи (ст. 246 ЦПК Бразилії).

Невиправдана неявка позивача або відповідача на слухання з примирення вважається актом, який порушує гідність правосуддя, і карається штрафом у розмірі до двох відсотків очікуваної економічної вигоди або вартості справи, що стягується на користь держави (ст. 334 ЦПК Бразилії).

Стороні, яка діє недобросовісно, суд з власної ініціативи або на вимогу іншої сторони, присуджує до сплати штрафу, який має становити більше одного відсотка та менше десяти відсотків вартості справи, щоб компенсувати протилежній стороні збитки, яких вона зазнала, та понесені нею судові витрати.

Якщо третя особа, у якої перебувають докази, без поважних причин відмовиться надати їх для огляду на вимогу суду, суддя зобов'язує надати їх в нотаріальній конторі або в іншому визначеному місці протягом п'яти днів, покладаючи на заявника відшкодування будь-яких понесених витрат. Якщо третя особа не виконає наказ, суддя видасть ордер на арешт, який у разі необхідності може бути виконаний силою поліції, не перешкоджаючи при цьому можливій відповідальності за злочин непокори суду, сплаті штрафу та застосуванню інших примусових заходів, необхідних для забезпечення виконання рішення.

Список використаних джерел

1. Código de Processo Civil e normas correlatas. 16th ed. Brasília, DF : Senado Federal, Coordenação de Edições Técnicas, 2023. 292 p. URL: https://www2.senado.leg.br/bdsf/bitstream/handle/id/644042/CPC_normas_correlatas_16ed.pdf
2. Didier Jr., Fredie. Curso de direito processual civil : introdução ao direito processual civil, parte geral e processo de conhecimento. 17th ed. Salvador : Ed. Jus Podivm, 2015. 786 p. URL: https://direitobtmultivix.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/09/didier_jr-_fredie__curso_de_direito_processual_civil_i2015.pdf
3. Nilsiton Rodrigues de Andrade Aragão. Violation of the principle of procedural good faith in enforcement proceedings and practical obstacle to the imposition of a fine for an act that violates the dignity of justice. *Revista de Processo*. 2023. Vol. 342/2023. P. 193–214.

Ключові слова: цивільний процес, штраф, відповідальність.

Keywords: civil process, fine, responsibility.

Привиденцев Олександр Геннадійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу*

ОРИГІНАЛ ЕЛЕКТРОННОГО ПОВІДОМЛЕННЯ ЯК ДОКАЗ В РАМКАХ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Використання електронного листування як доказу при вирішенні справ в судах стає все більш поширеним у зв'язку зі зростанням їх питомої ваги в особистих та професійних комунікаціях. В свою чергу у постанові Верховного Суду зазначено, що учасник справи на обґрунтування своїх заперечень або вимог вправі подати електронні докази (різновидом якого є е-повідомлення) у формі: оригіналу, електронної копії, яка засвідчена кваліфікованим електронним підписом та паперової копії, яка засвідчена в порядку, передбаченому законодавством [1], що відповідає змісту ч.2 та ч.3 ст. 100 ЦПК України [2]. Доказове значення оригіналу буде мати пріоритетне значення серед визначених можливих форм їх подачі до суду відповідно до ч.5 ст. 100 ЦПК України та наявних судових прецедентів, оскільки у разі наявності обґрунтованих сумнівів та неможливості дослідження оригіналу електронного доказу суд має право не брати до уваги подану копію електронного доказу. Загалом питання розмежування оригіналів та копій електронних доказів досі залишається дискусійним серед науковців. Основною причиною К. Б. Дрогозюк визначає відсутність чітко визначеної позиції в законодавстві, що може призвести до зловживання процесуальними правами учасниками справи [3, с. 99]. А. Ю. Каламайко та О. Ю. Гусев зазначають про неможливість використання терміну «оригінал» електронного доказу, оскільки всі електронні копії електронного доказу ідентичні з оригіналом [4, с. 62; 5, с.106]. Слід зазначити, що визначена позиція сформована з огляду на ототожнення функціональної природи електронного доказу та електронного документа, ори-

гіналом якого визначено електронний примірник з наявністю обов'язкових реквізитів (кваліфікованого електронного підпису), а у разі його зберігання на декількох носіях електронної інформації кожен з примірників буде вважатися оригіналом. Панівне ототожнення електронного доказу з електронним документом, хоча і є юридично привабливою конструкцією через сталу довготривалу практику використання останніх, передування закріплення правового статусу електронного документа до появи електронних доказів та наявність надійних засобів підтвердження автентичності документа у вигляді КЕП, але на думку автора є хибною догмою, адже переважна більшість оригіналів електронних доказів функціонує без накладання КЕП, що не зменшує потенційної можливості таких засобів доказування містити інформацію по суті справи, хоча і потребує більш складної та індивідуалізованої процедури виокремлення та трансформації інформації, яка матиме доказову силу. Натомість якісно виділяються метадані як унікальні атрибути, притаманні саме електронним доказам. Предметне визначення оригіналу електронного повідомлення відсутнє у наукових юридичних та технічних дослідженнях. Правові висновки, які сформовані Верховним Судом в рамках господарських справ, визначають оригінал електронного доказу як «первинну інформацію в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, та яка є основою для відтворення і копіювання» [6]. Для правильного розуміння що собою являє оригінал електронного повідомлення необхідно визначитися із принципом його функціонування. Комунікаційні застосунки, які використовують інтернет як електронний канал зв'язку (сайти, переважна більшість месенджерів, електронна пошта), як зазначає В. А. Висоцький, побудовані за принципом «клієнт-серверної архітектури», де «клієнт» є комп'ютером, який використовується для надсилання запиту на виконання певної дії чи отримання інформації, а «сервер» – більш потужний комп'ютер чи інше обладнання, яке вирішує поставлені користувачем завдання з використанням комп'ютерних кодів, а також виконує сервісні функції, зокрема, надає доступ до інформації, яка на ньому зберігається [7, с. 233]. Ряд науковців, зокрема, вказуючи на принцип роботи сервера, який забезпечує функціонування електронної пошти, конкретизують, що це не лише «машина», а і програмне забезпечення (спеціальна програма), яка функціонує на ній, що в сукупності і дає можливість говорити про «поштовий сервер», а не просто комп'ютер. Клієнт – це програмне забезпечення, яке дозволяє використовувати послуги, що забезпечуються сервером, зокрема, отримання доступу до повідомлень, які на ньому зберігаються, а алгоритм отримання таких даних в галузі інформаційних технологій прийнято називати протоколом. При передачі електронних повідомлень використовуються такі протоколи як SMTP (відправлення) та POP3 (отримання) [8, с. 30-31]. Наприклад, в разі використання електронної пошти, оригінали будуть збережені у зашифрованому вигляді на серверах поштового сервісу. При використанні інших електронних комунікаційних засобів, оригінали можуть бути збережені на серверах, які належать або управляються відповідними власниками сервісів, платформ чи сайтів, а у окремих випадках на портативних носіях інформації, які належать сторонам комунікації (SMS/MMS чи повідомлення в окремих месенджерах, які використовують для збереження вмісту технічні засоби користувачів, а не сервери), а надавачі послуг чи мобільні оператори лише зберігають відомості про факт надсилання повідомлення (автора, час та дату) та не зберігають їх вміст. Відповідно автором пропонується вважати оригіналом електронного повідомлення – першоджерело інформаційного вмісту, яке було надіслано за допомогою електронних засобів зв'язку та включає в себе відомості (метадані) про автора, дату та час їх створення і зберігаються на серверах, які належать або контролюються надавачами (провайдерами) електронних послуг чи на портативних носіях інформації сторін комунікації та слугує джерелом для відтворення його копій. У більшості випадків користувачам надається віддалений доступ до середовищ зберігання оригіналів електронних повідомлень – серверів, які знаходяться поза правом розпорядження учасника справи, тому про подачу та долучення до матеріалів справи оригіналів електронних повідомлень, які передавалися за допомогою поштових сервісів, сайтів чи переважної більшості месенджерів мова не

ведеться. Має місце можливість подачі портативних технічних засобів (смартфонів), на яких зберігаються оригінали окремих видів електронних повідомлень (sms/mms) і відповідно єдиний шлях реалізації – матеріальна подача носія інформації, який містить оригінал електронного доказу та реалізується в порядку передбаченому ч. 2 ст. 101 ЦПК України. Необхідно зазначити, що деякі поштові сервіси (наприклад, gmail.com) надають можливість після авторизації користувача завантажити «оригінал» повідомлення, представленого у вигляді програмного коду, з повним набором метаданих та вмісту повідомлення, але для сприйняття інформації в наявному вигляді необхідні спеціальні технічні знання, а тому потребує залучення спеціаліста для їх інтерпретації в зрозумілу для сприйняття учасниками справи форму. Подання вказаної форми «оригіналу» повідомлення є фактично можливою, але процесуально неефективною для використання, оскільки програмний код повідомлення, отриманий від поштового ресурсу, не захищений від зміни після його завантаження та потребує у разі заперечень стороною повторного підтвердження – дослідження оригіналу повідомлення наявного на електронному ресурсі шляхом огляду судом за їх місцезнаходженням. Порядок дослідження електронних повідомлень шляхом огляду місця їх знаходження передбачено в ст. 85 ЦПК України. Концепція «оригіналу електронного доказу» містить в своїй основі ідею незмінності та забезпечення цілісності першоджерела при їх подачі до суду, яка на даному етапі розвитку електронного листування технічно не реалізована. В рамках цивільного процесу більш доцільне подання до суду електронної або паперової копії електронного повідомлення, а при необхідності в рамках судового розгляду провести безпосереднє їх дослідження шляхом огляду судом оригіналів повідомлень через технічні засоби. Автор дотримується погляду, що електронні повідомлення як доказ в цивільному процесі в перспективі можуть функціонувати виключно як оригінал та електронна копія, які є подібними за своєю електронною природою та містять оригінальні метадані. Основним критерієм відмежування оригіналу та копії електронного повідомлення автор визначає середовище його функціонування. Оригінал завжди функціонує в комунікаційного осередку як його частина та містить метадані, які надаються засобом електронного зв'язку незалежно від користувача, а копія – вилучена з масиву листування та збережена разом із оригінальними метаданими як окремий файл за допомогою електронного засобу комунікації в якому функціонує оригінал (наразі схожий алгоритм відбувається при створенні резервних копій). На думку автора паперові копії існують лише в період становлення та формування інституту електронних засобів доказування та будуть витіснені з судової практики з розвитком інформаційних технологій, які забезпечать формування електронних копій подібних функціональною природою до резервних копій, але із можливістю ознайомлення учасників судового процесу без додаткової авторизації.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду від 29 січня 2021 року у справі № 922/51/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94517830> (дата звернення: 22.12.2022).
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–42. Ст. 492.
3. Дрогозюк К. Б. Проблеми визначення оригіналу і копії електронних доказів у цивільному судочинстві України. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. Вип. 3. С. 92–99.
4. Каламайко А. Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 242 с.
5. Гусев О. Ю. Проблеми визначення оригіналу електронного доказу в цивільному процесі України. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 147. С. 97–109.
6. Постанова Верховного Суду від 23.09.2021 р. у справі № 910/17662/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99818578?fbclid=IwAR3Gf8YkKD1XD_ljuAQ06GRTn6OuQMLqkVD SKRlc3XUK22jiUUuhwB7VaeY (дата звернення: 04.04.2024).

7. Висоцький В. А. Поняття клієнт-сервісної архітектури. *Розвиток освіти, науки та бізнесу: результати 2020* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 3–4 груд. 2020 р. Дніпро, 2020. Т. 1. С. 233–234.

8. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології : навч. посіб. / Г. Г. Швачич, В. В. Толстой, Л. М. Петречук [та ін.]. Дніпро : НМетАУ, 2017. 230 с.

Ключові слова: цивільний процес, електронні докази, електронне повідомлення, оригінал електронного повідомлення, доказування, форма електронного доказу.

Keywords: civil process, electronic evidence, electronic message, original electronic message, proving, form of electronic evidence.

Сатановська Олена Валентинівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу*

ЕЛЕМЕНТИ ЖИТЛОВИХ ПРАВОВІДНОСИН: СУБ'ЄКТ, ОБ'ЄКТ ТА ЗМІСТ

Право на житло гарантоване Конституцією України забезпечується державою шляхом створення умов за яких кожен громадянин нашої держави може його придбати, побудувати, орендувати, крім того державою передбачено надання соціального житла безоплатно або за доступну плату для незахищених верств населення. Позбавлення житла можливо виключно за законом або за рішенням суду [1].

Житлові правовідносини є важливою складовою суспільних відносин, оскільки вони визначають спосіб володіння, користування та розпорядження житловими об'єктами та врегульовані нормами житлового права. Першою умовою житлових правовідносин є наявність двосторонніх чи багатосторонніх фактичних відносин, що складаються між суб'єктами житлового права: між уповноваженою та зобов'язаною стороною у активних і пасивних правовідносинах. Другою умовою виникнення житлових правовідносин є наявність правової норми, а третьою – наявність юридичного факту, з яким чинне законодавство пов'язує настання правових наслідків.

Суб'єктами житлових правовідносин є учасники відносин, пов'язаних з володінням, користуванням та розпорядженням житловими об'єктами які мають соціальну відповідальність.

Серед суб'єктів житлових правовідносин виділяються фізичні особи, юридичні особи та держава в особі спеціально створених органів, органи місцевого самоврядування, громадські організації [2].

Фізичні особи є основними суб'єктами житлових правовідносин, до них відносяться власники, орендарі, співвласники та інші особи, які мають права та обов'язки стосовно житла. Фізичні особи повинні бути відповідальними власниками та сусідами, утримуючи своє житло у належному стані та дотримуючись правил співжиття. Вони повинні дбати про те, щоб житлові об'єкти відповідали всім санітарним, екологічним та енергоефективним вимогам.

Юридичні особи, такі як компанії, організації та інші юридичні утворення, можуть бути суб'єктами житлових правовідносин, як власники чи орендарі житлових приміщень. Держава також є суб'єктом житлових правовідносин, забезпечуючи регулювання та контроль за житловою сферою. Юридичні особи та держава мають забезпечити доступні умови для отримання якісного житла всіма верствами населення.

Права та обов'язки суб'єктів житлових правовідносин визначаються законодавством та договорами між сторонами. Зміст житлових правовідносин передбачає взаємні відносини між

суб'єктами щодо володіння, користування та розпорядження житловими об'єктами. Відповідальність суб'єктів житлових правовідносин визначається порушенням їх прав та обов'язків, які встановлені законодавством або угодами. Суб'єкти житлових правовідносин мають право на захист своїх інтересів у суді або через інші правові засоби. Захист прав суб'єктів житлових правовідносин – є однією з ключових функцій держави. Вона повинна забезпечити справедливе вирішення спорів та конфліктів між учасниками житлових відносин, а також запобігати будь-яким формам дискримінації чи зловживань правами. Судова система та органи правопорядку мають забезпечити ефективні механізми захисту прав індивідуальних та колективних суб'єктів [3].

З прийняттям Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19.06.1992 р. № 2482-ХІІ в ред. від 17.02.2006 р. громадяни України, які проживають у квартирах багатоквартирних будинків, одноквартирних будинках, кімнатах багатоквартирних будинків, що використовуються громадянами на умовах найму, отримали право на приватизацію квартир (будинків) державного житлового фонду з використанням житлових чеків [4].

Об'єкти житлових правовідносин є основною складовою житлового сектору суспільства і вони можуть бути різних типів та форм власності. Це можуть бути житлові будинки, квартири, приватні будинки, міські та сільські житлові комплекси, а також земельні ділянки для будівництва житлових об'єктів. Важливість цих об'єктів полягає у забезпеченні населення якісним та безпечним житлом, що є ключовим фактором для забезпечення життєвого рівня та комфорту громадян. Кожен тип об'єкта має свої особливості та вимоги до управління, утримання та експлуатації.

Ефективне управління об'єктами житлових правовідносин є важливою умовою забезпечення якості та доступності житла для населення. Це включає в себе планування та організацію будівництва житлових об'єктів, їхню експлуатацію та утримання, а також регулярний моніторинг та оновлення інфраструктури. Управління об'єктами житлових правовідносин може здійснюватися, як приватними компаніями та організаціями, так і державними установами чи місцевими органами самоврядування.

Зміст житлових правовідносин визначається низкою принципів та норм, які регулюють володіння, користування та розпорядження житловими об'єктами. Це включає в себе права та обов'язки суб'єктів, механізми їх захисту та відповідальність за порушення законодавства.

Забезпечення стабільності та надійності житлових правовідносин залежить від наявності ефективних гарантій для суб'єктів. Це може включати в себе гарантії щодо права на власність, невтручання у мирне користування, захист від незаконного виписування та інші правові заходи, спрямовані на захист інтересів громадян.

У сучасному суспільстві важливою складовою змісту житлових правовідносин є соціальна відповідальність суб'єктів. Це включає в себе забезпечення доступності житла для всіх верств населення, реалізацію програм соціального житлового будівництва, забезпечення участі громадськості у процесі прийняття рішень щодо житлового будівництва та управління.

Важливою складовою змісту житлових правовідносин є захист прав та обов'язків усіх учасників. Це може бути досягнуто за допомогою правових механізмів, таких як вирішення спорів у судовому порядку, звернення до правозахисних організацій та механізми альтернативного вирішення спорів.

Відповідно до п.п. 1, 6 ч. 1. ст. 34 Житлового кодексу України потребуючими поліпшення житлових умов визнаються громадяни які забезпечені жилою площею нижче за рівень, що визначається в порядку, встановлюваному цим Кодексом та іншими актами законодавства України та які проживають у гуртожитках [3].

Зміст житлових правовідносин постійно змінюється та вдосконалюється відповідно до суспільних потреб та вимог часу. Сучасні тенденції включають в себе розвиток соціального житлового будівництва, підвищення стандартів якості житла, впровадження новітніх технологій у будівництві та управлінні житловими об'єктами, а також збільшення участі громадськості у процесі прийняття рішень щодо житлових питань.

Елементи житлових правовідносин (суб'єкти, об'єкти та зміст) визначають структуру та функціонування житлової сфери суспільства. Розуміння цих елементів дозволяє ефективно регулювати відносини між учасниками житлових відносин та забезпечувати права та інтереси всіх сторін.

Отже для урегулювання житлових правовідносин з урахуванням необхідності розвитку житлової сфери, вбачається важливим продовжувати дослідження в цій галузі для подальшого вдосконалення законодавства та практичної реалізації житлових правовідносин.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на V сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Науково-практичний коментар до Житлового кодексу України. *Мего-Інфо – Юридичний портал № 1*. URL: <http://mego.info/>
3. Житловий Кодекс України : Закон України від 30.06.1983 № 5464-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5464-10>
4. Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України від 19.06.1992 р. № 2482-XII в ред. від 17.02.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2482-12>
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Ключові слова: житлові правовідносини, елементи житлових правовідносин, суб'єктів житлових правовідносин, зміст житлових правовідносин.

Keywords: residential legal relations, elements of residential legal relations, subjects of residential legal relations, content of residential legal relations.

Снітко Андрій Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу*

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ В РОЗВИТКУ ПРОЦЕДУРИ ОНЛАЙН ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Сьогодні доступ до Інтернету відкривається практично із кожної точки нашої планети, а цифрові технології та електронна комерція стали невід'ємною частиною нашого повсякденного життя. Наразі через Інтернет можна придбати практично все і дедалі більше людей замовляють товари та послуги саме через всесвітню мережу.

Звичайно, і в електронній комерції час від часу між сторонами виникають спори. Виходячи з глобального обсягу транзакцій, щороку виникають мільйони суперечок щодо купівлі-продажу товарів і послуг і з кожним роком їх кількість збільшується.

Традиційний варіант вирішення спорів, пов'язаний зі зверненням до суду, у випадку онлайн-комерції не завжди буде найбільш ефективним, адже він є складним, повільним та витратним, а коли покупець знаходиться в одному кінці країни або навіть світу, а продавець – в іншому, це тільки утруднює комунікацію.

Альтернативою в цьому випадку стала процедура онлайн вирішення спорів (англійською – Online Dispute Resolution або скорочено ODR), яка з'явилася практично одразу із появою Інтернет-торгівлі. Подекуди ще кажуть про IDR (Internet Dispute Resolution) та EDR (Electronic Dispute Resolution) [1, с. 5].

Якщо надати узагальнююче визначення, онлайн вирішення спорів (ODR) – це процедура вирішення спорів, що виникають у сфері електронної комерції, із застосуванням сучасних інтернет-технологій.

В більш широкому сенсі ODR є частиною процедури альтернативного вирішення спорів (Alternative Dispute Resolution або ADR) за участю незалежної третьої сторони, яка не є представником судової влади.

У порівнянні із традиційними методами ADR, такими як переговори, медіація, арбітраж, ODR є набагато доступнішим, адже за наявності доступу до Інтернету сторони можуть приймати участь у процесах вирішення суперечок з будь-якої точки світу. Крім того, ODR зазвичай швидший і дешевший, адже переговори, медіація і арбітраж вимагають планування зустрічей, забезпечення місця для їх проведення та витрат на відрядження, залучення медіаторів, арбітрів та професійних юристів [1, с. 6; 5].

Якщо на ранніх етапах свого розвитку технології ODR давали можливість в автоматичній спосіб заповнювати формуляри та шаблони, блокувати нецензурну лексику, обговорити конфліктну ситуацію в режимі онлайн та в необхідних випадках залучати фахівця-посередника, то зараз із появою у ODR таких інструментів, як штучний інтелект, блокчейн та віртуальна реальність, роль ODR в вирішенні спорів виходить на зовсім інший рівень [1, с. 5; 3].

Наприклад, застосована в ODR технологія штучного інтелекту здатна обробляти величезні обсяги інформації, в тому числі в історичному аспекті, шукати аналогічні спори та результати їх вирішення. Це дає можливість передбачити вірогідні результати спору та пропонувати сторонам найбільш прийнятне рішення, що робить процедуру онлайн вирішення спору більш швидкою та справедливою. А налаштовані штучним інтелектом чат-боти та різноманітні спливаючі підказки полегшують сторонам розуміння тих кроків, які є необхідними для ефективного проходження процедури онлайн врегулювання. Оскільки штучний інтелект здатний навчатися, якість його аналітики буде постійно зростати.

Технологія блокчейн як децентралізована система зберігання інформації дозволяє в незмінному вигляді фіксувати кожен етап в процедурі ODR від моменту подання заяви про розгляд спору до винайдення рішення, чим мінімізує можливість шахрайства та маніпуляцій, підвищує довіру до ODR, сприяє визнанню та виконанню такого рішення в різних юрисдикціях.

А технологія віртуальної реальності дозволяє робити онлайн взаємодію більш захоплюючою завдяки створюваним аватарам сторін та контрольованим віртуальним просторам, а також налаштувати цей віртуальний простір так, аби він сприяв емоційному комфорту та порозумінню між сторонами.

Ще на початку XXI століття американські науковці Ітан Катш і Дженет Ріфкін назвали ODR «четвертою стороною», тим самим підкреслюючи, що технології в найближчому майбутньому стануть настільки потужними, що здатні кардинально змінити традиційну тристоронню модель позасудового вирішення спорів, а в деяких випадках і зайняти місце третьої сторони. [2]

Однак залежність ODR від технологій створює і нові проблеми, адже постають питання доступності Інтернету та наявності справної комп'ютерної техніки, а також цифрової грамотності населення, мовного бар'єру, забезпечення кібербезпеки та конфіденційності інформації [3–5]. До того ж емоційна складова спілкування в процедурі пошуку взаємоприйнятного рішення, яка в деяких випадках виступає чи не на перше місце, в онлайн врегулюванні в найближчому майбутньому навряд чи буде замінена технологіями віртуальної реальності [1, с. 8].

Незважаючи на ці проблеми, ODR продовжує свій розвиток, а центри онлайн вирішення спорів на платформах eBay, PayPal, Modria, FairClaims вже довели свою успішність, дозволивши сторонам з будь-якої частини світу домагатися вирішення спорів без географічних і фінансових обмежень [1, с. 7; 3].

Подальший розвиток ODR буде залежати від того, чи матимуть результати врегулювання через платформи ODR таку ж силу, як і ті, що отримані за допомогою традиційних методів

вирішення спорів. Наразі це питання зазвичай вирішується домовленістю сторін про визнання та виконання результатів ODR. Цілком ймовірно, що в найближчому майбутньому окремі високорозвинені держави задля економії своїх ресурсів стикнуться із питанням передачі окремих судових справ незначної складності винятково технологіям ODR. Вже зараз окремі технологічні рішення ODR завоювали собі місце в традиційних процедурах судового розгляду справ деяких країн. Одним із перших в світі прикладів впровадження в судову систему процедур ODR став Трибунал з врегулювання цивільних справ Британської Колумбії, створений ще в 2013 році. Варто зазначити, що Україна також поступово впроваджує певні елементи ODR в свою судову систему, прикладом чого стала система «Електронний суд».

Список використаних джерел

1. Голубева Н. Ю. Онлайн вирішення спорів (ODR): переваги та недоліки. *Альтернативні способи вирішення цивільних спорів* : матеріали круглого столу (Одеса, 29 берез. 2021 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої ; НУ ОЮА. Одеса, 2021. С. 5–9. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14491> (дата звернення: 19.03.2024 р).
2. Katsh E, Rule C. What we know and need to know about online dispute resolution. *South Carolina Law Review*. 2016. Vol. 67, Iss. 2. Art. 10. P. 329–344. URL: <https://scholarcommons.sc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4166&context=sclr> (дата звернення: 19.03.2024 р).
3. Santosh G. Emerging trends in online dispute resolution (ODR) : Reshaping the landscape of ADR. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/emerging-trends-online-dispute-resolution-odr-reshaping-santosh-g-9ncuc> (дата звернення: 19.03.2024 р).
4. What Is Online Dispute Resolution? *Internet Lawyer Blog*. URL: <https://www.internetlawyer-blog.com/what-is-online-dispute-resolution> (дата звернення: 19.03.2024 р).
5. Dispute resolution reference Guide. *Government of Canada*. URL: <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/dprs-sprd/res/drrg-mrrc/10.html> (дата звернення: 19.03.2024 р).

Ключові слова: онлайн вирішення спорів, ODR, альтернативне вирішення спорів, ADR.

Keywords: Online Dispute Resolution, ODR, Alternative Dispute Resolution, ADR.

СЕКЦІЯ 15

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПАТЕНТНОЇ ЮСТИЦІЇ

*Керівник секції: доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук, доцент А. В. Кирилюк*

*Секретар секції: лаборант кафедри права інтелектуальної власності
та патентної юстиції Ю. С. Березюк*

Харитоновна Олена Іванівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції,
доктор юридичних наук, професор*

САМОЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Війна, котра за влучною характеристикою Карла фон Клаузевіца, «є не що інше, як продовження державної політики іншими засобами» [1, с. 11], а відтак – є «актом насильства, що має на меті змусити противника виконати нашу волю» [1, с. 23], вже за самою своєю сутністю спрямована на порушення (примусову зміну) політичного, економічного, соціального та правового порядку громадян держави, проти якої вчиняється агресія.

Це неминуче тягне порушення (втрату, неможливість здійснення, обмеження) суб'єктивних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб в районах ведення бойових дій, на тимчасово окупованих або нещодавно звільнених від окупації територіях тощо. Зазначені порушення можуть мати місце і у відносинах інтелектуальної власності, завдаючи при цьому істотної шкоди авторам, користувачам, правопосідачам та іншим учасникам зазначених відносин.

При цьому не лише відбувається порушення суб'єктивних прав, але й повністю або частково втрачається можливість юрисдикційного захисту таких прав. Відтак на чільне місце виступає самозахист цивільних прав, нормативною основою якого є, передусім, Конституція України у частині 5 ст. 55 якої встановлено, що особа має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи, а також стаття 19 ЦК України, котра містить основні положення стосовно підстав, умов і порядку здійснення права на самозахист.

Відповідно до положень статті 19 ЦК України особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. При цьому самозахистом вважається застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Одразу варто зауважити, що оскільки йдеться про захист цивільних прав в умовах військової агресії, очевидно, слід враховувати не заборони окупаційної влади та «моральні засади суспільства», що насаджуються нею, а норми українського законодавства та моральності, які стосуються відповідних відносин. До того ж враховуємо, що категорія «моральні засади суспільства» за своєю сутністю є оціночною і не має чіткої правової характеристики. Визначення змісту цього поняття залежить від низки політичних, соціальних, індивідуальних, особистих тощо чинників і у кінцевому підсумку проводиться судом (який створюється і діє відповідно до законодавства України).

Із врахуванням цього зауваження мають розглядатися і вимоги частини 2 ст. 19 ЦК України стосовно того, що способи самозахисту мають відповідати змістові права, що порушене, характерові дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Зокрема, як впливає зі змісту цієї статті, самозахист визнається поведінкою правомірною за умови дотримання низки вимог: 1) порушення цивільного права або реальна загроза його порушення (протиправне посягання). При цьому об'єктом порушення (посягання) може бути як право того, хто захищається, так і право третьої особи; 2) відсутність у законі заборони застосовування обраного стороною способу самозахисту. Мається на увазі як пряма заборона конкретної поведінки, так і заборона певного типу дій; 3) не суперечність моральним засадам суспільства; 4) відповідність поведінки того, хто захищається, змістові права, що порушене, характерові дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням; 5) об'єктивна спрямованість поведінки того, хто захищається, на протидію правопорушенню.

Зауважимо, що практично найбільш поширеною формою самозахисту є необхідна оборона, яка полягає у завданні шкоди правопорушнику з метою припинення правопорушення і захисту цивільного права та охоронюваного законом інтересу. Ознаки необхідної оборони: 1) вона є свідомим і вольовим вчинком; 2) за своїм сенсом вона є суспільно корисною; 3) виключає суспільну небезпеку й протиправність діяння. Шкода, завдана у стані необхідної оборони, відшкодуванню не підлягає.

Визначивши загальні засади самозахисту цивільних прав, можемо оцінити принципову можливість їхньої застосовності щодо випадків порушення прав інтелектуальної власності.

У зв'язку з цим згадаємо, що дослідники права учасників цивільних відносин на самозахист, як правило, виокремлюють здійснення права на самозахист у сфері немайнових прав та інтересів, речових прав, у зобов'язальних правовідносинах [2, с. 144-214].

Варто зауважити, що такий перелік є вужчим, ніж ті випадки реальних ситуацій (порушень та посягань), коли особа може вдаватися до самозахисту своїх цивільних прав та інтересів. Зокрема, не виправдано не згадується можливість самозахисту прав інтелектуальної власності. Вони, на мій погляд, мають розглядатися як окремих вид об'єктів самозахисту, оскільки не охоплюються повністю наведеною класифікацією: частково вони належать до сфери немайнових прав та інтересів; дуже незначною мірою пов'язані зі сферою речових прав (коли порушуються право на річ – результат творчості); частково – пов'язані із зобов'язальними правовідносинами (у випадках укладення договору про розпорядження правами інтелектуальної власності, у випадках завдання шкоди останнім тощо).

Але це не відображає ситуацій, коли йдеться, скажімо, про самозахист прав інтелектуальної власності від протиправного використання авторського контенту в Інтернеті [3], соціальних мережах. Зокрема, як самозахист може розглядатися технічне блокування сайтів-порушників, видалення з числа учасників, а також зламування ворожих сайтів з метою припинення порушень тощо.

До викладеного слід додати ще згадку про те, що може йтися про самозахист не лише цивільних прав інтелектуальної власності, але й необхідності вивчення можливості такого типу захисту щодо суб'єктивних прав, які не охоплюються спеціальним поняттям «цивільні права» (інтернет-права, інформаційні права тощо).

Існування низки проблем, пов'язаних з невизначеністю можливості та конкретних умов використання самозахисту прав інтелектуальної власності в умовах воєнних викликів зумовлює доцільність спеціального дослідження у цій галузі, для чого, очевидно, є необхідним створення спеціальних / цільових програм.

Список використаних джерел

1. Клаузевиц К. О войне. В 2 т. Т. 1. Москва : АСТ ; Санкт-Петербург : Terra Fantastica, 2002. 558 с.

2. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : монографія / Донец. юрид. інт ЛДУВС. Донецьк, 2006. 220 с.

3. Зеров К. О. Самозахист авторського права на твори, розміщені в мережі Інтернет. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 20. С. 211–220.

Ключові слова: права інтелектуальної власності, самозахист прав інтелектуальної власності, війна.

Keywords: intellectual property rights, self-defense of intellectual property rights, war.

Ульянова Галина Олексіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор з навчальної роботи, доктор юридичних наук, професор*

Ульянов Олексій Іванович

*Одеський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри вогневої підготовки, кандидат юридичних наук, доцент*

СВОБОДА ТВОРЧОСТІ ТА ЇЇ ЗМІСТ

Право на свободу творчості є одним із важливих конституційних прав, від забезпечення реалізації якого залежить розвиток інтелектуальної, творчої, інноваційної діяльності. В умовах сьогодення створено безліч нових можливостей для розвитку творчого потенціалу, поширення результатів інтелектуальної діяльності, їх використання в різних сферах виробництва та інноваційного розвитку. В межах гарантованої свободи творчості творці можуть самостійно обирати напрям творчої діяльності, способи створення та форми вираження творів, їх поширення, комерціалізацію чи способи використання. Гарантована ст.54 Конституції України, свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості відповідно до ст. 201 Цивільного кодексу України віднесена до особистих немайнових благ, які охороняються цивільним законодавством.

Творча діяльність у сфері науки, літератури, мистецтва є невід’ємним проявом існування людини, основою суспільного прогресу, рушійною силою розвитку людства. Неможливо уявити сучасну людину без можливості творчого самовираження, реалізації творчих здібностей [1].

Творчість – це свобода. Вона не детермінується жодними умовностями й приписами. Створення нового згідно з певним алгоритмом або конкретними приписами передбачає швидше вдосконалення чого-небудь, що вже відбулось, ніж виникнення принципово нового. Це шлях еволюції, який дотримується певних канонів, вписується в певні правила тощо. Визначеності й умовності паралізують творчий порив, спрямовуючи його заданим руслом [2, р. 23].

Свобода і творчість перебувають у міцному зв’язку, оскільки свобода є запорукою творчості, а творчість відкриває нові можливості для свободи. Право на свободу творчості є правом, яке особа здійснює вільно та на власний розсуд, оскільки здійснення права на свободу творчості стосується насамперед сфери її приватного життя. Особливість творчості полягає в тому, що вона прагне вийти за межі навіть свого творця. Автор не може напевне передбачити або контролювати реакцію, яку викличе його творіння в аудиторії, а також те, на що його продукт творчої діяльності надихатиме інших у майбутньому, тому можна сказати, що продукт творчої діяльності в результаті здобуває власну свободу [3, с. 36].

Надаючи широкі можливості щодо реалізації творчого потенціалу, разом з тим свобода творчості не є абсолютною. Як і будь-яка свобода вона має певні обмеження, обумовлені необхідністю дотримання прав та інтересів третіх осіб, моральних норм, встановлених у суспільстві, забезпечення національної безпеки.

Право на свободу творчості є абсолютним правом, але з певними обмеженнями. Здійснювати право на свободу творчості може кожен. Водночас не завжди здійснення цього права

може призвести або до створення відповідного об'єкту права інтелектуальної власності або до повноцінного використання створеного об'єкту (наприклад, твір образотворчого мистецтва порушуватиме моральні засади суспільства, оскільки міститиме зображення порнографічного характеру, або зображення, які пропагують заборонені позначення, пов'язані із російським вторгненням тощо) [4].

Свобода творчості – це можливості особи щодо реалізації її внутрішнього потенціалу та прояву світогляду в діяльності, спрямованій на створення нових об'єктів, які вирізняються новизною, оригінальністю та відображають індивідуальність творця.

Враховуючи нерозривний взаємозв'язок особистості та суспільства, який обумовлює також вплив на реалізацію свободи, слід визначити зовнішні чинники, які можуть визначати межі та обмеження у реалізації свободи. Свобода є основоположною категорією, яка відображає стан та можливості розвитку особи в суспільстві та державі. В цьому аспекті філософська категорія «свобода» набуває важливого соціально-політичного змісту та є відображенням рівня забезпеченості можливості особи на власну траєкторію поведінки та розвитку. Внутрішні чинники, які обмежують свободу творчості може бути внутрішній світогляд творця, його морально-етичні якості тощо. Виходячи з визначень сутності свободи, видається, що до таких зовнішніх детермінант свободи слід віднести правові механізми реалізації свободи, інтереси суспільства, держави та окремої особи, важливість дотримання яких можуть також виступати стримуючими, стимулюючими до певної поведінки або її утримання факторами.

Новим викликом у сфері реалізації свободи творчості в умовах сьогодення є залучення штучного інтелекту для створення творів. Закон України «Про авторське право і суміжні права» вперше на рівні національного законодавства заклав підґрунтя для захисту прав на твори, створені за допомогою комп'ютерної програми. Однак широке використання ШІ в різних сферах та його стрімкий розвиток буде потребувати нових підходів до визначення правового статусу та правового режиму об'єктів, створених з його допомогою.

Складовими свободи творчості є: по-перше, це добровільність творчості. Займатись творчою діяльністю чи ні, це свідомий вибір автора; по-друге, вибір виду, сфери та способів творчої діяльності; по-третє, можливість обирати умови реалізації права на ім'я, розкривати власне ім'я, використовувати псевдонім, лишатись інкогніто); по-четверте, визначати режим використання, обнародування результатів творчої діяльності; по-п'яте, мати змогу розпоряджатися результатами своєї діяльності та захищати від неправомірного використання.

Список використаних джерел

1. Опольська Н. М. Право на свободу творчості в системі прав людини. *Приватне та публічне право*. 2017. № 3. С. 30–34.
2. Hanaba S. Freedom of Education as a Prerequisite for the Development of Creativity. *Future Human Image*. 2014. Vol. 1 (4). P. 22–32. URL: <http://www.fhijournal.org/future-human-image-14>
3. Дмитрук А. В. Свобода творчості: поняття, ознаки, сутнісні виміри. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 88. С. 30–37.
4. Щербина Б. Право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2022. Вип. 71. С. 152–157.

Ключові слова: свобода творчості; автор; твір; штучний інтелект, обмеження свободи творчості.

Keywords: freedom of creativity; author; composition; artificial intelligence, restrictions on freedom of creativity.

РОЛЬ ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК У ЦИФРОВОМУ МАРКЕТИНГУ

Різноманітні цифрові інновації, соціальні мережі, мобільні додатки, інформаційно-комунікаційних технологій стали звичним явищем у сучасному суспільстві, що впливає на необхідність їх вивчення та вбудовування в економічний та правовий простір. Це своєю чергою викликає, зокрема, багато питань щодо вдосконалення правового регулювання інституту охорони торгових марок, як одного з об'єктів інтелектуальної власності, яке б враховувало особливості електронної комерції та використання цифрових маркетингових стратегій, забезпечувало захист прав власності, знизило б ризики порушень, дозволило розробити ефективні механізми захисту торгових марок в онлайн-середовищі та ефективного контролю [2].

Інтернет швидко став новим викликом для тих, хто прагне скористатися перевагами конкуренції вільного ринку, ведучи бізнес в Інтернеті. На додаток до наявності товарів або послуг для продажу, присутність в Інтернеті стала надзвичайно важливою для компаній, які хочуть спілкуватися з споживачами без огляду на кордони та відстані [1].

Торговельні марки є своєрідними символами, здатними привернути первинну увагу наявних і потенційних споживачів. «Вибір споживачем товарів не завжди є раціональним, тобто не обов'язково залежить від характеристик самого товару, а визначається його асоціативним сприйняттям саме як символу, через який будують уявлення про товар. Здійснені дослідження показують, що близько 85% прийнятих рішень про купівлю ґрунтуються на візуальній інформації. У зв'язку із чим основною функцією символу є індивідуалізація товару та можливість його вирізнення (відмінності) серед інших аналогічних товарів, повідомлення до споживачів інформації, що саме цей товар кращий за свої аналоги» [7, с. 4].

Торгову марку розуміють більше, ніж просто товари та послуги. Вони відображають собою все, що робить фірма, і, найголовніше, те, чим вона є. Зазвичай, існування компанії залежить від її марки, а ніяк не навпаки. Торгова марка – це нематеріальний, але разом із тим надзвичайно важливий компонент діяльності компанії, те, що вона собою символізує.

В законодавчому полі, відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «торговельна марка – позначення, за яким товари і послуги одних осіб відрізняються від товарів і послуг інших осіб» [6].

Однак, наразі законодавством України ніде не врегульовано питання щодо використання торговельної марки в мережі Інтернет. Ясна річ, що такий стан не сприяє об'єктивному та оперативному вирішенню питань цивільно-правової відповідальності за порушення в означеній сфері [5].

Сьогодні широке використання соціальних мереж для просування торговельної марки спрямоване на розширення аудиторії споживачів, оперативне надання інформації про компанію. Важливими завданнями є також «продаж товарів і послуг, пошукова оптимізація, формування образу компанії та бренду» [3].

«До основних переваг просування торгової марки або продукту у мережі через соцмережі відносяться:

- інтелектуальні ресурси бренду. Підприємства можуть підтримувати зворотній зв'язок із користувачами, або просто спостерігати, як їх бренди обговорюються та сприймаються.
- заощадження витрат. Використання соціальних мереж є мало витратним засобом просування товарів та послуг на глобальному рівні.
- встановлення зв'язків. Соціальні мережі можуть допомогти знайти співробітників або постачальників.

- впізнаваність бренду. У соціальних мережах є можливість встановити присутність торгової марки або продукту, в результаті чого створити позитивний імідж продукції чи компанії» [3].

Крім того, варто високо оцінити присутність торговельної марки в соцмережах з огляду на SEO-оптимізацію, адже пошукові роботи при індексації запитів враховують усі посилання та матеріали із соцмереж і сприяють підвищенню показників сайту у Інтернет-пошуковиках (зокрема, Google).

Створення дієвої групи або сторінки в соціальних мережах для компанії передбачає певний алгоритм дій із стосується як процесу реєстрації групи, розширення кола учасників групи, можливості вибору цільової аудиторії; репост інформації про акції та новини компанії, так і інших дій.

Відповідно до класичної теорії маркетингових комунікацій реклама постає одним з основних інструментів поряд з стимулюванням збуту, персональним продажем, директ-маркетингом та суспільними зв'язками (паблік рилейшнз). «Ф. Котлер виводить всі інструментарії маркетингових комунікацій саме з реклами і приписує їй четверту складову маркетинг-міксу – просування або промоушн товару» [4, с. 27]. Просування або промоушн – це створення і підтримування постійних зв'язків між фірмою і ринком з метою активізації продажу товарів і формування позитивного іміджу шляхом інформування, переконування та нагадування про свою діяльність.

Разом з тим, слід розуміти, що сьогодні не всі користувачі пошукових систем в Інтернеті знають, що посилання, які з'являються у спеціально відведених верхній частині результатів пошуку, з'являються не через релевантність запиту, а тому, що рекламодавець за це заплатив. Тому окремої уваги потребує використання торговельної марки як ключового слова, адже така практика може завдати збитків інвестиційній функції знака, яка близька до рекламної, але дещо ширша. Полягає вона в тому, що через дії третьої особи, яка використовує чужий торгівельний знак як ключове слово і повертає до себе увагу потенційних споживачів чужої продукції без компенсації власникові знака, отримує несправедливу перевагу.

Моніторинг в Інтернеті, зокрема, передбачає і відстеження торговельних марок в соціальних мережах. З цією метою можна реалізовувати наступні кроки:

- відслідковування хештегів, пов'язаних із торговельною маркою. (велика кількість використань окремого бренду може свідчити про його популярність або можливі порушення);
- моніторинг згадок (передбачає використання таких інструментів моніторингу, як Brandwatch, Mention або Hootsuite, для відслідковування згадок торговельної марки в реальному часі).

Варто також враховувати, що сьогодні для автоматизації процесу виявлення порушень торгових марок в Інтернеті може використовуватися штучний інтелект. Алгоритми машинного навчання можуть аналізувати великі обсяги даних та виявляти незаконне використання торгових марок через різні цифрові канали, такі як веб-сайти, соціальні мережі та електронна комерція. Штучний інтелект здатен допомагати в розвитку ефективних систем ідентифікації, що враховують унікальні характеристики та особливості торгівельних марок.

Крім того, технологія блокчейн може слугувати основою для створення децентралізованих систем реєстрації торгових марок. Інформація про торгові марки може бути збережена в блокчейні, що забезпечить високу ступінь надійності та відстеження власності. Блокчейн може покращити прозорість у процесі реєстрації та захисту торгових марок. Інформація про реєстрацію та власників торгових марок може бути легко доступною та перевіреною за допомогою розподіленої книги.

Варто також враховувати, що використання смарт-контрактів в блокчейні може допомогти автоматизувати правові взаємодії, пов'язані з торговельними марками. Наприклад, смарт-контракти можуть використовуватися для автоматичного визначення та врегулювання

правил використання торгових марок або для автоматичного переоформлення прав власності при їх продажу чи ліцензуванні.

Блокчейн поміж іншого може допомогти у боротьбі з фальсифікацією торгових марок. Відомості про виробництво та походження товарів можуть бути збережені в блокчейні, надаючи споживачам можливість перевірити аутентичність товару.

Отже торговельна марка будь-якого суб'єкта господарювання використовується сьогодні в Інтернет-середовищі як у традиційний, так і не у традиційний спосіб. Разом з тим, законодавство не встигає за реаліями життя і не врегульовує використання торговельної марки в мережі Інтернет, що призводить до можливості настання негативних наслідків як для споживача, так і компаній.

Список використаних джерел

1. Mishustina T., Kravchenko A., Poprotsky O., Myhovykh T., Artemchuk L., Vasylenko O. Fair Competition for Business in the Field of Information and Communication Technologies in the Era of «Postcontemporary Society» Economy. *Postmodern Opening*. 2022. Vol. 13, Iss. 2. P. 321–333. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/4820/3772>
2. Дяченко С. В., Ружицька І. В. Охорона та захист торговельних марок в Україні та світі: судова практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 96–99. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/23.pdf
3. Зубарь Ю., Тимовчак-Максимець О. Переваги використання соціальних мереж для популяризації торгової марки чи продукту. URL <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/ec4afebf-4f69-4a1f-9212-cd40d1c69b08/content>
4. Лук'янець Т. І. Маркетингова політика комунікацій : навч. посіб. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ : КНЕУ, 2004. 524 с.
5. Міньковський В. В. Цивільна відповідальність за неправомірне використання торговельної марки в мережі Інтернет. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 1. С. 46–49. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2021/12.pdf
6. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15.12.1993 р. № 3689-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3689-12>
7. Смерічевський С. Ф., Петропавловська С. Є., Радченко С. Є. Бренд-менеджмент : навч. посіб. Київ : НАУ, 2019. 156 с. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/43488/1/%D0%91%D0%A0%D0%95%D0%9D%D0%94%20%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%95%D0%94%D0%96%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%A2_2019_%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf

Ключові слова : торговельна марка, Інтернет, домен, реклама, використання торговельної марки, кіберсквотинг, захист торговельних марок .

Keywords: trademark, Internet, domain, advertising, trademark use, cybersquatting, trademark protection.

Галупова Лариса Ігорівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук*

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ (НЕЙРОМЕРЕЖ) У ПРАВОВІЙ СФЕРІ

Штучний інтелект (далі – ШІ) – це концепція, що описує здатність виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту. Ці системи використовують алгоритми, які

дозволяють їм приймати рішення, навчатися на підставі вхідних даних та вдосконалювати свої можливості.

Нейромережі є одним з ключових інструментів у галузі штучного інтелекту. Вони імітують роботу людського мозку, використовуючи велику кількість з'єднаних штучних нейронів для обробки інформації. Нейромережі здатні до навчання на основі великих обсягів даних та автоматичного визначення складних залежностей в них. Вони використовуються в різних застосуваннях, включаючи розпізнавання образів, розпізнавання мови, передбачення та управління системами [1]. Сьогодні, майже кожен спробував у використанні мовні нейромережі та такі, що створюють музику, відео чи зображення. Для досягнення якісного результату особі необхідно задати запит (промпт) із детальним описом того, що особа очікує від співпраці із нейромережею.

Отже, нейромережа – є окремою технологією штучного інтелекту, що моделює роботу людського мозку для вирішення завдань. Штучний інтелект є більш загальним поняттям, яке охоплює методи та технології, що дають можливість розпізнавати образи, аналізувати інформацію, навчатись, приймати рішення та інше.

Штучний інтелект постійно розвивається, залучаючи увагу науковців у різних галузях науки. Так, дослідження у сфері комп'ютерних наук спрямованні на алгоритми, методи та технології, які дозволяють комп'ютерним системам розуміти, вивчати та вирішувати завдання, які раніше вважалися можливими до вирішення виключно людьми. Психологічні дослідження допомагають виявити, які аспекти людського мислення та розуміння можуть бути відтворені у комп'ютерних системах, що розвивають ШІ. Філософські дослідження зосереджуються на розумінні сутності і можливостей штучного інтелекту, а також на етичних та соціальних наслідках його впровадження. Соціологи досліджують вплив штучного інтелекту на суспільство, включаючи його вплив на робочі місця, соціальні відносини, економіку та культуру. Вони вивчають, як впровадження ШІ впливає на розподіл ресурсів, рівень безробіття, соціальну мобільність та інші аспекти суспільного життя. В правових науках досліджується вплив штучного інтелекту та нейромереж на правову систему, правовідносини та права людини. Питання, що вивчаються, включають правові аспекти автоматизації судових процесів, відповідальність за рішення, прийняті системами штучного інтелекту, а також захист прав і приватності в контексті застосування нейромереж, визначення прав на твори створені штучним інтелектом та інше.

Розвиток штучного інтелекту та створення окремих нейромереж, а також їх використання здатні впливати на різні галузі життя суспільства, включаючи економіку, робочі місця, медицину, освіту та інші сфери. Тому важливо розглядати правові аспекти цих технологій для забезпечення ефективного та етичного їх використання. Проникнення технологій штучного інтелекту у велике коло суспільних відносин породжує різноманітні правові питання, такі як захист персональних даних, авторські права на твори створені штучним інтелектом, етичні стандарти використання штучного інтелекту в цілому та нейромереж зокрема. Вирішення цих питань стає критичним для забезпечення прав та інтересів людей, а також для збереження довіри громадськості до використання штучного інтелекту.

Сьогодні, нейромережі можуть активно використовуватись для вирішення окремих питань у сфері юриспруденції. Так, можливості штучного інтелекту дають змогу аналізувати великі обсяги судових рішень та допомагати прогнозувати результати подібних справ. Це може бути корисно для адвокатів, суддів та інших учасників судового процесу для розуміння потенційного вирішення справи та розробки стратегій. Штучний інтелект може використовуватись для автоматичного проектування юридичних документів, таких як договори, заяви та інші. Це допомагає зменшити час та витрати, пов'язані з ручною обробкою документів. Крім того, нейромережі можуть допомагати автоматизувати рутинні процеси у сфері юриспруденції, такі як написання юридичних документів, розробка правових доповідей та аналіз юридичної літератури. Ці технології мають сприяти поліпшенню адміністрування, підвищенню ефектив-

ності судочинства, забезпеченню доступу громадян до правосуддя, забезпеченню прозорого і відкритого судового процесу, а також оперативному опрацюванню матеріалів адвокатами, виробленні стратегій захисту та інші можливості.

Одним із яскравих прикладів використання можливостей ШІ в юридичній сфері є проект, що оприлюднили об'єднана команда дослідників UCL з Пенсільванського та Шеффільдського університетів, в якому судові рішення Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) були передбачені з точністю 79 % за допомогою використання штучного інтелекту, розробленого UCL [2].

Крім переваг, які має штучний інтелект, сьогодні ми бачимо певні виклики на які необхідно звернути уваги при використанні можливостей ШІ та нейромереж.

Так, одним із питань, яке потребує уваги – це питання дотримання приватності при використанні ШІ. Оскільки широкий спектр можливостей при використанні ШІ мають авторизовані користувачі, постає проблема використання цих персональних даних самим штучним інтелектом. Оскільки ШІ має властивість до використання тих відомостей, які буди йому передані, постає питання належного використання та поширення цих відомостей у майбутньому. Зважаючи на це, що ШІ це автоматизована технологічна система, вона має навчатись та працювати під наглядом людини задля уникнення поширення та неконтрольованого використання персональних даних.

У випадках, коли штучний інтелект створює оригінальні твори без участі людини, виникає питання щодо прав та можливості розпоряджатись такими правами на твори [3]. Крім того, некоректне написання запиту до нейромережі може призвести до фальсифікації та фабрикації даних. Окремі платформи на яких використовуються нейромережі прописали в правилах користування вичерпний перелік способів використання творів згенерованих відповідною нейромережею. До прикладу, Midjourney визначає, що користувачі, які мають платну підписку можуть використовувати згенеровані зображення з будь-якою метою, а користувачі, що не мають платної передплати можуть використовувати такі зображення тільки в приватних цілях (без мети отримання прибутку) [4].

Сьогодні в світі вже існують випадки використання нейромереж в судових процесах. До прикладу, в США адвокати використали прецеденти, вигадані ChatGPT. Дана справа набула розголосу та стала відома в світі як «Справа Шварца» (на честь адвоката, який використав нейромережу для підбору прецедентів). Як наслідок, Стівен Шварц, його фірма «Levidow, Levidow & Oberman» та його колега Пітер ЛоДуку були змушені сплатити штраф у розмірі \$ 5000 [5].

У 2022 році Європейський фонд юристів опублікував документ, який називається «Посібник з використання інструментів штучного інтелекту юристами та юридичними фірмами в ЄС» [6], що містить опис технічних аспектів використання штучного інтелекту та основні етичні ризики його використання. Американська асоціація адвокатів ухвалила у тому ж році Резолюцію 604, яка підкреслює необхідність використання штучного інтелекту на основі прозорості, підзвітності та відповідальності [7].

Отже, як свідчить практика штучний інтелект та нейромережі здатні спростити рутинну роботу юристів та допомогти у аналізі наявних відомостей, спрогнозувати рішення суду чи органу державної влади.

При цьому, використання ШІ та нейромереж має відповідати принципам відповідальності, прозорості та етичності. Не дивлячись, на певні дискусії щодо можливості зникнення окремих професій через те, що їх функції буде виконувати ШІ, юристів замінити він не зможе. Юридична діяльність поєднує в собі професійну, інтелектуальну, творчу, свідому діяльність, яка притаманна виключно людині. Тому, юристи мають пристосовуватись до технологій сучасності, щоб удосконалювати та підкреслювати свою власну майстерність.

Список використаних джерел

1. Мещерякова К. Нейромережа: що це, як працює, найкращі приклади. URL: <https://www.gen.tech/post/sho-take-neiromerezhi#viewer-tatmh196>

2. Войнов М. Штучний інтелект та юридична сфера: чи зможуть технології замінити суддів? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/shtuchnyy-intelekt-ta-iurydychna-sfera-chy-zmozhut-tekhnologii-zaminyty-suddiv/#:~:text=6%20жовтня%202021%20року%20Європейський,судовий%20владі%20та%20правоохоронним%20органам.>

3. Жомір А. Авторське право та штучний інтелект. URL: <https://legalitygroup.com/avtorske-pravo-ta-shtuchnij-intelekt/>

4. Midjourney – AI для генерації зображень. Як з ним працювати? URL: <https://www.buh24.com.ua/midjourney-ai-dlya-generacziyi-zobrazhen-yak-z-nym-praczuvaty/>

5. Городиський І., Бойко Д. Адвокати CHATGPT: які виклики постають перед адвокатами. URL: <https://justtalk.com.ua/post/advokati-chatgpt-yaki-vikliki-postayut-pered-advokatami>

6. Guide on the use of Artificial Intelligence-based tools by lawyers and law firms in the EU. URL: https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/Events/20220331_AI4L_EN_IT_Law_2022_Guide-AI4L_web.pdf

7. RESOLUTION 604. URL: <https://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/news/2023/mym-res/604.pdf>

Ключові слова: штучний інтелект, нейромережа, юриспруденція.

Keywords: artificial intelligence, neural network, jurisprudence.

Ennan Ruslan

National University «Odesa Law Academy»,

Associate Professor of the Department of Intellectual Property Law,

PhD in Law, Associate Professor

LEGAL REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EUROPEAN UNION

Artificial intelligence technologies and products based on them are rapidly spreading throughout the member states of the European Union in the context of a developing industry in production, services, everyday life, education, healthcare and other areas. These processes entail the need for a response from European law. The creation of legal regulation of artificial intelligence in the European Union began even before the formation of the group of experts at the European Commission. In 2016, the Legal Affairs Committee of the European Parliament commissioned the Citizens' Rights and Constitutional Affairs Division to carry out a study on European civil law rules relating to robotics.

Based on the results of the study, the European Parliament approved the European Parliament Resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL), which included a proposal to recognize the special legal status of electronic personhood – for complex robots supplemented by artificial. The report, prepared by the Citizens' Rights and Constitutional Affairs Division of the Legal Affairs Committee of the European Parliament, to which this resolution was a response, explicitly pointed out the risk of dehumanization associated with the proliferation of such «smart» robots. The authors of the report opposed the recognition of robots status of a subject of law in order to prevent the equalization of natural and artificial intelligence.

The first European resolution on artificial intelligence regulation was rightly criticized for incorrectly distinguishing between artificial intelligence and robotics: “Robots should not be considered as central elements in determining the scope of regulation, any new legal norms should be based on the concept of artificial intelligence, and not, as proposed, in 2017 resolution, on the robot concept.” A few years later, in October 2020, new European resolutions appeared that corrected this

shortcoming. In 2017, another document related to the topic of artificial intelligence was adopted – European Parliament resolution of 1 June 2017 on digitizing European industry (2016/2271 (INI), and a year later the European Parliament resolution of 12 September 2018 on autonomous weapon systems (2018/2752(RSP)). Resolutions as acts of “soft law” were supplemented by programmatic documents, namely: Declaration of cooperation on Artificial Intelligence 2018; Communication Artificial Intelligence for Europe 2018, which contained a description of the European strategy for the development of artificial intelligence, including the need to create a single “digital market” with common cybersecurity requirements; Coordinated Plan on Artificial Intelligence 2018, based on anthropocentrism in relation to the development of artificial intelligence. In 2019, the European Parliament resolution of 12 February 2019 on a comprehensive European industrial policy on artificial intelligence and robotics (2018/2088 (INI) was adopted, and Ethics Guidelines for Trustworthy AI 2019 and Policy and Investment Recommendations for Trustworthy Artificial Intelligence were published 2019.

The Ethics Guide for Trustworthy Artificial Intelligence outlines key requirements based on fundamental human rights and ethical principles that artificial intelligence systems must meet, including human control, technical security, privacy, transparency, non-discrimination and fairness, , social and environmental well-being, and the “Policy and Investment Recommendations for Trusted Artificial Intelligence” proposes to systematically increase people’s awareness of artificial intelligence, promote a human-centric approach to the use of artificial intelligence in the world of work, track the impact of artificial intelligence on society, incentivize and scale solutions to the basis of artificial intelligence in the public and private sectors.

The result of all previously developed documents was the 2020 White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust published by the European Commission. It was the first to formulate and put forward for public discussion a European approach to artificial intelligence, aimed at creating a European ecosystem within the framework of a policy that allows for the reliable and safe development of artificial intelligence with full respect for the values and rights of EU citizens. This made it possible to talk about the development of a digital strategy for the European Union for the next decade (2020-2030), which sets a priority in the development of artificial intelligence and at the same time fixes the principles of developing legal norms for the development and implementation of artificial intelligence.

The Artificial Intelligence White Paper used a binary structure to divide artificial intelligence systems into “low” and “high” risk systems. In the same year, four resolutions were adopted addressing the regulation of artificial intelligence: European Parliament resolution of 12 February 2020 on automated decision-making processes: ensuring consumer protection and free movement of goods and services (2019/2915(RSP); European Parliament resolution of 20 October 2020 with recommendations to the Commission on a framework of ethical aspects of artificial intelligence, robotics and related technologies (2020/2012(INL); European Parliament resolution of 20 October 2020 with recommendations to the Commission on a civil liability regime for artificial intelligence (2020/2014(INL); European Parliament resolution of 20 October 2020 on intellectual property rights for the development of artificial intelligence technologies (2020/2015(INI). In 2021, the discussion on the topic of regulation of artificial intelligence intensified and the number of resolutions issued by the European Parliament on topics related to artificial intelligence increased, among them: European Parliament resolution of 20 January 2021 on artificial intelligence: questions of interpretation and application of international law in so far as the EU is affected in the areas of civil and military uses and of state authority outside the scope of criminal justice (2020/2013(INI); European Parliament resolution of 25 March 2021 on a European strategy for data (2020/2217 (INI); European Parliament resolution of 19 May 2021 on artificial intelligence in education, culture and the audiovisual sector (2020/2017(INI); European Parliament resolution of 20 May 2021 on shaping the digital future of Europe: removing barriers to the functioning of the digital single market and improving the use of AI for European consumers (2020/2216(INI); European Parliament resolution of 6 October 2021

on artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters (2020/ 2016(INI); European Parliament resolution of 7 October 2021 on the state of EU cyber defense capabilities (2020/2256(INI)).

On 21 April 2021, the European Commission published Communication on Fostering a European approach to Artificial Intelligence, accompanying the updated Coordinated Plan on Artificial Intelligence 2021 Review and the first European bill on artificial intelligence – Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts COM/2021/206). The Communication states that, faced with the rapid technological development of artificial intelligence and the global political context demonstrating increasing investment in the development of artificial intelligence, the European Union, acting as one, intends to seize the opportunities available by addressing the challenges associated with the development and application of artificial intelligence with an eye on the future. The content of the Communication indicates the beginning of a transition to a new stage in the development of regulation of artificial intelligence – from regulation by acts of “soft law” to regulation based on “hard law”, i.e. transition from regulation through resolutions, recommendations, declarations and other documents of an advisory nature to regulation based on directives and regulations, the implementation of which is mandatory for all member states of the European Union.

In 2021-2022 the transition began from the stage of “soft” legal regulation to the creation of legally binding norms. This is evidenced by the European Commission’s publication of the draft Artificial Intelligence Regulation, which marks the European Union’s first major attempt to comprehensively address the use of artificial intelligence technologies, amid concerns that artificial intelligence is increasingly affecting socio-economic rights. The draft Artificial Intelligence Regulation is the result of two years of work and numerous consultations with national regulators of EU Member States, expert groups, large European companies and representatives of civil society. After the adoption of this act, its provisions will apply to all types of artificial intelligence and to all areas in which it is involved, except military. The approach provided by the Artificial Intelligence Regulation, as is already clear from the previous stage of development of European regulation in this area, is based on risk assessment. Unlike the White Paper on Artificial Intelligence, the draft Regulation on Artificial Intelligence no longer distinguishes two, but four groups, depending on the level of risks associated with the use of artificial intelligence (unacceptable, high, moderate and minimal).

The first category – the unacceptable risk group – includes artificial intelligence models that pose a threat to the safety of citizens and their rights: allowing governments to conduct “social assessments”, producing biometric identification in public places, allowing the manipulation of citizens’ behavior by influencing the subconscious, and exploiting people’s vulnerabilities. Such models should be prohibited. Collection of data about citizens using surveillance systems, monitoring of social networks, banking information, total tracking using biometrics, recognition of emotions as indiscriminate observation of individuals is unacceptable, at the same time, the possibility of selective surveillance if a person is of interest to law enforcement agencies in some way, is saved.

The second category is a high-risk group, it includes artificial intelligence models used: in critical infrastructure, if the life and health of people can be jeopardized (for example, in the transport sector); healthcare (for example, when using artificial intelligence in surgery); education and training affecting access to work (for example, in the assessment of knowledge and skills in an examination), as well as in the field of employment and personnel management (for example, in recruitment); provision of basic private and public services (for example, credit assessment); the work of law enforcement agencies, where this may affect the fundamental rights of people (for example, when assessing the reliability of evidence), and the administration of justice; migration management and border control (for example, document authentication), etc. Developments classified in this category must meet strict safety criteria, have a clear risk assessment system and be controlled by people. It will be necessary to determine whether a particular use case is high risk and therefore requires a mandatory

pre-compliance assessment. The assessment must be carried out by the entity itself (supplier, user), but for some models, such as medical devices, in addition to self-assessment, an external assessment by a notified body must be carried out.

The third category – the moderate risk group – includes less dangerous models of artificial intelligence, when using which people nevertheless have the right to know that they are interacting with an agent – artificial intelligence, and not with a person (this includes, for example, chat bots) . Moderate risk systems will require a mandatory conformity assessment carried out as a self-assessment by the supplier before being released onto the market. By the way, according to amendments made to the draft Artificial Intelligence Regulation in January 2023, the risk of using generative artificial intelligence models, such as ChatGPT, capable of generating original content based on requests in natural languages, working in a conversational mode, is recognized as increased. Users of such systems will be required to report that the result of their use (for example, text) was generated or processed by artificial intelligence.

The fourth category – the minimum risk group – includes most of the artificial intelligence systems used in practice, including intelligent spam filters, video games with elements of artificial intelligence, etc. Such models can be used without the restrictions established for previous groups.

When discussing the draft in the European Parliament, many of its provisions caused serious controversy, in particular on the following issues: the definition of the very concept of “artificial intelligence” (it was significantly reduced compared to the definition originally formulated by a high-level group of experts at the European Commission); the ongoing expansion of bans on the use of artificial intelligence; highlighting general purpose artificial intelligence systems that can be used for a variety of purposes and subsequently integrated into another high-risk system; legal clarity (determining reliability by formulating a set of principles for the use of artificial intelligence); powers of the European supervisory authority in the field of artificial intelligence; the amount of penalties; features of the functioning of regulatory sandboxes in the field of artificial intelligence, which should create a controlled environment for the development and testing of new artificial intelligence models, allowing them to be tested in real conditions; tightening environmental requirements for artificial intelligence systems; use of artificial intelligence in the development of the digital environment.

Keywords: artificial intelligence, European Union, intellectual property, Internet.

Ключові слова: штучний інтелект, Європейський Союз, інтелектуальна власність, Інтернет.

Кирилюк Алла Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,

кандидат юридичних наук, доцент

ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ ОБ’ЄКТІВ ІНТЕРНЕТ-ПРАВОВІДНОСИН

Поява нового виду суспільних правовідносин – відносин, що виникають у віртуальному просторі, вимагає визначення їх особливостей та потреби у ефективних правових засобах регулювання. Також необхідно знайти баланс між механізмами саморегулювання в цих відносинах і державною політикою в інформаційній у сфері. Під час аналізу Інтернет-правовідносин важливо враховувати їх складову структуру, де головними елементами залишаються суб’єкти та об’єкти, які відображають їх особливості і можуть бути загальними для інших видів правовідносин.

Об’єктом правовідносин є те, що породжує суб’єктивні права і обов’язки, тобто предмет або результат діяльності учасників цих правовідносин, що відображає їхні інтереси. У юри-

дичній науці існують дві основні концепції щодо того, що може бути об'єктом правовідносин: моністична (поведінка суб'єктів) і плюралістична (різноманітність об'єктів).

У контексті Інтернет-правовідносин інформація визнається основним об'єктом, але існують різні підходи щодо того, що саме може бути цією інформацією – технічна, економічна, соціальна, юридична і інші види інформації.

До об'єктів також відносяться доменні імена, електронні кошти, електронні послуги, об'єкти авторського права в електронній формі та віртуальні речі.

Існує інша категорія віртуальних об'єктів, яка включає в себе речі, які мають цінність як в реальному, так і в цифровому світі, такі як електронні кошти і файлові сховища. Електронні гроші та їх аналоги фактично є не самими грошима, а грошовим зобов'язанням власника системи, в якій вони використовуються. Зокрема, на відміну від безготівкових грошей, які можна використовувати для оплати через Інтернет-банкінг, електронні гроші та їх аналоги є віртуальними грошима для розрахунків в межах конкретної віртуальної розрахункової системи, такою як WebMoney, а також інші популярні системи, наприклад, EasyPay, PayPal, eGold, Moneybookers.

Файлове сховище, з одного боку, може бути розглянуте як матеріальний об'єкт – частина фізичного жорсткого диска сервера, а з іншого боку, у віртуальному контексті, воно представляє собою простір, призначений для зберігання різних файлів, веб-сайтів і інших цифрових ресурсів. Доступ до цього дискового простору може бути наданий за допомогою угоди про надання хостингових послуг [1, с. 172].

Віртуальні послуги, як нова категорія об'єктів цивільних прав, охоплюють широкий спектр послуг, включаючи хостинг, Інтернет-рекламу, електронну пошту, форуми, онлайн-чати, Інтернет-телефонію, Інтернет-аукціони, Інтернет-банкінг, Інтернет-казино, віртуальні читальні зали, пошукові сервери, ігрові сервери, онлайн-консультування, електронну розсилку, ЗМІ (радіо, телебачення, новинні стрічки), проксі-сервери та електронні платежі (електронні гаманці, інформаційні послуги для розрахунків). Віртуальні послуги представляють собою дії, які здійснюються в мережі Інтернет на користь іншої сторони, часто за плату або безкоштовно.

Крім того, веб-сайт, який є новим об'єктом цивільних правовідносин, має різну правову природу. Його можна розглядати як майновий комплекс, об'єкт авторського права (наприклад, в контексті баз даних або програмного забезпечення), або як об'єкт з подвійною природою, який включає як об'єктивний аспект веб-сайту, такий як організація і структура електронних документів і творів, так і майновий комплекс, який включає всі види майна, необхідного для функціонування веб-сайту.

Новий Закон України «Про авторське право і суміжні права» містить конкретні визначення для термінів «веб-сайт», «веб-сторінка» та враховує інші твори. Відсутність формального визначення термінів у законодавстві не перешкоджає їх правовій охороні, якщо вони вважаються творами, що виникають внаслідок творчої діяльності людини.

Таким чином, відповідно до чинного законодавства, твори можуть бути захищені авторським правом, незалежно від їх завершеності, призначення, цінності та форми вираження.

Твір може мати різні форми і не обов'язково є комп'ютерною програмою; він може бути окремим файлом, який відкривається за допомогою комп'ютерних програм, або базою даних. Закон «Про авторське право і суміжні права» визначає базу даних (компіляцію даних) як сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у будь-якій формі, включаючи електронну, де вибір та розташування компонентів бази даних є результатом творчої праці. Складові частини такої бази даних можуть бути доступні індивідуально і знаходитися за допомогою спеціальних пошукових систем на основі електронних пристроїв (комп'ютерів) та інших засобів.

Також, згідно з цим законом, збірники творів, збірники звичайних даних та інші складені твори можуть бути об'єктами авторського права, якщо вони представляють собою результат

творчої праці, враховуючи вибір, координацію або організацію змісту без порушення авторських прав на окремі твори, що входять до них як частини [2].

Складові частини веб-сайту можуть включати музичні, літературні, фотографічні, дизайнерські та інші твори. У цьому контексті веб-сайт може бути розглянутий як складений твір. В будь-якому випадку, твори, що становлять частину веб-сайту, є окремими об'єктами авторського права.

Отже, веб-сайт може бути розглянуто як складну віртуальну структуру, яка може бути визнана твором, якщо її створення включає творчу працю, в той час як розробники веб-сайтів можуть використовувати заздалегідь розроблені шаблони для створення сайтів, які не завжди є творчими.

Веб-сайт об'єднує в собі три основні аспекти: аудіовізуальний, інформаційний та технічний (програмний). Веб-сайт можна охарактеризувати як сукупність взаємопов'язаних онлайнових ресурсів, які мають аудіовізуальну форму і зазвичай відповідають певній тематиці. Вони призначені для перегляду через комп'ютерну мережу за допомогою веб браузерів та інших спеціальних програм. Кожен веб-сайт може містити різні типи творів, такі як музика, текстовий контент, фотографії, дизайн та інші матеріали.

Важливо враховувати, що веб-сайт може бути розроблений з використанням заздалегідь підготовлених шаблонів, що може спростувати процес створення веб-сайту. Проте, якщо створення веб-сайту вимагає унікальних творчих рішень та оригінальності в оформленні, то такий веб-сайт може бути визнаний окремим об'єктом авторського права.

Отже, веб-сайт – це складна структура, яка може включати твори різних видів і об'єднувати їх в єдиний Інтернет-простір. Важливим аспектом є визнання того, які конкретно твори включаються в веб-сайт, і чи є їх створення результатом творчої праці. У випадку веб-сайтів з заздалегідь підготовленими шаблонами та мінімальним творчим внеском, авторське право може бути менш суттєвим. Однак веб-сайти, які включають у себе оригінальний контент та творчий підхід, можуть бути визнані авторськими творами та підпадати під відповідний правовий режим авторського права.

«Віртуальні речі» представляють собою електронні об'єкти або цифрові товари, які, завдяки своїй віртуальності, не мають реального існування як матеріальні речі. Вони існують виключно в мережі Інтернет та не можуть бути охарактеризовані як права чи поведінка суб'єктів правовідносин. Віртуальні речі складаються з файлів, які представляють собою елементарні компоненти віртуального простору і мають визначені характеристики, такі як назва, структура, якість та розмір, який вимірюється зазвичай в байтах.

Правомочності володіння віртуальними речами включають в себе можливість зберігання їх на власному комп'ютері або в частині віртуального простору, до якої користувач має доступ, наприклад, на власному або орендованому сервері. Правомочності користування віртуальною річчю включають в себе можливість використовувати її корисні властивості, такі як інформація (текст, звук, візуальний матеріал або їх комбінації), що міститься в ній, а також функціональні компоненти, які забезпечують її включення в роботу програмного забезпечення для створення нових віртуальних речей.

Володілець віртуального об'єкта може тиражувати його, змінювати, переміщувати в мережі (копіювати, пересилати) або навіть видаляти, тобто розпоряджатися цим електронним об'єктом [3, с. 628].

Файли, що використовуються в господарській діяльності чи в цивільному обороті, утворюють товари в електронній формі. До цієї категорії віртуальних речей відносяться електронні книги, музичні твори, фільми у цифровому форматі, радіо- та телевізійні передачі, записані у цифровому вигляді, комп'ютерні програми та інші цифрові товари. Ці віртуальні речі можуть бути продані, їх можна обмінювати або передавати у межах цифрового обороту, що регулюється відповідними правовими нормами.

До віртуальних речей можна застосувати деякі характеристики речей у реальному світі, а саме:

Неподільність: Віртуальні речі, такі як комп'ютерні програми, можуть складатися з кількох файлів, які окремо не мають вартості або не виконують функції програми. Такий розподіл файлів нагадує роздільність між компонентами більшої речі, де окремі частини можуть бути безцінними лише як частина цілого.

Приналежність однієї речі до іншої: Деякі комп'ютерні програми створюються для обслуговування інших програм. В цьому випадку одна програма виступає як головна річ, а інша – як її приналежність.

Індивідуальна визначеність: Кожен файл або компонент віртуальної речі має власне ім'я, структуру та вміст, які відрізняють його від інших. Ця індивідуальність подібна до того, як реальні речі можуть бути визначені своєю унікальністю.

Також треба відзначити, що віртуальні речі не мають жорсткого зв'язку з певною частиною віртуального простору або матеріальним носієм, що робить їх схожими до рухомих речей. Це означає, що вони можуть бути копійовані, переміщені, знищені, а також об'єктом правомочностей володіння та користування.

Отже, загальною тенденцією є те, що із розвитком віртуальних світів та Інтернет-простору виникають нові правові питання, і їх вирішення може відрізнятися в різних юрисдикціях. Процес визначення правового статусу віртуальних об'єктів є актуальним і складним завданням, і він продовжує розвиватися з плином часу.

Список використаних джерел

1. Еннан Р. Є. Правове регулювання відносин у мережі інтернет. *ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. Львів, 2016. С. 172–181.
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#> (дата звернення: 24.05.2023).
3. Правове регулювання інноваційних відносин : монографія / С. М. Прилипко, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова [та ін.]. Харків : Юрайт, 2013. 688 с.

Ключові слова: Інтернет-правовідносини, творча діяльність, результат інтелектуальної діяльності, об'єкт авторського права, інформація, комп'ютерна програма, веб-сайт, віртуальні речі, цифровий формат, матеріальний носій.

Keywords: Internet legal relations, creative activity, result of intellectual activity, object of copyright, information, computer program, website, virtual things, digital format, physical medium.

Кравченко Олександр Миколайович

*Національний університет біоресурсів і природокористування України,
докторант, кандидат юридичних наук*

КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ ТА КОНФІДЕНЦІЙНА ІНФОРМАЦІЯ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Самозахист свого права інтелектуальної власності на комерційну таємницю (КТ) та конфіденційну інформацію бізнесу (КІБ) в Україні, у першу чергу полягає в адміністративно-правовій охороні і надійному захисті КТ та/або КІБ від неправомірних посягань, та інших сучасних загроз.

Відповідно до ст. 21 Закону України (ЗУ) «Про інформацію», інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація. Конфіденційною вважається інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень [1]. А у ст. 7 ЗУ «Про доступ до публічної інформації» вказано, що конфіденційна інформація – це інформація, доступ до

якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов [2].

Нами встановлено, що визначення комерційної таємниці (КТ) міститься у Цивільному кодексі України [3] та в Господарському кодексі України [4], але на наш погляд, потребує вдосконалення.

У попередніх наукових розвідках (НР), автором запропоновані пропозиції щодо вдосконалення охорони й захисту КТ, та/або КІБ в Україні [5–18], окрім того, запропонований законопроект «Про комерційну таємницю» [5, дод.А]. Встановлено, що аналіз законодавчої бази в сфері відповідальності за неправомірні дії щодо КТ та/або КІБ, свідчить про матеріальну відповідальність за такі злочини. Тому, бізнес повинен сам подбати про охорону й захист своєї КТ та/або КІБ від сучасних загроз, використовуючи заходи охорони й захисту такої інформації. Для успішного захисту КТ та/або КІБ в Україні, потрібно використовувати правові, організаційні та технічні заходи охорони й захисту від сучасних загроз. Держава через органи владних повноважень, має стимулювати та всіляко допомагати бізнесу в охороні та захисту КТ та/або КІБ, для успішного зростання економіки нашої держави. Встановлено, що цікавим прикладом для нашої НР слугує нормативно-правова охорона банківської таємниці, де у главі 10 ст.60–62 ЗУ «Про банки і банківську діяльність» прописано, , що банківською таємницею є відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці, будь-якого проєкту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація [19].

Запропоновано авторське бачення вирішення зазначеної проблематики в Україні, а саме:

1) Потрібно розмежувати поняття «конфіденційна інформація про фізичну особу (КІ)» та «конфіденційна інформація бізнесу (КІБ)», так як до кожного із них використовуються різні заходи/методи охорони й захисту від витоку, незаконних дій щодо такої інформації, чи інших загроз;

2) Враховуючи присутність в законодавчому визначенні КІ згадки про юридичну особу, бізнес в Україні може секретити свою комерційно цінну інформацію під грифом «КІ» та/або «КТ». Саме тому, потрібно розмежувати поняття «КІ про фізичну особу» та «КІ бізнесу», для удосконалення понятійно-категоріального апарату законодавчої бази України;

3) **Комерційні секрети (КС)** – це інформація, яка має комерційну цінність в сфері бізнесу (суб'єкта господарювання, підприємства, установи або організації), та стосується конкретного секрету (технічного, виробничого, організаційного або іншого) підприємства. Сукупність КС – це комерційна таємниця (КТ);

4) **Комерційна таємниця (КТ)** – це комерційно цінна інформація; суб'єкт господарювання є власником технічної, організаційної інформації або інших КС, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона не відома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а власник інформації вживає належних заходів для її захисту;

5) **Конфіденційна інформація про фізичну особу (КІ)** – це інформація, в тому числі сімейні секрети, доступ до якої обмежено фізичною особою та яка може поширюватися у визначеному порядку за її бажанням відповідно до передбачених нею умов (персональні дані, місце роботи, склад сім'ї, ділова репутація, та інша інформація про фізичну особу);

6) **Конфіденційна інформація бізнесу (КІБ)** – це комерційно цінна інформація для бізнесу (суб'єкта господарювання, підприємства, установи або організації), яка у разі її витоку, втрати, чи інших незаконних дій щодо КІБ може негативно вплинути на прибуток бізнесу;

7) КІ та КІБ, яка циркулює в суб'єктах владних повноважень, контролюючих та правоохоронних органах, автором запропоновано віднести до службової інформації (для збереження КІ та/або КІБ від витоку, та/або втрати такої інформації). Персональні дані про фізичну особу, охороняються відповідно до ЗУ «Про захист персональних даних».

Список використаних джерел

1. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 05.03.2024).
2. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 05.03.2024).
3. Цивільний Кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran2312#n2312> (дата звернення: 05.03.2024).
4. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page> (дата звернення: 05.03.2024).
5. Кравченко О. М. Адміністративно-правові засади охорони комерційної таємниці в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 253 с.
6. Кравченко О. М. Адміністративно-правова охорона комерційних секретів бізнесу. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах* : монографія / [кол. авт.]. Рига, Латвія : Baltija Publishing, 2023. С. 449–464. DOI: 10.30525/978-9934-26-320-0-22
7. Кравченко О. М. Бізнес-шпигунство. *Сучасна парадигма публічного та приватного права в умовах сталого розвитку* : монографія / [кол. авт.]. Рига, Латвія : Baltija Publishing, 2023. С. 353–376. DOI: 10.30525/978-9934-26-331-6-16
8. Кравченко О. М. Заходи забезпечення безпеки комерційної таємниці та конфіденційної інформації бізнесу в Україні. *Наука, технології та інновації в сучасному світі* : монографія / [кол. авт.]. Рига, Латвія : Baltija Publishing, 2023. С. 421–442. DOI: 10.30525/978-9934-26-364-4-18
9. Кравченко О. М. Роль адміністративно-правової охорони комерційної таємниці та конфіденційної інформації бізнесу в забезпеченні сталого розвитку промисловості. *Трудове право ЄС: гідна праця та розбудова інституційної спроможності для сталого розвитку*: монографія / [кол. авт.]. Рига, Латвія : Baltija Publishing, 2023. С. 150–172. DOI: 10.30525/978-9934-26-396-5-8
10. Кравченко О. М. Дивергенція між конфіденційною інформацією та комерційною таємницею в Україні. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 2. С. 110–116. DOI: 10.30525/2592-8813-2022-2-18
11. Кравченко О. М. Confidential information and trade secret as restricted information in Ukraine. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 3. С. 45–52. DOI: 10.30525/2592-8813-2022-3-6
12. Кравченко О. М. Удосконалення охорони комерційної таємниці та конфіденційної інформації в Україні для інтеграції в Європейське бізнес-середовище. *Нове українське право*. 2022. Вип. 6, т. 1. С. 211–220. DOI: 10.51989/nul.2022.6.1.29
13. Кравченко О. М. Інтеграція стандартів охорони комерційної таємниці України до європейського бізнес-середовища. *Ампаро*. 2022. Спецвип., т. 1. С. 175–181. DOI: 10.26661/2786-5649-2022-spec-1-25
14. Кравченко О. М. Інтеграція стандартів охорони конфіденційної інформації та комерційної таємниці України до стандартів Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4, т. 2. С. 189–195. DOI: 10.32850/sulj.2022.4.2.29
15. Кравченко О. М. Розмежування понять «конфіденційна інформація» та «комерційна таємниця» у стратегії інформаційної доктрини України. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4 (81). С. 98–104. DOI: 10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-98-104
16. Кравченко О. М. Охорона конфіденційної інформації та комерційної таємниці в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спецвип. № 1. С. 471–475. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-471-475
17. Кравченко О. М. International experience of regulatory and legal protection of commercial business secrets. *Philosophy, economics and law review*. 2023. № 1. С. 285–295. DOI: 10.31733/2786-491X-2023-1-285-295
18. Кравченко О. М. Організаційно-правові заходи забезпечення охорони конфіденційної інформації та комерційної таємниці бізнесу в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вер-*

19. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6. Ст. 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 05.03.2024).

Ключові слова: конфіденційна інформація бізнесу, комерційна таємниця, інформація, бізнес.

Keywords: business confidential information, trade secret, information, business.

Бугасць Альона Сергіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції*

РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗАСОБАМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Поняття «інтелектуальна власність» виникло в процесі тривалої практики юридичного закріплення за певними особами їхніх прав на результати інтелектуальної діяльності у сфері науки, виробництва, мистецтва і літератури [1]. У широкому розумінні інтелектуальна власність включає у себе права, закріплені законодавством, що виникають в результаті творчої діяльності у промисловості, науці, літературі та мистецтві [2].

Наявність сучасної, всесвітньо визнаної системи інтелектуальної власності є невід'ємним елементом для досягнення високого економічного та соціального розвитку будь-якої країни. Погоджуючись з О. О. Бондаренко, можна стверджувати, що «охорона інтелектуальної власності сприяє використанню та подальшому розвитку винахідницьких і творчих здібностей та досягнень, підтримує та зберігає національний потенціал у сфері інтелектуальної діяльності та привертає інвестиції, стабілізуючи економічний стан. Створення саме такої системи має особливе значення для України – держави зі значним науково-технічним та інтелектуальним потенціалом» [3].

На сьогоднішній день в Україні сформована достатня нормативно-правова база в сфері регулювання прав на об'єкти інтелектуальної власності, а саме:

- Закон України «Про авторське право і суміжні права»;
- Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»;
- Закон України «Про охорону прав на промислові зразки»;
- Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі».

Активні бойові дії ускладнюють охорону інтелектуальної власності, адже спершу люди повинні попіклуватися про свою безпеку, та під час блекаутів електронні системи та реєстри просто не здатні працювати. Саме тому, 13 квітня 2022 року набув чинності Закон України № 2174-IX «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України», згідно з яким – «з першого дня введення в Україні воєнного стану у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України зупиняється перебіг строків для вчинення дій, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності, а також строків щодо процедур набуття цих прав» [4].

Варто зазначити, що при регулюванні відносин інтелектуальної власності при необхідності, можливе застосування міжнародних нормативно-правових актів у сфері інтелектуальної власності, перелік яких вказаний в Інформаційному листі Вищого Господарського суду України від 08.10.2003 р. № 01-8/1199 «Про нормативно-правові акти, що регулюють питання, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності» [5].

Міжнародна система охорони авторського права є складним механізмом. В своїй роботі Н. В. Пильгун та Н. Р. Чернявська висвітлюють огляд правового забезпечення системи міжнародної охорони авторського права, основою якої залишається Бернська конвенція 1886 року. Існує цілий ряд міжнародних договорів, що регулюють відносини в сфері інтелектуальної власності на міжнародному рівні [6]. «Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності» (ТРІПС) є ключовим міжнародним документом, який встановлює мінімальні стандарти для захисту прав інтелектуальної власності. Ця угода відіграє важливу роль у гармонізації правових норм у цій сфері між країнами-членами Світової організації торгівлі і тими, які бажають стати членами у майбутньому. Деякі з положень Угоди ТРІПС включають в себе вимоги, які також відображені в інших міжнародних договорах з охорони інтелектуальної власності, таких як Бернська конвенція і Паризька конвенція. Наприклад, стосовно авторського права, ТРІПС використовує положення Бернської конвенції. Щодо патентів та торговельних марок, вона відповідно використовує положення Паризької конвенції. ТРІПС також встановлює вимоги щодо процедур захисту прав, які мають бути справедливими, рівними для всіх, а також ефективними і необтяжливими. Вона вимагає швидких заходів захисту прав для запобігання можливій шкоді, яка може виникнути внаслідок порушення прав інтелектуальної власності, передбачає гарантії проведення справедливих і об'єктивних судових процедур [7].

Мадридська система міжнародної реєстрації товарних знаків дозволяє власникам торговельних марок подавати заявки на реєстрацію їх марок в різних країнах через одну процедуру. Лісабонська угода про захист походження та найменувань товарів регулює захист та визнання походження товарів.

На сучасному етапі можливо виділити основні тенденції розвитку міжнародного регулювання прав інтелектуальної власності:

1) Визнання прав інтелектуальної майже всюди підтверджується, хоча обсяг цього визнання може варіюватися в різних країнах. Це свідчить про загальне розуміння важливості захисту інтелектуальної власності для стимулювання інновацій та розвитку.

2) Гармонізація та уніфікація національних законодавств через переговори на міжнародному рівні сприяє створенню сприятливого середовища для міжнародного співробітництва та торгівлі, розбудові інтегрованих ринків та захисту прав інтелектуальної власності в цих ринках.

3) Наголошується універсалізація охорони інтелектуальної власності, застосування єдиного підходу при її наданні своїм громадянам та іноземцям, вирівнювання обсягу прав і можливостей їх захисту в суді для всіх зацікавлених осіб.

Однак, варто враховувати, що міжнародна система охорони прав інтелектуальної власності не є абсолютно стабільною. Охорона інтелектуальної власності поступово втрачає традиційно територіальний характер. Постійні зміни у технологіях, вимоги ринку та нові виклики, зокрема у сфері цифрових технологій, потребують постійного адаптування і модернізації міжнародних норм і стандартів. Така динаміка відображає неперервний процес пошуку оптимальних рішень для забезпечення ефективного захисту інтелектуальної власності у світі, що постійно змінюється. Тенденції розвитку міжнародного регулювання прав інтелектуальної власності відображають баланс між стабільністю і гнучкістю, спрямовані на створення сприятливих умов для інновацій та розвитку, а також на захист прав творців і власників інтелектуальної власності в умовах сучасного світу.

Список використаних джерел

1. Избаш О. О. Міжнародні аспекти захисту інтелектуальних прав. *Lex Portus*. 2018. № 2 (10). С. 79–94.
2. Костюченко О. М. Правове регулювання інтелектуальної власності в Україні. *Міністерство юстиції України*. 2023. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_4487

3. Бондаренко О. О. Стан правової охорони і захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні під час війни. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/874/813>

4. Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 01.04.2022 р. № 2174-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2174-20#Text>

5. Про нормативно-правові акти, що регулюють питання, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності. інформ. лист Вищого Господарського суду України від 08.10.2003 р. № 01-8/1199.

6. Пильгун Н. В., Черкавська Н. Р. Особливості правового захисту міжнародних авторських прав. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Право. 2018. № 1 (17). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pnmvmap.pdf>

7. Косяченко К. Е. Зміст та особливості правового регулювання і реалізації права інтелектуальної власності в контексті цивільно-правових відносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/28>.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, об'єкти права інтелектуальної власності, міжнародне регулювання.

Keywords: intellectual property law, objects of intellectual property law, international regulation.

Височин Дмитро Олександрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри інтелектуальної власності і патентної юстиції*

ПАРАЛЕЛЬНИЙ ІМПОРТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ

Конкуренція є найважливішим елементом ринкової економіки, який визначає розвиток і характер ринкових відносин. Актуальним питанням в умовах сьогодення є забезпечення правових та організаційних засад формування конкурентного ринку лікарських засобів, як невід'ємної умови їх доступності для різних верств населення. Взаємозамінність лікарських засобів, удосконалення процедур ціноутворення на ліки, забезпечення відкритості, прозорості та недискримінації учасників ринку, відкритість ринку для імпорту окремих категорій лікарських засобів обумовлюють не лише їх доступність, а й впливають на розвиток національної фармацевтичної галузі. З розвитком міжнародної торгівлі все більшої актуальності набуває питання захисту інтелектуальної власності під час транзиту товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності. Це обумовлює важливість дослідження правових засад регулювання відносин у сфері паралельного імпорту в рамках сучасних інтеграційних процесів.

Паралельний імпорт сприяє розширенню ціни та фактичної доступності ліків для населення країн ЄС. Він діє лише між країнами Європейської економічної зони та базується на принципі вільного руху товарів.

А. Д. Барзилович пропонує впровадження системи паралельного імпорту, що полягає у ввезенні оригінальних ліків з за кордону у випадку відсутності безпосередньої згоди на це правовласника товарного знака. Також вбачається за доцільне ввести вимогу обов'язкового ліцензування для виробників і дистриб'юторів, які здійснюють паралельний імпорт [1, с. 51].

Для країн з обмеженими ресурсами потенційна економія коштів від паралельного імпорту ліків є найважливішою.

Паралельний імпорт тісно пов'язаний з поняттям вичерпання інтелектуальної власності. Можливість законодавчого обґрунтування паралельного імпорту з'явилася з розвитком кон-

цепції міжнародного (універсального) вичерпання прав інтелектуальної власності, що слугує таким цілям: обмеження монополістичної діяльності, запобігання фрагментації ринку, забезпечення вільного руху товарів на ринок.

Однією з основних відмінностей між переміщенням товару «паралельного імпорту» і контрафактом є оригінальність товару, виготовленого правовласником і введеним в офіційний оборот. Щоб спростувати статус товарів як контрафактних, важливим є наявність угоди, яка регулює передачу прав на промислову власність [2].

Для забезпечення єдиного економічного простору країни-члени ЄС не лише прийняли концепцію «регіонального вичерпання прав інтелектуальної власності», а й розробили систему імпорту ліків з однієї країни-члена в іншу. Компанії не мають права реєструвати ліки, які продаються в країнах ЄС, а можуть лише декларувати, що вони імпортовані з країн ЄС за процедурами паралельного імпорту, якщо виконуються певні умови.

Ліки можуть бути ввезені в країну за процедурою «паралельного імпорту», якщо вони відповідають таким умовам: вони легально перебувають в обігу в одній із країн ЄС і за складом схожі на місцеві ліки. Зокрема, якщо лікарський засіб містить ту саму діючу речовину, вироблену одним виробником. США серйозно розглядають можливість дозволити паралельний імпорт ліків лише з країн з ефективними системами регулювання, які Міжнародний банк реконструкції та розвитку вважає дуже прибутковими. Хоча, як зазначають експерти, така дискримінація країн за рівнем доходів суперечить статті 4 Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності, «це в інтересах соціальної політики» [3].

Кожна країна має розробити власну стратегію, спрямовану на забезпечення реалізації основних прав людини, пов'язаних із щоденними потребами, необхідними для підтримки нормального рівня життя громадян. В першу чергу це стосується медикаментів.

Запровадження паралельного імпорту може вирішити низку проблем, пов'язаних із ціновою, якісною та різноманітною дискримінацією споживачів, захистивши їх від наслідків, які можуть виникнути внаслідок обмежень поставок товарів через рішення іноземних державних органів та правовласників. Крім того, ліцензування паралельного імпорту може стати стимулом для розвитку малих і середніх підприємств, що передбачатиме розвиток нової галузі.

Список використаних джерел

1. Барзилович А. Д. Фармакологічний ринок України: динаміка розвитку та особливості регулювання. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2020. № 3. С. 47–52.
2. Моргун А. Припинення паралельного імпорту товарів в Україні. URL: <https://www.inventa.ua/ua/blog/1781-prypynennia-paralelnoho-importu-tovariv-v-ukraini/>
3. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності : міжнар. док. COT. 1994. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/981_018/page5

Ключові слова: паралельний імпорт, конкуренція, лікарські засоби, фармацевтичне законодавство.

Keywords: parallel import, competition, medicinal products, pharmaceutical legislation.

Hrytseniuk Vladyslav, Golovatyuk Ivan

National University «Odesa Law Academy»

graduate students of the Department of Intellectual Property Law and Patent Justice

THE PROBLEM OF IDENTIFYING INTERNET USERS

The essence of the systemic legal problem of identifying users on the Internet is that, due to the architectural features of the Internet, interaction between users (real individuals acting on their own behalf or on behalf of other persons they represent, including legal entities) is objectively mediated,

which leads to difficulties in determining the subjects of legal relations in most cases. This can manifest itself in a variety of practical situations.

For example, when interacting with users of a social network, other things being equal, there is always no complete certainty that the interlocutor (and the interaction may also have legal significance) is really who he claims to be by providing data in his profile. If a contract is concluded in electronic form by exchanging electronic messages, for example, by email, unless this was preceded by interactions between the parties, as a result of which sufficient procedures for verifying electronic messages were established, there remains the risk that the message is sent or received by the wrong person.

When committing offenses on the Internet, as a rule, it is extremely difficult to identify the person who posted the illegal information, unless he himself admits the fact of committing the actions or there is other evidence in the case. The systemic nature of the problem of user identification and its general nature is confirmed by the fact that in one form or another it is present in any legal relationship mediated by the Internet and can be identified in every case of interaction.

This problem is resolved in practice on the basis of user verification procedures established by law, developed by judicial practice, or determined at the level of self-regulation (including in the form of contracts and customs) or corresponding legal presumptions and fictions. The mediation of user interaction, which underlies the systemic problem of their identification, can be considered at several levels of Internet architecture.

At the “physical” level, such interaction is mediated by the use of computers – in the absence of any legal presumptions and fictions, the most accurate interaction in this case can be described exclusively as an interaction between two or more computers. There may not always be any guarantee that one of these computers is not running automated software (a bot). However, this problem can turn into the problem of responsibility for automated actions: situations are possible in which the actions of the bot will be considered the implementation of actions or communications on the part of the user. In this case, we can talk about the presence of a corresponding legal presumption or fiction.

At the network, Internet protocol and data transmission levels, the indirectness of interaction is determined by the fact that information from one user reaches another user in different ways and along different network routes. Moreover, during transmission, both the information itself can be intercepted and changed, and information about the source of such information can be changed, for example, through the use of proxy servers (network services that allow you to make indirect requests to other network services).

For example, a client (user) can access the site directly, or maybe through a proxy server. In the latter case, all other things being equal, from the side of the “final” server, it is the proxy server that will look like the source of the request. For example, if an Internet resource offers access only to users whose device IP addresses are identified as belonging to a particular jurisdiction, then a user from another jurisdiction can send their request through a proxy server of the “correct” jurisdiction and thus access the site without restrictions.

At the application and content levels, this indirect interaction, which leads to a systemic problem of user identification, is also expressed in the fact that interaction ultimately occurs between different software applications through the exchange of content contained in them, and not between users as such. At this level, the problem of the reliability of the data indicated in the same social network profiles appears. The problem of user identification is resolved differently at each level of the Internet architecture.

At each level, its relevance may be different, as well as the ways to resolve this problem in each specific situation. The theoretical significance of the problem of user identification is expressed in the fact that it is the basis for clarifying and developing the concept of the subject of legal relations on the Internet. The classical approaches of the general theory of law and branch legal sciences are based on an implicit presumption of direct interaction between subjects.

At the same time, on the Internet it is often possible to raise the question of whether in a given particular case there is a legal relationship in the legal sense in principle, if the subjects of

the legal relationship are often uncertain for each other. The practical relevance of the problem of user identification is due to the fact that in legal practice it is necessary either to make sure that legal relations arise with a certain subject (regulatory legal relations), or to establish such a subject (protective legal relations).

For example, in the case of concluding an agreement with a user via the Internet within the framework of any Internet service, there is often a need to ensure with a sufficient degree of certainty that the agreement is concluded with a certain person. For this, various verification tools can be used – confirmation via an email sent by the user to an email address, via an SMS message sent to the phone number specified by the user, etc.

The degree of reliability of verification of each of these methods, as a rule, depends on already established legally significant ideas about existing presumptions and fictions, and is rarely “absolute” (i.e. in the same sense as a handwritten signature on paper when presenting a document, identification) reliable.

Methods for verifying Internet users in the context of the problem of their identification largely depend on the level of technology development, and often the emergence of new, more reliable methods “triggers” a set of new problems that also require resolution.

Thus, the use of fingerprints on individual devices (for example iPhone) develops the problem of user identification into the problem of collecting, processing and protecting biometric personal data. Currently, the problem of user identification is being developed at the level of legal norms governing electronic signatures and personal data. In this context, an electronic signature acts primarily as a way to verify an Internet user and allows him to be relatively (depending on the type of electronic signature) reliably identified. In addition, certain technologies used in electronic signatures often make it possible to confirm that no changes were made to the electronic document after it was signed with an electronic signature. Legal regulation of personal data should also be considered in the context of the systemic problem of user identification.

At the same time, legislation on personal data often approaches this problem not from the side of the subject of legal relations on the Internet, but from the side of a specific user who can act as such a subject in online interaction. A key component of the legislation on personal data is the definition of personal data itself, which must contain scientifically based approaches to what set of data allows the subject to be identified and, accordingly, considered as personal.

At the level of self-regulation in general, resolving the systemic problem of user identification is also developing in the direction of improving mechanisms and approaches to user verification using information technology.

Keywords: network, Internet, verification, user identification, personal data.

Ключові слова: мережа, Інтернет, верифікація, ідентифікація користувача, персональні дані.

Козир Олександр Олександрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,

асистент кафедри журналістики

ОСОБЛИВОСТІ КОРИСТУВАЦЬКОГО КОНТЕНТУ

В сучасних умовах одним із поширених джерел інформації виступає користувацький контент. Розвиток соціальних мереж, а також формування сучасної блогосфери обумовили поширення в мережі інформації користувачами, яка набула масового характеру. Інформація, розміщена користувачами мережі Інтернет в окремих випадках за своєю змістовністю, актуальністю та переглядом не поступається інформації, яка розміщена на сторінках офіційних

Інтернет -медіа. Принцип поширення інформації «від користувача – до користувача» викликає більшу довіру користувачів, що збільшує кількість переглядів, підписників та коментарів. Такий попит на контент в свою чергу привертає увагу офіційних сучасних медіа, які запозичують інформацію користувацького контенту з метою подальшого опрацювання, проведення більш розгорнутих журналістських розслідувань та висвітлення на власних сторінках в мережі.

З прийняттям Закону України «Про медіа» на законодавчому рівні закріплено визначення категорії «користувацьке відео», під яким розуміється – «сукупність рухомих зображень зі звуком або без звуку, що складає окрему одиницю незалежно від тривалості, була створена користувачем та завантажена ним або іншим користувачем на платформу спільного доступу до відео» [1].

Разом з тим користувацьке відео представляє лише один з елементів користувацького контенту. За своїм змістом користувацький контент може складатись з: текстових файлів, фотографічних та художніх творів, користувацького відео, аудіо, музичних файлів або їх поєднання.

Враховуючи, що користувацький контент набув широкої популярності як серед користувачів мережі Інтернет, так і серед засобів масової інформації, суб'єктів господарювання, особливої актуальності набуває питання щодо визначення його особливостей, різновидів як передумови розробки ефективних механізмів захисту прав та інтересів їх авторів.

Як зазначає С. В. Коваль, однією з найпомітніших трансформацій не лише на світовому, усеукраїнському, але й на місцевому телебаченні є поява в новинних програмах інформації, створеної не журналістами, а користувачами. Джерелами користувацького контенту, використаного місцевим телебаченням, слугують сюжети, що містять коментарі, дані, зображення або відео із соціальних мереж і власне акаунти людей, які своїми повідомленнями створюють інформаційні приводи або деталізують уже готові журналістські матеріали [2, с.49].

Досліджуючи користувацький контент, О. Сухомлин виділяє його відмінності серед яких:

- «міжособистісна комунікація (на противагу масовій комунікації)»;
- «особистий або вузькогруповий характер інформації (на противагу суспільно значущому характерові)»;
- «активна громадянська позиція, самомотивація, особиста зацікавленість (на противагу редакційному завданню)»;
- «обмежене охоплення, але активної аудиторії (широка аудиторія, проте пасивна)»;
- «відсутність фінансової зацікавленості (виконання посадових обов'язків)»;
- «відсутність професійних стандартів, відповідальності, вільне мовне кодування, висока емоційна включеність (на противагу фаховій відповідальності, у тому числі і юридичні, професійні стандарти)» [3, с. 161].

Важливою відмінністю користувацького контенту, на нашу думку, є певна особливість, а іноді й унікальність інформації, яка становить його змістовне наповнення. Обумовлено це тим, що користувацький контент як першоджерело може поширювати інформацію, яка відома лише його автору (особливо, якщо мова йде про відомих, публічних осіб), з місця подій або щодо подій, які лише відбулись (якщо представники офіційних медіа не перебували на місці події) тощо.

На думку М. Осюхіна, використовуючи контент користувачів у власних медійних продуктах, журналісти отримують низку переваг, серед них: унікальна та ексклюзивна інформація, яку журналіст не може одержати сам (наприклад, фото та відео з місця спонтанної події – аварія, катастрофа, теракт тощо, учасниками чи очевидцями яких були користувачі ЗМІ); пропозиції щодо інформаційних приводів, героїв програм та сюжетів, які журналісти не могли б знайти самостійно; встановлення зв'язку між аудиторією та ЗМІ, забезпечення постійного кола активних глядачів, слухачів, читачів [4, с.72].

Наведені переваги використання користувацького контенту засобами масової інформації також підкреслюють такі його переваги як унікальність та наявність сформованої аудиторії

користувачів. Такі ж ознаки в цілому можуть бути властиві й відомим сучасним засобам масової інформації, однак для користувацького відео, яке не має офіційного статусу медіа це важлива риса, яка підкреслює його унікальність та затребуваність на сучасному ринку медійних послуг.

Роль професійних журналістів сьогодні змінюється. В цьому контексті Т. Василюк зазначає, що до безпосередніх обов'язків медійника все частіше додається відбір та подача готової продукції користувачів, опрацювання матеріалів з інших джерел інформації. Власне сьогодні до професійних вмінь входить ще до- і післятекстова комунікація з читачами, вміння спонукати їх до висловлювання думок, написання ними власних матеріалів (коментарів), провідні медіа займають активну позицію щодо вивчення своєї аудиторії [5, с.361].

Наведена характеристика сучасного професійного журналіста також підкреслює, що в умовах сьогодення користувацький контент вирізняється своєю унікальністю і є самостійним джерелом інформації.

Таким чином користувацький контент як самостійне джерело інформації має свої особливості обумовлені правовим статусом його авторів, змістом, формою та джерелами поширення.

Список використаних джерел

1. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20>
2. Коваль С. В. Практика залучення користувацького контенту регіональними медіа. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2017. Vol. 19. P. 47–50. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/550652.pdf>
3. Сухомлин О. UGC (USER-GENERATED CONTENT) у журналістському полі. *Образ*. 2016. № 1. С. 159–164. URL: http://journlib.univ.kiev.ua/obraz/Obraz_2015_16_1.pdf
4. Осюхіна М. Використання контенту користувачів (UGC) в українських телевізійних новинах: види, частота, особливості подачі. *Образ*. 2016. № 4 (22). С. 69–77.
5. Василюк Т. Аудиторія як автор інформації: роль користувачів у створенні контенту. *Вісник Львівського університету*. Серія : Журналістика. 2019. Вип. 45. С. 360–366.

Ключові слова: медіа, користувацький контент, журналіст, інформація.

Keywords: media, user-generated content, journalist, information.

Ларіонов Владислав Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції*

ПРАВОВА ОХОРОНА ТВОРІВ, СТВОРЕНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Вік цифрових технологій та інтернету докорінно змінив життя нашого суспільства. Те, що кілька десятиріч тому вважалося інновацією або предметом розкоші, сьогодні є частиною повсякденного існування. Однією із таких технологій, що за останні декілька років стрімко увірвалась у наше життя, є штучний інтелект (далі – ШІ).

Цифрові технології створюють нову реальність: цифрову економіку, цифровий кіберпростір. Цифрові технології формують нове середовище, в якому має діяти право. Цифрові технології висувають свої умови, до яких необхідно адаптувати інститути права. Формування принципово нового середовища з урахуванням сучасних цифрових технологій істотно

впливає на економіку, право і соціальні процеси, на структуру і зміст суспільних відносин [1, с. 588].

Вихід на ринок продуктів, що працюють на основі ШІ, повністю змінив наші уявлення про роботу, продуктивність, творчість, автоматизацію тощо. Простота у використанні і доступність інструментів на основі ШІ забезпечили їхнє швидке розповсюдження та популяризацію серед великої кількості користувачів.

Алгоритми ШІ потребують значної кількості даних для навчання та тренування. Зростання доступності самого інтернету та інтернет-даних, популяризація соціальних мереж та велика кількість контенту користувачів забезпечили розробникам ШІ доступ до необхідних ресурсів, що, в свою чергу, уможливило швидкий запуск та інтеграцію продуктів на основі ШІ.

Одним із важливих завдань, які може виконувати ШІ, є генерація літературних, музичних, аудіовізуальних та інших творів. У цьому контексті постає важливе питання: чи охороняються авторським правом об'єкти, створені за допомогою ШІ? Якщо так, то хто є суб'єктом авторського права на такі об'єкти: розробник ШІ, користувач ШІ, власник обладнання (комп'ютера), на якому відбувається генерація об'єктів, чи, можливо, сам ШІ? Предметом цієї роботи є дослідження цих питань в українській і світовій правовій площині.

Вже звичним стало те, що у наші часи стрімкого наукового прогресу законодавче регулювання часто не встигає за розвитком суспільних відносин. Тому непоодинокими є випадки, коли нові сфери суспільного життя самостійно регулюються приватним сектором через договірні відносини, а законодавчі прогалини заповнюються судовою практикою, що тлумачить існуюче законодавство згідно із вимогами часу.

Системи штучного інтелекту, які базуються на моделі глибокого навчання та здатні генерувати об'єкти за допомогою підказок (промптів), за своєю правовою природою є комп'ютерними програмами. Відповідно до статті 4 Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право (1996) комп'ютерні програми охороняються як літературні твори в розумінні статті 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів. Така охорона застосовується до комп'ютерних програм незалежно від способу або форми їх вираження [2].

Правила використання комп'ютерних програм зазвичай встановлюються правовласниками у ліцензійних угодах чи правилах використання. У правилах використання (Terms of Use) ChatGPT– продукту, розробленого компанією OpenAI, – зазначено, що контент, створений із використанням ChatGPT, належить користувачу, і OpenAI відчужує користувачу усі свої можливі права на такий контент [3].

В умовах використання (Terms of Service) Midjourney – платформи, що використовує штучний інтелект для генерації зображень на основі текстових описів – схожим чином вказано, що усі зображення та інші об'єкти, створені за допомогою цього сервісу, за загальним правилом належать користувачу в обсязі, що допустимий застосовуванням законодавством [4].

Як можна побачити на цих прикладах, правовласники продуктів, що працюють на основі штучного інтелекту, не претендують на майнові права інтелектуальної власності щодо об'єктів, створених з їхньою допомогою. Очевидно, що такий підхід сприяє поширенню цих продуктів, особливо у сфері бізнесу, де важливим є володіння правами на контент з метою його подальшого комерційного використання.

Однак положення користувацьких угод можуть мати юридичну силу тільки у тому випадку, якщо вони не суперечать застосованому законодавству, або якщо законом надано право сторонам на власний розсуд врегулювати свої відносини. Такі угоди не надають відповідь на питання, чи охороняються об'єкти, створені за допомогою штучного інтелекту, авторським правом.

Світова практика вже містить прецеденти спорів щодо об'єктів, згенерованих ШІ. Так, у листопаді 2023 року Пекінський інтернет-суд ухвалив рішення щодо права інтелектуальної власності на об'єкт, створений із використанням ШІ-генератора зображень Stable Diffusion. За

допомогою власних підказок і налаштувань параметрів позивачем було створено певне зображення, яке він після цього розмістив у соціальній мережі. Надалі позивач виявив, що це саме зображення було використане в публікації на іншій платформі, та подав позов до суду щодо порушення авторських прав.

Суд постановив, що створене штучним інтелектом зображення є об'єктом охорони авторським правом. На думку суду, програма-генератор зображень була лише інструментом в руках автора, а саму програму суд порівняв із фотоапаратом. Конкретні підказки та параметри, обрані позивачем, забезпечили творчий внесок, необхідний для створення оригінального та захищеного авторським правом зображення, і право на це зображення належить позивачу [5].

На контрасті із таким підходом китайського суду, практика США налічує неодноразові випадки відмови у реєстрації авторського права на об'єкт, створений за допомогою ШІ. Закон про авторське право США захищає лише оригінальні авторські твори. Відповідно до сформованої судової практики, а також практики Бюро авторського права США, лише людина може бути автором твору.

Наприклад, у вересні 2023 року Бюро авторського права США відмовило у реєстрації авторського права на твір під назвою «Théâtre D'opéra Spatial». У цій справі особа, що подала твір на реєстрацію, використала Midjourney для генерації зображення. Порівнюючи із рішенням пекінського суду, у цьому випадку автор доклав навіть більших зусиль у процесі створення зображення, зробивши багаточисельні підказки, а також використавши додаткові інструменти для редагування вже створеного ШІ зображення. Незважаючи на це, Бюро відмовило у реєстрації авторського права на цей твір. У своїй відмові Бюро зазначило, що коли технологія штучного інтелекту отримує лише підказки від людини і створює у відповідь на них твори, то значна частина творчого внеску щодо такого твору робиться комп'ютерною програмою, яка не може бути суб'єктом авторського права [6].

Щодо українського правового регулювання цього питання, то Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 («Закон») встановлює, що автором є фізична особа, яка своєю творчою діяльністю створила твір. Законом також встановлено, що неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою (програмами), охороняються правом особливого роду (*suigeneris*) [7].

Відповідно до ст. 33 Закону неоригінальним об'єктом, згенерованим комп'ютерною програмою, є об'єкт, що відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта. Твори, створені фізичними особами з використанням комп'ютерних технологій, не вважаються неоригінальними об'єктами, згенерованими комп'ютерною програмою.

Суб'єктами права на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, можуть бути правовласники комп'ютерної програми або правомірні користувачі. Розмежування прав між цими суб'єктами може бути встановлено договором (ліцензійною угодою, угодою користувача тощо).

Незважаючи на наявність такої прогресивної норми в українському законодавстві, вона містить у собі оціночний критерій у вигляді участі фізичної особи в утворенні об'єкта. У випадку використання ШІ людиною для генерації об'єкта, встановлення характеру участі людини і її творчого внеску є ключовим для правильної класифікації такого об'єкта. Тому це питання підлягає подальшому науковому дослідженню та розвитку в судовій практиці.

Список використаних джерел

1. Еннан Р. Є. Цифрове право (право віртуального простору) та «цифровізація» права. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2023. Т. 2. С. 588–592.

2. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право : прийнятий Дипломат. конф. 20.12.1996 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_770
3. Europe Terms of Use. *OpenAI Terms of Use*. URL: <https://openai.com/policies/terms-of-use>
4. Terms of Service. *Midjourney platform Terms of Service*. URL: <https://docs.midjourney.com/docs/terms-of-service>
5. AI Output: International Thoughts on Patent and Copyright Protection (Part 1: Copyright). *Freshfields Bruckhaus Deringer*. URL: <https://technologyquotient.freshfields.com/post/102j0b1/ai-output-international-thoughts-on-patent-and-copyright-protection-part-1-cop#page=1>.
6. Second Request for Reconsideration for Refusal to Register Théâtre D'opéra Spatial (SR#1-11743923581; Correspondence ID: 1-5T5320R). URL: <https://www.copyright.gov/rulings-filings/review-board/docs/Theatre-Dopera-Spatial.pdf>
7. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>

Ключові слова: авторське право, твір, штучний інтелект (ШІ), комп'ютерна програма, автор, суб'єкт авторського права.

Keywords: copyright, work, artificial intelligence (AI), computer program, author, copyright holder.

Шендрик Ірина Сергіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції*

ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ ЯК ОБ'ЄКТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Останніми роками у зв'язку із стрімким розвитком інформаційно-телекомунікаційного сектору, сфери послуг та реклами, значного поширення у комерції набуває використання різноманітних частин творів. Адже оригінальні елементи композиції у лаконічній формі здатні відображати зміст твору і, як наслідок, встановлювати асоціативний зв'язок між чуттєво-конкретним сприйняттям споживачем товару, послуги або іншого об'єкту асоціації із сформованим у пам'яті споживача уявленням про прочитаний/побачений твір. Саме тому, ми можемо часто спостерігати використання суб'єктами господарювання у рекламних відеороликах, на етикетках продукції, банерах, плакатах, у брендових «колабораціях» відомих персонажів, назв, образів, стилів і висловів, запозичених з відомих композицій.

Водночас, не дивлячись на зростаючу популярність застосування на практико-прикладному рівні частин творів, авторським законодавством не передбачено механізму їх правової охорони через брак адаптивності таких норм та їх невідповідності реальному стану суспільних відносин. Більш того, щодо окремих різновидів частин твору навіть на рівні судової та/або адміністративної практики не вироблено єдиної дефініції та не передбачено конкретного способу їх правового захисту. Одним із вказаних об'єктів авторського права є так званий «художній образ», котрий неодноразово згадується у положеннях нової редакції Закону України «Про авторське право та суміжні права» від 01.12.2022 року [1]. Однак, будь-якого конкретного визначення, розкриття змісту та характерних ознак поняття «художній образ» нормативно-правові акти у сфері інтелектуальної власності не містять. Саме тому, актуальним залишається питання визначення змісту художнього образу як об'єкту авторських прав.

Так, у межах доктринального поля охороноздатність та сутність художнього образу зазвичай пов'язують із охороною прав на частину твору. Наприклад, Пилученко Д. В., досліджуючи особливості правового статусу сценічного образу як об'єкту авторських прав, зазначала, що образ є поняттям вужчим ніж персонаж твору та навіть може виступати як елемент остан-

нього [2, с. 4]. Сценічний образ відображає характерні риси персонажу твору, підкреслюючи його індивідуальність, унікальність та впізнаваність; а також виконує функцію безпосереднього впливу на почуття людини (глядача). Подібної позиції дотримується також і Верховний Суд, котрий у постанові від 08 травня 2018 року (справа № 369/9557/15-ц) хоча і визнав, що персонаж твору та сценічний образ є окремими об'єктами інтелектуальної власності, проте фактично ототожнив авторські права на жіночий персонаж «Верка Сердючка» із правами на сценічний образ Андрія Данилка, та, відповідно, визнав взаємообумовленість їх охорони [3].

На нашу думку, слід погодитись із наведеною вище доктринальною позицією та висновками ВС в частині того, що художній образ дійсно відрізняється від інших частин твору збагаченою емоційно-експресивною формою, наділений індивідуальними рисами, символічним підтекстом та першочергово має посткомпозиційну природу – покращити сприйняття споживачем змісту твору. Художній образ не впливає на сюжет, зазвичай безпосередньо не відображає ідею чи тему твору, а лише посилює ефект інших, визначених автором як більш важливих, частин композиції, найчастіше – персонажів. Лише в деяких випадках, коли автор ставить за мету створення усієї композиції викликати у реципієнта певні почуття або емоції, художній образ «виходить на перший план», виконуючи роль системоутворюючого елементу у творі. Наприклад, імпресіоністичні композиції мистецтва та літератури, в яких викликати певні відчуття у глядача/читача є основним задумом автора і змістом його твору.

Водночас, ми не можемо погодитись, що функція художнього образу у творі зводиться до підсилення репрезентації виключно персонажів твору. Вказаний об'єкт авторського права може відображати характерні риси й інших частин композиції або безпосередньо усього твору. Саме оригінальні деталі недалекого майбутнього, відображені у кінофільмі режисера Рідлі Скотта «Blade Runner» 1981 року, як-от: футуристичний одяг персонажів, їх поведінка, стиль життя, вигляд міст та інших населених пунктів, об'єктів інфраструктури, соціальних зв'язків – передав читачам один із основних задумів композиції – занепад людської культури на тлі технологічного прогресу в комп'ютерну епоху. Тобто, художній образ здатний передавати ідею, тему та увесь зміст твору на рівні із сюжетом та іншими ключовими елементами композиції.

Список використаних джерел

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 03.04.2024).
2. Пилюченко Д. В. Сценічний образ у театрі як об'єкт авторського права. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2023. URL: <https://doi.org/10.33731/62023.293213> (дата звернення: 03.04.2024).
3. Постанова Верховного Суду від 08.05.2018 року у справі № 369/9557/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55438350> (дата звернення: 12.03.2024).

Ключові слова: художній образ, частина твору, сценічний образ, авторське право, персонаж.

Keywords: artistic image, part of a work, stage image, copyright, character.

СЕКЦІЯ 16

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

*Керівник секції: доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент В. В. Добровольська*
Секретар секції: лаборант кафедри господарського права і процесу С. О. Говорун

Подцерковний Олег Петрович
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри господарського права і процесу, доктор юридичних наук, професор*

ЩОДО НАГАЛЬНИХ КРОКІВ УСУНЕННЯ ОКРЕМИХ ПЕРЕШКОД ДЛЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ В УКРАЇНІ

Державне сприяння функціонуванню міжнародного комерційного арбітражу та медіації в Україні одним із пріоритетних напрямів державної правової політики а багатьох розвинутих країнах світу. Адже розвиток альтернативних засобів вирішення спорів здатне сприяти інтеграції національної економіки у глобалізований економічний простір, зміцнювати громадянське суспільства та розвантажувати судову гілку влади. Для подальшого просування у цьому напрямі в Україні потрібно зробити точкові кроки щодо зміни законодавства, спрямовані на подолання деяких проблем правозастосування стосовно міжнародного комерційного арбітражу та інших альтернативних способів вирішення спорів, які не були реалізовані у нових редакціях процесуальних кодексів, зроблених у 2017 році. Низка проблемних моментів у цій сфері були обговорені неслуханнях Комітеті Верховної Ради України з питань правової політики на тему «Шлях до миру: проблематика та перспективи альтернативного вирішення спорів у сучасних умовах», що відбулися 27–28 березня 2024 року.

Дискусія на цьому заході переконує, що нагальними проблемами, що потребують вирішення, є наявність деяких перешкоди функціонуванню та ефективності міжнародного комерційного арбітражу та медіації в національному цивільному процесуальному та господарському процесуальному законодавстві, а також потреба запобігання використання арбітражу з метою, що суперечить публічним інтересам.

Зокрема, необхідно подолати проблеми невизначеності процесуальних положень щодо віднесення до компетенції судів спорів про недійсність арбітражної угоди, що є предметом позовів, поданих окремо від вимог про захист суб'єктивного права з метою створення перешкод арбітражному провадженню. Зокрема, потребує процесуального визначення поняття «істотних підстав відступу» від принципу первісності арбітражу, закріпленого у ч. 3 ст. VI Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж, «якщо одна із сторін в арбітражній угоді подала заяву з проханням про арбітраж, то державний суд, до якого може в подальшому звернутися інша сторона з позовом з того ж предмета або щодо відсутності, недійсності або втрати сили арбітражною угодою, повинен відкласти винесення рішення щодо компетенції арбітражного суду до того часу, поки арбітражний суд не винесе рішення з суті справи, оскільки в державного суду немає досить істотних підстав для відступу від цього правила».

На часі вбачається усунення прогалини Закону «Про міжнародний комерційний арбітраж» щодо права міжнародного комерційного арбітражу витребувати інформацію та копії документів від третіх осіб (органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів), необхідних арбітражному суду для розгляду справ. Відсутність такого права у міжнародного комерційного арбітражу контрастує із правом адвокатів (адвокатський запит), закріпленим у частині першій статті 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Сьогоднішні процедури судового сприяння міжнародного комерційного арбітражу у витребуванні доказів, передбачені ч. 11 ст. 84 та ч. 7 ст. 116 ЦПК, створюють невиправдані затримки арбітражного розгляду та обтяжують судову систему категорією справ, які можуть бути вирішені безпосередньо міжнародним комерційним арбітражним судом без залучення судової системи;

Щодо питання судового сприяння міжнародному комерційному арбітражу національне процесуальне законодавство передбачає занадто пасивні процедури, що виключають право арбітражу безпосередньо звертатися в суд з проханням про правову допомогу у справах щодо витребування доказів, не містять права арбітрів брати участь у допиті свідків та експертів, що здійснюються судом на забезпечення доказів в справі, яка слухається міжнародним комерційним арбітражем. Для прикладу, Цивільний процесуальний кодекс Польщі передбачає таке право для арбітражу у ст. 1192 [1]. Як варіант вирішення відповідної проблеми могло б стати запровадження в процесуальному законодавстві України процедури приведення до присяги свідків та експертів як попередньої процедури, яка передуватиме далі показань надалі у міжнародному комерційному арбітражі чи третейських судах, що розвантажуватиме суддів у цих справах та гарантуватиме безпосередність арбітражного розгляду. Причому тут потрібно враховувати, що питання присяги свідків, що заслуховуються у міжнародному комерційному арбітражі є не лише українською, але й загальною проблемою світового арбітражного середовища. Наприклад, нещодавно Верховний суд Об'єднаних Арабських Еміратів скасував рішення міжнародного комерційного арбітражу із підстави відсутності присяги свідків, на показаннях яких ґрунтувалося арбітражне рішення [2]. Отже вирішення цієї проблеми є необхідним для підвищення виконуваності арбітражних рішень, винесених МКАС при ТПП України.

Практика застосування законодавства про міжнародний комерційний арбітраж в Україні виявила негативні тенденції поширення зловживань учасників зовнішньоекономічних відносин в контексті публічно-правових відносин. Тому необхідно встановити законодавчі перешкоди для ухилення недобросовісних суб'єктів господарювання від виконання валютного законодавства про строки повернення валютної виручки, що отримало сьогодні поширення в Україні з використанням арбітражу AdNos як засобу уникнення належних юрисдикційних процедур. Одним із напрямів подібного запобігання може слугувати конкретизація в ч. 7 ст. 13 Закону України «Про валюту та валютні операції інституційного характеру міжнародного комерційного арбітражу як органу, звернення з позовом до якого визнаватиметься загальною підставою зупинення нарахування адміністративно-господарських санкцій за порушення строків повернення валютної виручки, а також арбітражів adhoc, що створені відповідно до міжнародних договорів України про взаємний захист інвестицій на підставі Арбітражного регламенту Юнсітрал. Щодо інших арбітражів adhoc, то для цілей використання відповідних процедур для зупинення нарахування публічних санкцій, необхідним є запровадження спеціальних реєстраційних процедур Міністерства юстиції щодо фактів порушення провадження такого арбітражу з метою виявлення та запобігання створення фіктивних арбітражів adhoc у цій сфері.

З урахуванням поточного обговорення Міністерством науки та освіти України програми Єдиного державного кваліфікаційного іспиту, що складають здобувачі другого (магістерського) рівня освіти за спеціальністю 081 «Право» та 293 «Міжнародне право», важливо включити питання щодо альтернативних способів вирішення спорів, зокрема міжнародного

комерційного арбітражу у відповідну програму. Це сприятиме не лише подальшій популяризації міжнародного комерційного арбітражу в професійному середовищі, але й забезпечить подальший розвиток правової системи України як дружньої до міжнародного комерційного арбітражу юрисдикції.

Список використаних джерел

1. Kodeks postępowania cywilnego : Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Stan prawny aktualny na dzień: 01.04.2024. URL: <https://lexlege.pl/kodeks-postepowania-cywilnego/>
2. Arab H., Koleilat-Aranjo S., Darwish M. The Dubai Court of Cassation Rules on the Effect of the Failure to Administer an Oath in Arbitral Proceedings. URL: <https://www.tamimi.com/law-update-articles/the-dubai-court-of-cassation-rules-on-the-effect-of-the-failure-to-administer-an-oath-in-arbitral-proceedings/> (дата звернення 25.03.2024).

Ключові слова: міжнародний комерційний арбітраж, юрисдикція, судове сприяння арбітражу, допит свідка, вилучення доказів, валютні санкції.

Keywords: international commercial arbitration, jurisdiction, judicial assistance in arbitration, examination of a witness, demand for evidence, currency sanctions.

Будурова Ганна Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент*

НОВЕЛИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

22.02.2024 р. в умовах воєнного часу Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління» № 3587-IX [1] (далі – Закон), який передбачає реформування системи корпоративного управління юридичних осіб, акціонером (засновником, учасником) яких є держава. Важливо відзначити, що Закон вирішує одразу декілька завдань – від виконання формальних вимог для вступу до Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та ЄС, розблокування чергових траншів грошової допомоги Україні від європейських партнерів, до нагально практичних: підвищення прозорості та ефективності корпоративного управління в державних унітарних та корпоративних підприємствах та забезпечення інвестиційної привабливості цих суб'єктів, у першу чергу, для іноземних інвесторів.

Черговий крок на шляху до удосконалення системи корпоративного управління в підприємствах з державною участю має пришвидшити і вирішення питання з залишенням у державній власності лише невеликої кількості підприємств, значна частина з яких буде віднесена до категорії стратегічних. Наразі із майже 3500 заявлених об'єктів різної організаційно-правової форми 40% працюють лише на папері, а кожне третє підприємство є збитковим та виступає потенційним джерелом фіскальних ризиків [2].

Чи не найбільші зміни чекають наглядові ради державних підприємств, які, попри наявність законодавчого регулювання їх статусу протягом майже десятиліття, фактично були створені лише на 10 державних підприємствах та не змогли замінити уповноважені державні органи управління в питаннях стратегічного управління підприємствами.

Наразі до основних повноважень наглядових рад законодавець відносить: затвердження стратегічних планів розвитку, інвестиційних та фінансових планів державних підприємств, а також контроль за їхнім виконанням; призначення та звільнення з посад керівників державного підприємства; надання пропозиції щодо фінансових, операційних і нефінансових цілей

діяльності державного підприємства, які включаються до листів очікувань власника; забезпечення проведення щорічних незалежних аудиторських перевірок фінансової звітності [3]. Детальний аналіз змісту Закону свідчить, що разом із розширенням повноважень, значно збільшуються і механізми контролю за порядком формування персонального складу наглядових рад, зокрема, їх кваліфікацією, досвідом та незалежністю, розміром винагород, строками обіймання посади (первісно на три роки з можливістю переобрання), та проведенням оцінки результатів їх діяльності. Посилення вимог та контролю за членами наглядових рад покликано попередити потрапляння до складу наглядових рад «випадкових» непрофесійних осіб та корупційні схеми, здатні звести нанівець будь-які конструктивні унормування у цій сфері.

Важливих змін зазнають і положення законодавства в частині забезпечення державної дивідендної політики. Так, закріплюється обов'язковість прийняття рішення про розподіл дивідендів у державних підприємствах, встановлює граничні строки такої сплати (не пізніше 1 липня року, наступного за звітнім), передбачає можливість розстрочення платежу зі сплати дивідендів, які підлягають сплаті до державного бюджету за результатами фінансово-господарської діяльності товариства у відповідному році та стягнення пені податковими органами за несвоєчасну сплату дивідендів на державну частку (ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності»).

Наразі закон фіксує обов'язкову ставку чистого прибутку (доходу), який спрямовується до Державного бюджету України, у розмірі не менше 30 відсотків лише для державних унітарних підприємств їх об'єднань (ч. 1 ст. 11-1 Закону України «Про управління об'єктами державної власності»). Для корпоративних підприємств нормативи для дивідендів скасовуються. Як відзначає міністерка економіки України Ю. Свириденко, їхній рівень визначатимуть за потребами галузі чи окремого підприємства, аби в ситуації високої невизначеності збалансувати бюджет [4].

Намагання уряду забезпечити виплати дивідендів на державну частку та, відповідно, наповнювати неподаткову частину державного бюджету є цілком обґрунтованими – при комерційному використанні державного майна мета господарювання держави неістотно відрізняється від мети приватних суб'єктів. Однак законодавець намагається максимально індивідуалізувати та об'єктивувати підхід до визначення розміру дивідендів, що підлягатимуть сплаті на державну частку, і лише на підставі рішення вищого органу управління товариством, аби уникнути ситуації покладення на державне підприємство надмірного тягаря вилучень та захистити права інших акціонерів (учасників) господарських товариств з державною участю. Адже ризики судових позовів з боку приватних суб'єктів через порушення балансу інтересів є більш ніж реальними, особливо в контексті рішення Конституційного Суду України у справі № 3-313/2019(7438/19) щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмої частини п'ятої статті 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності». Суд тоді відзначив, що обов'язкове спрямування частини чистого прибутку до державного бюджету без волевиявлення учасників господарської організації, обмежує їх корпоративні права та є дискримінаційним [5].

З огляду на це, наразі пропонується оптимізувати процес визначення рівня дивідендів, що підлягатимуть сплаті до державного бюджету, шляхом закладення прогнозних показників, погодження із усіма зацікавленими сторонами та врахування реальних показників дохідності підприємства. Зокрема, передбачається, що на підставі Політики державної власності та після консультацій із наглядовою радою уповноважений орган управління або загальні збори акціонерів (учасників) державного підприємства щороку затверджуватимуть лист очікувань власника та оприлюднюватимуть його. Такий лист очікувань власника включатиме коротко- та середньострокові фінансові, операційні і нефінансові цілі діяльності, що визначаються з урахуванням стратегічних планів розвитку таких державних підприємств, визначатиме коефіцієнти рентабельності, ліквідності та платоспроможності, а також обсяги виплат на користь держави тощо [3]. У свою чергу, стратегічний план розвитку, інвестиційний план на рік та

інвестиційний план на середньострокову перспективу, фінансовий план державного комерційного підприємства затверджуватимуться первісно наглядовою радою, а потім – органом, до сфери управління якого належить таке підприємство, Міністерством економіки України, Міністерством фінансів України, Державною податковою службою та оприлюднюватиметься (абз. 2 ч. 2 ст. 75 ГК України) [6]. Додаткове залучення міністерств та податкового органу, як видається, напряду пов'язано з намаганням нівелювати фіскальні ризики для наповнення бюджету, особливо із врахуванням воєнного стану та загального ускладнення здійснення господарської діяльності, пов'язаного зі знищенням/пошкодженням виробничих потужностей та інфраструктурних мереж. Однак, такий підхід є раціональним і на майбутнє, коли за звичайних умов господарювання державні підприємства та їх керівництво не зможуть уникати відповідальності за невиконання фінансових показників.

Закон зобов'язує Кабінет Міністрів України у шестимісячний строк з дня набрання чинності цим Законом прийняти нормативно-правові акти, необхідні для його реалізації, включаючи Політику державної власності, основи дивідендної політики тощо. Такий ґрунтовний підхід, за умови його належного втілення, здатен нарешті зрушити з місця вирішення питання ефективності державних підприємств.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління : Закон України від 22.02.2024 р. № 3587-IX. *Голос України*. 2024. 7 берез. (№ 9).
2. Поворозник В. На кону \$115 млрд від МВФ. Чому Україні важливо завершити реформу корпуправління держкомпаніями. URL: <https://forbes.ua/money/nedoreforma-korporativnogo-upravlinnya-derzhkompaniyami-tsinoyu-u-115-mlrd-chomu-vona-u-fokusi-mvf-ta-chim-vazhlivadiya-ukraini-royasnyue-ekonomist-vasil-povoroznik-26052023-13853> (дата звернення 30.03.2024).
3. Романчук А., Кравцова Є., Кожухар О. Експертна думка. Закон щодо корпоративного управління державними підприємствами: основні положення. URL: <https://uba.ua/eng/news/ekspertna-dumka-zakon-shhodo-korporativnogo-upravlnnja-derzhavnimi-pdprimstvami-osnovn-polozhennja> (дата звернення 30.03.2024).
4. Свириденко Ю. Крок до ЄС та міжнародної допомоги. URL: <https://forbes.ua/money/shche-odin-krok-do-es-ta-mizhnarodnoi-dopomogi-chomu-tak-vazhlivo-bulo-ukhvaliti-zakon-pro-korpupravlinnya-derzhpidpriemstv-ta-yak-vin-zminist-sistemu-rozpovidae-ministerka-yuliya-sviridenko-22022024-19405> (дата звернення 30.03.2024).
5. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційною скаргою Акціонерного товариства «Закритий недиверсифікований венчурний корпоративний інвестиційний фонд „АВАНПОСТ“» щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмої частини п'ятої статті 11 Закону України „Про управління об'єктами державної власності“ (справа № 3-313/2019(7438/19) : від 22.07.2020 р. № 8-р(I)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va08p710-20#Text> (дата звернення 30.03.2024).
6. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18 19–20, 21–22. Ст. 144.

Ключові слова: державні підприємства, державна частка, система корпоративного управління, наглядова рада, державна дивідендна політика.

Keywords: state enterprises, state share, corporate governance system, supervisory board, state dividend policy.

ПРО ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПОЗИЧЕННЯ ДОСВІДУ НІМЕЧЧИНИ ПРИ ВДОСКОНАЛЕННІ АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКИХ САНКЦІЙ В УКРАЇНІ

Питання вдосконалення адміністративно-господарських санкцій (далі – АГС) досить гостро стоїть у національному праві з урахуванням потужної атаки на Господарський кодекс України, відображений у законопроекті 6013, що розглядається у парламенті та ініційований його спікером. З урахуванням відсутності іншого кодифікованого джерела права України, що закріплювало б поняття АГС, скасування Господарського кодексу може призвести до втрати правової основи застосування цих санкцій не зважаючи на те, що Конституційний суд України по суті визнав їх легітимну основу ще у рішенні від 30.05.2001 року у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (у справі про відповідальність юридичних осіб). У зв'язку із цим важливо не лише зберегти кодифіковану правову основу цього регулятора охоронних публічно-правових відносин у сфері бізнесу, але й запозичити провідний досвід зарубіжних країн у цій сфері.

Зокрема, звернемо увагу на Комерційний кодекс Німеччини *Handelsgesetzbuch* (HGB), який у багатьох працях визнається частиною приватного права [1, с. 6; 2], хоча реальне наповнення цього кодифікованого акту положеннями про адміністративно-господарські санкції об'єктивно змінює його природу. У цьому контексті німецькі юристи виділяють публічне комерційне право (*öffentliche Wirtschaftsrecht*), хоча й зважають на достатню умовність відповідного виокремлення, адже загалом комерційне право називається таким, що включає в себе сукупність усіх приватноправових, публічноправових і кримінальноправових норм і заходів, за допомогою яких держава впливає на правові відносини між людьми, що беруть участь в економічному житті, і по відношенню до держави» [3].

Німецький Комерційний кодекс (НKK) повністю підтверджує цю тези. Наприклад, § 104a НKK передбачає, що «(1) Будь-яка особа, яка навмисно чи з необережності не передає зазначені в ній дані, неправильно чи неповно, всупереч статті 8b, абзац 3, речення 1, № 2, є адміністративним правопорушенням. За адміністративне правопорушення передбачено покарання у вигляді штрафу до двохсот тисяч євро. (2) Адміністративним органом у розумінні пункту 1 статті 36 Закону про адміністративні правопорушення є Федеральний орган фінансового нагляду». Звісно, у цьому разі йдеться про спеціальних суб'єктів, що діють у сфері комерції, позаяк відповідно до § НKK комерсант у розумінні цього Кодексу – будь-яка особа, яка веде комерційну діяльність. Сама публічна правова основа діяльності Федеральний орган фінансового нагляду вказує на те, що відповідні санкції накладаються уповноваженим державним органом, що відповідає аналогічним правовідносинам щодо застосування АГС в Україні.

Звертає на себе увагу, що система адміністративно-господарських санкцій у Німеччині не зосереджується суто на Комерційному кодексі. Зокрема, Закон про адміністративні правопорушення 1975 року (*Gesetz über Ordnungswidrigkeiten* – OWiG) передбачає спеціальні санкції. НKK посилює цій зв'язок. Наприклад, § 334n «Положення про штрафи» закріплює максимальні суми штрафів, передбачаючи, що у значенні § 264d у випадках параграфу 1 штраф накладається відповідно до § 30 Закону про адміністративні правопорушення, а також відсилає у питаннях умова застосування відповідних санкцій до Закону про банківську діяльність кредитної установи чи установи, що надає фінансові послуги, та Закону про нагляд за платіжними послугами.

Німецьке законодавство досить показово орієнтує на розмежування господарсько-публічних та податкових положень, зокрема й у контексті АГС. НКК визначає суб'єкта обов'язку ведення бухгалтерського обліку та відповідно до яких принципів повинні складатися бухгалтерський облік і баланс. Це називається принципами належного бухгалтерського обліку (GoB) і належного бухгалтерського обліку. Разом із тим, значна частина принципів належного бухгалтерського обліку та принципів належного бухгалтерського обліку повторюється для податкового законодавства в Податковому кодексі Німеччини. Отже, система публічного законодавства, що забезпечує АГС в Німеччині не є однорідною, що може орієнтувати українського законодавства на те, що чинна структура адміністративно-господарських санкцій, закріплена у господарському кодексі та у спеціальному законодавстві, є цілком раціональною та такою, що в цілому відображає підходи, прийняті у законодавстві Західних країни.

Не можна обійти увагою також проблеми оцінки винуватості юридичної особи при застосуванні АГС та встановлення особи керівника (органу) як особи, дії якої оцінюються на предмет відповідальності юридичної особи в цілому. Рішення Суду ЄС від 5 грудня 2023 року у спорі Deutsche Wohnen SE проти Берлінської прокуратури, що стосувалося наведених проблем у контексті застосування штрафи до юридичних осіб за порушення законодавства про захист персональних даних [4]. Зокрема, рішення стосується тлумачення статті 83(4) – (6) Регламенту (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб щодо обробку персональних даних, вільний рух таких даних та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент захисту даних) в розрізі Німецького закону Закон про адміністративні правопорушення (OWiG). Суд ЄС визначив, що штраф може бути накладений на особу, відповідальну за порушення Регламенту, лише якщо це порушення було вчинене винно, тобто навмисно чи з необережності. Таким чином, Європейський суд припиняє надмірну відповідальність без вини. Водночас Європейський суд чітко відкидає необхідність приписувати порушення фізичній (керівній) особі, що є поширеним в Австрії та Німеччині [5]. Віднесення до органу управління не вимагається: Якщо особа, відповідальна за порушення Регламенту, є юридичною особою, необов'язково, щоб порушення було скоєно її керівним органом або щоб цей орган навіть знав про це. Навпаки, юридична особа несе відповідальність за порушення, вчинені її представниками, керівниками чи директорами, а також за порушення, вчинені будь-якою іншою особою, яка діє від її імені під час здійснення господарської діяльності. Коротше кажучи: поведінка керівника не є (обов'язково) важливою для накладення штрафу.

Цим рішенням, релевантним до німецького законодавства про АГС, Суд ЄС орієнтує нас на тому, що радянські підходи до визначення вини юридичної особи через вину його органів, є застарілими та не можуть застосовуватися.

Список використаних джерел

1. Meyer J. Wirtschaftsprivatrecht. Eine Einführung-Springer-Verlag. Berlin : Heidelberg, 2002. 325 s.
2. Was regelt das HGB (Handelsgesetzbuch) und für wen gilt es? URL: <https://www.microtech.de/erp-wiki/hgb-handelsgesetzbuch/>
3. Klingenberg S. M. Die vielen Facetten des Wirtschaftsrechts : Ein Dschungel im Überblick. URL: <https://www.talentrocket.de/karrieremagazin/details/die-vielen-facetten-des-wirtschaftsrechts> (дата звернення 27.03.2024).
4. Deutsche Wohnen SE gegen Staatsanwaltschaft Berlin: URTEIL DES GERICHTSHOFS (Große Kammer) 5. Dezember 2023. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=280325&pageIndex=0&doclang=DE&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=4526121> (дата звернення 27.03.2024).

5. Anderl A., Tlapak N. DSGVO Update: EuGH klärt Voraussetzungen für Geldbußen gegen juristische Personen. *DigitalIndustries Group*. URL: <https://www.dorda.at/de/news/dsgvo-update-eugh-klart-voraussetzungen-fuer-geldbussen-gegen-juristische-personen> (дата звернення 27.03.2024).

Ключові слова: адміністративно-господарські санкції, господарське право, Німецький комерційний кодекс, відповідальність юридичних осіб.

Keywords: administrative and economic sanctions, economic law, German Commercial Code, liability of legal entities.

Добровольська Володимира Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПЕРІОД ВОЄННИХ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

З лютого 2022 року Україна опинилася у суворих умовах господарювання – періоду воєнної економіки. Кожен третій суб'єкт господарювання опинився у скрутному становищі та у ситуації неплатоспроможності. Держава, як ніколи повинна забезпечити належні та безпечні умови господарювання для кожного суб'єкта господарської діяльності, адже саме вона зацікавлена в його існуванні, діяльності та стану платоспроможності. Одним із доволі ефективних засобів підтримки та існування економіки в належному стані є залучення інвестицій у різні сфери господарювання. Доволі багато існує прикладів іноземного інвестування у вітчизняну економіку у період сьогодення. Так, турецький гігант **OnurGroup** вирішив інвестувати у видобуток графітової руди на Городнявській ділянці Буртинського родовища у Хмельницькій області. У березні компанія отримала відповідний дозвіл Держслужби геології та надр України. За розрахунками, на базі розвіданих запасів цієї ділянки може бути створене потужне підприємство з річною продуктивністю з видобутку і переробки руди в обсязі 1 млн тонн і випуску графітового концентрату в кількості 55,9 тис тонн.

Норвезька компанія **Scatec** розвивала сонячну енергетику в Україні задовго до повномасштабної війни. До 2021 року вона запустила 5 потужних СЕС на Київщині, Черкащині та Миколаївщині. Наразі спільно з Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC) компанія планує розгортання в Україні блочно-комплектного рішення для генерації та зберігання сонячної енергії ScatecRelease. Це допоможе диверсифікувати генерацію в нашій країні.

У відновлювану енергетику інвестує також **OnurGroup**. Зараз підприємство має потужності в 150 МВт та планує розвивати новий проєкт у Закарпатській області. Встановлення вітрогенераторів потужністю 120 МВт обійдеться компанії у \$150 млн. Реалізувати цей проєкт планують за два роки. На думку економістів «очевидно, що продовження повномасштабної війни не дозволить зменшити економічні ризики для зарубіжних інвесторів та швидко відновити втрачені обсяги прямих іноземних інвестицій, але буде спостерігатися позитивна динаміка до їх зростання, враховуючи позитивні темпи відновлення економіки України, навіть у такий складний час» [1, с. 54].

Згідно з інформацією, розміщеною на інвестиційній платформі AdvantageUkraine: географічне розташування України робить її важливим транзитним коридором для торгівлі. Логістика є одним із найважливіших секторів економіки, з розгалуженою мережею залізниць та автомобільних доріг, морськими та річковими портами, аеропортами». Також зазначається, що транспортні вузли України доступні для всіх видів транспорту. Україна має великий потенціал, адже розташована на перетині доріг Європи, Азії та Близького Сходу, включена до Нового шовкового шляху, з виходом до моря. Враховуючи теперішні тенденції у транспортно-логістичній галузі

має всі шанси вийти на перше місце в Європі, обігнавши навіть Польщу. Україна одна із найпривабливіших країн у Європі для розміщення бізнесу та найбільш конкурентоспроможних за вартістю. У країні впроваджено спрощені юридичні процедури для ведення бізнесу, а держава, зі свого боку, надає гарантії безпеки інвестицій. Закон про підтримку значних іноземних інвестицій також сприяє сприятливому інвестиційному клімату енергосистему [2]. Дійсно, Україна в силу свого вигідного природно-географічного розташування, клімату та інших умов має великий потенціал для реалізації різноманітних багатофункціональних інвестиційних проектів.

Ключовими у активізації процесу залучення іноземного капіталу в економіку країни, але потребують свого доопрацювання, зокрема є:

- зміцнення правового поля – сприятливі нормативно-правові умови для інвестиційної діяльності, верховенство права та прозорість прийняття управлінських рішень;
- відновлення зруйнованих потужностей та розбудова потужної інноваційної інфраструктури (бізнес-інкубаторів, індустриальних парків, кластерів);
- сприяння розвитку ВПК України спираючись на стандарти НАТО та інноваційні тренди;
- продовження судової реформи, оскільки незавершений процес трансформації судової системи є ключовим бар'єром не лише в питанні залучення інвестиційних коштів в Україну, але й для досягнення мети євроінтеграційного курсу та вільного виходу у міжнародний економічний простір;
- запровадження механізму державного страхування та інформаційної підтримки іноземних інвестицій в умовах війни;
- активний пошук сучасних платформ та інноваційних інструментів для залучення іноземних інвестицій [3].

З метою стимулювання залучення в економіку України стратегічних інвесторів, підвищення інвестиційної привабливості України, створення нових високооплачуваних робочих місць, а також зростання конкурентоспроможності економіки через запровадження державної підтримки великих інвестиційних проектів прийнято Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні». 09 серпня 2023 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації інвестиційних проектів із значними інвестиціями», основною метою якого є стимулювання залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій шляхом спрощення вимог до інвестиційних проектів із значними інвестиціями, удосконалення форм державної підтримки для реалізації таких проектів, що створить сприятливі умови для залучення більшого кола інвесторів та збільшення кількості інвестиційних проектів із значними інвестиціями, а також сприятиме розвитку регіонів, де вони будуть реалізовуватися.

Таким чином, інвестування в умовах воєнної економіки є важливим чинником її стабільності, джерелом фінансування та важелем для її подальшого ефективно-конкурентного розвитку. Майже всі сфери господарювання потребують значних інвестицій, як то: *промисловість, сільське, лісове та рибне господарство, транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність, оптова та роздрібна торгівля, державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування, будівництво, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, інформація та телекомунікації, операції з нерухомим майном.*

Прийняття сучасних нормативно-правих актів щодо проблемних аспектів інвестування, його заходів заохочення та підтримки – це дієва та активна робота правотворчих органів в умовах сьогодення, яка обов'язково певні результати у вигляді практичного здійснення інвестиційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Шубалий О. Аналіз поведінки європейських інвесторів під час війни в Україні. *Економічний форум*. 2023. № 1 (4). С. 50–55.

2. Інвестування в Україну під час війни. URL: <https://trans.info/ua/investuvannya-v-ukrayinu-pid-chas-viyny-327240> (дата звернення 30.03.2024).

3. Панкова Л. І. Аналіз тенденцій та перспектив залучення іноземних інвестицій в умовах економіки війни. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view> (дата звернення 30.03.2024).

Ключові слова: інвестування, інвестиції, сфера господарювання, ефективна економіка, нормативне забезпечення.

Keywords: investment, investments, economic sphere, efficient economy, regulatory support.

Згама Антоніна Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент*

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ: ШЛЯХ ДО СПРАВЕДЛИВОГО ТА ЕФЕКТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

У сучасному світі, де технології швидко змінюють наш спосіб життя й взаємодії, правосуддя також не може залишитися осторонь від цифрової трансформації. Цифрові інновації в правовій сфері мають потенціал не лише покращити ефективність та доступність судочинства, але й підвищити рівень довіри громадян до правосуддя, забезпечуючи більш справедливий та прозорий систему. У контексті стрімкого розвитку інформаційних технологій, правова система має адаптуватися до нових вимог і можливостей. Відповідно, дослідження та аналіз цифрової трансформації правосуддя стає важливим завданням, яке спрямоване на вдосконалення правової системи для досягнення її основної мети – забезпечення справедливості та правопорядку.

Розвиток судочинства охоплює різноманітні напрями, спрямовані на покращення ефективності, доступності та справедливості правосуддя, й може здійснюватися як через диджиталізацію судових процесів, так і через створення нових моделей судових процесів (наприклад, використання онлайн судів для вирішення малозначних справ і справ незначної складності).

Диджиталізація судових процесів, будучи важливим етапом у модернізації та оптимізації судочинства, передбачає використання цифрових технологій для автоматизації та оптимізації різних аспектів судових процедур, що включає в себе перехід від традиційних паперових форматів до електронних систем та дозволяє проводити судові процедури й взаємодіяти з судовими органами в онлайн-режимі.

Українська судова система активно розвивається в напрямку цифровізації, щоб забезпечити більшу доступність, ефективність та прозорість судових послуг для громадян та підвищити рівень довіри до судової системи. Так, у рамках диджиталізації судових процесів в Україні впроваджуються низка ініціатив, серед яких: електронні системи управління справами; онлайн-платформи для подання документів та заяв; електронні судові слухання; електронний обмін інформацією між судовими установами та учасниками процесу тощо.

Водночас значним кроком у напрямку модернізації судової системи і покращення доступності правосуддя може виявитися впровадження онлайн судів. Зокрема, такий позитивний досвід зарекомендував себе в Австралії, Великій Британії, Канаді, Китаї, Сінгапурі, США.

Зазначимо, що наразі вже можемо виділити декілька етапів еволюції віртуальних судових систем. Якщо онлайн суди першого покоління мали на меті розгляд нескладних спорів з використанням письмової електронної комунікації шляхом незначної обробки даних й алгоритмізацією процесів [1, с. 189] та вирізнялися перенесенням комунікації в онлайн простір з проведенням онлайн судових засідань або без їх проведення, на основі виключно електронної комунікації [2, с. 68], то онлайн суди другого покоління покликані розробляти нові процеси,

підґрунтям яких є унікальні якості цифрових технологій, використовуючи нові інструменти та залучаючи нових осіб до виконання нових завдань [1, с. 167].

Тому впровадження онлайн суду як нового диджитального середовища для розв'язання спорів є значним зрушенням в парадигмі судочинства порівняно з традиційними методами, такими як електронний суд. І йдеться, не лише про автоматизацію існуючих судових процесів, але і насамперед створення інноваційного цифрового середовища для вирішення справ.

З цього приводу суддя Верховного Суду О. Кібенко зауважує, що розгляд справ у форматі «суду у смартфоні» дійсно може бути дуже простим та зручним для користувачів. У цьому форматі програма на базі алгоритмів може забезпечити швидкий та зручний розгляд спорів без необхідності участі адвоката або глибоких знань права і процесу [3].

Разом з тим перехід суду на розгляд справи у електронній формі без формування паперової справи та без підписання паперового рішення, дистанційність або письмовий розгляд справи без судового засідання, неодмінно призведуть до зміни форми процесу, тобто необхідності формування нової моделі електронного правосуддя, що має супроводжуватися й корінним оновленням процесуального законодавства [4, с. 240].

Застосування онлайн судів саме для розгляду малозначних спорів та нескладних справ у сфері господарювання вважаємо найбільш перспективним. Наприклад, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) [5], спільно з Британським інститутом міжнародного та порівняльного права, дійшов висновку, що впровадження пілотних проєктів у цьому напрямку є доречним. Початок цієї ініціативи у 2021 році свідчить про стратегічний погляд на використання технологій у судочинстві та прагнення до модернізації судової системи.

У червні 2019 року Пекінський інтернет-суд відкрив онлайн-центр судочинства, що представляє собою новаторську ініціативу у світі правосуддя. Один із ключових елементів цього центру – це вперше в світі віртуальний суддя зі штучним інтелектом. Віртуальний суддя спрямований на автоматизацію рутинних процесів, які періодично повторюються в судовій практиці, таких як прийом позовної заяви, що дозволяє суддям зосередитися на більш складних аспектах судового розгляду та прийнятті рішень [6, с. 93–94]. Таким чином, було започатковано новий етап розвитку онлайн судів вже третього покоління.

Штучний інтелект може принести значні переваги у судочинстві, але одночасно він має свої ризики та проблеми, які потрібно ретельно розглядати. Серед них можна виділити недостатній контроль над процесом, можливу необ'єктивність алгоритмів, проблеми з безпекою даних та конфіденційністю, можливі технічні неполадки, а також питання визначення відповідальності за ухвалені судові рішення. Також необхідно уникати ситуацій, де впровадження штучного інтелекту може порушити права людини, зокрема право на справедливий суд й індивідуальне визначення. Саме з цією метою 13 березня 2024 року Європейський парламент ухвалив Закон про штучний інтелект [7], тим самим створивши правове підґрунтя для забезпечення етичного та відповідального застосування штучного інтелекту, з урахуванням потенційних ризиків та викликів, пов'язаних з його використанням.

У світлі вищевикладеного, варто підкреслити, що цифрова трансформація в судочинстві є невідворотною тенденцією, яка відкриває широкі можливості для впровадження передових технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн, що дозволяє автоматизувати рутинні завдання, оптимізувати прийняття рішень та поліпшувати доступ до юридичних послуг, забезпечуючи більш ефективний та доступний судовий процес. Проте, разом із перевагами, виникають і важливі виклики, такі як недостатній рівень кібербезпеки, можливість необ'єктивності алгоритмів та загрози конфіденційності інформації. Зазначені аспекти вимагають уважного вирішення та розробки чітких регуляторних рамок, які забезпечать ефективне та безпечне впровадження цифрових технологій в судочинство.

З практичної точки зору, важливо розвивати інфраструктуру та створювати стандарти етичного використання штучного інтелекту в судочинстві з метою забезпечення довіри до цих інноваційних застосувань. Тільки враховуючи всі ризики та виклики, можна досягти

успішної та ефективної цифрової трансформації в судочинстві, яка стане ключовим кроком до створення сучасної, ефективної та справедливої судової системи.

Список використаних джерел

1. Rabinovich-Einy O., Katsh E. The New New Courts. *American University Law Review*. 2017. Vol. 67, Iss. 1. P. 165–215. URL: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2209&context=aulr>
2. Цувіна Т. А. Онлайн суди та онлайн вирішення спорів у контексті міжнародного стандарту доступності правосуддя: міжнародний досвід. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 62–79.
3. Кібенко О. Майбутнє онлайн-судів в Україні: оцифровування наявних процесів чи цифрова трансформація правосуддя? *Юридична газета*. 2023. 17 берез. (№ 1–2). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/maybutne-onlaynsudiv-v-ukrayini-ocifrovuvannya-nayavnih-procesiv-chi-cifrova-transformaciya-pravosud.html>
4. Щербак С. В., Кожевнікова А. В. Електронізація судочинства: сучасний стан та орієнтири розвитку електронного суду в Україні у світлі цивільного процесу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 238–242. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/57.pdf
5. From digitization to digital transformation: A case for online courts in commercial disputes? *Draft Discussion Paper*. October 2020. URL: <https://app.glueup.com/resources/protected/organization/1136/event/27964/99358ddf-99c4-4026-b5c7-21c882fdddfbc.pdf>
6. Голубєва Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 204 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14039> DOI: 10.32837
7. Artificial Intelligence Act: MEPs adopt landmark law. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240308IPR19015/artificial-intelligence-act-meps-adopt-landmark-law>

Ключові слова: правосуддя, електронне судочинство, онлайн суди, малозначні спори, сфера господарювання.
Keywords: justice, electronic judiciary, online courts, minor disputes, business sector.

Квасніцька Ольга Олексіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРЕДМЕТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІСТОБУДІВНОГО ПРАВА

В сучасних умовах містобудівне право стало чітко визначеною сферою практики, однак як навчальна дисципліна тільки зараз починає отримувати зростання, між тим потребує пошуку єдності в наукових поглядах щодо місця містобудівного права в системі права, його предмету, виконуваною функцією, методів та основних засад.

Перспективним напрямком дослідження містобудівного права, його галузевої природи є з'ясування сутності, видової диференціації містобудівних відносин, які безумовно є складними, комплексними та недостатньо розробленими в правовій теорії. Більшість нечисленних, наукових розробок зосереджені на правовій природі та співвідношенні містобудівельної діяльності з будівельною діяльністю, і як наслідок приходять до помилкових, на мій погляд, висновків щодо предмета регулювання містобудівного права. Отже, звернення до природи містобудівних відносин, викладення аргументації при обґрунтуванні предмета містобудівного права є актуальними та потребує об'єктивності у висвітленні даного питання, що має принципове значення для розвитку нової галузі права та законодавства.

Наразі в наукових публікаціях до предмета регулювання Містобудівного права/Будівельного/Публічного будівельного права відносять: 1) відносини, які виникають, видозмінюються, припиняються між фізичними, юридичними особами й адміністративними органами у зв'язку з будівництвом – новим будівництвом, реконструкцією, реставрацією, капітальним ремонтом об'єктів будівництва [1, с. 36]; 2) відносини управлінського, юрисдикційного, сервісного та договірного спрямування, що виникають і трансформуються в процесу діяльності органів публічної влади, пов'язаної з плануванням території, моніторингом та визначенням державних інтересів у процесі оформлення будівельної документації, здійсненні ліцензування і професійної атестації суб'єктів будівельної діяльності, розробкою будівельних норм, державних стандартів правил, проведення реєстрації будівельної документації на стадіях здійснення будівельної діяльності, здійснення державного-архітектурного контролю та притягнення винних до відповідальності за порушення в будівельній галузі [2, с. 59]; 3) відносини будівельні, архітектурні та планування організації і розвитку територій населених пунктів, під якими у законодавстві розуміють безпосередньо містобудівні відносини [3, с. 91]; 4) відносини, які виникають у сфері територіального планування, містобудівного зонування, планування території, архітектурно-будівельного проектування, будівництва об'єктів капітального будівництва, а також капітального ремонту, при проведенні якого зачіпають конструктивні й інші характеристики надійності та безпеки об'єктів, пов'язаних з правовим статусом суб'єктів відносин у містобудівній сфері [4, с. 7]; 5) відносини, що виникають у сфері містобудівної діяльності з метою створення та підтримки повноцінного середовища людини, у тому числі задля забезпечення публічних і приватних інтересів при плануванні та забудові населених пунктів прогнозування та організації проектування і будівництва населених пунктів [5, с. 132]. Слід погодитися з висновками Безклубого І. А., що на сьогодні не достатньо наукових розробок в напрямку визначення правової природи та повноти змісту певного предмету Urban law, тоді як державне планування міст, правила будівництва, умови землепорядкування, управління інфраструктурними об'єктами, охорона та захист права власності мешканців та особистих прав авторів архітектурних проектів – це лише частина правовідносин до яких може бути проявлений інтерес в межах нової галузі [6, с. 11]. Однак, при наявності різних підходів до визначення предмета регулювання містобудівного права ми спостерігаємо певне ігнорування того факту, що відносини, які виникають при організації та здійсненні будівельної діяльності (вид економічної діяльності) врегульованні нормами господарського права. В інших випадках висновки, що містобудівні відносини є предметом правового регулювання адміністративним правом, включаючи всі види правовідносин, що прямо або опосередковано виникають у процесі містобудівної діяльності в її широкому сенсі, не відповідають його предмету. Так як не всі відносини пов'язані з містобудівною діяльністю є управлінськими, та не всі управлінські відносини є предметом адміністративного права, як зазначає О. Харитонova лише ті, що складаються внаслідок і з приводу виконання органами державної виконавчої влади своїх виконавчо-розпорядчих функцій [7, с. 129].

Таким чином, складність у визначенні предмета правового регулювання полягає з одного боку у невизначеності елементної приналежності містобудівного права до системи, місця в ієрархії права, а з іншого, не прийняття того факту, що предмет регулювання містобудівного права виходить за межі чітко окресленої дуальності системи права та перебуває в межах взаємодії, взаємопроникнення публічних та приватних інтересів. Вкрай важко чітко розмежувати містобудівне-публічне з містобудівним-приватним, адже тут слід вести мову не тільки про взаємопроникнення публічного в приватне, або навпаки, варто акцентувати на взаємозалежності та враховувати, що процес диференціації містобудівного законодавства надав поштовх для встановлення нової галузі права. Виділення групи норм в окрему галузь містобудівного права обґрунтовується саме її особливим, специфічним, комплексним характером, здатним врегулювати однорідні містобудівні правовідносини, що виникають, існують, змінюються й

припиняються у процесі здійснення містобудівної діяльності, яка залежно від напрямків має свою видову диференціацію: нормотворчу; моніторингову; архітектурну; будівельну; природоохоронну; пам'яткоохоронну; науково-дослідницьку.

Разом із процесами глобалізації, зміні світового правопорядку виникає потреба у спеціальному регулюванні окремого кола суспільних відносин, що виникають при створенні, розвитку, відновленні й підтримці повноцінного життєвого середовища у процесі здійсненні містобудівної діяльності. У зв'язку з цим концепція містобудівного права в широкому сенсі знаходить свій предмет регулювання, виокремлюючи відносини з прогнозування, просторового планування, забудови, цифровізації, охорони об'єктів культурної спадщини та охорони навколишнього середовища, що складають основу – містобудівної діяльності. І тут важливо врахувати, що містобудівна документація, проектні рішення, дозволи, будівельні норми, галузеві стандарти мають значення як в цілому для містобудівної діяльності, так і для кожного її виду, наприклад для будівельної діяльності, пам'яткоохоронної, без яких легалізація її ведення не можлива. Тож основними ознаками містобудівної діяльності є:

- знаходиться у сфері повноцінного життєвого середовища;
- перебуваючи у сфері повноцінного життєвого середовища, ця діяльність спрямована на максимальну інтеграцію публічних та приватних інтересів його учасників та досягнення спільних цілей;
- вона є діяльністю, яка передбачає широке залучення суб'єктів з різним правовим статусом (органів влади, суб'єктів господарювання, транснаціональні корпорації, фізичних осіб);
- має специфічний об'єкт: території різного функціонального спрямування, окремі земельні ділянки, споруди, будинки і т.д;
- є діяльністю зі значним ступенем державного регулювання та саморегулювання;
- має особливі підстави виникнення, зміни та припинення;
- ця діяльність опосередкована управлінськими, організаційними, майновими та процедурними відносинами, які залежать один від одного та мають властивість трансформації враховуючи вид містобудівної діяльності (будівельну, моніторингову, архітектурну, дослідницьку). Так управлінські відносини виникають у процесі: розроблення генеральних схем, генеральних планів, програм комплексного відновлення, планів зонування, детальних планів територій; ведення містобудівного кадастру; моніторингової діяльності. Організаційні – з державного регулювання (ліцензування, довільна діяльність, архітектурно-будівельний контроль, державна реєстрація об'єктів будівництва) що виникають у процесі будівельної діяльності. Процедурні відносини, які охоплюють порядок узгодження планів, схем, програм, порядок прийняття рішень щодо професійної атестації виконавців робіт, пов'язаних зі створенням об'єктів архітектури і т.д.

Отже, предмет містобудівного права складний та неодноманітний, містобудівні відносини, що складають його об'єднані не механічно, всі вони прямо або опосередковано пов'язані, взаємообумовлені, мають низку спільних ознак, що відрізняє їх від суміжних адміністративних, господарських, цивільних, земельних, екологічних. Не претендуючи на довершеність сутності містобудівних правовідносин та потребу поглибленого дослідження у зазначеному напрямку, вищенаведене дозволяє дійти узагальнювального висновку, щотакі правовідносини у своїй сукупності будучи врегульованими містобудівним законодавством є правовідносинами з прогнозування, просторового планування, забудови, цифровізації, охорони об'єктів культурної спадщини та охорони навколишнього середовища, пов'язані з початком, здійсненням та припинення містобудівної діяльності (нормотворчої, будівельної, моніторингової, архітектурної, дослідницької, пам'ятко-охоронної, природоохоронної) основною метою якої є створення, розвиток, відновлення й підтримка повноцінного життєвого середовища.

Список використаних джерел

1. Бевзенко В. Публічне будівельне право України: від доктрини до практичного втілення через європейський досвід. *Право України*. 2023. № 2. С. 33– 51.
2. Стукаленко О. В. Адміністративно-правове забезпечення будівельної галузі : монографія. Київ : Центр учб. літ., 2016. 376 с.
3. Єрмоленко В. М. Містобудівне право в системі права України. *Право. Людина. Довкілля*. 2019. Т. 10, № 4. С. 85–94.
4. Майданник Р. А. Містобудівне право: цивільно-правовий аспект. *Будівельне право: проблеми теорії і практики* : зб. наук. пр. : матеріали Третьої міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 4 груд. 2019 р. : в 2 ч. / Мво освіти і науки України, Київ. нац. ун-т будва і архітектури [та ін.]. Київ ; Тернопіль, 2019. Ч. 1. С. 6–8.
5. Ізарова І. О. Містобудівельне право як галузь права. *Право України*. 2011. № 7. С. 229–234.
6. Безклубий І. А. Правові засоби містобудівної сфери у метафізичному вимірі. *Будівельне право: проблеми теорії і практики* : [зб. наук. пр.] : матеріали Другої міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6 груд. 2018 р.) / М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т будва і архітектури [та ін.]. Київ ; Тернопіль, 2018. С. 7–11.
7. Харитова О. І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії) : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2004. 328 с.

Ключові слова: містобудівне право, предмет галузі, містобудівні відносини, містобудівна діяльність, будівельна діяльність, фізичне життєве середовище.

Keywords: urban planning law, field subject, urban planning relations, urban planning activity, construction activity, spatial planning, development, private and public interests.

Попелюк Вадим Павлович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ВПЛИВУ ДЕРЖАВНОЇ ПРОГРАМИ ДОСТУПНОГО ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ ЖИТЛА “Є-ОСЕЛЯ” НА ЖИТЛОВЕ БУДІВНИЦТВО В УМОВАХ ВІЙНИ

Наразі житлове будівництво є найбільш соціально значущим сегментом ринку нерухомості, яке внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну зазнає величезних збитків. Згідно з даними KSE Institute на першому місці за сумою збитків залишається житловий фонд. Внаслідок бойових дій та регулярних обстрілів щодня збільшується кількість пошкоджених та зруйнованих житлових будинків: станом на січень 2024 року таких понад 250 тисяч будівель. З них – 222 тисяч приватних будинків, понад 27 тисяч – багатоквартирних та 526 гуртожитків. Прямі збитки від руйнувань цих об’єктів оцінюються у \$58,9 млрд. і вони продовжують зростати [1].

Житлове будівництво з початком повномасштабної війни значно скоротилося, оскільки багато забудовників припинили/призупинили свою діяльність і тільки деякі завершували попередні проекти. Такі складні умови господарювання неоднозначно вплинули на сферу будівництва житла.

В Україні для вирішення проблем забезпечення людей житлом направлена державна програма доступного іпотечного кредитування житла “єОселя”, яка запрацювала в жовтні 2022 року, яка в тому числі підтримує житлове будівництво. Відповідно програма єОселя є ваго-

ним стимулом для розвитку будівельної галузі в цілому та первинного ринку житла в умовах війни, оскільки забудовники, які є акредитованими банками-учасниками програми можуть продавати житло, що будується. Більш того, в рамках цієї програми передбачається кредитування тільки за моделями фінансування, за яких покупець стає власником майнових прав на житло, що будується при оформленні кредиту, що забезпечує захист прав позичальників при покупці квартири на первинному ринку.

Діє ця програма в силу постанови Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2022 р. № 856 «Деякі питання забезпечення приватним акціонерним товариством “Українська фінансова житлова компанія” доступного іпотечного кредитування громадян України», якою затверджені Умови забезпечення приватним акціонерним товариством “Українська фінансова житлова компанія” доступного іпотечного кредитування громадян України (далі – «Умови») [2] та Правил забезпечення доступного іпотечного кредитування громадян України приватним акціонерним товариством “Українська фінансова житлова компанія” за програмою «єОселя», затверджені Протоколом правління ПрАТ «Укрфінжитло» № 3 від 24.01.2024 року [3].

Програма “єОселя” реалізується Міністерством економіки України спільно з Міністерством цифрової трансформації України та ПрАТ “Укрфінжитло”. Банками-партнерами єОселі є Ощадбанк, Приватбанк, Укргазбанк, Глобус банк, Sky Bank, Укрексімбанк та Sense Bank.

За словами першого віце-прем’єр-міністра України – Міністра економіки України Юлії Свириденко: «Уряд продовжує реалізовувати програму пільгового іпотечного кредитування єОселі, яка користується високим рівнем попиту серед населення. Від початку дії програми кредити вже отримали 6 916 родин. У планах Уряду на 2024 рік видати 12 тисяч житлових кредитів, у 2025 році – 23 тисячі на загальну суму 56,6 млрд грн. Задля цього Мінекономіки разом з “Укрфінжитлом” та банками-партнерами працюють над тим, щоб зробити програму єОселі максимально доступною для широкого кола громадян, розширивши можливості для кредитування об’єктів нерухомості. Відсьогодні, позичальники вже можуть купувати не тільки квартири в багатоквартирних будинках, а й приватні будинки або таунхауси» [4].

За даними Міністерства економіки України з початку 2024 року за програмою єОселі українці взяли кредити на придбання понад 1800 квартир та 21 приватного будинку. Загальна сума виданих іпотечних кредитів – 3 млрд грн. Від початку дії програми кредити вже отримали 8 160 родин на 12,5 млрд грн. Майже 1 000 з цих іпотечних кредитів отримали військовослужбовці та силовики, 174 кредити – педагоги та науковці, 140 – медики. Так заступниця Міністра економіки України Надія Бігун повідомила, що минулого тижня українці отримали за програмою єОселі 214 кредитів на 356 млн грн, серед яких: кредити під 3% отримали 122 військовослужбовці та силовики, 18 педагогів, 10 медиків та 7 науковців; кредити під 7% отримали 48 українців без власного житла, 4 ВПО та 5 ветеранів. Найчастіше кредити брали для придбання житла на вторинному ринку (171 кредит) та у забудовника (37). Також 6 українців взяли кредити на купівлю квартири в будинку, який будується. Найбільше іпотечних кредитів взяли мешканці: Київської області – 55; міста Києва – 41; Одеської області – 16; Львівської області – 13; Рівненської області – 10 [5].

Проблема житлового будівництва посилюється тим, що поряд зі зниженням об’ємів будівництва житла в Україні, зокрема нового, підвищується кількість тих, хто потребує власного житла, зокрема внаслідок внутрішньо-переміщених осіб, яких обліковано Міністерство реінтеграції 4,8 млн осіб. Крім того, учасники програми все ще переважно обирають житло на вторинному ринку.

Збільшення гнучкості та привабливості іпотечних програми «єОселя» може підвищити шанси первинного ринку в боротьбі за покупця і для таких змін необхідно зниження першого внеску до 10%, що підвищить високу динаміку будівництва, гарантує добудову об’єкта і дасть надію на розвиток первинного ринку нерухомості.

Список використаних джерел

1. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже \$155 млрд – оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastruktur-ukrayini-zroslo-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/>
2. Деякі питання забезпечення приватним акціонерним товариством “Українська фінансова житлова компанія”: постанова КМУ від 02.08.2022 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2022-п#Text>
3. Правила забезпечення доступного іпотечного кредитування громадян України Приватним акціонерним товариством «Українська фінансова житлова компанія» за програмою «єОселя»: затв. протоколом правління ПрАТ «УКРФІНЖИТЛО» № 3 від 24.01.2024 р. URL: <https://ukrfinzhytlo.in.ua/e-oselia/>
4. «Відсьогодні за програмою єОселя можна купувати приватні будинки і таунхауси». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vidsohodni-za-prohramoiu-ieoselia-mozhna-kupuvaty-pryvatni-budynky-i-taunkhausy>
5. ЄОселя: з початку 2024 року українці взяли кредити на придбання житла на 3 млрд грн. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=5f694051-2a32-4de2-8d99-ef92c568ffaa&title=Oselia-ZPochatku2024-Roku>

Ключові слова: житлове будівництво; державна програма єОселя; іпотечне кредитування; повномасштабна війна.

Keywords: housing; the state program is Oselya; mortgage lending; full scale war.

Бабалунга Олесь Михайлович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права та процесу*

МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Починаючи з 2014 року Україна впевнено обрала шлях до євроінтеграції, у зв'язку з цим наша держава зіштовхнулася з багатьма викликами, проте найжорстокішим серед них є військова агресія сусідньої держави. Один з ключових елементів євроінтеграції – це створення державою належних умов захисту прав суб'єктів господарювання, в тому числі через альтернативні способи вирішення спорів. Тому метою даної статті є аналіз практики застосування законодавства України щодо міжнародного комерційного арбітражу в умовах воєнного стану.

Загалом позиція українського законодавства залишається проарбітражною, не зважаючи на умови воєнного стану. Це підтверджується рядом позицій Верховного Суду.

У своїй постанові Верховний суд по справі № 824/83/23 зазначив, що при розгляді питань щодо скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу повноваження національного суду є дуже обмеженим і останній не має повноважень щодо перегляду рішень МКАС по суті вирішення спору, та не може вдаватися до його повної перевірки чи переоцінки. Верховний суд зазначив, що “будучи альтернативним способом вирішення спорів, заснованих на добровільних домовленостях сторін, міжнародний комерційний арбітраж не функціонує у подібних до системи державного судочинства реаліях судового формалізованого підходу до процедури розгляду і вирішення спорів, є більш гнучким, дієвим та адаптивним інструментом. Таке розуміння визнає принципи арбітражного розгляду, лежить в основі проарбітражного підходу державних судів до питань скасування арбітражного рішення” [1].

В іншій своїй постанові по справі № 910/3208/22, Верховний Суд, дійшов до висновку, що в разі наявності арбітражного застереження, воно поширюється на інших осіб, які його не підписували, в рамках даних правовідносин [2]. Згідно з матеріалами справи між компаніями “А” та “В” був укладений договір поставки, з арбітражним застереженням, згодом був укладений додатковий договір між компаніями “А”, “В” та “С” згідно з якою “С” брав на себе всі зобов’язання “В”, що витікають з договору з урахуванням всіх змін та доповнень до Контракту – як існуючих, так і майбутніх. Надалі компанія “А” передала товар, але компанія “В” не надала кошти за переданий товар. Компанія “А” звернулась з позовом до суду де просила стягнути з компанії “С” про стягнення боргу. Рішенням першої інстанції, позов було залишено без розгляду у зв’язку з тим що сторони уклали арбітражне застереження. Постановою апеляційної інстанції рішення першої інстанції було скасоване і повернуто до суду першої інстанції для нового розгляду. Верховний суд скасував постанову апеляційної інстанції, залишивши рішення першої інстанції в силі, вказавши “що включення сторонами до договору арбітражного застереження як умови має наслідком поширення дії цього арбітражного застереження і на правовідносини за цим договором за участі іншої особи, яка вступила у ці правовідносини як сторона, взяла на себе відповідні права та обов’язки сторони цього договору, і при цьому сторони не припиняли дію арбітражної угоди, не виключали певний спір з-під її дії, не позбавляли її обов’язкової сили для такої сторони, і арбітражна угода не втратила чинності внаслідок інших обставин” [2].

Окремо необхідно зазначити те, що після агресії країни-терориста, нашою державою було запроваджено спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції), щодо осіб (як юридичних, так і фізичних), що загрожують безпеці, інтересам держави. У цій ситуації логічно виникло запитання: хто має розглядати справи щодо осіб, проти яких ввели санкції, але вони до введення даних обмежувальних заходів уклали договір і в даному договорі передбачили арбітражне застереження? Так, ще у 2020 році Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду дійшов до висновку [3], що справа про визнання недійсним контракту, щодо особи проти якої ввели санкції має розглядати не національний суд, а міжнародний арбітражний суд, у зв’язку з тим, що сторони передбачили арбітражне застереження та одна із сторін виявила бажання розгляду даної справи в арбітражу. Цей висновок узгоджується з принципом автономності арбітражної угоди, відповідно до якої недійсність самого договору не передбачає недійсність арбітражного застереження.

Також, необхідно зауважити, що з початком повномасштабного вторгнення ТПП України своїм рішенням від 24.04.2022 року було спрощено процедуру засвідчення форс-мажорної ситуації, а саме факту військової агресії РФ, що у багатьох випадках стає предметом арбітражного розгляду. Особам які потребують цього не потрібно звертатися до ТПП України або їх регіональних торгово-промислових палат. Однак, Верховний суд в своїх рішеннях дотримується позиції, відповідно до якої сам факт форс-мажорної ситуації, що засвідчена належним чином, не є безспірним доказом існування даної непереборної або надзвичайної ситуації, а суд має критично оцінювати з урахуванням всіх обставин.

Варто зазначити, що проарбітражна позиція національних судів, слугує певною гарантією для міжнародних компаній. Поряд з цим, є ряд проблем, які потребують вирішення. Так, однією з головних є відсутність єдиного чіткого підходу щодо практики поновлення процесуальних строків, які були пропущені на початку повномасштабної війни, коли національні суди працювали в обмеженому режимі (цілком вимушено). Також, проблемою, яка потребує вирішення є взаємодія суб’єктів договору під час арбітражного розгляду. Зокрема, задля найбільш ефективного та своєчасного розгляду МКАС та МАК при ТПП України протягом режиму воєнного стану проводять засідання онлайн або за домовленістю сторін в письмовому вигляді. Поряд з цим залишається не врегульовані ряд запитань, для прикладу: чи в праві арбітр вирішувати питання щодо форми засідань у разі відсутності домовленості між сторонами; чи може рішення арбітра щодо обрання форми арбітражного розгляду в подальшому

бути використано, як підстава для оскарження та скасування рішення арбітражу? Одночасно з цим виникає питання безпеки платформи, на якій будуть проводитися подібні зустрічі та обмін інформації на ній.

Підсумовуючи, варто зазначити, що вирішення цих та інших проблем функціонування, як судових органів, так і міжнародного комерційного арбітражу, що виникли в результаті військової агресії РФ на території України, є необхідними для формування інвестиційного привабливого клімату в країні.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного суду від 21.12.2023 по справі № 824/83/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115860517>
2. Постанова Верховного суду від 01.11.2023 по справі № 910/3208/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114685588>
3. Постанова Верховного суду від 03.02.2020 по справі № 920/241/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88050865>

Ключові слова: міжнародний комерційний арбітраж; воєнний стан в Україні, військова агресія РФ; визнання та виконання арбітражного; форс-мажорна ситуація, Торгова промислова палата України.

Keywords: international commercial arbitration; martial law in Ukraine, military aggression of the Russian Federation; recognition and execution of the arbitration award; force majeure situation, Chamber of Commerce and Industry of Ukraine.

Велєв Іван Іванович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу*

ЩОДО АДВОКАТСЬКОГО ГОНОРАРУ У ГОСПОДАРСЬКМУ ПРОЦЕСІ

У господарському процесі інтереси та права сторін спору можуть захищати адвокати на підставі представництва, формальною підставою якого є договір про надання правової допомоги, а однією із істотних умов зазначеного договору є умова щодо порядку та умов оплати. Поняття платного адвокатського представництва у вигляді терміну «гонорар» містить ст. 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ст. 28 Правил адвокатської етики.

Згідно з п. 3.3.2 Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, гонорар адвоката визначається терміном «гонорар успіху» та представляє собою угоду, яка укладається між адвокатом і клієнтом до винесення остаточного рішення у справі, що розглядається, в якій клієнт є однією із зацікавлених сторін, клієнт зобов'язується у разі винесення рішення на його користь виплатити адвокату винагороду у вигляді грошової суми або в будь-якій іншій формі» [1]. На сьогоднішній день вітчизняні адвокати позитивно висловлюються на рахунок такого застосування та тлумачення «гонорару успіху» для різних категорій спорів та пропонують визначити його середній розмір в залежності від складності справи. Наприклад, зазначається, щоб «у майнових спорах «гонорар успіху» може бути передбачений, якщо ціна позову складатиме не менше ніж 1 млн грн, а розмір гонорару варіюватиметься від 1 до 10 % від вартості присудженого або збереженого майна, в тому числі грошових коштів» [2]. За статистичними даними станом на 30.09.2019 р. із 74 юридичних компаній погодинну ставку використовували 88 % юрфірм, fixedfee (фіксовану плату) назвали 69 % юридичних фірм, cappedfee (фіксоване максимальне значення гонорару) – 33 %, successfee («гонорар успіху») – 28 %, абонентську плату – 24 %» [3].

Проблемою адвокатського представництва, у тому числі й у господарському процесі, є конкретна нормативно-встановлена сума адвокатського гонорару, який повинен бути пропорційним та помірним та висвітлювати реальні витрати. Тобто, сума гонорару повинна бути розумною, про що свідчить й практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), так, наприклад, в рішенні від 28 листопада 2002 року «Лавентс проти Латвії» (Laventsv. Latvia) за заявою № 58442/00 щодо судових витрат, зазначено: «За статтею 41 Конвенції суд відшкодовує лише витрати, стосовно яких було встановлено, що вони справді були необхідними і становлять розумну суму» [4]. При визначенні суми відшкодування суд має виходити з критерію реальності адвокатських витрат (встановлення їхньої дійсності та необхідності), а також критерію розумності їхнього розміру, з огляду на конкретні обставини справи та фінансовий стан обох сторін. Ті самі критерії застосовує ЄСПЛ, присуджуючи судові витрати на підставі статті 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Так, у справі «Схід/Захід Альянс Лімітед» проти України» (заява № 19336/04) зазначено: «Заявник має право на компенсацію судових та інших витрат, лише якщо буде доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їхній розмір – обґрунтованим (пункт 268)» [5].

У практиці провідних держав світу, таких як, зокрема, Італія, Греція, Фінляндія тощо, «гонорар успіху» є доволі поширеним явищем. У Німеччині та на Кіпрі гонорари успіху дозволені як додаткова міра винагороди адвоката в разі надання правової допомоги за тарифами, встановленими законом. А у таких країнах, як Франція, Польща, Чехія, гонорар за надані юридичні послуги сплачується за ставкою, але при цьому угодою сторін допускається передбачити додатковий гонорар, обумовлений результатом виконаної роботи. У державах-учасниках Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) (Об'єднане Королівство, Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина) подібні угоди, які укладаються між клієнтом і адвокатом, визнаються дійсними і такими, що зобов'язують клієнта [6].

Судова вітчизняна практика також звертає увагу на зміст та розмір гонорару, так, Верховний суд вказує: «Суд має також враховувати: складність справи та складність виконаних адвокатом робіт (наданих послуг); час, витрачений адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг); обсяг наданих адвокатом послуг та виконаних робіт; пов'язаність цих витрат із розглядом справи; обґрунтованість та пропорційність предмета спору; ціну позову, значення справи для сторін; вплив результату її вирішення на репутацію сторін, публічний інтерес справи; поведінку сторони під час розгляду справи (зловживання стороною чи її представником процесуальними правами тощо); дії сторони щодо досудового врегулювання справи та врегулювання спору мирним шляхом» [7]. Тобто, саме сукупність певних документів, передбачених чинним законодавством є формальною підставою для оплати послуг адвоката у господарському процесі. Слушною є думка про те, що «співмірність витрат – це доволі суб'єктивна категорія, яка залежить від кількох чинників, та може тлумачитися судом відповідно до його дискреційних повноважень. Проте дискреція суду в цьому випадку усічена та може бути застосована лише за клопотанням іншої сторони. При цьому обов'язок доведення *неспівмірності* витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги» [8].

Таким чином, адвокатське представництво у господарському процесі засновано, як правило, на платних засадах та в спеціальному законодавчому акті визначено такою категорією як «гонорар», яка представляє різновид судових витрат та складається із фактичної документально-обґрунтованої суми коштів, яка сплачується адвокату у порядку та на умовах визначених нормами чинного законодавства, шляхом реалізації дискреційних повноважень господарського суду. З метою конкретно-визначених витрат на адвоката уявляється за доцільне в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначити мінімальні ставки гонорару адвоката та певні часові критерії оплати.

Список використаних джерел

1. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства : прийнято делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 12.03.2024).
2. Козлов С. Чому в Україні досі «не люблять» гонорар успіху адвоката. *Юридична газета*. 2020. 17 берез. (№ 6). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/chomu-v-ukrayini-dosi-ne-lyublyat-gonorar-uspihu-advokata.html> (дата звернення: 12.03.2024).
3. Ставки, знижки, hourly rates. *Юридична газета*. 2019. 30 верес. (№ 41–42). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/legal-business-in-ukraine/stavki-znizhki-hourly-rates.html> (дата звернення: 12.03.2024).
4. Рішення Європейського суду з прав людини від 28 листопада 2002 року «Лавентс проти Латвії» (Laventsv. Latvia) за заявою № 58442/00. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 12.03.2024).
5. Рішення Європейського суду з прав людини від у справі «Схід/Захід Альянс Лімітед» проти України» (заява № 19336/04). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 12.03.2024).
6. Луспенік Д. Громадська думка про право творення. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2019. № 3 (168). С. 23–26.
7. Додаткова постанова Верховного Суду від 22.03.2018 у справі № 910/9111/17. URL: <https://supreme.court.gov.ua/> (дата звернення: 12.03.2024).
8. Шевердін М. Судові витрати в цивільному та господарському процесах. *Юридична газета online*. 2018. № 8. URL: <https://yur-gazeta.com/> (дата звернення: 12.03.2024).

Ключові слова: гонорар, адвокатська діяльність, господарський процес, судові витрати, чинне законодавство.

Keywords: fee, advocacy, economic process, legal costs, current legislation.

Зарічанський Григорій Віталійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КРИПТОБІРЖ ТА ОБІГУ КРИПТОВАЛЮТИ

З появою криптовалют та блокчейн-технологій у світі виникла потреба в регулюванні обміну віртуальних активів через криптобіржі, які є важливими платформами для торгівлі криптовалютами та токенами. Україна та країни Європейського Союзу шукають оптимальні рішення для забезпечення законності, безпеки та захисту прав інвесторів у цьому сегменті фінансового ринку.

Правове регулювання має великий вплив на розвиток криптовалютного ринку та діяльність криптобірж. Чіткі правила сприяють збільшенню довіри до цифрових активів та привертають нових учасників на ринок. Одночасно, надмірне регулювання може обмежувати інновації та розвиток галузі.

Правове регулювання діяльності криптобірж в Україні та в світі є важливим елементом стабільного та безпечного функціонування цифрових ринків. Необхідно постійно вдосконалювати законодавство з урахуванням новітніх технологій та міжнародних стандартів для забезпечення ефективного регулювання криптовалютного сектору.

З точки зору держави, регулювання ринку криптовалют потенційно принесе значні надходження до бюджету, додаткові кошти можуть бути спрямовані на фінансування

освіти, медицини та інших соціально важливих сфер життя. Для повноцінного функціонування криптовалютного ринку необхідно створити нормативно-правове середовище, яке б дозволяло регулювати різні аспекти його діяльності: правовий статус цифрових активів, можливість розрахунків криптовалютою, оподаткування та функціонування криптобірж тощо. Загальна практика регулювання ринку криптовалют визначає такі підходи: економічно орієнтований; підхід до мінімізації ризиків; спостережливий підхід; обмежувальний підхід [1, с. 33].

Наразі в Україні неможливо укласти угоду між двома юридичними чи фізичними особами-суб'єктами господарювання, засобом розрахунку за якою буде вказано криптовалюту, оскільки криптовалюта не визнається легальним засобом платежу. Так, не так давно у Верховній Раді України було зареєстровано Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні» № 10225 від 7 листопада 2023 року [2], яким пропонується внесення змін до Податкового кодексу України, а також представлено нову редакцію Закону України «Про віртуальні активи», яким врегульовується правовий статус постачальників послуг, що пов'язані з віртуальними активами. Проте потрібні подальші кроки щодо визнання криптовалюти легальним засобом платежу.

Наприклад, в Японії біткойн визнаний платіжним засобом. Європейський суд постановив, що операції з обміну традиційних валют на біткоіни не повинні оподатковуватись ПДВ, оскільки правила ЄС забороняють оподаткування таких операцій, пов'язаних з обміном валют, монет і банкнот.

У Німеччині законодавство визнає криптовалюту «обліковою одиницею», що дозволяє прирівнювати її до фінансових інструментів, «власних грошей», які можуть оподатковуватись податком на приріст капіталу (25%).

У США існує свого роду криптовалюта *tether*, яка є аналогом цифрового долара, а створений біткоїн і його використання як платіжного засобу не вимагає ліцензій. Якщо біткойн буде продано більше ніж через рік після покупки, він не буде обкладатися податком на приріст капіталу, і транзакція буде визначена як «приватний продаж». У Великій Британії операції з біткойнами вважаються нерегульованими активами, криптовалюта прирівнюється до іноземної валюти та оподатковується відповідно [3, с. 204].

Канада займає друге місце в США за кількістю працюючих біткоїн-банкоматів, країна розробляє цифрову версію канадського долара, неможливо відкрити банківський рахунок без спеціальної ліцензії від держави, оплатити товари чи послуги у криптовалюті оподатковується як бартерний контракт. Продаж цифрової валюти оподатковується податком на прибуток, податком на прибуток або податком на приріст капіталу, тоді як криптовалюта, отримана в процесі майнінгу, оподатковується податком на прибуток. Для китайського ринку характерна діяльність майнінгових пулів з отримання (майнінгу) криптовалюти. З кожним роком у цій країні розвивається і зростає бізнес, пов'язаний з криптовалютою. Водночас відносини з регулювання операцій з криптовалютами досі не працюють. Товари оплачуються криптовалютою, а криптобіржі повинні бути зареєстровані. Оподаткування здійснюється з урахуванням стандартних правил для товарів. Проте позиція сторін угоди на кожному етапі залишається складною [3, с. 205–206].

Уряд Естонії не визнає криптовалюту законним платіжним засобом, але вважає її «вартістю, представленою в цифровій формі», тому класифікує криптовалюту як цифрові активи для цілей оподаткування, але не обкладає ПДВ. Однак біржі криптовалюти вважаються законними, якщо вони зареєстровані відповідно до вимог. В Естонії діють правила щодо фінансового прогнозування та бізнес-планування, і підрозділ фінансової розвідки може відмовити в ліцензії, якщо суб'єкт господарювання не здійснює комерційної діяльності в Естонії та не має явного зв'язку з цією країною. Також існує вимога про проведення аудиту компанії та підтвердження професійних навичок і судимості засновників компанії [4].

Загальна капіталізація ринку криптовалют у світі у 2021 році склала 2,3 трильйона доларів. США, що становить близько 1% світових фінансових активів. Сьогодні частка транзакцій найбільших віртуальних активів дуже мала в порівнянні з аналогічними показниками провідних платіжних систем. Використання віртуальних активів також є потенційно привабливим інвестиційним інструментом фінансової екосистеми для організації обміну, торгівлі та зберігання віртуальних активів для інвестицій.

Головною складовою збільшення обігу та ринкової капіталізації криптовалюти є зацікавленість інвесторів у використанні стабільних крипто-монет, нових технологій, децентралізованого фінансування та «розумних» контрактів. Цей інтерес МВФ характеризує інноваційний процес, який змінить майбутню систему банківської системи з відповідним зниженням ризиків для фінансової цілісності, стабільності та ефективності монетарної політики та стандартів конкуренції [5].

Отже, правове регулювання діяльності криптобіржта обігу криптовалют в Україні та в світі постійно розвивається, відповідаючи на виклики, які ставлять перед собою ці ринки. Незважаючи на певні відмінності в підходах, уряди більшості держав віддані створенню ефективного та безпечного регуляторного середовища для розвитку криптовалютної індустрії. Для подальшого успішного розвитку цієї галузі важливо продовжувати співпрацю та обмін досвідом між країнами та регуляторними органами.

Список використаних джерел

1. Ковальчук О. Адміністративно-правове регулювання ринку криптовалют в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 18 : Право. 2021. Вип. 35. С. 32–36.
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні : проект Закону України від 07.11.2023 № 10225. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2061102> (дата звернення: 31.03.2024).
3. Макурін А. А. Визначення правового статусу в Україні та за кордоном сучасних грошових знаків. *Проблеми економіки*. 2019. № 3(41). С. 202–207.
4. Івахно В. Криптовалюта в Україні: регулювати чи дозволити згоріти? URL: <https://loyer.com.ua/uk/kryptovalyuta-v-ukrayini-regulyuvaty-chy-dozvolity-zgority/> (дата звернення: 31.03.2024).
5. Златін В. Правове регулювання крипто-бірж в Україні. URL: <https://www.bca.education/pravoveregulyuvannya-kripto-birzh-v-ukrayini-bl/> (дата звернення: 31.03.2024).

Ключові слова: віртуальний актив, криптовалюта, постачальник послуг віртуальних активів, криптобіржа.

Keywords: virtualasset, cryptocurrency, virtualassetsserviceprovider, cryptoex.

Ковалевич Ігор Ігорович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу*

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ВИЗНАЧЕННЯ КРИПТОВАЛЮТИ

Насамперед варто зазначити, що сьогодні не існує єдності думокстосовно визначення категорії «криптовалюта». Зокрема, не існує єдиного, підходу до визначення терміну «криптовалюта» ні з економічної, ні з юридичної точки зору, що також обумовлює виникнення труднощів в питанні правового регулювання обігу криптовалют. Більше того, переважна більшість робіт у сфері дослідження криптовалюти присвячені технічним аспектам, тому питання права часто залишається поза зоною дослідження авторів.

Наявні підходи до визначення криптовалюти умовно можна поділити на три групи: перший – системний за яким визначення криптовалюти здійснюється через визначення її характерних ознак; другий – технічний підхід за яким визначення криптовалюти здійснюється з огляду її технологічних особливостей; третій підхід – за яким категорія криптовалюти визначається шляхом звернення до суміжних термінів.

До першої групи підходу можна віднести визначення викладене у звіті Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (FATF) за яким криптовалюта розглядається як заснована на математичних принципах децентралізована, конвертована валюта, яка захищена за допомогою криптографічних методів [1].

В рамках технічного підходу можна виділити визначення, запропоновані Т. Желюком та О. Бречком, які в своїх роботах зазначають, що криптовалюта – це стабільний універсальний інструмент глобальних фінансових платежів і одночасно як фінансовий інструмент з високою капіталізацією є конкурентною формою міжнародного переливу капіталу [2].

До представників технічного підходу також відноситься В. Г. Сословський, який визначає криптовалюту, як засіб розрахунків, який не має матеріальної форми, а існує у вигляді програмного коду, із застосуванням криптографічних методів захисту, випуск та облік якогочастіше децентралізований та відомий учасникам розрахунків; а також системою платежів, яку утворюють одиниця розрахунку та операцій з нею [3].

І. Лубенець як один із представників технічного підходу зазначає, що криптовалюта – це вид цифрової валюти, заснований на складних обчисленнях деякої функції, яку легко перевірити зворотними математичними діями, в основі емісії якої є принцип доказу виконання роботи Proof-of-work [4].

Звертаючись до третього підходу визначення криптовалюти наперед варто зазначити, що в рамках даного підходу найбільш поширеним є визначення криптовалюти шляхом посилання на суміжний термін «цифрові гроші (валюти)». Зазначений підхід на доктринальному рівні, можна спостерігати у роботах таких науковців як М. Орехов, І. Лубенець, П. Девід та інші.

Спільним для дефініцій запропонованих вищезазначеними авторами є визначення криптовалюти через категорію «цифрові гроші (валюти)».

Водночас необхідно враховувати, що «цифрові гроші (валюти)» – це загальний термін, який використовується в науковій літературі для опису цифрових фіатних грошей (валют), що підлягають централізованому регулюванню та цифрових приватних валют, що не підлягають регулюванню – децентралізовані цифрові валюти.

Враховуючи ознаку децентралізованості обігу криптовалюти слідує наступне співвідношення даних категорій: усі криптовалюти – це «цифрові гроші (валюти)» в широкому розумінні даного терміну, проте не всі «цифрові гроші (валюти)» є криптовалютами (до прикладу «е-гривня» або «криптогривня», що розробляється НБУ та підлягає державному регулюванню).

Розглянувши вищезазначені визначення криптовалюти в рамках різних підходів можна дійти висновку, що застосування системного підходу направлено на встановлення вичерпних ознак категорії криптовалюти з метою її виокремлення серед суміжних категорій. В той же час застосування технічного підходу видається надто формалізованим, оскільки визначення криптовалюти через опис технологічних особливостей обігу останньої не дає можливості визначити місце криптовалюти серед інших суміжних об'єктів господарських операцій та відповідно встановити механізм для її правового регулювання. При цьому застосування технічного підходу дозволяє виокремити практичні аспекти функціонування криптовалюти без визначення яких вбачається неможливим застосування заходів правового впливу, як елементу правового регулювання відносин у сфері криптовалюти. У свою чергу підхід звернення до суміжних категорій з метою визначення криптовалюти не може в повній мірі бути застосованим до криптовалюти через її характерні ознаки. Водночас застосування даного підходу

дозволяє виокремити потенційні способи правового регулювання криптовалюти за аналогією до правового регулювання поширених фінансових інструментів.

Підсумовуючи вищезазначене слідє висновок, що при визначенні категорії криптовалюти звернення до всіх підходів сприятиме повноті правового регулювання криптовалюти, що є необхідним на даному етапі становлення правовідносин у сфері криптовалюти.

Список використаних джерел

1. Звіт FATF «Віртуальні валюти: основні визначення і потенційні ризики у сфері ПВД/ФТ» від 27.06.2014 – розділ «Home/Publications/MethodsandTrends\VirtualCurrencies: KeyDefinitionsandPotential AML/CFT Risks». URL: <http://www.fatf-gafi.org/publications/methodsandtrends/documents/virtual-currency-definitionsaml-cft-risk.html>

2. Желюк Т., Бречко О. Використання криптовалюти на ринку платежів: нові можливості для національних економік. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. № 3. С. 50–60.

3. Сословський В. Г., Косовський І. О. Ринок криптовалют як система. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2016. Вип. 2. С. 236–246. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2016_2_24P

4. Лубенець І. Огляд цифрових криптовалют. *Блог експертів про фінанси*. 2014. URL: http://www.prostoblog.com.ua/lichnye/byudzhet/obzor_tsifrovyyh_kriptoalyut

Ключові слова: криптовалюта, цифрові гроші, теоретичні підходи визначення криптовалюти, правове регулювання.

Keywords: cryptocurrency, digital money, theoretical approaches to defining cryptocurrency, legal regulation.

Кубрак Гліб Олегович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права та процесу*

МІСЦЕ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МСБ В ДЕРЖАВНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТА ПРАВОВІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

З початком війни в Україні функціонування бізнесу зазнало значних змін – від закриття підприємств до пошуку нових ринків. Безпекові та економічні кризи створюють нові вимоги для збереження стійкості та розвитку малого та середнього бізнесу. Навіть в умовах війни, малі та середні підприємства стимулюють ділову активність, підтримують добробут підприємців та населення, і забезпечують стійкість соціально-економічної системи країни. Тому пошук нових шляхів підтримки розвитку бізнесу в умовах невизначеності є важливим завданням для національної економіки України.

Дослідження зарубіжних і вітчизняних вчених присвячені пошуку шляхів забезпечення комплексу взаємопов'язаних питань щодо соціальної спрямованості господарювання, соціальної відповідальності суб'єктів господарювання, інклюзивного розвитку бізнесу та взаємодії суб'єктів господарювання з інститутами громадянського суспільства. Серед авторів таких досліджень можна відзначити Д. Аджемоглу, Б. Гугінс, С. Дева, А. Карролл, Ф. Котлер, М. Крамер, Д. Маттен, Р. МакКоркодейл, А. Менден, Ф. Мірвіс, С. Мукерджі, Дж. Подеста, М. Портер, А. Рамасастрі, Дж. Робінсон, Ч. Саху, М. Фрідман, Р. Фріман, Н. Лі, М. Юнгк, В. Мамутов, В. Геєць, Е. Лібанова, В. Устименко, Р. Джабраїлов, В. Манзюк та інші.

Метою є теоретичне дослідження місця державної підтримки МСБ в державній економічній та правовій політиці України в сучасних умовах.

На сучасному етапі соціально-економічних перетворень в Україні, в умовах активізації процесів децентралізації державної влади, зростає потреба у формуванні ефективного механізму державного регулювання розвитку бізнесу з урахуванням галузевої аналітики.

Для забезпечення динамічної рівноваги розвитку регіонів необхідно визначити вплив змін галузевої структури виробництва на економіку загалом і врахувати ці питання при формуванні та реалізації регіональної політики. Це вимагає глибокого дослідження і переосмислення організаційних та економічних складових механізму регіональної промислової політики, а також уточнення функцій та напрямків дій основних інституцій, що впливають на регулювання держави.

В Україні під терміном «державна підтримка малого бізнесу» розуміють будь-які заходи, які держава приймає в інтересах суб'єктів господарювання, що надають їм прямі або приховані переваги. Державна підтримка малого бізнесу здійснюється в рамках реалізації регіональних і місцевих програм відповідно до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 року [1].

З метою підтримки економіки та ведення бізнесу в умовах війни уряд України вніс ряд змін і доповнень до законодавства, яке регулює трудові відносини, ведення підприємницької діяльності, державну податкову політику тощо. Розглянемо зміни в податковій політиці країни. Запроваджено нові підстави для єдиного податку та нові ставки. З 1 квітня 2022 року до припинення або скасування воєнного чи надзвичайного стану в Україні платники єдиного податку третьої категорії можуть бути фізичні особи – підприємці та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-яких організаційно-правових форм. Вони не обмежені розміром доходів і кількістю зайнятих. Ставка єдиного податку для третьої групи платників єдиного податку становить 2% від доходу. Ставка податку 2% від відповідного доходу передбачає, що ПДВ включається до складу єдиного податку.

У період війни держава готує зміни в законодавстві, щоб підтримати малі та середні підприємства та покращити економіку України. Уряд спрощує процедури оподаткування для суб'єктів господарювання під час воєнного стану.

Також запропоновано ряд програм для підтримки та відродження вітчизняного підприємництва. Одна з таких програм – релокація українських виробництв. Ця програма, запущена Міністерством економіки України з середини березня 2022 року, спрямована на підприємства, які знаходяться в зонах або на територіях конфлікту або під загрозою конфлікту. Пріоритет надається стратегічним підприємствам та тим, що виробляють товари першої необхідності. Переїзд відбувається в безпечну зону України, а транспортування здійснюється безкоштовно АТ «Укрзалізницею» та «Укрпоштою». Для підприємств, які можуть самостійно транспортувати техніку, надається допомога з логістики [2].

ЄРобота – це грантова програма, яка надає підтримку бізнесу від уряду. Нова грантова програма була запущена в кінці червня з метою створення власного бізнесу, розвитку малого та середнього підприємництва, а також отримання освіти.

Кабінет Міністрів розширив програму кредитування «5–7–9%» 2 березня 2022 року з метою підтримки сільськогосподарських виробників та активізації підприємницької діяльності під час воєнного стану. Згідно з програмою, сума кредиту може становити до 60 млн. грн. з процентною ставкою 0% протягом періоду воєнного стану та місяця після його завершення. Після цього періоду і до закінчення строку кредиту, ставка складатиме 5% [3].

Серед найпоширеніших проблем малих і середніх підприємств на початку тотальної війни і сьогодні – збій логістичних ланцюжків:

- порушення налагодженої кооперації між підприємствами в процесі виробництва товарів і послуг;
- порушення традиційних відносин між підприємцями та постачальниками;
- проблеми, пов'язані з транспортуванням товарів всередині країни та ввезенням товарів з-за кордону.

Різні аспекти логістики оновлюються по-різному. Згодом бар'єри у внутрішньому транспорті послабилися, підприємці набули досвіду імпорту іноземних товарів в Україну. Поступово відновлюються економічні зв'язки, які були побудовані за роки незалежності [4].

Мабуть, найбільшою та найпоширенішою проблемою для МСБ є інфляція та її наслідки. Об'єктивним наслідком цього процесу є зменшення прибутку компанії. Тому можливість залучення оборотних коштів є дуже актуальною темою для підприємців. У зв'язку з актуальністю проблеми оборотного капіталу функціонування державних грантових програм та надання кредитів вимагає регулярного внутрішнього моніторингу, оцінки проблем під час їх виконання та можливостей зробити ці програми все більш доступними для споживачів [4].

Ініціативи уряду щодо зменшення регуляторного навантаження та спрощення оподаткування для окремих груп ФОПів є позитивними для забезпечення функціонування українського бізнесу. Це допомогло малим підприємствам зберегти більше обігових коштів у найважчі часи.

Важливим чинником зміцнення економічної стабільності країни є активізація ділової активності, що в довгостроковій перспективі призведе до спроможності ефективно протистояти зовнішнім загрозам і тим самим забезпечувати економічну безпеку [5].

Поточні реалії бізнесу, такі як зрив, переїзд, пошук і відновлення роботи в новому регіональному сегменті ринку та пошук можливостей сплачувати податки, виплачувати заробітну плату, працювати волонтером і отримувати дохід для саморозвитку. Бо саме приватна особа сьогодні демонструє неймовірну стійкість, адаптивність та наполегливість щодо оновлення та стабільності власної діяльності.

Підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що було проведено аналіз стану малого та середнього бізнесу в Україні під час довоєнного періоду, виявлено проблеми, які виникають у МСБ в умовах війни. Для забезпечення стійкості суб'єктів малого та середнього бізнесу, державна політика повинна бути спрямована на наступні аспекти: створення сприятливого середовища для розвитку малого і середнього підприємництва; розширення доступу малого і середнього підприємництва до фінансування; спрощення податкового адміністрування для малого і середнього підприємництва; підвищення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу малого і середнього підприємництва; посилення спроможності та підтримка МСБ у переході до сталості та цифровізації.

У розвитку економіки України ключову роль повинен відігравати розвиток малого та середнього бізнесу, оскільки це є основним шляхом до становлення ринково-інноваційної економіки. Крім того, важливою є швидка реакція цього сектору на постійно змінний попит, здатність вловлювати нові потреби та негайно мобілізувати ресурси. Для досягнення цих цілей необхідно створити ефективний механізм взаємодії між бізнесом і державою.

Список використаних джерел

1. Karpenko L., Izha M., Rachynskyi A. Structural and Wave Analysis Energy Policy of Ukraine in the Context of European Integration. *Proceedings of the 5th International Conference on European Integration Ostrava* : VSB-Technical University of Ostrava, 2020. P. 391–405. URL: ICEI-2020-Proceedings.pdf (vsb.cz)

2. Для підприємств. Фонд розвитку підприємництва. URL: <https://bdf.gov.ua/uk/dlya-pidpryemstv>

3. Зміни до державної програми «Доступні кредити 5–7–9%». *Українське право* . URL: <https://ukrainepravo.com/news/ukraine/zminy-do-derzhavnoyi-programy-dostupni-kredyty-5-7-9/>

4. Проблеми та потреби українських підприємств малого та середнього бізнесу в умовах війни. URL: <https://rpr.org.ua/news/problems-ta-potreby-ukrainskykh-pidpryemstv-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-umovakh-viyny/>

5. Коробка С. В. Особливості релокації малого підприємництва в умовах війни. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія : Економіка та управління. 2023. № 7. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-7-04-14/2023-7-04-14>

Ключові слова: державна підтримка, малий бізнес, середній бізнес, економічна політика, правова політика, бізнес, грант, кредит.

Keywords: state support, small business, medium business, economic policy, legal policy, business, grant, credit.

Ляховецький Олександр Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу

ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ З УРАХУВАННЯМ СУЧАСНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

Шлях України до Європейського Союзу передбачає адаптацію законодавства України до європейського.

Відповідно до Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) визначається стрімкий технологічний розвиток і глобалізація призводять до виникнення нових труднощів для захисту персональних даних. Масштаби збирання та спільного використання персональних даних суттєво зросли. Технології дозволяють як приватним компаніям, так і публічним органам користуватися персональними даними в безпрецедентних масштабах з метою реалізації своєї діяльності. Фізичні особи дедалі частіше надають доступ до персональної інформації для громадськості та в глобальному масштабі. Технології змінили як економіку, так і суспільне життя і повинні надалі стимулювати вільний рух персональних даних у межах Союзу та передавання їх до третіх країн і міжнародних організацій, забезпечуючи при цьому високий рівень захисту персональних даних [6].

Як зазначає О. С. Орлова «центральне місце в господарських відносинах, як і в будь-яких інших правовідносинах, наданосуб'єктам, які беруть у них участь. Саме від того, наскільки успішно та ефективно, з комерційної точки зору, функціонуватимуть суб'єкти підприємницької діяльності у сфері цифрової економіки, будуть залежати й економічні показники всієї держави. Проте питання правового стану суб'єктів цифрової економіки у сфері підприємництва є новими для правової науки» [5].

В. В. Козлов та Т. В. Томашевська визначають цифрову економіку – як «економіку, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях. Інфокомунікаційний характер формування нового технологічного укладу і цифрової економіки обумовлює необхідність розробки адекватної цифровий реальності науково-методичного супроводу системи управління як в інфокомунікаціях і сполучених галузях діяльності, так і в національній цифровій економіці загалом» [4].

Нагальною проблемою сучасного господарського законодавства є відсутність чіткої регламентації цифрової економіки в законодавстві України. Це питання неможливо залишити без уваги в реаліях 2024 року, коли цифровізація стала частиною життя сучасного бізнесу. Цифровізація вже майже синонім ефективності в укладанні договорів. Негативним аспектом є підвищена зацікавленість недобросовісних осіб, які розуміються на зловживанні новітніми технологіями, тим самим завдають шкоду суспільству. Окремого правового регулювання

потребує регламентація відносин у сфері економіки, привикористанні штучного інтелекту в роботі е-бізнесу, електронних ресурсів, торговельних інтернет-платформ тощо.

Неможливо не погодитись з думкою Вінник О., яка зазначає, що «цифрова економіка потребує комплексного правового регулювання, яке б забезпечувало стимулювання цивілізованого застосування цифрових технологій в економіці та створювало би бар'єри для зловживання такими технологіями» [2].

13 березня 2024 року Європейський парламент на засіданні у Страсбурзі ухвалив перший закон, який регулюватиме правила використання штучного інтелекту [1]. Новий закон буде спрямований на захист фундаментальних прав, демократії, верховенства права та екологічної стійкості від високоризикованого штучного інтелекту, одночасно стимулюючи інновації та утверджуючи Європу як лідера в цій галузі. Регламент встановлює зобов'язання щодо штучного інтелекту на основі його потенційних ризиків і рівня впливу [3].

Європейський Союз став першим міжнародним об'єднанням, яке схвалило обов'язкові правила впровадження технологій штучного інтелекту, який впливає зараз на всі сфери людського життя, в тому числі і ведення бізнесу.

Сфера дії європейського закону про штучний інтелект охоплює всі галузі (крім військової) та всі види штучного інтелекту. Як нормативний акт, цей закон не наділятиме окремих осіб правами, але буде контролювати діяльність постачальників систем штучного інтелекту та організацій, які використовують їх у своїй професійній діяльності. Закон ЄС про штучний інтелект спрямований на класифікацію та регулювання додатків, які оперують штучним інтелектом, в залежності від рівня ризику нанесення шкоди користувачеві. Згідно запропонованої класифікації, продукти штучного інтелекту можна розділити на три категорії: заборонені системи (з неприпустимим рівнем ризику), системи з високим рівнем ризику та інші системи штучного інтелекту.

Логічно, що прийняття такого закону знайде згодом своє віддзеркалення у національному законодавстві України.

Список використаних джерел

1. Artificial Intelligence Act: MEPs adopt landmark law. *News European Parliament*. 13.03.2024. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/pressroom/20240308IPR19015/artificial-intelligence-act-meps-adopt-landmark-law>
2. Вінник О. Потенціал господарського кодексу України в ракурсі цифровізації економіки та соціального її спрямування. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 85–92.
3. Європарламент першим у світі ухвалив закон про штучний інтелект. *Детектор медіа*. 13 берез. 2024. URL: <https://ms.detector.media/internet/post/34419/2024-03-13-ievroparlament-pershym-u-sviti-ukhvalyv-zakon-pro-shtuchnyy-intelekt/>
4. Козлов В. В., Томашевська Т. В. Цифрова економіка: передумови, загрози та перспективи. *Статистика України*. 2021. № 2. С. 58–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2021_2_8
5. Орлова О. С. Правове регулювання господарської діяльності в умовах цифровізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2023. Вип. 77, ч. 1. С. 195–201. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/33-1.pdf>
6. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) : регламент Європейського Союзу від 27.04.2016 р. № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

Ключові слова: цифровізація економіки, господарські відносини, штучний інтелект, бізнес.

Keywords: digitalization of the economy, economic relations, artificial intelligence, business.

ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ПРИТРИМАННЯ ЯК ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ЗЕД(В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ)

Євроінтеграційні процеси активно впливають на сферу зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД), вимагаючи розвитку нормативного регулювання виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів). Зазначені обставини, а також уведений в Україні режим воєнного стану зумовлюють необхідність вивчення даного питання та визначення окремих інститутів цивільного та господарського права, які потребують додаткового законодавчого регулювання, серед яких -не поіменовані законодавством України способи забезпечення договорних зобов'язань, що можуть бути використані у вигляді додаткових гарантій виконання договорів перед іноземними партнерами.

У першу чергу, для висвітлення даної проблематики необхідно враховувати складність впливу умов воєнного стану на процес регулювання правовідносин із забезпечення виконання договорних зобов'язань у сфері ЗЕД, з урахуванням узгодженості регуляторних норм національного та міжнародного законодавства.

Законодавство України досить ефективно регулює механізми забезпечення виконання договорних зобов'язань сторонами, однак в умовах євроінтеграції вказані норми потребують узгодженості з нормами країн Європейського Союзу (далі – ЄС). Так, відповідно до ст. 546 ЦК України договірні зобов'язання можуть забезпечуватись неустойкою, порукою, гарантією, завдатком, заставою чи притриманням.

У свою чергу, такі види забезпечення виконання договорних зобов'язань як неустойка, порука, гарантія розцінюються в англосаксонській правовій сім'ї лише як стимулюючі та такі, що не можуть забезпечити інтерес кредитора – «SecurityInterest» – як основоположний критерій забезпечувального права у договорних правовідносинах у сфері ЗЕД.

Забезпечувальні договірні норми у деяких системах права застосовуються лише у формі зобов'язальних норм щодо певного майна, як гарантії виконання договорного зобов'язання. Наприклад, в англійській, французькій та німецькій правових системах забезпечення (Security) тлумачиться як титул щодо власності боржника, за яким, у разі порушення боржником свого зобов'язання, кредиторів надається право на отримання відшкодування за рахунок майна боржника. У США забезпечувальні правовідносини в договорному праві регулюються роз. 9 Уніфікованого комерційного кодексу (УКК США – UniformCommercialCode). Після прийняття комерційного кодексу у США було врегульовано правове поняття «забезпечувальний інтерес», яке тлумачиться як право на майно, яке виступає забезпеченням договорних зобов'язань. Відповідно, такі способи застосування забезпечувальних норм в англосаксонській та європейській правових сім'ях здебільшого реалізуються лише шляхом застави нерухомості (themortgage), права притримання (thecontractuallien) та обтяження (thecharge), які у випадку забезпечення виконання договорних зобов'язань у сфері ЗЕД нерозривно пов'язані із необхідністю імплементації до законодавства України нових забезпечувальних норм [4].

Одним із дієвих засобів забезпечення виконання договорних зобов'язань є право притримання (абз. 2 ч.1 ст. 199 ГК України та ст. 594-597, ст. 856, ч.2 ст. 874 та ст. 1019 ЦК України), однак законодавство України регулює даний спосіб в межах деліктних правовідносин в окремих нормах різних інститутів, що відрізняє дану норму від аналогічних регуляційних механізмів інших країн, що регулюються спеціальними нормами [1, ст.ст. 220, 307, 312, 362].

Для покращення становища суб'єктів господарювання України (резидентів), які здійснюють ЗЕД, в умовах євроінтеграції та воєнного стану має важливе значення імплементація норм інших правових сімей, якими регулюються забезпечувальні правовідносини, в тому числі і права притримання (*thecontractuallien*). Це надасть нерезидентам зрозумілий механізм застосування гарантії виконання договірних зобов'язань в сфері ЗЕД не тільки за рахунок стимулюючих норм, але й за рахунок майна чи майнових прав, що зменшуватиме ризиковість таких правовідносин та стане рухомим критерієм їх збільшення, оскільки багатьох нерезидентів в умовах привабливості ринку України відштовхує лише неврегульованість та колізії гарантійних норм виконання договірних зобов'язань.

У зв'язку з тим, що однією із умов застосування норм про притримання в законодавстві України є виникнення деліктних правовідносин, дані норми в національному законодавстві потребують розширення та регулювання цих правовідносин окремими нормами щодо договірних зобов'язань. Це надаватиме можливість обумовлювати права та обов'язки сторін договорів частині порядку застосування притримання, ще до виникнення деліктних правовідносин як законодавчо врегульованої гарантії виконання договірних зобов'язань.

Законодавче регулювання при тримання не тільки як виду одностороннього правочину за наслідками виникнення деліктних правовідносин, а й нормативне регулювання можливості сторонам передбачати даний вид забезпечення зобов'язань двосторонніми правочинами, надасть можливість контрагентам нерезидентам більш ефективно використовувати засоби забезпечення договірних зобов'язань, що, у свою чергу, стимулюватиме зовнішньоекономічну діяльність та співпрацю з суб'єктами господарювання інших країн [5, ст. 136].

Імплементація та узгодження норм та інститутів різних правових сімей у сфері цивільного та господарського права є дуже об'ємним та відповідальним процесом нормотворення, однак необхідним в контексті забезпечення привабливого інвестиційного клімату в Україні та стимулювання правовідносин у сфері ЗЕД. Розширення видів норм забезпечення договірних зобов'язань в законодавстві України та їх узгодженість з нормами країн ЄС, як позитивних тенденцій розвитку правозастосування в умовах воєнного стану та євроінтеграції, надасть можливість максимально широко застосовувати усі можливі способи забезпечення виконання договірних зобов'язань у сфері ЗЕД у взаємовідносинах з іноземними контрагентами, що походять з різних країн та правових сімей.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19–20, 21–22. Ст. 144.
3. Кодекс міжнародного приватного права (Кодекс Бустаманте). URL: http://www.oas.org/juridico/mla/sp/gtm/sp_gtm-mla-leg-cdip.pdf
4. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів 10COT : монографія / кер. авт. кол. Т. М. Циганкова. Київ : КНЕУ, 2003. 660 с.
5. Карнаух Т. Застосування притримання для забезпечення виконання окремих видів зобов'язань. *Бухгалтерія*. 2004. № 44. С. 136–144.
6. Cook W. F. United States of America. *Norton Rose on Cross-Border Security* / ed. by Norton Rose. Bloomsbury Professional, 2000. P. 475–513.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, Зовнішньоекономічний договір, способи забезпечення договірних зобов'язань, право притримання, воєнний стан.

Keywords: foreign economic activity, foreign economic agreement, methods of securing contractual obligations, right of retention, martial law.

СЕКЦІЯ 17

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

*Керівник секції: завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
доктор юридичних наук, професор Т. Є. Харитонова*

*Секретар секції: доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент Є. О. Платонова*

Харитонова Тетяна Євгенівна
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
доктор юридичних наук, професор*

РОЗВИТОК ДИСЦИПЛІН КАФЕДРИ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Розвиток таких дисциплін, як земельне право, аграрне право, екологічне право, природоресурсне право, енергетичне право, право альтернативної енергетики, не припиняється на жодному етапі становлення та розвитку нашої держави, в періоди, коли суспільство стикається з такими викликами, як глобальна пандемія або воєнний стан.

Звичайно, що кожен виклик створює різні підходи до викладання вищезазначених дисциплін, посилюється ступінь важливості та зацікавленості до них. Якщо розглядати правовідносини, які складають відповідний предмет кожної із досліджуваних правових дисциплін, в умовах воєнного стану, то слід визнати, що вони, особливо з самого початку вторгнення російської федерації в Україну, зазнали негативного, а іноді й критичного впливу. З 24.02.2022 року більшість із зазначених правовідносин були суттєво обмеженими, а іноді, навіть, блокованими (наприклад, земельні та аграрні). Перші законодавчі акти, що частково розблокували відповідні процеси, почали прийматися майже через місяць після повномасштабного вторгнення. Натомість критичного негативного впливу в подальшому почали зазнавати екологічні, природоресурсові правовідносини та правовідносини у сфері енергетичного права та права альтернативної енергетики і наразі цей негативний вплив тільки нарощується. Ситуація, що склалася, потребувала швидкої переорієнтації у викладанні відповідних правових дисциплін, оскільки стрімко виходять на перший план нові суб'єкти та об'єкти, підстави, умови, змінюються строки та за короткий проміжок часу можуть з'явитися нові виклики, які майже або взагалі ніколи не були врегульовані законодавством.

Тому, якщо розглянути перспективи розвитку кожної дисципліни, з врахуванням розвитку тих правовідносин, які складають предмет досліджуваних галузей, то можна зробити висновки, що для земельних та аграрних правовідносин перспективи для продовження тих реформ, які були започатковані до війни, повернуться набагато швидше ніж для екологічних та природоресурсних правовідносин, ситуація щодо яких є вкрай нестабільною, непередбачуваною і поки що лише погіршується. Встановити межі та наслідки спричинених екологічних катастроф або знищення природних ресурсів на сьогоднішній день неможливо, оскільки поки триває війна, зупинити негативний процес неможливо. Наша країна ще довго буде оговтуватися від тих екологічних наслідків, які спричинила країна-агресор своїми діями. Тому екологічне та природоресурсне законодавство буде потребувати свого суттєвого оновлення особливо після закінчення воєнного стану.

Енергетична безпека України під час війни критично погіршилася. Забезпечити усі категорії споживачів достатньою кількістю енергії стає все більш складно з огляду на перманентне ураження значної частини енергетичної інфраструктури держави. І особливо останні місяці енергетика стала постійним об'єктом ураження ворога. Відновлення енергетичної системи України у післявоєнний час потребуватиме не лише капіталовкладень і часу, але й вимагатиме належного, адаптованого нормативного регулювання, яке б враховувало новітні об'єктивні обставини та виклики. Оскільки чинне енергетичне законодавство України наразі не пристосоване до таких потреб, воно виявляється неефективним як під час, так і після війни. Наразі сформована гостра потреба в реформуванні вітчизняного енергетичного законодавства з урахуванням впливу воєнних умов.

Щодо правовідносин у сфері альтернативної енергетики слід зробити висновки, що хоча більшість об'єктів альтернативної енергетики зазнали руйнувань (наприклад, Каховська та Дніпровська гідроелектростанції, вітряки, сонячні панелі тощо) або їх було тимчасово втрачено із-за окупації деяких територій України, але ці правовідносини продовжують функціонувати та розвиватися.

Розглядаючи перспективу розвитку досліджуваних правовідносин та вирішення правових проблем, пов'язаних із цим питанням, можна зазначити, що наразі є передумови для продовження довоєнних реформ та створення нових норм, необхідних для відновлення нашої країни. Викладання ж вищезазначених правових дисциплін в сучасних умовах та викликах потребує врахування багатьох факторів і має бути спрямоване на: 1) визначення певного підходу; 2) застосування найбільш підходящих методів; 3) розробку та створення новітніх методик.

Тому на сучасному етапі в основу викладання правових дисциплін кафедри має бути покладено *кризовий підхід*, який передбачає визначення шляхів удосконалення земельного, аграрного, екологічного, природоресурсного, енергетичного (в тому числі про альтернативну енергетику) законодавства України крізь призму функціонування правової системи в умовах ведення воєнних дій та подальшого післявоєнного відновлення держави. Запропонований кризовий підхід є новим для вітчизняної науки, оскільки попередні дослідження цього напрямку керувалися іншими підходами, зокрема: екологічним (забезпечення екологізації, зменшення негативного впливу на довкілля тощо); кліматичним (наприклад, декарбонізація енергетичної сфери); інтеграційним (реформування законодавства під впливом міжнародних євроінтеграційних зобов'язань) тощо.

Крім того, нагальною потребою у викладанні вищезазначених правових дисциплін є застосування *методу кризового тестування*, який передбачатиме перевірку кожного запропонованого нормотворчого рішення на ефективність та результативність у випадку настання форс-мажорних (кризових) ситуацій. Цей метод дозволить втілити загальний кризовий підхід до реалізації певних норм, а також обґрунтувати доцільність тих чи інших нормотворчих кроків в умовах воєнних дій та післявоєнного відновлення.

Третьою важливою складовою у викладанні зазначених правових дисциплін є розробка новітньої *методики пріоритетної стресостійкості*, яка передбачатиме викладання правових дисциплін кафедри на основі використання методу кризового тестування та виявлення на цій основі найбільш ефективних та дієвих правових механізмів, які здатні забезпечувати злагоджене функціонування окреслених відносин як у мирний час, так і в умовах кризових ситуацій антропогенного, техногенного та природного характеру.

Список використаних джерел

1. Харитонova Т. Є., Поліщук Є. С. Земельні, аграрні, екологічні, природоресурсні правовідносини та правовідносини у сфері альтернативної енергетики в умовах воєнного стану: правові проблеми та перспективи їх вирішення. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2023. Вип. 6. С. 268–271.

Ключові слова: земельне право, аграрне право, екологічне право, природоресурсне право, енергетичне право, право альтернативної енергетики.

Keywords: land law, agrarian law, environmental law, natural resource law, energy law, the law of alternative energy.

ДОСВІД ВЕЛИКОБРИТАНІЇ У ПРАВОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ВЕДЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ В УКРАЇНІ

Для забезпечення сталого розвитку земельних відносин в Україні, потрібно вдосконалювати чинну земельно-кадастрову систему, але таким шляхом, який використовували зарубіжні країни, знаходячись на тому ж етапі розвитку, що і Україна зараз. Закордонний досвід з питань формування і функціонування земельно-кадастрової системи важливо об'єктивно проаналізувати і виокремити саме ті фактори, які матимуть позитивний вплив на розвиток земельних відносин в Україні [1, с. 17].

Серед європейських країн особливо виділяється Великобританія. Умовно виділяють групу англomовних країн, куди входить як сама Великобританія, так і інші країни світу, які в тій чи іншій мірі зазнали впливу англійського «загального права» і, які відрізняються своєрідністю розвитку кадастрових і реєстраційних систем. Основою системи управління земельними ресурсами є так званий «Земельний реєстр її Величності» (Her Mesty Land Register), який, по суті, є реєстром прав власності на нерухомість мулу реєстром титулів і містить інформацію про наступним трьом найважливішим позиціям: дані про об'єкт власності; стан права на цю власність; зобов'язання.

Особливої уваги на розгляд заслуговує система гарантування права власності на землю Роберта Ричарда Торренса. У 1857 р. Торренс запропонував свій проект системи гарантування права власності на землю в парламенті колонії Південної Австралії і вже 2 липня 1858 р. був прийнятий перший законодавчий акт, який впроваджував у життя цю систему. Практика застосування цієї системи показала, що вона потребує детальних поправок і змін. І вже 7 серпня 1861 року Закон про нерухомість, так званий Закон Торренса, після внесення поправок, був вдосконалений. Це поклало для створення цілком міцної нової кадастрової системи, яка пізніше дещо розвинена законом у 1878 р. Ця система була відтворена в багатьох колишніх англійських колоніях (Східної Африки, в окремих штатах США і Канади), в достатньо близькій версії до оригіналу. І, що вражає – цим досвідом скористалась сама – консервативна Великобританія, але тут земельний кадастр має свою історію.

Досить поширена у світі англійська система кадастру [2], започаткована у 1862 році, містить у Великобританії понад 85% всіх об'єктів нерухомості. У Шотландії і Північній Ірландії існують свої окремі реєстри нерухомості. Вони мають три складові: реєстр нерухомості, реєстр прав та податковий реєстр у якому виконується оцінка нерухомості і реєстр іпотеки.

Земельний кадастр у Великобританії передбачає фізичну та економічну класифікацію земель. При фізичній класифікації всі землі країни залежно від ступеня впливу фізичних чинників (клімату, рельєфу, висоти над рівнем моря, крутизни схилів, особливостей ґрунтового покриву) об'єднують у п'ять класів землепридатності для використання у сільськогосподарському виробництві. Наприклад, до першого класу зараховують землі, за фізичними чинниками які повністю придатні для вирощування більшості сільськогосподарських культур і забезпечують високу продуктивність. До наступних класів зараховують землі з невеликими, середніми, серйозними і дуже серйозними обмеженнями для сільськогосподарського використання. Економічна класифікація земель побудована на визначенні вартості так з власної стандартної чистої продукції сільськогосподарських культур, вирощених на відповідних класах землі за загальноприйнятою технологією. Для оцінювання земель в країні створено Національне консультативне управління сільського господарства, яке на основі масових фізичних даних розраховує для основних районів середню чисту продукцію для польових, садових і

кормових культур у перерахунку на акр (0,405 га) зайнятої площі та середню чисту продукцію пасовищ у перерахунку на голову худоби, що випасається. Крім того, земельний кадастр у Великобританії являє собою інформаційну основу управління земельними ресурсами, яка полягає у фіксації меж і зміни окремих земельних ділянок [3, с. 69].

У Великобританії, як і в Іспанії, існує оригінальне трактування «єдиного об'єкта нерухомості». Об'єкт нерухомості і як об'єкт оподаткування, і як об'єкт права єдиний, але це не земельна ділянка, а чи будівля з ділянкою, або ділянка з будовою. Дві складові – будову і земельну ділянку – утворюють певну сукупність, де пріоритет визнається або за першим, або за останнім залежно від призначення будови: комерційного або некомерційного.

Припустимо, що виділено дві однакові ділянки під будівництво. На одному з них будинок уже майже збудований, але не зареєстрований як об'єкт нерухомості, а на іншому будівництво ще не розпочиналося. Технологія державного кадастрового обліку змінилася: об'єкти капітального будівництва можуть бути поставлені на облік без зв'язку з урахуванням земельної ділянки (до або після кадастрового обліку базису, на якій вони розташовані) і їм надається кадастровий номер, який не пов'язаний з номером земельного ділянки. У умовах деяким дослідникам видається, що необхідний подвійний кадастровий облік – окремо для земельних ділянок і земельних ділянок разом із об'єктами нерухомості. Однак це неправильно з погляду облікових систем. Об'єкт обліку повинен бути однозначно певний. Крім того, підхід значно відрізнятиметься залежно від того, хто є власником ділянки – фізична особа або організація. Можливо, з метою вирішення питання слід уважно вивчити оригінальне трактування «єдиного об'єкта нерухомості», що застосовується в Іспанії та Великобританії.

У Великобританії відповідно до Закону про комерційну (нежитлову) нерухомість 1954 р., якщо земельну ділянку надано для обслуговування житлового будинку або іншого об'єкта нерухомості, що не є комерційним, то єдиним об'єктом оподаткування є будову, а земельну ділянку при будові входить в оцінку домоволодіння як складова його частина. Використовувати таку ділянку для комерційних цілей (у тому числі для виробництва сільгосппродукції навіть для власних потреб) не можна.

Якщо ж житловий будинок на ділянці почати використовувати за комерційним призначенням (наприклад, як готель), то єдність об'єкта нерухомості зберігається, а об'єктом оподаткування стає умовна одиниця землі, орієнтована на величину національної ренти. Слід зазначити, що умовна одиниця землі характерна лише для Великобританії, оскільки у Європі такого поняття немає.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що для Великобританії характерно більший розвиток не земельного кадастру, а системи реєстрації прав (реєстри справ), і цьому сенсі з контентальної точки зору у Великобританії земельного кадастру не існує взагалі. Фактично можна сказати, що у Великобританії кадастр містить тільки картографічну інформацію про межі ділянки та нерухомості.

Список використаних джерел

1. Таратула Р. Б. Зарубіжний досвід розвитку земельно-кадастрової системи. *Агросвіт*. 2016. № 7. С. 17–21.
2. Harvey J. *Urban Land Economic*. London : Macmillan Press LTD, 2000. 436 p.
3. Панас Р., Маланчук М. Порівняльна оцінка земельних кадастрів зарубіжних країн і України. *Геодезія, картографія і аерофотознімання* : укр. міжвід. наук.-техн. зб. Львів, 2008. Вип. 70. С. 68–75.

Ключові слова: земля, земельний кадастр, кадастрова система, об'єкт нерухомості, земельний реєстр.

Keywords: land, land cadastre, cadastral system, real estate object, land register.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АГРОПРОТЕКЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Виклики, які приносить із собою війна на території України, безпосередньо впливають на сільське господарство та умови його функціонування. Оскільки значення аграрного сектору для сучасної України важко перебільшити, одним із найгостріших питань сьогодення є надання адекватної державної підтримки сільському господарству.

Аналіз державної підтримки сільського господарства в період з лютого 2022 по лютий 2024 року дозволяє виділити деякі її правові особливості, а саме:

1) *статичність спеціального Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України»*. Внесені за аналізований період зміни до Закону були здебільшого технічними. Єдина внесена до Закону норма, що є агропротекційною по суті, – це додатковий правовий механізм підтримки тваринництва. Однак поява цієї норми жодним чином не відобразилася на реальній підтримці суб'єктів вітчизняного тваринництва, оскільки цей механізм, як і багато інших, не підкріплений реальним фінансуванням;

2) *поява агропротекційних механізмів у загальному законодавстві про розвиток підприємництва*. Зокрема, це простежується по грантовій програмі, що регулюється постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання грантів бізнесу», яка прийнята на виконання Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». Прийняття цієї постанови та передбачення в ній окремо агропротекційних механізмів поряд із загальними продовжує тенденцію останніх років. Важливою особливістю є той факт, що специфіка сільського господарства не лише усвідомлюється на етапі виділення окремих складових грантового механізму, але й підкріплюється інституційно (зокрема, до процедури залучене Мінагрополітики як спеціалізований орган);

3) *обмежений характер державної підтримки*, зумовлений самою конструкцією аналізованих заходів. По-перше, фокус зроблено на малому агробізнесі. По-друге, субсидійна, дотаційна та грантова програми реалізуються шляхом прямого безповоротного фінансування. У своїй сукупності ці характеристики зумовлюють той факт, що аналізовані агропротекційні заходи здійснюють обмежений вплив на аграрні відносини: з одного боку, вони від початку розраховані лише на обмежене коло адресатів, а з іншого – їх можливості об'єктивно обмежені бюджетними можливостями. Виявлені характеристики можуть підтвердити цифри: за перший рік дії грантової програми було профінансовано лише 88 сільськогосподарських проєктів (нагадаємо, що в Україні функціонують 50 тисяч фермерських господарств та більше 3 млн особистих селянських господарств);

4) *поглиблення діджиталізації в агропротекційних відносинах*. Яскравими прикладами можуть послужити, по-перше, розвиток і стрімке наповнення Державного аграрного реєстру (ДАР); по-друге, спрощена подача грантових заявок через інформаційний функціонал порталу «Дія».

Справді, ДАР стає все більш вагомим інструментом в упорядкуванні відносин державної підтримки сільського господарства. Цей портал вирішує багато важливих завдань: централізоване подання заявок; уникнення бюрократичної тяганини; мінімізація корупційних можливостей; акумуляція значних даних про суб'єктів сільськогосподарського виробництва. Надання державної підтримки було досить швидко переведене на платформу ДАР та автоматизовано, що є значним здобутком в удосконаленні агропротекційної системи в Україні. Нині участь сільськогосподарських виробників в усіх спеціалізованих програмах підтримки можлива лише за допомогою функціоналу ДАР.

Однак, оскільки грантова програма формально ідентифікується як загальна підтримка бізнесу, для подачі заявки на грант по теплиці чи саду використовувалася загальна платформа «Дія». Незважаючи на безумовні позитивні характеристики такого оперативного і спрощеного подання заявок, особливо в складних умовах воєнного стану, процедура іноді давала збій. Таким чином, діджиталізація приносить значні та безспірні покращення в агропротекційні відносини. Звичайно, як будь-яке суспільне явище, вона має й слабкі сторони. Зокрема, до таких можна віднести формалізм та неможливість застосування індивідуального підходу;

5) *трансформація інституційної системи*, яка може бути зображена у вигляді трьох взаємопов'язаних складових:

а) *зміна інституційно-функціональної моделі надання державної підтримки сільському господарству*. Якщо раніше утворювалися численні конкурсні комісії на різних рівнях, то нині функціонування ДАР докорінно змінює цю систему. Автоматизація, оперативність, усунення суб'єктивних факторів – ключові аспекти такої трансформації;

б) *залучення недержавних суб'єктів до агропротекційної процедури*. Передусім, слід відмітити значну роль банків – їх залучення було апробовано ще до війни, а в грантовій програмі знайшло свій подальший розвиток. Саме на АТ «Ощадбанк» покладаються функції прийняття заявок, їх первинної перевірки, зведення інформації про заявки та передача списків до Мінагрополітики. Цікаво, що правомірність такої практики була поставлена під сумнів: зокрема, громадянин України вимагав визнати неправомірною та скасувати урядову постанову на підставі того, що, на його думку, «АТ «Ощадбанк» не уповноважений приймати рішення від імені держави, в тому числі про негативну репутацію». Проаналізувавши Закон України «Про банки і банківську діяльність», а також положення Статуту АТ «Ощадбанк», суди дійшли висновку про те, що банк, крім надання фінансових послуг, має право провадити також діяльність щодо надання консультаційних та інформаційних послуг, і тому немає підстав для визнання неправомірним залучення його до агропротекційної процедури;

в) *розширення джерельної бази агропротекційних відносин*. Так, для налагодження нової процедурної взаємодії між усіма інституціями, які задіяні в наданні грантової підтримки, було використано не лише нормативно-правові акти, але й договори, що мають ознаки адміністративних. Так, взаємовідносини між АТ «Ощадбанк» та Мінагрополітики щодо реалізації державної програми підтримки з надання грантів регулюються Договором про співробітництво та Договором про інформаційну взаємодію від 01.07.2022 року.

Отже, проведений аналіз реальної державної підтримки сільського господарства вказує на дві основні особливості розвитку агропротекційного законодавства в окреслений період: а) позитивний розвиток організаційної та інституційно-функціональної складових агропротекційних відносин; б) стриманий розвиток системи правових механізмів державної підтримки аграріїв [1].

Список використаних джерел

1. Григор'єва Х. А. Аналіз розвитку агропротекційного законодавства України в умовах воєнного стану. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2024. Т. 34. С. 54–66.

Ключові слова: державна підтримка сільського господарства, агропротекційне законодавство, аграрний протекціонізм, аграрне право, сільськогосподарські товаровиробники, діджиталізація.

Keywords: state support for agriculture, agricultural protection legislation, agrarian protectionism, agrarian law, agricultural producers, digitalization.

Годованюк Андрій Йосипович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ СУДОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ У ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРАХ

Давно вже звичними для громадян стали існуючі правові гарантії, котрі пройшли у своєму багатостраждальному розвитку безліч етапів запеклої боротьби, а інколи втрати віри, ідеалів, ілюзорних надій, що були свого часу підтвердженими емпіричним досвідом та закріплені. Дуже далекою від статичності є ця непроста система міжнародних прав і свобод людини, визнаних нашою державою. Достатньо важко описати процес її появи за допомогою позитивного, чітко окресленого перебігу подій історії, де логічнозмінювані епохи відносин спонукали людство усвідомлювати потребу руху від несвободи до свободи та підштовхувати до думки про доцільність єдиних юридичних констант для конкретної особистості та суспільства в цілому.

Запорукою забезпечення конвенційного права на справедливий суд у земельних спорах є чітке і своєчасне вирішення питання юрисдикції справи. Загальновідомий зміст статті (ст.6) «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» стосовно того, що «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом», стосується саме суду, щодо якого передбачено дотримання існуючих в країні правил юрисдикції.

Чітко проглядається той факт, що земельні спори є однією із найскладніших категорій судових справ, оскільки потрібно враховувати неабиякий масив нормативно-правового регулювання земельних відносин, а також особливу цінність та неповторну правову природу такого унікального об'єкту спору як земля. Прояв двоякого характеру даного об'єкту можна спостерігати в різного роду правовідносинах, які з одного боку будуть характеризувати його як об'єкт цивільних прав, майно з певними правовими обумовленостями, що знаходиться у цивільному обігу, об'єкт речового права, а з іншого – як складову частину природи, природний ресурс, якому притаманні такі унікальні характеристики як родючість, самовідновлюваність, локальність.

Судами майже всіх юрисдикцій розглядаються земельні спори в залежності від предмета спору, характеру спірних правовідносин та суб'єктів. Водночас, предметом палких дискусій є питання їх підвідомчості. Разом з тим, суди нерідко займають абсолютно полярні позиції, закриваючи провадження у зв'язку з його непідсудністю суду чи розглядаючи справу по суті.

Існує чітка позиція Верховного суду щодо передбачених законом умов, враховуючи які конкретна справа підлягає розгляду за правилами того чи іншого виду судочинства, що є дійсними критеріями розмежування судової юрисдикції.

До основних критеріїв юрисдикційності спору належить предмет спору і характер спірних матеріальних правовідносин, їх суб'єктивний склад та норма закону, що вказує на вид судочинства, котрим розглядається визначена категорія справ.

Згідно предметного та суб'єктного критеріїв забезпечується розмежування судів задля вирішення земельних спорів. Але ця аксіома є недійсною щодо оскарження дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень та їх рішень, внаслідок реалізації ними публічно-владних управлінських функцій у сфері земельних правовідносин. Тобто недійсна щодо спорів, вирішення яких віднесено до компетенції адміністративних судів. Якщо стороною земельного спору є юридична особа чи громадянин, що здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, але набув в установленому порядку статусу суб'єкта підприємницької діяльності, то спір, як зазначає Верховний Суд, буде розглядатися господарським судом. Пря-

ма вказівка в законі на вид судочинства теж буде вагомим критерієм розмежування судової юрисдикції.

З огляду на Рішення Конституційного Суду України № 10-рп/2010, «вирішення земельних спорів фізичних та юридичних осіб з органом місцевого самоврядування як суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності належить до юрисдикції адміністративних судів, крім публічно-правових спорів, для яких законом встановлений інший порядок судового вирішення».

Ще одним із ключових факторів при вирішенні юрисдикційного питання належності земельного спору є роз'яснення зазначені в п. 6 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01 березня 2013 року № 3 «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ», згідно яких «суд має з'ясувати, є спір приватноправовим або публічно-правовим; чи виник спір із відносин, урегульованих нормами цивільного права, чи пов'язані ці відносини зі здійсненням сторонами цивільних або інших майнових прав на земельні ділянки на засадах рівності; чи виник спір щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень при реалізації ним управлінських функцій у сфері земельних правовідносин».

Якщо спиратися на узагальнення судової практики, що систематично проводить Верховний Суд України, то найбільш проблемними у визначенні юрисдикційності спорів щодо прав на земельні ділянки можна вважати наступні [1]: «дозвіл на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки; правомірність набуття права оренди земельної ділянки за рішенням державного органу; скасування рішення, запису щодо державної реєстрації права оренди земельної ділянки; «подвійна» оренда земельної ділянки; оскарження рішення про встановлення річного розміру орендної плати за земельні ділянки; учасник спору: громадянин чи фермерське господарство?; збільшення площі земель фермерського господарства; виділення другої та кожної наступної земельної ділянки для ведення фермерського господарства; земельні спори щодо прав та обов'язків фізичних осіб; використання земельних ділянок фізичними особами-підприємцями».

Підсумовуючи вищезазначене, слід звернути увагу, що судові рішення є юридичним фактом у земельному праві і безпосередньо може впливати на формування практичної діяльності виконавчих органів та органів місцевого самоврядування, що тягне за собою виникнення, зміну та припинення прав на землю. Відтак, розмежування судової юрисдикції у земельних спорах не має бути дефектним, інакше воно здатне завдати істотну шкоду земельним правовідносинам.

Список використаних джерел

1. Уркевич В. Ю. Спори щодо прав на земельні ділянки : огляд постанов Верховного Суду. *Верховний Суд*. Дата публікації: 22.03.2024 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_Zemelni_dilyanku.pdf

Ключові слова: земельні спори, судова юрисдикція, земельна ділянка.

Keywords: land disputes, court jurisdiction, land plot.

Заверюха Марина Михайлівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ІНВАЗІЙНИХ ВИДІВ ДЕРЕВ В УКРАЇНІ

Ліс – унікальне природне явище, яке являє собою сукупність дерев, чагарників, іншої лісової рослинності, ґрунтового покриву, що взаємопов'язані та впливають одне на одного, на навколишнє природне середовище. Зважаючи на багатоманітне економічне та соціальне призначення лісів, багатовекторною є й сфера їх правового регулювання.

Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів» від 20 червня 2022 р. [1] були внесені зміни до Лісового кодексу України [2] в частині введення дефініції «інвазійні види дерев», під якою законодавець розуміє інтродуковані в Україні види дерев із значною здатністю до неконтрольованого поширення, які розповсюджуються природним шляхом або за допомогою людини і становлять значну загрозу для флори та фауни.

Інвазивні види дерев, термін, який часто використовують в екологічних дискусіях, відноситься до дерев, які не є місцевими для певної екосистеми та інтродукція яких завдає шкоди або руйнування. Ці дерева мають здатність швидко приживатися, випереджаючи місцеві види за такі ресурси, як світло, вода та поживні речовини. Їх швидке зростання та поширення часто призводить до монокультур, позбавляючи середовище різноманітності, необхідної для процвітання. В літературі такі види ще називають: рослина-загарбник; інвазивні рослини; інвазивні чужорідні види; види-трансформери. Інвазивним може вважатися чужорідний вид, що загрожує біологічному розмаїттю даної місцевості. Ця загроза може ставитись безпосередньо до місцевих видів, а також до місць їх проживання або екосистем. Ці види часто походять з іншого континенту, більшість з них були введені як декоративні види для садів і ландшафтів. У віддалених місцях, де вони виникли, вони еволюціонували як частина складної екосистеми. У них були природні вороги, такі як комахи та хвороби, щоб контролювати популяцію. Оскільки вони залишили ці природні засоби контролю, коли їх привезли в іншу екосистему, ці рослини можуть поширюватися вільніше та швидше, ніж місцеві види.

Існує низка міжнародних договорів, розроблених для контролю та збереження біологічного різноманіття територій. У 1992 році було ухвалено Конвенцію про охорону біологічного різноманіття (Ріо-де-Жанейро) [3], що сприяло створенню відповідних національних програм. Відповідно до основних положень Стратегій Конвенції про охорону біологічного різноманіття країни були зобов'язані розробити Національні стратегії запобігання й контролю інвазій та створення регіональних зведень або «Чорних списків» («Blacklists») інвазійних видів рослин, які б відображали регіональну специфіку. Зараз у багатьох країнах світу (США, Австралія, країни Середземномор'я та Європи тощо) розроблено Національні стратегії запобігання та контролю адвентивних організмів, що містять чіткі вказівки по запобіганню, моніторингу та контролю неаборигенних видів. Україна є учасником Конвенції про охорону біологічного різноманіття [4, с. 472].

Вже 3 квітня 2023 року Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України був виданий наказ № 184 «Про затвердження Переліку інвазійних видів дерев із значною здатністю до неконтрольованого поширення, заборонених до використання у процесі відтворення лісів». Відповідно до даного наказу до переліку інвазійних видів дерев із значною здатністю до неконтрольованого поширення, заборонених до використання у процесі відтворення лісів були віднесені: айлант найвищий, аралія маньчжурська, в'яз низький, гледичія колюча, горіх

чорний, дуб червоний, каркас західний, клен ясенolistий, маслинка вузьколиста, павловнія (види та гібриди), робінія звичайна, черемха пізня, ясен пенсільванський [5].

Проте під тиском громадських організацій 02 жовтня 2023 року даний наказ втратив чинність [6]. Так, Громадська організація «Науково-технічний центр агролісосадівництва: досягнення екологічних, економічних та соціальних переваг» подала позов до Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. Залучені були також і треті особи без самостійних вимог на стороні Позивача. Позивач обґрунтовував свої вимоги тим, що рішення Міндовкілля є комерційно невигідне для представників бізнесу, який займається розведенням видів рослин, що увійшли до переліку інвазійних. Міндовкілля вирішило не конфліктувати, а відповідно не відстоювати правомірність свого наказу і визнало його таким, що втратив чинність. У зв'язку з цим дана судова справа втратила сенс [7].

Внаслідок війни пошкоджено майже третину лісів України. Вони потребують відновлення і наразі немає впевненості, що чужорідні види дерев в нові насадження не потраплять. Маємо сподівання, що Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України затвердить методичні рекомендації та новий перелік інвазійних видів дерев, заборонених до використання у процесі відтворення лісів, з урахування всіх потреб і щодо лісорозведення та і щодо збереження біорізноманіття.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів : Закон України від 20.06.2022 р. № 2321-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 56. Ст. 3271.
2. Лісовий кодекс України : прийнятий 21.01.1994 р. в ред. Закону України від 08.02.2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.
3. Конвенція про охорону біологічного різноманіття (Ріо-де-Жанейро, 5 червня 1992 року) : ратифікована Законом України від 29.11.1994 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 22.
4. Количева А., Урум Б., Малицький М. Небезпечні «прибульці»: інвазивні види дерев в Україні. *Challenges in Science of Nowadays : Proceedings of the 11th International Scientific and Practical Conference (May 26-28, 2023)*. Washington, 2023. № 156. С. 471–476.
5. Про затвердження Переліку інвазійних видів дерев із значною здатністю до неконтрольованого поширення, заборонених до використання у процесі відтворення лісів : наказ Мва захисту довкілля та природ. ресурсів України від 03.04.2023 р. № 184. *Офіційний вісник України*. 2023. № 47. Ст. 2603.
6. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 03 квітня 2023 року № 184 : наказ Мва захисту довкілля та природ. ресурсів України від 02.10.2023 р. № 671. *Офіційний вісник України*. 2023. № 85. Ст. 4949.
7. Лісівники проти переліку інвазійних видів дерев. Хто переможе? URL: <https://epl.org.ua/law-posts/lisivnyky-protu-pereliku-invazijnyh-vydiv-derev-hto-peremozhe/> (дата звернення: 20.03.2024).

Ключові слова: ліс, інвазійні види дерев, лісові ресурси, лісове законодавство, правова охорона лісів.

Keywords: forest, invasive species of trees, forest resources, forest legislation, legal protection of forests.

Канівець Людмила Анатоліївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ

Успішне вирішення актуальних еколого-правових проблем знаходиться у безпосередній площині з рівнем інформаційного забезпечення суспільства. Право на інформацію є одним із ключових для розвитку демократичної, соціальної і правової держави, для якої утвердження і забезпечення прав людини є головним її обов'язком і пріоритетним напрямом діяльності.

Чільне місце у системі прав людини і громадянина, гарантованих Конституцією України, посідає проголошене у ст. 50 право кожного на вільний доступ до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [1].

В умовах війни потреба громадян в отриманні повної, достовірної, своєчасної екологічної інформації і забезпеченні вільного доступу до відомостей, що становлять її зміст, невпинно зростає і набуває нового смислового значення, є критерієм визначення рівня безпеки середовища життєдіяльності людини, відповідно, впливає на ухвалення нею життєво важливих рішень. Що, у свою чергу, вимагає забезпечення вільного доступу до такої інформації з боку суб'єктів, розпорядників екологічної інформації, шляхом неухильного дотримання норм національного законодавства.

У зв'язку з військовою агресією проти України на території держави запроваджено режим воєнного стану [2], що передбачає впровадження заходів, необхідних для забезпечення оборони держави, захисту безпеки населення і інтересів держави, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, із зазначенням строку дії таких обмежень, встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян тощо [3]. Згідно рекомендацій Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питань реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану рекомендовано право на доступ та поширення інформації про стан довкілля та якість харчових продуктів не обмежувати, оскільки своєчасне доведення такої інформації до громадськості може врятувати життя та здоров'я громадян, а також запобігти або відвернути інші негативні наслідки для довкілля [4].

В Україні і нині належного механізму забезпечення доступу до екологічної інформації не створено. Відзначається відсутність зацікавленості з боку органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання у налагодженні дієвого механізму оприлюднення екологічної інформації. Поширення такої інформації визнається запізним, пряме визначення суб'єкта господарювання, внаслідок діяльності якого здійснюється шкідливий вплив на довкілля, як правило, відсутнє [5, с. 68].

Забезпечення екологічних прав, створення дієвих механізмів їх реалізації та захисту, розв'язання системних проблем у зазначеній сфері є однією із стратегічних цілей державної екологічної політики, завданнями якої є, зокрема, забезпечення вільного доступу до інформації про стан навколишнього природного середовища та вільне отримання, використання, поширення і зберігання такої інформації; удосконалення відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; створення ефективного механізму відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища [6].

Відмова від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, а також про джерела забруднення, приховування випадків ава-

рійного забруднення навколишнього природного середовища або фальсифікація відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення, відповідно до п. «л» ч. 2 ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», тягне за собою встановлену законодавством України відповідальність. У разі якщо порушенням права на свободу інформації особі завдано матеріальної чи моральної шкоди, згідно з ч. 1 ст. 31 Закону України «Про інформацію», вона має право на її відшкодування за рішенням суду.

Право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації регламентовано ст. 23 Закону України «Про доступ до публічної інформації». Так, зокрема рішення, дії чи бездіяльність розпорядників інформації можуть бути оскаржені до керівника розпорядника, вищого органу або суду. Оскарженню підлягають, зокрема, відмова в задоволенні запиту на інформацію; ненадання відповіді на запит на інформацію; надання недостовірної або неповної інформації тощо.

Звернення громадян до уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування, суду, а також до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо захисту порушених екологічних прав, у тому числі, права громадян на екологічну інформацію реалізується, зокрема, у межах юрисдикційної (судової та адміністративної) форми захисту порушених прав.

Відповідно до ч. 1 ст. 21 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» кожен може без обмежень і перешкод звернутися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного, у порядку, передбаченому чинним законодавством.

Уповноважені особи секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або представники Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, відповідно до п. 8-1 ч. 1 ст. 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення, мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення, зокрема, щодо порушення права на інформацію, передбачене ст. 212-3 зазначеного кодексу.

Звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини нерідко дослідниками оцінюється в якості найефективнішої форми захисту порушеного права на екологічну інформацію, на противагу судовій формі захисту, що зазвичай супроводжується витратністю і тривалістю процесу, внаслідок чого затребувана екологічна інформація для її запитувача може втратити актуальність. У порядку звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини оскарженню підлягатимуть, зокрема, дії/бездіяльність розпорядника інформації щодо ненадання екологічної інформації, несвоєчасного або неповного її надання, неправомірної відмови у наданні екологічної інформації, необґрунтованого віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом.

Захист прав і свобод у судовому порядку гарантує ст. 55 Конституції України, відповідно до положень ч. 1 якої права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Юрисдикція судів, згідно з ч. 2 ст. 124 Конституції України, поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Відповідно до ч. 3 ст. 11 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» порушені права громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища мають бути поновлені, а їх захист здійснюється в судовому порядку відповідно до законодавства України.

Чи здатен суд ефективно захистити екологічні права, в тому числі, і право на екологічну інформацію? Т. Стрелець, за результатами аналізу судових екологічних справ, звертає увагу на неоднозначність судової практики і наявність труднощів, що характерні загалом справам щодо доступу до публічної інформації під час вирішення питання повноти наданої інформації, віднесення її до інформації з обмеженим доступом, встановлення належного розпорядника тощо. Разом з тим тенденції української і міжнародної судової практики (зокрема, практики Європейського Суду з прав людини з захисту права на екологічну інформацію) оцінюються як позитивні [7, с. 93, 97].

Детальне законодавче регулювання порядку розгляду справ за участі заінтересованих осіб, створення гарантій ухвалення законного рішення, пристосованість та здатність до вирішення складних спорів, попри наявні труднощі і суперечності, обумовлені недосконалістю правового регулювання еколого-інформаційного забезпечення, засвідчують про переваги судової форми захисту і визначення її як ефективної форми захисту порушених екологічних прав, в тому числі, і права на екологічну інформацію. Завершенням механізму захисту порушеного суб'єктивного екологічного права, зокрема, права на екологічну інформацію має стати реальне його поновлення. Відповідно, вибір конкретної форми захисту порушеного права обумовлюватиметься змістом права, що підлягає захисту, характером дій/бездіяльності, що призвели до його порушення, наслідками такого порушення, компетенцією органа, що розглядатиме вимогу тощо.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 46. Ст. 2497.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
4. Особливості реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. *Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/>
5. Легеза Ю. Забезпечення доступу до екологічної інформації. *Судовий захист природного довкілля та екологічних прав* : Міжнар. судовий форум (м. Київ, 7 листоп. 2019 р.) : зб. матеріалів. Київ, 2019. С. 67–71.
6. Про Національну стратегію у сфері прав людини : указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 26. Ст. 1257.
7. Стрелець Т. Судова практика у справах зі спорів, що виникають у відносинах із забезпечення доступу до екологічної інформації. *Судовий захист природного довкілля та екологічних прав* : Міжнар. судовий форум (м. Київ, 7 листоп. 2019 р.) : зб. матеріалів. Київ, 2019. С. 91–97.

Ключові слова: екологічні права, право на екологічну інформацію, форми захисту права на екологічну інформацію, судовий захист порушених прав.

Keywords: environmental rights, the right to environmental information, forms of protection of the right to environmental information, judicial protection of violated rights.

Karakhanian Karyna

National university «Odesa law academy»,

Associate Professor of the Department of Agrarian, Land and Environmental Law, PhD,

Associate Professor

ELECTRONIC SALE OF LANDS AND RIGHTS TO THEM AS A MANIFESTATION OF DIGITALIZATION OF LAND LEGAL RELATIONS

Nowadays, the modern land market is undergoing significant changes, as it carries out its activities under the influence of legislation, which is transformed depending on many factors. The need for land reform remains unchanged, which should continue to guarantee the transparency of land redistribution procedures between owners and land users, promote the effective use of the land fund and the formation of rational land use. One of the main components of the land market in the

conditions of the state taking a course on the digital transformation of all industries is the sale of land plots or rights to them on a competitive basis – land auctions. The latter create equal starting opportunities and a transparent competitive environment for investors, and revenues to budgets contribute to increasing the efficiency of the use of land resources.

Over the past year, a large number of land plots, on which privatization objects are located, were put up for land auctions, in particular, plots of sea ports and other infrastructure, industrial enterprises and objects of unfinished construction. Taking into account the above, the relevance of the research topic is beyond doubt, because the procedure for the alienation of such lands must comply with the law and the basic principles of conducting electronic land auctions.

In accordance with Part 2 of Art. 135 of the Land Code of Ukraine, land auctions are conducted in the form of an electronic auction in real time on the Internet, based on the results of which a contract of sale, lease, superficiation, emphyteusis of the land plot is concluded with the winner of the land auction, who offered the highest price for the land plot, which for sale, or the highest price for the purchase of emphyteusis rights, surface area, or the highest amount of rent recorded during land auctions.

As noted in the literature, the conduct of land auctions is characterized by certain principles, as the basic principles of legal regulation, which ensure the consistency and effectiveness of the system of legal norms, and also act as direct regulators of the behavior of participants in social relations. And although they are not established in land legislation, scientists attribute to them, in particular, the main 8 principles.

First of all, the principle of legality, which manifests itself in the organization and conduct of electronic auctions in accordance with the requirements of land legislation, as well as in the definition of the last comprehensive list of cases in which auctions are considered to have not taken place (Part 4 of Article 138 of the Land Code). The principle of authenticity, when the published information includes data about the object put up for auction and the participants of the land auction (Part 4 and Part 7 of Article 137 of the Land Code).

The next one is the principle of publicity of the contract, according to which the organizer of land auctions through a personal account publishes in the electronic trading system an announcement about holding land auctions, to which documents and materials for each lot are attached (Part 1 of Article 137 of the Land Code). In addition, at the request of the organizer of land auctions, the announcement of land auctions with documents and materials per lot is published in electronic and printed mass media (part 3 of Article 137 of the Land Code).

The principle of equality of land auction participants, which indicates that all persons who, in accordance with the law, can participate in the auction, are equal to each other in their legal position as auction participants, do not have any advantages, but have equal rights regarding the land plot, etc. (Part 7 of Article 137 of the Land Code).

Competitiveness and open competition are expressed in the very essence of land auctions, since their winner will always be the person who offered the highest price for the object of sale (Part 2 of Article 135 of the Land Code). The principle of transparency applies when any Internet user has the opportunity to observe the progress of land auctions in real time (Part 11 of Article 137 of the Land Code). The organizer of land auctions, after conducting them, publishes in the electronic trading system a signed protocol on the results of land auctions, a contract for the sale of land or rights to it, and information about the payment by the winner of the auction of the appropriate amount for the purchased lot and the amount of costs for preparing the lot for sale. According to the decision of the organizer of land auctions, the results of such auctions may also be published in other electronic and printed media with the information specified in Art. 139 of the Land Code. This principle shows the way of digital transformation in the area of sales of land plots on new type of land market.

The principle of freedom of participation in land auctions, the general content of which is to provide all subjects who meet the requirements laid down in land legislation and have expressed a desire to purchase a plot of land with the opportunity to submit the necessary documents, be registered as auction participants and participate in bidding.

The guaranteed return of the contributions of participants in land auctions is manifested in the mandatory return to subjects who did not become winners of the auction of the guarantee contributions paid by them (Part 10 of Article 135 of the Land Code), as well as in the inclusion of such a contribution in the sale price of the lot, which according to the results of the auction, the winner of the latter pays for the purchased land plot (Part 21 of Article 137 of the Land Code).

The above shows that only compliance with the specified initial principles of conducting land auctions will facilitate transparent and effective redistribution of land, while guaranteeing the development and implementation of the state's land policy.

Keywords: land market, digitalization of land relations, electronic sale of land plots, land auction, electronic land auction, auction principles, digital transformation of land market in Ukraine.

Ключові слова: ринок землі, діджиталізація земельних відносин, електронний продаж земельних ділянок, земельний аукціон, електронний земельний аукціон, принципи аукціону, цифрова трансформація земельного ринку України.

Платонова Євгенія Олегівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Прискорення розвитку сільського зеленого туризму в Україні є одним із вагомих напрямів розвитку аграрного сектору економіки країни та сільських територій. Особливого значення набуває розвиток цього виду туризму в сучасних умовах воєнного стану, коли зростання негативних наслідків військової агресії з боку росії безпосередньо впливає та ускладнює розв'язання нагальних соціально-економічних проблем сучасного села, головними з яких є різке зменшення кількості населення, зростання безробіття, масова міграція селян. За таких надскладних умов, сільський зелений туризм може виступати одним із засобів отримання доходів сільським населенням, вагомим компонентом комплексного розвитку сільських територій.

Серед загальних нормативно-правових актів, які містять окремі норми, присвячені розвитку суспільних відносини в зазначеній сфері, можна назвати наступні Закони України: «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 року, «Про туризм» в ред. від 18 листопада 2003 року, «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17 червня 2004 року, «Про зайнятість населення» від 05 липня 2012 року, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)» від 15 березня 2006 року тощо.

Аналіз наявних у системі національного законодавства нормативно-правових актів в царині сільського зеленого туризму свідчить, що вони не створюють необхідної законодавчої бази для забезпечення його сталого розвитку, не дозволяють вирішувати існуючі проблеми щодо визначення суб'єктів права на надання відповідних послуг, підстав і порядку здійснення їх діяльності. Незважаючи на багатий потенціал сільського зеленого туризму в Україні, його розвиток як провідного виду туристичної галузі гальмується через відсутність належного нормативно-правового забезпечення.

Слід зазначити, що у юридичній науковій літературі формується розуміння сільського зеленого туризму як специфічного виду туризму, що має рекреаційний, відпочинковий, оздоровчий та/або пізнавальний характер, зосереджений у сільській місцевості і пов'язаний із

наданням послуг (з тимчасового розміщення, харчування, екскурсійного забезпечення тощо) фізичним особам шляхом використання майна, земельних ділянок та трудових ресурсів осіб, які займаються сільськогосподарською діяльністю та/або проживають у сільській місцевості, а також природного, культурного, етнографічного та соціального потенціалу регіону [1, с.101].

Спроби легалізації сільського зеленого туризму були втілені у розробці ряду законопроектів, зокрема, проекті Закону «Про сільський та сільський зелений туризм», прийнятому в першому читанні постановою Верховної Ради України від 16 листопада 2004 року; прийнятому за основу проекті Закону «Про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське господарство» щодо розвитку сільського зеленого туризму» від 23 травня 2017 року тощо. Крім того, 05 березня 2021 року у Верховній Раді України був зареєстрований проект Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм» № 5206, відповідно до якого сільським зеленим туризмом вважається відпочинковий вид сільського туризму, пов'язаний з перебуванням туристів у власному житловому будинку сільського господаря, окремому (гостьовому) будинку або на території особистого селянського (фермерського) господарства [2]. Проте, наразі в країні досі не прийнятий спеціальний законодавчий акт щодо регулювання діяльності в царині сільського зеленого туризму.

Безперечно, надання на законодавчому рівні особистим селянським господарствам (далі – ОСГ) можливості надавати послуги в сфері сільського земельного туризму було позитивним кроком для їх подальшого функціонування. Так, згідно ст.1 Закону України «Про особисте селянське господарство», сільський земельний туризм визначається як вид діяльності ОСГ, як одна з послуг з використанням майна ОСГ, що може надаватися в межах їх господарської діяльності [3]. І оскільки така діяльність не відноситься до підприємницької, то фізичні особи, які ведуть ОСГ і надають послуги у сфері сільського зеленого туризму, не підлягають державній реєстрації як фізичні особи – підприємці, а також не зобов'язані створювати юридичні особи.

Особливості діяльності у сфері сільського земельного туризму полягає в тому, що її основними об'єктами виступають: землі сільськогосподарського призначення, які є просторовим базисом для здійснення цього виду туризму; сільськогосподарська продукція, яка виробляється селянами і використовується для забезпечення харчування відпочиваючих; сільська садиба та інше майно сільськогосподарського призначення особи, яка надає такого роду послуги. Для розвитку сільського зеленого туризму значущим фактором виступає туристичний потенціал сільській місцевості, який може бути використаний для надання таких послуг, а саме: природні, культурні, етнографічні, соціальні та інші ресурси.

Основною послугою в сфері сільського зеленого туризму є надання туристам тимчасового проживання в умовах сільської садиби. Згідно Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)»[4], фізичні особи – власники або орендарі індивідуальних засобів розміщення, в яких за плату або безоплатно надається обмежена кількість місць (менш як 30), надають послуги з тимчасового розміщення (проживання) без державної реєстрації їх як суб'єктів підприємницької діяльності.

Діяльність сільських господарів, які не є суб'єктами підприємницької діяльності і надають послуги в сфері сільського зеленого туризму не підлягає ліцензуванню, про що вказують норми Законів України «Про туризм» та «Про ліцензування видів господарської діяльності». Сертифікація послуг з присвоєння категорії якості та рівня обслуговування сільській садибі для фізичних осіб, не зареєстрованих як підприємці, може бути виключно добровільною.

З урахуванням змісту правовідносин, пов'язаних з наданням послуг у сфері сільського зеленого туризму, не виключається, що серед виробників сільськогосподарської продукції відповідні послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних та інших туристичних послуг, можуть надавати не тільки особисті селянські господарства, але і фермерські господарства, які є суб'єктами підприємницької діяльності. Разом з цим, слід звернути увагу на певні проблеми надання послуг у сфері сільського зеленого туризму фермерськи-

ми господарствами (далі – ФГ). Так, Законом України «Про фермерське господарство» не передбачено умов та можливості отримання дозволу ФГ розміщувати на своїй території об'єкти туристичної діяльності, що унеможлиблює легалізацію ними діяльності у сфері сільського й інших видів туризму. Вкрай необхідним є законодавче врегулювання розширення цільового призначення земель для ведення ФГ та туристичної діяльності.

Вбачається, діяльність в царині сільського земельного туризму повинна всіляко підтримуватися та заохочуватися державою, а суб'єкти, що надають послуги у даній сфері, отримувати різноманітні преференції, в т.ч. й податкові. Для ефективного розвитку цього виду туризму не слід зволікати з прийняттям спеціального закону, який би врегулював відносини, пов'язані з організацією та здійсненням сільського зеленого туризму в Україні та закріпив дієву систему стимулів та умов для подальшого розвитку діяльності суб'єктів таких відносин.

Список використаних джерел

1. Туєва О. М. Сільський зелений туризм як категорія аграрного права. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 4. С. 99–102.
2. Про сільський та сільський зелений туризм : проект Закону України від 05.03.2021 р. № 5206. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71321
3. Про особисте селянське господарство : Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 29. Ст. 232.
4. Порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) : затв. постановою КМУ від 15.03.2006 р. № 297. *Офіційний вісник України*. 2006. № 11. Ст.731.

Ключові слова: сільський зелений туризм, сільське господарство, аграрні відносини, послуги в сфері сільського зеленого туризму, сталий розвиток.

Keywords: rural green tourism, agriculture, agrarian relations, services in the field of rural green tourism, sustainable development.

Валянська Тетяна Петрівна

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
здобувачка кафедри цивільно-правових дисциплін,
приватний нотаріус Луцького міського нотаріального округу*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПОЗАСУДОВЕ», «ДОСУДОВЕ» ТА «АЛЬТЕРНАТИВНЕ» ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Актуальність розмежування понять позасудового та альтернативного вирішення земельних спорів визначається необхідністю вдосконалення практики вирішення конфліктів у сфері земельних відносин. Земельні спори є специфічним видом взаємодії суб'єктів земельних відносин та осіб, які порушують або загрожують порушенням прав на земельні ділянки. До земельних спорів можуть залучатись різні суб'єкти, такі як власники, орендарі, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, громади та інші зацікавлені особи. Це робить процес вирішення такої категорії спорів більш складним та довготривалим. Саме тому, актуальним є питання дослідження різних інструментів захисту земельних прав.

Відповідно до ст. 158 Земельного кодексу України, земельні спори вирішуються судами, органами місцевого самоврядування. Крім того, вказана стаття визначає, які категорії земельних спорів вирішуються в судовому порядку, а які можуть бути вирішені органами місцевого самоврядування. Так, суди вирішують спори пов'язані із правом володіння, користування та розпорядження земельними ділянками, які перебувають у власності фізичних та юридичних осіб. Також, суд вирішує спори, пов'язані із розмежуванням територій сільських, селищних,

міських, районних та обласних адміністративних одиниць. Органи місцевого самоврядування вирішують земельні спори в межах територій територіальних громад. Це можуть бути спори щодо визначення меж земельних ділянок, які перебувають у власності та користуванні громадян, щодо обмежень на використання земель та земельних сервітутів. Також до їх компетенції входить забезпечення виконання громадянами правил добросусідства та вирішення спорів, пов'язаних із розмежуванням меж районів у міських населених пунктах. У випадку незгоди власників землі або землекористувачів із рішенням органу місцевого самоврядування, вони можуть звернутись до суду [1].

В літературі виділяють дві форми захисту прав: юрисдикційна та неюрисдикційна. Юрисдикційна форма захисту, в свою чергу, поділяється на загальний захист, що реалізується за допомогою звернення до суду, та адміністративний захист, який характеризується звернення до органів державної влади. Неюрисдикційна форма захисту реалізується у вигляді самозахисту [2, с.51]. Діденко Л. В., визначаючи самозахист, розглядає його як можливість особи, чії права порушуються або існує загроза такого порушення, незалежно та на власний розсуд обирати конкретний спосіб врегулювання конфлікту не звертаючись до органу державної влади чи суду [3, с.44]. Цей вибір повинен відповідати вимогам закону та не суперечити моральним засадам суспільства. На основі вищезазначеного, можемо дійти висновку, що самозахист розуміється як можливість особи обирати самостійно той чи інший спосіб врегулювання конфлікту. Відповідно, самозахист може бути реалізований шляхом використання механізмів альтернативного вирішення спорів, таких як медіація, переговори, фасилітація та інші.

Альтернативне вирішення спорів надає сторонам можливість вибору додаткового способу для вирішення конфліктів, які не передбачають судового розгляду.

Термін «альтернатива» (франц. *alternative*, англ. *alternative*, нім. *Alternative*) означає можливість або необхідність вибору між двома або кількома варіантами, які виключають один одного [4].

Таким чином, альтернативні способи вирішення спорів передбачають обрання іншого, а ніж судовий захист та захист органами наділеними владними повноваженнями.

Отже, положення ст. 158 Земельного кодексу України свідчить про можливість використання як судового способу так і досудового чи позасудового способів вирішення земельних спорів. В такому контексті, способом позасудового вирішення спору є звернення до органів місцевого самоврядування. Крім того, даний спосіб можна віднести і до категорії досудових способів вирішення земельних спорів, адже норма передбачає можливість звернення до суду у випадку невдоволення рішенням органу місцевого самоврядування. Відтак, звернення до органів місцевого самоврядування було досудовим способом захисту земельних прав.

Стаття 158-1 Земельного кодексу України вказує про можливість використання медіації для захисту земельних прав, яка входить до системи альтернативного вирішення спорів та яка застосовується як позасудова чи досудова процедура. Відмінність полягає в моменті обрання способу вирішення спору. Позасудовий спосіб характеризується обранням способу, який дає можливість уникнення судового розгляду, в той час як досудовий характеризує намагання сторін недоводити спір до суду. Термін «альтернативне вирішення спорів» є ширшим, адже охоплює всі способи вирішення конфліктів, що не передбачають судового розгляду або розгляду спору органом державної влади. Термін «позасудове вирішення спорів» включає всі способи вирішення спору, які передбачають вичерпання конфлікту без судового розгляду.

Розмежування цих понять, на нашу думку, має важливе значення через юридичні наслідки використання способів досудового, альтернативного чи позасудового вирішення земельного спору.

Щоб визначити юридичні наслідки використання тих, чи інших способів вирішення спорів необхідно розглянути нормативні акти в яких мова йде про можливість їх використання. Так, ст. 124 Конституції України містить згадку про досудовий порядок врегулювання спору. Стаття 16 Цивільного – процесуального кодексу України містить положення, відповідно до

якого сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом. Стаття 141 цього ж кодексу вказує, що при вирішенні питання про розподіл судових витрат суд враховує дії сторони щодо досудового вирішення спору та щодо врегулювання спору мирним шляхом під час розгляду справи, стадію розгляду справи, на якій такі дії вчинялися. Стаття 175 ЦПК України вказує, що в позовній заяві мають міститись відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі проводилися, в тому числі, якщо законом визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Стаття 185 вказує підстави повернення позовної заяви, однією із яких є те, що до заяви не додано доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору у випадку, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом [5]. Таким чином, законодавець вказує заохочує сторін до використання досудових примирних процедур та визначає їх правові наслідки (наприклад, повернення 60% судового збору у випадку примирення шляхом медіації чи укладання мирової угоди).

Отже, терміни «альтернативне» та «позасудове» вирішення спорів не зустрічаються у вітчизняному законодавстві, при цьому термін альтернативне вирішення спорів використовується в міжнародних нормативно – правових актах, в яких розуміється як позасудова процедура або процедура вирішення спору без звернення до державного органу [6]. Наприклад, Директива 2013/11/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2013 року в пункті 5 преамбули вказує, що способи альтернативного вирішення спору має за мету надати простий, швидкий та економічно доступний позасудовий механізм вирішення спорів. Отже, поняття «альтернативне» тут концептуалізується через поняття «позасудове». Проте, ототожнювати терміни «позасудове» та «альтернативне» вирішення спорів ми вважаємо не доречним, оскільки досудове вирішення спору включає звернення до органів державної влади, а альтернативне таку можливість виключає. Тоді, як досудове врегулювання спорів закріплена законодавством процедура, яка є передумовою для судового розгляду справи, направлена на примирення сторін та використання якої має визначені правові наслідки.

Список використаних джерел

1. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#n3133>
2. Галупова Л. І. Альтернативні способи врегулювання конфліктів у сфері права інтелектуальної власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2021. 207 с. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23d9a203-895c-4605-ab70-0afe5335d81f/content>
3. Діденко Л. В. Співвідношення судових та позасудових способів захисту цивільних прав. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2020. № 3. С. 44–49.
4. Альтернатива. *Словник іноземних слів Мельничука : веб-сайт*. URL: <http://slovopedia.org.ua/42/53392/277204.html>
5. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № № 1618-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
6. Directive 2013/11/EU of The European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Directive on consumer ADR) : doc. 32013L0011. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32013L0011>

Ключові слова: альтернативне вирішення спорів, земельні спори, медіація, земельний кодекс, досудове врегулювання спорів.

Keywords: alternative dispute resolution, land disputes, mediation, land Code, pre-trial settlement of disputes.

ПРИНЦИПИ ВЕДЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ В УКРАЇНІ

Принципи земельного права реалізуються шляхом відтворення основних положень у земельному законодавстві, які пронизують його систему та удосконалюються разом з їх розвитком. В основу правового регулювання земельних відносин закладені принципи, які відображають характер і тенденції розвитку земельного права.

Слід зазначити, що відповідно до Закону України «Про Державний земельний кадастр» (ст. 3) державний земельний кадастр ґрунтується на таких основних принципах: «обов'язковість внесення до Державного земельного кадастру відомостей про всі його об'єкти; єдність методології його ведення; об'єктивності, достовірності та повноти відомостей у Державному земельному кадастрі; внесення відомостей до нього виключно на підставі та відповідно до вказаного Закону; відкритості та доступності відомостей Державного земельного кадастру, законності їх одержання, поширення і зберігання; безперервності внесення до Державного земельного кадастру відомостей про його об'єкти, що змінюються; документування всіх відомостей Державного земельного кадастру».

Приведені вище принципи є основоположними, однак не вичерпують всіх інших принципів, яким має відповідати кадастр.

До основних принципів здійснення діяльності, пов'язаної з веденням державного земельного кадастру, можна віднести: єдність системи і технології ведення, об'єктивність, достовірність, повнота, безперервність внесення характеристик земельних ділянок, відкритість кадастрових відомостей, документованість, всебічність, порівнянність і сумісність даних земельного кадастру з відомостями інших державних реєстрів, економічність, соціальна спрямованість системи, законність, первинність реєстрації, обов'язковість застосування відомостей земельного кадастру і централізоване керівництво процесом його ведення [1, с. 71].

Ведення державного земельного кадастру є комплексом складних технологічних, економічних і правових процесів, тому має відображати об'єктивні основи діяльності. Таким чином, принципи ведення державного земельного кадастру – це нормативно встановлені основні положення, що відображають порядок здійснення діяльності з організації ведення державного земельного кадастру та використання інформації з нього [2, с. 236].

Практичне призначення таких принципів полягає в тому, що вони виступають гарантими ефективного процесу ведення земельного кадастру та верховенства права щодо забезпечення прав суб'єктів земельно-кадастрових відносин. Такі керівні ідеї мають об'єктивний характер, відображають соціально-економічні закономірності розвитку суспільства та «містять положення як щодо змісту державного земельного кадастру, тобто відомостей про нього, так і щодо документації, у якій ці відомості відображаються» [3, с. 36].

Одним із принципів ведення Державного земельного кадастру є порівнянність його даних у розділі адміністративно-територіальних одиниць з даними про землю, що містяться у кадастрах інших природних ресурсів (лісовому, водному, кадастрі родовищ і проявів корисних копалин тощо). Можливість такої порівнянності даних забезпечується веденням зазначеного кадастру на всій території нашої країни за єдиною системою, яка ґрунтується на нормативних документах, затверджуваних Держгеокадастром [4, с. 515].

На думку вчених, одними з концептуальних засад для розвитку кадастру в Україні є: принцип єдиного кадастру та принцип єдиної кадастрово-реєстраційної системи. Реалізація цієї концепції передбачає зберігання в єдиній кадастровій базі даних інформації щодо всіх об'єктів нерухомості та об'єднання в рамках однієї системи реалізації функцій як кадастрового обліку всіх об'єктів нерухомості, так і та реєстрації прав на них [5, с. 25].

Принципи права є об'єктивно зумовленими історичними категоріями, які впливають із закономірностей суспільного життя. Принципи права містять у собі світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації. Вони виражаються у формі незаперечних вимог (позитивних зобов'язань), які ставляться до учасників суспільних відносин з метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових та суспільних інтересів [6, с. 21]. Розкриваючи світоглядне значення принципів права, В. В. Книш, який проводив спеціальне дослідження у відповідній сфері, виділяє такі їх ознаки: вони виражаються у формі незаперечних вимог (позитивних зобов'язань), які ставляться до учасників суспільних відносин з метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових та суспільних інтересів; втілюють у собі світовий досвід розвитку права; є ідейно-політичною категорією, і будучи формою суспільної свідомості, здійснюють ідейний, інформаційно-виховний вплив загального характеру на суб'єктів правовідносин [7, с. 52].

Слід зазначити, що основним критерієм створення та функціонування сучасних кадастрово-реєстраційних систем є принцип соціальної спрямованості системи. Система має бути орієнтована на кінцевого споживача та забезпечувати йому максимальну зручність та оперативність у наданні реєстраційно-інформаційних послуг та забезпечувати їх мінімальну вартість. Користувач повинен мати можливість отримувати всі послуги в одному офісі, незалежно від того, які установи мають відношення до збору інформації, формування баз даних і функціонування системи [5, с. 24].

Виходячи з вищезазначеного сформулюємо основні принципи побудови майбутньої кадастрової системи: 1) в основі кадастрової системи повинно лежати право недоторканості власності та правовий статус меж; 2) кадастрова система повинна бути багатоцільовою в геопросторовій трьохмірній системі координат; 3) в кадастрову систему як імператив залучаються інші реєстри: оцінка землі та земельних поліпшень (будівель, інженерних споруд тощо); реєстр прав власності з обмеженнями та обтяженнями; 4) кадастрова система публічна і дозволяє юридичним та фізичним особам здійснювати доступ в режимі on-line до необхідної інформації; 5) кадастрова система динамічна і її інформація може бути верифікована в інших базах даних та реєстри; 6) система повинна передбачати можливості її розвитку та трансформації; 7) побудова кадастрової системи здійснюється в програмному середовищі сумісному з базами даних інших реєстрів [8, с. 26].

Отже, принципи земельного права є свого роду стрижнем, на якому будуються система земельного права і система земельного законодавства. Вони відіграють важливу роль у тлумаченні земельно-правових норм. У теперішній час швидкими темпами розвиваються технічні засоби та технології ведення кадастрових робіт, що в свою чергу дозволяє на більш високому професійному рівні підтримувати ефективність та безпечність кадастрової системи, базуючись на принципах прозорості, доступності, достовірності та інших принципах представлення інформації щодо кадастрових об'єктів.

Список використаних джерел

1. Гоштинар С. Л. Правове регулювання ведення державного земельного кадастру в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2008. 193 с.
2. Гоштинар С. Л. Основні принципи ведення Державного земельного кадастру. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 37. С. 236–242.
3. Земельне право України : навч. посіб. / за ред А. І. Ріпенко, О. М. Пашенко. Київ : ВД «Дакор», 2016. 236 с.
4. Земельне право України : підручник / за ред. О. О. Погрібного та І. І. Каракаша. Вид. 2ге, переробл. і допов. Київ : Істина, 2009. 600 с.
5. Даниленко А. С., Лихогруд М. Г. Основні засади запровадження в Україні кадастрово-реєстраційної системи. *Землевпорядний вісник*. 2003. № 1. С. 23–27.
6. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

7. Книш В. В. Принципи земельного права України : дис. ... канд. наук : 12.00.06. Івано-Франківськ, 2006. 206 с.

8. Перович І. Л., Маланчук М. С. Напрями розвитку кадастрової системи України. *Системна взаємодія кадастрів: проблемні питання методологічного, інституційного та інформаційного забезпечення* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 29–30 берез. 2019 р.). Київ, 2019. С. 24–27.

Ключові слова: земля, кадастр, земельне право, принципи, кадастрова система.

Keywords: land, cadastre, land law, principles, cadastral system.

СЕКЦІЯ 18

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

*Керівник секції: виконувач обов'язків завідувача кафедри філософії,
кандидат філософських наук, доцент І. В. Шамша*

Секретар секції: асистент кафедри філософії Л. В. Токар

Шамша Ігор Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
виконувач обов'язків завідувача кафедри філософії,
кандидат філософських наук, доцент*

ФІЛОСОФІЯ МЕДІЙНИХ ПРАКТИК: КОНЦЕПТУАЛЬНІ КОНТУРИ

Як ми вже неодноразово зазначали в декількох попередніх публікаціях (див., наприклад: [1]), медійними практиками постають не лише комунікації, пов'язані з засобами масової інформації, роботою медіа, а весь універсум комунікацій людини зі світом. Йдеться про комунікації з іншою людиною, суспільством (системою соціальних інститутів), державою, буттям, абсолютом тощо. Ця думка ставить нас перед численною кількістю одиничних інтеракцій, на які, власне, і розпадається універсум комунікацій людини з середовищем.

Ще потрібно сказати, що медійні практики є медійними в обох сенсах цього слова – це (1) і «посередники» між світом і людиною (конкретні способи вирішення, суперечності між одиничним та всезагальним, практичні способи опанування світу, особливе); (2) і певний медійний продукт, який створюється – як в засобах масової комунікації, так і поза ними – в звичайному житті людини.

Що робити з цим універсумом? Причому тут філософія? Яку роль вона відіграє у аналізі медійних практик? Ці питання, почасти залишаються без відповідей. Спробуємо на них відповісти.

Що таке філософія, людству добре відомо – це знання, структура якого становилася понад дві з половиною тисячі років. Тому у філософії медійних практик, ми не отримуємо нічого неочікуваного щодо структури філософії. Вона логічно розпадається на *онтологію* медійних практик, *гносеологію* медійних практик, *логіку* медійних практик, *антропологію* медійних практик, *філософію історії* медійних практик, *етику* медійних практик, *естетику* медійних практик, *філософію* медійних практик щодо *абсолюту*. Це і є концептуальною структурою спеціалізації «Філософія медійних практик», тим специфічним поглядом на стосунки людини зі світом, який лежить в основі спеціалізації.

Розгляд присутності людини в світі, в цьому вимірі, можна порівняти з герменевтичним поглядом на світ – в якому буття дорівнюється одному великому тексту, системі знаків. Завдання філософа в цьому випадку зводиться до тлумачення цього тексту. Філософія медійних практик дозволяє подивитись на присутність людини в світі у вимірі медійності – особливого, яке поєднує одиничне і всезагальне, подивитись на світ як систему взаємозв'язків всього з усім, та проаналізувати суто медійний продукт (теж особливе), який створюється людиною у всіх її багатоманітних і розгалужених комунікаціях. Вона дозволяє проаналізувати, чи цей продукт справляється із своїм завданням?; чи інтегрує людину в буття, державу, суспільство?; чи наближає до абсолюту?; чи наближає до діалогу з іншою людиною, або – навпаки: ізолює, робить з неї «сучасного Робінзона Крузо»?.

Онтологія медійних практик передбачає аналіз та дослідження цих практик на трьох рівнях буття – неживої природи (1), живої природи (2) та суспільства (3). На добіологічному та біологічному рівнях медійний потенціал речей задіяний переважно як особливі способи вирішення суперечності між одиничним та всезагальним. На добіологічному рівні ці способи існують в згорнутому вигляді, вони пасивні – закладені природою властивості неживих систем протистояти можливому знищенню з боку всезагального. І тут не має місця для медійного продукту – речі є такими, якими вони є. Вже на біологічному рівні буття – завдяки спроможності до інформаційного відображення, у систем, в яких є зачатки вищої нервової діяльності, деякий еквівалент медійності ми маємо завдяки феномену гри. Оскільки гра є показом, презентацією (Й. Гейзінга) [2, с. 20–21], у багатьох тварин в грі ми бачимо імітацію розлюченості, або недолугості, або покори, тощо. У тварин не має символічного світу – світу символів, який існує поряд зі світом природи. Проте, презентація в грі є, а значить є і медійність (не мається на увазі медіальність, про яку казав Г.-Г. Гадамер [3, с. 104]) у згорнутому вигляді, бо створюється образ для іншої тварини або істоти. Нарешті, на соціальному рівні буття, виникають медійні практики в розгорнутому вигляді в обох сенсах. Завдяки мисленню і мовленню, людина навіть створює засоби масової комунікації, які спроможні жити власним життям – окремим не тільки стосовно природи, але й стосовно людини. Саме на соціальному рівні виникає справжня віртуальна реальність, яка почасти може конкурувати з об'єктивною реальністю. Ось це і повинна досліджувати онтологія медійних практик.

Гносеологія медійних практик, на наш погляд, логічно розпадається на *діалектику* медійних практик, *феноменологію* медійних практик та *герменевтику* медійних практик. До аналізу медійних практик, звісно, повинен долучитися весь корпус універсальних філософських методів. *Діалектика* дозволяє розглянути медійні практики на межі з не-собою – з не-медійними практиками, з тим, чим вони не є. Вона дозволяє роздивитись де медійні практики переходять у власне інше, припиняючи бути собою? І проаналізувати – як це рухає медійні практики в їхньому розвитку? *Феноменологія* медійних практик уможливлює аналіз внутрішньої свідомості перебування людини у світі. *Герменевтика* медійних практик уможливлює аналіз системи символів, які використовуються в будь-яких медійних практиках, комунікаціях людини зі світом. На наш погляд – діалектика, феноменологія та герменевтика медійних практик – це напрям, в якому можна спеціалізацію «Філософія медійних практик» розвивати в майбутньому.

Логіка медійних практик передбачає застосування всього інструментаря комунікативної логіки та теорії аргументації до аналізу сучасних медійних практик. Цікавим, на наш погляд, і дуже перспективним, постає поняття М. Шелера – логіка почуттів, адже у почуттів є власна логіка, яка відіграє неабияку роль і в процесах вербальної аргументації, і в невербальній комунікації.

Антропологія медійних практик дуже перспективна, адже антропологічний зміст сучасних комунікацій, почасти, перевершує всі інші. Вона дозволяє дослідити зміст душі людини як джерело комунікації, як медійну практику. Причому, дослідити не релігійними, або психологічними засобами, як це було тисячоліттями, а філософськими (діалектика, феноменологія, герменевтика). Одночасно, антропологічному аналізу слід уникати позитивістської методології, яка створює ореол псевдонауковості у дослідженні душі людини.

Філософія історії медійних практик уможливлює дослідження історії людства в аспекті медійності, комунікативних моделей взаємодії людини з державою, груп людей між собою. Війна може розглядатися як медійна практика, як спосіб комунікації між народами. Підкорення, влада, ієрархія – теж постають медійними практиками (які супроводжуються і створенням справжнього медійного продукту), завдяки яким людству вдається виживати в природі, будувати ефективні (та не дуже) способи вирішення суперечності між одиничним та всезагальним.

Етика медійних практик передбачає дослідження ролі морального ідеалу у сучасних комунікаціях, аналіз трансформації ідеалу та трансформації погляду на людське буття – до відмови від прагнення останнього.

Естетика медійних практик покликана досліджувати практики комунікації між людьми через суперечність між прекрасним та потворним. Вона уможливляє аналіз, як потворне змогло отримати естетичний вимір? Людина комунікує не лише в суспільстві, не лише з іншими людьми.

М. Гайдеггер був переконаний в тому, що людина перебуває наодинці перед обличчям буття. Людина взаємодіє прямо і з буттям, і з всесвітом, і з абсолютот. Практики взаємодії людини з абсолютот дозволяє дослідити філософія **релігійних** практик.

Ми намагалися запропонувати «навігаційну карту» розвитку спеціалізації «Філософія медійних практик». Змістовний план, який вказує напрям розвитку, і який може уточнюватися, збагачуватися новими ідеями.

Список використаних джерел

1. Шамша І. В. Антропологічний зміст презентації себе (self-presentation): постановка проблеми. URL: https://nauka-i-studia.info/ojs/index.php/pl_ojs/index
2. Гейзінга Й. Homo ludens / пер. з англ. О. Мокровольського. Київ : Основи, 1994. 250 с.
3. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Основи філософської герменевтики / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ : Юніверс, 2000. 464 с.

Ключові слова: філософія медійних практик, онтологія медійних практик, гносеологія медійних практик, логіка медійних практик, антропологія медійних практик, етика медійних практик, естетика медійних практик.

Keywords: philosophy of media practices, ontology of media practices, epistemology of media practices, logic of media practices, anthropology of media practice.

Аксьонова Віра Ігорівна

*Донецький державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
доктор філософських наук, професор*

Алексєєнко Анастасія Андріївна

*Донецький державний університет внутрішніх справ,
курсантка н/в 102*

ВПЛИВ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ НА АНТРОПОЛОГІЗАЦІЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СУПЕРЕЧЛИВИХ АСПЕКТІВ ТЕХНОГЕННОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Культура є духовним синтезом усіх головних форм історичного процесу (економічного, соціально-політичного, морально-етичного, духовно-ідеологічного тощо), який впливає на антропологізацію професійної освіти у контексті суперечливих аспектів техногенної цивілізації. З одного боку, професіоналізація культури має бути у полі зору вузького кола фахівців, з іншого – спеціалізація та досягнення різних форм майстерності фахівця повинні долати технократизм та дилетантизм у професійній діяльності, оскільки соціокомунікативні процеси дедалі більше поглиблюють свій вплив як на філософське, так і на екологічне пізнання світу.

Видатний соціальний філософ та соціолог Еміль Дюркгейм, аналізуючи тенденцію розподілу суспільної праці, підкреслював необхідність цивілізованої підготовки людини до спеціалізації в окремій професії [1, с. 59 – 65]. Необхідність комунікативної спеціалізації учасників соціального розподілу праці у контексті суперечливих аспектів техногенної цивілізації пов'язана з ускладненням структурно-функціонального призначення сучасної професійної культури, її комунікативною диференціацією тощо.

Сучасні філософи, розуміючи сенс соціокультурного надбання людства, аналізують специфіку реалізації та розподілу професійної праці у контексті всіх комунікативних аспектів буття.

«Людство вступило в еру «економічної цивілізації», яка змінює цінність процесу підготовки людини до життя, зокрема засобами освіти» [2]. Факт становлення «економічної цивілізації» створює деяке подвійне враження на організаторів освітнього процесу та на місце у розподілі праці самої освіти. Аналогічні явища «економічної цивілізації» здійснюються і в Україні. На арену виходить «людина економічна...», освіта завжди розгортатиме свою духовну сутність, – підкреслює професор Віктор Андрущенко, – формуючи особистість відповідно – і – водночас, на противагу будь-яким історично змінним соціальним, економічним, політичним, ... іншим втіленням» [3].

Філософське тлумачення комунікативної культури як властивості інформації, що засвідчує про ускладнення – суспільного буття, зробив західний дослідник К. Черрі в праці «Про людську комунікацію» (Кембрідж, 1966). Він підкреслює: «Комунікація уможлиблює суспільне життя, тому «комунікація» означає «організація». Мета цієї організації – об'єднання людей. Слово «комунікація» ... означає буквально «участь» і тією мірою, якою Ви та Я в даний момент перебуваємо в стані комунікації, ми є співучасниками» [4]. Дискусійним залишається питання про співвідношення цих базових понять: «Частина дослідників ототожнює ці поняття, вживає їх як синоніми, інші взагалі не проводять таке розрізнення». Розпочинають спілкування в комунікації як потоці інформації. Є такі, які схильні до виміру розширеного тлумачення поняття «спілкування». Внаслідок чого його почали розповсюджувати і на комунікативні зв'язки людини з машиною ... Отже, поняття «комунікація» можна використовувати тоді, коли комунікативна функція спілкування виступає на перший план». Це означає тільки те, що в інформаційному контексті комунікативна ознака зменшує негативні наслідки диференціації праці, ускладнення професійності тощо.

Поняття комунікації охоплює широке коло суспільних процесів і явищ: засоби масової інформації, шляхи сполучення суб'єктів праці, візуальні та вербальні засоби обміну і повідомлення. «Визначальне значення цього поняття стосується саме людського спілкування, в якому поєднуються соціально-інформаційні та духовні процеси... Нові комунікативні можливості сучасного суспільства змушують переосмислювати усталені стереотипи соціального мислення, цінності орієнтації індивідів» [5, с. 42–43].

У контексті суперечливих аспектів техногенної цивілізації інститути освіти посилюють увагу до специфіки соціального та ідеологічного спілкування суб'єктів культури [6].

Культура, що з'являється насамперед як чинник спеціалізації праці, також поглиблює у суспільстві світоглядне розуміння буття, надихає людей на шляхетний діалог і згуртовує їх у певні структурні спільноти (національні, релігійні або професійні групи), завдяки ідеології. Але ідеологія як продукт культурного виробництва, створюється певними комунікаціями, розповсюджується в конкретних історичних умовах, для конкретних соціальних груп і «політичних еліт», впливаючи тим самим на процеси антропологізації освіти у контексті суперечливих аспектів техногенної цивілізації.

Список використаних джерел

1. Скловський І. З., Аксьонова В. І. Феномен освітоцентризму як формування цивілізованої особистості у ХХІ сторіччі. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. Вип. 174. С. 5965.
2. Кремень В. Г. Філософія освіти ХХІ століття. *Вища школа*. 2002. № 6. С. 9–17.
3. Андрущенко В. П. Збережемо і примножимо славні традиції драгоманивського університету. *Вища освіта України*. 2003. № 3. С. 3–10.
4. Eysenck H. J. The structure and measurement of intelligence With Contributions by David W. Fulker. Berlin ; New York, 1979. 258 p. URL: https://hanseysenck.com/wp-content/uploads/2019/12/1979_eysenck_-_the_structure_and_measurement_of_intelligence.pdf

5. Стурзеску О. Дефініційний аналіз комунікативних умінь як компоненту педагогічної культури майбутнього фахівця. *Вісник Книжкової палати*. 2002. № 12 (77). С. 42–43.
6. Albrecht K. Brain power: Learn to improve your thinking skill. Prentice-Hall, 1980. 312 p.

Ключові слова: антропологізація освіти, техногенна цивілізація, комунікативна культура, стереотипи соціального мислення.

Keywords: anthropologizing of education, man-made civilization, communicative culture, stereotypes of social thinking.

Єременко Олександр Михайлович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри філософії, доктор філософських наук, професор*

ПРИНЦИПИ СПОЛУЧУВАНOSTІ ПОЗИЦІЙ В ЦІЛІСНОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ СВІТОГЛЯДІ

Основними смисловими образами всіх світоглядів є Бог, Світ і Людина. Це певні світоглядні константи, які насичуються тим чи іншим змістом, деталізуються у різноманітних часткових аспектах. Вони взаємопов'язані у цілості навчаннях, іноді вдало, іноді не дуже.

Щодо Бога можливі такі основні точки зору: Бог існує – Бог не існує; Бог або благий, або злий, або амбівалентний; Бог або творить Світ і Людину одноразово, або постійно, або не творить Світ та Людину. Щодо Світу: Світ вічний – Світ не вічний; Світ або нескінченний, або не нескінченний у просторі; або існує лише природний Світ, або існує також і сакральний Світ; Світ існує або за необхідністю, або не за необхідністю; Світ або не змінюється за суттю, або змінюється; якщо не змінюється, то він або скоріше хороший, ніж поганий, або скоріше поганий, ніж хороший: якщо змінюється, то або поліпшується або погіршується. Щодо Людини: Людина або з'явилася природним шляхом, або була створена; Людина або існуватиме завжди, або зникне природним шляхом, або буде знищена; існування Людини або має сенс, або безглуздо; Людина або смертна, або безсмертна; Людина або свободна, або не свободна; Людина або не змінюється за суттю, або змінюється; якщо не змінюється, то вона або скоріше хороша, ніж погана, або скоріше погана, ніж хороша; якщо змінюється, то або поліпшується, або погіршується.

У філософа, безсумнівно, першому місці перебуває інтелектуальна складова світогляду. Але емоційно-ціннісні аспекти світогляду важливі як для філософа, так і для будь-якої мислячої людини. Своєрідна «світоглядна чесність» передбачає не тільки гарну узгодженість теоретичних позицій, а й узгодженість їх зі світом цінностей та емоційним світом людини.

У емоційно-ціннісному плані можна назвати такі основні типи світоглядів: оптимізм і песимізм; активізм, пасивізм та фаталізм; романтизм та цинізм; аскетизм та гедонізм; прогресизм, регресизм та революціонізм; прийняття світу та ескапізм. Ми покажемо «правила» сполучуваності точок зору на прикладі аскетичного і гедоністичного світогляду.

Для аскетичного світогляду краще, якщо Бог буде благим і могутнім, можливо всемогутнім. Саме в ім'я благого Бога аскет здійснює подвиг зречення Світу. Цікаво, що в глибині аскетизму ховається протиріччя: аскетичний подвиг не самоцінний, бо аскет сподівається, що, зрікаючись насолод світу цього, він отримає набагато більше в сакральному Світі.

Класичний дуалізм практично несумісний з аскетичним світоглядом, оскільки він потребує активності. Єдина можливість тут, якщо вважати аскетичну помірність формою боротьби зі злим Богом.

Атеїзм несумісний із аскетизмом, оскільки передбачає цінність матеріального Світу, від якого відвертається аскет.

Свобода чудово сумісна, її слід вважати необхідною умовою аскетичного світогляду. Несвобода несумісна: вимушений аскетизм безглуздий.

Безглуздість Світу краще сумісна, ніж осмисленість. Взагалі для аскетизму добре все, що знецінює матеріальний Світ, знижує його, робить його гіршим.

Смертність несумісна з аскетизмом, оскільки вона відбирає «цукерку» наступної нагороди. Також з аскетизмом несумісна реінкарнація, мабуть, вона дасть найбільшу несумісність. Аскет сподівається отримати винагороду в іншому Світі, якщо він приречений постійно повертатися в матеріальний Світ, то утримання від задоволень стає безглуздим.

Сакральний Світ та безсмертя у ньому є необхідними умовами аскетичного світогляду. Саме сакральний Світ є гарантом «цукерки».

Щодо хорошості Людини ситуація не зовсім ясна. В принципі, з аскетичним світоглядом сумісна і хорошість, і поганість Людини. Сумісне також як поліпшення, так і погіршення Людини. Але найкращу сумісність дадуть такі позиції: в масі Людина погана і зла, але деякі є хорошими і добрими; або: у масі Людина погіршується, але деякі покращуються. Ці деякі й будуть аскетами.

Щодо гедонізму, то з ним добре сумісна благість Бога. Злісність Бога практично несумісна, хіба що якщо вважати гедоністичну поведінку своєрідним викликом злему Богу. Наскільки нам відомо, рідкісний випадок богоборчого гедонізму знаходимо у деяких напрямках гностицизму.

Класичний дуалізм погано сумісний з гедоністичним світоглядом, оскільки передбачає активну боротьбу на боці доброго Бога, боротьбу з елементами героїзму.

Атеїзм чудово сумісний з гедоністичним світоглядом. Якщо Бога немає, то, з одного боку, ніхто тебе не покарає за гедоністичну поведінку. Особливо це вірно щодо біблійного Бога. Якщо його немає, то не було і гріхопадіння, і взагалі немає жодного гріха, отже, і насолода не є гріхом. З іншого боку, зростає цінність матеріального Світу, отже, і насолода у цьому Світі.

Свобода є необхідною умовою гедонізму, несвобода несумісна. Невільна насолода – це не просто оксюморон, це величезна безглуздість. Не може бути насолоди з-під батога.

Смертність сумісна набагато краще безсмертя, бо, якщо Людина смертна, це дає сатре діем. Взагалі, гедонізм передбачає цінність матеріального Світу, тому безсмертя душі і тіла, за умови, що Людина залишається в матеріальному Світі, який є хорошим, – це, мабуть, найкращий для гедонізму світогляд.

Сакральний Світ дуже погано сумісний. В принципі, він не потрібен для гедоністичного світогляду, хіба що він матиме риси мусульманського раю. Оскільки рівень насолод у мусульманському раю набагато вищий, ніж у матеріальному Світі, віруючий має бути готовий не лише відмовитися від насолод матеріального Світу, а й пожертвувати собою заради перебування в раю. Гурії чекають на шахіда.

На перший погляд, з гедоністичним світоглядом однаково сумісні як осмисленість, так безглуздість Світу. Насправді безглуздість сумісна краще. Якщо Світ має сенс, то він, скоріш за все, не зводиться до насолоди, а цілком можливо, взагалі не пов'язаний з насолодою. Тоді слід зрозуміти цей сенс і жити відповідно до нього. Якщо ж Світ безглуздий, то насолода виявляється єдиною віддушиною для малодушного.

З гедонізмом сумісна хорошість і доброта Людини, принаймні це дасть, так би мовити, «нормальний» гедонізм. На перший погляд, поганість та злість Людини несумісні з гедонізмом. Але це не так: насправді ці позиції дадуть нестандартний, гострий і навіть небезпечний гедонізм на кшталт де Саду.

Якщо людина мінлива, то кращу сумісність дасть поліпшення. Але не можна сказати, що погіршення несумісне: воно дасть варіанти садизму і «після нас хоч потоп».

Подібну методичку можна застосувати для аналізу соціально-філософських вчень, а також для теорій у галузі філософії права та філософії політики. Наприклад: які позиції сумісні з теоріями природного права, які з теоріями позитивного права? Або: які позиції сумісні із

цінностями лібералізму, демократії, авторитаризму, тоталітаризму? Що прийнятно і що неприйнятно для пацифізму, мілітаризму, імперскості? Хоч би яким був світогляд, він має бути внутрішньо узгодженим.

Ключові слова: світогляд, узгодженість, Бог, світ, людина.

Keywords: worldview, coherence, God, the world, man.

Smaznova Iryna

*National University «Odesa Law Academy»,
the Head of the Department of Philosophy, professor*

LAW & FORGIVENESS

What is more important, punishment or forgiveness? The Law is often not about justice, it is about the application of punishment. Basically, the Law is a form of reaction of society represented by government bodies to this or that human behavior. In some cases, when behavior is within the permitted limits, the law encourages and rewards. In others, when a person breaks the law or tries to break it, the Law requires punishment. But what about forgiveness, what about the thesis that God gave us: «Do not judge – and you will not be judged». Forgiveness is a godly thing, as the Bible says.

As a rule, everything is clearly stated in the Law. Our task is to strictly comply with the requirements of the law. At the same time, we often awaken a feeling of injustice, an understanding of the lack of humanity in this or that action and the reaction to this action on the part of society and the state. And often this reaction is different. For example, we feel sorry for the person who stole bread to feed a hungry child. A storm of emotions is caused by human suffering. And now we are ready to justify his wrongdoing, perhaps we are ready to forgive him even for his crime.

This problem is not new at all. From history we know the stages of the painful development of justice, different understandings of good and evil, violence and tolerance, and so on. This whole process is called the humanization of Humanity. From the desire to witness the execution of a person, gladiatorial fights, we have reached the inadmissibility of public or private cruelty. This is a psychological trauma for a modern mental healthy person.

So, when the Law and Forgiveness collide, we must inevitably deal with Violence and Tolerance, Aggression and Tolerance, Good and Evil, Justice and Injustice, and so on. The relationship between these concepts has had its own long and complex history of development. However, we have to admit that people use the concepts of aggression and violence as synonyms. And this is not true for a deep understanding of the problem.

The fact that any aggression is violence. But not all violence is aggression. Some great musicians recalled that in early childhood their parents, most often their father, used violence against them, even physical violence, to force them to learn to play the violin or other musical instrument. It is also difficult to do without a certain amount of violence when treating or vaccinating a child. But such a use of force, being in fact violence for good, cannot be called aggression. Moreover, the first important clarification and specification in this case will be that aggression is a logically more limited concept than violence. We very often use the concept of aggression when we talk about the military aggression of one state against another.

The situation is similar with the concept of tolerance. It is often understood as simple patience. But patience is characteristic only of the role of a passive victim.

The tolerance is a high level of development of individual and social culture. When a person is able to actively accept the Other as an equal. Not because I patience with all my might, but because I understand that the world is multifaceted. No two people are the same; they may be similar, but not the same.

As we know, legitimate violence should result in the internal and external security of the state and thereby serve the interests of citizens. All other forms of violence are declared illegitimate. A classic example of such violence is the criminal violence of one person against another person, like murder.

Such an understanding could lead to a positive effect in the case of complete fairness and strict application of state laws. In fact, state representatives often act not from the position of the common good, but from the position of personal and group selfish interests. It is sometimes difficult to draw the line between statesman and criminal. In this regard, an official criminal opposing a government official has a much greater chance of receiving condolences from the broad masses. This gives rise to legends about famous robbers, for example, Robin Hood. This circumstance is still cynically used by the media today when they cover acts of aggression and violence, justifying lawlessness. And we call this phenomenon Manipulation of human consciousness.

So, the legal solution to this problem turns out to be inseparable from its moral solution. What is good for some is perceived by others as evil that needs to be fought. Even using the same methods until the enemy is eliminated. There is a contradiction. In any society, one part of it accepts the right to legal violence, while the other party directly denied even the idea of using it.

For example, terrorism is a transformed, perverted form of the struggle for justice. We have to draw the sad conclusion that man is moving back into the biological form of being, where freedom is understood by man as arbitrariness, revenge and cruelty.

The positions of famous thinkers regarding violence are conventionally divided into three groups:

1) an assertion of violence. Its representatives include F. Nietzsche, J. Sorel, who abandon the old understanding of morality based on patience;

2) a radical denial of violence that allows no exceptions. Representatives of this group – Socrates, M. Gandhi – they do not even allow the opinion of the moral justification of any violence;

3) a denial of violence, allowing certain exceptions. This point of view is represented by the majority of thinkers: T. Hobbes, G. Grotius, I. Kant, G. Hegel. To a greater or lesser extent, they find justification for the use of violence as one of the effective ways of behavior in conflict situations. And this is the most realistic point of view.

Many people assume from the third concept that it is not always possible or necessary to forgive. Therefore, tolerance should not be perceived as forgiveness. There are clear boundaries. You can often read in scientific and other literature that one cannot be tolerant of such phenomena that have destructive potential: crime, terrorism, xenophobia, racism, anti-Semitism, and the like.

And the same time, the future of humanity depends on how wisely it can combine revenge and forgiveness. In this regard, we note that the formula of Christianity is “love the sinner, hate the sin,” that is, the rejection of evil and injustice should not be transferred to the person who committed them, since this person may well be spiritually healed through his forgiveness.

The law of tolerance applies to a person, who is a sociobiological organism. All events in people's lives and consciousness are permeated by the problem of differences, uniqueness, and self-identification. The preservation of difference is becoming the main structure-forming factor of modern social life. Tolerance is due to ethnic, social and cultural variety, which in itself is a source of conflict, and the desire for social stability. Only on the basis of the law of tolerance does humanity have a prospect in a modern pluralistic, multicultural world.

It is especially difficult to develop the ideas of tolerance in the public consciousness in the context of the doctrinal dominance of such a source of development as violence and aggression. Because the main logic of thinking in the postmodern era was laid down by three major conflictologists:

- Charles Darwin, who outlined the concept of development only through the survival and struggle of species;
- Carl Marx, who put forward the idea of development only through class antagonism, through struggle and conflict;
- Sigmund Freud showed that only the conflict between consciousness and the unconscious is the driving force of personality development.

Despite the popularity of the concepts presented by Darwin, Marx and Freud, in the modern world tolerance is gaining increasing recognition and is increasingly defending its place in a number of universal humanistic values. Probably, without the affirmation of tolerance as one of the values against aggression in the mass consciousness, the existence of society in the period of globalization becomes problematic. The manifestation of tolerance is an urgent need of the human community. Tolerance is a value that ensures unity in diversity. It makes it possible to achieve a culture of peace and contributes to its replacement of the anticulture of militarism.

Tolerance is an integral property, an attribute of dialogue at any level of communication, which allows us to go beyond the opposition of “friend or enemy”. It ensures the development of man and society. Tolerance is a free choice that a person makes not under pushing, but in accordance with his wish and conscience. It consists not only in the conscious suppression of the feeling of rejection caused by «the other», but also in the mood for understanding and dialogue with the other. Tolerance implies recognition and respect for the right of the «other» to be different. Human existence assumes free, conscious choice. Therefore, true tolerance needs the presence of a necessary condition – a choice between tolerant and intolerant (even aggressive, violent) behavior, between a conscious renunciation of aggression in favor of tolerance.

Tolerance is a value of modern society, which is manifested in the right of all individuals to be different. It gives sustainable harmony between different faiths, political, ethnic and other social groups. It provides respect for the diversity of different world cultures, civilizations and races. It makes available for understanding and cooperation with people who differ in appearance, language, beliefs, customs and religions.

Ключові слова: прощення, насильство, право, толерантність, покарання.

Keywords: forgiveness, violence, law, tolerance, punishment.

Капустіна Надія Борисівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент*

ЦИФРОВИЙ ПРОСТІР: КОНФЛІКТОГЕННИЙ АСПЕКТ

Сучасна реальність характеризується колосальним зростанням інтеграції у життя і діяльність людини цифрових комунікаційних ресурсів. Цифровий простір стає найпоширенішим явищем з динамічною структурою, яка будує нове поле для комунікації, де комунікація зачіпає і сферу міжособистісного спілкування, і сферу взаємодії особи, суспільства, держави. Цифрові комунікації – це обмін цифровим контентом у мережевому середовищі з використанням онлайн-технологій, інтернету та різноманітних технічних засобів, що дають змогу обробляти, зберігати й поширювати інформацію [1, с. 7]. Цифрова епоха характеризується багатовимірністю зв'язків та амбівалентністю відносин: з одного боку, перед людиною розкриваються комунікативні свободи, з іншого – виникають нові форми залежності, ризики та конфлікти. Комунікація може бути ефективною та неефективною. Під ефективною комунікацією ми розуміємо навмисну передачу інформації, а також отримання та інтерпретацію її точно в тому вигляді, в якому це передбачалося при її передачі та її подальшому використанні. Внаслідок неефективної комунікації у цифровому просторі відбуваються конфлікти, де комунікація може бути навмисною або ненавмисною, мати на меті передачу точної інформації або введення в оману, інформація може бути точною або неточною, точно прийнята інформація може бути адекватною або неадекватно інтерпретована. Сама комунікація, може бути вербальною чи не вербальною, прямою чи непрямою. Згідно зі статистичними даними майже половина користувачів інтернету перебувають у стані конфлікту: піддаються онлайн образам, загрозам,

онлайн переслідуванням тощо. Яскравим прикладом конфліктів є ведення так званої «інформаційної війни», коли суб'єкти конфлікту, прагнуть вплинути один на одного, використовуючи при цьому досягнення цифрових технологій. Конфлікти у цифровому просторі засновані на протистоянні цифрової агресії та етичного самоконтролю та виражають трансформоване уявлення про моральну відповідальність. Причини конфлікту можуть бути різними – це і непорозуміння, і розходження смаків, поглядів, думок, суджень, неприйнятність одними людьми манери спілкування інших. Ситуація посилюється високим рівнем анонімності користувачів цифрового простору, які нерідко приховують свою справжню особу під різними «ніками». Тому рівень побутової агресії при спілкуванні у соціальних мережах значно вищий, ніж у фізичній, повсякденній реальності. Саме так створюється благодатний ґрунт для соціальних конфліктів. Агресивна поведінка користувачів у цифровому просторі створюють загрози порушення цілісності інформаційних потоків, розпалювання соціальних конфліктів. Усі цифровому просторі ми можемо зустріти різні види комунікативної поведінки. Виділяють такі типи комунікативної поведінки: *конфліктогенна* – провокує конфлікт, який виникає, коли потреби однієї людини заважають задоволенню потреб іншої. Недоброзичливий стиль спілкування, допускає використання конфліктогенів під час спілкування; негативна оцінка особистості та вчинків; звинувачення на адресупартнера; зумовлює виникнення конфлікту; *нейтральна* – нейтральний стиль спілкування; спілкування без конфліктогенів; відсутність оцінок; відмова від звинувачення, об'єднання провини, спільність; дотримання правил поведінки; *синтонна* – це поведінка, яка відповідає очікуванням співрозмовника [2, с. 104]. При конфліктогенній поведінці комуніканти свідомо чи підсвідомо створюють конфліктні ситуації, а при синтонній поведінці комуніканти намагаються будь-якими способами уникнути виникнення конфлікту. Є кілька факторів, які радикально змінюють якість комунікації у мережі та підвищують рівень її конфліктогенності. По-перше, відсутність фізичної взаємодії із співрозмовником. Це дає можливість приховати свою особистість, чи створити фейкову особистість, як наслідок дозволити собі певну поведінку з одного боку бути різкішим, але з іншого – більш відкритим і щирим. По-друге, нелінійність хронології розмови. Це дає можливість одразу не відповідати на повідомлення, витримати паузу. За цей час позбутися емоцій, записати фактичними доказами правоти своєї точки зору і краще продумати особисту позицію. По-третє, деперсоналізація облікового запису. Існує досить стійка група користувачів, яка воліє спілкуватися в мережі тільки з тими, хто відомий їм у реальному просторі, інші навпаки, насолоджуються анонімним спілкуванням [3].

За джерелом виникнення можна виділити наступні види конфліктів: особистісні конфлікти (синоніми: внутрішньоособистісні, внутрішні, інтрасуб'єктивні, інтраперсональні, психологічні), які виникають при зіткненні протилежних мотивів, потреб, інтересів людини; міжособистісні конфлікти – цей різновид конфліктів виникає за наявності проблемної ситуації, в якій учасники переслідують несумісні цілі; дотримуються несумісних цінностей і норм, намагаючись реалізувати їх у взаємостосунках один з одним; одночасно в гострій конкурентній боротьбі прагнуть до досягнення однієї й тієї ж мети; міжгрупові конфлікти, в яких у якості конфліктуючих сторін виступають соціальні групи, що переслідують несумісні цілі. Нерідко цей вид конфліктів є результатом міжособистісного конфлікту, коли опонентів підтримують їх однодумці [4, с. 23–24].

Цілком особливою темою конфліктної ситуації у цифровому просторі є проблема «тролінгу» – навмисного виведення співрозмовника із зони психологічного комфорту з метою викликати конфлікт за допомогою провокаційних повідомлень та контенту. На багатьох ресурсах подібні стратегії заборонені, проте за кілька десятиліть встигла скластися своєрідна культура тролінгу. Це, у свою чергу, спричинило поділ тролінгу на «тонкий» (красиві, завуальовані інтелектуальні провокації) та «товстий» (відкриті банальні провокації). Тролінг, суттєво гальмує принципи соціалізації в інтернет-спільнотах, роблять його неприйнятним, навіть небезпечною практикою для спільнот [5, с. 24]. Якщо другий варіант тролінгу однозначно засуджу-

ється практично на всіх ресурсах, перший варіант вітається в деяких спільнотах. Проте, незважаючи на поступове формування правил цифрової комунікації, висока фрагментованість мережі не дозволяє сформулювати єдині норми спілкування для всіх. З одного боку, це продиктовано тим, що стиль спілкування людини у віртуальній сфері (як, втім, і в офлайн-просторі) дозволяє встановити дистанцію з співрозмовником. Це виражається через стилістичні норми спілкування, такі як звернення до співрозмовника на «ти» або «ви», вживання в листуванні емоджі (схематичних зображень і візуальних образів, що передають настрій). З іншого боку, стиль спілкування кожному конкретному ресурсі задається специфікою цього ресурсу. Бажання створювати закрите середовище, де однодумцям дозволено трохи більше, ніж постороннім, зобов'язує розміщувати «дисклеймери, що інформують про можливий неприйнятний зміст матеріалу (нецензурна лексика, сцени насильства, матеріали для повнолітніх)». Розвиток конфліктів між користувачами цифрового простору не виключає «перенесення» рівня протистояння на соціальну групу чи спільність, представником якої є конкретний інтернет-користувач. Гострота віртуального конфлікту може бути зумовлена відсутністю тих традиційних бар'єрів соціальної обстановки, які діють у фізичній, але іноді не працюють у віртуальній реальності. Саме анонімність, технічна опосередкованість і, одночасно, легкість встановлення та підтримки контакту сприяють тому, що найчастіше користувачі у ситуації конфлікту не соромляться у висловлюваннях, залучають на свій бік інших користувачів, створюють фейкові сторінки для «атак» на інший бік конфлікту. При цьому учасники конфлікту експліцитно або імпліцитно апелюють до можливості перенесення конфліктної ситуації у фізичну реальність, до «зустрічі» (зіткнення) у звичайному, а не віртуальному житті.

Отже, у конфлікті немає кордонів, йому властиво виникати у всіх сферах життєдіяльності. Цифрова епоха з одного боку, перед людиною розкриває комунікативні свободи, з іншого сприяє розвитку нових форм ризиків та конфліктів. Тому слід пам'ятати про базові правила цифрової комунікації та її конфлітогенний потенціал.

Список використаних джерел

1. Олтаржевський Д. О. Цифрові комунікації : навч. посіб. із дисципліни «Медіавиробництво: промоція». Київ : ННІЖ КНУ ім. Тараса Шевченка, 2023. 120 с.
2. Грабовець І. В. Фреймінг та медіамейкерство як форми комунікативної поведінки. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*: зб. наук. праць / Класичний приват. ун-т. Запоріжжя, 2019. Вип. 83. С. 102–108.
3. Fracchiolla B., Romain C. Violence verbale et communication numérique écrite: la communication désincarnée en question. *Le Français parlé dans les médias : Discours, médias, technologies : que change le numérique ?* Université Paul-Valéry Montpellier III - Praxiling UMR 5267 CNRS., Jan 2013, Montpellier, France.
4. Конфліктологія : конспект лекцій : для підготовки магістрів усіх форм навчання. Київ : ДЕТУТ, 2008. 293 с.
5. Капустіна Н. Б. «Тролінг» у системі інтернет-комунікації: аналіз явища. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2023. Т. 1. С. 22–25.

Ключові слова: цифровий простір, комунікація, цифрова комунікація, конфлікт, тролінг.

Keywords: digital space, communication, digital communication, conflict, trolling.

Крижановська Тетяна Олександрівна
Міжнародний гуманітарний університет,
доцент кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін,
кандидат філософських наук

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ДЖ. РОУЛЗА

Справедливість є одним з центральних принципів і водночас проблем сучасного суспільства. Розгляд справедливості відбувався ще в роботах класиків античної філософії і простежується як важливий мотив через всю історію соціально-філософської думки. У сучасній соціальній філософії поняття справедливості отримує новий стимул через геополітичні зміни, появлення нових держав та нових інституційних структур, процеси локалізації та глобалізації, військову агресію тощо. Важливість розгляду справедливості як ключового аспекту громадянського і правового існування підкреслює, що справедливість не лише регулює соціальну практику, але і визначається через інституційні механізми. Справедливість є не лише ключовим елементом моральності, але і необхідною універсальною величиною для забезпечення функціонування суспільства.

Розгляд теорії справедливості Джона Роулза (John Rawls) є важливим аспектом сучасної соціальної та політичної філософії. Ця теорія, викладена в його відомій праці «Теорія справедливості» («A Theory of Justice»), надає фундаментальні принципи для оцінки справедливості у розподілі ресурсів та визначення справедливого соціального порядку. Аналіз концепції справедливості Джона Роулза має значний вплив на теорію та практику, оскільки він надає певний теоретичний каркас для розуміння справедливості у сучасному західному суспільстві.

Предметом дослідження роботи є концепція справедливості американського політичного та морального філософа Джона Роулза.

Метою роботи є виділення основних положень концепції дистрибутивної справедливості Джона Роулза.

Для початку треба зазначити, що погляди Дж. Роулза на суспільство формувались протягом декількох років і вже в перших його працях, як зазначають дослідники його творчості, «зосереджено увагу на теологічних питаннях... і розглянуто питання про те, як правильно тлумачити спільноту (community)» [1, с. 27]. При цьому він критикує концепцію суспільного договору, як її представлено Т. Гобсом, стверджуючи, що такий договір призводить лише до створення «суспільства угод і договорів», яке виступає лише як інструмент досягнення індивідуальних, і, здебільшого, егоїстичних, а не загальних цілей. Його аргумент полягає в тому, що учасники такого суспільства живуть у страху один перед одним, не формуючи згуртованості, суспільності як такої. Він протиставляє цьому погляду ідею спільноти як мети самої по собі, як об'єднання, в якому єдність індивідів не забезпечується страхом та користю, а ґрунтується на взаємній відкритості, любові, відповідальності та зобов'язаннях і в якому, власне, реалізується людська сутність. «Спільнота, судячи з усього, містить у собі поняття особистості. Якщо у нас немає особистості, то у нас немає й спільноти... Індивіди стають особистостями остільки, оскільки вони живуть в спільноті» [2, р. 112]. Тобто, «Ролзове розуміння спільноти спочатку формується саме в християнському контексті» [1, с. 28].

В «теорії справедливості» автор представляє концепцію «справедливості як чесності» [3, с. 37] (justice as fairness). Дж. Ролз висвітлює концепцію блага, яка складається з двох частин і, відповідно, з двох процедур. Він вважає, що в справедливості як чесності поняття права важливіше за поняття блага. Автор розрізняє вузьку теорію блага, яка спрямована на забезпечення первинних благ, що є передумовами для встановлення принципів справедливості, та повну теорію блага, яка розкриває соціальні цілі та благо добровільної діяльності, спрямованої на підтримку справедливих соціальних інститутів.

Вузька теорія блага базується на переконанні у важливості первинних соціальних благ, які розглядаються як ті, що бажає мати будь-яка розумна людина, незалежно від інших своїх бажань. Ці первинні соціальні блага можуть включати особисті права, свободи та можливості. Індивіди, діючи як саме такі особи, якими вони є, а не якими бажають бути інші, мають бажання діяти справедливо, і це бажання є частиною їхнього блага. Справедливість не просто одне із бажань; це бажання вести себе відповідно до певних принципів, які регулюють інші бажання. Це бажання виражати нашу природу як вільних та рівноправних осіб, і відмова від цього бажання на користь компромісів означає втрату нашої ідентичності. Задля цілей справедливості, як зазначає Дж. Ролз, ми маємо відкидати норму довершеності і «уникати хоч би якого визначення відносної цінності способів життя одне одного» [3, с. 601]. Саме цю фонову умову й підтримують засади справедливості.

Коли ми переходимо до розгляду повної теорії блага, що охоплює суспільне благо справедливості, виникає питання відповідності між вузькою та повною теоріями блага. Справедливість пов'язана з початковим становищем рівності громадян як вільних і моральних істот. Це рівність між людьми як моральними суб'єктами, які мають свою власну концепцію блага і здатні відчувати справедливість. Суспільна структура, яка має глибокий вплив на кожну особу, включає різноманітні становища, і люди, що знаходяться у таких різних становищах, мають різні очікування від життя. Інституції, які утворюють єдиний соціальний план та горизонт можливостей людини, впливають на її перспективи: ким вона сподівається стати та як вона планує це досягти. Саме через ці нерівності у соціальних становищах та позиціях, які не можна уникнути в будь-якому суспільстві, Дж. Ролз вважає, що необхідно застосовувати принципи соціальної справедливості.

Принцип чесності, як складова частина обов'язків, що покладаються на індивідів, передбачає, що вони повинні виконувати свою роль у відповідності з правилами, встановленими для відповідних інститутів. Однак для цього потрібно, щоб було виконано дві умови: по-перше, інститут повинен бути справедливим, тобто відповідати двом принципам справедливості; по-друге, людина повинна добровільно приймати переваги або користуватися наданими можливостями для просування своїх власних інтересів. Основна ідея, зауважує Роулз, полягає в тому, що за умови взаємовигідної співпраці певна кількість людей обмежує свою свободу, щоб надати перевагу загальному благу. Таким чином, кожна особа отримує справедливую частку, коли всі (включаючи себе) виконують свої обов'язки.

Необхідно зрозуміти зміст двох основних принципів справедливості, на яких вона ґрунтується, які «забезпечують спосіб розподілу прав і обов'язків основних соціально-політичних інститутів і визначають належний розподіл благ і форми соціального співробітництва» [4, с. 131].

Ці принципи включають, первинне й кінцеве формулювання. Первинне є наступним: 1-ий принцип: кожна людина повинна мати рівні права щодо найбільш загальної схеми рівних основних свобод, які сумісні з подібними схемами свобод для інших; 2-ий принцип: соціальні та економічні нерівності повинні бути влаштовані так, щоб від них можна було розумно очікувати переваг для всіх; щоб доступ до положення і посад був би відкритим для всіх. Відтак, кінцевий варіант зазначених принципів передбачає у результаті їх визначення перше і друге правило пріоритету. Перше правило – пріоритет свободи: основні свободи можуть бути обмежені тільки в ім'я самої свободи. Тут мають місце два випадки: 1) менш широкі свободи мають зміцнювати всю систему свободи, що поділяється всіма; 2) свобода менша, ніж рівна, має бути прийнятна для громадян, що володіють цією меншою свободою. Друге правило пріоритету – пріоритет справедливості над ефективністю і добробутом. Тут також передбачаються два випадки: 1) нерівність можливостей повинна збільшувати можливості людей з меншими можливостями; 2) надмірна ставка заощаджень повинна в результаті зменшувати тягар тих, на кому він лежить [5, с. 55].

Концепцію Роулза не варто розглядати як статичну, «вона швидше виступає у вигляді свого роду рухливої конструкції. В основі якої знаходиться майже незмінна ідея про особисту

недоторканість, що спирається на справедливість» [6, с. 29]. Вона є динамічною та еволюційною, як рухлива конструкція, яка може адаптуватися до змінних умов і потреб суспільства. Незважаючи на цю гнучкість, вона все ще має незмінне ядро – принцип свободи і принцип відмінностей, які ґрунтують справедливість.

Отже, основні положення концепції справедливості Дж. Роулза спрямовані на створенні в суспільстві правил, згідно до яких найменш забезпечені члени мають максимальні можливості. Роулзова теорія стала основою для багатьох дебатів та досліджень у галузі політичної теорії та етики, а також надихнула багатьох філософів та політиків у пошуку концепції більш справедливого суспільства.

Список використаних джерел

1. Кірюхін Д. Шлях до «теорії справедливості»: праці Джона Роулза 1940-х – початку 1950-х років. *Філософська думка*. 2022. № 1. С. 23–35. DOI: 10.15407/fd2022.01.023
2. Rawls J. A Brief Inquiry into the Meaning of Sin and Faith. Cambridge, London : Harvard Univ. Press, 2009. 288 p.
3. Роулз Дж. Теорія справедливості / пер. з англ. Київ : Основи, 2001. 822 с.
4. Шуліка А. А. Особливості розуміння політичної справедливості в концепції Дж. Роулза. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2018. № 1. С. 129–135.
5. Попович Т. П. Розуміння обов'язків у контексті теорії справедливості Джона Роулза. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2022. Вип. 70. С. 53–58. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.70.8
6. Самолюк Н. М. Дистрибутивна справедливість: теорія, методологія. Проблеми забезпечення в соціально-трудових відносинах : монографія. Рівне : НУВГП, 2023. 351 с.

Ключові слова: справедливість, благо, чесність, особистість, свобода, права, розподіл.

Keywords: justice, goodness, honesty, personality, liberty, rights, distribution.

Токар Людмила Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри філософії*

КІЛЬКІСНИЙ ВИРАЗ КВАНТОРІВ ІСНУВАННЯ. АНАЛІЗ АСПЕКТІВ ЗАВДАНЬ ТЗНК

Аналіз завдань на висновки із простих засновків з тесту загальної навчальної компетенції попередніх років та демоверсій останніх двох, вказує на зміну фокуса уваги укладачів тесту з задач на силогістичні висновки, в яких висновок робиться із на підставі відношень між поняттями, на задачі, в яких необхідно проаналізувати кількісний вираз кванторів існування та встановити їх співвідношення. Такі спроби були у певних задачах попередніх років, але представлені вони були як неправильні варіанти відповідей.

В завданні 22 демонстраційного тесту 2024 р. ЄВІ ТЗНК запропоновано встановити, що логічно впливає із наступних умов: «Більшість студентів нашого факультету є кваліфікованими користувачами пакета комп'ютерної математики MathLab, а більшість із тих студентів, які є кваліфікованими користувачами пакета MathLab, є також кваліфікованими програмістами мовою Python» [1]. В засновках квантор виражений словом більшість. Він є частковим квантором (квантор існування). Частковий квантор вказує на те, що суб'єкт думки взятий не в повному обсязі або невідомо, чи в повному обсязі він взятий. Отже, спробуємо встановити кількісні границі квантора «більшість» та межі визначеності повноти предмета думки.

Синонімом слова «більшість» є «більша частина». Якщо всю сукупність студентів «нашого факультету» взяти за ціле, то більшість становитиме, як мінімум, половину, а більшість від більшості, принаймні $\frac{1}{4}$ (чверть) від цілого. Тому, з поданої вище фабули задачі логічно випливає, що, «принаймні чверть студентів факультету є одночасно кваліфікованими користувачами пакета MathLab і кваліфікованими програмістами мовою Python».

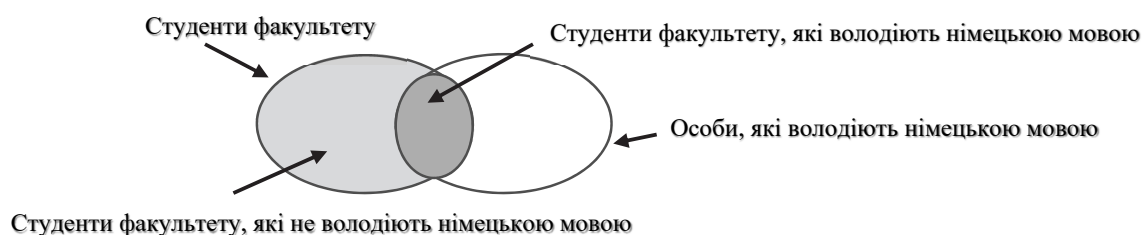
Що ж до максимуму кількісного значення квантора «більшість», то воно обмежується тільки всією сукупністю множини і є меншим за неї хоча б на один елемент. Тоді, можна зробити наступне порівняння $\text{половина} < \text{більшість} < \text{всі}$ (кожен, будь-який). Більшість – більше ніж половина, принаймні на один елемент із множини, але менше цілої сукупності, як мінімум, на один її елемент. Враховуючи це, висновок, що принаймні чверть студентів нашого факультету не є кваліфікованими програмістами мовою Python, буде носити лише імовірний, а не логічно необхідний характер. По-перше, більшість кваліфікованих програмістів мови Python від більшості кваліфікованих користувачів пакету MathLab може становити майже всю сукупність за вирахуванням двох елементів множини. По-друге, виходячи із інформації наданої в фабулі, ми можемо стверджувати, що, принаймні певна сукупності предметів із множини володіє ознакою, вираженою в предикаті судження, але чи не володіють нею інші елементи множини визначити неможливо. В тестах дана інформація відноситься до неявної, варіанти відповіді, які стверджують її як очевидну або заперечують, є неправильним.

Чи можна подолати цю невизначеність за допомогою мовних засобів? Нам стануть в пригоді обмежувальні частки. В українській мові існує низка обмежувальних часток, які допомагають зіставляти одні предмети та ознаки предметів з іншими в процесі міркування: тільки, хоча б, всього лише, лиш. Додаючи ці частки до збірних слів: деякі, кілька, частина, окремі, певні, менша частина тощо, ми виділяємо певну частину елементів множини, до яких належить ознака, виражена предикатом судження, а іншій частині множини вона, відповідно, не належатиме.

Порівняємо два судження: деякі студенти факультету володіють німецькою мовою та тільки/лише деякі/окремі студенти факультету володіють німецькою мовою. В першому судженні частковий квантор: «деякі» є кількісно невизначеним квантором і може впливати із неповноти інформації. Даний квантор вказує на існування хоча б одного, а, можливо, і всіх елементів множини, до якого/яких відноситься предикат. Тому, зробити логічний висновок чи існує певна сукупність студентів факультету, які не володіють німецькою мовою – неможливо. В тестових завданнях дана інформація матиме неявний характер.

Натомість в другому судженні частка «лише/тільки» задає межі обсягу суб'єкту, вираженому квантором «деякі». З цього випливає, що, існують інші (хоча б один) студенти факультету, які не володіють німецькою мовою. Встановлення визначеності межі обсягу суб'єкту вказує на виокремлення певної частки на підставі повноти інформації щодо всієї множини.

Повертаючись до питання кількісного визначення часткового квантору, необхідно згадати про такі кількісні частки: «трохи не», «мало не», «майже», «принаймні які» – доповнюючи числівник, вони впливають на кількісний вираз квантора. Візьмемо до приладу слово «майже». Згідно з Тлумачним словником української мови, «майже» – це «так, що трохи не вистає до чого-небудь» [2]. Тоді, вираз «майже всі» означатиме «трохи не до повної кількості». Утворимо судження: майже всі студенти факультету брали участь у першому заході. Друге твердження: кілька студентів факультету брали участь у другому заході. Слово «кілька» – «невизначена мала кількість (у межах від трьох до десяти)» [3]. Побудуємо фабулу: на факультеті, на якому навчається 100 студентів, відбулася низька заходів. В першому заході брали участь майже всі студенти. В останньому заході брали участь лише кілька студентів. Порівнюючи інформацію, яку надають квантори, можна стверджувати, що в першому заході брали участь більше студентів, аніж в другому.

Підсумовуючи вищесказане можна стверджувати, що квантори існування мають певні межі кількісного вираження. Зіставлення їх дає змогу зробити логічний висновок. Кількісні частки, які самі по собі не мають лексичного значення, але доповнюючи числівник, суттєво впливають на кількісний вираз квантора. Використання обмежувальних та кількісних часток дає змогу збільшити варіативність задач ТЗНК та відповідей до них.

Список використаних джерел

1. Завдання демонстраційного тесту 2024 року ЄВІ ТЗНК. ЗНО-ОНЛАЙН. URL: <https://zno.osvita.ua/master/tznpk/566/>
2. Майже. Тлумачний словник української мови : вебсайт / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні Нац. акад. наук України. URL: <https://www.inmo.org.ua/sum.html?wrд=%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%B6%D0%B5>
3. Кілька. Тлумачний словник української мови : вебсайт / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні Нац. акад. наук України. URL: <https://www.inmo.org.ua/sum.html?wrд=%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%B0>

Ключові слова: квантор існування, кількісне значення квантора, невизначене судження, висновок, логічна необхідність, логічна імовірність, тест загальної навчальної компетенції

Keywords: quantifier of existence, quantitative value of quantifier, indefinite judgment, conclusion, logical necessity, logical probability, test of general educational competence

Котовська Анастасія Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри філософії*

ВПЛИВ АГНОТОЛОГІЇ НА РОЗВИТОК ПРАВОВИХ СИСТЕМ

У сучасному світі, де зміни та невизначеність є не лише нормою, але й ключовими характеристиками соціального, економічного та політичного життя, розуміння впливу агнотології на розвиток правових систем стає надзвичайно актуальним. Агнотологія як наука про невідоме та невідомість, відіграє суттєву роль у формуванні стратегій в умовах невизначеності, спонукаючи до новацій та адаптації в правових системах.

Ми можемо виокремити декілька ключових аспектів впливу агнотології на правові системи:

- Невизначеність та ризики: агнотологія підкреслює, що не все можна знати або передбачити. Це робить правові системи більш гнучкими та адаптивними до нових викликів та ризиків.

- Складність прийняття рішень: агнотологія визнає, що прийняття рішень в умовах невизначеності є складним завданням. Це призводить до більш ретельного та обґрунтованого прийняття рішень у правовій сфері.
- Етика та відповідальність: агнотологія ставить питання про етику та відповідальність у ситуаціях, коли знання та інформація є обмеженими. Це робить правові системи більш прозорими та підзвітними.
- Інновації та адаптація: агнотологія стимулює інновації та адаптацію правових систем до нових умов. Це робить право більш динамічним та ефективним.

У цьому тексті ми дослідимо, як невизначеність сприяє правовим інноваціям та адаптації, як еволюціонують правові принципи та норми в умовах постійних змін, а також яку роль відіграє прецедентне право та аналогії у контексті невизначеності.

1. Невизначеність як стимул для правових інновацій та адаптації.

Невизначеність, розглядана з точки зору агнотології, може виступати як каталізатор для змін у правових системах. Коли правові норми стають недостатньо ефективними у вирішенні нових ситуацій або проблем, які виникають у суспільстві, невизначеність стимулює пошук нових підходів та рішень. Це може призводити до виникнення нових правових норм, законів чи навіть інститутів, спрямованих на вирішення конкретних проблем.

Невизначеність може породжувати потребу у правових інноваціях у таких важливих сферах, як технологічний прогрес, зміни в економічному середовищі та соціальні трансформації. Наприклад, розвиток інтернет-технологій та цифрової економіки створює нові виклики для правових систем у забезпеченні захисту особистих даних, боротьбі з кіберзлочинністю та регулюванні торгівлі віртуальними активами. У цих випадках невизначеність може спонукати до розробки нових нормативних актів або модифікації існуючих правових рамок для вирішення нових викликів.

З точки зору філософії, Іммануїл Кант, у своїх працях з теорії пізнання, звертає увагу на обмеженість нашого розуміння та необхідність визнання цієї невизначеності для подальшого розвитку науки та філософії. У своїй роботі «Критика чистого розуму» (*Critique of Pure Reason*), Іммануїл Кант звертає увагу на обмеженість нашого розуміння та необхідність визнання цієї невизначеності для подальшого розвитку науки та філософії. Кант аналізує природу розуму та його можливості в пізнанні об'єктивної реальності, показуючи, що розум має свої обмеження та не може дати абсолютно точного знання про світ. Він визнає, що існують межі нашого розуміння, і закликає до усвідомлення цієї невизначеності для того, щоб розвивати науку та філософію на основі більш об'єктивних принципів [1, с. 52].

Більше того, невизначеність може викликати необхідність у створенні нових інститутів або механізмів регулювання. Наприклад, у контексті екологічних проблем, таких як забруднення повітря чи зміна клімату, невизначеність може вимагати створення нових органів управління та механізмів міжнародного співробітництва для ефективного вирішення проблеми на світовому рівні.

Таким чином, невизначеність є стимулом для правових інновацій та адаптації, оскільки вона змушує правові системи постійно переглядати та модифікувати свої норми, закони та інституції для відповідності умовам, які змінюються, і викликам суспільства.

2. Еволюція правових принципів та норм в умовах мінливого світу.

Умови постійної зміни та невизначеності не лише вимагають адаптації правових систем, але й спонукають до перегляду та переосмислення самого поняття права. У своїй праці «Дисципліна та покарання», Мішель Фуко аргументує, що право не є статичним, а складається з динамічних практик, що постійно еволюціонують. Він розглядає владу як щось динамічне, що постійно перетворюється відповідно до соціокультурного контексту [2, с. 235]. З цієї перспективи, правові системи повинні постійно змінюватися та адаптуватися, щоб відповідати цим перетворенням та відображати зміни в суспільних цінностях та уявленнях про справедливість.

Концепція юридичного реалізму, яку розвинув Олівер Венделл Холмс, також підкреслює необхідність адаптації правових систем до нових реалій [3, с. 459]. Згідно з цією концепцією, судді повинні приймати рішення, враховуючи не лише чіткі правові норми, але й соціальні та економічні обставини конкретної справи. Такий підхід дозволяє праву бути більш гнучким та адаптивним до різноманітних ситуацій.

Отже, еволюція правових принципів та норм в умовах мінливого світу не лише є необхідністю, але й вимогою для забезпечення реалізації правосуддя та забезпечення справедливості в суспільстві.

3. Роль прецедентного права та аналогій в умовах невизначеності.

Прецедентне право та аналогії відіграють важливу роль у правових системах, особливо в умовах невизначеності. Прецеденти, які встановлюються в результаті судових рішень, можуть надавати важливі вказівки щодо того, як розуміти та застосовувати закон у нових ситуаціях. Аналогії, використовувані для порівняння аналогічних ситуацій, можуть також бути корисним інструментом у вирішенні невизначених питань.

Прецедентне право, як концепція, зародилось в англійській юридичній системі, і його значення в значній мірі визначається через приписану йому вагу в судовій практиці. Однак, в сучасному світі прецеденти стають не лише джерелом права, але й засобом вирішення правових питань у ситуаціях невизначеності.

Другим важливим аспектом є використання аналогій у правовій діяльності. В порівнянні з прецедентним правом, де судді враховують рішення, ухвалені у подібних справах, аналогії дозволяють розглядати нові справи через призму аналогічних юридичних ситуацій, які вже мали місце.

Крім того, концепція юридичного реалізму, яку пропонував Олівер Венделл Холмс, вказує на важливість контекстуального розуміння права та на роль суддів у формуванні правової практики в умовах невизначеності. Судді, керуючись не тільки законом, але й соціальними, економічними та політичними обставинами справи, можуть забезпечити більш справедливі та адаптивні рішення [4, с. 459].

Агнотологія – це динамічна та мінлива наука, яка постійно розвивається. Її вплив на правові системи буде лише зростати в міру того, як ми будемо стикатися з новими викликами та ризиками в майбутньому.

Важливо зазначити, що агнотологія не дає готових відповідей на всі питання. Вона лише допомагає нам краще зрозуміти природу невідомого та приймати більш обґрунтовані рішення в умовах невизначеності.

Список використаних джерел

1. Кант І. Критика чистого розуму / пер. з нім. та прим. І. Бурковського. Київ : Юніверс, 2000. 504 с.
2. Фуко М. Дисципліна та покарання. Народження в'язниці. 2-ге вид. Київ : Ніка-Центр, 2020. 452 с.
3. Holmes O. W. The Path of the Law. *Harvard Law Review*. 1987. Vol. 10. № 8 (25 Marth). P. 457–478. DOI: 10.2307/1322028
4. Holmes O. W. Law in Science and Science in Law. *Harvard Law Review*. 1899. Vol. 12. № 7 (25 Febr.). P. 443–463. DOI: 10.2307/1321177

Ключові слова: невизначеність; агнотологія; правові інновації; адаптація; еволюція правових систем; прецедентне право; аналогії; юридичний реалізм; контекстуальне розуміння права; справедливість.

Keywords: uncertainty; agnotology; legal innovations; adaptation; evolution of legal systems; precedent law; analogies; legal realism; contextual understanding of law; justice.

СЕКЦІЯ 19

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

*Керівник секції: завідувач кафедри політичних теорій,
доктор історичних наук, професор Л. І. Кормич*
*Секретар секції: доцент кафедри політичних теорій,
доктор філософії з політології А. М. Прохоренко*

Кормич Людмила Іванівна
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри політичних теорій, доктор історичних наук, професор*

Краснопольська Тетяна Миколаївна
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент*

БРЕНДИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Оцінюючи ступінь ефективності управлінської діяльності слід акцентувати увагу на значенні такого суб'єктивного чинника як репутаційна складова, яка забезпечує позитивне сприйняття та довіру суспільства до конкретних управлінських інституцій. Тому, безумовно, структури публічного управління та адміністрування зацікавлені в створенні власного позитивного суспільного іміджу та просуванні його, використовуючи інструментарій брендингу. Тож дана проблематика виступає предметом аналізу в багатьох наукових дослідженнях, присвячених концептуальному обґрунтуванню процесів формування політичного іміджу управлінських структур, службовців державних чи муніципальних установ тощо.

Зупинимось на розгляді деяких теоретичних аспектів теми, представлених в роботах ряду науковців-фахівців з такої проблематики.

Так, Сідні Дж. Леві ще на початку 60-х років минулого століття наголошував на важливості для державних агенцій впроваджувати в суспільну свідомість бажану модель власного сприйняття [1]. Такі публічні образи є складними і формуються різними інструментами, включаючи загальну суспільну концепцію урядування, аналіз конкретного досвіду роботи агенцій та їх персоналу, медійні образи, особисту політичну філософію тощо. Це багатовимірний підхід, що базується на інформаційній та оціночній складових.

В сучасних наукових дослідженнях застосовується багатовимірний підхід до оцінки суспільного сприйняття управлінських інституцій, що складається щонайменше з трьох компонентів [2; 3]. По-перше, репутація організації ґрунтується на її *продуктивності* – здатності вживати ефективні дії і виконувати свою місію. По-друге, репутація має *моральний* аспект, на який впливає відданість морально-етичним цінностям і стандартам при виконанні повноважень. І, нарешті, *юридично-процесуальний* вимір репутації, який залежить від іміджу організації щодо дотримання нею процесуальних стандартів. Завдяки такому підходу створюється багатогранний образ управлінських структур. На нього впливають різні аспекти репутації, кожен з яких сприймається суспільством по-своєму і має певні критерії оцінки.

Відповідно сучасним концепціям, брендинг управлінських інституцій потребує демонстрації позиції, яка засвідчує їхні ціннісні орієнтації. Роблячи це, організації повинні зосередитися на чотирьох цілях: 1) чітко визначити та поділити власні цінності та цінності всіх зацікавлених сторін; 2) спілкуватися та діяти автентично, відображаючи послідовність, довіру та цілісність; 3) здійснювати, як мінімум, епізодичну участь як частину публічного дискурсу щодо спірних питань, які стосуються зацікавлених представників громадськості; і 4) використовувати підходи до вимірювання та оцінки, орієнтовані на проблему та причину, щоб зменшити відстань між заявами та діями [4].

Щоб сформувати позитивну репутацію, сучасні адміністрації повинні займати публічну позицію щодо широкого кола питань, які виходять за межі їх основної місії. Це особливо актуально для України, враховуючи військове протистояння агресії РФ та стратегію України щодо приєднання до Європейського Союзу. Бо на сприйняття громадськістю системи публічного управління та адміністрування впливає не лише те, наскільки ефективно вона виконує свої основні функції, але й те, наскільки її діяльність сприяє ширшим цілям, таким як відсіч російській агресії, подолання її наслідків та успішне ведення переговорів про вступ до ЄС.

Адже суспільний імідж управлінських інституцій, який формується в рамках політичної комунікації з громадськістю, є багаторівневим і охоплює такі аспекти, як: розуміння бренду; демонстрація та підтримка лідерства; впровадження комунікації з громадськістю як основної компетенції та досконалість планування, управління і оцінювання зв'язків з громадськістю [5]. При цьому важливу роль у концепції брендингу відіграє імідж керівництва, який враховує його здібності, ціннісні орієнтації, соціально-психологічні характеристики, позитивні стосунки з членами колективу та представниками оточуючого середовища, спроможність сприяти активному формуванню позитивного іміджу управлінської інституції. Тобто, йдеться як про об'єктивні параметри так і про суб'єктивні оцінки діяльності управлінців населенням та інститутами громадянського суспільства.

При цьому важливо розуміти, що ЗМК відіграють значну роль у оприлюдненні інформації про функціонування системи управління та ефективність роботи різних підрозділів та окремих співробітників. Це допомагає сформувати бажаний імідж органу в очах громадськості.

Питання суспільного іміджу управлінських структур розглядається в рамках сучасної концепції відкритого уряду, яка передбачає прозорість діяльності та активну участь громадськості в формуванні і реалізації управлінських стратегій, співробітництво державного і приватного секторів [6]. При цьому, деякі дослідники наголошують на подвійний – як потенційно позитивний, так і негативний вплив прозорості на довіру до влади і управлінських структур. З одного боку, прозорість може призвести до більшої довіри та легітимності, але в деяких ситуаціях, навпаки, зниження довіри може бути наслідком відкритості урядування [7]. Цей аспект має враховуватись, з огляду на процеси цифровізації і широку представленість у соціальних мережах.

Нарешті, слід зазначити, що існує двосторонній зв'язок між іміджем системи публічного управління та іміджем держави в цілому. Україна зміцнила своє позитивне сприйняття у світі у контексті російсько-української війни [8]. Зміну брендингу України, особливо після 2022 року, відображає, наприклад, офіційний сайт Ukraine.ua, що зображує українців як захисників, героїв [9]. Така трансформація позиціонування та сприйняття держави сприяє і підвищенню репутації її управлінських інституцій.

Список використаних джерел

1. Levy S. J. The Public Image of Government Agencies. *Public Administration Review*. 1963. Vol. 23, N 1. P. 25–29. URL: <https://doi.org/10.2307/973383>
2. Carpenter D. P. Reputation and Power: Organizational Image and Pharmaceutical Regulation at the FDA. Princeton NJ : Princeton Univ. Press, 2010. 856 p.
3. Overman S., Busuioc M., Wood M. A Multidimensional Reputation Barometer for Public Agencies: A Validated Instrument. *Public Administration Review*. 2020. Vol. 80, Iss. 3. P. 415–425. URL: <https://doi.org/10.1111/puar.13158>

4. Capizzo, Luke & Iannaccone, Jeannette I. Citizen brand: The Emergence of Brandstanding as Organizational Engagement and Civic Duty. *Public Relations Review*. 2023. Vol. 49, Iss. 2. Art. 102307. URL: <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2023.102307>
5. Gregory A., Macnamara J. An Evaluation U-Turn: From Narrow Organisational Objectives to Broad Accountability. *Public Relations Review*. 2019. Vol. 45, Iss. 5. Art. 101838. URL: <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2019.101838>
6. Tai Kuang-Ting. Open Government Research Over a Decade: A Systematic Review. *Government Information Quarterly*. 2021. Vol. 38, Iss. 2. Art. 101566. URL: <https://doi.org/10.1016/j.giq.2021.101566>
7. Matheus R., Janssen M. A Systematic Literature Study to Unravel Transparency Enabled by Open Government Data: The Window Theory. *Public Performance & Management Review*. 2020. Vol. 43, Iss. 3. P. 503–534. URL: <https://doi.org/10.1080/15309576.2019.1691025>
8. Lee S. T. A battle for foreign perceptions: Ukraine's country image in the 2022 war with Russia. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2023. Vol. 19. P. 345–358. URL: <https://doi.org/10.1057/s41254-022-00284-0>
9. Bolin G., Ståhlberg P. Nation branding vs. nation building revisited: Ukrainian information management in the face of the Russian invasion. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2023. Vol. 19. P. 218–222. URL: <https://doi.org/10.1057/s41254-022-00277-z>

Ключові слова: публічне управління, брендинг, суспільний імідж, позитивна репутація, багатовимірний підхід.
Keywords: public administration, branding, public image, positive reputation, multidimensional approach.

Вітман Костянтин Миколайович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
директор Центру підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів, професор
кафедри політичних теорій,
доктор політичних наук, професор

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ ГЕОПОЛІТИЧНИХ АВТОКРАТИЧНИХ ЦЕНТРІВ НА ЕТНОПОЛІТИЧНУ СФЕРУ КАЗАХСТАНУ

Головним чинником збереження авторитарних політичних режимів Центральної Азії, у тому числі Казахстану, визначається авторитарний геополітичний вплив так званих світових центрів автократії – Росії та Китаю, які тотально незацікавлені у формуванні поясу демократії навколо себе. В. Саутьонков підтверджує, що «рушійною силою автократизації (сусідніх держав) виступають, найперше, такі потужні актори міжнародної політики авторитарного зразка, як Росія та Китай» [1, с. 120]. Об'єднання, співпраця та взаємна підтримка між державами з автократичними політичними режимами забезпечує умови для збереження та стабільності цих режимів.

Казахстан опинився в унікальній вигравшій геополітичній ситуації, адже багатополарна природа авторитарного зовнішнього впливу дає змогу врівноважувати найбільш деструктивні його прояви з боку кожного з центрів впливу. «В Казахстані політичний вплив Росії врівноважується потужним економічним впливом Китаю», – зауважує Є. Солонина [2]. І сфера етнополітики є ідеальним майданчиком для підтвердження такої гіпотези.

Казахстан уник настільки руйнівного авторитарного впливу Росії в етнополітичній сфері, хоча неодноразово запрошувався та підштовхувався нею до різноманітних форматів інтеграції. Хоча Республіка Казахстан входить до складу Євразійського Союзу на чолі з Росією – антитипу Європейського Союзу на пострадянському просторі для утримання держав регіону в

полі економічної політичної, військової та культурної інтеграції. При цьому Казахстан активно бере участь у китайських проектах інтеграції – є членом Шанхайської організації співробітництва (ШОС), заснованої КНР задля забезпечення миру, безпеки і стабільності та співпраці в політичній, економічній, освітній, енергетичній, екологічній та інших сферах. Незважаючи на те, що Росія також є членом ШОС, її вплив на держави Центральної Азії стрімко деволуціонує після повномасштабного воєнного вторгнення в Україну, чим користується Китай.

Пекін почав активно налагоджувати співпрацю з країнами Центральної Азії (Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Туркменістаном і Узбекистаном) без Росії, у 2023 р. створивши формат (C+C5 – China і Central Asia). У квітні 2024 р. у м. Сіань відбувся перший саміт цього формату під назвою «Китай – Центральна Азія», на якому було досягнуто низки домовленостей (54 угоди), які охоплюють всі сфери – від економічної до культурно-освітньої. Вони стали продовженням китайської ініціативи «Один пояс – один шлях». Китай обіцяє надати понад \$3,5 млрд. прямої заохочувальної фінансової підтримки центральноазійським державам, що сприятиме розвитку їх економік та забезпечить ще більшу лояльність цих авторитарних політичних режимів до Пекіна. Для центральноазійських держав курс на зближення з Китаєм означає не лише підтримку економік, а й «продовження перебування нинішніх лідерів при владі з усіма її привілеями й можливостями збагачення» [3]. Крім того, чимало досягнутих угод (понад 10) стосуються культурно-освітніх та гуманітарних обмінів між Китаєм та центральноазійськими державами (проведення спільних днів культури, наукової діяльності у китайських університетах, квот на навчання та академічні мобільності), що неминуче означає також етнокультурне зближення з Китаєм.

Це вказує на те, що на етнополітичну сферу конкретної держави впливає не лише її політичний режим, адже авторитарний режим Казахстану не існує ізольовано, вона перебуває під впливом також політичних режимів геополітичних лідерів (в досліджуваному випадку – центрів автократії Китаю та Росії). Якщо етнокультурний, етнополітичний вплив Китаю на етнополітику Казахстану посилюються, що має наслідком не лише покращення становища китайської національної меншини внаслідок збільшення залежності авторитарного політичного режиму Казахстану від Китаю, то вплив Росії послаблюється.

Натомість Казахстан не орієнтується виключно на авторитарні центри (Китай та Росію) і робить кроки у бік демократизації, в тому числі шляхом налагодження відносин з демократичним Заходом. Прикладом може бути освітня політика – на практиці в казахстанській освітній процес впроваджується не білінгвізм, а трілінгвізм: казахська як державна, російська як міжнаціональна та англійська як мова інтеграції у світову економіку. Тримовна освіта активно запроваджується у вищій школі, у середній освіті англійська використовується для викладання чотирьох предметів, зокрема у старшій школі (10-11 класи) – хімії, фізики, біології та інформатики, інші предмети викладаються казахською мовою, а російська мова є окремим предметом [4]. Але вчені систематизують основні виклики тримовної освітньої політики Казахстану – одночасне впровадження кількох реформ (латинізація, тримовність), труднощі підготовки англомовних вчителів, відсутність англомовного середовища та дистантність всіх цих мов, що ускладнює їх опанування [5].

США позитивно оцінили англізацію казахстанської освіти і пообіцяли підтримку програмам вивчення англійської мови [6]. Більше того, США відновили дипломатичний формат, ініційований у 2015 р – «C5+1» (5 країн Центральної Азії + США). У 2023 р. відбувся перший саміт глав держав, на якому США пообіцяли інвестувати у підтримку безпеки, розвиток громадянського суспільства та підтримку вразливих груп регіону. Налагоджуючи співпрацю з Центральною Азією, США намагаються протидіяти авторитарній експансії Китаю та Росії, заохочуючи процеси демократизації цих держав [7]. З-поміж інших Казахстан розглядається як найбільш стабільна і прогнозована держава регіону.

Таким чином завдяки лавіруванню між авторитарними центрами (Росією та Китаєм) і демократичним Заходом, Казахстану вдалося проводити досить ефективну (враховуючи стар-

тові умови) етнополітику націє- та державотворення, яка полягала у формуванні нації, підвищенні статусу та популяризації державної мови, дерусифікації цієї пострадянської держави.

Список використаних джерел

1. Саутъонков В. М. Міжнародний вимір авторитаризму: модель та форми співпраці недемократичних держав. *Політикус*. 2022. Вип. 4. С. 119–124.
2. Солонина Є. Казахстан, протести і Росія: що призвело до заворушень і які наслідки вони матимуть? *Радіо Свобода*. 6 січня 2022 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kazakhstan-rossiya-asia-protesty-naslidky/31641258.html>
3. Сидоренко В. Під декораціями імперії Тан: Китай і Центральна Азія взяли курс на зближення. *Укрінформ*. URL: <https://bit.ly/3U9Wk16>
4. Sarmurzin Y., Amanzhol N., Toleubayeva K., Zhunusova M., Amanova A., Abiy A. Challenging aspects of Kazakhstan's trilingual education policy: evidence from a literature review. *Asia Pacific Education Review*. 2023. 24 Jan. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12564-023-09823-7#citeas>
5. Kambatyrova A. Parents' language ideologies in the context of trilingual education policy in Kazakhstan. *International Journal of Multilingualism*. 2022. URL: <https://bit.ly/3PZwXwh>
6. Schulz D. Writing a New Future: Kazakhstan's Language Reforms. *CPC – Caspian Policy Center*. URL: <https://caspianpolicy.com/research/security-and-politics-program-spp/writing-a-new-future-kazakhstans-language-reforms-13235>.
7. Diplomatic platform «C5+1». *U. S. Department of State*. URL: <https://bit.ly/3PJhgJB>

Ключові слова: політичні режими, геополітичні лідери, автократичні центри, етнополітична сфера, етнополітика.

Keywords: political regimes, geopolitical leaders, autocratic centers, ethnopolitical sphere, ethnopolitics.

Мамонтова Елла Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор*

ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ УКРАЇНИ

Становлення України як повноправного учасника світового співтовариства відбувалося в складних умовах системної трансформації суспільства, розривом з тоталітарними практиками в економічній, соціальній, культурно-духовній та політико-управлінській сферах. Щодо зовнішніх впливів, то вони також не сприяли легкому переходу «республіки рад» до демократичної, правової, соціальної держави. Поразка СРСР у «холодній війні» і Білівіжська угода 1991 р., декларація «кінця історії» та попередження щодо «зіткнення цивілізацій», невизначеність геополітичної картини світу та мінлива економічна кон'юнктура, – все це формувало коло обставин, в яких починався шлях України до Європи як цивілізаційного проекту, ціннісного орієнтиру та політичного утворення. А оскільки реалізація цього шляху вбачається як євроінтеграційний процес, цілком виправдано розглянути його основні етапи через призму взаємин України з Європейським Союзом.

Вперше на офіційному рівні намір України розбудовувати відносини з Європейським Союзом був проголошений 2 липня 1993 року у Постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України». Але відправним пунктом початку процесу встановлення відносин України з Європою повною мірою варто вважати визнання незалежності України ЄС, яке відбулося у грудні 1991 року, «коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як представник головуєчої в ЄС країни, у своєму листі від імені Європейського Союзу офіційно визнав незалежність України» [1].

Однак сама траєкторія відносин України з ЄС не була простою та поступальною. Її характеризують коливання між інтенсифікацією та гальмуванням, суперечливість між вибором геополітичних пріоритетів, проблемність і драматизм. У цьому зв'язку варто погодитись зі словами Ю. Якименко: «Образно кажучи, у відносинах Україна – ЄС віддзеркалювалися проблеми і особливості історичного розвитку зовнішньої і внутрішньої української політики» [2, с. 282].

Ми пропонуємо виділити такі три етапи процесу реалізації євроінтеграційних прагнень України:

- Етап співробітництва і партнерства (1991–2014 рр.).
- Етап політичної асоціації і економічної інтеграції (з 2014 – 2021 рр.).
- Етап військово-політичного співробітництва (2022 р. – по нині).

На першому етапі «налагоджується системний політичний діалог, створюється комплекс партнерських відносин у різних сферах, будуються договірно-правові засади співробітництва, триває поступове утвердження євроінтеграційного курсу України» [2, с. 283]. Серед найбільш значущих кроків молодой незалежної країни з визначення і вдосконалення євроінтеграційного курсу слід виокремити декілька програмних документів. Це: Постанова Верховної Ради «Про Основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 р.; Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998р.; Програма інтеграції України до Європейського Союзу, схвалена Указом Президента від 14 вересня 2000 р.; Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010р.

Паралельно з програмно-стратегічним закріпленням євроінтеграційного курсу в цей період формувалися і договірно-правові та організаційні засади партнерства Україна з ЄС. У 1994 р. було укладено Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. У грудні 1999 року було оприлюднено «Спільну стратегію ЄС щодо України», яка засвідчила встановлення стратегічного партнерства між ними. У 2003–2004 роках з ініціативи ЄС було розроблено концепцію та прийнято т. зв. «Європейську політику сусідства (ЄПС), що передбачає забезпечення стабільності та миру, а також розвиток співпраці із сусідніми країнами. Україна приєдналась до цієї ініціативи у травні 2004 р. У її рамках було прийнято «План дій Україна-ЄС».

Втім, зазначимо, що усі вищезгадані кроки здійснювались на тлі т. зв. багатовекторності у зовнішній політиці України. Однак «Помаранчева революція 2005 р., підтримана лідерами ЄС, завершила складний період зовнішньополітичної невизначеності, проголосила прозахідний курс України і надала потужний імпульс подальшій євроінтеграції.

5 березня 2007 р. розпочався переговорний процес щодо укладення нового базового договору між Україною та ЄС (Угоди про асоціацію). Складні переговори тривали майже п'ять років: у березні 2012 р. текст Угоди було парафровано.

Важливою віхою на шляху розбудови партнерських відносин України стала ініціатива ЄС зі Східного партнерства (2009 р.). Втім, не зважаючи на поширення форматів співпраці, дана програма також не передбачала перспектив членства в ЄС для жодного з учасників. Така невизначеність сприяла посиленню проросійських орієнтацій у зовнішній політиці України, що з особливою наочністю проявились під час президенства В. Януковича (2010–2014 рр.).

Кульмінацією повороту України до євразійської моделі транзиту стало призупинення урядом М. Азарова процесу підготовки до укладання Угоди про асоціацію, і остаточна відмова В. Януковича від підписання документу на Вільнюському саміті Східного партнерства 29 листопада 2013 р. Таке рішення здетонувало масштабні акції протесту, які переросли у Революцію гідності, яка проставила остаточну крапку на складному невизначеному періоді відносин Києва та Брюсселя, і визначила курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію.

Другий етап процесу реалізації євроінтеграційних прагнень України (2014–2021 рр.) визначається системоутворюючими зрушеннями у державотворчому процесі України, початком

протистояння російській агресії, остаточним утвердженням незворотності євроінтеграційного курсу України, переходом партнерської взаємодії України з ЄС на якісно новий рівень, закріплений «Угодою про асоціацію» (2017).

В складний час своєї історії Україна отримала відчутну консолідовану системну підтримку з боку європейського співтовариства, яке, зіткнувшись з оновленим потужним інструментарієм гібридної агресії Росії, спрямованої на дестабілізацію внутрішньо-політичної ситуації у окремих країнах, дискредитацію системи управління ЄС, розмивання базових європейських ідеалів та цінностей, активізацію право-радикальних рухів та формування проросійського лобі в правлячих колах країн – членів ЄС, одностайно продемонструвало солідарність з Україною, підтримку її територіальної цілісності, незалежності та суверенітету. «Європейський Союз: не визнав анексію Криму, засудив російську інтервенцію на Донбасі; надав фінансово-економічну, матеріально-технічну допомогу Україні; запровадив проти Росії різноманітні політичні та економічні санкції; ініціював переговорний процес для зупинення війни на Сході України» [2, с. 292].

Серед ключових договірно-правових та організаційних ініціатив другого етапу євроінтеграційного процесу, перш за все слід назвати підписання та ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2017).

Виконання Угоди забезпечило вихід україно-європейського співробітництва на новий системний рівень, сприяло розвитку економіки в вільній торгівлі, сформувало підґрунтя імплементації європейських стандартів у всіх сферах суспільного життя (законодавстві, економіці, торгівлі, транспорті, енергетиці, екології, освіті, державному управлінні, у сфері електронних комунікацій тощо).

Безумовно, не тільки співробітництво в рамках Угоди про асоціацію забезпечило прогрес України на євроінтеграційному шляху. У цьому зв'язку варто згадати й інші європейські ініціативи та кроки українського керівництва. Це, зокрема: впровадження безвізового режиму для українських громадян для поїздок до країн ЄС (набув чинності 11 червня 2017р.); внесення змін до Закону «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», якими закріплено курс України на вступ до ЄС і НАТО (червень 2017 р.); зміни до Конституції України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС і НАТО (7 лютого 2019 р.).

Третій етап співробітництва України та ЄС, яке можна охарактеризувати як військово-політичне, розпочато у 2022 р. Саме повномасштабна російська агресія примусила європейські еліти переглянути інтеграційну політику ЄС щодо України. Українське суспільство отримало з боку європейців безпрецедентну гуманітарну, економічну та військову підтримку. Ключовими подіями цього етапу стали отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС (червень 2022 р.), офіційна рекомендація Єврокомісії почати переговори про вступ України до ЄС (8 листопада 2023 р.) та офіційне вирішення Ради Європейського Союзу розпочати переговори щодо вступу України до ЄС. А вже 1 лютого 2024 року ЄС офіційно схвалив пакет фінансової допомоги на 50 мільярдів євро, що стало додатковим поштовхом для системних реформ в Україні у рамках євроінтеграційного треку. Дані кроки можуть розглядатись як беззаперечна підтримка Європейського співтовариства Української державності та акт солідаризації з українським народом у боротьбі з російським агресором.

Список використаних джерел

1. Історія становлення відносин Україна–ЄС. URL: <https://minjust.gov.ua/m/istoriya-stanovlennya-vidnosin-ukraina-es>
2. Україна: 30 років на європейському шляху / Ю. Якименко [та ін.] ; Укр. центр екон. і політ. дослідж. ім. Олександра Разумкова. Київ : Заповіт, 2021. 392 с.

Ключові слова: євроінтеграція, Україна, ЄС, стратегія, співпраця.

Keywords: European integration, Ukraine, EU, strategy, cooperation.

СУЧАСНА АДАПТАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ У КІБЕРПРОСТІР

В умовах повномасштабної війни, яка проявляється в затяжному характері назрівають кризові питання та тригерні реакції на політичні дії, які в звичайному політичному процесі могли залишитись на рівні інцидентів та не розвиватись в якості конфлікту. Проте, військова агресія, психологічна нестабільність та інформаційна невідповідність реальній військово-політичній ситуації, викликає певну токсичну реакцію на дії правлячої еліти.

Така ситуація демонструє нашарування невирішених конфліктів в політичній площині, маніпулятивні питання щодо легітимності політичної влади та дестабілізацію політичної системи. Розуміння великих суспільних невдоволень, кризи в політичній площині та суспільної пригніченості проявляється в публічній декламації особистісного відношення до політичних процесів. В цифровізованому світі прояв індивідуальної позиції відбувається через кібернетичний простір, що супроводжується можливістю бачити байдужість або активність суспільства щодо політичних процесів.

Українське суспільство стає титаном масштабного перевтілення з великими небезпеками та ризиками в надскладний військовий період. Так, на думку авторського колективу Л. Кормич, Т. Краснопольської та Ю. Завгородньої «цифрова трансформація, яка відбувається в сучасних умовах, активно впливає на сферу національної безпеки. З одного боку, він виступає фактором, що сприяє національній безпеці, оскільки підвищує ефективність державного управління, і, будучи основним рушієм реформ у цій сфері, трансформує систему державної політики, призводить до розширення політичної участі громадян, а отже, демократизує суспільне життя. З іншого боку, цифрова трансформація створює кілька нових загроз національній безпеці, а саме в економічному, соціальному та інформаційному просторі. Це сприяє цифровій політичній ізоляції, переміщенню політичної активності в цифрове середовище та появі нових віртуальних нетрадиційних форм політичної участі, розвитку кіберзагроз та кібератак тощо» [1, с. 30].

В сучасному кібераспекті політичних конфліктів значну роль відіграє низький рівень контрольованості процесів взаємовпливу в кіберпросторі. Адже, з розвитком безпекових складових розвивається і рівень винахідливості кібератак, що демонструє ріст інформаційно-кібернетичних технологій з низьким рівнем політичного врегулювання даних питань. Так, динаміка «зростання світового ринку кібербезпеки у 2004 р. оцінювався в 3,5 млрд доларів, у 2011 – в 64, у 2015 – в 78, а в 2017 р. – вже в 120 млрд (приріст у більш як 34 рази). І ця динаміка стає все виразнішою. У 2020 р. обсяг світового ринку кібербезпеки становив 162,5 млрд доларів із перспективою зростання до понад 418 млрд до 202844, що відповідає сукупному середньорічному темпу зростання 12,5 %, і більш як у 10 разів перевищує темпи приросту ринків ІКТ і послуг, що постачаються цифровим способом» [2; 3].

Такі тенденції зростання витрат на безпеку кіберпростору – підтверджують факт значної загрози кіберзлочинності. Тому, конфлікти в кіберпросторі позиціонуються в якості негативного елементу. А безпосередньо політичні конфлікти в кіберпросторі реалізують боротьбу суб'єктів політики в латентний спосіб без чіткої персоналізації, проте з негативними наслідками для опонента та суспільства в цілому. Оскільки, шкода завдана політичному опоненту, може бути розрахована в якості витрат кожного пересічного громадянина.

Так, до прикладу «у травні 2021 р. через атаку шкідливого програмного забезпечення зупинено роботу найбільшої американської трубопровідної системи Colonial Pipeline, в результаті чого президент США Джоозеф Байден оголосив надзвичайний стан, а компанія заплатила хакерам 4,4 млн дол. у криптовалюти за відновлення роботи» [4]. В даній атаці кіберфахівцями був помічений російський слід, що створює власне уявлення про політичний чинник еконо-

мічних втрат американської компанії, яка через такі витрати буде вживати усіх заходів щоб повернути втрачені кошти. А тому, як наслідок витрати покладуть на звичайних громадян, які сплачують податки для функціонування держави.

Фундаментальні знання про політичний конфлікт вдало трансформуються в кіберплощину проте мають свою специфіку у формі цифровізації життєво-важливих процесів. Політичне протистояння може проявлятися у формі атак на ресурси політичних партій, окремих політичних діячів і об'єкти критичної інфраструктури з метою проголошення політичних вимог. Такі атаки допомагають вплинути на розвиток демократичних процесів, що мають суспільно-політичне значення.

Разом з тим, у політичному конфлікті в кіберпросторі варто шукати позитивні аспекти, а саме постійний процес розвитку що потребує удосконалення системи глобальної кібербезпеки, політичного діалогу на світовому рівні, адже процес переформатування життєвих процесів в кіберпростір стає ще більш активним, а з розвитком штучного інтелекту та запровадженням його в діяльності знизить рівень використання загальновідомих елементів взаємодії.

Сучасний світ готує нові виклики для людей через кібертехнології, які цими ж людьми придумані в якості корисних експериментів щодо швидкості, зручності, комфорту та безпеки, але разом з цим незахищеністю, безвідповідальністю та не прогнозованістю розвитку подій.

Список використаних джерел

1. Kormych L., Krasnopolska T., Zavhorodnia, Yu. Digital Transformation and National Security Ensuring. *Evropsky Politicky Pravni Diskurz*. 2024. Vol. 11. Iss. 1. P. 29-37. URL: <https://doi.org/10.46340/eppd.2024.11.1.4>
2. Ross A. Want job security? Try online security. *Wired*. 25 April 2016. URL: <https://www.wired.co.uk/article/job-security-cybersecurity-alec-ross>
3. Global Cybersecurity Market Size to Grow at a CAGR of 12.5% from 2021 to 2028. *Quince Market Insights*. 17 March 2021. URL: <https://www.globenewswire.com/en/news-release/2021/03/17/2194254/0/en/GlobalCybersecurity-Market-Size-to-Grow-at-a-CAGR-of-12-5-from-2021-to-2028.html>
4. Biden Says Russia Has «Some Responsibility» In Pipeline Ransomware Attack. *Radio Free Europe*. 10 May 2021. URL: <https://web.archive.org/web/20210512233023/https://www.rferl.org/a/fbi-confirms-darkside-hacker-group-pipelinecyberattack-russia/31248174.html>

Ключові слова: політичний конфлікт, кіберпростір, повномасштабна війна, цифровізація, політичні процеси.
Keywords: political conflict, cyberspace, full-scale war, digitalization, political processes.

Сушко Анатолій Іванович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат історичних наук, доцент

Прохоренко Аліна Марленівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, доктор філософії з політології

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РАМКАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ

Сутність політичних технологій рідко пов'язують в суспільній свідомості з політичною практикою і найбільш щільно їх пов'язують з активацією виборчих кампаній, технологіями політичного маркетингу і PR. Це недалеко від істини, тому як саме в процесі виборчих кампаній відбувається

найбільш широке застосування політичних технологій, з метою впливу на свідомість і дії електорату. Але як буде показано далі, це далеко не єдина область застосування політичних технологій.

В рамках демократичного транзиту, змінюються інструменти політичних технологій, проте їх структура залишається незмінною і виглядає наступним чином: кінцева мета політичного управління – інформація – технологічні операції – методи дій, методики застосування інструментів, процедури, прийоми – наявні ресурси. Основний принцип ефективного політичного управління в рамках будь-якої системи є цілераціональна дія [1]. Будь-які політичні технології застосовуються для досягнення кінцевої мети, яка обумовлює, яким чином відбувається конструювання методів впливу, вибір процедур, підбір необхідних ресурсів.

Транзитивні суспільства, такі як українське, це суспільства в яких протікають постійні соціальні, політичні та економічні зміни і навіть якщо кінцева мета цих змін декларується, її реалізація не є обов'язковою. Особливості транзитивного суспільства – це рух, коли накопичення кількісних змін, призводить до якісного стрибка. Політичні технології такого суспільства так само знаходяться в постійному русі до нового якісного стану. Важливо так само і уточнити, що політичні технології, в процесі своєї зміни можуть і не мати демократичного вигляду, адже транзитивні суспільства лише проходять процес становлення демократії.

Очевидно, що транзитивні суспільства не є однорідними і по відношенню до їх типів в політичній науці існує ряд концептуальних підходів. Хронологічно, першим підходом до визначення сутності транзитивного суспільства стала концепція політичної модернізації, що з'явилася в 1950-х роках. Ідея модернізації недемократичних держав викликала численні дискусії. За останні 70 років, політичні реалії істотно трансформувалися, внаслідок чого була доповнена концепція політичної модернізації, перетворившись в теорію. Існують і альтернативні концепції, серед яких: транзитологія, неомодернізм, постмодернізація і демократизація. Проте всі альтернативні концепції базуються на теорії модернізації. При цьому трансформація політичних технологій в рамках теорії фактично не розглядається.

Варто також відзначити, що утримання демократизації політичного життя в більшості країн (особливо в пострадянських державах) пов'язане не зі створенням демократичних інститутів, а в відновлені і вдосконалені цих систем [2]. Тож можна погодитися з С. Хантінгтоном, який констатував, а для багатьох держав і передбачив необхідність і неминучість «трьох хвиль демократизації» [3, с. 17].

Також, варто зазначити, що є і більш масштабні чинники які впливають на успішність демократичного транзиту. В першу чергу це держава і нація, на основі які і формуються соціальні, економічні, політичні, культурні та аксіологічні підстави для формування повноцінної демократії, тобто, суб'єктивний фактор повинен бути відсутнім, що особливо підкреслюють представники структурного підходу до демократичного транзиту.

Серед чинників успішного демократичного транзиту, частина дослідників (Г. Алмонд, С. Верба) відзначати рівень розвитку культури держави. Основою культури, на їхню думку, повинні бути демократичні цінності [4, с. 370]. Проте варто відмітити, що сьогодні це положення можна вважати застарілим, адже практика демонструє, що навіть в державах, де історично переважали елементи недемократичних режимів, можуть бути сформовані умови, які позитивно вплинуть на формування демократії. Для держав Східної Європи, успішність демократичного транзиту, оцінюється високо, саме через наявність подібних умов, незважаючи на історично низький рівень демократичних цінностей. До таких умов належить високий рівень освіти, поступове формування лояльності до політичної системи, наявність політичних партій, діяльність харизматичних лідерів, неурядові організації, багатоканальні ЗМІ. При цьому демократизація вимагає так само і високого рівня економічного розвитку, який дозволить реалізовувати соціальні програми, що підвищують рівень політичної культури, що збільшують рівень довіри до політичних інститутів.

Взагалі, у транзитивних країнах, особливу увагу приділяють пошуку шляхів гармонізації національних соціальних і культурних цінностей з сучасними цивілізаційними здобутками. У свідомості громадян, національне і загальносвітове не повинно бути розділене ідеологічної ри-

сою інакшості, інакше модернізація виявляється неможливою, або ж в процесі реалізації призводить до протилежних ефектів. Демократизація системи влади, її делегування, самоврядування, плюралізм, розвиток системи інститутів громадянського суспільства – це основні завдання транзитивних держав. Політичні технології в свою чергу, повинні ґрунтуватися не на тих цінностях, які декларують політичні актори, а на тих цінностях, які є актуальними в конкретний період часу. При цьому особливості геополітичних факторів не можуть бути нівельовані.

Так само важливо відзначити, що для країн пострадянського простору, зміст транзиту, полягає не тільки у впровадженні нових інформаційних технологій в політичне життя, але в якісній зміні економічної системи, зміні систем виробництва, пошук ефективних власників. Економічний добробут держави, безпосередньо впливає на можливість впровадження інновацій. Для багатьох країн в пострадянський період, який для багатьох з них триватиме ще тривалий час, завдання реформування громіздкої економічної системи виявилось нерозв'язною проблемою, неможливість реформування економіки стала каменем спотикання для ефективного завершення демократичного транзиту. Одночасно з цим і політичні технології в таких державах розвиваються вкрай повільно через нестачу ресурсів і загальну неготовність політичної культури до інновацій. Сучасний світ вимагає гнучкості і адаптивності до постійно мінливих зовнішніх економічних та політичних умов. Однак успішність застосування інноваційних політтехнологій в транзитивному суспільстві, повністю залежить від того наскільки це відповідає потребі в об'єднанні національної держави зі світовим співтовариством.

Список використаних джерел:

1. Кормич Л. І. Ознаки кризи демократичного транзиту в сучасному світі. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.). Одеса, 2017. С. 200-202.
2. Вайер А. М., Іванова А. В. Політичні технології як чинник процесу демократизації громадянського суспільства. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. Одеса, 2020. Вип. 65. С. 33-40. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/65_2020/7.pdf
3. Huntington S. P. The third wave: Democratization in the late twentieth century. Norman : Univ. of Oklahoma Press, 1993. 366 p.
4. Almond G., Verba S. The Civic Culture Revisited: An Analytical Study. Boston : Little, Brown, 1980. 421 p.

Ключові слова : політичні технології, демократичний транзит, транзитивне суспільство.

Keywords: political technologies, democratic transit, transitive society.

Акімов Андрій Володимирович

Запорізький національний університет,

*викладач кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,
доктор філософії*

СУЧАСНИЙ СТАН НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Внаслідок повномасштабного вторгнення зі сторони рф на територію нашої держави актуалізувались питання мобілізаційних процесів в Україні. Зовнішнім виразом діяльності публічної адміністрації є законодавче закріплення регулювання мобілізаційних процесів під час дії особливого періоду. В умовах воєнного стану та початку активних мобілізаційних процесів в Україні важливим фактором залишається дотримання передбачених прав і свобод громадян.

Діяльність системи державного управління під час мобілізації в умовах повномасштабної збройної агресії зі сторони РФ має комплексний характер та полягає у формуванні ґрунтовної нормативно-правової бази, що регулює всі проблемні аспекти під час балансування прав і свобод громадян та національних інтересів України в умовах захисту територіальної цілісності та суверенітету нашої держави від реальної загрози. З боку юридичного поля державне управління використовує єдину підставу щодо початку мобілізаційних процесів – введення правового режиму воєнного стану, що передбачається Основним Законом та іншими профільними нормативно-правовими актами, зокрема Законами України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про оборону України» й іншими суміжними актами, що прямо чи опосередковано регулюють питання мобілізаційних процесів в умовах воєнного стану [1].

Через кількісну нестачу військовослужбовців в лавах Збройних сил України державно-владна система нашої держави спрямовує свої зусилля на забезпечення кадровими ресурсами Збройні сили України та інші органи, що здійснюють свою діяльність з метою захисту територіальної цілісності та суверенітету. Через долучення значної кількості громадян до лав Збройних сил України перед державним управлінням стоїть завдання належним чином регулювати військово-правову процедуру мобілізації військовослужбовців. Це вимагає від державного управління забезпечення гарантій щодо неухильного дотримування зі сторони профільних суб'єктів мобілізації, на зразок територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, висхідних принципів та законодавчих норм під час здійснення мобілізаційних процесів. Відповідно до частини другої статті 17 Конституції України, оборона, захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України покладені виключно на Збройні Сили України. Згідно з Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», захист та оборона своєї Вітчизни є конституційним обов'язком кожного громадянина України [2]. Зі свого боку Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» визначає, що військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Під час мобілізаційної підготовки та самої мобілізації основою є стаття 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [3], що унормовує питання визначення категорії мобілізація. Згідно з легальним визначенням цього поняття, мобілізація – це комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду.

Отже, сучасний стан законодавчого регулювання питання мобілізації лише у загальному вигляді закріплює військовий обов'язок громадян щодо захисту Вітчизни. Проте, профільні Закони не містять положень, щодо належної реалізації прав та свобод громадян під час таких заходів.

Згідно з Конституцією України наша країна є правова, соціальна та демократична держава, а тому важливо дотримуватись передбачених прав, свобод та законних інтересів громадян на безперервній основі, застосовуючи можливі обмеження чи звуження прав лише у визначеному законодавчому порядку, навіть в критичних моментах функціонування державного механізму. На жаль, варто констатувати, що під час мобілізаційних процесів часто порушуються чи звужуються права, закони та інтереси громадян, що вимагає від державного управління ефективного та оперативного втручання з метою захисту передбаченого комплексу прав людини. У будь-якому разі мобілізаційні процеси в Україні викликані необхідністю захисту держави, зокрема й шляхом залучення додаткових кадрових ресурсів, що вимагає від суспільства відповідної реакції.

Сьогодні ж державне управління опосередковано здійснює правове регулювання інших критичних сфер функціонування держави в умовах воєнного стану, обмежуючись лише людськими ресурсами у військових структурах, нівелюючи інші сфери, що обслуговують діяльність

оборонного сектору держави. Однією із головних сфер державного управління, що здійснює фінансове обслуговування діяльності Збройних сил України та інших суміжних органів є економічна. Нехтування нормативним забезпеченням економічної складової в умовах воєнного стану та її інтеграція у військові потреби може призвести до паралізування національної економіки, і як наслідок до фактичної неспроможності забезпечення потреб безпекових органів.

Невирішеними проблемами у секторі нормативного забезпечення мобілізаційних процесів залишаються бронювання та відстрочки військовозобов'язаних під час мобілізаційних процесів в умовах воєнного стану, навіть зважаючи на активні законодавчі зміни у цьому аспекті. На жаль, державне управління не повністю регулює питання збереження стану податкових надходжень від суб'єктів господарювання, що згодом може призвести до зростання рівня дефіциту державного бюджету. Сучасний підхід до регулювання мобілізаційних процесів ставить пріоритет на задоволення кількісних кадрових ресурсів лише у силові органи, нівелюючи економічними потребами держави. Через це пропонується узгодити питання щодо бронювання військовозобов'язаних, які працюють на різних підприємствах і виконують мобілізаційні завдання, оскільки залучення таких осіб до силових органів потенційно може призвести до фактичної втрати необхідної виробничої потужності у виробництві критичних ресурсів для потреб Збройних сил України та інших органів.

Отже, нормативно-правове забезпечення мобілізаційних процесів в умовах воєнного стану потребує безперервного розвитку, оскільки сучасні національні та геополітичні умови навколо України швидко змінюються. Для розвитку та адаптації нормативно-правового регулювання до реальних безпеково-оборонних умов варто застосувати новий підхід до порядку проходження військової служби, розробити нові програми та стратегії щодо підвищення якості мобілізаційних процесів та провести градацію мобілізації кадрових ресурсів за галузевим принципом.

Список використаних джерел

1. Крикун П. М., Павленко В. І., Кравчук В. В. Розвиток оборонного планування як складової національної системи планування у сфері безпеки та оборони за умов наближення до процедур і стандартів НАТО. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2017. № 2. С. 44–48.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 03.02.2024).
3. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3543-12> (дата звернення: 03.02.2024).

Ключові слова: нормативно-правове забезпечення, мобілізація, державне управління, воєнний стан.

Keywords: regulatory and legal support, mobilization, state administration, martial law.

Барасій Віта Юріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри політичних теорій*

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ МЕДІАКРАТІЇ

У процесі політичних трансформацій, пов'язаних із переходом від індустріального до постіндустріального суспільства та формуванням інформаційного суспільства, на перший план виходять не виробничі чи економічні відносини, а зміни у соціальній структурі. Зокрема, най-

більш політично активною стає частина середнього класу, влада якої пов'язана не з економічним, а символічним капіталом.

Сучасні дослідники визначають зміну парадигми комунікації у інформаційному суспільстві порівняно із індустріальним та відзначають, що суспільство «занурене» у медіакратію. М. Конопка використовує такі терміни, як «медіакратія», «інфотейнмент», «медіатизація публічного простору», «таблордизація», та «політейнмент» (поєднання розважального та політичного контенту) для маркування нового типу політичних відносин, які повною мірою залежать від публічної репрезентації у масмедіа [1].

З'являються нові простори соціальної взаємодії (віртуальний простір, цифровий простір, символічний простір, дискурсивний простір тощо), розвиток комунікацій спричиняє появу феномену медіатизації політики та соціальних мереж, а головне – постають нові класи та соціальні групи. Вони починають активно впливати на політичні відносини, намагаючись забезпечити собі місце у системі політичного представництва, формують порядок денний суспільства та влади. Так, з розвитком електронних медіа почав своє сходження до політики та здобуття влади новий політичний клас – медіакратія. На думку М. Геде (M. Goede) актуалізується потреба пошуку нової концептуальної основи для функціонування та взаємодії медіа, демократії та урядування. У праці «Медіа, Демократія та Урядування» зазначається, що сучасна політика функціонує як телевізійне реаліті-шоу, у якому медіа визначають рамки для політичних дебатів, медіакратія завдяки власній мові та правилам спрощує зміст суспільних проблем, а кібердемократія відкриває можливості для збільшення кількості креативних користувачів, які спільно створюють політичний контент [2].

Влада медіакратії заснована на контролі над основним ресурсом людства XXI століття – інформацією. У зв'язку із цим не є перебільшенням стверджувати, що політичний вплив класу медіакратії (до якого належать власники та редактори провідних медіа і журналісти) напряду пов'язується із зростанням символічного капіталу масмедіа: переходом до «теледемократії» та медіатизації політики.

Починаючи із другої половини XX століття результат виборів вирішується не на мітингах чи протестних акціях, а у затишних та технологічних телевізійних студіях під час дебатів. Медіакратія стає новим політичним класом [3].

Цей новий політичний клас поступово підпорядковує вимогам телебачення щодо формату та рейтингу усі соціальні простори – від спорту та політики до культури та освіти. На початку XXI століття відбувається чергова трансформація інформаційного суспільства та зміна комунікативної парадигми від комунікації «одного з багатьма» до моделі комунікації «багатьох із багатьма», а замість телебачення місце основного «медіуму» посідають соціальні мережі. Відповідно, телевізійна медіакратія поступається впливом новій медіакратії – власникам соціальних мереж, лідерам громадської думки та інфлюенсерам. Як вже доводилось зазначати: «Цифровізація суспільства спричиняє нові вимоги до політичного лідерства, трансформує відносини у трикутнику масмедіа – демократія – уряд. Якщо раніше політичний лідер мав відповідати вимогам формату та рейтингу традиційних медіа (головним чином – телебачення), то відтепер його/її кар'єра залежить від кількості переглядів на YouTube та популярності у соціальних мережах. Передусім, під час переходу до інтернет-комунікацій зникли обмеження щодо студійного формату, які були у телевізійну еру» [4, с. 140].

У соціальних мережах за допомогою публічної критики та обговорення, без перебільшення, вирішується доля як окремих політичних діячів (які можуть стати об'єктом політичного хайпу, хейту та цькування), політичних інститутів та правил політичної поведінки і взаємодії. Визначимо соціальну мережу як «онлайн-платформу, де користувачі можуть створювати профілі, встановлювати зв'язки з іншими та обмінюватися інформацією. Основними елементами соціальних мереж є особисті профілі, зв'язки (друзі, підписники, контакти), стрічка новин та можливості спілкування (чати, коментарі, лайки тощо)» [5].

Політичний вплив мережевої медіакратії, яка прийшла на зміну телевізійній медіакратії, обумовлений тим, що «...кількість користувачів соціальних мереж у світі налічує майже 5

мільярдів, що становить близько 60% населення планети. А стандартний користувач в середньому проводить у соціальних мережах близько двох з половиною годин на день» [5]. В Україні рейтинг соціальних мереж та платформ виглядає наступним чином: «YouTube – 23 мільйони, Facebook – 15,6 мільйона, Instagram – 13,2 мільйона, TikTok – 12 мільйонів» [5].

До найбільш відомих прикладів прояву влади нової мережевої медіакратії слід віднести: 1) серію революційних подій у багатьох країнах світу – від «Арабської весни» до «Революції Гідності», у яких громадяни організовувались за допомогою соціальних мереж; 2) активне використання соціальних мереж політичним класом та, водночас, підпорядкуванням дій політиків правилам поведінки у соціальних мережах. Слід також згадати декілька сумнозвісних прикладів збору інформації про громадян у соціальних мережах та побудову виборчих кампаній на основі алгоритмів аналізу пошукових запитів у соціальних мережах; 3) створення нової комунікативної стратегії, завдяки якій нова медіакратія нав'язує власний порядок денний – хайпу.

У її основі знаходяться «...звичайні вертикальні відео та популістська ворожа риторика... Форми поширення контенту та швидкість зміни трендів у соціальних мережах призводять до того, що користувачі все менше звертають увагу на певну інформацію та перенасичуються нею. Щоб привернути увагу, творці контенту, особливо політики, все частіше використовують популістську риторику: гасла замість пояснень, персоналізовану риторику та заклики замість діалогу. У такий спосіб вони групують навколо себе прихильників, використовуючи алгоритми та «камери відлуння». Вони також створюють образ «сильного лідера», який не боїться «говорити прямо» [6].

Отже, у сучасних умовах продовжується експансія власників, співробітників та активних професійних користувачів медіа на простір політики та владних відносин. На змуну телевізійній медіакратії приходить новий політичний клас – мережева медіакратія.

Список використаних джерел

1. Konopka M. N. Society immersed in mediocracy. The Future of Political Leadership in the Digital AgeNeo-Leadership, Image and Influence / ed. by Agnieszka Kasińska-Metryka, Tomasz Gajewski. 2021. P. 17-33.
2. Goede M. Media, democracy and governance. Knowledge democracy: Consequences for science, politics, and media. Berlin, Heidelberg: Springer, 2010. P. 113-124. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-642-11381-9_10
3. Яковлев Д. В. Медіакратія – новий політичний клас. *Політологія, філософія, соціологія: контури міждисциплінарного перетину*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 2014. С. 145–147.
4. Барасій В. Ю. Електоральний процес в епоху цифровізації: медіакратія, «Дія», медіа-скандали. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 45. С. 139-144. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/45_2023/26.pdf
5. 30 фактів про соціальні мережі: про цікаве у цифрах. *PROject SEO*. URL: <https://project-seo.net/blog-uk/30-faktiv-pro-socialni-merezhi/>
6. Патока М. Хайп демократії: Яка роль соціальних мереж у радикалізації демократичного процесу та його масовому впливі? *Громадянська мережа ОПОРА*. 29 грудня 2023 р. URL: https://www.oporaua.org/polit_ad/hayp-demokratiyi-yaka-rol-social-nih-merezh-u-radikalizaciyi-demokratchnogo-procesu-ta-yogo-masovomu-vplivi-25064

Ключові слова: медіакратія, політика, соціальні мережі, теледемократія, мережева медіакратія, політичний клас, політична комунікація.

Keywords: mediocracy, politics, social networks, teledemocracy, network mediocracy, political class, political communication.

ПОЛІТИКА ТА МАСМЕДІА: ВІД «ГАЛАКТИКИ ГУТЕНБЕРГА» ДО МЕДІАТИЗАЦІЇ ДЕБАТІВ

Вплив масмедіа на політику постійно зростає. Альянс масмедіа та політичної діяльності, як специфічних сфер людської взаємодії, завжди був взаємовигідним. Медіа рекламували політиків, а політики, власною чергою, сприяли зростанню рейтингу медіа, особливо під час електоральних кампаній. У сучасному світі взаємовідносини між політикою та масмедіа характеризуються медіатизацією, а демократія перетворюється на медіакратію. Як відзначає з цього приводу А. Кшемінський «Піар і брендинг, символічна політика й політичні медіавидовища (з'їзди партій, ходіння в народ та всілякі урочистості) прийшли на зміну традиційній партійній демократії. Під тиском власної логіки (телевізійний прайм-тайм, рейтинги, динаміка ток-шоу) медійна система колонізувала політику. Щоправда, й досі відбуваються партійні дискусії, протистояння, переговори та компроміси, але парламентські дебати вже підпорядковані телевізійній логіці: брутальна дискредитація противника як ворога чи зрадника замінює аргументи» [1]. Деякі відомі політики та державні діячі стають успішними блогерами та відчують себе професіоналами у медіа-просторі (Б. Обама, У. Чавес, Н. Моді, М. Тернбулл, М. Тищенко, Д. Кулеба, О. Гончаренко, ін.). Але набагато більше професійних журналістів охоче іде у політику за першої можливості (серед українських діячів варто відзначити в якості прикладів С. Лещенка, М. Найєма, М. Княжицького, С. Рахманіна, І. Геращенко, В. Сюмар, Є. Соболева, Г. Гопко, І. Заліщук, ін.).

Але ніколи цей альянс не був відносинами рівних партнерів, при цьому розвивався він не еволюційно, а певними революційними хвилями, пов'язаними із становленням технологічних можливостей людства. Взаємодія медіа та політиків пройшла декілька етапів. М. Кастельс зазначає, що масмедіа пройшли у своєму розвитку шлях від «Галактики Гутенберга» до «Інтернет-Галактики» [2, с. 2]. М. Кастельс стверджує, що «Ключова економічна, соціальна, політична та культурна діяльність по всій планеті структурована довкола Інтернету... ЗМІ, що призвичаїлися інформувати стурбовану публіку, але не спромоглися набути автономної спроможності оцінити соціальні тенденції з належною строгістю, коливаються між проголошенням дивного майбутнього на продаж та слідуванням базовому принципу журналістики: тільки погана новина є цінною новиною» [2, с. 3].

На різних історичних етапах медіа то підпорядковувались логіці політичної боротьби (виконуючи «ідеологічну» функцію партійного рупора), то ставали ефективним посередником між владою та громадянами (функція «сторожового пса» демократії). Від появи перших друкованих медіа («Галактика Гутенберга») та їх еволюції від листівок і газет, надрукованих на дешевому жовтому папері, до книг і глянцеви́х журналів, які привертати увагу читачів значно якіснішим друком та яскравими фотографіями, політиці у медіа приділялось багато уваги, а політики та державні діячі завжди обіймали перші шпальти. В епоху телебачення («Галактика МакЛюена») було встановлено паритет: політики і представники медіа (а це не лише журналісти, а і редактори, продюсери, власники) мають турбуватись про суспільне благо, пильнуючи дотримання демократичних стандартів як у політичній, так і у медіа діяльності. Влада медіа найбільше проявлялась під час телевізійних дебатів (наприклад, дебати між Дж. Кеннеді та Р. Ніксоном, про які вже доводилось згадувати [3, с. 239] у контексті виборчих дебатів, зруйнували хитку рівновагу, переконливо продемонструвавши можливості телебачення під час виборів у США).

Якщо політики порушували суспільно значущі правила та демократичні стандарти, то вони ставали «героями» медіа-скандалів. Щодо медіа-скандалів, то слід погодитись із наступним зауваженням: «... дискурс медіа сьогодні... обертається навколо медіа-скандалів... За відсутності раціонального дискурсу участь урядовців чи депутатів у політичних ток-шоу та удавана відкри-

тість влади не здатні сприяти формулюванню мети політичного розвитку та визначенню напрямків реалізації політичного курсу з боку уряду. Маємо ірраціональний медіадискурс, який спотворює раціональний електоральний вибір та створює навіжену урядову політику» [4, с. 87].

На наступному етапі – розвитку інтернет-комунікацій – процес підпорядкування політики правилам діяльності поля масмедіа несе не лише переваги, а й створює нові виклики. В якості ілюстрації цієї тези можна навести думку А. Кшемінського: «Як шоу-бізнес вимагає гарних людей... так і політика починає використовувати метод кастингу. Байдуже, що вміє і знає політик. Не важливо, що він каже. Важливо, який має вигляд. Зміст не має значення. Важать лише візуальні враження. Результат – політичне життя стає тривіальним та заснованим на емоціях, у ньому переважає візуальна культура, а не раціональні аргументи. Постає інформаційна розвага – інфотейнмент. Зрежисовані телевізійні поєдинки видають, що несуть глядачам важливу для них інформацію. Насправді ж вони лише обманюють аудиторію крихтами знання, які подаються безладно й не пов'язані з реальністю» [1].

Останньою із революцій у відносинах між масмедіа та політикою стала медіатизація політики та поява нового правлячого класу – медіакратії. Медіатизація означає якісно новий тип політичної комунікації, який утворює нові феномени у політичному просторі: віртуалізація політики, політична гіперреальність, медіаполітичний процес тощо. Наголосимо: «сучасні електронні мас-медіа... змінюють систему представництва громадянських інтересів, створюють нові форми комунікації у сфері публічної влади, перетворюють політику на медіа-процес, віртуалізують політичний простір, створюють «гіперреальність... Боротьбу за владу в політиці перенесено з ідеологій, організацій і програмних положень у сферу віртуальних іміджів... Внаслідок інформаційних кампаній влада переходить до тих, хто вдало використовує можливості масмедіа, а не до тих, хто вміє урядувати» [5, с. 366].

Отже, слід виокремити принаймні три етапи розвитку взаємодії між медіа-простором та політикою: 1) етап друкованих ЗМІ, який характеризувався домінуванням політиків у медіа, підпорядкуванням діяльності медіа логіці політичних відносин та ідеологій; 2) етап електронних медіа (телебачення та радіомовлення), на якому було встановлено певний паритет між меда-логікою та логікою політичної діяльності; 3) етап інтернет-комунікацій, коли діяльність політиків підпорядковується критеріям рейтингу та формату мережевих медіа.

Список використаних джерел

1. Кшемінський А. Медіократія: що ЗМІ роблять із політиками. *ДМ Суспільного* : сайт інтернет-видання. URL: <https://stv.detector.media/inshe/read/1424/2011-04-21-mediokratiya-shcho-zmi-roblyat-iz-politykamy/> (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2023. Т. 1. С. 239-241.
2. Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо інтернету, бізнесу та суспільства : пер. з англ. Київ : Ваклер, 2007. 304 с.
3. Білий В. С. Виборчі та парламентські дебати: медіа-скандали vs. раціональна комунікація. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф.
4. Яковлев Д. В. Дискурс вітчизняних медіа щодо країн Балтії: минуле/майбутнє, policy/politics. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2020. Вип. 26. С. 82-87.
5. Яковлев Д. В. Трансформації політичної влади в інформаційну добу. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія : Соціологія і політичні науки*. 2007. Т. 12, вип. 6. С. 364-370. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/1479>

Ключові слова: масмедіа, політика, політичний процес, медіатизація, інтернет-комунікації, друковані медіа (преса), «галактика Гутенберга», «Інтернет-Галактика».

Keywords: mass media, politics, political process, mediatization, Internet communications, print media (press), «Gutenberg's Galaxy», «Internet Galaxy».

ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ

Актуальність проблематики європейської інтеграції місцевого самоврядування в Україні полягає в необхідності адаптації органів місцевого самоврядування до вимог європейських стандартів та цінностей. В контексті зусиль країни з підвищенням ефективності демократичного управління та гармонізації законодавства з нормами Європейського Союзу, проблеми, пов'язані з інтеграцією місцевого самоврядування, стають важливими та актуальними.

Місцеве самоврядування в Європі є основною складовою демократичного управління, що базується на принципах, визначених у Європейській Хартії місцевого самоврядування [1]. Цей документ, затверджений Конгресом місцевих та регіональних влад Ради Європи, підтверджує місцеве самоврядування як фундаментальний принцип демократії та забезпечує його захист та розвиток. В європейському контексті місцеве самоврядування сприяє активній участі громадян у владних процесах, сприяє зближенню влади з населенням та гарантує ефективне управління на місцевому рівні.

Загалом, при наявності значної кількості нормативно-правових актів, які регулюють місцеве самоврядування в Україні, виникають проблеми, особливо в контексті євроінтеграції країни. Однією з цих основних проблем є нестабільність законодавчої бази, яка регулює місцеве самоврядування. Часті зміни в законодавстві породжують суперечності, неправильне трактування та ускладнення роботи органів місцевого самоврядування. Крім того, такі зміни унеможливають розробку стабільних та ефективних стратегій розвитку. Органи місцевого самоврядування потребують часу та стабільності для визначення стратегічних цілей та напрямків розвитку громад, а постійні зміни у законодавстві можуть відволікати їх увагу від цих завдань.

Проблема ефективного контролю за рішеннями органів місцевого самоврядування є важливою з точки зору забезпечення відповідності дій владних структур законодавству, запобігання корупції та підвищення рівня довіри громадян до органів влади. Ця проблема вимагає комплексного підходу та впровадження різноманітних механізмів контролю, особливо в умовах воєнного стану в Україні.

Одним з основних аспектів є забезпечення прозорості та доступності інформації про дії органів місцевого самоврядування. Це означає, що громадяни повинні мати можливість отримувати достовірну та повну інформацію про рішення та дії владних органів. Для цього можуть бути використані такі інструменти, як публікація протоколів сесій, регулярні звіти та інші форми звітності. Крім того, необхідним є залучення громадян до процесу контролю за рішеннями владних структур. Це може бути здійснено через механізми громадського контролю, такі як громадські обговорення, публічні слухання, петиції та інші форми громадської участі.

Невід'ємною частиною ефективного контролю є розвиток внутрішніх механізмів контролю в межах самого місцевого самоврядування. Ці механізми включають проведення аудиту, контроль за витратами, перевірку декларацій та конфліктів інтересів серед представників влади. Узгоджений та систематичний підхід до контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування дозволить підвищити ефективність їхньої роботи, збільшити рівень довіри громадян до влади та забезпечити дотримання вимог законодавства.

Війна в Україні значно вплинула на євроінтеграцію місцевого самоврядування. Ця ситуація суттєво ускладнила процеси реформ та розвитку місцевого самоврядування:

- в окремих районах, що зазнали активних військових дій, органи місцевого самоврядування частково або повністю припинили свою роботу через відсутність контролю з боку держави;

- війна змусила уряд перерозподіляти ресурси та фінанси на потреби оборони та гуманітарну допомогу, що призвело до скорочення дотацій для розвитку місцевого самоврядування;
- війна спричинили масову міграцію населення з уражених районів, що вплинуло на склад та динаміку розвитку місцевих громад;
- порушення прав людини та демократичних принципів на тимчасово окупованих територіях, що ускладнює їхню інтеграцію в європейські структури.

У цілому, війна в Україні відіграла негативну роль у процесі євроінтеграції місцевого самоврядування, оскільки вона породжує виклики та перешкоди на шляху до розвитку демократичних інститутів та стандартів у певних регіонах країни, що є однією з найбільших проблем.

Внаслідок війни в Україні було перенесено проведення реформ у сфері місцевого самоврядування, які б сприяли європейській інтеграції. Деякі законодавчі зміни та нормативні акти, заплановані для впровадження ще у 2022 році, були відкладені на майбутнє, оскільки умови воєнного стану не сприяли їхній реалізації. Після припинення правового режиму воєнного стану передбачається активізація процесу впровадження цих законодавчих ініціатив.

Ці зміни стосуються різних аспектів місцевого самоврядування, таких як розширення повноважень органів місцевого самоврядування, вдосконалення механізмів фінансового забезпечення та розподілу ресурсів, зміни у процедурах прийняття рішень та багато інших.

Після закінчення військових дій очікується, що ці нові законодавчі норми будуть введені в дію з метою зміцнення демократичних засад та покращення якості місцевого управління в Україні.

Отже, проблематика європейської інтеграції місцевого самоврядування в Україні становить складний комплекс проблем, які виникають у зв'язку з бажанням країни наблизитися до стандартів та цінностей Європейського Союзу. Необхідність приведення законодавства у відповідність із стандартами ЄС та забезпечення ефективного функціонування органів місцевого самоврядування стає важливою умовою для успішної євроінтеграції. Водночас, потрібно розвивати механізми контролю та впроваджувати реформи, спрямовані на підвищення довіри громадян до органів місцевого самоврядування та забезпечення їхньої більшої участі у прийнятті рішень.

Список використаних джерел

1. Європейська хартія місцевого самоврядування (переклад). *Офіційний вісник України*. 2015. № 24. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

Ключові слова: місцеве самоврядування, європейська інтеграція, проблеми місцевого самоврядування, територіальні громади, органи місцевого самоврядування.

Keywords: local self-government, European integration, problems of local self-government, territorial communities, local self-government bodies.

Гевелюк Діана Андріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри політичних теорій*

SOFT POWER ЯК ІНСТРУМЕНТ ІМІДЖУ ДЕРЖАВ

У XXI столітті світ переживає критичні зміни, коли держави стикаються з серйозними політичними та соціально-економічними проблемами. Виклики мають глобальний характер і впливають на політику багатьох країн. Поширеною тенденцією в сучасному глобальному контексті є стурбованість окремих держав своєю владою та впливом. Це особливо важливо в світ-

лі зростання геополітичної напруженості, а також розподілу влади між глобальними гравцями. М'яка сила базується на здатності формувати переваги над іншими без застосування сили, примусу чи насильства, але через нематеріальні активи, такі як яскраві особистості, приваблива культура, цінності, інститути та політика, які вважаються легітимними та авторитетними.

М'яка сила – це тип впливу, який використовується шляхом переконання інших, особливо країн, робити те, що ви хочете, через політичну, моральну чи культурну привабливість без необхідності примушувати за допомогою погроз чи фінансових стимулів. Джозеф С. Най молодший, політолог із Гарвардського університету та автор книги «М'яка сила: засоби досягнення успіху у світовій політиці» [1], ввів цей термін наприкінці 1980-х років. Політологи використовують м'яку силу для обговорення зовнішньої політики та стилів управління політичних лідерів у різних частинах світу.

Використовуючи інструмент «м'якої сили», країна може заслужити повагу та підвищити свою глобальну позицію. Жорстка сила не може застосовуватися за межами території, і якщо якась країна наслідуватиме цей приклад, її імідж буде заплямований у всьому світі. Проте саме «м'яка сила» може підвищити сприйняття та створити нішу нації. М'яка сила вважається важливим чинником загальної сили країни. Це може збільшити згуртованість та рішучість людей, формувати зовнішні відносини будь-якої нації.

Теоретики виділяють 7 колон м'якої сили [2]:

- зовнішня політика;
- культура;
- освіта;
- ЗМІ;
- бізнес та торгівля;
- управління;
- люди та цінності.

Дана теорія вказує на сфери життя, на які особливо треба звертати увагу при становленні м'якої сили в державі. На цих аспектах і тримається політика м'якої сили. При цьому кожна країна має свою специфіку використання та цілі впливу м'якої сили. Розглянемо дві різні країни, які ведуть боротьбу за першість на геополітичній арені, це Сполученні Штати Америки та Китай.

США використовують м'яку силу для досягнення зовнішньополітичних цілей на підтримку військових та економічних сил. Також використовують м'яку силу для переконання, впливу та просування своїх цінностей та ідеалів. М'яка сила дозволила США розширити свій вплив і сформувати поведінку інших країн, не вдаючись до військової сили або економічного примусу. Наприклад, США використовували м'яку силу, щоб змусити інші країни прийняти таку політику, як санкції та дипломатична ізоляція проти держав-ізоїв. Одною з специфіки м'якої сили США, в просуванні культури і освіти на інші країни. Таким чином весь світ знає голлівудські фільми та серіали, а також культуру швидкої їжі.

Китай використовує м'яку силу для впливу на інші країни та просування своїх інтересів, апелюючи до їхніх інтересів, цінностей та пріоритетів. Він робить це за допомогою різних заходів, таких як надання міжнародної допомоги в цілях розвитку, спонсорство культурних заходів та спортивних змагань, а також інвестування в ЗМІ для просування своїх поглядів. Китай також використовує м'яку силу для формування глобального дискурсу та збільшення свого впливу шляхом розвитку відносин з іншими країнами та організаціями, такими як Організація Об'єднаних Націй та Світова організація торгівлі. Він також використовує м'яку силу для просування власного економічного, технологічного та політичного порядку денного.

Розглядаючи коротко дві країни, ми приходимо до висновку, що обидві держави використовують одні інструменти, але зі своєю специфікою. М'яка сила – це політика влади, яка добивається поставлених цілей більш гуманним чином. При ефективному використанні практик м'якої сили забезпечується:

- цінуванням та повагою до культурної спадщини своєї держави та популяризацією країни у світі, побудовою її привабливого образу;
- ефективним управлінням державою та можливістю впливати на міжнародні рішення в геополітичних проблемах;
- розвитком науки та освіти, які мають бути визнаними у світі;
- інноваціями та економічною привабливістю для інвесторів.

Список використаних джерел

1. Nye L. S. Soft Power. The Means to Success in World Politics. New York : Publicaff Airs, 2005. URL: https://www.academia.edu/28699788/Soft_Power_the_Means_to_Success_in_World_Politics_Joseph_S_Nye_Jr
2. Thomson S. Soft Power: Why it Matters to Governments, People, and Brands. *Brand Finance*. 25 February 2020. URL: <https://brandfinance.com/insights/soft-power-why-it-matters>

Ключові слова: м'ягка сила, геополітика, специфіка сили, США, Китай, політика 21 століття.

Keywords: soft power, geopolitics, specificity of power, USA, China, political 21 century.

Железков Андрій Іванович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

ТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗА СВІТОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Світові процеси сучасності динамічно розвиваються відповідаючи загрозам та викликам часу, починаючи з проблематики XX ст. – гонки озброєнь та холодної війни, яка в свою чергу спричинила десятки кризових ситуацій, в тому числі конфліктів та дестабілізації в різних регіонах світу. Як наслідок конфлікти часів холодної війни перетворилися на гібридні війни з застосуванням всіх сучасних методів для отримання переваги в регіоні над сусідніми державами тощо.

Соціально-політичні процеси, як зовнішні, так і внутрішні, ґрунтуються на стійкості політичної системи держав, поступальній динаміці політичних подій та процесів (наприклад: вибори, обрання кандидатів, політичних партій, їх перші кроки, формування коаліції в парламентах, політичного курсу уряду, рівень довіри виборців). Існує велика спокуса втручання за допомогою інформаційних методів та використання соціальних мереж (створення фейків, розвиток ботоферм, легенди, зворотній піар, лобіювання), що непомітно маніпулюють суспільною думкою та чинять вплив на функціонування політичної системи через окремі її частини.

Характерними для сучасності є загальна тенденція недовіри громадян до влади, зокрема в державах де є високий рівень внутрішньої нестабільності бідність, утиски прав та свобод, корупція, низький рівень громадського контролю та невдоволення політичним курсом, а також розчарування в процесах прийняття рішень, колапс політичної системи настає від початку апатії виборців до стагнації.

Як один із негативних наслідків у нестійких державах та регіонах поширене явище тероризму та організованої злочинності. Сам термін «тероризм» виник в 70 роки XX ст. як спрямована діяльність керуючись такими методами як страх, терор, заколот, дестабілізація державних інститутів для здійснення політичної мети. Тобто більшість таких угруповань здійснюють протиправні діяння використовуючи силові методи для досягнення мети – протидія владі, політичному курсу, робота на протилежну сторону на шкоду державному суверенітету

та незалежності. Серед таких угруповань відомі екстремісти ІД (ісламська держава), Аль-Каїда, хусити в Ємені. Більшість держав світу щодо ІД визнають її як терористичне угруповання і не більше, хоча сама ІД ідентифікує себе як халіфат. Їхня діяльність привела до дестабілізації всього регіону Близького Сходу і розповсюджена навіть до північної, східної та західної частини Африканського континенту. Здебільшого акції теракту потребують значних ресурсів, тому за даними розвідок США, Великобританії та Німеччини більшість терористичних організацій співпрацюють з накрокартелями та іншими фінансовими організаціями, гільдіями по продажу зброї, амуніції, та інших товарів, які перебувають під міжнародними санкціями.

Особливий вид представляє собою державний тероризм, що особливо поширений в авторитарних та тоталітарних режимах або більш відомий як терор (термін набув чіткого розуміння з нового часу), концентраційні табори, обсервації, катування, обмеження волі, залякування та застосування зброї щодо мирного населення з боку влади з метою поневолення та консолідації владних важелів та посилення страху та відчуття підданства. В ХХІ ст. такі режими проросли зв'язками та не є рідкістю, цілком знаходячись у ворожій позиції до демократичних держав та міжнародних організацій, обов'язково спричиняють дестабілізацію регіону і навіть континентів – провокування конфліктів або пряма участь в них, маніпуляція на міжнародній арені, поширення ідеологічної пропаганди. В Нікарагуа Сандіністська Революція повалила режим Анастасіо Сомоса Дібайле в 1979 р. Сандіністський Фронт Національного визволення на чолі з Хосе Даніель Ортега Сааедра прийшовши до влади, зіткнувся з опозицією лояльною до старого ладу, так почалася громадянська війна яка простягалась 1981-1990 рр. В конфлікт були втягнуті Аргентина і сусідні Гватемала і Гондурас.

Міжнародні організації – ООН, НАТО, ОАД, АС та інші – протидіють як міжнародному тероризму, так і встановленню антидемократичних режимів. Наприклад, Африканський союз ставить за мету стабільний економічний розвиток, демократизацію, захист прав людини, припинення всіх внутрішньоафриканських конфліктів, сприяння міжнародному співробітництву. Основними принципами Африканського союзу є вироблення спільної оборонної політики для африканського континенту, мирне вирішення конфліктів між державами-учасниками союзу, заборона на застосування сили і погрози силою між державами-членами союзу, невтручання держав-учасниць у внутрішні справи інших держав, право союзу втручання в справи держави-союзу за рішенням Асамблеї організації в разі військових злочинів, геноциду і злочинів проти людяності, мирне співіснування держав-членів та їх право існувати у світі, повага до демократичних принципів, сприяння соціальній справедливості з метою забезпечення збалансованого економічного розвитку, повага недоторканності людського життя, засудження та відмова від безкарності і політичних вбивств, актів тероризму та підривної діяльності. Щодо окремих випадків: Гвінея-Бісау – членство призупинене після державного перевороту 2012 року, Центральноафриканська Республіка – членство призупинене після конфліктів 2012–2013 років.

Також протидія тероризму може бути здійснена окремими державами. Наприклад, Американська воєнна операція в Панамі 1989-1990 років проти диктатури Мануеля Антоніо Нор'єги теж сталося через зближення Панами і СРСР, але крім цього авторитаризм була супроводжена надто великою кількістю репресій, свавіллям і навіть поступовим перетворення в оплот злочинних картелів. Причинами вторгнення були: захист американських громадян в Панамі, забезпечення стратегічної позиції Сполучених штатів через контроль Панамського каналу (американські війська займали канал, згідно угоди між генералом Торріхасом і президентом Картером). Після перемоги США з диктатурою Нор'єги було покінчено, почався процес демократизації, проведення незалежних виборів після яких країну очолив Гільермо Ендера.

Значну небезпеку становить трансформація державного тероризму та його перехід на регіональний та міжнародний рівень. Водночас злочинні угруповання завдають шкоди суспільству та державам світу, з метою дестабілізації політичної ситуації, боротьби за вплив та політичний капітал. І хоча діяльність їх розрізняється від здійснення терактів до отримання

прибутку терору всередині держав, співпраця між тими і іншими є досить міцною, що в свою чергу вимагає від міжнародних та регіональних організацій негайних дій. Такі явища як міжнародний тероризм, державний тероризм з усіма їх наслідками цілком неможливо викоренити, але чітка співпраця держав та доопрацювання стратегії як окремих держав, так і міжнародних організацій дасть змогу зупинити або поліпшити становище з метою захисту держав та націй, а також забезпечення глобальної безпеки в цілому.

Список використаних джерел

1. Громівчук І. М. Міжнародно-правове визначення тероризму як основа ефективної боротьби з ним. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету. Серія : Економіка, право, політологія, туризм*. 2011. Т. 2, № 4. С. 108–112.
2. Вілкова Д. С. Слабкі держави і загроза транснаціонального тероризму. *Гілея : наук. вісн.* 2019. Вип. 148 (3). С. 20–25.
3. Канцір В. С. Тероризм у сучасному глобалізаційному просторі: філософсько-правовий вимір. Львів : Край, 2011. 560 с.
4. Hoffman B. Inside terrorism. New York : Columbia Univ. Press, 2006. 432 p.

Ключові слова: світові соціально-політичні процеси, тероризм, державний тероризм, протидія тероризму.

Keywords: world social and political processes, terrorism, state terrorism, countering terrorism.

Капсамун Олег Георгійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ

В сучасному світі медіапростір стає ареною активної комунікації, в тому числі в сфері політичної та військової взаємодії. Користування медіамережею дає великі можливості для впливу на свідомість великих груп людей, що часто використовується політичними акторами у протиборстві один з одним.

Отже і сучасне уявлення про ведення війни значно відрізняється від попередніх епох. Якщо традиційна війна передбачала зіткнення збройних сил, то в сучасному світі все частіше використовуються так звані гібридні війни, що застосовують альтернативні інструменти протиборства. Варто зазначити, що сучасна гібридна війна поступово витісняє класичну, оскільки передбачає одночасне застосування прийомів ведення останньої та масштабне використання інформаційних технологій та медіапростору як аргументу боротьби з ворогом.

Практичне використання інструментів ведення гібридної війни призводить до трансформації теоретичного її розуміння. Зокрема, на думку М. Каліскана та М. Льежуа, які у 2020 році провели аналіз концепції «гібридної війни» в рамках стратегічного бачення НАТО на основі інтерв'ю з офіційними особами Альянсу, «гібридна війна є неоднозначним поняттям, яке затьмарює стратегічне мислення НАТО та змушує НАТО забути різницю між війною та миром... НАТО використовує цю концепцію як інструмент стратегічної комунікації, а не як військову концепцію» [1].

К. Лібіселлер вірно відзначає, що концепція гібридної війни, що виникла у 2007 році, набула бурхливого розвитку після її прийняття і адаптації з боку НАТО у 2014 році стосовно анексії Криму з боку РФ [2, р. 858]. З цього часу дана концепція, на думку дослідниць, стає вкрай популярною та модною. До теми гібридної війни звертається значна частина дослідників. Проте така мода трансформує зміст та тлумачення поняття «гібридна війна». Так, автор терміну Ф. Хоффман, науковий співробітник Центру нових загроз і можливостей Кор-

пусу морської піхоти, у своїй статті 2007 року пише: «гібридні війни включають в себе цілий ряд різних способів ведення війни, включаючи звичайні сили і засоби, нерегулярні тактики і формування, терористичні акти, включаючи невинуватене насильство і примус, а також кримінальні заворушення» [3, р. 14]. Для Ф. Хоффмана сутність «гібридної війни» полягала в розмиванні різних способів ведення війни і різних дійових осіб. У «гібридних війнах» регулярні та іррегулярні сили «оперативно інтегровані та тактично об'єднані», вони є частиною «однієї сили на одному полі бою» [3, р. 29].

Концепція «гібридних загроз» була використана на саміті НАТО 2014 року для формування подій в Україні. Відповідно, термін «загрози гібридної війни» було визначено як ситуації, «коли широкий спектр відкритих і прихованих військових, воєнізованих і цивільних заходів застосовується в добре інтегрованому плані» [4].

Сучасна гібридна війна являє собою мережеву війну. Останню Дж. Аркілла та Д. Ронфельдт описують як боротьбу мережі проти ієрархії [5]. Проте гібридна війна має певні відмінності: включення до неї різноманітних мереж, а не однієї; держава моделює своє входження також як одна з мереж або компонентів мережі; люди для виживання також змушені об'єднуватися у власні мережі. Таким чином, військова складова ховається за мирну. А держава заперечує свою військову участь у конфлікті та позиціонує себе як стороннього спостерігача, звинувачуючи іншу сторону. Все це вимагає потужної роботи пропаганди. Отже, інформаційні операції стають однією з найбільш популярних складових гібридної війни.

Військовий стратег К. фон Клаузевіц зазначає, що «війна є ніщо інше, як продовження політики іншими засобами» [цит. по: 6]. З появою сучасної гібридної війни засобів ведення війни стало набагато більше. Гібридна війна крім збройних операцій передбачає використання кібератак, інформаційно-психологічних операцій тощо. Гібридна війна дає можливість позбавити супротивника безпеки на двох фронтах одночасно: 1) у фізичному вимірі – на полі бою та в тилу (це стосується політично, військово, економічно, соціально, інформаційно та інфраструктурно вразливих сторін атакованої держави; атаки на зазначені сфери призводять до того, що держава відчутно та функціонально слабшає); 2) в ідейному вимірі – це пов'язано з легітимністю держави, яка є символом влади держави та являє собою основу зв'язку між державою та суспільством, обґрунтуванням авторитету держави. Отже, другий вимір може бути дуже небезпечним для збереження цілісності політичної системи та держави.

Таким чином, внаслідок гібридних воєн наноситься шкода як ідейним засадам держави, так і її здатності нормально функціонувати.

Необхідною умовою успішнішого протистояння гібридній війні є інформаційний суверенітет, що забезпечить як стримування таких воєн, так і їх профілактику і гідну відповідь державі-агресору. Отже, створення національної системи інформаційної безпеки, починаючи від оборонних відомств і до особистої інформаційної безпеки громадян, є передумовою для протистояння в сучасній гібридній війні.

Список використаних джерел

1. Caliskan M., Liégeois M. The concept of 'hybrid warfare' undermines NATO's strategic thinking: insights from interviews with NATO officials. *Small Wars & Insurgencies*. 2021. Vol. 32, Iss. 2. P. 295-319. URL: <https://doi.org/10.1080/09592318.2020.1860374>
2. Libiseller C. 'Hybrid warfare' as an academic fashion. *Journal of Strategic Studies*. 2023. Vol. 46, N 4. P. 858-880. URL: <https://doi.org/10.1080/01402390.2023.2177987>
3. Hoffman F. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington, VA : Potomac Inst. for Policy Studies, 2007. 72 p. URL: https://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf
4. Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales. *European Parliament* : website. Press Release (2014)

120, Iss. on 05 Sept. 2014. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede240914walessummit_/sede240914walessummit_en.pdf

5. Arquilla J., Ronfeldt D. Swarming and the future of conflict. Santa Monica : RAND, 2005. 98 p. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/documented_briefings/2005/RAND_DB311.pdf

6. Lindell J. Clausewitz: War, Peace and Politics. *E-International Relations* : website. URL: <https://www.e-ir.info/2009/11/26/clausewitz-war-peace-and-politics/>

Ключові слова: гібридна війна, інформаційна війна, інформаційний суверенітет, національна безпека.

Keywords: hybrid war, information war, information sovereignty, national security.

Лисянський Павло Леонідович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

аспірант кафедри політичних теорій

ЦИВІЛЬНИЙ МІЛІТАРИЗМ РФ ЯК ЗАГРОЗА ВИНИКНЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ У КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Після розпаду СРСР, колишні радянські республіки отримали незалежність від федерального центру. Російська федерація одразу оголосила себе правонаступником радянського союзу. Починаючи з 2000-х років політика РФ до країн сусідів набуває змін. Така трансформація відбувається після приходу на пост президента РФ Володимира Путіна. У період перебування у російській владі (з 2000 року – по теперішній час) Володимира Путіна на посадах президента та прем'єр-міністра РФ, російські війська проводили військову агресію в Грузії (2008 рік), в Україні (2014 рік), військова агресія у Сирії (2015 по т.ч.), повномасштабне військове вторгнення РФ в Україну (2022 по т.ч.). Також війська РФ були присутні у Венесуелі, Лівії, Судані. Проте, для ведення військових конфліктів проти інших країн, не достатньо тільки підготовки військових формувань, для цього необхідно повне переформування свідомості громадян РФ. Частиною «нової» ідеології РФ, яка в основі своєю є гібридною, стало патріотичне виховання, що реалізується в освітніх установах Росії.

Патріотичне виховання в РФ можна розділити на декілька категорій: формальне і неформальне. Формальне патріотичне виховання в РФ проходить через освітній процес. Неформальне патріотичне виховання реалізовується через так звані військово-патріотичні клуби, такі як «Молода гвардія», «Юнармія» та інші. Окремо слід зазначити про наявність в РФ виховання дітей та молоді у традиціях козацтва, яке впроваджується державною політикою РФ.

Федеральний закон «Про освіту в Російській Федерації» від 29.12.2012 року визначив новий федеральний освітній державний стандарт. У цьому державному стандарті сформульований, так званий, «портрет випускника основної школи», перший пункт говорить: «любить свій край і свою Батьківщину, знає російську та рідну мову, поважає свій народ, його культуру та духовні традиції». Програма 2016-2020 років конкретизує мету такого виховання, уточнюючи його зміст: «...створення умов підвищення громадянської відповідальності за долю країни, підвищення рівня консолідації суспільства на вирішення завдань забезпечення національної безпеки та сталого розвитку Російської Федерації, зміцнення почуття причетності громадян до великої історії та культури Росії, забезпечення наступності поколінь росіян, виховання громадянина, який любить свою Батьківщину та сім'ю, має активну життєву позицію». Інше завдання програми 2016-2020 полягає у зміцненні престижу служби у Збройних силах РФ та правоохоронних органах, реалізації практики шефства військових частин над освітніми організаціями, а також трудових колективів та бізнес структур над військовими частинами. Для реалізації вищезазначеного зазначеного завдання пропонується: формування військово-па-

тріотичного виховання дітей та молоді, формування готовності у молоді захищати Вітчизну, формування умов для успішного комплектування Збройних Сил РФ, формування позитивного ставлення до військової та державної служби, спортивно-патріотичне виховання, активізацію військово-шефської роботи. Для досягнення поставлених цілей і завдань урядом РФ було запропоновано наступні заходи: активізацію інтересу до вивчення історії Росії, зокрема військової, подвигам захисників Вітчизни; популяризацію подвигів героїв і видатних діячів історії та культури Росії, у тому числі Георгіївських кавалерів, Героїв Радянського Союзу, Героїв Російської Федерації, Героїв праці та ін. Згідно з даними наведеними Карпенко О. О. у статті «Мілітаризація виховання загальної освіти Росії»: «У 2020 році на території РФ було запроваджено:

- організація оборонно-спортивних таборів близько 2000 року;
- збільшення кількості освітніх організацій та клубів, яким присвоєно найменування на честь Героїв Радянського Союзу та Героїв Російської Федерації, 4780 організацій;
- створення у 78 суб'єктах РФ центрів з військово-патріотичного виховання та підготовки громадян (молоді) до військової служби;
- реалізація підготовки учнів до військової служби у кадетських школах та козацьких кадетських корпусах, кадетських установ 177, козацьких та кадетських класів понад 7000».

Паралельно з цим на тимчасово окупованих РФ територіях України проходять ідентичні процеси. Мілітаризація («військово-патріотичне виховання») дітей на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей здійснюється системно та цілеспрямовано у ході освітньої та позаосвітньої діяльності. На рівні освітніх закладів вплив на молодь здійснюється через викладання навчальних дисциплін [1, с. 55]. Процеси мілітаризації загальної освіти на тимчасово окупованих РФ територіях України мають системний характер. Такі предмети, як «Литературные чтения», «Окружающий мир» формують у дітей окремішню, так звану «донбаську» ідентичність через створення образу «Донбас – Вітчизна», яка «виборює свою свободу» за допомогою «братнього російського народу», а однією з провідних духовних цінностей є «приналежність до руського миру». У межах цих предметів проходить перше знайомство учнів з державною символікою РФ та квазідержавних утворень «ДНР/ЛНР», знаходження їх на мапі світу [2, с. 85]. Але слід зазначити, що між процесами мілітаризації у РФ та тимчасово окупованій території України, є відмінності. Якщо у РФ мілітаризація загальної освіти має намір посилення патріотичного виховання у дітей та молоді, то на тимчасово окупованих територіях України такі процеси направлені на знищення Української ідентичності. Тотальна мілітаризація освіти, яка є порушенням норм Конвенції ООН про права дитини та інших норм міжнародного гуманітарного права. Ця мілітаризація здійснюється через діяльність молодіжних мілітарних організацій типу 139 «Юнармія», які не лише сприяють пропаганді служби у силових структурах РФ, але й розповсюдженню антиукраїнських ідей та настроїв серед молоді [3]. Підсумки такої «освіти» доволі сумні: на виході зі школи Росія отримує вже не українську дитину, а свідомого російського громадянина, який опікується розширенням «своєї нової держави», готовий долучитися до цього особисто і покласти своє життя в Чечні, Молдові, Грузії, Україні чи деінде. Фактично відбувається асиміляція українських дітей [4, с. 291].

Державні програми патріотичного виховання, спрямовані на внесення образу «громадянина-солдата». Такий принцип реалізації мілітаризації освіти зафіксовані, як у РФ так і на тимчасово окупованих територіях України. Диктаторський режим РФ як група керуючих індивідів, яка виконує функцію прийняття рішень за іншими своїми нормами, прагне прийти до процесу формування історичної колективної пам'яті народу характеру, відповідного її інтересам. Для цього владні структури РФ виробляють для суспільства єдиний образ майбутнього, відповідаючи інтересам влади. На сьогоднішній день масштаби мілітаризації молоді та дітей в РФ досить потужні. Учебні матеріали для мілітаризаційної освіти розробляють

за алгоритмом, який переслідує два принципи. Перше, це викривлення історичних процесів минулого. Друге помилкове трактування політичних процесів сьогодення. Ці принципи покликані інтегрувати у освітній процес «образ ворога», який представлений країнами США, Великобританії, ЄС та України. Тобто, диктаторський режим РФ не тільки навчає дітей поведінню зі зброєю, а також направляє цю зброю у створений «образ ворога» через ідеологічні інструменти впливу.

Список використаних джерел

1. Пашкова О. Мілітаризація молоді як складова російської політики на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. *Гібридна агресія РФ: досвід протидії з боку України* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 17 листоп. 2021 р.) / Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняховського, Київ, 2022. С. 54-59. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/hibr-agr-rf-22.pdf>
2. Грідіна І. М., Булик М. В., Алексеева Д. О. Російська пропаганда в «системі середньої загальної освіти» на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областях. *Актуальні проблеми науки та освіти* : зб. матеріалів XXIII підсум. наук.-практ. конф. викл. МДУ (м. Маріуполь, 5 лют. 2021 р.) / за заг. ред. М. В. Трофименка. Маріуполь, 2021. С. 84-87. URL: <http://repository.mdu.in.ua/jspui/handle/123456789/4213>
3. Новікова С. В. Методи знищення української ідентичності на тимчасово окупованих територіях України після початку повномасштабної агресії Російської Федерації. *Актуальні проблеми науки та освіти* : зб. матеріалів XXV підсум. наук.-практ. конф. викл. МДУ (м. Київ, 10 лют. 2023 р.) / за заг. ред. М. В. Трофименка. Київ, 2023. С. 137-140.
4. Свйонтик О., Гранд М. Трансформації у сфері освіти на тимчасово окупованих територіях України (2014-2023) : українська історіографія дослідження проблеми. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. пр. Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Серія : Історія. 2023. № 13/55. С. 277-293.

Ключові слова: цивільний мілітаризм, мілітаризація, військова агресія, російська федерація, тимчасово окуповані території, освіта, пропаганда, безпека.

Keywords: civil militarism, militarization, military aggression, Russian Federation, urgently occupied territories, illumination, propaganda, security.

Онищенко Олександр Олексійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

ТЕХНОЛОГІЯ «БЛОКЧЕЙН» ЯК ВАЖЛИВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Сьогодні Україна як сучасна, європейська держава розвивається в контексті світової «цифровізації», а тому одним з пріоритетних напрямків державної політики є комплексний розвиток інформаційно-технологічного сектору. Цифрова трансформація передбачає поступовий перехід країни до надання усіх державних послуг громадянам в онлайн – форматі за допомогою спеціальних додатків та сервісів. Так, державна «цифровізація» має цілий ряд суттєвих переваг, серед яких максимальна зручність та швидкість в отриманні адміністративних послуг в режимі «онлайн» прямо з персонального смартфона, відсутність черг та зайвих очікувань, прозорість та подолання корупції за допомогою технологічних інновацій. Проте, варто зазначити, що побудова цифрової держави не обмежується лише наданням «онлайн» послуг, а має багато різних варіантів, одним з яких є розвиток електронної демократії. Саме тому, логічним є припущення,

що в найближчому майбутньому більшість розвинених, демократичних держав зіткнуться з питанням необхідності впровадження системи електронної демократії.

На сьогоднішній день в науковому дискурсі й досі немає консенсусу, щодо єдиного визначення терміну «Електронна демократія». Так, згідно вітчизняного законодавства «Електронна демократія» (е-демократія) – це форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно – комунікаційних технологій [1].

Зразковим прикладом країни, яка впровадила електронну демократію, як основу політичної системи є сучасна Естонія. Окрім цього, саме естонці вперше використали Інтернет – мережу для проведення повноцінного «онлайн» голосування на виборах. Тому естонський досвід електронної демократії є вкрай важливим для багатьох розвинених країн сучасного світу. Однак, не слід забувати й про потенційні ризики, які можуть виникнути в процесі мережевого голосування. Саме тому, необхідно створити надійні механізми захисту персональних даних виборців в мережі, та й забезпечити цілісність всієї системи електронної демократії. Сьогодні таким механізмом може стати технологія «блокчейн».

«Блокчейн» (від англ. block chain – ланцюжок блоків) – це розподілена, цифрова база даних, яка зберігає дані транзакцій у впорядкованому ланцюжку записів (блоків), які пов'язані між собою за допомогою криптографічних методів [3]. Технологія «блокчейн» надійно захищає мережеву інформацію завдяки принципу децентралізації та механізму консенсусу між користувачами, що забезпечує недоторканість, прозорість та безпеку. Криптографічні методи захисту даних, такі як шифрування та підписи, забезпечують неприпустимість маніпуляцій з інформацією вже збереженою в блоках. Таким чином, записана в мережі інформація, не може бути змінена чи підроблена будь – ким. А завдяки системі децентралізації, контроль і прийняття рішень в мережі розподіляються пропорційно між усіма користувачами ланцюга, а не контролюються одноосібно. Через використання такого підходу, інформація є надійно захищеною, адже зберігається на усіх комп'ютерах (вузлах) мережі, що робить технологію майже неможливою до злому та викрадення персональних даних [2].

Варто зазначити, що механізм консенсусу, який лежить в основі системи «блокчейн», залучає кожного користувача ланцюга для добровільного підтвердження транзакції, що фактично унеможливорює шахрайство, крадіжку чи спотворення персональних даних. Крім цього, користувачі за власним бажанням можуть в будь-який момент перевірити усі транзакції. Таким чином, користувачі самі виступають гарантом захисту мережевої інформації, що робить систему надійною та захищеною [2].

Першочергово, «блокчейн» – технологію використовували виключно для запису криптовалютних транзакцій, зокрема в екосистемі «Bitcoin». Проте, наразі, технологія все частіше впроваджується в різноманітні сфери людської діяльності для запису багатьох типів цифрових даних. Сьогодні в контексті розвитку електронної демократії в світі, технологія «блокчейну» набуває неабиякого значення, адже для проведення об'єктивного та прозорого онлайн голосування, необхідні надійні механізми захисту персональних даних.

Так, технологію «блокчейн» під час онлайн – голосування можна використовувати для уникнення фальсифікації голосів, забезпечення ідентифікації виборців й захисту їх персональних даних, дотримання процедури конфіденційності голосування. Однією з головних переваг використання «блокчейну» під час онлайн виборів є розподілена база даних заснована на криптографічних методах захисту, за допомогою якої вся інформація голосування буде записуватися у так званих ланцюгах блоків, яку неможливо буде змінити чи видалити на користь будь – якого кандидата. Таким чином, за допомогою «блокчейн» вибори будуть показувати максимально об'єктивний та прозорий результат голосування, унеможливаючи політичні фальсифікації та застосування «чорних» технологій.

Згідно з принципом децентралізації, кожен запис у «блокчейні» є публічно доступним, а отже кожен бажаючий користувач зможе добровільно перевірити його достовірність та переконатися

у чесності й об'єктивності виборчих процедур. Такий механізм зміцнить суспільну довіру до виборчої системи та політичних інститутів, показуючи прозорість, чесність та відкритість системи.

Проте, не варто забувати, що будь – яка система має свої недоліки та слабкі місця, не виключенням є й «блокчейн». Не можна виключати потенційні кібератаки на мережеві вузли, а тому слід покращувати технологію захисту ланцюгових блоків.

На сьогоднішній день, технологія «блокчейну» постійно розвивається та вдосконалюється, а тому вже в найближчому майбутньому буде використовуватися в більшій кількості сфер людської діяльності, враховуючи глобальну «цифровізацію» та технологізацію світу. А для виборчої системи, «блокчейн» може стати саме тим надійним механізмом захисту інформації та персональних даних, який підштовхне більшість країн світу до впровадження електронної демократії.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : розпорядження КМУ від 15.05.2013 р. № 386. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246420577>.

2. Що таке блокчейн і як він працює? URL: <https://academy.binance.com/uk/articles/what-is-blockchain-and-how-does-it-work> (дата звернення: 09.04.2024).

3. The great chain of being sure about things. Blockchains. *The Economist* . URL: <https://web.archive.org/web/20160703000844/http://www.economist.com/news/briefing/21677228-technology-behind-bitcoin-lets-people-who-do-not-know-or-trust-each-other-build-dependable> (дата звернення: 09.04.2024).

Ключові слова: блокчейн, блокчейн технологія, цифровізація, електронна демократія.

Keywords: blockchain, blockchain technology, digitization, electronic democracy.

Римар Богдан Анатолійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ЛЕГІТИМНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Соціокультурний простір у сучасних умовах є середовищем формування громадянської ідентичності. На цей зв'язок вказує В. Малінін: «...соціокультурна ідентичність епохи постмодерну поєднує характеристики національно-культурної ідентичності епохи традиційного суспільства та громадянсько-політичної ідентичності модерного суспільства. Ідеться про такі складові соціокультурної ідентичності, як національна, конфесійна, гендерна, мовна, культурна, ідеологічна, партійна, регіональна ідентичності...» [1, с.186].

Соціокультурний простір характеризується високою динамікою змін під усе зростаючим впливом комунікаційних процесів. Перефразовуючи М. Кастельса, який порівнював інтернет із електричною мережею та наголошував на тому, що «інформація – це сьогоднішній еквівалент електрики в індустріальну епоху» [2, с. 1], можна стверджувати, що соціокультурний простір виконує такі ж функції для сучасного суспільства, як електрична мережа для індустріального. Одразу наголосимо на тому, що у процесі формування соціокультурного простору легітимності публічної влади (пост)сучасної епохи важлива роль належить масмедіа. І якщо у веберіанській концепції легітимності публічної влади визначається легітимність соціального порядку, то наразі є нагальна необхідність визначити соціокультурний простір легітимності публічної влади. Порушення політичними акторами та публічними діячами правил та норм, навіть якщо і не мають правових наслідків, то все одно делегітимізують владу, адже стають темою медіа-скандалів. Наголосимо: «медіа-скандал у публічній сфері виникає внаслідок порушення відповідності у стосунках між громадською думкою та діями політичних акторів. Інакше кажучи, медіа-скандал

виникає внаслідок порушення представниками публічної політики соціальних норм та правил, що стає відомим суспільству завдяки мас-медіа. Сучасні медіа мають можливість викласти скандальні факти у вигляді захоплюючої історії та спричинити інтерес та жваве обговорення» [3].

Соціокультурний простір став предметом міждисциплінарних досліджень. Серед зарубіжних авторів слід відзначити П. Бурдьє (ідея соціального поля та символічного простору), С. Холл (ідея щодо життєвих стилів, обумовлених соціальними та культурними факторами), А. Шюц та Т. Лукман («життєсвіт», як простір повсякденного життя), Е. Гіденс (рефлексивна соціальна дія), П. Штомпка (поле можливостей та вибору), ін. Їх ідеї утворили фундамент для подальших досліджень.

Українські дослідники у контексті проблемати соціокультурного простору зосереджують свою увагу на ідентичностях (О. Рафальський), соціалізації та трансформації соціальної структури (С. Макеєв), культурних порядках (Н. Костенко), ціннісному полі (Л. Сокурянська), політичній творчості та уяві (М. Мінаков).

Як зазначає соціологія Ю. Сорока «Полікультурне суспільство є певним наслідком процесів автономізації культури та збільшення ступеню культурного розмаїття, плюралізації культурних форм та легітимації їх множинності. Таким чином, культурну неоднорідність суспільства ми розуміємо як його невід'ємну характеристику, взаємозумовлену із множинністю позицій соціального простору, але приховану за визнаною на рівні суспільства в цілому ієрархією культурних атрибутів національної держави. Однак сумніви щодо актуальності універсальних культурних (семіотичних, нормативних, ціннісних) ієрархій в українському суспільстві стали одним з результатів дослідження цінностей. Амбівалентність, двоїстість, суперечливість, альтернативність, неструктурованість, неузгодженість, одночасна присутність різних типів цінностей та ціннісних орієнтацій у свідомості українських студентів зумовили пошук адекватних пізнавальних конструктів. Саме таким стало введене Л. Сокурянською поняття ціннісного поля... [яке стало] новим культурним виміром особистості» [4].

Увага до соціокультурного простору як середовища формування легітимності публічної влади дозволяє диференціювати «легітимність» та «легальність» та визначити легітимність за допомогою таких понять, як «визнання», «віра», «довіра», «підтримка», «виправдання», «згода» [5].

Як вже зазначалось у попередніх дослідженнях: «Концепція легітимності соціального порядку (на відміну від визначення легітимності окремих лідерів чи політичних інститутів) дозволяє перенести фокус дослідницької уваги на соціокультурні чинники трансформації соціального порядку та визначити, яким чином розвиток політичної комунікації та соціальних мереж впливає на новий феномен – легітимність соціального порядку цифрового суспільства. На перший план виходять соціокультурні чинники, які й обумовлюють конструювання ідентичностей в епоху цифрового суспільства. Соціокультурні чинники стають осердям формування ідентичностей, норм, цінностей та інститутів» [6].

Отже, сучасне суспільство інтерпретується як мережа комунікативних зв'язків, а визначальну роль у формуванні ідентичностей відіграє саме соціокультурний простір. У соціокультурному просторі формуються уявлення щодо легітимності соціального порядку, які є фундаментом легітимності інститутів публічної влади і окремих державних та політичних акторів. Принагідно згадаємо веберіанські джерела досліджень легітимності, у яких визначаються три джерела легітимності соціального порядку (традиційні, раціонально-правові та харизматичні [7]) та наголосимо на тому, що у сучасних умовах «плавильним котлом» легітимності є соціокультурний простір.

Список використаних джерел

1. Малінін В. В. Механізми формування соціокультурної ідентичності в контексті реформування системи державного управління : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Одеса, 2016. 236 с.

2. Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо інтернету, бізнесу та суспільства : пер. з англ. Київ : Ваклер, 2007. 304 с.

3. Яковлев Д. В. Медіа-скандал як біфуркація політичного розвитку в умовах віртуалізації політики. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія : Соціологія, політологія*. 2014. Т. 14, вип. 13. С. 355–364. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f2282f77-1dbf-4f92-9063-2c7006372fa3/content>

4. Сорока Ю. Соціокультурна інтерпретація полікультурного суспільства. *Historians* : вебсайт. Дата публікації: 26.09.2012. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/388-yuliia-soroka-sotsiokulturna-interpretatsiia-polikulturnoho-suspilstva>

5. Яковлева Л. І. Канон легітимності: класичні визначення, політико-правові контрасти, сучасні виклики. *Політикус*. 2020. Вип. 1. С. 5–11.

6. Сушко А. І., Римар Б. А. Соціокультурні чинники легітимності публічної влади. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. Вип. 44. С. 116–121.

7. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Київ : Основи, 1998. 534 с.

Ключові слова: соціокультурний простір, легітимність, політика, публічна влада, соціальний порядок, ідентичність

Keywords: sociocultural space, legitimacy, politics, public power, social order, identity

Саліхов Артем Романович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

АКСИОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ У ВІЙСЬКОВИЙ ТА ПОСТВІЙСЬКОВИЙ ЧАС

Військова агресія РФ проти України триває вже понад двох років. За цей час громадяни України пройшли тяжкі випробування. Українці, які залишилися на окупованих рф територіях України пройшли через «фільтрацію» та репресії [1] силових органів окупаційних адміністрацій рф. Через здійснення масованих ракетних обстрілів окупаційною армією рф цивільних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, численна кількість Українців залишилась без своїх квартир та будинків, тому, що у наслідок ворожих обстрілів було завдано руйнуванню багатоповерхові житлові будинки. Частина громадян України вимушена була поїхати в інші країни через намагання зберегти життя собі та своїй сім'ї. Військова агресія рф проти України завдає великої шкоди Українському народу, який ціною життів військових і цивільних громадян України стримує імперську агресію РФ [2]. Відповідно можна констатувати, що через військову агресію РФ проти України, набули розвитку громадсько-політичні процеси, які повністю змінили систему цінностей громадян України. Також слід зазначити, що після початку військової агресії рф проти України, спецслужби ворога почали активно застосовувати проти Українців інформаційно-психологічні спецоперації для маніпулювання свідомістю громадян України на власну користь. Через вище зазначені фактори набула змін й система цінностей електоральних вподобань громадян України. Слід розуміти, що у військовій агресії рф, диктаторський режим Кремля хоче знищити не тільки Україну, а ще й показати світовому демократичному співтовариству знищення молодого демократії на пострадянському просторі. Тому для Українців та громадського суспільства України крім протидії військовій агресії рф, а також збереження держави та нації стоїть завдання по збереженню демократичних процесів навіть у військовий та пост військовий часи. Саме тому потрібно розуміти, які виклики перед Україною будуть у пост військовий час, та які наслідки вони можуть нести за собою.

Я вважаю, що аксіологічний аналіз – це один із інструментів прогнозування та моделювання ситуації на основі отриманих даних про зміну цінностей громадян України під час наступних виборів. Слід зазначити, що саме запит та настрої суспільства будуть впливати на формування пердвибірчих програм політичними партіями України. «Електоральна поведінка» – це форма прояву політичної поведінки людей, яка пов'язана з реалізацією ними соціальних функцій виборців (делегування повноважень). Проте в країнах де відбувалися військові конфлікти, більш потужно працювали системи пропаганди, інформаційно-психологічних операцій та ін., що в свою чергу посилювало діяльність з перетворення свідомості громадян, а також погіршувало систему політичної комунікації влади та суспільства. В свою чергу, погіршення комунікації між владою та суспільством може призвести до зародження сепаратистських настроїв, або реалізацією країною агресором проєктів направлених розвиток сепаратистських процесів через технологію зовнішньо-інспірованого сепаратизму [3].

Сучасна політична наука виявляє значний інтерес до проблем політичної комунікації через актуальність цієї тематики для розвитку сучасного суспільства. Особливо нагальним з точки зору пріоритетів теорії та практики політичної комунікації виступає аспект політичної маніпуляції свідомістю та техніки управління поведінкою індивідів та груп для формування у останніх певних ціннісних вподобань. Прикладний напрям у дослідженні політичної поведінки, який був започаткований роботами П. Лазарсфельда та Р. Мертон на початку ХХІ століття – набуває нового змісту, а діяльність із перетворення свідомості з політичною метою стає технологізованою та індустріалізованою, що посилює вплив на формування системи цінностей у індивідів перед проведенням виборчого процесу. Політична діяльність завжди детермінована цінностями суб'єкта політики, відтак курс її розвитку держави, результати виборів та інші політичні процеси є вираженням домінуючої системи цінностей [4]. На думку доктора соціологічних наук Погрібної Вікторії: «У суспільній свідомості цілком природно закріплена позиція громадян про те, що влада несе відповідальність за все, що відбувається в державі та суспільстві» [5, с. 161]. Якщо аналізувати виборчі кампанії минулого, то можна прийти до висновку, що виборці зазвичай більше реагують на минуле, ніж на розпливчате майбутнє, яке обіцяють претенденти на владні посади, а отже можна стверджувати, що у виборців спрацьовує «електоральна пам'ять» або «політика пам'яті». Для розуміння можливих змін політичних цінностей виборців, потрібно розуміти, які цінності домінують у мирний час, а які у пост військовий. Цінності – це складна ієрархічна система, що займає важливе місце в структурі особистості та світоглядних структур свідомості, виконуючи функції регулятора активності людини. Слід зазначити, що політичні цінності – це об'єкти, явища, ідеї, процеси політичного життя та їх властивості, до яких людина ставиться як до таких, що задовольняють її соціальні потреби, інтереси і які вона залучає у сферу своєї життєдіяльності [6, с. 719]. О. С. Бакумов у своїй статті: «Електоральна поведінка виборців у 2010–2014 рр. Кластерний аналіз», який на думку автора дозволяє оцінити електоральну поведінку громадян протягом останніх кількох років з позиції кількісних методів дослідження. Аксіологічний аналіз виборчого процесу дозволяє оцінити електоральні цінності виборців, за якими в майбутньому можна буде провести й кластерний аналіз. Потрібно розуміти, що після військового вторгнення РФ в Україну, політичні цінності громадян України кардинально змінилися, а отже перед проведенням досліджень за допомогою різних методологій, ми вважаємо, що спочатку потрібно провести саме аксіологічний аналіз, який направлений на виявлення зміни цінностей у виборців. Головними цінностями для громадян України, які пережили та переживають військову агресію РФ проти України вірогідніше за все будуть домінувати такі цінності, як: право на життя, безпека, право на вільне пересування, захист соціально-економічних прав військовослужбовців, ветеранів та їх сімей, захист соціально-економічних прав переселенців, право повернення на Батьківщину з еміграції, право на перехід з військової служби на цивільну (демобілізація), інтеграція демобілізованих військових у мирне життя. Результатом такої трансформації є радикальна зміна політичних цінностей

виборців. Головним трансформуючим фактором, є загроза життю та особистої безпеки, яка створена внаслідок військової агресії РФ.

Бажання збереження свого життя, призводить до внутрішнього переселення мешканців до інших регіонів, міграції до інших країн, що у свою чергу негативно відбивається на економіці країни та особистому добробуті громадян. Отже політичні цінності виборців з мирного на пост військовий час проходять трансформацію де соціально-економічний добробут, як домінуюча цінність у мирний час відходить на другий план у пост військовий час. Головною політичною цінністю виборців у пост військовий час визначається через безпековий фактор, тобто все що пов'язано із збереженням життя та відсутністю загрози життю. Але слід зазначити, що питання електоральних цінностей громадян України у пост військовий час потребує детального дослідження, алгоритм яких повинен починатися з аксіологічного аналізу, а вже потім з інших методологій.

Список використаних джерел

1. Шапавалова А. О. «Фільтрація» як інструмент геноциду українського народу. *Наука в умовах воєнного стану: пошуки, проблеми, перспективи розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (3 трав. 2023 р.). Дніпро, 2023. С. 47–49.
2. Здіорук С., Яблонський В. Проект «Русского мира» як механізм імперської агресії Росії проти України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2014. № 6 (74). С. 258–268.
3. Мамонтова Е. В., Лисянський П. . Інспірований сепаратизм в Україні як політичне явище та наукова категорія. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. пр. Одеса, 2022. Вип. 70. С. 49–54.
4. Косьмій О. Чесність у політиці: аксіологічний аспект. *Політика і духовність в умовах глобальних викликів*. 2014. № 3. С. 144.
5. Погрібна В., Сахань О. Електоральна пам'ять українців як соціально-політичний феномен: аксіологічний та онтологічний аналіз. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2021. № 48. С. 160–184.
6. Політичний енциклопедичний словник / за ред. Ю. Шемшученка, В. Бабкіна, В. Горбатенка. Київ, 2004. 736 с.

Ключові слова: аксіологічний аналіз, виборчий процес, пост військовий час, політична система, політичні партії, ціннісні пріоритети, демократія, верховенство права, безпека

Keywords: axiological analysis, electoral process, post-military period, political system, political parties, value priorities, democracy, rule of law, security.

Фартушний Дмитро Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР: ДЕМОКРАТІЯ ЧЕРЕЗ КОМУНІКАЦІЮ

Становлення демократичного політичного режиму в Україні має декілька важливих складових. Безперечно, однією із них є демократизація електорального процесу та забезпечення сприятливих інституційних та комунікативних умов для раціонального електорального вибору громадян. Без прозорих і чесних виборів неможлива демократія, як пріоритетний європейський орієнтир розвитку України. Слід також зауважити, що електоральні кампанії характерні не лише для демократичних політичних режимів. Авторитарні країни та їх лідери також не відкидають вибори, як один із елементів легітимації влади, але намагаються симулювати електоральний процес та фальсифікувати електоральний результат.

До функцій електорального вибору у демократичних системах відносять делегування політичного представництва, відбір політичної еліти, легітимізацію влади, контроль над органами влади, політичну відповідальність, створення політичних програм, формування громадської думки [1].

Політична комунікація між громадянами (виборцями) та кандидатами (політичними партіями) під час електорального процесу характеризується специфічними рисами. Її форма та зміст відрізняється від комунікації між інститутами публічної влади (міжінституційна взаємодія), між публічною владою та громадянами тощо. У процесі електорального вибору основні принципи демократії реалізуються через комунікацію громадян та кандидатів. На відміну від комунікації щодо надання послуг громадянам органами публічної влади, або, наприклад, комунікативного супроводу впровадження публічної політики (з її принципами ієрархічності, когерентності, інструментальності) електоральна комунікація вибудовується навколо медіа-скандалів, спрямована на протиставлення кандидатів (виявлення конкурентних переваг одних політичних акторів порівняно з іншими) та мобілізацію електорату.

У сучасних умовах йдеться про суттєві зрушення у комунікативному просторі під час підготовки та здійснення електорального вибору: постання медіакратії як політичного актора, посилення ролі медіа-скандалів та, водночас, елімінацію раціональних дебатів й партійних ідеологій з виборчого процесу. В електоральній комунікації переважає політична рекламістика. Безумовно, слід погодитись із тим, що «...політична реклама є продуктом розвитку та внутрішньої сегментації політичного ринку, який може вважатися особливим показником плюралістичного характеру політичної системи і, відповідно, інституціоналізації конкурентного характеру влади, що передбачає безперервний вибір громадянами тих чи інших політичних товарів... політична реклама складається й існує як текст аргументованого звернення до покупців, який формується в умовах конкуренції та спрямований на їхнє ознайомлення з тим чи іншим політичним товаром, популяризацією переваг запропонованої продукції, а також створення активного попиту на неї та розширення продажу. Від інших маркетингових способів організації дискурсу політичну рекламу відрізняє те, що вона перш за все спрямована на підтримання конкурентного характеру політичної взаємодії комунікатора та реципієнта, а також на постійну розробку ситуації вибору споживачами політичної продукції» [2, с. 68–69].

Це обумовлено настанням інформаційної епохи: зростанням ролі інформації у всіх сферах суспільного життя (говорять про «інформаційний хаос», який також може створюватись штучно), трансформаціями відносин політики та влади. Варто відзначити, що «...сучасні електронні мас-медіа... змінюють систему представництва громадянських інтересів, створюють нові форми комунікації у сфері публічної влади, перетворюють політику на медіа-процес, віртуалізують політичний простір, створюють «гіперреальність... Боротьбу за владу в політиці перенесено з ідеологій, організацій і програмних положень у сферу віртуальних іміджів... Внаслідок інформаційних кампаній влада переходить до тих, хто вдало використовує можливості масмедіа, а не до тих, хто вміє урядувати» [3, с. 366].

Взаємозв'язок між демократією та виборами для пострадянських країн визначається терміном «Електоральна демократія» (Л. Даймонд). Завданням мінімум для усіх пострадянських країн у процесі демократичних трансформацій виступає електоральна демократія, а перехід до консолідованої демократії слід розглядати як завершальний етап демократизації, або завдання «максимум» для українського суспільства у процесі європейської інтеграції.

Як зазначають А. Кормич та Л. Кормич «Виборчий процес, в даному аспекті, набуває особливого значення, адже саме він розкриває перспективи змін моделей, динаміку розвитку всіх систем та підсистем, напрями вдосконалення механізмів та технологій функціонування різних політичних суб'єктів, тенденції внутрішніх та зовнішніх впливів на поведінку учасників цього процесу та інші чинники, які дозволяють всебічно характеризувати сутність та особливості демократичного розвитку, одним з каналів якого і виступають вибори» [4, с. 28].

Електоральні кампанії дійсно можна вважати «вправами із комунікацій» задля сприяння «осмисленому громадянству» (meaningful citizenship). На думку Ф. Флетчера «Для того, щоб

зробити голосування значущим актом політичної участі, виборці повинні мати доступ до широкого кола інформації, яка не обмежена нерівністю багатства чи влади» [5, с. 131].

Отже, у процесі електорального вибору основні принципи демократії реалізуються через комунікацію між кандидатами та громадянами за посередництвом масмедіа та із використанням технологій політичної рекламістики.

Список використаних джерел

1. Wojtasik W. Functions of elections in democratic systems. *Political Preferences*. 2013. N 4. P. 25–38.
2. Ганжуров Ю. С. Політична реклама: комунікативний формат і електоральна результативність. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. № 38. С. 66–76.
3. Яковлев Д. В. Трансформації політичної влади в інформаційну добу. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія : Соціологія і політ. науки*. 2007. Т. 12, вип. 6. С. 364–370.
4. Кормич А. І., Кормич Л. І. Специфіка виборчого процесу та особливості формування електорального простору сучасної України. *Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Одеса*, 2013. Вип. 48. С. 23–29.
5. Media, elections and democracy: Canadian Journal of Communication / ed. Fletcher F. J. Toronto, 1991. 234 p. (Research studies ; vol. 19).

Ключові слова: демократія, політичний процес, виборчий процес, електоральний вибір, політична комунікація, електоральна комунікація, політична рекламістика.

Keywords: democracy, political process, electoral process, electoral choice, political communication, electoral communication, political advertising.

Чігидін Валерій Вікторович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

ПАРТІЙНА КОНКУРЕНЦІЯ ЩОДО ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА ЯК ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОРІЄНТИР РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

В умовах демократичної політичної системи, яка передбачає плюралізм та змагання індивідуальних та колективних політичних акторів за публічну владу, партії виконують низку важливих функцій. Передусім, вони ведуть конкурентну боротьбу за можливість представляти інтереси громадян (виборців) у парламенті та уряді. Можна стверджувати, що система представництва інтересів соціальних груп (класів) в умовах демократії конструюється за допомогою такого важливого інституту, як політичні партії.

Як відзначає С. Стокс, «Центральне твердження демократичної теорії полягає в тому, що демократія спонукає уряди реагувати на вподобання людей. Політичні партії організовують політику в кожній сучасній демократії, і, як стверджують деякі спостерігачі, саме партії спонукають демократії бути чуйними... Дебати про партії та демократію набувають нового значення, оскільки нові демократії по всьому світу стикаються з проблемами представництва та керованості» [1].

Щоправда, в інформаційну епоху, під впливом процесів «інфотейнтменту» та медіатизації політики з'являються та посилюються «лідерські партії», наростає хвиля популізму у партійному середовищі та взаємодії у трикутнику «партії – медіа – громадяни». Це потребує нових

підходів щодо визначення критеріїв класифікації політичних партій. Адже, як зазначають Р. Гюнтер та Л. Даймонд «Хоча література вже містить велику кількість партійних типологій, вона все більше не в змозі охопити велике розмаїття типів партій, які з'явилися в усьому світі в останні десятиліття, головним чином тому, що більшість типологій базувалися на західно-європейських партіях, як вони існували в кінці дев'ятнадцятого до середини XX ст.» [2]. Натомість, зазначені автори виходять із наступних критеріїв щодо партійної класифікації: «(1) природа організації партії (...заснована на еліті чи на основі маси тощо); (2) програмна спрямованість партії (ідеологічна, партикулярно-клієнтельно-орієнтована тощо); і (3) толерантний і плюралістичний (або демократичний) проти протогогемоністичного (або антисистемного)» [2].

Від того, наскільки політичні партії здатні повернути собі роль провідного інституту політичного представництва реальних інтересів широких верств населення – соціальних груп, спільнот, класів та подолати виклики популізму, повною мірою залежить майбутнє демократії. Важливо нагадати, що становлення європейської демократичної партійної системи нерозривно пов'язано із процесами модернізації, індустріалізації, розвитком ринкових відносин та підвищенням ролі середнього класу. Переважно представниками середнього класу були партії, що конкурували між собою під час утворення класичного розподілу місць у європейських парламентах: «ліві», «центристи», «праві».

Деякі автори цілком слушно наголошують на необхідності переосмислення процесу становлення європейських демократій саме з точки зору представництва інтересів середнього класу: «Ринкова економіка у країнах Заходу сприяла формуванню середнього класу, який поступово утворив демократичну політичну систему справедливого розподілу власності та влади в інтересах усього суспільства. З метою акцентування дослідницької уваги на середньому класі, як одній з головних рушійних сил демократизації слід повернутись до класичної аристотелівської інтерпретації демократії (правління «середніх») та переосмислити сутність правління середнього класу у сучасних умовах» [3].

Дещо перебільшуючи з метою акцентування уваги на середньому класі, можна стверджувати, що уся система демократичного представництва історично формувалась навколо буржуазії («третього стану») та у її інтересах. Навпаки, у бідних суспільствах утворюється альянс між найбагатшими верствами (елітою) та найбіднішим класом. До парламенту найбідніші обирають найбагатших, які здійснюють публічну політику у власних інтересах, а не в інтересах усього суспільства (переслідують егоїстичний інтерес, а не суспільний).

У цьому контексті варто навести ще одну цитату: «Середній клас – це репрезентант суспільного інтересу. Представники середнього класу мають право говорити від імені більшості суспільства. Цей висновок з'явився як результат історичного розвитку сучасних європейських демократій. Саме тому класичне визначення демократії як режиму правління середнього класу є цілком виправданим» [4].

Партійна конкуренція щодо політичного представництва є одним із орієнтирів розвитку України в умовах європейської інтеграції. При цьому, вона має відбуватись на засадах плюралізму, політичної коректності, раціональної аргументації (бажано уникати популізму) та ґрунтуватись на ідеологічних принципах. Натомість, сучасна партійна система України далека від демократичного ідеалу. Партійна організація будується за «лідерським» принципом, відбувається елімінація ідеологій з простору партійної взаємодії, медіатизація партійної діяльності. Одним із головних викликів стала олігархізація політичного простору у цілому та партійної взаємодії, зокрема.

В електоральному процесі в Україні ідеологія так і не стала визначальним фактором партійної діяльності, вона майже не впливала на результат політичного вибору громадян. В якості прикладу можна навести результати дослідження парламентської виборчої кампанії 2019 року. Погодимось із тим, що «У процесі парламентських виборів у 2019 році

ідеологія не була визначальним фактором. Партія «Слуга народу», яка перемогла з великою перевагою й отримала більшість голосів у парламенті, мало уваги приділяє ідеології. Внутрішні партійні дискусії щодо ідеологічної доктрини продовжуються... Навпаки, парламентські старожили, які мають відносно всеосяжну ідеологічну доктрину, отримали мінімальну виборчу підтримку. Це тривожний сигнал, який призведе до зменшення уваги до ідеологій... політичні партії України – це партії універсального типу із розмитими ідеологічними орієнтаціями» [5].

Отже, партійна конкуренція щодо політичного представництва є фундаментальним принципом функціонування демократичного політичного режиму. У цьому сенсі, партійна конкуренція за право представляти інтереси суспільних класів у парламенті та уряді є справді європейським орієнтиром розвитку України. Але цього замало. Партійна конкуренція має відповідати демократичним умовам плюралізму, демократії, ґрунтуватись на раціональних аргументах та політичних ідеологіях. Також необхідним є подолання популізму у партійній взаємодії із виборцями.

Список використаних джерел

1. Stokes S. C. Political parties and democracy. *Annual Review of Political Science*. 1999. Vol. 2, Iss. 1. P. 243–267.
2. Gunther R., Diamond, L. Species of Political Parties: A New Typology. *Party Politics*. 2003. Vol. 9, Iss. 2. P. 167–199. DOI: <https://doi.org/10.1177/13540688030092003>
3. Яковлев Д. В. Європейський вибір середнього класу в Україні. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2023. Т. 1. С. 163–165.
4. Yakovlev D., Borovyk L., Diachenko O. The voice of the middle class and economic democracy in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8, Iss. 3. P. 220–227. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-3-220-227>
5. Kroytor A. V., Yakovlev D. V. Post-election situation in Ukraine: changing faces or ideological transformations? *Contemporary issues of the world community and the role of social sciences in ensuring its development : collective monograph* / A. V. Kroytor, D. V. Yakovlev, S. V. Kutsepel, O. M. Yeremenko, etc. Lviv ; Toruń : Liha-Pres, 2020. P. 1–29.

Ключові слова: політика, політичне представництво, політичні партії, середній клас, політичні ідеології, європейська інтеграція.

Keywords: politics, political representation, political parties, middle class, political ideologies, European integration.

Ястребова Віра Андріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри політичних теорій

ІНСПІРОВАНО-ЗОВНІШНІЙ СЕПАРАТИЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ КВАЗІДЕРЖАВНИХ УТВОРЕНЬ В КРАЇНАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

В сучасному світі нараховується досить значна кількість квазідержавних утворень, які вважаються «сірими зонами», через те, що на територіях квазідержавних утворень не діє міжнародне законодавство, а владний контроль утримують сепаратистські та незаконні збройні формування, які називають себе урядом. В умовах сьогодення на світовій арені

досить гостро постає така невирішена проблема, як квазідержавні утворення, мета їх створення, наслідки існування та ін. Найбільшою актуальною проблемою перед нами постає кількісне збільшення квазідержавних утворень. Квазідержавні утворення виникають, як результат політичної кризи в регіоні певної країни. Але початок вищезазначених політичних криз створюється як проект, направлений блокування тих чи інших дій урядами держав. Більшість квазідержавних утворень (на пострадянському просторі) утворилися внаслідок сепаратизму та участі в цьому процесі сусідніх держав, зацікавлених в етнополітичній дезінтеграції та підтриманні етнополітичної нестабільності [1]. Проте, також важливою проблемою є технологія створення квазідержавних утворень. Після розпаду СРСР, політичні еліти РФ активно просували ідеї відродження «радянської імперії», які мали на меті тримання проросійського курсу країнами, які раніше входили до СРСР (Україна, Грузія, Азербайджан, Молдова та ін.). Експерти сходяться на думці, що у випадку Придністров'я, Південної Осетії та Абхазії йдеться про блокування держав, до яких належали ці території – Грузії та Молдови, – в євроінтеграційному, євроатлантичному поступі; у випадку Нагірного Карабаху – у послабленні енергетично потужного Азербайджану на користь енергозалежної від Росії Вірменії. Тобто, розглядати квазідержавні утворення на пострадянському просторі можливо, як проекти РФ, котрі направлені на дестабілізацію політичної ситуації в певній країні. Але, квазідержавне утворення – це фактично проміжний результат, який дозволяє дестабілізувати політичну ситуацію в певній країні. Якщо досліджувати історію виникнення квазідержавних утворень на пострадянському просторі, то можна прийти до висновку, що у всіх випадках створення, відбувались процеси сепаратизму, які були інспіровані з зовні. Зовнішньо-інспірований сепаратизм, як явище розглядається у статті П. Л. Лисянського та Е. В. Мамонтовій, де автори статті приходять до висновку: «Відповідно до цього можна стверджувати, що сепаратизм в Україні є інспірованим зовнішніми політичними силами, а його джерело слід шукати у центрах прийняття рішень зацікавлених країн, таким чином з огляду на природу регіонального сепаратизму в Україні, яка криється у поєднанні зовнішнього та штучного факторів ми пропонуємо визначити його як зовнішньо-інспірований сепаратизм» [2, с. 49-54]. Також вплив інспіровано-зовнішнього сепаратизму може здійснюватись на прикордонних територіях та реалізовуватись одразу в декількох країнах. Так в статті Лисянського П. Л. «Регіональний сепаратизм Молдови, як інструмент впливу РФ на дестабілізацію ситуації в Україні» наведений приклад з розвитком таких подій, через процеси інспіровано-зовнішнього сепаратизму у Молдові, а саме через проект «Бесарабська народна республіка» [3]. Окремі дослідники розглядають сепаратизм, як складне багато-планове явище соціально-політичної дійсності [4, с. 128]. Якщо аналізувати випадки виникнення сепаратизму в окремих країнах, то можна прийти до висновку, що підвищення або посилення сепаратистських настроїв серед населення країн може бути або інспіровано зовнішніми чинниками, або набути через бажання етнічної групи громадян певного регіону країни до реалізації права на самовизначення народів. Але слід зупинитись на дослідженні питання по запровадженню сепаратистських проектів з зовні. Я пропоную розглядати створення квазідержавних утворень в країнах пострадянського простору, як проекти «федерального центру» (Російська Федерація) за для постійного контролю геополітичних намірів країн, які раніше входили до СРСР. Квазідержавні утворення створюються на території інших країн за для штучного створення політичних криз та швидкого введення парамілітарних утворень РФ для загострення ситуації та переведення її з політичного на військовий конфлікти. Одним з головних інструментів втілення технології інспіровано-зовнішнього сепаратизму є військова підтримка сепаратистських рухів. Військові дії на території Придністров'я 1992-го року велися між молдавськими військами (а також силами МВС та спецслужб Республіки Молдова), з одного боку, і, озброєними формуваннями невизнаної Придністровської Молдавської Республіки, які активно підтримувала Російська Федерація. Ще на початку 1992 р. до Придністров'я стали приїжджати добровольці з Росії, серед них вели-

ка кількість було козаків-добровольців. Під час Грузино-абхазського військового конфлікту на боці Абхазії виступили добровольчі підрозділи «Кубанського козачого війська» з РФ. У бойових діях брало участь понад півтори тисячі козаків, переважно кубанців. Переважна більшість росіян, що воювали в ході грузино-абхазського конфлікту перебували у козацьких загонах. У червні 1991 року, в момент загострення ситуації в Таджикистані ще до початку фази активних бойових дій на території Таджикистану була створена козацька громада – «Амудар’їнська лінія» (з 1996 р. вона структурно увійшла до складу 1-го відділу Оренбурзького козачого війська Союзу) члени якої надалі брали участь у бойових діях, відстоюючи інтереси Російської Федерації в даному конфлікті. Неодноразово світові ЗМІ починаючи з 2014 року надавали докази про участь військових підрозділів міністерства оборони РФ на боці так званих «ЛНР» та «ДНР» проти України. Отже, сепаратистські конфлікти на території України не можна вважати природними, у зв’язку з тим, що у Луганській та Донецькій областях ніколи не було етнічних або релігійних конфліктів. Випадки створення квазідержавних утворень в Луганську та Донецьку у 2014 році можна вважати реалізацією інспіровано-зовнішнього сепаратизму, який був реалізований за допомогою РФ. Аналогічні дії РФ по створенню квазідержавних утворень в Україні та Молдові у 2015 році, закінчилися поразкою та ліквідацією незаконних формувань. Якщо аналізувати діяльність квазідержавних утворень на пострадянському просторі, то можна прийти до висновку, що всі ці квазідержавні формування активно співпрацюють з РФ, також вони мають військову підтримку з РФ, як наприклад оперативна група військ РФ у Придінстров’ї.

Я вважаю, що при дослідженні виникнення квазідержавного утворення потрібно проводити аналіз її виникнення за допомогою не тільки класичних наукових категорій, а й застосовувати аналіз сучасних концепцій виникнення квазідержавних утворень. Такий підхід дозволить чітко усвідомлювати, про те, що квазідержавне утворення – це форма організації етнічної меншини в боротьбі за свої права або штучний проект «федерального центру», який направлений на подальшу дестабілізацію в країнах пострадянського простору.

Список використаних джерел

1. Здіорук С., Яблонський В. Проект «Русского мира» як механізм імперської агресії Росії проти України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2014. № 6 (74). С. 258–268.
2. Мамонтова Е. В., Лисянський П. Інспірований сепаратизм в Україні як політичне явище та наукова категорія. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. Одеса, 2022. Вип. 70. С. 49–54.
3. Лисянський П. Л. Регіональний сепаратизм Молдови, як інструмент впливу РФ на дестабілізацію ситуації в Україні. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 39. С. 147–151.
4. Хилько М. І. Сепаратизм: походження, сутність, різновиди. *Гілея*. 2019. Вип. 144. С. 128–133.

Ключові слова: інспіровано-зовнішній сепаратизм, сецесія, анексія, дестабілізація, квазідержавні утворення, ескалація, військовий конфлікт.

Keywords: externally inspired separatism, secession, annexation, destabilization, quasi-state formations, escalation, military conflict.

СЕКЦІЯ 20

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

*Керівник секції: доцент кафедри соціології,
кандидат соціологічних наук, доцент Є. Я. Прохоренко*

*Секретар секції: доцент кафедри соціології,
кандидат політичних наук, доцент О. О. Каретна*

Ярова Ліліана Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри соціології, доктор політичних наук, професор*

СТАН СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Напад РФ на Україну та введенням воєнного стану на початку 2022 року, загострили проблему надання соціальних послуг. Це пов'язано з тим, що через військові дії, які ведуться на всій території нашої країни, майже кожна людина, сім'я та дитина опинилися в складних життєвих обставинах та постраждали від військової агресії, тому потребують соціальної підтримки з боку держави.

Згідно з даними Київської школи економіки, «збитки, завдані житловому фонду, станом на листопад 2022 року склали 52,5 млрд доларів США, що становить 38,6% від загального обсягу збитків. Пошкоджене житло: 126,7 тис. приватних будинків, 16,8 тис. житлових будинків, майже 300 гуртожитків» [1].

За останніми даними «офіційно зареєстрованих ВПО зросла під час повномасштабного вторгнення з 1,5 млн до 4,9 млн осіб. Проте фактична кількість може бути значно більшою, оскільки не всі реєструються як ВПО. Це пояснюється порівняно низьким матеріальним забезпеченням та необхідністю перереєструватися у військкоматах для чоловіків. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), у грудні 2022 року кількість ВПО оцінювалася в 5,6 млн» [2]. З листопада 2023 року в Україні зменшилась кількість ВПО до 2,6 мільйона осіб, які щомісяця отримують соціальні виплати.

За оцінками ООН, «станом на листопад 2022 року за кордоном залишилися 7,6 млн. українців, які виїхали з України після 24 лютого. Близько 2,8 млн осіб перебували в Росії та Білорусі, частково через примусову депортацію з тимчасово окупованих територій. Кількість українців, які отримали тимчасовий захист у країнах Європи, оцінюють у 4,9 млн осіб, переважно це жінки з дітьми (87% від усіх) та люди похилого віку. Водночас, ще у вересні 2022 року Президент Європейської Комісії Урсула фон дер Ляєн заявила, що 5 млн із 8 млн українців, які втекли з України до ЄС, уже повернулися додому [3].

Світовий Банк, проводячи своє дослідження визначив, «понад 20% українців є бідними. Згідно зі звітом ООН, станом на грудень потребували допомоги 17,7 млн осіб. Із них 9,3 млн людей потребують продовольчої допомоги та засобів до існування, 14,5 млн в Україні, за оцінками, потребують медичної допомоги, а близько 16 мільйонів людей в Україні потребують допомоги в забезпеченні водою, предметами санітарії та гігієни. Повномасштабна війна Росії проти України призвела до зростання інфляції, що знижує купівельну спроможність домо-

господарств. У грудні 2022 року інфляція споживчих цін сягнула 26,6% у річному обчисленні порівняно з груднем 2021 року. Ціни на продукти харчування зросли на 34,4% в річному обчисленні, що найбільше погіршує становище бідніших домогосподарств. Водночас ціни на транспорт, передусім за рахунок бензину, зросли на 42,9% у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, зокрема через те, що російська армія здебільшого зруйнувала нафтопереробні заводи та сховища палива. Проте інфляцію вдалося стримати рішенням уряду про підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги» [4].

Україна зараз зазнає значних обмежень у бюджеті, але все одно продовжує фінансувати систему соціального забезпечення та підтримувати стійкість економіки. Під час війни уряд зосередився на діджиталізації, щоб покращити доступ українців до соціальної допомоги. Було реалізовано такі ініціативи: для допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО) було спрощено реєстрацію, надано фінансування для підтримки ВПО та, за можливості, надано житло.

Існуючі схеми соціального забезпечення були збережені, але охоплення скоротилося через міграційні, бюджетні обмеження. Впроваджено систему електронного врядування для координації благодійності та підтримки різних ініціатив. Впроваджено систему електронного врядування. Скорочено допомогу по безробіттю для стимулювання пошуку роботи.

Соціальна політика України продовжує балансувати між підтримкою постраждалого від війни населення та фінансовими обмеженнями, зосереджуючись на існуючих програмах соціального захисту та допомозі, що базується на доходах. Зовнішня міграція принесла короткострокові вигоди, але також спричинила довгострокові проблеми. Міжнародна підтримка, включаючи фінансову, військову та гуманітарну допомогу, необхідна Україні для подолання наслідків війни, проведення реформ і підготовки до членства в ЄС.

В Україні діє система соціального страхування (SSN), в якій багато виплат все ще надаються за категоріями. За даними Світового банку, очікується, що до 2022 року видатки на соціальне страхування сягнуть 3% ВВП, а майже половина населення буде охоплена тією чи іншою програмою соціального захисту. За оцінкою, ці програми мають слабкі місця в охопленні, гендерній нерівності, комплексності та адекватності виплат. Багато програм досі не враховують рівень доходу бенефіціарів. Наприклад, при народженні дитини покликана вирішити проблему зниження народжуваності і тому виплачується однаково всім сім'ям. Крім того, існують виплати для людей з інвалідністю, прийомних батьків, багатодітних сімей та людей похилого віку. Водночас, існує програма допомоги малозабезпеченим сім'ям.

У 2021 році фінансування програми становило 10% від загального бюджету програм соціального захисту з меншим охопленням. Іншою програмою соціального захисту, яка поширюється на більшу кількість домогосподарств і більше фінансується, є житлово-комунальні субсидії (ЖКГ). Фінансування житлово-комунальних послуг становить приблизно 20% бюджету соціального захисту. Інші менші програми включають виплати соціальної допомоги одиноким матерям та одиноким батькам, фінансовий стан яких також підлягає перевірці на відповідність критеріям нужденності. Основна частина бюджету соціального захисту спрямовується до пенсійних фондів, які забезпечують виплату пенсій пенсіонерам.

З 2022 року уряд визначив своєчасне фінансування системи соціального захисту одним із своїх пріоритетів. Водночас було збережено плани щодо підвищення прожиткового мінімуму та низки соціальних виплат. Однак через недостачу коштів в бюджеті уряду прийшлося докласти немалих зусиль для того, щоб зберегти прожитковий мінімум на рівні грудня 2022 року, незважаючи на очікувану інфляцію.

У ці складні часи Міністерство соціальної політики України оперативно готує та приймає важливі нормативно-правові документи. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», одним із факторів, що спричиняють складні життєві обставини, є шкода, завдана внаслідок воєнних дій, збройного конфлікту та тимчасової окупації. Верховною Радою України прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її

місцевостях» від 14.04.2022 р. № 2193-IX7 . Зокрема в Законі України «Про соціальні послуги» внесено такі зміни відповідно до воєнного стану:

- «особливості порядку організації надання соціальних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади (або на регіональному рівні) у разі введення надзвичайного стану або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях);
- умови надання статусу малозабезпеченої особи, а саме зменшений період підрахунку середньо місячного сукупного доходу з півроку до кварталу, який передує місяцю, що є попереднім до місяця звернення за наданням соціальних послуг;
- право приймати рішення надавачам соціальних послуг державної/комунальної власності у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях про невідкладне надання соціальних послуг екстрено особам різного віку та їх сім'ям у разі наявності загрози їх життю чи здоров'ю;
- надсилання надавачами соціальних послуг підтвердних актів про надання вищезазначених соціальних послуг до відповідного структурного підрозділу з питань соціального захисту населення уповноважених органів системи надання соціальних послуг» [5].

Таким чином, правове регулювання надання соціальних послуг на даному етапі розвитку країни спрямоване на створення адресної, якісної та комплексної підтримки вразливих категорій населення. Окремої уваги заслуговує реформа децентралізації послуг, тобто організаційних структур надання соціальних послуг населенню об'єднаних територіальних громад. Однак виклики сьогодення, а саме ситуація воєнного стану в Україні через агресію РФ, спрямовують увагу держави на швидке реагування, гнучке прийняття рішень та швидкий перегляд державного регуляторного законодавства у сфері організації та надання соціальних послуг. Подальший розвиток системи соціальних послуг в умовах війни має бути спрямований на виявлення соціальних потреб вразливих верств населення, розробку та вдосконалення нормативно-правового та методичного забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного стану, механізмів організаційного та фінансового забезпечення таких послуг, а також моніторингу та оцінки якості соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. As of November 2022, the total amount of losses, caused to the infrastructure of Ukraine, increased to almost \$136 billion. 15 December 2022. URL: <https://kse.ua/about-the-school/news/as-of-november-2022-the-total-amount-of-losses-caused-to-the-infrastructure-of-ukraine-increased-to-almost-136-billion/>

2. Черенько Л. Націленість соціальних програм на вразливі групи населення: сталі тенденції та повоєнні перспективи. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 1 (51). С. 87.

3. Ukraine Refugee Situation [Ситуація з біженцями в Україні]. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

4. UKRAINE. Situation Report [Україна. Звіт про ситуацію]. Last updated: 24 May 2024. URL: <http://surl.li/pbted>

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях : Закон України від 14.04.2022 р. № 2193-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>

Ключові слова: бюджет, війна, закон, політика, статистика, суспільство, фінанси.

Keywords: budget, war, law, politics, statistics, society, finance.

Яковлев Денис Вікторович
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету психології, політології та соціології,
доктор політичних наук, професор*

РОЛЬ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ У СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ

Соціологічний аналіз проблем сучасного суспільства передбачає фіксацію певних «критичних» фаз у тривалому процесі соціальних змін. Незавершеність трансформацій соціального простору, перехідний стан українського суспільства не повинні заважати «наведенню» дослідницького фокусу на проблемні питання соціального розвитку, виокремленню окремих феноменів соціального життя задля їх подальшого аналізу. Зокрема, йдеться про трансформації соціальної структури суспільства. Тобто про становлення і розвиток, занепад і зникнення відповідних соціальних груп, верств та класів під впливом різноманітних внутрішніх (соціальних, економічних, ідеологічних, політичних тощо) та зовнішніх факторів. Для українського суспільства такими факторами (при усій їх удаваній несумісності та несподіваних інколи синтезах) є, безумовно, воєнні виклики та перспективи європейської інтеграції.

У широкому історичному контексті можна навести багато прикладів кардинальних змін у соціальній структурі – появи та зникнення певних класів, зміну «історичних формацій», або «хвиль» людської цивілізації.

В якості прикладів соціологічних фіксацій таких змін доречно навести марксистську теорію класового конфлікту та теорію «третьої хвилі» людської цивілізації О. Тоффлера. Маркс і Тоффлер, кожний зі своєї теоретико-методологічної позиції, переконливо доводять, як і чому на зміну одним антагоністам приходять інші. Маркс за допомогою низки узагальнень майстерно описує майже усю історію людства як боротьбу класів. Він пояснює, як буржуазія (капіталісти) та пролетаріат під час епохи індустріалізації вийшли на історичну авансцену замість феодалів та закріпачених селян, які, у свою чергу, постали на місці рабів та рабовласників античних імперій та республік. Наведемо цитату, яка повною мірою характеризує марксистську теорію соціальних змін. Відзначимо: «Історія всього дотеперішнього суспільства є історія боротьби класів. Вільний і раб, патрицій і плебей, феодал і кріпак, цеховий майстер і підмайстер, коротко кажучи, гнобитель і гноблений перебували в постійному антагонізмі один до одного, вели безупинну, то приховану, то явну боротьбу, боротьбу, яка кожний раз кінчалася революційною перебудовою всього суспільства або спільною загибеллю класів, що боролися. В попередні епохи історії ми майже повсюди знаходимо цілковите розчленування суспільства на різні стани, різноманітну градацію суспільних становищ. У стародавньому Римі ми маємо патриційів, вершників, плебеїв, рабів; в середні віки – феодальних панів, васалів, цехових майстрів, підмайстрів, кріпаків, а до того ще майже в кожному з цих класів знов особливі градації. Сучасне буржуазне суспільство, що виникло з загибелі феодального суспільства, не знищило класових суперечностей... Все суспільство все більше і більше розколюється на два великі ворожі табори, на два великі класи, які прямо протистоять один одному – буржуазію і пролетаріат [1].

Для Тоффлера соціальні зміни обумовлені не стільки класовим конфліктом, скільки цивілізаційними «хвилями» – соціальна структура трансформується під їх впливом, а самі «хвилі» послідовно змінюють одна одну. Аграрна, індустріальна, інформаційна хвилі призвели до соціальних та політичних метаморфоз – від технологій та виробництва, освіти та науки до нуклеарної родини та демасифікації масмедіа. Від принципів другої хвилі (як-от стандартизація, спеціалізація, синхронізація, концентрація, максимізація та централізація) (пост)сучасні суспільства переходять до кліп-культури, формування новітньої психосфери, влади меншин та полупрямої демократії, культури «чайлдфрі» тощо [2].

Отже, слід відзначити характерні для соціологічної думки постійні пошуки «суб'єктів» та рушійних сил соціальних трансформацій. При цьому, це спостереження «другого порядку»

(Н. Луман). Дослідники фіксують, як різні суспільства, соціальні групи та спільноти визначають «агентів» змін. Будь-то боги та герої, яких звеличує міфологічна свідомість, або політичні лідери, партії, нації чи класи, діяльність та місію яких то ідеалізують (ідеологічний світогляд), то раціоналізують за допомогою наукових методів.

Одним із фаворитів у переліку таких рушійних сил соціальних перетворень є середній клас. Марксистська традиція демонізує представників середнього класу, звинувачуючи їх у всіх гріхах. Маркс та Енгельс зазначають: «Там, де буржуазія досягла панування, вона зруйнувала всі феодальні, патріархальні, ідилічні відносини. Вона нещадно розірвала строкаті феодальні зв'язки, що прикріпляли людину до її «природних повелителів», і не залишила ніякого іншого зв'язку між людьми, крім голого інтересу, крім бездушної «сплати готівкою». Вона втопила в льодовій воді еґоїстичного розрахунку священний порив побожної мрійливості, рицарського захоплення, міщанської сентиментальності. Вона перетворила особисту гідність у мінову вартість і на місце безлічі стверджених грамотами і здобутих свобод поставила одну безсовісну свободу торгівлі. Одним словом, експлуатацію, прикриту релігійними і політичними ілюзіями, вона замінила відкритою, безсоромною, прямою, сухою експлуатацією... Вона перетворила лікаря, юриста, попа, поета, мужа науки в своїх платних найманих робітників. Буржуазія зірвала з сімейних відносин їх зворушливо-сентиментальний покрив і звела їх до чисто грошових відносин» [1].

Незважаючи на це, слід наголосити, що саме середній клас (буржуазія, «третій стан») спричинив промислову революцію, став «рушійною силою модернізації», утворив економічну систему вільного ринку та затвердив у політиці парламентаризм разом із представницькою демократією. А головне – середній клас постав як уособлення свободи та «духу підприємництва».

Середній клас, який у минулі історичні епохи та на різних політичних роздоріжжях виступав проти монархії та олігархії, люмпен-пролетаріату та тиранії, комунізму та фашизму, екстремізму та популізму, зрештою завоював право «говорити від імені активних громадян» (громадянського суспільства), визначаючи та захищаючи суспільне благо, політичну і економічну демократію [3].

У сучасних умовах суттєвих соціальних зрушень в українському суспільстві необхідно зафіксувати зростаючу роль середнього класу, відзначити його економічну вагу та значний політичний потенціал. Наголосимо: «Середній клас – це соціальна група, яка найбільше зацікавлена в політичній та економічній конкуренції, оскільки саме середньому класу вигідні демократія та ринкова економіка... У сучасних умовах це клас добровольців, активістів та волонтерів, які захищають Україну від широкомасштабного військового вторгнення. Новий суспільний договір, спрямований на здійснення європейської та євроатлантичної інтеграції України на основі демократичних цінностей та інститутів, неможливий без активної політичної участі середнього класу» [4].

Гене́за середнього класу обумовлена як підвищенням ролі військових у соціальних відносинах та зростанням суспільної довіри до збройних сил, так і активізацією публічних інтелектуалів, які формують глобальну громадську думку щодо перспектив європейської інтеграції України. Також слід відзначити евристичний потенціал порівняно нового тренду у соціологічних дослідженнях – виокремлення у структурі середнього класу так званого «креативного класу». Адже, в умовах становлення інформаційного суспільства саме креативний клас визначає майбутнє не лише окремих європейських соціальних інститутів, а й цінностей та ідеалів, які є фундаментом соціальних відносин у демократичних країнах.

Список використаних джерел

1. Маркс К., Енгельс Ф. Манифест комуністичної партії. Журнал *соціальної критики* «Спільне». 2009. 5 жовт. URL: <https://commons.com.ua/uk/manifest-komunistichnoyi-partiyi/>
2. Тоффлер Е. Третя Хвиля / пер. з англ. А. Євса. Київ : Всесвіт, 2000. 480 с. Бібліогр.: с. 432–453.

3. Yakovlev D., Borovyk L., Diachenko O. The voice of the middle class and economic democracy in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8, Iss. 3. P. 220–227.

4. Yakovlev D., Yakovleva L., Koltsov V. Middle Class in Ukraine: Government or Opposition? *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9, Iss. 3. P. 86–95.

Ключові слова: середній клас, соціальні трансформації, соціологія, креативний клас, соціальна структура, європейська інтеграція.

Keywords: middle class, social transformations, sociology, creative class, social structure, European integration.

Вітовщик Тетяна Сергіївна

ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права»

доцент кафедри права та економіко-фінансової безпеки, кандидат економічних наук

Байрук Оксана Ігорівна

ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права»

студент 1 курсу «ФБС ФР»

СТРУКТУРА СПОЖИВЧОГО КОШИКА ЯК ВИХІДНА ТОЧКА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ УКРАЇНИ

Ст. 1 Конституції України передбачає забезпечення соціальної безпеки, створення достатніх умов для реалізації прав людини і громадян. За міжнародними стандартами Україна вважається соціальною країною, що передбачає формування певних соціальних стандартів [1]. За основу соціальних стандартів в Україні береться вартість споживчого кошику. Під споживчим кошиком розуміється певний набір товарів, які представляють річний(місячний) обсяг споживання населення. Структура та критерії споживчого кошика затверджені Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» [2].

Споживчий кошик України з 2019–2023 рр. зріс у 1,5 рази у грошовій вартості з 274 до 438 грн на місяць, що пояснюється високим рівнем інфляції в Україні (так як натуральна структура споживчого кошика в Україні за 5 років залишилася незмінною) (рис. 1).

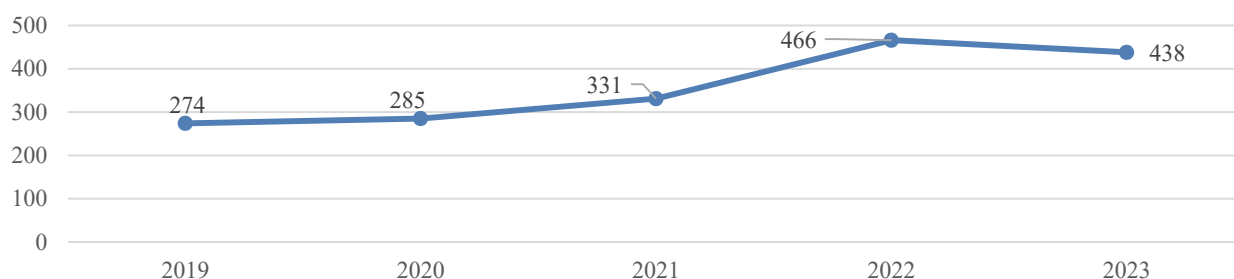

Рис. 1. Динаміка вартості споживчого кошика України, 2019–2023 рр. (грн)

Джерело: складено автором на основі [2]

В Україні вартість споживчого кошика була в 2023 році найнижчою серед країн з ринковою економікою і склала приблизно 11 дол. США. Наприклад в США цей показник складав 52,2 дол. США, в Канаді – 47,3 дол. США, в Німеччині – 47,1 дол. США, в Великій Британії – 47,8 дол. США. Занижена вартість споживчого кошика в Україні свідчить про занижені стандарти життя, оскільки його ціна покладена в основу визначення розмірів державних соціаль-

них стандартів та гарантій (розмір мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, прожиткового мінімуму) та є базисом моніторингу індексу споживчих цін (тобто інфляції).

Споживчий кошик України включає 335 найменувань товарів та послуг, серед яких мінімальний набір продуктів харчування, послуг та непродовольчих товарів. У Франції споживчий кошик включає 500 позицій, у тому числі відвідування перукарні та корм для тварин, у Великій Британії – 700 позицій товарів та послуг, серед яких купівля квитка до театру, відвідування футбольних матчів та інструменти для ремонту будинку, у Німеччині 800 позицій, серед яких обов’язковим визнали вживання пива. В розвинених країнах світу споживчий кошик покликаний забезпечувати 4 із 5 складових піраміди Маслоу (1 рівень – фізіологічні потреби; 2 рівень – потреби у безпеці; 3 рівень – соціальні потреби; 4 рівень – потреби у повазі). В Україні споживчий кошик може забезпечити лише базові потреби людини, оскільки найбільша питома вага товарів припадає на продукти харчування (37%) (рис. 2).

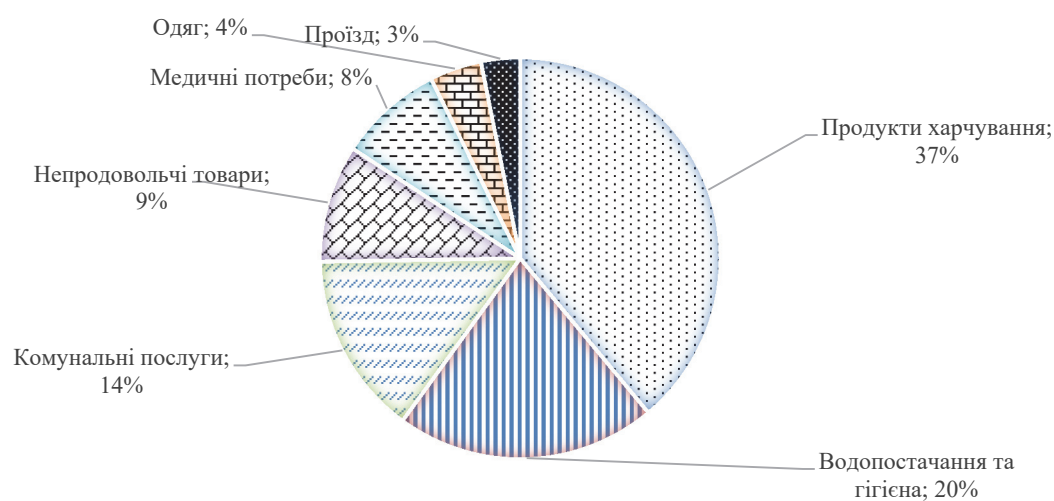

Рис. 2. Структура споживчого кошика України в 2023 р, %
Джерело: складено автором на основі [2]

В табл. 1 представлено порівняння рівня споживання продуктів харчування між раціональними нормами прийнятими Українським НДІ (науково-дослідницький інститут) гігієни харчування та реальними показниками в Україні.

Таблиця 1

Окремі складові споживчого кошику України за 2023 р.

Продукти	Раціональні норми споживання, рекомендовані Українським НДІ гігієни харчування МОЗ, кг	Споживчий кошик, кг	Різниця, %
М'ясо та м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо, включаючи сало й субпродукти)	83	53	36,1 %
Хлібні продукти (хліб, макаронні вироби в перерахунку на борошно, крупа, бобові)	101	123,4	22,2 % (більше від норми)

Продукти	Раціональні норми споживання, рекомендовані Українським НДІ гігієни харчування МОЗ, кг	Споживчий кошик, кг	Різниця, %
Молоко та молочні продукти (у перерахунку на молоко)	380	148,5	60,9 %
Фрукти, ягоди та виноград	90	64	28,9 %
Яйця (шт.)	290	220	24,1 %
Городина та баштанні культури	161	110	31,7 %
Риба та рибопродукти	20	13	35 %
Картопля	124	95	23,4 %
Цукор, кондитерські вироби	38	37	2,6 %
Олія рослинна всіх видів	13	7,1	45,4 %

Джерело: складено автором на основі [2]

Проаналізувавши дані, ми можемо зробити плачевний висновок: на сьогодні, український споживчий кошик не включає необхідного запасу продуктів харчування. Але крім продуктів у споживчий кошик входять інші необхідні товари. Наприклад, предмети першої потреби, лікарські препарати, набір житлово-комунальних послуг. Також миючі засоби для дому та для особистого використання, медикаменти, оплата комунальних послуг, мінімальний набір: одягу, постільної білизни, меблів та оплата проїзду. Наприклад, для сім'ї із 3 осіб розраховують 3 стільці на 15 років. Аналіз структури предметів першої необхідності, санітарії та ліків за останні п'ять років, свідчить про її стабільність, що обумовлює необхідність перегляду та адаптації до сучасних умов (табл. 2).

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що соціальні параметри в Україні є заниженими, а країна не може за структурою та розміром споживчого кошика рахуватися соціальною. В умовах розвитку європейського вектору інтеграції національної економіки України в світовий економічний простір, потребує трансформації сучасний підхід до формування споживчого кошика.

Таблиця 2

Предмети першої необхідності, санітарії та ліків

Найменування товару	Кількість, шт	Термін
Миючі засоби та засоби для чищення:		
<i>мило туалетне (100 гр.)</i>	14	1
<i>мило господарське (250 гр.)</i>	11	1
<i>синтетичні миючі засоби (500 гр.)</i>	8	1
<i>шампунь (250 гр.)</i>	2	1
<i>крем для взуття (50 гр.)</i>	2	1
Засоби гігієни:		
<i>зубна паста (75 гр.)</i>	6	1
<i>зубна щітка</i>	4	1
<i>одеколон</i>	1	1
<i>гребінець</i>	1	1
<i>санітарно-гігієнічні вироби з паперу</i>	12	1

Найменування товару	Кількість, шт	Термін
Предмети санітарії та ліки:		
<i>вата (250 гр.)</i>	4	1
<i>бинт</i>	3	1
<i>судинорозширювальні – таблетки, валідол (10 шт.)</i>	5	1
заспокійливі:		
<i>валеріана, таблетки, 10 шт.</i>	1	1
<i>корвалмент, таблетки, 30 шт.</i>	3	1
<i>корвалол, каплі</i>	1	1
<i>жарознижуючі – парацетамол, таблетки, 10 шт.</i>	3	1
знеболюючі та спазмолітичні:		
<i>анальгін, таблетки, 10 шт.</i>	3	1
<i>дотаверин, таблетки, 10 шт.</i>	1	1
<i>сорбенти – активоване вугілля, таблетки, 10 шт.</i>	3	1
<i>антигістамінні – лоратадін, таблетки, 10 шт.</i>	2	1
нестероїдні:		
<i>ібупрофен, таблетки, 50 шт.</i>	1	1
<i>німесулід, таблетки, 30 шт.</i>	1	1
<i>каплі для очей – сульфацил, 200 мг/мл</i>	2	1
<i>антисептик – фурацилін, таблетки, 10 шт.</i>	2	1
дезінфекційні засоби:		
<i>йоддицерин, розчин, 25 мл</i>	1	1
<i>діамантовий зелений, розчин, 25 мл</i>	1	1
<i>лейкопластир бактерицидний, 10 шт.</i>	3	1
<i>джгут</i>	1	5
<i>термометр медичний</i>	1	1,5

Джерело: складено автором на основі [2]

Зокрема крім базових потреб людини, які враховує сучасний вітчизняний споживчий кошик, необхідно доповнення іншими благами, що є вищими рівнями потреб людини (за пірамідою Маслоу). Використовуючи позитивний зарубіжний досвід споживчий кошик громадянина України необхідно доповнити такими позиціями:

- офісна техніка;
- Інтернет;
- авто та автосервіс;
- поїздки залізничним та міжміським транспортом;
- відвідування ресторанів, кафе, готелів;
- культурний відпочинок та розвиток людини.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 07.03.2023).

2. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення : постанова КМУ № 656 від 11.10.2016 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/780-2016-%DO%BF> (дата звернення: 07.03.2023).

3. Consumer confidence in developed and emerging countries in 2023. URL: <https://www.statistics|1034070\consumer-confidence-developed-emerging-countries>

Ключові слова: споживчий кошик, соціальні стандарти, потреби, складові споживчого кошика.

Keywords: consumer basket, social standards, needs, components of the consumer basket.

Каретна Ольга Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент*

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Соціальна стратифікація ієрархічне розташування людей та груп у суспільстві, засноване на різних факторах, таких як багатство, влада та соціальний статус. Вона є фундаментальним аспектом людського суспільства і пронизує більшість суспільств як сучасних, так і традиційних. Соціологи виділяють дві системи ієрархії: закриту та відкриту. Закриті системи допускають незначні зміни у соціальному статусі і зазвичай ґрунтуються на статусі чи рисах характеру, даних при народженні. У них не визнаються переходи між класами та соціальні відносини між ними. Відкриті, засновані на результатах діяльності, дозволяють переміщатися та взаємодіяти між ієрархіями та класами. Такі системи є різноманітними, пропагують певні культурні цінності та формують індивідуальні переконання.

Соціальна стратифікація – риса будь-якого суспільства, і будь-якої держави. Вона показує нерівне становище окремих індивідів, груп у суспільстві, або цілих країн, саме тому можливо виділити глобальні стратифікаційні форми сучасного світу: соціально-економічна, інформаційна та політико-ідеологічна [1, с. 62].

Питання модернізації та трансформації українського суспільства стають предметом дослідження українських науковців у 1990-х рр. З самого початку для них було характерне органічне поєднання теоретичних та емпіричних аспектів дослідження. Це, на думку Є. Борінштейна, дає підстави говорити про формування нового напрямку досліджень [2, с. 14].

З 1991 року українське суспільство знаходиться в умовах перехідного стану. Специфіка еволюції його соціальної структури на сучасному етапі полягає в тому, що чисельність тих індивідів і соціальних груп, які знаходяться на стику різних соціальних класів, не зменшується, а сам процес не стабілізується [3, с. 26]. Соціальна ієрархія сучасного українського суспільства ще не до кінця сформована та вдосконалена. Сьогодні ми спостерігаємо перехід від соціальної структури, в якій статус групи визначається її становищем в ієрархії влади, до нового типу соціальної структури, в якій соціальна ієрархія, а також ієрархія груп та індивідів визначається безліччю факторів і критеріїв.

Соціальна стратифікація українського суспільства суттєво змінилася внаслідок переходу до ринкової економіки. Загалом у процесі ринкової трансформації структура українського суспільства змінилася переважно за рівнем доходів. Більшість населення України стала біднішою, середній клас розмився, а вищий клас став відносно незначним.

За роки незалежності в Україні на одному соціальному полюсі зосередилися істеблішмент, олігархічна буржуазія, вища бюрократія, а на іншому – прошарок дрібних власників – підпри-

ємців, найманих працівників, включаючи бюджетників, а також пенсіонери та безробітні. До них примикають інваліди, «чорнобильці», діти війни, ветерани праці. Між цими діаметральними суспільними полюсами знаходяться нечисленні соціальні утворення представників середнього класу [4].

Д. Видрін і Д. Табачник, аналізуючи стан трансформації українського суспільства, вказують на повільність і непослідовність змін. Причини цього вони бачать у «м'явості становлення громадянського суспільства», відсутності власної політичної еліти. Майбутнє України вчені пов'язують з її євразійською орієнтацією [5].

Трансформацію соціальної структури сучасного суспільства слід аналізувати як поділ щодо однорідного та високоінтегрованого суспільства на численні спільноти та соціальні групи відповідно до їх базових позицій: ідеологічних, політичних, економічних та соціальних. Становлення та розвитку ринкових відносин у країні змінило критерії соціальної стратифікації. Параметри соціальної стратифікації, у яких раніше базувалася соціальна структура радянського суспільства, втратили своє значення. З'явилися абсолютно нові критерії соціальної диференціації, зросло значення владно-управлінської, матеріально-майнової, соціально-професійної та соціально-просторової стратифікації, що виявилось у поляризації та маргіналізації значної частини населення.

Трансформація не має кінцевої мети у тому випадку, якщо вона є результатом природної еволюції або вимушених неочікуваних змін. Інша справа – трансформаційний процес, викликаний реформаторськими чи революційними силами, які заздалегідь окреслюють напрямки соціальних змін та цілі, які мають бути досягнуті [6, с. 27].

Таким чином, можна сказати, що процес трансформації сучасного суспільства суперечить загальній світовій тенденції перетворення соціальної стратифікації у напрямку підвищення добробуту населення та подолання бідності. Якщо Україна справді хоче стати повноцінним членом світової спільноти, вона має відповідним чином реорганізувати свою соціальну структуру.

Список використаних джерел

1. Євтушенко О. Н., Громадська Н. А. Соціальна стратифікація в умовах глобалізації сучасного світу. *Наукові праці [Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Держ. упр.* 2012. Т. 194, вип. 182. С. 60–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2012_194_182_13
2. Поліщук Ю. Соціокультурні трансформації в сучасній Україні як об'єкт дослідження вітчизняних науковців. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* 2016. Вип. 2. С. 4–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/2016_2_3
3. Романчук О. І. СИСТЕМА, або Де криються причини наших невдач. *Універсум.* 2005. № 7-10. С. 24–30.
4. Барановський Ф., Скорченко Ю. Трансформація українського соціуму: аналіз актуальних проблем. *Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації.* URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/726>
5. Видрін Д. Г., Табачник Д. В. Україна на порозі XXI століття : політ. аспект. Київ : Либідь, 1995. 294 с.
6. Головаха Є. Українське суспільство: шляхи трансформації. *Український соціологічний журнал.* 2016. № 1–2. С. 26–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/_2016_1-2_5

Ключові слова: соціальна стратифікація, трансформація, маргіналізація, модернізація, ідеологія, статус, соціальна структура, соціальний статус.

Keywords: social stratification, transformation, marginalization, modernization, ideology, status, social structure, social status.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ «ВІКОВА НЕРІВНІСТЬ»: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД

У сучасній американській соціології існує термін «ейджизм», який означає дискримінацію особи на підставі її належності до певної вікової групи, поширена як у формальних, так і в неформальних сферах життя суспільства. Проявляється в готовності адекватно сприймати і співпрацювати лише з людьми, які відповідають заздалегідь установленим віковим критеріям. Поняття ейджизму було запропоноване американським ученим-геронтологом Робертом Батлером (Національний інститут старіння) у 1969 році і спочатку пов'язувалося з віковою стратифікацією та нормативними цінностями суспільства – продуктивністю та результативністю. Тому поступово ейджизм став сприйматися через дискримінацію людей похилого віку як таких, що не відповідають нормативним суспільним цінностям. Згодом цю соціальну групу стали окреслювати як людей «третього віку». [1, с. 15].

Початок вивчення системи вікової нерівності стартує ще на рубежі XIX–XX ст. Найвідоміша робота на цю тему – книга німецького етнолога Генріха Шурца «Вікові класи та чоловічі союзи». Він припустив, що вікова стратифікація є переважно чоловічим інститутом (жінка більше тяжіє до родини, тоді як чоловік – до суспільного життя), обумовленим груповою солідарністю, яка виникає внаслідок антагонізму між різними поколіннями. Вона є найдавнішою формою організації у суспільстві, та з вікових класів в наслідку сформувались чоловічі будинки, та пізніше чоловічі тайні товариства. На думку Шурца, останні першочергово були направлені проти жінок. Внаслідок вони стали виконувати каральні функції, поповнюючи слабкість офіційних органів керування суспільством [1, с. 18].

Сьогодні у світі налічується 600 млн людей у віці 60 років та старше. До 2025 року ця кількість зросте, а до 2050 року досягне 2 млрд, причому переважна більшість людей похилого віку буде у розвинених країнах. Дана тенденція, обумовлена збільшенням тривалості життя та зниженням народжуваності, ставить перед суспільством складні завдання не лише по відношенню укріплення здоров'я похилих людей, але й розширення їх соціальних можливостей [2, с. 22].

Ейд-жизм – дискримінація окремих людей чи груп людей за віковою ознакою у результаті стереотипів які склались. Сучасний світ орієнтований на молодь: починаючи з роботодавців, які віддають перевагу приймати на роботу тих, кому 30, а не 50+, та закінчуючи медичними та соціальними закладами [3, с. 17].

Подібно расизму чи сексизму, ейд-жизм переслідує соціальну та економічну мету: узаконити та підтримувати нерівність між групами людей. Справа не у тому, як ми виглядаємо. Справа у тому, як люди, які мають вплив, надають значення тому, як ми виглядаємо. У 2014 році уряди різних країн признали ейд-жизм «загальним джерелом, виправданням та рушійною силою дискримінації за віковою ознакою» [2, с. 22].

У найбільш егалітарних суспільствах вікова нерівність проявляється у розподіленні видобутку, сексуальних обмежень, харчові обмеження (заборон вживати деякі різновиди продуктів), у знаковій символіці (одяг, прикраси, зброя), у перекладанні на молодь малопрестижної та некваліфікованої роботи [2, с. 22].

У тих випадках, коли представники кожної вікової групи опинялись об'єднаними у рамках корпоративної структури, можна говорити про систему вікових класів. Система вікових класів добре досліджена у австралійських аборигенів, багатьох народів Африки – аканов, галла, метабеле, найді, нуеров, ньякьюса, туркана.

У той чи іншій ступені інститути вікових класів можна прослідкувати у багатьох посттрадиційних суспільствах, у тому числі у всіх середньоазійських республіках Радянського

Союзу – нині незалежних державах СНД. Тут у різних народів є декілька вікових груп як серед чоловіків, так і серед жінок [2, с. 23].

Вікова нерівність є універсальним явищем. У той чи іншій ступені елементи даної нерівності присутні у будь-якому сучасному суспільстві. Американський антрополог Дж. Везердорф, який працював клерком у американському Конгресі, зазначив, що конгресмени з великим стажем мають конкретні привілеї (очолюють комітети, займають більш комфортні апартаменти та ін.), підкреслюють у стосунках з новими співробітниками та колегами свій більш високий статус [4, с. 92].

Із сучасних розвинених країн, можливо, найбільш сильно система вікової нерівності збереглась у Японії. Тут заробітна плата та статус людини на роботі залежать у першу чергу від її віку та тривалості роботи у даній організації. Існує розроблена система етикету у стосунках між старшими та молодшими. Молодші повинні підкорятися старшим та проявляти знаки поваги та вдячності. Старші повинні керувати молодшими та турбуватися ними.

Дискримінація за віковою ознакою зберігається навіть у тих випадках, коли «вікові» працівники не мають проблем із здоров'ям та не є менш освіченими, менш кваліфікованими чи менш продуктивними у порівнянні з молодими співробітниками [4, с. 92].

«Дискримінація на робочому місці - довгострокова нерівність статусів людей на підставі статі, віку, конфесійних і політичних уподобань, етнічності та інших культурних відмінностей, яке проявляється, зокрема, в неоднакове винагороду однаково продуктивних груп; в практиці найму, оплати, підвищення кваліфікації, просування по службі. Найчастіше тримаються за своє робоче місце, нехай навіть і не найкраще, люди 45-50 років. Підприємцю ними легше маніпулювати, переводити на малооплачувану роботу, не підвищувати оклади, завантажувати додатковою роботою та ін.» [4, с. 93].

Треба зазначити, що літні працівники в меншій мірі охоплені системою професійного безперервного навчання, ніж молодь, але цей розбіг поступово скорочується. «Більше 70% чоловіків і жінок 1968 року народження (60% народжених в 1958 р) в 1990–1995 рр. не були охоплені професійним навчанням. Ця різниця може пояснюватися тим, що менеджери вважають літніх працівників нездатними адаптуватися до змін або вважають нерентабельним професійне навчання осіб певного віку» [4, с. 93].

Фактори, які впливають на усвідомлення віку [5]:

1. Вплив хронологічного віку. Коли людині стає далеко за..., її може бентежити власний хронологічний вік. Кожен раз, згадуючи який, людина буде усвідомлювати, що вона вже не молода.

2. Вплив біологічних факторів. Людина не може ігнорувати яскраво виражені фізіологічні ознаки старіння. З часом вона помічає своє фізіологічне старіння: як сильно змінився зовнішній вигляд, погіршилося здоров'я, зменшилась фізична сила та енергія. З віком багато людей відмічає погіршення пам'яті, збільшення часу реакції.

3. Вплив психологічного віку:

- Зміна ролі майбутнього;
- Переоцінювання життєвих смислів та цінностей;
- Чергування тяжких втрат, горя;
- Тривалий несприятливий період життя.

4. Вплив соціальних факторів:

- У суспільстві існують установки відносно поведінки людини, яка має той чи інший вік, її ролі у продуктивності життя суспільства. Соціально-культурне середовище пропонує зразки поведінки для людини того чи іншого віку;
- «Зворотній зв'язок» від оточуючих. Відчуття свого старіння у суспільстві ініціюється та підкріплюється зворотнім зв'язком з ним;
- Молоді люди сприймають її, як стару. Молодь вже не залучає її у свої інтереси;
- Старіє оточення людини, його батьки, друзі, родичі, ті, з ким вона була та є найбільш близька, тривалий час;

- Старіння референтної групи. Референтною є група, яку людина використовує для порівняльної оцінки свого власного положення та поведінки.

Американський соціолог Норман Гудмен наводить підходи представників різних соціологічних напрямків щодо пояснення соціальної нерівності з огляду на вік [5]:

1. Структурно-функціоналістський підхід виділяє потребу поступового відходу старших людей з відповідальних позицій у середовищі. Оскільки всі без винятку люди смертні, та для суспільства буде корисніше, якщо процедура заміщення осіб, які займають відповідальні громадські ролі іншими, буде здійснюватися в організованому порядку. У такому разі соціум діятиме виважено і обдуманно, не піддаючись паніці.

2. Конфліктологічний підхід дає іншакше уявлення. Ті, хто володіє владою в соціумі, а це переважно особи середнього віку, прагнуть його утримати. Для цього вони намагаються усунути з ринку праці старших осіб та молодих кандидатів. Старші люди менш мобільні, а потреби їх більше, ніж у молодих, тому, усуваючи їх з місць праці, особи середнього віку гарантують собі домінуюче становище в соціумі.

Американський політолог Френсіс Фукуяма у своїй роботі («Наше після людське майбутнє») відзначив, що «генна інженерія, клонування людських органів та інші досягнення біології призведуть до того, що розвинуті країни переповняться столітніми, але цілком дієздатними людьми, які притримуватимуться страшенно консервативних поглядів і не поступатимуться своїм високим місцем у соціальній ієрархії не тільки своїм дітям, але й онукам і правнукам. І це стане в майбутньому одним із найголовніших джерел соціальних конфліктів» [6].

Список використаних джерел

1. Мельник Т. М. Гендер як наука та навчальна дисципліна. *Основи теорії гендеру* : навч. посіб. / редкол.: В. П. Агеева, Л. С. Кобелянська, М. М. Скорик. Київ, 2004. С. 10–29.
2. Балакірева О. Гендерний аналіз ціннісних орієнтацій в українському суспільстві. *Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / Держ. ін-т пробл. сім'ї та молоді, Укр. ін-т соціал. дослідж. Київ, 2017. № 7. С. 22–24.
3. Вілкова О. Ю. Конструктивні й деструктивні функції гендерних стереотипів : автореф. дис. ... канд. соціол. наук. Київ, 2016. 25 с.
4. Єрмолаєва Т. В., Шваб К. В. Гендерні стереотипи у сучасному українському суспільстві. *Вісник університету ім. А. Нобеля*. 2017. № 1 (13). С. 92–96.
5. Левченко К. Б. Концептуальні питання гендерної політики. *Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5–7 груд. 2002 р.) / Держ. ін-т пробл. сім'ї та молоді, Укр. ін-т соціал. дослідж. Київ, 2002. С. 118–120.

Ключові слова: вік, дискримінація, інститут, рівність, суспільство.

Keywords: age, discrimination, institution, equality, society.

Шмаленко Юлія Іванівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент*

ТОКСИЧНІСТЬ У ПОЛІТИЧНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

Явище токсичності в політичному медіапросторі є надзвичайно актуальною та багатогранною проблемою сучасного інформаційного суспільства. Воно характеризується викривленням та спотворенням об'єктивної картини світу, що призводить до поляризації суспільно-

го дискурсу та радикалізації аудиторії, незалежно від їхньої політичної орієнтації [1]. Одним із ключових чинників, що сприяє поширенню токсичності в медіа, є стрімке зростання швидкості та обсягів новинного потоку. Безперервний потік новин, що надходить із різноманітних джерел, створює відчуття терміновості та постійної кризи, що, своєю чергою, посилює тривожність та емоційну напругу в суспільстві та створює сприятливе середовище для поширення маніпулятивних наративів, упереджень та радикальних ідей.

Медіа відіграють ключову роль у формуванні світогляду та системи цінностей аудиторії. Інформація, яку ми споживаємо щодня з різноманітних джерел, становить основу наших уявлень про навколишній світ та суспільні процеси. Однак, у токсичному медіапросторі ця інформація часто містить викривлені або неповні факти, що змушує аудиторію вірити в певні ідеї чи концепції, які можуть не відповідати дійсності, що призводить до спотворення розуміння реальності та формування хибних уявлень про світ.

Варто також зазначити, що токсичність у політичному медіапросторі часто має цілеспрямований та організований характер. Певні групи інтересів можуть свідомо поширювати маніпулятивний контент задля досягнення власних цілей, таких як отримання політичних або економічних переваг, підрив довіри до певних інституцій чи формування сприятливого інформаційного середовища для своєї діяльності [2].

Тема токсичності в політичній сфері охоплює низку важливих аспектів, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки, інформаційної безпеки та захисту громадян від негативних інформаційних впливів. Розглянемо детальніше основні напрямки, в яких може досліджуватися ця проблематика.

Токсичність може розглядатися крізь призму національної безпеки держави. У сучасному глобалізованому світі, де інформаційні потоки не мають кордонів, питання захисту інформаційного простору від зовнішніх загроз набуває стратегічного значення. Саме тому в більшості європейських країн створені спеціалізовані організації, основним завданням яких є забезпечення стратегічної національної безпеки, зокрема в інформаційній сфері. Це зумовлено тим, що токсичний інформаційний вплив може призвести до дестабілізації суспільно-політичної ситуації, підриву суспільної довіри до державних інституцій, поширення дезінформації та пропаганди, що, у свою чергу, може завдати шкоди національним інтересам держави [3]. Тому захист інформаційного простору від таких загроз є одним із пріоритетних завдань для забезпечення національної безпеки.

Другий напрямок, в якому може розглядатися токсичність у політиці, стосується безпосередньо інформаційної безпеки громадян. У сучасному цифровому світі люди перебувають під постійним впливом величезних обсягів інформації, значна частина якої може містити токсичні, шкідливі або маніпулятивні елементи. Це може призводити до негативних психологічних наслідків, поширення упереджень, ненависті та нетерпимості в суспільстві. Тому важливим завданням держави та відповідних органів є не лише захист національних інтересів, а й забезпечення інформаційної безпеки громадян, їх захист від негативних інформаційних впливів, поширення медіаграмотності та критичного мислення, що дозволить громадянам ефективно протистояти токсичним інформаційним загрозам та зберігати стійкість до маніпуляцій.

Третій напрямок, який варто розглянути, стосується підходів окремих держав до питання токсичності в політиці. Деякі країни, такі як Китай та росія, обрали шлях суворого контролю та обмеження інформаційного простору з метою захисту своїх національних інтересів та безпеки. Однак такий підхід часто критикується за надмірну цензуру та обмеження свободи слова. Натомість, в країнах Європейського Союзу та інших демократичних державах більше уваги приділяється питанням медіаграмотності, критичного мислення та формування стійкості суспільства до токсичних інформаційних впливів, не вдаючись до тотального контролю інформаційного простору.

Ще один важливий аспект, який варто розглянути в контексті токсичності в політиці, стосується ставлення аудиторії до експертів та питання експертності в цілому. Історично

склалося так, що для того, щоб вважатися експертом у певній галузі, необхідно було присвятити величезну кількість часу та зусиль для поглибленого вивчення відповідної тематики. Із розвитком цифрових технологій та доступності інформації ситуація дещо змінилася. В епоху інформаційного перевантаження та швидкого поширення контенту в Інтернеті багато хто почав вважати себе експертом, лише поверхнево ознайомившись із певною темою через перегляд кількох статей чи відео. Це призвело до розмивання поняття експертності та зростання кількості самопроголошених «експертів», які часто поширюють неточну, упереджену чи навіть шкідливу інформацію. Така ситуація створює серйозні виклики для громадян, оскільки стає дедалі важче відрізнити справжніх експертів від псевдоекспертів та достовірну інформацію від дезінформації чи пропаганди. Саме тому надзвичайно важливою стає роль медіаграмотності – здатності критично оцінювати джерела інформації, розпізнавати маніпуляції та перевіряти факти.

Не менш важливим аспектом, який необхідно розглянути в контексті токсичності в політиці, стосується сегментації інформаційного простору та ролі емоцій у поширенні токсичного контенту. Сучасні цифрові технології та алгоритми соціальних мереж сприяють формуванню так званих «інформаційних бульбашок», в яких користувачі отримують контент, що відповідає їхнім уподобанням та переконанням. Це призводить до поляризації суспільства та зростання нетерпимості до альтернативних поглядів. Важливо зазначити, що таке маніпулятивне використання емоцій часто здійснюється організовано та цілеспрямовано, зокрема через так звані «ботоферми». Ці структури, що займаються виробництвом та поширенням токсичного контенту, не лише генерують певні висловлювання чи повідомлення, а й навмисно закладають у них емоційний підтекст, який має спричинити певну емоційну реакцію в аудиторії. Такі емоційні маніпуляції можуть мати серйозні наслідки для суспільства, оскільки вони сприяють поширенню упереджень, нетерпимості та ворожнечі між різними групами населення [4]. Крім того, вони можуть підривати довіру до демократичних інституцій, поширювати дезінформацію та пропаганду, а також заважати раціональному та збалансованому обговоренню важливих політичних питань.

Для протидії цим негативним явищам необхідно вживати комплексних заходів. По-перше, важливо підвищувати рівень медіаграмотності та критичного мислення в суспільстві, щоб допомогти громадянам розпізнавати маніпулятивні прийоми та емоційні впливи. По-друге, соціальні мережі та технологічні компанії повинні посилити боротьбу з ботофермами та маніпулятивними акаунтами, які поширюють токсичний контент. Нарешті, держава та громадянське суспільство мають об'єднати зусилля для формування атмосфери взаємоповаги, толерантності та конструктивного діалогу в інформаційному просторі.

Отже, тема токсичності в політиці потребує комплексного підходу з урахуванням питань національної безпеки, інформаційної безпеки громадян, медіаграмотності та збалансування між свободою слова та захистом від шкідливих інформаційних впливів, що вимагає координації зусиль держави, громадянського суспільства та міжнародної спільноти для ефективного протистояння токсичності в політичній сфері.

Список використаних джерел

1. Шкворченко Н. М. Семіотизація політичної токсичності в медійних просторах США, Великої Британії та України: мультимодальний аспект. *Вісник КНЛУ. Серія : Філологія*. 2022. Т. 25, № 1. С. 142–151. URL: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2022.263132>
2. Shmalenko I., Yeftieni N., Semenets-Orlova I. Impact of Social Media Influencers on Public Policy and Political Discourse. *International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation*. Atlantis Press, 2021. P. 88–93.
3. Шмаленко Ю. І., Матвієнків С. М., Кольцов В. М. Проблеми та перспективи розвитку національного інформаційного простору України. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 37. С. 223–227. URL: <https://doi.org/10.32782/apfs.v037.2022.37>

4. Шмаленко Ю. І. Використання інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) у сучасній війні в Україні. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Між-нар. наук.-практ. конф. Одеса, 2023. С. 226–229.

Ключові слова: токсична політична комунікація, інформаційна безпека, політичний медіапростір, медіа-грамотність.

Keywords: toxic political communication, information security, political media space, media literacy.

Яковлева Лілія Іванівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри соціології, доктор політичних наук, професор*

ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ЧИННИК ЛЕГІТИМНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Поняття суспільної свідомості відображає колективні уявлення щодо соціальної взаємодії, соціальних інститутів та процесів на різних рівнях (від ідей та теорій до почуттів та настроїв) й у різних формах (політика та право, мистецтво та філософія, мораль та релігія). Суспільна свідомість змінюється протягом певного часу, її трансформації впливають на усі простори соціальних інтеракцій. У науковому дискурсі тривають дискусії між індивідуалістами (які наголошують, що первинною є індивідуальна свідомість) та колективістами (зокрема, представленими марксистською традицією). Регулярно проводяться емпіричні соціологічні та психологічні дослідження стану та трансформацій суспільної свідомості. До такого роду досліджень слід віднести опитування, яке було проведено Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України спільно із Асоціацією політичних психологів України 1–5 березня 2024 року [1].

У 2024 році відбуваються суттєві трансформації суспільної свідомості на глобальному та локальному рівнях. Передусім, вони обумовлені зростанням рівня конфліктності у соціальній взаємодії, війнами, терористичними загрозами, економічними та політичними факторами. До останніх належить глобальна хвиля виборчих кампаній, результати якої визначають подальшу долю парламентів, президентів та урядів більше ніж у 70 країнах світу – від США та Мексики до Великої Британії та Австрії, від Індії та Пакистану до Грузії та Молдови. У країнах-членах ЄС відбудуться вибори до Європейського парламенту. Цей рік називають «роком виборів у світі» [4].

В Україні трансформації суспільної свідомості відбуваються у складних умовах воєнних викликів, коли від ситуації на фронті залежить оцінка громадянами рівня ефективності внутрішньої та зовнішньої політики. У суспільній свідомості відображається довіра до інститутів публічної влади, визначаються альтернативи політичного вибору та фундаментальні принципи інституційної інтеракції [5].

Окремо слід відзначити вплив медіатизації політики та трансформації суспільної свідомості. Зазначимо: «В умовах медіатизації, яка перетворює політику (у двох сенсах: як публічну політику так і боротьбу за голоси виборців під час електоральних змагань) на частину медіа-процесу, посилюються виклики для раціональної політичної комунікації. Легітимність влади скоріше потребує від політиків участі у ток-шоу, аніж спирається на раціональну аргументацію. Доля окремих політиків, політичних інституцій та необхідних суспільству реформ вирішується не під час раціональних політичних дебатов, а на політичних ток-шоу [2, с. 163].

Трансформації суспільної свідомості українців є важливим чинником легітимності публічної влади. Адже, феномен легітимності публічної влади, порівняно із легальністю, формується не лише під впливом раціональних аргументів, а й має сакральний вимір.

У сучасних дослідженнях легітимності визначаються сакральні та раціональні джерела влади, вплив релігійних доктрин, наукових теорій та ідеологій на легітимність соціального порядку [3]. Відзначимо, що «Складні та досить часто контраверсійні політичні процеси, які... розгортаються у незалежній Україні, переконливо демонструють необхідність «збирання суспільства на основі спільних цінностей» (Є. Бистрицький). Забезпечення політичної інклюзивності, участі громадян у виробленні та впровадженні рішень публічної влади є фундаментальною умовою успішності реформ в Україні. Сутність легітимності якраз і полягає у «збиранні суспільства», кропіткій щоденній праці із вибудовування спільної мети політичного розвитку та раціональних шляхів її досягнення, легітимного політичного порядку на основі довіри до інститутів, переходу від електоральної демократії до політичної інклюзивності. Легітимність публічної влади не може обмежуватись лише інструментом виборів, вона обов'язково має спиратись на «постійний плебісцит» (Ю. Габермас) громадян та їх об'єднань [3, с. 6].

На початку 2024 року суспільна свідомість українців характеризується суттєвими трансформаціями. У контексті даного дослідження, слід відзначити деякі загрозливі тенденції наявного стану суспільної свідомості, які можуть у подальшому вплинути на легітимність публічної влади в Україні.

По-перше, «зсув» суспільної свідомості у бік більш песимістичних оцінок сучасного стану та майбутнього нашої країни. *«Понад половина респондентів (56,1%) нині оцінюють соціально-економічну та політичну ситуацію в Україні як погану або дуже погану, і лише чверть (24,6%) – як цілком нормальну або нормальну... Лише кожен четвертий респондент (25%) очікує, що ситуація в країні змінюватиметься на краще, і 42% вважає, що змін на краще скоріше або однозначно не відбудеться»* [1].

По-друге, зростання кількості респондентів, які вважають, що події в Україні розвиваються у хибному напрямку. *«Кожен третій серед опитаних (33,8%) сьогодні погоджується з тим, що події в Україні розвиваються у правильному напрямі. Це значно менше, ніж рік тому (50,8%)... Більшою мірою схиляються до того, що події в Україні розвиваються в правильному напрямі, мешканці Сходу (45,5%) та Півдня (48,8%), а також прихильники В. Зеленського (66,1%). Меншою мірою – мешканці центральних областей (23,4%) і прихильники П. Порошенка (17,3%)»* [1].

По-третє, трансформації суспільної свідомості у бік більш песимістичного сприйняття наявного соціального порядку призводить до більш критичного ставлення до інститутів публічної влади. *«Нині 70% респондентів погоджуються з тим, що влада наживається на війні і все глибше грузне в корупції. Рік тому таку думку поділяли лише 43% опитаних. Менш критично налаштовані до влади у цьому питанні мешканці Сходу (57,5% погоджуються з наведеним твердженням) і прихильники В. Зеленського (47,8%)* [1].

Водночас, зберігається високий рівень консолідації українського суспільства щодо принципів питань політичного та безпекового порядку денного. *Йдеться про політичний вибір громадян на користь демократії, свободи слова, верховенства права, європейської та євроатлантичної інтеграції. Відзначимо: «У принципових питаннях національного порядку денного та опору російській агресії українське суспільство залишається високо консолідованим. Дві третини громадян (65,2%) відкидають ідею того, що Україна надто різна і в одній державі нам не ужитися (у 2023 р. – 61,5%, у 2022 р. – 67,6%)... Вперше за роки спостережень кількість респондентів, які вважають, що для забезпечення власного суверенітету і територіальної цілісності Україна має відновити свій ядерний потенціал, перевищила 50%»* [1].

У цілому, результати даного дослідження засвідчують, що трансформації суспільної свідомості є важливим чинником легітимності публічної влади. Саме тому, задля подолання викликів воєнного часу, необхідно не лише визначати стан суспільної свідомості за допомогою соціологічних досліджень, а й підвищувати ефективність інституційної взаємодії та діяльності публічної влади.

Список використаних джерел

1. Стан суспільної свідомості на третьому році повномасштабного російського вторгнення: результати моніторингу громадської думки. *Інтерфакс-Україна*. URL: <https://interfax.com.ua/news/press-release/977315.html>
2. Яковлев Д. В., Яковлева Л. І. Політика без токшоу. Потенціал звернень публічних інтелектуалів щодо легітимації влади. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 39. С. 163–169.
3. Яковлева Л. І. Легітимність публічної влади: рецепції та новації : монографія. Одеса : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 325 с.
4. 2024 – рік виборів у світі. Де вони надважливі для України. *BBC News Ukrainian* . URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cj5ggjlj2z8jo>
5. Yakovleva L., Yakovlev D. Institutional interaction and political choice in a transitional society. what role for the social sciences? *The role of social sciences in Ukraine and the world: milestones and outlook : collective monograph* / O. Boryslavska, D. Kislov, V. Liakh, N. Nesprava, etc. Lviv ; Toruń : Liha-Pres, 2020. P. 146–163. DOI: 10.36059/978-966-397-190-2/146-163

Ключові слова: легітимність, публічна влада, суспільна свідомість, інституційна взаємодія, соціологічні дослідження.

Keywords: legitimacy, public power, public consciousness, institutional interaction, political choice, sociological research.

Яценко Микола Анатолійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент*

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КІЛЬКІСНИХ ТА ЯКІСНИХ МЕТОДІВ У НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКІЙ РОБОТІ СТУДЕНТА

Саме найменування «кількісні методи дослідження» вже говорить за себе, акцентуючи увагу на ключовій особливості – кількості, тобто вимір об'єкта або його окремої риси певними інструментами і схемами, величинами. За своєю суттю, розглянута категорія прийомів належить до математико-статистичної галузі, де відбувається перетворення зібраної інформації в числовий вигляд. Збір інформації за допомогою застосування кількісних методів дослідження вважається найчіткішим, структурованим і жорстким, а результати, отримані під час реалізації алгоритмів, – більш точними і достовірними, науково-обґрунтованими.

Місія кількісних методів дослідження – конкретизувати дані в числовому варіанті, тобто виміряти явище або процес. Результатом застосування цієї категорії інструментів є певне число, визначення конкретної тенденції та її характеру з наукового погляду: зменшення/збільшення, відповідність чинним нормам або відхилення від них і характер відхилень тощо.

Серед явних особливостей кількісних методів дослідження можна відзначити: суворе дотримання затверджених інструкцій та алгоритмів (переважно математичних операцій та статистичних канонів); основа аналітичних операцій – розрахунки, формули, математико-статистичні характеристики, вимірювання тощо; отримання максимально точної та обґрунтованої інформаційної бази, аргументованих висновків; основа кількісних прийомів – формалізація даних.

У групі кількісних схем збирання та опрацювання даних, що використовують студенти у науково-дослідницькій роботі (НДР), можна виділити такі варіанти:

1. Опитування – метод збору первинної інформації, який передбачає усне чи письмове звернення дослідника до певної групи людей з питаннями, зміст яких представляє проблему дослідження на емпіричному рівні [1]. Тут результат постає у вигляді математико-статистичного аналізу зібраних матеріалів: спершу переведення інформації у придатний для вимірювання та розрахунків вигляд (підрахунок голосів), а потім визначення тенденцій (скільки голосів відповідає певній думці/тенденції).

2. Статистичний аналіз, заснований на аналізі конкретних числових показників і коефіцієнтів. До того ж дослідник може самостійно проводити всі розрахунки або користуватися вже готовими матеріалами і даними. Цей різновид дає змогу не тільки зібрати першоджерела і привести їх у придатний для вимірювання вигляд, а й отримати конкретний результат і висновки.

Кількісні методи дослідження застосовуються практично повсюдно: у соціальних, прикладних, технічних, економічних та інших наукових галузях.

Місія якісних методів дослідження – зібрати всілякі дані про явище/процес, що вивчається, з погляду мікросоціології, психології, суб'єктивних сторін тощо. Ресурси та інформаційна база, отримана на основі якісних досліджень, у перспективі може бути перетворена в кількісний вигляд. Фактично, якісні прийоми лежать в основі будь-якого дослідження. Якісні методи дослідження мають дослідницький і слідчий характер, що сприяє встановленню причинно-наслідкових зв'язків, встановленню певних характеристик (не завжди посилює виміру з математичної точки зору).

Місія якісних досліджень і відповідних інструментів – описати явище з погляду розуміння (як ставиться суспільство: добре чи погано), встановлення якості чи характеру тенденцій (краще чи гірше), визначити подальші способи впливу на маси чи окремі групи осіб тощо. Фактично, застосування якісних прийомів дає змогу переосмислити ситуацію або тему/питання/проблему, оцінити її з моральної, етичної, культурної, духовної, релігійної, правової та інших точок зору. Звідси випливає, що спектр застосування зазначених категорій величезний.

Серед особливостей якісних категорій та інструментів у науково-дослідницькій роботі студента можна відзначити такі риси: зібрана інформація підлягає обов'язковій повторній перевірці на якість: актуальність, достовірність, точність. Тільки після повторної перевірки автор курсового, дипломного або наукового проєкту може користуватися матеріалами для встановлення тенденцій і формулювання обґрунтованих висновків; використання зазначених способів не вимагає від автора марного планування, проведення складних математичних операцій тощо. Найчастіше достатньо просто спостерігати і фіксувати зміни, підсумки дій тощо; автору належить визначити не конкретне співвідношення думок, а зрозуміти, роз'яснити і грамотно інтерпретувати факти, з опорою не на цифри і нормативи, а саме на слова (думка, позиція та ін.).

Найпоширенішими в студентському середовищі якісними методами дослідження виступають:

1. Інтерв'ю, під яким зазвичай розуміють лише ті ситуації, коли людина не дає письмових відповідей самостійно, а спілкується з інтерв'юером при зустрічі, телефоном або в мережі Інтернет [2].

2. Спостереження. Терміном «спостереження» у соціології позначають специфічний метод збирання первинної соціологічної інформації про досліджуваний об'єкт шляхом безпосереднього сприйняття і прямої реєстрації усіх вимірів, що стосуються досліджуваного об'єкта і є значущими з точки зору мети дослідження [1].

3. Експеримент – це ретельно спланований дослід для збору інформації та констатації фактів, тенденцій за темою дослідження. Тут автор використовує спеціальне обладнання, створює специфічні умови і задає потрібні межі та параметри, розробляє шкалу оцінювання тощо.

Місія якісних методів дослідження полягає в пошуку відповідей на такі запитання: Що це таке? Чому це виникло? Навіщо це потрібно? Як можна розв'язати проблему?

Далі розглянемо переваги та недоліки використання кількісних та якісних методів дослідження.

Кількісні методи завжди асоціюються з математико-статистичним аналізом, тому вважаються більш точними й аргументованими. Застосування кількісних інструментів і технік має низку переваг: дозволяє отримати більш точну інформацію, виміряну конкретними величинами, яку можна порівняти з певними параметрами, нормами тощо; здатні охопити великий обсяг інформації; можливе опрацювання даних за допомогою спеціальних програм і застосунок: SPSS, OCA, Excel тощо; усі операції проводяться відповідно до затверджених правил, алгоритмів, формул і канонів, не вимагаючи колосальних перетворень. За необхідності автор курсової, дипломної чи іншої роботи може використовувати різні комбінації показників, але всі вони розраховуватимуться за суворими науковими канонами; точність та однозначність отриманих результатів, можливість неодноразового повторного перевіряння даних; стислість та місткість отриманих результатів, можливість їхньої інтерпретації в табличному й графічному вигляді з обов'язковим аналізом даних; та ін.

Недоліків кількісних прийомів небагато, і вони багато в чому пов'язані з рівнем підготовки дослідника: слабке володіння математичною і статистичною науками, нерозуміння чинних правил і канонів, складнощі в розрахунковій частині та інтерпретації даних, труднощі в перекладенні якісних характеристик у числовий вигляд (не всі матеріали можна «перевести» в кількісний формат).

Серед явних позитивних рис якісних способів збирання, обробки інформації можна виділити: встановлення причинно-наслідкових зв'язків досліджуваного явища; визначення думки експертів, суспільства чи інших осіб у рамках досліджуваної теми; констатація «якісних характеристик» за темою НДР на основі копінгного аналізу приватних і загальних моментів: характер проблеми (що відбувається під її впливом: погіршення або поліпшення), які емоції провокує (страх, паніка, депресія, радість, незадоволеність тощо) тощо; встановлення поведінкових особливостей об'єктів; збирання максимально допустимого та посилюючого обсягу інформації з подальшим опрацюванням; збирання інформації з метою її подальшої обробки; збирання інформації.

Серед очевидних мінусів якісних способів вивчення питання можна виділити: обмеженість дослідження: автору належить визначити оптимальний обсяг респондентів (вибірка), яка дасть змогу оцінити проблему повноцінно й аргументовано. Саме тут можуть виникнути перші складнощі, коли студент заздалегідь не може знати, скільки людей достатньо опитати та ін.; ретельне планування дослідження з деталізацією кожного кроку (що і в якій послідовності робити). Тут автору НДР важливо володіти науковим і теоретичним підґрунтям за темою, визначити наявні ресурси і траєкторію їхнього використання (як і коли) та ін.; отримання розмитих або менш точних результатів, які буває вкрай важко або зовсім неможливо перевірити ще раз.

Що краще: якісний чи кількісний підхід? Відповісти однозначно на це запитання неможливо. По-перше, кожен автор НДР добирає інструментарій і методологію «під себе» з урахуванням власної підготовки і володіння теоретичною базою за темою, наявною інформаційною базою, її достатністю тощо. По-друге, кожна з розглянутих груп має як переваги, так і недоліки, вимагає дотримання принципу доречності та доцільності.

Як правило, у студентських науково-дослідницьких проєктах використовується комбінація з кількісних і якісних методів, загальнонаукових і приватних (вузькоспеціалізованих) композицій. Такий підхід дає змогу всебічно і гранично глибоко зануритися в тему.

Список використаних джерел

1. Соціологія: організація емпіричного дослідження : навч. посіб. / уклад. Я. М. Балановський. Умань : Візаві, 2019. 471 с.

2. Богдан О. Що варто знати про соціологію та соціальні дослідження? : посіб.-довід. для громад. активістів та всіх зацікавлених / консультант-рец. В. Паніотто. Київ : Дух і Літера, 2015. 380 с. : іл.

Ключові слова: кількісні методи дослідження, якісні методи дослідження, науково-дослідницька робота, опитування, інтерв'ю, спостереження, експеримент.

Keywords: quantitative research methods, qualitative research methods, scientific-research work, survey, interview, observation, experiment.

Сафронова Ганна Володимирівна

*Донецький державний університет внутрішніх справ (м. Кривий Ріг),
викладач кафедри загально-правових та соціально-гуманітарних дисциплін*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ У КОНТЕКСТІ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ПРОТЯГОМ ЖИТТЯ

Актуальними завданнями залишаються збереження і поширення кращих традицій національної системи освіти, забезпечення доступності здобуття якісної освіти для всіх громадян та входження вітчизняної системи освіти в освітній і науковий простір Європи. Теоретико-методологічні проблеми правових відносин у галузі освіти, психолого-педагогічні питання і мотивація дотримання норм законодавства на виконавчому та особистісному рівнях кожним суб'єктом правових відносин потребують уважного вивчення і прийняття відповідних рішень. Стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не задовольняють потреби суспільства. Удосконалення системи освіти та підвищення якості професійної підготовки фахівців в Україні – визначальна соціокультурна проблема, вирішення якої полягає в приведенні освіти у відповідність до нових соціально-економічних вимог, визначенні пріоритетних напрямів освітньої політики, стратегії і тактики дій відповідно до потреб суспільства і ресурсів держави, створенні освітянських програм, необхідних для послідовного економічного і соціального розвитку суспільства, а також індивідуального культурного самовираження особистості в суспільстві. Нові умови суспільного розвитку потребують змін у підготовці до реалізації можливостей професійної діяльності спеціалістів, підвищують вимоги до якості освіти, її інформатизації, професійної підготовки та управління якістю навчальних програм, методики викладання і діагностики професійних якостей спеціалістів усіх категорій, технічних засобів передачі інформації. Освіта і наука є підвалинами людського розвитку та прогресу суспільства, які забезпечують індивідуальний розвиток особистості, майбутнього фахівця, творять інтелектуальний, духовний та виробничий потенціал суспільства. Освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. В Україні здійснюються кроки щодо забезпечення прискореного, випереджального інноваційного розвитку освіти, а також створюються умови для самоствердження та самореалізації особистості протягом життя. Систему концептуальних ідей і поглядів на стратегію та основні напрями розвитку освіти визначає Концепція розвитку освіти в Україні.

Мета дослідження: розглянути концепцію безперервної освіти (або освіти упродовж усього життя) в контексті стратегічного ресурсу соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Аналіз публікацій проблеми: успішний розвиток економіки і вирішення соціальних проблем (зниження безробіття і рівня бідності) значною мірою залежить, від того, наскільки професійна освіта, що здобувається, відповідає сучасним потребам ринку праці. Практика розвинених, і трансформаційних країн пока-

зує, що питання фінансування системи професійної освіти, забезпечення її високої якості і відповідності потребам ринку праці не можуть бути вирішені без тісної взаємодії держави і бізнесу. Які форми партнерства пропонує міжнародний і вітчизняний досвід? Які передумови необхідні для того, щоб це партнерство ефективно вирішувало поставлені перед ним завдання? Як розвиток партнерських відносин впливає на роль держави в розвитку сфери освіти? Як можна стимулювати розвиток партнерства бізнесу і держави у сфері освіти в Україні? Обговоренню цих проблем присвячена дана праця. Творча дискусія ще не завершена. Ми запрошуємо всіх зацікавлених висловити неупереджені думки, які відповідають цьому гучному виклику сьогодення.

Динамізм суспільного життя, оновлення технічного базису призвели до зміни ролі і місця людини у суспільно – відновлюваному процесі. Донедавна пильна увага приділялася питанням ефективного використання робочої сили. Теоретична концепція неоекономіки привернула увагу спільноти до проблеми створення якісно нової робочої сили у вигляді інноваційного людського капіталу. Згідно теорії людського капіталу пояснюється вплив освіти на економічне зростання, статево – вікові відмінності в оплаті праці, економічна нерівність, що передається з покоління до покоління. Натомість, згідно теорії фільтра, найбільш дослідженої А. Бергом, яка виступає інструментом сортування людей за рівнем їхніх здібностей, більш висока продуктивність, у теорії фільтра, пов'язується не з отриманням працівниками освіти, а з їхніми особистими здібностями, завдяки яким людина може отримати більш якісну освіту. У теорії фільтра освіта виступає для суспільства сигналом щодо здібностей її носія.

Хоча аргументи теорії фільтра недостатньо переконливі, ця теорія примушує з більшою обережністю ставитися до висновків і рекомендацій, що надаються теорією людського капіталу. На мій погляд, ці теоретичні концепції варто розглядати не стільки як протилежні та суперечливі, скільки як взаємодоповнюючі підходи: теорія фільтра зосереджена на людині та працівникові як на суб'єкті попиту на ринку праці, а у теорії людського капіталу суб'єктивні характеристики особистості представлені з точки зору пропозиції на ринку праці. Одночасно кожна з цих теорій не применшує ролі освіти для підвищення конкурентоспроможності людини на ринку праці або людського капіталу на усіх рівнях його формування.

Розвиток освітянської сфери потребує виваженої державної інвестиційної політики. На сьогодні проблема реформування системи освіти виходить на перший план, пропонується безліч механізмів вирішення проблем функціонування освітянської галузі та підвищення якості освіти. Оскільки освіта виступає одночасно як суспільне, так і приватне благо, необхідно здійснити оптимізацію структури видатків на освіту за суб'єктами цього ринку, тобто визначити обсяги державного фінансування за рахунок населення. Ці норми мають бути науково обґрунтованими та законодавчо встановленими.

Вища школа в Україні насамперед зорієнтована на задоволення освітніх потреб особистості, відновлення національних освітніх традицій і примноження досвіду, відтворення інтелектуального духовного потенціалу нації, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, становлення державності та демократії в суспільстві, забезпечення ринку праці висококваліфікованими фахівцями. Ядром необхідного процесу змін у цій системі в Україні має стати, насамперед, залучення підприємств до освіти.

Сучасний роботодавець зацікавлений у такому працівникові, який, насамперед, уміє думати самостійно й вирішувати різноманітні проблеми; має критичне й творче мислення, володіє багатим словниковим запасом. Крім того, конкурентоспроможний фахівець повинен мати певні особистісні якості, зокрема:

- адаптаційну гнучкість в мінливих життєвих ситуаціях, самостійність у здобутті знань, застосуванні їх на практиці для вирішення різноманітних проблем;
- критичне мислення, уміння побачити виникаючі в реальному світі проблеми й пошук шляхів раціонального їхнього вирішення, використовуючи сучасні технології;
- свідомлення, де і яким чином придбані ним знання можуть бути застосовані в навколишній дійсності;

- здатність до генерування нових ідей, творчість мислення;
- грамотність у роботі з інформацією;
- комунікабельність, контактність в різних соціальних групах, уміння працювати спільно в різних областях, запобігаючи конфліктним ситуаціям або вміло виходити з них;
- розвиток моральності, інтелекту, культурного рівня.

Все вищезазначене вимагає вдосконалення змістовної частини освітнього процесу на принципах випереджувальної освіти, яка спрямована на формування у фахівців готовності до отримання нових універсальних знань, що є предметом подальших досліджень.

Безперервна освіта і контексті завдань людського розвитку та економічного відродження України У сучасному світі знання, інформація стрімко поповнюється, способи виробництва і взагалі спосіб життя змінюються дуже швидко. Традиційна базова формальна освіта, яка здобувається на початку життя, тепер уже в принципі не може забезпечити людину на все життя знаннями, вміннями, навичками та Якостями, що будуть необхідні їй для ефективного виконання соціальних функцій. Прийнята практично всіма розвинутими країнами концепція безперервної освіти (або освіти упродовж усього життя) висуває на визначальні позиції в основних напрямках соціально-економічного розвитку сучасного світу освіту дорослих.

У відповідності до концепції безперервної освіти (або освіти упродовж усього життя) перманентний процес набуття знань, навичок, досвіду, життєвої мудрості людиною не закінчується у молодому віці з отриманням диплому про освіту, а триває протягом всього свідомого життя. Схеми сучасної системи безперервної освіти в Україні та характеристики основних її етапів наведено в роботі “Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки” [2, с. 106]. Лише зазначимо, первинною називається освіта та професійна підготовка, яку людина здобуває до виходу на ринок праці. Освіта та професійна підготовка, що здобувається вже після початку трудового життя, узагальнено називається освітою дорослих. Межа між цими двома складовими визначається саме початком трудової діяльності, а не віком людини і не тривалістю навчання.

Підвищення ефективності вищої освіти – визначальний чинник зростання соціально-економічного потенціалу держави. При цьому слід зауважити, що Болонський процес є важливим механізмом узгодження, взаєморозуміння, оптимізації відносин між країнами та їх освітніми системами. Нам треба відверто, критично і конструктивно обговорити недоліки, проблеми, що мають місце у вищій школі, і вже з європейських позицій, як країни – учасниці Болонського процесу, визначити конкретні етапи та шляхи розвитку вищої освіти України.

Список використаних джерел

1. Грішнова О. А. Людський розвиток : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2006. 308 с.
2. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. Київ : Знання, КОО, 2001. 254 с.
3. L'education au XXI siecle: L'education pour tous toute au long de la vie. *Futuribles*. 2000. N 250. P. 5–21. URL: <https://www.futuribles.com/leducation-au-xxie-siecle-leducation-pour-tous-tou/>
4. Витрати і ресурси домогосподарств України (заданими вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : І стат. зб. / Держкомстат України. 2003. 446 с.
5. Витрати і ресурси домогосподарств України (заданими вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). 2004 рр. : стат. зб. / Держкомстат України; Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). 2005 рр. : стат. зб. / Держкомстат України.
6. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій : (кол. наук.-аналіт. моногр.) / за ред. Е. М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціал. дослідж. НАН України, Держ. ком. статистики України. 2006. 472 с.
7. Сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/education>

Ключові слова: безперервна освіта, стратегічний курс, національні інтереси, вирішення соціальних проблем.
Keywords: continuous education, strategic course, national interests, solving social problems.

СЕКЦІЯ 21

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ ТА СОЦІУМУ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

*Керівник секції: завідувач кафедри психології,
доктор юридичних наук, професор О. М. Цільмак*
*Секретар секції: доцент кафедри психології,
кандидат психологічних наук, доцент А. О. Тат'янчиков*

Цільмак Олена Миколаївна
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри психології, доктор юридичних наук, професор*

Бакурідзе Ніна Григорівна
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри психології, психолог, нейропсихолог*

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ УМІННЯ, ЯКІ ДЕТЕРМІНУЮТЬ ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ПСИХОЛОГА-КОНСУЛЬТАНТА

Досить важливою психологічною характеристикою психолога-консультанта є емоційний інтелект. На думку Джона Майєра і Пітера Саловей емоційний інтелект – це здатність розпізнавати, розуміти та керувати власними емоціями, щоб позитивно впливати на емоції інших людей.

Отже, емоційний інтелект психолога-консультанта, з одного боку, – це здатність розпізнавати, визначати, розуміти, усвідомлювати й управляти власними думками, емоціями, мотивацією та поведінкою, а з іншого – це здатність розуміти, відчувати, співпереживати, управляти емоційними станами інших людей, помічаючи їхні мотиви, актуальні потреби та тощо.

Як відомо емоційний інтелект визначається такими складовими як самоусвідомлення, самосвідомість, асертивність, саморегуляція та іншими. Це як здатність розпізнавати свої власні емоції, їх джерела та вплив на власну поведінку та рішення, здатність контролювати свої емоції, управляти стресом, відстрочувати миттєве задоволення та реагувати на виклики з розумінням та відповідальністю, так і здатність сприймати та розуміти емоції інших людей, відчувати симпатію та виражати співчуття, здатність встановлювати та підтримувати здорові відносини з іншими людьми, ефективно взаємодіяти у різних соціальних ситуаціях, в тому числі в ситуації психологічного консультування. Ці складові взаємодіють між собою та доповнюють один одного, створюючи загальний образ психолога-консультанта. У той же час емоційний інтелект обумовлює, визначає, детермінує певна сукупність професійно важливих умінь, які обумовлюють інтрапсихологічну та соціально-психологічну компетентність консультанта. Так, зокрема, серед професійно важливих вмінь, які обумовлюють *інтрапсихологічну компетентність консультанта*, слід віднести:

- а) вміння ідентифікувати, усвідомлювати, розуміти та визначати власні емоції й почуття;
- б) вміння регулювати, коригувати, в нормувувати, безпечно й екологічно проживати власні емоційні реакції, емоційні стани й емоційне ставлення;
- в) вміння володіти собою в певних ситуаціях, заспокоїти себе, справитися з тривогою, страхом, агресією чи гнівом;

- d) вміння не заражатися емоціями клієнта, емоційно абстрагуватися;
- e) вміння емоційно налаштовуватися на процес психологічного консультування;
- f) вміння підтримувати здорові особистісні межі;
- g) вміння своєчасно сказати «Ні», щоб зберегти здоровий баланс у своєму житті та професійних взаєминах;
- h) вміння впорядковувати хід надання психологічної допомоги у найскладніших ситуаціях, ґрунтуючись на впевненості у собі та своїх знаннях, на інтуїції;
- i) вміння здійснювати активний пошук новаторських підходів та інноваційних психотехнологій роботи з емоціями та почуттями клієнта;
- j) вміння при потребі визначити рамки власного впливу;
- k) вміння систематично самовдосконалюватися, підвищувати рівень власної компетентності та ін.

До професійно важливих вмінь, які обумовлюють **соціально-психологічну компетентність консультанта**, слід виділити такі як:

- вміння приєднуватися (joining) до клієнта (клієнтів) – для створення робочого альянсу та від'єднуватися – для переключення на власне життя «тут і зараз»;
- вміння ідентифікувати, розпізнавати і визначати емоції та почуття клієнта (клієнтів);
- вміння чуйно сприймати внутрішній світ клієнта (клієнтів) з усіма його змістовими й емоційними нюансами;
- вміння адекватно співчувати та співпереживати клієнту (клієнтам), компетентно доводити до нього (них) власну емпатійну позицію;
- вміння усвідомлювати реакції клієнта (клієнтів) та розуміти, чому він (вони) реагує (реагують) саме так;
- вміння поставити себе на місце клієнта;
- вміння без осуду приймати почуття й емоції клієнта (клієнтів);
- вміння виявляти та долати негативні почуття, які впливають на клієнта (клієнтів);
- вміння інтегративно, компетентно та креативно використовувати психотехнології для полегшення емоційного стану клієнта (клієнтів);
- вміння будувати з клієнтами якісні та безпечні професійні взаємини;
- вміння взаємодіяти без оцінок і ярликів, засудження й ідеалізації;
- вміння розпізнавати порушення чи розлади емоцій або почуттів у клієнта (клієнтів);
- вміння йти на виправданий ризик під час роботи з певними негативними емоціями чи почуттями клієнта (клієнтів);
- вміння контролювати контрперенесення;
- вміння вчасно зупинитися у роботі з клієнтом, грамотно завершити цю роботу та скерувати його до іншого фахівця тощо.

Професійні уміння, що детермінують емоційний інтелект психолога-консультанта, грають ключову роль у роботі з клієнтами та впливають на результативність консультацій. Ці уміння дозволяє побудувати довірчі відносини, сприяти розв'язанню проблем, розробляти ефективні стратегії допомоги та підтримки, важливі для збереження довіри клієнтів та забезпечення їхньої особистої безпеки.

Таким чином, емоційний інтелект психолога-консультанта базується на його надбаних та розвинутих професійно важливих вміннях, які обумовлюють певний різновид компетентності фахівця. Тому, здійснюючи підготовку здобувачів вищої психологічної допомоги, науково-педагогічним працівникам слід урахувувати визначені нами групи професійно важливих умінь для їх розвитку та формування у під час освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Психологія емоцій та почуттів : підручник / за заг. ред. О. М. Цільмак. Одеса : Гельветика, 2024. 420 с. (Серія «Психотехнології»).

2. Chung M., Harris C. R. Jealousy as a Specific Emotion : The Dynamic Functional Model. *Emotion Review*. 2018. Vol. 10, N 4. P. 272–287. DOI: 10.1177/1754073918795257
3. Goleman D. Emotional Intelligence. New York ; Toronto ; London ; Sydney ; Aukland : Bantam Books, 1995. 386 p.
4. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. Emotional Intelligence: New Ability or Eclectic Traits? *American Psychologist*. 2008. Vol. 63, Iss. 6. P. 503–517. DOI: 10.1037/0003-066x.63.6.503
5. Brackett M. A., Rivers S. E. Emotional Intelligence: Implications for Personal, Social, Academic, and Workplace Success. *Social and Personality Psychology Compass*. 2014. Vol. 8, Iss. 7. P. 328–342. DOI: 10.1111/spc3.12123

Ключові слова: психолог-консультант, емоційний інтелект, професійно важливі уміння, соціально-психологічна компетентність, інтерпсихологічна компетентність, професіоналізм, клієнт.

Keywords: psychologist-consultant, emotional intelligence, professionally important skills, social-psychological competence, interpsychological competence, professionalism, client.

Гурін Руслан Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат педагогічних наук, доцент*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ТА ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ» МАГІСТРАНТАМ-ПСИХОЛОГАМ

Актуальність дослідження пов'язана з підготовкою конкурентоспроможних магістрів-психологів, що уможлиблює вирішення Концепції розвитку освіти в Україні (2015–2025 рр.) та зауважує на освітніх реформах, які висувають певні вимоги до особистості сучасного психолога, модернізації та якісної його професійної підготовки. З іншого боку, запровадження дистанційної освіти, яка викликана COVID-19 та військового стану, потреба в різнобічному осмисленні, усвідомленні та розумінні ефективної підготовки магістрів-психологів не викликає сумніву.

Слід наголосити, що аналіз наукового фонду дав можливість встановити, що найбільш поширеним критерієм будь-яких нововведень виступає ефективність. Ефективність навчально-виховного процесу характеризується як міра відповідності результатів процесу навчання стосовно меті, враховуючи терміни навчання, вікові особливості здобувачів освіти та соціальних умов.

Теоретичний аналіз досліджень вчених в галузі дидактики та управління на перетині століть вказує, що сьогодні існує багато сполучень із «ефективністю» таких, як: ефективність педагогічної системи, педагогічна ефективність, ефективність професійної підготовки, ефективність навчання, ефективність практичних занять, ефективність методів навчання тощо.

Під час стислого огляду психолого-педагогічної літератури на перетині століть встановлено, що вчені характеризують ефективність, як: ознака не самого результату, а витрата часу у баченні підсумкового результату (П. Друкер, 2008); характеристика особливої якості навчання (В. Євдокимов, 1990); зіставлення бажаних результатів і наявних результатів, які відповідають цілям навчання (І. Рябов, 1993); ступінь досягнення мети, бажаного результату, стандарту і залежність від рівня оптимізації процесу навчання, застосування методів і засобів найбільш доцільних для досягнення кращих результатів (Г. Цехмістрова, 2002). Отже, вчені часто ототожнюють феномен «ефективність» з характеристиками процесу, які забезпечують відповідний результат, по-перше, вчені використовують поняття «результативність» і «коефіцієнт корисної діяльності» (С. Брю, К. Макконел), по-друге, її показниками найчастіше розглядаються готовність (В. Євдокимов, С. Кубіцький та ін.) і компетентність (М. Нещадим, О. Романовський та ін.).

Узагальнюючи вищезазначене доходимо висновку, що для ефективності будь-якого виду навчання на практиці використовуються відповідні до нього категорії дидактики. Це дає можливість зауважити на інтерактивних методах під час підготовки магістрів-психологів до професійної діяльності. Взаємодія в педагогічному процесі з використанням інтерактивних методів навчання орієнтує здобувачів вищої освіти на розвиток власних творчих здібностей, відпрацювання вмінь вибирати ситуацію, націлюють на діяльність, що стимулює «винахідливість» [1].

Намагаючись поглибити наукові уявлення про феноменологію ефективності використання інтерактивних методів навчання, доречно акцентувати й на курсовій специфіці підготовки магістрів-психологів до професійної діяльності в межах предмету дослідження. Так, початковий курс «Психологія розвитку та особистісного зростання» професійної підготовки (за спеціальністю 053 «Психологія»), спрямован на вивчення та розуміння майбутніми магістрами – психологами знань про структуру особистості, а також усвідомлення загальних методологічних підходів щодо психічного розвитку особистості. Метою означеного курсу є формування у майбутніх фахівців систематизованих знань, умінь та навичок в галузі психічного розвитку особистості. Навчити здобувачів вищої освіти елементам аналізу психологічних аспектів розвитку особистості на різних вікових етапах. До завдань означеного курсу відносять: усвідомити теорії та періодизації психічного розвитку особистості; вивчити загальні поняття психології розвитку та особистісного зростання; вивчити основні форми виявлення особливостей психічного розвитку на кожному з вікових етапів; ознайомити з методами діагностики психічного розвитку особистості [2].

Проте, з досвіду викладання зазначеного курсу встановлено, що інтерактивні методи навчання дають змогу залучати магістрів-психологів до сукупності виховних і навчальних ситуацій, які безперервно оновлюються. А також під час їх використання відбувається залучення здобувачів вищої освіти до усвідомленої діяльності й спілкування, що надає можливість активізувати їх внутрішні сили та зумовлює сприяння внутрішньому потенційному зростанню.

Резюмуючи доходимо висновку, що використання інтерактивних методів навчання впливає на: розвиток інтелектуальних, комунікативних навичок і здатності орієнтуватися в навколишньому середовищі; засвоєння ціннісних настанов; формування цілісної картини світу. З іншого боку, забезпечується прогресивний стимулювальний вплив на особистісно-професійний розвиток магістрів-психологів як суб'єктів власного розвитку, авторів власного життєвого та професійного шляху ще під час навчання. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у визначенні чинників, що перешкоджають ефективній підготовці магістрів-психологів до професійної діяльності в реаліях сьогодення.

Список використаних джерел

1. Гурін Р. С. Використання інтерактивних методів навчання під час підготовки майбутніх учителів. *The world of science and innovation*» (november, 2020) : abstr. of the 4th intern. sci. and practical conf. London, 2020. P. 85-87.
2. Цильмак О. М. Методика проведення інтерактивних практичних занять з навчальної дисципліни «Психологія розвитку та особистісного зростання» : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2020. 64 с.

Ключові слова: ефективність, магістранти-психологи, інтерактивні методи навчання.

Keywords: efficiency, magistrates of psychology, interactive learning methods.

Джежик Ольга Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Цільмак Олена Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри психології, доктор юридичних наук, кандидат психологічних наук,
професор

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Українська держава дедалі більше стикається із соціальними, політичними та економічними труднощами, зумовленими повномасштабним військовим вторгненням, що підвищує попит на професійну психологічну допомогу різним категоріям населення, взагалі та учасникам освітнього процесу зокрема.

Спочатку карантинні обмеження внаслідок пандемії «COVID-19», а згодом повномасштабної військової агресії, – змусили освітян в дуже стислі терміни запровадити та опанувати новітні форми дистанційного он-лайн навчання. У Національному університеті «Одеська юридична академія» використовуються змішана форма професійної підготовки фахівців, а саме – очна (аудиторна) та дистанційна (переважно для здобувачів, які знаходяться за кордоном та здобувачів заочної форми навчання).

Виклики сьогодення, вимагають діяти швидко та ефективно, оволодівати найсучаснішими новітніми технологіями, пристосовуватися до життя в умовах воєнного часу, а це активізує потреби у психологічній підтримці та психологічному супроводу.

Враховуючи наявний досвід надання учасникам освітнього процесу психологічної допомоги, у Національному університеті «Одеська юридична академія», відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 22.05.2018 № 509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України»[1], створена Лабораторія практичної та прикладної психології при кафедрі психології факультету психології, політології та соціології, яка діє на громадських засадах (далі – Лабораторія).

Основною метою діяльності Лабораторії є формування у здобувачів компетентності у різних напрямках психологічної допомоги та науково-дослідній галузі [3].

Серед головних завдань діяльності Лабораторії є [3]:

- надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги та підтримки всім учасникам освітнього процесу;
- сприяння створенню належних психологічних умов для повноцінного особистісного розвитку здобувачів освіти, формування в них мотивації до навчання, самореалізації творчих здібностей, самовиховання і саморозвитку;
- підвищення психологічної культури всіх учасників освітнього процесу[2];
- створення бази для проходження ознайомчої, навчальної, виробничої, переддипломної практики здобувачами першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія»;
- здійснення дослідницької та практичної діяльності здобувачів [3].

Мета та завдання діяльності лабораторії визначили необхідність запровадити її діяльність у трьох напрямках – психологічної допомоги, психотренінговому та науково-дослідному.

Метою психологічної допомоги є надання учасникам освітнього процесу допомоги при вирішенні їх труднощів і проблем та у ясного баченні своїх потенційних можливостей [3].

Завданнями психологічної допомоги є [3]:

- збереження психологічного благополуччя у учасників освітнього процесу;
- своєчасне попередження відхилень у поведінці та міжособистісних стосунках;

- оптимізація стосунків у системах: здобувач-здобувач, викладач-здобувач, здобувач-група, викладач-викладач тощо;
- запобігання конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі;
- попередження наркоманії, алкоголізму, аморального способу життя;
- попередження та профілактика професійного вигорання науково-педагогічних, педагогічних працівників та інших співробітників.

Функціями психологічної допомоги є психологічна допомога учасникам освітнього процесу[3]:

- у дослідженні власної особистості, у розумінні своїх стосунків з оточуючим світом, оцінці своїх труднощів та проблем для пошуку альтернативних варіантів їх подолання;
- при розробці різних варіантів стратегій поведінки й аналізі ситуації з різних точок зору;
- в усвідомленні альтернативних можливостей їх поведінки, для розвитку життєвої креативності та гнучкості;
- в усвідомленні власних ресурсів, що дозволить їм знайти в собі точку (певну якість особистості), на яку можна спертися, щоб досягти бажаних змін у власному житті;
- більш відповідальному ставленні до власного життя та активності при досягненні бажаних результатів;
- прийнятті відповідальності за власні вчинки та за кінцевий підсумок свого життя [3].

Метою психотренінгового напрямку є [3]:

- практична підготовка здобувачів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» до діяльності психолога-тренера;
- розвиток та формування у здобувачів вищої освіти психолого-методичної та психолого-педагогічної компетентності у напрямі тренінгових технологій.

Основними завданнями психотренінгового напрямку є [3]:

- розвиток у здобувачів вищої освіти умінь самостійно розробляти, запроваджувати та реалізовувати програми тренінгів, семінарів, практичних занять з елементами тренінгу;
- розвиток у здобувачів вищої освіти умінь самостійного проведення з учасниками освітнього процесу тренінгів, семінарів та практичних занять з елементами тренінгу;
- розвиток та формування у учасників освітнього процесу стресостійкості та стресодолаючих стратегій поведінки; позитивного мислення, орієнтації на здоровий спосіб життя та тощо.

Психотренінговий напрям, відповідно до покладених на нього завдань, реалізовує такі функції [3]:

- забезпечує підбір та підготовку психологів-тренерів;
- розробляє та запроваджує програми для тренінгів, семінарів, практичних занять з елементами тренінгу;
- застосовує програми проведення тренінгів, семінарів, практичних занять з елементами тренінгу міжнародних організацій, забезпечує їх подальше впровадження та використання;
- надає пропозиції щодо організації тренінгів та проведення практичних занять з елементами тренінгу;
- організовує та проводить тренінги та практичні заняття з елементами тренінгу соціально-психологічного спрямування;
- проводить моніторинг та оцінку діяльності психологів-тренерів;
- проводить супервізію підготовлених тренерів для забезпечення якості тренінгової роботи.

Метою науково-дослідного напрямку є сприяння розвитку наукового мислення та творчого підходу до вирішення теоретичних і практичних завдань майбутньої діяльності [3].

Основними завданнями науково-дослідного напрямку є [3]:

- оволодіння методикою наукових досліджень;
- поглиблення, розширення, систематизація теоретичних і практичних знань;
- розвиток умінь самостійної пошукової науково-дослідної діяльності;
- розвиток наукової креативності та ін.

Функціями науково-дослідного напрямку є [3]:

- розробка пропозицій щодо актуальних напрямів і тем наукових досліджень;
- розробка та впровадження розвивальних та корекційних програм, посібників, методичних рекомендацій, планів освітньої діяльності з урахуванням індивідуальних, гендерних, вікових особливостей здобувачів освіти, а також для осіб, які перебувають на індивідуальній та інклюзивній формі навчання.
- розробка та впровадження авторських програм з психологічної просвіти, наукової та консультативної діяльності.
- здійснення індивідуальної психологічної діагностики відповідно до запиту учасників освітнього процесу.
- організація семінарів, конференцій та інших заходів наукового та науково-методичного характеру.

Діяльність Лабораторії потрохи набирає обертів, працюючи за означеними напрямками. Представники Лабораторії надають консультативну, корекційну та реабілітаційну допомогу учасникам освітнього процесу, у тому числі: здобувачам, які перебувають на індивідуальній та інклюзивній формі навчання, особам, постраждалим від насильства; учасникам бойових дій та членам їх сімей; особам, які постраждали внаслідок воєнної агресії; внутрішньо переміщеним особам.

На офіційному сайті Лабораторії зазначена адреса електронної скриньки, на яку можна надсилати звернення про надання психологічної допомоги, активно працюють сторінки у соціальних мережах, створено Телеграм-канал, на якому представники Лабораторії постійно викладають корисну та цікаву інформацію, щотижня проводяться міні-тренінги рівний-рівному, створено чат емоційної підтримки здобувачами-здобувачів тощо.

Таким чином, створення в університеті Лабораторії практичної та прикладної психології, з одного боку спрямувало діяльність кафедри психології відповідно до певних напрямів, а з іншого: 1) дозволяє розкрити науково-творчий та професійний потенціал учасників освітнього процесу; 2) сприяє популяризувати професії психолога; 3) надає інформаційну психологічну допомогу учасникам освітнього процесу; 4) забезпечує комплексний підхід до перспектив розвитку кафедри психології та тощо.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ М-ва освіти і науки України від 22.05.2018 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text> (дата звернення 05.04.2024).

2. Медведєв В. С., Кудерміна О. І., Горбенко Д. А. Психологічна служба правоохоронних органів України : навч. посіб. / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2022. 188 с.

3. Положення про Лабораторію практичної та прикладної психології кафедри психології факультету психології, політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія» : введене в дію наказом ректора Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» від 22.03.2024 р. № 730-58 URL: <https://www.onua.edu.ua/ua/polozhennia-pro-laboratoriiu-praktychnoi-ta-prykladnoi-psykholohii> (дата звернення 03.04.2024).

Ключові слова: практична та прикладна психологія, лабораторія, психологічна допомога, тренінги рівний-рівному, наукова робота.

Keywords: practical and applied psychology, laboratory, psychological assistance, peer-to-peer trainings, scientific work.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМАНД НА ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ

Особливості управління на публічній службі виражаються, насамперед, у конкретних цілях, звітності, методах оцінки результатів, відповідальності, процедурах контролю та системах стимулів. Нові критерії розвитку суспільства вимагають запровадження новітніх прийомів та методів управління, які довели свою ефективність у комерційному секторі, на практику публічної служби. У всьому світі останнім часом відзначається зміна моделі управління саме на рівні публічної сфери. Яскравими прикладами успішної реалізації у сфері публічної служби прийомів управління комерційними організаціями останніми роками стали зокрема, маркетинг, командоутворення та стратегічне планування. Управлінська команда створюється для отримання від взаємодії складових її особистостей нових якостей: розробляти нові технології управління, право приймати ефективніші рішення, прагнути зниження ризику [2]. Тому, безумовно варто більш детально зупинитися на особливостях ефективного створення команд на публічній службі як сучасному інструменті управління кадровими ресурсами.

Існують різні класифікації управлінських команд. Так, виділяють основні типи команд серед яких варто виділити: робочі команди – проектують, виробляють та постачають продукт (послугу) споживачам; команди підвищення ефективності – ті, які створюються для роботи над конкретним проектом або певною проблемою; інтегруючі команди – гарантують координацію роботи в рамках однієї організації, вивчають діяльність робочих команд та команд підвищення ефективності, визначають цілі організації та загальний стратегічний напрямок. До цього типу належать управлінські команди, що вбачаються як найефективніші для формування на публічній службі. Аналіз зазначених управлінської команди підтверджує відсутність загальновизнаного єдиного підходу, що водночас представляє певну складність у з'ясуванні обов'язкових умов формування управлінської команди саме на публічній службі. Представлена класифікація свідчить про те, що зазвичай звертаються лише до окремих оцінок управлінської команди, що у свою чергу ускладнює теоретичний аналіз та практичні дослідження даної форми кадрового менеджменту.

Варто зазначити, що учасники команди чи є найважливішою системною характеристикою управлінської команди. Формування управлінської команди відбувається лише за виникнення в людей певної потреби у її існуванні. Тобто, учасники команди, будучи головними джерелами та носіями потреб, інтересів, ідей, цінностей, знань та вмінь, встановлюють сформованість управлінської команди, як довго і для яких цілей вона функціонуватиме. Існування спільної мети є змістовною характеристикою управлінської команди. Для ефективного функціонування організації тотожність особистих цілей учасників управлінської команди з цілями організації, має велике значення. Адже, учасники мають бути зацікавлені вирішувати загальну мету всієї команди, об'єднуючись задля досягнення своїх цілей у команду. Єдність мети є важливою сутнісною оцінкою управлінської команди. Важливою оцінкою управлінської команди також є властивість до самоорганізації. Як система, що самоорганізується, управлінська команда характеризується тим, що джерело її розвитку і перетворення знаходиться саме всередині команди. Учасники команди самі формують принципи функціонування та побудови команди, визначають правила та норми спільної діяльності. Важливо, що для людини робота в управлінській команді буде можлива лише за відповідністю її особистим інтересам і потребам, а також сприяє досягненню її цілей. Однією з першочергових умов є ефективність управлінських команд, що має дві частини: ступінь реалізації її цілей та задоволення, яке відчують люди від приналежності до цієї команди. Також серед факторів, що зумовлюють ефективність команди, можна наголосити на параметрах і мотивації команди, зовнішнього середовища функціонування.

Крім того, під час вивчення діяльності управлінських команд у системі публічної служби слід врахувати певні особливості її функціонування. Так, особливість професійної діяльності державного службовця полягає в тому, що процес її виконання включає реалізацію повноважень та функцій органів влади держави. Інтереси держави та суспільства є основним принципом, вищим критерієм етичності та кінцевою метою професійної діяльності державного службовця. Сьогодні це доводиться робити, спираючись головним чином на власні ресурси та сили, а також під власну персональну відповідальність, яка потребує знань в управлінській сфері та високого професіоналізму. Рівень професіоналізму управлінських кадрів державного адміністрування повинен ефективно вирішувати якісно нові завдання у суспільно-політичній та економічній ситуації, що швидко змінюється, особливо в умовах воєнного стану [1].

На публічній службі актуальною проблемою формування управлінської команди є створення дієвої системи безперервного розвитку державного адміністрування та розвитку кадрового потенціалу. Особливість сучасного управління потребує постійного вдосконалення та навчання управлінських кадрів та їх високого професіоналізму. До системи розвитку кадрів публічної служби слід включити групу наступних елементів: управління професійною кар'єрою, корпоративна культура, підвищення кваліфікації та підготовка публічних службовців, контроль за службовою поведінкою та виконанням посадових обов'язків державних службовців.

Варто пам'ятати, що результативність праці управлінських команд на публічній службі також залежить від ефективності застосовуваних стимулів та мотивів їхньої професійної службової діяльності. На основі комплексу конкретних принципів має формуватися система стимулювання праці цих працівників, що буде відповідати сучасним реаліям.

Список використаних джерел

1. Корнута Л. М. Окремі питання провадження державної служби в умовах воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 2. С. 64–69. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/192> (дата звернення: 02.04.2024).
2. Муха Р. А. Команда, її сутність та особливості розвитку. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4253> (дата звернення: 02.04.2024).

Ключові слова: командоутворення, управління, публічна служба, мотивація, професійний розвиток.

Keywords: team building, management, public service, motivation, professional development.

Рєпнова Тетяна Петрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент*

Кнутова Маргарита Володимирівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
магістрант 1 курсу спеціальності «Клінічна психологія»*

ЕМПАТІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Емпатія як здатність відчувати і розуміти емоції, почуття та переживання інших людей відіграє критичну роль у соціальному розвитку особистості. У сучасному світі, де соціальні взаємодії є невід'ємною частиною нашого життя, розвиток емпатії має значення не лише для підтримання здорових міжособистісних відносин, але й для побудови гармонійного і співчут-

ливого суспільства. Однак у зв'язку з різними суспільними викликами, такими як емоційне виснаження, відчуження та соціальна дистанція, може виникнути питання про роль та рівень розвиненості емпатії в сучасному світі. Роль емпатії у соціальному розвитку особистості та визначення факторів, зокрема рівня емоційної культури, що впливають на її загальний розвиток у сучасному суспільстві, є досить актуальна [1, с. 145].

Емпатія виступає важливим елементом сприйняття міжособистісних відносин та розвитку соціальної взаємодії. Вона містить важливі аспекти, що сприяють соціальному розвитку особистості, серед них такі: співчуття, розуміння, активна підтримка, спільність і співпраця та розвиток особистісних відносин. У свою чергу, соціальний розвиток особистості відіграє ключову роль у формуванні та становленні сучасної особистості, її культурних емоційних вимірів. Так, одним із невід'ємних компонентів процесу соціалізації є розвиток емпатії, що сприяє становленню справжньої громадянської свідомості та здатності до ефективної взаємодії з іншими [2, с. 6].

Емпатія як ключова соціальна емоція проявляється у здатності індивіда відчувати та розуміти емоції інших людей. Це охоплює внутрішній світ іншої особи, розуміння її переживань, думок та почуттів. В американській культурі емпатію часто визнають як інструмент, що сприяє збереженню спокою та сприяє креативності, роблячи нас кращими співрозмовниками та громадянами, тут емпатія вважається ефективним засобом кращого розуміння один одного та створення гармонійних міжособистісних відносин [3, с. 17].

Прояви емпатії у суспільстві пов'язані з рівнем розвитку емоційної культури, яку можна розглядати як результат взаємовідносин між поколіннями, що визначає традиції вираження емоцій, і навіть норми емоційних взаємовідносин, закріплені на рівні суспільства та сім'ї. Культура вираження емоцій, яка засвоюється з дитинства, має на меті гнучку зміну універсальних виражень емоцій відповідно до ситуації, що змінюється, і допомагає підтримувати соціальний порядок. Враховуючи вказане, слід розглядати взаємозв'язок достатнього рівня емпатії особистості з емоційною культурою суспільства, що впливає на неї. Соціальна природа почуттів та почуттів людини проявляється найбільш чітко у безпосередньому спілкуванні з іншими людьми, колективом, суспільством. Про складність, досконалість і глибину емоцій можна судити за багатством їхнього зовнішнього вираження. Виховання емоційної культури, зокрема її складової емпатії, передбачає турботу сім'ї та найближчого соціального оточення про самовираження та формування емоційної компетентності у особистості, що розвивається [1, с. 146]. Рівень культури прояву почуттів дозволяє судити про загальну культуру людини, її вихованість, ідейний і моральний зв'язок з оточуючими людьми, з суспільством в цілому. Отже, емпатію у структурі культури емоційних проявів можна розглядати як соціально-психологічне явище, яке обіймає досягнення людства у духовній і матеріальній сферах, що здійснює регулятивну функцію, має національне забарвлення і спроможне до подальшого розвитку. Успішними факторами розвитку емпатії у суспільстві слід вважати збагачене соціальне середовище, сімейне виховання, освіту, медіа та технічний рівень життя. **Висновок.** На розвиток емпатії впливають загальна культура особистості, її соціальні норми та цінності. В осіб з розвинутою емпатією є більш розвиненіші навички міжособистісної взаємодії, кращі стосунки з оточуючими людьми та вищий рівень громадянської активності. Суспільства, де цінуються взаємодопомога та співчуття, сприяють формуванню вищого рівня емпатії серед своїх членів.

Список використаних джерел

1. Репнова Т. П. Культура емоцій та почуттів під час війни. *Актуальні проблеми сучасного управління в соціально-економічних, гуманітарних та технічних системах* : зб. наук. пр. за матеріалами XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. (17 листоп. 2022 р.). Одеса, 2022. С. 142-146.
2. Baron-Cohen S. The Science of Evil: On Empathy and the Origins of Cruelty. Basic Books, 2011. 272 p.

3. The Social Neuroscience of Empathy / eds.: J. Decety, W. Ickes. Cambridge : MIT Press, 2009. 268 p.

Ключові слова: емпатія, соціальний розвиток особистості, емоційна культура, соціальні норми та цінності.
Keywords: empathy, social development of personality, emotional culture, social norms and values.

Самара Ольга Євгенівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНА ГІГІЄНА: ВПЛИВ ЗМІ І ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛІВ НА ПСИХІКУ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Війна в Україні, яка розпочалася у 2014 році і триває донині, має значний психологічний вплив на населення, викликаючи підвищений рівень стресу, тривоги та депресії. В умовах постійного конфлікту та інформаційної війни ЗМІ та Телеграм-канали стали основними джерелами новин для багатьох людей. У цій статті ми розглянемо роль психологічної гігієни у підтримці психічного здоров'я під час війни, а також вплив ЗМІ та Телеграм-каналів на психіку людини у контексті російського-українського конфлікту.

Війна є одним із найсильніших стресорів, які можуть надавати тривалий негативний вплив на психіку людини. Дослідження показують, що населення, що проживає в зоні військового конфлікту, що зазнає щоденного стресу «кінцевості життя», проживаючи спектр емоцій «безпорадності – безнадійності» через неможливість вплинути на політичну ситуацію в країні, схильне до високого ризику розвитку різних психологічних розладів, таких як тривожність, депресія та посттравматичний стресовий розлад. Люди постійно стикаються з викликами долі: травмуючими подіями, втратами близьких, руйнуванням звичного способу життя і невизначеністю майбутнього, а також постійно піддаються впливу негативної інформації та подій, що травмують. Це може призвести до довгострокових психологічних наслідків, посилити існуючі психологічні проблеми і призвести до хронізації стресу. Навіть ті, хто перебуває далеко від епіцентру подій, відчувають психологічну напругу через потік негативних новин, почуття тривоги за рідних та близьких, двозначність та відсутність безпеки майбутнього.

ЗМІ та Телеграм-канали відіграють важливу роль у формуванні громадської думки та емоційного стану людей під час конфлікту. Будучи основними джерелами інформації для населення, вони часто транслюють неперевірені дані, чутки і дезінформацію. Медіа-канали можуть сприяти поширенню недостовірної інформації, пропаганди та маніпуляції суспільною свідомістю (Jowett & O'donnell, 2019).

Пропаганда, надлишок негативної інформації та постійна дія такого контенту посилює психологічний дистрес, сприяє розвитку соматизації людини, може спотворювати сприйняття реальності та призвести до катастрофізації мислення. Крім того, Телеграм-канали можуть сприяти нагнітання паніки та погіршенню психологічного стану людей. Хибні новини, чутки та маніпулятивні повідомлення створюють атмосферу невизначеності, страху та недовіри. Дослідження показують, що вплив дезінформації пов'язаний із підвищеним рівнем тривожності, стресу та депресії (Guess et al., 2020). Люди, які піддаються постійному потоку суперечливої та недостовірної інформації, можуть відчувати труднощі з прийняттям рішень, відчувати ще більшу безпорадність та втрату контролю над ситуацією. Постійний моніторинг призводить до зниження настрою та якості життя, активує запальні та аутоімунні процеси. Недолік доступу до професійної психологічної допомоги, особливо стигматизація психічних розладів, створюють складнощі для людей, які страждають від психологічних проблем.

В умовах інформаційного навантаження та постійного впливу негативного контенту психологічна гігієна стає вкрай важливою для підтримки психічного здоров'я. Психологічна гігієна включає комплекс заходів, спрямованих на профілактику психологічних проблем і збереження емоційного благополуччя.

Основними елементами психологічної гігієни є:

- Регулярний відпочинок та відновлення сил;
- Розвиток навичок саморегуляції та стресостійкості;
- Підтримання фізичної активності та здорового способу життя;
- Створення умов для соціальної підтримки та взаємодії;
- Обмеження споживання негативної інформації.

Дотримання принципів психологічної гігієни дозволяє людині зберігати ментальне здоров'я та протистояти руйнівному впливу стресу за умов війни.

Однак основою з ключових стратегій є обмеження споживання новин, особливо з недостовірних джерел. Важливо усвідомлено підходити до вибору контенту та намагатися підтримувати баланс між обізнаністю та психологічним комфортом. Розвиток критичного мислення та пошук перевіреної інформації також є важливими аспектами психологічної гігієни. Крім того, регулярні заняття фізичною активністю, релаксаційні техніки, такі як медитація та глибоке дихання, а також підтримка соціальних зв'язків можуть допомогти впоратися зі стресом та тривогою.

Соціальна підтримка відіграє важливу роль у подоланні психологічних наслідків війни. Спілкування з близькими, друзями та однодумцями допомагає впоратися зі стресом, знизити рівень тривоги та відчутти емоційний зв'язок. Дослідження показують, що наявність соціальної підтримки пов'язана з кращим психологічним функціонуванням та швидшим відновленням після травматичних подій (Ozbay et al., 2007). Однак у деяких випадках може знадобитися професійна психологічна допомога. Звернення до фахівців, таких як психологи та психотерапевти, може бути необхідним при розвитку серйозних психологічних проблем, таких як ПТСР, депресія або тривожні розлади. Своєчасна діагностика та лікування можуть запобігти хронізації психологічних проблем та покращити якість життя людей, які постраждали від війни.

Висновок. Війна в Україні має значний психологічний вплив на населення, викликаючи підвищений рівень стресу, тривоги та депресії. ЗМІ та Телеграм-канали відіграють важливу роль у формуванні громадської думки та емоційного стану людей під час конфлікту, проте надлишок негативної інформації та дезінформація можуть призвести до серйозних психологічних наслідків. Психологічна гігієна, що включає обмеження споживання новин, розвиток критичного мислення та пошук перевіреної інформації, стає вкрай важливою для підтримки психічного здоров'я в умовах інформаційного навантаження. Соціальна підтримка та професійна психологічна допомога також відіграють ключову роль у подоланні психологічних наслідків війни. Подальші дослідження в цій галузі необхідні для розробки ефективних стратегій профілактики та лікування психологічних проблем, пов'язаних із війною та впливом ЗМІ.

Список використаних джерел

1. Guess A., Nagler J., Tucker J. Less than you think: Prevalence and predictors of fake news dissemination on Facebook. *Science advances*. 2019. Vol. 5, Iss. 1. URL: <https://www.science.org/doi/10.1126/sciadv.aau4586>
2. Jowett G. S., O'Donnell V. J. *Propaganda & Persuasion*. 7th ed. Sage Publishing, 2019. 416 p.
3. Ozbay F., Johnson D. C., Dimoulas E., Morgan C. A., Charney D., Southwick S. Social support and resilience to stress: from neurobiology to clinical practice. *Psychiatry (Edgmont)*. 2007. Vol. 4, Iss. 5. P. 35–40. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2921311/>

Ключові слова: Медіаканали, негативна інформація, пропаганда, психологічні наслідки, психологічна гігієна, психопрофілактика.

Keywords: Media channels, negative information, propaganda, psychological consequences, psychological hygiene, psychoprophylaxis.

Татьянчиков Андрій Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Лісовенко Анна Федорівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

ТРАНСФОРМАЦІЯ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЕПОХУ КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЇ

В умовах сьогодення людське життя все більше переплітається з цифровим середовищем. З виникненням соціальних мереж, віртуальних спільнот та цифрових платформ, які об'єднують людей різного віку, професій, культур, відбувається неминуча трансформація у способах сприйняття людиною себе та взаємодії з іншими. У сучасному світі соціалізація людини проходить в умовах глобальної цифровізації. Така трансформація процесу соціалізації визначається сучасною наукою як кіберсоціалізація особистості. Сьогодні все частіше стає предметом наукового обговорення вплив кіберсоціалізації на самосвідомість особистості.

Кіберсоціалізація, як процес, що об'єднує в собі використання Інтернету та соціальних мереж для соціальної інтеграції та взаємодії, відкриває перед людством нові можливості спілкування та самовираження. З одного боку, вона зближує віддалені культури та створює нові форми спільнот для обміну ідеями та досвідом, з іншого боку – накладає свої відбитки на сприйняття людиною себе та способи спілкування з іншими в реальному житті.

Однією з основних змін, яку кіберсоціалізація вносить у самосвідомість особистості, є зростання важливості віртуального образу. У світі соціальних мереж кожен індивід стає свого роду персональним брендом, обережно підбираючи контент, який відображає його життя та ідеали. Це призводить до того, що люди починають більш уважно контролювати те, як вони представлені в онлайн-середовищі, що може впливати на їхню самооцінку та відчуття власної цінності.

Хоча соціальні мережі надають можливість легкого доступу до спільнот та інформації, вони також можуть створювати відчуття віртуального відокремлення від реального світу. Це часто призводить до втрати зв'язку з реальними емоціями та відносинами, що може негативно впливати як на самосвідомість, так і на психічне здоров'я в комплексі.

Отже, у процесі кіберсоціалізації самосвідомість зазнає значних змін, які відображаються у способі, яким індивід сприймає себе та взаємодіє з оточуючими. Нижче перераховані основні аспекти таких змін.

1. Віртуальний образ та імідж. Кіберсоціалізація відкриває перед людьми можливість будувати свій віртуальний образ або імідж. Соціальні мережі дозволяють людям формувати ідеалізовані уявлення про себе на основі вибору відповідного контенту. Це також може впливати на їхню самооцінку та сприйняття власної особистості.

2. Спілкування та взаємодія. Завдяки кіберсоціалізації спосіб спілкування із знайомими та незнайомими людьми різко змінюється. Люди можуть легко знаходити спільноти за інтересами та думками, що може впливати на їхню самоідентифікацію та розуміння власної ролі в цих спільнотах.

3. Віртуальне відокремлення та ізоляція. На фоні поширення використання інтернету та соціальних мереж може зростати відчуття віртуального відокремлення від реального світу. Це може призводити до втрати зв'язку з реальними емоціями та відносинами, що, в свою чергу, впливатиме на сприйняття себе як частини реального соціуму.

4. Самовираження та самореалізація. Кіберсоціалізація також надає людині можливість виражати свої ідеї, переконання та творчий потенціал у віртуальному просторі. Це може сприяти самореалізації та пошуку власного місця як в цифровому, так і в реальному соціумі.

5. Порівняння та конкуренція. У процесі кіберсоціалізації з'являється ризик постійного порівняння себе з іншими. На фоні спостереження за життям інших через публікації у соціальних мережах, часто виникають почуття невдоволення собою, власними досягненнями та власним життям взагалі.

Для адекватного формування самосвідомості в процесі взаємодії з кіберсередовищем доцільно дотримуватись поданих нижче рекомендацій.

1. Самоаналіз. Регулярно відводити час на самостійний аналіз своєї активності в соціальних мережах. Прислуховуватись до власних почуттів після взаємодії з соціальними мережами.

2. Цифрове відпочинок. Встановити чіткі межі для використання соціальних мереж та Інтернету. Регулярні перерви від цифрового світу допомагають відновити реальний зв'язок з оточуючим світом та власною самосвідомістю.

3. Підтримка реальних відносин. Зосереджувати увагу на розвитку та підтримці реальних відносин з друзями, сім'єю та колегами. Реальні спілкування допоможуть підтримувати здорову самосвідомість та розуміння власної особистості.

4. Критичне мислення. Розвивати навички критичного мислення щодо інформації в Інтернеті. Перевіряйте джерела інформації та критично оцінювати її достовірність.

5. Розвиток реальних навичок. Витрачати час та енергію на розвиток реальних навичок та інтересів, що вас задовольняють. Це може допомогти реалізувати себе в реальному світі та зберегти здорову рівновагу між віртуальним та реальним життям.

Отже, кіберсоціалізація має значний вплив на самосвідомість особистості. Вона створює нові можливості для спілкування та самовираження, але одночасно може призвести до віртуального відчуження та втрати зв'язку з реальністю. Розуміння цих процесів є важливим для того, щоб зберегти баланс між віртуальним та реальним світом та розвивати здорову самосвідомість в цифрову еру.

Список використаних джерел

1. Дмитренко К. О., Пальм Г. А. Психологічний супровід процесу кіберсоціалізації. *Scientific Journal VIRTUS*. 2020. № 43. С. 49–54.
2. Мальцева О. І. Кіберсоціалізація як особливий вид соціалізації особистості. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2020. № 2 (333), ч. II. С. 190–199.
3. Чаплинська І., Кабанова П. Ризики кіберсоціалізації: сьогодення і недалеке майбутнє. *Scientific Studios on Social and Political Psychology*. 2021. № 47 (50). С. 160–179.
4. Delaney T., Madigan T. Friendship and Happiness: And the Connection Between the Two. Jefferson, North Carolina, USA : McFarland & Company, Inc., Publishers, 2017. 296 p.

Ключові слова: соціалізація особистості, кіберсоціалізація, самосвідомість, самооцінка, соціальні мережі, віртуальний простір, мережеве суспільство.

Keywords: personality socialization, cybersocialization, self-awareness, self-esteem, social networks, virtual simple, network society.

Ташилатов Вячеслав Абдуллайович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент
Папінян Вікторія Валентинівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри психології

ПРОЯВ ГОРЮВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ЕМОЦІЙНИЙ ПРОЦЕС ВТРАТИ

Що таке горе, чому і коли воно виникає? Чи потрібна така емоція людству? Чи можемо ми обійтися без горювання? Чітку та однозначну відповідь знайти на ці питання вкрай не просто. Всі етапи розвитку людства завжди проходили через різноманітні втрати. Втрата близької людини, втрата вкрай цінного майна, чи взагалі втрата сенсу життя завжди була, є і буде складовою нашого існування. Горе виникає тільки в емоційно складній життєвій ситуації. Особливо це стосується нашого воєнного сьогодення, коли кожного дня ворожі ракети, дрони, бомби та снаряди вбивають людей, знищують майно, руйнують інфраструктуру та віру у майбутнє.

Емоційно складна життєва ситуація ціннісної втрати, це ситуація важких життєвих умов, ситуація повсякденних неприємностей, значуща для особистості ситуація, яка направлена на емоційно-мотиваційну сферу і передбачає собою переживання горя. Взагалі емоційно складні ситуації, що призводять до горювання, можна розділити на декілька видів.

Проблемна ситуація – виникає у виокремленій діяльності, наприклад, навчальній, професійній, когнітивній, та яка не поширюється на інші сфері життєдіяльності людини та не впливає вирішальним чином на самооцінку, рівень поваги до себе, а також відношення до свого життя.

Критична ситуація, передбачає різноманітні конфліктні, ускладнені, непрості, несприятливі для суб'єкта життєвих обставини, які мають за необхідність перегляд головних життєвих стратегій та істотне внесення коректив у план подальшого життя.

Екзистенціальна ситуація – може бути пережита у разі сильної кризи, коли суб'єкт тимчасово втрачає сенс свого існування, коли людина опиняється перед особистісним вибором жити чи померти.

Термінальна ситуація як правило виникає за межею екзистенціального вибору, коли людина розуміє про свою приреченість і може тільки вплинути на якість останніх віх життя, що залишилося. Індивід у такому стані стає перед найскладнішим і найвідповідальнішим життєвим вибором – він обирає для себе можливість поетапного повільного згасання, коли вже нічого не можна вдіяти та ні на що не вплинути, чи все ж таки зустріти смерть з почуттям власної гідності, мужньо піти з цього світу.

“Важка життєва ситуація”, яке поняття, ми часто розглядаємо в розгорнутому контексті і воно може містити всі перераховані вище терміни. Але при цьому сам термін дуже складно чітко визначити, так як він безпосередньо включає в себе фактично всі варіанти подій, що пов'язані з різноманітним ступенем дискомфорту їх учасника. Важкою життєвою ситуацією не рідко вважається і катастрофічні події, які загрожують життю великої кількості людей, і звичайні повсякденні події, що містять пережиті суб'єктом незручності. При чому усе це стосується конкретної людини, яка розуміє об'єктивні загрози і небезпеки собі, своєму фізичному і психічному благополуччю [1, с. 5–12].

Тепер розкриємо поняття *Горя* та його причин.

Горе – це максимально виражений сум, що виникає з мотивів втрати когось емоційно близького або втрати чогось матеріального, що є для людини цінним або вкрай необхідним.

Причинами виникнення горя можуть бути:

- максимально тривала розлука чи непоправима втрата (випадок смерті, різке припинення любовних відносин); при смертельному випадку людини, що була емоційно близька, втрачаються соціальні ролі батька, матері, сина, друга тощо, таким чином руйнуються звичні функціональні зв'язки;
- серйозна хвороба або каліцтво рідних та близьких людей;
- власна тяжка хвороба або каліцтво;
- втрата звичайних життєво необхідних джерел для існування;
- втрата коштовного майна.
- втрата різноманітних, але вкрай важливих джерел задоволення, радості, благополуччя [2, с. 171–173].

На нашу думку, горе, це необхідний процес сильного переживання при втратах, за допомогою якого людина працює із болем втрати, знаходячи знову сенс свого подальшого існування, відчуття рівноваги та повноти життя. Його ні у якому випадку не можна вважати проявом слабкості.

Горювання, як процес, має декілька стадій:

1. Стадія шоку і заперечення втрати. У людини виникає шок від втрати, що була перенесена та відмова в розумінні того, що сталося. Цей шок може супроводжуватися відчуттям «занепаду» та емоційного або фізичного виснаження, особа одночасно допускає і не допускає того, що сталося, при цьому виконує «автоматично» всі буденні справи. Середня тривалість цієї стадії – до 6 тижнів. Після цього періоду припиняється дія будь-якого заперечення, пропадають майже всі наслідки шоку і виникає розуміння реальності втрати, відбувається переживання таких емоцій як роздратування, страх, гнів, ворожість, каяття. Відбувається втрата впевненості у собі, з'являється відчуття самотності, власної неадекватності, може відбутися зміна сну. При цьому проявляються: панічні страхи; порушується харчова поведінка, яка проявляється в зміні апетиту, паралельно з цим вага кардинально може зменшитися або збільшитися; часті періоди незрозумілого та безпричинного плачу; хронічний стан втоми і загальної слабкості; реагування організму м'язовим тремором; зміни настрою, які відбуваються різко; неможливість зосередитися або згадати; зміни сексуальної потреби та активності; недостатня життєва та поведінкова мотивація; різноманітні фізичні симптоми страждання; підвищена необхідність в потребі говорити про втрачену людину; максимальне бажання усамітнитися.

2. Стадія агресії, яка проявляється приблизно від 1,5 до 3 місяців після втрати. У цей період проявляються такі поведінкові реакції: підвищується подразливість; знижується толерантність щодо фрустрації; відбувається вербальне і фізичне вираження гніву, з'являється відчуття загальної емоційної регресії, зростають соматичні скарги (проявляються в пониженому імунитеті, що призводить до інфекційних та простудних хвороб).

3. Стадія, яку називають «Торги». У цій стадії, що триває приблизно в діапазоні 3 – 4 місяців після втрати. Тут присутні: звернення до «вищих сил», з проханням укласти будь-яку угоду аби все повернулося у колишній стан; змінюється предмет «плати» за свою поведінку. Людина, що горює, на цьому етапі намагається зробити пожертвування, може прийняти рішення про приділення усього свого часу чи усього матеріального ресурсу тому, що безпосередньо пов'язане з причиною виникнення горя.

4. Стадія депресії. Відбувається приблизно від 4 місяців до 6. У горюючої людини можуть бути такі ознаки: безпорадність, яка чередується з безнадійністю; часто сняться яскраві сни, виникають марення наяву, в яких проявляється померла близька людина; різні переживання почуттів провини і страху: в тому числі вина може бути реальною, може бути надуманою чи перебільшеною; відчуття побоювання майбутнього, що ніколи не дасть відчуття радості та веселості.

5. Стадія прийняття втрати. Діапазон приблизно 2 роки після втрати. Спочатку відбувається виліковування пам'яті, коли людина живе між позитивними та негативними спогадами, дуже щасливі моменти уявляються вкрай хворобливими, і це може тривати не один

місяць, поки не прийде примирення з реальністю. Дали настає етап прощання із втратою, відбувається прощання на рівні емоцій, виникає усвідомлення, що втрачену людину неможливо забути і не має сенсу жити з боєм усе подальше життя. Про померлу вже не говориться в контексті «важка втрата» або «горе». Настає повне прийняття втрати, біль проходить, і, нарешті можливо доторкнутися до «рани, що загоїлась», прийняти усе як дійсність, відчувати себе повним сил та наявності усією гами емоцій, які раніше не проявлялися в повній мірі, починають виникати думки про майбутнє. Зникає екзистенційний вакуум. З'являється розуміння сенсу свого існування.

Список використаних джерел

1. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Персонал, 2017. 160 с.

2. Психологія: схеми, таблиці, коментарі : навч.-наоч. посіб. / О. М. Пасько, О. М. Цільмак ; за заг. ред. О. М. Цільмак. Одеса : Вид. Букаєв В. В., 2013. 268 с.

Ключові слова: горе, горювання, втрата, втрата сенсу, важка життєва ситуація.

Keywords: grief, grieving, loss, loss of meaning, difficult life situation.

Третякова Тетяна Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології кандидат політичних наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ХОЛІСТИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Останнім часом тема актуалізується все більшим підвищенням інтересу молоді, і не тільки, до психологічних знань. Про це свідчить популярність спеціальності у вишах при вступі та анкетування здобувачів вищої освіти, які вже навчаються, особливо на другому (магістерському) рівні вищої освіти. Більшість студентів зазначає свій інтерес до психології не тільки як до майбутньої професії та бажання допомагати іншим, а як спробу, в першу чергу, допомогти собі. Це свідчить про високий рівень усвідомленості та відповідальності за власне життя.

І відповідно, з цього моменту вже можливо говорити про холістичний підхід в житті. Так, бажання людини розібратися зі своїми життєвими проблемами на системному рівні, підключаючи інтроспективний аналіз та наукові знання відображає рівень особистісних психологічних процесів, включаючи когнітивні, емоційні та вольові процеси.

Відповідно до формулювання Всесвітньої організації охорони здоров'я, людське здоров'я – це не просто відсутність хвороби, а повне фізичне, душевне та соціальне благополуччя. У світлі цього формулювання людина є автором власного здоров'я, а в справі його збереження вона виконує основну роль, що визначається зрілою самосвідомістю індивіда й повагою до свого єства. Останнє виражається гармонійною стратегією поведінки, що прийнято називати «здоровим способом життя» [1, с. 5].

Згідно холістичного підходу людина розглядається як цілісна система, здоров'я якої залежить не тільки від фізичного стану, а й від мислення та багатьох інших факторів. Такий глибинний підхід колись вважався традиційним та використовувався відомими світу давніми лікарями-цілителями як Авіцена, Гіпократ та ін. Історична ретроспектива питання сягає своїм корінням ще у сиву давнину, але сучасний стан розвитку суспільства та особистості зокрема, повертає його на своє почесне місце, пояснюючи психологічні механізми взаємозв'язку всіх систем людської особистості. Так, саме поняття особистості відіграє ключову роль. Тому

сучасна психологія, це вже не стільки наука про душу, як тільки про психіку, а – інтегральна наука про цілісність людської особистості.

Загальновідомо, що здоров'я людини на 20% залежить від стану довкілля (екологічний фактор), на 10% впливає генетичний фактор (спадковість) і лише на 10% на здоров'я може вплинути сучасна медицина. Але лівова частка «відповідальності» за здоров'я людини – 60 % – залежить від способу її життя та соціально-економічного стану [2, с. 17].

З точки зору холізму (слово грецького походження, що означає «цілісність») світ і все живе, що його населяє – це єдине ціле, причому, холізм синтезує в собі як матеріальний, так і ідеалістичний початок. Тобто, здоров'я людини інтегрується з взаємодії таких факторів як: спадковість, анатомічні особливості, фізіологічні та біохімічні нюанси, нервова система, а також соціальне середовище, зовнішні позитивні і негативні механізми впливу [3].

Як бачимо, здоров'я слід розуміти не просто з фізіологічної точки зору як відсутність хронічних захворювань, а набагато ширше, це стан загального добробуту, благополуччя. Тобто за холістичного системного підходу мова йде про життєву енергію, натхнення і задоволення від насиченого подіями життя. Це здатність до активності, бажання ставити цілі й досягати їх, максимально реалізовувати свій потенціал. Це свобода від болю, руйнівних пристрастей, егоїзму та духовного занепаду. Тому, в дорослому (свідомому віці) саме про ментальне здоров'я слід говорити як про системоутворюючий фактор загального здоров'я і благополуччя.

Психічне здоров'я забезпечується на різних взаємозалежних рівнях функціонування: біологічному, психологічному і соціальному. Здоров'я на біологічному рівні передбачає динамічну рівновагу функцій усіх внутрішніх органів та систем, їхнє адекватне реагування на вплив навколишнього середовища. Тобто це як певна база, яка забезпечує подальший якісний стан людини, який передбачає як саме людина сприймає, оцінює, аналізує проблеми. Які вона при цьому переживає емоції, на скільки вірно їх розуміє та виявляє, як справляється з негативними емоціями під час стресу. Також якісний стан здоров'я на психологічному рівні забезпечується усвідомленням свого призначення та сенсу життя, яке формується духовною складовою.

Не менш важливою складовою повноцінного здоров'я людини маємо виокремити і соціальне благополуччя, оскільки людина істота соціальна і те, на скільки вона задоволена якістю стосунків з оточуючими, своїми соціальними статусами та ролями, здатність ефективно спілкуватися та взаємодіяти з людьми обов'язково вплине на самопочуття.

Усі три аспекти здоров'я – фізичний, психологічний і соціальний – тісно взаємопов'язані (подібно до триноги, на якій встановлено фотоапарат: якщо одна з ніжок коротша за інші, стійкість триноги порушується). Тому важливо зберігати рівновагу і дбати про всі аспекти благополуччя [4].

Таким чином, робимо висновок, що здоров'я людини потребує високого рівня розуміння, зацікавленості та усвідомлення необхідності саме такого якісного стану організму. І досягти його можливо лише вірним підходом, в основі якого лежить фундаментальний принцип холізму – цілісності. Прихильники холістичного підходу вважають це найбільш ефективним методом зцілення (здоров'я), оскільки він забезпечує збільшення потенціалу здоров'я у людини.

Список використаних джерел

1. Психологія здоров'я людини / за ред. І. Я. Коцана. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. 430 с.
2. Хола М. М. Я хочу і буду здоровим! : практ. посіб. Дніпропетровськ : Пороги, 2008. 303 с.
3. Холістична медицина. URL: <https://ukrhealth.net/xolistichna-medicina/> (дата звернення 07.04.2024).
4. Холістичне здоров'я. URL: <http://www.holistic-health.com.ua/> (дата звернення 07.04. 2024).

Ключові слова: психологічний аспект, здоров'я, психічне здоров'я, благополуччя, системність, цілісність, холістичний підхід.

Keywords: psychological aspect, health, mental health, well-being, system, wholeness, holistic approach.

СЕКЦІЯ 22
ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО
В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ,
ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННА ВІДБУДОВА УКРАЇНИ

*Керівник секції: професор кафедри національної економіки,
доктор економічних наук, професор О. В. Слободянюк*
Секретар секції: асистент кафедри національної економіки
Н. Ю. Калмикова

Кібік Ольга Миколаївна
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри національної економіки, доктор економічних наук, професор*

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЕКОНОМІЧНИХ АГЕНТІВ У ПРОЦЕСІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА**

Посилення уваги до питань визначення відповідальності економічних агентів обумовлене активізацією трендів забезпечення сталого розвитку економічних систем. Поняття відповідальності є комплексним. Розрізняють філософський, соціологічний, юридичний та економічний аспекти відповідальності. Всі аспекти дуже тісно пов'язані та на практиці їх розділити вкрай складно. Однак у даному дослідженні буде приділено увагу переважно економічному аспекту.

За умови вибору напрямку сталого розвитку функціонування економічного агента в процесі досягнення власної цілі має максимально сприяти економічному, соціальному та екологічному розвитку країни.

У процесі функціонування економічні агенти повинні дотримуватися норм законодавства своєї країни з урахуванням інтересів зацікавлених сторін задля забезпечення стабільного та сталого розвитку. Економічний агент повинен чітко дотримуватися норм законодавства щодо прав людини, збереження навколишнього середовища, охорони здоров'я та забезпечення достатнього рівня безпеки праці, сплати обов'язкових податків та платежів в повному обсязі, врахування фінансових та інших вимог [1].

Досягти достатнього рівня відповідальності можливо за умови наявності системи її вимірювання та заходів зі стимулювання досягнення відповідних рівнів показників [2]. Оцінка рівня відповідальності бізнес-структур у процесі сталого розвитку є складним завданням, оскільки вона охоплює багато аспектів діяльності економічного агента.

По-перше, важливо чітко визначити стратегічну ціль сталого розвитку відповідної структури. Ціллю може бути забезпечення сталого зростання та розвитку економічного агента без шкідливого впливу на економічну систему або ресурси, запровадження новітніх технологій та інноваційних рішень для підвищення ефективності та зниження впливу на навколишнє середовище тощо.

По-друге, після визначення стратегічної цілі сталого розвитку слід сформулювати систему ключових показників ефективності, що відображають результати її досягнення. Наприклад, це можуть бути сума інвестицій в сталий розвиток, показники фінансової стійкості та ефективності, рівень задоволеності працівників, рівень енергоефективності, рівень інноваційності сталого розвитку тощо.

По-третє, слід регулярно відслідковувати та аналізувати результати, пов'язані з виконанням ключових показників ефективності.

По-четверте, забезпечення залучення керівництва та всього персоналу до процесу сталого розвитку є передумовою розуміння та прийняття відповідальності за досягнення стратегічної цілі сталого розвитку на всіх рівнях.

По-п'яте, забезпечення прозорості звітності щодо виконання стратегічної цілі сталого розвитку та досягнення рівня відповідальності шляхом публікації щоквартальних звітів, оновлення цільових показників та використання комунікаційних каналів для спілкування зі зацікавленими сторонами.

Впровадження системи відповідальності, складовою якої має бути оцінка рівня відповідальності, може мати позитивний вплив на економічні відносини, рівень якості продуктів та стан навколишнього середовища [3]. Основними проявами такого впливу є:

1. Підвищення рівня довіри у відносини між різними економічними агентами, включаючи споживачів, інвесторів, партнерів та інших зацікавлених сторін задля забезпечення стабільного розвитку бізнесу.

2. Стимулювання інноваційних рішень, спрямованих на зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, покращення умов праці, підвищення якості продукції тощо.

3. Відповідальний підхід до економічної діяльності сприяє підвищенню рівня якості продуктів, що задовольняють вимоги споживачів.

4. Імплементация системи відповідальності сприяє раціональному та ефективному використанню ресурсів, мінімізації відходів, що дозволяє зберегти природні ресурси та зменшити негативний вплив на довкілля.

Таким чином, формування системи відповідальності в економічних системах має передбачати визначення чітких стандартів та норм поведінки для різних економічних агентів, що враховують інтереси суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Відповідальна поведінка бізнесу : рекомендації / уклад.: А. Зінченко, Т. Деркач, М. Саприкіна. Київ : Юстон, 2017. 33 с.

2. Laszlo C. The Sustainable Company: How to Create Value Through Social and Environmental Performance. Washington DC : Island Press, 2003. 215 p.

3. Corporate Social Responsibility / D. Crowther, G. Aras. 1st ed. 2008. URL: https://my.uopeople.edu/pluginfile.php/57436/mod_book/chapter/121631/BUS5116.Crowther.Aras.CSR.pdf

Ключові слова: відповідальність, система відповідальності, економічні агенти, сталий розвиток, ключові показники ефективності.

Keywords: responsibility, system of responsibility, economic agents, sustainable development, key performance indicators.

Слободянюк Ольга Василівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри національної економіки, доктор економічних наук, професор*

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА МАЛИЙ ТА СЕРЕДНІЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ: ВІЙНА ТА ВІДБУДОВА

Європейська інтеграція – це стратегічний курс України, який має значний вплив на всі сфери життя, включаючи економіку та підприємництво.

Малий та середній бізнес (далі – МСБ) має головну та важливу роль у розвитку економіки України, створюючи нові робочі місця та стимулюючи інновації.

Війна в Україні негативно вплинула на МСБ, але водночас відкрила можливості для розвитку, тому післявоєнна відбудова України потребуватиме значного залучення МСБ.

Вплив європейської інтеграції на розвиток малого та середнього підприємництва в Україні в умовах післявоєнної відбудови та в умовах війни є важливою темою для дослідження. Європейський Союз підтримує мале та середнє підприємництво в Україні, особливо в часи війни [1] та є важливим партнером України в його розвитку. Підтримка ЄС допоможе українському МСБ стати більш конкурентоспроможним на європейському та світовому ринках. Це, по-перше, скасування мит на більшість товарів, що експортуються до ЄС, гармонізація українських стандартів з європейськими, збільшення можливостей для українського МСБ брати участь у тендерах ЄС. Виконується фінансування програм розвитку експорту, консультаційна допомога щодо виходу на європейський ринок та відбувається проведення торгових місій та форумів.

Європейський Союз активно підтримує малі та середні підприємства (далі – МСП) в Україні. Наприклад, вони організували нетворкінг «ЄС для українських МСП: Разом вистоїмо!», який став завершенням комунікаційної кампанії «Разом ми вистоїмо перед викликами війни та збудуємо сильну, європейську Україну. Разом ми – Європа». Єднання веде до перемоги: Європа з Україною, малий та середній бізнес – основа майбутнього. Разом ми вистоїмося перед викликами війни та збудуємо сильну, європейську Україну. МСБ – це фундамент економічного зростання та основа для добробуту українців. Збереження та просування масового підприємництва, а саме малого та середнього бізнесу, було визначено як ключовий елемент втілення позитивних сценаріїв для ЄС [2]. Європейський Союз запустив декілька ініціатив, таких як EU Helpdesk, платформа Access2Markets та СТЕО, для допомоги МСП. Для МСБ є фінансування програм зближення законодавства, програм захисту власності, розвитку конкуренції; надається консультативна підтримка щодо спрощення процедур для МСБ, щодо адаптації МСБ до умов жорсткої конкуренції, щодо впровадження кращих практик [3].

Однак існують також певні виклики такі як складність та об'єм європейського законодавства, необхідність значних ресурсів для адаптації до європейських стандартів та недостатня обізнаність МСБ про можливості та виклики євроінтеграції [4].

Після війни, Україна має відновлювати економіку та бізнес. Відновлення та оновлення – це інвестування в стійкі компанії та інфраструктуру для нового життя України. Цей процес має стати не просто поверненням до довоєнного стану, а й шансом для трансформації та інвестування в стійкі компанії та інфраструктуру. Розширити ідею інвестування в стійкість під час відбудови України можна за рахунок створення сприятливого середовища для стійких компаній, а саме розробки та впровадження законодавства, яке стимулюватиме розвиток стійкого бізнесу, надання податкових пільг та інших стимулів для стійких компаній, створення платформ для співпраці між стійкими компаніями та інвесторами; інвестування в зелену інфраструктуру, тобто відновлення та модернізація, що допоможе Україні стати лідером у цій сфері та продемонструвати світу приклад успішного переходу до стійкого розвитку, будівництво еко-ефективних будівель та транспортної інфраструктури, впровадження систем збору та переробки відходів; підтримка розвитку людського капіталу, а саме інвестування в освіту та підготовку кадрів у сфері стійкого розвитку, підвищення обізнаності населення про принципи стійкості, заохочення волонтерства та участі громадян у відновленні України і наостанок співпраця з міжнародними партнерами, яка надасть можливість залучення міжнародних інвестицій у стійкі проекти, перейняття досвіду інших країн у сфері стійкого розвитку та співпраця з міжнародними організаціями з питань стійкості. Відбудова України після війни – це унікальна можливість для створення стійкої економіки, яка буде здатною протистояти майбутнім викликам.

Інвестування в стійкі компанії та інфраструктуру – це не лише шлях до екологічної відповідальності, але й запорука економічного процвітання України в майбутньому.

Важливо, щоб процес відбудови України був максимально прозорим, інклюзивним та відповідальним. Це дозволить Україні стати прикладом для інших країн у сфері стійкого розвитку та показати, що війна не може зупинити прогрес на шляху до кращого майбутнього [5].

Таким чином, вплив європейської інтеграції на розвиток суб'єктів господарювання МСБ є багатограним. Так з одного боку, євроінтеграція відкриває нові можливості для МСБ такі як доступ до європейського ринку, залучення інвестицій, отримання знань та нових технологій, співпраця з європейськими партнерами. З іншого боку, війна створює значні виклики для МСБ такі як руйнування інфраструктури, зниження попиту, нестача ресурсів, психологічний тиск.

Відбудова України після війни має стати шансом для трансформації МСБ та інвестування в стійкі компанії та інфраструктуру. Це допоможе українському МСБ стати більш конкурентоспроможним на європейському та світовому ринках.

Європейська інтеграція має позитивний вплив на розвиток малого та середнього бізнесу в Україні, надаючи значну підтримку та ініціативи для підтримки МСП. МСП відіграють важливу роль у відновленні економіки України після війни, і їх збереження та розвиток є ключовими для позитивних сценаріїв відновлення. У міру підготовки до відновлення, Україні слід більше зосередитися на конкретних потребах мікро-, малого та середнього бізнесу. Незважаючи на позитивний вплив, європейська інтеграція також стикається з рядом викликів, які потребують подальшого дослідження та розуміння.

Для того, щоб максимально використовувати можливості євроінтеграції та мінімізувати негативний вплив війни на МСБ, рекомендується удосконалення регуляторного середовища, підтримка МСБ на державному рівні, розвиток інфраструктури, створення сприятливих умов для інвестування, розвиток еко-туризму, підтримка малих та середніх підприємств, які працюють у сфері стійкого розвитку, впровадження принципів стійкості у сфері державного управління та створення науково-дослідницьких центрів з вивчення проблем стійкого розвитку.

Реалізація цих рекомендацій допоможе Україні стати лідером у сфері стійкого розвитку та забезпечити стійке зростання МСБ.

Список використаних джерел

1. Шніцер М. Як після війни Україна має відновлювати економіку та бізнес: велике дослідження. *Forbes*. 15 груд. 2022. URL: <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-viyni-ukraina-mae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501>
2. Loiko V., Aleksandrov B. Підтримка та розвиток малого та середнього бізнесу в Україні в умовах війни. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2023. Т. 1, № 11. С. 228–237.
3. Томнюк Т. Л. Зарубіжний досвід підтримки малого бізнесу: уроки для України. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 16. С. 527–533. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/80.pdf
4. Летуновська Н. Є. Зарубіжний та вітчизняний досвід участі підприємств у розвитку соціальної інфраструктури регіону. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2013. № 3. С. 43–49. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/324225703.pdf>
5. Економіка звикає до воєнного часу. Заступник голови НБУ Сергій Ніколайчук про падіння ВВП, допомогу партнерів та український «план Маршалла». *Forbes*. 18 берез. 2022. URL: <https://forbes.ua/inside/ekonomika-zvikaє-do-voennogo-chasu-zastupnik-golovi-nbu-sergiy-nikolaychuk-pro-padinnya-vvp-dopomogu-partneriv-ta-ukrainskiy-plan-marshalla-18032022-4800>

Ключові слова: євроінтеграція, мале та середнє підприємництво (МСБ), війна, післявоєнна відбудова, сталий розвиток.

Keywords: European integration, small and medium-sized enterprises (SMEs), war, post-war reconstruction, sustainable development.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Приватний сектор стоматологічних послуг має значний потенціал для зростання, не дивлячись на ситуацію в країні, оскільки задовольняє зростаючий попит на високоякісні та інноваційні стоматологічні послуги. Тенденції у суспільстві, такі як підвищення рівня життя та уваги до здоров'я і естетики, сприятимуть подальшому розвитку цього сегмента ринку. Саме тому перспективи зростання приватного сектора стоматологічних послуг – це, насамперед, можливості та умови, які сприяють розвитку та покращенню якості стоматологічної допомоги, що надається на комерційній основі. Варто також зазначити, що державні стоматологічні клініки часто мають обмежений бюджет та застаріле обладнання, значний дефіцит кваліфікованих кадрів, черги на процедури чи лікування [1]. Натомість приватні стоматологічні клініки активно впроваджують новітні технології та матеріали для якіснішого лікування та естетичної стоматології, а цифрові технології (CAD/CAM системи, 3D-візуалізація тощо) підвищують ефективність та комфорт для пацієнтів [3].

Війна викликала масову міграцію населення, адже масове переселення українців всередині країни та за кордон через військові дії призвело до втрати частини клієнтської бази для стоматологічних клінік. Також через економічну кризу, спричинену війною, рівень доходів населення знизився, що змусило людей скоротити витрати на стоматологічні послуги, які не є життєво необхідними.

Варто також підкреслити, що військові дії, економічна криза, руйнування інфраструктури та міграція населення призвели до зменшення попиту на стоматологічні послуги та неможливості багатьох клінік продовжувати діяльність. Це змушує їх закриватися або переносити операції в більш безпечні регіони.

За даними Центру медичної статистики Міністерства охорони здоров'я України [2], кількість стоматологічних закладів охорони здоров'я в Україні має тенденцію різкого спаду в період початку повномасштабного вторгнення РФ, як видно з таблиці 1, що є абсолютно логічним.

Таблиця 1.

Порівняння кількості та динаміки стоматологічних закладів охорони здоров'я в Україні в період з 2020 року по 2023 рік

№	Рік	Кількість стоматологічних закладів	Динаміка
1	2021	6 443	-
2	2022	4418	- 2 025
3	2023	3246	- 1 172

Джерело: складено автором

Вплив війни з росією на стан стоматологічної галузі. За даними Dentistry Media Brand of the Year 2022 низка стоматологічних клінік були зруйновані внаслідок бойових дій [5], що призвело до втрати обладнання, персоналу та пацієнтів. Звідси, щоб відновити стоматологічну інфраструктуру, потрібно звернути увагу на розробку державних програм фінансової допомоги для відновлення пошкоджених стоматологічних клінік, надання пільгових кредитів та податкових канікул для стимулювання інвестицій у цей сектор, спрощення бюрократичних

процедур для швидкого відкриття нових клінік. Важливим дуже аспектом є залучення міжнародної допомоги та інвестицій, зокрема співпраця з міжнародними організаціями та фондами для отримання грантів і фінансової підтримки, залучення іноземних інвесторів через створення сприятливого інвестиційного клімату, участь у програмах медичного туризму для збільшення припливу пацієнтів та інвестицій.

Окремої уваги потребує відбудова пошкоджених стоматологічних клінік та медичних центрів, закупівля сучасного обладнання, матеріалів та інструментів для забезпечення якісного лікування, впровадження цифрових технологій та інновацій для підвищення ефективності роботи клінік.

Стимулювання інновацій та новітніх технологій у стоматологічній галузі свідчить також про важливість теми, адже саме технології та інновації підвищують ефективність та привабливість стоматологічних послуг, таких як цифрова стоматологія, імплантологія, ортодонція, естетична стоматологія та інші.

Отже, відновлення стоматологічної інфраструктури є складним і тривалим процесом, який потребує зусиль на різних рівнях – від державної підтримки до залучення міжнародних ресурсів та співпраці. Лише комплексний підхід, що поєднує фінансові, інфраструктурні, кадрові та маркетингові заходи, дозволить відновити цей важливий сектор охорони здоров'я в повоєнний період.

Список використаних джерел

1. Корнілова О. В. Розвиток системи охорони здоров'я як передумова якісного відтворення людського капіталу. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2266/2189>.
2. Статистичні дані системи МОЗ. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdanMMXIX.html>
3. Сучасні технології в стоматології: огляд і застосування. URL: <https://oxford-med.com.ua/ua/media-center/publikacii/sovremennye-tehnologii-v-stomatologii-obzor-i-primenenie/>
4. The “business” of dentistry: Consumers’ (patients’) criteria in the selection and evaluation of dental services. *PLoS One*. 2021. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8345823/>
5. The global dental market size was valued at \$36.08 billion in 2022 & is projected to grow from \$38.21 billion in 2023 to \$65.23 billion by 2030. URL: <https://www.fortunebusinessinsights.com/dental-market-106251>

Ключові слова: стоматологічні послуги, ринок стоматологічних послуг, тенденції розвитку, новітні технології.

Keywords: dental services, market of dental services, development trends, latest technologies.

Котлубай Вячеслав Олексійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент*

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Важливість управління ризиками бізнесу в умовах війни полягає в здатності компаній швидко адаптуватися до змінюваних обставин та забезпечити неперервність своєї діяльності. Це включає гнучке реагування на нові виклики та ефективне розподілення ресурсів для мінімізації потенційних втрат. Війна значно підвищує ризики для бізнесу, включаючи фінансові, оперативні, ринкові, юридичні, та репутаційні ризики. Це вимагає від компаній перегляду існуючих стратегій ризик-менеджменту та розробки нових підходів до управління ризиками, які б враховували специфіку воєнного стану.

Одним із ключових аспектів управління ризиками є аналіз потенційних загроз та їх впливу на різні сегменти бізнесу. Компанії повинні уважно вивчати можливі сценарії розвитку подій і розробляти стратегії відповіді на кожен з них. Наприклад, це може означати диверсифікацію постачальницької бази, резервування додаткових фінансових ресурсів для використання у випадку екстрених ситуацій, або розробку альтернативних маркетингових стратегій для збереження або розширення клієнтської бази.

Управління ризиками в умовах війни вимагає постійного моніторингу ситуації, гнучкості у виборі стратегій та швидкості реагування на зміни. Компанії, які успішно впроваджують ефективні системи управління ризиками, можуть зберегти конкурентоспроможність та навіть знайти нові можливості для розвитку в умовах нестабільності та невизначеності.

Дослідження, проведене ПРООН, підкреслює важливість відповідальної поведінки бізнесу в часи війни та визначає інструменти і шляхи для ефективного управління такими ризиками [1].

ООН також здійснено аналіз потенційних та реальних ризиків для прав людини під час ведення бізнесу в умовах війни [2].

Отже, знання та вміння ефективно управляти ризиками є надзвичайно актуальною для українських підприємств, які прагнуть адаптуватися до нових умов та забезпечити стійкість своєї діяльності.

Згідно з дослідженням, проведеним у червні 2023 р., середньозважений очікуваний показник оборотів бізнесу в Україні у 2023 р. проти 2022 р. знизився з +17,3 % до -0,7 %. Це вказує на значний негативний вплив війни на економічну активність [3].

Основні ризики для бізнесу в Україні в 2023 р., згідно з прогнозом геополітичних ризиків Eurasia Group та KPMG, включали геополітичну невизначеність, яка продовжує впливати на бізнес-стратегії. 81% керівників компаній планують у подальшому скоригувати процедури ризик-менеджменту у відповідь на ці ризики [4].

Крім цього, бізнес може непрямо бути залученим до обмеження прав людини в умовах війни, наприклад, через використання примусової праці. Військові конфлікти спричиняють руйнування доріг, мостів та іншої інфраструктури, що критично важливо для логістики. Це може призвести до збільшення витрат на транспортування та затримок у доставці товарів, що негативно впливає на бізнес. Війна може значно знизити попит на товари та послуги, особливо в регіонах, які безпосередньо постраждали від конфлікту. Це може призвести до зменшення доходів компаній та потреби в оптимізації витрат. Обмеження доступу до сировини та інших ресурсів можуть збільшити вартість виробництва та зменшити обсяги виробництва. Це може вимагати від бізнесу шукати альтернативні джерела постачання або переглядати свої виробничі процеси. Війна може спонукати кваліфікованих працівників до еміграції або переходу в інші, більш безпечні регіони. Це створює виклики для найму та утримання персоналу, а також може вимагати інвестицій у навчання та розвиток нових співробітників. Пошкодження енергетичної інфраструктури та нестабільність постачання енергії можуть серйозно вплинути на діяльність бізнесу. Це може вимагати від компаній розробки планів на випадок відключення енергії та інвестицій у альтернативні джерела енергії.

Вищенаведені ризики вимагають від бізнесу адаптації та розробки нових стратегій управління, щоб забезпечити стійкість та продовження діяльності в умовах війни.

Таким чином, управління ризиками в умовах війни та післявоєнний період в Україні вимагає комплексного підходу, який включає адаптацію до нових умов, гнучкість у прийнятті рішень та забезпечення оперативної стабільності. В рамках вищенаведеного, пропонуємо застосування наступних стратегій, зниження ризиків бізнесу в умовах війни в Україні:

1. Релокація бізнесу – переміщення підприємств до безпечніших регіонів може зменшити ризики, пов'язані з воєнними діями. Ця стратегія передбачає кілька ключових кроків: вибір нового місця для підприємства, яке буде в безпечній зоні; транспортування обладнання та персоналу; пошук нових працівників у разі необхідності; відновлення логістики та забезпе-

чення сировиною; планування та виконання релокації з урахуванням безпеки та стабільності функціонування.

2. Е-резидентство – створення сприятливих умов для іноземних інвесторів через е-резидентство, що дозволяє вести бізнес в Україні дистанційно. Закон про е-резидентство в Україні надає іноземним інвесторам можливість: реєстрації бізнесу в Україні онлайн; віддаленого керування бізнесом; використання електронного підпису для документів; відкриття та управління банківськими рахунками дистанційно; сплати податків на пільгових умовах.

3. Підтримка промисловості – важлива роль держави у забезпеченні енергетичної стійкості та лібералізації зовнішньої торгівлі. Урядові зусилля повинні бути спрямовані на: розширення можливостей фінансування через кредитні та грантові програми; створення умов для залучення інвестицій; популяризацію та промоцію українських компаній за кордоном.

4. Фінансова підтримка – використання державних та донорських програм для підтримки підприємців та збереження робочих місць. Держава та донорські організації повинні пропонувати різноманітні програми підтримки, які включатимуть: інформаційні ресурси для підприємців; акселераційні програми; консультації від Ради бізнес-омбудсмена.

5. Відновлення економіки – інвестування в стійкі компанії та інфраструктуру, збільшення експорту, та підтримка ІТ-стартапів. Інвестиції в стійкі компанії та інфраструктуру повинні включати: приватні інвестиції в інфраструктуру; підтримку національного виробника; залучення міжнародних інститутів для відбудови.

6. Міжнародна підтримка – залучення міжнародної допомоги для відбудови та модернізації країни. Україна отримуватиме широку міжнародну підтримку, яка включатиме: економічну та соціальну стабілізацію; відбудову та відновлення від наслідків війни; політичну та фінансову підтримку.

Усі ці стратегії потребують співпраці між державними органами, бізнес-спільнотою, міжнародними партнерами для ефективної реалізації та досягнення позитивних результатів у реабілітації економіки та створенні стабільного та безпечного бізнес-середовища.

Ці стратегії дозволять не лише впоратися з поточними викликами, але й покладуть основу для довгострокового розвитку та процвітання українського бізнесу. Вони забезпечать створення економічної бази, яка буде стійкою у випробуваннях часу та допоможе забезпечити надійне майбутнє.

Список використаних джерел

1. Відповідальна поведінка бізнесу в часи війни в Україні. Дослідження контексту : програма розвитку ООН / О. Уварова, М. Саприкіна. 2023. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-10/undp-ua-rezyume_vidpovidalna_povedinka_biznesu_v_chasi_viini_v_ukraini.pdf

2. Реалізація Керівних принципів ООН з бізнесу та прав людини для стійкого відновлення в умовах війни. UNDP. 29 березня 2023. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/realizatsiya-kerivnykh-pryntsypiv-onn-z-biznesu-ta-prav-lyudyny-dlya-stiykoho-vidnovlennya-v-umovakh-viyny>

3. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати дослідження в червні 2023 року. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-doslidzenna-v-cervni-2023-roku>

4. Топ ризики 2023 року. Підсумки для бізнесу. URL: <https://kpmg.com/ua/uk/home/insights/2023/03/top-risks-2023-the-bottom-line-for-business.html>

Ключові слова: бізнес, управління ризиками, мінімізація ризиків, стратегія, геополітична нестабільність.
Keywords: business, risk management, risk minimization, strategy, geopolitical instability.

ЗМІНА ПРІОРИТЕТІВ ТА ІНСТРУМЕНТІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна згуртувала українське суспільство перед обличчям агресора. Зросли авторитет та підтримка Збройних Сил України, інших державних інституцій. Активна дипломатична діяльність ведеться на міжнародній арені. Реформи та євроінтеграція залишаються пріоритетами розвитку. Викликами є боротьба з корупцією, утвердження демократії та подолання наслідків війни.

Війна спричинила падіння ВВП та економічну кризу. Так, у 2022 році реальний ВВП України скоротився на 29,1% і це найбільше річне падіння найважливішого макроекономічного показника економіки країни за всю її історію [1]. Руйнуються інфраструктура та виробничі потужності. Зростають безробіття та інфляція. Зменшуються доходи населення, зростає бідність.

Україна залежить від зовнішньої допомоги. Подолання наслідків війни потребуватиме відновлення інфраструктури та економіки, залучення інвестицій, реформування та покращення бізнес-клімату, розвитку соціальної сфери та підтримки вразливих груп населення. Важливу роль у подоланні наслідків війни відіграє міжнародна допомога: фінансова, гуманітарна, військова. Вже у 2023 році обсяг міжнародної фінансової підтримки становив 42,48 млрд. дол. Це на 11 млрд. дол. більше, ніж у 2022 році [2]. Застосовуються санкції проти росії.

Війна, жорстока і безжальна, увірвалася в життя українців, перекресливши звичний хід подій. Звичні пріоритети, амбітні плани, мрії про щасливе майбутнє – все опинилося під загрозою.

Першочерговим завданням для всіх стало збереження суверенітету, захист української землі та людей. Збройні Сили України, мужні та нескорені, стали на захист рідної домівки. Збільшення оборонних витрат, модернізація армії, співпраця з партнерами – все це робиться для зміцнення обороноздатності країни.

Війна завдала жахливої шкоди українській інфраструктурі. Міста лежать у руїнах, економіка зазнала значних втрат. Відновлення зруйнованого – це титанічна праця, яка потребуватиме об'єднання зусиль усього суспільства. Інвестиції, нові робочі місця, підтримка бізнесу – шлях до нового життя, яке українці збудують власними руками.

Війна оголила слабкі місця, але й загартувала дух українців. Кібербезпека, захист критичної інфраструктури, готовність до нових викликів – це запорука стійкості країни перед лицем ворожих загроз. Розвиток культури стійкості допомагає українському суспільству вистояти у будь-яких випробуваннях.

Війна загострила соціальні проблеми. Підтримка людей, які постраждали від бойових дій, підвищення соціальних стандартів, зменшення бідності – це те, що держава робить для своїх громадян. Розвиток системи соціального захисту стає запорукою справедливого та гуманного суспільства в умовах сьогодення.

Відновлення економіки – це запорука майбутнього процвітання України. Стимулювання зростання, залучення інвестицій, створення сприятливого бізнес-клімату – все це необхідно для розвитку країни. Зменшення залежності від імпорту та розвиток власного виробництва є запорукою економічної незалежності [3].

Війна загострила регіональні диспропорції. Зменшення розриву між багатими та бідними регіонами, розвиток депресивних територій, вирівнювання доступу до публічних послуг – це шлях до згуртованої та успішної України.

Україна не самотня у своїй боротьбі. Співпраця з міжнародними організаціями, країнами-партнерами, залучення міжнародної допомоги – все це наближає перемогу і відновлення країни.

Переосмислення пріоритетів – це не просто пристосування до нових умов. Це шанс будувати нову Україну – сильну, стійку, справедливу і квітучу.

Ефективність заходів державного регулювання та фінансової підтримки української економіки під час війни стало на перше місце. Так завдяки державному регулюванню відбулася стабілізація цін, підтримка критичної інфраструктури, обмеження вивезення капіталу та товарів, підтримка підприємств, підтримка населення. Встановлення контролю за цінами на основні товари допомогло стримати інфляцію та зробити продукти харчування та інші необхідні товари доступними для населення. Держава вжила заходів для підтримки роботи критичної інфраструктури, такої як енергетика, транспорт та зв'язок. Ці заходи допомогли зберегти валютні резерви країни та забезпечити потреби військових та населення. Держава надає кредити та гранти підприємствам для збереження робочих місць та відновлення роботи. Держава виплачує допомогу переселенцям, людям похилого віку, інвалідам та іншим вразливим групам населення.

Загалом, заходи державного регулювання та фінансової підтримки допомогли стабілізувати економіку України та мінімізувати негативні наслідки війни. Однак на третьому році війни залишилися виклики та перспективи розвитку України в умовах війни. Війна завдала значної шкоди українській інфраструктурі. Відновлення зруйнованих доріг, мостів, житлових будинків та інших об'єктів потребуватиме значних ресурсів та часу. Війна призвела до скорочення виробництва, зростання безробіття та інфляції. Відновлення економіки та забезпечення економічного зростання буде складним завданням. Війна призвела до збільшення кількості переселенців, людей з посттравматичним стресовим розладом та інших соціальних проблем. Вирішення цих проблем потребуватиме комплексних заходів з боку держави та суспільства. Російська федерація продовжує загрожувати суверенітету та територіальній цілісності України. Забезпечення безпеки країни є одним з головних пріоритетів на найближчі роки. Війна зблизила Україну з Європейським Союзом. Отримання статусу кандидата на членство в ЄС відкриває нові можливості для розвитку країни [4].

Таким чином, війна показала важливість розвитку цифрових технологій. Україна має потенціал стати одним з лідерів у сфері цифрової економіки. Війна згуртувала українське суспільство та зростила громадянську активність. Це дає шанс для розвитку демократії та будівництва справедливого суспільства.

Війна змінила пріоритети та інструменти соціально-економічного розвитку в умовах сьогодення. Безпека стала першочерговим пріоритетом для України. Це потребує збільшення оборонних витрат, модернізації армії та розвитку системи територіальної оборони. Відновлення зруйнованої війною інфраструктури та економіки буде складним завданням, яке потребуватиме об'єднання зусиль усього суспільства. Розвиток стійкості до нових викликів та загроз є необхідною умовою для успішного розвитку України в умовах постійної загрози з боку російської федерації. Війна посилила роль держави в економіці та соціальній сфері. Цифрові технології стали важливим інструментом управління країною в умовах війни. Волонтерський рух відіграє важливу роль у підтримці економіки та соціальної сфери. Таким чином, війна змінила пріоритети та інструменти соціально-економічного розвитку України.

Для успішного розвитку країни необхідно розробити детальний план дій з урахуванням нових умов та потреб. Важливо використати шанси, які відкриває війна, для розвитку України як сучасної, демократичної та процвітаючої країни. Залучати і надалі міжнародну допомогу для відновлення країни. Проводити реформи для покращення інвестиційного клімату та стимулювання економічного зростання. Розвивати соціальну сферу та підтримувати вразливі групи населення. Зміцнювати обороноздатність країни та забезпечувати безпеку для всіх.

Список використаних джерел

1. Коментар Національного Банку щодо зміни реального ВВП у 2022 році. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-zmini-realnogo-vvp-u-2022-rotsi>

2. Курс, ціни та економіка: що чекає українців у 2024 році. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/01/3/708327/>

3. Шніцер М. Як після війни Україна має відновлювати економіку та бізнес: велике дослідження. *Forbes*. 15 грудня 2022. URL: <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-viyni-ukraina-mae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501>

4. Економіка звикає до воєнного часу. Заступник голови НБУ Сергій Ніколайчук про падіння ВВП, допомогу партнерів та український «план Маршалла». *Forbes*. 18 березня 2022. URL: <https://forbes.ua/inside/ekonomika-zvikaє-do-voennogo-chasu-zastupnik-golovi-nbu-sergiy-nikolaychuk-pro-padinnya-vvp-dopomogu-partneriv-ta-ukrainskiy-plan-marshalla-18032022-4800>

Ключові слова: зміна, пріоритети, інструменти, соціально-економічний розвиток, війна.

Keywords: change, priorities, instruments, socio-economic development, war.

Редіна Євгенія Валентинівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент

НАСЛІДКИ ВПЛИВУ ВІЙНИ НА БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩЕ УКРАЇНИ

Українське бізнес-середовище, яке завжди вирізнялося своєю динамікою та різноманітністю, зіткнулося з безпрецедентними викликами внаслідок війни. Від аграрних підприємств до передових технологічних стартапів, кожен сектор вимушений був шукати шляхи адаптації до нових умов. Важливість дослідження стратегій «виживання» бізнесу під час війни та їх вплив на післявоєнну відбудову не може бути недооцінена. Війна, спровокована повномасштабним вторгненням, вимагала від українських підприємців прийняття непростих рішень, які варіювалися від продовження діяльності до її призупинення. Багато підприємств змушені були переглянути свої бізнес-моделі, з 37% компаній, що пройшли галузеву трансформацію, та 16%, які змінили свій напрямок діяльності [1]. Економічна нестабільність, зниження попиту та санкції призвели до скорочення виробництва та збільшення безробіття, ставлячи під загрозу економічне благополуччя країни. У цьому контексті, здатність бізнесу до швидкої адаптації та інновацій стає вирішальною для забезпечення його виживання та подальшого розвитку в післявоєнний період.

Геополітична нестабільність та невизначеність, що охопила світ у результаті війни, створює значні перешкоди для розробки довгострокових стратегій бізнесом. Військові конфлікти призводять до непередбачуваних коливань валютних курсів, змін у цінах на енергоресурси та сировину, що, у свою чергу, збільшує ризики для інвесторів і ускладнює прогнозування економічних трендів. Нестабільність може спричинити перебої у ланцюжках постачання, зниження ефективності праці та втрату важливих активів, що підриває здатність компаній до планування та адаптації. У таких умовах, підприємства повинні шукати альтернативні шляхи для забезпечення своєї стійкості, такі як географічне розширення, диверсифікація продуктів та послуг, а також розвиток гнучких оперативних моделей, які дозволяють швидко реагувати на зміни у зовнішньому середовищі. Важливим є також зосередження на внутрішніх ресурсах, таких як розвиток людського капіталу та інвестиції в інновації, що можуть допомогти компаніям не тільки вижити в кризові часи, але й покласти основу для майбутнього росту.

В умовах війни, український бізнес зіткнувся з серйозними викликами, які глибоко впливають на всі аспекти бізнес-середовища. Значне зниження попиту та втрата традиційних ринків збуту вразили 77% підприємств, що змусило їх шукати нові можливості та адаптуватися до змінених умов. Збільшення витрат на виробництво та логістику через обмеженість ресурсів та зростання цін на енергію та сировину відчули 70% підприємств, що підкреслює необхід-

ність оптимізації процесів та пошуку ефективніших рішень. Зниження продуктивності праці через нестабільність та перерви в постачанні відчули 68% підприємств, що вимагає від них гнучкості та здатності швидко реагувати на зміни [2].

Невизначеність та ризик війни ускладнюють можливість розробки довгострокових стратегій та планування, що ставить під загрозу довгострокове виживання та розвиток бізнесу. Відсутність можливості підвищення оплати праці через економічні труднощі ставить під загрозу здатність підприємств залучати та утримувати кваліфікованих працівників, що є критично важливим для будь-якого бізнесу. Загалом, ці фактори вимагають від українських підприємств глибокого переосмислення своїх стратегій та підходів до ведення бізнесу, а також активного пошуку нових шляхів для адаптації та розвитку в непростих умовах.

Актуальним стало питання фізичної небезпеки, що змусило підприємців переїжджати з небезпечних територій та вивозити команду та близьких. Відповідно багато підприємств зачинилися або змінили розміщення на більш безпечне [3].

Незважаючи на війну, українські підприємці продовжують працювати, платити податки та надавати ресурси для підтримки оборони країни. Це важливий час для України, і бізнес-спільнота робить неймовірні зусилля, щоб відновити економіку та підтримати країну. Українські підприємці шляхом реорганізації та адаптації до нових умов тим самим роблять важливий крок для збереження робочих місць та підтримки економіки країни.

У контексті сучасних викликів, з якими стикається український бізнес, особливо важливим є пошук ефективних стратегічних рішень, які допоможуть не тільки впоратися з наслідками війни, але й забезпечити довгострокову стійкість. Диверсифікація ринків є одним із ключових напрямів, який дозволяє компаніям зменшити залежність від локального ринку та розширити свою присутність, залучаючи іноземних клієнтів та виходячи на нові ринки. Оптимізація витрат також відіграє важливу роль, оскільки аналіз та зниження витрат можуть бути досягнуті через ефективнішу логістику, зменшення енергоспоживання та вибір надійних постачальників. Резервування фінансових ресурсів дозволяє компаніям бути готовими до непередбачуваних ситуацій, забезпечуючи фінансову подушку для покриття непередбачених витрат або втрати доходів. Співпраця з іншими підприємствами та галузевими об'єднаннями відкриває можливості для спільного вирішення проблем, обміну досвідом та ресурсами, що може значно підвищити ефективність та інноваційність. Нарешті, підтримка співробітників є критичною, адже їх благополуччя та мотивація безпосередньо впливають на продуктивність та успіх бізнесу. Всі ці заходи разом формують комплексний підхід до стратегічного управління, який допоможе українському бізнесу адаптуватися до змінних умов та забезпечити стабільне майбутнє.

У відповідь на виклики, які постали перед українським бізнесом у зв'язку з війною та загальною нестабільністю, важливо розробити комплексну стратегію, яка допоможе не тільки вижити, але й процвітати в нових умовах. Впровадження новітніх технологій та інноваційних підходів може стати ключем до підвищення конкурентоспроможності на міжнародному ринку, дозволяючи підприємствам оптимізувати виробництво, знизити витрати та пропонувати унікальні товари та послуги. Розширення експортних можливостей відкриває двері до нових ринків та джерел доходу, що є важливим для економічного зростання країни. Підтримка малих та середніх підприємств, які є основою економіки, може сприяти створенню нових робочих місць та збільшенню виробничих потужностей, що в свою чергу підсилює внутрішній ринок. Інвестиції в освіту та навчання є критично важливими для формування кваліфікованої робочої сили, здатної адаптуватися до швидко змінюваних умов. Співпраця з урядом та використання державних програм може надати підприємствам необхідну підтримку та ресурси для подолання труднощів та забезпечення стійкості в довгостроковій перспективі. Таким чином, цілеспрямовані дії на всіх рівнях – від використання інновацій до співпраці з державними органами – можуть стати фундаментом для відновлення та розвитку українського бізнесу в післявоєнний час.

Український бізнес, стикаючись з викликами воєнного часу та економічної нестабільності, має перед собою завдання не лише вижити, але й знайти шляхи для розвитку та процвітання. Впровадження інновацій, розширення на нові ринки, оптимізація витрат, підтримка малих та середніх підприємств, інвестиції в освіту та співпраця з державними органами – все це становить фундамент для стійкого зростання та відновлення. Забезпечення внутрішньої стабільності та адаптація до зовнішніх умов дозволять українському бізнесу не тільки вистояти в непрості часи, але й відіграти ключову роль у відбудові національної економіки, відкриваючи нові перспективи для майбутнього.

Список використаних джерел

1. Загальна сума прямих збитків інфраструктури вже перевищує \$105.5 млрд. *Kyiv School of Economics*. 27 May 2022. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-infrastrukturi-vzhe-perevishhuye-105-5-mlrd/>
2. Головна задача – вистояти. Що турбує бізнес під час війни. URL: <https://eba.com.ua/golovna-zadacha-vystoyaty-shho-turbuye-biznes-v-ukrayini-pid-chas-vijny/>
3. Стояненко І. В., Урсатій А. Е. Війна в Україні: наслідки для національної економіки та світу. *Advancing in research, practice and education* : матеріали конф., м. Флоренція, 11–13 трав. 2022 р. Флоренція, 2022. С. 171–180.

Ключові слова: бізнес, економічні ризики, невизначеність, національна економіка, відбудова.

Keywords: business, economic risks, insignificance, national economics, recovery.

Ободовський Юрій Васильович

Одеська державна академія будівництва та архітектури,
доцент кафедри економіки та підприємництва, доктор філософії з економіки

ЩОДО ПОНЯТЬ УМОВНОСТІ ТА БЕЗУМОВНОСТІ В ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Наявність умов є невід’ємною рисою, притаманною власне існуванню будь-якого суспільства. Це проявляється як у повсякденному житті, так і в економіці, оскільки завжди є місце певним обставинам, певним особливостям, які обмежують ту або іншу діяльність, обмежують певну складову життя людини. Так, за свою роботу працівник отримує заробітну плату, за проданий товар підприємство отримує дохід. У даному випадку умовою отримання доходу працівником виступає праця, а саме кількість виробленої продукції, наданих послуг або ж відпрацьований час. Це ж є актуальним і щодо підприємства – дохід отримується у випадку виключно реалізації товарів або послуг. Виконання певних умов є базисом, на якому побудовано в цілому економічне життя сучасного суспільства. Однак, тим не менше, в економіці присутні й ті сфери, щодо яких виконання умов не є обов’язковим фактором для певної поведінки.

Зокрема це можна сказати про податкову систему. Відносно оподаткування обмеженнями виступають об’єкт та власне база оподаткування. В Податковому кодексі України чітко відзначено, що об’єктом оподаткування виступає майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг) та інші об’єкти (пункт 22.1 статті 22 Податкового кодексу України). Водночас базою оподаткування виступає фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об’єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов’язання (пункт 23.1 статті 23 Податкового кодексу України). Тобто саме наяв-

ність доходу або ж наявність певного майна розглядаються в якості тих факторів, умов, які й призводять до необхідності нарахування та сплати певної суми податку.

Разом з тим, історії відомі випадки, коли податки застосовувалися без визначення, конкретизації таких умов. Наприклад, подушний податок, церковний податок та інші. Звісно, що в класичному розумінні навіть для цих видів податків застосовуються неначе певні умови – в тому числі й просто сам факт існування особи, але це далеко не ті самі умови, про які йшла мова вище. Умова в даному випадку розглядається в широкому розумінні як обставина, особливість реальної дійсності, за якої відбувається або здійснюється що-небудь [1, с. 1506].

Проте умови в даному випадку є більш загальними та не відносяться до економічних категорій. Хоча подушний податок існував у минулому, церковний податок існує в тому числі й у теперішній час. Так, у Німеччині він справляється на базі податку на доходи, а платниками виступають члени релігійних громад [2, с. 92]. Тобто власне приналежність особи до певної категорії громадян призводить до необхідності сплати податку. Отримання доходу, володіння певним майном або ж зайняття певним видом діяльності не є ключовим у цьому випадку. За такого підходу до оподаткування, звісно, розширюється коло осіб, які мають сплачувати податки, проте разом з тим нівелюється й один з ключових принципів оподаткування – соціальної справедливості. Даний принцип передбачає, що встановлення податків та зборів має враховувати платоспроможність платників податків (підпункт 4.1.6 пункту 4.1 статті 4 Податкового кодексу України).

Відносно оподаткування доходів, отриманих від продажу власної сільськогосподарської продукції, умовою, яка призводить до необхідності сплати податку, виступає розмір доходу. Зокрема, відносно сільськогосподарської продукції, крім продукції тваринництва, оподатковується лише дохід, який перевищує 12 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного року (абзац четвертий підпункту 165.1.24 пункту 165.1 статті 165 Податкового кодексу України). При продажі власної продукції тваринництва оподатковується дохід в сумі, що перевищує 50 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного року (абзац восьмий підпункту 165.1.24 пункту 165.1 статті 165 Податкового кодексу України). Таким чином, державою регламентовано, що виробник не сплачує податки, якщо розмір доходу не перевищує визначених меж. Але в цьому випадку немає підстав говорити про безумовність. Навпаки, у випадку якщо розмір доходів перевищує встановлені у Податковому кодексі України межі, є підстави говорити про умовність.

У певній мірі крізь призму безумовності в економічному житті суспільства можна розглядати і базовий дохід. Універсальний, або як його іноді називають – базовий дохід передбачає регулярні однакові виплати всім громадянам країни, незалежно від їхнього доходу, соціального статусу, віку чи роботи без будь-яких зустрічних зобов'язань з їхнього боку [3]. Проте відсутність умов для застосування базового доходу хоча й не призводить до порушення принципу справедливості, актуалізує питання про інше – у зв'язку з чим взагалі виникає необхідність у встановленні яких-небудь обмежень. Якщо як оподаткування, так і виплати з боку держави громадянам можуть здійснюватися безвідносно до визначених вище об'єктів та бази оподаткування або інших критеріїв щодо виплат, то навіщо застосовувати якісь обмеження, визначати якісь особливості?

Отже, умовність відносно оподаткування застосовується з метою реалізації принципу соціальної справедливості. Але це ж саме можна сказати й про безумовність, яка теж покликана забезпечити соціальну справедливість відносно базового доходу. У зв'язку з цим і потребують дослідження питання про умовність та безумовність в економічному житті суспільства.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

2. Податкове право країн : посібник / М. Г. Волощук, О. О. Петріченко, О. В. Білаш, Т. О. Карабін, М. В. Менджул. Ужгород : Видво Олександри Гаркуші, 2021. 144 с.

3. Коваль О. Універсальний базовий дохід: сутність, сподівання та ризики. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 20 вересня 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/universalnyy-bazovyy-dokhid-sutnist-spodivannya-ta-ryzyky>

Ключові слова: умова, умовність, безумовність, податок, дохід.

Keywords: condition, conditionality, unconditionality, tax, income.

Калмикова Наталя Юріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри національної економіки*

Кузнецова Людмила Валентинівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри національної економіки*

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ

Інвестиції представляють собою стратегічне розміщення капіталу у різноманітні активи з метою досягнення прибутковості чи соціально-економічного впливу в довгостроковій перспективі. Вони є вирішальним елементом для економічного прогресу та соціального розвитку кожної держави. У контексті глобалізації та зростаючої конкуренції, нації змушені не лише приваблювати, але й оптимально використовувати інвестиційні ресурси для підвищення своєї конкурентоспроможності та покращення життєвого рівня громадян. Інвестиції є ключовими для розвитку промисловості, інновацій у технологіях та управлінні, створення національних інвестиційних ринків, а також стимулювання товарного сектору та сектору послуг. Вони також відіграють значущу роль у макроекономічній стабілізації та вирішенні соціальних викликів, що виникають у ході економічних трансформацій.

Інвестиційний потенціал можна визначити як сукупність інвестиційних ресурсів, які в поєднанні з можливостями, інструментами та умовами їх залучення та використання сприяють інвестиційній активності.

Україна, як країна з великими людськими ресурсами, включаючи високоосвічених та кваліфікованих фахівців у різних сферах, має всі передумови для створення міцної економіки. Її стратегічне географічне положення є ключовим фактором, який робить Україну привабливою для інвесторів, оскільки вона служить мостом між Європейським Союзом та Азією, а також має доступ до Чорного моря, що відкриває шляхи до глобальних морських ринків. Крім того, країна багата на природні ресурси, зокрема на корисні копалини та одні з найродючіших ґрунтів у світі – чорноземи, які можуть стати основою для розвитку сільського господарства та експорту.

Однак, існують значні виклики, які стримують інвестиційний потенціал країни. Політична нестабільність, війна, окупація частини території серйозно підривають інвестиційний клімат, створюючи невизначеність та ризики для інвесторів. Корупція залишається однією з найбільших перепон, яка підриває довіру до державних інституцій та збільшує вартість ведення бізнесу. Бюрократія та складність податкової системи ускладнюють процеси реєстрації бізнесу, отримання необхідних дозволів та ліцензій, а також ведення податкового обліку. Ці фактори відлякують потенційних інвесторів та ускладнюють розширення діяльності існуючих компаній.

Відсутність вирішення проблем на мікро- та макrorівнях може мати серйозні наслідки. На мікрорівні, це може призвести до зниження продуктивності, незадоволеності працівни-

ків, збільшення плинності кадрів та зниження якості життя окремих осіб. На макрорівні, невирішені проблеми можуть спричинити економічну нестабільність, соціальну напруженість, зростання нерівності та погіршення загального добробуту суспільства.

Щоб подолати ці виклики, Україні потрібно вжити ряд заходів. По-перше, необхідно забезпечити політичну стабільність, що є основою для будь-яких довгострокових інвестицій. По-друге, боротьба з корупцією має стати пріоритетом, включаючи реформування правоохоронної системи та судочинства, а також впровадження прозорих механізмів контролю за державними закупівлями та розподілом державних ресурсів. По-третє, спрощення податкової системи та зменшення бюрократичних бар'єрів допоможуть знизити адміністративний тягар на бізнес та сприятимуть залученню інвестицій. Врешті-решт, Україна має активно працювати над покращенням свого іміджу на міжнародній арені, демонструючи відкритість до бізнесу, готовність до співпраці та здатність до інновацій. Такі дії допоможуть країні повноцінно реалізувати свій інвестиційний потенціал та забезпечити сталий розвиток економіки.

Для підвищення інвестиційної привабливості Україні необхідно адаптувати передовий міжнародний досвід, який включає застосування різноманітних стимулів для інвесторів, таких як податкові пільги, амортизаційні заохочення, гарантії та державну підтримку інвестицій, а також розвиток інноваційної діяльності [1]. Враховуючи сучасні тенденції, можна виділити ключові напрями для оптимізації інвестиційного клімату:

1. Інвестиційна політика повинна формуватися у тісній співпраці з інвесторами та базуватися на чітких цілях, конкретних завданнях, ефективному управлінні, та враховувати національні інтереси, міжнародні зобов'язання, потреби ринку, конкурентоспроможність, інноваційність, соціальну справедливість та екологічну безпеку.

2. Україна повинна активно конкурувати за прямі іноземні інвестиції, оскільки вони є критичним фактором економічного зростання, модернізації, інтеграції та безпеки.

3. Необхідно зменшити витрати на транзакції та поліпшити умови для інвесторів, щоб зробити Україну більш привабливою для нових інвестицій.

4. Важливо не лише боротися з фактичною корупцією, але й покращити сприйняття корупції, збільшити прозорість, верховенство права та діджиталізацію, щоб мінімізувати корупційні ризики.

5. Україні потрібно зміцнити здатність уряду планувати та управляти великими інвестиціями, оцінювати проекти, здійснювати закупівлі, співпрацювати з приватним сектором, надавати концесії, та переглядати законодавство відповідно до стандартів ЄС та СОТ.

6. Прискорення реформ для забезпечення повної відповідності до Acquis ЄС має бути пріоритетом, що сприятиме інтеграції України до Європейського Союзу та підвищенню її конкурентоспроможності.

7. Активне просування українських товарів на світових ринках за допомогою економічної дипломатії є ключовим для підвищення відомості та конкурентоспроможності національної продукції.

8. Заснування Банку розвитку як інституції, призначеної для фінансування стратегічних державних інвестиційних проектів, включаючи залучення коштів від міжнародних фінансових установ, є кроком, спрямованим на оптимізацію використання інвестиційних ресурсів. Ця ініціатива передбачає створення механізмів для підвищення ефективності та результативності інвестицій у ключові сектори економіки, такі як інфраструктура, соціальна сфера, а також інші галузі, що мають вирішальне значення для економічного та соціального розвитку України. Зокрема, Банк розвитку може виступати як каталізатор для приватних інвестицій, надаючи фінансові інструменти, такі як кредити, гарантії, та інвестиційні стимули, що сприятимуть реалізації великомасштабних проектів, здатних забезпечити довгостроковий позитивний вплив на економіку країни [2–4].

Реалізуючи визначені напрями, Україна має можливість створити умови для стабільного та прозорого інвестиційного середовища, яке буде сприяти сталому економічному розвитку.

Це, у свою чергу, дозволить підвищити якість життя населення, зокрема через створення нових робочих місць, підвищення рівня доходів та поліпшення соціальних стандартів. Зміцнення позицій України на міжнародній арені допоможе країні залучити більше іноземних інвестицій, розширити експортні можливості та встановити нові партнерські відносини.

Впровадження цих заходів вимагатиме координованих зусиль уряду, який повинен забезпечити правову та економічну стабільність, бізнесу, який має бути готовим до інновацій та адаптації до змінюваних умов ринку, та громадянського суспільства, яке повинно активно брати участь у процесах прийняття рішень та контролю за їх виконанням.

Список використаних джерел

1. Малахова Ю. А., Хобта О. А., Гончар Т. М. Зарубіжний досвід стимулювання інвестиційної активності підприємств. *Ефективна економіка*. 2021. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8655>
2. Нова Україна: стимулювання інвестицій у свободу, мир та процвітання. Аналітичний звіт International Development Group LLC (IDG). 2023. URL: https://www.usaid.gov/sites/default/files/202304/EDGE%20UIPA%20Report%20online%20-%20Ukrainian%20%2811%20Apr%202023%29_AC.pdf
3. Щодо напрямів удосконалення політики запровадження національних проєктів в Україні : аналіт. записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1170/>
4. Щодо стану інвестиційних процесів в економіці України та шляхів їх активізації. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/503439_shchodo_stanu_investitsiynih_protseviv.html

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний потенціал, ризики, корупція, бізнес.

Keywords: investments, investment potential, risks, corruption, business.

СЕКЦІЯ 23

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА В ЕПОХУ СТІМКОГО РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

*Керівник секції: завідувач кафедри інформаційних технологій,
кандидат педагогічних наук, доцент Н. І. Логінова*

Секретар: асистент кафедри інформаційних технологій А. А. Толокнов

Логінова Наталія Іванівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри інформаційних технологій,
кандидат педагогічних наук, доцент*

Толокнов Анатолій Арнольдович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри інформаційних технологій*

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ДАНИХ У PYTHON

Візуалізація – це передача інформації за допомогою зображень. З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій така форма подання та передачі інформації стала найбільш поширеною. У сучасному світі дані керують більшістю процесів, тому візуалізація даних не лише полегшує розуміння складних наборів даних, а й допомагає у прийнятті обґрунтованих рішень. Візуалізація є інстинктивним способом усвідомлення даних, їх організації та взаємозв'язків. Візуалізація допомагає користувачам у розумінні, порівнянні, дослідженні та висновках щодо багатовимірних наборів даних, для отримання глибшого розуміння даних.

Візуалізація даних є важливим аспектом програм штучного інтелекту та машинного навчання. За допомогою різних графічних зображень можна отримати головну інформацію про дані.

Наразі існує багато інструментів для візуалізації даних, які спрощують розробку візуальних моделей даних на основі різних специфікацій, об'єднуючи інтерфейси, підключення до баз даних та методів машинного навчання.

Більша частина роботи з даними зосереджена навколо процесу ETL (Extract, Transform, Load – вилучення, перетворення та завантаження). Це процес об'єднання даних із кількох джерел в одному центральному сховищі, яке називається складом даних. ETL використовує набір бізнес-правил для очищення та впорядкування необроблених даних та їх підготовки до зберігання, аналізу даних та машинного навчання. Мова програмування Python має набір різних бібліотек, які значно спрощують і прискорюють процес створення візуалізацій. Бібліотеки дозволяють генерувати різноманітні графіки, діаграми інтерактивні візуалізації тощо. До них відносяться: NumPy, Matplotlib, Seaborn, Plotly, Pandas та ін. [1].

Бібліотека NumPy [2] – це основний пакет для наукових обчислень. Надає можливість працювати з об'єктами багатовимірного масиву, містить різноманітні похідні масиви та матриці, а також має багато процедур для швидких операцій над масивами, включаючи математичні, логічні, сортування, вибору, введення-виведення, дискретне перетворення Фур'є, базову лінійну алгебру, основні статистичні операції, випадкове моделювання тощо.

В основі пакету NumPy є об'єкт ndarray (N-Dimensional Array), який інкапсулює масиви однорідних типів даних, де багато операцій використовуються в скомпільованому коді для підвищення продуктивності. Всі масиви NumPy мають фіксований розмір під час створення, на відміну від списків Python. Всі елементи в масиві мають однаковий тип і тому займають однаковий розмір у пам'яті. Таки масиви полегшують розширені математичні та інші види операцій над великою кількістю даних. Тому операції виконуються ефективніше та з меншим кодом, ніж за допомогою вбудованих послідовностей Python. Головна особливість бібліотеки – це використання різних операцій одразу на цілих масивах, без використання циклів.

Бібліотека Matplotlib [3] найбільш поширена бібліотека мови програмування Python для візуалізації даних. Вона дозволяє створювати 2D-графіки даних графіки, гістограми, стовпчасті діаграми та різні типи графіків лише за допомогою кількох рядків коду. Це комплексний інструмент, який дає змогу генерувати високодетальні візуалізації даних. За допомогою API Matplotlib розробники також можуть інтегрувати діаграми в програми графічного інтерфейсу.

На основі бібліотеки Matplotlib побудована бібліотека візуалізації даних Seaborn [4], яка забезпечує можливості створення привабливої та інформативної статистичної графіки. Бібліотека Seaborn особливо корисна для аналізу даних і дозволяє легко відображати складні залежності між змінними та різними видами графіків. Завдяки використанню словників із параметрами стилів налаштування графіків стає більш інтуїтивно зрозумілим.

Бібліотека Seaborn містить різні стандартні стилі та кольорні палітри для створення привабливішої графіки. Різні типи візуалізацій допомагають підкреслити зв'язки між даними. Вони можуть включати числові змінні або групи, класи, підрозділи. Реляційні графіки використовуються для розуміння зв'язків між двома змінними, тоді як категоріальні графіки візуалізують змінні, класифіковані за категоріями. Графіки розподілу використовуються для вивчення однофакторних або двофакторних розподілів. Графіки регресії надають можливість візуально виділяти шаблони наборів даних для дослідницького аналізу.

Бібліотека Plotly [5] призначена для візуалізації даних за допомогою інтерактивних графіків, які можуть реагувати на дії користувачів за допомогою спливаючих міток, можливостей панорамування та масштабування, відображення фасетних даних тощо. Бібліотека складається з трьох модулів з власними варіантами використання:

- модуль Plotly Express пропонує побудову більш 30 різних типів графіків за допомогою одного рядку коду;
- модуль Plotly Graph Objects дозволяє генерувати різні графічні об'єкти – фігури, а також змінювати атрибути фігур (колір, розміри та форми);
- модуль Plotly Dash призначений для створення інтерактивних вебзастосунків, які можна вбудовувати у вебсайти та інші платформи [6].

Бібліотека Pandas [7] є високорівневою бібліотекою мови програмування Python для аналізу даних, яка містить різні інструменти аналізу та візуалізації даних. Бібліотека призначена для роботи з табличними даними, які можуть бути представлені в електронних таблицях або таблицях-SQL. Дані, створені Pandas, часто використовуються як вхідні дані для побудови графіків функцій у Matplotlib.

Отже, мова програмування Python має потужні бібліотеки для візуалізації даних. Бібліотеки мають простий синтаксис та є ефективними та зручними інструментами візуалізації для аналізу даних.

Список використаних джерел

1. A Complete Guide to Data Visualization in Python With Libraries & More : lesson 39 of 50. URL: <https://www.simplilearn.com/tutorials/python-tutorial/data-visualization-in-python> (дата звернення 20.03.2024).
2. NumPy documentation. URL: <https://numpy.org/doc/stable/index.html> (дата звернення 20.03.2024).

3. Matplotlib: Visualization with Python. URL: <https://matplotlib.org> (дата звернення 21.03.2024).
4. Seaborn: statistical data visualization. URL: <https://seaborn.pydata.org> (дата звернення 21.03.2024).
5. Low-Code Python Data Apps. URL: <https://plotly.com> (дата звернення 22.03.2024).
6. Di Méo G. Creating Interactive Visualizations with Plotly. URL: <https://doi.org/10.46430/phen0115>. (дата звернення 22.03.2024).
7. Pandas. URL: <https://pandas.pydata.org> (дата звернення 23.03.2024).

Ключові слова: дані, візуалізація, мова програмування Python, бібліотека NumPy, бібліотека Matplotlib, бібліотека Seaborn, бібліотека Plotly, бібліотека Pandas.

Keywords: data, visualization, Python programming language, NumPy library, Matplotlib library, Seaborn library, Plotly library, Pandas library.

Гура Володимир Ігорович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук*

ВИКОРИСТАННЯ БЕЗДРОТОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У «РОЗШИРЕНІЙ РЕАЛЬНОСТІ»

З моменту своєї появи бездротові технології передачі даних, а саме Wi-Fi постійно оновлювався, щоб задовольнити зростаючі потреби користувачів.

Однак Wi-Fi та інші технології радіодоступу мають обмеження, коли мова заходить про підтримку додатків розширеної реальності. Впровадження таких додатків може принести численні переваги. Однак ці додатки вимагають високої пропускної здатності, низької затримки, і високої надійності для забезпечення якісного користувацького досвіду.

Ревізія стандарту 802.11 be, яка просуватиметься як Wi-Fi 7 Extremely High Throughput, вводить кілька функцій, спрямованих на розширення можливостей Wi-Fi для підтримки таких вимогливих додатків, як розширена реальність. Однією з важливих функцій, представлених у цій зміні, є Multi-Link Operation (MLO), яка дає змогу вузлам передавати та приймати дані кількома каналами одночасно.

Під час використання MLO трафік розподіляється між каналами на основі політики розподілу трафіку між каналами, що залежить від конкретної реалізації.

Спробуємо оцінити продуктивність MLO під час обслуговування додатків розширеної реальності шляхом дослідження різних політик передавання трафіку каналами зв'язку, а саме оцінити продуктивність MLO, використовуючи численні політики при обслуговуванні додатків у порівнянні з однолінійним доступом Single-Link (SL).

Експериментальне моделювання з використанням симулятора технології радіодоступу на основі подій були проведені в різних сценаріях і налаштуваннях. Ці сценарії та налаштування досліджували вплив кількості каналів, політики, пропускної здатності та завад на пропускної здатності та перешкод на продуктивність Wi-Fi.

Проаналізовані результати показують загальну перевагу MLO при обслуговуванні додатків розширеної реальності. MLO забезпечує меншу затримку і обслуговує більшу кількість порівняно з SL при однакових частотних ресурсах. Виявлено що при використанні тих самих частотних ресурсів збільшення складності пристрою за допомогою MLO є більш вигідним, ніж збільшення складності пристрою за допомогою Multiple-Input Multiple Output (MIMO), та перешкоди з великими пакетами великого розміру від сусідніх стільникових мереж є проблемою для Wi-Fi при обслуговуванні розширеної реально-

сті через вимоги до високої надійності, щодо політики розподілу трафіку між каналами зв'язку.

Відповідно до бачення четвертої промислової революції (4 IR), додатки розширеної реальності можуть використовуватися в таких сферах, як дистанційно керування, технічне обслуговування і ремонт, забезпечення якості та інспекція, збірка і проектування, а також навчання із зануренням. Впровадження додатків розширеної реальності в промисловості обіцяє досягти численних переваг, таких як: економія часу і ресурсів, підвищення безпеки і зменшення людських помилок [1].

Необхідно розробити певні вдосконалення для Wi-Fi, щоб підтримувати додатки з низькою затримкою додатків з низькою затримкою, таких як розширена реальність, в індустрії. Тому робоча група, яка працює над поправкою 802.11 be, розробляє нові функції з основною метою покращити Wi-Fi за допомогою можливостей для досягнення надзвичайно високої пропускної здатності. Поправка 802.11 be вводить багатоканальну роботу Multi Link Operation (MLO), яка надає точкам доступу AP і станціям ST можливість одночасної передачі даних, що належать до одного і того ж потоку трафіку через декілька радіоінтерфейсів [2].

Пристрої Wi-Fi з використанням MLO, як очікується, досягнуть вищої пікової пропускної здатності, меншої затримки та вищої надійності [3]. При використанні MLO потоки трафіку на передавачі будуть розподілятися між різними каналами зв'язку за допомогою заздалегідь визначеної політики розподілу трафіку між каналами зв'язку.

Політика розподілу трафіку між каналами відіграє важливу роль у продуктивності MLO [4].

Маємо на меті порівняти застарілий Wi-Fi з одноканальним з'єднанням (SL) і новий Wi-Fi 7 з MLO в різних сценаріях.

У даній роботі використовуються моделі трафіку доповненої реальності, описані в 3-му технічному звіті проекту партнерства поколінь (3GPP) для додатків віртуальної реальності [5], використовуються як базові моделі. У звіті описані різні моделі для VR і AR, які відрізняються за складністю. Відповідно до моделей трафіку 3GPP XR трафіку 3GPP XR, VR-трафік можна моделювати як низхідний відеопотік (DL) і висхідний відеопотік (UL). З іншого боку, трафік доповненої реальності схожий на VR з додаванням відеопотоку UL.

Ця модель використовується для опису DL-відеопотоку, що використовується в обох моделях VR та AR моделях трафіку. Крім того, ця модель може описувати трафік для відеопотоку AR UL, змінюючи швидкість передачі даних (R), бюджет затримки пакетів (PDB) і джиттер.

Трафік у цій моделі є періодичним, а розмір пакетів моделюється як усічений розподілом Гауса.

Дослідники з [6] стверджують, що продуктивність MLO в основному залежить від політики розподілу трафіку між каналами. У дослідженні також зроблено висновок, що трафік може стати більш вразливим до перешкод з боку сусідніх стільників при розподілі трафіку між різними каналами за допомогою MLO.

В іншому дослідженні [7] вивчався вплив збільшення кількості агрегованих каналів на затримку. Згідно з дослідженням, використання трьох каналів замість одного, зменшило латентність на 93%. Однак автори зазначили, що використання п'яти посилок замість трьох зменшило латентність лише на 50%.

При дослідженні поведінки політик рівномірного навантаження, заторів, було виявлено, що вони мають схожу поведінку щодо доступу до каналу. Ця поведінка залежить від того, як реалізуються ці політики. Стратегія реалізації, яку було використано, припускає, що всі канали отримують доступ до каналу за розумний час і передадуть свої розподілені оптимізації агрегації. Іншими словами, ці політики вимагають одночасного доступу до всіх каналів, щоб працювати так, як очікується.

Проблема з такою стратегією реалізації полягає в тому, що не існує гарантій отримання доступу через ненадійність каналу доступу в Wi-Fi. Було помічено, що в деяких випадках

може статися так, що одна з ланок не отримує доступ до середовища в розумний час. Тоді пакети, які повинні бути передані по цьому каналу, залишаються в буфері. Коли блок отримує підтвердження блокування для інших переданих оптимізації агрегації, політика перезапущається, і пакети, що залишилися, знову розподіляються між каналами.

Така ж поведінка може повторюватися з ненульовою ймовірністю до тих пір, поки в буфері не залишиться один або два пакети у буфері, які можуть бути передані тим самим механізмом Aggregated Mac Protocol Data Unit.

Така поведінка може мати місце і призводити до прийнятних значень затримок. Однак у поєднанні з більш перевантаженим середовищем, як у випадку з доповненою реальністю, збільшується ймовірність колізій і блокування каналу стає більш імовірним. Як наслідок, пакети мають значення затримок, що перевищують допустимі межі через більші затримки в черзі та більшої кількості ретрансляцій. Таким чином, погіршення продуктивності, як зазначено вище у випадку доповненої реальності.

Результати роботи є актуальними, оскільки вони оцінюють продуктивність нової функції, представленої в Wi-Fi 7, при обслуговуванні промислових XR-додатків. Як згадувалося раніше, одна з головних цілей 802.11 be є розширення можливостей Wi-Fi для обслуговування додатків з низькою затримкою, таких як XR.

При аналізі результатів роботи висновок наступний, що збільшення складності пристрою за допомогою MLO є більш вигідним ніж з MIMO, що може бути актуальним для розробників Wi-Fi мереж.

Список використаних джерел

1. Doolani S., Wessels C., Kanal V., Sevastopoulos C., Jaiswal A., Nambiappan H., Makedon F. A Review of Extended Reality (XR) Technologies for Manufacturing Training. *Technologies*. 2020. Vol. 8. № 4. P. 77. URL: <https://www.mdpi.com/2227-7080/8/4/77>
2. Au E. IEEE 802.11be: Extremely High Throughput [Standards]. *IEEE Vehicular Technology Magazine*. 2019. Vol. 14. № 3. P. 138–140. DOI: 10.1109/MVT.2019.2920204.
3. Khorov E., Levitsky I., Akyildiz I. F. Current Status and Directions of IEEE 802.11be, the Future Wi-Fi 7. *IEEE Access*. 2020. Vol. 8. P. 88 664–88 688. DOI: 10.1109/ACCESS.2020.2993448. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/9090146/>
4. López-Raventós A., Bellalta B. Multi-link Operation in IEEE 802.11be WLANs. arXiv:2201.07499 [cs], Jan. 2022. URL: <https://arxiv.org/pdf/2201.07499>
5. Study on XR (Extended Reality) evaluations for NR : Technical report. 3GPP. Reference: 38.838. URL: https://www.3gpp.org/ftp/Specs/arc_hive/38_series/38.838/38838-h00.zip
6. Lopez-Raventos A., Bellalta B. IEEE 802.11be Multi-Link Operation: When the Best Could Be to Use Only a Single Interface. *19th Mediterranean Communication and Computer Networking Conference (MedComNet)*. Ibiza, Spain, 2021. P. 1–7. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/9501237>
7. Naik G., Ogbe D., Park J.-M. J. Can Wi-Fi 7 Support Real-Time Applications? On the Impact of Multi Link Aggregation on Latency. *ICC 2021 – IEEE International Conference on Communications*. Jun. 2021. P. 1–6. DOI: 10.1109/ICC42927.2021.9500256.

Ключові слова: Wi-Fi, MLO, MIMO, 802.11 be.

Keywords: Wi-Fi, MLO, MIMO, 802.11 be.

Задерейко Олександр Владиславович

*Національний університет «Одеська юридична академія»
доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент*

Грезіна Олена Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»
асистент кафедри інформаційних технологій, доктор філософії в галузі права*

ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ СКЛАДНИХ СИСТЕМ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

Сучасний світ характеризується загадковістю і великою складністю різних явищ у різних галузях науки та практики. Актуальність поданої теми визначається насущною потребою розуміти та вирішувати сучасні складні проблеми у таких сферах, як екологія, економіка, медицина, соціологія і багато інших. Збільшення складності та взаємозалежності факторів, зростання обсягів даних та глобальний характер викликів вимагають поєднання знань та методів з різних галузей для розробки ефективних стратегій, рішень та інновацій, розглядаючи їх від теоретичних основ до практичних застосувань, що сприяють науковому прогресу і покращенню якості життя суспільства.

Складні системи – це системи, які складаються з великої кількості взаємозалежних компонентів, що взаємодіють між собою. Однією з ключових теоретичних концепцій в аналізі складних систем є ідея представлення цих систем у вигляді графів та мереж.

Граф є структурою семантичної мережі. Часто типові семантичні мережі представлені у формі семантичних трійок [1].

Мережевий аналіз дозволяє визначити структуру та взаємодії між компонентами системи.

Для аналізу складних систем використовуються різні інструменти та методи з різних наукових галузей [2]. Застосування інформатики, статистики, математики та комп'ютерного моделювання дозволяє дослідникам отримувати важливу інформацію про структуру та динаміку систем. Машинне навчання і штучний інтелект стали необхідними інструментами для аналізу великих обсягів даних та прогнозування подій.

Креативна модель, у контексті розвитку складних систем, представляє собою інструмент аналізу та управління, спрямований на створення і впровадження нових ідей, концепцій та стратегій у різноманітних аспектах функціонування системи. Креативна модель допомагає виявити та розвинути потенціал системи, забезпечуючи її адаптацію до змін у навколишньому середовищі та досягнення успішної еволюції.

Важливість креативної моделі як інструменту розвитку складних систем важко переоцінити, оскільки вона відкриває безліч можливостей для інновацій та збільшення ефективності. Креативні моделі дозволяють переглядати складні системи з нового ракурсу, впроваджувати нестандартні підходи та знаходити неочікувані рішення.

Аналіз складних систем залучає інтердисциплінарні підходи у різних галузях науки та практики. Наприклад, дослідження впливу кліматичних змін на екосистеми дозволяє передбачати екологічні кризи та розробляти стратегії їх уникнення. Наприклад, у фінансовій сфері інтердисциплінарні методи допомагають прогнозувати ринкові тенденції та керувати ризиками. В медицині такі підходи використовуються для створення індивідуальних методів діагностики та лікування захворювань.

Одним із викликів інтердисциплінарного аналізу є потреба в співпраці між різними науковими галузями та професіями. Розуміння та вирішення проблем складних систем вимагає об'єднання знань та досвіду. Крім того, етичні аспекти аналізу складних систем та його вплив на суспільство варто розглядати з особливою увагою.

Підводячі підсумок, зазначимо що інтердисциплінарні підходи до аналізу складних систем відкривають нові можливості для розуміння та вирішення складних проблем у різних га-

лузах. Спільна робота різних наукових спеціалістів та використання різних інструментів дає надію на вирішення глобальних викликів, перед якими стоїть сучасне суспільство. Інтердисциплінарні підходи до аналізу складних систем є доречними і важливими для нашої сучасної світової спільноти. Вони допомагають зрозуміти та вирішувати складні проблеми, з якими стикається суспільство, і сприяють подальшому науковому та технологічному розвитку.

Список використаних джерел

1. Снарський А. О. Основи теорії складних мереж : навч. посіб. / ІСЗІ КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ, 2023. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/62309>
2. Аналіз складних систем : навч. посіб. / О. Задерейко, Ю. Лобода ; Нац. унт «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2023. 124 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26009>.

Ключові слова: складні системи, аналіз складних систем, інтердисциплінарний підхід, креативна модель, системний аналіз.

Keywords: complex systems, analysis of complex systems, interdisciplinary approach, creative model, system analysis.

Лобода Юлія Геннадіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук, доцент*

ГЕНЕРАЦІЯ НАБОРУ ДАНИХ ДЛЯ МАШИННОГО НАВЧАННЯ

Дані є важливою основою для будь-якого успішного проекту машинного навчання, але мати достатньо даних у достатній кількості та достатньої якості є проблемою. При виборі типів наборів даних для машинного навчання необхідно визначити які типи даних існують, коли та з якою метою їх використовувати.

Існують такі типи даних: дані реального світу та синтетичні дані.

Дані реального світу або реальні дані – це інформація, зібрана з реальних подій, досвіду та спостережень у фізичному світі. Однією з ключових переваг даних реального світу є їх вірогідність та точність, оскільки вони відображають справжню природу явищ [1]. Синтетичні дані, з іншого боку, мають здатність надавати великі обсяги даних швидко та ефективно, що може бути корисним у ситуаціях, коли даних реального світу мало або їх важко отримати.

Синтетичні дані – це штучні дані, які імітують спостереження в реальному світі та використовуються для навчання моделей машинного навчання, коли фактичні дані важко або дорого отримати.

Синтетичні дані можна використовувати для багатьох цілей: від досліджень розпізнавання радіосигналів до навчання моделей для навігації роботів. Фактично, синтезовані дані можуть служити практично будь-якій меті будь-якого проекту, який потребує комп'ютерного моделювання для прогнозування чи аналізу реальних подій [2].

Генерувати синтетичні дані може бути набагато дешевше, ніж збирати з реальних подій, якщо у вас немає належного набору даних. Те ж саме з фактором часу: обробка синтезу може тривати кілька днів, тоді як збір та обробка реальних даних можуть тривати тижні, місяці або навіть роки для деяких проектів.

Процес збору та анотування даних є трудомістким та дорогим, що породжує численні проблеми. Оскільки машинне навчання значною мірою залежить від даних, наведемо деякі ключові проблеми, з якими воно стикається:

- Якість даних. Забезпечення якості даних це одна з найсерйозніших проблем, що стоять перед фахівцями з машинного навчання. Якщо якість даних є незадовільною, мо-

делі можуть давати невірні або неточні прогнози через плутанину та неправильну інтерпретацію [3].

- Нестача даних. Значна частина проблем пов'язана з недостатньою доступністю даних, або кількість доступних наборів даних недостатньо, або ручне маркування даних є надто дорогим [4].
- Конфіденційність даних. Є багато областей, де набори даних не можуть бути опубліковані публічно через проблеми з конфіденційністю. У цих випадках генерація синтетичних даних може бути дуже корисною. Коли конфіденційні дані потрібно обробляти або передати третім особам для роботи, необхідно враховувати питання конфіденційності. На відміну від анонімізації, генерація синтетичних даних видаляє будь-які ідентифікаційні сліди справжніх даних, створюючи новий дійсний набір даних без шкоди для конфіденційності.

Технічно кажучи, повністю синтетичні дані спрощують маркування. Наприклад, якщо згенеровано зображення парку, легко автоматично призначити мітки дерев, людей, тварин. Нам не потрібно наймати людей, щоб маркувати ці об'єкти вручну. А повністю синтезовані дані можна легко контролювати та коригувати.

В основному існує два основних способи отримання синтетичних даних. Використання генеративних моделей або звичайні способи, використання спеціальних інструментів та програмного забезпечення, а також купівля даних у третіх осіб.

За своїм складом розрізняють два типи синтетичних даних: часткові та повні. Частковий тип – це набір даних, який включає синтетичні дані та реальні дані з наявних спостережень або вимірювань. Прикладом може бути згенероване зображення автомобіля, вставлене у фотографію реальної обстановки.

Доступність і якість даних можуть значно відрізнятися між реальними та синтетичними даними. Дані реального світу зазвичай збираються з реальних подій, транзакцій або спостережень у реальному світі. У результаті дані реального світу можуть надати цінну інформацію про реальну поведінку, уподобання та шаблони. З іншого боку, синтетичні дані можуть забезпечити такі переваги, як посилений захист конфіденційності та більший обсяг даних, оскільки їх можна генерувати на вимогу.

Швидкість обробки та аналізу реальних даних у порівнянні зі синтетичними може залежати від розміру та складності даних, доступних обчислювальних ресурсів і типу аналізу, який виконується. Загалом, синтетичні дані можуть бути створені набагато швидше, ніж дані реального світу, оскільки вони можуть бути створені за допомогою комп'ютерних алгоритмів і моделей без необхідності фізичного збору. Однак якість і точність синтетичних даних не завжди можна порівняти з даними реального світу, особливо коли йдеться про всю складність і мінливість реального світу.

Різноманітність даних означає ступінь, до якого дані представляють повний діапазон мінливості, який існує в реальному світі. Дані реального світу зазвичай вважаються більш різноманітними, ніж синтетичні дані, оскільки вони беруться з широкого кола джерел і відображають складну та різноманітну природу світу навколо нас. З іншого боку, синтетичні дані генеруються за допомогою алгоритмів і моделей і можуть не повністю відобразити складність і різноманітність даних реального світу.

Вартість збору та обробки реальних даних може значно відрізнятися залежно від типу та кількості необхідних даних, а також методів, які використовуються для збору та аналізу. Наприклад, збір даних за допомогою опитувань або експериментів може бути дорогим і трудомістким, ніж пасивний збір даних за допомогою цифрових пристроїв або датчиків. Навпаки, синтетичні дані можуть бути згенеровані за набагато нижчою ціною, ніж дані реального світу, оскільки вони не потребують фізичного збору чи обробки. Проте все ще можуть бути витрати, пов'язані з розробкою та тестуванням алгоритмів і моделей, які використовуються для генерації синтетичних даних.

Машинне навчання дозволяє інтелектуальним комп'ютерним системам вирішувати завдання, керувати та аналізувати величезні обсяги даних. Проте машинне навчання стикається з низкою проблем, включаючи якість даних, брак даних та керування даними. Ці проблеми можуть бути вирішені за допомогою синтетичної генерації даних, яка включає штучне анування інформації, що генерується комп'ютерними алгоритмами або моделюванням. Синтетичні дані широко використовуються в різних секторах через їхню здатність усувати прогалини, особливо коли реальні дані або недоступні, або повинні зберігатися в таємниці через ризики конфіденційності або дотримання нормативних вимог.

Список використаних джерел

1. Liu F., Panagiotakos D. Real-world data: a brief review of the methods, applications, challenges and opportunities. *BMC medical research methodology*. 2022. Vol. 22 (1). P. 287–297. DOI: 10.1186/s12874-022-01768-6.
2. Assefa S. et al. Generating Synthetic Data in Finance : Opportunities, Challenges and Pitfalls (June 23, 2020). DOI.org/dx.10.2139/ssrn.3634235. URL: <https://www.jpmmorgan.com/content/dam/jpm/cib/complex/content/technology/ai-research-publications/pdf-8.pdf>
3. Shen M., Chang Y.-T., Wu C.-T., Parker S. J., Saylor G., Wang Y., Yu G., Van Eyk J. E., Clarke R., Herrington D. M. et al. Comparative assessment and novel strategy on methods for imputing proteomics data. *Scientific reports*. 2022. Vol. 12. № 1. P. 1067.
4. Babbar R., Schölkopf B. Data scarcity, robustness and extreme multi-label classification. *Machine Learning*. 2019. Vol. 108. № 8. P. 1329–1351.

Ключові слова: синтетичні дані, реальні дані, машинне навчання, генерація даних, аналіз даних.

Keywords: synthetic data, real data, machine learning, data generation, data analysis.

Манаков Сергій Юрійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат технічних наук, доцент

ВІРТУАЛЬНІ ПОТОКИ JAVA ТА КОРУТИНИ KOTLIN

Віртуальні потоки (англ. virtual threads) [1] та корутини (англ. coroutines, співпрограми) [2] – це методи досягнення паралельності без створення надто великої кількості системних потоків. Системні потоки є ресурсоемними для створення та підтримки, і вони можуть спричинити проблеми з продуктивністю, якщо їх занадто багато. Віртуальні потоки та співпрограми дозволяють створювати багато легких завдань, які можуть виконуватися одночасно на меншій кількості системних потоків, зменшуючи накладні витрати на перемикання контексту та використання пам'яті.

Віртуальні потоки є функцією Project Loom [3], який є експериментальним проектом для додавання нових функцій паралелізму в Java. Віртуальні потоки також відомі як волокна (fibers) або продовження (continuations). Вони схожі на звичайні потоки, але ними керує JVM (Java Virtual Machine, віртуальна машина Java), а не операційна система. JVM може планувати багато віртуальних потоків в одному системному потоці та перемикатися між ними за потреби. Віртуальні потоки також можуть призупиняти та відновлювати своє виконання, не блокуючи системний потік, що дозволяє виконувати неблокуючі операції введення-виведення.

Корутини є особливістю Kotlin [4], сучасною мовою програмування, яка також працює на JVM. Корутини також схожі на потоки, але вони реалізовані як бібліотечні функції замість функцій мови. Корутини можна створювати за допомогою спеціальних ключових слів, таких

як `suspend`, `launch` або `async`, і вони також можуть призупиняти та відновлювати своє виконання, не блокуючи системний потік. Корутини можуть використовувати різні диспетчери, щоб контролювати, як вони плануються в системних потоках, і вони також можуть обмінюватися даними між собою за допомогою каналів або спільних змінних.

Віртуальні потоки та корутини мають як спільні риси, так і деякі відмінності. Розглянемо деякі з них.

Продуктивність. І віртуальні потоки, і корутини, як правило, більш ефективні та можуть використовувати ресурси ефективніше, ніж звичайні потоки. Однак, фактичні переваги продуктивності залежатимуть від конкретного випадку використання та реалізації. Результати тестування у [5] показали, що `Go Goroutines`, які схожі на `Virtual Threads`, мають кращу продуктивність, ніж `Kotlin Coroutines`. При цьому, інші тести показали, що `Kotlin Coroutines` мають кращу продуктивність, ніж `Java Virtual Threads`. Тому важко сказати, який з них швидше або краще в цілому.

Синтаксис. Віртуальні потоки використовують той самий синтаксис, що й звичайні потоки в `Java`, що означає, що вони прості у використанні та інтегруються з існуючим кодом. Однак, це також означає, що вони успадковують деякі обмеження та складності звичайних потоків, такі як синхронізація, блокування або обробка винятків. Корутини використовують інший синтаксис, ніж звичайні потоки в `Kotlin`, що означає, що вони вимагають деякого навчання та адаптації. Але також вони пропонують деякі переваги та спрощення порівняно зі звичайними потоками, наприклад: структурований паралелізм, скасування або обробка помилок.

Зрілість. Віртуальні потоки все ще є експериментальною функцією `Project Loom`, яка ще не є частиною офіційної версії `Java`. Таким чином, вони не є стабільними та не ще підтримуються широко інструментами чи бібліотеками. Вони також можуть змінюватися або розвиватися в майбутньому. Корутини є стабільною функцією `Kotlin` з версії 1.3, яка була випущена в 2018 році. Тому вони більш надійні та добре підтримуються інструментами або бібліотеками. Вони також були протестовані та вдосконалені з часом.

Підсумовуючи, віртуальні потоки та корутини є цікавими та багатообіцяючими способами досягнення паралельності в `JVM`. Вони обидва пропонують кращу продуктивність і використання ресурсів, ніж звичайні потоки, але вони також мають деякі компроміси та проблеми. Залежно від ситуації та уподобань можна вибрати те чи інше для потреб паралельного програмування.

Список використаних джерел

1. `Java Virtual Threads`. URL: <https://docs.oracle.com/en/java/javase/21/core/virtual-threads.html>
2. `Coroutines`. `Kotlin Documentation`. URL: <https://kotlinlang.org/docs/coroutines-overview.html>
3. `Project Loom: Fibers and Continuations for the Java Virtual Machine`. URL: <https://cr.openjdk.org/~rpressler/loom/Loom-Proposal.html>
4. `Kotlin Programming Language`. URL: <https://kotlinlang.org/>
5. Deng R. `Go Goroutine vs Java 19 Virtual Thread vs Kotlin Coroutines`. URL: <https://medium.com/@14407744/go-goroutine-vs-java-19-virtual-thread-vs-kotlin-coroutines-664defdaad95>

Ключові слова: багатопоточність, віртуальні потоки, `Java`, корутини, `Kotlin`.

Keywords: multithreading, virtual threads, `Java`, `coroutines`, `Kotlin`.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ПРАВО: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕГУЛЮВАННЯ

Поняття «штучний інтелект» (далі – ШІ) (у його сучасному розумінні) з'явилося дуже давно, наприкінці 40 років ХХ століття, одночасно з появою такої науки, як кібернетика. Уже тоді вчені почали говорити про ризики, які стануть наслідком практичної реалізації цієї ідеї. На той час це було суто теоретичною проблемою, оскільки для практичної реалізації систем ШІ на той час не було технічної бази. Коли ж розвиток електроніки дав змогу створювати інтегральні схеми достатньої потужності, ШІ раптово (починаючи, приблизно, з 2018 року) увірвався в наше життя і дуже швидко став його невід'ємною частиною.

Як зазначають багато вчених, розвиток ШІ нині відбувається зі швидкістю, незрівнянно більшою, ніж розвиток інших систем інформаційних технологій. Кількість інтегральних схем, що використовуються в системах ШІ, за один рік збільшується в 2-5 разів, при цьому зростає і швидкість їхньої роботи, безперервно зростає ефективність алгоритмів навчання нейронних мереж, що дає змогу системам ШІ приблизно раз на два роки переходити на новий, вищий щабель розвитку.

Як наслідок, на відміну від багатьох інших короткочасно модних інформаційних технологій, практична реалізація систем штучного інтелекту, що реально працюють, спричинила кардинальні зміни майже в усіх сферах суспільного життя.

Такий швидкий розвиток і впровадження ШІ одразу ж повернув і страхи майже 70-річної давності. І хоча зараз майже ніхто не боїться того, що ШІ захопить владу над людством, інші негативні сторони загального використання ШІ стали проявлятися досить чітко.

Так, Даріо Амодей, голова відомої компанії Anthropic, що займається розробкою систем ШІ, виступив 2023 року в Конгресі США з попередженням про те, що новітні технології в галузі штучного інтелекту можуть найближчим часом стати інструментом у руках зловмисних осіб для здійснення масштабних біологічних атак. При цьому він послався на результати проведеного компанією Anthropic шестимісячного дослідження цієї проблеми і на заходи, вжиті цією компанією щодо запобігання використанню систем ШІ, які вона розробляє, для створення шкідливих вірусів [1]. Крім того, було висловлено побоювання, що аналогічні проблеми можуть мати місце в хімічній та ядерній сферах.

Спроби створення основ для правового регулювання систем штучного інтелекту розпочалися ще 2020 року. Так 2 грудня 2020 р. Кабінетом Міністрів України було затверджено «Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні» [2]. У квітні 2021 року в Європейському Союзі розпочалося розроблення The Artificial Intelligence Act, документа, завданням якого є правове регулювання штучного інтелекту на території країн Європейського Союзу [3].

У липні 2023 року було проведено і перше засідання ООН з питання ШІ. Генеральний секретар Організації підтримав пропозицію створити міжнародну організацію, метою якої буде створення світових стандартів з регулювання ШІ.

21 березня 2024 року Генасамблея ООН ухвалила резолюцію під назвою «Використання можливостей безпечних, захищених і надійних систем штучного інтелекту для сталого розвитку». Як зазначила Лінда Томас-Грінфілд, постійний представник США в ООН, «країни світу «вирішили керувати ШІ, і не допустити, щоб він керував людьми».

У цій резолюції, зокрема, висловлюється ідея про необхідність включення країн, що розвиваються, у процес цифрового перетворення, шляхом збільшення їхніх можливостей підключення до цифрової інфраструктури та доступу до технологічних нововведень.

Автори резолюції також пропонують вжити заходів для забезпечення дотримання прав на інтелектуальну власність, захисту конфіденційності та персональних даних, а також для забезпечення прозорості, передбачуваності та надійності функціонування систем штучного інтелекту впродовж усього їхнього життєвого циклу.

Згадка інтелектуальної власності пов'язана з тим, що найпершим негативним наслідком, який уже щосили проявився в усьому світі, стала проблема порушення авторських прав на інтелектуальну власність.

Так, 10 березня 2024 року було подано колективний позов до федерального суду міста Сан-Франциско проти компанії Nvidia. Три письменники: Брайан Кін, Абді Наземян і Стюарт О'Нан звинуватили цю компанію в тому, що Nvidia використовувала їхні книги, захищені авторським правом, для навчання своїх системи ШІ «NeMo», не отримавши на це їхнього дозволу.

Позивачі вимагають відшкодування збитків не тільки для себе, а й для всіх громадян Сполучених Штатів, чії роботи (196 640 книг), захищені авторським правом, використовувалися для навчання NeMo протягом останніх трьох років. Метою позову є законодавче обмеження можливості скрейпінгу (scraping, автоматичний збір даних) сервісами штучного інтелекту без виплати компенсації авторам текстів.

Крім того, став відомим випадок, коли 27 грудня 2023 року газета The New York Times подала до суду на компанії OpenAI і Microsoft, звинувативши їх у тому, що вони використовували мільйони статей газети без дозволу, щоб допомогти навчити чат-ботів надавати інформацію читачам [5].

У позові, поданому до федерального суду Мангеттена, OpenAI і Microsoft звинувачуються у спробі «нажитися на величезних інвестиціях The Times у журналістику», використовуючи їх для надання альтернативних засобів доставки інформації читачам.

У відповідь OpenAI і Microsoft заявили, що використання захищених авторським правом творів для навчання продуктів ШІ прирівнюється до «добросовісного використання». Ця правова колізія має бути вирішена в судовому порядку.

До речі, засновник і глава згаданої вище компанії Nvidia Дженсен Хуанг (Jensen Huang), виступаючи наприкінці лютого 2024 року на саміті World Government Summit у Дубаї, заявив, що, за оцінками цієї компанії, професія програміста скоро відійде в минуле, адже ШІ цілком здатний самостійно створювати програмний код за заданим технічним описом. За його словами, завдяки ШІ незабаром єдиною мовою програмування залишиться звичайна людська мова (точніше – prompt engineering) [6].

На сьогоднішній день використання ШІ все ще носить характер новизни, це скоріше розвага і навчання, ніж реальна користь. Однак, з огляду на сказане про темпи розвитку ШІ згаданим вище Даріо Амодеєм, усього лише через два-три роки ситуація може змінитися найкардинальнішим чином і серед постраждалих можуть опинитися не лише художники, письменники, журналісти й програмісти, а й звичайні громадяни всього світу.

У зв'язку з цим можна відзначити як позитивний фактор те, що багаторічне обговорення Закону ЄС «Про штучний інтелект» (The Artificial Intelligence Act) усе-таки дійшло до кінця – вже в квітні цього року його поставлять на голосування в Європарламенті, а чинності він набере орієнтовно в травні або червні. Протягом перших 6 місяців мають бути заблоковані заборонені системи ШІ, протягом року має бути забезпечено дотримання норм щодо «систем ШІ загального призначення», і протягом 3 років мають бути розроблені правові обмеження для систем ШІ «високорівневого ризику» [6].

Норми закону поділяються за рівнями ризику, які системи ШІ несуть для суспільства – «що вищий ризик, то суворіші правила».

Щодо збору даних для навчання ШІ новий Закон додаткових вимог не висуває – вони обмежуються вже чинним «Загальним регламентом щодо захисту даних» і чинними законами про авторське право.

Як висновок можна відзначити те, що прогрес удосконалення систем ШІ за швидкістю явно випереджає процес створення відповідного нормативно-правового забезпечення, що в результаті може призвести до абсолютно непередбачуваних наслідків.

Список використаних джерел

1. Dario Amodèi. For a hearing on “Oversight of A. I.: Principles for Regulation”. URL: https://www.judiciary.senate.gov/imo/media/doc/2023-07-26_-_testimony_-_amodei.pdf.
2. Чанишев Р. І. Проблеми розвитку та правового регулювання штучного інтелекту. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2023. С. 603–606.
3. Чанишев Р. І. Проект Ai Act: перша спроба правового регулювання використання технологій штучного інтелекту в Європейському Союзі. *Інформаційне суспільство: проблеми та перспективи* : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 2 черв. 2023 р.) / відп. ред. Н. І. Логінова. Одеса, 2023. С. 42–44. DOI: <https://doi.org/10.32837/11300.25263>.
4. Stempel J. Nvidia is sued by authors over AI use of copyrighted works. URL: <https://www.reuters.com/technology/nvidia-is-sued-by-authors-over-ai-use-copyrighted-works-2024-03-10>.
5. Stempel J. NY Times sues OpenAI, Microsoft for infringing copyrighted works. URL: <https://www.reuters.com/legal/transactional/ny-times-sues-openai-microsoft-infringing-copyrighted-work-2023-12-27>.
6. David E., Weatherbed J. The EU AI Act passed – here’s what comes next. URL: <https://www.theverge.com/2023/12/14/24001919/eu-ai-act-foundation-models-regulation-data>

Ключові слова: штучний інтелект, проблеми, що пов’язані із системами штучного інтелекту, правове регулювання систем штучного інтелекту, безпека людства, законодавство Європейського Союзу

Keywords: artificial intelligence, problems related to artificial intelligence systems, legal regulation of artificial intelligence systems, safety of mankind, European Union legislation

Чикунів Павло Олександрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри інформаційних технологій,

кандидат технічних наук, доцент

ВІДСТЕЖЕННЯ ПОШИРЕННЯ ПО ПРОГРАМІ НЕПЕРЕВІРЕНИХ ЗОВНІШНІХ ДАНИХ

Taint-аналіз (taint checking) [1] – це метод аналізу текстів програм на мовах високого рівня, який дозволяє відстежувати поширення неперевіраних зовнішніх даних за програмою для виявлення потенційних безпекових загроз. Суть його полягає у відстеженні потенційно небезпечних або ненадійних даних, що вводяться у програму і можуть бути використані для атаки.

В процесі виконання програми taint-аналіз визначає, які дані можуть бути забруднені або підозрілими, і як вони можуть вплинути на безпеку програми. Основні заходи taint-аналізу включають відстеження потоку даних, визначення зв’язків між даними та їх джерелами, виявлення можливих точок витоку даних тощо. В результаті він допомагає підвищити безпеку програмного забезпечення шляхом виявлення та усунення можливих шляхів атаки.

Потрапляння неперевіраних даних у критичні секції коду може призвести до різних вразливостей, включаючи SQL-ін’єкцію (виконання зловмисником небажаних SQL-запитів), міжсайтовий скриптинг XSS (впровадження шкідливого коду у веб-сторінки, що відвідують інші

користувачі) та багато інших. Зловмисники можуть використовувати ці вразливості для порушення коректної роботи системи, отримання конфіденційних даних або проведення інших несанкціонованих операцій.

Ключова ідея taint-аналізу полягає в тому, що будь-яка змінна, яка може бути змінена зовнішнім користувачем, становить потенційну загрозу безпеці. Якщо ця змінна використовується у певному вираженні, то значення цього виразу також стає підозрілим. Далі алгоритм відслідковує і сповіщає про ситуації, коли будь-яка з цих позначених змінних використовується для виконання небезпечних команд, наприклад, прямих запитів до бази даних або операційної системи комп'ютера.

Для своєї роботи taint-аналіз потребує конфігурації, в якій методам програми можна призначити одну з ролей: taint-source (джерело неперевіраних даних) або taint-sink (приймач, деяка критична секція програми).

Джерелом неперевіраних даних може бути метод зчитування даних користувача або метод отримання параметра HTTP-запиту. Змінні, до яких записується результат виконання taint-source, називаються позначеними. Приймачем може бути метод прямого звернення до бази даних або файлової системи, а також будь-яка інша потенційно небезпечна операція.

Також є дві допоміжні сутності, які потрібні для розширення можливостей алгоритму. Taint-pass – це функція, яка позначає значення, що повертається з урахуванням міток у її аргументах. Залежно від реалізації, мітки можуть накладатися не тільки на результат методу, а й на сам об'єкт, на вхідні параметри методу також. Taint-cleaner – це функція, яка видаляє заданий набір міток із переданих аргументів. Найчастіше це деякий метод валідації, який перевіряє, чи дійсно користувач ввів дані в очікуваному форматі.

Алгоритм taint-аналізу сканує граф потоку даних, намагаючись виявити маршрут між методом з множини taint-sources і методом з taint-sinks. Основною проблемою класичного алгоритму, як і в усіх методів неточного аналізу, є велика кількість хибно-позитивних спрацьовувань.

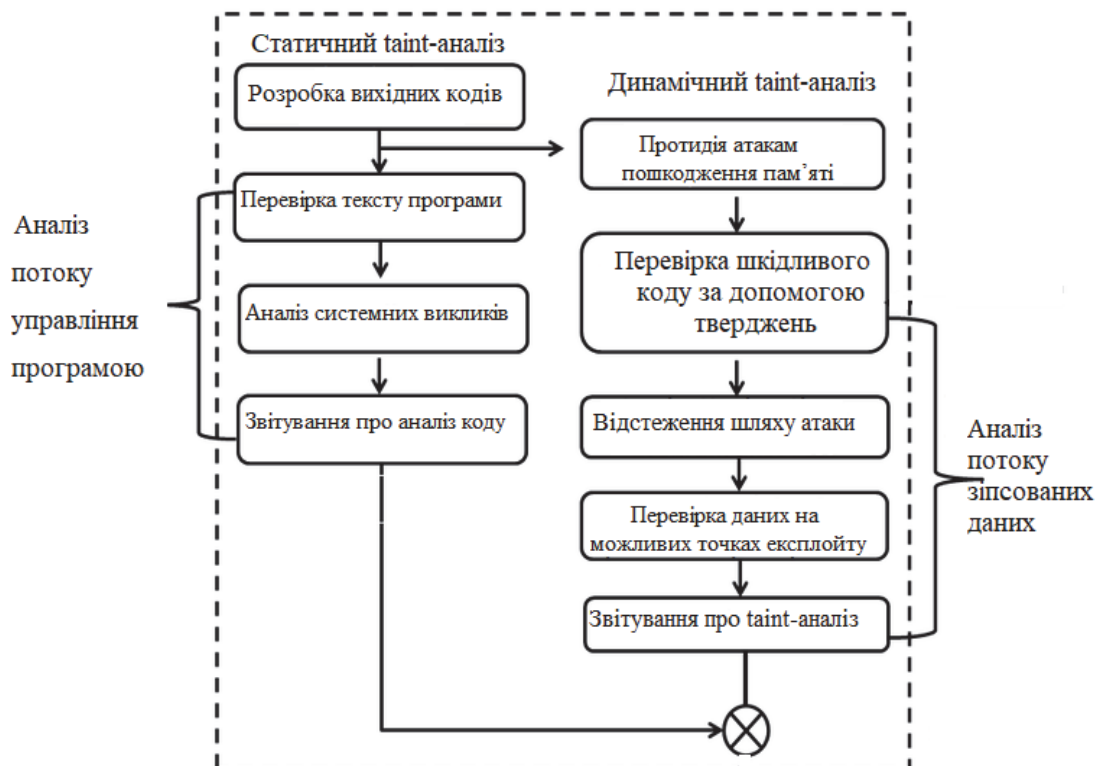

Рис. 1. Загальний алгоритм проведення taint-аналізу [1]

Наразі відомі дослідження [2–3], у яких ця проблема вирішується за допомогою застосування техніки символьного виконання коду, яка дозволяє знайти всі набори вхідних даних, що сприяють виконанню кожного з його можливих шляхів.

Статичний аналіз – це аналіз програмного забезпечення, що проводиться (на відміну динамічного аналізу) без реального виконання досліджуваних програм [4–5]. Найчастіше аналіз проводиться над вихідним кодом продукту, хоча іноді задіяний і якийсь вид об'єктного коду, наприклад, байт-код мови Java.

У зв'язку з високою затребуваністю теми автоматичного виявлення дефектів у програмах, на ринку існує безліч різних статичних аналізаторів. Список найвідоміших інструментів, що дозволяють аналізувати Java-код, включає SpotBugs, Coverity, CodeQL, Infer, а також багато інших [6]. Перелічені інструменти непогано справляються з пошуком простих помилок або друкарських помилок, проте здебільшого не виконують глибокого дослідження коду, тобто не виявляють рідкісні сценарії виконання, що призводять до некоректної поведінки програми. Крім того, часто допускається велика кількість хибних спрацьовувань.

Для оцінки якості аналізатора коду зазвичай використовується реєстр найнебезпечніших вразливостей програмного забезпечення, що включає зокрема такі помилки, як запис або читання поза межами масиву, SQL-ін'єкція, використання неперевіреного введення користувача, розйменування нульового покажчика, а також багато інших вразливостей. Символьне виконання здатне знаходити далеко не всі з перелічених помилок, проте його можливості можуть бути суттєво розширені за допомогою методу taint-аналізу.

Зазначені аспекти визначили необхідність розробки інструменту, який би виконував глибокий аналіз текстів програм на мові Java та знаходив серйозні проблеми, що призводять до несподіваної поведінки програми.

Запропонований авторами метод полягає у відстеженні поширення неперевірених зовнішніх даних за програмою і дозволяє виявляти порушення безпеки, наприклад, ін'єкції в базу даних, операційну або файлову систему. Таким чином, якщо вбудувати taint-аналіз безпосередньо в ядро символьної віртуальної машини, то можна поєднати переваги кожного з підходів, а саме отримати аналізатор з низьким рівнем хибних спрацьовувань, який, крім усього іншого, вміє знаходити проблеми в безпеці.

У рамках дослідження як символьну віртуальну машину взято UnitTestBot [7]. UnitTestBot може знаходити тестові випадки, що призводять до таких дефектів у програмному забезпеченні, як викидання необробленого виключення, переповнення примітивних чисельних типів, зависання методів та деякі інші. Однак самі по собі знайдені значення вхідних параметрів не є прийнятним результатом статичного аналізу, оскільки якість аналізатора вимірюється не тільки в його здатності знаходити неочевидні сценарії виконання, а й у зручності використання для програміста. У зв'язку з цим було вирішено додати функціональність виконання статичного аналізу, а також відображення його результатів безпосередньо до плагіну UnitTestBot.

Загальний вид алгоритмів обробки правил taint-source taint-sink представлений на рис. 2. У випадку правила taint-source, для кожної конфігурації правила (rule), яке відноситься до поточного методу, та для кожної сутності (entity) всередині нього, алгоритм отримує відповідну йому символьну змінну (symbol), після чого додає до її набору міток (marks[symbol]) мітку rule. Алгоритм обробки правила taint-sink (2) виглядає також з тією лише різницею, що замість додавання, символьна машина перевіряє наявність заборонених міток (rule.marks) у безлічі marks[symbol], якщо пересічення множин не порожнє, то повідомляє систему про знайдену вразливість.

Algorithm 1: Обробка джерела позначених даних

```

ProcessTaintSource (config, stmt)
  Data: config – набір правил taint-аналізу
  Data: stmt – поточна інструкція (виклик методу)
  rules = config.getSourcesBy(stmt);
  foreach rule ∈ rules do
    foreach entity ∈ rule.entities do
      symbol ← getSymbolicValue(stmt, entity);
      marks[symbol] = marks[symbol] ∪ rule.marks;
    end
  end

```

Algorithm 2: Обробка приймача позначених даних

```

ProcessTaintSink (config, stmt)
  Data: config – набір правил taint-аналізу
  Data: stmt – поточна інструкція (виклик методу)
  rules = config.getSinksBy(stmt);
  foreach rule ∈ rules do
    foreach entity ∈ rule.entities do
      symbol ← getSymbolicValue(stmt, entity);
      if marks[symbol] ∩ rule.marks ≠ ∅ then
        reportProblem();
      end
    end
  end

```

Рис. 2. Приклади алгоритмів обробки правил

Список використаних джерел

1. Wang P., Chao W. J., Chao K. M., Lo C. C. Using Taint Analysis for Threat Risk of Cloud Applications. *11th IEEE International Conference on E-Business Engineering*. Guangzhou, China, 2014. P. 185–190.
2. Baldoni R., Coppa E., D'elia D. C., Demetrescu C., Finocchi I. A Survey of Symbolic Execution Techniques. *ACM Computing Surveys*. 2018. Vol. 51, Iss. 3. P. 1–39.
3. Bertrand Van Ouytsel Ch.-H. Analysis and classification of malware based on symbolic execution and machine learning : Doctoral dissertation. Munich, 2024.
4. Прищеп О., Доценко О. Огляд статичних методів аналізу зловмисного програмного забезпечення. *Комп'ютерні науки та кібербезпека*. 2020. № 2. С. 15–24.
5. Білоус І. В., Нагорний П. В. Статичний аналіз коду C# з використанням Roslyn API. *Інформаційні моделюючі технології, системи та комплекси* : зб. матеріалів доп. учасників III Міжнар. наук.-практ. конф. / Черка. нац. унт. ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2021. С. 54–57.
6. Вступ до SpotBugs: інструмент для статичного аналізу коду. URL: <https://cutt.ly/Hw8jwhPj>
7. Sapozhnikov A., Olsthoorn M., Panichella A., Kovalenko V., Derakhshanfar, P. TestSpark: IntelliJ IDEA's Ultimate Test Generation Companion. *ACM/IEEE 46th International Conference on Software Engineering: Companion Proceedings*. 2024. P. 30–34.

Ключові слова: taint-аналіз коду, вразливості, неперевірені зовнішні данні, символічне виконання, статичний аналіз, UnitTestBot, алгоритми обробки правил.

Keywords: taint checking, vulnerabilities, unverified external data, symbolic execution, static analysis, UnitTestBot, rule processing algorithms.

Щербина Юрій Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент
Казакова Надія Феліксівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кібербезпеки, доктор технічних наук

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТОЧНОГО ШИФРУ, ПОБУДОВАНОГО НА ОСНОВІ XORSHIFT-ГЕНЕРАТОРА

Зростання рівню загроз в сучасних системах кіберзахисту вимагає пошуку нових ефективних швидкодіючих алгоритмів поточного шифрування, що забезпечують захист даних, які передаються в каналах зв'язку сучасних автоматизованих систем управління в реальному часі.

Потокові шифри (stream cipher) – це окремих клас симетричних криптографічних систем, в яких елементи відкритого тексту перетворюються в елементи шифртексту шляхом гамування без розділення на окремі блоки фіксованої довжини. Таке шифрування відбувається шляхом побітного складання вхідної послідовності з бінарними символами псевдовипадкової послідовності чисел (ПВЧ) і називається гамуванням [1]. Перевага надається поточним системам коли необхідно виконувати шифрування у швидкісному режимі в реальному часі. Зазвичай у якості джерела шифруючої гами використовується програмний генератор ПВЧ, побудований з використанням простих, з точки зору програмної реалізації, операцій, що не вимагають значних витрат обчислювальних ресурсів. Саме через це, вже багато десятиріч, актуальною проблемою є пошук ефективних генераторів такого типу [2].

Ціллю дослідження є обґрунтування стійкості поточного алгоритму шифрування, побудованого на основі запропонованого Джорджем Марсальєю алгоритму генерації псевдовипадкових чисел Xorshift, який використовує такі економічні операції, як складання “по модулю два” (xor) і “зсув” (shift) [3].

Оцінка стійкості Xorshift-генератора

Основним достоїнством Xorshift-генератора є його простота, яка забезпечується використанням операцій зсуву кодового слова “вліво” (<<) або “вправо” (>>). Фрагмент програми, що реалізує такий алгоритм, має наступний вигляд.

```
C++
x = 123456789; y = 362436069; z = 521288629; w = 88675123;
t = x ^ ((x << 11) & 0xFFFFFFFF);
x = y;
y = z;
z = w;
w = (w ^ (w >> 19)) ^ (t ^ (t >> 8));
```

Унікальність сформованої шифруючої гами досягається введенням у якості ключа чотирьох початкових 32-х бітних чисел x, y, z та w , які визначають початковий внутрішній стан генератора. Кожне наступне число $w = \{N_0, N_1, \dots, N_{31}\}$ уявляє собою комбінацію розрядів чисел x та попереднім значенням w так, як це показано у наведеному фрагменті коду. На кожному такті роботи відбувається зсув чисел $x \rightarrow y, z \rightarrow w$ та $w \rightarrow z$. В роботі [4] наведено обґрунтування того факту, що саме наявність використання операцій зсуву дає можливість підвищення випадковості молодших байт 32-х розрядних чисел w_i на виході генератора гами. У більшості присвячених цьому питанню робіт, пропонується просто відкидати молодшу частину сформованого числа, що не раціонально, з точки зору ефективності алгоритму.

Для оцінки придатності генератора Xorshift-генератора ПВЧ для криптографічних потреб, необхідно, щоб розподілення випадкових чисел на його виході w_i задовольняло вимо-

гам рівномірності розподілення ймовірностей. Тобто, числа, сформовані з бінарних комбінацій фіксованої довжини n , повинні мати параметри математичного очікування m_x , дисперсії D_x та середньо квадратичного відхилення σ_x близькі до наступних величин: $m_x = 0.5 [2^n]$, $D_x \approx 0.0833 [2^n]$ і $\sigma_x \approx 0.02887 [2^n]$.

Для отримання відповіді на питання про те, наскільки послідовність ПВЧ відповідає заданому закону розподілення ймовірностей, використовують запропонований у 1900 році Карлом Пірсоном критерій “ χ -квадрат” [5]. Перш за все, створюють відрізок псевдовипадкової послідовності чисел, як об’єкту дослідження. Краще, щоб його довжина дорівнювала періоду повторення, але це нереально через його величину і, тому, обмежуються її реальним розміром. Потім будується гістограма, число секторів якої обирається достатнім, виходячи із бажаної точності оцінки.

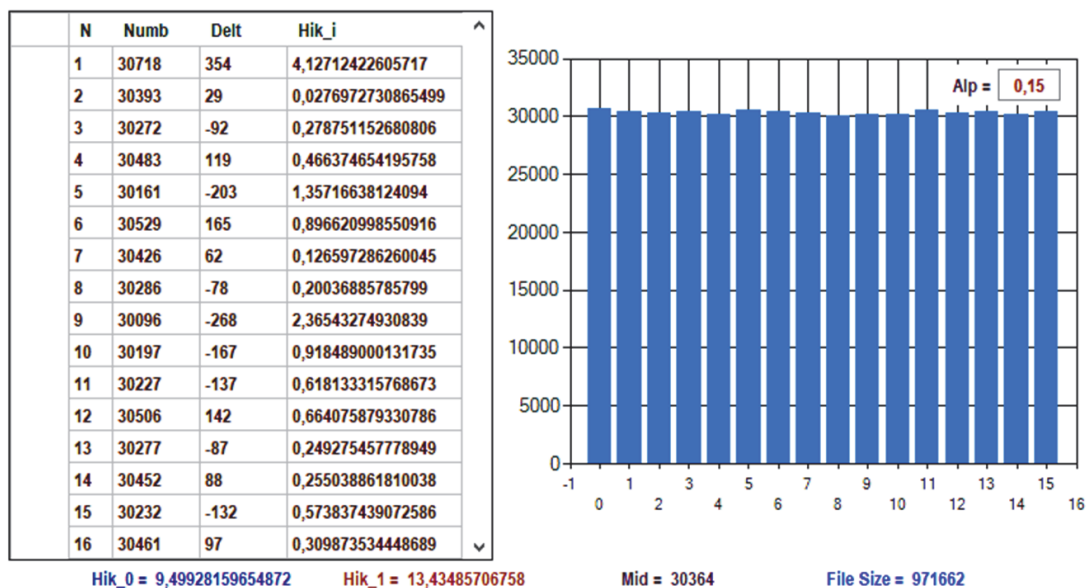

Рис. 1. Результати статистичних випробувань генератора ПВЧ

Нехай, наприклад, способом гамування послідовністю з виходу Xorshift-генератора шифрується файл розміром у 971662 байти. Потім, після гамування він розділяється на фрагменти по два байти. Максимальним цілим числом, в такому разі, що може відповідати окремому фрагменту, буде число 65535. При абсолютно рівномірному розподіленні таких чисел на виході генератора ПВЧ, в кожен фрагмент гістограми, що містить 16 секторів, очікується попадання 30364 чисел. Однак, через відсутність абсолютної рівномірності, як це видно із таблиці, наведеної на рисунку 1, буде спостерігатись деяке відхилення від цієї величини на величину $delt$. Показник нерівномірності вихідної послідовності, обчислений за критерієм Пірсона, має вигляд

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^k \frac{(n_i - p_i N)^2}{p_i N}.$$

Тут n_i – кількість інтервалів гістограми, p_i – ймовірність попадання окремого числа в i -й інтервал, а N – це загальна кількість двобайтових ПВЧ в послідовності.

Щоб обчислити показник критерію χ^2 -Пірсона, слід задатися числом ступенів свободи, що в даному випадку вимірюється як зменшене число секторів гістограми $v = k - 1 = 16 - 1 = 15$, а можливе відхилення від рівномірного розподілення α , задається у відсотках.

Теоретичне порогове значення показника χ^2 можна отримати з таблиць або через спеціальну функцію вбудовану в бібліотеку мови C++, а практичне – через оброблення даних, наведених в таблиці на рисунку 1.

Сучасний стан розвитку автоматизованих розподілених інформаційних систем вимагає пошуку нових інженерно технічних рішень в галузі криптографічного захисту інформації. Зазвичай, поточні шифри, що використовуються для шифрування даних в реальному часі, уявляють собою комбінацію декількох компонентів: програмних генераторів ПВЧ, засобів пост оброблення вихідного числового потоку та синхронізації. Основною ціллю досліджень в цьому напрямку є пошук ефективних, з точки зору криптографічної стійкості і простоти формування псевдовипадкових чисел, процедур програмної реалізації генераторів ПВЧ. Як показують результати виконаних досліджень, одним із можливих рішень цієї проблеми є використання запропонованого Джорджем Марсальєю економічного лінійного генератора Xorshift.

Список використаних джерел

1. Schneier B. Applied Cryptography : Protocols, Algorithms, and Source Code in C. 2nd ed. 1995. 662 p.
2. Ferguson N., Schneier B. Practical cryptography. 2003. 539 p.
3. Panneton F., L'Ecuier P. On the Xorshift Random Number Generators. *ACM Transactions on Modeling and Computer Simulation*. 2005. Vol. 15, Iss. 4. P. 346–361. DOI:10.1145/1113316.1113319. URL: <https://web.archive.org/web/20210126143346/http://www.iro.umontreal.ca/~lecuyer/myftp/papers/xorshift.pdf>
4. Rueppel R. A. Good stream ciphers are hard to design. *International Carnahan Conference on Security Technology: Proceedings*, Zurich, Switzerland, 3–5 Oct. 1989. DOI:10.1109/CCST.1989.751974. URL: https://www.researchgate.net/publication/3790837_Good_stream_ciphers_are_hard_to_design
5. Knuth D. E. The Art of Computer Programming. Vol. 2. Seminumerical Algorithms. 3rd ed. Boston, Mass, USA : Addison-Wesley, Longman Publishing, 1997. 762 p.

Ключові слова: Поточные шифры, Блочные шифры, Критерий Пирсона, фоновый трафик, Равномерное распределение вероятностей.

Keywords: Stream ciphers, Block ciphers, Pearson criterion, background traffic, Uniform probability distribution.

Грезіна Олена Миколаївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри інформаційних технологій, доктор філософії у галузі права

ЦИФРОВА МАЙСТЕРНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ – БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ СФЕРИ ОСВІТИ

У сучасну цифрову епоху інформаційні технології є невід'ємною складовою сфери освіти, відкриваючи безліч можливостей для покращення освітнього процесу та підвищення якості освіти. Цифрова майстерність, що означає вміння ефективно використовувати інформаційні технології, стає ключовим компетентним елементом сучасної освіти. Проте разом з цими перевагами постають і значні безпекові виклики, які можуть стати перешкодою для успішної інтеграції технологій в освітній процес України.

Актуальність даної теми полягає в тому, що сучасна освіта стикається з різноманітними безпековими загрозами в контексті використання інформаційних технологій. Зростання кількості кібератак, витоків конфіденційної інформації, а також інші форми кіберзлочинності ставлять під загрозу якість освіти та приватність учасників освітнього процесу. Освіта є важливим фактором розвитку суспільства, розуміння і вирішення безпекових проблем, пов'язаних з інформаційними технологіями в освіті має бути невідкладним завданням для освітян, дослідників та практиків.

У Концепції розвитку цифрових компетентностей вказано що: «...із збільшенням темпів розвитку цифрових технологій, впровадженням інноваційних рішень у всіх сферах суспільного життя виникає необхідність у підвищенні якості підготовки працівників для створення можливості модернізації економіки країни відповідно до сучасних вимог» [1].

У науковій статті Безлепкіна В. Є. зазначається що: «...процес цифровізації освіти поступово виходить за межі ролі допоміжного чи альтернативного сегмента освітньої сфери і стає важливим фундаментальним елементом цієї суспільної галузі. Внаслідок соціокультурних змін у останні роки цифровий потенціал використовується не просто як інноваційний формат, але як єдиний можливий спосіб організації освітнього процесу на всіх рівнях» [2].

Зазначена думка підкреслює, що цифрові технології є не просто інноваційним форматом, а вважаються єдиним можливим способом організації освітнього процесу на всіх рівнях.

Постає питання необхідності розвитку цифрової майстерності серед всіх учасників освітнього процесу. Оскільки цифрові технології є основою для організації освітнього процесу на всіх рівнях, навички у сфері цифрової грамотності стають критичними для успішного функціонування в сучасному світі.

Крім того, зростання значення цифрової майстерності у сучасному світі ставить під сумнів важливість захисту приватності та безпеки даних. Інноваційні методи навчання, які базуються на використанні інформаційних технологій, несуть у собі ризик незаконного доступу до особистих даних учасників освітнього процесу. Таким чином, дослідження безпекових аспектів цифрової майстерності в контексті освіти має важливе значення для забезпечення захисту прав та інтересів учасників освітнього процесу.

Проте разом з перевагами цифрової майстерності та інновації інформаційних технологій постають і значні безпекові виклики, які можуть стати перешкодою для успішної інтеграції технологій в освітній процес України.

Серед таких викликів можна визначити кіберзагрози та кібератаки, які, з оновленням технологій отримують нові можливості для атак на освітні мережі та системи. Багато закладів освіти можуть стати вразливими перед потенційними кіберпроникненнями через недостатню кіберзахищеність. Збільшення обсягів освітньої інформації в електронному форматі створює проблеми з приватністю та захистом персональних даних учасників освітнього процесу. Недостатня кібербезпекова грамотність серед учасників освітнього процесу може ускладнювати ефективний захист освітніх систем. Крім того, використання цифрових технологій в освітніх цілях може породжувати соціальні та етичні питання, зокрема пов'язані з контролем за даними та моніторингом здобувачів освіти. Зміни в законодавстві також мають бути покликані вимагати від закладів освіти додаткових заходів у забезпеченні відповідності стандартам кібербезпеки та захисту даних.

Відповідно до цього пропонується наступний перелік перспективних напрямів вирішення безпекових викликів для сфери освіти, серед них:

- розробка та впровадження системи кібербезпеки для захисту від атак на освітні мережі та інформаційні ресурси, що включає підготовку розробки і впровадження комплексної системи захисту, яка включатиме стратегії, техніки та методи, щоб забезпечити стійкість закладів освіти до кібератак;
- аналіз впливу культури кібербезпеки на поведінку користувачів у закладах освіти – це напрямок, який зосереджений на вивченні ролі освітніх програм та свідомості користувачів у формуванні безпечних практик в інтернеті;
- розробка та впровадження комплексної системи моніторингу та реагування на кіберзагрози в закладах освіти, що передбачатиме інтеграцію технологічних та організаційних заходів безпеки для ефективного виявлення та запобігання кіберзагрозам;
- розробка та валідація методів інформаційної грамотності та кібербезпеки для підвищення ступеня захищеності учасників освітнього процесу. За цим напрямом передба-

чається навчання учасників освітнього процесу навичкам безпечного користування цифровими технологіями;

- аналіз законодавчої бази щодо захисту освітніх даних в умовах цифрової трансформації. Визначення недоліків та шляхів вдосконалення правового середовища для захисту освітніх даних;
- дослідження впливу соціальних мереж та онлайн-платформ на приватність та безпеку закладів освіти. Ідентифікація потенційних ризиків та шляхи їх запобігання в контексті використання соціальних мереж та онлайн-платформ у навчальних закладах.

Відповідно до цього, слід зробити висновок, що у сучасну цифрову епоху інформаційні технології є невід'ємною складовою сфери освіти, відкриваючи широкі можливості для покращення освітнього процесу. Зростання цифрової майстерності є важливим елементом сучасної освіти. Проте із цими перевагами постають значні безпекові виклики, що загрожують якості освіти та приватності учасників освітнього процесу. Розуміння та вирішення цих проблем вимагає комплексних заходів з підвищення кібербезпеки та розвитку цифрової грамотності серед учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку цифрових компетентностей : схвалено розпорядженням КМУ від 03.03.2021 р. № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> .
2. Безлепкін Г. Є. Економічні засади імплементації цифрових інноваційних технологій в сфері освіти. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-83>.

Ключові слова: інформаційні технології, освіта, цифрова майстерність, безпекові виклики, кіберзлочинність, цифрові компетентності, кібербезпека, кібератаки, захист даних. Начало формы

Keywords: information technology, education, digital mastery, security challenges, cybercrime, digital competences, cyber security, cyber attacks, data protection.

Соловійов Артем Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри інформаційних технологій*

ПРОБЛЕМАТИКА ФАЛЬСИФІКАЦІЇ СИСТЕМНИХ ЖУРНАЛІВ У ОПЕРАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ LINUX

Системні журнали в операційній системі Linux відіграють важливу роль у забезпеченні безпеки та налагодженні системи. Лог-файли містять записи про події, що відбуваються в системі, такі як [1]:

- входи та виходи користувачів;
- запуски програм;
- зміни конфігурації;
- системні помилки;
- записи сторонніх програм.

Фальсифікація таких журналів може мати серйозні наслідки для безпеки та цілісності системи. Існує декілька методів фальсифікувати журнали:

- Пряме редагування: Зловмисник може мати отримати доступ до журналів та внести зміни до них.
- Використання спеціальних програм: Існує програмне забезпечення яке дозволяє фальсифікувати журнали

- Перехоплення системних викликів: Зловмисник може перехопити системні виклики, які використовуються для запису в журнал, та підміни даних.
- Наслідки які може мати фальсифікація системного журналу:
- Скриття зловмисних дій: Зловмисник може фальсифікувати записи, щоб приховати свою активність у системі.
- Ускладнення налагоджування: Фальсифікація запису можуть ускладнити діагностику проблем у системі [2].
- Підвищення ризику атаки: Фальсифікація журналу може допомогти зловмисникам обійти системи захисту системи.

Існує декілька заходів, які можна вжити для захисту від фальсифікації системних журналів. Заходи протидії проти фальсифікації системних журналів:

- Використання системних журналів з підтримкою цілісності: Такі системи дозволяють перевіряти, чи не були записи в журналі змінені.
- Впровадження системного аудиту: системний аудит дозволяє відстежувати, хто вносив зміни до файлів журналу.
- Регулярний перегляд журналу: Регулярний перегляд журналів може допомогти виявити підозрілі дії та записи.

Також фальсифікувати данні системного журналу можливо для захисту системи, від зловмисників та шкідливого програмного забезпечення що аналізує лог-файли системи. Для такої фальсифікації можна виконати такі дії [3]:

- Шифрування: Якщо вам потрібно зберегти конфіденційні дані у системному журналі, можна використати шифрування. Зазвичай це досягається завдяки інструментів шифрування файлової системи, наприклад eCryptfs або EncFS.
- Анонімізація: Якщо потрібно приховати конкретні дані в лог-файлах, можна використати інструменти анонімності, щоб змінити конфіденційні дані на загальні або випадкові значення.
- Змінення налаштування логування: Можна налаштувати систему таким чином, щоб вона не записувала певні типи подій або не записувати певні данні в системні журнали. Наприклад можна відключити аудит подій, пов'язаний з входом користувачів, якщо потрібно приховати власну активність у системі.
- Аудит системних журналів: Адміністратори постійно перевіряють лог-файли для виявлення аномальної діяльності або потенційної загрози безпеки. Приховання вашої діяльності можуть викликати підозри і привести до подальших розслідувань [4].

Важливо зазначити, що будь яке приховання присутності у системному журналі повинно виконуватися з обережністю, бо кожне урізання інформації для запису у системному журналі може ускладнити пошук можливих помилок та проблем у операційній системі.

Загальні принципи забезпечення приватності та приховання присутності у системних журналах полягає у збалансованому підході між забезпеченням конфіденційності та забезпеченням безпеки системи. Важливо розуміти, що приховання присутності може бути використано як зловмисниками так і користувачами, і відповідно заходи безпеки повинні бути призначені для захисту системи від обох видів загроз. Для дозволу фальсифікації системних журналів для звичайних користувачів треба розуміти такі моменти як:

- Врахування потенційних наслідків: перш ніж приймати рішення щодо приховання присутності, важливо усвідомлювати можливі наслідки. Дії користувачів можуть викликати підозрілі управління системою, або вони можуть порушити правила користування системою, що може призвести до негативних наслідків, включно втрату доступу до системи або правові наслідки.
- Легальність та етика: Приховування присутності має бути здійснене в рамках законів та правил, що регулюють використання комп'ютерних систем. Заборонені дії, такі як

злам або незаконне вторгнення, можуть мати серйозні правові наслідки. Будьте впевнені, що ваші дії відповідають вимогам закону та етики.

- Користування захисними заходами: Використовуйте захисні заходи, такі як файрволи, системи виявлення вторгнень та програмне забезпечення антивірусного захисту, для захисту системи від незаконної або шкідливої активності [5].

Фальсифікація системних журналів є серйозною проблемою, яка може мати значні наслідки для безпеки та цілісності системи. Недотримання правил безпеки системи на системних журналах може призвести до великих страт даних, та іншої важливої інформації. Дотримуючись рекомендацій системних адміністраторів та правил користування системою можна знизити ризики фальсифікації системних журналів зловмисниками, та захистити свою систему від атак.

Список використаних джерел

1. What is Log Tampering? URL: <https://www.geeksforgeeks.org/what-is-log-tampering/>
2. Chintan Gurjar. Computer forensics investigation: A case study. 2018. URL: <https://www.infosecinstitute.com/resources/digital-forensics/computer-forensics-investigation-case-study/>
3. Troubleshooting with Linux Logs. 2022. URL: <https://www.loggly.com/ultimate-guide/troubleshooting-with-linux-logs/>
4. How to Prevent Data Tampering In Your Business. 2020. URL: <https://www.cypressdatadefense.com/blog/data-tampering-prevention/>
5. Most Common Linux Logging Issues. 2023. URL: <https://linuxstans.com/common-linux-logging-issues/>

Ключові слова: Фальсифікація, системні журнали, лог файли, операційна система, програмне забезпечення, вразливості.

Keywords: Tampering, system logs, log files, operating system, software, vulnerabilities.

Дика Анастасія Іванівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри інформаційних технологій

Трофименко Олена Григорівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент

АНАЛІЗ ПОТЕНЦІЙНИХ ЗАГРОЗ ЗАСОБАМИ CHATGPT ДЛЯ ТЕСТУВАННЯ БЕЗПЕКИ ВЕБЗАСТОСУНКІВ

Вебзастосунки нині є невіддільною частиною сучасного цифрового світу. Зростання їх популярності не в останню чергу зумовило актуалізацію вимог до їх безпеки. Потенційно вебзастосунки можуть піддаватися різноманітним загрозам: атакам з використанням вразливостей, витокам конфіденційної інформації, атакам з метою отримання несанкціонованого доступу до системи тощо. Тестування безпеки вебзастосунків є важливою складовою процесу їх розробки, оскільки дозволяє виявити й усунути потенційні вразливості перед введенням програмного забезпечення в експлуатацію.

З появою штучного інтелекту стало можливим його використання й у сфері інформаційної безпеки, наприклад, для тестування безпеки вебзастосунків. Моделі глибокого навчання, зокрема GPT (Generative Pre-trained Transformer), дозволяють створювати системи, здатні аналізувати текстові дані, що відкриває широкі можливості їх застосування для тестування безпеки. Дослідники [1] звернули увагу на можливості застосування ChatGPT для автоматизації процесу тестування безпеки вебзастосунків, завдяки його здатності розуміти контекст

та в режимі реального часу аналізувати великі обсяги текстової інформації. ChatGPT добре інтегрується з різними інструментами автоматизації процесів, що дозволяє в режимі 24/7 ефективно виявляти потенційні загрози в сценаріях тестування безпеки.

ChatGPT може бути використаний для аналізу програмного коду, логів підключень під час тестування на вразливості вебзастосунків. Він може розпізнавати патерни, характерні для найпоширеніших видів атак – SQL-ін'єкцій, та перехресного скриптіngu (XSS). Ба-більше, крім аналізу даних, модель ChatGPT може генерувати такі типи атак та перевіряти реакцію системи на них. Це допомагає виявляти потенційні вразливості та перевіряти ефективність наявних у програмному забезпеченні захисних механізмів. Крім того, ChatGPT можна використовувати для моделювання взаємодії людини з програмними системами, що дозволяє виявляти вразливості, які традиційні методи тестування можуть пропустити. Це пояснюється тим, що ChatGPT базується на обробленні природної мови (NLP, Natural Language Processing), що дає йому змогу розуміти та обробляти людську мову. Це може допомогти тестувальникам безпеки у виявленні вразливостей, характерних для атак соціальної інженерії (байтінг, вішінг, претекстінг, приманка і підміна тощо).

Як приклад моделювання атаки соціальної інженерії засобами ChatGPT було створено сторінку для клікджекінгу. Клікджекінг-уразливість полягає в тому, щоб обманом змусити користувача натиснути на нешкідливу, на перший погляд, кнопку або посилання, яке насправді виконуватиме небажану дію, наприклад, завантажуватиме шкідливе програмне забезпечення або відправлятиме зібрану особисту інформацію на сторонні вебресурси. На рис. 1 наведено код мовою Python для виявлення вразливості вебсайту до клікджекінгу за допомогою ChatGPT.

```
python Copy code

import requests

def check_clickjacking(url):
    try:
        response = requests.get(url)
        headers = response.headers

        if 'X-Frame-Options' in headers:
            x_frame_options = headers['X-Frame-Options']
            if x_frame_options.lower() != 'deny' and x_frame_options.lower() != 'sameorigin':
                print("Potential clickjacking vulnerability detected (X-Frame-Options header):", x_frame_options)
            else:
                print("No potential clickjacking vulnerability detected (X-Frame-Options header):", x_frame_options)
        else:
            print("X-Frame-Options header is not present")

        if 'Content-Security-Policy' in headers:
            csp = headers['Content-Security-Policy']
            if 'frame-ancestors' not in csp or "'none'" in csp or "'self'" in csp:
                print("Potential clickjacking vulnerability detected (Content-Security-Policy header):", csp)
            else:
                print("No potential clickjacking vulnerability detected (Content-Security-Policy header):", csp)
        else:
            print("Content-Security-Policy header is not present")

    except requests.exceptions.RequestException as e:
        print("Error occurred while checking the URL:", e)

# Example usage:
check_clickjacking("https://example.com")
```

Рис. 1. Скрипт для виявлення вразливості вебсайту до клікджекінгу

У проведеному експерименті ChatGPT успішно проаналізував код на наявні вразливості, реалізував скрипт для автоматизації процесу сканування вебзастосунків на вразливості. Однак, як показав цей експеримент та дослідження інших науковців [2], для ChatGPT характерна проблема щодо правильності поєднання різних фрагментів скрипту без людського втручання.

Попри значні переваги, варто зважати та враховувати певні обмеження використання ChatGPT у тестуванні безпеки. Зокрема, модель може виявляти лише ті загрози, які вона була навчена розпізнавати, тому її ефективність залежить від якості навчання та обсягу доступної інформації. Крім того, варто уникати повного автоматизованого тестування безпеки, оскільки це може призвести до пропуску певних видів атак або до виникнення помилкових позитивних спрацювань.

Використання штучного інтелекту, зокрема моделі ChatGPT, в тестуванні безпеки вебзастосунків відкриває широкі можливості для виявлення та запобігання різного роду загрозам. Проте важливо пам'ятати про обмеження використання моделі та враховувати їх при плануванні й виконанні тестування безпеки.

Список використаних джерел

1. Як використовувати ChatGPT для ефективного тестування безпеки : вичерп. посіб. 2023. URL: <https://brainberry.ua/uk/newsroom/blog/how-to-use-chatgpt-for-effective-security-testing-a-comprehensive-guide>
2. Al-Hawawreh M., Aljuhani A., Jararweh Y. ChatGPT for cybersecurity: practical applications, challenges, and future directions. *ClusterComputing*. 2023. Vol. 26. № 6. P. 3421–3436. DOI: 10.1007/s10586-023-04124-5.

Ключові слова: тестування програмного забезпечення, тестування безпеки, штучний інтелект, ChatGPT.

Keywords: software testing, security testing, artificial intelligence, ChatGPT.

Проданюк Назар Богданович

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
аспірант кафедри теорії права та прав людини*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ПОСЛУГ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

У процесі нашого дослідження, в контексті загального прискорення темпів технологічного прогресу в цифрову епоху, виявляється, що актуальність проблеми доступності юридичних послуг стає дедалі більш очевидною, а її вплив на доступ громадян до справедливості та правової допомоги набуває ще більшої важливості. Цифрова трансформація в сучасному суспільстві змінює уявлення про надання юридичних послуг. Сьогодні ми спостерігаємо перехід від традиційних методів надання правової допомоги до використання цифрових технологій. Мобільні додатки, онлайн-платформи, веб-сайти та штучний інтелект стають ключовими інструментами у забезпеченні доступу до інформації та послуг у сфері права. Одним із досліджень, що підтверджує це твердження, є робота М. Дубняк та В. Соловйової – «Цифрова трансформація юридичних послуг», в якій зазначається: «Сьогодні існує тенденція до збільшення використання електронних форматів управління справами юридичного характеру, які дедалі частіше надходять у віртуальному вигляді, замість традиційного особистого звернення клієнта до офісу адвоката. З введенням нових систем, роль юриста трансформується: він перестає бути активним виконавцем завдань, а стає контролером кінцевого продукту системи. У довгостроковій перспективі можна прогнозувати створен-

ня електронних систем суддів, які будуть розв'язувати невеликі юридичні спори на основі введених параметрів, без необхідності фізичної участі сторін та їх представників» [1 с. 56]. Ці інноваційні технології стають не лише інструментом отримання юридичних послуг, але й ключовим елементом у забезпеченні доступності правової допомоги для всього суспільства. Вони дозволяють швидко, зручно та ефективно отримати допомогу незалежно від часу доби чи місця перебування особи. Прикладом цього може слугувати наявність і зацікавленість суспільства, зокрема юридичної спільноти, у розробці та впровадженні мобільних додатків, таких як Juscutum Legal Alarm. Зазначений додаток функціонує як своєрідна «тривожна кнопка», що інтегрується на будь-який смартфон у вигляді мобільного додатку і надає можливість викликати адвоката без необхідності попередніх узгоджень, пояснень чи дзвінків, просто зазначивши місцеположення. Додатковим прикладом є Bot & Partners Law Firm, яка активно працює над вдосконаленням своїх послуг шляхом впровадження чат-ботів. Група досвідчених юристів розробляє алгоритми, а бот надає консультації користувачам у режимі реального часу. Крім того, варто згадати ініціативу Lexcovery, яка знаходиться на етапі створення прототипу. Ця система аналізу судових рішень із застосуванням штучного інтелекту призначена для виявлення найкращої правової аргументації з метою досягнення поставленої мети в судовому процесі. Таким чином, ці технології допомагають обходити бар'єри, які перешкоджають доступу до правової допомоги.

У своїй статті «Перспективи розвитку legal tech та їх вплив на професію юриста» В. Очеретяний висловлює подібну думку щодо важливості технологій у юридичній сфері. Він відзначає, що «ці технології мають великий потенціал, оскільки вони економлять час і гроші, автоматизують рутинні процеси та дозволяють фахівцям зосередитися на важливих завданнях. Іноді обсяги інформації стають настільки великими, що на її пошук можуть піти місяці або навіть роки, але машинне навчання дозволяє швидко знаходити найбільш важливу інформацію, що порівнюється з пошуком голки в копиці сіна» [2 с. 233]. Отже, за словами автора використання технологій у правовій сфері допомагає оптимізувати процеси та забезпечує більш ефективне виконання завдань.

Досліджуючи роль технологій у доступності юридичних послуг, важливо також розглянути проблеми та перешкоди, що можуть виникнути при реалізації доступу до таких послуг. У контексті проблематики вищезазначені аспекти можуть відтворюватися наступним чином: найперше, низька інформаційна грамотність та обмежений доступ до Інтернету можуть стати перешкодою для користувачів. Ця ситуація може виникнути через неспроможність індивідів використовувати доступні технології через відсутність необхідних знань або доступу до необхідних ресурсів, таких як Інтернет. Для тих, хто має обмежений доступ до Інтернету, важливі онлайн-ресурси та електронні послуги можуть стати недоступними або важкодоступними. Це може призвести до ускладнень у здійсненні правових дій та отриманні необхідної юридичної допомоги. Крім того, низький рівень інформаційної грамотності може ускладнити здатність людей зрозуміти та використовувати доступну правову інформацію та послуги в Інтернеті. Такі проблеми можуть стати перешкодою для забезпечення рівного доступу до юридичних послуг у цифрову епоху.

Проблемою також може стати вартість юридичних послуг та доступність безкоштовних або пільгових правових послуг, що впливатиме на рівний доступ до них. Для деяких осіб, особливо з низьким рівнем доходу або з обмеженими фінансовими можливостями, вартість юридичних послуг може бути непосильною. Це може призвести до відсутності або обмеженого доступу до професійних юридичних консультацій та послуг, що необхідні для вирішення правових питань. У той же час, наявність безкоштовних або пільгових правових послуг може бути обмеженою, що ускладнює отримання доступу до юридичної допомоги для тих, хто знаходиться в складних життєвих обставинах або має низький дохід. Отже, вартість та доступність різних видів юридичних послуг можуть стати бар'єрами для забезпечення рівного доступу до правової допомоги в цифрову епоху.

Третя проблема полягає в технічних та організаційних труднощах, які можуть виникнути при реалізації права на доступ до юридичних послуг у віддалених або незадокументованих адміністративних одиницях. Нарешті, нерівний доступ до юридичних послуг може мати серйозні наслідки для різних соціальних та економічних груп населення, поглиблюючи нерівності та обмежуючи доступ до справедливості.

У висновку матеріалу тез важливо підкреслити, що введення цифрових технологій у сферу права має як позитивні, так і негативні аспекти. Нові механізми, такі як мобільні додатки, онлайн-платформи та штучний інтелект, значно полегшують доступ громадян до правової інформації та послуг, забезпечуючи швидку та зручну взаємодію. Однак вони також можуть створювати перешкоди, такі як нерівний доступ через обмеженість фінансових можливостей або технологічну грамотність окремих груп населення.

У цифрову епоху важливо враховувати не лише переваги нових технологій, а й удосконалювати їх, забезпечуючи широкий та рівний доступ до юридичних послуг для всіх верств суспільства. Це можливо шляхом вдосконалення інфраструктури, розвитку програм з підвищення юридичної грамотності, а також розробки імовірних моделей фінансування правових послуг. Зусилля у цих напрямках допоможуть максимально використати переваги цифровізації та забезпечити всебічний доступ до юридичних послуг для всіх громадян у цифрову епоху.

Список використаних джерел

1. Дубняк М., Соловійова В. Цифрова трансформація юридичних послуг. *Інформація і право*. 2022. № 2 (41). С. 52–57.
2. Очеретяний В. Перспективи розвитку Legal Tech та їх вплив на професію юриста. *Соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : матеріали Всеукр. наук.-пр. акт. конф. [м. Вінниця, 18 квіт. 2018 р.] : у 2 т. Вінниця : ВННІЕ ТНЕУ, 2018. Т. 1. С. 233–234.
3. Смірнова О., Клименко С. Цифрова трансформація сфери права: проблеми та перспективи. *Юридичний журнал*. 2021. № 3. С. 45–57.

Ключові слова: право, юридична діяльність, юридичні послуги, діджиталізація.

Keywords: law, legal activity, legal services, digitalization.

Светлічний Ігор Валерійович

*Адміністрація Державної спеціальної служби транспорту,
старший офіцер воєнно-наукового відділу, Інститут держави і права
імені В. М. Корецького Національної академії наук України, аспірант*

Светлічна Дар'я Ігорівна

Київське територіальне відділення Малої академії наук України, здобувач освіти

ЧИ МАЮТЬ МИМОБІЖНІ ПРЯМІ ПРАВО НА ПЕРЕТИН? ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗНАХОДЖЕННЯ ВІДСТАНІ МІЖ МИМОБІЖНИМИ ПРЯМИМИ

Інформатизація та цифровізація суспільства в епоху стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту в умовах воєнних викликів вимагає як від правознавців, так і від представників сектору безпеки і оборони набуття нових знань та спроможностей. У правознавстві, математиці, військовій сфері застосовуються одні і ті ж самі наукові методи та способи міркувань. Ключову роль у юридичній науці та у військовій науці здебільшого відіграють логіка, обробка інформації, статистика, взаємозв'язок кількісного аналізу з якісним.

З часів римського права правознавство оперує математичними поняттями пропорції, справедливості, рівноваги, гармонії відносин. Кіберзахист та інформаційне право, частки та акції, злиття та виділення компаній, спадкове право, дивіденди та роялті – це не тільки право, але й математика.

Знаходження відстані між мимобіжними прямими широко використовується для оптимізації відображення та рендерингу тривимірних об'єктів, покращення продуктивності графічних застосунків, що застосовується у військовій сфері.

Крім того, знаходження відстані між мимобіжними прямими важливо при розв'язанні задач у повсякденному житті, науці, мистецтві, архітектурі, машинобудуванні, дизайні. Навіть у сфері музики, якщо асоціювати з ритмічними лініями або паралельними музичними елементами, то паралельні мелодії або ритми можуть бути сприйняті як мимобіжні у контексті музичного аранжування, створюючи складову, яка не перетинається, але існує паралельно [1].

У сфері архітектури, фортифікації, містобудування, оборони паралельні та мимобіжні прямі відіграють важливу роль у створенні лінійних елементів, таких як дороги, мости, тунелі, коридори, фасади будівель та споруд. Паралельні прямі можуть визначати напрямок руху або створювати естетично приємні візуальні ефекти, гармонійні і симетричні композиції у дизайні та ландшафту. Мимобіжні прямі можуть використовуватися для додавання стилізації та формування візуальної динаміки, створення вертикальних чи горизонтальних елементів, які додають пропорційності [2].

Відомо багато методів для розв'язання задач на знаходження відстані між мимобіжними прямими. Так, аналітичний метод використовує алгебраїчні методи для представлення мимобіжних прямих у вигляді рівнянь та визначення точки перетину. Вказаний метод математично точний, широко застосовується у геометрії, проте вимагає високого рівня математичних навичок, особливо при складних конфігураціях. Графічний метод використовує візуалізацію мимобіжних прямих на графіку та вимірювання відстані. Інтуїтивно зрозумілий, особливо для простих випадків, цей метод може бути неточним та непрактичним для складних конфігурацій. Використання тригонометрії – метод враховує кут між мимобіжними прямими та використовує тригонометричні функції, застосовується в задачах, де кут між прямими важливий, проте вимагає знань тригонометрії та не завжди ефективний для всіх сценаріїв. Використання векторів – метод представлення мимобіжних прямих у векторній формі та використання відповідних властивостей, ефективний для векторного подання прямих та використання операцій векторної алгебри, проте вимагає розуміння векторної алгебри та подання прямих у векторній формі. Таким чином, вибір методу залежить від конкретної задачі, рівня складності та доступних ресурсів [3].

Стародавні геометри, такі як Евклід, Архімед та інші, працювали над вивченням властивостей геометричних об'єктів, включаючи прямі лінії. Зауважимо, що мимобіжні прямі ніколи не перетинаються, незалежно від того, як далеко продовжувати їх, цей концепт був вперше формалізований Евклідом у його “Елементах” близько 300 до н.е. Евклід вважав їх як прямі, що лежать у різних площинах, але це було формалізовано лише в XIX столітті, коли математики почали використовувати аксіоми для геометричних доказів.

В історії математики були різні підходи до формулювання аксіом паралельних прямих. Питання чи можна довести або спростити аксіоми Евкліда приводило до розвитку різних геометричних систем.

Гіпотеза Евкліда – через дану точку поза прямою можна провести лише одну мимобіжну пряму, паралельну заданій прямій. Довгий час ця гіпотеза залишалася без доведення та була об'єктом багатьох досліджень.

Неевклідова геометрія – у таких геометріях властивості мимобіжних прямих можуть бути різними від тих, що визначені в евклідовому просторі.

Диференціальна геометрія – вивчення властивостей мимобіжних прямих на кривих та поверхнях. У цьому контексті розглядаються тангенції та нормалі до кривих та поверхонь [4, с. 161].

На початку XIX століття вивчення мимобіжних прямих отримало новий поштовх завдяки подальшому розвитку математики та геометрії. Розглянемо деякі реконструкції геометрії

Евкліда. Математики Ніколя Лобачевський та Ян Боллай досліджували альтернативні геометричні системи, де гіпотеза Евкліда про паралельні прямі не виконувалася. Ці дослідження призвели до розвитку неевклідових геометрій, зокрема гіперболічної та еліптичної. Бернар Ріман розглядав мимобіжні прямі на поверхнях та використовував концепцію кривизни, що призвело до створення диференціальної геометрії.

Жюль Плако досліджував просторові відносини через проєкції, включаючи мимобіжні прямі, тому значний розвиток у цей період отримала проєктивна геометрія. Александр Мебіус та Август Фермат досліджували топологічні аспекти мимобіжних прямих та їх ролі в конформній геометрії.

Таким чином, вчені XIX століття заклали підґрунтя для подальших досліджень у галузях геометрії, топології та математичного аналізу, внесли важливий вклад у перегляд класичних геометричних концепцій з нового ракурсу [4, с. 273].

Світова література містить згадки про мимобіжні прямі як в контексті математики, так і з метою віддзеркалення життєвих аспектів. Мимобіжні прямі використовуються як алегоричний елемент або символ в літературі для вираження паралельних шляхів, суджень або долей персонажів.

Наукові та технічні твори згадують мимобіжні прямі в контексті філософії, психології, права, інженерії, фізики, інших наук. Автори можуть використовувати мимобіжні прямі метафорично, наприклад, для вираження різниці в життєвих шляхах персонажів чи відображення паралельних життєвих історій, хоча вони не завжди є широко відомими.

Цікавими для цілей нашого дослідження є твори, де можна виявити аналогії чи алегорії, які відображають паралельні чи розділені шляхи. Такими є роман та комікс від Чака Паланіка “Бійцівський клуб” (Fight Club) та “Бійцівський клуб 2” (Fight Club 2). В цих творах можна відзначити асоціації з мимобіжними прямими у контексті розділених або паралельних світів, які герої створюють для себе.

У романі “Дивна історія Доктора Джекіла і містера Хайда” (Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde) Роберта Льюїса Стівенсона головний герой, доктор Джекіл, експериментує із своєю особистістю та створює містера Хайда, виражаючи внутрішній конфлікт між добрим і злом.

“Норвезький ліс” (Norwegian Wood) Харуки Мураками – твір висвітлює внутрішні конфлікти та шляхи розуміння власної ідентичності через складні стосунки героїв.

Таким чином, аналізуючи вищенаведені твори, можемо зробити висновок, що дослідження внутрішніх конфліктів, розділених ідентичностей чи паралельних світів є метафорами до паралельних та мимобіжних прямих.

Як зазначено вище, дослідження теми мимобіжних прямих є тими викликами і перспективами, які набувають особливого значення саме тепер, оскільки розвивають гнучкість мислення, вимагають творчого підходу, нестандартних замислів та аналітичних здібностей, що сприяє подальшому розвитку оборонних спроможностей суспільства та держави, необхідних у військовий час.

Список використаних джерел

1. Мимобіжні прямі. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мимобіжні_прямі (дата звернення: 06.03.2024).
2. Ознака мимобіжності прямих. Математика. URL: <https://formula.kr.ua/paralelnist-pryamih-i-ploschin-u-prostori/oznaka-mymobizhnosti-priamykh.html> (дата звернення: 06.03.2024).
3. Мимобіжні прямі: презентація українською мовою. URL: <https://svitppt.com.ua/matematika/mimobizhni-pryami.html> (дата звернення: 06.03.2024).
4. Математика (алгебра і початки аналізу та геометрія, рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / Є. П. Нелін. Харків : Ранок, 2018. 328 с.

Ключові слова: правознавство, математика, логіка, наука, інформація, спроможності.

Keywords: jurisprudence; math; logic; science; information, capabilities.

СЕКЦІЯ 24

КІБЕРБЕЗПЕКА ОСОБИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ

*Керівник секції: завідувач кафедри кібербезпеки,
доктор економічних наук, професор С. А. Горбаченко*
Секретар секції: асистент кафедри кібербезпеки М. Ю. Овчинников

Горбаченко Станіслав Анатолійович
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кібербезпеки, доктор економічних наук, професор*

Дикий Олег Вікторович
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету кібербезпеки та інформаційних технологій,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСІ МАРКЕТИНГОВОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ

В умовах цифрових трансформацій в управлінській теорії та практиці під штучним інтелектом розуміють властивість машин, комп'ютерних систем і програм виконувати інтелектуальні та творчі функції людини, самостійно знаходити способи вирішення завдань, вміти робити висновки і приймати рішення [1].

Штучний інтелект поступово виходить на передній план в майже в усіх сферах підприємницької діяльності і перевертає уявлення про класичні методи роботи. Однак ступінь застосування штучного інтелекту все ще дуже варіюється в залежності від сфери діяльності. Так, високий рівень використання штучного інтелекту спостерігається у сфері фінансових технологій, автомобільного виробництва та телекомунікацій. Середній рівень ж належить ритейлу, медіа, ЗМІ та FMCG, а низький рівень демонструють сфера охорони здоров'я, освіти та туризм [2].

Використання штучного інтелекту в маркетинговій діяльності дозволяє підприємцям досягти наступних результатів: змодельовати портрет цільового споживача; вивчати і аналізувати лояльні вимоги споживачів через автоматизований контент-аналіз соціальних мереж; впливати на поведінку споживача через персоналізований контент комунікацій; налаштувати персоналізовані рекламні звернення; ефективно прогнозувати виробничі витрати на створення нових продуктів і виведення з ринку тих, які не користуються попитом; генерувати і утримувати цільову аудиторію [3, с. 18].

Таким чином застосування штучного інтелекту робить наявні маркетингові інструменти більш адаптивними, гнучкими, інтерактивними та інтелектуальними відповідно до потреб та інтересів клієнтів, а також створює передумови для розробки маркетингових інновацій.

Використання штучного інтелекту в процесі такого маркетингового напрямку, як ціноутворення, докорінно змінює існуючі підходи до встановлення цін на продукти та послуги. Адже вказана технологія надає суб'єктам підприємництва засоби для більш точного аналізу великих обсягів даних з метою прогнозування поведінки споживачів та оптимізації стратегії ціноутворення.

Існує відразу декілька засобів використання штучного інтелекту в процесі маркетингового ціноутворення. Насамперед, він дозволяє підприємцям швидко адаптуватися до змін на ринку в реальному часі, коригуючи ціни в залежності від попиту, конкуренції, наявних запасів тощо. Це особливо актуально для таких сфер як роздрібна торгівля, туризм та готельно-ресторанний бізнес тощо.

За допомогою алгоритмів машинного навчання суб'єкти підприємництва можуть ефективніше сегментувати ринок, тобто визначати, які сегменти споживачів і в які періоди, з урахуванням можливої сезонності, готові сплачувати більше за певні товари або послуги. Це дозволяє реалізовувати стратегії сегментації цін для максимізації прибутку.

Також штучний інтелект допомагає аналізувати поведінку споживачів, щоб визначити, які продукти чи послуги найкраще сприймаються при певних цінових точках. Внаслідок цього підприємці здатні оптимізувати свої пропозиції та спеціальні пропозиції (наприклад, ситуативні знижки) для залучення більшої кількості покупців.

В контексті дослідження цінового аспекту ринкової кон'юнктури штучний інтелект здатний досліджувати та аналізувати історичні дані продажів, тренди на ринку, сезонні коливання та інші фактори важливі для прогнозування майбутнього попиту на товари та послуги.

Крім того використання штучного інтелекту максимально наближає суб'єктів підприємництва до формування персоналізованих цін. Адже, отримуючи дані про індивідуальні переваги та поведінку споживачів, штучний інтелект дозволяє підприємцям (особливо у сфері роздрібно торгівлі) пропонувати власним клієнтам персоналізовані ціни, що може збільшити їхню задоволеність та лояльність. І, навіть, після здійснення покупки за допомогою штучного інтелекту може здійснюватися аналіз даних щодо того, як споживачі сприймають цінність продуктів або послуг.

Паралельно із цим штучний інтелект може використовуватися і в процесі оцінки цінових стратегій, які використовують конкуренти, дозволяючи підприємцям адаптувати власні цінові стратегії відповідно до наявних ринкових умов. Існує й можливість ідентифікувати нестандартні зміни у цінах, які можуть вказувати на власні помилки в ціноутворенні, фрод, зміну трендів попиту або неочікувані дії конкурентів. Швидко виявлення та корекція таких аномалій може запобігти втратам доходів.

І, нарешті впровадження штучного інтелекту в процес ціноутворення може значно підвищити ефективність діяльності маркетологів, зменшуючи необхідність в ручній праці та дозволяючи маркетинговим командам зосередитися на більш стратегічних завданнях.

Таким чином, для суб'єктів підприємництва використання в маркетинговому ціноутворенні штучного інтелекту є потужним інструментом, який дозволяє оптимізувати цінові стратегії, збільшити прибутковість та покращити взаємодію з клієнтами. Однак, для ефективного застосування штучного інтелекту, насамперед, необхідно забезпечити якість та актуальність даних, на яких базуються моделі, а також постійно оновлювати та адаптувати означені моделі до змін зовнішнього середовища і, передусім, кон'юнктури ринку.

Список використаних джерел

1. Кузьомко В. М., Репнікова І. П. Використання штучного інтелекту у цифровому маркетингу. *Інфраструктура ринку*. 2017. Вип. 13. С. 112–118. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/13_2017_ukr/21.pdf
2. Антохова І. М., Загарчук В. І., Клим О. С. Використання штучного інтелекту у торгівлі. *А'ОГОΣ. онлайн*. 2020. № 15. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.15.23.html>
3. Хрупович С. Є., Борисова Т. М. Використання штучного інтелекту при маркетинговому аналізі неструктурованих даних. *Маркетинг і цифрові технології*. 2021. Т. 5, № 1. С. 17–26.

Ключові слова: ціна, маркетинг, конкуренти, аналіз, штучний інтелект.

Keywords: price, marketing, competitors, analysis, piece intelligence.

Казакова Надія Феліксівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кібербезпеки, доктор технічних наук, професор

Кулешова Євгенія Романівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кібербезпеки

ВИБІР ТИПУ ХМАРНИХ ПОСЛУГ ТА РИЗИК ВИТОКУ ЧУТЛИВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У сучасному світі, де інформація є найважливішим активом, її захист набуває критичного значення. Ми живемо у час, коли дані переміщуються зі швидкістю світла, а їхнє зберігання та обробка вимагають все більших обсягів та складності. Таке середовище створює ідеальні умови не тільки для інновацій та прогресу, але й для нових видів загроз.

Витік чутливої інформації може стати причиною значних фінансових втрат, підриву довіри та навіть національної безпеки. Неважливо, чи це стосується особистих даних, фінансової інформації компанії, комерційних секретів або державних таємниць – витік може мати незворотні наслідки [1].

Ризик витоку чутливої інформації відноситься до потенційної небезпеки, коли конфіденційні дані можуть стати доступними для неправомірного використання або публічного розголошення без дозволу власника або осіб, яким ця інформація довірена.

Несанкціоноване розголошення інформації може призвести до репутаційних та фінансових втрат для організації. Інформація, яка має бути доступна лише обмеженому колу осіб у зв'язку з їхніми службовими обов'язками, часто потрапляє до злоумисників або шахраїв через недбалість, хабарництво або незаконні дії третіх осіб.

Це може стосуватися різних типів інформації, включаючи особисті дані, фінансові звіти, комерційні секрети, державні таємниці, інтелектуальну власність тощо.

Основні причини ризику витоку інформації можна подивитись в табл. 1.

Таблиця 1

Причини ризиків витоку інформації

№	Причина	Опис
1.	Технічні вразливості	Недоліки в програмному забезпеченні або апаратному забезпеченні, які можуть бути використані злоумисниками для отримання несанкціонованого доступу до систем
2.	Людський фактор	Помилки або навмисні дії співробітників, які призводять до витоку інформації (наприклад, використання слабких паролів, передача інформації третім особам)
3.	Фізичний доступ	Несанкціонований фізичний доступ до приміщень або обладнання, де зберігається чутлива інформація
4.	Мережеві атаки	Використання шкідливого програмного забезпечення, фішингу, атак типу «людина посередині» та інших методів для витоку або перехоплення даних
5.	Втрата або крадіжка обладнання	Втрата або несанкціоноване вилучення носіїв даних (наприклад, ноутбуків, смартфонів, зовнішніх жорстких дисків)

Джерело: складено за даними [2]

Мінімізація ризиків витоку чутливої інформації вимагає комплексного підходу, включаючи технічні засоби захисту (шифрування, застосування брандмауерів, антивірусного програмного забезпечення), організаційні заходи (політики безпеки, навчання персоналу) та фізичний захист.

Вибір типу хмарних послуг є критичним рішенням для будь-якої організації, що прагне максимізувати ефективність своїх ІТ-ресурсів, забезпечуючи при цьому належний рівень безпеки своєї чутливої інформації. Хмарні послуги можна класифікувати на три основні типи: публічні, приватні та гібридні хмари, кожен з яких має свої переваги, недоліки та особливості ризику.

Публічні хмари – публічні хмарні послуги надаються через інтернет і доступні для широкого кола користувачів. Вони зазвичай є найбільш коштовно-ефективним варіантом, оскільки дозволяють користувачам платити лише за використані ресурси, без необхідності інвестувати в обладнання або обслуговування. Ризики:

- Витік даних – через спільне використання ресурсів і велику кількість користувачів, публічні хмари можуть бути більш схильними до витоків даних.
- Кібератаки – висока популярність публічних хмар зробила їх привабливими цілями для хакерів.

Приватні хмари – це ексклюзивні мережі, створені спеціально для однієї організації. Вони забезпечують більший контроль над даними та кращу безпеку, але вимагають значних інвестицій у створення та утримання. Ризики:

- Висока вартість – великі початкові інвестиції та витрати на обслуговування.
- Управління та обслуговування – вимагає висококваліфікованих ІТ-фахівців для управління інфраструктурою.

Гібридні хмари – комбінують елементи публічних та приватних хмар, дозволяючи організаціям оптимізувати свої ІТ-ресурси для різних задач, балансуючи між вартістю, ефективністю та безпекою. Ризики:

- Комплексність управління – управління гібридною хмарою може бути складним через необхідність інтеграції різних платформ і сервісів.
- Сумісність та інтеграція – можуть виникати труднощі з інтеграцією між приватними та публічними компонентами хмари [3].

Щоб мінімізувати ризики витоку чутливої інформації при виборі типу хмарних послуг, організації мають приділити особливу увагу кільком ключовим аспектам. Перш за все, необхідно розробити та строго дотримуватися політик безпеки. Це включає в себе застосування шифрування даних для захисту від несанкціонованого доступу, впровадження багатофакторної аутентифікації для забезпечення додаткового рівня верифікації користувачів, а також проведення регулярних аудитів для виявлення та виправлення потенційних вразливостей у системі безпеки.

Важливим кроком є також обережний вибір провайдера хмарних послуг. Варто віддавати перевагу провайдерам з надійною репутацією, які дотримуються визнаних стандартів безпеки. Такий підхід дозволяє забезпечити, що ваші дані будуть захищені відповідно до найкращих практик галузі.

Останній, але не менш важливий аспект – це навчання персоналу. Підвищення обізнаності співробітників про методи захисту інформації є ключовим для запобігання випадкам витоку через людський фактор. Вчасне та цілеспрямоване навчання допомагає створити культуру безпеки в організації, де кожен співробітник розуміє свою роль у захисті чутливих даних.

Врахування цих аспектів сприяє створенню надійного та безпечного хмарного рішення, яке зможе захистити чутливу інформацію від різноманітних загроз.

Вибір між різними типами хмарних послуг залежить від конкретних потреб бізнесу, його розміру, галузі та специфіки чутливої інформації, якою він володіє. Оцінка потенційних ризиків та розробка стратегії їх мінімізації є ключовими кроками для забезпечення ефективного та безпечного використання хмарних технологій.

Список використаних джерел

1. Шадська У. Захист персональних даних: що потрібно знати. 2020. URL: <https://zmina.info/articles/zahyst-personalnyh-danyh-shho-potribno-znaty/>
2. Чифліклій І. І. Розробка та дослідження системи запобігання витоку інформації. Одеса : ОНПУ, 2021. 76 с.
3. Березніков А. Види хмарних сервісів: який обрати та огляд хмарних провайдерів. 2018. URL: <https://denovo.ua/blog/vidi-hmarnih-servisiv-yakij-obrati-ta-oglyad-hmarnih-provaid-8>

Ключові слова: хмарні послуги, чутлива інформація, витік інформації, ризики, безпека.

Keywords: cloud services, sensitive information, information leakage, risks, security.

Ахмамет'єва Ганна Валеріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ФЕЙКОВИХ МУЛЬТИМЕДІА В МЕРЕЖІ INTERNET

Широкомасштабне поширення технологій інтернет зв'язку в сучасному світі з одного боку призводить до використання простих та зручних інструментів спілкування, обміну повідомленнями та мультимедійних даних, будь то зображення, відео, аудіо-файли та голосові повідомлення, з іншого відбувається неконтрольоване розсилання фейкових мультимедіа в соціальних мережах, месенджерах, чатах, форумах тощо. Якщо для офіційних медіа, ресурсів новин, крупних мультимедійних платформ проблеми поширення недостовірної інформації можуть бути вирішені на рівні закону та внутрішньої політики щодо перевірки ресурсів на порушення авторських прав та/або підтвердження достовірності викладених фактів, то в групових чатах месенджерів це майже ніким не контролюється.

Згідно [1] «недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені)». Під це визначення також можуть потрапити цілком оригінальні та достовірні дані, які дійсно мали місце, але час та локація їх скоєння навмисно чи ненавмисно змінені, наприклад, через постійні пересилання з груп у групи масштабної кількості відео через деякий час в пам'яті взагалі стирається розуміння, коли та до якої події відноситься інформація. Особливо це актуально для коротких відео-роліків, аудіо-записів, де взагалі не зрозуміло, з якої країни або міста ведеться запис. Часто з метою впливу на людські маси беруть старі відео- та аудіо файли, зображення, які видаються за нові та актуальні, притому оригінальність та цілісність таких файлів може бути взагалі не порушена.

В мультимедійних даних відомості щодо власника, пристрою та моделі апарату, яким був здійснений запис, дата, час запису, та деякі інші властивості можуть зберігатися у метаданих, однак існує чимало програм та онлайн-ресурсів, що дозволяють їх змінювати, зокрема [2-4] для різних офісних документів, зображень і відео.

Це вимагає розроблення спеціальних методів вбудовування спеціальних міток та маркерів безпосередньо в мультимедійні файли. Таку задачу дозволяє вирішити використання стеганографічних методів, зокрема методів вбудовування невидимих ідентифікаційних заголовків та цифрових водяних знаків.

Обов'язковими даними, що підлягають вбудовуванню, є:

- відомості щодо пристрою, якими велася зйомка/запис;

- дата та час створення первісного необробленого файлу;
- місце створення файлу (вимагає прив'язки до геолокації користувачів, їх координати, за певних умов конфіденційності персональних даних можна використовувати поштовий індекс міста, що дозволить ідентифікувати місце події).

Перелічені дані дозволять визначити реальну дату та місце зйомки, модель пристрою – визначити рівень та оснащеність тієї особи, яка вела запис, а це за непрямыми ознаками дозволяє зрозуміти мету поширення фейків. Додатково можуть бути внесені відомості щодо авторства, поточних змін щодо обробки мультимедійного контенту (час та дата змін, якою програмою були внесені зміни), які також дозволили б скласти повне уявлення про сутність мультимедійного контенту.

Розробка програмної реалізації методів вбудовування метаданих в контент мультимедійних файлів має враховувати наступне:

- нечутливі мінімальні зміни в структурі даних мультимедійного файлу. Якщо це відео, зображення, то вбудовування інформації ніяким чином не має впливати на візуальну якість результату (заповненого контейнеру), в аудіо даних не має бути чути перешкод;
- стійкість до атак стисненням, афінних перетворень, шуму, просторових перетворень, адже великий обсяг інформації, що зберігається і передається, передбачає стиснення для зменшення розміру файлів, а в процесі передачі можливі зайві сторонні впливи, шуми, тощо;
- можливість додавання нових метаданих щодо виконаних над мультимедійним контентом змін та модифікацій.

Така стеганографічна система дозволить вбудувати всі відомості щодо створення мультимедійних файлів та для звичайних користувачів надасть змогу перевірити, коли, де, ким були створені мультимедійні дані.

Список використаних джерел

1. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09/conv#o47
2. Aspose. Total App Product Family. URL: <https://products.aspose.app/>
3. Сімейство додатків GroupDocs.Metadata App. URL: <https://products.groupdocs.app/uk/metadata/family>
4. ExifTool for photo and video. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.exiftool.free&hl=uk>

Ключові слова: кібербезпека, стеганографія, мультимедійні дані, фейки, метадані

Keywords: cybersecurity, steganography, multimedia data, fakes, meta data

Бойко Віктор Дмитрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент*

БІБЛІОТЕКА NUMPY – ОСНОВА ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО СТЕКУ НАУКОВИХ РОЗРАХУНКІВ SCIRY

У роботах [1; 2] розглядалось створення дослідних систем на базі інструментального стеку мови python. Збільшення обчислювальних потужностей, поряд з розширенням обся-

гу та характеру інформації, що збирається, зробило актуальними використання спеціалізованих методів роботи з великими даними, дата-майнінгу та дослідницького моделювання. Наші рекомендації здебільшого було орієнтовано на користувачів POSIX-сумісних систем, що мають у своєму складі розвинену командну оболонку сценаріїв (bash, zsh і т.д.), до яких можна віднести і системи під керуванням MacOS, як сумісні з стандартом POSIX. Як було показано в попередніх роботах, для організації стеку наукових та дослідницьких розрахунків потрібні зовнішні бібліотеки python. Зупинимось докладніше на роботі з бібліотекою NumPy.

Фундаментальною бібліотекою, на якій засновано весь науковий стек, є NumPy [3]. Ця бібліотека була створена для того, щоб подолати невисоку швидкість обчислень у базовому Python. Модулі бібліотеки були написані мовою C, а алгоритми широко використовують векторизацію (vectorization) та окремий тип даних (array). Завдяки цьому з одного боку досягається висока швидкість обробки даних (особливо це стосується різних матричних обчислень), з іншого боку, користувач використовує бібліотеку, як частину мови python, а не мови C.

Ця бібліотека часто використовується не тільки в наукових, а й у прикладних обчисленнях, зокрема в різних обробках великих обсягів інформації (наприклад, системних журналів, логів веб-серверів тощо) [4].

Розглянемо різницю у роботі з традиційними засобами python та бібліотекою Numpy у прикладі для традиційного REPL-середовища оболонки python3 та для ipython.

Підключення бібліотеки може виконуватись різними способами.

Найбільш очевидна наступна схема:

```
>>> import numpy
```

Однак, при частому використанні префікс numpy засмічуватиме систему. Тому в деяких посібниках прийнято систему безпрефіксного імпорту.

```
>>> from numpy import *
```

Це зменшує засміченість namespace, проте збільшує ризик перекриття одних функцій іншими (numpy.sum/sum) і відповідно збільшує кількість помилок.

На наш погляд оптимальна схема, що склалася:

```
>>> import numpy as np
```

При ній ми працюємо з мінімальним префіксом (np.sum), при цьому не виникає ризику перекриття.

Розглянемо можливості numpy в порівнянні зі звичайною конвенційною роботою в python.

Для цього знадобиться бібліотека timeit, за допомогою якої можна вимірювати час виконання сніпетів коду.

Наприклад:

```
>>> import timeit
```

```
>>> timeit.timeit('[x for x in range(1000)]')
```

```
28.241173309999795
```

У середовищі ipython виклик даної бібліотеки буде більш інформативним:

```
In [1]: %timeit [x for x in range(1000)]
```

```
29 µs ± 245 ns per loop (mean ± std. dev. of 7 runs, 10,000 loops each)
```

Тут зрозуміло, що виклик запропонованого сніпету займає в середньому 29 мікросекунд плюс-мінус 245 наносекунд і що замір йшов по 7 спроб по 10000 циклів кожна.

Час, який вимірює %timeit, буде трохи вищим, ніж той, який повідомляє модуль timeit.py. Це пов'язано з тим, що %timeit виконує оператор у просторі імен оболонки, порівняно з timeit.py, який використовує єдиний оператор налаштування для імпорту функції або створення змінних. Як правило, це не має значення, якщо результати з timeit.py не змішуються з результатами з %timeit.

Розглянемо, як обидві бібліотеки справляються із обробкою послідовних масивів. Для цього обчислимо послідовну суму квадратів від 0 до 99. Якщо ми використовуватимемо засоби конвенційного python, ми згенеруємо наступний список:

```
>>> a1 = [x for x in range(100)]
>>> a1
[0, 1, 2, 3, 4, 5, ... , 97, 98, 99]
>>> [x ** 2 for x in a1]
[0, 1, 4, 9, 16, 25, ... , 9409, 9604, 9801]
```

І загальна сума вийде рівною:

```
>>> sum([x ** 2 for x in b1])
328350
```

З використанням бібліотеки numpy ми отримаємо таку послідовність дій:

```
>>> a2 = np.arange(100)
>>> print(a2)
[ 0  1  2  3  4  5
...
96 97 98 99]
>>> a2 * a2
array([ 0,  1,  4,  9, 16, 25, ...
...
7744, 7921, 8100, 8281, 8464, 8649, 8836, 9025, 9216, 9409, 9604,
9801])
```

Далі ми маємо варіанти підсумовування – або конвенційним оператором python:

```
>>> sum(a2 * a2)
328350
```

Або засобами numpy:

```
>>> np.sum(a2 * a2)
328350
```

Виміряємо час виконання кожного з процесів.

```
>>> timeit.timeit('sum([x**2 for x in a1])', 'from __main__ import a1')
33.769974015000116
>>> timeit.timeit('sum(a2 * a2)', 'from __main__ import a2')
8.474411449999934
>>> timeit.timeit('np.sum(a2 * a2)', 'from __main__ import a2; from __main__ import np')
3.4669552790001035
```

Проведемо аналогічні вимірювання в середовищі ipython:

```
In [1]: import numpy as np
In [2]: a1 = [x for x in range(100)]
In [3]: a2 = np.arange(100)
In [4]: %timeit sum([x**2 for x in a1])
21.8 µs ± 360 ns per loop (mean ± std. dev. of 7 runs, 10,000 loops each)
In [5]: %timeit sum(a2 * a2)
8.48 µs ± 41.8 ns per loop (mean ± std. dev. of 7 runs, 100,000 loops each)
In [6]: %timeit np.sum(a2 * a2)
3.45 µs ± 51.2 ns per loop (mean ± std. dev. of 7 runs, 100,000 loops each)
```

Як бачимо, результати загалом збігаються. Навіть на таких простих прикладах даних (однорічний масив), numpy за рахунок векторизації дозволяє отримувати на порядок більшу продуктивність. Цікаво, що різниця між результатами sum та np.sum обумовлена різницею в алгоритмах – оператор sum викликає “магічний” дандер __add__, а np.sum використовує більш складний підхід, пов’язаний з урахуванням точності підсумовування float типів.

Таким чином, бібліотека numpy дозволяє ефективно здійснювати розрахунки з великими масивами чисел, при цьому зберігаючи зручність використання python мови, що дозволяє швидко і ефективно виконувати аналіз великих обсягів даних.

Список використаних джерел

1. Бойко В. Д. Інструменти моделювання та аналізу даних у навчальному та дослідному процесі. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття. Синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 19 трав. 2023 р. / ред. С. В. Ківалов. Одеса, 2023. Р. 618–621.
2. Бойко В. Д. Використання interactive python для моделювання, аналізу та обробки даних у навчальному та дослідницькому процесах. *Інформаційне суспільство: Проблеми та перспективи* : матеріали VIII всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 2 черв. 2023 р.). Одеса, 2023. Р. 51–56.
3. Harris C. R. et al. Array programming with NumPy. *Nature. Springer Science; Business Media LLC*. 2020. Vol. 585, N 7825. Р. 357–362.
4. Beazley D. M. Python distilled. Pearson, 2021. 352 p.

Ключові слова: аналіз даних, відкрите програмне забезпечення, відкриті формати даних, відкриті протоколи зв'язку, аналіз логів, аналіз логів веб-серверів.

Keywords: python, numpy, ipython, bigdata, data explore, data mining, data analysis, open software, open data formats, open communication protocols, log analysis, web server logs, analysis of web server logs, threats and risks.

Кухаренко Сергій Вікторович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент*

ПОЛІТИКИ ТА ПРОЦЕДУРИ РЕАГУВАННЯ НА ПОРУШЕННЯ БЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

Політика безпеки інформаційної системи визначає сукупність правил, вимог і керівних принципів в області інформаційної безпеки, якими керується організація в своїй діяльності та безпосередньо встановлює основні положення і завдання щодо системи управління інформаційною безпекою. Політика безпеки є нормативною основою для захисту інформаційних активів організації з метою забезпечення їх цілісності, конфіденційності та доступності [1].

Подія щодо кібербезпеки це – зміна стану кібербезпеки, яка може вплинути на діяльність організації.

Інцидент у кібербезпеки це – окрема або серія небажаних або неочікуваних подій з кібербезпекою або таких, що є можливими ознаками кібератаки які можуть поставити під загрозу роботу організації.

Існує багато типів інцидентів інформаційної безпеки, які можна класифікувати як інциденти кібербезпеки, починаючи від серйозних атак кібербезпеки на критично важливу національну інфраструктуру та великих організованих кіберзлочинів, через хакерство та базові атаки зловмисного програмного забезпечення (шкідливий програмний код), до внутрішнього неправомірного використання систем і збою програмного забезпечення.

Відповідний перелік типів кіберінцидентів розроблений з використанням та відповідає рекомендації Європейської агенції з кібербезпеки (ENISA Reference Incident Classification Taxonomy), а також спільному документу ENISA та Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю Європолу (Common Taxonomy for Law Enforcement and The National Network

of CSIRTs), який «призначений для впровадження єдиної класифікації як інструменту для обміну інформацією щодо кіберінцидентів» [2].

Проведені дослідження показують, що не існує єдиного загального визначення інциденту кібербезпеки. Інцидент визначається як: цифровий (слабкі паролі тощо); фізичний; внутрішній; зовнішній; екологічний; недбалість; навмисний.

Управління інцидентами безпеки – процеси підготовки, виявлення, звітування, оцінки, реагування на інциденти кібербезпеки, роботи з ними та навчання на них.

Інциденти кібербезпеки – це ризик, який слід включити до загальної політики управління ризиками організації. Крім того, управління інцидентами кібербезпеки означає не лише застосування технологій. Це також вимагає розробки плану, який буде інтегрований в існуючі процеси та організаційні структури, щоб уможливити, а не перешкоджати критичним бізнес-функціям. Таким чином, вище керівництво повинно брати активну участь у визначенні плану запобігання кібербезпеці організації та реагування на інциденти, тому що це є ключем до успіху плану.

Реагування на інциденти – це комплекс заходів з виявлення та дослідження результатів кібератак і витоку системних даних в організації, а також стратегія відновлення даних, глибокий аналіз того, що сталося, і розробка детального плану дій для усунення наслідки [3].

Реагування на інцидент керуватиметься залежно від рівня ваговитості інциденту, тобто його впливу або загрози роботі або цілісності інформації організації, що в свою чергу визначає пріоритет для обробки інциденту, а також час і ступінь реагування на нього.

Для класифікації інцидентів та відповідно дій на його реагування використовується шість рівнів: некритичний (білий), низький (зелений), середній (жовтий), високий (помаранчевий), критичний (червоний), надзвичайний (чорний) [4] але в загальному вигляді їх можливо поділити на три рівні: високий, середній і низький.

Рівень інциденту безпеки буде вважатися «високим», якщо існує будь-яка з умов що: загрожує значним несприятливим впливом на велику кількість систем, завдаючи їм значної шкоди або збою; створює потенційний великий фінансовий ризик; загрожує конфіденційним даним.

Рівень інциденту безпеки вважатиметься «середнім», якщо існує будь-яка з умов що: негативно впливає на пересічну кількість систем, некритичну корпоративну систему або службу організації; має помірну ймовірність розповсюдження на інші системи, спричиняючи помірну шкоду або збій.

Інциденти «низького» рівня тяжкості мають такі характеристики: негативно впливають на невелику кількість систем; порушує роботу незначної кількості мережевих пристроїв або сегментів; має невеликий ризик розповсюдження, або не має такого ризику, або спричиняє лише мінімальні пошкодження.

План реагування на інцидент створюється для усунення ймовірного порушення даних у кілька етапів:

- планування (створення політики безпеки що передбачає реагування на інциденти);
- реалізація (визначення переліку інформаційних активів, що підлягають захисту та впровадження механізмів, процедур захисту політики безпеки);
- аналіз або аудит (моніторинг) виконання політики безпеки (пошук відхилень від нормальних операцій і діяльності, виявлення витоку даних та визначення, звідки він походить та на що він вплинув);
- локалізації та документування наслідків інцидентів; удосконалення (видалення недоліків та процесів, які призвели до порушення та зміна політики безпеки);
- відновлення (відновлення даних та систем захисту у робочий стан).

Реагування на інциденти в загальному вигляді викладені в Порядку реагування суб'єктами забезпечення кібербезпеки на різні види подій у кіберпросторі, Методичних рекомендаціях щодо реагування суб'єктами забезпечення кібербезпеки на різні види подій у кіберпросторі.

рі [4, 5] та інших нормативних документах аналізуючи які можливо запропонувати наступні елементи, які повинні забезпечити реагування на інциденти:

1. Швидке та ефективне реагування та відновлення після інцидентів.
2. Забезпечення захисту від кібератак, витоків даних та інших загроз, що можуть призвести до фінансових втрат та втрат інформаційних активів.
3. Добре розроблений план реагування на інциденти з використанням безпечних методів, які спроможні мінімізувати наслідки інцидентів для подальшої безпечної роботи.
4. Управління наслідками порушення безпеки, збір доказів та вжиття заходів для запобігання подальшим атакам.
5. Мінімізація наслідків інцидентів безпеки та запобігання його повторенню з часом.

Список використаних джерел

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII у ред. від 01.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
2. Перелік категорій кіберінцидентів. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://www.cip.gov.ua/ua/news/perelik-kategorii-kiberincidentiv>
3. Реагування на інциденти. URL: <https://cqr.company.ua/service/reaguvannya-na-incidenty/>
4. Порядок реагування суб'єктами забезпечення кібербезпеки на різні види подій у кіберпросторі : постанова КМУ від 04.04.2023 р. № 299. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299-2023-%D0%BF#Text>
5. Методичні рекомендації щодо реагування суб'єктами забезпечення кібербезпеки на різні види подій у кіберпросторі : наказ Адмін. Держ. служби спец. зв'язку та захисту інформації України від 03.07.2023 р. № 570. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN077992>

Ключові слова: кібербезпека, кіберінцидент, політика безпеки, захист інформації, захист даних, кібератака.

Keywords: cyber security, cyber incident, security policy, information protection, data protection, cyberattack.

Чепурна Олена Євгенівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кібербезпеки, кандидат фізико-математичних наук, доцент*

КІБЕРЗАГРОЗИ ДЛЯ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА ТА СУЧАСНІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ

В умовах сучасної гібридної війни, що охопила Україну, кіберпростір став ареною жорстоких зіткнень, які не менш значимі, ніж традиційні воєнні дії. Військові конфлікти тепер не обмежуються лише фізичним простором; вони проникають у віртуальний світ, де битви за інформаційний простір і безпеку даних стають вирішальними. Для бізнес-середовища в Україні, як і для всього суспільства, кіберзагрози в цей період набули особливої актуальності.

Кібератаки, фішинг, злом баз даних – це лише деякі з викликів, з якими зіткнулися українські компанії. У таких умовах, коли віртуальний фронт стає таким же важливим, як і фізичний, питання кібербезпеки виходить на перший план. Воно вимагає негайної уваги та координації зусиль на всіх рівнях – від окремих користувачів до великих корпорацій та державних структур.

Стратегічне планування, освіта та постійне оновлення заходів безпеки стануть ключовими в забезпеченні стійкості українського бізнесу та суспільства в цілому перед обличчям кіберзагроз воєнного часу [1].

Кіберзагрози для бізнес-середовища під час війни в Україні стали особливо актуальними та різноманітними, враховуючи збільшення кібератак та спроб злому інформаційних систем. Деякі ключові кіберзагрози, з якими може зіткнутися бізнес в Україні під час воєнних дій:

1. Фішингові атаки та соціальна інженерія – ці методи часто використовуються для отримання конфіденційної інформації, такої як паролі та фінансова інформація, через обман користувачів.

2. Розповсюдження шкідливого програмного забезпечення – включає віруси, трояни та шпигунські програми, які можуть бути спрямовані на крадіжку даних, знищення інформації або використання комп'ютерних систем жертви для розповсюдження малвар.

3. DDoS-атаки (Атаки розподіленого відмови в обслуговуванні) – спрямовані на перевантаження систем або мережі так, щоб вони стали недоступними для своїх легітимних користувачів.

4. APT (Advanced Persistent Threats – Розширені Тривалі Загрози) – це цілеспрямовані атаки, які зазвичай проводять державні або інші великі організації з метою шпигунства або саботажу.

5. Ransomware (Вимагацькі програми) – шкідливі програми, що блокують доступ до системи або файлів і вимагають викуп за їх розблокування.

6. Зломи баз даних та крадіжка інформації – несанкціонований доступ до баз даних з метою викрадення конфіденційної інформації, такої як персональні дані клієнтів або внутрішньої корпоративної інформації.

7. Маніпулювання інформацією або дезінформація – спроби вплинути на громадську думку або корпоративні рішення через розповсюдження фальшивої або вводять в оману інформації [2].

У зв'язку з цими загрозами, важливо для бізнесу в Україні впроваджувати комплексні заходи безпеки, включаючи навчання персоналу методам розпізнавання та запобігання фішинговим атакам, встановлення антивірусного програмного забезпечення, регулярне оновлення систем і програм, використання сильних паролів та багатофакторної аутентифікації, а також створення резервних копій важливих даних.

Сучасні заходи протидії кіберзагрозам включають широкий спектр стратегій та технологій, які допомагають захищати бізнес та індивідуальних користувачів від різноманітних видів кібератак. Основою цих заходів є не лише застосування передових технологічних рішень, але й формування культури кібербезпеки, постійне навчання та адаптація до змінюваних умов кіберпростору. До сучасних заходів протидії можна віднести:

1. Багатофакторна аутентифікація (MFA) – використання додаткових методів перевірки ідентичності користувачів, окрім пароля, таких як одноразові паролі, біометричні дані або спеціальні мобільні додатки.

2. Ендпойнт захист – встановлення антивірусного програмного забезпечення, антималярних рішень та систем запобігання вторгненням на всіх кінцевих точках мережі, включаючи мобільні пристрої та портативні комп'ютери.

3. Шифрування даних – застосування технологій шифрування для захисту конфіденційності даних під час їх зберігання та передачі.

4. Резервне копіювання та відновлення даних – створення регулярних резервних копій важливих даних для забезпечення можливості їх відновлення у випадку втрати або пошкодження.

5. Мережева сегментація – розділення мережевої інфраструктури на окремі сегменти для обмеження розповсюдження потенційних загроз та спрощення управління доступом.

6. Освітні програми для співробітників – проведення регулярних тренінгів з кібербезпеки для підвищення обізнаності персоналу про загрози та навчання безпечній поведінці в мережі.

7. Проведення пенетраційного тестування – регулярне виконання контрольованих атак на системи та мережі з метою виявлення вразливостей до їх використання злоумисниками.

8. Розробка плану реагування на інциденти – підготовка детального плану дій для ефективного реагування на кіберінциденти, що дозволяє швидко виявляти, локалізувати та усувати наслідки атак.

9. Співпраця з експертами з кібербезпеки – налагодження партнерства з професійними організаціями та службами кібербезпеки для обміну інформацією про загрози та кращі практики захисту.

В умовах сучасного цифрового світу, де кіберзагрози еволюціонують із кожним днем, захист інформації та систем стає невід’ємною частиною стратегії будь-якого бізнесу. Ефективна кібербезпека вимагає комплексного підходу, який об’єднує технологічні рішення, освітні програми для співробітників, регулярне тестування на вразливості та чіткий план реагування на інциденти. Інвестиції у заходи безпеки та неперервна увага до кіберзагроз не лише захищають від потенційних атак, але й сприяють створенню довіри з боку клієнтів та партнерів.

Значення освіти та обізнаності в області кібербезпеки не можна недооцінювати, адже людський фактор часто виявляється слабкою ланкою в системі захисту. Підвищення кваліфікації співробітників і формування в них відповідального ставлення до кібергігієни може суттєво знизити ризик успішних кібератак.

Важливою складовою є розробка та дотримання плану реагування на інциденти, що дозволяє оперативно локалізувати та усунути наслідки атак, мінімізувавши потенційні втрати. Співпраця з професійними організаціями і службами кібербезпеки надає додаткові переваги завдяки доступу до актуальної інформації про загрози та ефективні методи захисту.

Список використаних джерел

1. Буров О. Ю. Кібербезпека в мережах прийняття рішень: стан і тенденції. *Питання інтелектуальної власності* : зб. наук. пр. 2021. Вип. 18. С. 75–81.
2. Кузьменко О., Маклюк О., Чернишова О. Кібербезпека бізнесу під час війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 44. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-21>
3. Кібербезпека бізнесу під час війни. URL: <https://www.project.minfin.com.ua/kiberbezpeka-biznesu-pid-chas-vijny>

Ключові слова: кіберзагрози, бізнес-середовище, заходи протидії, фішинг, безпека.

Keywords: cyber threats, business environment, countermeasures, phishing, security.

Черевко Євген Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри кібербезпеки, кандидат фізико-математичних наук, доцент

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ У ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Глобальним проблемам, що виникають при застосуванні штучного інтелекта було присвячено [5]. Серед рецептів, як людству уникнути небезпеки знищення штучним інтелектом, є рекомендація доручати ШІ лише частинні задачі, бо розв’язуючи глобальну задачу, наприклад, поліпшити екологію – ШІ може дійти до очевидного висновку: щоб остаточно розв’язати проблему – треба знищити людство [1–2].

Отже, в даному випадку ми вирішили присвятити роботу ШІ саме для частинного випадку, а саме, інтегральному численню. ШІ виступав у особі відомого ChatGPT. Для початку

ми запропонували нескладний невизначений інтеграл, що легко береться в елементарних функціях:

User:

Find the integral $\int \frac{dx}{\sqrt{x}}$

ChatGPT:

To find the integral of $\int \frac{1}{\sqrt{x}} dx$, you can use a simple substitution. Let $u = \sqrt{x}$, then $du = \frac{1}{2\sqrt{x}} dx$, and solving for dx gives $dx = 2u du$.

Substituting these into the integral, you get:

$$\int \frac{1}{\sqrt{x}} dx = \int \frac{1}{u} \cdot 2u du = \int 2 du = 2u + C$$

Remembering that $u = \sqrt{x}$, you get:

$$\int \frac{dx}{\sqrt{x}} = 2\sqrt{x} + C$$

So, the integral of $\frac{1}{\sqrt{x}} dx$ is $2\sqrt{x} + C$, where C is the constant of integration.

Як ми бачимо, результат отримано вірний. Потім, вирішили запропонувати складніший приклад, а саме, інтеграл

$$\int \frac{dx}{\sqrt{\sin x}}.$$

Відомо, що він не виражається, елементарним функціями або, як кажуть «не береться». Це можна довести в даному випадку, звівши його до так званого еліптичного інтегралу. А що робить ШІ? Читаємо:

User:

Find the integral $\int \frac{dx}{\sqrt{\sin(x)}}$

ChatGPT:

To find the integral $\int \frac{1}{\sqrt{\sin(x)}} dx$, we can utilize the substitution $u = \sqrt{\sin(x)}$. Then, $du = \frac{1}{2\sqrt{\sin(x)}} \cdot \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{\cos(x)} dx$. Rearranging, we have $dx = 4u\sqrt{\cos(x)} du$.

Substituting these into the integral, we get:

$$\int \frac{1}{\sqrt{\sin(x)}} dx = \int \frac{1}{u} \cdot 4u\sqrt{\cos(x)} du = 4 \int \sqrt{\cos(x)} du$$

Now, we need to express $\sqrt{\cos(x)}$ in terms of u . Recall that $u = \sqrt{\sin(x)}$, so we can use the identity $\sin(x) + \cos(x) = 1$ to find $\cos(x) = 1 - \sin(x) = 1 - u^2$.

Thus, $\sqrt{\cos(x)} = \sqrt{1 - u^2}$.

Now, our integral becomes:

$$4 \int \sqrt{1 - u^2} du$$

$$\int \frac{1}{\sqrt{\sin(x)}} dx = \int \frac{1}{u} \cdot 4u\sqrt{\cos(x)} du = 4 \int \sqrt{\cos(x)} du$$

Now, we need to express $\sqrt{\cos(x)}$ in terms of u . Recall that $u = \sqrt{\sin(x)}$, so we can use the identity $\sin(x) + \cos(x) = 1$ to find $\cos(x) = 1 - \sin(x) = 1 - u^2$.

Thus, $\sqrt{\cos(x)} = \sqrt{1 - u^2}$.

Now, our integral becomes:

$$4 \int \sqrt{1 - u^2} du$$

Як ми бачимо, III «винаходить» явно помилкові формули. Наприклад, $\sin x + \cos x = 1$ (Підкреслено червоним). Насамкінець, III пропонує відповідь:

$$\int \frac{dx}{\sqrt{\sin(x)}} = \pi + C$$

where C is the constant of integration.

Це – неправильно, адже $\pi' = 0$, бо π є константою.

Друга спроба нам дає також невірний результат:

$$\int \frac{dx}{\sqrt{\sin(x)}} = 2\sqrt{\sin(x)} + C$$

So, $\int \frac{dx}{\sqrt{\sin(x)}} = 2\sqrt{\sin(x)} + C$, where C is the constant of integration.

В цьому легко впевнитися, бо $(2\sqrt{\sin x})' = \frac{\cos x}{\sqrt{\sin x}}$ що не співпадає з початковим інтеграндом.

Під час третьої спроби заміна $u = \sqrt{\sin x}$ допомагає перетворити інтеграл:

$$\begin{aligned} \int \frac{dx}{\sqrt{\sin(x)}} &= \int \frac{\frac{2u}{\sqrt{1-u^4}} du}{u} \\ &= 2 \int \frac{du}{\sqrt{1-u^4}} \end{aligned}$$

This integral might be expressed using elliptic integrals or special functions like the complete elliptic integral of the first kind $K(m)$, where $m = u^4$. The solution will involve elliptic functions, which are a class of special functions.

So, the integral $\int \frac{dx}{\sqrt{\sin(x)}}$ cannot be expressed in terms of elementary functions but involves elliptic integrals or special functions.

Отже, III – наче, зрозумів проблему, оскільки наприкінці спроби пише, що інтеграл не може бути вираженим через елементарні функції, але може містити еліптичний інтеграл чи інші спеціальні функції.

Але сподіватися, що III навчився – справа марна! Бо наступна спроба знову дає помилковий результат:

$$\text{So, } \int \frac{dx}{\sqrt{\sin(x)}} = 2 \ln \left| \frac{1 + \sqrt{\sin(x)}}{\sqrt{1 - \sin(x)}} \right| + C, \text{ where } C \text{ is the constant of integration.}$$

Щоправда, вже інший. Отже, на III ще покладатися – не можна. На жаль. А може – якраз, на щастя.

Список використаних джерел

1. Tasioulas J., Shadbolt N. Time is running out: six ways to contain AI. May 07 2023. URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/time-is-running-out-six-ways-to-contain-ai-bs20nrk7f>
2. Blakely R. AI 'could be like an alien invasion' says British professor. May 13 2023. URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/ai-could-be-like-an-alien-invasion-says-british-professor-2w3sm5wrd?fbclid=IwAR3El-NII0914H1pUODIjdMq3RIVOLRy3YlJ1UsDKrf6CSXO772eisJFXU>
3. Asimov I. «Runaround». I, Robot (The Isaac Asimov Collection ed.). New York City : Doubleday, 1950. P. 40.
4. Lem S. Niezwyżony i inne opowiadania. Warszawa, 1965.
5. Cherevko Y., Kuleshova Y. Artificial Intelligence: Challenges and How We Could Deal With. *Кіберпростір в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: теорія та практика* : матер. Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Одеса, 24 листопада 2023 р.) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; ф-т кібербезпеки та інформ. технологій ; каф. кібербезпеки ; за ред. О. В. Дикого. Одеса, 2023. С. 95–97. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.27179>

Ключові слова: штучний інтелект, логічний висновок, програмне та апаратне забезпечення, загибель людства, чат GPT.

Keywords: artificial intelligence (AI), logical inference, hardware, software, extermination of humankind, ChatGPT.

Овчинников Микола Юрійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кібербезпеки*

ОСОБЛИВОСТІ ВБУДОВУВАННЯ ПРИХОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ФАЙЛИ ФОРМАТУ MP3

На даний час ринок аудіопродукції ще не до кінця сформовано. Небажання більшості споживачів платити за прослуховування ліцензійного контенту породило цілу індустрію поширення аудіофайлів без згоди автора і без явної згадки, хто є автором. Використання такої продукції є порушенням авторських прав на музичні твори. Тому протидія такій практиці є дуже важливим аспектом ринку аудіо продукції і, безсумнівно, йде на користь авторам.

І хоча сам факт створення музичного твору та оформлення його у вигляді цифрового аудіофайлу вже є підтвердженням авторства, проте при подальшому поширенні цього аудіофайлу всередині мережі інтернет, він може зазнавати змін і зазнавати втручання третіх осіб. На нього можуть заявляти права люди, які не мають відношення до створення цього аудіофайлу. Найбільш логічним способом підтвердити авторство була б наявність якогось прихованого цифрового водяного знака (ЦВЗ), який був би присутній в аудіофайлі, та міг бути прочитаний за допомогою спеціальних програм або алгоритмів, але при цьому був би досить захищений від зміни чи видалення.

Застосування цифрових водяних знаків було б надійним способом підтвердження авторства на музичний твір. Цифровий водяний знак є зашифрованим повідомленням, що дозволяє відрізнити оригінал твору від його підробки. При цьому аудіофайл з вбудованим пові-

домленням зовні нічим не відрізняється від файлу без ЦВЗ. Сукупність методів непомітного приховування одних бітових послідовностей в інших відома як цифрова стеганографія [1]. Важливою перевагою стеганографії в порівнянні з криптографічних методів є можливість приховати сам факт вбудовування кодового повідомлення.

Робота стосується теми приховування інформації в аудіофайлах. У світі найпоширеніші два типи аудіофайлів – WAV і MP3. Однак на практиці для зберігання звукових даних найчастіше застосовуються файли формату MP3, які отримані в результаті стиснення інформації і, отже, вимагають менше простору сховища даних (жорсткий диск, флешка, хмара). Тому в цій статті розглядаються алгоритми приховування та отримання інформації саме для MP3-файлів [2; 3].

MP3-файли містять різноманітні аудіодані, такі як звуки, звукові ефекти, музика та голосові записи. З часом структура цих файлів зазнавала змін у процесі їх вдосконалення. В даний час можна виділити два основні компоненти: ID3-тег і послідовність фреймів.

ID3-тег 2-ої версії розміщується на початку файлу і містить різноманітну довідкову інформацію. Наприклад, для музичних композицій ID3-тег включає назву треку, альбому, виконавця та інші дані. На рисунку 1 представлений фрагмент такого тега, витягнутий із використанням онлайн-сервісу hexed.it.

Рисунок 1

Информация о файле			-Без_названия- x roxette_-_the_look.mp3 x	
Имя файла	roxette_-_the_look.mp3	00000000	49 44 33 03 00 00 00 00	02 42 54 49 54 32 00 00 ID3.....BTIT2..
Размер файла	7 411 712 байт (7 238 KiB)	00000010	00 13 00 00 00 52 6F 78	65 74 74 65 20 2D 20 54 Roxette - T
Инспектор данных (Little-endian)				
Тип	Без знака (+)	Со знаком (±)	00000020	68 65 20 4C 6F 6F 6B 54 50 45 31 00 00 00 1F 00 he LookTPE1.....
8-bit целое	73	73	00000030	00 01 FE FF 04 17 04 30 04 40 04 43 04 31 04 35 ..юя...0.@.C.1.5
16-bit целое	17481	17481	00000040	04 36 04 3D 04 4B 04 39 00 20 04 40 04 3E 04 3A .6.=.K.9. .@.>.:
24-bit целое	3359817	3359817	00000050	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
32-bit целое	53691465	53691465	00000060	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
64-bit целое (+)	53691465		00000070	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
64-bit целое (±)	53691465		00000080	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
16-bit с пл.точ.	4,285156		00000090	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
32-bit с пл.точ.	5,268176e-37		000000A0	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
64-bit с пл.точ.	2,6527108331387684e-316		000000B0	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
LEB128 (+)	73		000000C0	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
LEB128 (±)	-55		000000D0	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
Rational (+)	Недопустимое число		000000E0	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
SRational (±)	Недопустимое число		000000F0	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
MS-DOS DateTime	19.09.1981 08:34:18 Local		00000100	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
OLE 2.0 DateTime	30.12.1899 00:00:00.000 UTC		00000110	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
UNIX DateTime	14.09.1971 10:17:45 UTC		00000120	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
Macintosh HFS DateTime	13.09.1905 12:19:49 Local		00000130	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
Macintosh HFS+ DateTime	13.09.1905 10:17:45 UTC		00000140	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
UTF-8 Символ	I		00000150	00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00 00
Двоичный	☐ ☒ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐		00000160	30 27 00 00 0F F9 42 BC C8 C6 42 E2 A2 E8 97 DD 0'...шВјИЖВуи-Э
Инспектор данных (Big-endian)				
			00000170	04 C3 5C 00 00 01 2E 00 00 00 20 00 00 25 C0 00 .Г\.....%A.
			00000180	00 04 0F AA EA AB 90 3F FC 99 88 03 D2 70 F7 A6 ..«к»?ь™€.Трч
			00000190	65 DA 20 32 86 5D 20 7A D3 87 69 4E 21 E2 6D B3 еь 2† zV†iN!smi
			000001A0	C3 EF BB 90 39 EF E2 9D 92 A6 F4 2C F1 80 A0 4C Гп»ђ9пвк' ф,сЪ L
			000001B0	00 E1 70 56 1F 8F 05 02 61 77 7E 4F 62 0C 71 76 .бpV.Ц. .aw~Ob.qv
			000001C0	4E 6D 26 E8 B6 3E 12 B9 B8 4B 49 78 AF 8B 49 78 Nm&и¶>.NёKIхI<Ix
			000001D0	4A 7B 97 B2 28 BB 10 61 EE DF FF FF FF FF FF FF J{-I («.аоЯяяяяя
			000001E0	FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF Яяяяяяяяяяяяяяяя
			000001F0	FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF Яяяяяяяяяяяяяяяя
			00000200	FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF Яяяяяяяяяяяяяяяя
			00000210	FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF Яяяяяяяяяяяяяяяя
			00000220	FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF FF Яяяяяяяяяяяяяяяя

Зліва вказана адреса кожного рядка тексту в байтах, у середині представлені байти даних у шістнадцятковому форматі, а праворуч – їх розшифровка. Такі самі дані можна отримати за допомогою інших редакторів коду, наприклад, WINHEX для Windows або Hex Fiend для MacOS.

Після ID3-тега слідує послідовність фреймів, в яких містяться аудіодані. Між заголовком ID3-тега та першим фреймом існують незаповнені байти, до яких можна додати додаткову

інформацію. Кожен фрейм складається з заголовка розміром 4 байти, службової інформації та аудіоданих [4]. Опис полів заголовка представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Поля заголовків аудіоданих

Назва поля	Початковий-кінцевий байти	Розмір (в байтах)	Значення
1	2	3	4
Framesync	0–12	1	Sync Header, завжди 0xFFEx
Ідентифікатор рівня	12-14	1	00=MPEG-2.5 (44100 Hz) 01=MPEG-? 10=MPEG-2.0 (22050 Hz) 11=MPEG-1.0 (11025 Hz)
Ідентифікатор версії MPEG Audio	14-15	1	00=Layer-? 01=Layer-3 10=Layer-2 11=Layer-1
Захист CRC	16-18	2	0=Error Protection Bit CRC is ON 1=Error Protection Bit CRC is OFF
Індекс бітрейту	18-22	2	Bitrate
Індекс частоти дискретизації	22-24	2	Sample Rate Index
Біт заповненості	24-25	2	0=Unused bits are filled 1=All bits in frame are used
Персональний біт	25-27	-	0=Extension None 1=Extension Private
Канали	27-29	3	00=Stereo 01=Joint stereo 10=Dual channel 11=Single Channel (Mono)
Розширення режиму	29-31	3	Mode extension
Авторське право	31-32	3	0=Copyright NO 1=Copyright YES
Оригінал	32-33	3	0=Original NO 1=Original YES
Виразність	33	3	00=Emphasis None 01=Emphasis 50/15 microseconds 10=Emphasis Dunno 11=Emphasis CITT j.17

Перші два байти заголовка кожного фрейму містять дані у шістнадцятковому форматі – FFFB, що забезпечує можливість визначення початку кожного фрейму [5]. Ще одним важливим параметром є поле Bitrate, що визначає кількість інформації, що передається в секунду відтворення. Нижче наведено можливі значення цього параметра:

$$\{0, 32, 40, 48, 56, 64, 80, 96, 112, 128, 160, 192, 224, 256, 320, -1\}. \quad (1)$$

Також реалізації зазначеного алгоритму необхідний параметр Sample Rate Index, який визначає частоту дискретизації. Залежно від значення цього параметра частота дискретизації набуває одного з наступних чотирьох значень:

$$\{44\,100, 48\,000, 32\,000, 50\,000\}. \quad (2)$$

Для кожного фрейму значення цих полів можуть бути різними, однак вони вибираються з представлених списків. Знаючи значення цих полів, можна визначити розмір даних фрейму в байтах за такою формулою [6]:

$$D = 144\,000 \cdot bt / freq + p,$$

де bt – значення параметра поля Bitrate зі списку (1), $freq$ – значення параметра Sample Rate Index зі списку (2), а зазвичай дорівнює одиниці.

Цифрові водяні знаки (ЦВЗ) найчастіше вбудовуються у різні службові області MP3-файлу. Наприклад, як було показано в попередньому розділі, між заголовком та першим фреймом ID3-тега є вільні байти. Саме в цю область може бути впроваджено цифровий водяний знак. Однак цей підхід має суттєвий недолік: зловмисники, у процесі пошуку вбудованої інформації, зазвичай насамперед перевіряють службові галузі. Однак, у нашому випадку можна використовувати і цей спосіб розміщення ЦВЗ для збереження інформації про автора.

Можна умовно розділити методи вбудовування ЦВЗ у MP3 файли на дві категорії: акустичні та цифрові.

Акустичні методи. Ця категорія включає методи, які безпосередньо змінюють акустичні характеристики аудіосигналу, щоб впровадити приховану інформацію. До них можуть належати спектральні методи, фазові методи та методи LSB стеганографії, які змінюють аудіодані файлу MP3.

Цифрові методи. Ці методи змінюють або вбудовують приховану інформацію не в самому аудіосигналі, а в інших компонентах файлу MP3, таких як метадані (наприклад, заголовки ID3), а також використовують слабкі місця в алгоритмах стиснення та кодування MP3. До цієї категорії можна віднести методи на основі метаданих, а також деякі гібридні методи, які можуть використовувати комбінацію акустичних та цифрових підходів.

Такий поділ допомагає краще зрозуміти, як відбувається вбудовування прихованої інформації у файли MP3, і може бути корисним для класифікації та аналізу методів стеганографії в цьому контексті.

З цифрових методів найбільш перспективними є використання біти, що не використовуються, в структурі MP3 фрейму, а також використання стеганографічних методів для розміщення ЦВЗ, використовуючи як контейнер обкладинку треку.

Список використаних джерел

1. Rakshit P., Pal S., Ganguly S., Le D.-N.. Securing Technique Using Pattern-Based LSB Audio Steganography and Intensity-Based Visual Cryptography. *Computers Materials & Continua*. 2021. Vol. 67, N 1. P. 1207–1224.
2. Dudhwal H., Boaddh J., Samar J. A Review of an Extensive Survey on Audio Steganography Based on LSB Method. *International Journal of Scientific Research & Engineering Trends*. 2021. Vol. 7, Iss. 1. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/A-Review-of-an-Extensive-Survey-on-Audio-Based-on-Dudhwal-Boaddh/65e8e4477cb08f2719875d99a28bd61cf794841f#citing-papers>
3. Tavoli R. Bakhshi M., Salehian F. A new method for text hiding in the image by using LSB. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*. 2016. Vol. 7. № 4. P. 126–132.
4. Jayant N., Johnston J., Safranek R. Signal compression based on models of human perception. *Proceedings of the IEEE*. 1993. Vol. 81. № 10. P. 1385–1422. DOI: <https://doi.org/10.1109/5.241504>.
5. Nishimura R., Suzuki Y. Audio watermark based on periodical phase shift. *Journal of the Acoustical Society of Japan*. 2004. Vol. 60. № 5. P. 268–272.

6. Finlayson R. A more loss-tolerant RTP payload format for MP3 audio. *Internet Engineering Task Force*. 2008. URL: <https://www.rfc-editor.org/rfc/rfc3119>
7. Kim H. J., Choi Y. H. A novel echo-hiding scheme with backward and forward kernels. *IEEE Transactions on Circuits and Systems for Video Technology*. 2003. № 13 (8). P. 885–889.

Ключові слова: стеганографія, аудіофайли, MP3, поля заголовків аудіо даних.

Keywords: steganography, audio files, MP3, audio data header fields.

Разінкін Нікіта Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кібербезпеки*

КІБЕРЗАХИСТ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Кіберзагрози в умовах війни набувають особливої актуальності та серйозності, оскільки конфлікти переходять у цифровий простір, де може бути атакована критична інфраструктура, урядові установи та цивільне населення. Військові дії сьогодні не обмежуються лише традиційним полем бою, вони розповсюджуються у віртуальний простір, де кібератаки використовуються для досягнення стратегічних цілей без необхідності фізичного втручання.

Кібервійна може включати різноманітні дії, такі як розповсюдження дезінформації, шпигунство через викрадення конфіденційної інформації, атаки на інфраструктуру з метою її виведення з ладу, втручання у виборчі процеси та підлив довіри до урядових інституцій. Це веде до ескалації напруженості між країнами, зростання страху та нестабільності серед цивільного населення.

Один з ключових аспектів кіберзагроз в умовах війни – це їх анонімність та складність визначення джерела атаки. Це ускладнює процес притягнення до відповідальності та формування ефективних стратегій захисту. Кібератаки можуть бути виконані з будь-якої точки світу, що робить кіберпростір особливо вразливим перед лицем геополітичних конфліктів [1].

Для протидії кіберзагрозам у воєнний час країни та організації повинні інвестувати у розбудову своїх кібероборонних можливостей, розвивати міжнародне співробітництво для обміну інформацією про загрози та координувати зусилля з кібербезпеки. Також важливо зосередитись на підвищенні обізнаності та освіті громадян у сфері кібербезпеки, адже людський фактор часто є слабким ланцюгом у захисті від кібератак.

Статистика кібератак в Україні під час війни показує значне зростання таких інцидентів. За даними Держспецзв'язку, кількість кібератак на українські цілі зростає втричі порівняно з попереднім періодом. Основні цілі атак включають державні органи влади, медійні ресурси, енергетичну сферу та сферу логістики.

Окремо варто відзначити реакцію України на такі виклики. Зокрема, було створено кібервійська в структурі Міністерства оборони, хоча вони не були повністю утворені до початку повномасштабної війни. Кіберполіція України відповідає за розслідування кіберзлочинів, Міноборони та Генштаб забезпечують захист військових об'єктів і об'єктів критичної інфраструктури, а Служба безпеки України працює над запобіганням терористичних атак у кіберпросторі.

Українське Міністерство цифрової трансформації працює над «цифровою блокадою» росії, закликаючи технологічні компанії припинити свою діяльність на російському ринку та вводити проти неї санкції. Станом на середину травня, звернення були здійснені до приблизно 500 компаній, більшість з яких відгукнулися позитивно.

За період з січня 2022 року по вересень 2023 року в Україні було зафіксовано майже 4000 кіберінцидентів. Зазначено, що кіберактивність у контексті російсько-українській війні не

обмежується діями урядових структур. Наприклад, в червні 2023 року проросійська хакерська група NoName057 погрожувала атакувати фінансовий сектор України, що призвело до DDoS-атак на численні українські банки [2].

Збільшення кібератак під час війни підтверджується статистикою, яка вказує на тривожну тенденцію зростання таких загроз, але також і на активну роботу України щодо підвищення свого кіберзахисту та впровадження контрзаходів.

Кіберзахист енергетичної інфраструктури в умовах війни є надзвичайно важливою сферою для забезпечення безпеки та стійкості країни. У військових конфліктах кіберзагрози можуть бути використані для порушення роботи енергетичних систем, що може призвести до серйозних наслідків для національної безпеки, економіки та суспільства загалом.

З огляду на ці ризики, Україна здійснює значні зусилля щодо зміцнення свого кіберпростору, особливо в секторі енергетики. Враховуючи високий рівень загрози, країна активізувала свої ресурси для ідентифікації та нейтралізації потенційних кібератак.

Ключові аспекти кіберзахисту енергетичної інфраструктури в умовах війни можна побачити у таблиці 1.

Таблиця 1

Аспекти кіберзахисту енергетичної інфраструктури

№	Аспект	Опис
1.	Системи виявлення та реагування на кіберзагрози	Спеціалізовані системи моніторингу і виявлення інцидентів можуть вчасно реагувати на кіберзагрози, виявляти аномальну активність та забезпечувати швидке реагування
2.	Кіберзахист інфраструктури критичних об'єктів	Енергетичні підприємства мають здійснювати заходи щодо захисту критичних систем від кібератак, включаючи мережеві інфраструктури, системи керування та автоматизації
3.	Резервне джерело живлення і комунікацій	Важливо мати резервні джерела енергії та засоби зв'язку, які можуть бути використані у випадку кібератаки або знищення енергетичної інфраструктури
4.	Навчання та підготовка персоналу	Регулярні тренування та навчання персоналу з кібербезпеки є ключовими для виявлення, відповіді та запобігання кібератак
5.	Міжнародне співробітництво	Співпраця з іншими країнами у сфері кібербезпеки може допомогти у виявленні та протидії кіберзагрозам, які можуть виникати у військових конфліктах
6.	Створення кібер-стратегії та планів надзвичайних ситуацій	Наявність чітких стратегій та планів дій у разі кібератаки або військового конфлікту допомагає забезпечити ефективне керівництво та координацію дій
7.	Захист інформаційної інфраструктури	Захист інформаційних систем, включаючи бази даних, важливий для запобігання несанкціонованому доступу до критичних даних та інформації.

Джерело: розроблено автором

Враховуючи постійне розвиток технологій та загроз кібербезпеки, необхідно постійно вдосконалювати заходи кіберзахисту енергетичної інфраструктури та бути готовими до найбільш непередбачуваних сценаріїв.

Кіберзахист енергетичної інфраструктури в Україні в умовах війни включає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення стійкості енергетичної системи до ворожих кібератак. З огляду на значні збитки та руйнування, спричинені військовими діями, важливість кіберзахисту стає особливо актуальною. Енергетична інфраструктура, зокрема теплоелектростанції,

системи електропостачання та газопроводи, стали мішенями для атак. Це призвело до масштабних відключень та зупинок роботи важливих об'єктів, посиливши кризові ситуації у зоні конфлікту.

Для посилення кіберзахисту використовуються такі заходи, як встановлення оновлень та виправлень критичних вразливостей, особливо тих, що використовуються зловмисниками. Агентство з кібербезпеки та безпеки інфраструктури США (CISA) веде базу даних таких вразливостей, що може слугувати орієнтиром для визначення пріоритетних напрямків роботи. Ключовим елементом захисту є також перегляд політики контролю доступу до систем із зосередженням уваги на багатофакторній аутентифікації та необхідності ізоляції високоризикових систем. Важливо забезпечити актуальність захисту від шкідливого програмного забезпечення, регулярно оновлювати програмне забезпечення та проводити зовнішнє сканування вразливостей систем, що мають доступ до інтернету [3].

Крім технічних аспектів, велике значення має залучення персоналу та забезпечення його обізнаності про кіберзагрози, методи фішингу та шахрайські дії. Компаніям важливо організувати психологічну підтримку для співробітників та їхніх сімей, провести тренінги щодо поведінки в кризових ситуаціях, а також забезпечити доступ до надійних джерел інформації.

Кіберзахист енергетичної інфраструктури в Україні в умовах війни охоплює ряд заходів, спрямованих на захист від атак, що можуть пошкодити або зупинити роботу енергетичних об'єктів. Це включає встановлення оновлень та виправлень для критичних вразливостей, зосередження уваги на багатофакторній аутентифікації, захист від шкідливого програмного забезпечення, зовнішнє сканування вразливостей та регулярне створення резервних копій важливих даних. Важливим є також моніторинг безпеки для своєчасного виявлення та реагування на вторгнення, а також планування дій у випадку зупинки діяльності в регіонах бойових дій.

Значні збитки та руйнування, спричинені військовими діями, посилюють важливість заходів кібербезпеки, оскільки енергетична інфраструктура стала мішенню для атак. Пошкодження та зупинки роботи важливих об'єктів, як-от теплоелектростанції, системи електропостачання, та газопроводи, створюють кризові ситуації, що підкреслюють необхідність захисту від подібних інцидентів.

Підходи до кіберзахисту повинні бути інтегрованими, залучаючи як технічні заходи, так і забезпечення обізнаності та підготовку персоналу, щоб ефективно протистояти кіберзагрозам та мінімізувати ризики для енергетичної інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Симонов А. А. Кіберзахист інформаційних і керуючих систем атомних електростанцій. *Кібербезпека енергетики* : матеріали наук.-практ. конф. Інту проб. моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова Нац. акад. наук України (м. Київ, 31 трав. 2023 р.). Київ, 2023. С. 93–95.
2. Свиридчук Ю. В Україні зафіксували майже 4 000 кібератак з боку РФ. 2023. URL: <https://suspihne.media/619941-v-ukraini-zafiksuvali-majze-4-000-kiberatak-z-boku-rf/#:~:text=Команда%20реагування%20на%20надзвичайні%20ситуації,міністра%20фінансів%20США%20Грем%20Стіл>.
3. Щавінський Ю. В., Пальчинська В. Б. Правові механізми забезпечення кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури України в умовах гібридної війни. *Виклики та загрози критичній інфраструктурі* : монографія / НУО Інст Cyberspace Research. Детройт, США, 2023. С. 198–202.

Ключові слова: кіберзахист, енергетична інфраструктура, війна, бойові дії, безпека.

Keywords: cyber defense, energy infrastructure, war, combat operations, security.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З КІБЕРБЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Підготовка фахівців з кібербезпеки в умовах війни набуває особливої актуальності та виликів, адже сучасні конфлікти не обмежуються лише традиційним бойовим протистоянням, а все частіше включають в себе і кіберпростір. Це вимагає глибокого переосмислення та адаптації програм підготовки спеціалістів, які займаються захистом інформаційного простору.

Перше і, мабуть, найважливіше – зростає потреба у фахівцях, здатних оперативно реагувати на кіберзагрози, які еволюціонують з надзвичайною швидкістю. У відповідь на це освітні програми мають акцентувати на розвитку практичних навичок у реальних умовах, що включає не тільки теоретичне навчання, але й регулярні практичні заняття з використанням симуляторів кібератак та захисту, а також стажування в організаціях пов'язаних з кібербезпекою [1].

Іншим критичним аспектом є включення до програми вивчення психології ворога та методів психологічної війни в кіберпросторі. Розуміння мотивів та методів противника дозволяє ефективніше протидіяти кібератакам. Окрім технічних аспектів, важливу роль відіграє підготовка фахівців до роботи під тиском та в умовах обмежених часових ресурсів, що є характерним для воєнного стану.

Змінюються і методи навчання. Все більшу роль відіграють онлайн-курси та дистанційне навчання, яке дозволяє спеціалістам продовжувати освіту незалежно від їхнього місцезнаходження. Це особливо важливо в умовах війни, коли доступ до традиційних освітніх закладів може бути обмеженим. Однак, незважаючи на переваги дистанційного навчання, важливо забезпечити високий рівень інтерактивності та можливість для студентів здобувати практичний досвід.

Важливу роль у підготовці фахівців з кібербезпеки в умовах війни відіграє міжнародне співробітництво [2].

Обмін знаннями, досвідом та навичками між країнами та організаціями дозволяє формувати глобальну систему кібербезпеки, здатну ефективно протистояти масштабним кіберзагрозам. Це також сприяє стандартизації підходів до кібербезпеки та розвитку єдиних навчальних програм, які будуть актуальні на міжнародному рівні.

Підготовка фахівців з кібербезпеки в умовах війни вимагає комплексного підходу, який включає розвиток технічних навичок, психологічну стійкість, здатність працювати в команді під тиском, а також глобальну співпрацю та обмін знаннями. Це дозволить створити нове покоління фахівців, здатних ефективно захищати кіберпростір в найскладніших умовах.

Особливу увагу слід звернути на важливість інновацій та технологічного прогресу у сфері кібербезпеки. Військові конфлікти акцентують необхідність впровадження передових технологій для захисту інформаційних систем та мереж. Це означає, що програми підготовки мають інтегрувати найновіші розробки у галузі штучного інтелекту, машинного навчання та квантових технологій, щоб підготувати фахівців, які можуть ефективно протистояти не лише сучасним, але й майбутнім кіберзагрозам. Інноваційний підхід передбачає не лише засвоєння новітніх технологій, але й розвиток критичного мислення, здатності до швидкого аналізу та адаптації стратегій захисту в змінних умовах.

Також важливим аспектом є психологічна підготовка фахівців, що передбачає формування вмінь ефективно працювати під високим рівнем стресу, розвиток лідерських якостей та вміння приймати швидкі та обґрунтовані рішення. В умовах війни, коли на кону стоять людські життя та безпека держави, ці навички стануть вирішальними.

Заохочення до неперервного самовдосконалення та навчання є ще однією критичною складовою. Сфера кібербезпеки швидко розвивається, і фахівці повинні бути готові до постійного оновлення своїх знань та навичок, щоб відповідати зростаючим викликам. Це вимагає від освітніх програм включення модулів з самоосвіти та методик ефективного навчання, які допоможуть спеціалістам з кібербезпеки залишатися на передовій боротьби з кіберзлочинністю.

На міжнародному рівні, співпраця у сфері кібербезпеки має включати не лише обмін інформацією про загрози та вразливості, але й спільну розробку стандартів та практик захисту. Така співпраця сприяє створенню єдиної глобальної системи кіберзахисту, здатної ефективно протистояти міжнародному кібертероризму та еспіонажу.

Підготовка фахівців з кібербезпеки в умовах війни вимагає глобального погляду на проблему, інтеграції технічних, психологічних та міжнародних аспектів, а також підтримки інновацій та технологічного прогресу. Тільки такий комплексний підхід забезпечить формування ефективної глобальної системи кібербезпеки, здатної протистояти викликам сучасності та майбутнього.

Основні ключові аспекти підготовки фахівців з кібербезпеки в умовах війни:

1. Розуміння контексту війни – фахівці з кібербезпеки повинні ретельно аналізувати та розуміти контекст військових дій, включаючи мету, стратегії та тактику сторін конфлікту.
2. Постійна підготовка до нових загроз – військові конфлікти швидко змінюються, і фахівці з кібербезпеки повинні бути завжди готові до нових типів кібератак і методів оборони.
3. Спеціальні навички та знання – підготовка фахівців з кібербезпеки включає в себе здобуття спеціалізованих навичок і знань, таких як аналіз шкідливих програм, виявлення інтранет-зловмисників, криптографія тощо.
4. Ефективність реагування на інциденти – фахівці повинні бути готові швидко реагувати на кібератаки та вживати заходів для мінімізації шкоди.
5. Співпраця з іншими військовими відділами – фахівці з кібербезпеки повинні співпрацювати з іншими військовими відділами, включаючи розвідку, зв'язок та військові команди, для ефективного захисту військових мереж та систем.
6. Розвиток симуляцій та тренувань – важливо проводити симуляції кібератак та тренування для підвищення навичок фахівців і вдосконалення захисту військових систем.
7. Забезпечення безпеки інформації – фахівці повинні бути в змозі забезпечувати конфіденційність, цілісність і доступність важливої інформації в умовах активних кібератак [3].

Ці аспекти підкреслюють важливість спеціалізованої підготовки та спроможностей фахівців з кібербезпеки в умовах війни для ефективного захисту військових мереж і систем від кіберзагроз.

Підготовка фахівців з кібербезпеки в умовах війни вимагає глибокого розуміння воєнного контексту, оскільки це дозволяє адаптувати стратегії та тактики оборони до змінюваних загроз. Спеціалізовані навички та знання, як-от аналіз шкідливих програм та криптографія, стають фундаментальними для розробки ефективних методів протидії кібератакам.

Важливу роль відіграє швидке та ефективне реагування на інциденти, що вимагає від фахівців здатності до оперативного аналізу ситуації та прийняття рішень. Співпраця з іншими військовими підрозділами є ключовою для створення об'єднаної системи оборони, де кожен елемент взаємодіє для забезпечення цілісного захисту. Розвиток симуляцій та тренувань допомагає вдосконалити навички фахівців і підвищити готовність до неочікуваних загроз. Окрім того, забезпечення безпеки інформації є критичним аспектом, що включає захист конфіденційності, цілісності та доступності даних. В цілому, підготовка фахівців з кібербезпеки у воєнний час вимагає комплексного підходу, який поєднує технічні знання, оперативну гнучкість та міжвідомчу координацію для забезпечення надійного захисту від кіберзагроз.

Список використаних джерел

1. Гелешко І., Ящук В. Сучасні тенденції використання інформаційних технологій при підготовці фахівців з кібербезпеки. *Інформаційна безпека та інформаційні технології*: матеріали зб. тез доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30 листоп. 2022 р.). Львів, 2022. С. 339–341.
2. Арсенович Л. А. Організація професійної підготовки фахівців із кібербезпеки основними суб'єктами національної системи кібербезпеки: практичний аспект. *Ефективність державного управління*. 2021. Вип. 1, № 62 (1). С. 91–102.
3. Трушкіна Н. В. Трансформація системи підготовки кадрів та підвищення професійної компетентності фахівців у сфері кібербезпеки в умовах війни. *Формування іміджу закладу освіти на основі сучасних комунікаційних технологій*: матеріали всеукр. наук.-пед. підвищ. кваліфікації з екон. наук, 27 берез. – 7 трав. 2023 р. Львів ; Торунь, 2023. С. 197–201.

Ключові слова: кібербезпека, війна, фахівці, інновації, безпека інформації.

Keywords: cybersecurity, war, specialists, innovations, information security.

СЕКЦІЯ 25

ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ, ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ ЯК ЗАСОБУ НАЛАГОДЖЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ

*Керівник секції: завідувач кафедри іноземних мов,
кандидат філологічних наук, доцент Ю. О. Томчаковська*

Секретар секції: кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Л. Д. Швелідзе

Томчаковська Юлія Олегівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент*

СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ

Загальновідомим є факт надзвичайного впливу медіа на суспільство, культуру і політику. Вивчення медійної термінології допомагає розуміти, які терміни та концепти використовуються в медійних повідомленнях і як вони впливають на наше сприйняття і розуміння інформації [1]. Англійська мова є однією з найбільш поширених мов у світі і використовується в багатьох міжнародних медійних контекстах. Дослідження англомовної медійної термінології допомагає покращити міжнародну комунікацію і зрозуміння медійних текстів з різних культур і країн.

Насамперед, слід зазначити, що на сьогодні сформована окрема наукова дисципліна – *медіазнавство*, яка вивчає масові комунікації і медіа в широкому сенсі. Вона досліджує різні аспекти медіа, такі як засоби масової інформації, соціальні мережі, журналістику, рекламу, кіно і телебачення. Медіазнавство вивчає, як медіа впливають на суспільство, культуру, політику і індивідуальність людини. Вона також досліджує медійну продукцію, способи її створення, розповсюдження та сприйняття.

Саме в межах медіазнавства виокремилась *медіалінгвістика* – галузь мовознавства, яка вивчає взаємозв'язок мови та медіа. Вона досліджує, як мова використовується в медіа-контексті, які мовні засоби та стратегії використовуються для комунікації через медіа, а також які впливи медіа мають на мову [3].

Медіалінгвістика вивчає різні аспекти мови в медіа, такі як жанри медіа-текстів, стилістика медіа-мовлення, мовленнєва манера ведучих та журналістів, використання стилістичних прийомів та психолінгвістичні аспекти медіа-комунікації. Основні завдання медіалінгвістики включають вивчення мовних структур у медіа, аналіз дискурсу медіа (мовних патернів, ідеологій та зв'язків між мовою та соціальними факторами в медіа), вивчення впливу медіа на мову, аналіз мовних механізмів пропаганди та маніпулятивних стратегій і тактик в медіа, дослідження мовної політики та планування в медіа, дослідження лінгвальних особливостей нових форм медіа, зокрема, цифрових платформ [3].

Медійний дискурс – це специфічна форма комунікації, яка використовується засобами масової інформації для впливу на громадську думку. Для досягнення своїх цілей у медійному дискурсі використовуються різні стратегії та тактики. По перше, відзначимо емоційне залучення аудиторії. Медійні тексти часто використовують емоційні засоби, щоб привернути увагу аудиторії та викликати в них певні почуття. Це досягається за допомогою сильних за-

головків, візуальних ефектів або використанням емоційно-забарвленої лексики. Наступною широко застосованою стратегією є створення образу ворога або героя для підсилення свого повідомлення та викликання емоцій у аудиторії.

Медійний дискурс використовує елементи соціальної доказовості, такі як цитування експертів, результати досліджень або опитувань, щоб підтвердити свою точку зору та аргументувати її. Медійні засоби часто маніпулюють інформацією, використовуючи вибіркове подання фактів, викривлення даних або навіть вигадкування історій для досягнення своїх цілей. Маніпулятивні техніки у медіа застосовуються для впливу на громадську думку, формування певних переконань або ставлення до певних подій чи осіб. Тут, зокрема, відзначимо використання заголовків, які мають сенсаційний характер або викликають сильні емоції, для привертання уваги аудиторії. Вибіркове подання фактів передбачає наведення лише обраних фактів або даних, які підтримують певну точку зору, ігноруючи або вигадуючи інші для досягнення визначених цілей. Досить часто зустрічаються маніпуляції зображеннями – використання фотографій або відео, які можуть бути вигаданими або відредагованими, для створення певного ефекту. Збільшення або вигадкування конфліктів, скандалів або суперечок для привертання уваги та збільшення глядацької або читацької аудиторії також часто спостерігається у медіа. Зміна або перекручення фактів, подання неправдивої інформації або змішування фактів з домислами для створення певного враження або ефекту також є невід'ємним елементом маніпулятивної стратегії. Використання емоційних засобів, таких як музика, звуки, кольори, застосовується для виклику певних емоцій у глядачів або читачів.

Ці маніпулятивні техніки можуть бути використані у різних медіаформатах, таких як новини, реклама, соціальні мережі тощо, для досягнення різних цілей від впливу на громадську думку до збільшення глядацької аудиторії.

Візуальні ефекти, такі як фотографії, відео, графіка, можуть бути використані для підсилення повідомлення. Масмедійний дискурс характеризується високим ступенем актуалізації, залучення новітнього вербального термінологічного інструментарію та поняттєвого апарату. На слушну думку дослідників, стиль медіадискурсу передбачає використання не лише вербального фонду, а й інших засобів мовного вираження образності, експресії тощо [1; 2].

Медійні засоби часто використовують специфічний сленг або жаргон, щоб говорити на мові своєї цільової аудиторії та підсилити її ідентифікацію з ними.

Отже, зазначені стратегії та тактики використовуються для досягнення різних цілей у медійному дискурсі, таких як формування громадської думки, вплив на поведінку аудиторії або підтримка певних ідей чи цінностей.

Список використаних джерел

1. Потапенко С. І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти. Ніжин : Видво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. 391 с.
2. Чумак Л. М. Лексичні інновації в англомовному медійному дискурсі початку XXI століття: структурний і лінгвопрагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2018. 237 с.
3. Шевченко Л. І. Медіалінгвістика в сучасній Україні: аналіз ситуації. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ, 2013. Вип. 26. С. 3–12.
4. Matheson D. Media discourses: analysing media texts. London : Open Univ. Press, 2005. 206 p.

Ключові слова: медіалінгвістика, медійний дискурс, стратегії, тактики.

Keywords: media linguistics, media discourse, strategies, tactics.

ПЕРЕКЛАД У ВІЙСЬКОВІЙ ГАЛУЗІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Час визначає умови та встановлює пріоритети, і в умовах повномасштабної війни в українському суспільстві велике значення надається військовому дискурсу в усіх сферах життя. Події сьогодення мають вирішальне значення для майбутнього не лише нашої країни взагалі, а й для її наукового розвитку зокрема.

Необхідність аналізу англomовного військового дискурсу у контексті перекладу обумовлена процесами глобалізації та збільшенням співпраці збройних сил України з американськими та європейськими військами, під час якої англійська мова використовується як основна мова спілкування. Дослідження англomовного військового дискурсу є перспективним з методологічної точки зору, оскільки переклад у військовій галузі та навчання англійської мови для конкретних цілей у військових навчальних закладах залишатимуться важливими сферами зайнятості для випускників філологічних спеціальностей в Україні.

Військовий дискурс може бути розглянутий як інституційний, оскільки він функціонує у межах військових структур та організацій як особлива система комунікації. Військовий дискурс визначається специфічними правилами, термінологією, темами та метою, які характеризуються військовою справою та військовими процесами. Дослідники розглядають військовий дискурс як систему концептів, що відображають уявлення про реальні та уявні об'єкти, явища та їх взаємодії у військовому контексті, їх раціональну та емоційну оцінку, а також засоби комунікації між військовими та зовнішнім світом [2].

Військовий дискурс має свої типологічні характеристики, які визначають його особливості та специфіку. Насамперед, це функціональна спрямованість, оскільки військовий дискурс має за свою основну мету передачу військової інформації, взаємодію між військовими підрозділами, а також регулювання військових процесів. Термінологічна специфіка знаходить своє відображення у використанні специфічної термінології, яка відображає військові стратегії, тактики, обладнання та процеси. Також слід відзначити структурованість та формалізованість військового дискурсу, що дозволяє ефективно передавати військову інформацію та документувати військові події.

Основні аспекти перекладу у військовій галузі включають термінологію та технічні терміни, військові стратегії та тактики, документацію звітів та командних наказів, а також специфічні деталі обладнання та зброї. Роль перекладача у військовій галузі полягає в забезпеченні правильного та професійного перекладу військових термінів та документації, який відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування військових структур [1; 4].

Певні виклики при перекладі англomовних військових термінів українською мовою стосуються, перш за все, культурних відмінностей, оскільки певні терміни можуть мати культурні контексти, які потрібно враховувати при перекладі для того, щоб зберегти їхнє значення та відтінки. Цілком очевидним є той факт, що у кожній армії світу є свої унікальні особливості, які проявляються не лише на рівні структури та організації, а також у військових звичаях та традиціях. Ці унікальні риси виявляються також на мовному рівні серед військовослужбовців різних країн, особливо у контексті військового документування та сленгу. Важливо уникати спотворення змісту цих особливостей під час військового перекладу, щоб передати реалії, що є характерними для військових формувань конкретних країн [3]. До того ж, військова термінологія постійно оновлюється, тому важливо слідкувати за новими термінами та їхніми перекладами для забезпечення актуальності. Важливо також враховувати контекст в якому використовується термін для того, щоб забезпечити правильний переклад, оскільки деякі терміни можуть мати різні значення в залежності від контексту.

Для перекладу військових термінів з англійської українською мовою використовуються різні прийоми, такі як граматичні заміни, лексико-семантичні заміни, транскрибування, транслітерація, описовий переклад, дослівний переклад або калькування та інші. Використання описового перекладу пояснюється різницею у лексико-синтаксичній структурі української та англійської мов, а також меншим розвитком української військової промисловості і системи загалом.

Окремо слід відзначити етичний аспект перекладу, оскільки відповідному фахівцю необхідно дотримуватися вимог збереження секретності та конфіденційності при перекладі військової документації.

Список використаних джерел

1. Балабін В. В., Лісовський В. М., Чернишов О. О. Основи військового перекладу (англ. мова) / за ред. В. В. Балабіна. Київ : Логос, 2008. 587 с.
2. Корольова Т., Соріч Р., Александрова О. Військовий дискурс та особливості його перекладу. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки* : зб. наук. пр. Одеса, 2021. № 33. С. 369–387.
3. Шкута О. Г. Відтворення військової термінології українською мовою : (на матеріалі сучас. публіцист. текстів). *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2017. Вип. 34. С. 273–277.
4. Popelyuk V. P., Naumov O. I. Some specific features of translating abbreviations if military English. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71), № 6, ч. 3. С. 46–51.

Ключові слова: військовий дискурс, термінологія, переклад, типологія.

Keywords: military discourse, terminology, translation, typology.

Варешкіна Наталія Володимирівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент*

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Відомий вислів «Бажаю тобі жити у цікаві часи» вважається стародавньою китайською приказкою. Але слово «цікаві» в даному контексті не має жодного позитивного значення. Насправді, більш вдалим є переклад «Щоб ти жив у часи змін!» Це означає зміни, які є незручними, несподіваними, до того ж загрозливими. І, безумовно, це часи, в які ми всі живемо зараз. Десь на задньому плані – невизначеність змін, що відбуваються в наш час.

Політичні й економічні зміни більше не пов'язані лише з тією країною, в якій вони відбуваються. Соціальні зміни тиснуть на всіх нас: неповна робоча зайнятість, неповні сім'ї – список може бути довгим. Молоде, освічене покоління, яке охрестили поколінням Y, не схильне поважати авторитети і не бажає сприймати практики минулих поколінь.

Люди повсякчас очікують, що їм пояснять більше, що додає нового тиску на процес спілкування. Багато людей розраховують на те, що працюватимуть у різних країнах або, що важливіше, з людьми з різних країн та різноманітного походження. Занепокоєння та тиск, з яких складається теперішній світ, в якому ми повинні жити і працювати, є джерелом тривоги і збентеження. І нам щастить, якщо це не відбувається постійно. Робота більшості середньостатистичних людей стає все більш стресовою, оскільки робоче навантаження зростає. Збіль-

шення кількості актів комунікації сьогодні є справжньою проблемою: нещодавнє опитування показує, що досить звичним стало мати близько сотні спілкувань щодня. Це вимагає нових навичок, тому що це вже не є «проблемою» професійних представників компанії з комунікації. Кожний співробітник, швидше за все, просто сам зробить презентацію або напише ділову пропозицію [4, с. 11].

В нашому сьогоденні глобалізація вже є констатацією факту, а мовою міжнародного спілкування, поза всяким сумнівом, є англійська.

Англійська мова необхідна всім, хто хоче рухатися вперед у сучасній глобальній економіці, яка швидко розвивається. І оскільки ми знаємо, що використання англійської мови на роботі відрізняється від загальної, розмовної англійської, багато курсів викладання були розроблені з урахуванням професійного життя. Опанування курсу англійської мови за професійним спрямуванням має сформувати у (майбутніх) професіоналів навички, необхідні для впевненого спілкування міжнародною мовою світу.

Незалежно від того, шукають люди роботу своєї мрії, хочуть бути більш продуктивними на роботі або намагаються збільшити свої шанси на підвищення, досвідчені викладачі та комунікативний підхід у викладанні англійської мови допомагають їм на цьому нелегкому шляху.

Більшість курсів навчання англійської мови за професійним спрямуванням зосереджені на ситуаціях, які пов'язані з повсякденним професійним життям. Це і написання звітів, і дзвінки клієнтам, і розсилка документів електронною поштою, і проведення зустрічей з колегами. А за наявності комплексних навчальних ресурсів шанси на успіх стають набагато вищими.

Набуття комунікативної компетентності та впевненості у професійному спілкуванні є важливим питанням не лише для здобувачів вищої освіти, а й для будь-якого члена суспільства, особливо коли країна цього дуже потребує.

Спілкування означає обмін ідеями, інформацією, почуттями тощо. Інформація під час спілкування не просто передається, а й формується, розвивається, конкретизується. Повідомлення в комунікації – це процес формування і розвитку якоїсь інформації, ідеї, що мають на увазі люди, які беруть участь в спілкуванні. Ми також можемо розглядати спілкування як взаємодію і взаєморозуміння. Вона включає наміри, мотиви та цілі партнера по комунікації [1].

Процес викладання англійської мови для майбутньої професії не є легким, якщо і здобувачі освіти, і їхні викладачі не є носіями мови. Важливо завжди пам'ятати про вербальні та невербальні види спілкування. Звичайно, мова є найпоширенішим засобом спілкування, а усне та письмове мовлення є частиною будь-якого навчального процесу. На певному рівні, наприклад, середньому або продвинутому, студенти використовують різні способи звертатися до аудиторії, наприклад з доповіддю або презентацією, що сприяє розвитку комунікативних навичок здобувачів освіти. Але існує й інший аспект – навчання крос-культурній обізнаності, що теж допомагає покращити комунікативні навички, тобто навички спілкування. На вербальному рівні спочатку це може бути обмежено низкою граматичних структур, найбільш поширених у користуванні носіями мови. Якщо ми говоримо про англійську мову, то це структури, що мають на меті уникнути прямолінійності, відвертості висловлювання. Такі форми організації висловлювання дають можливість дистанціюватися, що є ключовою рисою, яка характеризує, зокрема, британський менталітет.

Що стосується саме навичок усного спілкування, то головним для здобувачів освіти буде знати, яким чином висловлюватися, спілкуватися, робити презентації, вести переговори тощо. Також важливо правильно все планувати, грамотно писати службові повідомлення, ділові листи, електронні листи, звіти, резюме, і писати все це в офіційному, лаконічному і зрозумілому стилі.

Викладачі повинні мати на увазі, що більшість здобувачів освіти, які вивчають англійську мову за професійним спрямуванням, як правило, орієнтовані на результат. Такий курс пови-

нен дати їм все, що потрібно знати для виконання професійних обов'язків. Вони мають знати, як організувати окремі слова в речення, щоб висловити свої ідеї відповідно до ситуації. «Це правда, що вдале письмове та усне мовлення відображають хороше мислення. Вони походять від здатності пристосовуватися і знати, як змінити організацію ідей і слів відповідно до випадку» [3, с. 31].

Під час опанування студентами курсу викладачі також мають пояснити різницю між офіційною та неофіційною мовою, британським та американським варіантами англійської мови.

Слід також зазначити, що професійне співтовариство – це спільнота людей, для якої характерний певний дискурс, що визначається видом професійної діяльності. Спілкування в будь-якій сфері характеризується багатогранністю, оскільки різні сфери професійного спілкування мають особливий тезаурус або лексику, ситуації взаємодії, комунікативні та практичні наміри, стратегії їх досягнення [2, с. 208].

Умовами реалізації вищезазначеного є спрямованість на особистісний розвиток студентів на основі використання сучасних методів навчання, які сприяють підвищенню мотивації до вивчення іноземної мови як засобу спілкування.

Список використаних джерел

1. Dignen B. Communicating across cultures. Professional English. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2014. 96 p.
2. McCarthy M. and Clancy B. From Language as System to Language as Discourse. Routledge handbook of English language Teacher Education. Routledge, 2019. P. 201–215.
3. Northy M., Seijts J. Impact. A Guide to Business Communication. 9th Ed. Pearson Canada, 2018. 288 p.
4. Swan M. Practical English Usage. 3rd Fully Revised Ed. Oxford : Oxford Univ. Press, Oxford, 2009. 689 p.
5. Sweeny S. English for Business Communication. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2013. 128 p.

Ключові слова: спілкування, професійна комунікація, комунікативні навички, усне та письмове мовлення, професійного спрямування.

Keywords: communication, professional communication, communication skills, oral and written speech, for professional purposes.

Дихта Наталя Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат юридичних наук*

Явдошук Анастасія Андріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри іноземних мов*

НАВЧАННЯ ФОНЕТИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Навчання правильній вимові – важливий напрямок діяльності викладача англійської мови. Британські методисти при навчанні англійської мови молоді у віці 15 – 18 років рекомендують починати з вступно-корекційного курсу на кожному етапі навчання, включати теоретичні відомості, ігрові вправи і країнознавчий компонент. Формування фонетичних навичок у здобувачів вищої освіти немовних вишів має свої особливості: наявність у більшості вишів у програмі навчання англійської мови не вступно-корекційної, а супровідного

курсу фонетики, включення до нього як ігрових, а й традиційних фонетичних вправ, широке використання інформаційних і комунікаційних технологій. Практика роботи у виші, бесіди з викладачами свідчать про те, що здобувачі вищої освіти при вступі до вишу потребують особливої педагогічної підтримки при формуванні слухо-вимовних навичок. Багато хто з них має перерву у вивченні англійської мови, існують різні фактори, що ведуть до зниження мотивації, у цієї категорії здобувачів відсутні навички самостійної роботи над фонетикою. У тезах запропоновано шляхи вирішення проблем, які є у здобувачів вищої освіти, для формування фонетичних навичок у виші.

Викладачам вишу слід надати здобувачам вищої освіти педагогічну підтримку, а викладачам к зі свого боку – навчити своїх здобувачів вищої освіти самостійній роботі над фонетичною стороною мови.

Провідні методисти в галузі навчання іноземних мов та викладачі-практики одно-стайно вважають важливим напрямом педагогічної діяльності викладача іноземної мови на всіх рівнях освіти формування у фонетичних навичок, що навчаються, – здатності правильно сприймати звуковий зразок, асоціювати його зі значенням і адекватно відтворювати. Для здобувачів вищої освіти усіх спеціальностей та напрямів підготовки сформовані фонетичні навички у складі міжкультурної компетенції дозволяють здійснювати компетентне міжкультурне спілкування. Майбутнім спеціалістам із професійною освітою, чия професійна діяльність пов'язана з іноземною мовою, наприклад, фахівцям сфери туризму та гостинності, а також і працівникам тих організацій і підприємств, серед співробітників або клієнтів яких можуть бути іноземні громадяни, правильна вимова та розуміння мови, що звучить, дозволяє фонетично коректно здійснювати професійну діяльність. Для фахівців з вищою освітою фонетичні навички набувають ще більшого значення. Якщо вони сформовані недостатньо, утруднюється розуміння мови зарубіжного ділового партнера, і навіть знижується соціальна оцінка власної промови у власних очах співрозмовника.

Фонетичний матеріал у супровідному курсі фонетики вивчається в наступному обсязі:

1. приголосні та голосні у різних фонетичних позиціях, поєднання приголосних, поєднання голосних, вимова граматичних форм слова;
2. ритмічні моделі складних слів, групи слів з постійним і рухливим наголосом;
3. злитість вимови слів у промови: ненаголошені слова та слова з ослабленим наголосом;
4. закономірності синтагматичного членування, можливе розташування центру інтонаційної конструкції та її перенесення, інтонаційне оформлення речень у тексті.

Викладачі англійської мови мають багато цікавих методичних ідей для роботи над фонетикою. Лідерство британських методистів у цій галузі, безперечно.

Велику користь у становленні фонетичних навичок дає знання знаків міжнародної фонетичної транскрипції. Транскрипція завжди супроводжує словникову статтю у словниках, і, звернувшись до словника, здобувачі вищої освіти можуть уточнити вимову тієї чи іншої слова.

Великим плюсом є те, що взірцем англійської вимови для здобувачів вищої освіти нині є не лише викладач.

Список використаних джерел

1. Бігич О. Б. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підруч. для студ. лінгв. ун-тів і фтів ін. мов вищ. навч. закладів. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
2. Калініна Л. В. Використання ігрових технологій у навчанні вимови англійських звуків та їх комбінацій. *Іноземні мови в школах України*. 2018. № 5. С. 19–22.
3. Майєр Н. В., Устименко О. М. Практикум з методики використання сучасних засобів, методів і технологій навчання іноземних мов і культур : навч.-метод. посіб. для самост. роботи студ. магістратури. Київ : Ліра-К, 2018. 19 с.

4. Редько В. Г., Пасічник О. С. Особливості реалізації змісту рівневого навчання іноземних мов у старшій профільній школі в Україні. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. пр. Київ, 2012. Вип. 12. С. 649–662.

Ключові слова: англійська мова, професійна освіта, фонетика, фонетичні навички, вимова, інформаційно-комунікаційні технології.

Keywords: English, vocational education, phonetics, phonetic skills, pronunciation, information and communication technologies.

Єрмоєнко Світлана Василівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент*

ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКИХ ДІЄСЛІВ ГОВОРІННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Пропоноване дослідження присвячено аналізу особливостей передачі дієслів говоріння в українською мовою у художньому тексті, воно виконано на матеріалі збірки казок відомого англійського письменника Оскара Уайльда 'The Happy Prince and Other Tales' («Щасливий принц» та інші казки) та перекладу українською мовою, виконаного відомим українським вченим-перекладознавцем І. Корунцем.

Реалізація того чи іншого значення високочастотного дієслова говоріння навіть в оригіналі обумовлена переважно контекстом. У перекладі ж необхідно враховувати не лише контекст, в оточенні якого вживається аналізоване дієслово, а також особливості тієї мови, на яку здійснюється переклад. Це призводить до пошуку перекладачем необхідного варіанту перекладу не лише з існуючих у словниках та закріплених за цим дієсловом відповідників, але до пошуку контекстуальних заміни, які супроводжуються трансформаційними процесами.

У нашій діяльності ми розуміємо однозначні еквіваленти як постійні рівнозначні відповідники між одиницями вихідного і перекладного текстів, які не змінюються в залежності від контексту і зафіксовані в словниках або інших довідкових виданнях. Множинні (варіантні) відповідники розуміються як ті, які мають кілька значень або словникових відповідників для однієї одиниці оригіналу, і вибір між ними повністю залежить від контексту. Контекстуальні заміни, з свого боку, це варіант перекладу одиниці оригінального тексту, який підходить лише для конкретного контексту, обумовлений самим контекстом і часто виникає через застосування відповідних трансформацій перекладачем.

Таблиця 1

Переклад англійських дієслів говоріння українською мовою

Дієслово говоріння	На рівні варіантних відповідників		На рівні контекстуальних заміни	
	Кількість	%	Кількість	%
to say	68	23.5	106	36
to cry	33	11.5	18	6
to answer	19	6.5	14	5
to ask	5	2	12	4
Інші (to remark, to shout, to scream, to mutter, to reply, to enquire)	7	2.5	8	3
Всього	132	46	158	54

У процесі роботи з практичним матеріалом ми прийшли до наступних висновків:

При передачі дієслів говоріння в українському варіанті перекладу казок Оскара Уайльда перекладач надає незначну перевагу контекстуальним замінам, зумовленими такими трансформаціями як конкретизація, смисловий розвиток і лексичне додавання. Переклад на рівні контекстуальних замінів значно переважає при передачі високочастотного дієслова говоріння 'to say' (106 випадків – 36%), що пояснюється не лише узагальнюючим характером його семантики, а й тим, що він найчастіше вводить пряму мову персонажів казок, оскільки вибір відповідного контекстуального варіанту перекладу залежить і від змісту речення прямої мови, і від змісту усієї ситуації спілкування. Лексично ці заміни представлені наступними дієсловами української мови – *здивуватися, запитати, перепитати, подумати, вигукнути, благодіти, погодитися, повторити, звеліти, вести мову*; а також – *скиглити, привітатися, зрадіти, забідкатися, озватися, дорікнути, розгніватися*. В той же час розгалуженість словникової статті дієслова 'to say' сприяє тому, що перекладач також нерідко звертається до варіантних відповідників, зафіксованих у двомовних словниках – 68 випадків (23.5%). Серед них представлені такі лексеми, як *сказати, промовити, пояснити, заявити, відповісти*.

Водночас при передачі дієслів говоріння, які мають меншу частотність в англійській мові, спостерігаємо незначне превалювання перекладу на рівні варіантних відповідників, що складає – 64 випадки (22.5%) у порівнянні з перекладом на рівні контекстуальних замінів – 52 випадки (18%). Таким чином, можна зробити висновок про взаємозалежність частотності дієслова говоріння і його перекладу: переклад українською мовою таких високочастотних дієслів говоріння як 'to say', 'to ask' тяжіє до рівня контекстуальних замінів, в той же час дієслова з нижчою частотністю 'to answer', 'to reply', 'to cry', 'to shout', 'to scream', 'to mutter', 'to remark', 'to enquire' передаються переважно з використанням відповідного словникового варіанту перекладу.

Список використаних джерел

1. Карабан В. І. Попередження інтерференції мови оригіналу у перекладі (граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську). Вінниця : Нова Книга, 2001. 405 с.
21. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 448 с.
3. Oscar Wilde. Collected Works of Oscar Wilde. Wordsworth Editions Limited, 1997. 1097 p.
4. Оскар Уайльд . Казки / пер. І. Корунець. Київ : Школа, 2000. 156 с.
5. Великий англо-український словник / за ред. М. В. Адамчика. Київ : Вища шк., 1999. 1597 с.

Ключові слова: дієслова говоріння, переклад, художній твір.

Keywords: verbs of speaking, translation, creative work.

Іванова Наталія Георгіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

МЕТОДИЧНІ НАСТАНОВИ КРЕАТОРІВ САЙТУ VIDEOELE (ПОЧАТКОВИЙ РІВЕНЬ НАВЧАННЯ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ)

Використання аудіовізуальних матеріалів (ABM) сайту VideoEle в навчанні іспанської мови як іноземної зазнало наукових досліджень у вітчизняній та зарубіжній іспаністиці [1-4].

Найбільшу увагу привертають найдокладніші методичні настанови для викладачів, які надаються креаторами сайту у безкоштовному відкритому доступі на власному ресурсі, тобто на самому сайті, в розділі "ZONA DE PROFESORES" із вказівкою цільової аудиторії. Зазначена інформація дозволяє здійснювати вибір відповідних матеріалів, враховуючи навчальні цілі та інтереси аудиторії. Для кожного АВМ є вкладки з транскрипцією, методичними вказівками, відповідями та інтерактивними завданнями, що містять загальний опис навчальних матеріалів. Рекомендується звернутися до змісту та обрати АВМ, що найбільшою мірою відповідає визначеним навчальним цілям та розробленій програмі, а також враховує інтереси аудиторії. Крім того, важливо визначити найбільш оптимальний момент у послідовності та зв'язності вашого курсу для логічної і стрункої презентації відеоматеріалу.

На сторінці «ZONA DE PROFESORES» слід перейти до підрозділу CONTENIDOS DEL NIVEL A1 (Зміст рівня A1), наданого у вигляді таблиці, де запропонована характеристика кожного АВМ за чотирма показниками: VOCABULARIO (Лексика), GRAMÁTICA (Граматика), FUNCIONES COMUNICATIVAS (Комунікативні функції), CULTURA Y SOCIEDAD (Культура і суспільство) (Рис.1).

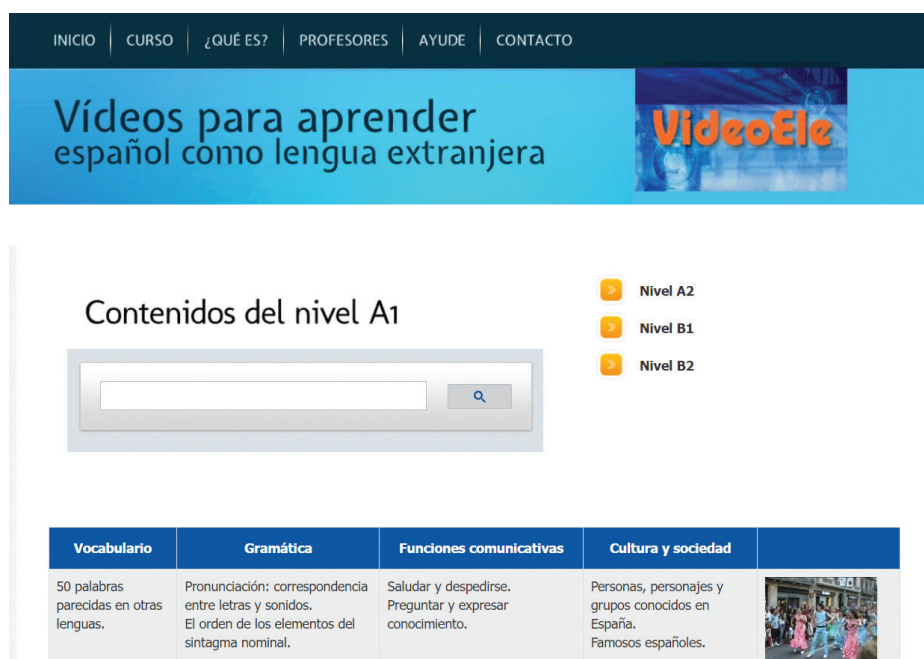

Рис. 1. Сторінка сайту **VIDEOELE: CONTENIDOS DEL NIVEL A1**.

У наведених на сайті **VIDEOELE** таблиці методично узагальнено 41 АВМ рівня A1 за лексичним, комунікативним, граматичним та соціокультурним навантаженням, що є доступними під час перегляду кожного відеоматеріалу. Слід зазначити, що не кожний АВМ реалізує всі зазначені функції. Так, в описах до 27 відео вказано всі чотири характеристики («PRIMERA CLASE DE ESPAÑOL», «¿CÓMO SE LLAMA?» [11], «NÚMEROS Y LETRAS», «COLORES» [10], «PAÍSES Y NACIONALIDADES», «ADVERBIOS» [6], «EN MI BARRIO HAY...» [21], «TIENDAS», «EL CUERPO» [18], «¿CÓMO SON LOS GIGANTES?» [12], «LA COMIDA» [23], «LA FAMILIA DEL REY» [25], «MI CASA», «EN EL PRESENTE» [19], «LAS COSAS QUE ME GUSTAN», «¿QUÉ LLEVAN?», «HACER DEPORTE» [22], «VOY AL INSTITUTO», «MEDIOS DE TRANSPORTE», «PROFESIONES», «COMUNIDADES AUTÓNOMAS» [13], «A GRANADA, EN AVIÓN» [5], «EN EL ZOO» [20], «¡BUEN FIN DE SEMANA!» [8], «AHORA ESTÁ CERRADO» [7], «¿SABES O CONOCES?», «CONOCER GENTE» [14]). У двох АВМ «PRONUNCIACIÓN (PERSONAJES)», «SABER SER Y SABER ESTAR») існує виключно колонка **GRAMÁTICA (Граматика)**. Два параметри **VOCABULARIO (Лексика)**, **GRAMÁTICA (Граматика)** мають 2 АВМ «LOS ARTÍCULOS INDEFINIDOS Y DEFINIDOS», «LA CONJUGACIÓN DEL PRESENTE REGULAR» [24]. Три функції (**GRAMÁTICA (Граматика)**, **CULTURA Y SOCIEDAD (Культура і суспільство)**) описа-

но у двох АВМ «*PRONUNCIACIÓN (MARCAS)*», «*PRONOMBRES PERSONALES*». Три характеристики *VOCABULARIO (Лексика)*, *FUNCIONES COMUNICATIVAS (Комунікативні функції)*, *CULTURA Y SOCIEDAD (Культура і суспільство)* притаманні 3 АВМ «*NÚMEROS DE 1 A 20*», «*NÚMEROS DE 20 A 100*», «*DÍAS Y MESES*» [16]. Три параметри *VOCABULARIO (Лексика)*, *GRAMÁTICA (Граматика)*, *FUNCIONES COMUNICATIVAS (Комунікативні функції)* характеризують 2 АВМ «*¿QUÉ, DÓNDE, CÓMO?*», «*LOS DEMOSTRATIVOS*». Три характеристики, крім лексичного аспекту (*GRAMÁTICA (Граматика)*, *FUNCIONES COMUNICATIVAS (Комунікативні функції)*, *CULTURA Y SOCIEDAD (Культура і суспільство)*) мають 3 АВМ «*¿QUÉ HORA ES?*», «*¿DÓNDE ESTÁ LA NIÑA?*» [17], «*NÚMEROS ORDINALES*»). Важливо відзначити, що переважна більшість АВМ супроводжується двома аудіоверсіями – іспанською та латиноамериканською (65% від загальної кількості досліджуваних АВМ), що сприяє розширенню лінгвокультурного досвіду здобувачів вищої освіти та поліпшенню їхнього розуміння різноманітності іспанської мови. Одна версія (іспанська) простежується у 14 АВМ (із 41 АВМ): *PRONUNCIACIÓN (MARCAS)*, «*¿CÓMO SE LLAMA?*» [11], *NÚMEROS DE 20 A 100*, *NÚMEROS Y LETRAS*, *LOS DEMOSTRATIVOS*, *PAÍSES Y NACIONALIDADES*, *DÍAS Y MESES* [16], *PRONOMBRES PERSONALES*, *LA CONJUGACIÓN DEL PRESENTE REGULAR* [24], *COMUNIDADES AUTÓNOMAS* [13], *AHORA ESTÁ CERRADO* [7], *SABER SER Y SABER ESTAR*, «*¿SABES O CONOCES?*», *CONOCER GENTE* [14].

Таким чином, за результатами дослідження виявлено, що АВМ на сайті **VIDEOELE** рівня A1 характеризуються різноманітністю та доступністю, що сприяє ефективному та успішному процесу навчання. Показано, що використання аудіовізуальних матеріалів сайту **VIDEOELE** для навчання іспанської мови як іноземної є важливим елементом навчального процесу. Ретельно розроблені методичні настанови для викладачів сприяють успішній реалізації навчальних цілей та задоволенню потреб аудиторії.

Список використаних джерел

1. Бігич О. О. Освітній сайт як засіб формування у студентів-філологів компетентності в іспаномовному аудіюванні. *Іноземні мови*. 2015. Вип. 2. С. 50–54. DOI: <https://doi.org/10.32589/im.v0i2.122529>.
2. Плієнко В. Методичні рекомендації організації та проведення дистанційного навчання з іспанської мови. *Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи. З досвіду роботи освітян міста Києва* : навч.-метод. посіб. / упоряд.: І. П. Воротникова, Н. В. Чайковська ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2020. С. 233–236.
3. Ramírez Peñuela J. E. Una propuesta de análisis de materiales para la enseñanza de ELE en el nivel A2 de la página Web videoele.com desde el enfoque comunicativo y por tareas. Soledad, Atlántico, Colombia, 17 de mayo de 2018. 88 p. URL: https://www.academia.edu/36659050/Una_propuesta_de_análisis_de_materiales_para_la_enseñanza_de_ELE_en_el_nivel_A2_de_la_página_Web_videoele_com_desde_el_enfoque_comunicativo_y_por_tareas.
4. Sanmiguel Mariño A. VideoEle – Videos para aprender español como lengua extranjera. *Boletín de la Asociación para la Enseñanza del Español como Lengua Extranjera*. 2011. N 44. P. 59–60. URL: https://www.academia.edu/4742038/Boletín_de_Asele_no_44_2011_p_29
5. VIDEOELE. A Granada, en avión. URL: <https://videoele.com/A1-Comunidades-autonomas.html>
6. VIDEOELE. Adverbios. URL: <https://videoele.com/A1-Que-hora-es.html>
7. VIDEOELE. Ahora está cerrado. URL: <https://videoele.com/A1-Comunidades-autonomas.html>
8. VIDEOELE. ¡Buen fin de semana! URL: <https://videoele.com/A1-Comunidades-autonomas.html>
9. VIDEOELE. CancionEle. URL: <https://www.videoele.com/CancionEle/index.html>
10. VIDEOELE. Colores. URL: <https://videoele.com/A1-Colores.html>
11. VIDEOELE. ¿Cómo se llama? . URL: <https://videoele.com/A1-Como-se-llama.html>
12. VIDEOELE. ¿Cómo son los gigantes? URL: <https://videoele.com/A1-Tiendas.html>
13. VIDEOELE. Comunidades Autónomas. URL: <https://videoele.com/A1-Comunidades-autonomas.html>

14. VIDEOELE. Conocer gente. URL: <https://videoele.com/A1-Sabes-conoces.html>
15. VIDEOELE. Curso. URL: <http://www.videoele.com/Curso.html>
16. VIDEOELE. Días y meses. URL: <https://videoele.com/A1-Colores.html>
17. VIDEOELE. ¿Dónde está la niña? URL: <https://videoele.com/A1-Que-hora-es.html>
18. VIDEOELE. El cuerpo. URL: <https://videoele.com/A1-Tiendas.html>
19. VIDEOELE. En el presente. URL: <https://videoele.com/A1-conjugacion-presente-regular.html>
20. VIDEOELE. En el zoo. URL: <https://videoele.com/A1-Comunidades-autonomas.html>
21. VIDEOELE. En mi barrio hay... URL: <https://videoele.com/A1-Que-hora-es.html>
22. VIDEOELE. Hacer deporte. URL: <https://videoele.com/A1-Hacer-deporte.html>
23. VIDEOELE. La comida. URL: <https://videoele.com/A1-La-comida.html>
24. VIDEOELE. La conjugación del presente regular. URL: <https://videoele.com/A1-conjugacion-presente-regular.html>
25. VIDEOELE. La familia del Rey. URL: <https://videoele.com/A1-La-familia-rey.html>

Ключові слова: методика викладання іноземних мов, аудіовізуальні матеріали.

Keywords: methods of teaching foreign languages, audiovisual materials.

Козак Тетяна Борисівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СЕМАНТИКИ СЛОВА *BLAU* 'СИНИЙ, БЛАКИТНИЙ' У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Аналіз наявних у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві робіт, присвячених проблемі вивчення позначення кольору показує, що про кольоропозначення написано дуже багато, це одна з найцікавіших лексико-семантичних груп, яка тісно стикається зі знаннями з таких областей як психологія, філософія, фізика. У існуючих лінгвістичних роботах, що стосуються цієї теми, відносно рідко вивчаються питання походження та розвитку лексем, відсутня глибока реконструкція і, відповідно, початкове мотивування.

У цій роботі представлено спробу вивчити семантичне наповнення німецького слова *blau* та його зміну в ході розвитку німецької мови, а також запропонувати найдавнішу реконструкцію цього слова.

Символічно у народів синій колір – це колір небесної сили, він вказує нібито на зв'язок із божественним початком, символізує союз небесного та земного світів. На відміну від інших кольорів синій виник в пізніший час, має менш чітку мотивацію, що, своєю чергою, визначає вузькість його символічних значень.

У народному мовному вживанні внаслідок обмеженої символіки синій колір мав різні значення.

Коли людина вдивляється в далечінь, то перед нею розстеляється блакитний обрій. Тому синій колір сприймається як колір безмежної далі та простору [6, с. 135]. Ця асоціація кольору з чимось віддаленим і невизначеним призвела до появи таких виразів як: *eine Fahrt ins Blaue machen* 'здійснити поїздку кудись незаплановано, без мети'; *blaue Schlösser bauen* 'будувати повітряні замки' (мріяти про те, чому навряд чи вдасться здійснитися) та ін.

Бінарність символічних значень цього кольору проявляється в тому, що, з одного боку, це колір безхмарного неба, нездійснених мрій, ілюзорності, вірності та відданості, а, з іншого боку, він часто виступає як символ удавання, обману, брехні, розчарування.

Екскурс у символіку синього кольору підвів нас на момент розгляду розвитку семантики прикметника *blau* німецькою мовою.

У словнику Р. Шютцейхеля дано основні значення прикметника *blā, plā (blāo)* у давньоверхньонімецький період – ‘синій’, ‘темний’ [7, с. 77], а Г. Кеблер, крім перелічених вище, вказує ще такі значення, як ‘сірий’ і ‘кольори свинцю’ (‘такого кольору як свинець’) [4, 37]. У стародавніх текстах цього періоду зустрічаємо мало прикладів, у яких представлений цей прикметник.

У середньовірхньонімецький період *blā* має значення ‘синій’, а також *liehtblā* ‘блакитний’, ‘світло-синій’; *satblā* ‘темно-синій’; *wolkenblā* ‘небесно-синій’ [5, с. 22].

Аналіз словникового матеріалу та уривків із давніх текстів показав, що прикметник *blau* у давньо- та середньовірхньонімецькій мові вживався переважно у значенні кольору.

У результаті розгляду семантики прикметника *blau* в сучасній німецькій мові можна зробити висновок, що воно вживається в різних сферах та галузях людської життєдіяльності та навколишнього простору, а саме: пов’язане зі сприйняттям, світовідчуттям людини; з поняттями простору та часу; людського тіла, психіки, стану; із сприйняттям суспільства та реальної, матеріальної дійсності.

Слово *blau* є загальнонімецьким і представлене іншими мовами у вигляді: дангл. *blew, bleu*; англ. *blue*; шв. *blå*; дат. *blaa*; дісл. *blār*; дсакс. *blāw* [8, с. 65; 1, с. 86]. Вважається, що *blau* запозичено в романські мови, порівняємо: іт. *biavo*; фран. *bleu* з тим самим значенням ‘синій’, лат. *flaurus* ‘жовтий’ [1, с. 86]. Семантично близьким є кімр. *blawr* ‘сірий, синьо-сірий’ [3, с. 116].

За підсумками німецьких форм реконструюється праформа герм. **bléwaz* [8, с. 65] або герм. **bléwaz* [8, с. 114] зі значенням ‘синій, блакитний’. Етимологічно зазначені вище споріднені форми зводяться до індоєвропейського кореня **bhel-/bhlē-* ‘сяяти, блищати, мерехтити’, однак вони не показують шляхи розвитку найдавнішої праформи в окремих мовах і не пояснюють наявності великої різноманітності колірної гами з цим коренем у стародавніх мовах.

Германський матеріал свідчить про наявність у стародавніх текстах двох типів словоформ з коренем *blau* – з *-w-* і без *-w-*. У всіх непрямих відмінках у стародавніх німецьких текстах мають місце форми з *-w-* (напр., *blāwēr* ‘синій’), які сягають слів з основою на *-wa-*. Наявність у словоформах подібного граматичного форманта свідчить про велику давнину вихідної основи. Ненаголошена кінцева частина у німецькій лексемі, що розглядається, призвела до великого фонетичного варіювання в окремих мовах, викликаного загалом дією відомої тенденції у вигляді “закону кінця слова”. У багатьох німецьких мовах у древніх текстах представлені форми без словотворчого *-w-* (порівн.: двн. *blā, plā* тощо.) [7, с. 77]. Очевидно, що давнішою є німецька праформа у вигляді **bléwaz*.

Вважаємо, що дана лексема структурно розпадається на дві частини: **blé-waz*, в якій початок, як уже говорилося вище, перегукується. **bhel-/bhlē-*. Кінцева частина **-waz*, імовірно, може бути зведена до більш давньої германської форми **-hwaz* (<герм. ** hwar*), яка згідно із законом Грімма вийшла з іє. **-kwer*. Про це свідчать також споріднена готська форма у вигляді дієслова *bliggvan*. У стародавньому мовному матеріалі зустрічаються форми, що свідчать про походження серединного *-w-* у германських мовах з германського **hw > hw> w* (напр., двн. *kneo* ‘коліно’ з основою на *-wa-* має форми: дав. від. од. *kniewe* і дав. від. мн. *kneohon*). У цілому реконструкція аналізованої лексеми *blau* приймає вид іє. **bhelekwer*. Очевидно, що в семантичному відношенні дана праформа є складним поняттям, реалізованим у двох коренях. Смысловое наповнення кожного із складових вимагає знову звернутися до мовних фактів.

У стародавніх германських мовах аналізована праформа має велике і неоднорідне семантичне поле реалізацій. Так, у давньоверхньонімецькій мові *blā* має значення ‘синій, темний’ [7, 77], давньоісландське дієслово *blána* перекладається як ‘синіти, темніти’, а його вихідна основа у вигляді ад’єктиву *blár* передає кольори ‘синій, темний, чорний’. Як відзначають брати Грімм, у різних письмових джерелах представлені як єдине ціле поєднання *braun und blau*, тобто ‘коричневий і синій’, іноді у вигляді синонімів *blaukohl* і *braunkohl* [2, с. 81].

Очевидно, що дана стародавня семантика *blau* була досить неоднорідною у своєму колірному прояві і передавала гаму від світлого до темного. Таке вживання дозволяло слову дсакс. *bleoh*, *bleo* передавати всі кольори в цілому, позначаючи їх колір, фарба. Подібна значимість збереглася в композитах у сучасній німецькій мові, наприклад, *schwarzblau*, *dunkelblau*, *schmutzighblau*, *nachtblau*, *himmelblau*, *bläßblau*, *hellblau*. Повертаючись до германської праформи **blæ-waz* і далі реконструйованої нами іє. **bhelekwer*, можна зробити висновок, що зазначена вище розмаїтість колірного позначення у своєму сенсовому протиставленні «світлий – темний» знайшла прямий свій відбиток у відповідних складових слова: **bhele-* «світлий» і

**-kwer* «темний». Подальший розвиток германських мов, у тому числі й німецької, призвів до закріплення зазначеної форми за світлою гамою кольору і постало у вигляді синій, блакитний. Втрата древнього смислового наповнення у вигляді 'темний' спричинила поступову фонетичну редукцію кінцевої частини словоформи, що й постало в різних реалізаціях у сучасних мовах. Однак друга частина праформи зі значимістю 'світлий/темний' не зникла у сенсовому відношенні, а набула нового розвитку у вигляді *braun* 'коричневий'.

Список використаних джерел

1. Duden. Das Herkunftswörterbuch : Etymologie der deutschen Sprache. Bd. 7. 2. Aufl. / Bearb. von Günter Drosdowski. Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2009. 843 s.
2. Grimm J., Grimm W. Deutsches Wörterbuch : In 33 Bänden. Leipzig : Verlag von S. Hirzel, 1860. Nachdr. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1999. Bd. 2. 1776 s.
3. Kluge Fr. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1995. 921 s.
4. Köbler G. Taschenwörterbuch des althochdeutschen Sprachschatzes. Paderborn ; München ; Wien ; Zürich : Ferdinand Schöningh, 1994. 399 s.
5. Lexer M. Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch. Leipzig : S. Hirzel Verlag, 2004. 504 s.
6. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten : In 2 Bänden. 4. Aufl. Freiburg ; Basel ; Wien : Verlag Herder KG, 1978. Bd. 1. 623 S.; Bd. 2. S. 629–1255.
7. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch. 3.Aufl. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2000. 309 s.
8. Skeat W. An Etymological Dictionary of the English Language. Oxford, 2003. 70 p.

Ключові слова: прикметники на позначення кольору, діяхронічні ознаки, розвиток семантики, реконструкція слів, бінарність, символіка, первинна номінація.

Keywords: adjectives denoting colour, diachronic properties, the development of semantics, reconstruction of words, binary opposition, symbolism, primary nomination.

Марчук Ірина Петрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛІТНОГО КОНТЕКСТУ В НАВЧАННІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 081 ПРАВО

Станом на січень 2024 року, загальна кількість адвокатів в Україні складає 66,5 тисяч осіб [1] згідно статистичним даним, отриманим у процесі соціологічних досліджень. З них 46,7 тисячі активно здійснюють адвокатську діяльність. У сучасному світі юридична освіта переживає значні зміни, спрямовані на формування фахівців нового покоління, які б здатні ефективно діяти в швидко змінюваних умовах правової реальності. Елітний підхід до навчання здобувачів освіти за фахом 081 "Право" передбачає створення умов для розвитку лідерських якостей,

критичного мислення та інноваційного підходу до вирішення правових питань. Вищі навчальні заклади Великої Британії користуються всесвітнім визнанням, що обумовлено їхніми строгими академічними критеріями, історичною значущістю, а також випускниками, які зробили значний внесок у різноманітні сфери життя. Для України університети Великої Британії можуть стати гідним взірцем для вивчення досвіду використання елітного контексту в навчанні в академічному середовищі. Серед престижних британських університетів можна виділити:

- Оксфордський та Кембриджський університети, відомі як "Oxbridge", славляться своїми високими вимогами до кандидатів та неперевершеними освітніми програмами, в тому числі бінарними.
- Лондонська школа економіки та політичних наук (LSE), яка спеціалізується в соціальних науках і має значний вплив на формування економічної та політичної думки.
- Університет Сент-Ендрюса, найдавніший вищий навчальний заклад Шотландії, знаний своїми традиціями та високими академічними стандартами.
- University College London (UCL), який пропонує широкий вибір освітніх програм і є одним із лідерів у сфері наукових досліджень.

Ці установи не тільки забезпечують високоякісну освіту, але й дають змогу здобувачам освіти стати частиною великої академічної спільноти з багатовіковими традиціями. Вони також відомі завдяки своїм випускникам, серед яких багато відомих вчених, політиків, літераторів та інших впливових людей. Отримання освіти в цих університетах відкриває перед студентами шлях до успішної професійної кар'єри та міжнародного визнання. Серед англomовних авторів, які писали про елітний підхід в освіті, можна назвати Девіда Вільямсона Шафера (David Williamson Shaffer), американського вченого з Центру дослідження навчання Університету Вісконсин-Медісон. Він висловлював думку про необхідність переосмислення освіти у контексті сучасної економіки знань [3]. Також важливими фігурами в цій галузі є Ральф Тайлер та Бенджамін Блум, які розвивали ідеї інтеграції та інтердисциплінарності в освіті.

Основні принципи елітного підходу стандартизовані в різних країнах:

1. Індивідуалізація навчання – програми навчання мають бути адаптовані до особистісних особливостей та потреб кожного студента (студентоцентричність).
2. Практична спрямованість – акцент на практичному застосуванні знань, що включає роботу з реальними юридичними справами та участь у міжнародних конкурсах.
3. Міждисциплінарність – інтеграція знань з різних галузей права та суміжних дисциплін для формування комплексного розуміння правових процесів.
4. Міжнародна перспектива – залучення студентів до міжнародних програм обміну та стажувань для розширення світогляду, кроскультурної комунікації та знань про міжнародне право.
5. Розвиток лідерського потенціалу – стимулювання студентів до активної участі в науковій, громадській та організаційній діяльності.

Незважаючи на очевидні переваги, елітний підхід до навчання має свої виклики. Один з них – це необхідність забезпечення високої якості освітнього процесу, що вимагає значних ресурсів та кваліфікованих викладачів. Також важливим є питання доступності такої освіти для значного кола здобувачів. На думку авторки великої значущості набуває стиль комунікації між викладачем та здобувачем освіти, створення атмосфери взаємоповаги, підтримки, розуміння та співробітництва, спрямованого на здобуття суспільно значущого результату. Створення іміджу, власного бренду майбутнього правника пов'язано не тільки з формальним набуттям знань та фахових якостей, а також і з процесом виховання в національному університеті, відомому своїми традиціями та прагненням до інновацій. Для цього очевидно необхідними є педагогічні лабораторії та майстер-класи, обмін досвідом з експертами з інших університетів України та зарубіжжя.

Проте, перспективи, які відкриває елітний контекст, безсумнівно, варті зусиль. Випускники, які пройшли через таку систему навчання, стають не тільки кваліфікованими юристами,

але й лідерами, здатними впливати на розвиток правової системи країни та світу. Елітний контекст навчання є ключовим для підготовки фахівців нового покоління, які будуть відповідати викликам сучасної юридичної реальності. Він вимагає інвестицій у якість освіти та розвиток інноваційних методів навчання, але результати, які можна отримати, перевищують всі очікування.

Список використаних джерел

1. Національна асоціація адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/news/8068-ozvucheno-real-nu-kil-kist-advokativ-sistemi-bpd.html>
2. World study. URL: <https://world-study.ua/uk/education/united-kingdom/>
3. Інтегроване навчання як освітній пазл. URL: <https://nus.org.ua/view/integrované-navchannya-yak-osvitnij-pazl/>
4. Марчук І. Тенденції розвитку сучасної дидактики: аналіз досвіду системи освіти Великої Британії. *Світ дидактики: дидактика в сучасному світі* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 7–8 листоп. 2023 р.) / Нац. акад. пед. наук України. 2023. С. 200–201.
5. Марчук І., Іванова Н. Аналіз досвіду менеджменту системи професійної орієнтації у Великій Британії. *Методика та специфіка викладання іноземних мов у закладах вищої освіти* : матеріали Всеукр. наук.-метод. інтернет-конф. (м. Харків, 2 груд. 2021 р.) / Нац. акад. нац. гвардії України. 2021. С. 49–51.

Ключові слова: елітний контекст, академічне середовище, виховання, кваліфікований юрист, власний бренд.

Keywords: elite context, academic environment, education, qualified lawyer, own brand.

Потенко Людмила Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент*

ІННОВАЦІЙНЕ ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТІ

Кожна реформа системи освіти передбачає попереднє осмислення цілей освіти, її завдань, а також ролі навчальних закладів у забезпеченні впровадження і практичного застосування новітніх освітніх технологій. В усьому світі реформи та інновації є одним із лейтмотивів будь-якої дискусії про проблеми освіти, а також одними з найактуальніших питань, що хвилюють освітянські кола. В освітньому секторі **інновації** – це стійке впровадження нових ідей, які ґрунтуються на процесах навчання. У будь-якій інновації в цій сфері бажані освітні цілі видозмінюються або, принаймні, ставляться під сумнів. Практично скрізь у сучасному світі усвідомлення проблем, що постають перед освітою, інтенсифікує пошук базових орієнтирів або переорієнтацій.

З огляду на активне використання сучасних мобільних пристроїв та поширення освітніх застосунків для мобільних пристроїв, а також постійне зростання кількості цифрових навчальних матеріалів у різних сферах освіти все більшого поширення набуває **технологія мобільного навчання**.

Mobile-learning (мобільне навчання) – це інновація, яка, безумовно, буде зазнавати змін, виходячи з нових тенденцій в освіті та технологіях. Значну частину навчального контенту можна легко зрозуміти, використовуючи інноваційні освітні методики та слова: мобільні технології, мобільне навчання, мобільний додаток, онлайн-платформа.

Очевидним є те, що **мобільне навчання** тісно пов'язане з електронним та дистанційним навчанням, відмінність полягає у більшій доступності та можливості надавати персоналізований контент, який адаптується до темпу та стилю індивідуального навчання з використанням мобільних пристроїв. Зокрема, мобільне навчання пропонує рішення, яке задовольнить потреби користувачів з обмеженими можливостями або мешканців віддалених районів.

Згідно з проєктом MoLeNet ("The Mobile Learning Network"), "мобільне навчання" – це використання зручних портативних мобільних пристроїв і бездротових технологій для покращення, підтримки, оптимізації й розширення процесів навчання [1]. Таке навчання сприяє кращій комунікації між здобувачами освіти і викладачами, дозволяє взаємодіяти в режимі реального часу й отримувати зворотній зв'язок.

Одними з основних переваг мобільного навчання згідно з UNESCO Policy Guidelines for Mobile Learning (Рекомендаціями Юнеско щодо політики в галузі мобільного навчання) є:

- навчання в будь-який час і в будь-якому місці;
- персоналізація навчання;
- миттєвий зворотний зв'язок та оцінка результатів навчання;
- розширення доступу до освіти [5].

До основних переваг мобільних технологій для навчання, на думку освітян, відносяться: "мобільність користувачів, відносно висока обчислювальна потужність і можливість постійного підключення до мережі Інтернет. Ці можливості дають значний потенціал для інноваційного використання мобільних технологій в освіті" [1]. До інших переваг мобільного навчання належать також: **економність**: студентам не потрібно витрачати час на дорогу до навчальної аудиторії, а викладачі економлять витрати на оренду приміщення; **можливість поєднувати формати**: онлайн платформа для дистанційного навчання дає змогу дивитися відео та презентації, читати електронні книжки та навчальні статті, вивчати фото та складні графіки; **інтерактивність**: викладачі можуть додавати елементи гейміфікації та робити досвід навчання персоналізованим [3].

Однак не варто забувати про певні недоліки, які свідчать про те, що використання мобільних пристроїв в освіті відкриває не лише безліч можливостей, а й створює багато проблем. Зокрема, мобільні пристрої можуть призводити до відволікань під час навчального процесу і знижувати ефективність занять. Надмірна залежність від технологій для отримання відповідей може підірвати розвиток критичного мислення та навичок вирішення проблем. Порівняно з очним навчанням, де викладачі мають безпосередній контакт з кожним студентом і можуть підлаштовувати темп і зміст навчання під його потреби, мобільне навчання має певні обмеження.

Безперечним є той факт, що впроваджуючи технології m-learning в освітній процес, потрібно пильнувати за балансом між такими перевагами, як гнучкість і доступність з ризиками потенційного зниження навичок міжособистісного спілкування здобувачів освіти.

Цілком поділяємо думку, що "мобільне навчання (або m-learning) стало вкрай популярним у 2020-2021 роках, коли освітня сфера повністю перебудовувалася на тлі пандемії коронавірусу. Тоді дистанційні технології стали основою для багатьох сфер, але саме в контексті навчання сталися найбільші зміни" [3].

До найпопулярніших та найефективніших прикладів мобільного навчання відносять [4]:

1. **Duolingo** вже багато років є лідером мобільного навчання завдяки своєму гейміфікованому застосунку для вивчення мов.

2. **Quizlet** пропонує інтерактивні навчальні набори з найрізноманітніших предметів. Використовуючи широкий спектр типів контенту, включаючи флеш-картки, відео, вікторини та ігри.

3. **TED-ed** – це освітній підрозділ відеоплатформи TED (Technology, Entertainment, and Design).

4. **SoloLearn** – це застосунок для вивчення програмування та кодування різними мовами.

5. **Udemy**. На переповненому ринку Udemy зарекомендував себе як провідна платформа електронного навчання з величезною бібліотекою курсів.

Окремої уваги заслуговують також наступні платформи для m-learning [2]:

Coursera. На цій онлайн-платформі розміщено більше 2 тис. курсів із понад 180 спеціальностей на 4 освітніх рівнях, зареєстровано близько 25 млн. слухачів – тут можна навчатися та отримувати кредити 149 провідних університетів світу, які є партнерами Coursera.

EdEra (Education Era) – освітній проект, що має на меті зробити навчання в Україні якісним і доступним. До кожної лекції (коротких відео, запитань і завдань для кращого засвоєння матеріалу) додається супроводжувачий матеріал – конспект з ілюстраціями та поясненнями.

Iversity – європейський освітній онлайн-ресурс, що від 2011 року спеціалізується на проведенні інтерактивних курсів і лекцій для закладів вищої освіти, а від 2012 року розміщує на своїй платформі відкриті масові онлайн-курси.

Таким чином, цифрові освітні засоби, організація навчальної діяльності, завдання, створені на базі новітніх технологій, поступово стають частиною сучасного освітнього процесу. Мобільні технології успішно інтегруються в інноваційну модель освіти. Застосування мобільних пристроїв у навчальному процесі модернізує традиційне навчання.

Список використаних джерел

1. Горбатюк Л. В., Кравченко Н. В., Алексеева Г. М., Розумна Т. С. Мобільні додатки як засоби формування іншомовної лексичної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 74, № 6. С. 150–164. URL: <http://dx.doi.org/10.33407/itlt.v74i6.2529>
2. Платформи для вдосконалення навичок і саморозвитку. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/platformi-dlya-vdoskonalennya-navichok-i-samorozvitku>
3. Сірський Л. Мобільне навчання – це інновація чи добре забыте старе?! URL: <https://kwiga.com/ua/blog/mobilne-navchannya-ce-innovaciya-chi-dobre-zabute-stare>
4. Mobile Learning. URL: <https://www.valamis.com/hub/mobile-learning>
5. Policy Guidelines for Mobile Learning. *UNESCO*. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000219641>

Ключові слова: мобільні технології, мобільне навчання, мобільний застосунок, онлайн-платформа.

Keywords: mobile technologies, mobile learning, mobile application, online platform.

Томчаковський Олександр Георгійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент

НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ: АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перехід до нової наукової парадигми в лінгвістиці на рубежі XX–XXI ст., обумовлений залученням до орбіти її вивчення все ширшого кола явищ, пов'язаних з передачею та сприйняттям інформації в сучасному суспільстві, висунув як одне з першочергових завдань всебічне вивчення мови у всьому різноманітті її зв'язків із кодами інших семіотичних систем, зокрема з невербальним кодом.

Невербальна комунікація визначається як систематичний процес обміну інформацією, де знаковою системою можуть бути різноманітні елементи, такі як біологічно обумовлені сигнали поведінки тварин, спрямовані на адаптацію до навколишнього середовища, рухи та вирази обличчя, математичні та комп'ютерні символи, мистецтво, гра та навіть телепатичний зв'язок. У рамках нашого дослідження виходимо зі значно вужчого трактування цього поняття, роз-

глядаючи невербальну комунікацію як систему немовних (не словесних) форм та засобів кодування та передачі інформації, які супроводжують усне або письмове спілкування людей за допомогою мови, іноді повністю або частково замінюючи, уточнюючи, дублюючи вербальне повідомлення. В даний час невербальні засоби письмової комунікації, їх змістовні та прагматичні потенції інтенсивно досліджуються в руслі паралінгвістики як особливого розділу мовознавства, що вивчає невербальні засоби комунікації, їх типи, семіотичну природу, функції, походження, зв'язок із вербальними засобами комунікації [1].

Таким чином, невербальна комунікація – це передача повідомлень або вираження почуттів, думок, чи інших повідомлень без використання словесного мовлення. Дослідження невербальної комунікації у цілому включає в себе ряд аспектів, які можуть бути об'єктом уваги дослідників, а саме: міміка (дослідження виразів обличчя, які відображають емоції та почуття, що включає аналіз різних виразів обличчя та їх вплив на сприйняття іншими людьми), жести та рухи (вивчення рухів тіла, жестів, поз, які можуть передавати інформацію або виражати певні емоції), проксеміка (аналіз використання простору, відстані між людьми та взаємодія в певних просторових умовах), використання голосу та інтонації (дослідження тону голосу, гучності, швидкості мовлення та інших аспектів голосової комунікації), етнічні та культурні відмінності (вивчення того, як невербальна комунікація відрізняється в різних культурах та серед представників різних етнічних груп), сприйняття та реакція на невербальні сигнали (дослідження того, як люди сприймають та реагують на невербальні сигнали в різних ситуаціях).

Лінгвістичне вивчення невербальної комунікації включає в себе ряд аспектів, які допомагають розуміти, як невербальні засоби впливають на сприйняття та розуміння мовлення, зокрема, у різножанрових текстах [2].

У публіцистичних текстах співвідношення вербальних і невербальних засобів комунікації є важливим для досягнення бажаного ефекту на аудиторію. Перш за все, слід відзначити використання ілюстрацій та мультимедійних елементів. Додавання фотографій, відео, інфографіки або інших візуальних елементів до тексту підсилює його вплив на читача і допомагає краще зрозуміти надану інформацію. Виділення або підкреслення певних слів, фраз або абзаців за допомогою різних кольорів або шрифтів привертає увагу читача та надає додаткового емоційного забарвлення тексту. Чітке графічне розділення тексту на заголовки та підзаголовки допомагає структурувати інформацію та робить її більш доступною для читача. Загальний принцип співвідношення вербальних і невербальних засобів комунікації в публіцистичних текстах полягає в тому, щоб вони доповнювали один одного та спільно створювали цільовий ефект на аудиторію.

У наукових текстах співвідношення вербальних і невербальних засобів комунікації здійснюється з метою кращого передавання інформації та підвищення розуміння матеріалу читачами. Додавання графіків, діаграм або таблиць до тексту допомагає візуалізувати складну інформацію та зробити її більш зрозумілою для читачів. Використання різних шрифтів, розмірів та кольорів для виділення ключових термінів чи важливої інформації підкреслює їх значення. Включення фотографій або схем до наукового тексту сприяє кращому розумінню дослідження або експерименту, який описується. Важлива інформація може бути представлена у вигляді математичних формул або графіків для підтвердження результатів дослідження. Структурування тексту передбачає чітке поділення тексту на розділи, підзаголовки та абзаци, що допомагає читачам легше орієнтуватися у матеріалі та розуміти логіку викладу [3].

Загальний принцип співвідношення вербальних і невербальних засобів комунікації у наукових текстах полягає в тому, щоб вони доповнювали один одного та спільно створювали чітке та доступне для розуміння повідомлення.

У художніх текстах співвідношення вербальних і невербальних засобів комунікації відіграє важливу роль у створенні атмосфери, передачі емоцій та викликанні різноманітних відчуттів у читачів. Використання живописних описів та образів дозволяє читачеві візуалізувати події та переживання персонажів, поглиблюючи їх сприйняття тексту. Через діалоги автор

може передати характери персонажів, їхні відносини та емоції. Мовленнєві жести можуть допомагати читачеві краще розуміти настрій героїв. У художніх текстах вербальні та невербальні засоби комунікації співпрацюють для створення унікального твору, який здатний вразити, зацікавити та залишити слід у серцях читачів.

Перспективи лінгвістичного аналізу невербальної комунікації вбачаємо у дослідженні впливу культурних відмінностей на невербальну комунікацію, використання різних технологій, таких як штучний інтелект, для аналізу невербальної комунікації може допомогти в автоматизації процесу дослідження та отриманні нових даних, розширення досліджень невербальної комунікації може мати практичний вигляд у різних сферах, включаючи маркетинг, психологію, міжкультурні комунікації, навчання тощо.

Список використаних джерел

1. Колотій Н. В. Формування навичок невербальної комунікації у майбутніх ІТ-фахівців під час проведення презентацій англійською мовою. *Наукові праці* : наук.-метод. журн. ЧДУ ім. П. Могили. 2019. Вип. 311. С. 97–99.
2. Кротік Н. Л. Навчання невербального спілкування на заняттях з англійської мови у вищих навчальних закладах немовних спеціальностей. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2010. № 3. С. 95–97.
3. Яхонтова Т. В. Візуальні елементи та їх функціональна роль у текстах сучасних англomовних наукових статей. *Вісник ХНУ. Серія РГФ*. 2007. Вип. 772. С. 87–91.

Ключові слова: невербальна комунікація, міміка, проксемика, різножанрові тексти.

Keywords: non-verbal communication, mimicry, proxemics, texts of different genres.

Тупікова Тетяна Валеріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

ГЕНЕАЛОГІЧНА СПОРІДНЕНІСТЬ *GELB* I *GRÜN*

Незважаючи на велику кількість робіт з вивчення проблеми кольоропозначення у різних мовах, у них майже не підіймаються питання зародження словоформ та розвитку їх семантики в ході зміни мови. До теперішнього часу не досліджено найдавнішу номінацію німецьких лексичних одиниць, що позначають колір, не вивчено їх семантику та її зміну в різні періоди розвитку німецької мови.

Діахронічне дослідження кольоропозначення *gelb* ‘жовтий’ дозволяє зазирнути в історичне минуле цієї лексеми німецької мови, вивчити її становлення та розвиток та на основі отриманих даних реконструювати найдавнішу форму та значення.

ЛСВ слова *gelb* ‘жовтий’ у різні періоди розвитку німецької мови

Лексичне значення		
Двн	Свн	нвн
gelo 1) позначення кольору ідентичного кольору золота, вогню, світла.	gel 1) позначення кольору близького до кольору золота, сонця; 2) неолірне значення: символ заздрості та злості.	gelb 1) колір властивий лимону, меду; 2) неолірна властивість, ознака предмета: а) негативний емоційний стан людини, її негативні вчинки (часто виступає із grün); б) різноманітні терміни.

У словниках приймається, що двн. *gruoni* сходиться до дієслова двн. *gruoen* 'рости, зеленіти' [3, с. 258], який у цьому виді в сучасній німецькій мові не зберігається (нім. *grünen* 'зеленіти' є вторинним, утвореним від *grün*). Однак він має місце в інших німецьких мовах: англ. *to grow* 'рости, процвітати, збільшуватись', дсакс. *grōwan* [4, с. 249].

Порівняно з двн. *gruoen* більш давньою формою є дсакс. *growan* 'рости' [4, с. 249]. В. Скит вважає, що в прагерманському в основі вказаного дієслова знаходиться **gra-*, **grō-*, а звідси можна припустити, що загублений голосний в корені дієслова *gruoen*, *grōwan* у стародавніх німецьких мовах розвинувся під впливом наступного *-wan*, де *[w]* є білабіальним. Форма *grōwan* чітко являє собою два склади *grō-wan*, які в давнину мали самостійні смислові значення. Початкове *gr-* зводиться в словниках до уе. **ghre(ð)-*/ **ghre-*/ **ghra-*/ **ghro-* зі значенням 'рости, проростати, випирати' [3, с. 252]. Очевидно, що в цьому корені знаходиться 'сема зростання'. Щодо другої частини *-wan* у словниках немає згадок. Однак аналогічну форму *-we* зустрічаємо, наприклад, у двн. *frouwe* 'жінка', яка інтерпретується як 'одна з перших' [1, с. 51]. В іншому імені двн. *kniewen* (дат. мн. від *kneo* 'коліно') наприкінці слова має місце *-wen*, подібна форма в дсакс. має вигляд *kneohon* (дат. мн.) з кінцевим *-hon*. Очевидно, що формати *-wen* і *-hon* генетично споріднені і сягають **hwen* і потім іе. **kwen* (згідно із законом Грімма уе. **kw* > герм. **hw*).

Форма **kwen* співвідносилася в давнину зі значенням 'один, частина', а також могла мати значення 'перший'.

Наведений вище аналіз дозволяє розглядати в дсакс. *grōwan* та у двн. *gruoen* дві смислові складові: 1) 'рости' та 2) 'частина цього зростання', 'початкова', 'перша'. Таким чином, дієслово двн. *gruoen* мав первісну значущість 'проростати, сходити', яку вказують також окремі словники [3, с. 258]. Спорідненим за формою та значенням є загальнонімецьке слово *das Gras* 'трава', первинне значення якого було 'проростаюча зелень', 'свіжа поросль' [3, с. 252]. Вочевидь, що сенс двн. *gruoni* 'зелений' виник у період весняного пробудження природи та отримання нею відповідного кольорового забарвлення. Словопозначення 'зелений' з'явилося в результаті складання індоєвропейського кореня **gher(ð)* 'рости' і кореня **kwen* 'початок', що означало 'початок зростання' (в природі).

До зазначеної індоєвропейської форми належать виголоси 'рости', 'зелений' та в інших індоєвропейських мовах. Наприклад: ісл. **zelen'-(je)*, літ. *žālias* 'зелений', лтс. *zaļš*, прус. *saligan*, лат. *holus*, *holeris*, кімр. *gledd* 'зелений дерн', скр. *hari* 'жовтий, зелений' [2, с. 257]. Зміна початкового приголосного у мовах є фонетично закономірним стосовно уе. **gher(ð)*, характерною є тільки поява приголосного *-l-* на місці *-r-*. Однак і це зрозуміло, якщо взяти до уваги, що слова, що позначають 'початок зростання, зелений', зароджувалися в той період, коли індоєвропейські *[r]* і *[l]* були однією фонемою. Варіантами однієї фонemi зазначені приголосні виступали у ранньоіндоєвропейській прамові. Таким чином, двн. *gruoni* мало первинну значимість 'початок зростання', ця сема має відношення насамперед до весняного періоду росту рослин, а також відображена і в позначенні початкової стадії росту плодів ('незрілі') та життя людини ('недосвідчений, молодий'). Однак найбільшого поширення в німецькій мові (та інших мовах) набула форма, що позначає зелений колір.

У давнину, як було зазначено вище, прикметник *gruoni* 'зелений' ставився насамперед до природи, позначаючи її початковий період зростання. Однак зміна загальної колірної картини восени також могла послужити в розумінні стародавніх початком зростання в природі наступного етапу. Отже, сема 'початок зростання' могла використовуватися і тут, а також виступити в ролі найменування кольору жовтий, характерного для дерев і кущів восени. У цьому значенні зустрічаємо в окремих мовах розглянутий корінь уе. **gher-*. Порівн.: динд. *hāris* 'жовтий, зелений', ав. *zairi-* 'жовтий, золотистий' [4, с. 92]. Омонічність */r/* та */l/* в корені слова дозволяє розглядати двн. *gelo* 'жовтий' як споріднене праформі, що дала двн. *gruoni* зелений. Сучасний німецький прикметник *gelb* 'жовтий' має кінцевий губний приголосний, який сходиться до губно-губного */w/*, поміченого в англ. *yellow* 'жовтий'. Англійську форму В. Скит виводить із прагерманського *gelwoz* [4, с. 728]. Очевидною є спорідненість із формою дсакс. *grōwan*

‘рости’. Спостереження дозволяє припустити виникнення німецьких форм *gruoni* ‘зелений’ та *gelo* ‘жовтий’ з одного кореня, який у праїндоевропейському мав вигляд **gher-/ghel-* ‘рости’. Розщеплення кореневого приголосного на /r/ і /l/ призвело до утворення форм, що позначають «початок зростання» і потім кольору відповідно зелений і жовтий. Цікаво відзначити, що не тільки формальну відмінність отримав у німецькій (і в німецьких мовах) єдиний індоєвропейський корінь, але за цими формами закріпилися різні за значенням символи: за ‘зеленим’, як говорилося вище, відзначаються в основному позитивні якості, духовне зростання людини, за ‘жовтим’ – негативні (заздрість, злість, ревності) [3, с. 227].

У словниках вважається, що німецьке *gelb* ‘жовтий’ походить від *ue. *ghel[ə]-, *ghle-* зі значенням ‘блискучий, мерехтливий (жовтим, зеленим, блакитним кольором)’ [3, с. 227]. Вважаємо, що наші висновки не суперечать словниковим статтям, але дозволяють отримати глибшу реконструкцію індоєвропейських форм і звести **gher(ə)-* і **ghel(ə)-* до більш давньої праформи *ue. *gher/l-*. А це у свою чергу уточнює та конкретизує значущість різних німецьких форм, що позначають у сучасній німецькій мові *grün* ‘зелений’ та *gelb* ‘жовтий’.

Список використаних джерел

1. Таранець В. Г. Поняття бінарності та зародження древніх слів. *Мова* : часопис. Одеса, 1999. Вип. 3–4. С. 48–53.
2. Етимологічний словник української мови. У 7 т. Т. 2 / голов. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наук. думка, 2015. 570 с.
3. Duden. Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. 2. Aufl. / Bearb. von Günter Drosdowski. Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2019. Bd. 7. 843 S.
4. Skeat W. An Etymological Dictionary of the English Language. Oxford, 2003. 70 p.

Ключові слова: прикметники на позначення кольору, діахронічні ознаки, розвиток семантики, реконструкція слів, мотивація, бінарність, символіка, синкретизм, первинна номінація.

Keywords: adjectives denoting colour, diachronic properties, the development of semantics, reconstruction of words, motivation, binary opposition, symbolism, syncretism, primary nomination.

Швелідзе Лідія Дмитрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук*

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У КОНТЕКСТІ ПЕРЕКЛАДУ

Методика викладання іноземних мов у контексті перекладу відображає сучасні тенденції в освіті та враховує високі технологічні можливості. Інноваційні підходи охоплюють такі аспекти, як використання віртуальних інструментів, користування мультимедійними ресурсами, інтерактивні заняття, інтеграція міждисциплінарних підходів, залучення зовнішніх експертів.

Використання віртуальних інструментів у контексті навчання англійської мови та перекладу є важливим напрямом сучасної методики викладання. Онлайн-платформи надають студентам можливість вивчати мову та виконувати вправи перекладу у зручний для них час і в зручному місці. Очевидно, що це сприяє збереженню часу та збільшенню доступності освітнього процесу. Онлайн-платформи часто містять інтерактивні вправи та завдання, які стимулюють активну участь студентів в освітньому процесі. Наприклад, вони можуть включати відеоуроки, вправи на розвиток навичок читання та аудіювання, а також інтерактивні завдання на переклад.

Віртуальні інструменти надають засоби для контролю освітнього прогресу студентів, такі як тести, вправи та завдання з автоматичною перевіркою, що дозволяє викладачам ефективно відстежувати успішність студентів та надавати їм зворотний зв'язок щодо їхнього навчання. Окрім того, онлайн-платформи створюють можливості для співпраці та обміну досвідом між студентами та викладачами з усього світу за допомогою форумів, чатів та інших інструментів для обговорення та співпраці над завданнями та проєктами.

Зі свого боку, мультимедійні ресурси надають викладачам можливості використовувати відео, аудіо та інші мультимедійні матеріали для навчання мови та перекладу, що допомагає студентам отримувати доступ до різноманітних джерел інформації та покращувати їх навички.

Представимо кілька ілюстративних прикладів вправ з перекладу з використанням мультимедійних ресурсів.

1. *Переклад вебресурсів.* Студентам можна запропонувати завдання перекласти статтю, відео або аудіофайл з англійської мови на українську мову, наприклад, з вебсайту, який присвячений використанню мультимедійних ресурсів у навчанні мови та перекладу.

2. *Переклад інтерактивних вправ.* Створення інтерактивних завдань або тестів для студентів, які містять текстовий або аудіовізуальний контент англійською мовою, потребує перекладу, наприклад, викладки з інтерактивного онлайн-курсу з англійської мови на українську.

3. *Переклад аудіо або відеоматеріалів у форматі тесту.* Студентам можна запропонувати переглянути або прослухати відео або аудіофайл, а потім заповнити пропуски у перекладі відтвореного матеріалу.

Ці навчальні вправи сприяють практичному вдосконаленню перекладацьких вмінь студентів за допомогою мультимедійних ресурсів та різноманітних форматів контенту.

Інтерактивні заняття охоплюють групові дискусії, рольові ігри та вправи в парах [2, с. 54], щоб залучити студентів до активного спілкування та практики перекладу. Розглянемо декілька вправ.

1. *Групові дискусії.* Студенти можуть бути розділені на групи та обговорювати певну тему чи проблему, пов'язану з перекладом. Наприклад, кожна група отримує текст англійською мовою для перекладу та має обговорити перекладацькі варіанти.

2. *Рольові ігри.* Студенти грають ролі перекладачів та клієнтів у ситуаціях, що можуть виникнути під час професійної діяльності. Наприклад, одному студенту може бути доручено роль перекладача, який повинен пояснити іншому студенту, що таке переклад та як він реалізується.

3. *Вправи в парах.* Студенти працюють в парах для вирішення завдань, пов'язаних з перекладом. Наприклад, один студент може отримати текст англійською мовою, а інший – текст українською мовою, вони мають порівняти свої переклади та обговорити їх.

Запропоновані вправи стимулюють студентів до активного спілкування та практики перекладу, а також допомагають їм розвивати навички співпраці та комунікації в групі.

Варто відзначити, що використання міждисциплінарного підходу відіграє суттєву роль у процесі навчання студентів-перекладачів [1]. Це передбачає інтеграцію вивчення мови та перекладу з іншими академічними дисциплінами, такими як література, культурологія, історія та інші, з метою глибшого осмислення мовної системи та контексту її використання. Важливо, щоб педагогічний персонал мав можливість запросити фахівців у галузі перекладу та лінгвістики на заняття з метою проведення дискусій та демонстрації передових методологічних підходів та стратегій перекладу.

Отже, інноваційні підходи до методики викладання іноземних мов у контексті перекладу відкривають широкі перспективи для подальшого розвитку освіти та підвищення якості навчання. Ретельне поєднання різноманітних методик та використання сучасних технологій дозволяє ефективно підготувати студентів до викликів сучасного міжнародного співтовариства та розвинути їхні мовні компетентності на високому рівні. Розглянуті інноваційні підходи

сприяють покращенню якості викладання іноземних мов у контексті перекладу та підвищенню ефективності освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Моцар М. М. Формування полікультурної компетентності майбутніх перекладачів з використанням технологій дистанційного навчання : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2018. 313 с.
2. Tomás C. *Translation versus Language Errors in Translation Evaluation. Assessment issues in language translation and interpreting*. Roelof van. Frankfurt am Main, 2013. P. 97–113.
3. Zoltan D. *Innovations and Challenges in Language Learning Motivation*. New Yor : Routledge, 2020. 186 p.

Ключові слова: інтерактивні заняття, лінгвістика, мультимедійні ресурси, міждисциплінарний підхід, переклад.

Keywords: interactive classes, linguistics, multimedia resources, interdisciplinary approach, translation.

Alexeyev Mykola

*National University «Odesa Law Academy»,
Senior lecturer, Department of foreign languages*

CLEAR ENGLISH OF LAW: A POSSIBILITY OR A NECESSITY?

One of the major challenges on the path of European integration for Ukraine has been harmonization of Ukrainian and European legislation, the complex process, which requires not only research into EU effective substantive and procedural rules, but also of the underlying ideology, philosophy, legal doctrines and history of law of particular European countries and the European Union in general and English has turned out to be a valuable tool in resolving this task since it has become the primary language of communication within EU official and public institutions as well as judicial bodies, the *lingua franca* for international scientific events and publications.

Importantly, during long centuries of its evolution, law in English speaking countries, notably Great Britain, the USA, Canada and Australia, has developed a distinct professional jargon, which is notorious for being at times incomprehensible even for native speakers. This language is the *de facto* medium of professional discourse for lawyers from different European countries including Ukraine. The ability to properly use this professional language is, therefore, critical both for the Ukrainian lawyers who wish to share the common tongue with their European colleagues and translators specializing in legal translations.

In the 70s of the previous century, the concentration of outdated, obscure elements in the legal prose became critical turning obvious both to the people outside and inside the profession. The concept of generally comprehensible legal English has not been clearly formulated until the 1970s in the works by Melinkoff (*Language of the Law*, 1963) [cited from 1] and further popularized by R. Wydick in *Plain English for Lawyers*, 1979. [ibid] Plain language movement gained momentum about four decades ago and almost immediately initiated important changes within the English language of law. Three basic requirement for legal writing were formulated: it should “be clear, concise, and engaging” [2]. Simultaneously, the characteristics of legal English, which obviously prevented from achieving this goal were found. Most commonly, the following are mentioned:

- archaic words and expressions;
- Latin expressions;
- Law French;
- “purposive” clause at the start of the text;
- verbosity;

- nominalization;
- “shall” meaning must;
- the use of the passive;
- long complex sentences;
- lack of gender neutrality.

This resulted in the situation where such a legal text cannot be understood by someone “of average intelligence” [1, 3].

The movement, however, met strong opposition on the onset, critics insisting that all words in statutes are meaningful and, therefore, cannot be “unnecessary” and legal writing requires time and knowledge to be understood and, hence “...an ordinary reader must simply accept the fact that he will be not able to grasp the full implications of a bill, as it is a serious document meant to be precise, not to be read like the morning newspaper.” [1]

A frequent counterargument to plain language is that complex ideas require a complex language of expression. Even proponents of plain language agree that the tasks facing lawyers are often part of the problem.

On the onset of the plain language movement, a number of basic questions were formulated:

- Is it possible to write (and speak) about legal matters in the manner that would be easily understood by lay citizens?
- What elements of legal English should be changed to achieve this goal?
- Will a plain language text fully correspond to its legalese equivalent?

Practice, however, supplied the positive answer to the first question since many legal documents acquired a clear and effective form. The absolute majority of them, however, are explicitly aimed at the people outside legal profession making plain language movement an off-spring of consumer rights movement. The question, however, should be put more specifically, whether all legal genres can (or should) be rendered in plain language. Where the target audience are consumers of legal services, it appears practical, useful and fair. “Initially, the plain language movement focused on the social benefits of clear legal communication: improving access to justice, and enabling consumers to make more informed decisions” [4].

Much of legal writing is directed, however, at professionals and concern complex legal issues, e.g. research into historical aspect or interpretation of legal phenomena, which in any case requires substantial knowledge and could hardly be perceived by the people lacking thorough legal training. Historical study, for instance, would inevitably include much Latin and Law French. The latter was the language of English law for over three centuries and substitution of Latin and French would require tremendous efforts creating much confusion. In these types of texts, old language, Latin and French terms with precise historical meaning are an obligatory part of the narration and availability of citations of historical documents and authorities could make sudden switch to simplified language seem artificial and confusing.

C. Balmford, however, insists that “even judges prefer plain language” [4] citing as an examples the surveys in Michigan, Florida, and Louisiana where over 80 per cent of judges gave preference to the plain language version of the document in comparison to its traditional counterpart. Another survey in California yielded similar result; ten Californian appellate judges referred to the traditional versions as “substantially weaker and less persuasive than the plain language versions” [4]. Yet in another example, he mentions the US law firm that developed a prospectus in which shares were to be offered to retail investors and which was drafted in plain language; but as soon as the policy changed and the target audience became institutional investors, the lawyers rewrote the plain language document back into legalese. This decision is not so surprising as it seems to be – they preferred addressing the audience using the common language. Thus, the target audience governs the style.

References

1. Haigh R. Legal English. URL: <https://docplayer.net/34751461-Legal-english-rupert-haigh.html>

2. Kelley C. R. An Essay on Legal Writing in Plain English. University of Arkansas, School of Law. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/6aa94305-4253-404c-b867-1e817ddee029/download>
3. Garner B. A. The Elements of Legal Style. URL: <https://global.oup.com/academic/product/the-elements-of-legal-style-9780195141627>
4. Balmford C. Plain Language: Beyond a Movement. Repositioning clear communication in the minds of decision-makers. URL: <https://www.plainlanguage.gov/resources/articles/beyond-a-movement/>
5. Hunt B. Plain Language in Legislative Drafting. URL: <http://en.copian.ca/library/research/plain2/legdraft/legdraft.pdf>

Ключові слова: юридична англійська, професійний жаргон, зрозуміла мова, Рух за просту мову, старофранцузька в юридичній англійській мові.

Keywords: legal English, professional jargon, clear language, Plain language movement, law French.

Ковальова Ксенія Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов*

КОНЦЕПТ ТЕКСТИЛЬ ЯК КУЛЬТУРОЛОГІЧНА КОНСТАНТА АНГЛОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Вивчення культурного значення концепту є важливим етапом лінгвістичного дослідження цього концепту. Розгляд концепту *ТЕКСТИЛЬ* з точки зору лінгвокультурологічних дослідження набуває актуальності завдяки його впливу на культурні, соціальні та історичні аспекти англомовного соціуму. Тому одним з основних його аспектів є аналіз значень лексичного складу у контексті культури, їх історії, традицій та соціальних звичаїв. Дослідження лінгвокультурологічних особливостей зазначеного концепту дозволяє розкрити не лише його семантичний простір, а й розкрити культурні значення, що відображають історію суспільства, його традиції та інші соціокультурні значення.

Так, кожна мова відбиває унікальні аспекти культури свого народу, а лінгвістичні концепти являють собою не тільки набір слів та граматичних конструкцій, а й втілення цінностей, переконань та традицій. Англійська мова не є виключенням, тому вбачаємо важливим дослідження концепту *ТЕКСТИЛЬ* саме в розрізі культурного впливу.

Аналіз історичного значення текстилю у житті англомовного суспільства показав, що текстиль як концепт пов'язані з багатою історією промислового розвитку та ремісничої праці англомовних країнах. Прикладом може бути Великобританія, що була провідним світовим центром текстильної промисловості, що справило значний вплив на її культуру, економіку та соціальні відносини.

Існуюча в англомовних культурах багата спадщина ремісничого текстильного виробництва передавалась з покоління до покоління, яка своїми унікальними навичками та традиціями вносить непоправний внесок в особливості культурного та соціального розвитку країн та суспільства.

Важливо зазначити, що культурного значення та цінності набула не лише техніка та навички виробництва текстилю, а й вироби, що виготовлялися. Так, виробництво та носіння особливого одягу, виконаного з традиційних тканин, може бути пов'язане з релігійними, етнічними чи соціальними звичаями.

Відповідно до вищезазначеного не слід упускати з уваги вплив розвитку текстильної промисловості на моду. Матеріали, візерунки та техніки обробки часто стають ключовими еле-

ментами у створенні одягу, інтер'єрів та художніх творів. А мода в свою чергу являє собою один з найяскравіших способів репрезентації історії культури, її розвитку та культурні надбаня.

Подальший аналіз концепту, що досліджується, виявив і певні його символічні значення. Такі фразеологічні обороти як *“cut from the same cloth – зліплені з одного тіста”*, *“weave through – сплітатися, пробиратися”*, *“weave smth into smth – вплітати”* та інші виражають ідеї єдності, схожості та взаємодії. Як матеріал, створений з переплетення волокон, текстиль символізує взаємозв'язок людей та культур в англomовному соціумі. Ідіоматичний вираз *“the fabric of society – соціальна тканина суспільства, підвалини суспільства”* метафорично відображає різноманітні аспекти життя та суспільства, та складності їх взаємозв'язку; *“woven into the fabric of”* описує те, як щось стало невід'ємною частиною чогось іншого, що також репрезентує ідею єдності та взаємозв'язку.

Таким чином, культурологічний концепт **ТЕКСТИЛЬ** в англійській мові є невід'ємною частиною культурної спадщини англomовного соціуму, уособлюючи їх багатство та різноманітність та їх історичні, соціальні та культурні аспекти. В свою чергу, лінгвістичні дослідження концептів у рамках лінгвокультурологічного аналізу допомагають зберегти культурну спадщину, запобігаючи втраті унікальних значень та традицій.

Список використаних джерел

1. Полюжин М. М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. Вип. 4. С. 214–224.
2. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
3. Потапенко С. І. Лінгвоконцептологія. Київ : Освіта України, 2010. 336 с.
4. Online Oxford dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
5. The Oxford Dictionary of Idioms. 4th ed. Oxford University Press, 2020. URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198845621.001.0001/acref-9780198845621>

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, культурологічна константа, текстиль.

Keywords: linguocultural concept, cultural constant, textile.

Лесневська Катерина Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри іноземних мов*

СУЧАСНІ ТРЕНДИ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Актуальність вивчення іноземних мов в сучасному світі важко переоцінити, оскільки знання іноземної мови відкриває двері до нових можливостей у бізнесі, освіті та міжнародних відносинах. Володіння іноземною мовою може стати конкурентною перевагою на ринку праці, відкриваючи можливості для роботи в міжнародних компаніях та організаціях. Вивчення іноземних мов сприяє розвитку пам'яті, креативності, критичного мислення та інших когнітивних навичок, а також розширенню світогляду, розумінню інших культур і успішній міжкультурній комунікації.

Сучасні тренди у викладанні іноземних мов охоплюють кілька ключових аспектів, а саме: використання технологій, домінування комунікативного та мультикультурного підходів, індивідуалізація навчання [1–4]. Розглянемо більш детально кожен із них.

Використання різноманітних технологій у викладанні іноземних мов є ключовим аспектом сучасних методик навчання. Технології дозволяють зробити процес вивчення мов

більш цікавим, доступним та ефективним. Низка мобільних додатків для вивчення мов дозволяє студентам вчити мову у будь-який зручний для них час і місце. Онлайн-платформи, такі як Duolingo, Babbel, або Rosetta Stone, надають можливість вивчати мови за допомогою інтерактивних вправ та уроків. Зазначені платформи пропонують інтерактивні вправи для вивчення мови, які допомагають у покращенні граматичних навичок та лексики та надають можливість вчити мову у будь-який час та в будь-якому місці через веб-версію або мобільний додаток. Всі три платформи використовують методику поетапного збільшення складності вправ, що дозволяє здобувачам освіти поступово покращувати свої знання. Серед відмінних рис відзначимо, зокрема, методику вивчення, яка відрізняється за підходом та структурою курсів, цінову політику, оскільки Duolingo пропонує безкоштовний доступ до основних функцій, Babbel та Rosetta Stone вимагають підписки для доступу до повних курсів. Крім того, Duolingo має більш широкий вибір мов для вивчення порівняно з Babbel та Rosetta Stone.

Серед інших актуальних технологій зазначимо використання відео та аудіо матеріалів для вивчення мови, що допомагає покращити навички слухання та вимови. Участь у соціальних мережах та онлайн-спільнотах, де використовується мова, що вивчається, сприяє практиці мовлення та взаємодії з носіями мови.

Сучасні методики викладання іноземних мов акцентують увагу на комунікативних навичках, спрямовуючи учнів на розмовну практику та використання мови у реальних ситуаціях. Розвиток комунікативних навичок у здобувачів освіти на заняттях з іноземної мови є одним із ключових аспектів успішного вивчення мови. Використання рольових ігор на заняттях допомагає студентам відчувати себе у різних комунікативних ситуаціях та практикувати мову у живому спілкуванні. Робота в парах або групах сприяє взаємодії та спілкуванню між здобувачами, що допомагає розвивати навички мовлення та слухання. Організація дискусій та дебатов на актуальні теми допомагає студентам розвивати навички аргументації, переконування та висловлювання власної думки. Використання аутентичних матеріалів сприяє розумінню мови у реальних ситуаціях. Важливо створити позитивне та сприяюче середовище для студентів, де вони будуть вільно виражати свої думки та відчувати себе комфортно у вивченні мови. Загалом, необхідно поєднувати різноманітні методи та підходи для розвитку комунікативних навичок студентів на заняттях з іноземної мови, щоб стимулювати їхній прогрес та успіх у вивченні мови.

У сучасних методологічних дослідженнях зростаюча увага приділяється включенню елементів міжкультурного навчання в програми вивчення іноземних мов, що допомагає розширити розуміння інших культур та поглибити міжкультурну компетентність. Вже традиційним елементом освітніх програм є дисципліни, присвячені вивченню інформації про традиції, звичаї, історію, літературу та мистецтво країн, чийі мови вивчаються, що тим самим допомагає студентам краще зрозуміти контекст, в якому вживається мова.

Організація спільних заходів з носіями мови або студентами з інших країн допомагає здобувачам освіти практикувати мову в аутентичних комунікативних ситуаціях та розвивати толерантність до різниці культур.

Ще одним аспектом впровадження міжкультурного навчання є вивчення мовленнєвої етикету. Загалом, включення елементів міжкультурного навчання в програми вивчення іноземних мов розвиває відповідну компетентність та сприяє формуванню взаєморозуміння та поваги до різноманітності культур у світі.

Сьогодні зростає популярність індивідуальних та персоналізованих підходів до навчання, де здобувачі можуть вибирати шляхи та темпи вивчення мови, що найбільше відповідають їхнім потребам та стилю навчання.

У цілому, сучасні тренди у викладанні іноземних мов спрямовані на створення стимулюючого та ефективного середовища для навчання, що підтримує розвиток різноманітних мовних навичок учнів.

Список використаних джерел

1. Байдак Л. І. Інтерактивні технології у викладанні англійської мови студентам нелінгвістичних ЗВО. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобиц. держ. пед. унту ім. Івана Франка*. Дрогобич, 2020. Вип. 28, т. 2. С. 117–124.
2. Почуєва В. В. Сучасні тенденції у викладанні іноземних мов. *Colloquium-journal*. 2023. № 16 (175). Р. 15–16.
3. Richards J. C. *Communicative Language Teaching Today*. New York ; Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2006. 136 p.
4. Dudley-Evans T., St John M. J. *Developments in English for Specific Purposes*. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2008. 238 p.

Ключові слова: методика викладання іноземних мов, комунікативний підхід, технології.

Keywords: methods of teaching foreign languages, communicative approach, technologies.

СЕКЦІЯ 26

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ, ЛІНГВІСТИКИ ПРАВА ТА ЗМІ

*Керівник секції: завідувач кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук,
професор М. В. Мамич*

Секретар секції: лаборант кафедри прикладної лінгвістики Ю. В. Гемба

Мамич Мирослава Володимирівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук, професор*

Шевченко-Бітенська Олена Валентинівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

У розвідці досліджено мовотворчість перекладу художніх текстів, оскільки українських письменників перекладають різними мовами світу. Зазвичай виділяють такі основні проблеми перекладу: урахування особливостей національної картини світу, подолання лінгвоетнічних бар'єрів, збереження особливого стилю письменника; застосування перекладачами особливостей транслітерації; урахування розбіжностей тезаурусів читачів різних національностей; урахування об'єктивного та ситуативного компонентів змісту в перекладі; забезпечення збереження функціональності тексту.

Мета дослідження – представити, проаналізувати і систематизувати праці про мову перекладів, виокремити основні напрямки досліджень, що мають загальне значення для практики перекладу і навчання перекладної діяльності здобувачів відповідних спеціальностей.

Зупинимося на стислому оглядові праць українських дослідників, які послуговуються загальнонауковими методами зіставного аналізу, описовими процедурами, розкриваючи деталі перекладацьких прийомів. Серед усіх питань, що найчастіше виокремлюють як складні у практиці перекладу з української на інші мови, насамперед звертаємо увагу на характеристики лексико-фразеологічних відповідностей. У лексико-фразеологічному аналізі віддають перевагу таким напрямкам: вивченню особливостей перекладу онімів, відтворенню чи пошуку аналогів фразеологізмів, трансформації розмовно-побутового лексикону, зокрема зменшувально-пестливих назв, неологізмів; шляхам адекватного відтворення етномаркованих одиниць, лексики на позначення кольорів.

Досліджуючи переклад онімів у художній літературі, варто звернути увагу на те, що вибір засобу або засобів перекладу певної одиниці «залежить, здебільшого, від того, чи належить онім до української культури і чи є він реальним або властивим лише цьому тексту, а також до якої групи він належить за критерієм денотату» [4, с. 227].

Вагоме місце в особливостях стилю письменника посідає розмовно-побутова лексика і, як її складові, емоційна та експресивно забарвлена, що спричинює труднощі перекладу. Слова мають у своєму значенні компонент оцінки, виражають відчуття особливого сприйняття дійсності. Р. Зорівчак підкреслила, що «важливим способом вибору контекстуального відповідника слова є перекладацька лексична трансформація конкретизації значення, що зумовлена розбіжностями у функціональних характеристиках словникових відповідників лексичних елементів оригіналу і традиціях мовлення» [3, с. 34].

Окрім урахування вищезазначеного, варто брати до уваги контекст твору, комунікативну мету, яка поєднує текст з різними реципієнтами, забезпечує розуміння художнього тексту, а також «відношення між висловлюванням та учасниками комунікації, тобто прагматику тексту» [3, с. 144]. Перекладач постає перед необхідністю подолання лінгвоетнічного бар'єру, тому прийоми трансформації настільки вагомі під час перекладу розмовної лексики. Саме сукупність названих чинників має сприяти влучному перекладу елементів розмовної сфери спілкування, які «виконують у тексті функцію стилізації середовища спілкування та оцінки персонажів один одного» [6, с. 222].

Одна із складних одиниць будь-якого тексту – національна фразеологія, яка у художньому творі виконує крім оцінної, ще й естетичну функцію, транслює елементи етнокультури. Труднощі перекладу фразеологізмів пов'язані з їх ідентифікацією в тексті. Одні фразеологічні одиниці зафіксовані в словниках, інші є результатом творчості письменників, ще інші – тільки в усній національній практиці, в окремих соціальних групах мовців. Основними способами перекладу фразеологізмів є: фразеологічний; калькування; описовий із використанням вільних словосполучень або слів. Проблему відтворення семантики фразеологічної одиниці при перекладі ускладнює надзвичайно багато факторів, як мовних, так і етномовних: рівень культурного розвитку мовців, історичні умови їхнього життя, їхнє місцезнаходження.

В художньому стилі велике стилістичне навантаження несуть на собі кольоративи. Здавалося б, що немає проблем з перекладом такої лексики. Однак, кольоритив може мати і метафоричне значення, що ускладнює його переклад у тексті.

Не менш важливий аспект праць науковців – вирішення проблем перекладності образних засобів – порівнянь, метафор, експресивів. Не завжди можливий прямий переклад, часто доводиться звертатися до застосування інших способів.

Певні труднощі перекладу спричиняють авторські експресивні слова. Є. Ангерчік називає їх авторськими експресивами. Як зауважено в статті, на яку ми покликаємося, «...подібні слова є невід'ємною часткою саме української культури, реаліями саме українського побуту, які є абсолютно чужими для англійської культури» [1, с. 6].

До власне авторських експресивів уналежнюємо і неологізми. Перекладачі мають звернути увагу на структуру, на походження слова, і, безумовно, враховувати їх, добираючи різні прийоми змін в похідному тексті. Важливою є завдання застосування авторських коментарів до перекладу неологізмів. Найефективніше перекладач використовує метод приблизного перекладу або аналогової заміни при перекладі неологізмів, створених словотвірною деривацією способом афіксації [2].

На рівні з вище означеною проблемою є аспект окреслення способів перекладу загальних назв із концептуальним змістом – ключових понять, які несуть на собі мовно-естетичне та змістове навантаження. Особливості відображення мовної картини світу нації – це відбиття відповідного світосприйняття автора художнього тексту як представника свого народу, своєї національності, національної культури. З цього приводу слушно зауважила Н. Попович: «Переклад і перекладність художнього твору є перевтіленням мовної картини світу оригіналу засобами мови перекладу у мовної картини світу мови перекладу» [5, с. 140].

Як концептуальні одиниці оригінального твору потрактовуємо етномовні засоби – маркери національної мовної картини світу письменника. Під час їх перекладу важливо враховувати мовні і позамовні чинники, фонові значення читачів похідних текстів. За спостереженнями деяких дослідників під час перекладу таких слів чи зворотів може прислужитися прийом інверсії.

Огляд досліджень, що стосуються мови перекладів художніх творів засвідчив, що вчені приділяють велику увагу вивченню прикладних прийомів перекладу і подолання невідповідностей текстів оригіналу і перекладеного відповідника. Проведене дослідження виявило типові особливості аналізу мовного матеріалу оригінального і перекладеного текстів.

Список використаних джерел

1. Ангерчік Є. Експресивно забарвлена лексика, як елемент розмовно-побутового стилю в українсько-англійському перекладі. *Наукові записки НУ «Острозька академія»*. Серія філол. 2012. Вип. 25. С. 5–7.

2. Даниленко Н. Неологізми в українсько-польській перспективі перекладу на прикладі твору О. Гончара «Собор». URL: <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/280004>
3. Зорівчак Р. Реалія і переклад. Львів : ЛНУ, 1989.
4. Панченко О. І., Горєлова П. В. Засоби перекладу власних імен в романі Олеся Гончара «Собор» англійською мовою. *Мова: науко-теор. часопис*. 2021. № 35. С. 225–228.
5. Попович Н. Відтворення авторської концептосфери засобами мови перекладу. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика* : зб. наук. пр. / за заг. ред. А. Г. Гудманяна, С. І. Сидоренка. Київ, 2019. С. 137–144.
6. Шум О. В. Відтворення кольоризмів Олеся Гончара іншими мовами (на матеріалі роману «Собор»). *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2013. Вип. 204, т. 216. С. 129–132.

Ключові слова: мова перекладу, перекладність, лексико-фразеологічний аналіз, онім, кольоратив, відтворення концепту, калькування, індивідуальний стиль перекладача.

Keywords: translation language, translatability, lexical and phraseological analysis, onyme, colorative, reproduction of the concept, tracing, individual style of the translator.

Кісельова Анастасія Андріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент*

Мамич Мирослава Володимирівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук, професор*

ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕРЕЖЕВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Сьогодні інтернет став необхідним інструментом у всіх сферах життя, від освіти і бізнесу до культури та політики. Він змінює спосіб, яким ми спілкуємося, працюємо, навчаємося та розважаємося, і продовжує розвиватися, надаючи нові можливості та виклики. Однією з головних функцій, яку він виконує, є забезпечення дозволу користувачів, зокрема через надання доступу до різноманітного розважального контенту, в тому числі творів світової літератури. Однак це не лише т.зв. «оцифрована література», первинною формою існування якої є друковані видання, але й «мережева література», орієнтована на цифрові технології [3; 4], що вирізняється нелінійністю, мультимедійністю та інтерактивністю.

Багато вчених з різних країн, включаючи J. M. Fattalah, J. A. GarciaLanda, K. Grimaldi, N. Meza, F. Rahman, S. Rettberg, G. di Rosario, M. Yoesoef, а також деякі українські дослідники, такі як Д. Березіна, А. Беловицька, Н. Герасименко, Л. Дербеньова, Ю. Завадський, В. Маркова, Л. Чередник та інші, займалися аналізом мережевої літератури та її структури. Проте варто відзначити, що, незважаючи на те, що ця галузь існує вже протягом багатьох десятиліть, увага до неї української наукової спільноти залишається обмеженою. Більшість досліджень, проведених на україномовному ґрунті, фокусувалися не на ретельному аналізі концепції мережевої літератури та її компонентів, а на публікації цього явища та дослідженні окремих творів, які набули популярності завдяки інтернету.

Згідно з багатьма вченими, літературу в інтернеті можна розділити на два основні типи. Перший тип включає в себе твори, які спочатку були надруковані на папері, а потім опубліковані в інтернеті. Сюди можна віднести як класичні, так і сучасні літературні твори. Другий тип – це безпосередньо мережева література, тобто ті, які з'являються у цифровому форматі вперше, і можуть бути опубліковані на папері пізніше.

Підсумовуючи дослідження закордонних та вітчизняних авторів, можемо запропонувати такий огляд особливостей мережевої літератури, що відрізняє її від традиційної літератури, основним першоджерелом якої завжди є друковане видання.

1. Доступність для всіх. У мережевій літературі немає обмежень щодо доступу, що робить її доступною для широкої аудиторії. Автори можуть опублікувати свої твори онлайн без необхідності привертати увагу видавництва, що сприяє більшому поширенню та взаємодії з читачами. Цей аспект також ставить під сумнів переваги друкованого видання, оскільки онлайн публікація може забезпечити ширший охоплення аудиторії.

2. Взаємодія автора з читачем. У мережевій літературі відсутня формальна статусна дистанція між автором і читачем. Через соціальні мережі та коментарі читачі можуть взаємодіяти з авторами, обмінюватися думками та спостереженнями. Ця взаємодія стимулює розвиток ідей та сприяє підтримці як молодих, так і досвідчених авторів.

3. Зв'язок змісту і середовища. Інтернет створює сприятливі умови для розвитку різних жанрів літературної творчості, включаючи ті, які раніше були маргінальними. Однак навіть звичайний текст у мережі має властивість посилення та внутрішніх зв'язків, що відрізняє його від традиційних текстів. Інтернет-література завжди відображає експансивність інтернет-середовища, роблячи акцент на мінливості та незавершеності.

Серед творів, які призначені для мережі і можуть бути віднесені до мережевої літератури, існують такі, які можуть бути опубліковані в інших форматах у майбутньому – таких прикладів достатньо як у вітчизняному, так і у зарубіжному досвіді. Проте наша увага зосереджена на творах, які можуть існувати виключно в інтернеті, оскільки їх важко перенести на папір, втрачаючи при цьому інтерактивність, яка є ключовою для їх сприйняття. Два найбільш поширених та характерних для інтернет-літератури типи – це блоги та фанфікшен [1; 2].

Читання в епоху цифрових технологій не лише трансформує цифрові медіа як джерела інформації, але й впливає на читацькі звички та культуру читання і письма. Сучасні читачі вже не обмежуються лише бестселерами та автограф-сесіями в книгарнях або традиційною літературою. Зараз вони можуть вільно вибирати будь-який жанр, не виходячи з дому, тоді як письменники мають можливість створювати власні твори та публікувати їх онлайн, обійшовши видавничі компанії, і отримувати зворотній зв'язок від читачів у реальному часі. Важливою особливістю таких текстів є їхня форма, яка може включати елементи мультимедійного контенту та постійно оновлюватися, а також зміст, який може бути вибраним авторами та читачами вільно, включаючи використання вже існуючих сюжетів. Отже, детальне дослідження таких форм інтернет-літератури, як блоги та фанфікшен, зокрема їх україномовний сегмент, є перспективним напрямом, що дозволить розглянути аспекти сучасної літератури, які виходять за рамки традиційного її розуміння.

Список використаних джерел

1. Березіна Д. Ю. Феномен fanfiction: правила гри без правил. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологія. Літературознавство. 2009. Т. 124, вип. 111. С. 8–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2009_124_111_4 (дата звернення: 02.04.2024).
2. Дербеньова Л. В. Літературний комп'ютерний феномен у комунікативно-мережевій культурній парадигмі. *Гілея* : наук. вісн. 2013. № 76. С. 151–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_76_54 (дата звернення: 02.04.2024).
3. García Landa J. A. Linkterature: From Word to Web Or: Literature in the Internet-Internet as Literature-Literature as Internet-Internet in Literature. *Literary Theory and Criticism eJournal*. 2006. URL: <https://zaguan.unizar.es/record/2006/files/INPRO--2009-042.pdf>
4. Rosario G. di, Meza N., Grimaldi K. The Origins of Electronic Literature: An Overview. *Electronic Literature as Digital Humanities*. New York : Bloomsbury Academic, 2021. P. 9–26.

Ключові слова: мережева література, соціальні мережі, блог, блогосфера, фанфікшен.

Keywords: electronic literature, network literature, social networks, blog, blogosphere, fan fiction.

Назаренко Оксана Миколаївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент

Кабанцева Надія Вікторівна

Міжнародний гуманітарний університет,
старший викладач кафедри романо-германської філології та методики викладання іноземних
мов, кандидат філологічних наук

АВТОРСЬКИЙ КОМЕНТАР ЯК МЕТАТЕКСТ ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ «МАЛЬВИ» РОМАНА ІВАНИЧУКА

Поняття «метатекст» з'явилося в структуралізмі, відповідно до лінгвістичних теорій про метамову. Метатекст – це «своєрідна надбудова над текстом, що вказує на його тему, організацію, структуру, служить коментарем до тексту й водночас є його частиною» [1, с. 101].

Основною функцією метатексту є орієнтування автора на адекватне сприйняття художнього твору читачами, іманентною частиною якого є текст. За допомогою метатексту читач може правильно визначити експліцитні та імпліцитні, семантичні та композиційні зв'язки авторського твору, встановити засоби зв'язності, які продукують художню цілісність. Це уможливило виявити найбільш цінні в естетичному відношенні деталі, які сприяють сприйняттю художнього образу, а також сформулювати етичні аспекти, які формують ціннісний простір художнього тексту.

Об'єктом дослідження служить авторський метатекст українського письменника Романа Іваничука, репрезентований коментарями до історичного роману «Мальви».

Авторський коментар в історичному романі розташований всередині основного тексту. Коментар і примітки створені автором є органічними складниками художнього дискурсу та утворюють з ним «цілісну, гармонійну єдність» [5, с. 294]. За змістом вони майже не відрізняються, але коментар вживають в ширшому значенні, він «служує поясненню основного тексту, тому є глибшим за змістом» [4, с. 155], а примітки – стислі, лаконічні. У межах нашого дослідження, ми будемо послуговуватися обома елементами метатексту, оскільки ці компоненти графічно відмежовані від основного тексту твору, є його структурними складниками та виконують роль посередника між автором та читачем.

Коментар і примітки передають інформацію двох типів – лінгвістичну й екстралінгвістичну. Лінгвістична скерована на тлумачення незрозумілих слів, виразів [4, с. 155], зокрема переклад іншомовних слів. Яскравим прикладом орієнтації тексту на українського читача, автор подає переклад слів з інших мов. Виявляємо в історичному романі низку таких перекладів приміток, зокрема з **турецької мови**: *аджем – чужинець* [2, с. 200], *йолом – смерть* [2, с. 199], *йетер – досить* [2, с. 145], *санджак – прапор* [2, с. 146], *огли-калям – інтелігент* [2, с. 133], *шекер – цукор* [2, с. 78], *кизил ельмада герюшюрюз! – ми зустрінемося в країні золотого яблука!* [2, с. 48]; **татарської**: *тепе-оба – вершина-гора* [2, с. 12], *даї – дядько, шагін – сокіл* [2, с. 35], *чінгяне – циган* [2, с. 36], *сабаних хайр олсун – доброго ранку* [2, с. 70], *кара-су – чорна вода* [2, с. 72], *узенчик – річка* [2, с. 88], *танг атар – світає* [2, с. 100], *єлдиз – зірка* [2, с. 102], *дост-ака – рідний брате* [2, с. 130], *вай, вай, анам – ой, ой, мамо* [2, с. 151], *коп! іаша – встань! живи* [2, с. 142], *аманат – заручник* [2, с. 177], *ялан – брехня, ата – батько* [2, с. 183], *назджаз – ніжна моя* [2, с. 185], *хікмети – повчання* [2, с. 210], *вай харин – гаразд* [2, с. 207], *маш Аллах – оце так* [2, с. 204]; **польської**: *пшевудці – провідники* [2, с. 215]. *Koniec Polski – кінець Польщі* [Іваничук, 2018, с. 216], *Co rap towi! – Що пан каже* [2, с. 217]; **арабської**: *Аллах акбар – великий Боже* [2, с. 28].

Лексичний склад запозичених слів досить великий. Такі лексеми можна виокремити в лексико-семантичні групи. Серед них найпоширенішими будуть релігійні поняття, назви державних чинів, суспільних станів та титулів, видів культурної спадщини Туреччини, назви предметів побуту та їжі, назви державних установ, військові поняття. Насамперед це лексика щоденного вжитку, яка має більший ступінь засвоєння й відома пересічним українцям.

Лінгвістичні примітки забезпечують змістово-підтекстовий шар інформації, закладений автором. Роман Іваничук не просто перекладає слово, а тлумачить його значення, робить додаткові зауваження: *купець-касапчі – різник. Так татари називали російських купців* [2, с. 167]; *Тати – степові татари називають гірських татами (віровідступниками)* [2, с. 30]; *Калга – молодший брат хана, воєнний міністр. Ак-мечеть – теперішній Сімферополь* [2, с. 31]; *Висока Порта, Високий Поріг – султанський уряд Туреччини* [2, с. 9]; *Бедесман – центральний критий ринок у Стамбулі* [2, с. 28]; *Мекіри, оджу – злі джини, що перетворюються на собак, цапів* [2, с. 70]; *Кизилбаши – турецькі повстанці проти султанів* [2, с. 6]; *Джихад – священна війна проти християн* [2, с. 8]. Тлумачення натяків, роз'яснення алюзій, атрибуція прихованих цитат, переклад іншомовних слів – все це націлене на покращення тезаурусних запасів читача, на закриття лакун у його культурному світогляді [3, ст.174].

Екстралінгвістичні примітки містять інформацію стосовно реальної дійсності, тлумачать невідомі читачеві явища, події, історичні факти, біографічні дані історичних осіб, подають авторські зауваження щодо описаних подій [4, ст.156]. В історичному романі «Мальви» автор пояснює невідомі потенційному читачеві реалії, факти, вислови, тому він намагається прокоментувати їх, щоб зняти семантичну невизначеність: *Шагін-Гірей татарський полководець із роду Гіреїв, що 1624 року вигнав турецьких васалів із Кафи* [2, с. 5]; *Урхан – султан Урхан Газі, який сидів на престолі у XIV ст., створив військо «йені-чері» (нове військо) з вихованих у спеціальних закладах християнських хлопчиків* [2, с. 25]; *Вислів Селіма Грізного (роки правління – 1512 – 1520): «Панувати – це суворо карати»* [2, с. 82]; *Хто хотів звернутися до султана на вулиці, тримав засвіченого факела над головою* [2, с. 159]; *Сотня капи-кулу – сейменів, що формувалися у Криму на зразок турецьких яничарів, називали капи-кулу (в перекладі – дверними рабами)* [2, с. 110]; *Тімаріоти – турецькі землевласники, що за землю відбували службу в спагіях* [2, с. 29]; *Шіїти – мусульманська секта, визнана в Ірані й Іраку. В Туреччині сунніти* [2, с. 9]; *Чаушлар – наглядач за поведінкою яничарів у бою. Чаушлари їздили на фарбованих конях, щоб виділятися серед воїнів* [2, с. 60]; *Корпус яничарів ділився на три з'єднання – булуки. Стамбульський булук складався з 60 орт* [2, с. 59]; *Ворота Баб-і-гамаюн – ворота султанського палацу, перед якими виставляли голови страчених достойників* [2, с. 26]; *Бостанджі-баши – шеф субашів – охоронців громадського порядку в османській Туреччині* [2, с. 43]; *Селямлик – чоловіча половина турецького дому, султанського палацу* [2, с. 41]; *Баскак – татарський збирач податків (дослівно: той, що за давить за горло)* [2, с. 89]; *Джіз'є – земельний податок з не мусульманського населення і подушне* [2, с. 89].

У проаналізованих метатекстуальних елементах чітко представлена позиція автора. Варто зазначити, що за допомогою коментарів та приміток автор демонструє національно-культурний світогляд нації. Він знайомить читачів з мовною картиною світу Османської імперії та Кримського ханства XVII ст, зображує кримсько-татарський світ крізь призму мови.

Список використаних джерел

1. Ватажко Е. В. Поняття «метатекстуальність» і «метаповідь» у літературознавчому дискурсі. *Слово і час*. 2021. № 2 (716). С. 100–109.
2. Іваничук Р. І. Мальви : роман, есей. Харків : Фоліо, 2018. 235 с.
3. Колегаєва І. М. Текст і мегатекст як члени єдиної комунікативної родини. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження та перспективи*. Київ, 2012. С. 170–178.
4. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу. Київ : Видав. дім Дмитра Бураго, 2012. 328 с.
5. Сокол М. О. Примітка та коментар у системі інтертекстуалізації. *Волинь філологічна: текст і контекст*. Луцьк, 2009. Вип. 1, т. 7. С. 293–302.

Ключові слова: метатекст, коментар, примітки, Роман Іваничук, історичний роман.

Keywords: metatext, commentary, notes, Roman Ivanychuk, historical novel.

СЕКЦІЯ 27

ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Керівник секції: доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук,
доцент Ю. А. Грушевська

Секретар секції: асистент кафедри журналістики, кандидат юридичних наук
І. С. Літвінчук

Колкутіна Вікторія Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»
завідувач кафедри журналістики, доктор філологічних наук, професор*

ОПОВІДНА СТРАТЕГІЯ СУЧАСНОГО СТОРІТЕЛІНГУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

На сучасному етапі у процесі бурхливого розвитку медіасфери більшість журналістів і редакторів помічають значну прогалину в канонічних вимогах до академічно визначених жанрів і до того, які тексти сприймаються аудиторією і, отже, публікуються в ЗМІ. З появою онлайн-журналістики відбувається конвергенція жанрів – коли можна доповнювати текст аудіовізуальними елементами, не лише фотографіями, а й гіфками, аудіо та відео.

Розробляючи текстовий формат, журналісти часто експериментують із жанрами, тому в лайфстайл-журналістиці з'являються теми та формати подання, схожі на художню. Цей пошук і орієнтація на аудитора викликана кількома факторами. По-перше, це визнання авторського стилю та медіаформату журналіста, по-друге, підвищує рейтинг медіа. Один із таких форматів – портретні інтерв'ю, лонгріди, журналістські розслідування, сторітелінг. Поліфункціональність та полісемантичність терміну вже на початку зацікавлення ним дослідниками помітила науковиця О. Харитоненко: «В український журналістикознавчий дискурс сторітелінг увійшов як багатозначний термін (професіоналізм), яким позначають: 1) жанр реальної історії; 2) будь-який журналістський матеріал, у якому велика увага приділяється структурі розповіді чи самій наративній стратегії, структурі розповіді, вмінню правильно й захоплююче розповісти про щось; 3) уміння правильно представити публікацію у виданні за допомогою архітекτονіки» [58 с. 243].

Вже в історії соціальних комунікацій залишився той факт, що найперше і найефективніше використання можливостей сторітелінгу здійснив Девід Армстронг. Врахувавши психологічні тонкощі будь-якої людини, він зацентрував увагу на тому, що розповіддю, викладанням певної історії, асоціативно, легше сприймається й усвідомлюється певний, подекуди інколи достатньо серйозний матеріал. Догми, правила, складні теоретичні конструкції практично не сприяють опануванню серйозних тем, не запам'ятовуються. Свої інновації він висловив у книзі «Managing by Storying Around». І хоча автор використав сторітелінг більше як педагогічно-психологічний, маркетинговий інструмент, Девід Армстронг виголосив ідею, котра виявилися цілком новою й оригінальною та привела його до розробки власної теорії Managing by Storying Around. Персоніфіковані історії, в яких співробітники кампанії впізнавали себе, зрозумілі емоції, нехитрі герої, переконлива деталізація, – надавали історіям очевидної вірогідності та були достатньо промовистими та обґрунтованими. Девід Армстронг пропонував використовувати сторітелінг у різних контекстах, як-то:

- Командну роботу (об'єднання команди навколо спільної мети або цінності) ;
- Комунікацію (ефективна передача інформацій і ідей) ;

- Мотивацію (підняття духу людей для досягнення цілей).

У 10-20 роках ХХІ століття в наукових дискусіях поступово викристалізовувалася технологія сторітелінгу. У широкий вжиток вводяться слова «наратив», «трансмедійний», «сценарна розповідь», «аудісторітелінг» тощо. Не зважаючи на невизначеність у класифікації, теоретичну неточність, подекуди «розмитість», український журналістикознавчий дискурс тлумачить сторітелінг як багатознавчий термін. Наукові розробки А. Вишницької, Т. Гордієнко та К. Толокольнікової, М. Дорош, М. Короленко, Н. Дмитренко, О. Михальчук, Я. Яненко та багатьох інших науковців віднаходили у сторітелінгу все нових інноваційних рис. «Те, як ми пишемо, – зауважують Т. Гордієнко та К. Толокольнікова, – має особливе значення, бо в читача багато альтернатив. Кожне слово, речення та абзац – це можливість для нього втекти у Фейсбук. Треба намагатися зробити все, аби читач лишився на сторінці вашого тексту» [13].

Поступово розповідь захоплюючих, емоційно насичених історій стало своєрідною «родзинкою» в журналістиці. Редакції видань почали публікувати мультимедійні наративи у спеціально створених рубриках. Започаткувала цю ідею редакція інтернет-видання «Українська правда». З'явилися рубрики «Життя», «Від можливостей до змін», «Врятовані життя», «Життя з «нуля». Відповідно до назви, вони фокусуються на різноманітній проблематиці: від опису історій на медичну проблематику до опису життя внутрішньо переміщених осіб. Історії розширилися до журналістських спецпроектів, матеріали набули соціального характеру, а читача залучили до обговорення гострих питань.

Англомовне видання «Kyiv Post» запровадило проєкт «Журналістика Толерантності», сфокусований на історіях людей з вразливих соціальних груп. Дослідниця О. Є. Васьківська описує його, акцентуючи увагу на матеріалах про «про пекарню, в якій працюють особи з особливостями інтелектуального розвитку та стаття про спортсмена України, заслуженого майстра спорту, сліпого тріатлоніста-чемпіона Василя Закревського, який відкрив масажний салон та допомагає з працевлаштуванням людей з вадами зору» [5, с. 283].

У зарубіжному дискурсі відлік мультимедійних оригінально викладених журналістських проєктів триває з 2012 року, коли «The New York Times» публікує довгу історію про лижників, котрі потрапили під сніжну лавину. Дослідниця О. Є. Васьківська наголошує, що «У текст були вставлені фото лижників, 3D-модель гір, інтерактивна карта шторму, відео- та аудіо-ролики. Вперше всі елементи лонгріду були зверстані з використанням ефекту паралаксу на окремій платформі» [5, с. 282]. Ми спостерігаємо, що, якщо розглянути окремо елементи лонгріду, то вони представляють собою свого роду також міні-історії (лижники-гори-карта шторму, відзеркалена у аудіо та відео форматах), які у сукупності цілісно формують історію як розповідь, у даному випадку, про сніжну лавину в Каскадних горах неподалік Вашингтона. «Сторітелінг – це як складання конструктора», – цей вислів Матса Вікмана якнайточніше передає властивості сторітелінгу як комбінатора історій.

Так поступово у мас-медійному просторі виокремлювалися два типи сторітелінгу: текстовий та мультимедійний. Інколи суто текстовий матеріал доповнювався візуальним контентом (аудіо, фото, відео) – і комунікаційна складова розповіді лише посилилася, форми відображення дійсності унаочнилися, поживавився вплив на реципієнта. Серед комунікативних ознак можна виділити діалог з аудиторією, переконливість, впливовість.

Список використаних джерел

1. Васьківська О. Сторітелінг як інструмент соціальної журналістики. *Modern international relations: topical problems of theory and practice* : collective monograph / Faculty of Intern. Relations of the National Aviation Univ. ; under general editorship of W. Welskop, Y. O. Voloshin. Lodz : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi, 2021. С. 280–284.
2. Гордієнко Т., Толокольнікова К. Як стати гідом для свого читача: секрети сторітелінгу від журналіста The Wall Street Journal. *Детектор медіа*. 2018. 17 серп. URL: <https://detector.media/production> (дата звернення: 31.10.2023).

3. Харитоненко О. Сторітелінг як жанр, наратив і засіб архітекτονіки в журналістиці: зміст, різновиди, сучасні інтерпретації. *Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (25 жовт. 2018 р.) / [наук. ред. В. М. Каленич]. Вінниця, 2018. С. 243–250.

Ключові слова: сторітелінг, оповідь, комунікативні ознаки, мас-медійний простір, комунікативний процес, діалогічність.

Keywords: storytelling, narration, communicative features, mass media space, communicative process, dialogicity.

Маляренко Тетяна Анатоліївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри журналістики, доктор наук з державного управління, професор*

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНО-КИТАЙСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

До початку гібридної фази російсько-української війни в 2014 р. географічне розташування України між Європейським Союзом (ЄС) і Євразією становило її природну геоекономічну нішу. Використання геоекономічних переваг, які проявлялись у вигляді різноманітних транзитних шляхів (залізничних, автомобільних, морських, річкових, повітряних, газо- та нафтопроводів), забезпечило виживання української економіки в період її структурної адаптації та інтеграції у світову економічну систему після розпаду Радянського Союзу. У 2005 р, останньому році ери так званої «багатовекторної зовнішньої політики» України (коли Україна вважалася містком між країнами Заходу і Росією), Україна заробила 4,48 млрд. доларів США від експорту транспортних послуг. У структурі експорту послуг країни транспортні послуги становили 69,5% у 2005 р. [1].

У наступні роки, але до початку повномасштабного російського вторгнення, хоча надходження від експорту транспортних послуг зростали в грошовому еквіваленті і становили 9,1 млрд. доларів США в 2019 році, частка транспортних послуг в експорті послуг України поступово зменшувалася і становила в середньому 54% у 2010–2022 рр. [2, 3]. У період з 2005 р. до 2022 р. Україна поступово втрачала статус «містку», незважаючи на появу та розвиток амбітних глобальних, макрорегіональних і мікрорегіональних геоекономічних і геополітичних альянсів навколо України та щодо України, а саме ініціативи Китаю «Один пояс, один шлях», Європейської політики добросусідства під керівництвом ЄС і Східного партнерства. У період конвенційної війни з Росією (2022–т.ч) експорт транспортних послуг з України різко скоротився й досяг історичного мінімуму в 3 млрд. доларів США (32,3% експорту послуг України у 2022 р.) У 2023 р. експорт транспортних послуг продовжив падати, і, за попередніми статистичними оцінками, такі послуги становили не більше 18–20% українського експорту послуг [2; 3]. Незважаючи на те, що український уряд працює в режимі антикризового менеджменту, віддаючи перевагу короткостроковому виживанню над довгостроковим розвитком економіки, стратегічне бачення все ще є необхідним, оскільки воно визначатиме, чи буде Україна транзитною державою після війни і яким чином країна співпрацюватиме з великими державами, зокрема Китаєм, у розвитку свого транзитного потенціалу – це багато в чому визначатиме модель української економіки під час і після війни.

У довгостроковій перспективі може скластися один із двох макросценаріїв майбутнього транзитного потенціалу України. Перший сценарій цементує транзитно-геоекономічне положення України як «глухого кута». У цьому сценарії існуючі та нові транзитні шляхи будуть використовуватися переважно для двосторонньої зовнішньої торгівлі між Україною та її партнерами (концепція України як «держави-фронтиру»). Другий сценарій – це відновлення

України як держави-містка між ЄС та Євразією; однак для реалізації цього сценарію Україні необхідно отримати гарантії від великих держав щодо безпеки її транспортної інфраструктури. У світлі параметрів та обмежень, які обговорювалися вище, Україна все ще може співпрацювати з Китаєм у його геоекономічних програмах з ЄС. На підставі проведеного аналізу пропонуються наступні рекомендації.

- Зберегти, розширити та далі інвестувати в аналіз, моніторинг та оцінку ситуації для стимулювання транзитних проєктів, які потенційно охоплюють територію України за участю ЄС та Китаю.
- Тісно співпрацювати з країнами-партнерами та міжнародними організаціями для забезпечення гарантій безпеки транспортної інфраструктури України.
- Максимізувати існуючу співпрацю в рамках фінансованих ЄС Solidarity Lanes та програми TEN-T, оскільки новозбудовані об'єкти інфраструктури можна використовувати та розширювати після закінчення війни та вони можуть сприяти відновленню української економіки.

Список використаних джерел

1. Динаміка зовнішньої торгівлі послугами за видами. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/zd/dseip/dseip2007_u.htm (дата звернення 01.04.2024).
2. Експорт України у 2022 році: головні тенденції, сектори та регіони. URL: https://export.gov.ua/news/4570-eksport_ukraini_u_2022_rotsi_golovni_tendentsii_sektori_ta_regioni# (дата звернення 01.04.2024).
3. Інфографіка (експорт), Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e3c3c882-4b68-4f23-8e25-388526eb71c3&tag=TendentsiiEksportuInfografika-eksport-> (дата звернення 01.04.2024).

Ключові слова: міжнародне співробітництво, транзитний потенціал, україно-китайські відносини.

Keywords: international cooperation, transit potential, Ukraine-China relations.

Скалацька Олена Віталіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри журналістики, доктор філософських наук, доцент*

МІЖНАРОДНІ ПОДІЇ В МЕДІЙНИХ ТРЕНДАХ

Стрімкий розвиток медіаіндустрії сприятиме постійній зміні головних трендів, що інформують світову спільноту про актуальні міжнародні події. Сучасні медіа є рушійною силою, яка інтегрує основні тренди блогосфери та соціальних мереж, маркетингових технологій, технічного програмування для висвітлення соціальної інформації у різноманітних медіажанрах та форматах.

Висвітлення соціальних подій та викликів у міжнародних медіа з кожним роком поповнюються новими форматами. Підведення головних підсумків року є традиційним форматом медіа, що втілюється у заголовках: «Головні події 2023 року», «Світ у 2023 році. Найважливіші події у фотографіях. (Жах і краса 2023 року на фотокадрах із різних куточків світу)» та численних рейтингах за сферами діяльності.

Пошуковий запит «підсумки 2023 року» на офіційному сайті ВВС пропонує переглянути шість публікацій за наступними тематиками та заголовками: сім найбільших робочих трендів 2023 року; десять основних подій, які вплинули на бізнес у 2023 році; Як люди змінили поверхню Землі у 2023 році; паніка та можливості ШІ у 2023 році; десять модних слів, які визначили 2023 рік; п'ять попереджень про лідерство у 2023 році. Видання «The Guardian» напередодні

нового року робить аналітичний матеріал «Світ у 2024 році: автори Guardian розповідають, на що варто звернути увагу», в якому журналісти окреслюють основні світові події та прогнозують їх розвиток.

Усі вищезазначені матеріали підготовлені з використанням сучасних медійних трендів: гіперпосилання на офіційне джерело або попередні матеріали автора, візуальний контент; сторітелінг як складова матеріалу; візуальний контент (фото, відео, інфографіка, мультимедійні матеріали), інтерфейс з посиланням на пов'язані матеріали у виданні. Необхідно зазначити, що кожен з вищезазначених матеріалів створено у межах певної тематики з використанням відповідних медійних трендів. Так, екологічна проблематика є актуальною та обов'язково потребує візуалізації та аналізу відкритих даних, застосування найсучасніших методів оповідання, включаючи використання інтерактивних інструментів, мультимедійних ресурсів та скролітелінгу (поєднання скролінгу та розповіді). Наочність є головним принципом, за яким створюються матеріали на екологічну проблематику для розв'язання гострих проблем.

Соціальні медіа залишаються головним джерелом інформації, яка потребує перевірки на достовірність, та простором для ефективної комунікації з аудиторією. Інколи, новини з'являються у соціальних мережах раніше, ніж у медіа: користувачі фіксують події та поширюють їх серед своїх підписників, створюючи вірусне відео без залучення мультимедійних та маркетингових технологій. Це може бути відео, фото або аудіо фіксація природних явищ, соціальних зіткнень, розмов, надзвичайних подій, свідком яких стала людина та розважальний контент. Ця інформація потребує перевірки для дотримання стандарту достовірності.

Зі стандартом достовірності також пов'язані технології протидії дезінформації та пропаганді. Журналіст повинен слідкувати за загальними образами, які формуються у матеріалі для уникнення демістифікації фактів та можливості виникнення конфліктних ситуацій між різними соціальними групами.

Сторітелінг та візуалізація даних актуальні у висвітленні подій. Дані відіграють важливу роль під час міжнародних подій, оскільки вони допомагають аудиторії аналізувати, надавати рішення та краще розуміти ситуації. Використання різноманітних типів даних та карт, інтерактивних діаграм дозволяють зробити історію більш вражаючою для впливу на аудиторію. Також дані та їх візуалізація допомагають аудиторії аналізувати та надавати рішення та краще розуміти ситуації. Журналістам не обов'язково самостійно розробляти інфографіку та візуалізацію даних, вони використовують довідники та звіти, відкриті дані.

Стрімкі соціальні зміни створюють нові виклики для журналістської роботи. Постійно оновлюються рекомендації щодо роботи журналістів у гарячих точках, під час збройних та військових конфліктів, екологічних та природних катастроф та інших складних умовах. Також проводяться тренінги та рекомендації стосовно підготовки матеріалів та інтерв'ю, журналістських розслідувань, висвітлення низки чутливих тем.

Медійним трендом є прямий ефір (live). У соціальних медіа він також є технологією маркетингових комунікацій для залучення аудиторії до перегляду контенту. Прямий ефір транслюється в реальному часі та передає інформацію з місця подій, надаючи можливість аудиторії спостерігати за подіями та приєднуватися до них. Особливістю прямого ефіру є неможливість редагування даних.

Прямоефірне відеомовлення також має назву відеострим (онлайн-відеотрансляція в режимі реального часу через інтернет), для проведення яких журналісти використовують гаджети не залучаючи професійну техніку. Відеострими відрізняються від прямоефірних телевізійних трансляцій: невисокою якістю відео та інтегрованою роботою, яку виконує стример. Стрим-трансляції застосовуються для висвітлення важливих соціальних подій або незвичайних ситуацій, що дозволяє аудиторії одразу отримувати інформацію. Журналісти використовують стрим у висвітленні подій, які потребують термінового повідомлення.

Медійні тренди висвітлення міжнародних подій ґрунтуються на головному принципі журналістської роботи – інформування аудиторії про актуальну соціальну інформацію та

поширення достовірної інформації. Фактчекінг та верифікація інформації, виявлення маніпулятивних технологій та пропаганди, протидія дезінформації є одними з головним завдань при підготовці матеріалів журналістами. Медіажанри та формати матеріалів спрямовані на залучення аудиторії до обговорення події, розуміння її соціально-політичної значущості та впливу на розвиток соціуму. Сторітелінг та візуалізація даних, гіперпосилання, мультимедійний контент, прямоефірне мовлення є головними медійними трендами у висвітленні міжнародних подій.

Ключові слова: візуалізація даних, журналістські стандарти, достовірність, медійні тренди, соціальні мережі, сторітелінг, стрим,

Keywords: data visualization, journalistic standards, credible, media trends, storytelling, social networks, stream.

Владишевська Вікторія Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри журналістики, кандидат юридичних наук*

Демченко Олександр Петрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри журналістики, кандидат історичних наук*

ДИПЛОМАТИЧНЕ ЛИСТУВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНЕ ЯВИЩЕ

Сутність, місце, особливості дипломатичного листування у контексті дослідження дипломатичного етикету та протоколу, як правило, відзначають юристи та фахівці з міжнародного права. Саме вони слушно стверджують, що дипломатичний протокол відноситься до дипломатичного права, яке виступає частиною міжнародного права, відповідно до якого та «опираючись на дипломатичне право, діє управління (відділ, служба) дипломатичного протоколу – цей своєрідний інструмент дипломатії, бо саме через нього посли та інші представники іноземних держав встановлюють свої перші контакти з країною перебування; через це управління отримується згода на акредитацію глави місії, вирішується питання агремана та його передачі зацікавленій стороні; організовується вручення вірчих грамот, проведення різних прийомів, обмін дипломатичною кореспонденцією тощо» [1, с. 6].

Науково-дослідницький інтерес до окресленої проблеми становлять здобутки мовознавців, філологів, лінгвістів, котрі досліджують різні види дипломатичних документів, їх мовно-структурну своєрідність, функціональні стилі. Результати їхніх досліджень відбито у дисертації О. М. Пазинич, спорадично згадано у працях британського дипломата Е. Сатоу, у кодексі дипломатичної ввічливості Дж. Вуда та Ж. Серре, у статтях сучасних українських науковців. Так, О. Мартинюк слушно резюмує: «Складання документів є важливим фактором у дипломатичній сфері та вимагає професійних знань і досвіду. Адже у дипломатичній документації окреслюються актуальні проблеми війни і миру, обговорюються глобальні проблеми, виражається ставлення держави до подій, що відбуваються у світі. Текст мусить мати конструктивний характер, повністю виключаючи двозначність» [2, с. 113]. Проте соціокомунікативна наука не має до сьогодні цілісного дослідження дипломатичного листування як соціально-комунікативного явища – його властивостей, ознак, етапів розвитку, комунікативних моделей. Дипломатичне листування – це не службове діловодство, а продумана соціально-комунікативна технологія, із власними особливостями та видами.

Особливості застосування, основні аспекти досліджень та види соціально-комунікаційних технологій розглянуто у статтях О. Холода та Н. Островської. Науковці стверджують, що класифікація соціально-комунікаційних технологій здійснюється за такими критеріями-

ми: призначення; спрямованість; протяжність у часі; засоби реалізації; результативність; ефективність; якість. Відтак, проаналізовано та систематизовано концепції українських та зарубіжних досліджень соціально-комунікаційних технологій, оскільки в українському суспільстві комунікативні технології на сучасному етапі розвитку перебувають на стадії становлення [5, с.7].

На нашу думку, обов'язковими компонентами дипломатичного листування як соціально-комунікативного явища виступає омуні кат, тобто відправник повідомлення; омуні кат (інформація, повідомлення, документ) – сполучення символів, знаків, значень (їхнє кодування-декодування), що передаються між суб'єктами комунікації; канал – засіб та форма передачі інформації; реципієнт – одержувач повідомлення; зворотний зв'язок – наявність (або відсутність) реакції на повідомлення; шум – незапланована статика чи перекручування, яке з'являється під час комунікативного процесу та призводить до одержання супротивного відправленому повідомленню [3].

Оскільки комунікативний процес не буде вважатися ефективним, якщо за результатами комунікації не відбудеться вплив на реципієнтів, варто виділити персуазивність як ключову ознаку в дипломатичній комунікації, як певний вплив на адресата повідомлення: «Дотримання цього принципу є важливим чинником цивілізаційного прогресу, оскільки він сприяє встановленню тривалих відносин і обмінів, без яких неможливий розвиток суспільства. Правило взаємного обміну часто використовують удипломатії, де досить важливим є обмін взаємними послугами, голосами, зобов'язаннями тощо. Це простежується у взаємодії різних гілок і рівнів влади, в процесі лобіювання, ухвалення законів, у міждержавних переговорах» [4, с.272].

Отже, дипломатичне листування як соціально-комунікативне явище формується в межах дипломатичного дискурсу, характерними ознаками якого виступають: комунікативний процес, структурований, переважно, за правилами соціально-комунікативних технологій; наявність адресата, адресанта, коду, знаку повідомлення; діалогічності та персуативності.

Список використаних джерел

1. Дипломатичний протокол та етикет : практикум / уклад. А. Д. Гулієв. Київ, 2014. 96 с.
2. Мартинюк О. М. Особливості дипломатичного листування (на матеріалі французької мови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2019. № 38, т. 2. С. 111–114.
3. Наукова комунікація і наукова школа. URL: https://elib.tsatu.edu.ua/dep/mtf/ophv_14/page7.html
4. Скрябіна В. Лінгвістичні аспекти персуативності в дипломатичному дискурсі. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2018. № 2. С. 265–274.
5. Холод О. Види соціально-комунікаційних технологій. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2011. Вип. 32. С. 7–20.

Ключові слова: дипломатичне листування, комунікативний процес, діалогічність, персуативність, соціально-комунікативні технології.

Keywords: diplomatic correspondence, communicative process, dialogicity, persuasiveness, socio-communicative technologies.

РОЛЬ ВЛАСНОЇ НАЗВИ У СКЛАДІ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ

Онімія, як сукупність власних назв, займає особливі позиції серед мовних знаків загалом. Власні назви, що розглядаються в роботі, відносяться до класу онімів, що найбільш активно поповнюються останніми десятиліттями через економічні, культурні та соціальні зміни в суспільстві, – до прагматонімів. Особливий інтерес представляють власні назви у складі рекламних текстів.

Рекламний текст переважно містить у своєму складі власні назви. Його вибір продиктований такими особливостями дослідження:

- 1) рекламний текст – відображення соціально-економічних, духовних пріоритетів суспільства, що особливо актуально у періоди соціальних трансформацій;
- 2) реклама – елемент культури, для неї характерне відображення та інтерпретація ідеалів, цінностей, соціальних орієнтацій. Реклама є помітним постачальником зразків соціальної поведінки та мовних орієнтирів насамперед для молодих носіїв мови;
- 3) значення власного імені у рекламному тексті як цілісної комунікативної одиниці досить велике: це насамперед слова, у яких закодована певна інформація, яка несе реципієнту сенс рекламного повідомлення.

На думку дослідників, використання власних назв у рекламних текстах як головному компоненті передачі змісту при рекламній комунікації може вплинути на ефективність, але співвідношення має нюанси та залежить від різних факторів, включаючи контекст, цільову аудиторію та загальну маркетингову стратегію [1–3].

До позитивних рис можна віднести такі, як-от:

- Персоналізація: використання власних назв (особливо власних імен) може створити відчуття персоналізації, змушуючи аудиторію відчувати, що повідомлення створено спеціально для них. Це може посилити взаємодію та більше резонувати з окремими споживачами.
- Знайомство з брендом: власні назви, особливо ті, що пов'язані з відомими брендами чи продуктами, можуть посилити знайомство бренду. Це особливо ефективно, коли бренд має позитивну репутацію.
- Вибудовування стосунків (при персоналізації звернення до представників цільової аудиторії): звертання до людей їхніми власними іменами може сприяти побудові стосунків, зміцненню зв'язку між брендом і споживачем.

При живанні власних назв при рекламній комунікації необхідно враховувати культурну чутливість, тобто ефективність використання власних імен може відрізнятися в різних культурах. У деяких культурах звертання до людей по імені цінується, тоді як в інших це може сприйматися як надто фамільярне або неформальне.

Також вплив використання власних імен може відрізнятися залежно від цільової аудиторії. Молодша демографічна група, наприклад, може позитивно відреагувати на більш неформальний та персоналізований підхід, тоді як старша демографічна група може віддати перевагу більш традиційному тону.

Природа продукту чи послуги може впливати на доцільність використання власних назв. У деяких випадках це може бути більш ефективним для предметів розкоші або персоналізованих предметів, тоді як в інших випадках може підійти більш загальний підхід (наприклад, для реклами сегменту недорогих товарів масового вжитку).

До негативних рис застосування власних назв у рекламних текстах можна віднести такі, як-от:

- Фамільярність: надмірне використання власних імен, особливо недоречне, може призвести до сприйняття надмірної фамільярності, потенційно відчужуючи деяких споживачів, які віддають перевагу більш офіційному тону.
- Питання конфіденційності: в епоху збору особистих даних і можливого використання подібної особистої інформації деяким людям може бути незручно транслювати їхні імена в рекламі. Повага до приватного життя має вирішальне значення для збереження довіри.

Дослідження ефективності маркетингу та реклами часто досліджують вплив персоналізації, яка може включати використання власних імен. Висновки можуть бути різними, але в багатьох випадках добре виконана персоналізація асоціюється з позитивними відгуками споживачів, зокрема з вищим рівнем залучення та конверсії.

Хоча існує позитивна кореляція між використанням власних імен і ефективністю реклами, маркетологам важливо ретельно враховувати контекст, цільову аудиторію, культурні чинники та міркування щодо конфіденційності. Персоналізацію слід використовувати з розумом і відповідати загальному іміджу бренду та маркетинговій стратегії. Тестування та вимірювання реакції на різні підходи може допомогти маркетологам вдосконалити свої стратегії для досягнення оптимальної ефективності.

Для власної назви – прагматоніма – у складі рекламного тексту вагомою є сукупність таких компонентів, як:

- 1) так званої «психічної» семантики, тобто різного роду асоціацій, що пов'язані у підсвідомості мовця/представника цільової аудиторії з означуванням суб'єктом/брендом,
- 2) мовних конотацій (стилістичне, емоційне, експресивне, соціальне забарвлення оніма),
- 3) фонових знань (культурно-історична семантика оніма).

На нашу думку, це обумовлено основним призначенням власної назви у рекламній комунікації – містити в собі концентрацію всієї рекламної концепції, бути її ключовим словом, а також стати пресуппозицією будь-якої іншої інформації.

Власні назви в принципі можуть бути зрозумілі як деякий, хоча і дуже вузький, та зате єдиний канал комунікації в людському суспільстві, причому як в просторі, так і в часі. Це теоретичне положення особливо стосується саме прагматонімів, власних назв в рекламно-інформаційному просторі, оскільки за їх вживанням можна визначити ціннісні, соціальні, культурологічні пріоритети соціуму, та й власне часовий проміжок, про який йдеться. Зміна складу власних назв в рекламному тексті свідчить про стан/зміни публічних смаків, про моду, про культурні ідеали науки, про пріоритети в системі цінностей, про популярність певних реалій, назви яких використовуються як іменні основи.

Список використаних джерел

1. Грушевська Ю. А., Барабанова Н. Р. Імплицитність рекламного тексту як фактор впливу на цільову аудиторію. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. 2019. Т. 30 (69), № 1, ч. 2. С. 160–164.
2. Нікольська А. Д. Жанр рекламного тексту як чинник успішності рекламної комунікації. *Теорія і практика сучасної психології*. 2021. С. 64–66.
3. Сизонов Д. Ю. Рекламна комунікація у фаховому аналізі лінгвіста-експерта. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2022. Вип. 45. С. 15–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2022_45_4

Ключові слова: рекламна комунікація, власна назва, рекламний текст, мова реклами, прагматонім.

Keywords: advertising communication, proper name, advertising text, advertising language, pragmatonym.

АДАПТАЦІЯ ЗМІ ДО НОВИХ ВИМОГ ЦИФРОВОЇ ЕРИ: ВІД ТРАДИЦІЙНИХ ДО ЦИФРОВИХ

У світі, що швидко змінюється, традиційні ЗМІ стикаються з необхідністю адаптації до нових реалій цифрової епохи. Ця тема досліджує вплив цифрової революції на журналістику та стратегії адаптації традиційних ЗМІ до цих змін. Аналізуючи ключові аспекти цифрової трансформації, включаючи зміни у споживчому підході, технологічні інновації та взаємодію з аудиторією через соціальні мережі та мобільні платформи, дослідження виявляє стратегії, що допомагають ЗМІ ефективно адаптуватися до цифрових вимог та зберігати свою релевантність у сучасному медіапросторі. Аналіз таких питань дозволяє краще зрозуміти динаміку та виклики, що стоять перед ЗМІ в контексті швидкозмінного цифрового середовища і визначити стратегії, які допоможуть їм прогресувати у цьому новому ландшафті медіа.

Обрана тема відкриває широкий спектр трансформацій, які відбуваються в медійній сфері в умовах стрімко розвиваючих цифрових технологій. Розкриємо деякі ключові аспекти цієї теми:

- **Онлайн-присутність та мобільність:** Традиційні ЗМІ виходять за межі друкованих видань та телебачення, створюючи цифрові платформи, які забезпечують доступ до контенту через веб-сайти, мобільні додатки та соціальні мережі.
- **Розширення форматів контенту:** Крім текстових матеріалів та фотографій, ЗМІ активно використовують відео, аудіо, інтерактивні графіки та інші мультимедійні формати для залучення аудиторії.
- **Персоналізація контенту:** ЗМІ адаптують контент до індивідуальних інтересів та потреб користувачів за допомогою алгоритмів рекомендацій та персоналізованих стрічок новин.
- **Взаємодія з аудиторією:** Спільноти та коментарі на соціальних медіа, форумах та інших платформах стають важливим каналом спілкування з аудиторією, дозволяючи ЗМІ отримувати зворотний зв'язок та взаємодіяти з читачами.
- **Аналіз даних:** Використання аналітики для збору та аналізу даних про аудиторію допомагає у визначенні попиту на контент та розробці стратегій залучення та утримання аудиторії.
- **Монетизація та бізнес-моделі:** Реклама, спонсорство, платні підписки та інші форми монетизації контенту стають важливими джерелами доходу для цифрових ЗМІ.
- **Адаптація редакційних процесів:** ЗМІ переглядають свої редакційні процеси, швидше реагуючи на новини та використовуючи розумні алгоритми для підтримки роботи журналістів.

В цілому, тема показує, як ЗМІ вносять зміни у свою діяльність та адаптуються до нових вимог цифрової епохи, зберігаючи свою релевантність та конкурентоспроможність в сучасному медіапросторі.

Цифрова трансформація вимагає змін у культурі організації, сприяючи більшій відкритості до інновацій, експериментів та швидкого відгуку на зміни у медіапросторі. Цифрові ЗМІ надають можливість отримувати доступ до інформації з будь-якої точки світу, зриваючи бар'єри часу та простору і дозволяючи забезпечити новий рівень інформаційної доступності.

Цифрові ЗМІ стикаються з викликом боротьби з поширенням фейкових новин та дезінформації в онлайн-середовищі, що вимагає розвитку нових стратегій фактчекінгу та підвищеної уваги до джерел інформації.

Цифрова трансформація відкриває нові можливості для інновацій у медійній сфері, такі як використання штучного інтелекту, віртуальної реальності та інших передових технологій для покращення змісту та взаємодії з аудиторією

Ці аспекти демонструють глибокий і багатогранний процес адаптації традиційних ЗМІ до нових вимог цифрової ери та вплив цього процесу на сучасне медійне середовище.

Цифрові ЗМІ повинні бути готові до швидкої реакції на зміни у вимогах аудиторії, технологічних тенденціях та конкурентному середовищі, щоб забезпечити свою конкурентоспроможність.

Цифрова трансформація вимагає від журналістів та інших працівників ЗМІ розвитку нових навичок, таких як вміння працювати з цифровими інструментами, розуміння аналітики та управління веб-контентом.

Уміння швидко адаптуватися до змін та приймати рішення на основі нових обставин стає ключовим фактором успіху для цифрових ЗМІ.

Виникнення нових бізнес-моделей та стратегій монетизації, таких як контентне маркетинг, додаткові послуги та продукти, спрямовані на залучення аудиторії та генерацію доходу.

Цифрова трансформація супроводжується ризиками, такими як кібербезпека, конфіденційність даних та зміни в законодавстві, тому ЗМІ повинні приділяти особливу увагу управлінню цими ризиками.

Ці аспекти дозволяють краще розуміти різноманітність та складність процесу адаптації ЗМІ до цифрової ери та підкреслюють важливість постійного вдосконалення та інновацій для успішного функціонування у сучасному медійному середовищі.

Цифрова трансформація необхідна для традиційних ЗМІ, щоб залишатися конкурентоспроможними та релевантними у сучасному медіапросторі. ЗМІ повинні активно адаптуватися до нових вимог цифрової ери, щоб зберігати свою аудиторію та залучати нових користувачів. Дослідження показує, що успішна адаптація ЗМІ до цифрового середовища вимагає:

- Гнучкості та інноваційності. ЗМІ повинні бути готові до постійних змін та швидко реагувати на нові тренди та технології.
- Створення якісного контенту. Якісний та цікавий контент залишається основним чинником привертання аудиторії та підтримання інтересу до медіа.
- Використання аналітики та даних. Аналіз даних про аудиторію допомагає зрозуміти їхні потреби та вподобання, що дозволяє створювати більш персоналізований контент та ефективно взаємодіяти з аудиторією.
- Розвиток мультимедійних форматів. Розширення форматів контенту, таких як відео, аудіо та інтерактивні матеріали, дозволяє ЗМІ залучати більше уваги та взаємодіяти з аудиторією на різних рівнях.
- Співпраця та партнерство. Співпраця з іншими медійними організаціями, технологічними компаніями та іншими галузями дозволяє ЗМІ залучати нові ресурси та знання для успішної адаптації до цифрової ери.

У підсумку, адаптація до нових вимог цифрової ери є критично важливою для збереження конкурентоспроможності та релевантності традиційних ЗМІ в сучасному медіапросторі. Ті, хто успішно впроваджує цифрові стратегії та інновації, матимуть можливість не лише вижити, але й процвітати в цій новій цифровій епохі.

Список використаних джерел

1. Вінник О. М. Проблеми цифровізації: правовий аспект. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 21–22 трав. 2020 р. : у 2 ч. Суми, 2020. Ч. 1. С. 215–221.
2. Гулей А. І., Язлюк Б. О., Гулей С. А. Формування нової цифрової ери на межі реального та віртуального соціально-економічного простору взаємодії. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Т. 3, № 2. С. 17–26.
3. «Цифрова ера вже настала, і медіа повинні бути готові до цього нового виклику», – медіатренер Академії української преси Андрій Юричко. URL: <https://nsju.org/navchannya/czyfrova-era-vzhe-nastala-i-media-povynni-buty-gotovi-do-czogo-novogo-vyklyku-mediatrener-akademiyi-ukrayinskoyi-presy-andrij-yurychko/> (дата звернення: 25.02.2024).

Ключові слова: контент, трансформація ЗМІ, цифрова ера, цифрова трансформація, адаптація ЗМІ.
Keywords: content, media transformation, digital era, digital transformation, media adaptation.

MARKETING COMMUNICATIONS: TRENDS AND PROSPECTS

As a rule, the budget for the implementation of activities is minimal, as they are more image-based and emotional, but they provide high coverage in social networks. Occasions for additional communication with customers include professional holidays, unusual themed days, corporate dates, customer birthdays, etc. (a true WOW effect). The activity can include sending a card or message (personalized, avoiding impersonal chatbot mailing), creating brand's own news, stories, emotional occasions. One of the stereotypes we have noticed is that «you need to give gifts, but there is no planned budget for it». We think that it is a limiting belief; creativity, spontaneity, lightness, and impressions are key to implementing the idea of an emotional calendar. This form of communication arouses interest, gives rise to social media activity, and reposts. In fact, it creates a free method of popularization, increasing trust, interest, and word of mouth activity.

The topic of «personal brand» as a type of PR communications is of particular interest to entrepreneurs. The author notes a restraining stereotype that the activation of a personal brand is associated with «interference in personal life», «only a reflection in an Instagram profile», «available only to stars and opinion leaders». Looking at a personal brand through the prism of marketing communications as a tool that increases the efficiency of interaction with the world and customers allows us to significantly expand our understanding of the topic. «Big companies understand the importance of brands. To be in business, our main job is to be a marketing director who manages a brand called YOU», says Tom Peters, American writer on business management.[22]

Strengths of the program mentioned above are as follows:

- combining theoretical material and its practical application with specific student cases. This allows us to implement emotional marketing tools directly from the second lesson;
- shaping the marketing mindset of business owners who are fundamentally convinced that marketing activities for small businesses are exclusively about SMM marketing;
- a clear understanding of the areas and scope of delegation;
- development of creative thinking;
- acceptance of the thesis that marketing is an investment;
- dealing with objections and negative feedback. As a rule, it is small businesses that avoid this issue, underestimating its resources;
- working with the personal brand of the owners/experts – a comprehensive perception of this area;
- integrated perception of advertising activities, systematization of concepts, ability to formulate an advertising plan in accordance with the goals and specifics of the market;
- transforming the perception of customers from a «potential check», «wallet», or «cold lead» into a client – a person with his or her own values, desires, needs, feelings, and emotions, who can spend their budgets with pleasure;
- the art of a conscious approach to doing business, including marketing;
- proven skills in segmentation and development of marketing communications;
- translating complex, sometimes frightening marketing concepts into easy-to-understand and intuitive solutions and clear, concrete actions;
- philosophy of emotional marketing as love marketing becomes a conscious choice in business activities.

One of the criteria for the quality of training and program completion is the return rate: 80% of participants return to other program modules. All 100% keep in touch, including for marketing

and advertising cooperation. Public reviews, feedback, and recommendations are an indicator of the program's qualitative effectiveness. Here are some of the participants' responses:

Mariia, marketologist: «My name is Maria, I provide consulting services in marketing and advertising for small businesses. At some point, I realized that the market has changed dramatically, and that academic education and even experience don't always help. I decided to take care of my education. And if you learn, you should learn only from real professionals! This way you save your time, money, and increase your knowledge and experience. I am very glad that I took the Emotional Marketing course. I am very impressed by the philosophy of emotional, and therefore live marketing, because it puts not just a client at the centre of business, but a person with his or her own history, emotions, and experiences. This is a completely original course, with techniques that make you take a fresh look at familiar things in your work, systematize what you have already done, feel your business, remove your own glasses, and start creating! Now a couple of months have passed, and I'm still «peeking» at the course notebook!».

Yulia, owner of a travel agency network, education abroad, language courses: «When people are professionally engaged in what they love, the learning process turns into a pleasure, a pleasure from communication, from understanding that you can do more than you thought before, that the development strategy, planning and promotion of your business is a plan of step-by-step actions written on paper and divided into dozens of sub-points, and the more you think and analyse, the more points appear. It seems to be a simple truth, but there is always not enough time for details.»

Zoya, an individual entrepreneur in the field of wellness and helping professions: «When your training consists not of dry lectures, but of practice, when you can experience all the main features of Emotional Marketing in an atmosphere of ease and positivity, it's not about price, but about value. You open up new things in me and give me a theoretical and practical basis for what I felt intuitively but could not work with without this basis. Did I imagine that the course would be so creative and practical Did I expect that in addition to gaining «external» knowledge about marketing, I would also learn something new about myself That, while doing one of the assignments, I would come to a cool state of silence of the mind... when old limiting attitudes and beliefs are reset, and space is freed up to update the «operating system» No – I did not imagine, did not expect. And this is the WOW effect of this course – you get more than you expect!».

Rimma, restaurateur: «A few sleepless nights, a lot of doubts and a qualitative leap in the way I perceived myself. It was undoubtedly a crisis that arose in

The process of changing the scenario, because the desired future requires new competencies. Emotional Marketing is not just beautiful words, it's not just a dry theory. This is what made it possible to think in a different direction, to see what is happening from the outside.»

Nataliia, Head of Sales at a chain of private schools and kindergartens. «...new emotions in the work process, new colours of interaction with clients and many more new and magical things during these 20 hours of communication... An opportunity to look deeper into the business.»

Nataliia, owner of a training centre for personal growth for women and online magazine.» I gained knowledge, structuring, and understanding of the subject, a realistic assessment of my business and a vector for development.» [18]

It should be noted that the above stereotypes and limitations are transformed by the group members into expanding professional attitudes. Thus, the systematization of marketing concepts and understanding of the basic fundamentals of marketing communications allows graduates of the groups not only to systematize knowledge, but also to understand the goals, objectives, and trajectory of marketing activities.

The key points are as follows:

- systematization of concepts, logical chain of marketing activities (100%);
- expanding the marketing communications toolkit beyond social media (82%);
- use of various forms of PR communications (88%);
- activation of the Personal Brand as a marketing communications tool (65%);

- delegation and engagement of specialists: advertising manager, social media manager, targeting specialist, PR manager, advertising agency and others (68%);
- planning a set of marketing communications in accordance with the studied criteria (80%).

References

1. Garner D., Waldsmith C. Self(ie) Disclosure: How Selfies Shape Brand Interaction. *American Marketing Association*. 21.06.21.2022. URL: <https://www.ama.org/2022/06/21/selfie-disclosure-how-selfies-shape-brand-interactions/>
2. Schmitt B. H. *Experiential Marketing: How to Get Customers to Sense, Feel, Think, Act, Relate*. 2011. 304 p.

Keywords: marketing, communications, steps, media

Ключові слова: маркетинг, комунікації, кроки, медіа

Чубук Олег Леонтійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри журналістики*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ РЕДАКЦІЙ ПІСЛЯ РЕЛОКАЦІЇ І ДЕОКУПАЦІЇ

Широкомасштабне російське вторгнення в Україну суттєво вплинуло на вітчизняні ЗМІ, спричинило певні зміни медіаландшафту. Через війну в скрутній фінансово-економічній ситуації опинилися численні українські медіа, найбільші виклики постали перед газетно-журнальним виробництвом – насамперед через різке зростання ціни імпортного паперу, який до вторгнення відсотків на 90 був російського «походження». Особливо «дісталось» ЗМІ Сходу, Півдня і Півночі України, – регіонам, де відбулися найактивніші бойові дії, внаслідок яких частина ЗМІ здійснила релокацію і розгорнула роботу на новому місці, частина помітно зменшила кількість своїх сторінок і знизили тиражі, частина повністю припинила друк і перейшла виключно в електронний формат, а частина з метою що називається вижити, – вирішила об'єднатися.

Більшість регіональних українських медіа все ж пристосувались до умов війни, залишилися надійним джерелом інформації для своїх громад. Деякі друковані медіа відновили вихід після звільнення тимчасово окупованих територій, такі, до прикладу, як газети «Новий день» (м.Херсон), «Ізюмські обрії» (м.Ізюм Харківської обл. (вихід місцевої газети в Ізюмі стався вже за кілька днів після визволення міста від російських загарбників), «Лиманська зоря» (м.Лиман Донецької обл).

На наш погляд, слухним тут є висловлювання Оксани Романюк, виконавчої директорки Інституту масової інформації: «Війна змусила медіа вийти зі своєї звичної зони комфорту, змінити підходи до комунікації з аудиторією, формування контенту, фінансової стійкості й навіть прозорості» [1].

Дійсно, сьогодні ми є свідками прикладів досить успішного подолання труднощів і стійкості; редакції телеканалів, газет, нових медіа, інформаційних агентств збагатилися величезним досвідом організації роботи в умовах війни. Досвідом, який ще потребує узагальнення, вивчення і, безумовно, застосування. Долучитися певною мірою до узагальнень покликана і ця наша розвідка. Аспекти, на яких акцентувалося вище, ми розглянемо переважно на ЗМІ Донеччини. Які, до речі, мають практично вже 10-літній відповідний досвід.

Координатор Центрів журналістської солідарності Національної спілки журналістів України (НСЖУ) Ілля Суздальєв зазначає: Ми змушені працювати сьогодні, хто де... Є колеги, які залишаються в Донецькій області, працюють на підконтрольній українській території і

видають газети, є колеги, які підтримують Інтернет-ресурси, але вже перебуваючи поза межами Донецької області; є колеги, які були змушені виїхати за кордон, а хтось заснував медіа на новому місці». Модеруючи зустріч-обмін досвідом роботи донецьких медійників в ході повномасштабного російського вторгнення, який відбувся на початку квітня цього року на платформі стрімінгової платформи ZOOM, І. Суздаєв також додав: «Ситуація змінюється щодня. У всіх різні історії: і успіху, і проблем, і подолання цих проблем [2].

Причина «різних історій» криється, очевидно, в тому, що йдеться про різні регіони, і, відповідно, дещо різні ризики, загрози і виклики, різні «стартові позиції» і можливості. Не в останню чергу успіх залежав від того, наскільки вивіреними, продуманими, можливо, навіть, рішучими були менеджерські рішення, адже з початком бойових дій в країні кожен керівник медіа мав усвідомити, що в житті редакції починається новий етап. Автори посібника «Як побудувати медіа під час війни? Досвід українських журналістів» вважають, що команда медіа у стислі терміни має спільно вирішити низку ключових питань, пов'язаних, насамперед, з безпечною роботою, визначеністю із продуктами, оптимізацією структури редакції, зміною фінансової моделі, оптимізацією редакційних процесів, вибудовою стратегії розвитку [3].

«Безпечна робота» – це, в першу чергу, ухвалення надто принципового рішення: евакуюватися, або, як зараз прийнято говорити, релокуватися, чи залишитися працювати на попередньому місці. Очевидно, на рішення суттєво впливатиме відстань, на якій перебуває редакція від зони бойових дій, рівень ескалації, зрештою, психологічна стійкість членів команди. Але, так чи інакше, потрібно мати чіткий план на випадок вимушеного переміщення в інші регіони.

Головний редактор газети «Рідне місто» (м. Мирноград Донецької обл.) Максим Забеля стверджує: «Від початку повномасштабного вторгнення ми лишилися чи не єдиним медіа, яке не припинило системний вихід, намагаємося кожного тижня, або через тиждень, разом з працівниками «Укрпошти» доставляти нашу друковану газету до читачів. Напевно, газета вже не виходила б, якби не підтримка, яку ми отримали у 2022-2023-му роках, і наразі продовжуємо отримувати від НСЖУ, бо наші фінансові можливості з кожним місяцем стають меншими... ніхто не знімає з нас обов'язку щодо сплати податків, потрібно знаходити кошти на заробітні плати, і в цьому плані ми ще з кінця 2022 року відчуваємо зменшення можливостей щодо отримання грантових проектів». Як додав він, до повномасштабного вторгнення редакція власними коштами справлялася з усіма цими викликами, тоді як в сьогоdnішніх умовах втрачаються можливості більш-менш системно продовжувати роботу, оскільки кошти по підписці в умовах, коли люди знаходяться в дуже скрутних фінансових умовах, не покривають виробничі витрати. За словами М. Забелі, наразі практично половина читачів газети виїхала з міста в інші регіони України або закордон, разом з тим, підписниками видання стали містяни із числа внутрішньо переміщених осіб, яких «досить немало проживає у місті, і побільшало з початком широкомасштабного вторгнення». Він запевнив, що редакція намагається «усе робити для того, щоб виробляти якісний контент, відповідати вимогам аудиторії», але без належної фінансової підтримки, що називається на волонтерських засадах газета зможе протриматись не більше трьох місяців [2].

Головний редактор газети «Вісті» (м.Слов'янськ Донецької обл.) Олександр Кульбака, у свою чергу, повідомив, що редакція через півтора місяці після початку повномасштабного вторгнення переїхала у місто Верхньодніпровськ Дніпропетровської області, і газета майже рік не виходила, тоді як сайт «Карачун» не припиняв свою роботу. «Газета досі не виходила б, якби не допомога НСЖУ і міжнародних донорів. Ми втратили більше половини своїх передплатників, причому не лише тих, які виїхали, але й тих, які лишилися у місті – через перерву в роботі» [2], – додав він.

Сама по собі релокація для вітчизняної журналістики не є новою практикою, адже ще у 2014-му низка ЗМІ, які не бачили свого майбутнього на окупованій території, залишили територію Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, Донецької і Луганської областей, й сьогодні частина з них успішно функціонує в межах нових для них адміністративно-територіальних одиниць. Ре-локація може стати актуальною практично в будь-який момент: в

загрозливий період, в період загострення ситуації, або під час ескалації бойових дій. Головний редактор релокованого до міста Жовті Води Дніпропетровської області онлайн-медіа «Волноваха-Сіті» Павло Іштокін розповідає, що видання наразі має певне фінансування від міжнародної організації, кілька рекламних контрактів з місцевим бізнесом, а журналісти намагаються писати так звані стипендіальні матеріали. «Ми тут, у «Жовтих водах», створили сайт «Жовті води Сіті». Останнім часом завдяки гранту ми придбали принтер, відеокамеру, ноутбук, дуже радіємо цьому. І в цілому маємо, за що жити, принаймні до кінця цього року є перспектива» [2], – зазначив він.

Автори посібника, про який йшлося вище, вважають, що на новому місці починати варто з розуміння, чим ваше медіа є зараз, коли ви перебуваєте на роздоріжжі, провести разом із колективом стратегічну сесію, під час якої скласти документ із відповідями, зокрема, на питання, що стосуються ресурсів (кількість людей, грошей, техніки), навичок (що ви вмієте добре), бажань і прагнень (мета, місія, ідеологія, мрії); SWOT-аналіз (перелік ваших сильних і слабких сторін, перспектив і загроз); усвідомлення того, що редакція робить унікальне (скласти перелік контенту, який ви робите зараз, і який ви можете робити потенційно) [3] .

Медіаексперти також радять повернутися до питання «хто може бути нашою аудиторією», визначитися з поточною і бажаною цільовою аудиторією, адаптувати «під них» контент, зрозуміти, які медіапродукти, жанри, формати будуть найбільш доцільні.

Насамкінець, торкнемося бодай одного кейсу щодо відновлення роботи на деокупованій території. На наш погляд, досить характерним є приклад з газетою «Лиманська зоря» (м. Лиман на сьогодні знаходиться в 12 км. від лінії фронту). За інформацією головного редактора Олександра Пасічника, після повернення в Лиман, газета виходить двічі на місяць, оновлено склад її редакції. Вже вісім місяців редакція просувається й у соцмережах – у Viber, Instagram, Facebook. «Є сайт, і це все (створила) наша молодь. Коли побачили, що газета в Ізюмі відновилася, зрозуміли, що не треба сидіти, звернулися до НСЖУ», – зазначає О. Пасічник. Він додав, що перший номер у жовтні 2022 року вдалося випустити завдяки допомозі із Японії, потім надійшла допомога із США, Швейцарії, «підняли волонтерську мережу, колишніх позаштатних кореспондентів» [2].

Отже, можемо констатувати, що вітчизняним медіа, особливо тим, які були релоковані або відновили вихід на деокупованій території, наразі функціонувати досить непросто. Не зовсім зрозумілими – у тому числі для самих редакцій – є їхні перспективи. Разом з тим, деякі з видань, як бачимо, навіть знаходять можливості розвиватися, стають новими за якістю. І це є обнадійливим знаком.

Список використаних джерел

1. Усвідомлення справжньої ваги слова. Медійники – про те, що сталося з українською журналістикою під час війни. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/community/article/212135/2023-06-06-usvidomlennya-spravzhnoi-vagy-slova-mediynyky-pro-te-shcho-golovno-go-stalosya-z-ukrainskoyu-zhurnalistyko-yu-pid-chas-velykoi-viyny/> (дата звернення 02.07.23).
2. Національна спілка журналістів України. Онлайн-зустріч донецьких журналістів. URL: <https://www.facebook.com/nsju.org/videos/421343167144194>
3. Як побудувати медіа під час війни? Досвід українських журналістів: посібник. Media Development Foundation. 28 с. URL: https://drive.google.com/file/d/10bAZYwZHnu3ckvsLHvWYM88v_Y9AgI-I/view (дата звернення 03.08.23).

Ключові слова: медіа, деокупація, релокація.

Keywords: media, deoccupation, relocation.

СЕКЦІЯ 28

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Керівник секції: завідувач кафедри фізичного виховання Т. О. Барсукова
Секретар секції: старший викладач кафедри фізичного виховання Ж. І. Антіпова

Барсукова Тетяна Олександрівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри фізичного виховання
Смолякова Ірина Дмитрівна
Національний університет «Одеська політехніка»,
доцент кафедри фізичного виховання та спорту,
кандидат педагогічних наук, доцент

МОТИВАЦІЯ ДО РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У сучасному суспільстві, що стрімко розвивається, все більше уваги приділяється проблемам здоров'я підростаючого покоління. Одним із найактуальніших питань є студентська молодь, адже саме вона є фундаментом і майбутнім нашої країни.

Практика сьогодення свідчить про погіршення здоров'я молоді, про загострення в них серцево-судинних та інших хронічних і інфекційних захворювань, а сучасний рівень урбанізації, науково-технічний прогрес, комфорт є причиною хронічного «рухового голоду».

Поряд з широким розвитком і подальшим вдосконаленням різних форм проведення занять з фізичного виховання, вирішальне значення мають самостійні заняття фізичними вправами. Самостійні заняття можуть проводитися в будь-яких умовах, в різний час і включати завдання викладача-тренера або проводитися по самостійно складеній програмі, індивідуальним планом. Установка на обов'язкове виконання завдання, розвиток ініціативи, самоспостереження і аналізу своєї діяльності активізує тих, хто займається [1].

Мотивація (від лат. «Movere») – спонукання до дії; динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, керуючий поведінкою людини, що визначає його спрямованість, організованість, активність і стійкість; здатність людини через працю задовольняти свої потреби.

Розрізняють такі види мотивації:

- зовнішня, або екстринсивна (не пов'язана з змістом певної діяльності, але зумовлена зовнішніми щодо суб'єкта обставинами);
- внутрішня, або інтринсивна (пов'язана не із зовнішніми обставинами, а із самим змістом діяльності);
- позитивна (заснована на позитивних стимулах);
- негативна (заснована на негативних стимулах);
- стійка (заснована на потребах людини, оскільки вона не вимагає підкріплення);
- нестійка (вимагає додаткового підкріплення).

Мотивація – психофізіологічний процес, що керує поведінкою здобувача, спрямованістю, організацією та активністю його дій, які виражаються в здатності молоді людини задовольняти свої потреби.

Мотивація до фізичної активності – особливий стан особистості, спрямований на досягнення оптимального рівня фізичної підготовленості та працездатності [2].

Формування інтересу до занять фізичною культурою і спортом є багатограним процесом: від початкових гігієнічних знань до глибоких фізіологічних знань у сфері теорії і методики фізичного виховання, а також до формування навичок самостійних занять і потреби в заняттях спортом [3].

Для досягнення підвищення мотивації здобувачів щодо рухової активності та виявлення шляхів її формування важливо проаналізувати основні чинники, які впливають на їхню діяльність та бажання під час навчання та поза навчальним часом. Деякі ключові аспекти впливу на мотивацію здобувачів:

1. Сімейне виховання: велика роль у формуванні інтересів у фізичній активності молоді належить сімейному вихованню. Здобувачі, які активно займаються спортом, менш схильні до шкідливих звичок та мають здорові звички. Батьки повинні більше уваги приділяти вихованню своїх дітей та сприяти їхнім інтересам та потребам.

2. Вплив телебачення: щоденний перегляд телепередач може впливати на формування мотивації та інтересів здобувачів, зокрема у сфері фізичної активності. Дослідження показують, що студенти проводять значний час перед телевізором, що може визначати їхні уподобання та ставлення до спорту та здорового способу життя.

3. Регіональні особливості: умови проживання та рівень соціалізації також впливають на мотивацію здобувачів щодо фізичної активності. Регіональні характеристики, такі як клімат, культурні особливості, ідентифікація з територією, можуть визначати ставлення до спорту та фізичних занять.

4. Проблеми в системі освіти: деякі причини низької мотивації здобувачів можуть бути пов'язані з нецікавим проведенням фізичних занять, незручним розкладом, поганими умовами для занять та іншими факторами. Важливо вдосконалювати організацію фізичного виховання та спорту в університетських закладах для підвищення зацікавленості здобувачів [4].

Для залучення здобувачів вищої освіти до занять фізичною активністю у першу чергу потрібно проводити пропаганду рухової активності як ключового елемента здорового способу життя, щоб привернути увагу, зацікавити студентів і переконати їх. Для цього можна проводити опитування, створювати постери з корисною інформацією та розміщувати їх у навчальному закладі, гуртожитку та місцях де часто перебувають здобувачі [5].

Для підвищення ефективності процесу фізичного виховання рекомендується викладачам фізичної культури: застосовувати особистий підхід на заняттях, враховувати інтереси здобувачів при виборі фізичних вправ; виділяти більше часу на варіативний компонент і пристосовувати програму до інтересів конкретного навчального закладу; використовувати музичний супровід для зроблення занять цікавими; застосовувати змагальний метод, а також розробляти стимули для підвищення мотивації [6].

Формування мотивації до фізичних вправ у здобувачів є складним процесом, який потребує системної роботи. Спрямованість системи виховання й освіти у вищих навчальних закладах на формування мотивації до занять фізичною активністю є важливою. Поєднання фізкультурно-спортивної мотивації з професійними мотивами сприятиме формуванню у здобувачів потреби у фізичному вдосконаленні [5].

Для успішного формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до фізичної культури у вищих навчальних закладах необхідно враховувати наступні аспекти:

1. Використання диференційованого підходу на заняттях, що базується на вивченні мотивації та комплексній діагностиці індивідуальних і особистісних якостей студентів. Це дозволяє визначити їх схильність до певних видів фізкультурно-спортивної діяльності.

2. Застосування діяльнісного підходу, який передбачає залучення всіх студентів до різних видів фізкультурно-спортивної діяльності. Кожен студент отримує можливість займатися тим, що більше відповідає його фізичному розвитку, інтересам і схильностям.

3. Досягнення відповідності між структурою фізкультурно-спортивної діяльності у вищому навчальному закладі і професійною спрямованістю. Це означає підготовку студентів до майбутньої професійної діяльності та забезпечення взаємозв'язку фізичного виховання з їх професійною орієнтацією.

4. Врахування специфічних особливостей навчання предмету «Фізичне виховання» поряд з іншими дисциплінами у вищому навчальному закладі. Це передбачає проведення занять фізичними вправами у позанавчальний час для задоволення потреб студентів, які займаються фізичною культурою.

Список використаних джерел

1. Анікеєв Д. М. Рухова активність у способі життя студентської молоді : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.02. Київ, 2012. 19 с.
2. Первухіна С. М., Петричук П. А. Причини малої рухової активності серед студентської молоді. *Фізичне виховання та спорт*. 2021. № 12. С. 123–126.
3. Саламанюк Ю. В. Чинники та мотивація студентської молоді до здорового способу життя : [курсова робота]. Миколаїв, 2019. URL: <https://naurok.com.ua/referat-chinniki-ta-motivaciya-uchnivsko-molodi-do-zdorovogo-sposobu-zhittya-168049.html>
4. Петров Д. О., Галушкін А. В. Формування у студентів мотивації до занять фізичною культурою. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Пед. науки; Фіз. виховання та спорт. 2013. Вип. 107, т. 2. С. 323–326.
5. Татарченко Л. І., Присяжна М. К., Лашко Є. Л. Формування мотивації студентів до занять фізичною культурою та спортом. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2021. № 2 (340), ч. 2. С. 83–91.
6. Федорова Я. В. Стрес та його роль в навчальній діяльності студента. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 39(4). С. 290–294.

Ключові слова: фізичне виховання, спорт, самостійні заняття, сучасне суспільство, здоров'я підростаючого покоління, студентська молодь, формування інтересу, система освіти.

Keywords: physical education, sports, independent study, modern society, health of the younger generation, student youth, interest formation, education system.

Антіпова Жанна Ігорівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання*

Кучеренко Геннадій Васильович

*«Південноукраїнський національний університет ім. К. Д. Ушинського»,
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики
фізичної культури і спортивних дисциплін*

АДАПТИВНЕ ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖАНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Адаптивна фізична культура (АФК) – новий напрям у вітчизняній системі освіти і науки, що вивчає аспекти фізичного виховання людей з різними стійкими порушеннями життєзабезпечувальних функцій організму та пов'язаними з ними фізичними вадами внаслідок захворювань або травм.

Основною метою адаптивного фізичного виховання є формування та розвиток рухової активності, фізичних і психологічних здібностей, що забезпечують здоров'я людини, довкілля, суспільства та адаптацію до різних видів діяльності.

Сучасна АФК в Україні законодавчо закріплена і є частиною національної системи реабілітації інвалідів. Права інвалідів регулюються Законом України «Про основи соціального захисту інвалідів». Закон України «Про фізичну культуру і спорт» безпосередньо зачіпає питання фізичного виховання осіб з обмеженими можливостями: «...ст.13. Фізкультурно-оздоровча і спортивна діяльність серед інвалідів» [1].

Право людей з інвалідністю на участь у спорті гарантується Законом України «Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні»: «Стаття 2, пункт 1. Держава підтримує розвиток паралімпійського руху та спорту вищих досягнень шляхом бюджетного фінансування, зміцнення матеріально-технічної бази, податкових пільг, кредитів благодійників та інших суб'єктів фізкультурно-спортивної діяльності, а також підготовки спортивних кадрів вищої кваліфікації. Розвиток спорту за рахунок бюджетного фінансування, зміцнення матеріально-технічної бази, податкових пільг, кредитів від благодійників та інших суб'єктів фізкультурно-спортивної діяльності, а також спортсменів, тренерів і фахівців, які пропонують підготовку та участь у спортивних змаганнях вищого ґатунку. Стимулювання через моральне та матеріальне заохочення.

На сьогоднішній день проблема людей з інвалідністю є однією з найактуальніших в Україні та за кордоном. З одного боку, через свою масштабність проблема інвалідів розглядається як показник «гуманності» суспільства. Вона є індикатором «гуманності» суспільства. Сьогодні у світі налічується понад 450 мільйонів людей з фізичними та інтелектуальними вадами.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), щороку 20 мільйонів людей отримують травми, близько 12 мільйонів з них – в результаті нещасних випадків. Загалом люди з інвалідністю становлять близько 10% населення світу. Незважаючи на досягнення медичної науки, їх кількість повільно, але неухильно зростає, особливо серед дітей та підлітків.

Донедавна проблеми цієї відносно нової категорії людей ігнорувалися, але останнім часом поступова гуманізація суспільства призвела до прийняття Загальної декларації прав людини, Генерального плану дій щодо інвалідності та Стандартних правил ООН щодо забезпечення рівних можливостей для людей з інвалідністю. Все частіше стверджується, що інтерес суспільства до своїх громадян з інвалідністю є показником його культурного та соціального розвитку[2].

Сучасний стан нашого суспільства вимагає гуманізації всіх сторін його життя. У зв'язку з цим особливе місце повинне бути приділено особам, що мають недоліки в розумовому і фізичному розвитку. Враховуючи стрімке зростання кількості людей з інвалідністю, як в абсолютних цифрах, так і у відсотках від загальної кількості населення, дуже важливо мінімізувати кількість людей з інвалідністю в процесах соціальної адаптації, інтеграції та реінтеграції. Однак, як свідчить статистика, на пострадянському просторі, в тому числі і в Україні, лише близько 5% людей з інвалідністю відновили свою працездатність, що свідчить про неефективність соціальної адаптації та реінтеграції.

Методи соціальної адаптації (зменшення соціальної дезадаптації людей з інвалідністю) включають матеріальну підтримку, працевлаштування, освіту та покращення повсякденного життя. Одним з найбільш ефективних методів є залучення людей з інвалідністю до структурованих адаптованих фізичних навантажень (АФН) та адаптованих видів спорту (АС), які дозволяють оптимізувати функціональні показники відповідно до ступеня інвалідності, компенсувати дефіцит спілкування та підвищити соціальний статус. Адаптовані фізичні вправи та спорт, які забезпечують руховий розвиток, зміцнюють здоров'я та покращують фізичну працездатність, допомагають полегшити та подолати багато обмежень життєдіяльності, оскільки саме рух безпосередньо пов'язує людей з інвалідністю із зовнішнім світом та сприяє їхньому психічному світогляду та загальному фізичному розвитку [3].

Фізична культура має великі можливості для корекції й удосконалювання моторики неповносправних осіб, особливо дітей. Велике число фізичних вправ і варіативність їх вико-

нання дозволяють робити добір доцільних сполучень для кожного окремого випадку. З цієї причини перевага надається фізичному вихованню, а не працетерапії.

Основними причинами недостатнього розвитку фізичної культури та фізкультурно-спортивних споруд для людей з інвалідністю є: недостатнє усвідомлення суспільством проблем людей з інвалідністю та необхідності створення умов для їх «рівності»; практична відсутність спеціалізованих спортивних споруд, обладнання та інвентарю; невирішеність проблем адаптації до умов навколишнього середовища, доріг, транспорту, нестача спеціалізованих організаторів та тренерів зі спеціальною підготовкою; відсутність цільового фінансування фізичної культури і спорту; недостатнє науково-методичне та інформаційне забезпечення. Для покращення фізичного та психічного благополуччя людей з інвалідністю важливо визнати, що існують специфічні умови, які дозволяють приділяти більше уваги підвищенню фізичної активності, індивідуальним тренуванням та соціальній активності.

Крім того, необхідно оптимізувати процес соціальної адаптації та соціальної інтеграції людей з інвалідністю. Актуальною є розробка концептуальної моделі використання адаптивної фізичної культури в процесі соціальної інтеграції та адаптації людей з інвалідністю в Україні на основі науково-теоретичних даних щодо подальшого розвитку фізичної культури [4].

Фізична культура – це особлива і самостійна галузь культури суспільства як єдність реальної (практичної) і духовної діяльності, яка має ряд особливостей по відношенню до людей з інвалідністю різних нозологій, які займаються фізичною культурою і масовим спортом. Займаючись фізичною культурою, людина з інвалідністю вступає у зв'язки і відносини з суспільством і природним середовищем.

Фізична культура – це особлива і відокремлена галузь культури суспільства як єдність реальної (практичної) і розумової діяльності, яка має ряд специфічних особливостей по відношенню до людей з інвалідністю різних нозологій, які займаються фізичною активністю і масовим спортом. Коли людина з інвалідністю займається спортом, вона встановлює зв'язки і відносини з суспільством і природним середовищем.

Адаптоване фізичне виховання створює початкову основу для розвитку фізичних здібностей і рухових навичок, а отже, передумови для подальшого успішного розвитку.

Список використаних джерел

1. Розторгуй М., Передерій А. Підготовка спортсменів з інвалідністю на етапі спортивно реабілітаційної підготовки в силових видах спорту. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2018. № 1 (41). С. 61–66.
2. Roztorhui M., Perederiy A., Briskin Y., Tovstonoh O. The training system of athletes with disabilities in strength sports. *Sportlogia*. Banja Luka, 2018. T. 14, N 1. P. 98–106.
3. Передерій А. В., Розторгуй М. С. Теоретико-методичні підходи до періодизації багаторічної підготовки спортсменів у адаптивному спорті. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2016. № 1. С. 91–95.
4. Передерій А. В. Спеціальні Олімпіади в сучасному світі : монографія. Львів : ЛДУФК, 2013. 296 с.

Ключові слова: адаптивне фізичне виховання, фізичне виховання, захворювання, травми, стійкі порушення, життєво важливі функції, обмеження фізичних можливостей, рухова активність, фізичні здібності, пристосування, здоров'я.

Keywords: adaptive physical education, physical education, diseases, injuries, persistent disorders, vital functions, physical disabilities, physical activity, physical abilities, adaptations, health.

Гоголева Олена Миколаївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

старший викладач кафедри фізичного виховання

Бочков Павло Миколайович

Національний університет «Одеська політехніка»,

доцент кафедри фізичного виховання та спорту, кандидат педагогічних наук, доцент

АНАЛІЗ СПРИЙНЯТТЯ СУЧАСНОЮ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ НОВИХ ПІДХОДІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Фізичне виховання є важливою складовою освітньої системи, яка сприяє розвитку здоров'я, фізичних здібностей та соціальних навичок студентів. Однак сучасна студентська молодь часто виявляє низький рівень мотивації та зацікавленості до занять фізичним вихованням, що може призвести до погіршення якості життя та професійної діяльності. Тому актуальним є пошук та впровадження нових підходів до організації навчального процесу з фізичного виховання, які б враховували індивідуальні особливості, потреби та інтереси студентів.

Одним з таких підходів є компетентнісно-орієнтований підхід, який передбачає формування у студентів не тільки знань та умінь, але й компетентностей, тобто здатності застосовувати їх у різних життєвих ситуаціях. Компетентнісно-орієнтований підхід вимагає від викладачів використання таких методів та форм навчання, які б сприяли активізації, самостійності та творчості студентів, а також розвитку їхньої відповідальності за власне здоров'я та фізичну підготовку. До таких методів та форм можна віднести: індивідуальні та групові проекти, кейс-стаді, портфоліо, рольові ігри, дискусії, дебати, презентації, самооцінка, взаємооцінка, експертна оцінка тощо [1].

Іншим новим підходом до організації навчального процесу з фізичного виховання є інформаційно-комунікаційний підхід, який базується на використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для підвищення ефективності та якості навчання. ІКТ дозволяють розширити можливості та ресурси навчання, забезпечити індивідуалізацію та диференціацію навчання, підтримати мотивацію та зацікавленість студентів, забезпечити зворотний зв'язок та контроль результатів навчання, сприяти розвитку інформаційної культури та компетентності студентів. До ІКТ, які можна використовувати у навчальному процесі з фізичного виховання, належать: комп'ютери, мобільні пристрої, інтернет, електронні навчальні матеріали, електронні навчальні середовища, електронні портфоліо, електронні журнали, електронні тести, електронні симулятори, електронні тренажери, електронні датчики, електронні годинники, електронні ваги тощо.

Сучасна студентська молодь, яка характеризується високою адаптаційністю, мобільністю, креативністю, багатозадачністю, відкритістю до нового, критичним мисленням, самовизначенням, саморозвитком, соціальною відповідальністю та глобальним світоглядом. Така молодь потребує нових підходів до організації навчального процесу з фізичного виховання, які б відповідали її освітнім потребам, інтересам та цінностям. Тому компетентнісно-орієнтований та інформаційно-комунікаційний підходи можуть бути ефективними засобами для підвищення сприйняття сучасною студентською молоддю нових підходів до організації навчального процесу з фізичного виховання.

Основою Програми є діючі державні документи, які регламентують фізичну культуру як обов'язковий предмет [2].

Кількість обов'язкових занять на тиждень передбачається в об'ємі 2 годин на тиждень впродовж перших двох років навчання; на старших курсах предмет змінюється на дисципліну «Фізичне виховання» планується в об'ємі 4 годин на тиждень за винятком останнього випускного семестру.

Організація інтелектуального виховання в системі формування фізичної культури особи базується на одному з найважливіших методологічних принципів загальної педагогіки – єдності навчання і виховання, реалізація якого припускає органічну взаємодію всіх форм освітнього процесу, включаючи обов'язкові навчальні заняття (лекції, консультації, практичні заняття) [3].

У практиці фізичної культури найбільшого поширення набули ігрові технології. Застосування багатоскладних ігрових технологій з урахуванням особливостей навчально-виховного процесу з фізичної культури можливо в навчальній і позанавчальній діяльності. У першому випадку – включенням ігрових технологій в структуру традиційних видів занять і в логіку традиційних методів навчання, у другому – використанням нетрадиційних ігрових технологій.

До найважливіших властивостей гри відносять той факт, що в ній здобувачі діють так, як діяли б у найекстремальніших ситуаціях, на межі сил подолання труднощів. Причому настільки високий рівень активності досягається ними, майже завжди добровільно, без примусу. Висока активність, емоційна забарвленість гри породжує і високий ступінь відкритості учасників. Студент відкривається, відкидає в грі психологічний захист, втрачає настороженість, стає сама собою. Це може пояснюватися тим, що учасник гри вирішує ігрові завдання, захоплений ними і тому не готовий до протидії з іншого боку. Можливо цим, в якійсь мірі, визначається висока продуктивність навчального впливу ігрових ситуацій.

Система фізичного виховання, яка добре організована – обов'язкова складова частина здорового способу життя студентів. Вона заповнює дефіцит рухової активності, сприяє ефективнішому відновленню організму студентів, підвищенню фізичної та розумової працездатності [4, с. 12–15].

Аналіз сучасних підходів до організації, програмування й змісту системи фізичної культури, показав необхідність їх подальшого вдосконалення.

Виходячи з низького рівня здоров'я студентів, недостатнього рівня фізичної підготовленості, сьогодні необхідна розробка нових загальних підходів до системи організації фізичного виховання з метою підвищення фізичного та функціонального зростання студентів з різними темпами біологічного розвитку та стану здоров'я.

Список використаних джерел

1. Кабанчук С. В. Навчальна програма та робочі навчальні програми з фізичної культури МК Дон НУЕТ. Маріуполь, 2019.
2. Кошелева О., Татарченко Л., Рузанов В. Особливості теоретичної підготовки студентів різних груп спеціальностей в системі фізичного виховання. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2019. № 4. С.129–140.
3. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2016. Вип. 3К1 (70). С. 116–120.
4. Кузьмінська О. В. Методика формування компетентностей з фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2016. С. 12–15.

Ключові слова: фізичне виховання, студенти, мотивація, інтереси, компетентності, методи навчання, індивідуальний підхід, зворотний зв'язок.

Keywords: physical education, students, motivation, interests, competencies, teaching methods, individual approach, feedback.

Заверзаєв Валерій Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

старший викладач кафедри фізичного виховання

Адєєва Ольга Вікторівна

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання та спорту

ВПЛИВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ТА ЗНЯТТЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО НАВАНТАЖЕННЯ

Сучасне суспільство характеризується високим рівнем стресу, швидким темпом і постійними викликами, тому важливо підтримувати високий рівень здоров'я і психічного благополуччя. Регулярна фізична активність – один з найефективніших способів зниження психофізичного стресу. Фізична активність вважається одним з найефективніших способів самозапокоєння без необхідності приймати ліки. Психологічні симптоми можуть варіюватися від дратівливості, тривоги, гніву і ворожості до страху, паніки, занепокоєння і безсоння. Психічний стрес може призвести до фізичних симптомів.

Експерти Гарвардської медичної школи зазначають, що фізіологічна реакція на стрес настільки сильна, що провокує подальший психологічний стрес, замикаючи причинно-наслідковий ланцюжок. Тому програми управління стресом повинні включати м'язову релаксацію. Розслаблене тіло посиляє сигнали спокою і контролю, які допомагають зменшити психічне напруження.

Фізичні вправи зменшують стрес кількома способами:

По-перше, заняття спортом сприяє зниженню рівня гормонів адреналіну й кортизолу, які відповідають за фізіологічну реакцію на стрес.

По-друге, спорт стимулює вироблення ендорфінів – нейромедіаторів, які є природними знеболювальними засобами та відповідають за покращення настрою. Ендорфіни викликають «кайф бігуна», а також відчуття розслаблення й оптимізму після важкого тренування.

По-третє, фізичні вправи – це форма медитації, яка допомагає відволіктися від того, що відбувається у вашій голові. Повторювані рухи під час вправ дозволяють зосередитися на тілі, а не на «думках». Ця концентрація допомагає зберегти розум спокійним і ясним.

По-четверте, фізичні вправи допомагають організму зняти стрес, імітуючи реакцію «бий або тікай», і допомагають системі органів «випустити пару», змушуючи всі органи працювати разом під час фізичної активності [1].

Психічний стрес набагато сильніший за фізичний, з яким легше впоратися, і може мати дуже згубний вплив на психіку студента, призводячи до емоційного вигорання, поганої концентрації уваги і, як наслідок, погіршення академічної успішності та погіршення стосунків з іншими людьми і членами сім'ї. Він також може призвести до ослаблення імунної системи, хронічної втоми та різних психосоматичних розладів. Ви можете спробувати знизити рівень стресу у студентів, створивши для них сприятливе середовище і даючи їм поради щодо їхніх життєвих цілей.

Ви також можете допомогти студентам знайти хобі, які відповідають їхній особистості, брати участь у різних видах спорту, звертатися за допомогою до різних духовних дисциплін і коригувати їхній щоденний графік навчання та дозвілля [2].

Допоможуть будь-які види фізичної активності: біг, швидка ходьба, їзда на велосипеді, футбол, теніс та улюблені танці. Помірні вправи на зміцнення м'язів також ефективні.

Різні види фізичної активності також вивільняють гормони, так звані ендорфіни, які роблять нас щасливими, зменшують тривожність і полегшують біль. Вони також знижують рівень кортизолу – гормону, основна функція якого полягає в тому, щоб допомогти організму адаптуватися до навколишнього середовища. Загалом, кортизол регулює рівень цукру в крові,

захищає від інфекцій і підтримує нервову систему, але підвищений рівень кортизолу може призвести до ослаблення імунної системи, втоми, безсоння, дратівливості та агресії. У довгостроковій перспективі підвищений рівень гормону може призвести до серйозних захворювань, таких як діабет, безпліддя та високий кров'яний тиск. Тому дуже важливо регулювати рівень кортизолу за допомогою медитації, масажу, захисту від негативних думок і фізичної активності. Фізичні вправи не тільки допомагають контролювати стрес, але й запобігають його наслідкам, оскільки зміцнюють усі системи організму – від серцево-судинної до нервової та дихальної. Організм студента, що постійно практикує заняття з фізичної культури, стикається з різними негативними проявами довкілля. Він може легко протистояти негараздах на відміну від студента, який всіляко уникає фізичного навантаження [3].

Фізична активність є важливим фактором зниження психічного та фізичного стресу в сучасному суспільстві. Регулярні заняття спортом і фізичними вправами допомагають підтримувати оптимальний рівень здоров'я та психічного благополуччя. Тому важливо включити фізичну активність у щоденний графік, щоб досягти гармонії та благополуччя [4, с. 13].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що фізична культура вкрай сприятливо впливає на здоров'я студентів як фізичне, та і психологічне, ментальне.

Однак багато студентів ставляться надто легковажно до стану свого здоров'я та нехтують виконанням комплексів вправ на заняттях з фізичної культури. Тому викладачам фізичної культури необхідно залучати студентів до активного заняття спортом, щоб запобігти негативним наслідкам стресу в їхньому житті.

Список використаних джерел

1. Анікеєв Д. М. Рухова активність у способі життя студентської молоді : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.02. Київ, 2012. 19 с.
2. Первухіна С. М., Петричук П. А. Причини малої рухової активності серед студентської молоді. *Фізичне виховання та спорт*. 2021. № 12. С. 123–126.
3. Саламанюк Ю. В. Чинники та мотивація студентської молоді до здорового способу життя : [курсова робота]. Миколаїв, 2019. URL: <https://naurok.com.ua/referat-chinniki-ta-motivaciya-uchnivsko-molodi-do-zdorovogo-sposobu-zhittya-168049.html>
4. Аймедов К. В., Кривоногова О. В., Михайлова К. Л., Потокуєв Д. О. Вплив психічного стану людини на реактивність імунної системи. *Вісник морської медицини*. 2013. № 3. С. 13–17.

Ключові слова: фізичне виховання, стрес, темп життя, здоров'я, психічний стан, фізична активність.

Keywords: physical education, stress, pace of life, health, mental state, physical activity.

Чертів Іван Іванович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри фізичного виховання

Ганчар Іван Лазарович

Національний університет «Одеська політехніка»,

професор кафедри фізичного виховання та спорту, доктор педагогічних наук, професор,

НАРОДЖЕНІ В УКРАЇНІ, УНІКАЛЬНІ БОЙОВІ МИСТЕЦТВА

Один з цих видів спорту ще відносно новий, але останніми роками він набирає обертів. Хотейнг поєднує в собі всі національні бойові мистецтва та систему саморозвитку, і таким чином наближається до українських традицій, де активно заохочується молодь. Хотейнг підтримується на державному рівні і був офіційно визнаний національним видом спорту в 2009 році. Цей статус дозволяє йому розвиватися за межами України [1].

Серед спортсменів жартують, що слово «хортинг» походить від колись популярної марки горілки.

Насправді слово «хортинг» походить від слова «хорт». За часів Запорізького козацтва так називався особливий ритуал для козацьких воїнів, які напередодні бою ставали «хортом».

Що ж таке садівництво? Особливістю рукопашного бою є його багатогранність. Це бойове мистецтво, яке поєднує в собі багато елементів різних бойових технік. Це система фізичного розвитку та здорового способу життя, запатентована в Україні Едуардом Єременком, нинішнім президентом Всесвітньої федерації хортингу.

Він почав розробляти правила для нового, суто українського виду спорту: «Основна ідея полягала в тому, щоб дати спортсмену якомога більше свободи. Я вважаю, що правила бойових мистецтв повинні включати якомога більше прийомів. Я хотів зробити якомога більше, щоб спорт був максимально вільним. Тому в кікбоксингу використовуються всі доступні техніки в етичних рамках спорту».

Ефективна система самозахисту – це ціла складна система цілісної підготовки спортсмена, з елементами багатьох інших бойових мистецтв – вільної та класичної боротьби, бойового самбо, панкратіону, дзюдо, карате, джиу-джитсу... Хортинг включає в себе прийоми боротьби, удари, задушливі та больові прийоми.

Хортинг – це ефективна техніка самозахисту, яка складається з різноманітних захисних і наступальних рухів, що поєднує в собі блокування, удари, захват, кидки і боротьбу. завдяки різноманітності прийомів цей вид спорту дуже практичний і дозволяє діяти рішуче і ефективно, щоб захистити себе і своїх близьких не тільки на змаганнях, але і в повсякденних ситуаціях. адже тут немає правил! Рукопашний бій як бойове мистецтво – це система, яка готує універсальних воїнів. Вона особливо акцентує увагу на фізичній дисципліні, розвиває стресостійкість, рішучість, силу і м'якість характеру. Система тренувань хортингу ідеально підходить для розвитку бійців збройних сил, поліції та представників силових структур.

Існує кілька основних розділів (видів) хортингу: «двобій», «бій», «форма» та «показовий виступ». Поєдинок «Довобой» є типовим розділом хортингу.

Перший раунд називається «сила», а другий – «честь». У першому раунді спортсмени одягають боксерські рукавички і допускають повний контакт, включаючи удари в голову. Суперники демонструють свою силу. У другому раунді, відомому як раунд «честі», і шолом, і рукавички знімаються, і бій стає більш напруженим і видовищним [2].

Правила цього виду спорту спрямовані на розвиток самодисципліни та витривалості. Як і інші бойові мистецтва, хортинг також має свою філософію. Основними принципами є розвиток духовності, вироблення правильного ставлення до себе та життя в цілому, а також виховання патріотизму. Хортинг має допомогти побудувати сильну та незалежну націю, яка розвивається завдяки здоровому способу життя та традиціям.

Бойовий гопак – це унікальна система бойових мистецтв для розумового та фізичного загартування, відтворена на основі елементів традиційної качачі та рухів, що збереглися в народних танцях (гопак, аркан, козачок, метелиця). Бойове мистецтво гопак – це українське національне мистецтво, яке конкурує з японським карате, китайським кунг-фу, грецьким панкратіоном, французьким сабате, американським кікбоксингом та бразильським капоейро. Слово «гопак» походить від слова «гоп», що означає стрибати або тупотіти в танці.

Як тільки казаки приєдналися до сикхів, їх одразу ж відправили на навчання. Вони вчилися читати і писати, грати на музичних інструментах і танцювати. Сьогодні останній пункт здається трохи дивним. Але це тільки на перший погляд: У самих танцях казаки практикували основні елементи бойових мистецтв – блискавичну швидкість, потужні удари ногами і руками, сталеві стійки і тактику, особистісні та емоційні злети і падіння. Це був імпровізований танець, який відображав шляхетний поєдинок, де один чоловік кидає виклик іншому.

Досвідчені какака знали логіку танцю. Вони починали танець з повільних рухів, переходили до простих кроків і закінчували випадами та запаморочливими стрибками вище голови. Цим мистецтвом володіли лише чоловіки, а навички передавалися від батька до сина.

Гопак – це не лише бойове мистецтво та танцювальні навички, а й система гармонійного особистісного та духовного розвитку. Окрім спортивної підготовки, гопак включає в себе володіння традиційною зброєю, спів, гру на музичних інструментах, ораторське мистецтво, поезію та вивчення мов. Особлива увага приділяється розвитку психічних і духовних якостей та здібностей.

У бойовому мистецтві гопак існує сім рівнів майстерності, три з яких дають право викладати. За своєю суттю це імпровізований танець, який виконують виключно чоловіки. Гопак може виконуватися одним (завжди чоловіком), двома, трьома і більше танцюристами [3].

Бойовий гопак – не єдина система козацького бойового звичаю. Поряд існують й інші, такі як: СПАС, ХОРТИНГ. Усі вони визнані офіційно українськими видами спорту.

Список використаних джерел

1. Єрмоменко Е. А. Теорія та методика бойового хортингу : навч. посіб. У 2 ч. Ч. 1 / Унт ДФС України. Ірпінь, 2020. 462 с. (Серія «На допомогу студенту УДФСУ» ; т. 75).
2. Єрмоменко Е. А. Концепція розвитку бойового хортингу в системі освіти України : монографія / Мво освіти і науки України, Унт ДФС України, ГС «Нац. федерація бойового хортингу України». Київ, 2020. 122 с.
3. Пилат В. Бойовий гопак. Київ : Логос, 2010. 336 с.

Ключові слова: бойовий гопак, спас, хортинг, національні види спорту, система самовдосконалення, українські традиції, фізичний розвиток.

Keywords: combat hopak, spas, horting, national sports, self-improvement system, Ukrainian traditions, physical development.

СЕКЦІЯ 29

ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Керівник секції: директор наукової бібліотеки, кандидат біологічних наук

Т. Ю. Іванійчук

*Секретар секції: завідувач відділу бібліографії та репрезентації
рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки*

Т. М. Стефанчишена

Іванійчук Таїсія Юріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
директор наукової бібліотеки*

Нерубацька Лариса Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
заступник директора наукової бібліотеки*

СЕРВІСИ ВІДКРИТИХ СИСТЕМ ІНСТИТУЦІЙНИХ РЕПОЗИТАРІЇВ У ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАУКОВО-ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ УНІВЕРСИТЕТУ

Протягом останніх десятиліть переважна більшість ЗВО України накопичили великий масив документів, створених науково-педагогічними працівниками, здобувачами освіти всіх рівнів у своїх електронних бібліотеках, зокрема і в їх складових – інституційних репозитаріях. Розвиток в нашій країні електронних бібліотек і формування інформаційних наукових і освітніх ресурсів передбачався розлогим переліком нормативно-правових актів і вже тривалий час активно продовжується. Електронні бібліотеки університетів не лише накопичують і зберігають, але й керують, надаючи доступ до свого різноманітного цифрового контенту, сприяють його швидкому віднайденню й інтеграції з різноманітними як національними, так і міжнародними наукометричними та інформаційно-аналітичними системами (ORCID, Google Scholar та інші) [7]. Цифрова ідентифікація електронних документів в інституційних репозитаріях набуває сьогодні достатньої актуальності з огляду на покращення видимості і відкритості контенту, підвищення індексу наукового цитування та представлення інтелектуального надбання інституції. Так, DOI (Digital Object Identifier) для дослідницьких та наукових матеріалів з інституційного репозитарію дають можливість задекларувати чесність і відповідність до принципів FAIR, легко віднайти відповідний матеріал, реалізувати інтеоперабельність з іншими системами (зокрема ORCID, Web of Science, Scopus) та повторне використання й цитування. Сьогодні DOI та інші постійні ідентифікатори також можна призначати динамічним наборам даних і продуктам даних, щоб розпізнавати, визнавати та винагороджувати авторів даних. Показники, доступні для цитування даних, дозволяють постачальникам даних продемонструвати, обґрунтувати, мотивувати та пояснити цінність даних, які вони зібрали [2].

Сьогодні аналіз відкритих інформаційних ресурсів бібліотек університетів набуває великого значення у процесі оцінювання ефективності науково-освітньої діяльності у закладі освіти. Враховуючи складності з комплектуванням бібліотечного фонду українських ЗВО друкованими виданнями у останні роки, поширеність змішаних форм навчання при реаліза-

ції інформаційного забезпечення учасників освітнього процесу акцент зміщується на електронні ресурси відкритого доступу.

Застосування бібліометричних технологій та здійснення наукометричних досліджень, як складових інфометричної діяльності, стає вагомим доповненням при поглибленому аналізі якості та ефективності наукової та освітньої діяльності. Наукометрика та бібліометрика являють собою окремі підходи до вимірювання та аналізу наукової активності та впливу, що базуються на обробці інформації щодо наукових публікацій, цитувань, імпакт-факторів журналів та інших метрик. Саме наукометрична та бібліометрична складові займають сьогодні важливу частку бібліотечної діяльності у закладах освіти, зокрема, і в Національному університеті «Одеська юридична академія».

Наразі в Україні розбудовується потужна відкрита система статистичних даних реального стану вітчизняної науки «на основі аналізу теоретико-методологічних засад бібліометрії та на базі принципів Лейденського маніфесту, рекомендацій для наукових організацій, видавців та науковців Декларації про оцінювання наукових досліджень (DORA) і міжнародного відкритого електронного архіву з бібліотекознавства та інформаційних наук (LIS)» [8]. Як в університетському менеджменті, так і в особистій самопрезентації науковців активно використовуються такі інформаційно-аналітичні системи, як «Бібліометрика української науки», «Наука України: доступ до знань», національна система моніторингу індексу наукового цитування OUCI,

Важливим інструментом для здійснення інфометричного аналізу є DOI – ідентифікатор цифрового об'єкта, який представляє собою структуроване число на основі стандарту ISO 26324. DOI став стандартом де-факто для забезпечення стабільної та постійної адреси до ресурсу. Цифрове збереження наукових публікацій та даних – це постійна діяльність, а не одноразовий депозит, який вимагає постійних повторних інвестицій, нових винаходів і праці [3]. Означене питання буде мати велике значення в умовах різкого збільшення цифрового контенту [5]. При цьому слід враховувати новітні публікації щодо посилення уваги до модернізації політики використання DOI задля підтримки постійного доступу [4].

Практика присвоєння DOI документам в інституційних репозитаріях академічних текстів стає все більш поширеною в академічному світі [1; 6]. Це свідчить про зростаючу усвідомленість важливості сталої та однозначної ідентифікації наукових матеріалів для забезпечення їхньої доступності та цитованості. Можна навести основні причини, які пояснюють чому присвоєння DOI набуває популярності в інституційних репозитаріях:

- забезпечення сталою посилання (навіть з урахуванням деяких проблем, які були зафіксовані щодо віднайдень журнальних статей за DOI);
- покращення видимості досліджень та пошукової оптимізації;
- спрощення цитування та використання наукових матеріалів
- стимулювання використання відкритого доступу до наукової інформації

Хоча практика присвоєння DOI в інституційних репозитаріях зростає, все ще існують деякі виклики, пов'язані, зокрема, з фінансовими витратами на отримання DOI та впровадження систем управління репозитаріями. Однак, з усвідомленням важливості цього інструменту для підвищення доступності та цитованості наукових досліджень, очікується подальше зростання популярності цього ідентифікатора в інституційних репозитаріях академічних текстів наукових установ, університетів.

В Національному університеті «Одеська юридична академія» вже тривалий час здійснюється надання DOI з префіксом 10.32837 окремим виданням, розміщеним в інституційному репозитарії університету. Кількість наукових і навчальних видань, матеріалів конференцій з означеним цифровим ідентифікатором постійно збільшується. Присвоєння DOI дозволяє забезпечити постійну адресу та ідентифікацію для кожного документу в eNUOLAIR, що полегшує пошук, цитування та посилання на матеріали в мережі, а також дозволяє зберігати метадані про ці документи для подальшого використання та аналізу, інтеграції з іншими системами.

В цілому DOI не має прямого впливу на якість надання освітніх послуг, однак, наукові дослідження, які мають DOI, можуть мати певний вплив на якість освіти через механізм підвищення рівня знань та освіченості, розвиток наукового мислення та дослідницьких навичок.

Список використаних джерел

1. Bangert D., Frances M. PIDs to Support Discovery and Citation: Persistent Identifier Service Design and Delivery at UNSW Library. *Proceedings of the ACM/IEEE Joint Conference on Digital Libraries* / Inst. of Electrical and Electronics Engineers Inc. 2017. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/7991610>.
2. Coetzer G., Botha R., Schollar C., Elger K. An Institutional Research Data Repository and Digital Object Identifiers for SARA O Radio Astronomy, Fundamental Astronomy, and Geodesy Datasets. *Bulletin of the AAS*. 2022. Vol. 54, Iss. 2. URL: <https://baas.aas.org/pub/2022n2i029/release/1>.
3. Cramer T., German C., Jefferies N., Wise, A. A perpetual motion machine: The preserved digital scholarly record. *Learned Publishing*. 2023. Vol. 36. № 2. P. 312–318. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/leap.1494>
4. Eve M. Digital Scholarly Journals Are Poorly Preserved: A Study of 7 Million Articles. *Journal of Librarianship and Scholarly Communication*. 2024. Vol. 12, Iss. 1. P. 1–23. URL: <https://www.iastatedigitalpress.com/jlsc/article/id/16288/>
5. Pendergrass K. L., Sampson W., Walsh T., Alagna L. Toward environmentally sustainable digital preservation. *The American Archivist*. 2019. Vol. 82, Iss. 1. P. 165–206. URL: <https://meridian.allenpress.com/american-archivist/article/82/1/165/432804/Toward-Environmentally-Sustainable-Digital>
6. Saundry A. Institutional Repository Digital Object Metadata Enhancement and Re-Architecting. *Joint Conference on Digital Libraries*. Toronto, ON, Canada, 2017. P. 307–308. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/7991603>
7. Електронні бібліотечні інформаційні системи наукових і навчальних закладів : монографія / за наук. ред. В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна. Київ : Пед. думка, 2012. 176 с.
8. Медведева А. С. Бібліометричні дослідження в бібліотеках як інструментарій моніторингу наукової діяльності : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03. Київ, 2020. 204 с.

Ключові слова: наукова бібліотека, якість науково-освітнього процесу університету, інституційний репозитарій, інфометрія, цифровий ідентифікатор об'єкта (DOI).

Keywords: scientific library, quality of the university's scientific and educational process, institutional repository, infometrics, digital object identifier (DOI).

Дремлюга Ольга Олексіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач науково-інформаційного відділу наукової бібліотеки

Опольська Тамара Іванівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач науково-методичного відділу

ПРОГРАМНІ СЕРВІСИ ПЕРЕВІРКИ АКАДЕМІЧНИХ ТЕКСТІВ НА НАЯВНІСТЬ ПЛАГІАТУ: ДЕТЕКТОРИ КОНТЕНТУ ШІ.

Інформаційно-комунікативні технології (далі – ІКТ) – результат досягнень наукового прогресу, зумовили формування цифрової реальності та штучного інтелекту (далі – ШІ), які активно інтегруються у сферу науки та освіти і надають можливість акумулювати та миттє-

во обробляти величезні масиви інформації, спрощувати доступ до новітніх баз даних тощо. Останнім трендом залучення ІКТ у повсякденне життя науковців, студентів є використання можливостей ШІ [1].

Найважливішими характеристиками академічних текстів є їх оригінальність та автентичність. Кілька років тому ми робили огляд програмних сервісів, які допомагають виявити плагіат в академічних текстах. Нині використання ШІ для написання текстів ускладнює процес перевірки таких текстів на оригінальність. Крім того, що контент, створений ШІ, є потенційно неетичним, він може бути ненадійним і неточним, що призводить до порушення академічної доброчесності. Наразі, в умовах активного технологічного розвитку, до програмних послуг перевірки на плагіат повинні входити модулі, покликані допомогти визначити, чи згенеровано весь текст або якась його частина ШІ. Поряд із сервісами перевірки на плагіат останнім часом через активний розвиток технологій ШІ з'явилося багато виробників програмного забезпечення для виявлення контенту, створеного генераторами ШІ. Таким чином, з появою генераторів ШІ з'явилися і детектори ШІ.

Детектор штучного інтелекту (AI Detector) – програмний інструмент, який аналізує текст, виявляючи у ньому тенденції та закономірності, що дозволяють кваліфікувати текст як створений людиною чи створений ШІ. Сьогодні, залежно від конкретної мети, для виявлення текстів, написаних ШІ, можна вибрати відповідний програмний інструмент. При цьому слід врахувати, що хоча перевірка текстів, що використовуються детекторами ШІ, заснована на потужних технологіях, вона не завжди буває точною. При виборі для використання конкретного програмного інструменту слід звернути увагу на ряд його характеристик: підтримка кількох мовних моделей (розпізнавати текст, згенерований штучним інтелектом, створений у GPT-3, GPT-4, Bard, Claude та інших моделях), точність (давати досить надійні результати), масштабованість (аналізувати великі елементи даних без шкоди для точності), можливість налаштування (налаштовувати процес аналізу), вид звітності, цінова політика. Серед безлічі детекторів ШІ сьогодні можна виділити кілька з них які найбільше зарекомендували себе, виходячи з їх характеристик. Undetectable.ai надійно розпізнає текст згенерований GPT-3, GPT-4, Bard, Claude та іншими популярними генераторами; є обмежена безкоштовна версія. Winston AI має досить високу точність; виявляє більшу частину контенту ШІ, включаючи всі тексти GPT-4; надає безкоштовні базові функції. Originality.AI хмарний інструмент, що поєднує в собі виявлення ШІ та перевірку на плагіат. GLTR не дуже точне, не оновлюється, але можна використовувати безкоштовно. Sapling є одним із найточніших безкоштовних інструментів і є найкращим у своєму класі для уловлювання тексту ШІ в фіксованих (людина+ШІ) текстах. Copyleaks ідентифікує вихідний код, написаний штучним інтелектом, таких інструментів, як GitHub, Copilot і ChatGPT; охоплює понад 30 мов; позначає плагіат та перефразований контент ШІ; висока точність перевірки; має безкоштовну опцію. CrossPlag легкий у використанні, але вимагає реєстрації; великі та складні тексти обробляє з обмеженням. GPTZero простий у використанні; аналіз проводить практично миттєво; реєстрації не вимагає; має низький рівень точності; рівень безкоштовного користування складає 10 000 слів. Writer безкоштовний у використанні; низький показник точності; не працює з файлами, тексти можна завантажити обсягом трохи більше 1500 слів; просте використання безкоштовно перевіряє граматику. Сьогодні великий вибір детекторів ШІ надає всім можливість підібрати необхідний інструмент для своїх цілей, щоб бути обізнаними, дотримуватись правових та етичних принципів у використанні штучного інтелекту та залишатися академічно доброчесними [1].

Оскільки генератори контенту ШІ постійно удосконалюються та навчаються на величезних наборах текстових даних і кодів, то з кожним разом вони створюють все більш досконалі та креативні текстові формати, пишуть креативний контент, дедалі точніше імітуючи стилі письма людини. У зв'язку з цим і програмне забезпечення для виявлення штучного інтелекту – детектори ШІ повинні бути більш складними та точнішими та ідентифікувати не лише

контент, створений ШІ, а й конкретний тип ШІ. Детектори ШІ повинні постійно оновлюватися, щоб формувати точні результати та протистояти постійному вдосконаленню генераторів ШІ. Сьогодні поряд з генераторами ШІ та детекторами ШІ з'явилися гуманізатори ШІ, які спеціально розроблені для «олюднення» тексту, згенерованого ШІ.

Отже, нині роль бібліотеки істотно змінюється, що зумовлює вирішення нею нових завдань та освоєння новітніх практик. Реальність генерує нові виклики сьогодення та майбутнього і вимагає прийняття нової стратегії розвитку наукової бібліотеки, яка має враховувати у своїй діяльності нові інформаційні технології.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Технології хмарних обчислень, ІКТ-аутсорсінг та нові функції ІКТ-підрозділів навчальних закладів і наукових установ. *Інформаційні технології в освіті*. 2011. Вип. 10. С. 8–23.
2. York A. 10 Best AI Detection Tools & Checkers in 2024. URL: <https://clickup.com/blog/ai-detection-tools/#0-what-is-ai-detection-software>.

Ключові слова: наукова бібліотека, наукова діяльність бібліотеки, стратегія наукової бібліотеки, детектор ШІ, штучний інтелект, інформаційно-комунікативні технології.

Keywords: scientific library, scientific activity of the library, strategy of the scientific library, AI detector, Artificial Intelligence, Information and communication technologies.

Макуха Світлана Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач відділу абонементів наукової бібліотеки*

ВПЛИВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ

Художня література – це вид мистецтва, що є одним із важливіших засобів пізнання людини. «Саме література розвиває свідомість людини, її почуття, волю, психіку, формує людський характер – отже, створює особистість» [1].

У сучасному швидко мінливому світі особистісний розвиток став важливим аспектом життя людей. Однією з найбільш значущих переваг художньої літератури є її здатність сприяти самоаналізу та особистісному зростанню. Читачі, спостерігаючи за персонажами, які стикаються з різними проблемами та дилемами, часто знаходять паралелі зі своїм власним життям. Такі роздуми спонукають людину переглянути свої переконання, цінності та поведінку, що призводить до глибшого самоаналізу та самоаналізу. Співпереживаючи шляхи зростання та трансформації вигаданих персонажів, читачі надихаються на те, щоб стати на свій власний шлях самовдосконалення та розвитку. Тому, робота по залученню молоді до читання є дуже важливою. Читання художньої літератури дає змогу молодим людям зануритися в життя, досвід та емоції різних персонажів. Таке занурення сприяє розвитку емоційного інтелекту та емпатії, оскільки читачі вчаться розуміти та ставитися до різних точок зору. Співпереживаючи вигаданим персонажам, молоді люди глибше розуміють людські емоції та поведінку, що сприяє поліпшенню міжособистісних стосунків і навичок спілкування в реальному житті. Участь у вигаданих оповіданнях стимулює мозок і сприяє когнітивному зростанню. Уявні світи, складні сюжети і розвиток персонажів, що зустрічаються в художній літературі, змушують читачів критично мислити, аналізувати ситуації та встановлювати зв'язки. Така когнітивна стимуляція зміцнює нейронні шляхи та розвиває здібності до розв'язання проблем. Крім того, знайомство з різноманітними сюжетними лініями стимулює творчий потенціал і

сприяє розвитку інноваційного мислення, оскільки люди надихаються на пошук нових ідей і можливостей, які виходять за межі їхньої безпосередньої реальності.

У художніх творах часто розглядаються складні моральні та етичні дилеми, що спонукає читачів до розгляду різних точок зору та етичних рамок. Переживаючи ці проблеми віртуально, через персонажів, людина глибше розуміє моральні засади та приймає етичні рішення. Крім того, знайомство з різними точками зору сприяє розвитку культурної компетентності та емпатії по відношенню до людей з різних верств суспільства та систем переконань, що сприяє формуванню більш інклюзивного та співчутливого суспільства.

Спостерігається, що «для молодіжної аудиторії читачів, безумовно, популярною є література розважального характеру – детективи, романи про кохання та фантастика. Це обумовлено віком і притаманним йому максималізмом. Але, якщо кілька років тому бібліотекарі бачили, що молодих читачів цікавила більше сучасна зарубіжна проза переважно через актуальність тем, то останнім часом спостерігається тенденція всплеску інтересу до сучасної української художньої літератури. До неї увійшло нове покоління письменників, які пишуть про молодь і для молоді» [2]. Є багато гідних перекладів творів світової літератури – саме на них необхідно сфокусувати увагу молоді. Популяризації такої літератури допомагають книжкові виставки, актуальні особисті бесіди з читачами тощо. Тепер для молодих читачів на передній план виходять твори сучасних українських авторів. Вони є найбільш затребуваними в теперішній час. Наприклад, Ю. Андрухович, С. Жадан, О. Забужко, Ю. Іздрик, Ю. Винничук, М. Матіос, Л. Дереш, М. Соколян, Т. Малярчук, І. Роздобудько, А. Любка, А. Курков, Т. Прохасько, Н. Сняданко, М. Кідрук та ін.

З найпривабливіших рис літератури є «актуальність, модність, відповідність часові. Відповіді на запити часу є важливим критерієм для вибору художньої літератури молоддю. Специфіка сучасної української літератури, з точки зору молодих читачів, полягає в тому, що вона молода, актуальна, цікава, частково – епатажна, частково – традиційна» [3].

Загалом молодіжна читацька аудиторія – нечисленне, але вдячне «поле» для поширення творів сучасних українських авторів, бо є відкритим для сприйняття інновацій та експериментів, якими характеризується українська літературна продукція останніх 25 років.

Важливішим чинником читацького вибору молоді тієї чи іншої художньої літератури є, перш за все, сучасність літератури. Ця тенденція яскраво проявилася після повномасштабного вторгнення в Україну. Студентів все більше цікавлять сучасні твори українських авторів. Також майже завжди спостерігається вибір україномовної літератури, що є дуже знаковим.

Взагалі, «українська художня література має тенденцію перетворення від «національної» на глобальнішу. Можна припустити, що на цьому шляху українська художня література, написана в період державної незалежності, поступово ставатиме більш цікавою, модною та матиме більше прихильників серед молоді» [4; 5].

Розширення жанрового розмаїття художніх текстів, орієнтованих на різні групи читачів сприятиме поширенню української літератури у культурному просторі. Крім того, читання українською мовою зарубіжних текстів тими читачами, що не є прихильниками саме українських авторів, може надихнути їх на пошук літератури цікавої тематики та жанрів саме у полі вітчизняної художньої літератури.

«Оскільки у сучасній українській літературі вже є деякі автори, які, відповідно до читацьких оцінок, успішно представляють глобальні – європейський і світовий – тренди в українській художній літературі, то цілком вірогідно, що чимдалі частіше українська література ставатиме однією з улюблених для українських читачів» [6].

Нині виникнення великої кількості художньої есеїстики, художніх прозових та поетичних – текстів, зосереджених на описові поточних соціально-політичних подій свідчить про те, що ринок наповнюється текстами, тематично й стилістичними відмінними від попередніх, з акцентами на «реалістичності» і «сучасності», що, в свою чергу, уможливорює залучення до читання новітньої української літератури ширших читацьких кіл.

Сучасний етап розвитку української держави – чи не один із найскладніших в усій історії. Війна суттєво вплинула на сприйняття сьогодення. Кожен із нас може простежити крах попередніх уявлень про життя, кардинальних ідеологічних концепцій нашого суспільства. На зміну звичним стереотипам приходять нові, які адекватно сприймаються далеко не всіма. Спостерігається гостра соціальна боротьба практично в усіх сферах нашого життя. Природно, що все це відбивається на психічному та моральному стані кожного індивіда, у тому числі й молоді – по-особливому чутливої та вразливої частини суспільства.

Варто зазначити, що художня література постає потужним каталізатором особистісного зростання, надаючи безліч переваг: від підвищення емоційного інтелекту та творчих здібностей до зняття стресу та самовираження. Занурюючись у світ вигаданих історій, люди можуть розширити своє розуміння людського досвіду, розвинути співчуття та співчуття та вирушити у шлях самопізнання та зростання. Саме з урахуванням всього вищезначеного включення художньої літератури у модель особистісного зростання може призвести до глибоких змін та збагачення життєвого досвіду.

Список використаних джерел

1. Молчанова С. Роль бібліотеки ВНЗ у формуванні ціннісних орієнтирів молоді в нових умовах. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2015. № 1. С. 39–43.
2. Костенко А. Створення регіональних «літературних світів» як перспективний напрямок бібліотечної роботи з молоддю. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2020. № 3. С. 23–25.
3. Мороз А. Майбутня бібліотека очима сучасної молоді. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2021. № 2. С. 6–7.
4. Рабаданова Л. Діяльність бібліотек для юнацтва та молоді по реалізації цілей сталого розвитку в Україні. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2017. № 2. С. 31–32.
5. Кісельова О. Бібліотека для молоді: формати, неформати, платформи можливостей. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2020. № 3. С. 28–29.
6. Тягло К. Образ та статус новітньої української літератури : сприйняття молодих читачів. *Młodzież w Europie Środkowej i Wschodniej*. Studia Socjologiczne. № 1(3). С. 113–125. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/12830/>

Ключові слова: бібліотечна діяльність, популяризація читання, художня література, особистісний розвиток.
Keywords: library activity, popularization of reading, fiction, personal development.

Петренко Олена Сергіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач відділу читальних залів наукової бібліотеки

Фоміна Світлана Олегівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач сектору відділу читальних залів наукової бібліотеки

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ КОРИСТУВАЧАСТУВАЧІВ, ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНО-БІБЛІОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ

В сучасному інформаційному суспільстві актуальним залишається питання інформаційної культури особистості, яка формується впродовж усього життя людини. На жаль, сьогодні

нерідко ставлять знак рівності між інформаційною культурою та комп'ютерною грамотністю, що не відповідає дійсності.

Інформаційна культура є однією зі складових загальної культури людини, сукупністю інформаційного світогляду і системи знань та вмінь, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність з оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб з використанням як традиційних, так і сучасних інформаційних технологій [1, с. 14]. Інформаційна культура виступає найважливішим чинником успішної професійної і нефахової діяльності, а також соціальної захищеності особистості в інформаційному суспільстві [2, с. 55].

Дослідженню проблеми інформаційної культури присвячені праці таких науковців, як Ю. І. Палеха, І. Свістельник, С. Н. Грипич, Л. М. Калініна, Е. А. Медведева та ін.

З огляду на Закони України «Про інформацію», «Про Національну програму інформації», «Про вищу освіту» в умовах зростання ролі інформації в освітньому і науковому процесах становлення інформаційної культури особистості набуває виняткового значення, стає одним з пріоритетних напрямів вищої школи.

Система вищої освіти нашої країни, де все більше місця займає сектор дистанційної освіти, передбачає збільшення частки самостійної роботи студента, ефективність якої безпосередньо залежить від рівня його інформаційної культури. Майбутні фахівці повинні бути готовими до роботи в умовах постійного накопичення знань, інформації.

Провідна роль у навчанні основам інформаційної культури студентів, у формуванні умінь та навичок використання сучасних інформаційних ресурсів належить перш за все бібліотекам закладів вищої освіти (надалі – ЗВО).

Наукова бібліотека Національного університету «Одеська юридична академія» (надалі – НУ «ОЮА») як важливий структурний підрозділ університету має певний досвід з формування інформаційної культури студентів. Саме бібліотека навчає користувачів вмінню шукати, обробляти та творчо застосовувати знайдену інформацію. Ця робота має плановий, систематичний характер та проводиться з використанням різноманітних форм і методів інформаційного, бібліотечного, бібліографічного обслуговування.

Особливе місце у формуванні інформаційної культури користувачів займають електронні інформаційні ресурси бібліотеки. Основний електронний фонд ресурсів віддаленого доступу складається з електронної бібліотеки власної генерації (електронний каталог АБІС Unilib, інституційний репозитарій eNUOLAIR, офіційний сайт наукової бібліотеки НУ «ОЮА»; бази даних власної генерації, повнотекстова електронна бібліотека і онлайн-каталог мережових Інтернет-ресурсів фахового спрямування) та зовнішніх електронних ресурсів (безоплатний доступ на період воєнного стану Scopus, Web of Science та ін.), електронні ресурси відкритого доступу (CambridgeCore, Research Track та ін.).

На початку кожного навчального року у читальній залі, обладнаній проектором та 14 комп'ютерами, фахівці наукової бібліотеки проводять презентації бібліотеки з демонстрацією слайдів, лекції-зустрічі зі студентами-першокурсниками НУ «ОЮА» (з кожним факультетом окремо), на яких висвітлюються такі питання: правила користування бібліотекою; структурні підрозділи бібліотеки; довідково-бібліографічний апарат бібліотеки; система каталогів та картотек; технологія пошуку в електронному каталозі та ін.

Науковою бібліотекою для інформаційної освіти користувачів запроваджується широкий спектр форм та методів роботи, серед яких виставки, огляди, бібліографічні уроки, дні бібліографії, дні інформації та ін. Досвід показує, що студентська молодь віддає перевагу найменш заформалізованим заходам. Серед багатьох інноваційних форм роботи з читачами все більшої популярності набувають квести. Застосування саме цієї розважально-ігрової форми роботи дає можливість формувати інформаційну культуру користувачів і робити бібліотеку місцем, де завжди цікаво, куди хочеться приходити якомога частіше. Так, із зацікавленням студенти НУ «ОЮА» брали участь у розробленому фахівцями читальної зали бібліоквести «Твоя бібліотека – світ твоїх можливостей». Розподілені на три команди учасники гри отримали маршрут-

ні листи, які передбачали відвідування всіх відділів наукової бібліотеки. Це дозволило показати весь спектр послуг та інформаційних можливостей сучасної книгозбірні. Завдання квесту, розроблені бібліотекарями, були різноманітними і спрямованими на набуття користувачами: навики вільно орієнтуватися у науковій бібліотеці НУ «ОЮА»; уміння ефективно здійснювати інформаційний пошук; уміння оперувати різними джерелами інформації; уміння користуватися пошуковими інформаційними системами та ін.

Під час бібліоквесту кожна команда отримала завдання, пов'язане з технологією пошуку документів в електронному каталозі (за ключовими словами або за автором). При виконанні цього завдання на допомогу студентам було надано пам'ятку, розроблену фахівцем наукової бібліотеки, «Електронний каталог наукової бібліотеки НУ «ОЮА»: основи практичної роботи». Користувачі ще раз переконалися у перевагах цього інформаційного ресурсу наукової бібліотеки: в оперативності пошуку, доступності інформації, наочності результатів пошуку.

Алгоритму пошуку в електронному каталозі приділяється увага і під час індивідуального консультування, яке здійснюється в процесі довідково-бібліографічного обслуговування користувачів. Діалогова форма спілкування залишається ефективною формою взаємодії бібліотекаря і читача. Довідково-бібліографічне обслуговування в режимі «запит – відповідь» використовується як базова форма інформаційного навчання, під час якого проходить засвоєння читачем основ бібліографічної, інформаційної грамотності, закріплення навичок самостійного пошуку документів.

На формування інформаційної культури користувачів впливає також науково-бібліографічна діяльність бібліотеки НУ «ОЮА», що пов'язана з випуском поточних, ретроспективних, тематичних, персональних бібліографічних покажчиків, що видаються друком.

Якість вищої освіти пов'язана з рівнем інформаційної культури не лише студентів, а й викладачів та бібліотекарів. Успішність функціонування наукової бібліотеки ЗВО як центру інформації залежить від того, як швидко бібліотечні фахівці реагуватимуть на зміни в інформаційних потребах користувачів, від їхнього вміння удосконалювати форми обслуговування, розширювати спектр бібліотечно-інформаційних послуг. Характерна особливість сьогодення – бібліотекар повинен постійно вчитися, підвищувати свій професійний рівень, щоб швидко адаптуватися до змін в інформаційному середовищі суспільства.

Список використаних джерел

1. Свістельник І. Інформаційна культура студента : навч. посіб. Київ : Кондор, 2012. 182 с.
2. Палеха Ю. І. Інформаційна культура особи, суспільства, організації : монографія. Київ : Ліра-К, 2022. 404 с.

Ключові слова: наукова бібліотека, інформаційна культура, інформаційна освіта, квест.

Keywords: science Library, information culture, information education, quest.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Ківалов Сергій Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», президент, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, академік НАПН України, заслужений юрист України

Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Абу Еласал Анна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Аверочкина Тетяна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор

Агапова Каріна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, доктор філософії в галузі «Право»

Адеєва Ольга Вікторівна, Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання та спорту

Акіменко Юлія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Акімов Андрій Володимирович, Запорізький національний університет, викладач кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, доктор філософії

Аксьонова Віра Ігорівна, Донецький державний університет внутрішніх справ, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор

Аленін Юрій Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України

Алексєєва Ліна Леонідівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Алексєєнко Анастасія Андріївна, Донецький державний університет внутрішніх справ, курсантка н/в 102

Alexeyev Mykola, National University «Odesa Law Academy», senior lecturer, Department of foreign languages

Альбещенко Олексій Станіславович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Андронов Ігор Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, доктор юридичних наук, професор

Аніщук Ніна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри історії держави та права, доктор юридичних наук, професор

Антіпова Жанна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання

Антошина Ірина Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Аракелян Мінас Рамзесович, Національний університет «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, проректор з наукової роботи

Аркуша Лариса Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор

Афанасьєва Мар'яна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор

Ахматєєва Ганна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент

Бааджи Наталія Пилипівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент

Бабалунга Олесь Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права та процесу

Бабич Ірина Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Байрук Оксана Ігорівна, ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права» студент 1 курсу «ФБС ФР»

Бакаянова Нана Мезенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, професор, адвокат, секретар дисциплінарної палати КДКА Одеської області, заслужений юрист України

Бакурідзе Ніна Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри психології, психолог, нейропсихолог

Бальцій Юрій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

Барасій Віта Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій

Барсукова Тетяна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри фізичного виховання

Батан Юрій Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

Батанова Людмила Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

Березневич Вікторія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальної теорії права та держави

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Берш Анастасія Яковлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Бершавська Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Белік Лариса Степанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент, кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Белогубова Оксана Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Біла-Тіунова Любов Романівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, професор

Білий Веніамін Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Білик Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Білоус Денис Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Білоус-Осінь Тетяна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Бойко Віктор Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент

Бойченко Віталій Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

Бориченко Катерина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, доцент

Бочков Павло Миколайович, Національний університет «Одеська політехніка», доцент кафедри фізичного виховання та спорту, кандидат педагогічних наук, доцент

Бугаєнко Каріна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри конституційного права

Бугаєць Альона Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

Будурова Ганна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Бурдюжа Олександр Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Бут Ілля Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Валянська Тетяна Петрівна, Волинський національний університет імені Лесі Українки, здобувачка кафедри цивільно-правових дисциплін, приватний нотаріус Луцького міського нотаріального округу

Варешкіна Наталія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент

Ващак Владислав Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Ващук Олеся Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор

Венедіктов Сергій Валентинович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, професор

Велєв Іван Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Височин Дмитро Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри інтелектуальної власності і патентної юстиції

Вітман Костянтин Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», директор Центру підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів, професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор

Вітовщик Тетяна Сергіївна, ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права» доцент кафедри права та економіко-фінансової безпеки, кандидат економічних наук

Владишевська Вікторія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук

Возненко Леонід Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Войнарівський Микола Миколайович, суддя Миколаївського районного суду, кандидат юридичних наук

Войтович Павло Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, доктор філософії в галузі права

Войцехівська Дарина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри історії держави і права

Волкова Дарія Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

Волошина Владлена Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу

Гавриш Наталя Степанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права, доктор юридичних наук, професор

Галат Владислав Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Галузінський Назар Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Галупова Лариса Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук

Ганчар Іван Лазарович, Національний університет «Одеська політехніка», професор кафедри фізичного виховання та спорту, доктор педагогічних наук, професор

Гаркот Діана Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу

Гевелюк Діана Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій

Глиняна Катерина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Гоголева Олена Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання

Годованюк Андрій Йосипович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент

Golovatyuk Ivan, National University «Odesa Law Academy»
graduate students of the Department of Intellectual Property Law and Patent Justice

Голядова Тетяна Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Голубева Неллі Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, адвокат

Гончарук Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Горбаченко Ерік Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Горбаченко Станіслав Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кібербезпеки, доктор економічних наук, професор

Горбачова Ірина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Горобець Євген Вікторович, Одеський державний університет внутрішніх справ, аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики

Горяга Оксана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави та права, кандидат юридичних наук, доцент

Гребенюк Дмитро Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри міжнародного та європейського права

Грезіна Олена Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри інформаційних технологій, доктор філософії у галузі права

Гресь Юлія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Гриб Анна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук

Григор'єва Христина Антонівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права, доктор юридичних наук, професор

Hrytseniuk Vladyslav, National University «Odesa Law Academy», graduate students of the Department of Intellectual Property Law and Patent Justice

Грунь Олександр В'ячеславович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави

Грушевська Юлія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент

Грушко Мальвіна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Губніцька Валентина Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальної теорії права та держави

Гуменюк Аліна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу

Гуменюк Віталій Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

Гура Володимир Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук

Гурін Руслан Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат педагогічних наук, доцент

Гуртієва Людмила Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Д'ячкова Марія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач відділу аспірантури та докторантури, кандидат юридичних наук

Давидова Ірина Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор

Даниленко-Негара Юлія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Дараган Євген Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави

Дворнікова Анна Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Демченко Олександр Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, кандидат історичних наук

Дерев'янкін Сергій Леонідович, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, доцент кафедри політології і права, кандидат юридичних наук, доцент

Джевага-Третякова Світлана Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

Джежик Ольга Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Дика Анастасія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри інформаційних технологій

Дикий Олег Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету кібербезпеки та інформаційних технологій, кандидат юридичних наук, доцент

Дихта Наталя Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент кафедри іноземних мов

Добровольська Володимира Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Драгунов Віталій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Дремлюга Ольга Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач науково-інформаційного відділу наукової бібліотеки

Дрогозюк Крістіна Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Дронов Владислав Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук

Дрємбін Віктор Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Ennan Ruslan, National University «Odesa Law Academy», Associate Professor of the Department of Intellectual Property Law, PhD in Law, Associate Professor

Еленич Світлана Іграфівна, Національний університет «Одеська юридична академія», головний бібліограф наукової бібліотеки

Елхін Олексій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Єременко Олександр Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри філософії, доктор філософських наук, професор

Єрмоєнко Світлана Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Єфремова Наталя Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

Жакун Маргарита Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

Железков Андрій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Журавльов Олександр Геннадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Жученко Руслан Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Завальнюк Володимир Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», в.о. завідувача кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор, проректор по роботі з територіально відокремленими підрозділами

Завальнюк Ірина Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальної теорії права та держави

Завальнюк Сергій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Завгородня Юлія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

Заверзаєв Валерій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання

Заверюха Марина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент

Завтур Віктор Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Загородній Віктор Євстафійович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Загородній Ігор Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Задерейко Олександр Владиславович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент

Закаленко Олена Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Зарічанський Григорій Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Згама Антоніна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Зубрицький Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Іванійчук Таїсія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», директор наукової бібліотеки

Іванова (Кедик) Вероніка Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

Іванова Наталія Георгіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Іванченко Едуард Пилипович, Українська технологічна академія, кандидат юридичних наук, професор, докторант Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, радник Асоціації митних брокерів України

Іванчук Віра Євстафіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри загальної теорії права та держави, доктор філософії

Івасюк Ігор Георгійович, Чернівецький інститут Міжнародного гуманітарного університету, доцент кафедри юриспруденції, кандидат юридичних наук

Ігнатова Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри конституційного права

Кабанцева Надія Вікторівна, Міжнародний гуманітарний університет, старший викладач кафедри романо-германської філології та методики викладання іноземних мов, кандидат філологічних наук

Казакова Надія Феліксівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кібербезпеки, доктор технічних наук, професор

Казімирова Ольга Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Калітенко Оксана Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Калмикова Наталя Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри національної економіки

Камінський Петро Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального права, заступник декана факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція), доктор філософії в галузі права

Канівець Людмила Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент

Капсамун Олег Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Капустіна Надія Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент

Karakhian Karyna, National university «Odesa law academy», associate Professor of the Department of Agrarian, Land and Environmental Law, PhD, docent

Каретна Ольга Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент

Каркоцький Іван Олексійович, Запорізький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, директор

Карпенко Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Квасніцька Ольга Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Кикоть Артем Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Кирилюк Алла Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент

Кібік Ольга Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри національної економіки, доктор економічних наук, професор

Кісельова Анастасія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент

Кісліцина Ірина Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Кнутова Маргарита Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», магістрант 1 курсу спеціальності «Клінічна психологія»

Кобко-Одарій Вікторія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук

Ковалевич Ігор Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Коваль Наталія Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

Ковальова Ксенія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри іноземних мов

Ковальчук Інна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Ковбасюк Степан Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук

Козак Тетяна Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Козарійчук Дмитро Васильович, Чернівецький інститут Міжнародного гуманітарного університету, доцент кафедри юриспруденції, кандидат юридичних наук

Козачук Діана Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Козир Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, асистент кафедри журналістики

Козирь Дмитро Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права

Колесник Михайло Ігорович, Державний торговельно-економічний університет, студент 4 курсу факультету міжнародної торгівлі та права

Колісниченко Сергій Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Колкутіна Вікторія Вікторівна Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри журналістики, доктор філологічних наук, професор

Колодін Денис Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету цивільної та господарської юстиції

Колодіна Анна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Коломієць Юлія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент

Кормич Анатолій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат історичних наук, доцент

Кормич Борис Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор

Кормич Людмила Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри політичних теорій, доктор історичних наук, професор

Корнієнко Ірина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

Корнілова Олеся Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри національної економіки, доктор філософії

Корнута Людмила Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат юридичних наук, доцент

Косюта Михайло Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, Заслужений юрист України

Котлубай Вячеслав Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент

Котовська Анастасія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри філософії

Кравченко Марина Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Кравченко Олександр Миколайович, Національний університет біоресурсів і природокористування України, докторант, кандидат юридичних наук

Кравченко Сергій Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Красник Вікторія Михайлівна, Державний торговельно-економічний університет, студентка 4 курсу, спеціальність 293 «Міжнародне право»

Краснопольська Тетяна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

Кривда Людмила Русланівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Кривенко Юлія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Крижановська Тетяна Олександрівна, Міжнародний гуманітарний університет, доцент кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін, кандидат філософських наук

Кубаєнко Андрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Кубрак Гліб Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права та процесу

Кузнецова Людмила Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри національної економіки, аспірантка кафедри кримінального процесу

Кузьмін Едуард Едуардович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

Кулешова Євгенія Романівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кібербезпеки

Кулик Анастасія Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права

Кулі-Іванченко Ксенія Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

Курганський Олександр Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Кухаренко Сергій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент

Кухарук Ігор Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Кучеренко Геннадій Васильович, «Південноукраїнський національний університет ім. К.Д.Ушинського», кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики фізичної культури і спортивних дисциплін

Кучеров Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Lagutina Iryna, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of Labour Law and Social Security Law Department of National University «Odessa Law Academy»

Ларіонов Владислав Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

Левченко Ігор Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Лесневська Катерина Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов

Лисак Станіслав-Юрій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави

Лисяк Назар Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Лисянський Павло Леонідович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Личко Валерія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, адвокат

Лісовенко Анна Федорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Літвінчук Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри журналістики, кандидат юридичних наук

Лобода Юлія Геннадіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук, доцент

Логінова Наталія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук, доцент

Лукашкіна Тетяна Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу

Лукашук Каріна Русланівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального процесу, аспірантка кафедри кримінального процесу

Луцан Алла Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

Луцюк Роман Петрович, Одеський державний університет внутрішніх справ, аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики

Любічанківський Ольгерд-Ілля Ілліч, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави та права

Ляховецький Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Макаренко Наталія Анатоліївна, Донецький державний університет внутрішніх справ (м. Кривий Ріг), кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного та господарського права, факультет №2 КННІ

Макаренко Олександр Юрійович, Донецький державний університет внутрішніх справ (м. Кривий Ріг), доктор юридичних наук, професор кафедри правоохоронної діяльності та поліцейської факультету №1 КННІ

Макогін Ірина Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Макуха Світлана Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач відділу абонементів наукової бібліотеки

Малишева Марина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права

Маляренко Тетяна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри журналістики, доктор наук з державного управління, професор

Мамич Мирослава Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук, професор

Мамонтова Елла Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор

Манаків Сергій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент

Мандриченко Жанна Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

Мануїлова Катерина Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Манчул Марія-Діана Дмитрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права

Марченко Дмитро Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Марчук Ірина Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент

Маршук Юлія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права

Маслова Яна Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук

Матійко Микола Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Матковський Микита Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права

Мельник Андрій Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Мельник Костянтин Юрійович, Харківський національний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри трудового та господарського права, доктор юридичних наук, професор

Мельничук Ольга Степанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор

Melnychuk Tetiana, National University «Odesa Law Academy» (Ukraine), Associate Professor at the Department of Criminal Procedure, PhD in Law, Osnabrück University (Germany), Visiting Researcher at the Center for European and International Criminal Law Studies (ZEIS)

Menshykova Anastasiia, MSc Lazarski University, Warsaw

Menshykova Zhanna, National University «Odessa Law Academy», PhD

Мирончук Владислав Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Мирошниченко Наталія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Мишак Дмитро Едуардович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Мінченко Дар'я Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, магістр Лондонського університету Queen Mary

Мінченко Раїса Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Мишина Наталя Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор

Мозгальов Віктор Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», адвокат, аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Мурашко Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Мурзановська Аліна Владиславівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Мустафаєва Анна Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права

Назаренко Оксана Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент

Назарко Артем Аркадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського та митного права

Назарчук Анастасія Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри адміністративного та фінансового права

Наньєва Марія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук

Наумович Ігор Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Невара Лілія Михайлівна, Державний торговельно-економічний університет, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, кандидат юридичних наук, доцент

Негара Олена Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного та фінансового права

Негара Родіон Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, доктор філософії в галузі права

Некіт Катерина Георгіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор, лектор та дослідник юридичного факультету університету Мангейму (Німеччина)

Нековаль Єгор Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Нерубацька Лариса Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», заступник директора наукової бібліотеки

Нестерчук Лілія Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Неугодніков Андрій Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент, проректор з виховної роботи та міжнародної співпраці, заслужений юрист України

Новак Анастасія Олександрівна, помічник судді Одеського апеляційного суду

Новиченко Михайло Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Ободовський Юрій Васильович, Одеська державна академія будівництва та архітектури, доцент кафедри економіки та підприємництва, доктор філософії з економіки

Овчинников Микола Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кібербезпеки

Одарій Віктор Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави

Омельченко Андрій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського та митного права

Омельчук Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Онищенко Олександр Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Опольська Тамара Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач науково-методичного відділу

Orzikh Yurii Hennadiiovych, National University «Odesa Law Academy», Associate Professor of the Department of Civil Law, PhD in Law, Associate Professor

Осадчий Анатолій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Оскілко Олексій Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Павлова Вікторія Георгіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Павлова Олександра Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального права

Павлова Юлія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук

Паламарчук Олексій Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Панасюк Віта Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

Панфілов Олег Євгенович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Панченко Анна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент

Панчук Анна Олександрівна, начальник сектору нормативно-правової роботи та міжнародного супроводу юридичної служби апарату управління державного підприємства «Адміністрація морських портів України»

Папінян Вікторія Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри психології

Петренко Наталія Дмитрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, суддя Господарського суду Одеської області

Петренко Олена Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач відділу читальних залів наукової бібліотеки

Пишненко Ірина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Підгородинська Анастасія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Піть Ігор Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

Платонова Євгенія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент

Плохута Євгеній Петрович, Чернівецький інститут Міжнародного гуманітарного університету, доцент кафедри юриспруденції, доктор філософії

Подобний Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор

Подорожній Євген Юрійович, Харківський національний університет внутрішніх справ, професор кафедри трудового права та господарського права факультету №2, доктор юридичних наук, професор

Подцерковний Олег Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри господарського права і процесу, доктор юридичних наук, професор

Пожар Вадим Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Пожарова Оксана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент

Полетило Павло Сергійович, Волинський національний університет імені Лесі Українки, аспірант кафедри кримінального права і процесу

Поліщук Яна Романівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права

Полуніна Ольга Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Полюк Юлія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Полянський Євген Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент

Пономаренко Віталій Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

Попелюк Вадим Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Попович Павло Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Потенко Людмила Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Привиденцев Олександр Геннадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Примаченко Іван Федорович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент

Прищедько Олександр Леонідович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Проданюк Назар Богданович, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, аспірант кафедри теорії права та прав людини

Проніна Наталія Ігорівна, Державний торговельно-економічний університет, студентка факультету міжнародної торгівлі та права

Прохоренко Аліна Марленівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, доктор філософії з політології

Прохоренко Євгенія Яківна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент

Радковська Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права

Разінкін Нікіта Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кібербезпеки

Ракіпова Інна Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, доцент

Редіна Євгенія Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент

Редченко Ярослав Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Ренкас Анастасія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу

Рєпнова Тетяна Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Римар Богдан Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Романовський Денис Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права, адвокат

Рудецька Поліна Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», студентка 4-о курсу навчання факультету судового та міжнародного права

Рудик Марко Романович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського та митного права

Рутковська Анастасія Русланівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права, директор юридичної клініки Національного університету «Одеська юридична академія»

Рязанов Михайло Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Саврацький Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кібербезпеки

Саліхов Артем Романович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Самара Ольга Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Самойленко Олена Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор

Самойлюк Дмитро Геннадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Сандул Яна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук

Саранчук Олександра Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри історії держави і права

Сатановська Олена Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Сафончик Оксана Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор

Сафронова Ганна Володимирівна, Донецький державний університет внутрішніх справ (м. Кривий Ріг), викладач кафедри загально-правових та соціально-гуманітарних дисциплін

Светлічна Дар'я Ігорівна, Київське територіальне відділення Малої академії наук України (Київська Мала академія наук), здобувач освіти

Светлічний Ігор Валерійович, Адміністрація Державної спеціальної служби транспорту, старший офіцер військово-наукового відділу, Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, аспірант

Свида Олексій Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

Серафимов Олександр Миколайович, керівник Херсонської спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Південного регіону

Сергеев Юрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

Сидорчук Владислав Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального процесу, доктор філософії в галузі права

Сідор Михайло Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Скалацька Олена Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри журналістики, доктор філософських наук, доцент

Слепньова Катерина Вадимівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права

Слободянюк Марина Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Слободянюк Ольга Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри національної економіки, доктор економічних наук, професор

Слюсаренко Катерина Русланівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальної теорії права та держави

Smaznova Iryna, National University «Odesa Law Academy», the Head of the Department of Philosophy, professor

Смолякова Ірина Дмитрівна, Національний університет «Одеська політехніка», доцент кафедри фізичного виховання та спорту, кандидат педагогічних наук, доцент

Снітко Андрій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Соловийов Артем Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри інформаційних технологій

Стародубов Сергій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції), доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Стаурська Олександра Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», фахівець інформаційно-координаційного відділу Центру організації освітньої підготовки та інформаційно-аналітичної роботи

Степаненко Андрій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Степаненко Оксана Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент

Стецьків Мар'ян Богданович, Львівський національний університет імені Івана Франка, аспірант кафедри соціального права

Стоян Анна Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права

Стоянова Тетяна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Стрельников Андрій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Стрельцов Євген Львович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції», доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України

Строченко Леся Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри іноземних мов, доктор філологічних наук, доцент

Сурілова Олена Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор

Сухий Євген Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Сушко Анатолій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат історичних наук, доцент

Сушко Вячеслав Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат медичних наук

Тавлуй Олена Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

Тарантинов Юрій Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Татьянчиков Андрій Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Ташматов Вячеслав Абдуллайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Терлецький Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

Тихонович Олексій Юрійович, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доктор філософії права, докторант кафедри трудового права

Тимофєєва Лілія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, адвокат

Тищенко Валерій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, детективної і оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

Тищенко Юлія Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Тодощак Олег Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», ректор, професор кафедри державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету, кандидат юридичних наук, доцент

Токар Людмила Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри філософії

Токарева Віра Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Толокнов Анатолій Арнольдович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри інформаційних технологій

Томчаковська Юлія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Томчаковський Олександр Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент

Торбас Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор

Тошачова Анна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», студентка 4 курсу факультету судового та міжнародного права

Третякова Тетяна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології кандидат політичних наук, доцент

Трофименко Олена Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент

Туляков Вячеслав Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, гостьовий професор університету «ІЕ» (Іспанія)

Тупікова Тетяна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Ульянов Олексій Іванович, Одеський державний університет внутрішніх справ, професор кафедри вогневої підготовки, кандидат юридичних наук, доцент

Ульянова Галина Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», проректор з навчальної роботи, доктор юридичних наук, професор

Фартушний Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Фасій Богдан Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету судового та міжнародного права

Федорова Тетяна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук

Федотов Олексій Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», начальник науково-дослідної частини, професор кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор

Федчун Наталія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Фесюн Ольга Костянтинівна, Державний торговельно-економічний університет, студентка 4 курсу, спеціальність 293 «Міжнародне право»

Філімонов Микита Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Фоміна Світлана Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач сектору відділу читальних залів наукової бібліотеки

Фролова Євгенія Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Харитонов Євген Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор

Харитонova Олена Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції, доктор юридичних наук, професор

Харитонova Тетяна Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права, доктор юридичних наук, професор

Хашматулла Бехруз, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор

Хижняк Євген Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету адвокатури та антикорупційної діяльності, доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Хильченко Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Хімченко Світлана Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Хлистік Мирослава Андріївна, Волинський національний університет імені Лесі Українки, аспірантка кафедри кримінального права і процесу

Холод Олег Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач стрілецького тир, викладач кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Храпенко Олена Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Цал-Цалко Юлія Юліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Цехан Дмитро Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор

Цибульська Ольга Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних, доцент, адвокат

Цитряк Віктор Ярославович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Цільмак Олена Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри психології, доктор юридичних наук, професор

Чанишев Рашид Ібрагімович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат юридичних наук, доцент

Chanysheva Alina Rashidivna, National University «Odesa Law Academy», doctor of legal sciences, associate professor, professor of the department of civil law

Чанишева Галія Інсафівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, професор

Чепурна Олена Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат фізико-математичних наук, доцент

Черевко Євген Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат фізико-математичних наук, доцент

Черниш Юрій Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Чернов Олександр Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Чернявський Марк Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Чертов Іван Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент, старший викладач кафедри фізичного виховання

Чикунів Павло Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент

Чигідін Валерій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Чіпко Наталія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Чорний Максим Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Чубук Олег Леонтійович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри журналістики

Чувакова Ганна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Чугуніков Ігор Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Чумак Сергій Прокопійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук

Шамота Олександр Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Шамша Ігор Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», виконувач обов'язків завідувача кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент

Швелідзе Лідія Дмитрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук

Шевченко-Бітенська Олена Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат юридичних наук, доцент

Шендрік Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

Шершенькова Вікторія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

Shylin Denys Viktorovych, National University «Odesa Law Academy», PhD, Associate Professor of the Department of Criminal Procedure

Шишацька Юлія Олегівна, Міжнародний гуманітарний університет, доцент кафедри морського та міжнародного права, доктор філософії

Шмаленко Юлія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент

Щербатий Роман Романович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Щербина Юрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент

Щукін Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права і права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук

Явдошук Анастасія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри іноземних мов

Якимович Роман Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Якових Євген Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Яковлев Денис Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету психології, політології та соціології, доктор політичних наук, професор

Яковлева Лілія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри соціології, доктор політичних наук, професор

Якушев Станіслав Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Яніцька Інна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Ярова Ліліана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри соціології, доктор політичних наук, професор

Yaroshenko Oleh, Vice-rector for educational and methodological work Yaroslav Mudryi National Law University, Doctor of Law, Professor Department of Labor Law

Ястребова Віра Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій

Яценко Микола Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент

Наукове видання

**ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ:
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР
В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ**

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції

26 квітня 2024 року

За загальною редакцією С. В. Ківалова

Відповідальний за випуск М. Р. Аракелян

Підписано до друку 25.06.2024.
Формат 60х84/8. Ум.-друк. арк. 116,25.
Наклад 100 прим. Зам. № 2406-10.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net